DE OPMERKER.

—

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

40e JAARGANG

1905.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE.

TER COÖPERATIEVE DRUKKERIJ VAN „EIGEN HULP".

REGISTER.

Bladz.

A.

Arbeidswet (Het leerlingstelsel der) 23
Amsterdam voor 600 jaren 25
Architectenbevoegdheid in Europa en de Vereenigde Staten 45
Architectenbevoegdheid 55
Architecturae (Finis) 97, 115
Amsterdam (Het Raadhuis te) . . 169, 177, 185, 193
Arbeiderswoningen 189
Acten van bekwaamheid voor bouwkundigen 203, 212
Architectuur (Karakter in) 235
Arbeidsgeschillen en verzoeningsraden (Iets over) 252, 258
Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht (Het) . . 271
Amsterdam (De Spoorwegverbindingen om) 284, 289
Amerikaansch Bouwwerk 287
Artistieke auteursrecht van den bouwmeester (Het) 323, 329, 353, 369
Architectura (De tentoonstelling van) 331
Aanbestedingsloterij 341
Adres van het Bestuur van den Bond van Technici aan den Raad de Gemeente 's-Gravenhage . . 343
Aanvulling (Ter) 395

B.

Boekbeschouwing.

Van Gendt's Bouw-Kalender 4
Technisches Bauhandbuch 46
Gradls Moderne Bauformen 54, 148, 190, 277, 318, 413
De Beurs te Amsterdam 100
Betimmeringen door Willem Noorlander 140
De Trappenbouwer door Johs. Voetberg 349
Het Projectieteekenen door G. A. Scholten . . 349
Handleiding van den Metselaar door J. D. v. d. Kloes 390

Behouden Geveltje (Een) 3, 11
Bouwkundige Samenspraken 10, 49, 73
Bouwwijze (Onze Vaderlandsche) 28
Bouwkunst (Engelsche en Nederlandsche) . . . 84
Bouwmeester (Een vergeten) 98
Bouwverordening (De ontworpen Amsterdamsche) 129, 137, 161, 173
Burgerwoonhuis (Het moderne) 180
Beeldhouwerken uit Italie tijdelijk ten tijde van Napoleon I te Parijs (De) 188, 227
Bouwkundigen (Acten van bekwaamheid voor) 203, 212
Brandes (Dr. J. L. A.) 205
Bouwmeester (Het artistieke auteursrecht van den) 323, 329, 353, 369
Bodem (Kennis van den) 324
Batikken 397
Boek (Een aardig) 401
Bruggen met groote spanwijdten (Steenen) . . . 404
Beurs te Amsterdam (De wandbeschildering voor de) 409
Bewijskracht van het Kadaster 411

C.

Centrale Technische School (De) 50, 99
Congres international de l'industrie du bâtiment et des travaux Publics Liége 1905 199

Bladz.

D.

Drijvend dok der wereld (Het grootste) 263
Drijven van Goud- en Zilverwerken 355
De Maatschappij 393, 409

E.

Eeuw (De Kunst der 19de) 17
Eeuw (Na twee en een halve) 34
Engelsche en Nederlandsche bouwkunst 84
Engelsche Kathedralen (Twee) 153
Eugen Gugel 162
Electriciteit in dienst van het verkeer 245
Eerste internationaal Congres voor bouw-industrie en openbare werken te Luik 316
Empirestijl (De Scheppers van den) 337
Een aardig boek 401

F.

Façaden (Schilderwerk voor) 36, 43
Finis Architecturae 97, 115
Fragmenten (Nijmeegsche) 281

G.

Gasthuis (Het St. Nicolaas) te 's-Gravenhage 83, 91
Geertruidenberg (De kerk te) 121
Glasmozaïek 123
Gugel (Eugen) 162
Gips (Gebrand) 209, 217, 225
Groote of St. Janskerk te Gouda (Restauratie van de) 228
Gebouwen te Luik (Middeleeuwsche) . 233, 241, 249
Grootste drijvend dok der wereld (Het) 263
Grondprijzen in een wereldstad (De) 326
Groote Kerk te Goes (De) 348
Glazen in de Oude Kerk te Amsterdam (De) 374, 380
Gevaren in den Simplontunnel 390

H.

Haag (Tentoonstelling in den) 42
Haagsche plannen 10, 18
Huis (Een nieuw) in ouden bouwtrand opgetrokken 107
Heraldiek (Over) 155, 167, 174
Hervorming van het Teekenonderwijs 275

I.

Ingezonden stukken 55, 63, 79, 119, 167, 198, 206, 252, 298, 343, 407
Inrichting der veestallen 157
Internationaal Congres voor de industrie van het bouwvak en der openbare werken te Luik (Eerste) 196, 316
Inwijding van de Technische Hoogeschool te Delft 220
Internationalisme (Plannen van) 305

J.

Jaar 1904 (Het) 1
Jubilaris (Een) 3
Janskerk (St.) in den Bosch (De) 65, 81

Bladz.

K.

Kunst der negentiende eeuw (De) 17
Kunst en Wijsbegeerte 27
Kwikzilverlampen van Cooper-Hewitt 87
Kathedraal van St. Bavo te Haarlem (De nieuwe) 113
Kerk te Geertruidenberg (De) 121
Kunst aan het Volk 123
Kunstnijverheid, Haarlem (Museum van) 125
Kathedralen (Twee Engelsche) 153
Karakter in architectuur 235
Kunstglazenmakerswerk 314
Kathedraal te Westminster (De nieuwe) 322
Kennis van den Bodem 324
Kunstroovend en Kunstminnend publiek 340
Kunstnijverheid (Materiaalvervalsching in de) 365, 373
Kunst te Haarlem (Oostersche) 405
Kadaster (Bewijskracht van het) 411

L.

Leerlingstelsel der Arbeidswet (Het) 23
Legnijt (H.) 29
Loo (Het oude) 132
Londen (Aldwych en Kingsway te) 345
Londen (In het westen van) 361

M.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem . . . 125
Moderne burgerwoonhuis (Het) 180
Middeleeuwsche Gebouwen te Luik . 233, 241, 249
Muurschilderingen (Voorhistorische) 293
Materiaalvervalsching in de Kunstnijverheid 365, 373
Maatschappij (De) 393, 409

N.

Negentiende eeuw (De kunst der) 17
Na twee en een halve eeuw 34
Nicolaas (St.) Gasthuis te 's-Gravenhage (Het) 83, 91
Nieuw huis in ouden bouwtrant opgetrokken (Een) 107
Nederlandsch Ingenieur over Perzië (Een) . . . 243

O.

Overpeinzing 27
Onze Vaderlandsche bouwwijze 28
Oud-Amsterdamsch huis (Een) 119
Ontworpen Amsterdamsche bouwverordening (De) 129, 137, 161, 173
Olie Jacobszoon (Jacob) 131
Oude Loo (Het) 132
Oud werk over perspectief (Een) 145
Opvangen van lucht en vuil in regenwaterbuizen (Het) 147
Over heraldiek 155, 167, 174
Ontwikkeling der plafonddecoratie (De) 202
Oudewater 313
Oude Kerk te Amsterdam (De glazen in de) 374, 380
Over Prijsvragen 379
Oostersche Kunst te Haarlem 405

P.

Plannen (Haagsche) 10, 18
Paleis des Vredes (Het) . . . 33, 50, 260, 269, 386
Prijsvraag (Een Buitenlandsche) 79
Perspectief (Een oud werk over) 145
Plafond decoratie (De ontwikkeling der) 202
Perzië (Een Nederlandsch Ingenieur over) . . . 243
Prijsvraag der Carnegiestichting (De) 258
Perzië (Uit het oude) 291
Plannen van Internationalisme 305
Prijsvragen (Over) 379
Petersburg (St.) 385
Perzische Tapijten 389

Bladz.

Prijsvragen:

Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem 5
Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 5, 127, 231, 358
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst 13, 94, 149
Schaepman-monument 24, 165
Hoofd maandblad firma Dietz, Amsterdam . . . 46
„Bulletin des Métiers d'Art" 62
Geldersche Maatschappij van Landbouw 70
„De Koning van Zweden" (Een winkel) 95
Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van landbouw en Nijverheid 110, 250, 262
„De Ambachtsman" (Het blad) 167
Gemeente Zutphen 167
Firma Zijlstra en Rupp 182
Het Algemeen Nederlandsch Verbond 223
Redactie van „De Bouwmeester" 231
Bestuur der Carnegie-stichting 260, 269
Departement Zwolle der Maatschappij van Nijverheid 277, 342
Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen 293
Mathesis Scieniarum Genitrix te Leiden . . . 302
Vereeniging voor Grafische Kunstnijverheid te Amsterdam 318

R.

Rotterdamsche Raadhuisquestie (De) 21
Röntgenstralen in dienst der Techniek 76
Restaureeren 89, 105
Redenaar (Een loos) 107
Restauratie van de Groote of St. Janskerk te Gouda 228

S.

Samenspraken (Bouwkundige) 10, 49, 73
Schaepman-monument 24
Schilderwerk voor façaden 36, 43
Stedenuitbreiding 57, 74
St. Janskerk in den Bosch (De) 65, 81
Simplontunnel (De) 85
Schilderwerk en het lot van een Corregio . . . 213
Suez en Panama 223
St. Stephenskerk te Nijmegen (De Zuiderportalen van de) 297
Scheppers van den Empire-stijl (De) 337
Siegwartbalk (De) 356
Stad der tuinen (De) 371
Saalburg (De) 377
Simplontunnel (Gevaren in den) 390
Steenen bruggen met groote spanwijdten . . . 404

T.

Tentoonstelling in wording (Van een) 37
Tentoonstellingstoren (Een) 41
Tentoonstelling in den Haag 42
Technische School (De Centrale) 50, 99
Techniek der Schilderkunst volgens Dr. W. Ostwald (De) 59
Techniek (Röntgenstralen in dienst der) 76
Toren van de St. Walburgskerk te Zutphen (De) 116
Tijdperk (Het ijzeren en het stalen) 139
Tempel des Vredes (De) 201
Technische Hoogeschool te Delft (Inwijding van de) 220
Toestand van het ijzer in het inwendige der aarde 242
Tinpest 246
Teekenonderwijs (Hervorming van het) 275
Techniek van het kunstglazenmakerswerk (De) . 314
Tentoonstelling van Architectura (De) 331
Tuinen (De Stad der) 371
Tapijten (Perzische) 389
Ter aanvulling 395

U.

Uit het oude Perzië 291

Bladz.

V.

Varia 30, 70, 77, 110, 158, 223, 237, 245, 263, 271, 278, 287, 293, 326, 397, 414
Vaderlandsche Bouwwijze (Onze) 28
Van een Tentoonstelling in wording 37
Vixseboxse, G. W. 86
Vergeten bouwmeester (Een) 98
Veestallen (Inrichting der) 157
Vuilverbranding 237
Vlakversiering 265
Versailles 273
Voorhistorische muurschilderingen 293
Vredes (De Tempel des) 201
Vereenigingen 4, 5, 12, 80, 38, 39, 61, 68, 77, 86, 92. 94

Genootschap Architectura et Amicitia Amsterdam.

Jaarverslag 4
Vergadering van April 117
„ „ „ 134
„ „ 6 September 285
„ „ 13 „ 292
„ „ „ 300
„ „ „ 302
„ „ October 325
„ „ November. 366
„ „ 22 November en 6 December . 397
„ „ 20 December 412

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Vergadering van 28 Mei 12
„ „ Maart 86
„ „ April 141
„ „ Mei 149, 163, 175
Prijsvraag 181, 206
Vergadering van 23 September 299
„ „ „ 311
„ „ 20 October 341

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 26 Januari 38
„ „ 5 Mei 150

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 27 Januari 38
„ „ 21 Februari 68
„ „ April 100
„ „ Mei 140
„ „ 17 Augustus 266
„ „ October 332
„ „ 14 November 374
„ „ December 382
„ „ 12 December 406

Kon. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam.

Vergadering van 30 Januari 30

Bladz.

Onderneming en Vrijheid te 's-Gravenhage.

Vergadering van Februari 71

Amstel's Bouwkring te Amsterdam 77

Arti et Industriae te 's-Gravenhage

Vergadering van Maart 92
„ „ 8 April 117
„ „ 13 Mei 158
„ „ 8 November 357
„ „ 23 December 412

Ned. Vereeniging voor Teekenonderwijs

Vergadering van 25 April 94
„ „ 16 Juli 214

Maatschappij van Nijverheid Dep. Amsterdam.

Vergadering van December 383

Vereeniging van Nederlandsche bouwkundige Opzichters en Teekenaars 102, 181, 245

Koninklijke Instituut van Ingenieurs.

Vergadering van April 117
„ „ 8 Juli 236
„ „ Augustus 266

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Vergadering van 8 April 126

Bond van Technici.

Adres aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage 343
Vergadering van 26 October 350

Nederl. Oudheidkundige Bond.

Vergadering van 15 Juli 229

Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht.

Vergadering van 24 Juli 231
„ „ 29 „ 244

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.

Vergadering van 2 Sept. 286

W.

Waarheid 20
Waarom geeft men namen aan straten 63
Waterdistributie systeem Carré 132

Z.

Zuiderportalen van de St. Stephenskerk te Nijmegen (De) 297

PLATEN.

	Blz.
Amsterdam voor 600 jaren	25
Een Tentoonstellingstoren	41
Het St. Nicolaas Gasthuis te 's-Gravenhage	83
Idem.	91
Raadhuizen te Amboise en Michelstadt	193
Karakter in Architectuur	235
Schetsontwerpen voor Boerderijen	262
Oudewater	313
De Saalburg	377

N.B. De bladzijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 7 Januari 1905. No. 1.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

HET JAAR 1904.

Voor de bouwkunst in Nederland is het afgeloopen jaar niet bijzonder voorspoedig geweest. Hadden de architecten in 1903 over het algemeen niet te klagen gehad in 1904 was het werk schaarsch, een gevolg van de groote verliezen door onze landgenooten bij hunne Amerikaansche speculatiën in 1903 geleden, verliezen, die door de hoogere koersen van 1904 geenszins werden goedgemaakt.

Reeds Uilenspiegel wist echter, dat op regen zonneschijn volgt, en zoo mag dan ook gehoopt en verwacht worden, dat het pasbegonnen jaar gelukkiger zal wezen, dan zijn voorganger.

Wie echter gehoopt mocht hebben, dat het Paleis des Vredes, dat in den Haag zal worden opgericht, tot verlevendiging der bouwkunst van ons land zou bijdragen, schijnt bedrogen te zullen uitkomen. Het is wel een zonderlinge speling van het lot, dat dit gebouw, bestemd om den vrede te bevorderen, reeds eer het nog bestaat tot zooveel strijds aanleiding moet zijn.

In de eerste plaats kwam den strijd om de kwestie, of de prijsvraag, die men dacht, dat uitgeschreven zou worden, alleen voor de Nederlanders bestemd zou zijn, dan wel, of ook buitenlanders toegelaten zouden worden. Het scheen dat deze vraag in laatstgenoemden zin was opgelost. Doch daar kwam nu onlangs over Amerika een bericht tot ons, dat door de Nederlandsche regeering stappen gedaan werden om door elke mogendheid, die de Haagsche Conventie onderteekend had, twee architecten te doen aanwijzen, die zouden uitgenoodigd worden om mede te werken aan de prijsvraag. En het bleek dat ditmaal de Amerikanen goed waren ingelicht. Want het bestuur der „Carnegie-stichting" wil alleen de medewerking van „de meest bekwame en op den voorgrond tredende architecten in elk land", en toont daardoor dezelfde hebbelijkheid te bezitten, die den duivel in het oog van velen zoo onaangenaam maakt.

Nu zal natuurlijk ieder land zijn officieele mannen naar voren schuiven. De Duitsche keizer heeft ongetwijfeld zijn keus al gedaan, en men kan wel zeker zijn, dat die niet op mannen van de „secession" is gevallen.

Ook de andere regeeringen zullen deze „nieuwlichters" zoo zij in hun land aanwezig zijn, niet aanwijzen, overmits deze mannen der „nieuwe kunst" in het politieke te rood getint worden geacht.

Men kan zich dus voorbereiden op een keur van koude, academische kunst.

Ook de plaats, waar het gebouw des Vredes zal komen, gaf aanleiding tot veel strijd. Allerlei denkbeelden werden opgeworpen, doch het bestuur der Stichting liet het oog vallen op zeker terrein, aan de gravin Van Bijlandt toebehoorende. Toen werd door de regeering een wetsontwerp ingediend, strekkende om dit terrein aan te koopen en aan de

Stichting ten geschenke te geven. Sedert echter schijnt er kans te bestaan, dat de koop niet tot stand komt en het gebouw in de Maliebaan zal worden geplaatst.

Belangrijke vraagstukken kwamen in 1804 aan de orde. De reorganisatie der Polytechnische school kreeg haar beslag niet omdat de wet op het Hooger Onderwijs, waarvan zij deel uitmaakte, door de Eerste Kamer der Staten-Generaal werd verworpen. Uitstel zal in dit geval wel geen afstel zijn.

De regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs kwam er ook nog niet door. Moesten wij er, bij ons overzicht van verleden jaar, onze bevreemding over uitspreken dat in de kringen der vaklieden deze regeling geen belangstelling wekte, ditmaal kunnen wij er op wijzen, dat het voorgestelde Technicum verdedigd is door den Bond van Technici en bestreden door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die beiden in adressen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal hunne meening hebben uiteengezet.

Het ontwerp der Arbeidswet heeft nu meer de aandacht getrokken, doch voornamelijk wegens de politieke beteekenis. Het zou zeker gewenscht zijn, als onze bouwkundige lichamen hun meening over dit ontwerp, wat de technische zijde betreft, deden kennen. Want vooral bij een goede regeling van het leerlingstelsel heeft de bouwkunst groot belang.

Tot de belangrijkste zaken, die in 1904 behandeld werden behoorde het uitbreidingsplan, dat de gemeente Amsterdam deed opmaken. Aangenomen is het ondertusschen nog niet, daar de gemeenteraad in de discussiën is blijven steken. Het plan had voor- en tegenstanders.

Scheen het aanvankelijk, dat de voorstanders, althans in den raad, de meerderheid hadden, in den laatsten tijd deed de oppositie haar stem sterker hooren, zoodat de aanneming van het plan minder zeker geworden is. Men mag er zich ongetwijfeld over verheugen, dat in dit geval velen zich geroepen hebben gevoeld, in dag- of weekbladen hun meening over het ingediend ontwerp kenbaar te maken. Een stadsuitbreiding toch is iets, dat niet lichtvaardig kan worden behandeld, daar fouten, daarbij gemaakt, moeilijk te herstellen zijn.

De herstelling der Grafelijke Zaal te 's Gravenhage, die in 1904, wat het westelijk deel betreft zoover gereed kwam, dat de vereenigde zitting van de twee Kamers der Staten-Generaal er kon plaats hebben, wekte de algemeene belangstelling. Ook dat zou verheugend zijn, ware het niet, dat over de waarde van zulke restauraties de meeningen nogal uiteenloopen.

In de Tweede Kamer heeft de heer De Stuers voor het benoemen van een hoogleeraar in de schoonheidsleer aan een onzer universiteiten gepleit, doch zonder succes. Vreezen de tegenstanders voor een „officieele" schoonheidsleer? Het zou kunnen wezen, dat zij aan de „officieele kunst", door den heer De Stuers ingevoerd, reeds genoeg hebben!

Die officieele kunst heeft blijkbaar haar beste dagen gehad, al is zij nog geenszins gestorven. Haar symbool, het Rijksmuseum, bleef althans niet onaangeroerd. De heer De Stuers beklaagde zich in de Tweede Kamer over veranderingen, in het gebouw gemaakt, veranderingen, die zeker achterwege gebleven zouden zijn, als hij nu nog referendaris was. Maar zijn klacht baatte hem niet; de Minister van Binnenlandsche Zaken stuurde hem met een kluitje in het riet.

De aanbouw aan het Rijksmuseum, waarin de „Nachtwacht" zal worden geplaatst, is reeds onderhanden. Velen betreuren het, dat Dr. Cuypers gedwongen werd, aan zijn schepping deze zaal te moeten toevoegen, wier geschiktheid voor haar doel nog blijken moet. In het oorspronkelijk plan past zij niet.

Maar moge het Cuypers ook niet aangenaam geweest zijn aan zijn eigen werk te gaan bijbouwen, beter toch, dat het hem werd opgedragen dan een ander; en een andere oplossing der quaestie scheen niet te vinden.

In het jaar 1904 kwam de kathedraal van het bisdom Haarlem, zeker een der voornaamste werken door de Roomsch-Katholieken sedert hun emancipatie ondernomen, haar voltooiing een belangrijke schrede nader, zooals wie met de Hollandsche Spoor reisde, heeft kunnen zien. Er is in het ontwerp nog al wijziging gebracht, sinds het een tiental jaren geleden, openbaar werd gemaakt. Gaven vroeger koepel en torens door hun zeer rijzige vormen een gewenscht tegenwicht tegen de al te groote gedruktheid van het overige, zijn oorzaak vindend in de te rijke plan-ontwikkeling bij te geringe hoogte-afmetingen, het nieuwe ontwerp doet zien, dat men, misschien uit spaarzaamheid, de bekroningen veel minder slank zal maken dan vroeger bedoeld was, kwam in 1904 het schip in hoofdzaak gereed, in 1905 hoopt men koepel en torens onderhanden te kunnen nemen.

Omtrent het vereenigingsleven in 1904 kunnen wij kort zijn. Een feit van beteekenis was, dat de samensmelting van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst met het Genootschap Architectura et Amicitia niet tot stand kwam. Wij hopen, dat de beide lichamen ten slotte nog zullen inzien, dat eendracht macht maakt. Tot een algeheele samensmelting behoeft het niet te komen. Veel zou reeds gewonnen zijn als beiden één gebouw, één orgaan en één kas hadden. Voor het overige konden jongeren en ouderen gescheiden blijven, wat zeker gewenscht zou wezen.

Architectura viert dit jaar zijn vijftigjarig bestaan. Hoe heugt het ons nog, dat het zijn zilveren feest vierde! Van die viering dagteekent de herleving van het Genootschap, dat daarvoor in het bijzonder Jan Springer dank heeft te weten. Maar tegenover iedere lichtzijde staat een schaduwkant. Was de *Vereeniging* Architectura et Amicitia opgericht om de jongeren gelegenheid te geven elkander te leeren kennen en om vrij uit te kunnen spreken, het *Genootschap* Architectura wilde de evenknie der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn.

Vijf en twintig jaar geleden was de Maatschappij zeker niet wat zij wezen moest. Doch de grieven, die toen tegen haar bestonden, zijn reeds lang verdwenen. Op het oogenblik kan men zeggen, dat beide lichamen een ongeveer gelijk doel nastreven, zoodat er tegen nauwere aansluiting eigenlijk geen bezwaren bestaan. Het is waar, dat personenquaesties dikwijls in dergelijke gevallen den doorslag geven, doch over en weer zal men toch wel een offer in het belang der goede zaak, willen brengen.

Architectura heeft het voornemen, zijn gouden feest met luister te vieren. En hoe het Genootschap zulke feesten weet in te richten, zóó, dat daarvan de aangenaamste herinneringen behouden blijven, is genoeg bekend. Laat ons de hoop uitspreken, dat de milde stemming, die feestvierenden pleegt te kenmerken er het hare toe mogen bijdragen, om de beletselen, die er tot dusverre tegen samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst bestonden, te doen verdwijnen.

Als het jaar 1905 die samenwerking mocht zien tot stand komen, dan zou er reden zijn het met gulden letteren in de annalen onzer vaderlandsche architectuur te schrijven.

EEN BEHOUDEN GEVELTJE.

„Wie het kleine niet eert, is het groote niet weerd," zegt een spreekwoord, dat men ook op onze monumenten kan toepassen.

Meer en meer toch komt men tot het besef, dat niet slechts onze groote monumenten aanspraak hebben op onze aanhoudende zorg, maar dat het ook onze plicht is zooveel mogelijk te waken voor het behoud van kleinere en kleine, van fragmenten zelfs. Is het niet de stoutheid van de constructie, de rijkdom der vormen, die bewondering afdwingt, het is bij kleine gebouwen vaak alleen het typische, het karakteristieke, dat men behouden wil, en dat het behouden waard is, omdat ook de kleine monumenten dikwijls schakels vormen, die men niet missen kan in de geschiedenis der bouwkunst, een enkel fragment, evenals een kantteekening op een oud archiefstuk, dikwijls de trait-d'union vorm tusschen twee zaken, waarvan anders het verband niet in het oog zou vallen.

Niet zoozeer dat dit nu hier het geval is, maar een typisch geveltje geeft het veel besproken gebouwtje in de Sprongstraat te Zutphen ongetwijfeld te zien.

De uitgever van de Zutphensche Courant stelde ons welwillend de hier afgedrukte cliché ter beschikking, vervaardigd naar het restauratie-ontwerp, dat door de afd. Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenl. Zaken is verschaft.

De Zutphensche Courant deelde daarbij o. a. nog het volgende mede:

Tegenover den steun, hem door de Restauratie-Commissie verleend, heeft de eigenaar zich verbonden, bij de restauratie de aanwijzingen der Commissie voor de Monumenten te volgen.

Het bovengedeelte van den gevel blijft intact.

Het benedengedeelte krijgt een pui met ruitjes in lood gevat, groote bovenlichten, krachtige profielen, gebeeldhouwde koppen en fries, deur met beslag, slotplaat en klopper in Oud-Hollandschen (beter Oud-Amsterdamschen) stijl, terwijl een rond beschilderd ruitje in het midden van ieder der benedenramen het bedrijf zal illustreeren, dat er in uitgeoefend wordt, links een scheerbekken, rechts een scheermes.

De vensters der eerste boven-étage zijn bekroond door echt Hendrik de Keyserachtige frontons, driehoekig, maar in het midden doorbroken, en in de opening een vaasvorm geplaatst, op een voetstuk met twee spiraalvormige voluten. Het venster der volgende étage is in hoofdzaak van denzelfden vorm. Het ovale venstertje in den top (oeil de boeuf) behoort van overhoeks geplaatste ruitjes te worden voorzien.

De geveltreden zijn bijzonder hoog, veel hooger b.v. dan van andere trapgevels te Zutphen. Zoo deelde men te Amsterdam in den na-tijd van de Keyser bij voorkeur den geveltrap in.

Aan elk dier treden, en ook aan den top van den gevel, wordt het versieringsmotief van het doorbroken fronton herhaald, doch telkens in gewijzigden vorm. Op den top even gebogen, en in het midden weer een vaasvorm met spiraalvoluten, nu echter, niet naar beneden gericht (zooals aan de vensters) maar naar boven gekeerd. Waarschijnlijk heeft daar boven op vroeger een beeld gestaan.

Aan het eerste paar geveltreden (van boven af) weer datzelfde doorbroken fronton, rechts en links één, maar nu met geknakte lijn en met zeer krachtig geprofileerd lijstwerk. Op het tweede paar geveltreden (van boven af) een vorm die gelijkt op de halve frontons van den top, maar nu eindigend in een spiraal, en ook weer zeer krachtig vooruitstekend.

Deze hoekstukken (zwikken of zwikvullingen) dienen om het rechthoekige uit de indeeling der geveltreden weg te nemen en de horizontale lijn geleidelijk in de verticale te doen overgaan. Heel artistiek hecht de uit de bergsteen gehouwen vulling, zich met allerlei krullen en slechts even aangegeven lofwerk aan den loodrechten zijkant der geveltrede vast en geleidt het oog onmerkbaar naar boven.

Ten slotte wordt er nog op gewezen, dat vooral de krachtige profileeringen het karakter van dit geveltje bepalen, evenwel in de hier gegeven afbeelding niet geheel tot haar recht komen.

Voor onze lezers echter zal het niet moeilijk zijn zich uit afbeelding en beschrijving een voorstelling te vormen van het kleine maar karakteristieke werk.

EEN JUBILARIS.

De Heer August Allebé houdt niet van vertoon, en, om de feestbetuigingen te ontgaan, is deze jubilaris naar elders vertrokken; hij keert pas terug, als er geen vrees meer behoeft te bestaan, dat zijn vereerders het hem lastig maken.

Die vereerders zijn talrijk. Zij waardeeren in hem den schilder, die, tusschen 1860 en 1870 vooral, zooveel meesterstukken vervaardigd heeft. Zij danken hem voor de lessen, die hij hun, toen zij nog aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten studeerden, heeft gegeven. Zij schatten hem hoog als iemand, die ook toen hij Directeur der instelling geworden was, belang bleef stellen in het wel en wee der leerlingen en oud-leerlingen.

Een tijd lang, te beginnen met 1875, toen de Academie pas haar nieuwe verblijf aan de Stadhouderskade te Amsterdam had betrokken, heb ik het voorrecht gehad, de lessen van Allebé te mogen volgen. De cursus werd des winters in de avonduren, des zomers in den vroegen ochtend gegeven. Over de opkomst bij de avondlessen viel niet te klagen, maar het kostte den leerlingen blijkbaar moeite, reeds vroeg de veeren te verlaten als de zomer was gekomen. Dit had voor mij het aangename gevolg, dat ik dikwijls als het ware privaatles kreeg, en professor Allebé, terwijl hij de pleisterteekening op de hem eigen meesterlijke wijze verbeterde, allerlei onderwerpen van kunst besprak, waartoe hij zich, als er meer leerlingen waren, nooit liet vinden.

In het bijzonder in de bouwkunst stelde hij belang en het was zeker niet met zijn goedvinden, dat de wetgever die uit de beeldende kunsten, waarvoor de Academie bestemd was, had doen verdwijnen. De architectuur hier te lande beteekende toen nog niet zooveel als thans. Het Rijks-Museum moest nog gebouwd worden, en behalve enkele katholieke kerken waren er geen werken van meer idealen aard tot stand gebracht. Daarom werd ik te meer getroffen door de hooge opvatting, die Allebé van de architectuur toonde te hebben. Later zal het hem een groote voldoening zijn geweest, dat de Academie althans door prijskampen in de schoone bouwkunst iets tot de verheffing onzer architectuur heeft kunnen bijdragen.

Iemand met een zoo kritischen aard als Allebé is het natuurlijk niet ontgaan, dat die prijskampen, nu de voorbereiding daartoe niet aan de Academie kon plaats vinden, minder succes moesten hebben, dan wel gewenscht zou zijn. Doch aan de wet valt nu eenmaal niets te veranderen.

Toen het Stedelijk Museum te Amsterdam gebouwd zou worden maakte Allebé deel uit van de commissie, die de ontwerpen had te beoordeelen en op de uitvoering moest toezien. Aan hem heb ik menige nuttige wenk te danken gehad, en vooral toen de zalen ingericht moesten worden, is zijn hulp van groote waarde geweest.

Mij voegt het niet, een oordeel over Allebé als schilder en teekenaar uit te spreken. Zijn gaven als colorist zullen nog gewaardeerd worden, als de groote diensten, die hij onze kunst door zijn onderwijs heeft bewezen, reeds vergeten zijn.

Al zijn leerlingen en oud-leerlingen zullen Allebé zeker toewenschen, dat hij nog jaren lang aan het hoofd der Academie mag staan, die door hem tot een kunst-instituut van zooveel beteekenis voor ons land is geworden, en dat het hem gegeven zal zijn, de frischheid van geest te behouden, die tot dusverre zijn deel was, en waardoor hij jong van hart is gebleven, ofschoon zijn jaren klommen.

Moge hij het nog beleven dat de bouwkunst, ter onzaliger ure van de Academie verbannen, daar weer zegevierend, als moeder van alle kunsten haar intrede houdt. De dag, dat dit geschiedt zal zeker voor hem een der aangenaamste van zijn leven zijn.

A. W. WEISSMAN.

BOEKBESCHOUWING.

Naar aanleiding van onze bespreking van Van Gendt's Bouw-Kalender in ons nummer van 31 December j. l., maakte de uitgever de heer L. J. Veen ons er op attent „dat sedert jaren de Bouwkalender te krijgen is in drie deeltjes, namelijk Voorwerk en agenda in leer en Memorandum en personalia in aparte boekjes er bij. Zij, die dus minder in hun zak wenschen te hebben, kunnen deze editie aanschaffen, maar — zoo voegt de heer V. hieraan toe — doet zich het eigenaardige verschijnsel voor dat ik juist van deze editie geregeld een paar overhoud terwijl er betrekkelijk weinig worden gebonden. Uwe aanmerking der advertenties is natuurlijk juist, maar que faire, de adverteerders zullen er voor bedanken, wanneer zij in een bijboekje komen en zonder die advertenties is het niet recht mogelijk".

„Ik heb nu reeds zoo dun papier genomen voor die advertenties dat het boekje weer dunner is dan andere jaren".

Gaarne brengen wij bovenstaande onder de aandacht onzer belangstellende lezers.

* * *

Als Bijlage R 1 van het Blijvend gedeelte van het Jaarboekje van het Kon. Inst. van Ingenieurs verscheen:

Veilgheids-Voorschriften voor Electrische Sterkstroom-Installaties, zooals die zijn vastgesteld in de vergadering van de Vakafdeeling voor Electrotechniek van het Instituut van 29 Juni jl.

Gevolgd naar de 6de uitgave van de Duitsche laagspanningsvoorschriften, gepubliceerd in het Electrotechnische Zeitschrift van 19 Februari 1903, zijn deze voorschriften bestemd alle vroeger geldende te vervangen en kan men wel zeggen dat thans een zekere graad van volmaaktheid daarmede bereikt is. Zoowel voor installateurs als gebruikers van de bedoelde installaties zijn deze voorschriften van onschatbaar nut en mits daaraan van beide zijden goed de hand wordt gehouden zal de veiligheid er in hooge mate door bevorderd en verzekerd worden.

* * *

Van de Uitgeversfirma de Wed. J. Ahrend & Zoon ontvingen wij de eerste aflevering van een werk getiteld Bouwconstructies, Handboek voor Bouwkundige Opzichters en Teekenaars, Uitvoerders en a.s. Architecten, door O. L. Veenstra Nzn. en J. H. Schulp, Technische Ambtenaren van de Holl. IJz. Spoorw. Maatschappij.

Meerdere bijzonderheden vindt men in achterstaande annonce.

Naar deze eerste aflevering te oordeelen, hebben de bewerkers heel wat ondernomen en zal het werk, wanneer het na 2 jaar compleet is, bestaan uit een atlas van 60 platen met beschrijvenden tekst en zullen beide met zorg worden behandeld.

De schrijvers zijn zich wel bewust, dat aan hun arbeid heel wat ontbreken zal, maar hebben getracht de stof in een kort bestek zoo beknopt en volledig mogelijk te behandelen. Daarbij was het niet hun plan alle mogelijke constructies in dit boek te verzamelen, maar het onderling verband van de verschillende onderdeelen van een bouwwerk goed te laten zien. Dat de platen hoofdzaak zijn spreekt dus vanzelf.

Wij onthouden ons thans van verdere beschouwingen maar zien met belangstelling volgende afleveringen tegemoet, en vinden dan wellicht gelegenheid tot een nadere bespreking.

VEREENIGINGEN.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Het genootschap hield dezer dagen zijn jaarlijksche vergadering onder leiding van den heer H. P. Berlage. Uit het jaarverslag bleek, dat het ledental stationair is gebleven. De rekening sloot met een nadeelig saldo van f 25.80. De aftredende bestuursleden H. P. Berlage en W. N. van Vliet werden herkozen, de heer Berlage tot voorzitter. Tot lid der redactie van het orgaan in plaats van den heer van Hijlckama Vlieg, die bedankt had, werd gekozen de heer J. Stuyt.

Deze leidde hierna de bespreking in van het Damvraagstuk, namelijk de bestemming van het vrijgekomen terrein op het Damrak en daarmede verband houdende opruiming van het z.g. Commandantshuis. Op adressen van onderscheidene vereenigingen en genootschappen om een prijsvraag over deze aangelegenheid uit te schrijven was afwijzend beschikt. Spreker wilde andermaal bij den raad petitionneeren en acht den tijd daartoe thans gekomen nu er nog niets officieels van aanbieding tot koop of bestemming van het terrein bekend is. Conform werd besloten.

PRIJSVRAGEN.

De Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem, schrijft uit eene prijsvraag voor het ontwerpen van een diploma, ten dienste van genoemde Vereeniging, om te worden uitgereikt aan bekroonden op hare tentoonstellingen en wedstrijden.

Het diploma moet het volgende opschrift dragen:

Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur,
onder bescherming van
H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder,

en de compositie, voor zoover mogelijk, betrekking hebben op het Bloembollenvak.

Het diploma moet verder beantwoorden aan de navolgende eischen:

a. het formaat der teekening moet 48 cM. bij 36 c.M. bedragen;
b. het diploma moet binnen den rand eene opene ruimte hebben voor invulling van drukletters en letterschrift van ongeveer 24 cM. bij 18 cM;
c. bij de compositie mag gebruik gemaakt worden van drie vlakke kleuren, buiten de grondkleur van het papier en het geheel moet geschikt zijn om in fotolithografie te worden weergegeven.

Het diploma mag de wapens bevatten van de stad Haarlem en van de provincien Noord- en Zuid-Holland.

De prijs aan het door de Jury als het bestgeoordeelde ontwerp toe te kennen, zal bestaan uit Honderd Gulden, terwijl aan het daaropvolgend ontwerp eene premie van *f* 25.— zal worden toegekend.

De ontwerpen moeten worden ingeleverd vóór of op 1 Maart 1905 aan het adres van den Heer Johs. de Breuk, Algemeene Secretaris-Penningmeester, Jansstraat 55 te Haarlem.

De ingekomen ontwerpen zullen worden tentoongesteld op de tentoonstelling vanwege de Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem te houden in Maart 1905. Het ontwerp, dat door de Jury de eerste prijs zal worden waardig gekeurd, zal als diploma der Vereeniging worden aangenomen, en blijft, evenals dat met de premie bekroond, het eigendom der Vereeniging; de overige ontwerpen zullen vrachtvrij aan het na te noemen correspondentie adres worden teruggezonden.

De ontwerpen zullen moeten geteekend zijn met een motto, spreuk of ander kenteeken. Bovendien zullen bij elk ontwerp moeten worden overgelegd twee verzegelde enveloppen, de ééne tot opschrift dragende: „Correspondentieadres", de andere „Naambrief", en beide zijn voorzien van hetzelfde motto of kenteeken, of van dezelfde spreuk als het ontwerp zelf. Eerstbedoelde enveloppe moet bevatten eene opgave van het adres waarmede gecorrespondeerd kan worden, terwijl in de andere enveloppe den naam moet worden opgegeven van den ontwerper.

Op de ontwerpen mogen geene namen voorkomen.

Het is den mededingers geoorloofd de ontwerpen te doen vergezeld gaan van eene toelichting of verklaring van het ontwerp, mits geschreven met eene andere hand dan die van den ontwerper.

De ingezondene ontwerpen worden in handen gesteld van eene jury bestaande uit de Heeren:

M. Bauer, Kunstschilder te Bloemendaal.
A. L. Koster, Kunstschilder te Haarlem.
J. A. G. van der Steur, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem.
J. H. Wentholt, Voorzitter der Alg. Ver. voor Bloembollencultuur te Haarlem.

De Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur behoudt zich het recht voor de ontwerpen, behalve op de genoemde tentoonstelling, ook nog op andere plaatsen ten toon te stellen 't zij binnen of buiten Haarlem.

Het Hoofdbestuur der Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur:

J. H. WENTHOLT, *Voorzitter.*
JOHs. DE BREUK, *Alg. Secr.-Penningm.*

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Aan
het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Mijne Heeren,

De Jury door Uwe Vereeniging benoemd, om de door U in 1904 uitgeschreven Prijsvragen te beoordeelen, heeft hiermede de eer U in het volgende Rapport de door haar gemaakte bemerkingen mede te deelen.

EERSTE PRIJSVRAAG.
Een Schilderswoning met Ateliers.

Hiervoor zijn ingekomen 22 ontwerpen. Bij allen waren de in het programma gevraagde teekeningen aanwezig, behalve bij het ontwerp ingezonden onder motto „Pictura B", welke geen détail en ook slechts eene doorsnede heeft.

Vele mededingers hebben zelfs meer dan het gevraagde geleverd, daar zij bovendien ter verduidelijking van hun ontwerp nog gevels, doorsneden, plannen of perspectiefteekeningen daarbij hebben gevoegd.

De algemeene indruk van het geleverde werk is goed, aan verscheidene ontwerpen is veel zorg besteed en deze prijsvraag kan dan ook als goed geslaagd worden aangemerkt.

De Jury heeft de ontwerpen beoordeeld zonder aan een stijl-karakter eenige voorkeur boven een ander te geven. Elk ontwerp werd beschouwd in zijne type voor zoover dat type in overeenstemming is te brengen met het *doel* en *wezen* van de gevraagde bouwwerken.

Toch werd met voldoening geconstateerd, dat de weeke, slordig slingerende lijnen van sommige moderne

„nieuwe stijl" bouwwerken, in *geen* dezer ontwerpen meer zijn waar te nemen.

Alhoewel bij de eerste beschouwing volgens het oordeel der Jury een tiental ontwerpen als minst geslaagd werden afgezonderd, zoo heeft de Jury toch gemeend in dit Rapport voor elk ontwerp afzonderlijk in het kort hare bemerkingen te geven en hiermede met de minder goede ontwerpen aan te vangen, zoodat zoodoende ongeveer een rangschikking is te bepalen.

Motto „Sylvette". De plannen van dit ontwerp zijn zeer zwak. Woonkamer en salon grenzen niet aan elkander. De hal vormt een koker, zij ontvangt gebrekkig bovenlicht en is geheel van de 1e verdieping afgezonderd, zoodat aldaar de gang zwak verlicht is. De ateliers sluiten goed aan elkander aan, maar de verlichting van een der ateliers is zeer slecht. De gevels zijn beter dan de plannen. De voorsprong der kroonlijst is veel te groot. De doorsneden zijn zeer zwak behandeld.

Motto „Iris". Eveneens een zwak ontwerp, zoowel als plan, architectuur, constructie en teekening. De détailteekening schijnt door een andere hand vervaardigd.

Motto „Rubens". Het salon heeft geen directen uitgang. Op den beganen grond hebben W. C. en office geen verlichting. Keuken en office hadden verbinding moeten hebben. Een der slaapkamers heeft geen licht. De architectuur is niet gelukkig en het détail laat veel te wenschen over.

Motto „Hendrik de Keyzer". Dit ontwerp is niet geslaagd. Hoewel de ateliers goed aan elkander aansluiten, zijn de muurvlakken er te groot. Deze hadden meer doorbroken moeten zijn. De office heeft geen verbinding met de keuken. De architectuur is zeer zwak.

Motto „Pictura B". Bij dit ontwerp ontbreekt een doorsnede en détail. In verhouding tot het plan is de ruimte door Hal en Vestibule ingenomen te groot. Badkamer en aangrenzende slaapkamer zullen te hoog van verdieping zijn, daar de hieronder gelegen vertrekken op den beganen grond lager blijven liggen. De pijlers der ateliers zijn te breed. De hoektoren sluit niet goed aan het dak aan. De architectuur is zwak.

Motto „Pictura A". Ook hier is de Hal te groot, hetgeen nog meer op de 1e verdieping uitkomt. De ateliers sluiten niet goed aan de overige gevels aan. Dezelfde opmerking voor de architectuur als bij het voorgaande ontwerp. Onder anderen zijn minder goed, de loggia, het steenen dakvenster, en de bekroning van het buitenatelier. De détailteekening is goed behandeld. De perspectief geeft niet de verhouding der gevels weder.

„Geteekend kenteeken". De groote loggia is minder goed gelegen bij de badkamer en het toilet. De ateliers zijn te veel van elkander afgezonderd. Hun vestibule en modelkamer zijn te groot. De architectuur heeft een landelijk karakter, maar het buitenatelier sluit niet genoeg bij het overige aan. De kapconstructie had beter op den muur kunnen rusten.

Motto „Ars Longa Vita Brevis". De woonkamer komt op de dienstgang uit. De keuken is te ver van de vestibule gelegen. De dienstgang evenals die tusschen de beide ateliers zijn niet verlicht. Ook laat de verlichting der hoek-slaapkamer te wenschen over. De architectuur heeft een vroolijk aanzien. De groote ingangsboog verbreekt te veel den onderbouw. Détail en teekenwerk zijn met zorg gedaan.

Motto „Hoog de Arbeid". De hal is te belangrijk, vooral op de 1e verd. De ateliers hebben te weinig verbinding met elkander. De hoofdingang komt niet genoeg in den gevel uit. Het atelier No. 2 is niet voldoende met de overige architectuur verbonden, terwijl de pylonen weer als op zich zelf staande motieven zijn behandeld. Het detail is flink geteekend.

Motto „Rozenhof". Woonkamer en salon zijn door de hal gescheiden, welke tevens te groot is; vooral op de 1e verdieping. De doorgang naar het 1e atelier is niet voldoende verlicht. De verbinding der ateliers zou met een kleine wijziging goed zijn te maken. De architectuur is eenvoudig en heeft een Engelsch karakter. De ramen van den beg. grond zijn te laag in verhouding der verdiepinghoogte. Détail en teekenwerk zijn goed.

Motto „Time is Fled." De office is in het geheel niet goed gelegen. Zij moet in verbinding met woonkamer en keuken zijn, in plaats daarvan ligt zij aan den ingang. Dienstgang en portaal ontvangen niet genoeg licht. De ateliers zijn goed verbonden, maar zijn te veel op dezelfde wijze behandeld. De sheddaken zouden geen mooie doorsnede geven. De architectuur is eenvoudig. Een grooter detail ware gewenscht. Teekenwerk en perspectief zijn goed.

Motto „Mauve". Van dit ontwerp is het plan van den beg. grond beter dan dat der 1e verd. Hoewel de verbinding der ateliers goed is, laat de verlichting veel te wenschen over. De architectuur is zwak.

Motto „Rust Roest". Dit ontwerp heeft goede en regelmatige plannen, hoewel de hal te groot is in verhouding der overige vertrekken. De ateliers zijn niet genoeg verbonden. Voor de verlichting der ateliers ware het beter geweest, de middenpijlers weg te laten. Ook is daarvoor de vooruitspringende bovenbouw met kroonlijst niet goed begrepen. De architectuur heeft een rustig karakter. Détail en teekenwerk zijn goed behandeld.

Motto „Numquam Contentus". De diagonaal van de vierkante hal vormt de as van dit ontwerp. De begane grond toont een goed plan. Evenwel is de vestibule waarop salon en spreekkamer uitkomen, te klein, tevens zijn bijkeuken, zitkamer en provisie niet gevraagd. De verbinding der ateliers is goed, maar de pijlers van het buitenatelier verbreken te veel de lichtoppervlakte. Bijna alle vertrekken op de 1e verdieping hebben uitspringende dakvlakken, de werkelijk beschikbare ruimte wordt hierdoor beperkt. De architectuur heeft een landelijk karakter. De verschillende gevels sluiten goed aan elkander aan, maar de 1e verd. is te laag. Teekenwerk, perspectief en détail zijn vlot behandeld.

Motto „Academie". De plannen zijn goed, evenwel zijn hal en hoofdtrap te klein in verhouding tot het overige. De verbinding der ateliers had beter kunnen zijn. De architectuur is frisch en landelijk. De hoog overdekte terrassen boven een der ateliers en boven het dienstgedeelte zijn geheel onnoodig. Zij ontnemen licht en de dakvlakken worden te belangrijk. De architectuur van het woonhuis en die van de ateliers hadden meer bij elkander aan moeten sluiten. Het teekenwerk zoo ook van détail en perspectief is met veel zorg en met smaak behandeld.

Motto „Port Arthur". Bij dit plan is de voorvestibule te belangrijk en voor zulk een entree is de hoofdtrap te klein. Deze komt ook niet goed op de 1e verdieping aan. De deuren zijn in de hal te veel in de hoeken geplaatst, hetgeen in de doorsnede en op de 1e verd. nog meer uitkomt. De ateliers zijn goed verlicht Hun verbinding had ruimer kunnen zijn. De architectuur toont een haastige studie aan, waarvan het geheele ontwerp blijk geeft.

Motto „Wapen met drie schilden". De verbinding van entrée met hal had grooter kunnen zijn. De office is niet goed gelegen, daar deze noch aan woonkamer, noch aan keuken grenst. De verbinding der ateliers is niet voldoende. De architectuur is eenvoudig, die van de ateliers sluit goed bij het overige aan. De verlichting van het binnenatelier had lager doorgetrokken kunnen worden. De omlijsting der entree is niet geslaagd, de hoekpijler schijnt te zwak. De boven de entrée gelegen ramen zijn te hoog geplaatst. In het détail is het drielicht onder het dak niet in harmonie met het overige raamwerk. Het teekenwerk is flink uitgevoerd.

Motto „Rien sans peine". De pijlers in de Hal belemmeren den toegang tot de verschillende vertrekken. De loggia boven de hoofdingang gelegen is slechts door het toilet te bereiken. De uitzichttoren heeft geen directe verbinding met de woning. De De ateliers sluiten goed aan elkander aan, hoewel de tusschenmuur meer doorbroken had kunnen zijn. De ateliers hadden beter licht kunnen krijgen, wanneer de pijlers niet zoo zwaar en de bekroning niet zoo groot waren genomen. De kleine ramen in het salon en de daarboven gelegen slaapkamer zijn overbodig. Het uitzicht van het salon is niet voldoende. De architectuur is degelijk. De hoofdingang is zwaar van behandeling en het toegepaste sectielwerk niet in overeenstemming. Het teekenwerk is flink behandeld.

Motto „Holland". Een goed ontwerp. De verschillende vertrekken zijn goed gelegen en goed van vorm. De badkamer had beter kunnen zijn. De ateliers zijn goed verlicht, maar hadden meer direct met elkander verbonden kunnen zijn. De architectuur is goed. De gevels zouden evenwel gewonnen hebben, wanneer de muurvlakken minder groot in verhouding tot de raamopeningen waren genomen. Zij hebben daardoor iets massiefs, wat door de hooge bekroning der 1e verd. nog vermeerd wordt. Het ware gewenscht geweest den gevel aan de zijde der ateliers te geven. Het teekenwerk, zoo ook het détail en de perspectief zijn met veel zorg en smaak gedaan.

Motto „Geteekend Klaverblad". De verschillende vertrekken sluiten goed aan elkander aan. De hal is op de eerste verdieping door een corridor vervangen, waardoor dit plan beknopter wordt. De ateliers, hoewel goed verlicht, hadden beter direct verbonden kunnen worden, door de dienst niet zoo omvangrijk te maken. De architectuur heeft een bescheiden landelijk aanzien. Het dakvlak boven de verandah had doorbroken kunnen zijn. Teekenwerk, détail en perspectief zijn flink en met zorg behandeld.

Motto „Woodside". Een goed ontwerp, hoewel de hal op de 1e verd. te belangrijk is. De ateliers sluiten direct aan elkander aan. Het ware gewenscht geweest de deuren van het buitenatelier meer te beglazen, en ook de ateliers van bovenlicht te voorzien. De architectuur is vriendelijk en landelijk. De gevels zijn goed doorbroken. Het détail en het overige teekenwerk zijn met groote zorgen zeer goed uitgevoerd.

Motto „Horis Subsicivis". Eveneens een ontwerp, waarbij de zelfde bemerkingen gelden welke op het voorgaande ontwerp zijn gemaakt, wat plannen, architectuur en teekeningen betreft. De toegang tot het atelier, de ligging der badkamer naast het voornaamste slaapvertrek en dergelijke kleine wijzigingen, deden evenwel aan dit ontwerp de voorkeur boven het voorafgaande geven.

De Jury is van oordeel U voor te stellen, de hierboven gegeven beschouwingen in aanmerking genomen; om de uitgeloofde prijzen in de volgende orde toe te kennen.

1e prijs **Motto Subsicivis.**
2e „ „ **Woodside.**
3e „ „ **Geteekend Klaverblad.**

(Slot volgt.)

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Nieuwe oud-Egyptische vondsten in Thebe schijnen tot de ontdekking geleid te hebben van een massa beelden van hooge-priesters, waarmee men meent, de 341 beelden ontdekt te hebben, waarvan bij den Griekschen geschiedschrijver Herodotus sprake is. De oudheidkundige Legrain meent, dat de ontdekte crypta 11.340 jaar oud moet zijn.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Het wetsontwerp met betrekking tot den aankoop van en schenking van grond aan de Carnegiestichting houdt o. a. de volgende bepaling in:

„Indien de goedkeuring der Wetgevende Macht op deze overeenkomst niet vóór den laatsten December negentienhonderd vier mocht worden verkregen, zal het er voor gehouden worden, alsof deze overeenkomst niet tot stand zal zijn gekomen en zal de kooper verplicht zijn het onroerend goed, indien deze overeenkomst reeds ten kantore van de bewaring der hypotheken mocht zijn overgeschreven, weder ten name van de verkoopster te doen stellen. De kosten der daartoe noodige akte, die der registratie en overschrijving daaronder begrepen, zullen alsdan worden gedragen door den Staat der Nederlanden, terwijl de verkoopster in dat geval op geen andere betaling zal kunnen aanspraak maken."

Gelijk men weet, is het bovengenoemd ontwerp en dus de desbetreffende bepaling nog niet door de Wetgevende Macht goedgekeurd.

HAARLEM. De tentoonstelling van Kunstnaaldwerk in het Museum van Kunstnijverheid is tot het einde de groote attractie geweest van de dames en de leerlingen der scholen, waar het kunstnaaldwerk wordt onderwezen.

Ofschoon de sluiting op 31 December was vastgesteld, is op algemeen verlangen de tentoonstelling op 1 Januari voor het laatst geopend geweest.

Zondag 8 Januari zal de tentoonstelling der werken van H. Heijenbrock geopend worden.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende het jaar 1904 door 9701 belangstellenden bezocht.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende het afgeloopen jaar 2311 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. Op de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid hebben 61 vrouwelijke en 115 mannelijke leerlingen onderwijs ontvangen in het teekenen en practische uitoefening van verscheidene kunstambachten.

De tentoonstelling van Kunstnaaldwerk werd bezocht door 3105 personen.

NIJMEGEN. De Heer J. J. Weve, gemeente-architect alhier, heeft Zondag herdacht dat hij 25 jaren geleden als zoodanig in functie trad. Reeds Zaterdagmiddag werd hem in eene buitengewone vergadering van Burg. en Weth. als huldeblijk een fraai bronzen beeld „Etude et Méditation" aangeboden.

Tevens deelde de Burgemeester den jubilaris mede, dat hij benoemd was tot ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Ook de Zondag ging voor den jubilaris, onder wiens bekwame leiding zooveel is tot stand gekomen, niet onopgemerkt voorbij.

ROERMOND. Onder leiding van den Heer Franssen, archit. alhier, is voor eenigen tijd een begin gemaakt met de herstelling van de Roomsch-Katholieke kerk te Hilvarenbeek (N.-Br.), volgens de oorspronkelijke bouworde, dagteekenend uit de 13e eeuw.

Bij het verwijderen van het pleisterwerk zijn aldaar verschillende deuren en ramen te voorschijn gekomen, zelfs een uit vier cellen bestaand gedeelte, hetwelk gehouden wordt voor eene gevangenis Acht van de twaalf pilasters vertoonen thans weder hunnen achthoekigen vorm met holle bogen.

Het plafond prijkt weder in zijn oorspronkelijken stijl en in de oude kleuren.

De werkzaamheden zijn thans zóóver gevorderd, dat met Kerstmis het gebouw weder in gebruik kon genomen worden.

ROTTERDAM. Door den boekhandelaar P. M. Bazendijk alhier worden reproducties in den handel gebracht van een zeer groote teekening van de haven van Rotterdam. Men ziet het geheele havenbedrijf van de stad in vogelvlucht. Van Delfshaven af tot Kralingen vindt men nauwkeurig alle beziensw aardigheden, o. m. de groote fabrieken, de handelsgebouwen, de droogdokken en de verschillende havens, als: Rijnhaven, Spoorweghaven, Binnenhaven, Koningshaven en Katendrechtschehaven. De teekening, vier bij twee meter groot, is wel waard gezien te worden. Vervaardiger is de Heer E. Hesmert, te Düsseldorf.

Deze teekening is ook gedurende eenige dagen te Amsterdam in het gebouw „Concordia" op de N. Z. Voorburgwal tentoongesteld. Of deze tentoonstelling de bij het havenbedrijf geïnterresseerde Amsterdammers prettig gestemd heeft wordt niet gemeld, maar toch kan zij daar, waar men nog wel eens wat teveel aan struisvogelpolitiek doet, wel eenig nuttig effect hebben teweeg gebracht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Venlo tegen f 60 per maand.
Aanmelding vóór 11 Januari Dinsdags of Vrijdags tusschen elf en twaalf uur ten Raadhuize. (1)

— Opzichter-Teekenaar hoofdzakelijk voor Teekenwerk. Brieven onder No. 25144 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage.

— Assistent-Leeraar aan de R. A. School te Vlaardingen. Zie adv. in dit No. (1)

— Electrotechnisch Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Br. lett. M M, Alg. Adv.-Bur. A. DE LA MAR Azn., N.Z. Voorburgwal 266, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter, goed teekenaar. Directe indiensttreding. Br. fr. lett. B T 663, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor direct. Salaris f 90 à f 100 per maand. Fr. br. lett. O H, Alg. Adv.-Bur. W. Meerkotter, Heerengracht 335, Amsterdam. (2)

— Uitvoerder-Onderbaas, leeftijd 25 à 35 jaar. Br. fr., lett. S R 287, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, bij de Architecten A. Jacot & W. Oldewelt te Amsterdam. Salaris f 100 p. m. (2)

— Directeur voor de Ambachts-, Burgeravond- en Teekenschool te Venlo tegen 1 Maart a. s. Jaarwedde f 2000. Stukken vóór 13 Januari a. s. aan den Burgemeester. (2)

— Compagnon. In een 25 jaar bestaand Technisch Bureau om zich met de Administratie enz. te belasten. Benoodigd kapitaal f 15.000. Adres Nederlandsch Accountants-Kantoor, Vondelstraat 27, Amsterdam. (2)

— Onderbaas. Voor een groot bouwwerk te Rotterdam. Fr. br. onder No. 25111 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

30 Bouwk. Opz.-teek., 18-42 j., *f* 50—*f* 100 's maands.
5 Waterb. Opz.-Teek., 21—42 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
5 Werktuigk. Teek., 18—26 j., *f* 40—*f* 80 's maands.
1 Werktuigk. Opzichter (Constructeur).
2 Electrotechniker.
1 Opzichter-lithograaf,

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineër, AMSTERDAM,
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 9 Januari.

Emmen, te 12 uren, door K. Kooiker ten zijnen huize: het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing te Klijndijk, gem. Odoorn. Bestek en teekening ten zijnen huize ter inzage; aanwijs op den dag der besteding te 10 ure.

Leiden, ten 12 ure, door het gemeentebest. bestek no. 5: de levering van bouwmaterialen, schoonmaakgereedschappen, enz., in XV perceelen, als: perc. 1, 2 en 3 houtwaren; perc. 4 en 6 ijzerwaren; perc. 5 kachels; perc. 7 gegoten ijzeren slijkbakken; perc. 8 kalk, tras, enz.; perc. 9 verfwaren, desinfectiemiddelen, enz.: perc. 11 sponsen, dweilen, kwasten, borstels, enz.; perc. 12 machinekamerbenoodigdheden; perc. 13 stokken en stelen voor gereedschappen; perc. 14 eivormige cementrioolbuizen; perc. 15 bonzeilen. De monsters dagelijks ter bezichtiging aan de Stads-Timmerwerf. Het bestek ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken, op elken werkdag van v.m. 9 tot n.m. 4 uren.

DINSDAG, 10 Januari.

Groningen, te 12 uren, door het Prov. best. in het provinciehuis: het uitvoeren van werken tot voorziening van kanaalboorden in 1905, in 2 perc: 1o. langs den weg Groningen–Stroobos; 2o. langs den puinweg Zuidbroek–Scheemda; begr. 1o. f 5750, 2o. f 4860, het bestek ligt, behalve in de provinciehuizen in Groningen en Friesland, ter lezing in de gemeentehuizen te Groningen, Appingedam, Winschoten, Oude Pekela, Delfzijl, Sappemeer, Winsum, Leens, Eenrum, Uithuizen, Uithuizermeeden, Bedum, Zuidhorn, Beerta, Veendam, Noorddijk, Hoogkerk, Ezinge, Grijpskerk, Ulrum, Slochteren, Scheemda, Stedum, Middelstum en Finsterwolde. Inlichtingen bij den hoofding. van Elzelingen en den ing. de Jong, te Groningen, en bij de opzichters Veenhuis te Zuidhorn, voor perceel 1 en van Efferen te Winschoten, voor perc. 2.

Nieuwbuinen, te 5 uren, door architecten E. Warringa en Zonen te Nieuwbuinen namens den heer O. Tjabbes in het café Dost aldaar: a. het bouwen van een burgerwoonhuis; b. de noodige glas-, verf- en behangerswerken; bestek en teekening in gen. café ter inzage; inlichtingen bij de architecten.

Utrecht, ten 2 ure, (locale tijd) door de Maatij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het Centraalbureau van gen. Maatschappij in het Moreelse Park te Utrecht. Bestek no. 1007: het afbreken van een gedeelte van den bestaanden en het bouwen van een nieuwen Kaaimuur, en het uitbreiden van Sporen en Wissels met bijkomende werken langs en nabij de Spoorweghaven te Dordrecht. Raming f 171.500. *Zie adv. in no. 50.*

Utrecht, te 2 uren (loc. tijd), door de Mij. tot Expl. van SS., aan het Centraalbur. der gen. Mij., in het Moreelse Park te Utrecht, bestek no. 1009. Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw op het station Rosmalen. Begr. f 9050.
Zie adv. in no. 52.

Utrecht, te 2 uren (loc. tijd), door de Mij. tot Expl. van SS., aan het Centraalbur. der Mij., Moreelse Park, te Utrecht. Bestek no. 1010: Het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen no. 20, 21, 24, 30, 33, 44, 50, 53, 54, 61 en 66 op de lijn Nijmegen–Venlo. Begr. f 14840.
Zie adv. in no. 52.

WOENSDAG, 11 Januari.

Oudewater, ten 2 ure, door den heer H. Berkhof: het vergrooten der begraafplaats der Ned. Herv. gem. Aanwijzing gehouden.

Oerle, ten 3 ure, door het Bestuur van het Pensionaat in het koffiehuis van Fr. de Vroom: het bouwen van een refter, schoollokaal, bovenkapel, veranda's enz. aan het Pensionaat aldaar. Bestek met teekeningen verkrijgbaar bij J. Heijkants, bouwkundige te Erp. Aanwijzing in loco op den dag der besteding des middags 12 ure.

Tiel, door de Regenten van het Burgerweeshuis: het sloopen van het bestaande woonhuis aan den Achterweg te Tiel en het daar ter plaatse bouwen van een weeshuis. Het bestek met teekeningen zullen op franco aanvrage te verkrijgen zijn en ter lezing liggen in bovengenoemd Weeshuis en bij den architect J. van den Ban, te Haarlem.

Vervolg zie bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 14 Januari 1905. No. 2.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

BOUWKUNDIGE SAMENSPRAKEN.

II.

(TUSSCHEN TWEE AMSTERDAMMERS OP 4 JANUARI 1905).

— Is u gisterenavond op de vergadering in Odéon geweest, mijnheer X?

— Natuurlijk. Ik mocht als lid van den Raad, nu er een onderwerp als de uitbreiding van Amsterdam besproken werd, niet ontbreken.

— En wat is uw indruk?

— Dat er heel wat gesproken is.

— U was toch niet onder de sprekers?

— Neen, mijnheer Y., als raadslid is het altijd verstandig, een zekere reserve in acht te nemen en kalm de kat uit den boom te kijken.

— Daar heeft u ongetwijfeld gelijk aan. Maar is het onbescheiden te vragen, hoe u over de zaak denkt?

— O neen, ik maak van mijn hart nooit een moordkuil. Maar u begrijpt, dat er, eer de voordracht in openbare behandeling kwam, al heel wat onder de roos werd besproken. En daarover kan ik mij uit den aard der zaak niet uitlaten.

— Dat begrijp ik inderdaad.

— Er zit aan zulk een uitbreidingsplan meer vast, dan het groote publiek wel denkt. Daar is, in de eerste plaats, de financieele vraag . . . . .

— Nu ja, die is op de vergadering niet ter sprake gekomen. Maar de schoonheidsvraag des te meer. Berlage heeft nog al wat veëren moeten laten.

Dat heb ik gemerkt. Vooral de inleider, die over de inrichting van den dienst der Afdeeling Publieke Werken besprak, heeft zich over het feit, dat Berlage tegenwoordig in alles de esthetische adviseur der Gemeente is, tamelijk scherp uitgelaten.

— U bedoelt zeker het gezegde over de „Berlagiaantjes?"

— Juist. Ik zelf ben geen bewonderaar van Berlages kunst, en vele andere raadsleden denken er juist zoo over als ik. Maar wat moeten wij doen? Het is altijd maar het best, Burgemeester en Wethouders in het kiezen der personen vrij te laten. Een raad moet niet willen regeeren. Dan komt er niets terecht.

— Dat ben ik geheel met u eens. Maar het komt mij toch voor, dat de inleider gelijk had, toen hij zei, dat Amsterdam er niet best bij gevaren is, toen het de betrekking van gemeente-architect afschafte.

— Ik was nog geen raadslid, toen die afschaffing plaats had, en ik ben dus voor de tegenwoordige regeling van den dienst der Publieke Werken niet verantwoordelijk. Men heeft toen, onder den invloed van een burgemeester uit Rotterdam, het systeem ingevoerd, dat te Rotterdam goed bleek te werken.

— En waarmede men te Amsterdam, als men mag oordeelen naar wat ter vergadering gesproken werd, niet tevreden is.

— Och, mijnheer, er zijn altijd ontevredenen. Toen ik laatst bij den burgemeester van een Duitsche stad was, om mijn licht op te steken over een gemeentezaak, zag ik boven zijn schrijftafel de spreuk „*Wie man's macht ist's falsch*". Iets dergelijks mocht er ook wel, maar dan in het Hollandsch, boven de deur onzer raadzaal geschilderd worden. Esthetica is een mooi ding, maar zij kost mooi geld ook. Daarom is het maar beter, dat wij geen gemeente-architect meer aanstellen. Zoo iemand is een duur paard op stal.

— Maar Berlage zal toch ook niet voor niets werken?

— Burgemeester en Wethouders moeten maar weten, hoe zij hem betalen. Den raad gaat dat niet aan. En zulk een „los man" kan men bedanken, wanneer men wil. Om een ambtenaar kwijt te raken, daar zit meer aan vast.

— Men kan toch wel een stok vinden als men een hond wil slaan?

— Zeker. Doch laten wij nu maar eens bij het uitbreidingsplan blijven. Voldoet het thans ingediende niet, waarover ik mij niet kan uitlaten, welnu, men betaalt den ontwerper en is van hem af. Maar als een gemeente-ambtenaar zoo iets had ontworpen zou alles op haren en snaren gezet worden, om het er door te krijgen.

— Er is zeker iets waars in wat u daar opmerkt.

— Daarbij komt nog, dat over mooi en leelijk de meeningen zeer ulteenloopen. Dat heeft u gisteren avond kunnen hooren. Is de eene spreker aan het woord, dan denkt men: „Die heeft gelijk". Spreekt de andere dan denkt men: „Die heeft ook gelijk".

— Maar u heeft toch zeker uw gevestigde meening?

— Mijnheer, een verstandig raadslid heeft nooit een gevestigde meening, en houdt steeds rekening met de omstandigheden. Er was eerst een tamelijk algemeene strooming vóór dit uitbreidingsplan, maar het getij begint te kenteren. Dan moet men zijn bakens verzetten.

— Dus het plan lacht u weinig toe?

— Dat zeg ik niet. Ik wil alleen maar er op wijzen, dat er nu twee stroomingen zijn.

— Nu, wij zullen in een volgende raadszitting wel kunnen merken, welke stroom de sterkste is.

— Overigens moet ik u zeggen, mijnheer Y, dat ik eigenlijk het nut van vergaderingen als die van gisteren niet inzie. Het is verkeerd als het groote publiek zich wil mengen in zaken, die alleen den raad aangaan. Er wordt al genoeg in couranten geschreven. Ja, ja, het papier is geduldig. Wat is er niet tegen de nieuwe beurs geageerd! Maar wat heeft het geholpen? Niets! Mij persoonlijk is het gebouw niet sympathiek. En toch geloof ik, dat ik, ware ik reeds raadslid geweest, toen tot den bouw besloten werd, tot de voorstemmers zou hebben behoord. Want het gezag van den raad moet hooggehouden blijven. Waar zouden wij heengaan, als wij ons lieten voorschrijven, wat wij besluiten moeten? Nu, mijnheer Y, ik wensch u goeden morgen.

— Goeden morgen, mijnheer X.!

(*Y, nadat* X, *uit het gezicht is: „En zoo'n weêrhaan is lid van den Raad!"*)

HAAGSCHE PLANNEN.

Terwijl Amsterdam zich druk bezig houdt met zijn uitbreidingsplan, waartegen zich van verschillende zijden stemmen verheffen, is te Rotterdam, vrij plotseling, de raadhuisquaestie het onderwerp van gesprekken en van ingezonden stukken in de dagbladen geworden.

Den Haag heeft zijn vredespaleis-quaestie, die eigenlijk een nationale of internationale is, al naar men dit wil opvatten, en nu een stadium is ingetreden, waarbij een afwachtende houding past.

Of het tot een besluit zal komen te Amsterdam en of Rotterdam zal overgaan tot den voorgestelden aankoop van huizen aan het Oostplein, die aanleiding was tot het opduiken van het raadhuisvraagstuk, zal misschien spoedig bekend zijn. De Haagsche zaak achten wij nog niet zoo nabij aan de oplossing.

Dit maakt op zichzelf niet veel uit en men is er nu eenmaal aan gewend, dat zaken, die in den Haag behandeld worden langsaam marcheeren. Men weet zich daar toch wel bezig te houden en heeft keus van vraagstukken genoeg, om er af en toe eens een voor den dag te halen, het eens wat nader te bekijken, het zoo mogelijk wat nader tot oplossing te brengen en het veelal dan weer voor geruimen tijd op te bergen in de doos, of in de doofpot, al naar de omstandigheden zijn.

's Gravenhage heeft zoo goed als de Hoofdstad en als de eerste Handelsstad zijn tram-quaestie, zijn raadhuis-quaestie, zijn uitbreidingsplannen. Beursquaesties komen er niet voor, al wordt de beurslijst er ijverig bestudeerd en menige beursmanoeuvre er in elkaar gezet. Maar op een punt is de Residentie ten achter bij Amsterdam en Rotterdam en nog meer bij buitenlandsche steden, namelijk op het punt der verkeerswegen. Moge in de nieuwe wijken, zij het ook op onbeholpen en vaak onoordeelkundigen wijze, toch een streven merkbaar zijn, om te voldoen aan den eisch van hoofdverkeerswegen van voldoende afmetingen, in de oude stadskern is deze zaak jaren en jaren lang verwaarloosd of wel geheel buiten beschouwing gelaten. „Après nous le déluge" schijnt men maar steeds te hebben gedacht en of er al af en toe door technici of leeken gewezen werd op de noodzakelijkheid, om in deze steeds klemmender wordende behoefte te voorzien, of er al voorstellen werden gedaan, plannen gemaakt, het is alles monnikkenwerk geweest. Men zette zich gewoonlijk dadelijk aan het rekenen en kwam dan tot zulke bedenkelijke cijfers, dat de Haagsche burgerij de schrik wel om 't harte moest slaan en zij voor die plannen à la Haussmann in 't geheel niet te spreken was, ja zelfs het logisch argument, dat het op de lange baan schuiven der zaak slechts tengevolge kon hebben, dat waar tonnen gouds vereischt werden later millioenen noodig zouden blijken, het scheen geen de minste vat op haar te hebben noch op hare vertegenwoordigers.

Er behoort dus zeker moed toe om, al is het ook maar met een klein plannetje, dat slechts een verbetering van vrij lokalen aard in den plattegrond van oud 's Gravenhage beoogt, voor den dag te komen. Dit stoute stuk heeft de zg. Verfraaiingscommissie, een jonge loot van de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen bestaan, door het indienen van een adres aan den Raad, met bijgevoegd ontwerp van een nieuwen verkeersweg van het Spui over het Buitenhof naar de Plaats, door onteigening en wegbreken van de perceelen, die thans aan den vijverkant tegen de Gevangenpoort aansluiten. Van de voorgestelde verbinding Buitenhof—Plaats geeft bijgaande afbeelding een denkbeeld.

De verbinding van het Spui met het Buitenhof is

ontworpen, loopende van de Kapelsbrug naar den Practizijnshoek en vandaar direct naar het Buitenhof. Geen van beide verbindingen zijn bepaald nieuw bedacht te noemen; beide zijn reeds herhaaldelijk vroeger afzonderlijk of gecombineerd voorgesteld.

In het weekblad „de Ingenieur" van 1891 publiceerde de ingenieur H. P. N. Halbertsma een „Algemeen plan van uitbreiding en verfraaiing van 's Gravenhage", dat in opvatting nu nog in menig opzicht als voorbeeld zou kunnen dienen voor de wijze, waarop de uitbreidingsplannen voor de naaste toekomst, zooals de Woningwet ze bedoelt, aangevat moeten worden.

De Residentie heeft zich in den loop der jaren

reeds veel verder uitgebreid, dan het hier bedoelde plan ging, maar in de kern zijn, op weinige verbeteringen na, van ondergeschikt belang, de toestanden nog vrijwel gebleven, zooals zij toenmaals waren.

Juist aan het centrum werd in dit plan bijzondere aandacht geschonken en onder de daar voorgestelde verbeteringen komen ook de verbindingen Spui—Buitenhof en Buitenhof—Plaats voor, ongeveer in dezelfde richting, alleen wat royaler nog opgevat dan in het plan der Verfraaiings-commissie en zoodanig, dat de laatstgenoemde verbinding gebracht is in de as van de Parkstraat, die tot den Vijverberg is doorgetrokken.

Hierbij zou dan de Hofvijver aangeplempt worden ongeveer tot de rooilijn van den gevel der gebouwen van het Binnenhof, maar de Gevangenpoort en de perceelen waarvoor nu onteigening voorgesteld wordt, intact blijven.

Door de aanplemping van den Hofvijver kwam behalve een breede verbindingsweg nog terrein genoeg vrij, om, in plaats van het te amoveeren Ministerie van Buitenlandsche Zaken, een nieuw gebouw voor dat Departement op het aangeplempte gedeelte te stichten.

(*Slot volgt*).

ANDERMAAL HET BEHOUDEN GEVELTJE.

Velen lezers zal het met mij genoegen hebben gedaan, in het laatste nummer van „de Opmerker" een afbeelding van den gevel te Zutfen, waarover in de couranten zooveel te doen is geweest, aan te treffen. Hadden wij misschien liever den gevel gezien, zooals hij zich tegenwoordig voordoet, ook het nu gegeven „restauratie-ontwerp, dat door de afd. Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is verschaft" is zeker van belang.

De vraag, of het wel noodig was geweest, deze restauratie, die zich schijnt te bepalen tot het maken van een nieuwe onderpui, te ondernemen, laat ik rusten. Maar nu die pui dan eenmaal „in stijl" moest zijn, ware het toch zeker gewenscht, dat dit dan de stijl was van het jaar 1645, toen de gevel werd gebouwd. En op het restauratie-ontwerp zien wij een pui, die den stijl van minstens een eeuw vroeger vertoont. Hoe puien in het midden der zeventiende eeuw gemaakt werden, kan men te Amsterdam, bijvoorbeeld zien aan de voormalige R. K. Kerk van den H. Nicolaas, die nu als museum voor den Amstelkring dient. Een van die puien heeft ook haar oorspronkelijke deur nog, met beslag enz.

In den tekst, die de Zutphensche Courant geeft, wordt gezegd, dat de pui in „Oud-Hollandschen, beter Oud-Amsterdamschen stijl" is ontworpen. Toen ik

echter onlangs alle gevels te Amsterdam, van vóór 1800 dagteekenend, heb opgenomen en in de „Noord-Hollandsche Oudheden" beschreven, vond ik nergens een pui als die door het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ontworpen.

De vervaardiger van dezen tekst schijnt te meenen, dat de Zutfensche gevel een Amsterdamsch karakter draagt en onder den invloed van Hendrik de Keyser werd ontworpen. Maar waar ziet men te Amsterdam een gevel, die een zoo eigenaardige opvatting vertoont? Er moet te Zutfen een kunstenaar, die een zeer persoonlijk karakter had, omstreeks 1650 hebben gewerkt

A. W. WEISSMANN.

VEREENIGINGEN.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET

Diploma van Bouwkundig Opzichter,

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

1. Het maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkantswortel-trekking.

Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten, en kennis van die oude en buitenlandsche maten welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

3. De meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

5. De beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen. De scheeve — of isometrische projectie. Het uitslaan van steenhouwwerk.

6. Bouwkundige berekeningen met behulp van een vademecum.

Berekening van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; berekening van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; berekening van het draagvermogen van heipalen, houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen, en van steenen pijlers; berekening van de kracht benoodigd voor het breken, door uitrekking van staven, kabels, kettingen, touwen, enz.; berekening van het specifiek gewicht, wateropbrengst van gewone pompen; verhouding van kracht en last bij verschillende op bouwplaatsen gebruikt wordende werktuigen, enz.

Bij de berekeningen mag van een vademecum gebruik gemaakt worden.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een équerre, meetketting, bakens. Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken. Het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en terreinen. Het uitzetten van gebouwen, maken van bouwlatten, en stellen van profilen. Algemeen begrip van het uitvoeren van eene waterpassing.

8. Het opmeten en daarna in teekening brengen van bouwkundige details.

Het handteekenen, ook in verband met decoratieve hout-, steen- en ijzerbewerking.

9. Bouwstijlen.

Eenige kennis van de Grieksche en Middeleeuwsche bouwkunst.

10. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van duidelijke detailteekeningen betreffende hout-, steen- en ijzerconstructie, dakbedekkingen, rioleeringen, afvoer van faecaliën, huis- en hemelwater, enz.; kennis van grondwerken.

a. *Houtconstructie.* Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; houten fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen en damwanden voor betonfundeeringen, raam- en deurkozijnen, balklagen, en vloeren, trappen en onderdeelen daarvan, ramen, deuren, jalousiën en luiken, houten marquises, erkers, balcons enz., standvinken, formeelen, enz., van al die inwendige timmerwerken, die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen, als lambriseeringen, kastbetimmeringen enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen en begrip van de functie, vormen en onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen. Toepassing, het stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

b. *Steenconstructie.* Grondige kennis van: de steenverbanden, het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, van muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband, van spouwmuren, van schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, verschillende gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, kolken, in slappen en in vasten grond, enz.; het leggen van bestratingen, van marmeren en tegelvloeren, van buisleidingen; het aanleggen van trappen van baksteen en van natuursteen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijken steen, van plinten neuten, afdekkingen enz., de samenstelling van al die metselwerken die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken in den droge en in den natte; constructiën met rietplanken, enz.

c. *IJzerconstructie.* Grondige kennis van: de meest in de burgerlijke bouwkunde gebruikelijke soorten en vormen van in den handel voorkomend getrokken ijzer; de samenstelling daarmede van draagbalken, kolommen, hijschbalken, balklagen, balcons, marquises, enz.; de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen, in verband met balklagen van hout en van ijzer; koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz. Kennis van de verankeringen van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

d. *Dakbedekkingen.* Grondige kennis van: de samenstelling — in verband met kappen — van dakbeschotten voor verschillende dakbedekkingen, van de samenstelling van dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink — tot in de kleinste onderdeelen — volgens de verschillende systemen: van de samenstelling van houten dakgoten, zalingen, hoekkepers, kilkepers, nokken, enz., met zink- of met loodbekleeding; van dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, liggende bovenlichten, enz.; van voorzieningen tegen inwatering, enz.

e. *Kennis van grondwerken.* Ontgraven en aanvullen van fundeeringen, zandterpen voor fundeeringen, enz.

11. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen met hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken, en hunne toepassing.

Houtsoorten; soorten van baksteen; hier te lande meest gebruikelijke soorten van natuurlijke steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister; metalen; verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier; stucadoorkalk.

Van deze materialen wordt ook vereischt de kennis omtrent de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen waarin zij voorkomen, de wijze van keuren en van verwerking in den burgerlijken bouw.

Kennis van de samenstelling en de vereischten van verfwerken, stucadoorwerk, behangwerk, enz., van den aanleg van gas- en waterleidingen, van afvoerpijpen, van electrische geleidingen, enz.

12. Gereedschappen en werktuigen.

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen, van gereedschappen voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoren, verven, enz., van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, vijzel enz.

13. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten, en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.

14. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901.

15. Bekwaamheid, in een der voornaamste bouwambachten.

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

16. De candidaat moet de bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór of in het jaar 1884, om tot het examen te worden toegelaten.

TOELICHTINGEN:

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1905, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. *)

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1905 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van *f* 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem *f* 5 worden teruggegeven.

Amsterdam, December 1904.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

Naar aanleiding van verschillende vragen tot het Hoofdbestuur der Maatschappij gericht, acht dit het noodzakelijk er met nadruk op te wijzen, dat het streng vasthoudt aan de eischen:

a. dat de candidaten den leeftijd van 21 jaren moeten hebben bereikt, om tot het examen te worden toegelaten;

b. dat zij gedurende minstens twee jaren met vrucht op *bouwwerken* practisch moeten zijn werkzaam geweest.

Wat den laatsten eisch betreft, zal, zoo noodig, naar de bewijzen die van deze werkzaamheid moeten worden overgelegd, een nauwkeurig onderzoek worden ingesteld.

Een twee- of meerjarig practisch werken op inrichtingen van ambachtsonderwijs wordt niet geacht gelijk te zijn aan het bedoelde practisch tweejarig werkzaam zijn op bouwwerken.

*) Zie omtrent den reeds vastgestelden datum het Gemengd Nieuws in dit No.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor een Badhuis voor Volksbaden in eene kleine Gemeente, uitgeschreven door de Afdeeling 's-Gravenhnge van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn 10 antwoorden ingekomen onder de navolgende motto's:

1. *Zeep;* 2. *Sparta;* 3. *Water;* 4. *Delfia;* 5. 30 *December* 1904; 6. *Calorifere;* 7. *Concentrisch;* 8. *Badhuis;* 9. *Twee driehoeken in cirkel,* geteekend kenteeken; 10. *Geel kroontje met rood vraagteeken in rechthoek,* geteekend kenteeken.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

(Slot).

TWEEDE PRIJSVRAAG.

Het ontwerp van een wachthuisje.

Ingekomen 12 antwoorden.

Dezelfde rangschikking als bij de 1e prijsvraag is ook bij de behandeling dezer ontwerpen in acht genomen.

Motto „Nemo". De silhouette van het gebouwtje zou gewonnen hebben, door het torentje een hooger dak te geven. De luifels hebben geen voldoend overstek, en voor de ingangen geplaatst beantwoorden zij niet aan het doel. Houten consolen in plaats van ijzeren waren beter in harmonie met de overige architectuur geweest. De steenconstructie is niet goed toegepast bij het soubassement en boven een der luifels.

Motto „Jacob van Campen". Als architectuur een zwak ontwerp. De luifels zijn beter begrepen dan bij het voorgaande.

Motto „Rust Roest". Het uitzicht is in dit ontwerp goed begrepen, maar minder aanbevelingswaardig is de plaatsing der banken voor de loketten. De architectuur had beter kunnen zijn, vooral de bekroning boven het bureau. De ontwerper kent geen perspectief.

Motto „Iron Building". Een eenvoudig ontwerp, meer constructief dan architectonisch behandeld. Het kapspant zal aan de zijde van den ingang niet goed vallen.

Motto „O". Een eenvoudig goed geteekend ontwerp, wat massief van aanzien. De zware schoorsteenen en het dakvenster zijn minder goed. De kapbebording komt te ver in de goot. Het houten plafond had tusschen de binten aangebracht kunnen worden in plaats van daar aan te hangen.

Motto „Sienna". Een ontwerp met goede eigenschappen, maar wat haastig behandeld. De luchtkap had iets hooger kunnen zijn. De klok is te klein, hetgeen in de perspectief nog meer uitkomt. De overdekte passage zal niet genoeg als beschutting dienen.

Motto „Oude Tijd". Aan dit ontwerp is veel werk besteed. De teekeningen zien er goed uit, maar profileering en détails zijn niet bestudeerd. Door de vele te kleine motieven toont het ontwerp grooter dan het werkelijk is. Het is niet op schaal.

Motto „Bohré". De silhouette is te vierkant van vorm. De kroonlijst is te klein. De luifels welke te hoog zijn aangebracht, worden door de lansvormen niet genoeg ondersteund. Het lokaal had meer uitzicht kunnen hebben. In de perspectiefteekening is de verhouding van het gebouwtje beter, daar de luifels lager zijn geplaatst. Het teekenwerk is met zorg gedaan.

Motto „Ad Gustum". Een goed geteekend ontwerp, vroolijk van aanzien en ruim van uitzicht. De doorsnede correspondeert evenwel niet met de kapconstructie. Het in het dak uitspringende gedeelte van bureau en buffet is niet opgelost. De kroonlijst heeft te weinig overstek om als luifel te dienen.

Motto „Pour passer le temps". Dit ontwerp is goed van silhouette en van verhouding. De gevel aan de waterzijde is evenwel niet gegeven en de kapconstructie zal aldaar minder goed opgelost kunnen worden. De teekeningen zijn goed uitgevoerd.

Motto „B. en V". Dit ontwerp zou gewonnen hebben door de borstwering niet zoo hoog te maken. Op de banken gezeten, heeft men nu geen uitzicht. Inwendig is het gebouwtje te hoog en het ware beter geweest een plafond aan te brengen. De raamopeningen hadden breeder kunnen zijn ten opzichte der muurvlakken. Uitwendig moet men het loket zoeken. Het teekenwerk is met zorg behandeld.

Motto „Uitzicht". Een goed ontwerp, vriendelijk van aanzien, met zorg en smaak geteekend. Met kleine uitzonderingen voldoet het aan de gestelde eischen. De luifel is goed aangebracht, maar de schoren hadden zwaarder kunnen zijn. De wachtkamer is laag. Het plafond kon hooger liggen. De passage naar het buffet is niet breed genoeg. De opgaande stijl is aldaar overkodig.

Volgens het oordeel der Jury is deze tweede prijsvraag in zooverre minder geslaagd dan de eerste, dat zij gemeend heeft geen tweeden prijs te moeten toekennen. Zij heeft de eer U voor te stellen, met den eersten prijs te bekronen het ontwerp ingezonden onder **Motto „Uitzicht"**, en tevens wegens de goede hoedanigheden, een derden prijs aan ieder der volgende ontwerpen toe te kennen n.l.: aan **„B. en V."; „Pour passer le temps"** en **„Ad Gustum".**

DERDE PRIJSVRAAG.

Een bovenlicht van glas in lood.

Hiervoor zijn ingekomen 14 teekeningen, waarvan die ingezonden onder de Motto's *„G"* en *„Twee"* ieder 2 ontwerpen bevatten. Ook bij deze prijsvraag is voor de beantwoording dezelfde rangschikking als bij de beide vorigen in acht genomen.

Motto „SS". Te eentonig van kleur, terwijl in de drie vakken dezelfde kleine motieven zijn aangebracht.

Motto „Licht". De dolfijnkoppen zijn te groot van schaal. Het motief drukt ook niet het karakter van het gevraagde venster uit.

Motto „Scheepvaart". Dit ontwerp is somber van kleur. De ankers van de buitenvakken zijn niet in verhouding der andere motieven.

Motto „G". Het bovenontwerp heeft geen karakter en wordt ook niet afgesloten. Het benedenontwerp bevat wel toepasselijke motieven, maar het middenvak is door het daarin geplaatste motief niet genoeg gevuld.

Motto „Elly". De drie motieven sluiten niet aan elkander aan, en voor de bestemming van glas in lood zijn de stukken niet goed van afmeting.

Motto „B. en V". De compositie is niet geslaagd. De vakken zijn tevens te veel verdeeld door te kleine stukjes glas.

Motto „Décor". Dit ontwerp beantwoordt niet aan het doel van het programma om voor een cargadoorskantoor bestemd te zijn.

Motto „Twee". De ontwerper heeft onder dit motto twee teekeningen ingezonden. De raamvakken van de boventeekening worden niet goed verdeeld door den breeden band welke met willekeurige afgesneden plantenornament is versierd. De vakken van het benedenontwerp zijn beter aangesloten, maar de hoekvullingen zijn te willekeurig van compositie en niet in verband met het middenmotief.

Motto „Theo". Dit ontwerp is frisch van kleur, de glasstukken zijn evenwel wat groot.

Motto „Anker". Dit ontwerp is somber van toon. De vakken zijn goed gevuld door de daarin geplaatste motieven, maar de onderdeelen waaruit die motieven zijn samengesteld, zijn onderling niet in verhouding.

„Geteekend kenteeken". Dit ontwerp voldoet niet aan de gestelde maten.

Motto „Ardjoeno". Te eentoonig van kleur. De compositie is door de horizon in twee gelijke deelen verdeeld, en heeft ook geen omlijsting.

Motto „Transparent". Dit is frisch van kleur. De vakken zijn hier goed gevuld. De horizon is beter geplaatst dan in het voorgaande ontwerp. Evenwel is ook hier geen omlijsting en de motieven der buitenvakken sluiten die vakken niet af.

Motto „Recht door zee". Een zeer goed ontwerp wat compositie en behandeling van materiaal betreft. De drie vakken vormen een geheel, waarvan het middenvak het voornaamste gedeelte vormt, terwijl de omlijsting en de daarvoor gebruikte motieven goed gekozen zijn.

De Jury heeft de eer U voor te stellen de uitgeloofde prijzen toe te kennen en wel de eerste prijs aan het ontwerp ingezonden onder Motto *„Recht door zee"* en de tweede prijs aan dat ingezonden onder Motto *„Transparent"*.

De Leden der Jury:

JB. VAN DEN BAN PZ.
JOS. TH. J. CUYPERS.
K. SLUYTERMAN.
J. J. VAN NIEUKERKEN.
J. C. VAN DORSSER AZ.,
Rapporteur.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De bekende ingenieur Intze, naar wien een door hem ontworpen type van watertorens is genoemd, uitvinder van een nieuwe ijzerconstructie voor daken, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Aken, is in den ouderdom van 61 jaar overleden.

Intze, die vooral naam maakte door het aanleggen van vele „Thalsperren" (reusachtige waterreservoirs in bergstreken) werd ter erkenning van zijn verdiensten in 1898 tot lid van het Pruisische Heerenhuis benoemd.

Intze had veel te danken aan zijn vriend, graaf Hatzfeldt, vroeger Duitsch gezant te Londen, die de aandacht van keizer Wilhelm op den verdienstelijken ingenieur vestigde.

— In Engeland en de Vereenigde Staten maakt men plannen Herculanum op te graven. Of de Italianen daarmee ingenomen zullen zijn is twijfelachtig. Zij doen zelf wel niet veel aan de ontgraving der begraven stad, maar daarom behoeven zij anderen nog niet toe te staan het voor hen te doen. Trouwens lang meende men dat de lavalaag te hard was om met de schop te worden weggegraven. Het schijnt echter dat alleen de bovenste laag zoo hard is.

Prof. Waldstein uit Cambridge, die met het plan bij de Amerikanen is aangekomen moet door president Roosevelt en den minister Hay zeer goed zijn ontvangen.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Men deelt aan het „N. v. d. D." mede, dat de „Bond van directeuren van Ambachtsscholen in Nederland" zich niet kan vereenigen met de voorgestelde regeling van het middelbaar technisch onderwijs en dat een adres met bezwaren tegen het ontwerp aan de Regeering zal worden gezonden.

— Op Maandag 30 Februari 1906 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 alhier, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig-Opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

Zij die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden vóór 29 Januari 1906 bij den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam; na hunne aanmelding zullen zij tijdig alle vereischte inlichtingen ontvangen.

ARNHEM. In de raadsvergadering van 9 Januari zijn langdurige beschouwingen gewijd aan de kwestie of van gemeentewege premiën voor de schoonste gevels zullen uitgeloofd worden. Van de zijde van het dagelijksch bestuur werden zooveel bezwaren tegen dit plan ontwikkeld, dat de uitvoering vrijwel onmogelijk scheen. Toch gaven sommige raadsleden den moed niet op en werd een voorstel om de stukken aan Burg. en Weth. te renvoyeeren, ter nadere overweging, aangenomen.

Besloten werd voor een som van f 45.000 aan te koopen verschillende huizen met bouwland aan den Hommelschen weg en op een gedeelte van deze terreinen met het daaraan grenzende terrein, eene nieuwe school no. 3 te bouwen.

Door den aankoop van bedoelde woningen wordt mede een stap gedaan in de richting van verbetering der woningtoestanden in dat gedeelte der stad.

ENSCHEDE. Het aantal leerlingen der fabriksschool alhier bedroeg 31 Dec. j.l. 1061.

'S-GRAVENHAGE. Naar aan de „N. Ct." werd medegedeeld, moeten de vier panden tegenover de Passage, in de Spuistraat in den Haag, waar thans gevestigd zijn de caoutchoucwinkel Martin Schiff, het magazijn van goud- en zilverwerken van Gelder, het magazijn De Adelaar en Maison Struycken, aangekocht zijn voor bedragen van resp. f 60.000, f 70.000, f 200.000 en f 80.000, door een syndicaat, met de bedoeling om aldaar een groot „Waarenhaus" te vestigen.

— Te Scheveningen zal een remisie voor 70 elektrische trams worden gebouwd. Daarvoor bleek het gemeenteterrein aan den Harstenhoekweg, in erfpacht bij de Trammaatschappij, waarop het elektrisch station dier maatschappij is gevestigd geweest, minder goed geschikt. De keus behoort, meenen B. en W., te vallen op een westwaarts aangrenzend stuk grond, groot 8400 M2., dat ruimte aanbied voor den bouw eener remise voor 75 motorrijtuigen en gelegenheid tot latere uitbreiding voor nog 30 rijtuigen.

— Naar men verneemt zal de Haagsche Kunstkring een tentoonstelling aanrichten van Nederlandsche architectuur. Het voornemen bestaat, deze in de maand Februari te doen plaats hebben.

— Te Valkenberg (Limburg) bestaat het plan tot het bouwen van een overdekte winkelgalerij, ter plaatse van de tegenwoordige huizinge „De Halder". Deze galerij zal bestaan uit een twaalftal sierlijke winkellokaaltjes onder glazen overkapping, een rotonde als plaats voor orkest, en een een koffiehuis, waarvan de houder het recht zal hebben stoelen en tafeltjes in de galerij te plaatsen.

De plannen zijn ontworpen door den Heer Kapitz, architect alhier.

HAARLEM. De laatste overblijfselen van de stadsmuren aan de noordzijde van de Amsterdamsche poort zullen worden afgebroken, ter verbetering van het verkeer langs de Oostvest.

HELDER. In een dezer dagen gehouden openbare vergadering is opgericht een Vereeniging tot stichting en instandhouding eener ambachtsschool. Er traden ruim 800 leden toe.

LEIDEN. Te Noordwijk zal vanwege de Gereformeerde gemeente een school met den Bijbel gesticht worden, waarvoor reeds een stuk grond aan den Zeeweg, schuin tegenover villa „Nova", is aangekocht.

OLDENZAAL. Dezer dagen heeft een ontploffing plaats gehad in het gebouw, dienende voor de bereiding van acetyleengas, ter verlichting van het station. Het geheele gebouw is uit elkaar geslagen, terwijl in de naburige huizen en de fabriek der firma Gelderman verscheiden ruiten werden vernield. De man met de bediening der inrichting belast, werd onder het puin begraven, doch bleek slechts licht gewond. Thans wordt het station met kaarsen verlicht.

ROERMOND. Te Beesel zijn acht begraafplaatsen ontdekt, vermoedelijk uit den tijd der Menapiërs. Men vond daar groote ovale potten met beenderen. Een dezer potten, welke nog tamelijk bewaard was, bevatte een anders gevormd (Romeinsch?) potje.

ROTTERDAM. „In de Rustwat", drie eeuwen lang een schilderachtig huisje aan den Kralingschen dijk, zal behouden blijven.

B. en W. hebben voorgesteld, het te herstellen en met plantsoen te omringen, in verband met den aanleg van de tramlijn Park–Honingerdijk. De directeur der Gemeentewerken heeft de bedoeling, het gebouwtje uitwendig in hoofdzaak onveranderd en op het tegenwoordige peil te laten, zoodat het tegenover de omringende bestrating in een indieping blijft staan; de taluds dier indieping worden met gras bekleed en met eenige beplanting bezet en zullen aldus een afgesloten ruimte vormen ten gebruike bij het huisje, dat, na gedeeltelijke uitbreken van het inwendige, als ververschingsgebouwtje zal kunnen worden verhuurd.

De restauratie zal f 2500 vorderen en de aanleg er omheen f 5000. Maar in stede van de f 260 huur, die thans uit de drie hoogst primitief ingerichte woningen in het gebouwtje wordt getrokken, zal bij verhuring allicht f 700 worden verkregen.

TILBURG. De toren van Oorschot is gevallen en daarbij zijn geen persoonlijke ongelukken te betreuren geweest. — Te eeniger tijd zal die van Sprang óók vallen; 't is zelfs een wonder dat dit niet al reeds is geschiedt; want reeds jaren achtereen staat dit, volgens deskundigen, architectonisch monument met een groot gat van verscheiden meters in omtrek in het muurwerk, veroorzaakt doordat een groot brok muur, juist op een der hoeken, is uitgevallen. En als de Sprangsche toren valt dan zijn ongelukken onvermijdelijk, want die toren staat in de onmiddellijke nabijheid van tal van bewoonde huizen.

Het gat is met planken dicht gemaakt maar 't is duidelijk dat daarmede het gevaar niet is gekeerd. En ook de op een paar borden aangebrachte waarschuwing voor gevaar is weinig afdoende te achten.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië. Overgeplaatst: naar de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, teneinde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de architect K. Burm.

— Door B. en W. van 's Gravenhage zijn bij het personeel der Gemeentewerken: bevorderd tot hoofdopzichter de opzichter P. Westbroek, en benoemd tot opzichter de onderbaas-boschwachter H. A. Hazeloop.

— Het bestuur der Ambachtsschool te Oldenzaal heeft benoemd de heeren K. Croonen, architect, tot leeraar voor het vakteekenen aan timmerlieden, smeden en metselaars; en J. Tibbe, kunstschilder te Borne, tot leeraar voor vakteekenen aan schilders.

— Tot hoofdopzichter bij de plaatselijke werken te Rotterdam is benoemd de heer C. den Engelse, opzichter.

De vacature van de eervol ontslagen hoofdopzichter, G. B. Epker in Kralingen wordt niet vervuld.

De nieuwbenoemde hoofdopzichter is met de straatwerken belast.

— Bij de Staatsspoorwegen is benoemd tot adj.-ingenieur 2e klasse de adspirant-adj.-ingenieur J. H. Poppink.

— Te Zwolle is in den ouderdom van 63 jaar overleden de heer P. de Kiewit, hoofdopzichter van den prov. waterstaat in Overijssel.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar voor Kap- en Brugconstructie. Adres: Pletterij, voorheen L. J. Enthoven & Cie. te 's Gravenhage. (1)

— Adjunct-Directeur der Gasfabriek te Alkmaar. Jaarwedde f 1800.
Inzending (adres op zegel aan B. en W.) vóór of op 21 Januari 1905. (1)

— Teekenaar bij den Ing.-Architect Roelof Kuipers, van Lennepweg 16, 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar voor Rollend materieel te Rotterdam.
Aanbiedingen onder letters Z. N. L., Algem. Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor ± 3 à 4 maanden.
Adres onder No. 802 aan het bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Chef of Reiziger in een zaak in Bouwmaterialen. (Zie adv. in dit No.) (1)

— Opzichter-Teekenaar hoofdzakelijk voor Teekenwerk. Brieven onder No. 25144 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Assistent-Leeraar aan de B. A. School te Vlaardingen. Zie adv. in No. 1. (2)

— Electrotechnisch Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Br. lett. M M, Alg. Adv.-Bur. A. DE LA MAR Azn., N.Z. Voorburgwal 266, Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar bij een Architect. Directe indiensttreding. Br. fr. lett. E L 495, N. v. d. D. (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

30 Bouwk. Opz.-teek., 18—42 j., *f* 50—*f* 100 's maands.
5 Waterb. Opz.-Teek., 21—42 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
5 Werktuigk. Teek., 18—26 j., *f* 40—*f* 80 's maands.
1 Werktuigk. Opzichter (Constructeur).
2 Electrotechniker.
1 Opzichter-lithograaf,

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 16 Januari.

Amsterdam, te 1½ ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het centraal personenstation, best. no. 1018: het uitvoeren van grondwerken, spoorwerken, kunstwerken, gebouwen en bijkomende werken, alles ten behoeve van den aanleg van eenen stoomtramweg Kwadijk-Edam-Volendam, begr. f 195.300.

DINSDAG, 17 Januari.

Alkmaar, te 2 uren, door de arch. K. Bakker Dz., in hotel de Nachtegaal: het bouwen van twee burgerwoonhuizen, lunchroom, winkelhuis met bovenwoning en bakkerij te Egmond aan Zee; aanw. gehouden; bestekken en teek. te bekomen bij gen. archit. aan den Stationsweg te Alkmaar.

Apeldoorn, te 11 uren, door de arch. Andr. v. Driesum Sz. in hotel v. d. Burg: het bouwen van een woonhuis in het Wilhelminapark te Apeldoorn; bestek en teek. zijn van af 12 Jan. te verkrijgen bij den arch.

Breda, te 11 uren, door de arch. J. A. van Dongen te Breda nam. den heer J. F. Jonkers in diens koffiehuis aan het Stationsplein: het verbouwen en vergrooten van het hotel Piet Jonkers aan het Stationsplein te Breda, bestek en teek. in gen. koffiehuis ter inzage; aanw. gehouden; inl. bij den architect, Kantoor Havermarkt 21a.

Vervolg zie bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 21 Januari 1905. No. 3.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE KUNST DER NEGENTIENDE EEUW.

De twaalfde druk van Wilhelm Lübke's „Grundriss der Kunstgeschichte" is vermeerderd met een deel over de kunst der 19e eeuw, dat door Dr. Friedrich Haack geheel zelfstandig werd bewerkt en afzonderlijk verkrijgbaar is gesteld.

In zijn voorwoord zegt de schrijver, dat hij zich tot taak heeft gesteld vooral de schilderkunst te behandelen; hij wijst er op, dat hij de Duitsche kunst veel uitvoeriger zal bespreken, dan de „geschiedkundige rechtvaardigheid" zou toelaten. De erkenning van de minderwaardigheid der kunst zijns vaderlands strekt Dr. Haack zeker tot eer. Want het chauvinisme wordt niet alleen in Frankrijk aangetroffen.

Is dus de schilderkunst in het boek de hoofdzaak, ook aan de bouwkunst is eenige aandacht gewijd. In het eerste hoofdstuk, dat „Klassizismus" getiteld is, worden vooral Schinkel en Klenze uitvoerig besproken. Tot dusver was men in Duitschland gewend, deze twee meesters als groote kunstenaars, als genieën te hooren prijzen. Dr. Haack erkent wel, dat de bouwmeesters verdiensten gehad hebben, maar hij meent dat zij toch slechts epigonen waren, die verre achterstaan bij de kunstenaars der 18e eeuw. Terwijl Schinkel door zijn werken althans uitdrukking gegeven heeft aan de nuchterheid en de zuinigheid, die in Pruissen onder Frederik Willem III heerschten, is het Klenze, die een Noordduitscher was, zelfs niet gelukt, de Zuidduitsche eigenaardigheden te begrijpen, zoodat zijn gebouwen den indruk geven, niet te München op hun plaats te zijn.

De Fransche gebouwen uit het begin der 19 eeuw, die er bij de Duitsche kuntgeschiedschrijvers vroeger niet best afkwamen, worden door Dr. Haack, en ongetwijfeld terecht, bewonderd. Met grooten lof spreekt hij van Percier en Fontaine, die de Rue Rivoli te Parijs aanlegden, van Vignon, de bouwmeester der Madeleine, en vooral van Chalgrin, die den Arc de l'Etoile ontwierp. Daarentegen valt de „style empire," die zooveel eigenaardige interieurs en meubelen heeft voortgebracht, minder in des schrijvers smaak.

Het tweede hoofdstuk heeft als titel „Romantik." Hier is aan de Gothiek der 19e eeuw haar plaats gegeven, en zoo bleef het verband bewaard, waarin zij behoort en dat door hen, die zich door Violletle-Duc's rationalisme voelen aangetrokken, te veel over het hoofd wordt gezien.

„Het doel van de Romantiek was" zegt de schrijver „de menschelijke ziel in haar diepte te treffen. Daarom maakte zij vooral van het onstoffelijke gebruik. Haar eigenlijk arbeidsveld was de letterkunde; in de schilderkunst voelde zij zich reeds op haar vreemd terrein. De beeldhouwkunst en de bouwkunst, die geheel en al op het stoffelijke berusten, wist de Romantiek alleen te waardeeren, in zooverre als zij in de middeleeuwen werken hadden voortgebracht, die dweepende gemoederen konden behagen.

„De Gothische kathedralen vooral, met haar ten hemel strevende torens, met haar zuilen en bogen, die aan een bosch deden denken werden bewonderd. Voor de veel rustiger Romaansche kerken had de Romantiek geen oog. De Gothische werken wilde men behouden, voltooien, verfraaien. Dit was op zich zelf niet kwaad. Maar men verwijderde ook tevens alles, wat na 1500 gedaan was om de kerken te vergrooten en op te sieren. Geen meubel, geen schilderij, dat na 1500 dagteekende, mocht op zijn plaats blijven. Zoo vond een tweede beeldenstorm plaats, die ditmaal niet in de Nederlanden, maar in de andere landen van West Europa woedde. De kunstwerken, die verwijderd waren, moesten door andere, die streng in den stijl nieuw gemaakt werden, worden vervangen. En steeds werden meer Gothische kerken in Europa gebouwd, want de Gothiek gold als de Christelijke kunst bij uitnemendheid. In het bijzonder als de katholieke kunst werd zij beschouwd.

„Meer en meer leerde men de Gothiek beter kennen. En de bouwmeesters die nu nog, als de laatste der Romantici, Gothisch bouwen, meenen dat de stijl voor hen geen geheimen meer heeft. Maar zij stotteren en stamelen toch. Want iemand die Gothisch bouwen wil staat gelijk met iemand, die Middelhoogduitsch zou wenschen te spreken. Een zeer bekwaam filoloog zou daarvan misschien nog iets terecht brengen, doch ook zelfs hij zou telkens fouten maken, omdat de tegenwoordige taal hem in den weg zit. Het is den Gothischen bouwmeester der 19e eeuw gegaan als zulk een filoloog. Hij heeft voortdurend op zijn tellen moeten passen om niets te ontwerpen wat tegen den stijl streed. Van daar dat de Gothische bouwwerken der 19e eeuw iets zoo benepens en gekunstelds hebben. De oude meesters, die hun eigen taal spraken, konden zich vrij laten gaan; daarom zijn hunne werken zoo frisch, zoo ongedwongen, daarom schijnen zij ons zoo organisch, zoo van zelf sprekend."

Hier heeft Dr. Haack op inderdaad voortreffelijke wijze de 19e eeuwsche Gothiek in korte woorden gekarakteriseerd. Alleen had ook nog op den invloed van Viollet-le-Duc moeten worden gewezen. Wel wordt, met een enkelen zin aan den „Dictionnaire raisonné" herinnerd, doch dit is niet voldoende. Viollet-le-Duc toch is de eigenaardigste figuur der 19e eeuwsche Gothiek. Ofschoon een groot bewonderaar der 13e eeuw was hij geenszins een Romanticus. De logica, die hem eigen was, bracht hij naar de middeleeuwen over, en wist zoo de meening bij velen ingang te doen vinden, dat de oude kunstenaars eigenlijk 19e eeuwers geweest waren, die te vroeg ter wereld kwamen.

De „Renaissance" heet het derde hoofdstuk. Wat hierin over de bouwkunst, in het bijzonder over de Duitsche bouwkunst, (want die der overige landen wordt bijna niet vermeld) te lezen staat, behoort niet tot de beste deelen van het boek. Hier komt de moeilijkheid om „histoire contemporaine" te schrijven, al te duidelijk aan den dag. Semper wordt verheerlijkt op een wijze, die ons onverklaarbaar schijnt bij iemand, die de zwakke zijden der 19e eeuwsche Gothiek zoo goed heeft opgemerkt. Vermoedelijk heeft Dr. Haack de talrijke Duitsche architecten van thans, die in Semper hun voorman erkennen, niet willen ontstemmen, en daarom dien bouwmeester, ofschoon hij als epigoon geen beter figuur maakt dan Schinkel of de Gothische architecten, met fluweelen handschoenen aangepakt.

Over het algemeen is het aan dit hoofdstuk te bemerken, dat de schrijver zich niet vrij gevoelde. Ofschoon er geen reden is om de 19e eeuwsche gebouwen voor zoover zij in den een of anderen Renaissance-stijl werden opgetrokken met een andere maat te meten, dan die in Gothischen stijl gesticht, wordt nu geprezen, wat elders werd afgekeurd. Toch is bijvoorbeeld Semper's Museum te Weenen evenmin een paleis uit de 16e eeuw als b.v. Ferstel's Votiefkerk aldaar een veertiende eeuwsche kathedraal.

Wallot wordt evenzoo geprezen als Thiersch en Hoffmann. Toch is het Rijksdag-gebouw te Berlijn evenmin een meesterstuk als het Paleis van Justitie te München of het Reichsgericht te Leipzig.

Als de schrijver, in zijn laatste hoofdstuk, aan het behandelen van „die Moderne" begint wordt Semper echter op den achtergrond geschoven en hem verweten, dat hij een meester was, die steeds in het verleden zich verdiepte, zonder ooit aan de toekomst te denken.

Die toekomst zal worden beheerscht door de architecten van heden, wien het om „doelmatigheid en materiaal-rechtvaardigheid" te doen is. Onder „materiaal-rechtvaardigheid" verstaat Dr. Haack het gebruiken der verschillende bouwstoffen naar haren aard.

De schrijver behandelt de moderne bouwkunst in verband met de moderne ambachtskunst, waartegen op zich zelf geen bezwaar zou bestaan, ware het niet dat bij de andere perioden de ambachtskunst vrij wel buiten beschouwing is gelaten. Wij erkennen, dat Dr. Haack hier voor een moeilijk geval stond. Had hij alleen willen vermelden, wat „die Moderne" voor de monumentale bouwkunst gedaan heeft, die hij in het overige van zijn boek uitsluitend op het oog had, zijn laatste hoofdstuk zou al bijzonder kort zijn geworden, want tot het stichten van zulke monumenten werd de hulp der architecten van de nieuwe richting nog bijna niet ingeroepen.

Zoo vinden wij dan, behalve een Engelsch landhuis, het „Waarenhaus" van Wertheim te Berlijn en het bureau van een dagblad te München slechts een paar interieurs en gebruiksvoorwerpen afgebeeld.

Ieder der Duitsche sierkunstenaars wordt genoemd met een meer of minder waardeerend epitheton er bij. Doch in zijn besluit erkent de schrijver dat er van al die ontwerpers van huisraad te veel ophef gemaakt wordt, en dat het nog gansch iets anders is, een stoel te teekenen, dan een monumentaal gebouw. Hij verwacht echter, dat in de toekomst ook een monumentale bouwkunst op modernen grondslag zal ontstaan. Hoe die echter naar zijn meening zal zijn, daarover laat hij zich niet uit.

HAAGSCHE PLANNEN.

(Slot.)

Het plan der Verfraaiingscommissie heeft een adres uitgelokt van de Afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die zich in hoofdzaak kan vereenigen met de strekking van het adres, waar het geldt het denkbeeld een goeden verkeersweg te verkrijgen van het Spui over het Buitenhof naar de Plaats, door onteigening en wegbreken der perceelen; maar toch in het midden brengt:

„dat echter bij nauwkeurige bestudeering van het ingediende ontwerp, het Bestuur daartegen de bedenking heeft, dat de verkeersweg van het Spui naar den Practizijnshoek te smal ontworpen en te hoekig van beloop is, hetgeen naar het oordeel van het Bestuur beter is op te lossen door dezen verkeersweg te ontwerpen met vlociend beloop en ter breedte van 16 Meter met vorming van een klein plein bij den Practizijnshoek en eindelijk in een straat ter breedte van 20 Meter,"

„dat in de tweede plaats door het wegbreken van de perceelen langs den Hofvijver, de Gevangenpoort geheel vrij zal komen te staan, waardoor niet alleen het karakter van de poort zal verloren gaan maar ook de afsluiting tusschen Buitenhof en Plaats zal worden gemist, een afsluiting, die steeds heeft bestaan en ook uit een aesthetisch oogpunt noodzakelijk is, doch dat dit bezwaar kan worden voorkomen door het maken van een nieuwen aanbouw aan de Poort met geheel behoud van het bestaande, namelijk door den bestaanden doorgang in te richten tot voetweg en daarnaast aan te brengen twee groote poorten en een kleine aan de zijde van den Vijver, de laatste wederom voor voetgangers, terwijl de beide groote kunnen dienen tot verkeer van de electrische tram, automobielen, rijtuigen, enz., waardoor tevens het voordeel verkregen wordt, dat het verschillend verkeer ook een eigen doorgang kan verkrijgen. Op deze wijze kan volgens oordeel van het Bestuur, van alle kanten gezien, een artistiek geheel tot stand komen;"

„dat verder het maken van een gemetselde borstwering langs den Hofvijver met palen voor lantaarns, met het oog hierop geheel overbodig is, daar het zeker beter aan het doel zal beantwoorden, indien aldaar een ijzeren hek wordt geplaatst, geheel gelijk aan het thans bestaande."

De Afdeeling heeft hare denkbeelden eveneens door teekeningen toegelicht, die in het Bouwkundig Weekblad van 7 Januari j.l. gereproduceerd zijn.

Er is uit een aesthetisch oogpunt iets voor hare bezwaren te zeggen, maar er is uit hetzelfde oogpunt evenveel tegen aan te voeren.

Hoe moeilijk het gaat oude poorten te sparen met behoud van het karakter van poort, bewijzen vele gespaarde poorten, die men b.v. te Keulen, Brussel, Zutphen, om maar enkele voorbeelden te noemen, aantreft.

Maar hoe gevaarlijk het is, te trachten het karakter van een oud gebouw te behouden door een zuiver decoratieven „Ausbau" bewijst o. a. „het Steen" te Antwerpen. Wij kunnen ons voorstellen, dat de heer Bourdrez, die als de vader van het plan der Verfraaiingscommissie te beschouwen is, dit niet heeft aangedurfd en wij zullen de laatsten zijn om hem hiervan een verwijt te maken.

De Gevangenpoort is inderdaad een moeilijk punt in de Haagsche verkeersquaestie, want men moet niet vergeten, dat geen rechtgeaard Hagenaar gedoogen zal, dat men ook aan den Hofvijver raakt. De Verfraaiingscommissie reguleert alleen den vijver aan de zijde, waar de te onteigenen perceelen staan, en ontwerpt een massieve borstwering langs den kant, maar neemt van 't historisch water niets af, zoo goed als niets ten minste. Ook het plan der Afdeeling laat den vijver onaangeroerd en wil, wat o.i. goed gezien is, van een gemetselde borstwering niet weten, doch beveelt een ijzeren hek aan, geheel gelijk aan het bestaande.

Dat men aan het plan Halbertsma, bij het weder opduiken van de kwestie, zoo weinig aandacht heeft geschonken, is dan ook wel bijna zeker daaraan toe te schrijven, dat hierin een aanplemping van een groot stuk vijver wordt voorgesteld.

De heer de Clerqu kwam nu dezer dagen in het dagblad „het Vaderland" voor den dag met een oplossing, die zoogoed als geheel met het plan Halbertsma overeenkomt, maar daarbij in zoover achterstaat, dat hierin de verbinding met de Parkstraat, een o. i. zeer voor de hand liggende eisch van het verkeer, gemist wordt.

Hoe men deze oplossing nu kan qualifiseeren als het „Ei van Columbus" is ons onbegrijpelijk.

De gedeeltelijke aanplemping van den Hofvijver zal in de Residentie minstens evenveel tegenstanders vinden als de bebouwing van de Maliebaan of de schending van het Bosch. Met een Schouwburgplan op dezelfde plaats waar nu de heer de Clerqu zijn „Openbaar gebouw" ontwerpt, dat indertijd op advies van een buitenlandsche specialiteit bij de Schouwburgcommissie in overweging geweest is, is deze commissie dan ook ten slotte niet voor den dag durven komen. En dat de heer van Liefland, wien het zeker bij het projecteeren niet aan durf ontbreekt, in het bekende Tramwegvoorstel van Liefland—Janse zich bepaalde tot een ijzeren overbrugging van den vijver, om de quaestie van het verkeer bij den Gevangenpoort op te lossen, is o.i. ook slechts toe te schrijven aan de vrees voor een hevige oppositie tegen een voorstel tot aanplemping.

Onwillekeurig voert ons de herinnering aan dit Tramwegvoorstel tot een ander onderdeel, aan al de drie hier besproken plannen gemeen; de verbinding van het Spui met het Buitenhof, evenmin een nieuw denkbeeld, zooals wij boven reeds aantoonden.

De Tramwegvoorstellen van den heer van Liefland gingen gepaard met ingrijpende voorstellen, omtrent verbetering der verkeerswegen in het centrum van 's Gravenhage, o.a. trad daarin sterk op den voorgrond een der lievelingsdenkbeelden van den heer van Liefland, namelijk een flinken verkeersweg van de Wagenbrug in nagenoeg rechte lijn naar het Buitenhof een denkbeeld, dat tevens in nauw verband staat met een ander, namelijk de verbetering der woningtoestanden in een stadsgedeelte, dat daaraan de allergrootste behoefte heeft.

Maar afgezien van dit laatste denkbeeld moet het, bij vergelijking van dezen verkeersweg met de ontworpen verbinding Spui—Buitenhof, iedereen dadelijk in het oog vallen, dat de eerstbedoelde ook in verband met de verbinding Buitenhof—Plaats oneindig veel mooier is, dan de laatste, en hier niet buiten beschouhad mogen blijven.

Men moet het initiatief op prijs stellen van degenen, die zich met vraagstukken als het hier besprokene bezighouden en hun tijd geven tot het zoeken naar de beste oplossing. Van groote beteekenis zijn de verbeteringen niet, die door de Afdeeling in het plan der Verfraaiingscommissie worden voorgesteld en het plan de Clerqu geeft o.i. geen aannemelijke oplossing. Geen der plannen brengt voorts de quaestie der verkeerswegen in het centrum van 's Gravenhage in haar geheel veel nader tot de oplossing en dit is hieraan toe te schrijven, dat men verzuimd heeft de plaatselijke toestanden nabij het Buitenhof te beschouwen in verband met den geheelen ouden stadskern, waarvan dit plein te beschouwen is als een centrum.

Buiten dit verband hebben plannen die slechts plaatselijke verbeteringen beoogen altijd maar een betrekkelijke waarde. Het Algemeen Plan indertijd in „de Ingenieur" gepubliceerd had, hoe men er verder over denken moge, zeker deze verdienste, dat daarin met ruimen blik het geheel werd overzien. —

WAARHEID.

In het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift „De Beweging" komt een beschouwing voor over stijl, die alleen reeds omdat zij uit de pen des heeren Berlage gevloeid is, de aandacht verdient van allen, die de bouwkunst beoefenen of beminnen.

Nu elf jaar geleden ontvouwde de schrijver te Rotterdam voor het eerst zijne denkbeelden omtrent wat hij toen „impressionistische bouwkunst" noemde en wat, naar de daarvoor opgegeven kenmerken, eigenlijk zuivere nuttigheids-bouwkunst bleek te zijn. Sedert is het den spreker van toen gegeven geweest, zijne denkbeelden in tal van gebouwen te verwezenlijken; die werken toonen aan, dat de ontwerper vóór alles naar eenvoud gestreefd heeft, al was het hem onmogelijk zich geheel en al aan het in 1893 ontwikkeld program te houden.

De eigenaardigheid van het „Beweging"-artikel ligt daarin dat, ofschoon de eenvoud in haar waarde gelaten wordt, aan de bouwkunst der 20ste eeuw vóór alles de eisch wordt gesteld, dat zij *waar* zal zijn.

Nieuw is die eisch ongetwijfeld niet. Reeds in het midden der vorige eeuw heeft Viollet-le-Duc hem gedaan, en op de 13e eeuw als het tijdperk waarin naar zijn meening aan dien eisch het best beantwoord werd, gewezen.

Als de waarheid in de bouwkunst werd toen de zichtbare samenstelling beschouwd. Men had er echter geen bezwaar tegen, dat de samenstellende deelen versierd werden. Doch Berlage verlangt nu de *naakte* waarheid, en, zelfs met die naaktheid nog niet tevreden, wil hij, dat zij zelfmoord zal plegen, opdat wij haar geraamte te zien zullen krijgen.

Schuilt hierin niet een schromelijke overdrijving?

Plato verlangde van de kunst in het algemeen dat zij waar, schoon en goed zou zijn. Hij was dus met de waarheid alleen niet tevreden. En nu moge de heer Berlage zeggen: „Waarheid is het wezen der bouwkunst! Dat is de waarheid en nog eens de waarheid, welke wij willen; want ook in de kunst is de leugen regel, de waarheid uitzondering geworden!" daardoor is nog niet aangetoond, dat waarheid, zonder schoonheid en goedheid kunst kan geven. Het zal ons dan ook niet verder brengen, of de bouwmeesters al, zooals de schrijver wil, trachten de waarheid te benaderen, om daardoor het wezen der bouwkunst te begrijpen."

De heer Berlage zelf heeft van dat „wezen" geen goed besef, want hij zegt „de bouwkunst is en blijft de kunst der constructie, dat wil zeggen der samenstelling van verschillende elementen, tot ruimteomsluiting." Was dit waar, dan zou ieder timmerman, ieder metselaar een bouwkunstenaar wezen, en dit is toch zeker een stelling, wier ongerijmdheid zonneklaar blijkt. De heer Berlage verwart den architect met den ingenieur, voor wien de kunst der constructie alles is. De bouwkunstenaar echter beoefent de kunst der *schoone* en *goede* constructie.

„Er moeten weer", zoo heet het verder „natuurlijke, begrijpelijke dingen worden gemaakt, dat wil zeggen dingen zonder de het eigenlijke lichaam bedekkende kleeding! Er moet nog verder worden gegaan, eerst moet het skelet worden bestudeerd, zooals de schilder en de beeldhouwer dat doen om daarna aan de figuur den zuiveren vorm te kunnen geven. Want is niet de uiterlijke vorm van elk lichaam in zekeren zin de getrouwe afspiegeling van het inwendige gebeente?"

Hier rijst de vraag, of bouwkunst wel natuurlijk kan zijn. Want wat haar en de muziek van de overige kunsten onderscheidt is, dat zij in geen verband staan tot de natuur, maar geheel berusten op het menschelijk scheppingsvermogen. En of het wel ooit gelukken zal, voor leeken begrijpelijke bouwkunst te maken, schijnt minstens twijfelachtig. De bouwkunst toch is eene kunst der conventie, die alleen in symbolen kan spreken. Laat ons eens aannemen, dat Berlage, toen hij de beurs te Amsterdam bouwde, er naar gestreefd heeft, een natuurlijk, begrijpelijk „ding" te maken. Hier ziet het publiek dus de naakte waarheid „zonder het eigenlijke lichaam bedekkende kleeding". Heeft het evenwel des bouwmeesters bedoeling begrepen? Het oordeel, door de *vox populi* geveld bewijst ten duidelijkste, dat er van begrijpen geen sprake is geweest.

„Zonder eenige consideratie moet al het onnuttige verdwijnen. De bouwkunst is in den grond zoo bedorven, dat, willen wij het hooge doel bereiken, geen schipperen kan worden toegestaan; iets toegeven beteekent alles bij het oude laten. Dus, voorloopig de studie van het skelet, dat is de nuchtere constructie in al hare naaktheid, om daarna weer tot het volle lichaam te komen, maar dit lichaam zonder omhulling van kleeren. Zelfs de laatste bedekking, het vijgenblad, moet weg, want de waarheid, die wij willen is naakt."

Dit betoog kan niet zeer duidelijk genoemd worden. Waarom is de bouwkunst van tegenwoordig in den grond bedorven? Omdat zij zich niet met de samenstelling alleen tevreden stelt, omdat zij meent dat zij, naast de nuttigheid, ook nog de schoonheid heeft in het oog te houden. Doch de bouwmeesters van alle tijden hebben dit gedaan en daardoor werken geschapen, die de bewondering van het nageslacht opwekken. De koepel op de St. Pieterskerk te Rome heeft geen nut, de zuilen der Grieksche tempels konden worden gemist, de torens der kathedralen zijn overtollig, ja zelfs de toren der Amsterdamsche beurs had niet behoeven te worden gebouwd, als men het oude klokje ergens op een dak een plaatsje had gegeven. Maar wat zou de St. Pieterskerk zijn zonder haar koepel, de Grieksche tempel zonder zijn zuilen, een kathedraal, of de Amsterdamsche beurs zonder toren?

De heer Berlage meent, dat de architecten zich voorloopig alleen hebben bezig te houden met „de studie van het skelet, dat is de nuchtere constructie in al haar naaktheid." Het is zeker niet kwaad, als een bouwmeester weet, hoe hij construeeren moet, en gelukkig bezitten wij er tegenwoordig verscheidene, die met de constructie goed op de hoogte zijn. Doch deze nuchter overwegende menschen golden, hoezeer zij overigens gewaardeerd werden, toch niet als kunstenaars.

Men mag van de constructie niet meer verlangen, dan zij geven kan; het is reeds genoeg, als zij de duurzaamheid van een bouwwerk waarborgt. Haar bij een skelet te willen vergelijken, is haar onrecht aandoen. Want een geraamte is slechts te zien, wanneer het lichaam, waarvan het deel uitmaakt, niet meer leeft, terwijl de constructie een geheel bouwwerk als het ware doordringt en er, bij den dood van dat bouwwerk, niets meer van overblijft.

Alleen in Noord-Amerika, bij den bouw der „hemelkrabbers" vervult de constructie de rol, die de heer Berlage haar toebedeelt. Daar gaat eerst een stalen geraamte omhoog, het skelet van het huis vormend, dat dan met andere materialen bekleed wordt. Als men deze bekleeding echter achterwege liet, zou het huis onbewoonbaar zijn.

Hier is dus „het volle lichaam" aanwezig, dat de

Amerikanen meer of minder door versierende vormen plegen aan te kleeden. Daar wordt dus niet aan den eisch van den heer Berlage, dat „iedere omhulling van kleeren" zelfs „het vijgenblad" weg moet blijven, voldaan. Soms is, uit zuinigheid, de versiering tot zeer weinig beperkt, doch dan is een nuchterheid ontstaan, die tot dusverre als de zwakke zijde der Noord-Amerikaansche architectuur gold.

* * *

Het is zeker wenschelijk, wanneer er in tijdschriften, die voor het groote publiek bestemd zijn, af en toe artikelen, aan de bouwkunst gewijd, worden opgenomen. Doch wie zich tot het schrijven van zulke stukken zet, dient er voor te waken, dat hij niets ten papiere brengt, wat dat publiek van de wijs zou kunnen brengen. En nu vreezen wij, dat het den heer Berlage niet gelukt is, deze klip geheel en al te omzeilen.

Wat moet dat groote publiek wel denken, als het verneemt, dat er eigenlijk geen schoone bouwkunst bestaat, doch dat alles op constructie aankomt? Het zal al zeer spoedig de gevolgtrekking maken, dat het in dat geval de hulp van den architect wel kan missen, daar ook de timmerman en de metselaar best in staat zijn, een hecht, sterk en weldoortimmerd huis te maken.

De nuchterheid, die nu eenmaal aan Nederlanders eigen is, brengt er hen toch al toe, den architect als een artikel van weelde te beschouwen. Daarom heeft de heer Berlage er niet goed aan gedaan, koren op hun molen te brengen.

Nu het leven van den modernen mensch meer en meer gecompliceerd wordt zien wij den eenvoud aanprijzen. Daarin is iets zeer onnatuurlijks. Ware onze tijd werkelijk eenvoudig, dat had hij zulke aanprijzingen niet noodig. Het is misschien mogelijk, het quasi-eenvoudige voor een jaar of wat in den smaak te brengen; dat is ook wel met de Brusselsche lofwerk gelukt. Maar wat niet uit de samenleving zelf voortkomt is als een plant zonder wortel, die, in den grond gestoken, nog een korte poos groen blijft, doch dan verwelkt.

Wij vreezen dat de kunst, die door den heer Berlage wordt aanbevolen, zulk een plant zonder wortel zal blijken. Al de beweging, in het „Beweging" artikel gemaakt, kan daar niet aan veranderen. De kunst moet, of zij wil of niet, de samenleving volgen. Heeft zij daar op tegen, wil zij die samenleving haar inzichten opdringen, dan is het spoedig met haar gedaan. Het voorbeeld, door den Beierschen koning Maximiliaan gegeven is daar, om dit te bewijzen.

DE ROTTERDAMSCHE RAADHUISQUAESTIE.

Zooals elk courantenlezer bekend zal zijn heeft het dagelijksch bestuur van Rotterdam onlangs, door aan een voorgestelden aankoop van huizen aan en nabij het Oostplein het denkbeeld van den bouw van een nieuw raadhuis daar ter plaatse vast te knoopen, een storm van argumenten tegen dit denkbeeld doen losbreken, kortstondig maar hevig, als een cycloon, maar thans gelukkig bezworen.

In de raadszitting van verleden week Donderdag heeft de heer van Aalten namens zichzelven en 13 andere leden verklaard, dat zij geen stemming zouden vragen over het voorstel tot aankoop van het bekende complex, omdat zij zich overtuigd hadden dat B. en en W. hiertoe niet waren overgegaan zonder zich vergewist te hebben dat de meerderheid van den raad dien zou goedkeuren, maar dat zij zich uitdrukkelijk hun stem omtrent de bestemming van het aan te koopen terrein voorbehouden en in geen enkel opzicht eenige verantwoordelijkheid voor den aankoop willen dragen, met verzoek om in de notulen aan te teekenen, dat zij zich met den aankoop niet konden vereenigen. En daarop verklaarde de heer van den Bergh namens 13 leden, dat ook zij, voor het voorstel tot aankoop stemmende, daarvan geheel losmaakten de vraag, of op dit terrein een nieuw stadhuis zou komen.

Van de 45 leden hebben zich mitsdien 27 uitgesproken tegen die plaats voor een nieuw stadhuis.

Wij hoorden het over deze zaak voorgevallene reeds qualificeeren als een storm in een glas water, doch achten deze qualificatie hier niet op haar plaats. De quaestie is daarvoor van te veel belang voor Rotterdam.

Het is niet wel doenlijk hier een resumé te geven van alles wat er in de vorige week door verschillende personen over in het midden werd gebracht, maar het belangrijkste stuk, dat bij deze gelegenheid uit den boezem van Rotterdam's burgerij is voortgekomen, is zeker wel het adres der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" aan den Raad.

In de zeer zakelijke toelichting van dat adres worden de argumenten van B. en W. achtereenvolgens beschouwd en in deze beschouwingen is veel, wat men met 't oog op de toekomst in de gedachte zal moeten houden.

Al zal ook de zaak nu voorloopig wel weer blijven rusten meenen wij toch de toelichting van bovenbedoeld adres hier te moeten opnemen.

„Vóór het officieel bekend worden van het voorstel van B. en W. in zake Raadhuisbouw, meende het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" de daaromtrent loopende geruchten zoo bezijden alle waarschijnlijkheid te mogen achten, dat het in ernst er geen geloof aan kon schenken.

Uit de openbaar gemaakte agenda voor de aanstaande raadsvergadering kwam het echter tot zijn niet geringe verwondering en teleurstelling tot de overtuiging dat het onmogelijk geachte werkelijk waarheid bleek te zijn en B. en W. zwanger bleken te gaan van het plan tot aankoop van een huizencomplex met de bedoeling daarop een Raadhuis te stichten, op een punt waar wel niemand in Rotterdam het ooit zou verwacht hebben.

Met belangstelling nam het bestuur daarna kennis van de gepubliceerde missive die het voorstel van B. en W. begeleidde, welke kennisgeving de teleurstelling in geenen deele verminderde. En wat reeds à priori voorgevoeld was omtrent de ongeschiktheid van het emplacement voor het beoogde doel, werd tot besliste zekerheid na weging der argumenten die in die missive ten voordeele van het voorstel waren aangevoerd.

Het zij ondergeteekenden vergund die argumenten wat nader onder de oogen te zien en ze naar hunne waarde te beoordeelen. Die argumenten zijn:

1°. De zoogenaamde centrale ligging in verband met de gemakkelijke bereikbaarheid voor de minderbemiddelde burgers, die vaker dan anderen het Raadhuis moeten bezoeken.

2°. De aansluiting aan een bestaand gebouwencomplex dat reeds eigendom der gemeente is en dat tot kantoren voor den gemeentedienst verbouwd kan worden.

3°. De nabijheid van stadstimmerhuis, gasfabriek en de bureaux waterleiding en stadsreiniging.

4°. De financieele bereikbaarheid in verband met de à priori door B. en W. gestelde meening, dat een aan alle behoeften voldoend en in 't centrum der stad gelegen stadhuis door Rotterdam niet betaald kan worden.

Wat betreft het eerste argument, is een enkele blik op de kaart van Rotterdam voldoende, om de waarde er van niet al te hoog te schatten. Wel is waar ligt het emplacement in *het gedeelte* van het centrale verkeer, zooals B. en W. zich zeer voorzichtiglijk uitdrukken, doch, dit begrip is zoo rekbaar dat elke andere uithoek van het oudere stadsgedeelte aan die voorwaarde voldoet en de aankoop van dezen duren uithoek daardoor niet gerechtvaardigd wordt. De eisch moet gesteld worden, dat het stadhuis ligge zooveel mogelijk in het *midden* van het gedeelte van het centrale verkeer, 't zij naar den tegenwoordigen toestand of indien er termen zijn om te veronderstellen dat dat midden zich verplaatsen zal, naar den vermoedelijk toekomstigen toestand, en aan dezen eisch voldoet het gekozen emplacement in geenen deele. Evenmin is het bizonder gunstig gelegen voor de kleine burgerij in 't algemeen, die naar het oordeel van B. en W. zich zoo vaak aan 't stadhuis moet vervoegen, want die kleine burgerij is over de geheele stad verbreid en alleen zij die toevalligerwijze in den oostelijken hoek van het gedeelte van het centrale *verkeer* zijn gehuisvest, hebben baat bij de ligging van het stadhuis aan het Oostplein. Voor alle anderen is die ligging *daár* van geen belang.

Wat de ligging van het emplacement met betrekking tot het straat-niveau aangaat is het verschil in hoogte aan de noord- en zuidzijde, die allicht 2.5 M. bedraagt, een probleem dat natuurlijk wel op te lossen is, ook zonder dat tot belangrijke grondophooging de toevlucht behoeft genomen te worden, doch bij de bekende opvatting van B. en W. ten deze is de vrees niet ongewettigd dat de oplossing wel in de richting van ophooging van het Achterklooster zal gezocht worden en zoodoende den eigenaren der panden tusschen deze straat en het Oost-Vestplein, het spreekwoord van des eenen brood en des anderen dood op zeer eigenaardige wijze ter overweging zal gegeven worden.

Uit aesthetisch oogpunt veroordeelt het emplacement zich zelve. Het in de toekomst door afbraak der daar tegenoverstaande huizen (en de molen?) te vormen plein mag dien weidschen naam eigenlijk niet dragen, ontstaan als het is door de toevallige samenkomst van een aantal breedere en smallere wegen, zonder ergens eene begrenzing te hebben voor het oog, en dus nimmer in staat zijnde een eenigszins gesloten stadsbeeld in 't leven te roepen, waarin een raadhuisgevel, 't zij eenvoudig of meer decoratief behandeld, het „doen" zal, om deze minder schoone naar het begrip juist weergevende uitdrukking te bezigen, en wel niemand zal gelooven dat de aard der bebouwing van de aansluitende wegen zich binnen menschenleeftijden aan die van het stadhuis zal aanpassen.

Het is zeker juist gezien van B. en W. dat zij in een stad als Rotterdam niet enkel te rade gaan met aesthetische overwegingen, doch is de afstand tusschen dit standpunt en dat hetwelk door B. en W. is aangenomen en waarbij elke aesthetische overweging werd uitgesloten, niet al te groot?

Rotterdam moge geen luxestad zijn, maar zij bekleedt een rang, die haar verplicht zich daarnaar te kleeden wil zij aan den eerbied voor zichzelve niet tekort doen. Het pilow, als is het deugdelijk en goedkoop past haar niet.

Wat het tweede argument betreft zou het zeker een voordeel geacht kunnen worden van het bestaande krankzinnigengesticht gebruik te maken voor de bij het eigenlijke Raadhuis behoorende administratiekantoren, doch zonder verbouwing van dit complex, waarbij, zonder in luxe te vervallen, eenige rekening met moderne eischen wordt gehouden, zal dit niet gaan en ieder, die eenige practische ervaring in het bouwvak heeft opgedaan, weet hoe problematiek het voordeel van *ver*bouwing van eenigen omvang is; hij weet dat met bijna dezelfde kosten van nieuwen bouw, slechts een halfslachtigen toestand verkregen wordt waarmede men zich faute de mieux, tevredenstelt. Slechts wanneer een bestaande toestand zonder eenige verandering van beteekenis kan gebruikt worden, kan er van voordeel boven nieuwen bouw sprake zijn, en nu behoeven wij het krankzinnigengesticht maar even voor en achter te gaan bezien om onmiddellijk tot de overtuiging te komen dat het conglomeraat van 3 verschillende deelen met belangrijke verschillen in de hoogten der balklagen, groote muurdammen en kleine vensters, scheefstaande muren enz. enz., niet alleen een uitgebreide verbouwing zou moeten ondergaan, maar waarschijnlijk totaal zou moeten worden afgebroken om er een bruikbaar en bij het nieuw te bouwen raadhuis behoorlijk aansluitend geheel van te krijgen. Het voordeel van het bestaande eigendom wordt hierdoor wel wat illusoir.

Het derde argument: de nabijheid van timmerhuis, gasfabriek en bureaux van waterleiding en reinigingsdienst, is zeker het minst krachtige van alle en zou kunnen bestaan wanneer er in Rotterdam geen telefoon bestond. Voor de bizondere omstandigheden dat een tête à tête tusschen de hoofden van de genoemde takken van dienst met het betrokken lid van het dagelijksch bestuur noodzakelijk is, is eene verplaatsing over eene grootere afstand voor eerstgenoemde met behulp der verkeersmiddelen, die hen ten dienste staan, niet bezwaarlijk te achten.

In een ander gedeelte der stad zou, naar dezelfde argumenteering de nabijheid van den zetels van andere takken van dienst als een voordeel genoemd kunnen worden.

Niet van gewicht ontbloot zou het financieele argument genoemd kunnen worden. Toch is dit punt door B. en W. te eenzijdig gesteld. Wij laten rusten de zeer hooge prijzen, die aan de verschillende eigenaars van het aangekochte bouwcomplex worden betaald. Van het standpunt van B. en W. uitgaande dat de eigendommen onmisbaar waren voor de gemeente, kan zulks gerechtvaardigd worden; waar dit standpunt echter niet boven twijfel verheven is, kan de uitgave dier groote sommen betreurd worden, doch is napraten daarover van geen nut meer.

Gaan we de berekening van B. en W. nu na, dan zal volgens hen voor het geheele Raadhuisplan gevorderd worden in ronde sommen van f 500.000 voor den grond, (met onkosten van overdracht enz. enz.) de f 700.000 voor den bouw, te zamen alzoo f 1,200,000, waar tegenover staat een provenu wegens verkoop van het oude Raadhuis van f 470.000, zoodat met een uitgave van f 730.000 Rotterdam in het bezit van zijn stadhuis zou komen. Hierbij is echter geen bedrag uitgetrokken voor verbouwing van het krankzinnigengesticht. 't Zij dit nu in eens of in stukjes en beetjes geschiedt, de omstandigheden zullen doen zien, dat volgens het boven gereleveerde een geheel nieuwe bouw noodig zal zijn en wanneer we nu over de

geheele oppervlakte groot 35 × 80 = 2800 M². f 200 per M². rekenen (dat is twee vijfden van wat door B. en W. voor het raadhuis zelf wordt gerekend), dan komen we na aftrek van binnenplaatsen op nog eens een half millioen en zal het plan van B. en W. na voltooiing f 1.230.000 kosten.

Nu zeggen B. en W. dat een geheel nieuw en voor de eerstvolgende geslachten ook voldoend groot stadhuis „millioenen" zou kosten en in dien onbepaalden meervoudsvorm gebruikt werkt dat woord zeker afschrikkend, doch bij bestudeering van dien kant van het stadhuisvraagstuk komt men toch toch tot andere uitkomsten. Het geheele emplacement nu aangekocht en dat van het krankzinnigengesticht erbij heeft eene oppervlakte van 120 × 35 = 4200 M². Laat ons voorloopig stellen een millioen voor een terrein van die grootte. De bouw van een stadhuis zou naar de maatstaf van B. en W. à f 500 per M²., ongeveer 2 millioen kosten (binnenplaatsen afgerekend), tezamen dus 3 millioen. Daartegenover staan het provenu van den verkoop van het oude raadshuis à f 470.000 en de verkoopwaarde van het krankzinnigengesticht ter oppervlakte van 2800 M². à f 100 per M². dus f 280.000, tezamen f 750.000, zoodat de werkelijke kosten 2¼ millioen zouden bedragen, makende met het plan van B. en W. een verschil van ongeveer 1 millioen. Dit is zeker geen gering bedrag doch niet van dien aard dat met eenig recht over een verschil van „millioenen" gesproken kan worden, en aangenomen nu dat de berekening te flatteus is gemaakt, en dat er nog een half millioen bij moet, dan mag dit voor hen die niet aan de toekomst van Rotterdam wanhopen en die niet gaarne hun goede stad tot een aanfluiting voor hare zusters maken, de klip zijn waarop een, Rotterdam werkelijk waardig, Stadhuis-plan zou moeten stranden.

Nu zal het zeker niet gemakkelijk zijn een geschikt terrein te vinden waarop Rotterdam's stadhuis zal kunnen verrijzen, doch waar een wil is is ook wel een weg en waar de burgerij van Rotterdam zeker bereid zal gevonden worden om naast de middelen voor zijn havens en kaden ook die voor zijn stadhuis te verstrekken, daar zullen bij ernstig zoeken B. en W. dien weg ook wel kunnen vinden: Haast is er bij de zaak niet".

HET LEERLINGSTELSEL DER ARBEIDSWET.

Het doet ons genoegen, dat in het Verslag van de Afdeelingen der Tweede Kamer, uitgebracht over de voorgestelde Arbeidswet, opmerkingen voorkomen over het hoofdstuk „Van in de leer zijnde personen", die overeenkomen met de beschouwingen door ons blad indertijd opgenomen.

Wij laten enkele uittreksels van dat verslag hier volgen.

* * *

Zóó konden zich slechts weinige leden met de in de wet te dezer zake opgenomen regeling vereenigen.

Sommige leden meenden, dat deze zaak niet van sterk dringende aard is, en bovendien in haar geheel nog niet rijp is voor wettelijke regeling.

Andere leden waren van oordeel, dat het beginsel van vrijheid van arbeid door de voorgestelde bepalingen worden prijsgegeven en de aard der bestaande nijverheidsverhoudingen daarin wordt miskend.

Vele leden keurden af, dat de regeering met haar stelsel van regeling van het leerlingwezen den weg van wettelijken dwang heeft ingeslagen. Verre verkieselijk scheen het hun, het invoeren van het stelsel door de patroons facultatief te stellen.

Een groot bezwaar werd ook geacht, dat de bevoegdheid voor de patroons, om eene leerovereenkomst te sluiten, afhankelijk wordt gesteld van eene door den burgemeester te verleenen vergunning; waarvan men in kleine gemeenten willekeur in grootere moeilijkheden vreesde.

Sommige leden wilden deze geheele materie dan ook opdragen aan plaatselijke commissiën, waarin nevens anderen, ook werkgevers en arbeiders zouden moeten zitten.

Een andere grief tegen de voorgestelde regeling betrof het ontbreken van eene bepaling omtrent het maximum-aantal leerlingen dat een patroon zal mogen hebben, en men gaf in overweging eene bepaling in den geest van paragraaf 128 der Duitsche Gewerbeordnung.

De hoop werd gekoesterd, dat de regeering, mocht zij aan den aandrang, om de regeling uit de wet te lichten, voldoen, de verplichting om jongens en meisjes in de gelegenheid te stellen, theorethisch vakonderwijs of herhalingsonderwijs te volgen, in de wet te handhaven, waarbij dan echter geen verschil zal behooren te worden gemaakt tusschen hen, die in leerbetrekking zijn en anderen.

Sommige leden meenden, dat in de regeling niet had mogen ontbreken de verplichting van de gezellen om bij de opleiding der leerlingen hunne medewerking te verleenen.

De regeling van de schadevergoedingen, zoo van de zijde van den meester als van die van den leerling, scheen sommigen zeer gebrekkig, terwijl men voorts nog vroeg of het niet aanbeveling zou verdienen te bepalen, dat de leerling na volbrachten leertijd ten minste nog één jaar in de zaak zijns meesters werkzaam moet blijven.

Ten aanzien van de commissiën van advies werden verschillende opmerkingen gemaakt en o.a. door eenige leden de wensch geuit, dat aan de benoeming der leden dier commissies eene aanbeveling zou ten grondslag liggen van de Kamers van Arbeid of van Koninklijk goedgekeurde vakvereenigingen.

Verscheidene leden vroegen intusschen of de Kamers van Arbeid zelve niet als commissie van advies zouden kunnen optreden.

De samenstelling en de bevoegdheid dier commissies wilde men niet geheel overlaten aan een algemeenen maatregel van bestuur.

In één afdeeling werd de wenschelijkheid uitgesproken, het inwonen van den leerling bij het hoofd of den bestuurder te verbieden, desnoods alleen in groote gemeenten. Het maximum van zes maanden werd door vele leden voor den duur van den proeftijd te lang geacht. Op mildere bepalingen werd aangedrongen ten aanzien van de intrekking van de vergunning voor leerovereenkomsten en gewezen op het verzuim dat de patroon de gelegenheid mist op te komen tegen een besluit van den burgemeester.

De opmerking werd gemaakt, dat verschillende bepalingen niet zullen bijdragen tot aanmoediging van het sluiten van leerovereenkomsten, bepaaldelijk niet het vooruitzicht van wellicht 9 maanden gedwongen lediggang.

Men was voorts van oordeel, dat misdragingen,

hetzij van de zijde des meesters, hetzij van die van den leerling, tot beëindiging der leerovereenkomst moesten kunnen leiden, terwijl ook gedacht moest worden aan het geval van verhuizing, van ernstige ziekte van patroon of leerling. Sommige leden hechtten weinig aan het voorgestelde examen.

* * *

Het zou inderdaad zeer gewenscht zijn, als het geheele hoofdstuk uit de Arbeidswet, waar het niet thuis behoort, werd gelicht, en later een wet, waarbij ook de verhouding van meesters, gezellen en leerlingen onderling geregeld werd, tot stand kwam.

PRIJSVRAGEN.

SCHAEPMAN-MONUMENT.

De jury voor het monument van wijlen Mgr. Dr. Schaepman maakt bekend, dat de deelnemers aan den prijskamp hunne teekeningen vrachtvrij moeten inzenden vóór 1 Mei a. s. aan het gebouw der Vereeniging „Voor de Kunst", Nobelstraat, te Utrecht.

In antwoord op vele tot haar gerichte vragen deelt zij tevens mede, dat met de, in het program der prijsvraag voorkomende, uitdrukking „Nederlandsche kunstenaars" zijn bedoeld: kunstenaars in Nederland gevestigd, welke hun landaard ook zij, en Nederlandsche kunstenaars, werkzaam in den vreemde.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Naar men ons bericht is dezer dagen het fraaie nieuwe spoorwegstation te Schwerin (Mecklenburg) door brand vernield.

— Te Budapest zal een Landbouwmuseum worden gesticht, welks bouw alleen f 2,500,000 zal kosten.

BINNENLAND.

Amsterdam. Aangezien het in 1868 gestichte anatomisch laboratorium niet meer voldoet aan de behoeften van den tegenwoordigen tijd en het bestaande laboratorium onmogelijk afdoende kan worden verbeterd, stellen B. en W. den gemeenteraad voor te doen overgaan tot den bouw van een nieuw laboratorium op een terrein aan de Mauritskade, vóór de voormalige Oosterbegraafplaats. Met bijbehoorende inrichtingen en woning voor den concierge worden de kosten begroot op f 214.300.

Arnhem. Voor eenigen tijd deed het bericht in de bladen de ronde, dat het aloude maar nog in zoo goeden staat verkeerende kasteel Ter Horst te Loenen, op de Veluwe, zou zijn verkocht; aanvankelijk heette het: aan een kloosterorde, later aan een ondernemer van een zomerpension.

Naar de „Zutph. Ct." nu verneemt, zijn al die onderhandelingen afgesprongen en is het kasteel nog altijd het eigendom van Baron Van Wijnbergen, te Arnhem.

Het kasteel Ter Horst, dateerend van 1557, op een der schoonste punten van de Veluwe gelegen, is een der merkwaardigste uitingen van den Geldersch-Duitschen bouwstijl der 16e eeuw.

Gouda. Dezer dagen besloot de raad het gebouw van de avondschool voor ambachtslieden te doen verbouwen en uitbreiden, waarvan de kosten geraamd worden op f 12.000 en zulks in verband met de aanvaarding van de voorwaarden door den minister van binnenlandsche zaken verbonden aan de toekenning van eene rijkssubsidie ad f 1500 ten behoeve van die school.

's-Gravenhage. Naar men verzekert, wordt er met spoed gewerkt aan de plannen tot doortrekking van den strandmuur naar de visschershaven te Scheveningen en zal het daartoe strekkend voorstel binnenkort den Gemeenteraad bereiken.

Ook zou binnen enkele weken, men spreekt van een veertien dagen, het lang verwachte uitbreidingsplan der gemeente het licht zien; of het een groote of een kleine veertien dagen zal zijn vernamen wij niet, maar komen zal het binnenkort, dit werd aan ons met stelligheid verzekerd.

Tilburg. De kap van den toren te Oirschot (N.-Br.) zal — op advies van de drie Rijks-architecten, die door den Minister van Binnenlandsche Zaken op onderzoek waren gezonden — niet worden afgerukt, maar ondersteund.

PERSONALIA.

— De Heer H. Leguijt, architect 1e klasse en hoofd der afdeeling gebouwen bij de Publieke werken te Amsterdam, heeft, wegens ziekte tegen 1 Februari e.k. zijn eervol ontlag uit den gemeentelijken dienst gevraagd.

— Burg. en Weth. der gemeente Alkmaar hebben benoemd tot opzichter-teekenaar bij den bouw van het slachthuis aldaar, den Heer J. Tenthof, te 's-Gravenhage.

— Tot gemeente-opzichter te Weesp is benoemd de Heer N. Smit, bouwkundige te Haarlem.

— Bij de burgerlijke openbare werken in Ned. Indië zijn benoemd: tot ingenieur 2e kl. E. H. Karsten en de ambtenaar op wachtgeld, A. Perelaer, beiden laatst die betrekking bekleed hebbende; tot architect, de ambtenaar op non-activiteit K. Burm, laatst die betrekking bekl. hebbende tot opzichter 1e kl. de ambtenaar op wachtgeld, A. L. Wiessner, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende: tot opzichter 3e kl. de tijdelijke opzichter van den waterstaat J. L. A. van Aart. Gesteld: ter beschikking van den resident van Kedoe, de opzichter 2e kl. F. K. J. Burchartz. Overgeplaatst: naar de residentie Oostkust van Sumatra, de opzichter 2e kl. Ch. L. Breedt. Geplaatst: tijdelijk, in de residentie Batavia, de benoemde opzichter 3e kl. G. G. G. Zijlmans; bij de directie, de benoemde architect K. Burm in de residentie Oostkust van Sumatra, de adspirant-ing. D. C. W. Snell.

Bij de staatsspoorwegen op Java zijn ontslagen: eervol uit zijne betrekking, de tijdelijke onderopzichter 1e kl. bij de exploitatie, L. J. H. Chabot. Benoemd: tot onderopzichter 1e kl. bij de exploitatie, de waarnemende onderopzichter 1e kl. S. R. Berkholst. Tijdelijk belast: met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl. bij de exploitatie, de onderopzichter 1e kl. Th. A. B. A. van der Put. Belast: met het beheer der 2e sectie van den aanleg der lijn Rangkasbetoeng—Laboean, met Menes als standplaats, de ingen. 2e kl. E. J. C. van Zuylen. Geplaatst: bij den aanleg der lijn Rangkasbetoeng—Laboean, de ter beschikking gestelde adjunct-chef J. Radersma; op de Oosterlijnen, de tijdelijk waarnemende chef der werkplaatsen, A. Bryan.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur bij eene Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij. Stukken in te zenden onder de letters S. T., bij den Boekhandelaar J. G. Broese, te Utrecht. (1)

— Iemand eenigszins op de hoogte van IJzergieterij en van boekhouden. Tegen 1 of 15 Februari. Brieven onder No. 25264 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage.

— Opzichter bij de Drinkwaterleiding te Ridderkerk. Adres gemeentehuis aldaar en bij J. P. Hazeu, Arnhem. (1)

Vervolg Vacante Betrekkingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste Jaargang. ZATERDAG 28 Januari 1905. No. 4.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

AMSTERDAM VOOR 600 JAREN.

(Met een plaat.)

Waarschijnlijk alleen in verband met de jaarlijksche opvoering van Vondel's Gijsbreght in den Stadsschouwburg, schreef de heer J. H. Rössing dezer dagen een aardig artikeltje in het Nieuws van den Dag over: „het kasteel van Gijsbreght van Aemstel en het oude Amsterdam". Echter valt deze herinnering aan het oude Amsterdam zoo eigenaardig samen met het dezer dagen door de vroede vaderen genomen „kloek besluit" inzake het veelbesproken uitbreidingsplan, dat men er als vanzelf toe komt, de toestanden van voor 600 jaren eens te vergelijken met die van heden.

Wel moet de indruk, die de middeleeuwsche Oostzeevaarder kreeg, wanneer hij voor Amsterdam het anker liet vallen, een geheel andere geweest zijn, dan thans de vreemdeling krijgt, die aan het Centraal Station afstapt en toch kan men in 't stadsbeeld, dat zich aan den laatsten vertoont nog met vrij groote juistheid de plaatsen aanwijzen, waar omstreeks 1300 de voornaamste gebouwen der toenmalig Amstelstad stonden. De oude kerk, ofschoon belangrijk omgebouwd staat nog precies op dezelfde plaats.

Maar het kasteel „het Slot" van Gijsbreght, hoe is het daarmede vergaan — vraagt de heer Rössing — en waar heeft het eigenlijk gestaan? De Engel uit Vondel's treurspel spreekt er niet over. „De Tijd", die 't al herstelt, heeft antwoord gegeven, wat de plaats aangaat; het Dagblad *De Tijd* n.l. „De Tijd" van thans heeft haar nieuw gebouw op de Nieuwe Zijds-Voorburgwal op den hoek van de Dirk van Hasseltsteeg, naar het oude verdelgde slot, genoemd: *Het kasteel van Aemstel*, en daarmede vrij juist aangegeven de buurt, waar Gijsbreghts kasteel ongeveer gestaan heeft.

Het slot moet zich verheven hebben aan den Nieuwendijk bij de Dirk van Hasseltsteeg: het Slot of de slotvrijheid kan zich dus, naar achteren, uitgestrekt hebben tot aan den lateren Nieuwen Zijds Voorburgwal, waar „de Tijd" van heden haar „Kasteel" heeft. Als bewijs er voor geldt, dat toen in 1564 Antonie Bontekoe, de eigenaar van het huis *Spanje* op den hoek van de Dirk van Hasseltsteeg en Nieuwendijk, een diepen kuil liet graven voor een „beste kamer", er de fondamenten der torens zijn ontdekt. Men kan hier vrij zeker op gaan; want bij het bouwen van huizen in den omtrek, in de 16de en 17de eeuw, is men bij het grondwerk telkens op zware muren en een steenen trap gestuit. De meening, dat werkelijk Gijsbreghts slot gestaan heeft op den Nieuwendijk bij de Dirk van Hasseltsteeg wordt niet weinig versterkt door de nabijheid van de Vrouwensteeg. Die steeg heeft haar naam ontleend aan de Lieve Vrouwenkapel, die er voorheen was, en de hofkapel van het slot zal geweest zijn. De versterkte

meening nadert de waarheid door het feit, dat na de slechting van het kasteel in de 14e eeuw, Graaf Willem III eigenaar van den grond in die buurt was, van welken hij 1 Mei 1333 een gedeelte in eeuwige erfpacht gaf.

Het slot van Aemstel, ter plaatse waar thans de Nieuwendijk bij de Dirk van Hasseltsteeg is, was eigenlijk het tweede van dien naam, en is gebouwd door Gysbreght II, den Heer van Aemstel bij het opkomen van de handelsplaats, „de Buurte aan 't Y," — thans de Warmoesstraat van den Vijgendam tot aan de Wijde Kerksteeg — die het latere Amsterdam zou worden.

Want bij het bouwen van het Slot bestond de stad nog slechts korten tijd. In 1275 wordt zij, in een officieel stuk, waarbij graaf Floris haar het privilegie van tolvrijheid verleent, voor het eerst genoemd. Het Slot werd door den Heer van Aemstel gebouwd om de Kennemers beter in bedwang te houden en ook om in de zich uitbreidende schippers- en koopmansbuurt aan het Y, „die Wilde See", gezag te hebben. Want in 1247 voeren de lieden van „de Buurte van 't Y" reeds naar de Oostzee, blijkens een brief van de stad Lubeck aan den Heer Van Aemstel.

In 1300 was Amsterdam een stad met schout en schepenen. Zij was omstreeks 1304 versterkt en voorzien met houten bruggen en bolwerken. De oudste brug is de Oude Brug, leidende uit de buurt van het Slot naar de Liesdelle, den huidigen Niezel, oorspronkelijk een water met dras en wier en lies.

In 1304, waarin volgens de kroniek Vondels treurspel speelt, bestond de stad hoofdzakelijk uit de Warmoesstraat tusschen Wijde Kerksteeg en Vijgendam, het begin van den Nes, het voorste gedeelte van den Nieuwendijk — de Windmolenstraat — tot de Gravenstraat. De overige ruimte der stad werd ingenomen door het Slot van den Heer van Aemstel, dat door de Oude Brug verbonden was met de stad.

„De buurte aan 't Y" had den naam Amsterdam gekregen, nadat in de rivier de Amstel een dam gelegd en sluizen gemaakt waren, aanzijn gevende aan den Middeldam, waar thans de zoogenaamde Vijgendam is. De tegenwoordige Niezel, toen nog water met riet, bies en lies — daarom „Liesdel" genoemd — werd weldra tot land gemaakt; in de Nes, in den oudsten tijd „Gansoirde" genoemd, zou het vergenoegd zwemmen der ganzen dra een einde nemen; de Warmoesstraat, genoemd naar de warmoes- of groentetuinen, beschut door den Zeedijk, tusschen de tegenwoordige Wijde Kerksteeg en Vijgendam had nog den naam van Kerkstraat, zijnde de oudste buurt van Amsterdam. De Kalverstraat, in 1304 nog niet veel meer dan een weg door drassig land van een zekeren Ysbrand, zou binnenkort met boomen beplant en „Die Lane" genaamd worden. Later, veel later, zou zij strekken tot Kalver-, Ossen- en Schapenmarkt. De huidige naam „Kalverstraat" bewaart de herinnering aan die oorspronkelijke bestemming. Vóór de demping van het Spui aan het einde der vorige eeuw, hield de „Osjessluis" een deel der oude buurtbestemming in herinnering. Aan de oude Schapenmarkt, — die in de 17e eeuw uit „Die Lane" of Kalverstraat verplaatst werd naar de Reguliers Breestraat, ter plaatse van de Schapensteeg van thans — herinnert nog een gevelsteen, waarop een schaap, in het slopje achter de Kalverstraat bij het Begijnhof. — Kortom in den tijd, dat het Slot van den Heer van Aemstel gebouwd werd, bestond de plaats waar eenmaal het groote Amsterdam zou verrijzen, grootendeels uit land, dras en wier en verdronken land, en uit slechts een klein deel drooggelegd land, beschut door dijken. Hoe ondanks den eersten zeedijk de oudste buurt van Amsterdam, de Warmoestuinen beneden den verhoogden weg, de Kerk- en latere Warmoesstraat te lijden had van het IJ, van „die Wilde See", bewijst het bouwen der huisjes op palen boven den grond. Nog veel later was dat noodzakelijk. Bij het sloopen der huisjes en krotten in het stegennet, dat eertijds zich bevond ter plaatse waar een groot deel van het etablissement Krasnapolsky is verrezen, heeft men in de vorige eeuw enkele zeer oude huisjes geslecht, die stonden op palen boven den grond, echte paalwoningen.

De grond, op welken het Slot, gesticht door Gijsbreght II, stond, het Slot uit het treurspel, behoorde aan Nieuwer Amstel; de grond, waarop hij het andere, het oudere, reeds vroeger had doen bouwen viel onder het gebied van Ouder-Amstel. Dit slot was van hout en diende voornamelijk om veilig te zijn tegen den bisschop van Utrecht.

Dit eerste slot lag te Ouderkerk. De grond, waarop het gestaan heeft, is het Portugeesch-Jodenkerkhof daar ter plaatse. In 1614 werd de grond voor dat kerkhof gekocht door schepen Backer. Op dien grond bevond zich slechts een bouwval van een huis, door een brand te loor gegaan, en genaamd: „'t Huis van Amstel". Omringd door een singel en een boomgaard, was het in den aanvang der 16e eeuw het eigendom van Heyman Jacobsz. van Ouder Amstel, burgemeester van Amsterdam. In 1541 komt zijn zoon Jacob als eigenaar voor.

Er is nog een derde „Huis van Aemstel" geweest, en wel te Utrecht, naar de gissing ter plaatse, waar zich thans de Rijksmunt bevindt. Gijsbreght III heeft dit „hoghe huis" 18 Febr. 1232 te Haarlem plechtig opgedragen aan Floris IV, graaf van Holland, van wien hij het weder in leen ontving.

In 1342 verhief Graaf Willem IV Amsterdam tot een vrije stad. In het handvest van 9 December van dat jaar wordt haar gebied omschreven.

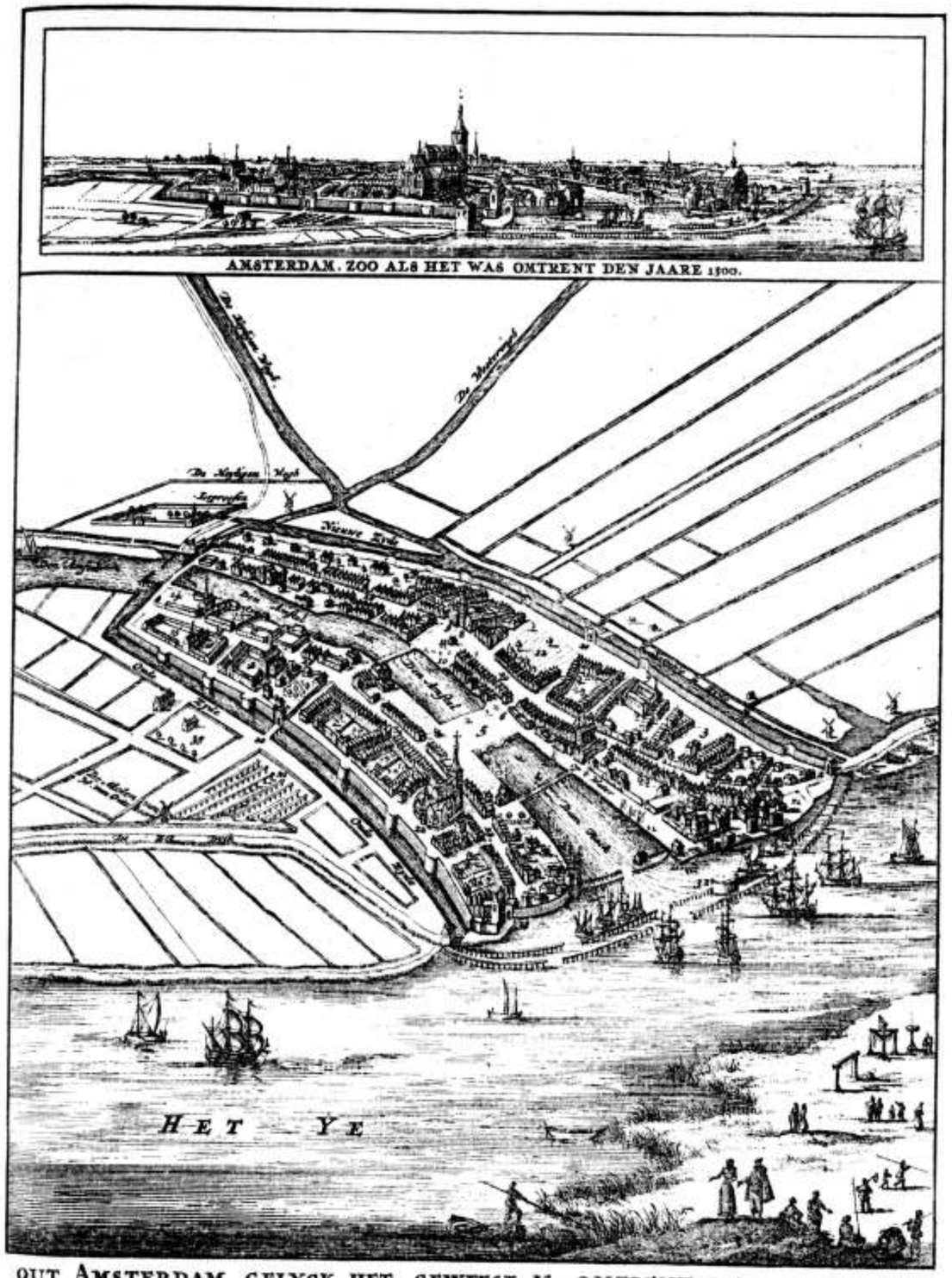
Toen zal de stad er ongeveer hebben uitgezien, zooals onze plaat, een reproductie van een achttiende eeuwsche gravure, haar afbeeldt; want omstreeks 1300 zal het slot der heeren van Aemstel nog bestaan hebben en de stad aan de westzijde van den Amstel nog niet zoo bebouwd zijn geweest.

Op onze plaat is het slot verdwenen maar de Lieve Vrouwenkapel nog te vinden.

Overigens zal men zich daarop aan de hand van het renvooi gemakkelijk kunnen orienteeren en ieder, die een platte grond van Amsterdam bezit, zal daarop gemakkelijk den omtrek kunnen afteekenen van de vrije stad zooals zij in de veertiende eeuw was en dan tot verrassende resultaten komen.

Het meest in het oog springen zal daarbij wel, hoe klein deze oude stadskern is in vergelijking van het Amsterdam van heden, om van het volgens het plan Berlage uitgebreide Amsterdam niet te spreken.

Niet van belang ontbloot is ook een vergelijking van deze echte, geworden middeleeuwsche stadskern, die zich uit natuurlijke behoeften zoo ontwikkeld heeft en de gewild middeleeuwsche stadswijken, door Berlage in zijn ontwerp ingelascht, alleen met een decoratief oogmerk. Wij zullen aan die vergelijking geen verdere beschouwingen vastknoopen, al zou het zeker de moeite loonen en leerzaam kunnen zijn eens, aan de hand van oude kaarten, na te gaan, hoe Amsterdam zich in den loop der eeuwen ontwikkeld heeft. Eerst natuurlijk planloos en zooals het uitviel, betrekkelijk zeer spoedig echter alreeds volgens strenge keuren, waarmede niet te spotten viel, en in de zeventiende

AMSTERDAM, ZOO ALS HET WAS OMTRENT DEN JAARE 1300.

OUT AMSTERDAM GELYCK HET GEWEEST IS OMTRENT DEN IAERE 1300.
Zynde doen de Stadts graften't geene nu d'Oude en Nieuwe Zydts Voorburgwallen zyn, beginnende ten Westen aen't Ye, daer nu de Oude Haerlemmer Sluys is, en ten Oosten daar de Kolck Sluys onder de Zeedyck door loopt.

1. Schaeps Timmer werf.
2. Haerlemmer Poort.
3. Nieuwe zydts Kolck.
4. De Oude Brugh.
5. Oude Amstels dam daer
. . nu de Papen brugh is.
6. De Gront daer 't Kasteel aen
. . Gestaen heeft, gestaen heeft.
7. St. Geertruyds.
8. 't Stadt huys.
9. Gast huys.
10. De Plaets.
11. De Waegh.
12. Boomgaert van W. Willem
. . Colle broers.
13. Lief vrouwe Kapel.
14. S. Maryen.
15. S. Barberen.
16. Magdalenaen.
17. Colle broers.
18. S. Margrieten.
19. De Nesse.
20. Room of Watermolens Poorte
21. De Raamen.
22. Oude Kerck.
23. Kerck straet.
24. Gemee Oort.
25. Bantzwycker Poort.
26. Bantzwyck.
27. Kalver straet.
28. Kalver straet.
29. Nieuwen Dyck.
30. De Wyntmole zyde.
31. St. Jacobs Kapel.
32. Block huys.
33. St. Olofs Poort.
34. St. Olofs Kapel.
35. Paulusiane Kloosters.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
4de jaargang No. 4.
Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

eeuw reeds naar een weloverwogen algemeen plan, aan welks uitvoering onze hoofdstad een deel van zijn wereldvermaardheid en van de nog heden ten dage bestaande belangstelling van den vreemdeling dankt.

Op deze ontwikkelingsgeschiedenis hopen wij later eens wat uitvoeriger terug te komen.

WIJSBEGEERTE EN KUNST.

De Duitschers hebben al van ouds in de wijsbegeerte uitgemunt, zij het ook meer in de theorie dan in de practijk daarvan. Wijsgeeren als Schopenhauer en Nietzsche kwamen uit hun midden voort, die heel wat over kunst hebben nagedacht.

Over de waarde van hun bespiegelingen wordt verschillend geoordeeld. Maar het is zeker iets minder gewoons, dat in een boek, dat over kunst spreekt, en dat dus voor kunstenaars en kunstliefhebbers bestemd is, de wijsbegeerte wordt behandeld, gelijk dit geschiedt in „Das Nietzsche-Archiv in Weimar" door Paul Kühn, dat onlangs bij Alexander Koch te Darmstadt verscheen.

Het „Nietzsche-Archiv" is een gebouw, waarin de zuster van den wijsgeer alle herinneringen aan haar beroemden broeder, die krankzinnig gestorven is, heeft bijeengebracht. Naar de afbeeldingen te oordeelen vertoont het zich als een „villa", misschien een kwart eeuw geleden opgericht, en die niets bijzonders te aanschouwen geeft. Doch „professor" Henry van de Velde, die nu te Weimar woont, heeft het huis in zijn bekenden trant vergroot en ingericht.

Toen Van de Velde nog te Brussel werkzaam was, en daar begon met zijn fantastische krullen, zal wel niemand hem voor een wijsgeer hebben aangezien. Men hield hem voor een „struische" Vlaming, met al de gebreken en deugden van zijn ras, dat, welke eigenschappen het ook moge hebben, van wijsgeerigen aanleg nooit blijk gaf. Ook te Berlijn, later, toen Van de Velde den winkel van 's Keizers lijfkapper inrichtte, gold de meester nog niet als een wijsgeer.

Maar nu kan hij, als het hem mocht lusten, voor een wijsgeer te worden gehouden, even als 's Keizers lijfkapper, nadat hij de „Schnurrbartbinde" had uitgevonden, zeggen „es ist erreicht." Want Paul Kühn heeft ontdekt, dat Van de Velde de evenknie van Nietzsche is.

Het is niet gemakkelijk, om in een overzicht als dit, hetwelk uit den aard der zaak beknopt moet zijn, aan te geven, hoe Paul Kühn de ontdekking gedaan heeft. Misschien zouden Nederlandsche lezers, die in den regel wat nuchter zijn, daarin ook maar weinig belang stellen. Daarom bepalen wij er ons toe, het slot van het boekje te vertalen. Men krijgt dan althans eenig denkbeeld van het overige.

* * *

„Nietzsche verlangt van de kunst, dat zij in de eerste plaats het leven *mooier* zal maken, dus dat zij ten gevolge zal hebben, dat de eene mensch den anderen beter verdraagt. „„Als de kunst zich van dit doel bewust is zal zij ons in toom houden, zal zij ons manieren leeren, zal zij onbeschaafden de wetten doen kennen van het fatsoen, van de zindelijkheid, van de beleefdheid, van het spreken en zwijgen ter rechter tijd."" Van de Velde heeft een hekel aan romantische aanstellerij; door zijn scheppingen worden wij medegesleept, want zij spreken ons van het verlangen eener „„heidensche ziel"" naar vroolijkheid, geluk en de stilte van den middag. Als Nietzsche heeft hij de twee werelden der kunst ontdekt, de eene, die van den zuiveren morgen leeft, die zich richt tot de verlangende, frissche zielen der jonge menschen, de tweede, die voor de moede menschen bestemd is, en die daarom met krasse middelen moet werken.

„Van de Velde's kunst is die van de eerste soort. Gelijk alle wezenlijk groote kunst is zij *eenvoudig*. Maar de menschen van thans zijn moede, zij hebben prikkelende kunst noodig en omdat Van de Velde die niet geeft, houden zij hem voor nuchter.

„„Mijn ziel is onbewogen en helder als bergen in den voormiddag. Daarom meent men, dat ik koud ben"" zegt Zarathustra. Kunst die effect wil maken is nooit „„klassiek"" in den hoogsten zin.

„Nietzsche zegt: „„De moeielijkste en laatste taak van den kunstenaar is het voorstellen van iets dat trotsch in zich zelf blijft opgesloten, van iets dat eenvoudig is, en niet door bekoorlijkheid den beschouwer wil trekken."" Dit kan, volgens Nietzsche, de kunstenaar slechts bereiken, als hij van alle willekeur afstand doet. Zoo ontstaat stijl, die echter slechts het gevolg kan zijn van harde wetten, die men voor zich zelf maakt en die zelfs de vinding slechts weinig vrijheid laten. De kunst moet, volgens Nietzsche „in ketenen kunnen dansen." De eenige vrijheid, de koninklijke vrijheid is die, welke gebonden is.

„Hoe meer men zich beperkt, hoe meer kracht men noodig heeft, om kunstenaar te zijn. Slechts op deze wijze echter wordt de hoogste adel bereikt. Zoo deden Phidias, Mozart, Goethe. In de ketenen der logika kwam ook Van de Velde tot die rustige, berustend vroolijke kunst, tot het werkelijk klassieke. Zijn werk is de verwezenlijking van wat Nietzsche als het hoogste voor den geest stond.

„„Gouden rijpheid geeft het hart genezing, volkomenheid leert hopen."" Dit woord van Zarathustra is voor Van de Velde het doel van zijn kunst en van zijn leven."

* * *

De afbeeldingen geven ons het werk van Van de Velde zooals wij het kennen, deels grillig, deels nuchter. Over het algemeen heeft de ontwerper zich echter van de al te groote buitensporigheden weten te spenen. Overal evenwel komt de Belg uit den hoek kijken, die zich waarschijnlijk in stilte vroolijk maken zal over de hoogdravende woorden, door Paul Kühn aan hem gewijd, maar die hij, als een voor Duitschland zeer geschikte reclame, toch met genoegen zal hebben zien openbaar worden.

OVERPEINZING.

Wie thans de dagbladen leest wordt getroffen door vreemde tegenstellingen. Op de eene bladzijde vindt hij de beschrijving der gruwelen te St. Petersburg, op de volgende, mogelijk wel op dezelfde, wordt zijn aandacht gevraagd voor het Vredespaleis in den Haag, hetwelk zijn aanzijn dankt aan den vorst, die nu op zijn volk laat schieten.

Elders weer wordt melding gemaakt van de verrichtingen van een commissie, die Rembrandt in 1906 met maaltijden en feesten wil huldigen. Zijn die

heeren dan vergeten, dat het in dat jaar twee en een halve eeuw geleden zal zijn, dat Rembrandt failliet ging? Is er vreemder tegenstelling denkbaar dan tusschen de patriciërs der 20e eeuw, na 250 jaar aan een feestdisch zich te goed doend om een schilder te eeren, en hun voorzaten der 17e eeuw, dien schilder zonder genade aan de Desolate Boedelkamer overgevende?

Misschien vraagt de commissie wel, om over de groote eetzaal van het Paleis op den Dam te mogen beschikken, opdat het maal en zijn omgeving den schilder waardig zij. Dan zitten de feestvierenden voor den ingang der Desolate Boedelkamer, waar Icarus boven de omlijsting in marmer is uitgehouwen. „Waarlijk een zinnebeeld", zegt een man uit den pruikentijd, „daar zich veel hoogvliegers wel aan moogen spiegelen, welke door overmaatige pracht en grootsheit van leeven, hun staat en vermoogen verre te buiten gaan, tot ze ten laasten door 't hoogvliegen hunne vlerken zien wegsmelten, in een desolaaten staat geraaken en eindelijk deze kaamer ten deel vallen."

Aan zulk een maal zal men natuurlijk de bezitters van schilderijen, door Rembrandt gemaakt, in de eerste plaats dienen te noodigen. Een hunner kan dan een toost slaan op den meester, die al ging hij dan ook als een andere Icarus te gronde, toch lang na zijn dood tal van menschen slapende rijk heeft doen worden. En een dichter kan Rembrandt bezingen, om Vondels verzuim te herstellen, die zei:

„Dus maalt men Six in 't bloeiendst van zijn jeugd"

als ware het portret, dat nu alle vreemdelingen naar het huis op de Heerengracht lokt, door den eersten den besten geschilderd. Toen leefde Rembrandt door Six, nu leeft Six door Rembrandt.

Baron Gustave de Rothschild kocht twee portretten van Rembrandt voor 700.000 francs. Zoo iemand behoeft geen vrees te hebben, dat de Desolate Boedelkamer hem te pakken zal krijgen. Zijn voorvaderen waren reeds bij de kruistochten, zeggen gedienstige geslachtkundigen, als anderen beweren, dat dit voorgeslacht zich in een ghetto ophield „toen Rembrandt nog op 's vaders molen te schilderen zat". Zulk een edelman zou juist de geschikte persoon zijn, om de toost op den feestdisch uit te brengen.

Onze tijd houdt van huldigen. Standbeelden, gedenkteekenen, feesten, groote woorden, daar zijn wij sterk in. Zoo is dan ook het vredespaleis in den Haag een kolfje naar onze hand. De vrede zelf, niemand die er aan gelooft; maar het vredespaleis, het symbool, het ideale monument, daarvoor maken wij ons warm.

De beoefenaars der bouwkunst hoopten, dat hun nu eens de gelegenheid geboden zou worden, om te toonen, wat zij vermochten. Leek het ook al onwaarschijnlijk, dat men alleen aan Nederlandsche architecten het maken van plannen zou opdragen, *een* prijsvraag tusschen alle bouwmeesters der wereld uitgeschreven werd toch zeker verwacht.

Reeds in November, toen wij de uiterst laag-bijden-grondsche wijze bespraken, waarop het Bestuur der Carnegie-stichting te 's Gravenhage de vraag waar het gebouw zou verrijzen, behandelde, scheen het ons dat er van deze heeren geen ruime opvatting kon worden te gemoet gezien, als het op den prijskamp zou aankomen.

En ziet, van een prijskamp zal gansch geen sprake zijn. Bij het Bestuur „bestaan gewichtige redenen, om in deze een anderen weg te volgen." Deze redenen, vernamen wij, „waren niet van bouwkundigen aard". Van welken aard zij dan echter wel waren, bleek totdusverre niet.

Reeds werd bekend, dat twee Engelsche architecten een uitnoodiging ontvingen, namelijk Sir Aston Webb en John Belcher. Beiden zijn Neo-Palladianen en men weet reeds van te voren, wat men van hen te verwachten heeft. Naar verluidt zullen ook Raschdorf en Ihne te Berlijn genoodigd worden, die eveneens in de voetstappen van Palladio pogen te treden, nadat zij eerst met de Duitsche Renaissance hun geluk hadden beproefd. Zeker zullen ook de Fransche, Belgische en Oostenrijksche mededingers, zoo men die uitnoodigt, classicisten zijn.

De moderne richting zal dus wel niet vertegenwoordigd wezen, tenzij de Nederlandsche Regeering iemand, daartoe behoorend, zou willen aanwijzen. De Amerikanen hebben van Richardson reeds genoeg en zijn weer tot de Ecole des Beaux-Arts teruggekeerd.

Het is dus niet twijfelachtig of er zal een klassiek gebouw in den Haag verrijzen. Wie had dat een kwart eeuw geleden durven denken, toen de officieele bouwkunst, die al wat klassiek was verfoeide, in de Hofstad hoogtij vierde?

Zoo is er voor wie zich aan het peinzen wil zetten stof te over in het nieuws, dat de dagbladen hem brengen.

ONZE VADERLANDSCHE BOUWWIJZE.

Op het gevaar af, dat bovenstaand opschrift aanleiding geeft tot verschil van opvatting, koos ik het voor de hier volgende beschouwing, omdat ik er werkelijk geen beter voor weet.

Ik had er ook boven kunnen zetten „Volksbouwkunst" maar vreesde, dat dit nog meer aanleiding tot misverstand zou geven, omdat de tijdsomstandigheden medebrengen, dat aan elk woord, met het voorvoegsel volks- een beteekenis wordt gehecht, die van verre of van nabij met politiek in verband staat.

Alle politiek ter zijde latende is van „volksbouwkunst" de definitie gemakkelijker, dan van „onze vaderlandsche bouwwijze". Men herleze slechts het artikel in „de Opmerker" van 24 October 1903 om tot deze conclusie te komen. Het begrip van „volksbouwkunst" is veel eenvoudiger te omschrijven. Men zou geneigd zijn te zeggen, het is de bouwkunst van het volk, maar dan niet veel meer zeggen dan, dat een staartster een ster is met een staart. Maar toch wil ik deze schijnbaar niets zeggende bepaling eens als uitgangspunt nemen, om te trachten, daardoor nader te komen tot het begrip van vaderlandsche bouwwijze, in de beteekenis die ik hier bedoel.

In Duitschland houdt men er een Baukunde des Architecten en een Baukunde der Ingenieurs op na en bedoelt met deze uitdrukkingen niet zoozeer de kunst als wel de wetenschap van den bouwmeester en van den ingenieur.

Met geen van beiden heeft echter de volksbouwkunst veel te maken.

Naast de de hooge kunst, die het aanzijn gaf aan tempels, paleizen, kathedralen, kasteelen, vorstelijke burgerwoningen, raadhuizen, enz. heeft ten allen tijde bestaan een burgerlijke, zeggen wij een burgermans-bouwkunst, die voorzag in de behoefte aan woning voor den gewonen burger, den handwerkman, den landbouwer, den kleinhandelaar.

Men moge haar niet tot de bouwkunst rekenen,

die burgermanskunst, waarmede de eigenlijk gezegde bouwmeesters zich niet inlieten, men moge daarbij wijzen op de uiterst primitieve eischen in oudere en zelfs minder oude tijden aan de volkshuisvesting gesteld, wil men de ontwinkelingsgeschiedenis der bouwkunst bestudeeren, dan mag men toch deze volksbouwkunst niet buiten beschouwing laten.

Wij weten daar betrekkelijk weinig van, omdat hare monumenten voor het grootste deel en, wat vele tijdperken betreft, zelfs geheel zijn verloren gegaan.

De meeste kunsthistorici hebben zich van den volkswoningbouw gemakkelijk afgemaakt en hieruit is de meening ontstaan, dat dit een onderwerp van weinig belang was voor den hedendaagschen beoefenaar der bouwkunst.

Allengs komt men echter thans tot een tegenovergestelde meening; de geest des tijds is oorzaak, dat men, nu de kennis der groote bouwwerken gemeengoed geworden is, nu de bibliotheken gevuld zijn met afbeeldingen van wat de, laat ons zeggen, hoogere bouwkunst in alle tijden en landstreken gewrocht heeft, nu men het copieeren en compileeren, puttende uit den vormenschat van alle landen en volken moede geworden is, eindelijk eens wat meer aandacht is gaan schenken aan de eenvoudige bouwwerken gesticht, alleen om te voldoen aan de eenvoudige behoeften van het dagelijksch leven en de eenvoudige eischen van een weinig ingewikkeld bedrijf.

Ver van de groote steden, brandpunten van bouwkunstig leven, heeft men in kleine plaatsen, dorpen en gehuchten, de kleine en weinig pretentieuse bouwwerken opgezocht en ingezien hoeveel karakteristieks daarin nog te vinden is, hoe daarin dit karakter vaak eeuwenlang onbedorven bewaard is gebleven en op hoe eenvoudige en rationeele wijze daarin vaak ongezocht een effect is verkregen, niet aangrijpend of overweldigend, maar in hooge mate bevredigend.

Wel is er veel uit vroeger tijden verloren gegaan wel is menig landstadje, menig welvarend dorp op jammerlijke wijze ontsierd en van zijn karakter beroofd door modern knoeiwerk, maar wie zoeken wil, wie er niet tegen op ziet zijn onderzoek wat verder uit te strekken dan de plaatsen, die met spoor of tram te bereiken zijn, kan nog zeer wel overblijfsels van oude volksbouwwijze vinden, genoeg om, met eenige vergelijkende studie, zich een meer afgerond denkbeeld te vormen van wat men onze vaderlandsche bouwwijze kan noemen, met meer recht dan de geïmporteerde gothiek, die eveneens uit heel wat vreemde elementen ontstane Hollandsche Renaissance of den stijl van Palladio.

De vaderlandsche bouwwijze is niet die welke is uitgedacht of in de mode gebracht door de groote en minder groote bouwmeesters, maar die welke ontstaan is uit de behoeften, de zeden, de mate van ontwikkeling en beschaving van het volk.

In de zeer primitieve tijden moet men zich voor stellen, dat de mensch zelf de bouwmeester en uitvoerder van den bouw zijner woning was.

In later tijden toen handwerk en ambacht ontstaan waren heeft hij den timmerman, den metselaar, den rietdekker te hulp geroepen; maar den bouwmeester er in te betrekken, daaraan denkt zelfs heden ten dage op het platteland en in de kleine steden de landbouwer, de ambachtsman, de kleinhandelaar in een woord de kleine burger niet.

Dat dit nooit het geval geweest is, daaraan dankt de landelijke woning nu nog haar welbewaard karakter.

Waar de bouwmeesters en vooral de schoolmeesters onder hen hebben ingegrepen, daar is doorgaans veel van het karakteristieke verloren gegaan, ofschoon ook zij niet bij machte zijn geweest de traditie van eeuwen geheel te niet te doen en hun invloed zich dikwijls tot uiterlijkheden heeft bepaald.

Hoe minder de architecten zich met de volksbouwkunst bemoeien hoe beter het wellicht is, hoe meer zij hierin den ambachtsman de vrije hand laten, den bouwheer zelf laten aangeven hoe hij het gaarne heeft, den ambachtsman overlaten, hoe hij diens denkbeelden het best zal verwezenlijken, des te meer kans bestaat er, dat althans op het platte land en in de kleine steden het ambacht niet geheel ten onder gaat, iets in wezen blijft en zich verder ontwikkelt, wat bestempeld kan worden met den naam van vaderlandsche bouwwijze.

Men richte dan echter in onze ambachtsscholen het onderwijs zoo in dat werkelijk ambachtslieden gevormd worden en geen derde- en vierderangs architecten, want deze zijn te beschouwen als de gevaarlijkste vijanden der bouwkunst in het algemeen en van de volksbouwkunst in het bijzonder.

De volksbouwkunst behoort bij uitstek tot hetgeen wij thans met de namen van ambachtskunst of gebruikskunst bestempelen. Zij is gebruikskunst bij uitnemendheid, maar de ambachtsman is haar aangewezen beoefenaar. Dit wordt bij de opleiding, die wij den ambachtsman tegenwoordig geven, zoo goed als geheel uit het oog verloren. Wat hem van bouwkunst geleerd wordt is eensdeels te veel anderdeels te weinig. Men zal hem b.v. inwijden in de eerste beginselen der klassieke orden of van de middeleeuwsche vormenleer, men zal hem eenige algemeene begrippen van ornamentstijlen inprenten. Aan het weinige, dat hem daarvan bijblijft heeft hij in den regel niets; het is ballast, dus te veel. Maar men verzuimt geheel hem te wijzen op het karakteristieke van de eenvoudige bouwwerken, die vaak in zijn omgeving worden aangetroffen. Men verzuimt hem duidelijk te maken, hoe de eenvoudige en toch vaak typische vormen ontstaan uit de behoeften, en hoe in dit opzicht met eenvoudige middelen iets aardigs te bereiken is, dat uit een kunstoogpunt vrij wat hooger staat, dan zwakke navolging van groote stadsmanieren en vormen in onze dorpen, die zooals terecht wordt opgemerkt op deze wijze in den grond worden bedorven en verknoeid. *(Slot volgt.)*

H. LEGUIJT.

Ingezonden.

Den 1en Februari e. k. heeft den heer H. Leguijt, hoofd der afdeeling gebouwen, na 33 jaren onafgebroken werkzaam te zijn geweest, eervol ontslag uit den Amsterdamschen Gemeentedienst aangevraagd.

Deze aanvrage heeft allen onder zijn personeel smartelijk getroffen, eerstens omdat deze gepaard ging met een langdurige ongesteldheid en tweedens omdat wij in hem verliezen een bekwaam en bovenal rechtvaardig en bemind chef. Om alle werken welke in dien langdurigen diensttijd onder zijne leiding tot stand kwamen hier op te sommen, ligt niet in mijne bedoeling, elders vond men die reeds vermeld, doch de meesten onder zijn personeel, waarvan verscheidene het voorrecht hadden 23 jaar en langer onder hem te mogen werken, kunnen getuigen, welke voortdurende werkzaamheid van hem werd geëischt, om de uitvoering daarvan tot een goed einde te brengen. Deze langdurige omgang schonk ons ook de gelegenheid zijn humaan karakter te leeren waardeeren, nimmer werd te vergeefs een beroep op zijne medewerking

gedaan, waar het gold de belangen van zijn personeel voor te staan. Waar de verhouding tusschen chef en personeel dan ook dusdanig was zal het geen verwondering wekken dat het werken onder hem een aangename taak werd. Wij besluiten dan ook met den welgemeenden wensch, dat het hem nog jaren moge gegeven zijn van zijn welverdiende rust te genieten en bevelen ons bij voortduring in zijne herinnering aan. W. A. M.

VEREENIGINGEN.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de jongste vergadering van den Frieschen Bouwkring is door den heer W. C. de Groot, architect alhier, de wenschelijkheid, de mogelijkheid, de wijze van uitvoering en rentabiliteit besproken van eene permanente tentoonstelling van bouwmaterialen in onze stad. Onze provincie ligt vrij geïsoleerd; toch wordt er op bouwkundig gebied veel geproduceerd wat der kennismaking waard is. Hoe zullen belanghebbenden — d. w. z. het groote publiek van architecten, aannemers en aanbesteders — in Friesland zich daarvan op de hoogte kunnen stellen.

Daarvoor is een „modelhuis" — een huis waar modellen, monsters, proeven van allerlei bouwmateriaal voortdurend ten toon gesteld worden — onontbeerlijk.

De vergadering ging met den heer de Groot meê. Zij besloot pogingen aan te wenden om tot de oprichting van een modelhuis te geraken. De voorloopige werkzaamheden zullen echter eenige uitgaven vereischen, die bezwaarlijk door de kas van den kring gedragen kunnen worden, al zullen die uitgaven later worden gerembourseerd.

De kring besloot toen, door de leden een waarborgfonds te laten bijeenbrengen en dan de onderneming verder voorloopig te stellen in handen der deelnemers in dat fonds, die dan een bestuur of commissie uit hun midden kunnen belasten met de verdere voorbereiding.

Uit het voorgaande blijkt, dat men de onderneming wil houden binnen de grenzen van den kring. Het bestuur heeft zich daartoe tot alle leden gewend — in 't bijzonder ook tot de *kunstlievende* en *buitenleden* — met het verzoek, deel te nemen aan het waarborgfonds. De inteekening van ten minste *f* 5 geeft stemrecht bij de verdere beraadslaging.

Het lidmaatschap van den Frieschen Bouwkring bedraagt voor Leeuwarden en Huizum *f* 3; voor elders wonenden *f* 1.75 per jaar.

Lukt dit plan, dan krijgt onze stad een centrum, waar zeker menig goede raad gegeven kan worden, die nuttig zal zijn voor heel velen en die den „welstand" — om dit woord ook eens verkeerd te gebruiken — onzer stad kan bevorderen.

VARIA.

De langste onderzeesche telegraafkabel is die, welke gelegd werd door de Vereenigde Staten om San Francisco te verbinden met Manilla, de hoofdstad der Filippijnen, Amerika's meest verwijderde bezitting. Tot Honolulu, de hoofdstad der Sanwich-eilanden, is de kabel 4420 kilometer lang en ligt op een diepte van 4500 à 5600 meter. Dan volgt een gedeelte van 2320 kilometer tot de Bridway-eilanden, op een diepte van gemiddeld 3600 meter. De voortzetting tot het eiland Suam bedraagt 4650 kilometer op een gemiddelde diepte van 4900 meter; deze kabel raakt ook de diepste bekende plaats van den zeebodem, meer dan 9000 meter. Het laatste gedeelte, van Suam naar Manilla, is nog 2760 kilometer lang en gaat tot een diepte van 6300 meter. In 't geheel is die kabel 14.140 kilometer lang. Als rechtstreeksche verbinding met de koloniën is dit reuzenwerk natuurlijk van groote beteekenis. Vroeger moest een dépêche van Washington naar Manilla geheel over vreemde kabels gaan en 15 stations passeeren. Nu heeft Amerika zelf geheel de telegrafische verbinding met zijne koloniën in handen.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

De „Köhlnische Zeitung" bevat te dezer dagen eenige mededeelingen over de opgravingen van Legrain op 't oogenblik in Egypte volvoert. Bij de werkzaamheden, welke ondernomen werden aan een Ammon-tempel te Thebe, stuitte men toevallig op een krypt, waarin een menigte, meerendeels bronzen, beelden ontdekt werden. Ongeveer duizend stellen Osiris in verschillende gedaanten voor. Verdere onderzoekingen brachten 450 steenen beelden te voorschijn, die alle gaaf bleken te zijn. Al het gevondene is geplaatst in 't museum te Kairo. Vele beelden zijn van koningen der oudste Egyptische dynastieën: een uit de 2e en drie andere uit de 4e en 5e dynastie. Talrijk zijn de beelden van koningen en koninginnen uit de 18e dynastie, o. a. is er een van Thetem III wiens profiel aan de Griekse periode herinnert. Volgens Legrain worden door die vondsten vele gapingen in de oud-Egyptische geschiedenis aangevuld. Herodotus vertelde, ook in den tempel een rij van 341 beelden gezien te hebben, welke alle hoogepriesters van Ammon voorstelden, waaruit hij opmaakte, dat het heiligdom 11,340 jaar oud was. Een groot aantal der gevonden beelden stelt nu ook werkelijk zulke priesters voor, waaruit Legrain besluit, dat deze wellicht dezelfde zijn, als welke Herodotus gezien heeft. Maspero verklaarde de aanwezigheid van die beelden uit het feit, dat de Grieken voor de waarde dier beelden niets gevoelden, doch er een magische kracht aan toeschreven en zoo meenden, dat ze bij den bouw van nut zijn en de gebouwen onderhouden konden. Zij verborgen ze derhalve onder de tempels; zoo vond men ook in de fundamenten van het Erechteion in 1888 een aantal afbeeldingen van priesteressen van Athene.

— In Italië is het publiek al even weinig gesticht over het plan Herculanum te ontgraven met Amerikaansch geld, als de regeering. Men tracht nu zelfs onder het publiek al geld te vinden om dit werk door Italië te laten doen. Maar dat zal in Italië, waar zelfs voor opgravingen te Pompeji steeds geld te kort komt niet gemakkelijk bijeen te krijgen zijn. Men meent anders dat een ontgraving van Herculanum nog veel belangrijker uitslagen zou opleveren dan Pompeji. In Italië is men vooral bang voor het meenemen naar Amerika van belangrijke oudheden.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar men verneemt heeft zich hier eene combinatie gevormd tot het ten uitvoer brengen van een grootsch plan.

In verband met de aanneming door de Raad van het plan-Berlage, is dit consortium bezig met den aankoop der perceelen aan Heerengracht en Singel, die in de aslijn der Spiegelstraat lingen. Doel daarvan is het maken van een breeden boulevard van 25 Meter breedte, die het nieuwe stadsgedeelte Parkkwartier, rechtstreeks verbinden zal met het Sofiaplein. Daarmede zal dan tevens een eerste stap zijn gedaan naar de noodzakelijke en van verschillende zijden gewenschte demping van het Rokin, dat den breeden boulevard aanvullen zal en de aangewezen toegangsweg zal zijn naar den Dam.

— Het Bulletin van den Oudh. Bond bericht:

Het verheugt ons te kunnen berichten, dat de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst zich bereid heeft verklaard mede te werken tot het vormen van eene commissie voor het samenstellen van een lijst van bouwkundige termen. Door de maatschappij zijn tot leden benoemd de hh. V. G. A. Bosch, bouwkundig ingenieur te Arnhem en lid van het hoofdbestuur en C. T. J. Louis Rieber, bouwkundig ingenieur te Amsterdam en secretaris der maatschappij, terwijl door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond zijn uitgenoodigd de hh. jhr. B. W. F. van Riemsdijk, voorzitter van den Bond en Ad. Mulder, rijks-architect voor de monumenten van geschiedenis en kunst te 's-Gravenhage. Beide heeren hebben

de benoeming aanvaard en de heer dr. A. Beets, medewerker aan het woordenboek te Leiden, heeft zich op verzoek van het Bondsbestuur bereid verklaard om als taalkundige zijne medewerking te verleenen. De commissie heeft den 19den November ll. hare eerste vergadering gehouden.

— Dr. Lorié heeft een vijftiental boringen verricht in de duinstreek bij den watervang van de Amsterdamsche waterleiding, waarvan 9 tot een diepte van 100 tot 165 M., en zes tot een diepte van 40 M., en ten slotte nog een boring van 175 M. tusschen Hilversum en Laren. De verschillende grondlagen, die daarbij onderscheiden werden, en de daarin gevonden fossielen en erratische gesteenten bewijzen dat er in deze streken geen sprake is van klei- of leemlagen, die zich onafgebroken voortzetten. Het kan daarom niet in twijfel getrokken worden dat de regenval in onmiddellijk verband staat met het water in den bodem, en wel tot een diepte van meer dan 100 M.

De beschouwing is van veel belang voor het vraagstuk watervoorziening uit de duinen.

APPINGADAM. De hier op te richten ambachtsschool zal zeer waarschijnlijk nog dit jaar verrijzen op een perceel bouwterrein aan den Stationsweg, aangekocht van den heer M. Veendorp. Indien later blijkt, dat nog eenigen grond noodig is, dan zal de commissie voor genoemde school daarover kunnen beschikken van „Werkmanslust", afdeeling van de werkliedenvereeniging Harmonie.

BRIELLE. Alhier zal een ambachtsschool gesticht worden. Door de vereeniging „Ambachtsschool voor Brielle en Omstreken" is besloten daarvoor een stuk grond naast de kazerne den Doele aan te koopen. Het bestuur is met de heeren A. Manintveld van Oudenhoorn, J. J. Kolpa van Rockanje, J. S. Korteweg van Heenvliet en A. Veenenbos, van Hellevoetsluis, aangevuld.

'S-HEERENBERG. Het gemeentehuis alhier, een laatgothisch gebouw uit de 16de eeuw, waarover we onlangs iets meedeelden, zal gerestaureerd worden. De raad der gemeente Bergh zal daarvoor eene som van f 7000 beschikbaar stellen.

Inhoud van afl. 1, van „DE NATUUR," uitgave van J. G. BROESE, Utrecht. De oorsprong der Maanbergen: Dr. Ant. Pannekoek. — Afdrukken op Blauwijzerpapier: Dr. Z. P. Bouwman. — Weervoorspelling: Jhr. J. P. F. van der Mieden. — Iets over geneesmiddelen uit vroegere eeuwen: P. N. van Eck. — Anthropologische Afstamming; Dr. H. H. van Eijk. De Stereodroom uit „La Nature". — Balata: H. J. C. — De ontwikkeling der Luchtvaart in 1904: H. Vreedenburg. — Over de Kultuur van vijgen: R. W. Tuinzing. — De Mikrofotografie met ultravioletlicht: Dr. R. G. Rijkens. — Ondergrondsche mijnen: D. S. S. — Nesten van Weid- en Moerasvogels: J. Daalder Dz. — De electrolytische Waterontleding en de toepassing van Zuurstof- en Waterstofgas: André Meeuwesen. — Korte mededeelingen. — Eenvoudige proeven op chemisch gebied; 8, Drijvende Suiker: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch weerbericht: C. L. de Veer.

PERSONALIA.

— Met ingang van 23 Januari is bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen als Sectie-Ingenieur te 's Hertogenbosch opgetreden de Heer B. J. Haitsma Mulier, vroeger Ingenieur bij die Maatschappij te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Werktuigkundig Ingenieur bij de Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij. Voor den dienst in Indië. Adres, Jan Pz. Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Tijdelijk Opzichter-Teekenaar, bekend met ijzerconstructies, salaris f 100 's maands. Aanmelding bij den Directeur der Gemeentewerken van Arnhem tot 9 Februari, Maandags en Woensdags van 2–5 ure. (1)

— 2 Teekenaars, voor figuurteekenen en bekend met chromolitografie en 2 Leerlingen, intern. Br. letter H. K. 935, „N. v. d. D." (1)

Persoon, volkomen bekend met bouwmaterialen en tevens geschikt voor reizen. Brieven onder no. 2601 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

Bouwkundig Teekenaar tegen Februari. Adres onder No. 15, aan de firma de Haan & Zn., Boekhandel, Haarlem. (1)

Aankomend Teekenaar met voldoende practische ontwikkeling op een Architectenbureau te Rotterdam. Brieven onder No. 2679, aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

Bouwkundige voor vaste betrekking op een fabrieks-kantoor te Alfen a/d Rijn, niet boven de 35 jaar, P.G., gehuwd. Brieven onder no. 25848, aan het bureau van het Alg. Ned. Advert. blad te 's-Gravenhage. (1)

Electrotechnisch Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Brieven lett. N E U, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Hengelo. (Zie Adv. in dit No). (1)

— Directeur bij eene Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij. Stukken in te zenden onder de letters S. T., bij den Boekhandelaar J. G. Broese, te Utrecht. (2)

— Iemand eenigszins op de hoogte van IJzergieterij en van boekhouden. Tegen 1 of 15 Februari. Brieven onder No. 25264 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Opzichter bij de Drinkwaterleiding te Ridderkerk. Adres gemeentehuis aldaar en bij J. P. Hazeu, Arnhem. (2)

— Tijdelijk Opzichter bij de Staatsmijnen in Limburg. Zie adv. in no. 3. (2)

— Adjunct-Directeur voor het fabrieksweezen bij de Rijkswerkinrichtingen te Veenhuizing. Aanv. Salaris f 1500 vrije woning, enz. Gezegeld adres aan den Minister van Justitie voor 4 Februari a.s. (Zie Staatscourant No. 14.) (2)

— Constructeur aan de Haarlemsche Machinefabriek v. h. Gebr. Figee. Schriftelijke aanmelding. (2)

— Machinist-Timmerman op een Steenfabriek. Br. fro. No. 32, aan Stenfert Kroese & v. d. Zande, Boekh. Arnhem. (2)

— Bouwkundig Teekenaar voor 3 à 4 maanden bij Villabouw te Amsterdam en Volontair bij hetzelfde werk. Aanbiedingen, onder lt. D. V. aan den kantoorboekh. Blik. man & Sartorius, Amsterdam. (2)

— Onderwijzer in het timmeren aan de Ambachtsschool te Sneek.
Stukken voor 15 Februari aan den Directeur. (2)

— Opzichter van den Prov. Waterstaat te Groningen. (Zie Adv. in dit no.) (2)

— Vertegenwoordiger voor Betonbouw. (Zie Adv. in dit no.) (2)

— Opzichter-Teekenaar bij de Gemeentewerken. te 's Gravenhage. (Zie Adv. in dit No.) (1)

— Teekenaar bij den Ing.-Architect Roelof Kuipers, van Lennepweg 16, 's-Gravenhage. (2)

— Chef of Reiziger in een zaak in Bouwmaterialen. (Zie adv. in No. 3.) (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

30 Bouwk. Opz.-teek., 18—42 j., *f* 40—*f* 90 's maands.
4 Waterb. Opz.-Teek., 21—29 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
5 Werktuigk. Teek., 18—26 j., *f* 40—*f* 80 's maands.
1 Electrotechniker.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 30 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-best.: a. het sloopen van 2 perc. aan het Derde Klooster, en van 1 perc. aan het Midden Klooster; b. het maken van een gebouw voor een afdeelingsbureau van politie, op het vrijkomende terrein. De voorwaarden uitsluitend te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect, ten Stadhuize, kamer No. 105, van 2 tot 4 uur, de laatste drie werkdagen vóór den dag der aanbest.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-best.: I. het verbreeden en beschoeien van de verlengde spoorweghaven en het maken van een opslagterrein; II. het verbreeden, uitdiepen en aan eene zijde beschoeien van de sloot ten westen van het aan T. R. van Epen verhuurde terrein. De voorwaarden uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der Havenwerken, in het gebouw op den kop der Handelskade, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Apeldoorn, te 12 uren, door de arch. H. Reijgers te Enschede in het hotel van den Burg namens zijne principalen: het bouwen van zes heerenhuizen aan den Deventer straatweg te Apeldoorn; best. en teek. verkrijgbaar in gen. hotel en bij den architect: aanw. op den dag der besteding te 9 uur.

Hoogeveen, te 6 ure, door de arch. G. Hofman voor den heer H. J. Winkel in café Brunsting: het verbouwen van zijn perceel Oostzijde Streek de Huizen; aanw. op den dag der best. ten 10 ure.

Nieuwolda, ten 8 ure, door het bestuur van het Waterschap Oldambt ten huize van G. Kuiper: 1o. het maken en stellen van een nieuwe ijzeren valbrug, nabij Nieuwolda over het Termunterzijldiep gelegen; bestek no. 84; 2o. het vernieuwen van gedeelten metselwerk aan de sluisgebouwen te Termunterzijl; bestek no. 85; bestekken te bekomen ten kantore van den opzichter P. G. Cremer, te Nieuwolda, waar ook inlichtingen worden verstrekt.

Ureterp, door den heer J. Zietsema te Selmien: het bouwen van een dubbel woonhuis; bestek en teekening ter inzage bij W. Gorter te Ureterp.

Yelp, 2 ure, door de arch. W. Honig nam. zijn principale in hotel de Engel: het metsel-, timmer- en steenhouwwerk voor het opbouwen van den huize Rhederpark te de Steeg; aanw. 25 Jan. ten 2 ure; bestek en teekeningen en nadere inl. te bekomen, bij den arch.

Wouw, ten 12 ure, door dr. G. van Aerssen in het koffiehuis van A. Huigens: het bouwen van eene villa met remise, enz., bestek ter inzage in gen. koffiehuis; aanw. gehouden; inl. bij den architect C. P. v. Genk, te Bergen-op-Zoom.

DINSDAG, 31 Januari.

Brielle, ten 11 ure, door de heeren Gebr. v. d. Knoop in het hotel Beaumont: het bouwen van een graanpakhuis; bestek ter inzage in gen. hotel; aanwijzing gehouden; inl. geeft A Peters, Maarland te Brielle.

Gouda, te 2 uren, door het gem.-best.: het maken van een kaaimuur lang 75 M., van beton met bazaltbekleeding aan de Turfsingelgracht. Bestek en teeken. ter inzage ter gem. secretarie verkrijgbaar. Aanw. volgens bestek.

Maassluis, ten 11 ure, door het gem.-best.: het dempen van slooten en het leggen van riolen langs en nabij den Jokweg te Maassluis; aanw. gehouden; bestekken te bekomen aan het bureau der gemeentewerken.

WOENSDAG, 1 Februari.

Asten, ten 2 ure, door de arch. G. Peters uit Arnhem in hotel Gitsels namems den heer A. F. H. Hockers: het bouwen van een heerenhuis met kantoren, bergplaats, etc. te Asten; bestek ter inzage in gen. hotel, en aldaar bij den arch. verkrijgbaar. Aanwijzing op den dag der aanbesteding, ten 11 uren.

Bolsward, te 11 uren vm., door het gem.-best.: het bouwen van eene nieuwe school voor 10 lokalen c. a. Bestek met teek. verkrijgb. ter secretarie. Gezegelde inschrijvingsbiljetten in te leveren ter secretarie. Inl. geeft de gemeente-architect.

Rotterdam, te 1 uren, door de Zuid-Holl. Electrische Spoorwegmpij. in het café-restaurant voorh. Boneski, Hofplein: het maken der fundeeringswerken voor een gedeelte emplacement te Rotterdam, vanaf het Weenaplein tot aan de viaduct van het staatsspoor, ram. f 45.00; aanw. 25 Jan. te 1 uur; bijeenkomst in boven gen. café-rest.; bestek en teek. verkrijgb. aan het bureau Beversen en van Heurn, Heerengracht 38, te 's Gravenhage, alwaar ged. de week, welke de best. voorafgaat, tusschen 10 en 12 uur inl. zijn te bek.; biljetten moeten vóór 12.45 op 1 Febr. zijn ingeleverd.

Sleeuwijk, te 2 uren, door het kerkbest. der Ned. Herv. gem. in de consistoriekamer: het doen van herstellingen aan de kerk. Aanwijz. 25 Jan. te twee uur. Bestekken en teek. te verkrijgen bij den heer Js. van der Sluijs te Sleeuwijk en bij den arch. M. van Gool te Woudrichem.

Utrecht, ten 11.30 ure, namens den heer jhr. mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevecht: het afbreken van een perceel, gelegen aan het Oud kerkhof No. 13 te Utrecht en het bouwen van een kantoorgebouw. Bestek en teekening te verkrijgen bij de firma H. van Amstel, Kromme Nieuwe gracht, No. 76, te Utrecht; aanwijzing volgens bestek.

Utrecht, ten 2 ure, door de Dir. van de Ned. lood- en zinkpletterijen, voorh. A. D. Hamburger in het Geb. v. K. en W.: het afbreken van een bestaand gebouw en het bouwen van een nieuw fabrieksgebouw enz.; aanw. gehouden; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de directeuren.

Zeist, ten 12 ure, door het gemeente-best.: het leggen eener rioleering met vervalputten en kolken in den Woudenbergschen straatweg en de Donkere laan; aanw. gehouden; bestek verkrijgbaar ter secretarie.

DONDERDAG, 2 Februari.

Arnhem, 2 Febr. ten 11½ uren, door het gem. best.: bestek no. 1. Het leveren van 700000 stuks straatklinkers en 300000 stuks trottoirklinkers (Waalsteen).

Zie adv. in dit no.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.-best.: het rioleeren van een gedeelte Haringkade en van den Raamweg en het maken van grondduikers onder het Kanaal, de Kweekerijvaart en de vaart langs den Wassenaarschen weg in den Raamweg; 2. het rioleeren van de Heerenstraat, een gedeelte van het Bleijenburg, de Heerengracht en een ged. van de Prinsessegracht. Aanw. 30 Jan. des v.m. te 11 uren aan de gemeentewerf. Inl. verkrijgbaar aan de gemeentewerf aan het Groenewegje.

VRIJDAG, 3 Februari.

Joure, door Jhr. Vegelin v. Claerbergen: het bouwen eener boerenschuur met zomerwoning onder Haskerborne, teekening ter inzage in het hotel Molenaar te Joure; aanw. en bilj. inzenden volgens bestek, verkrijgbaar bij de Vries en Muurling.

ZATERDAG, 4 Februari.

Millingen, te 11 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een raadhuis met woning voor den gemeente-veldwachter ald. Bestek en teekeningen ter inzage ter Gemeente Secretarie en verkrijgbaar bij de architect B. J. Claase te Nijmegen.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gem.-best. in het gemeentehuis aldaar: I. het vernieuwen, herstellen en onderhouden van de straat- en grintwegen, met rioleeringen en van de brik- en steenglooiingen, berm- en oeverwerken gedurende het jaar 1905. Ram. f 18900. II. het verrichten van vernieuwingen aan- en het onderhouden der Papenpadsluis, Noordervaldeursluis en Zuidervaldeursluis gedurende het jaar 1905. Ram. f 1250.—.

Zie adv. in dit no.

MAANDAG, 6 Februari.

Krimpen a. d. Lek, ten 4 ure, door de coöp. Bouwvereeniging Volksbelang in het café C. Boute: het bouwen van 20 woningen. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het bureau van den arch. Jozua H. M. Brand, Aert van Nesstraat No. 36 te Rotterdam.

Leiden, te 12 ure, door het gem.-best.: bestek no. 7: het rioleeren en bestraten van eenige straten langs Groenoord enz. bestek no. 8: het rioleeren en bestraten van eenige straten ten noorden van de Prinsenstraat enz. Best. en teek. ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken op elken werkdag van 9 tot 4 uren en zijn aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing van best. 7 op 1 Februari te 10 uren en van bestek 8 op 1 Februari te 9 uren.

DINSDAG 7 Februari.

Diepenheim, te 12 uren m., door de arch. v. d. Goot en Kruisweg: de belangrijke verbouwing en restauratie (zonder verfwerk) van den huize „Diepenheim." In 't café van wed. W. Ooms. Bestek en teek. en inl. te bekomen ten kantore van voorn. arch. Aanw. 3 Febr. 11 uur vm.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 4 Februari 1905. No. 5.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

HET VREDESPALEIS.

De Minister van Buitenlandsche Zaken zegt in de Memorie van Antwoord omtrent het Vredespaleis het volgende.

„Dat de uit te schrijven prijsvraag voor den bouw van het Paleis voor het Permanente Hof van Arbitrage met de daarbij behoorende Bibliotheek een internationaal karakter moet hebben, spreekt ook volgens de meening der Regeering van zelf. Zij is daarbij echter niet anders betrokken, dan voor zoover zij op verzoek van het Bestuur der Carnegiestichting, aan hetwelk de zorg voor den bouw is opgedragen en toevertrouwd, de tusschenkomst verleend heeft van Harer Majesteits gezantschappen in nagenoeg alle landen, die tot het arbitrageverdrag van 29 Juli 1899 zijn toegetreden, ter informatie wie aldaar, op grond van door hen geleverde bouwwerken, als de uitnemendste architecten beschouwd worden, met dien verstande, dat de gezantschappen zich ter voorlichting zouden kunnen wenden tot de Regeering, bij welke zij geaccrediteerd zijn. Het Stichtingsbestuur wenscht namelijk het uitschrijven van de prijsvraag zóó in in te richten, dat de mededinging van de voornaamste architecten der bij de zaak betrokken landen door speciale uitnoodiging zooveel mogelijk verzekerd zij".

Dit officieele bericht over het Vredespaleis doet zien, dat de Nederlandsche Regeering haar taak als afgedaan beschouwt, zoodra zij een terrein voor het gebouw zal hebben beschikbaar gesteld. Het overige, wat er te doen valt zal worden verricht door het bestuur der Carnegiestichting dat aan niemand eenige verantwoording behoeft af te leggen, en welks positie gelijk staat met die der regenten van de een of andere weldadige stichting uit den pruikentijd.

Het schijnt, dat genoemd bestuur een besloten prijsvraag in den zin heeft. Zoo althans meenen wij te moeten lezen uit den zin, dat die prijsvraag zóó zal worden ingericht, dat de mededinging van de voornaamste architecten der bij de zaak betrokken landen door speciale uitnoodiging zooveel mogelijk zal verzekerd worden.

Misschien is het middel, dat gekozen werd, om er achter te komen, wie die voornaamste architecten zijn, wat zonderling. Harer Majesteits gezantschappen zullen op informatie uitgaan „wie, op grond van door hen geleverde bouwwerken, als de uitnemendste architecten beschouwd worden." Waar zij die informatie zullen inwinnen, wordt aan de gezantschappen wel overgelaten, maar nu hún den wenk gegeven is, dat zij zich zouden kunnen wenden tot de Regeering, bij welke zij geaccrediteerd zijn," zullen zij, in het belang van de goede betrekkingen van Nederland met de mogendheden, dien wenk wel opvolgen. Derhalve zullen „de regeeringen van nagenoeg alle landen, die tot het arbitrageverdrag van 29 Juli 1899 zijn toegetreden" de mededingers aanwijzen.

Deze oplossing zal zeker niet beantwoorden aan

de hooggespannen verwachtingen van hen, die op een wereldprijsvraag hoopten. Maar kan men het Bestuur van de Carnegiestichting er wel hard om vallen, dat het handelde, gelijk het deed? De voornaamste deugd van den diplomaat is voorzichtigheid. En men moet zorgen, de regeeringen niet te ontstemmen.

Zooals de prijsvraag nu is ingericht is het gevaar buitengesloten, dat er iemand bekroond zou worden, die met de regeering van zijn land op minder goeden voet staat. Dat gevaar is volstrekt niet denkbeeldig. Men denke slechts aan de gespannen verhouding tusschen Z. M. den Duitschen keizer en velen zijner kunstenaars-onderdanen. Z. M. zou zéér ontstemd wezen, indien bij de opening van het briefje tot het bekroond ontwerp behoorend, daaruit de namen Bruno Schmitz, Paul Wallot of soortgelijke te voorschijn kwamen.

Iets dergelijks is niet te vreezen, nu speciale uitnoodigingen tot door hun regeeringen aangewezen architecten worden gericht. Er kan natuurlijk slechts één persoon bekroond worden, doch wie het ook zij, het kan nooit iemand wezen, die aanstoot geeft.

Dus blijft de voorzichtigheid nog altijd de moeder der porseleinkast.

NA TWEE EN EEN HALVE EEUW.

Den 28 October 1848 herdacht de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst „het Tweede Eeuwgetijde van het leggen van den Eersten Steen aan het Stadhuis (thans paleis) van Amsterdam." Den 29 Juli 1905 zal zij kunnen herdenken, hoe het twee en een halve eeuw geleden zal zijn, dat 's werelds achtste wonder plechtig in gebruik werd genomen; tevens kan zij dan het tweede eeuwgetijde vieren der voltooiing van dit gebouw, die in 1705, door de beschildering der kap van de groote zaal, plaats vond.

In 1848 trad de heer D. D. Büchler, voorzitter der Maatschappij, als spreker op. Hij ving zijn rede aldus aan.

„Meermalen en bij verschillende gelegenheden werd door de leden onzer maatschappij de wensch te kennen gegeven, dat er, behalve de algemeene vergadering, welke volgens het reglement slechts eenmaal in het jaar plaats heeft, bijzondere bijeenkomsten mochten gehouden worden, met het bepaalde oogmerk, om daarin een of ander onderwerp te behandelen in verband tot de kunst, welker bevordering zich de maatschappij ten doel heeft gesteld. Het bestuur heeft steeds getracht aan dien wensch te voldoen; zoo dikwijls een der leden zich tot het doen eener voordragt bereid verklaarde, heeft het nimmer geaarzeld, de gelegenheid daartoe te verschaffen, door de bijeenroeping eener buitengewone zamenkomst; en ik geloof, niet veel te zeggen, zoo ik beweer, dat wij reeds menig genoeglijk en leerzaam oogenblik daaraan verschuldigd zijn. Als een gevolg van dien zelfden wensch zijn wij ook thans bijeengekomen. Maar ditmaal was het inzonderheid door den prikkel eener omstandigheid, die zeker niemand onzer geheel onverschillig terug kon doen blijven. Wat mij althans betreft, waarom zou ik het verzwijgen, dat ik sedert geruimen tijd verlangend uitzag naar de aanbieding van een onzer leden, om op dezen dag dit spreekgestoelte te beklimmen, ten einde met u den 28sten October van het jaar 1648 op eene aan onze kring passsende wijze te herdenken. Die dag toch, zoo meende ik, mogt niet ongemerkt voorbijgaan voor eene vereeniging, welker doel het is, eene kunst te bevorderen, die juist voor twee honderd jaren, ik zeg niet haar geboortefeest, maar zeker, in deze stad, het feest van haren schoonsten bloei mogt vieren."

Dit was de inleiding van de rede, welke werd uitgesproken „in de groote zaal van het Odéon te Amsterdam, waar de buste prijkte van den grooten Bouwmeester Jacob van Campen, door de erve L. Grisanti vervaardigd." Die inleiding geeft ons een zeer aantrekkelijk beeld van de toenmalige Maatschappij en haar Voorzitter, die alles deden, wat in hun vermogen was, om een zoo gewichtigen dag als de 28 October 1848 was, op passende wijze te herdenken. Dat jaar, het oproerjaar, leende zich anders tot zulke feestvieringen al zeer slecht. De redenaar gewaagt ook daarvan.

„Terwijl ik intusschen voorlang reeds aldus het gewigt van het tegenwoordig oogenblik overwoog, kon ik ter naauwernood vermoeden. dat andere dagen van dit jaar, even rijk aan herinneringen, zouden onopgemerkt blijven of slechts flaauw herdacht zouden worden. In eene opwelling van gehechtheid aan vaderlandsche herinneringen had ik gemeend, dat bijvoorbeeld de dertigste January, toen voor twee honderd jaren te Munster de vrede werd geteekend, die eenen tachtigjarigen, bloedigen en zonder voorbeeld in de geschiedenis zijnden strijd deed eindigen, niet zonder een dankbare en den volksgeest verheffende feestviering zou voorbijgaan. Wel wist ik hoe sommigen dat vredeverbond thans beoordeelen, en daarin het verval zien, waarin het vaderland, dat gedurende een krijg groot en magtig geworden was, later verzonk; wel weet ik, dat in het sluiten van dien vrede de kiem werd gevonden van den franschen wrok, die vier en twintig jaar later het pas erkende gemeenebest op den rand des verderfs bragt. Maar vreemd aan alle godsdienstige en staatkundige beschouwingen scheen mij een enkel artikel van de negen en zeventig van het verbond eene heugelijke feestviering meer dan genoeg te wettigen. Bij eenen terugblik op de toen laatst verloopen tachtig jaren was het artikel, waarbij het trotsche Spanje verklaarde, de Vereenigde Nederlanden voor vrije en souvereine staten en landen te erkennen, eene overvloedige bron om den nazaat tot feestelijke herinnering op te wekken.

„Evenzoo kon ik mij ter nauwernood voorstellen, dat de 5de Junij, de dag waarop voor tweehonderd jaren, de vrede plegtig werd afgekondigd, voor Nederlanders een dag zou zijn van zoo luttel beteekenis, zoo weinig verschillende van elken anderen dag uit den sleur des levens. Of heeft het ook niet uwe aandacht gelijk de mijne getroffen, dat van de gelegenheid, welke zoo welkom voor een volksfeest zich aanbood, namelijk het onthullen van het metalen standbeeld van den nooit volprezen Willem van Oranje een gebruik is gemaakt, als schaamde men zich, den grooten Zwijger te huldigen, als schaamde men zich, een standbeeld, de vrucht van het genie eens Nederlanders, door Nederlanders vervaardigd en afgewerkt, voor het oog van Nederlanders te ontblooten!"

Dit slaat op de onthulling van het beeld op het Plein in den Haag. Maar toen het ruiterbeeld op het Noordeinde, onthuld werd, was er meer vertoon.

„Hoe geheel anders was het toch voor weinig tijds, toen een standbeeld van den zelfden vorst, in vorm geheel vreemd aan de herinnering, die de

Nederlander aan den grondvester van zijne vrijheid in het harte draagt, eene kunstbloem op vreemden bodem ontloken, door vreemden gekweekt en hier overgebragt, met luister in de hofstad werd onthuld!"

Na deze herinneringen ging de spreker over tot zijn eigenlijk onderwerp, door het schetsen van wat aan de grondsteenlegging, die men herdacht, was voorafgegaan. Het boek van A. W. Kroon zou pas achttien jaar later verschijnen en wij mogen er ons dan ook niet over verbazen, dat de schets slechts in hoofdtrekken juist is. Zoo weten wij thans, dat het ontwerp niet door „Jacob van Campen en Daniël Stalpaert" gemaakt is, maar dat Pieter Post, Van Campen heeft geholpen. Toch heeft de redenaar, als het ware bij intuitie, Stalpaert de plaats aangewezen, waar hij hoort.

„Maar gij vraagt welligt, M. H.! waarom alleen de lof aan Van Campen toebedeeld, en dien aan Daniël Stalpaert onthouden, deze wordt toch mede genoemd als ontwerper van het voortreffelijk plan? Verre van mij zij het, aan de verdiensten van dien man te kort te willen doen, maar bij het gemis aan juiste aanwijzing, welk deel van den grootschen bouw hem toekomt, zou ik even ongaarne aan Van Campen een diefstal begaan. Intusschen wil ik gaarne trachten, al is het dan ook bij benadering, de vermoedelijke diensten van Stalpaert u te leeren kennen; als zoodanig waag ik al dadelijk de gissing, dat Stalpaert eenig ambt, tot de bouwkunst in betrekking staande, bij de stad moet bekleed hebben."

Hier heeft de heer Büchler juist gegist, want Stalpaert is inderdaad van 1648 tot 1682 stads-architect geweest, in welke betrekking hij de uitvoering van het stadhuis heeft geleid.

Van Jacob van Campens leven wist de redenaar het volgende mede te deelen.

„Niet veel ruimer is de kennis, die omtrent Jacob van Campen tot ons is gekomen, in weerwil dat hij door zijne tijdgenooten reeds de onvergelijkelijke bouwmeester werd genoemd. En toch bij deze gelegenheid en ten aanhoore van eene vergadering welke zeker niet zonder belangstelling den man gedenkt, die het schoonste gebouw, waarop deze stad, ja! het geheele land roem draagt, heeft geordend, zou het onvergeeflijk zijn, niet in weinig woorden voor het minst datgene van de bijzonderheden van zijn leven terug te geven, die, hoe onvolledig ook, ons bekend zijn geworden. Al dadelijk echter zult gij bespeuren, hoe gebrekkig onze wetenschap is, wanneer ik moet aanvangen met de verklaring, dat het jaar van zijn geboorte tot dusverre voor allen een geheim is gebleven; evenzoo bestond er tot voor korten tijd zelfs twijfel omtrent zijne geboorteplaats, een twijfel, vooral daardoor gevoed, dat hij te Haarlem eenigen tijd gewoond en daar de schilderkunst met goed gevolg heeft uitgeoefend. Op grond dezer toevallige omstandigheid hebben de geschiedschrijvers dier stad goedgevonden, Van Campen onder de kunstenaars aldaar geboren of aldaar wonende hunne kunst uitoefenende te tellen en zooals het veeltijds ging dat de een den ander naschreef, werd aldra kortaf gezegd: Jacob van Campen was een Haarlemmer van geboorte. Men schijnt echter, misschien wel gemakshalve, den meest onfeilbaren getuige niet gehoord hebben, of zou men dien titel niet mogen geven aan zijnen doorluchten tijdgenoot, aan Joost van Vondel, die Van Campen niet alleen persoonlijk kende, maar ook zijne kunst op hoogen prijs schatte en die bij meer dan eene gelegenheid in krachtige verzen bezong. Zoo zegt hij bijvoorbeeld in zijn gedicht, De Nachtegaal van Amersfoort getiteld:

De held van Randenbroeck, de bouwheer van de [vorsten
En 't raethuys 't Amsterdam, verheerlijkt haeren lof,
Want zij hem baerde en zooghde aen haer getrouwe [borsten,
Om bou- en teekenkonst te heffen uit het stof.

Naar mijne overtuiging beslissen deze regels volkomen den twijfel, welke hieromtrent vroeger bestond, een twijfel die aanleiding gegeven heeft, om de schrijvers van het bekende werk, den tegenwoordigen staat van alle volken, bij de beschrijving der stad Haarlem te doen zeggen, dat Van Campen aldaar geboren is, terwijl, wanneer van Amersfoort gesproken wordt, zij hem ook daar laten geboren worden. Gelijk ik reeds opmerkte, het jaar van Van Campens geboorte is niet bekend; bij toenadering mag men echter opmaken, dat zij vermoedelijk heeft plaats gehad in de laatste jaren der zestiende eeuw."

Als dezen zomer de Maatschappij feest mocht willen vieren, dan kan de redenaar zijn gehoor beter omtrent Jacob van Campen inlichten. In „Oud-Holland" toch is aangetoond, dat Jacob van Campen 16 Juli 1595 in de Groote Kerk te Haarlem is gedoopt als zoon van Pieter Jacobsz van Campen en Gerritje Claes Berendsdochter.

Nadat de redenaar een beschrijving van de eerste steenlegging had gegeven, deelde hij eenige bijzonderheden omtrent den bouw mede, om dus te besluiten.

„Op den 23 April van het jaar 1655, hoewel het gebouw toen nog dak- en kaploos was, nam de regeering bezit er van en op den 29 Julij daaraanvolgende had de plegtige inwijding plaats, door Vondel in een voortreffelijk gedicht bezongen, welks lezing ik u gaarne dringend aanbeveel. Voorzeker verwacht gij niet van mij, dat ik u de latere lotgevallen van het stadhuis zal schetsen. Ongaarne zou ik mij thans daartoe geroepen zien; menige treurige gebeurtenis zou ik u voor den geest moeten brengen, en u moeten zeggen, dat de bede en de wensch, door Constantijn Huygens geuit, dat „heil daar eeuwig in en onheil eeuwig uit" mocht blijven, noch verhoord, noch vervuld is geworden. Thans aan het einde mijner herinneringsrede gekomen, mag ik den wensch niet onderdrukken, dat het gesprokene eenigszins uwe belangstelling zal verdiend hebben en dat het niet geheel onwaardig was in deze maatschappij te worden voorgedragen. Vergunt mij te besluiten met eene opmerking, welke mij gedurig, bij het te zamen stellen van het gezegde, voor den geest kwam. Terwijl zoo vele doorluchtige geslachten, tot welke de voortreffelijke regeerders dezer stad, en de groote staatslieden der 17e eeuw als weggevaagd zijn, zoo zelfs dat vele hunner namen niet meer onder ons worden gevonden; terwijl zooveel grootheid te niet ging en zoo veel wisselvalligheid, gedurende de twee honderd jaren, welke ons van den 28 October 1648 verwijderen, al het bestaande van gedaante deed veranderen, staat het gebouw, welks eerste grondlegging wij ons heden herinneren, nog in vollen luister en verkondigt nog bij voortduring den lof van den voortreffelijken bouwmeester. Zegt mij, geachte medeleden en vrienden! kan er een krachtiger getuigenis geleverd worden voor de uitnemendheid der kunst, welke wij door deze maatschappij trachten te bevorderen? Kan er een krachtiger opwekking voor den bouwkunstenaar bestaan om te trachten zijne studiën uit te breiden, zijne talenten te vermenigvuldiger, dan de zekerheid, dat de vruchten van zijn werken en waken niet

slechts bestemd zijn, om den lof en de goedkeuring van den eng beperkten kring van tijdgenooten in te oogsten; maar dat ook het late nageslacht zal beslissen, of hij, waardiglijk zijne schoone roeping heeft vervuld. Ik lees het antwoord op aller lippen. Welnu, laat dan ook in dit opzigt de 28ste October van het jaar 1848 voor ons een dag zijn even rijk aan heerlijke herinnering, als vruchtbaar in goede voornemens voor de toekomst".

Het is te begrijpen, dat deze rede „met luiden bijval werd ontvangen." Daarna trad de heer W. H. Warnsinck Bz. naar voren om „eenige toepasselijke dichtregelen" voor te dragen, waaraan de volgende ontleend zijn:

„Van Campens naam zal onverganklijk leven,
Wat ooit de tijd zijn kunstgewrocht ontrukk'.
Komt, juichen wij! Voor ons, zijn late neven,
Verheft zich nog zijn grootste meesterstuk!
Al ging de glans van 't Parthenon ook onder,
Wij staren nog op 's werelds achtste wonder.
Geen eerzuil zien wij voor Van Campen rijzen,
Geen standbeeld werd den kunstnaar opgerigt.
Wat zegt dit? — In zijn werk, dat wij nog prijzen,
Heeft hij zich zelf een monument gesticht.
Metaal roest weg, zelfs marmer is verganklijk,
Maar de echte kunst van tijd noch lot afhankelijk."

Een kunstbeschouwing besloot den avond. Vooral trokken de aandacht de troffel en het schootsvel, door den jongen heer De Graeff 28 October 1648 gebruikt.

Zal de Maatschappij zich opgewekt gevoelen, om het feest der inwijding van het Stadhuis te herdenken?

De 29ste Juli 1905 valt op een Zaterdag, van ouds wegens den daarop volgenden Zondag voor feestvieren zeer geschikt. Misschien wil het Genootschap „Architectura et Amicitia" welks stichting samenviel met het tweede eeuwgetijde der inwijding van het Stadhuis, zich wel bij de Maatschappij aansluiten, opdat het feest een zoo groot mogelijken luister worde bijgezet.

SCHILDERWERK VOOR FAÇADEN.

De kleuren in de architectuur maken gedurende de laatste jaren een veel besproken onderwerp uit in de kringen van bouwmeesters, schilders en aesthetici. Dat kleuren werkelijk geschikt zijn de aantrekkelijkheid der architectuur te verhoogen, afzonderlijke motieven te releveeren, in 't algemeen architectonische ideën krachtiger te doen spreken, zal wel niet betwist worden. Onopgelost is echter de vraag, welk middel het beste daartoe is te bezigen. Kleurharmoniën en en kleurcontrasten zijn evengoed door de keuze van natuur- en bekleedingsteen, hout, als ook door dekverf en mozaïck te verkrijgen. Niemand zal den architect het recht willen ontzeggen, van al deze hulpmiddelen gebruik te maken, alleen dient men het grondbeginsel te blijven huldigen, dat dergelijke decoratieve middelen geen schijn-architectuur mogen teweegbrengen, dus niet het bestaan van ramen, deuren, nissen, daken enz. doen vermoeden, waar zij niet voorkomen.

De architectuur moet steeds constructie en ruimteverdeeling te voorschijn roepen; zij mag geen overtollige misleiding voor oogen spiegelen, die men als overbodig ter zijde stellen kan. Hieruit volgt van zelve, dat men niet door kleuren architectuur mag scheppen, maar dat de kleurcompositie slechts tot versiering moet blijven dienen, zoowel aan het front als bij het inwendige van het bouwwerk. Er zijn architecten, die geschilderde lambriseeringen even vlijtig aanbrengen, als voorspringende massieve lijsten, weer andere beweren, dat een geschilderd fronton beter is dan in 't geheel geen. Deze zienswijze is echter volkomen onjuist. Waar de architect een indeeling van het front noodig acht, daar behoort zij ook thuis. Voorsprongen of uitsparingen het oog voor te spiegelen is op het tooneel, deze schijnwereld, ten volle gerechtvaardigd, maar niet in de architectuur, die wij niet bij lamplicht, maar bij zonlicht beschouwen. Onder den vrijen hemel heeft deze bedrogbouwkunst geen recht van bestaan.

Façade-schilderwerk is geen voortbrengsel van onzen tijd. In alle cultuurperioden werd 't toegepast, maar uit de oudheid is zulk werk voor ons niet behouden gebleven. Dat inwendige decoratie-schilderwerken te Pompeï, die eeuwen lang onder asch bedolven lagen, vijandelijke invloeden zoolang weerstonden, kan niet als een afdoend argument voor de duurzaamheid worden aangevoerd, omdat zij honderde jaren lang aan weer noch wind waren blootgesteld. Indien dus in het andere geval alle façade-schilderwerken, onder een helderen, zuidelijken hemel, den tand des tijds niet konden weerstaan, hoe zouden wij dan op hun voortduren mogen rekenen in landen, waar de gevels afwisselend aan regen en sneeuw, aan gloeiende zonnestralen, of aan scherpe vorst zijn blootgesteld? Feitelijk konden dan ook alle, in onzen tijd gemaakte front-schilderwerken slechts op een beperkten levensduur bogen. Of willen wij ons tevreden stellen met de gedachte dat zulk schilderwerk van tijd tot tijd overgepenseeld kan worden, weer kan worden opgeknapt? Een olieverflaag kan natuurlijk zoo dikwijls hernieuwd worden, als 't den huisheer goeddunkt; maar renovatie van een kunstwerk is vrijwel synoniem met zijn resiliatie, zijn vernietiging. Een schilder, die het met de kunst serieus meent, zal nooit toegeven, dat zijn compositie een zoo ondergeschikt deel van de front-architectuur uitmaakt, dat zij na eenigeu tijd verbleeken, na ettelijke jaren totaal verdwijnen mag. Ieder artist, die zich met ernst en ingenomenheid aan een kunstwerk wijdt, streeft dus daarnaar, dat zijn arbeid minstens nog voor een volgende generatie mag behouden blijven. Daarom is het plicht ons, vóór alles, met de duurzaamkeid der verven bezig te houden.

Van alle technieken der façade-beschildering bleek het „*Sgraffitto schilderwerk*" nog het meest weerstandbiedend; maar voldoet juist het minste aan de voorstellingen, die de modernen van het aantrekkelijke der kleuren in de architectuur zich plegen te maken. Het werkt doodsch en eentoonig en is weinig geschikt het grauwe stratenbeeld van vele moderne steden te verlevendigen. Als wij van een façadebeschildering spreken, dan stellen wij ons indirect toch een meer kleurig werk voor, dat vroolijk tegen den, in 't algemeen gesproken, dikwerf vrij killen grondtoon der fronten zal afsteken. Intusschen valt niet te ontkennen, dat door de sgraffitto techniek, onder omstandigheden, recht monumentale werkingen te verkrijgen zijn.

Latere overblijfsels van façade-schilderwerken te Florence, gaven in onzen tijd aanleiding, de oude techniek der renalssance weer in toepassing te brengen. *Giorgio Vasari*, de begaafde bouwmeester en schilder (geb. 1511, gest. 1574) heeft ons dienaangaande

voorgelicht. Boven alles moeten de muren volkomen droog zijn; de ondergrond bestaat uit een ruwe, korrelige bepleistering van goede hydraulische kalkmortel, waartoe grof, scherp zand is te bezigen. *Gottfried Semper*, die zich voor de hernieuwde aanwending dezer kunst verdienstelijk maakte, raadt een geringe bijvoeging van kleingemaakte steenkoolslakken aan, om het peisterwerk ruwer te maken. Van andere zijde wordt een bijmenging van houtskoolpoeder of steenkoolasch aanbevolen.

In Rijnland en Westfalen wordt veelal het grondvlak voor gewoon fijn pleisterwerk, door bijvoeging van fijne slakken verkregen. Dit grondpleister moet meerdere maanden aan het weer blootgesteld blijven; daarover komt dan een tweede pleisterlaag uit goede kalk en fijn zand, nadat men aan de mortel een kleurstof, kobaltgroen, omber, oker of dergelijke had toegevoegd. Eindelijk wordt deze versche bepleistering met kalkmelk gesausd, die niet zelden met een meer heldere verf gekleurd is. Er mag echter slechts zooveel pleistervlakte aangelegd worden, als de teekenaar of schilder op één dag bewerken kan. De teekening moet namelijk direct op het versche pleister geschetst worden, waartoe, met behulp van spitse gereedschappen de bovenlaag, overeenkomstig de teekening, zoo diep uitgekrabd wordt (sgraffiare = krabben) dat op de betreffende punten de geverfde onderlaag zichtbaar wordt.

Bij deze manier zijn intusschen slechts tweekleurige schilderwerken te verkrijgen, namelijk zoodanige met heldere figuren op een donkeren grond, of omgekeerd met donkere figuren op een helderen grond. Wij volgen dus hier volkomen dezelfde techniek als voor het antieke vaatwerk, dat in ieder kunstmuseum wordt aangetroffen.

Semper raadt ook aan, meerdere verschillend gekleurde mortellagen aan te brengen, om op die wijze een rijker kleurenspel te verkrijgen; aan eenige bouwwerken te Florence zijn ook voorbeelden van deze decoratie-methode voor ons bewaard gebleven. De techniek op zich zelve is niet moeilijk, maar de uitvoering van de stuc- of pleisterlagen vereischt de hoogste zorgvuldigheid. Zoo meldt men, dat onder de kroonlijst van het Sophiagymnasium te Berlijn oorspronkelijk een groote, de geheele frontbreedte innemende fries in sgraffitoschilderwerk werd uitgevoerd, die echter na eenige jaren geheel afbladderde zoodat eindelijk slechts nog de donker roode grondvlakte overbleef. Op een sierlijke decoratie kon het werk nu geen aanspraak meer maken, het geheele fries moest dus verwijderd en zorgvuldiger vernieuwd worden.

In deze geheele techniek kan echter van eigenlijk schilderwerk geen sprake zijn, terwijl men tevens in de keuze der verven voor de verschillende stuclagen beperkt is; slechts verven, tegen kalk bestand, kunnen gebezigd worden. In den regel brengt men tegenwoordig drie lagen aan en wel zoodanig dat de eerste de donkerste is, dan volgt een iets frisschere, terwijl de bovenste de helderste laag vormt. Als men de teekening nu eens tot de donkste laag, dan weer tot de tweede meer heldere doorwerkt, verkrijgt men een ornamenteering met heldere en donkere nuanceeringen, die onder omstandigheden het karakter eener gravure kan aannemen.

Hierna is het schilderen „*a fresco*" (niet *al*) te vermelden, echter slechts om er op te wijzen dat deze techniek aan de eischen, die wij aan het schilderwerk van façaden stellen moeten, niet beantwoorden kan. Men heeft slechts de volgens *Schinkel's* ontwerpen uitgevoerde fresco's in de zuilenhal van het Berlijnsche museum aan te zien, om zich te overtuigen, hoe weinig deze kunst voor het beschilderen van façaden geschikt is. Ofschoon de beschilderde muren hier ver achter het front terugspringen en zij tegen directen neerslag door de overdekte zuilenhal voldoende beschermd worden, hebben de kleuren toch zoozeer onder den invloed van het weer te lijden gehad; dat de artistieke uitvoering er sterk door benadeeld is. Daarenboven is de techniek zeer moeilijk. De kalkvaste kleuren moeten steeds op de versche muurpleistering worden opgebracht, zoodat de schilder zijn compositie niet in groote trekken daarop kan ontwikkelen, maar slechts de pleistervlakken stuk voor stuk iederen dag voltooien moet. Het woord „*a fresco*" beteekent „*volkomen versch*". En reeds *Michel Angelo* heeft het frescoschilderen „de kunst van bekwame, krachtige, vlughandige mannen" genoemd. Van de toepassing dezer techniek voor frontschilderwerk is men meer en meer teruggekomen.

(Slot volgt).

VAN EEN TENTOONSTELLING IN WORDING.

Door het Bestuur der Maatschappij „Arti et Amicitiae" is het plan gevormd van een Tentoonstelling, die even fraai als leerzaam worden kan en den naam zal dragen van: „*Tentoonstelling van Gildekunst" in verband met Publicatiemiddelen.*

Ook de aanleiding tot deze Tentoonstelling zal voor meerderen niet zonder belang zijn.

De Maatschappij heeft namelijk als zoo menige vereeniging (en hoevele telt er onze moderne samenleving!) voor haar verkeer met leden en belangstellenden behoefte aan verschillende publicatiemiddelen. Dit maakt in de eerste plaats een beroep op de boekdrukkunst noodig.

Voor een twintigtal jaren zou men dit nog een hoogst gewone zaak geheeten hebben. Maar wie weet met hoeveel ijver sedert dien in den vreemde en daarna ook bij ons gezocht is naar werkelijk goed, dat is schoon, duidelijk en degelijk drukwerk, die begrijpt dat een kunstenaarsmaatschappij daartegenover niet onverschillig kon blijven.

En zoo besloot men dus, ten dienste van de van „Arti" uit te geven publicaties, ter eigen studie en voorlichting een Tentoonstelling te maken van oude publicatiemiddelen en van oud fraai drukwerk.

Het is duidelijk dat de uitnemende gedachte om aldus in de oude kunst een les te zoeken voor wat wij heden ten dage doen moeten niet alleen ten dienste der Arti-leden behoeft te wezen. Het is genoegzaam bekend dat de zalen van „Arti" tegen niet te hoog entrée ook voor het publiek toegankelijk zijn en de vele vereenigingen van verschillende strekking en doel die echter, wat het rapport met hunne leden aangaat, dezelfde nooden kennen als „Arti" zullen dus eveneens van de zoo gemakkelijk geboden gelegenheid tot studie gebruik kunnen maken.

En het is van harte te hopen dat dit geschieden zal, opdat een zoo bij uitstek algemeene kunst — de drukkunst — het voedsel vinde waaraan, na langen tijd van verslapping, zoo zeer behoefte is. Temeer is dit te hopen, waar „Arti" haar werk niet half doen zal. Men heeft namelijk, en zeer zeker terecht, bedacht dat een vereenigings-publicatiemiddel

een stempel, een onderscheidingsteeken, een distinctief behoeft.

Ook dit is weer een behoefte die in alle Vereenigingen bestaat en wie wel eens let op de stempels en merken die de drukwerken heeten te versieren, maar ook voorkomen op vaandels, insignes, opschriften en wat er meer van dien aard in het vereenigingsleven moge voorkomen, die zal weten dat de moderne vondsten in deze niet altijd schitterend zijn.

Ook hiervoor mag wel eens naar de producten onzer voorvaderen gekeken worden. En de voorbeelden zijn waarlijk ontelbaar. Zij bevinden zich op de gedrukte stukken en op de soms zoo statig geschilderde gildenborden, op vaandels en drinkbekers, op uithangborden en geborduurde kussens, kortom op al die voorwerpen die ook van ouds in het vereenigingsleven een eerbare plaats hadden.

Welnu, ook een afdeeling ter bestudeering van dit deel der publicatie-middelen, van distinctieven en onderscheidingsmerken, zal in de Tentoonstelling begrepen zijn.

De Maatschappij verheelt zich niet dat een en ander veel moeite en zorg zal kosten, doch vooral veler medewerking noodzakelijk zal maken. De saam te brengen voorwerpen immers zijn door het geheele land verspreid en in velerhande bezit. Zij vertrouwt echter dat om der wille van de practische, actueele en voor het geheele vereenigingsleven nuttige strekking der Tentoonstelling, waarin slechts aan schoon en kunstrijk werk zal worden plaats gegeven, deze medewerking haar evenmin onthouden zal worden als toen zij de „Zilver-Tentoonstelling" samenbracht die indertijd zoo uitnemend geslaagd is en nog leeft in de herinnering van hen die daarvan toen mochten genieten.

Het nieuwe plan moge niet zoo kostbaar zijn, het zoekt, bij niet minder belofte van schoonheid, nauwer aansluiting aan bij uitstek moderne behoefte.

VEREENIGINGEN.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

De vereeniging „De Friesche bouwkring" hield Donderdagavond 26 Januari jl. in de bovenzaal van „De Klanderij" een druk bezochte vergadering van de leden met hun dames. Van de gelegenheid om haar bij te wonen was ook door verscheidene andere personen gebruik gemaakt.

Nadat de vergadering door den voorzitter den heer W. C. A. Hofkamp, was geopend, deelde hij mede, dat in het waarborgfonds, noodig voor de voorbereidende werkzaamheden, om te geraken tot de stichting van een permanente tentoonstelling van bouwmaterialen, reeds was ingeschreven voor ruim f 300.

Na deze mededeeling werd het woord gegeven aan den kapitein-ingenieur, den heer A. C. Burgdorffer, adjunct-directeur der gemeentewerken te Rotterdam.

Het was een voordracht, strekkende om, door middel van lichtbeelden, een voorstelling te geven van een reisje per gemeentelijke stoomboot over de rivier de Maas en door de vele en groote havens van Rotterdam.

Vooraf ging een korte schets van de geschiedenis der groote koopstad, van haar ontstaan in het jaar 1100 en van haar ontwikkeling in den loop der eeuwen.

Even als Amsterdam, was Rotterdam oorspronkelijk slechts een dorp van vischers en van zeelieden, die zich aan de boorden van de Nieuwe Maas hadden gevestigd. Eerst bij het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw verkregen de havenwerken en bijgevolg de handel en scheepvaart der stad hun grootste uitbreiding. Een nieuw tijdperk van bloei brak voor haar aan na het voltooien van den Nieuwen Waterweg naar zee, waardoor schepen van 8.50 meter diepte in twee uren de haven van Rotterdam kunnen bereiken, zonder te behoeven te worden gelicht.

Terwijl de stad in het begin van de 19e eeuw nog slechts ruim 53,000 en in 1850 ruim 90,000 inwoners had, was de bevolking in 1900 tot omstreeks 320,000 geklommen en telt zij thans p.m. 360,000 inwoners.

De groote ontwikkeling dagteekent eigenlijk van 1840 af, toen de stoomschepen de zeilschepen waren begonnen te vervangen. Toch zou dit nog weinig hebben geholpen zonder den grooten ondernemingsgeest der ingezetenen, gesteund door een gemeenteraad, die ten allen tijde een open oog en oor heeft gehad voor de groote belangen van handel en scheepvaart.

Ruim $2^1/_2$ uur was de heer Burgdorffer aan het woord, bijna voortdurend tot toelichting van het groote getal zéér duidelijke lichtbeelden, die den aanwezigen werden vertoond. De lichtbeelden gaven een voorstelling van Rotterdam van het begin der elfde eeuw af, waarbij ook verschillende kaarten der stad, waaronder eenige hoogst zeldzame, dienst deden. Verder kreeg men op deze wijze te zien de scheepvaart van 1623 en 1665, de Boompjes in hun tegenwoordigen toestand, de Oude haven op een marktdag van 1902, al de tegenwoordige binnen- en buitenhavens, de groote beweging in deze havens, tal van groote stoomschepen, die de kostbaarste ladingen naar vreemde landen vervoeren. Amerikaansche rolbasculenbruggen, een hydraulische kolentip, verscheidene kaaimuurtypen, het leven in een duikerklok, de Maashaven als winterhaven in 1902/3, baggermolens, een drietal droogdokken, met een draagvermogen onderscheidelijk van 2000, 4000 en 6000 ton, een dok onder water en een opgepompt dok, het bekende groote tankschip „Kessler" enz. We noemden slechts het meest belangrijke op en hebben misschien nog wel iets vergeten. Er werden trouwens niet minder dan 110 lichtbeelden vertoond.

Hoogst belangwekkend waren ook de overzichten van de ontwikkeling van Rotterdams rivier- en binnenscheepvaart, de handelstabel van 1890 en 1902, de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten over deze jaren, uit welke laatste bleek niet alleen de buitengewone toeneming van beiden, maar ook hoezeer de gemeenteraad van Rotterdam bij al zijn zorgen voor de bevordering van de stoffelijke belangen der ingezetenen, met niet minder ruimen blik ook hun verstandelijke en evenzeer hun gezondheidsbelangen voortdurend weet te behartigen.

Uit het bovenstaande zal genoegzaam blijken het hoogst belangwekkende der voordracht. De spreker toonde bovendien geheel en al op de hoogte te zijn van de beteekenis der groote werken, door hem op de voormelde wijze voorgesteld, en daardoor wist hij alles voor zijn hoorders zooveel te duidelijker te maken.

Het woord van dank, hem ten slotte door den voorzitter toegebracht, werd door warme toejuichingen gevolgd.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vrijdag 27 Januari hield de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap hare jaarlijksche algemeene vergadering, waarin aan de bekroonden in de prijsvragen van het afgeloopen jaar de behaalde onderscheidingen werden uitgereikt, en het jaarverslag door het bestuur werd uitgebracht. Hieruit bleek, dat de vereeniging in zeer bevredigenden toestand verkeert. Het aantal nieuwe leden was gelijk aan het aantal verloren leden, doch hierbij waren dit jaar bijzondere factoren, als overlijden en het zich metterwoon in andere plaatsen vestigen, krachtiger dan anders werkzaam geweest, zoodat het gebrek aan accrès van het ledental niet als een minder gunstig verschijnsel was aan te merken. Het bezoek op de vergaderingen was, in vergelijking met vorige jaren, weder een weinig vooruitgegaan, en voldoende te noemen; de arbeid der vaste commissiën, voor de societeit en de opname van oude bouwfragmenten, was dit jaar wederom met succes bekroond en de financiën der vereeniging verkeerden in gunstigen staat.

Het jaarverslag herinnert verder aan het optreden van de vereeniging in zake het concept bouw- en woonverordening, dat bij den gemeenteraad aanhangig is en de jubilea van den directeur der gemeentewerken en den hoofdinspecteur over het bouwen, die respectievelijk tot eerelid en lid van verdienste der vereeniging werden benoemd. In het bestuur werden in de plaats van de aftredende leden, de heeren J. E. Voogt M.Wz. en W. F. Overeynder benoemd de heeren Alb. Otten en A. W. Muller. Door het bestuur werd medegedeeld dat er plannen in bewerking zijn om dit jaar het twintigjarig bestaan der vereeniging met een tentoonstelling van het werk der leden en met eenige feestelijkheden te vieren, waarvoor een bedrag op de begrooting was uitgetrokken en vrijwillige bijdragen der leden zouden worden verzocht. Verder werd besloten, het raadhuis- vraagstuk voor Rotterdam zoo mogelijk in een openbare vergadering aan de orde te stellen, ten einde te trachten voorgoed te voorkomen, dat voor dien bouw van het aangekochte emplacement tusschen Hoogstraat, Oostplein en Achterklooster gebruik worde gemaakt.

KON. OUDH. GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM.

In het Kon. Oudheidkundig Genootschap heeft op 30 Januari j.l. de heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, eene zeer belangwekkende voordracht gehouden over „De Hofzaal te 's-Gravenhage.

Na eene historische inleiding over de stichting van dit Grafelijk Kasteel door Graaf Willem II in 1250 (na zijne verheffing tot Roomsch-Koning) en het gewijzigd voortzetten en voltooien van dien bouw onder Floris V, gaf de spreker eene schets van de Groote Zaal in dien tijd en de daarop volgende eeuwen. Vooral onder Albrecht (1358—1404) beleefde de Hofzaal schitterende tijden; ook Filips van Bourgondië hield daar menigmaal zijn hof met de ridders van het Gulden Vlies, en Karel de Stoute heeft daar verscheidene dagen zitting gehouden om recht te spreken. Deze Vorst stond in 1462 het voor den Graaf bestemde woongedeelte af aan het door hemzelf ingestelde Hof van Holland, en dit hoogste rechtscollege in Holland heeft daar gezeteld tot nu enkele jaren geleden.

Met het terugtreden van den Vorst als bewoner van dit gebouw, veranderde allengs het geheele karakter der zaal, welke in gewone tijden een doorgang of wachtzaal werd voor de zittingen van het Gerechtshof daarnaast. In den bloeitijd der Republiek werden daar eenige zeer merkwaardige zittingen der Staten-Generaal gehouden, o. a. de afzwering in 1581 en de Groote Vergadering van 1651, na den dood van Prins Willem II. In de volgende jaren deed de met veroverde vlaggen versierde zaal verscheidene malen dienst als ontvangzaal van vreemde vorsten of gezanten, doch werd in 1719 voor het eerst gebruikt voor trekking van de in dat jaar opgerichte Staatsloterij, hetwelk tot zeer ver in de 19e eeuw heeft voortgeduurd. De zaal kwam allengs meer en meer in verval.

De heer Peters schetste in bijzonderheden de groote architectonische schoonheid van dit gebouw, met zijne bewonderenswaardige houten bekapping, het werk van den genialen 13e eeuwschen bouwmeester Gerard van Leyden. In de eerste eeuwen van haar bestaan stak de groote zaal hoog uit boven de verdere bebouwing van het Binnen- en Buitenhof; de verheven indruk welken het gebouw in die tijden maakte moest allengs verzwakken toen het allengs omringd werd door eveneens tamelijk hooge gebouwen zooals nu. Men had echter, ook bij de toenemende veronachtzaming ten opzichte van het gebouw, den inwendigen toestand onveranderd en onaangetast gelaten.

Daarna kwam verandering in 1861, toen door verwaarloozing de toestand zoodanig was geworden, dat herstelling dringend noodig was. Maar die herstelling, althans wat het schoone dakwerk betreft, stond gelijk met eene vernieling. De toenmalige Rijksbouwmeester Rose deed, met toestemming van Minister Van Heemstra, het geheele houten dakwerk wegbreken en verving dat door eene ijzeren bekapping naar zijne eigene fantasie. Tevens veranderde de zaal ook van bestemming; zij werd voortaan gebruikt voor archief van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Dit vernielingswerk wekte in zeer breede kringen verontwaardiging op, doch had tevens het verblijdend gevolg, dat van dit oogenblik af het publiek in Nederland eenige belangstelling ging voelen voor historische gedenkteekenen zooals dit. Bij herhaling werd aangedrongen op eene waardige herstelling van het eenvoudige gebouw; wat den voorgevel betreft, kwam die tot stand in 1879, onder den invloed der eenige jaren te voren ingestelde commissie van Rijks adviseurs en op aandrang van den Referendaris De Stuers.

Omstreeks het laatst van 1894 werden de eerste stappen gedaan om tot eene verbetering van het inwendige der zaal te komen. De Minister Van Houten, opgewekt door den Referendaris De Stuers, toonde zich bereid een post daarvoor op de begrooting te brengen. Het duurde echter nog verscheidene jaren eer het tot een vast besluit kwam, want onmiddellijk na Mr. Van Houten's voorstel kwam tegenstand van het Departement van Waterstaat, waartoe het opzicht over de landsgebouwen behoorde. De in 1897 opgetreden Minister van Waterstaat, de heer Lely, die voor de zaak meer gevoelde dan zijn voorganger, zette wat meer spoed en verkreeg van eene commissie van bouwkundigen den 27n Juli 1899 een advies in hoofdtrekken, omtrent de wijze waarop de herstelling moest worden aangevat. Dat advies heeft geleid tot een tenietdoen van hetgeen Rose had verknoeid en en tot een zoo mogelijk getrouw herstellen en weder opbouwen van bovenbekapping van hout zooals in vroegere eeuwen. Dat werk werd met groote volharding volvoerd en is, gelijk ieder weet, het vorig jaar gereedgekomen. En eveneens weet ieder, welke bestemming de aldus herstelde Grafelijke Zaal heeft gekregen, de zitting der Vereenigde Vergadering van de beide Kamers der Staten-Generaal. In September

1904 heeft Koningin Wilhelmina voor het eerst aldaar de zitting geopend.

Na deze voordracht gaf de heer Peters eene menigte afbeeldingen te zien van de Hofzaal, uitwendig en inwendig, van vroeger eeuwen tot op heden. Het nieuwe herstellingswerk kan daaruit in allerlei kleine bijzonderheden worden nagegaan en vergeleken met de vroegere toestanden. Verschillende opmerkingen en vragen door leden van het Genootschap werden door den spreker met groote duidelijkheid beantwoord, en ongetwijfeld heeft ieder der aanwezigen zich vereenigd met het woord van dank, waarmede de voorzitter, Prof. Six, de vergadering sloot.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De opgaaf van nadere eischen omtrent de Eereprijsvraag, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam, zijn voor de deelnemers aan den wedstrijd op franco aanvrage, kosteloos te bekomen aan het secretariaat van voormeld genootschap, Oosterpark 1a, te Amsterdam.

— De Heer H. Leguyt, architect 1e klasse der gemeente, die wegens gezondheidsredenen eervol ontslag verkregen heeft, nam dezer dagen afscheid van zijn personeel, in tegenwoordigheid van hoofdambtenaren en vele ambtenaren van de verschillende afdeelingen van publieke werken.

De directeur van P. W., de Heer J. van Hasselt, sprak hem op hartelijke wijze toe. Spreker achtte 't overbodig te herinneren aan de verdiensten van den vertrekkenden hoofdambtenaar, wijl men toch op tal van plaatsen in de stad de bewijzen ziet van hetgeen hij deed. Als souvenir bood de Heer Van Hasselt voorts den Heer Leguyt een groote photo aan, voorstellende de ambtenaren, die onder hem gewerkt hadden. Tevens ontving de Heer Leguyt een album, bevattende de namen der deelnemers van het geschenk.

De Heer Serrurier, Wethouder van Publieke Werken, die onmogelijk tegenwoordig kon zijn, had in een schrijven afscheid genomen.

De Heer Leguyt dankte in een korte toespraak voor de bewijzen van sympathie.

's-GRAVENGAGE. Volgens de door Burg. en Weths. bij den Gemeenteraad van 's-Gravenhage ingediende plannen voor de uitbreiding van het tegenwoordig Stadhuis zal een twee verdiepingen hoog voorgebouw worden opgericht op de plek, welke vroeger werd ingenomen door het voormalige politiecommissariaat en thans in gebruik is: beneden bij het Armbestuur en boven bij de afdeeling Financiën.

De voorgevel van dit gebouw — waarin op een ruime voorhal of vestibule is gerekend, met een fraaien toegang tusschen twee boogramen, komt dus naar de zijde van de Gravenstraat. De rotonde-vorm van het bestaande gebouw wordt veranderd in een recht opgaanden en rechthoekigen gevel.

Dit voorgedeelte van het te verbouwen Raadhuis is voornamelijk bestemd voor de inrichting van de nieuwe Raadszaal, welke ontworpen is op de eerste verdieping en aan de straatzijde uitzicht gevende op de Groenmarkt door vijf vensters met spiegelramen, openslaande op een balcon, hetwelk afgesloten wordt door een sierlijke balustrade.

De gevel, welke oprijst tusschen twee tot den nok loopende penanten, wordt gekroond door een koepelvormig dak.

De vergaderzaal van den Raad wordt geheel anders dan de bestaande. De leden zullen niet meer in vaste banken gezeten zijn, maar plaats kunnen nemen in vrijstaande leuningstoelen, welke met twee achter elkaar in een halven cirkel geplaatste tafels, doorsneden met flinke gangpaden om zich vrijelijk te bewegen, het midden vullen.

Tegenover dit halfrond en gescheiden door een breede tusschenruimte of hemicycle, is op eene verhooging of estrade de voorzittersstoel aan weerszijden omgeven door twee zetels, bestemd voor de Wethouders, zoodat de Burgemeester niet meer, zooals thans nog, op een eilandje zit buiten aanraking met de Wethouders.

Links van het centrum is de tribune voor de pers, veel ruimer dan de tegenwoordige; en rechts de publieke tribune, berekend op ongeveer 50 hoorders of hoorderessen.

Achter de Raadszaal, maar daarmede in schier onmiddelijke verbinding, zijn ontworpen eene kamer voor den Burgemeester, de leeskamer, een wachtzaaltje en eene jassenkamer.

Een gedeelte van de Raadszaal beslaat een stuk van het aangekochte perceel.

De toegang voor den Raad komt door het hoofdportiek; voor het publiek en voor de pers door afzonderlijke ingangen aan de zijde van de Groote Halstraat en de Groenmarkt.

De bureelen voor de verschillende diensten zijn verder over de bestaande en nieuw te bouwen verdiepingen verdeeld; maar de thans gemaakte indeeling is slechts zeer voorloopig.

De trouwkamer blijft in het tegenwoordig daarvoor gebezigde lokaal.

HAARLEM. Naar aanleiding der belangstelling, die de tentoonstelling van kunstnaaldwerk heeft gewekt, heeft de Commissie van het Museum van Kunstnijverheid alhier besloten in het voorjaar van 1906 weder eene dergelijke tentoonstelling in het Museum te houden, alsdan zullen evenwel daartoe grootere en beter verlichte lokalen beschikbaar worden gesteld, terwijl in de voornaamste plaatsen van ons land Comité-leden zullen worden benoemd, teneinde in verschillende centra aan belangstellenden de gewenschte inlichtingen te geven en de inzendingen ten behoeve der tentoonstelling voor te bereiden.

Bovendien zullen door de Commissie pogingen worden gedaan, teneinde voor deze tentoonstelling zilveren en bronzen medailles met de diploma's voor de bekroningen beschikbaar te kunnen stellen.

Op deze wijze zullen de tentoonstellingen voor kunstnaaldwerk, die periodiek zullen worden herhaald, nog grootere belangstelling wekken in de kringen waar deze kunstuiting wordt gekweekt en de groote beteekenis daarvan wordt ingezien.

— Van de f 200,000, benoodigd voor de verbouwing van den afgekeurden schouwburg is thans ongeveer 3/5 geplaatst. Het ontbrekende hoopt men weldra bijeen te hebben, waarna een definitief comité van uitvoering de voorloopige commissie zal vervangen.

TIEL. Men bericht ons dat bij de opgravingen, die gedurende eenige weken onder toezicht van den heer Breukman, oudheidkundige te Lienden, te Kesteren hebben plaats gehad, hoofdzakelijk zijn gevonden fragmenten van Romeinsch glas en aardewerk, beenderen, priemen van hertshoren, enkele gave potjes en urnen, veel spinsteentjes, kleine eivormige balletjes, veel overeenkomst vertoonende met hetgeen in de terpen in het noorden van ons land gevonden wordt.

De gevonden voorwerpen zullen geplaatst worden in de Oudheidkamer te Tiel.

WAGENINGEN. Men meldt dat thans de stichting van het villapark „De Wageningsche Berg", naast het landgoed „Hinkelnoord" verzekerd is. De onderhandelingen over aansluiting aan gasfabriek en waterleiding, welke aanvankelijk op verschillende bezwaren stuitten, zijn door Burg. en Weths. ten slotte tot een goed einde gebracht.

PERSONALIA.

Ned. Indië.

— De opzichter 1ste klasse bij den waterstaat, G. Rapp, heeft wegens volbrachten diensttijd eervol ontslag uit 's lands dienst aangevraagd; wegens langdurigen dienst is één jaar verlof verleend aan den ingenieur 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, R. F. H. Roos.

Vervolg Personalia enz. zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 11 Februari 1905. No. 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

EEN TENTOONSTELLINGSTOREN.

Met een plaat.

Dezer dagen werd mij ten geschenke gezonden een zonderling, echter goed bedoeld, boekje den vreemdsoortigen titel dragende: *„Fartscientisme et le limitarisme"*. De schrijver, de Heer *Arthur Cabuy*, tracht uit een te zetten, hoe een nieuwe godsdienst, een nieuwe vorm van maatschappij mogelijk is, steunende op het schoone en ware, op kunst en wetenschap. Vandaar, met een neologisme, de naam *„artscientisme"*.

De tweede titel heeft betrekking op een door den schrijver uiteengezette beperking, limiteering, van het kapitaal, welk stelsel aangeduid wordt met een eveneens nieuw-gesmeed woord *„limitarisme"*. Er in bladerende (tot lezing voelde ik niet veel roeping) vond ik een beschrijving van een reeks van tempels, gewijd aan den nieuwen godsdienst zooals de schrijver zich die droomt, dien mij een projekt van mijzelf uit het jaar 1893 in herinnering bracht.

De tempels (waarvan ik de vreemdsoortige vormen maar niet vermeld), zouden omhuld worden door een driedubbelen glazen toren, hoog 220 à 250 Meter, van binnen in veertig of vijftig verdiepingen verdeeld. Deze driedubbele glaswand zou een dubbelen spiraalvormigen weg omsluiten, met een helling van 5 centimeter per Meter, één weg om den toren te beklimmen, één om er vanaf te dalen. Bovenop zou er een koepel*tje* komen van 20 Meter hoogte en 60 Meter middellijn! De schrijver verplicht zich voorloopig niet tot uitvoering!

Ik heb dan in het jaar 1893 ook een project gemaakt van een cirkelvormigen toren. Echter van veel bescheidener afmetingen, te weten van slechts 30 Meter diameter, bij een hoogte van 58 Meter, en voor een veel prozaïscher doel, te weten voor verschillende tentoonstellingen, winkels, cafés enz. Wellicht zal men een mededeeling daarvan niet on-interessant vinden.

Hij zoude worden opgericht op het tentoonstellingsterrein te Antwerpen van het jaar 1894, en met uitzondering van een kern van metselwerk, geheel uit ijzer bestaan, tot de eenvoudige vormen teruggebracht, door het tijdelijk karakter, de noodzakelijkheid eener snelle uitvoering, en de mogelijkheid van verplaatsing (die in de bedoeling der ontwerpers was) voorgeschreven. [1])

Het plan daartoe was uitgegaan van de Heeren G. W. Schimmel toen te Amsterdam, en B. Janse Johzn toen te 's Hage, die zich daarmêe ten doel stelden propaganda te maken voor het denkbeeld (waarvoor intusschen in België o. a. patent was aangevraagd) om rivierovergangen op groote hoogte te overbruggen, zonder daarbij lange hellingen, met het daaraan verbonden terreinverlies, noodig te hebben. De eerstgenoemde had reeds in het jaar 1887, in den

[1]) De teekeningen werden vervaardigd door den Heer D. J. Nijland, thans architect te Amsterdam.

tweeden jaargang van het tijdschrift de Ingenieur, Orgaan der vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, een beschouwing gewijd aan een overbrugging van het IJ in dien geest. Hij wilde daartoe in het IJ zelf aan de Amsterdamsche en Buiksloterzijde ronde torens bouwen van 44.14 M. diameter met de wederzijdsche oevers verbonden door een vaste brug van 50 Meter spanning, en een draaibrug met middenpijler, aan weerszijden een doorvaartbreedte van 28 Meter verleenende. De doorvaarthoogte onder de bruggen zoude bedragen 18 Meter. Om tot het bovenvlak dier bruggen te klimmen was een spiraal geprojecteerd, breed niet minder dan 13.5 Meter ($2^1/_2$ M. voor voetgangers, 6 M. voor rijtuigen en 5 M. voor trams), met een helling van 1 : 40. Daar de Brooklijnbrug te New-York een rechte helling heeft van 1 op 30.8 over een lengte van 476 Meter is de helling van 1 : 40 zeker matig. In twee en een halven omgang wordt de hoogte van 15 Meter bereikt. [1])

Nadat ik nog vermeld heb, hoe de ontwerper de torens wilde dienstbaar maken voor kantoren bergplaatsen enz. met nog een weg, liften enz., van binnen ga ik over tot de beschrijving van mijn schetsontwerp, voor zoover de bijgevoegde teekening dat noodig maakt.

De toren zelf heeft van onder een diameter van 30 M. buitenswerks: daaromheen slingert zich een met hout bedekten, weg van 5 Meter, waaraan (daar tentoonstellingbezoekers geen haast hebben) een helling is gegeven van ± 6 à 100.

Ten einde al te groote eenvormigheid te vermijden, om er wat vorm in te krijgen, is de toren op 20 Meter en op 32 M. hoogte versmald (verjongd zooals de Duitschers plegen te zeggen). Op 32 Meter houdt de spiraal op: daar heeft men dus „het koepeltje" van 15 Meter diameter, waarin men een camera lucida wilde plaatsen, die ongetwijfeld een schoonen blik op de tentoonstelling zoude hebben opgeleverd.

Tot de eerste „verjonging" loopen ook drie wenteltrappen, voor degenen die den langen cirkelomgang willen vermijden.

De bouwkosten, met inbegrip van personen-hefwerktuigen, waren (op grond van reeds vervaardigde détailteekeningen) begroot op *f* 225,000, welke niet onaanzienlijke som, (zelfs nog vermeerderd met de onkosten van verlichting en inrichting), bij een zeer matige raming van het getal bezoekers der brug, de huur van cafés en winkels, gemakkelijk had kunnen gedekt worden, ja zelfs nog een winst overlaten.

De uitvoering is voornamelijk afgestuit op de eischen van de oprichters der tentoonstelling, (een naamlooze vennootschap) die voor 1300 vierk. Meter terrein, gedurende den tijd van de tentoonstelling en den bouw de exorbitante som van 100,000 francs vroegen, en tot geen concessie geneigd waren bevonden.

Brussel Jan. 1905. I. GOSSCHALK.

[1]) Het bij de toelichting behoorend projekt is vervaardigd door den Heer *E. Haverkamp civ.-ingen.* Deze doet den schroefvormigen weg beneden rusten op consoles, en verder op kolommen. De torens, hoog 42 M., gelijken zeer gedrukt.

TENTOONSTELLING IN DEN HAAG.

De Haagsche Kunstkring houd op het oogenblik een Tentoonstelling van Bouwkundige Teekeningen, Modellen, Schetsen, enz. in de laatste tien jaar vervaardigd door Nederlandsche Bouwmeesters.

De architectuur leent zich uit haar aard niet best tot tentoonstellen. Uitgevoerde werken kunnen niet worden ingezonden, zoodat men zich moet bepalen tot het laten zien der hulpmiddelen, welke bij die uitvoering hebben dienst gedaan. Zijn dit projectieteekeningen, gelijk zij in de practijk gebruikt worden, dan kijkt het publiek er nauwelijks naar. Daarom is het gewenscht, zooveel mogelijk perspectievische voorstellingen, die voor het algemeen meer begrijpelijk zijn. voor zulk een tentoonstelling te bestemmen. Dit heeft het meerendeel der inzenders begrepen.

Die inzenders zijn negen en twintig in getal. Hunne werken bedekken niet alleen de vier wanden der goedverlichte zaal, maar maakten ook het plaatsen van een paar stellingen noodzakelijk.

Negen inzenders wonen in den Haag, negen te Amsterdam, twee te Rotterdam, een te Rijswijk, te Hilversum, te Utrecht, te Nijmegen, te Dordrecht, te Groningen, te Tilburg en te Scheveningen. Was dus de deelneming in de hofstad en de hoofdstad vrij aanzienlijk, de overige gemeenten van Nederland zijn niet zóó vertegenwoordigd, als men had mogen verwachten. Dat slechts twee Rotterdamsche architecten zich aanmeldden wekt verwondering, als men ziet dat zelfs Bussum, Rijswijk, Hilversum en Scheveningen op de lijst voorkomen, terwijl Delft, Leiden, Haarlem, Arnhem er op ontbreken.

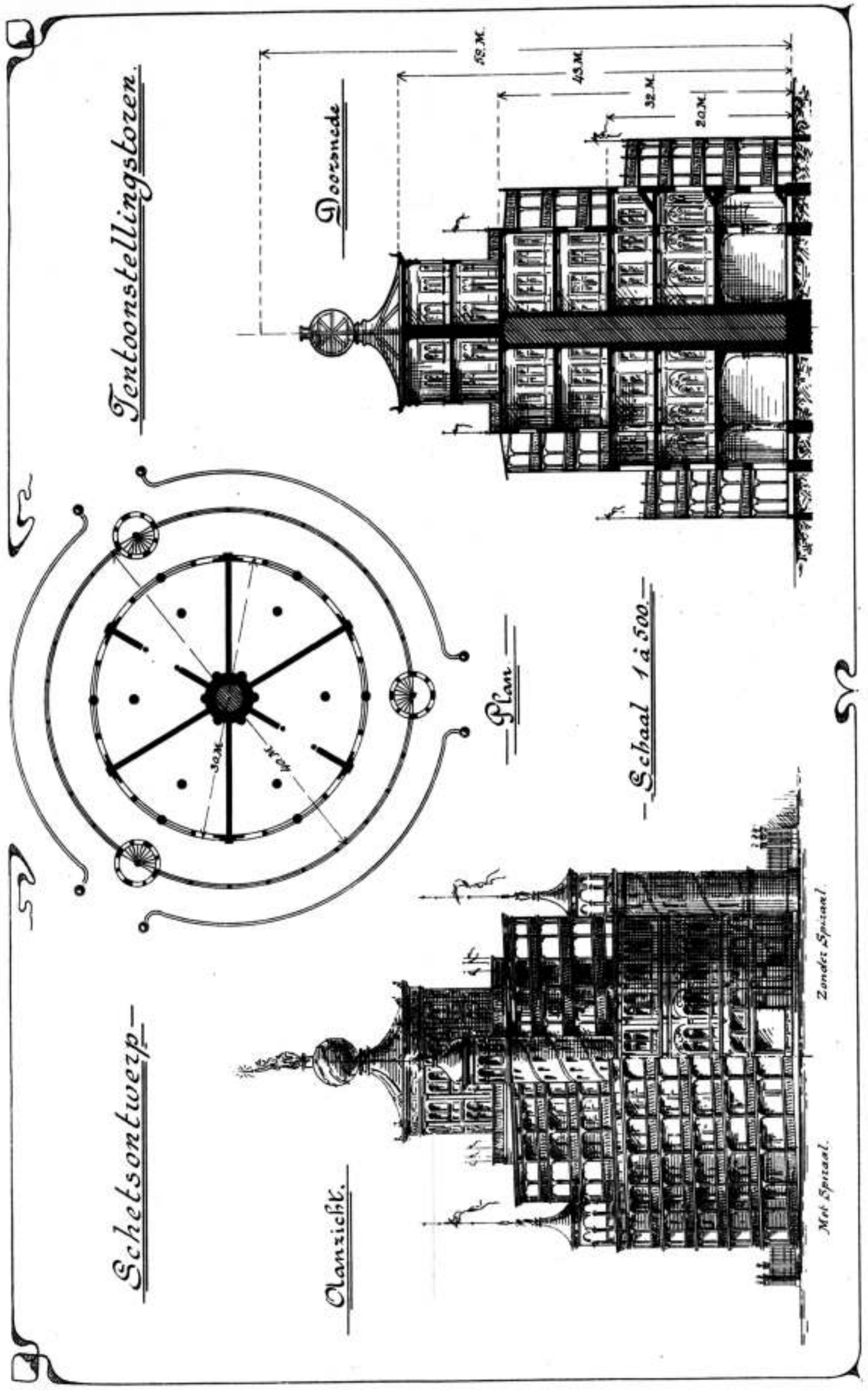
Onder de ingezonden ontwerpen zijn er 40 voor villa's, buitenhuizen of landhuizen, 16 voor banken en kantoorgebouwen, 15 voor woonhuizen of heerenhuizen, 10 voor kerken, 4 voor hôtels of café's, 1 voor een paleis, 1 voor een „Waarenhaus", 1 voor een societeit, 2 voor musea, 3 voor winkels, 1 voor een raadhuis, terwijl overigens nog details en dergelijken aanwezig zijn.

Uit deze statistiek blijkt, dat op het oogenblik van onze architecten het meest ontwerpen voor villa's, buitenhuizen of landhuizen verlangd worden, wat overeenkomt met de waarnemingen, die ieder, ons vaderland doorreizende, kan doen.

Die buitenhuizen zijn, zoo goed als zonder uitzondering in Engelschen stijl ontworpen, met hall, hoog dak, kleine ruitjes, zooals ze reeds omstreeks 1880 in „the Building News", „the Architect" of „the Builder" voorkwamen. De Oud-Hollandsche stijl heeft geen aanhangers meer, en schijnt geheel uit den smaak geraakt.

Bij de ontwerpen voor banken en kantoorgebouwen ziet men den Amerikaanschen trant, nu eens in Berlagiaansche soberheid, dan weer met een weinig Brusselsch lof of verguldsel smakelijker gemaakt, toegepast. Berlage zelf heeft zich tot enkele interieurs bepaald, die echter niet geschikt zijn, om aan het groote publiek een juist denkbeeld van zijn kunnen te geven.

De kerken zijn bestemd voor de Katholieken en de Remonstranten. Joseph Cuypers en Jan Stuyt hebben afbeeldingen van katholieke kerken ingezonden, die bewijzen, dat de Nederlandsche geestelijkheid nog altijd in het vasthouden aan de Gothiek haar ideaal ziet. De ontwerpers doen hun best om binnen de zeer enge grenzen, die hun dus gesteld zijn, nog eenige afwisseling te bereiken, en dat zij daarin soms slagen bewijst de St. Pancraskerk te Sloten. Een opgeplakte bouwplaat van de kathedrale kerk van St. Bavo te Haarlem geeft dit gebouw te zien, zooals het zich zal voordoen na zijn voltooiing. Het is wel duidelijk, dat het nu geen tijd meer is, om kathedralen te stichten. Zoowel geld, geduld als bezieling

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.
Bijvoegsel van DE OPMERKER.
2de jaargang N°. 6.

ontbreekt het tegenwoordig geslacht. Bij het aanschouwen van deze bouwplaat betreurt men het, dat de oude St. Bavokerk, die ofschoon niet als kathedraal gebouwd, toch daarvoor gediend heeft, en er zeker weidsch genoeg voor is, niet aan de Roomsch-Katholieken kon worden teruggegeven.

De Remonstrantsche kerk-ontwerpen toonen aan, dat het ook moeielijk valt, voor het modern-godsdienstig voelen de juiste monumentale uitdrukking te vinden. Een spreekzaal mag zulk een gebouw al evenmin wezen als een tempel. En men moet het talent bewonderen, waarmede de ontwerpers gepoogd hebben, de juiste midden-evenredigheid te vinden.

De hôtels en cafés kunnen geacht worden, zeer up-to-date te zijn. Zij hebben die eigenschap gemeen met het „Waarenhaus", de sociëteit en de winkelhuizen, waarvan hier ook ontwerpen tentoongesteld zijn. Hier kan de „moderne" kunst zich laten gelden, en zij doet dit dan ook. Nu eens wat „Brusselsch", dan weer meer „Amerikaansch", krijgt zij een internationale tint, die haar niet misstaat, als men ten minste zich, bij het beoordeelen, niet op een chauvinistisch standpunt plaatst.

Bij het beschouwen van het ontwerp voor een koninklijk paleis dient men zich te herinneren dat het reeds eenige jaren oud is en als antwoord op een prijsvraag werd ingezonden. Toen het vervaardigd werd verwachtten velen, voor de bouwkunst heil van geometrische schema's, en meenden dat een stelsel van kwadraten, driehoeken of andere figuren kon aanvullen, wat er aan de inspiratie mocht ontbreken. Thans ziet men in, dat ook in de bouwkunst het hoofd het hart niet kan vervangen.

Wat op de tentoonstelling zeer onze aandacht trok is, dat de teekenkunst der architecten in het algemeen weer op een groote hoogte staat. Het scheen, nog niet zoo lang geleden, dat de bouwmeesters voortaan slechts lijnteekeningen, zonder arceeringen of tinten, zouden maken; de kokette aquarellen van vroeger zei men, waren slechts boerenbedrog en hadden afgedaan. Op dit puriteinsche standpunt zijn onze bouwmeesters niet lang blijven staan. Zij weten het vermiljoen weer smakelijk op de daken te doen gloeien, het kobalt tot een Italiaanschen hemel te gebruiken, allerlei groen op den achtergrond aan te brengen. Laat een schilder nu maar zeggen, dat dit alles conventie is! Berust niet de geheele bouwkunst op conventie? Zijn zelfs niet de meest sobere lijnteekeningen conventioneel?

Om over een gebouw te kunnen oordeelen, moet men het in werkelijkheid aanschouwen. Zelfs een fotografie geeft er een onjuist denkbeeld van. De fotograaf flatteert alles, de autotypie niet minder. Toen een menschenvriend eens door foto's van krotten de aandacht op de slechte behuizing der armen wilde vestigen, bereikte hij slechts, dat iedereen zijn afbeeldingen „schilderachtig" vond.

Zoo is het dan ook te begrijpen, dat de heeren, die de tentoonstelling in den Haag organiseerden, aanvankelijk weigerden, foto's aan te nemen. Dan, de architecten hadden zooveel foto's in voorraad, zij wilden ze zoo gaarne laten zien .... en de Haagsche heeren hieven hun verbod op.

In haar geheel genomen kan de tentoonstelling als zeer geslaagd worden beschouwd. Ware de deelneming grooter geweest, dan zou een goede plaatsing van alles veel bezwaar hebben opgeleverd. Nu is men in staat, hetgeen ingezonden werd, op zijn gemak te beschouwen.

Trouwens, wij gelooven niet, dat meerdere deelneming aan de tentoonstelling een ander karakter zou hebben gegeven. Wat er is, doet wel zien, op welke hoogte de Nederlandsche architectuur tegenwoordig staat, welke idealen zij heeft, welke opgaven haar gedaan worden.

Het is te hopen, dat de Haagsche kunstkring door een druk bezoek mag beloond worden, voor wat hij in het belang onzer architectuur deed. De bouwkunst wordt te vaak uit de rij der zusterkunsten verbannen, naar gangen, portalen of voorvertrekken verwezen, dan dat onze architecten niet dankbaar zouden zijn, dat een lichaam, hetwelk voornamelijk de bevordering der schilderkunst beoogt, ook van hen notitie neemt en hen uitnoodigt tot een tentoonstelling, waarbij hun werken met evenveel egards als schilderijen worden behandeld.

SCHILDERWERK VOOR FAÇADEN.

Vervolg en slot van blds. 37.

Voor omstreeks 70 jaren hield Prof. *Schlotthauer* te München zich bezig, de duurzaamheid der muurschilderwerken van Pompeï na te gaan, om de oude techniek weer op te sporen. Dit is hem wel niet gelukt, toch meende hij in waterglas een heilmiddel gevonden te hebben. De door hem, in samenwerking met den opperbergraad *von Fuchs* uitgevonden schildermethode, werd *„stereochromie"* genoemd. Het werk werd op de droge mortellaag met minerale waterverven uitgevoerd. Boven het al frescoschilderen bezit deze techniek het voordeel, dat de schilder zijn werk steeds staken, weer vervolgen en verbeteren kan, wat men bij het frescoschilderen geenszins kan doen.

Omtrent het doelmatig gebruik van waterglas schijnen de verschillende auteurs het niet eens te zijn. Volgens de *„Deutsche Bauzeitung"* (Jaargang 1871) wordt de ondergrond van kalkmortel meerdere dagen aan de lucht blootgesteld, om daaruit koolzuur te kunnen opnemen, dan wordt hij met dubbelwaterglas gedrenkt en op dezen grond wordt nu op dezelfde wijze als vroeger de schildergrond aangelegd. Nadat de oppervlakte droog is, wordt zij met scherpen zandsteen afgewreven; omdat een dun laagje koolzure kalk is ontstaan. Dit moet verwijderd worden, wijl het 't opzuigen van de waterglas-oplossing zou verhinderen. Op deze aldus voorbereide laag worden nu de in zuiver water aangeroerde verven opgebracht, waarna, met een door *Schlotthauer* uitgedachte „stofspuit", het waterglas wordt opgespoten. Daardoor wordt het oppervlak steenhard. De gunstige meening die *Schlotthauer* omtrent zijn idee koesterde, is intusschen niet tot werkelijkheid geworden; dergelijk schilderwerk kon den invloed van de weersgesteldheid evenmin lang weerstaan, zooals de frontschilderwerken aan het Maximilianeum te München hebben aangetoond.

De scheikundige *Keim* te München heeft zich ijverig met de vraag beziggehouden, waaraan het opmerkelijk verdwijnen der kleuren van bovengenoemd schilderwerk zou te wijten zijn. Hij is tot het resultaat gekomen: „dat de kleuren niet in verband met hare chemische geaardheid, en de daarop berustende werkingen gekozen en gebezigd zijn, omdat bepaalde verven vroeger vernietigd werden dan andere." (Zie *„Baukunde des Architekten"* Band I. Teil 2, 1895, blz. 730).

Nu dacht *Keim* mineraal-schilderwerken uit, die als een verbetering van de stereochromie zijn aan te merken. Er bestaan nog verschillende methoden, alle van de stereochromie uitgaande, maar die van *Keim* geldt, behalve dat den schilder ook hierbij een rijke kleurenschaal ten dienste staat, als vrij volmaakt.

De schildergrond wordt uit mortelpleister, 8 deelen zuiver zand en 1 deel kalkbrij — bereid, zoo dun mogelijk op den ondergrond aangebracht en glad uitgewreven. Zoodra de oppervlakte droog is, wordt zij met kiezelfluoor-waterstofzuur tweemaal bestreken. Na verloop van een etmaal verkrijgt de oppervlakte een verdere, twee- of drievoudige deklaag van kali-waterglas. Daar wel niemand dergelijk werk zonder raadpleging van de aanwijzingen, door den uitvinder saamgesteld, zal uitvoeren, is 't niet noodig de mengverhoudingen der zuren hier nader aan te geven.

Na afloop van dit bekwasten is de schildergrond steenhard, maar toch nog in staat vochtigheid op te zuigen. Nu wordt met de in water aangeroerde *Keim*'sche mineraalverven op goed bevochtigden grond geschilderd en daarna het werk met stofspuiten meermalen gefixeerd. Hiertoe dient een bijzonder door *Keim* geprepareerd fixeermiddel. Dit mag slechts zoolang worden aangewend, als vloeistof wordt opgezogen; als de oppervlakte voor de eerste maal met het fixeermiddel besprenkeld is, dan mag de tweede besproeiing eerst 24 uur later plaats hebben. Eindelijk is het overschot, dat door den schildergrond niet meer wordt opgenomen, nog door vloeipapier te verwijderen. Nadere bijzonderheden vindt men in het bij *Hartleben* te Weenen verschenen werk: „*Die Mineralmalerei von A. Keim*".

Er is veel over dit systeem gepolemizeerd; voor iederen fabrikant, die zich met de vervaardiging van verven voor façadewerk bezig houdt, is het natuurlijk een handelsbelang, zijne producten als de meest weerbestendige aan te prijzen. Aan uitspraken van deze zijde is echter niet het hoogste gewicht te hechten, daartoe moeten de ervaringen van schilders worden ingewonnen.

De kunstschilder *Stollberg* heeft bij een façade schilderwerk van het St. Hubertusgebouw te Hannover, de *Keim'sche* mineraalmethode toegepast en in een voordracht, kortelings geleden in de Techniker-Verein te Hannover door hem gehouden, zijne ervaringen in de volgende woorden medegedeeld:

„De methode veroorlooft een rijk coloriet maar alle zuurhoudende verven zijn met aardsoorten en oxyden zoo ruimschoots vermengd, dat zij een ernstige verzwakking in de sterkte (zal wel beteekenen: in de intensiteit) ondergaan hebben, zoodat 't zelfs den meest geoefenden vakkundige niet gemakkelijk valt de afzonderlijke kleuren te bereiden. Intusschen dit is wel niet de onaangenaamste zijde der methode, want er zijn altijd door tegenstellingen nog goede effecten te verkrijgen; veeleer bestaat zij in de massa voorschriften, die op te volgen zijn, als de schilder een eenigszins gunstige uitkomst wil verkrijgen. Zoo is b.v. voorgeschreven, zooveel mogelijk bij vochtig, koud weer te werken. — Zelfs penseel en emmer moeten aan de voorschriften voldoen, om goed werk op te leveren, waarop de verffabrikant ernstig opmerkzaam maakt. Dit mag nu zijn, zoo als 't wil, maar aan deze eischen kan nooit, in geen geval volledig worden voldaan. — Een merkwaardige eigenschap van deze verven en bindmiddelen deed zich nog voor, doordien men b.v. heden een kleur, bij 8 graden warmte en droge lucht uit wit, oker en blauw mengt, maar morgen, als de temperatuur stijgt of daalt, uit andere verven, b.v. uit wit, omber en groen moet mengen, om dezelfde toon of nuance te verkrijgen." (Zie: *Haarmann's Zeitschrift für Bauhandwerker*, 1 Juni 1904.)

„Dit zijn feiten, die men in de praktijk in het oog dient te houden."

Stollberg vindt er: „een bijna onoverkomelijk bezwaar in, dat men zooveel mogelijk *vochtig, koud* weer voor het werk moet afwachten. De principaal verlangt echter een spoedige afdoening van den bouw en zoo wordt 't onmogelijk telkens naar een geeigende weersgesteldheid tot voortzetting van het werk uit te kijken. Hier is wel tegenover te stellen, dat sommige bezigheden, b.v. cementwerk, slechts in een bepaald jaargetijde behoorlijk uitvoerbaar zijn. Maar als het om het voortbrengen van een dergelijk kunstwerk te doen is, dan zal men vooraf den lastgever in kennis moeten stellen, welk jaargetijde voor het werk 't gunstigste is en hoeveel tijd 't wel vordert. De principaal heeft zich dan aan de technische eischen te onderwerpen, of is voor de schade responsabel als hij andere eischen stelt. Wij mogen ons dus niet verwonderen, dat de scheikundige de verantwoordelijkheid van de hand wijst, als zijne voorschriften niet stipt worden nageleefd."

Deze meening van den heer *Stollberg* kunnen wij niet voetstoots onderschrijven. Hij releveert dat de oppervlakte volgens voorschrift werd behandeld, dat hem echter onmogelijk was de gewenschte temperatuur aan te houden en hierin ziet hij, zeker terecht, de oorzaak dat de vlakken, die eerst zeer gelijkmatig waren opgedroogd, later vlekkig werden. Ongetwijfeld vordert deze methode groote voorzichtigheid en nauwgezetheid, maar de kleuren zijn in elk geval bestendiger dán die, van de vroeger besproken methoden en hierin is reeds een aanzienlijke vooruitgang te vinden, ook als wij overigens van de artistieke werking volkomen afzien. Verder erkent ook *Stollberg* deze methode als de relatief meest volmaakte.

Ten slotte dient nog van het *Caseïne-schilderwerk* gesproken te worden, dat tegenwoordig zeer in trek is en evengoed bij front- als bij binnenwerk kan worden aangewend. Maar ook deze techniek heeft natuurlijk hare gebreken. Een schildertechniek, die aan alle eischen beantwoordt, bestaat voor façadewerk geenszins. Bij de caseïneverven vormt wit, versch melkstremsel, met toevoeging van water en iets bijtende kalk het bindmiddel. Veelal vermengt men de verven, om hare bestendigheid te verhoogen, met lijnolie, om ze later door toevoeging van caseïnevernis te verdijkken, waardoor ze beter zijn uit te strijken.

Bijzondere moeilijkheden bestaan daarin, dat het bindmiddel gemakkelijk ontleed wordt, dat slechts minerale verven te bezigen zijn en dat ook deze eerst kort voor het gebruik aan de bindmiddelen kunnen worden toegevoegd. Als voorbeeld van belangrijke, artistieke schilderwerken in caseïnekleuren kunnen de koepels van de „Ruhmeshalle" te Berlijn en de lichtkoepel van de technische hoogeschool te Charlottenburg gelden. Intusschen zijn deze tegen den invloed van het weer volkomen beschermd. Frontschilderwerken in Caseïneverven zullen ook langere tijdsperioden wel niet kunnen standhouden.

Als wij ons dus de vraag stellen, hoe te handelen om duurzamer schilderwerk voor frontarchitectuur te verkrijgen, dan komen wij onwillekeurig op het mozaïkschilderwerk terug, dat intusschen als een eigenlijke schildertechniek niet is aan te merken. Overigens staat ons dienaangaande slechts de eenigste weg open, schilderwerken op leem of op glasplaten in te branden, en zeer zeker zullen meerdere voorstellen in deze richting wel tot uitvoerbaarmaking dezer techniek leiden. Allereerst zal men moeten bedenken dat het glinsteren van 't glas of de kleiglazuren op de uitvoering van artistieke ontwerpen hinderlijk kunnen inwerken. Echter door afwisseling van glanzende en matte partijen zal men vermoedelijk wel nieuwe aantrekkelijkheden kunnen opsporen. Schilders en plateelbakkers zullen tot oplossing van dit belangrijk vraagstuk zeker samenwerken, als men van het inzicht doordrongen is, dat façadeschilderwerken of versieringen niet enkel van penseel en palet afhankelijk zijn.

J. L. TERNEDEN.

MULHEIM A. D. R., Jan. 1905.

Litteratuur o. a.:

Maccari. Sgraffito-dekorationen römischer Hauser des 15 u. 16 Jahrhund. Berlin 1880.

Grüner. The terracotta architecture of North Italy. Londen 1867. (Prachtwerk).

O. Donner. Einleitung zu Helbig's Wandgemälde der vom Vesus verschütteten Städte Kampanien's. Leipzig 1868.

R. Wiegmann. Die Malerei der Alten in ihrer Anwendung und Technik. Hannover 1836.

Max Lohde. Vele opstellen in meerdere nummers van het Zeitschr. für Bauwesen.

ARCHITECTENBEVOEGDHEID IN EUROPA EN DE VEREENIGDE STATEN.

Bepalingen betreffende de bevoegdheid van Architect in Europeesche landen en de Vereenigde Staten.

DUITSCHLAND.

Het beroep is vrij, Architecten, die gestudeerd hebben aan de Rijks Hooge Scholen kunnen worden toegelaten voor het examen van Rijks-Architect (Regierungs-Baumeister).

Deze titel is verplichtend voor architecten van openbare werken.

Ook wordt het meestal vereischt voor de betrekking van Gemeente-Architect.

Particuliere architecten, die dingen naar een officieele betrekking leggen dat examen af.

De drie technische Hooge Scholen te Berlijn, Hannover en Aken, verleenen geen diploma maar een getuigschrift bij het verlaten van de school.

OOSTENRIJK.

Het beroep is vrij, aangezien de Architect beschouwd wordt als een artist.

Er zijn Rijks diploma's, maar hiernaar wordt weinig door de artisten gedongen, aangezien zij maar een wetenschappelijke waarde hebben.

HONGARIJE.

Het beroep is vrij, maar een architect, die een officiëele betrekking bekleedt, moet in het bezit zijn van een diploma verleend door de Polytechnische School te Buda-pest, na een vier-jarigen cursus.

De Justitie erkent alleen als officieele deskundigen of bouwmeester de bezitters van het diploma.

NEDERLAND.

Het beroep is vrij. De Rijks Polytechnische School te Delft verleent een diploma van architect (meesttijds van bouwkundig-ingenieur) na een vierjarigen cursus.

Diploma is niet verplichtend.

In Oost-Indië wordt aan daar dienende hoogst in rang zijnde Opzichters van Waterstaat en Burgerlijke Openbare werken na examen den titel van Architect verleend.

GROOT-BRITANNIË, BELGIË, ZWITSERLAND, ZWEDEN, NOORWEGEN EN TURKIJE.

Het beroep is vrij, geen diploma.

ITALIË.

Verplicht diploma. De architect moet examen afleggen na afloop zijner studiën en in het bezit zijn van het diploma, dat alleen wordt verleend door het Rijk op aanbeveling van de Rijks examencommissie van de opleidingsschool. Het wetenschappelijk gedeelte is overheerschend.

Architecten en ingenieurs krijgen hetzelfde diploma.

SPANJE.

Verplicht diploma. De architect moet examen afleggen na afloop van zijn studiën en in het bezit zijn van het diploma, dat door één van de twee in Spanje bestaande scholen verleend wordt: de Hooge School voor Architectuur te Madrid en de school voor Architectuur te Barcelona.

Het diploma wordt verleend door den Minister van Openbaar Onderwijs.

PORTUGAL.

Het beroep is vrij. Diploma's worden verleend door de Rijksscholen te Lissabon en Oporto; maar zijn niet verplichtend.

RUSLAND.

Verplicht diploma of certificaat. Diploma's verleend door de Keizerlijke Academie van Schoone Kunsten, de Moscou-school voor Architectuur en de Rijks-Polytechnische scholen.

Certificaten worden verleend aan bekwame opzichters en uitvoerders, na het afleggen van een examen gehouden door de Technische Commissie benoemd door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het certificaat geeft niet de titel van architect, alleen het recht tot de practijk.

GRIEKENLAND.

Het beroep is vrij. Het Rijk geeft geen diploma's, maar alleen dingen naar het diploma verleend door de Academie voor Schoone Kunsten te Athene, zij die een officieele betrekking begeeren.

VEREENIGDE STATEN VAN AMERIKA.

Het beroep is vrij, uitgezonderd in den staat Illinois, waar architecten een bevoegdheid moeten hebben.

Deze bevoegdheid wordt gegeven na examen voor een staats-jury of in verband met het diploma van de Hooge School te Illinois.

FRANKRIJK.

Het beroep is vrij. Het Rijk geeft diploma's aan de voorgedragen studenten van de Ecole des Beaux Arts, en den titel van „Architecte diplômé par le

Gouvernement"; maar dat diploma geeft voorrechten noch rechten.

Geen architect-ambtenaar behoeft in het bezit te zijn van dit diploma of eenig ander certificaat verleend door een examencommissie.

VERGELIJKENDE TABEL.

Beroep geheel vrij in:	Beroep is vrij, Rijksambtenaren moeten een diploma bezitten:	Diploma wordt vereischt in:
Oostenrijk.	Duitschland.	Italie.
Holland.	Hongarije.	Spanje.
België.	Griekenland.	Rusland.
Zwitserland.		Illinois, New-Jersey en Californië (V.S.A.)
Groot-Britannië.		
Zweden en Noorwegen.		
Frankrijk.		
Portugal.		
Turkije.		
Vereenigde Staten. (uitgezonderd in drie Staten).		

P. DE BLOIS.

Het is ons niet bekend, aan welke bronnen de bovenstaande gegevens ontleend zijn, maar wij meenen te kunnen aannemen, dat het overzicht den toestand in hoofdzaak juist weergeeft.

Het is dan wel merkwaardig, dat wat Europa betreft, juist in de economisch het minst ontwikkelde rijken Rusland en Spanje het architectenberoep niet vrij is, terwijl men in de landen, die aan den spits der beschaving staan (Turkije maakt hier een uitzondering) de door velen voorgestane noodzakelijkheid van een diploma niet schijnt in te zien.

Het vraagstuk, dat anders in de vakbladen af en toe verscheidene pennen in beweging heeft gebracht en op congressen en vergaderingen vele hoofden warm heeft gemaakt, is op het oogenblik niet aan de orde, maar zal zeker ter gelegener tijd wel weer eens ter sprake worden gebracht.

Een overzicht als het bovenstaande zou dan als uitgangspunt kunnen dienen voor dengene, die er zich voor interesseert. Men zou dan evenwel moeten nagaan op welke gronden de regeering van het eene land het beter acht de bouwkunst vrij te laten in haar doen, terwijl die van het andere land meent haar aan banden te moeten leggen. Die gronden zullen dan waarschijnlijk blijken van zeer uiteenloopenden aard te zijn. Het zal echter van veel belang zijn ze te kennen, om te kunnen beoordeelen op welke wijze het vraagstuk voor de Nederlandsche bouwkunst nader tot oplossing moet worden gebracht.

RED.

BOEKBESCHOUWING.

Technisches Bauhandbuch is de titel van een te Hannover in de Dunkmannsche Verlagsbuchhandlung uitgegeven werk met den ondertitel „Wegweiser durch Technik und Industrie des Hoch- und Tiefbauwesens sowie verwandter Gebiete in Reihenfolge der Bauausführungen".

Het bestaat uit twee deelen het eerste deel gewijd aan de technische, het tweede aan de industrieele zijde van de bouwvakken. In beide deelen is een verdeeling in 8 hoofdstukken of onderdeelen in acht genomen t. w. I Hochbauwesen, II Brückenbauwesen, III Tunnelbauwesen, IV Kanalisationsbauwesen, V Strassenbauwesen, VI Eisenbahnbauwesen, VII Wasserbauwesen, VIII Bergbauwesen.

Onder redactie van den architect Erwin Grossmann te Hannover, heeft een vijf en twintigtal specialiteiten, meest architecten en ingenieurs, aan de samenstelling medegewerkt, o.a. Prof. Birk van de Technische Hoogeschool te Praag, Bergrath Köhler te Clausthal, Körting, Gasdirecteur te Hannover, Spennrath te Aken, om enkele bekende namen te noemen.

De afdeeling Hochbau beslaat ongeveer de helft van het boek en geeft, in drie onderafdeelingen gesplitst, een overzicht tot in alle denkbare onderdeelen bijna, van alles wat bij de voorbereiding, den bouw en de inrichting van woonhuizen en andere gebouwen voorkomt. Men vindt er behalve over constructie tal van gegevens in over verwarming, verlichting, telephonen, keukeninrichting, inrichting van kerken en scholen, voorkoming van brandgevaar, stalinrichtingen, kegelbanen, uurwerken, closets en baden enz. enz.

De andere afdeelingen geven beknopt maar zakelijk datgene wat de bouwkundige van de daarin behandelde vakken wel behoort te weten en mogen ook tunnelbouw en bergbouw voor Nederland geen practische waarde hebben, wie belang stelt in wat meer dan het daaglijks noodige, kan uit deze hoofdstukken een overzicht verkrijgen, dat aangevuld kan worden uit de litteratuur, die telkens wordt opgegeven; en zoo is het met al de andere hoofdstukken.

Het tweede deel, de eigenlijke wegwijzer door de bouwindustrie, bevat niet slechts een ontelbaar aantal adressen van fabrieken van verschillende artikelen in de bouwvakken gebezigd maar over vele artikelen en vele nieuwere materialen uitvoerige beschrijvingen en inlichtingen. Daardoor vooral kenmerkt het boek zich als een gemakkelijk handboek, dat antwoord geeft op de meeste vragen, die zich bij het ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken voordoen, een echt „Auskunftsbuch" alzoo.

Hier te lande zou het niet mogelijk zijn iets dergelijks in dezen omvang het licht te doen zien. Onze Duitsch lezende bouwkundigen zullen evenwel moeilijk een werk kunnen vinden, waarin in een betrekkelijk klein bestek zoo enorm veel materiaal is samengeperst en toch gemakkelijk te vinden is, wat men noodig heeft.

De voor ons liggende uitgave is van 1902; volgens de voorrede is het de bedoeling, van het tweede (industrieele) deel telkens nieuwe uitgaven te doen verschijnen, om zooveel mogelijk met de bouwindustrie gelijken tred te houden. Voor zoover ons bekend is dit nog niet gebeurd, waarschijnlijk omdat aan een herziening nog geen behoefte was.

Dat het thans tijdelijk voor verminderden prijs wordt verkrijgbaar gesteld is dus zeker niet daaraan toe toe schrijven, dat de inhoud verouderd kan worden genoemd. Wij leven wel snel maar zoo snel vermindert de technische wetenschap nog niet in waarde. Welke redenen de uitgevers hiervoor mogen hebben, de bouwkundigen kunnen van de gelegenheid profiteeren. —

PRIJSVRAGEN.

De firma J. S. J. Dietz te Amsterdam, schrijft eene prijsvraag uit voor het ontwerp „van een hoofd voor haar maandblad." Het geheele blad is groot 30 × 40 cM. De tekst van het hoofd moet luiden: Maandblad van het Magazijn „De Koning van Zweden," Keizersgracht b. d. Leliegracht No. 149, te Amsterdam.

In het hoofd moet worden opgenomen het handelsmerk [1]) der firma, ter grootte van 4 × 8 cM. Het geheel uit te voeren op wit papier in zwarte lijnen.

De artistieke opvatting wordt aan den ontwerper overgelaten.

Als 1e prijs wordt uitgeloofd een som van *f* 50.— 2e prijs een som van *f* 30.— 3e prijs een som van *f* 20.—

De medewerking aan deze prijsvraag is voor iedereen opengesteld.

Alle stukken moeten vrachtvrij bezorgd zijn vóór of op 1 Maart 1905, des namiddags te 4 uur, aan het adres: Keizersgracht 149 Amsterdam.

De stukken moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een gesloten naambrief en een correspondentie-adres.

De naam van den vervaardiger mag op de teekening niet voorkomen, noch op eenigerlei wijze voor de uitspraak der jury aan deze bekend gemaakt worden. Het schrift op de teekening mag niet van zijne hand zijn.

Ontwerpen, waarbij aan deze bepalingen niet is voldaan, blijven buiten beoordeeling.

De ingezonden ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit de Heeren: Bert. Nienhuis, Sierkunstenaar, Bussum; Ch. A. Moen, Kunstschilder, Amsterdam en C. J. A. Belderbos, te Hilversum, Lid v. d. Firma Belderbos & Coesel, Lithografen, Amsterdam.

De Jury heeft het recht, om in geval geen bekroning kan worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen tusschen die ontwerpen, welke volgens haar oordeel recht hebben op belooning.

De bekroonde ontwerpen worden eigendom van de firma en verplichten de prijswinnaars zich bij eventueele reproductie behulpzaam te zijn.

Zij behoudt zich het recht voor ook niet bekroonde ontwerpen te behouden, en reserveert zich daarbij het recht van afdruk.

Voor elk niet bekroond ontwerp, dat behouden wordt, zal den ontwerper *f* 10 als vergoeding worden gegeven.

De bekendmaking van den uitslag der beoordeeling zal plaats hebben op den 16en Maart 1905, terstond na de uitspraak der Jury.

De ingekomen ontwerpen zullen, voor zoover de gelegenheid dat toelaat, worden tentoongesteld in de vergaderzaal der firma, Keizersgracht 149 en zulks gedurende 6 werkdagen, waarna de ontwerpen aan de respectieve correspondentie-adressen zullen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal bekend gemaakt worden in het Maandblad der firma en medegedeeld worden aan de Redactie van het Handelsblad, het Nieuws van den Dag en de Telegraaf.

[1]) In het Vademecum der Bouwvakken, waaraan wij het bovenstaande ontleenen, is dit handelsmerk afgedrukt.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De welbekende Duitsche schilder Oswald Achenbach is Woensdag te Düsseldorf overleden. Ook meldt men het overlijden van zijn eveneens grooten naam gemaakt hebbenden kunstbroeder Adolf Menzel.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Dinsdag 31 Januari j.l. is de door het gebouw van de „Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente" aan het Damrak loopende verkeersweg, die den naam „Beurspassage" gekregen heeft, voor het publiek opengesteld.

De passage maakt een aangenamen, rustigen indruk. De achttien winkels zijn ruimer dan men ze dikwijls in dergelijke passages vindt. Zij zijn dan ook reeds alle, op uitzondering van enkele, verhuurd. De firma C. C. Bender, van het Damrak, die reeds gedurende tien jaren aldaar in het gebouw van de „Algemeene" gevestigd is, heeft thans haar magazijn aanmerkelijk uitgebreid. Dit heeft over de geheele diepte eene verbreeding van circa twee meter gekregen, met drie groote ramen in de passage. Verder is in de passage, zoowat in het midden, een aparte ingang gemaakt voor het groote pianomagazijn. Daardoor komt men in een nieuw-gebouwde zaal, welke voortaan de „vleugelzaal" zal heeten, wijl hier uitsluitend vleugelpiano's geplaatst zullen worden. Deze zaal is tevens ingericht voor het geven van huishoudelijke uitvoeringen.

De overkapping van de passage is van een bijzondere constructie, namelijk van glasbouwsteenen. Het glas is zoo gemaakt, dat 't het licht reflecteert. De verschillende glazen blokjes, die de bekapping vormen, zijn met cement aan elkaar bevestigd. De kleuren van het glas passen bij de degelijke, eenvoudige omgeving.

De lengte van de Beurspassage is 52½ en de breedte 5½ Meter.

Het bekende kantoorgebouw van de „Algemeene", heeft in verband met den passagebouw een belangrijke verbouwing en uitbreiding ondergaan.

Het nieuwe gebouw ziet er ook bijzonder fraai uit. Vooral moeten genoemd worden de groote, ruime vestibule op de eerste étage en de commissarissenkamer. In die vestibule is geen schilder aan den arbeid geweest. Keurig eikenhout, koper, graniet, fraaie bouwsteen en de mooie glazen overkapping vormen daar uitsluitend een bijzonder aangenaam geheel.

Er is een tegeltableau tegen den muur aangebracht, voorstellende het oude Damrak.

Er is plaats voor ongeveer achttien kantoren in het nieuwe gedeelte van het gebouw. Behalve de „Algemeene" zal ook het kantoor van de firma Bekouw en Mijnssen hier veel ruimte in beslag nemen. Het wordt gevestigd op een der bovenste verdiepingen over de geheele lengte, dus van Nieuwendijk tot Damrak.

Het kantoor van de „Algemeene" heeft een geheel brandvrij archief, gebouwd van uitsluitend steen en ijzer. Het heeft een hoogte van twintig meter.

Tegen trappenklimmen behoeft men niet op te zien in het gebouw. Overal bevinden zich electrische liften.

De Beurspassage wordt door de gemeente electrisch verlicht.

EINDHOVEN. Behalve de stadsteekenschool, die door de gemeente geheel wordt bekostigd, bestaat er hier ter stede eene Vereeniging voor Ambachtsonderwijs voor Eindhoven en omstreken, die wel door de gemeente wordt gesubsidieerd, doch een particuliere onderneming is. Door burgemeester en wethouders dezer gemeente is thans een voorstel aanhangig gemaakt, dat strekt om tot samenwerking te komen tusschen de gemeente en de Vereeniging voor Ambachtsonderwijs en om een gebouw te stichten voor het ambachts- en teekenonderwijs.

's GRAVENHAGE. In den Gemeenteraad werd 30 Januari j.l. door Burg. en Weth. ingediend een voorstel tot uitbreiding van het Stadhuis, en wel door aankoop of ruiling van eenige aan het tegenwoordige Raadhuis grenzende perceelen. De kosten daarvan worden in het voorstel aldus geschat:

Bijbetaling perceel firma Schröder en Co. f 200,000 — huis Riviervischmarkt 2 f 55,000; — perceel Lankhout en Co. f 14,000; — verbouwing Raadhuis f 400,000; — verbouwing perceel Riviervischmarkt f 40,000; verbouwing St.-Nicolaas-Gasthuis f 100,000; — meubilair, rechten en onvoorzien f 41,000; — totaal f 850,000.

Uit de toelichting blijkt, dat het de bedoeling is, om het perceel Groenmarkt 5 der firma Schröder bij te trekken aan het tegenwoordige Stadhuis en dat dan te verbouwen zóó, dat verkregen wordt: 1o. een nieuwe Raadzaal; 2o. een afgezonderde kamer voor den burgemeester; 3o. de thans buiten het Stadhuis gevestigde afdeelingen der secretarie weder in het Raadhuis onder te brengen en daar tevens de noodzakelijke meerdere ruimte te verkrijgen. Dat zal

verkregen kunnen worden o.a. door verhooging van het Stadhuis met een verdieping.

Over dit voorstel — aanvankelijk nog slechts tot aankoop van de noodige nieuwe perceelen (Groenmarkt 5, Riviervischmarkt 2, gebouw Lankhout en Co.) — werd in de openbare zitting slechts weinig gesproken.

De Heer Snouck Hurgronje was van oordeel, dat het plan niet berekend is op de toekomst. Komt de uitbreiding tot stand, dan zal reeds dadelijk alle beschikbare ruimte ingenomen worden. Spr. is overtuigd, dat men na 15 of 20 jaren weer voor een zelfde probleem zal staan.

De Heer Van Zuijlen van Nijevelt gevoelde wel iets voor deze bezwaren, maar was van meening dat een afzonderlijk voldoende gebouw in de naaste toekomst niet zal zijn te verkrijgen.

De wethouder Bevers verdedigde het voorstel, dat voor een verre toekomst zal voldoen, dat de zoo gewenschte concentratie der secretarie zal brengen en de beschikking zal geven over het dubbele der tegenwoordige ruimte.

Het voorstel werd daarna aangenomen met 26 tegen 6 stemmen, nl. van de heeren Snouck, Smit, Warneke, J. C. Jansen, Van Houten en Repelaer van Molenaarsgraaf.

HAARLEM. Met den bouw van het openbare zwembassin, naast de bestaande particuliere zwemschool aan de Houtvaart, zal binnenkort begonnen worden.

— Door den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid alhier, worden pogingen in het werk gesteld om in den loop van dit jaar in genoemd Museum eene tentoonstelling te organiseeren betrekking hebbende op de aesthetische ontwikkeling van het kind.

Hij verzoekt allen, die daartoe in staat zijn en roeping gevoelen, aan deze tentoonstelling hunne medewerking te verleenen door goede wenken te geven en bijdragen te leveren, zich met hem in verbinding te stellen.

Er zal worden onderzocht hetgeen op genoemd gebied in het buitenland werd verricht, terwijl het voornemen bestaat den catalogus, die van deze tentoonstelling zal uitgaan, zóó in te richten, dat hij vóór belangstellenden als leiddraad zal kunnen dienen.

Nadere bijzonderheden omtrent organisatie, alsmede het juiste tijdperk, waarin deze tentoonstelling zal worden gehouden, zullen later worden bekend gemaakt.

— Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de maand Januari door 684 belangstellenden bezocht.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de afgeloopen maand 256 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

RAVESTEIN. Hier ter stede wordt het bestaande Gemeentehuis voor afbraak verkocht en zal een nieuw Raadhuis met eene daaraan belendende teekenschool gebouwd worden.

TIEL. Uit verschillende gegevens blijkt, dat de bij Kesteren opgegraven voorwerpen afkomstig zijn uit den tijd der Romeinen, en misschien reeds van veel vroeger. Zij wijzen op een nederzetting van een volksstam, die nog slechts een zeer primitieven graad van beschaving moet hebben bereikt.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Twee Opzichter-Teekenaars bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Vijf Leerarenaan de Ambachtsschool te Leeuwarden. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Onderbaas. Brieven onder no. 25510 aan het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Gemeente-Architect van Westdongeradeel. Jaarwedde f 800. Adres op zegel voor 15 Februari a. s. aan den Burgemeester te Ternaard. (1)

— Opzichter, voor opmeten en uitzetten. Brieven onder no. 1417 aan den Boekh. Firma R. Los Bussum. (1)

— Chef de Bureau bij de firma Wijnmalen & Hausmann te Rotterdam. (1)

— Bouwkundige als Chef de Bureau. (Zie adv. in no. 5.) (2)

— Onderwijzer in het smeden aan de Ambachtsschool te Tiel, tegen 1 April, salaris f 750. Stukken inzenden vóór 15 Februari aan den Directeur der school. (2)

— Teekenaar, bekend met ijzerconstructie. Adres onder No. 3485 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Scheepsbouwkundig Teekenaar bij Gebr. Fernhout, Jntfaas-Liesbosch bij Utrecht. Bekendheid met de moderne talen en practische ontwikkeling. (2)

— Teekenaar-Opzichter voor het Electrotechnisch Bureau der Industrieele Maatschappij, Keizersgr. 127, Amsterdam. (2)

— Werkmeester-Machinefabriek, leeftijd 30 à 40 jaar Brieven lett. D. E. 438, Nieuws van den Dag. (2)

— Leerling-Teekenaar op een Fabriek van Metaalwerken te Amsterdam. Brieven onder letters K. B., Centr. Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (2)

— Werktuigkundig Ingenieur bij de Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij. Voor den dienst in Indië. Adres, Jan Pz. Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Onderwijzor in het timmeren aan de Ambachtsschool te Sneek.
Stukken voor 15 Februari aan den Directeur. (3)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

26 Bouwk. Opz.-teek., 18—42 j., *f* 40—*f* 90 's maands.
3 Waterb. Opz.-Teek., 21—31 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
6 Werktuigk. Teek., 18—26 j., *f* 40—*f* 80 's maands.
1 Electrotechniker.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 Februari.

Alkmaar, te 2 uren, door den architect K. Wijker in het café Penning, Breedstraat: het bouwen van een villa te Egmond aan Zee; aanwijzing gehouden, bestek en teekening te bekomen bij den architect te Egmond aan Zee.

Amsterdam, te 12 uren, door het gem. best.: het versterken van de ijzeren draaibrug no. 152 over de Haarlemmervaart, begr. f 10500. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlicht. bij de afdeeling „Bruggen" ten Stadhuize, kamer ZZ, van 10 tot 12 uur, gedurende de week, welke aan de best. voorafgaat.

Breda, ten 11 uren, door de genie: best. no. 14: het uitbreiden, verbeteren en inrichten van deponeer- en wapenkamers te Breda, begr. f 950; het best. en het procesverb. verkrijgb. op het bureel van den besteder.

Leeuwarden, door de Leeuwarder waterleiding Mij.: het bouwen van een pompstation en woningen bij Leeuwarden; best. en teekening verkrijgbaar bij den arch. H. H. Kramer.

Vervolg zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 18 Februari 1905. No. 7.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

BOUWKUNDIGE SAMENSPRAKEN.

III.

— Rrrrrr. —
— Hallo! —
— Spreek ik met den architect X? —
— Jawel mijnheer, met wien heb ik de eer? —
— De Directeur der Verzekerings-maatschappij *„De verkeerde wereld"*. —
— Wat is er van uw dienst? —
— Onze maatscharpij weet met haar geld geen raad. Wij geven hypotheek, wij geven geld op prolongatie, maar altijd weer zitten wij met onze kapitalen verlegen. Nu hebben wij aan het gemeentebestuur van Amsterdam voorgesteld, het Kommandantshuis te koopen voor een miljoen. Een mooie prijs, vindt u niet? —
— Zeker, mijnheer. —
— Maar denkt U, dat men ons bod met beide handen aangrijpt? Niets daarvan. De heeren willen eerst zien, wat wij daar bouwen zullen, alvorens zij den Raad durven voorstellen, tot den verkoop over te gaan. En nu wilden wij u vragen, een ontwerp voor ons te teekenen. —
— Maar zou u zich dan niet liever tot mijn collega Berlage wenden? Die maakt van verzekeringsgebouwen zijn specialiteit. —
— Wij willen den architect van onze concurrenten niet hebben. De Beurs bevalt ons niet. Wij moeten iets hebben, dat de aandacht trekt. Want reclame is voor ons een eerste vereischte. En een punt als de Dam te Amsterdam levert voor een reclame een unieke gelegenheid.
— Dat ben ik wel met u eens. —
— Nu hadden wij gedacht, daar zoo iets als een Amerikaansche hemelkrabber te plaatsen. U kent toch het „Strijkijzer" te New-York? —
— Ik heb er althans wel een afbeelding van gezien. —
— Zoo iets bedoelen wij. Maar, als een toespeling op den naam onzer maatschappij zouden wij het onderstboven willen plaatsen. —
— Onderstboven??? —
— Ja, mijnheer X, vindt u dat zoo iets vreemds? Op vele tentoonstellingen heeft men al iets dergelijks gehad, en het trok de menschen, dat het een lust was. U zult eens zien, hoe het publiek komt toestroomen, als ons gebouw aan den Dam staat. De heipalen moeten boven het platte dak uitsteken, en daaraan maken wij dan met reusachtige letters den naam der maatschappij vast.
— Ik moet eerst nog aan dat denkbeeld wennen. Wat mag het gebouw kosten? —
— Laat ons zeggen een à twee miljoen. Op een ton of wat kijkt onze maatschappij niet. Voorloopig verlangen wij alleen een plan voor de gemeente Amsterdam, en zijn bereid dit met tienduizend gulden te honoreeren. —
— Dat is zeker een verleidelijk aanbod. Maar ik

geloof niet, dat het Gemeentebestuur van Amsterdam zoo iets tegenover het paleis geplaatst zal willen hebben. En, bij nader inzien ben ik ook huiverig, mijn naam aan een ontwerp, als door u gevraagd, te verbinden. —

— Kom, kom, mijnheer X, het geld verzoet den arbeid. —

— Ja, maar mijn naam is ook iets. Werkelijk, ik moet voor de vereerende opdracht bedanken. —

— Is dat uw laatste woord? Nu, dan moet ik het eens met een uwer collega's probeeren. Ik zal wel iemand vinden, die zulk een plan voor mij maken wil. Goeden morgen, mijnheer X! —

— Uw dienaar, mijnheer.

— Rrrrr. —

HET PALEIS DES VREDES.

De mededeeling, dat het Bestuur der Carnegiestichting besloten heeft, behalve de uitgenoodigde bouwmeesters ook alle architecten der wereld tot de prijsvraag voor het Paleis des Vredes toe te laten, zal zeker overal met genoegen vernomen zijn.

Aan het Bestuur der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst komt de dank toe van alle beoefenaars der bouwkunst voor wat het deed, om deze verblijdende uitkomst te verkrijgen.

Wat heeft nu echter de uitnoodiging te beteekenen? Als de uitgenoodigden niet op de een of andere wijze voor de te nemen moeite schadeloos worden gesteld, zullen wij zeker aan de prijsvraag niet mededoen.

Die schadeloosstelling zal bezwaren met zich brengen, omdat een prijsvraag het onbekend blijven der deelnemers, totdat de uitspraak geschied is, eischt. En het is niet gewenscht, dat de uitgenoodigden op een of andere wijze worden voorgetrokken.

Wij begrijpen wel, dat het Bestuur der Stichting in een moeilijk geval verkeert, daar het de uitnoodigingen, zoo zij reeds geschied mochten zijn, niet ongedaan kan maken. Maar het kan voor de beoefenaars der bouwkunst niet onverschillig zijn, op welke wijze gezegd Bestuur uit de moeilijkheid denkt te geraken.

DE CENTRALE TECHNISCHE SCHOOL.

Over het algemeen kan men niet zeggen, dat de technici zich bijzonder warm hebben gemaakt voor de Centrale School voor Middelbaar Technisch Onderwijs. Een uitzondering dient gemaakt voor den Bond van Technici, in het bijzonder voor haar lid de Heer H. J. C. Haver.

Deze Heer deed nu weder in het Bouwkundig Weekblad van zijn belangstelling blijken. En daar hij ook aanhaalt, wat over het onderwerp in „de Opmerker" werd geschreven, meen ik, uit wiens pen deze artikelen, met W. onderteekend, gevloeid zijn, nog een enkel woord in het midden te mogen brengen.

De Heer Haver zal zich ongetwijfeld de lezing herinneren, die ik, over „de Technische School", den 27 November 1902 voor de afdeeling Amsterdam van den Bond van Technici hield, en waarop een bijzonder geanimeerd debat volgde.

Ik laat hier nog eens het besluit van mijn toespraak volgen.

* * *

Het zij mij vergund, ten slotte nog eens te zeggen, hoe ik de regeling zou gewenscht hebben. Als de grondslag van alle techniek beschouw ik het handwerk, als haar eenig doel de practijk. Daarom zou ik, „si j'étais Excellence", niet met de regeling van het *middelbaar* technisch onderwijs begonnen zijn. Overal, waar dit maar mogelijk was, zou ik ambachts-, nijverheids- en landbouwscholen hebben opgericht. Het bezoek dier scholen, die natuurlijk ontdaan moesten zijn van de gebreken, die haar tegenwoordig aankleven, zou ik niet beperken tot de kinderen der mingegoeden. Ook die der meergefortuneerden zou ik, als zij aanleg voor een of anderen tak van techniek toonden, naar die scholen gezonden willen zien. Dat zou aan heel wat dwaze vooroordeelen der standen tegenover elkander een einde maken.

Een wettelijk geregeld leerling-stelsel zou niet kunnen worden gemist. Wie, na deze lagere technische scholen verlaten te hebben, bij hun voornemen, om technicus te worden, bleven, zou ik als leerling willen laten werken, daar waar gelegenheid bestond, het vak hunner keuze te beoefenen. Voor de ijverigsten en meest begaafden zou ik avond-cursussen willen openen.

En aan de uitstekendsten onder deze leerlingen zou ik gelegenheid tot hoogere vorming willen geven, doch niet vóór hun een en twintigste jaar. Alle schoolschheid zou ik bij die vorming uitsluiten en hen, die tot dit onderwijs werden toegelaten, volkomen vrijheid geven, naar roeping en aanleg, dat onderdeel der techniek te bestudeeren, hetwelk hun het meest aantrok. Deze studie zou ik bepalen tot drie jaar en hen, die het noodig hadden, door ruime toelagen in staat stellen, er zich onbezorgd aan te wijden. Zoo zou voor ieder bekwaam man, uit welken stand ook voortgekomen, de gelegenheid geopend zijn, om het vak zijner keuze in alle bijzonderheden te bestudeeren. Diploma's zou ik aan deze uitverkorenen niet uitreiken, met examens zou ik niemand kwellen. Het feit alleen, dat iemand tot dit hooger onderwijs werd toegelaten, zou voldoende onderscheiding voor hen zijn.

Dit geheel vrije onderwijs, genoten op een leeftijd, die waarborg biedt voor den ernst der studeerenden, zou betere uitkomsten opleveren dan de examendressuur van thans. Maar ik ben er zeker van, dat mijn plan overal tegenwerking zou ondervinden, en dat, bood ik het, in een wetsontwerp belichaamd, der Volksvertegenwoordiging aan, er geen meederheid voor te vinden zou zijn. Want iets zóó nieuws zou in Nederland iets ongehoords zijn.

* * *

Het is te begrijpen, dat ik, die zulke idealen heb, door de lezing der Memorie van Toelichting op het ontwerp van wet tot verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 niet bijzonder bevredigd was.

Daarvan geeft blijk mijn opstel in „de Opmerker" van 21 Mei 1904, hetwelk door den Heer Haver wordt aangehaald. Heb ik in dat opstel critiek uitgeoefend zonder argumenten? Heb ik niet nauwkeurig gelezen, eer ik mij tot schrijven zette? De Heer Haver

beantwoordt beide vragen bevestigend, doch voert geen bewijzen aan.

Ik had gezegd, dat er personen waren, die vreesden, dat het Middelbaar Technisch Onderwijs op de klip der theorie zou stranden. En ik meende, dat het ingediend ontwerp tot stichting eener Middelbare Technische School bewees, dat deze pessimisten goede profeten waren geweest.

Naar aanleiding hiervan merkt de Heer Haver het volgende op „Hoe nu, vraagt men? De M. v. T. stelt als toelatingseischen: 1°. *vijf jaren praktijk*, 2°. hand- en rechtlijnig teekenen, 3°. Nederlandsche taal, rekenen, algebra, meet- en natuurkunde, van alle vijf vakken de *beginselen* en 4° één der moderne talen. Met andere woorden, de voorbereiding geschiedt in de praktijk en met uitzondering van het vakteekenen in zeer enkele plaatsen, kan de geringe theoretische kennis voor toelating zelfs op het kleinste dorp verkregen worden. Kennelijk is dit gedaan om de toelating voor *ieder* mogelijk te maken en het verblijf aan de M. T. S. slechts te doen strekken tot het opdoen van noodzakelijke vaktheorie, zooals uit § 7 sub b van de M. v. T. dan ook blijkt, getuigt dit niet van een practischen blik op het onderwerp?"

Op deze vraag gaf ik in mijn artikel het volgende antwoord. „De technische school wil dus hare aansluiting zoeken aan de ambachtsschool en werkplaats. Op zich zelf is dit zeker voortreffelijk. Doch dan kunnen de twee jaar, die de cursus zal duren, aan weinig anders besteed worden, dan het bijbrengen van wat theoretische kennis. Daarbij komt nog, dat er iets tweeslachtigs in de geheele school is. De inrichting met hoofdleeraren, leeraren, amanuenses en assistenten doet denken aan eene universiteit dat echter de leerlingen een uniform zullen dragen, brengt eene militaire school in herinnering".

Zoowel universiteit als militaire school houden zich uitsluitend met theorie bezig; er kan wel geen twijfel aan bestaan, of ook de Middelbare Technische school zal dit doen.

En het komt mij voor, dat zulk een opleiding voor jongelieden van 17 jaar weinig waarde heeft. Ik lichtte dit in mijn artikel nog toe door het volgende:

„De vraag is, of de leerlingen, wanneer zij op de school komen, wel voldoende onderlegd zullen zijn om de theoretische lessen, ook al trachten de onderwijzers ze nog zoo bevattelijk te geven, te kunnen volgen. De Minister wil, dat de jongens na eenigen tijd de school bezocht te hebben, zich aan een examen zullen onderwerpen. Wie dan blijkt niet voldoende op de hoogte te zijn, wordt van de school verwijderd.

Tegen een regeling als hier wordt voorgesteld, bestaat ongetwijfeld het bezwaar, dat bij den aanvang van iederen leergang rijp en groen de schoolbanken vult. Vindt de schifting na drie maanden plaats, dan zal het getal van 240 leerlingen, waarvoor de school berekend is, belangrijk slinken. Worden dan nieuwe leerlingen opgeroepen om de vrijgekomen plaatsen in te nemen, dan hebben deze plaatsvervangers niet slechts het nadeel, dat zij midden in den leergang vallen, maar is de kans groot, dat er ook van hen na drie maanden verscheidenen zullen moeten worden weggezonden. Zulk een regeling zou het geheele onderwijs ontwrichten en daarom zal er wel niet anders overblijven, dan de schifting na het eerste jaar te maken. Dan bestaat echter weer het nadeel, dat tal van plaatsen worden bezet door ongeschikten gedurende een vol jaar, wat weder een zeer ongewenschten toestand in wezen roept".

Hieruit zal den Heer Haver wel duidelijk zijn geworden, hoe moeilijk het is, een theoretische school op de practijk te doen steunen, ten minste wanneer de leerlingen bij hun toelating niet ouder dan 16 à 17 jaar zijn.

In mijn systeem, dat bedoelt, de practische opleiding tot het 21ste jaar te doen voortduren, en alleen hen, die voor theoretisch onderwijs aanleg toonen, als zij avondlessen bezoeken, tot dit onderwijs toe te laten, bestaat zulk een bezwaar niet.

Ik had gezegd, dat wie zich aan een examen als voor den waterstaat enz. wil onderwerpen, het reeds een groote weldaad zou achten, indien hij de kennis, nu als het ware te hooi en te gras opgedaan, op den vervolgcursus van een ambachtsschool had kunnen verkrijgen.

De Heer Haver is dit met mij eens, maar toch voelt hij niets voor mijn denkbeeld, om in iedere provincie aan één der ambachtsscholen zulk een vervolgcursus in te richten en met de centrale school voorloopig nog te wachten.

Hij zegt hieromtrent het volgende: „Laten we eerst de financieele zijde van het vraagstuk eens bezien. De kosten van den bouw, volgens de M. v. T. worden zonder aankoop van terrein begroot op f 800,000, die voor inrichting op f 100,000. Terrein en helft der bouwkosten zijn voor de M. T. S. toegezegd door de gemeente Haarlem, en wij twijfelen niet of ook andere gemeenten zouden daartoe bereid zijn. Het jaarlijksch budget van uitgaven bedraagt, volgens de M. v. T. f 125,000. Nemen we nu aan, dat de Regeering over zou gaan tot het oprichten van 10 M. T. Scholen, dan zouden we voor op- en inrichting van elke school f 90.000 krijgen, een cijfer dat veel te laag is."

Ik heb echter *niet* verlangd, dat er 10 of 11 scholen zouden worden opgericht, doch alleen, dat er eenige, bijvoorbeeld drie vervolgklassen aan reeds bestaande ambachtsscholen worden verbonden. En als ik bedenk, dat ik te Amsterdam voor f 45,000 menige lagere school heb kunnen bouwen, dan zal men voor f 90,000 toch zeker wel de noodige lokaliteit voor drie klassen kunnen verkrijgen.

En als elke school jaarlijks f 12.500 kreeg, zou zij zeker in staat zijn het onderwijs te geven met f 8000 voor salarissen, f 1500 voor beurzen en f 3000 voor onderhoud, enz.

De Heer Haver moet dus nog eens goed overpeinzen, of dit denkbeeld zoo onuitvoerbaar is. Dat, zooals hij zegt, de meeste ambachtsscholen gebrek aan ruimte hebben, kan grif worden toegegeven. Daarin moet op eenigerlei wijze worden voorzien, als de Staat zal beginnen te beseffen, dat ook het Lager Technisch Onderwijs van hem moet uitgaan. De f 90,000 mogen daarvoor echter *niet* worden aangewend, want die zijn voor de vervolgklassen, die tot het Middelbaar Technisch Onderwijs behooren.

De Heer Haver zegt nog: „Buitendien zou eene combinatie van lager en middelbaar vakonderwijs aan eene zelfde inrichting groot gevaar opleveren, dat de leerlingen der A. S. *te veel*, die der M. T. S. daarentegen *te weinig* zouden ontvangen." Ik begrijp niet, waarin dit gevaar kan bestaan, als een behoorlijk rooster van lesuren wordt opgemaakt. Bovendien is er geen scherpe grens tusschen Lager en Middelbaar Technisch Onderwijs te trekken.

Het voornaamste bezwaar tegen de school te Haarlem ligt in hare moeilijke bereikbaarheid. De Heer Haver zegt daaromtrent: „Het bezoeken van ééne M. T. S. is natuurlijker lastiger, dan het deelnemen aan den cursus van 10 verspreide scholen,

maar dit bezwaar is door de Regeering voorzien en door de beurzen ten deele opgelost".

Mijn meening is, dat ondanks dit alles de Centrale Middelbare Technische School onbereikbaar zal blijken te zijn voor degenen, in wier belang zij zal worden opgericht. Ik zeide: „Opzichters, teekenaars, werkbazen, kortom allen, wier kinderen nu het beroep hunner vaders kiezen verdienen *hoogstens* f 1800 in het jaar; hoe kunnen die menschen, *meest* met groote gezinnen, die werk hebben om rond te komen, hun zoons twee jaar te Haarlem laten studeeren?"

De Heer Haver vindt, dat dit „in een betoog geen slecht figuur maakt en dat vooral de twee door hem gecursiveerde woorden klinken als een klok". Hij oordeelt echter het „hoogstens" onjuist, omdat bij den Waterstaat het tractement tot f 2400 gaat en bij den dienst der Publieke Werken te Amsterdam de hoofdopzichters tot f 2500 's jaars kunnen verdienen.

Hierbij valt op te merken, dat opzichters met f 2400 of f 2500 tractement witte raven zijn, doch dat het zelfs voor dezen, die natuurlijk niet voor een beurs in aanmerking komen, onmogelijk zal zijn f 600 per jaar aan de studie van hun zoon ten koste te leggen.

Laat mij nog eens mogen herhalen, wat ik in mijn artikel omtrent deze vraag zeide. „Of het wel in het belang dergenen, die bij het Middelbaar Technisch Onderwijs betrokken zijn, mag worden geacht, dat de school zeer grootscheeps zal worden ingericht, betwijfelen wij. Het is waar, dat Haarlem door een „gezonde ligging" en een „schoone omgeving" uitmunt. Het schoolgeld van f 10 zal, voor wie te Haarlem woont, geen bezwaar opleveren. Doch, al moge de Minister zeggen, „dat de levensstandaard te Haarlem niet te hoog wordt opgedreven", men leeft aan het Spaarne niet van den wind, terwijl de gemeente-ontvanger komt aankloppen om 4 % van inkomens, die zoo zijn, dat zij het zenden van kinderen naar een Middelbare Technische School toelaten. Toch zijn de Haarlemmers er nog het beste aan toe, zoolang de Hollandsche Spoorwegmaatschappij de abonnementen niet gratis geeft. De ligging tusschen „de twee aanzienlijkste provincies" waarvan de Minister gewaagt, kan hoogstens aan spoorstudenten te Leiden, Alkmaar en Amsterdam ten goede komen. Voor de bewoners van andere gemeenten des Rijks blijft slechts over hun kinderen twee jaar te Haarlem in den kost te doen. En nu vragen wij ons af, of de personen, behoorende tot den kring, waaruit de opzichters en dergelijken voortkomen, tot het brengen van zulk een offer in staat zullen zijn."

De Heer Haver meent, dat de Centrale Technische School zoo vele voordeelen biedt „dat opoffering door de belanghebbenden gewenscht en geoorloofd is". Doch of een zoodanige opoffering, hoe gewenscht en geoorloofd, ook *mogelijk* is, daaromtrent laat de Heer Haver zich niet uit.

Door het bovenstaande geloof ik te hebben aangetoond dat:

1°. De regeling, in de Memorie van Toelichting voorgestaan, door een betere vervangen kan worden, waaruit volgt:

2°. dat het in die Memorie ontwikkelde leerplan niet deugt.

3°. Dat het verbinden van vervolgklassen aan bv. een tiental ambachtsscholen niet meer van aanschaffing en van exploitatie zal kosten dan de nu voorgestelde Centrale School.

4°. Dat een tiental vervolgklassen beter in de behoefte kunnen voorzien, dan de Centrale School.

5°. Dat er in ons land voldoende leerkrachten zijn, om de vervolgklassen te voorzien, daar men toch zeker wel het veertigtal personen, daarvoor noodig, zal kunnen vinden.

6°. Dat belangstellenden en belanghebbenden zoo laks mogen zijn, als zij willen, zonder dat daardoor, worden de vervolgklassen opgericht, schade van belang kan ontstaan.

A. W. WEISMAN.

HAARLEM, 5 Februari 1905.

De Nieuwe Rott. Courant gaf dezer dagen een overzicht van het belangrijk afdeelingsverslag van de Tweede Kamer over het wetsontwerp tot verhooging en wijziging van Hoofdstuk Binnenlandsche zaken der Staatsbegrooting voor 1904 betrekkelijk het technisch onderwijs.

In dit verslag worden na algemeene beschouwingen over de regeling van het technisch onderwijs in het algemeen, waarin o.a. gezegd wordt, dat men meent dat de minister het vakonderwijs te veel op theoretischen grondslag wil inrichten, ook verschillende opmerkingen gewijd aan de Centrale Middelbare school.

Zoo bijvoorbeeld kwam aan vele leden twijfel gerechtvaardigd voor, of de ontworpen centrale middelbare technische school wel te recht door de regeering als in de eerste plaats dringend noodzakelijk wordt voorgesteld. Een gunstige invloed op de oprichting van vakscholen van verschillenden aard kan bezwaarlijk van deze centrale instelling worden verwacht, en tegen het voorgestelde technicum blijft de grief bestaan, dat daarvan geenerlei prikkel en spoorslag is te wachten, welke versnelling van de zich overal openbarende prijzenswaardige actie om ambachtsscholen op te richten zou kunnen ten gevolge hebben, terwijl bovendien evenbedoeld mogelijk voordeel zich in geen geval verder dan tot de ambachtsscholen zal uitstrekken en zich niet zal doen gelden ten aanzien van de andere vakscholen, waar tal van vakken worden onderwezen, waarin gemeenlijk aan de ambachtsscholen geen onderricht wordt gegeven.

Men was daarom van oordeel, dat, naast het verzekeren van regeeringssteun aan ambachts- en vakscholen, naar mate deze op verschillend gebied worden opgericht, voor de verdere ontwikkeling van het vakonderwijs de oprichting niet van de centrale middelbare technische school, maar van het centrale nijverheidsinstituut in de eerste plaats behoort te worden ter hand genomen.

Een centraal instituut voor middelbaar industrieel onderwijs zou, wanneer het althans het karakter van het Oostenrijksche zou dragen, en voornamelijk op het kleinbedrijf en het ambacht gericht zou zijn, voor de betrokken kringen niet alleen van zeer groot nut zijn, maar daar ook een krachtigen drang uitoefenen tot de oprichting van eigen vakscholen.

In de tweede plaats meende men te mogen aanbevelen de bevordering van de uitbreiding van het middelbaar technisch onderwijs in de verschillende deelen des lands, voornamelijk in verband met de behoeften van de verschillende industriën.

Eerst in de derde plaats kan zich de behoefte doen gevoelen aan een centrale middelbare technische school, welke zooals de minister zich die denkt, voornamelijk de opleiding voor bouwkundig opzichter, werktuigkundige of electrotechnicus beoogt te verzekeren.

Met de meening, dat de ontwikkeling van het vakonderwijs beter dan door het regeeringsvoorstel zou worden bevorderd door het steunen van de bestaande inrichtingen en het aanwakkeren van het particulier initiatief, stemden vele leden in. De opmerking werd in dit verband gemaakt, dat de minister, evenals bij zijne theoretische beschouwing over het vakonderwijs, ook bij zijn werkplan afwijkt van de antirevolutionaire lijn en blijk geeft van miskenning van de souvereiniteit in eigen kring.

Werd het steeds ernstig betreurd, dat, met het oog op de voor die oprichting benoodigde gelden, de subsidiën van 's rijks schatkist ten behoeve van bestaande of nog te stichten ambachtsscholen tegenwoordig slechts uiterst karig en schoorvoetend werden verleend, in beginsel nog bedenkelijker scheen de concurrentie, welke, door aan het rijksinstituut eene werktuigkundige afdeeling te verbinden, aan de machinistenschool te Amsterdam zal worden aangedaan.

Bestrijding vond evenwel de aanbeveling om vóór alles de oprichting van het centrale nijverheidsinstituut ter hand te nemen.

Beter scheen het aan verscheidene leden, bij de maatregelen tot ontwikkeling van het vakonderwijs noch het technische, noch het industrieele centrale instituut op den voorgrond te plaatsen, maar aanvankelijk alle kracht te zoeken in het steunen en uitbreiden, niet alleen van de ambachtsscholen, maar ook van de zoogenaamde middelbare industrieele vakscholen; aan de bestaande ambachtsscholen zouden dan vakscholen kunnen worden verbonden ter beoefening van dien tak van nijverheid, welke voor de streek, waar de ambachtsschool is gelegen, van het meeste belang is.

Dat de centrale middelbare technische school niet in eene dringende behoefte zou voorzien, werd door sommige leden stellig ontkend.

H. i. werd de ontwikkeling der ambachtsscholen en andere lagere vakscholen juist belet door het ontbreken van een centraal instituut, waar de noodige leerkrachten voor de bedoelde scholen worden opgeleid en gevormd.

Van de zijde van de vele leden, die de regeeringsvoordracht aan kritiek hadden onderworpen, werd met kracht opgekomen tegen de veronderstelling als zouden aan die kritiek politieke overwegingen ten grondslag liggen.

Is het waar, dat er gebrek bestaat aan goede leerkrachten voor het ambachtsonderwijs, dan zal moeten worden omgezien naar maatregelen om daarin te voorzien. In geen geval mag echter, meende men, daarin aanleiding worden gevonden om, met voorbijgaan van de ambachtsscholen, alle aandacht te wijden aan eene centrale inrichting, welke slechts ten deele als kweekschool voor vakonderwijzers kan dienst doen, en naar het oordeel van verscheidene leden daarvoor geheel ongeschikt is, en welke daarenboven, met het oog op de kosten, behalve voor inwoners de gemeente waar zij gevestigd is, slechts voor zeer weinigen toegankelijk zal zijn.

De kosten van de voorgestelde centrale middelbare technische school worden geraamd op f 900,000, voor bouw en inrichting, waarvan de helft tot een bedrag van ten hoogste f 400,000 door de gemeente Haarlem zal worden gedragen, en op f 125,000 als jaarlijks terugkeerenden post. Deze raming kan echter, naar het oordeel van verscheidene leden, niet anders worden beschouwd dan als een minimum, dat onvermijdelijk belangrijk zal worden overschreden.

Met klem werd er daarom op aangedrongen, dat eene globale raming aan de Kamer worde overgelegd van de kosten, welke het technisch onderwijs, zooals de minister dat heeft uitgebeeld, in zijn geheel zal vereischen.

De salarissen werden buitensporig hoog geacht.

Het was echter niet alleen de bezoldiging, maar vooral ook het aantal van de aan het technicum te verbinden leerkrachten, dat scheen te getuigen van het ontbreken van het streven om de kosten tot het werkelijk noodzakelijke te beperken.

Sommige leden wenschten van hunne meening ten deze te doen blijken door thans in geen geval meer dan de helft van de als eersten termijn voor den bouw aangevraagde som van f 100.000 toe te staan; de overblijvende f 50.000 zouden dan op andere, meer doeltreffende wijze ten nutte van het vakonderwijs kunnen worden aangewend.

Over het algemeen vond het beurzenstelsel echter weinig aanhangers.

In overweging werd echter gegeven, de beurzen niet hooger te stellen dan f 100, en haar aantal niet te uitgebreid te doen zijn; 50 beurzen op omstreeks 150 kweekelingen scheen te veel.

Dat voor toelating op de school aansluiting wordt gezocht aan het handwerk, aan ambachtsschool en burgeravondschool, vond bij zeer veel leden bijval.

Verschillende leden bleven op handhaving van den eisch van eene vijfjarige practische werkzaamheid aandringen.

Met betrekking tot de toelating werd voorts nog van vele zijden ingenomenheid betuigd met het voornemen, daarvoor alleen in die gevallen, waarin elke andere maatstaf van beoordeeling ontbreekt, een soort van examen af te nemen, doch als regel niet meer te verlangen dan het getuigschrift van den patroon, onder wiens leiding de aspirant practisch heeft gewerkt, en van den directeur van de ambachtsschool of burgeravondschool, waar hij is opgeleid.

De inrichting van het onderwijs werd door verscheidene leden aan kritiek onderworpen.

Van meer dan eene zijde werd de wenschelijkheid uitgesproken, omtrent die inrichting bepalingen in de wet op te nemen.

Men drong er op aan, dat alsnog bij de Memorie van Antwoord een concept-leerplan aan de Kamer worde aangeboden. Verscheidene leden verklaarden intusschen hieraan weinig waarde te hechten.

Verscheidene leden betuigden hunne instemming met het denkbeeld, met een 2-jarigen cursus te beginnen.

Minder ingenomen ware vele leden met de wijze, waarop de minister zich uitlaat over de mogelijkheid, dat van den 2-jarigen cursus slechts één jaar wordt doorloopen.

De omvang van het onderwijs werd van verschillende zijden geprezen.

Men keurde het algemeen goed, dat de regeering er op bedacht is, te prikkelen tot voortzetting der studie na het verlaten van de school, en tot aanhouden van den band met de school. Door sommige leden werden echter drie prijsvragen, voor elk waarvan een zilveren medaille en f 500 beschikbaar zou worden gesteld, voor dit doel te veel geacht.

Verscheidene leden achtten het niet wenschelijk eene uniformkleeding voor de kweekelingen voor te schrijven.

Andere leden konden de bezwaren tegen de uniformkleeding niet deelen. Zij wezen er op, dat ook door de kweekelingen van de machinistenschool te Amsterdam eene uniform gedragen wordt en dat daarover geen klachten worden vernomen.

Verscheidene leden bleven van oordeel, dat de Amsterdamsche machinistenschool, indien zij op doelmatige wijze uitgebreid en gereorganiseerd werd, het middel biedt om langs veel minder kostbaren weg hetzelfde doel te bereiken, wat de regeering met hare centrale school beoogt.

Wel gaf men toe, dat deze school nog te veel op het voetspoor van buitenlandsche technische scholen jongelieden, die de hoogere burgerschool niet ten einde konden doorloopen, tot minwaardige ingenieurs vormt; maar indien deze technische opleiding zich nog meer aan een practische voorbereiding aansloot, zou de industrie daarvan zeer zeker goede vruchten kunnen trekken.

Sommige leden betwijfelden intusschen dat het mogelijk zou zijn aan de school de noodig geachte uitbreiding te geven. Gaarne zou men dienaangaande door den minister nader worden ingelicht, onder mededeeling tevens van de kosten, welke, naar ruwe schatting, met eene eventueele uitbreiding zouden zijn gemoeid.

Het gevaar, waarmede de machinistenschool te Amsterdam wordt bedreigd, wordt in belangrijke mate verhoogd door de omstandigheid dat de regeering haar instituut te Haarlem wenscht te vestigen.

Met bevreemding hadden vele leden gezien dat de regeering van oordeel schijnt te zijn, dat de Staten-Generaal in de quaestie, waar de school zal worden opgericht, geen mede-zeggenschap toekomt.

In 't algemeen werd door verscheidene leden afgekeurd, dat, zooals in den laatsten tijd meer is voorgekomen en blijkbaar ook thans weer is geschied, wanneer plannen bestaan tot oprichting van een nieuwe instelling, verschillende gemeenten worden aangezocht of in de gelegenheid gesteld, een bod te doen, en het voordeeligste bod den doorslag geeft.

Haarlem werd door vele leden voor vestiging van de school niet de aangewezen plaats geacht.

Ook ten gunste van eene vestiging te Utrecht kunnen tal van argumenten worden bijgebracht; de industrie breidt zich daar sterk uit en door hare centrale ligging zou deze gemeente stellig boven Haarlem te verkiezen zijn. Sommige leden zouden gaarne gezien hebben dat de nieuwe school met de Polytechnische School werd verbonden en dus te Delft werd gevestigd. De minister heeft dit denkbeeld met kracht afgewezen, doch voor die afwijzing slechts één argument aangevoerd, nl. dat de midd. technische school daardoor zou worden geschaad, aangezien de eischen van onderwijs te hoog zouden worden opgevoerd ten koste van de grondigheid der te verstrekken onmisbare kennis. Dit argument scheen deze leden niet zeer krachtig.

BOEKBESCHOUWING.

Met den aanvang van dit jaar ging het tijdschrift Moderne Bauformen uitgegeven door M. J. Gradl en verschijnende bij Julius Hoffmann te Stuttgart zijn vierden jaargang in.

Drie jaren is een jeugdige leeftijd. In korten tijd evenwel heeft dit tijdschrift zich een plaats weten te veroveren en blijkens de beide eerste afleveringen van dit jaar, mag het met recht mededelen onder de publicaties van den eersten rang op architectonisch gebied.

De Duitschers hebben typische uitdrukkingen, die niet altijd van overdrijving zijn vrij te pleiten en met de toepassing waarvan zij wel eens wat te gul zijn. Niemand echter zal het den uitgevers euvel kunnen duiden, dat zij hier van „reich ausgestattet" spreken.

Elke aflevering bevat in den tekst tal van onberispelijk uitgevoerde afbeeldingen in autotypie en daarbij een achttal losse platen, meerendeels in kleuren in aquarelmanier, waaronder er zijn, die werkelijk meesterlijk van uitvoering mogen worden genoemd.

De eerste aflevering behandelt in hoofdzaak werken van Prof. Heinrich Metzendorf te Bensheim bij Darmstadt en van den Engelschman A. N. Prentice te Londen, beide architecten van moderne richting maar geen van beide verblinde dienaren der mode, integendeel serieuze kunstenaars, die de traditie in de bouwkunst van hun land op hare waarde weten te schatten.

Een paar interieur-studies, een van Hans Heller te Darmstadt en een van Edgar Wood te Manchester vormen den verderen inhoud.

De tweede aflevering geeft andermaal een blik op het werk van twee Engelsche architecten Buckland & Farmer te Birmingham, een Raadhuisontwerp voor Kiel van Prof. Hermann Billing te Karlsruhe, interieurstudies van Maurice Dufrène te Parijs en Max Benirschke te Düsseldorf en een kerk-ontwerp van Eliel Saarinen te Helsingfors.

Zooals men uit het bovenstaande kan zien ontbreekt het niet aan verscheidenheid, ook wat de nationaliteit betreft van de bouwmeesters, wier werken hier gepubliceerd worden.

De uitgevers zeggen dan ook in hun voorbericht voor den vierden jaargang:

„Wanneer het ook onze bedoeling is, hoofzakelijk de aandacht te vestigen op belangrijke werken van Duitsche architecten, zoo meenen wij toch in den geest van allen, die voor kunstindrukken vatbaar zijn, te handelen, door als tot heden ook buitenlandsche ontwerpen en bouwwerken in onze afleveringen te publiceeren voor zoover zij gezonde en voor ontwikkeling vatbare denkbeelden voor de cultuur van ons eigen land inhouden."

Deze o. i. volkomen juiste opvatting, maakt dat het debiet niet tot Duitschland beperkt zal behoeven te blijven. Wanneer de uitgevers op den ingeslagen weg voortgaan zal ook de Nederlandsch architect in dit tijdschrift menigmaal een „Anregung" kunnen vinden, die vrucht kan dragen.

* * *

Er is een tijd geweest, dat de beoefenaars der bouwkunst in hun teekeningen in ragfijne lijntjes en microscopische arceeringen met lithografen en graveurs wedijverden en als reactie is daarop gevolgd een tijd, dat lijnen, als met een houtje getrokken en een behandeling van de teekening, waarin vaak een opzettelijke slordigheid was waar te nemen, in de mode waren.

Terecht werd onlangs, naar aanleiding van een tentoonstelling, in dit blad opgemerkt, dat de architecten in den laatsten tijd weer meer zorg aan hun teekenwerk besteden, en moge ook het teekenen voor de bouwkunst niets anders dan een hulpmiddel zijn, een slordige behandeling van dit belangrijk onderdeel zal zeker niemand kunnen verdedigen en van den bouwkundige, die slordig werkt op het papier, zal men in den regel niet zonder grond ook slordigheid in de uitvoering van het bouwwerk kunnen verwachten.

Moge er ook af en toe wel eens reden zijn, om de bemerking te maken, dat op sommige scholen van het teekenen wat te veel werk gemaakt wordt, aan dit hulpmiddel te veel tijd wordt opgeofferd, toch

staat in het algemeen vast, dat de in de bouwkunst en aanverwante vakken niet te veel zorg aan oordeelkundig en accuraat teekenen kan worden besteed.

Het kan dan ook geen verwondering baren, dat een hulpmiddel voor alle technische vakken van zoo groote beteekenis door sommige personen tot het voorwerp van een speciale studie wordt gemaakt.

Een studie van dien aard, die meer bepaald gericht is op het „Vakteekenen" vinden wij in „Het Lijnteekenen als voorbereiding voor Het Vakteekenen" door G. A. Scholten, Architect en Leeraar M. O. te Tiel, waarvan ons dezer dagen door den uitgever D. Mijs aldaar het tweede deel werd toegezonden.

In zijn voorbericht noemt de schrijver zijn boek bescheidenlijk een „werkje" en in de buitenlandsche litteratuur bestaan lijviger boeken over het onderwerp maar wij meenen de twee klein quarto deelen, het tweede van een 150 tal bladzijden en 19 platen, gerust een werk te mogen noemen.

Beschouwen wij den inhoud nader, dan blijkt, dat waar het eerste deel de allereerste gronden van het lijnteekenen behandelt, ons hier de leerstof wordt geboden voor voortgezette oefening.

De eerste Afdeeling „Algemeen gedeelte" is in vijf hoofdstukken verdeeld, waarvan ons vooral die, welke handelen over „Meetkundige werkstukken en toepassingen" en over „Behandeling van de licht- en schaduwverdeeling" belangrijk voorkomen.

In de Tweede Afdeeling getiteld „Vakonderwerpen" worden achtereenvolgens beschouwd: boogvormen, profielen van lijsten, terwijl verder aanwijzingen worden gegeven voor het maken van vakteekeningen, teekeningen van gebouwen, machine teekeningen, het maken van werkteekeningen, het opwerken van technische teekeningen en het maken van lichtdrukken.

Talrijke figuren waren natuurlijk in den tekst noodig. De platen geven meerendeels zeer goede voorbeelden voor de verschillende wijzen, waarop men technische teekeningen behandelen kan.

Menig geoefend teekenaar zal ongetwijfeld in dit werkje nog verschillende zaken behandeld vinden die voor hem van practisch nut kunnen zijn.

Practisch is de strekking, wat reeds uit den titel blijkt. Men kan de onderwerpen, die er in behandeld worden nog verder uitspinnen en er nog heel wat beschouwingen aan vastknoopen, maar of het werk daardoor zou hebben gewonnen valt zeer te betwijfelen.

In zijn tegenwoordigen vorm zal het zeker aan de beoefening van het lijnteekenen bevorderlijk zijn en bijdragen tot een meer algemeene waardeering van methode en nauwkeurigheid in het vakteekenwerk.

INGEZONDEN STUKKEN.

ARCHITECTEN-BEVOEGDHEID.

Geachte Redactie!

Ik bemerk, dat in een artikel over architectenbevoegdheid in de Opmerker van 11 Febr. j.l., blijkbaar ontleend aan de „Building News" van 3 Febr. (de gegevens zijn bijeengegaard door het Institute Comittee van de R. I. B. A.) een abuis voorkomt nl. omtrent Duitschland, waarom ik u hier ter retificatie de orgineele tekst mededeel: „The three technical high schools of Berlin, Hannover and Aix-la-Chapelle grant this diploma after a course of four years. The other technical schools do not grant a diploma but a certificate on leaving school."

Met dankbetuiging voor de verleende plaatsruimte

Uw dw.

M.

Gelijktijdig met het bovenstaande ontvingen wij van den heer de Blois een rectificatie van de laatste alinea die op Duitschland betrekking heeft en luiden moet:

„De drie Technische Hooge Scholen te Berlijn, Hannover en Aken verleenen het diploma na een vierjarigen cursus. De overige technische scholen verleenen geen diploma's maar een getuigschrift bij het verlaten van de school."

Red.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De beroemde muurschilderingen in de Brancacci-kapel te Florence zijn met veel moeite .... afgestoft. Ze zijn er veel helderder door geworden. Restauratie was gelukkig niet noodig.

— Voor een nieuwen hofschouwburg heeft de stad Weimar f 180.000 gegeven en als nu de landdag het land f 240.000 laat bijdragen, zal de groothertog de ontbrekende f 480.000 geven.

— In de kerkzaal van het hertogelijk slot te Altenburg is brand geweest en er zijn kunstschatten vernietigd. Een kleine Madonna van Lukas Kranach den Ouden is erg beschadigd, maar nog gered.

BINNENLAND.

Afferden. Te Afferden, in de gemeente Druten, staat een bouwvallige toren uit de dertiende eeuw, waaraan vroeger eene kerk was gebouwd. Een lid der Commissie van Toezicht op gebouwen, gedenkwaardig voor geschiedenis en kunst, heeft dezen toren onderzocht en daarna verklaard, dat deze waard is in stand gehouden te worden. Dientengevolge zal nu de bouwvallige spits worden verwijderd, waarna de toren zal worden afgedekt, om te voorkomen, dat de tand des tijds nog grootere verwoestingen aanricht.

Almelo. De herstelling van „Het Huis te Diepenheim" is gegund aan de laagste inschrijvers, de heeren Tijhof en Fikkert, te Almeloo, voor f 17.949.

Amsterdam. Dinsdagmorgen is de grootste draaibrug van Europa in dienst gesteld. Den nacht tevoren werd de verhoogde lijn voltooid door het toewerpen van de laagte waarmede de oude IJmuider-zijlijn de nieuwe hoofdlijn sneed en door het aanbrengen van de nieuwe aansluitingen. De dienst ondervond door een en ander geen vertraging.

Appingedam. Het hoofdbestuur der „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" heeft voor de stichting van een ambachtsschool alhier, f 1500 beschikbaar gesteld.

Bussum. Onze gemeente krijgt een nieuw station. Het tegenwoordige is te klein geworden.

's-Gravenhage. Men verneemt dat het bestuur van de „Witte Societeit" met notaris van den Bergh in onderhandeling is over den koop van de huizen, welke, behalve de societeit, staan in het blok tusschen Plein en Doelenstraat. De bedoeling zou zijn, den heer van den Bergh het hoekperceel, waarin hij zijn kantoorlokalen heeft, in huur te laten behouden. De rest zou worden verbouwd, o.a. ten gerieve van de schaakliefhebbers, die zich thans in de Bibliotheek met een zeer kleine ruimte moeten behelpen en daarbij hen hinderen, die daar komen schrijven. Voorts zou er sprake zijn van een ruime gelegenheid tot stalling van automobielen voor de leden, enz.; maar dit zijn nog niet meer dan vluchtige denkbeelden.

De eisch voor de perceelen (groot 500 M².) is f 200.000.

— Naar het Vad. verneemt, is thans van regeeringswege een onderzoek ingesteld naar omvang en wijze van de restauratie der Groote Kerk alhier, welke na een eventueele opruiming der bekende leelijke en kleine huisjes noodzakelijk zou zijn.

— De kerkeraad der Geref. Kerk alhier, heeft besloten een nieuw kerkgebouw te zetten op een aangekocht terrein aan de 1e Schuytstraat. Tegen het einde van 1905 zal het gebouw gereed moeten zijn.

IJLST. De bekende fraaie kerk der Ned. Herv. gemeente alhier zal niet gesloopt, doch hersteld worden.

MIDDELBURG. Over de restauratie van Abdij- en Koorkerk meldt de „M. Ct.":

De restauratie der kerk bepaalt zich nog hoofdzakelijk tot den Noordergevel, die weder van spitsbogen wordt voorzien en in ouden vorm teruggebracht. De ramen, van gothisch karakter, bestaan uit in lood gevatte, kleine ruitjes, die aan de buitenzijde bedekt zijn door groote ruiten met brugijzers; de deur zal natuurlijk in overeenstemming met den stijl van het geheel worden gebracht.

Het geheele werk aan dien Noordergevel zal een maand of drie duren.

Wat de Koorkerk betreft, staat het nog niet vast, op welke wijze de restauratie zal worden voortgezet, of liever: hoe men daarmee nu een aanvang zal maken, want het eigenlijke werk moet hier nog beginnen.

De vloer is in deze kerk verhoogd en de ribben der gewelven zijn van het cement ontdaan en ten deele schoongemaakt, waaruit gebleken is, dat de steen der gewelven ten deele vergaan is en vernieuwd zal moeten worden.

NIJMEGEN. De Heer G. M. Kam, alhier, heeft, bij akte van 4 Februari 1905, aan den Staat der Nederlanden geschonken zijne hoogst belangrijke verzameling oudheden, doch zóó, dat deze schenking eerst na zijn dood door de Regeering wordt in bezit genomen.

Deze verzameling bestaat in hoofdzaak uit:

Eenige vóórhistorische vaten, steenen en bronzen beitels, wapenen, Romeinsche grafurnen, legioensteenen, kannen, vazen, lampen, terra nigra en terra sigillata, zoogenaamde Belgische waren, borden, vazen, kommen enz.; bronzen vazen, spiegels, beelden, fibula's, enz;

Romeinsch glaswerk, gesneden steenen, pastes, kralen, Romeinsche en Frankische wapenen, eenige Frankische vaten en voorts Romeinsche munten, gouden, zilveren en bronzen, uit den tijd der Republiek en den Keizertijd;

een zilveren medaillon van Constantijn den Groote.

De verzameling Romeinsch is voor het overgroote deel uit den Augusteischen tijd.

Voorts een aantal middeleeuwsche oudheden, als: vazen, tegels, enz.

Inzonderheid de Romeinsche en vóórhistorische oudheden zijn voor het overgroote deel in Nijmegen en omgeving gevonden.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat- en de B. O. W. in Ned.-Indië toegevoegd: aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ing. d. 3e klasse G. van Bemmel; aan den chef der 5e waterstaatafd. voor de uitvoering van afwateringswerken in Zuid-Panaroekan c.a. de ing. 3e kl. W. J. Steup.

— De opzichter 1e klasse bij den Waterstaat, J. Vreedenburgh, heeft wegens ziekte twee jaren verlof naar Europa aangevraagd, ingaande 3 Maart a. s.

— Uit Batavia vernam de „Sem. Ct." dat in Mei, behalve de directeur der B. O. W., H. P. Mensinga, 's lands dienst zullen verlaten de hoofdingenieurs A. P. Melchior, S. W. Bekking, A. G. Lamminga en de ingenieur der eerste klasse A. Ch. Nieuwenhuis.

Het „Bat. Nbl." vult dit aan met de mededeeling dat de Heer Nieuwenhuis in April denkt te vertrekken, terwijl de Heer Lamminga in Mei, de Heer Becking in Juni en de Heer Melchior in Juli zou gaan.

— Op de voordracht voor waterbouwkundig ambtenaar bij het waterschap Groede en Baanst (Zeeuwsch-Vlaanderen) zijn geplaatst de heeren J. J. Blok, buitengew. opzichter bij 's Rijks Waterstaat te IJmuiden, J. Salome Pz., idem te Terneuzen, en M. R. Tazelaar, te Rilland-Bath.

— Tot directeur van de ambachtsschool en burgeravondschool te Venlo is benoemd de heer M. Worp, directeur van de burgeravondschool te Vlaardingen en leeraar aan de ambachtsschool te Rotterdam.

— De heer W. Held te Weitmar in Westfalen is benoemd tot tijdelijk mijnopzichter bij de Staatsmijnen in Limburg.

— De raad van Harderwijk heeft aan den gemeentearchitect, den heer J. H. Makkink, met dankbetuiging voor zijn gedurende ruim 40 jaren bewezen diensten, een pensioen van *f* 1000 verleend.

— Burg. en Weth. van Haarlem hebben benoemd tot opzichter bij het bouw- en woningtoezicht aldaar de heeren J. J. L. Dalhuizen te Apeldoorn, E. J. Timmerman, te Leiden, B. Bakker te 's-Hertogenbosch en A. F. P. Onderwater, te Utrecht.

— Tot opzichter bij de openbare werken te Haarlem is benoemd de heer H. van Baak, te Amsterdam.

— De Gemeenteraad van Hoorn heeft tot gemeentearchitect en leeraar-directeur der Burgeravondschool benoemd de heer J. Faber, te Purmerend; en tot gecommitteerde in de Directie over de wegen en vaarten tusschen de 6 Noord-Hollandsche steden den Heer H. W. de Joncheere, burgemeester.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar bij de Gemeentelijke Electrische Centrale te Utrecht. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Teekenaar bij een Gemeente-dienst voor opmeten en in kaart brengen van grondwerken.
Brieven onder No. 49046 Administratie „De Ingenieur", 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij den Architect F. A. Koch, Kanaalweg 23, Scheveningen. (1)

— Opzichter. Salaris *f* 75 per maand.
Brieven onder No. 25524 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Onderbaas bekend met waterbouw en andere werken. Adres: Bouwonderneming Zschokke westelijke viaduct, Amsterdam. (1)

— Opzichter-Uitvoerder. Terstond gedurende 5 maanden voor fabrieksbouw bij den Heer Rijk de Vries, Architect, Wageningen. (1)

— Bouwkundig Opzichter te Maastricht bekend met de plaatselijke toestanden. Brieven, onder No. 2546, Bureau Het Vaderland, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Bij een Bouwkundige te Amsterdam gedurende pl. m. Zes maanden, brieven onder motto Teekenaar Blikman & Sartorius, Rokin 17 Amsterd. (1)

— Twee Opzichter-Teekenaars bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Vijf Leeraren aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Onderbaas. Brieven onder no. 25510 aan het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Opzichter, voor opmeten en uitzetten. Brieven onder no. 1417 aan den Boekh. Firma R. Los Bussum. (2)

— Chef de Bureau bij de firma Wijnmalen & Hausmann te Rotterdam. (2)

— Bouwkundige als Chef de Bureau. (Zie adv. in no. 5.) (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

— Opzichter Teekenaar met prima referentiën. (Zie Adv. in dit no.)

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

26 Bouwk. Opz.-teek., 18—42 j., *f* 40—*f* 90 's maands.
3 Waterb. Opz.-Teek., 21—31 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
6 Werktuigk. Teek., 18—26 j., *f* 40—*f* 80 's maands.
1 Electrotechniker.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 25 Februari 1905. No. 8.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

STEDENUITBREIDING.

I.

Onze nieuwe eeuw onderscheidt zich, evenals het laatste gedeelte der vorige, van vervlogen tijden o.a. daardoor, dat gelijktijdig vele maatschappelijke vraagstukken met grooten ijver ter hand genomen zijn.

Of niet de gemeenschap in haar geheel, evenals het individu, daarbij wat te veel hooi op haar vork heeft genomen willen wij in het midden laten, maar het feit is er en het vertoont zich ook op het gebied der bouwkunst, waar zich overal nieuwe denkbeelden en opvattingen baan breken. Wel gaat volgens sommigen de bouwkunst als kunst er niet op vooruit en ondervindt zij b.v. sterk den nivelleerenden invloed van het steeds toenemend verkeer, zoodat de nationale karaktertrekken, waaraan door velen nog groote waarde wordt gehecht, allengs verdwijnen, maar toch moet erkend worden, dat niet alleen in handels- en winkelgebouwen, maar ook in den woonhuisbouw, in kerkbouw, enz., allengs nieuwe typen zijn ontstaan, die het voorgeslacht niet heeft gekend, om te zwijgen van de gebouwen, die uitsluitend ten dienste van het verkeer gesticht werden en buiten beschouwing te laten de zuivere utiliteitsgebouwen gasfabrieken, abattoirs, badhuizen, watertorens, en allerlei industrieele inrichtingen van onzen tijd.

Of wij het willen erkennen of niet, deze laatste categorieën van bouwwerken tellen mede in de bouwkunst van onzen tijd, zij beheerschen in een zekere mate haar karakter en het karakter van onze steden. Wij zitten in onze steden wel met deze lastige inrichtingen verlegen, wij willen ze, evenals de arbeiderswoningen, wel zooveel mogelijk wegstoppen en naar afgelegen hoeken verwijzen, omdat ze niet altijd bijdragen, de schoonheid of schilderachtigheid te verhoogen, maar we kunnen ze toch niet missen en onze toenemende waarheidsliefde belet ons ook fabrieken achter woonhuisgevels te verbergen of aan arbeiderswoningen het aanzien van paleizen te geven.

Dat dit alles ook niet zonder invloed geweest is op onze moderne begrippen van stedenbouw en uitbreiding van steden valt niet te miskennen, alleen moet worden aangestipt, dat die begrippen nog in een stadium van onbestemdheid verkeeren, bij het gros van de beoefenaars der bouwkunst nog zeer vaag te noemen zijn en nog slechts enkelen zijn aan te wijzen, die van deze zaken grondige studiën hebben gemaakt en daarin ervaringen hebben opgedaan.

Tegen de zoodanigen wordt, evenals tegen alle specialiteiten in den regel hoog, en in het tijdperk der onwetendheid veelal te hoog opgezien, iedereen schermt dan met de denkbeelden van die grootheden, zonder te onderzoeken of zij steekhoudend zijn en het is betrekkelijk niet moeilijk, nieuwe denkbeelden in de mode te brengen.

Gold het vroeger voor een axioma, dat rechte straten per se leelijk waren, hetgeen door sommigen zoo werd opgevat, dat een kromme straat per se

mooi *moest* zijn, thans schijnt men te zweren bij het *gesloten stadsbeeld* en wordt dit tot grondslag genomen voor het uitbreidingsplan van onze hoofdstad.

Aan het veldwinnen van dit denkbeeld, dat natuurlijk alweer zoo wordt opgevat, dat men van zelf de schoonheid bereikt, wanneer men maar gesloten stadsbeelden maakt, heeft, meenen wij, Camillo Sitte, of beter gezegd, hebben zijn dwepende discipelen schuld.

Sitte deed een goed werk, door met voorbeelden aan te toonen hoeveel mooier den aanleg der middeleeuwsche steden was, vergeleken bij dien van de buitenwijken onzer zich uitbreidende steden, maar wij mogen niet vergeten, dat de schoonheidseisch niet de eenige is, waarnaar wij ons bij aanleg en uitbreiding van steden te richten hebben.

Niet straffeloos kunnen wij daartegenover de eischen van verkeer en gezondheidsleer op den achtergrond stellen. Zij dringen zich aan ons op, krachtens de wet der noodzakelijkheid, zij *willen* onder de oogen gezien worden. Zij *eischen* bevrediging op straffe, dat wij later onvermijdelijk voor begane fouten zullen moeten boeten.

Zij brengen mede, dat wij de medewerking van den ingenieur in deze zaken niet kunnen ontberen.

Met de uitbreiding der steden gaat onvermijdelijk gepaard het aanbrengen van verbeteringen, of wil men ze zoo niet noemen, veranderingen in de oude centra. De oude stad moet met de nieuwe tot een bruikbaar geheel worden samengesmolten en de vraagstukken, die zich hierbij voordoen behooren tot de moeilijkste van onzen tijd. De oude stedenkernen te verbeteren naar de eischen der moderne hygiëne is bijna een onbegonnen werk te noemen. Kon men zich daarbij redden als wijlen Hercules bij het uitmesten van den Augiasstal, de moderne techniek zou er de middelen wel voor weten aan te geven, maar hier richt zij met al haar vernuft niets uit en mag zij voorloopig tevreden zijn, wanneer bereikt kan worden, dat de toestanden op hygienisch gebied niet erger worden dan zij thans zijn.

Aan de eischen van het verkeer kan in de oude stadskernen niet anders worden tegemoet gekomen, en nog niet eens altijd op afdoende wijze, dan door geweldige doorbraken. Gaat men hierbij consequent tewerk, dan moet men wel alle overwegingen van pieteit voor het oude stadsbeeld op zijde zetten en ook dan nog zich tevreden stellen met een gedeeltelijk resultaat, tenzij men als 't ware de oude stad afbreekt, om een nieuwe in de plaats te bouwen. Maar ook in de nieuwere wijken, die zich onmiddellijk aan de oude stadskernen aansluiten en die dikwijls met weinig oordeel, soms geheel zonder plan, of wel naar plannen, die alleen de voordeeligste exploitatie van den bouwgrond beoogden, zijn aangelegd, zijn de moeilijkheden zeer groot. Ook daar is het dikwijls niet mogelijk aan de moderne eischen te voldoen, omdat daarmede niet van den beginne af rekening is gehouden, ook daar bestaan toestanden, waarin alleen door algeheelen afbraak en wederopbouw, verbetering mogelijk zou zijn.

En zal het mogelijk zijn bij het uitbreidingsysteem, zooals het tot heden vrij algemeen is toegepast aan de eischen van hygiëne en verkeer, om ons eens tot deze beide veelomvattende zaken te bepalen, in voldoende mate te blijven voldoen? Deze vraag verdient zeker ernstige overweging, nu men in de groote en grootste steden de daaraan verbonden bezwaren in bedenkelijke mate begint te gevoelen.

Wij bedoelen hier het systeem, dat daarin bestaat dat om de oude stadskern een zone van nieuwe wijken aangelegd wordt, waaromheen later een tweede en derde zone ontstaan, zoodat de omtrek van het geheel bij een stad van eenigen omvang al spoedig in uren gaans kan worden uitgedrukt. Oogenschijnlijk is dit systeem het meest natuurlijke, althans wanneer Multatuli's theorie van een te hoop loopende menschenmassa ook op stedenbouw mag worden toegepast. Voor de hand ligt het, dat men bij een ontmantelde vesting, en onze meeste steden zijn vestingen geweest, aanvankelijk dit systeem in practijk heeft gebracht, maar of het geraden zal zijn, het bij groote steden maar steeds te blijven volhouden, daaromtrent rijst gegronde twijfel.

De stedenuitbreiding der toekomst zal waarschijnlijk met dit systeem moeten breken en van meer rationeele beginselen moeten uitgaan, daarbij tal van begrippen, waaraan wij ons thans door de traditie nog gebonden achten, op zijde moeten zetten, maar dan ook waarschijnlijk vele moeilijkheden kunnen ontgaan, die het zone-systeem in steeds toenemende mate mede moet brengen.

Zoo deed dan ook de architect Ludwig Hercher te Bonn onlangs een poging, om een geheel ander beginsel en een veel ruimere opvatting omtrent stedenuitbreiding ingang te doen vinden. Hij stelde namelijk voor, om in de onmiddellijke nabijheid der oude stad, maar zooveel mogelijk op maagdelijken grond volgens een weldoordacht plan een nieuwe stad te stichten, bij den aanleg waarvan met alle eischen van onzen tijd behoorlijk rekening kan worden gehouden, ook bij verdere uitbreiding van deze nieuwe stad.

Het denkbeeld is in geenen deele nieuw. Reeds uit de oudheid zijn voorbeelden bekend, dat bestaande nederzettingen geheel werden afgebroken en door de bewoners op kleiner of grooter afstand nieuwe steden gebouwd werden. In Duitschland wijst de onderscheiding Altstadt en Neustadt ook menigmaal op uitbreidingen in dezen zin en behoeft men slechts een vluchtigen blik op vele plattegronden te slaan, om te zien, dat men ook daar in vroeger eeuwen, niet om den middeleeuwschen kern, maar daarnaast een nieuwen stadsaanleg gemaakt heeft van toenmaals modern karakter.

Meer origineel is echter de wijze, waarop Hercher zich den aanleg van deze nieuwe stad denkt. Hij wil daarbij rekening houden met alle behoeften en daarin als het ware de drie verschillende typen van stadskern, buitenstad en voorsteden vereenigen hetgeen hij tracht te bereiken door algemeene decentralisatie. Hij wil geen kern als uitsluitend middelpunt van het beroepsleven, geen hieromheen gelegden ring van wijken, uitsluitend met woningen bebouwd, noch de daaromheen liggende voorsteden met min of meer landelijk karakter, maar als grondslag voor het plan der nieuwe stad kiest hij een net van groote verkeerswegen, die de woon- en villawijken omsluiten en welker kruispunten een aantal kleine stedencentra vormen.

Aan deze hoofdstraten wenscht hij een groote breedte te geven en ze geschikt te maken voor alle soorten van verkeersmiddelen. Aan deze straten wil hij voorts in hoofdzaak groote winkelhuizen, kantoorgebouwen en étagewoningen van goeden huurprijs bouwen, terwijl de kruispunten van nature aangewezen zijn voor openbare gebouwen. De zeer ruime, drie of veelhoekige blokken, die tusschen de hoofdstraten blijven liggen en die dus met groote gebouwen omzoomd zijn, worden door smallere straten, bestemd voor den bouw van kleinere woonhuizen, doorsneden en bieden bovendien ruimte voor parkaanleg en

zoogenaamde open bebouwing. Ook kunnen sommige voor fabrieken en andere industrieele inrichtingen bestemd worden en ook arbeiderswijken binnen dergelijke blokken worden aangelegd.

De voordeelen die dit systeem zou medebrengen zijn vele. De afstanden van de hoofdstraten zijn voor de bewoners der blokken gering te noemen, iedereen kan wonen op korten afstand van de plaats waar hij zijn werk heeft, de openbare gebouwen zijn ook voor alle bewoners gemakkelijk te bereiken en kunnen zoo gemakkelijk mogelijk gesitueerd worden, de kantoren behoeven niet op verren afstand van de fabrieken te zijn, de arbeiders niet naar afgelegen buitenwijken verwezen te worden. kleine bestaande buurtschappen kunnen zelfs in zulk een blok worden opgenomen zonder overigens geheel bedorven te worden, rustige en aangename woonplaatsen kunnen verkregen worden, terwijl tevens alle voordeelen van het groote stadsleven kunnen worden genoten; aan hygiënische en verkeerseischen kan bij nieuwen aanleg zooveel mogelijk worden voldaan. De aandacht verdienen de denkbeelden van Hercher dus zeker en in een volgend artikel wenschen wij er dan ook nog wat verder onzen aandacht aan te wijden.

DE TECHNIEK DER SCHILDERKUNST VOLGENS Dr. W. OSTWALD.

Nadat voor 40 jaren de onvergetelijke *Pettenkofer* de eerste persoon was, die met de fakkel der natuurwetenschap de vraag toelichtte naar de bestendigheid van olieverfschilderwerken en de verbaasde wereld de echt middeleeuwsche toestanden van het weten en handelen had voorgehouden, is sedert dien tijd tot verbetering van dezen toestand maar weinig verricht. Wel zijn de hygiënische maatregelen, die de groote hygiënist der menschheid ook voor het behoud, het voortleven van schilderijen heeft aangegeven, in hoofdzaak door de beheerders van groote musea opgevolgd; een zorgvuldige regeling van den warmte- en den vochtigheidsgraad is ingevoerd, ook de *Pettenkofer*'sche regenereermethode voor dof geworden oude schilderstukken wordt, in een verder verbeterden vorm toegepast. Maar de ware hygiëne bestaat ook hier niet in de oplossing der vraag: „Hoe houden wij een zwak wezen zoo lang mogelijk in het leven?" maar wel in de beantwoording: „Hoe ontstaat een zoo gezond mogelijk lichaam?" of positiever uitgedrukt: „Op welke wijze ontstaan schilderwerken met den hoogst mogelijken levensduur?"

Dat deze vraag den tegenwoordigen schilders nauwelijks in den zin komt, blijkt uit een wandeling door welke schilderijen-verzameling ook, waar men van talrijke meesterwerken met zekerheid den spoedigen ondergang kan voorspellen. Dat ook begaafde kunstenaars, aan wien men zelfstandige en werkelijke verbeteringen in de techniek te danken heeft, zoo bv. *Segantini*, oogenschijnlijk de vraag naar de *duurzaamheid* hunner werken zich niet hebben voorgelegd, is eveneens onmiskenbaar; dan immers zouden zij hun materiaal niet zoo behandelen, dat de grootste gevaren voor het behoud hunner kunstproducten daaruit ontstaan.

Nog meer bevreemdend is het, dat ook koopers van schilderstukken — regeeringen en particulieren — de vraag naar den vermoedelijken duur hunner hooggehonoreerde kunstschatten, zich zoo goed als niet stellen. Terwijl bijv. de alledaagsche portretphotografie met volle bewustzijn, zulke copieermethoden toepast, dat aan hare producten een levensduur van minstens een halve eeuw veilig gewaarborgd is, zag ik, schrijft *Prof. Ostwald*, kortelings geleden een moeilijk verworven *Makart*, die na omstreeks 20 jarigen leeftijd een afgeleefden grijsaard is geworden en met cureeren niet meer te behouden is. De vroeger zoo glanzende kleur is somber en mat geworden, in de donkere partijen zijn alle bijzonderheden verdwenen, rimpels, barsten en plooien bedekken de geheele oppervlakte — kortom: een schilderij, dat in zijn tijd vele duizenden gekost kan hebben, is tot een waardeloos doek afgedaald, dat naar de rommelkamer moet verhuizen, omdat niemand 't meer aankijkt.

En *Makart* is niet de eenigste, wiens schilderijen zoo vroeg den Fatum in handen vielen; in Leipzig was een vroeger beroemde *Knaus* door 't zelfde euvel aangetast, moest uit het museum verwijderd worden, omdat het van onder tot boven met barsten was bezaaid. Bijna even ongunstig is het met eenige doeken uit Meester *Menzel's* eerste tijden gesteld. [1])

Zoo vergaan de schatten van onze maecenen en kunstvrienden onder hunne eigen handen!

Niet narekenen wil ik, zegt Prof. O., welke enorme sommen dit in geld uitmaakt, maar slechts in het licht stellen, dat het beste deel van des kunstenaars levenstaak, door de onbetrouwbaarheid van zijn ge-

[1]) Terwijl wij dit schrijven meldt de telegraaf de treurmare: *Berlijn* 9 Febr. Heden vroeg, kort na 7 uur, is Professor Adolf von Menzel, bijna 90 jaren oud, gestorven.

Een enkel woord, zijn nagedachtenis ter eere, moge hier een plaatsje vinden.

Aller blikken waren in den loop dezer dagen naar het ziekbed van den grooten »kleinen" man gericht die, aan den grens van den hoogsten grijsaards-leeftijd, door een ernstige verkoudheid aan zijn legerstede werd gekluisterd, waarvan hij niet niet meer zou opstaan.

Zijn genius had hem met vele machthebbenden dezer aarde in aanraking gebracht; een minder sterke individualiteit dan hij was, zou, onder dien verblindenden invloed van zijn loopbaan zijn afgeleid, rustig en zelfbewust schreed hij echter kalm op zijn levenspad voort.

Van jongs af aan zich zelf overgelaten, was hij al spoedig zelfstandig geworden. Hij was een autodidakt van den eersten rang; met volle recht is van hem te zeggen: Alles wat hij geworden is, had hij zich zelve te danken, zijn ongekende volharding, kon door een scherp, ofschoon ook voorbijgaand afkeurend oordeel niet verzwakt, niet ontmoedigd worden; ijzeren volharding ging met noeste vlijt gepaard!

Wij weten, dat alle groote schilders uiterst werkzaam waren, maar *Menzel* was wel de vlijtigste. Om daarvan een juist begrip te krijgen, moet men de tallooze schetsen voor zijne schilderijen aanzien. Bij zijne stukken echter, treden deze schetsen en studiën weer op den achtergrond. Van enkele werken, bij hem te spreken, zou overtollig zijn. De meeste zijn wijd en zijd en talrijk verspreid; zij zijn zoo bekend, dat de enkele naam voldoende is, ze, zelfs in bijzonderheden, ons voor den geest te roepen.

»De tafelronde van Frederik den Groote te Sanssouci", het »Avondconcert bij Frederik de Groote" het »IJzerwalswerk" de — maar waarom meer op te noemen en waar op te houden? Niemand als *Menzel* heeft het tijdperk van den grooten Friedrich zoo ruimschoots geïllustreerd, hij is de schilder bij uitnemendheid van deze tijdsperiode! Geen ander schilder kende haar zoo juist in alle bijzonderheden; in 't helderste licht heeft de meester haar ons zoo frisch voor oogen gesteld, alsof zij tot onzen tijd behoorde, alsof Frederik en Voltaire, d'Alembert en Joseph II nog heden onder ons vertoefden.

Menzel was echter niet een talent dat, na zijn kunstenaarsroem gegrondvest te hebben, zich tot één stof bepaalde, die gemaniereerd ging behandelen, altijd verder strekte zich zijn gezichtskring uit, steeds hooger werden de eischen, die hij aan zijne kunst stelde. En wat hij zich ook voornam, altijd wijdde hij zich met hart en ziel, met toewijding en volharding aan hetgeen hem oogenblikkelijk bezighield, nooit genoeg kon hij scheppen; in hem is belichaamd de oude spreuk: »Genie is vlijt!"

TERNEDEN.

bezigd materiaal, een veel te spoedigen ondergang is gewijd. Een eenvoudige crayonschets kan vele eeuwen overleven, zonder haar karakter, hare aantrekkelijkheid te verliezen, en de werken, waaraan de kunstenaars hunne beste krachten hebben besteed, kunnen een menschenleeftijd niet bereiken, zonder ten volle veranderd, vernietigd te zijn?

Is dit altijd zoo geweest en moet het altijd zoo blijven? Noch het een, noch het andere behoeft plaats te hebben! Als wij bijv. in enkele musea de heerlijke *van Eyck's* bewonderen, die hunne kleurenpracht bijna vijf eeuwen werkelijk onveranderd bewaarden, dan bewijst dit, dat het spoedig verouderen van vele moderne schilderwerken geen organische noodzakelijkheid is, maar uit bijomstandigheden voortspruit die te vermijden zijn, want zij werden door die meesters, aan wien men de uitvinding van de olieverftechniek toeschrijft, volkomen vermeden.

Hiertegen wordt dan aangevoerd, dat de recepten, volgens welke deze bestendige kunstwerken vervaardigd werden, onherroepelijk zijn verloren gegaan. Verloren zijn ze, maar toch is te beweren, dat 't in onzen tijd even goed mogelijk is, duurzame schilderstukken te scheppen. Daartoe zijn eerstens overeenkomstig wetenschappelijke onderzoekingen noodig, die ons positieve gegevens of grondslagen uit de ervaring opleveren, ten tweede — en dit is de hoofdzaak — is het noodzakelijk dat artist en kooper zich om de vraag naar de duurzaamheid der werken bekommeren; dat van beide zijden deze vraag met nauwgezetheid behandeld wordt zooals wij bijv. aan de behouden gebleven leveringscontracten met *Albrecht Dürer* kunnen zien.

Van den architect vorderen wij met volle recht, dat zijn bouwwerk, al is het uit een artistiek oogpunt zoo prachtig denkbaar geslaagd, ons niet boven het hoofd ineenstort. Van den schilder kan men heden dikwijls genoeg hooren, dat zulke nietige technische vragen hem de hooge vlucht van zijn genius zouden verlammen, dat hij geen chemie kan gaan studeeren, om den duur zijner kleuren te kunnen beoordeelen. Een zoo groot genie als *Böcklin* heeft zijn leven lang over zulke technische vragen geëxperimenteerd en als hij slechts eenige chemische kennis daarenboven had bezeten, dan zou hij met zijn experimenteeren verder zijn gekomen, dan had hij zich veel vrijer kunnen bewegen.

Een zeer karakteristiek bewijs hiervoor is *Böcklin's* chemisch bijgeloof, dat vermiljoen op zich zelve wel een zeer duurzame kleur is, maar volstrekt niet met andere verven vermengd mocht worden, zonder zijn bestendigheid te verliezen. Wij weten intusschen dat er cinnabersoorten bestaan, die een zeer groote duurzaamheid tegen licht bezitten, ofschoon ook de meeste grauw en bruin worden, onafhankelijk daarvan of zij in zuiveren staat of wel vermengd worden aangebracht. Want de zwavel is in zwavelkwikzilver of cinnaber vaster gebonden, dan in elk ander zwavelmetaal, en daarom is het onmogelijk, dat loodverven door vermenging met bergrood in zwavellood zouden kunnen worden omgezet. Slechts enkele verontreinigingen van het cinnaber kunnen een dergelijke werking teweegbrengen. *Böcklin* heeft echter het vermiljoen slechts in zuiveren staat durven aanwenden, en daaraan zijn de indertijd veel besproken *„zegellakfiguren"* op zijn *„Insel der Seligen"*, de eentoonig roode vlammen op het *„Piratenbild"* en op vele andere plaatsen van zijne schilderstukken toe te schrijven.

Zegt men dit een schilder, dan luidt het antwoord gewoonlijk: „De chemie alleen is aan de geheele misère schuld, de *van Eyck*'s hebben van scheikunde niets geweten en toch blijvende werken geschilderd, terwijl de moderne anilinekleuren bij licht verbleeken en de schilderstukken ruïneeren."

Maar ook dit is niet juist; lang voordat de anilinekleuren nog als olieverven gebezigd werden, hebben de schilders in de 19e eeuw onsoliede werk gemaakt. Deze schilderwerken gaan dan ook niet aan hunne *kleuren* te gronde, maar alleen aan hunne *bindmiddelen*.

Feitelijk bestaat het palet van den schilder in olieverf, heden, evenals vroeger, grootendeels uit kleuren, wier eeuwenlange duurzaamheid buiten alle twijfel staat. Alle gele en roode okersoorten, het meerendeel van de zwarte en bruine verven, ultramarijn, cadmium, chroomoxyde en eenige andere verven duren duizende jaren, indigo, meekrap, Pruisisch blauw eeuwen. De eerste zijn immers dezelfde verven, waarmede bijv. de frescostukken van de 13de en 14de eeuw werden uitgevoerd, de laatste zijn in nog oudere miniaturen in goeden staat behouden gebleven. Van de olieschilderwerken onderscheiden zich deze werken slechts door een ander bindmiddel, dat in het eene geval koolzure kalk, in het andere lijm of eiwit is, en alleen doordien deze bindmiddelen in den loop des tijds geen schadelijke veranderingen ondergaan, die bij olie onvermijdelijk zijn, slechts daarom behouden zij hunne kleuren.

Misschien is hiertegen weer in te brengen, dat er toch olieverfschilderwerken bestaan, die eeuwen lang frisch en fraai bleven, bijv. die weer van *van Eyck* en hunne volgelingen. Hiertegen is allereerst aan te voeren, dat men deze schilderwerken, niet als oliewerken in den zin van onzen tijd mag aanzien. Wat en hoe hunne techniek was, heeft alle oudheidkundige navorsching tot heden nog niet aan het licht gebracht. Toch zou de experimenteele wetenschap hier spoedig uitkomst kunnen geven. Microscopische onderzoekingen van dwarsdoorsneden over de schilderlagen, in verband met micro-chemische reacties, zouden alras de hoofdoorzaken van deze interessante werkwijze doen kennen. Aan de schilderijen behoeft hiertoe geen zichtbare schade te worden toegebracht, want de microscopist is heel weinig eischend. Stukjes, met het bloote oog nauwelijks waarneembaar, zijn voor zijn doel reeds toereikend. Wel moet de navorscher, die deze arbeid verrichten zal, aan rijkelijk materiaal, eerst noodwendige studiën maken, ervaringen inzamelen, maar hiertoe zijn wel, in elk groot museum randpartijen van geringere werken beschikbaar.

Dit voorstel — om door een microscopisch onderzoek van doorsneden van schilderwerken, niet alleen betreffende vragen der techniek, van den ondergrond en dergl. meer, maar ook omtrent de veranderingen die schilderwerken ondergaan, speciaal omtrent de zoogenaamde ultramarijnziekte (die intusschen zich niet alleen tot ultramarijn beperkt, maar bijv. ook op *Dürer*'s groot *Allerheiligenbild*, de paarl van de Weener-galerij, een *groene* mantel aantastte) opheldering langs wetenschappelijke methoden te verkrijgen — dit voorstel heb ik meermalen ter sprake gebracht, zonder dat tot heden een microscopist dit veelbelovend werk heeft ter hand genomen. Misschien vindt door dit opstel het idee hier of daar een gunstig oor!

Maar ook, als wij van deze werken afzien en onbetwistbaar in olietechniek geschilderde werken beschouwen, dan zullen wij bij velen een uitmuntende conserveering kunnen waarnemen; als bewijs zij *Raffael's Sixtijnsche Madonna* te Dresden aangehaald.

Bezien wij deze oude olieschilderwerken nauwkeurig dan worden wij al spoedig gewaar, dat zij zich in het algemeen des te beter hielden, *hoe dunner zij geschilderd zijn*. Dit is geen toeval; want al de gevaren, die de olie als bindmiddel aankleven, vermeerderen in stijgende verhoudingen, hoe dikker de verflaag is. Zij accresseeren verder in hoogere mate, als verschillende verflagen over elkander worden gelegd. Daarom houdt zich *Rubens*, die zijne stukken dun en vlot afwerkte, zoo goed, en *Rembrandt*, althans in zekere perioden zoo slecht. Daarom gaan de stukken van *Knaus*, die oogenschijnlijk met asphalt onderschilderd en dan met andere verven uitgevoerd zijn, te gronde, daarom — maar waartoe verdere voorbeelden aan te voeren, die in de details dezer verschijnselen hier toch niet breedvoeriger uiteengezet kunnen worden. [1])

Als wij nu de rekening opmaken, dan is te beweren, dat de olietechniek bij geschikte uitvoering wel duurzame schilderwerken opleveren kan, maar dat heel gemakkelijk oorzaken kunnen optreden, die het vroegtijdig ten gronde gaan van eenig kunstwerk teweegbrengen. Vooral sterk impasteeren is een dier oorzaken.

Men zal zich afvragen hoe, in spijt van dit ernstig nadeel, de olieschilderkunst er toe geraakte de andere methoden uit de practijk te verdringen. Op iedere tentoonstelling toch kan men zich overtuigen, dat het grootste aantal van alle schilderstukken in olieverf zijn. Het antwoord luidt, dat de schilder bij het werken met olieverf zijn onderhanden werk op elk oogenblik zoo waarneemt, als het kan blijven. De olieverf „droogt" namelijk, zonder haar uiterlijk merkbaar te veranderen. De kunstenaar kan daardoor zijn verfeffecten uitwerken, zonder dat hij daarbij op „omwerken", d.i. op een eerst later optredend aanzien heeft te letten. Dit groote voordeel missen de meeste andere methoden, aquarel verandert duidelijk, gouache of ook fresco zeer sterk bij het drogen. Juist in onzen tijd, nu het weergeven der bijzonderheden van licht en kleur met groote voorliefde behandeld wordt, is deze eigenschap van de olietechniek zoo te waardeeren, en daarom ook verklaarbaar, waarom de vraag naar den levensduur van de werken, den door het oogenblik geïnspireerden kunstenaars niet in den zin komt.

Intusschen, het hinkende paard komt achteraan. Ook al verandert het werk niet in dagen of weken, dan verandert het zeker binnen tien- of honderdtallen van jaren en altijd op dezelfde wijze: het wordt meer en meer geelbruin. Dit is geen pathologisch proces, maar een zeer natuurlijk verloop: de olie zet, nadat zij verstijfd is, hare verandering langzaam verder en verder voort en neemt daarbij de karakteristieke warmbruine kleur, de „museumtoon" aan. Zoo wordt het werk op den duur toch werkelijk „omgezet" en de kunstenaar heeft weer de toekomst aan den tegenwoordigen tijd opgeofferd.

Zijn nu hiertegen geen middelen aan te wenden? Tegen het geel worden van oude olie ken ik geen preservatief. Maar men kan de zaak meer in 't algemeen opvatten en vragen: „Bestaat er dan geen techniek, die deze voorrang van de olieverf — dat het momentaan optreden, het uiterlijk, ook de heerschende blijft — bezit zonder het besproken nadeel te bezitten?" Overweegt men, dat het bindmiddel zoowel in het geval van de olieverf, als in dat der andere methoden, de oorzaak van het ongerief is, dan komt men tot het radicale besluit: ware het mogelijk, zonder bindmiddel te schilderen, dan had men ook de ideale techniek bereikt. Is deze nu te bereiken?

Het antwoord luidt: „Ja. Er bestaat een bindmiddelvrije techniek: het *pastel*." En beschouwt men pastelwerken, die meerdere eeuwen oud zijn, dan vertoonen zij zich volkomen vrij van elke museumtoon en treden dus ook volkomen kleurfrisch op. Zoo als men weet, bestaat deze techniek daarin, dat men met verschillend gekleurd droog krijt de teekening voortbrengt; het hecht zich daarom slechts zwak aan den ondergrond en moet door glas beveiligd worden. Als dit plaats heeft gehad, dan is er feitelijk geen duurzamer techniek te vinden, als slechts standhoudende kleuren worden gebezigd, die echter, in rijke keuze, overvloedig voorhanden zijn. Daarbij bieden zij den kunstenaar de grootste vrijheid in de uitvoering van zijn werk aan, iedere partij die hij gewijzigd wil hebben, kan hij eenvoudig afstoffen en op den frischen grond weer opnieuw schilderen. Ten allen tijde kan hij pauseeren en later opnieuw weer aanvangen, zonder dat eenig nadeel, hoegenaamd, daaruit voortspruit.

Als ik met meesters in dien geest mijn idee besprak, werd mij steeds toegevoegd: „Dat is wel waar; als men slechts het pastel fixeeren kon, dan was het probleem volkomen opgelost." Maar ook dit vraagstuk is op te lossen; in mijne bovengenoemde „Malerbriefen" heb ik het recept voor een fixeermiddel aangegeven, waarmede men een pastelwerk zoo vastleggen kan, dat het gerold, afgestoft, zelfs met brood voor reinigingsdoeleinden, als een gravure afgewreven kan worden, zonder iets daarbij te lijden. Dit vordert nu weer het gebruik van een bindmiddel, maar dit wordt in zoo minieme mate aangewend, dat het de invloed bij olieverven optredende niet kan uitoefenen; voorts wordt het door ouderdom niet bruin, hoogstens verdwijnt het en kan dan weder hernieuwd worden.

Houdt men nu in het oog, dat deze pasteltechniek voor schilderwerken van allerlei aard, zelfs voor monumentale werken kan worden aangewend, dat zij den kunstenaar weer de gelegenheid biedt zijn materiaal zelf te bereiden, om van zijne deugdzaamheid verzekerd te zijn, ook dat zij de minst kostbare van alle technieken is, zoo zal men het verklaarbaar vinden, dat naar mijn wijze van zien, pastel de techniek der toekomst is.

J. L. TERNEDEN.

Mulheim a/d Ruhr 11 Febr. 1905.

[1]) Een algemeene oriënteering omtrent deze vragen — zoowel voor den kunstminnaar als voor den artist bestemd — vindt men in Prof. Dr. W. Ostwald „Malerbriefen" Leipzig 1904.

VEREENIGINGEN.

ONDERNEMING EN VRIJHEID TE 's-GRAVENHAGE.

In eene dezer dagen gehouden vergadering van bovengenoemde vereeniging, besprak de heer J. J. v. Nieukerken, architect alhier, het onderwerp „Hygiëne en Bouwkunst."

Liever dan over kunst te spreken had spr. dit onderwerp gekozen, daar hygiëne een integreerend deel van ons leven is. Het is de wetenschap, welke uitgaat van de stelling: Het is beter ziekten te voorkomen, dan te genezen. Hoewel nog van jongen datum, doet zij reeds haren invloed sterk gevoelen. Zij sluit zich nauw aan bij bouwen, waarop zij bij toepassing een gunstigen invloed oefent.

De hoofdinvloeden welke voornamelijk op onze gezondheid inwerken, onderscheidde spr. in: natuurkundige (warmte, lucht, electriciteit), chemische

(gesteldheid van den bodem, water), biologische (onze constitutie, ras, geslacht, sekse, temperament) en sociale (huisgezin, omgeving, betrekking).

Spr. zou zich slechts bepalen tot de twee eerstgenoemde en dan kwamen daarbij ter bespreking in aanmerking lucht, bodem, verwarming en ventilatie, water, inrichting der woning, rioleering, enz.

De lucht oefent grooten invloed uit op den mensch, getuige de sanatoria, waarin men de lijders zooveel mogelijk aan lucht blootstelt, in tegenstelling met de vroegere methode, waarbij men de lijders als kasplanten behandelde. De lucht moet echter, wil zij hare gunstige uitwerking behouden, zuiver blijven en daarom is als eerste voorwaarde te stellen, dat men niet woont in de nabijheid van poelen, moerassen en dergelijke. Bij het bouwen moet men er op rekenen, dat de zon zooveel mogelijk haar invloed kan doen gelden, deze toch doodt, gelijk bewezen is, tal van microben. Spr. achtte dus een bouw, waarbij de gevel staat op Z. Z. Oost, het verkieslijkst. Voornamelijk bij het bouwen van woningen voor de armen moet men op ruime toetreding van lucht en zon bedacht zijn, daar deze zooveel andere voorzorgsmiddelen tot behoud van gezondheid moeten missen.

Onder de gronden niet aanbevelenswaard voor bebouwen behooren o. a. die van een boschachtigen aard en zoodanige gronden waarboven 's avonds een nevel hangt; 't best is zandgrond, liefst zand op zand.

Een vochtige bodem moet, alvorens voor bebouwing geschikt te zijn, voldoende gedraineerd worden. Spr. wees op de omgeving van het Oranjeplein waar geen gelegenheid tot draineeren bestaat, met dit gevolg, dat de grond onder den vloer meermalen blank staat, zeer zeker niet tot bevordering van gezondheid, daar deze vochtige lucht door de spleten langzamerhand in de vertrekken dringt.

Noodig is 't dat daar waar een gebouw gezet wordt de bodem zuiver is of zuiver gemaakt wordt met volkomen zuiver zand en niet zooals meermalen gebeurt, opgehoogd wordt met waardeloos vuil.

Betreffende ventilatie en verwarming heeft vooral spr.'s sympathie, hetgeen hij in Engeland aantrof; d. i. benedenramen op, bovenramen neer en verder in elk vertrek een open haard. Deze laatste heeft echter in onzen economischen tijd het groote nadeel, dat men er slechts weinig nuttig effect, wat betreft de warmte, mede verkrijgt. Daar aanvoer van versche en afvoer van bedorven lucht zoo nauw verband houden, zijn schoorsteenen voor de hygiëne niet gering te schatten. Spr. zou daarom de belasting op de schoorsteenen gaarne opgeheven willen zien.

In 't kort behandelde spr. nog de centrale verwarming, waarvan hij zich in 't algemeen geen voorstander toonde, omdat daardoor stoffige lucht in de kamers komt. Met korte schetsen verduidelijkte spr. zijn oordeel.

Door het ver gevorderd uur moest spr. hiermede zijn onderhoudende en leerzame rede eindigen, op een desbetreffend verzoek van den voorzitter zich gaarne bereid verklarende een volgende keer zijn onderwerp verder af te handelen.

Dat de heer J. J. v. Nieukerken zijn gehoor geboeid had, bewees het langdurig en krachtig applaus der vergaderden.

Nadat de voorzitter een woord van dank tot den spreker had gericht, werd de vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN.

De directie van het Belgische tijdschrift „Bulletin des Métiers d'Art" noodigt de abonnés op dat tijdschrift *) uit tot deelneming aan een prijsvraag voor een ontwerp van een kerk te bouwen in een gemeente van 9 à 10000 zielen. De situatie-teekening van het terrein en zijn omgeving met aanduiding van de hoogteligging zal worden toegezonden aan hen, die zich adresseeren aan de directie: 13 rue de la Collégiale, Brussel. Het onderzoek van den grond heeft aangetoond, dat het terrein als goede bouwgrond beschouwd kan worden.

De mededingers hebben rekening te houden met den afbraak der oude kerk, wat de waarde der materialen aangaat. Deze, bijna geheel bestaande in „moellons" kunnen voor de fundamenten van het nieuwe gebouw gebruikt worden.

Bij de ontwerpen moet het denkbeeld voorzitten de grootst mogelijke nuttige ruimte te verkrijgen voor het plaatsen van personen. Ontwerpen die blijken voor minder dan 1200 personen berekend te zijn zullen worden terzijde gelegd.

De nevenvertrekken moeten zoo mogelijk bestaan in twee sacristieën, een kamer voor de misdienaars en koorknapen, drie catechiseerkamers elk voor vijftig à zestig kinderen, eindelijk een voldoend aantal gemakken.

De kerk moet twee ingangen hebben en minstens drie altaren, t. w. een hoofdaltaar en twee nevenaltaren. Men heeft te rekenen op centrale verwarming, electrische verlichting, een waterleiding met reservoirs in de dakruimte geplaatst en sanitaire inrichtingen. De kerk is te voorzien van een bliksemafleider volgens het systeem Melsens.

Te bezigen materialen.

De constructie is gedacht in metselwerk van baksteen, die ter plaatse vervaardigd wordt en de afmetingen 0.22 × 0.11 × 0.06 M. heeft, gehouwen steen, en bekleeding van moellons aan de buitenzijde.

Bouwkosten.

De bouwkosten mogen een som van 200000 francs niet overschrijden; de prijs van de baksteen kan op 13 francs per mille berekend worden.

Situatie van het gebouw.

De gesteldheid van het terrein en de hoogteverschillen maken het vraagstuk zeer belangrijk en bieden een ruim veld aan de vindingrijkheid en bekwaamheid der mededingers.

Artist en constructeur beiden vinden hier gelegenheid, om van de moeilijkheden van het terrein partij te trekken voor een rationeele, origineele en monumentale oplossing die tevens voldoet aan de behoeften van den dienst, en getuigt van gezonde esthetische beginselen.

Rekening houdende met deze beginselen zijn de mededingers overigens geheel vrij in hunne opvattingen en wordt het onnoodig geacht hieromtrent nadere aanwijzing te geven.

Teekeningen enz.

Het ontwerp moet omvatten: een plan van fundeering en terreinwerk op de schaal 1 : 100; een kapplan op de schaal 1 : 200; opstanden van de Oost- en Westgevels en van een zijgevel. Noord- of Zuidgevel op de schaal 1 : 50; de noodige détails en profilen voor het volledig begrip der constructie op

*) De abonnementsprijs voor België bedraagt 12 fr. per jaar.

de schaal van minstens 1 : 20 een berekening der hoeveelheden en een begrooting. In de teekeningen en verdere stukken moet de soort en herkomst der te bezigen materialen worden aangeduid.

Prijzen.

Er zullen worden toegekend:

1e.	Een eersten prijs van	1000	francs.
2e.	Een tweeden prijs van	500	„
3e.	Een derden prijs van	300	„
4e.	Een vierden prijs van	200	„
5e.	Een vijfden prijs van	150	„

De Jury zal ten allen tijde de bevoegdheid hebben de bedragen dezer prijzen te wijzigen, wanneer de waarde der bekroonde ontwerpen niet overeenkomt met de verhouding der bovenstaande prijzen. Een besluit in dezen zin zal genomen moeten worden met twee derden der aanwezige stemmen.

Alle bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het „Bulletin". Wanneer de autoriteit bevoegd, om tot uitvoering der ontworpen kerk te besluiten, aan den vervaardiger van een der bekroonde ontwerpen de uitvoering van zijn plan of van een gewijzigd plan wil opdragen dan wordt het bedrag van den prijs van het honorarium afgetrokken.

Jury.

De Jury zal samengesteld worden uit vier leden, aangewezen door de directie van het „Bulletin" en vier leden gekozen door de mededingers zelf. Boven dien is de directeur van het „Bulletin" of zijn vertegenwoordiger van rechtswege lid van de Jury.

Tot de door het „Bulletin" aangewezen leden behooren de Weleerw. heer Marès, de ingenieur-architect van Houcke en de heer Raymond Lemaire.

De keus der mededingers is geheel vrij, evenwel wordt in overweging gegeven een keus te doen uit de navolgende architecten wier namen alle waarborgen van bekwaamheid en bevoegdheid geven, die hier verlangd kunnen worden.

Het zijn de heeren: Bethune te Marcke, Cloquet te Gent; Coomans te Yperen; de la Censerie te Brugge; Goethals te Aalst; Helleputte te Leuven; Hoste te Thielt; Jamar te Luik; Langerock te Leuven; Lohest te Luik; Mortier te Gent; Pauwels te Brussel; van Assche te Gent; van Boxmeer te Mechelen. Leden van de Jury zullen de vier architecten zijn die het grootst aantal stemmen (relatieve meerderheid) op zich vereenigd zullen hebben en zich de keuze zullen laten welgevallen.

Datum van sluiting.

De ontwerpen moeten ingezonden zijn op 31 Mei 1905.

Zij moeten vóór dien datum vrachtvrij geadresseerd zijn aan de directie van het „Bulletin des Métiers d'Art" te Brussel. Zij mogen niet op ramen gespannen zijn.

Speciale maatregelen, in het „Bulletin" vermeld zijn genomen ter verzekering van de absolute anonymiteit der mededingers, zoo voor als na de beslissing der Jury.

Overigens wordt voor nadere bijzonderheden nog verwezen naar Nos. 6—7 van het „Bulletin des Métiers d'Art" van December 1904 en Januari 1905.

INGEZONDEN STUKKEN.

Waarom geeft men namen aan straten?

Geachte Redactie!

De bovenstaande vraag is er weliswaar een, die niet de bouwkunst raakt, maar toch zou het mij een genoegen doen, indien u mij voor enkele opmerkingen dienaangaande een klein plaatsje zoudt willen inruimen.

Waarom geeft men namen aan straten? Het antwoord kan dunkt mij niet anders zijn dan dat dit geschiedt, om stadgenoot en vreemdeling, i. e. w. ieder, die in de straten verkeert, den weg te wijzen, evenals men in groote openbare gebouwen, raadhuizen, belastingkantoren, postkantoren, rechtsgebouwen; opschriften of nummers op deuren en loketten plaatst.

Wij zijn niet gewoon de straten te nummeren, dit Amerikaansch systeem is ons te prozaïsch, wij verzinnen er mooie namen voor en in de laatste tien jaren is het bijzonder in de mode namen van historische personen, liefst locale beroemdheden, hiervoor te bezigen.

Telkens evenwel heeft men daarbij gelegenheid op te merken, dat het practisch doel van de benoeming van straten geheel uit het oog wordt verloren.

Vaak zijn de namen veel te lang en bestaan zij uit drie, vier woorden; de vermaardheid van de lokale beroemdheden blijkt meestal ook niet zoo groot te zijn, dat een verkeerde uitspraak niet te vreezen is en eindelijk zijn de namen voor den vreemdeling dikwijls totaal onbegrijpelijk en onmogelijk uit te spreken.

De doopplechtigheid die dezer dagen in den raad onzer gemeente plaats had, geeft daarvan weer doorslaande bewijzen.

Hoe zal de Franschman of Italiaan zich verstaanbaar moeten maken voor den politieagent, wien hij vragen moet naar de Terbregschekade, de Hendrick Sorchstraat of de 3de Zwijndrechtschedwarsstraat. De laatste naam kost bovendien in een telegramadres 3 woorden.

In onzen raad zijn toch mannen van zaken genoeg die bij ondervinding weten, welk een last die lange namen in velerlei opzichten in het dagelijksch leven opleveren of zouden zij werkelijk meenen, dat in dergelijke namen een opvoedende kracht schuilt die tot de volksontwikkeling kan bijdragen. Ik geloof het niet en m. i. ligt er voor het volk alleen een prikkel in, om die namen zoo spoedig mogelijk tot een korteren vorm te verhanselen, wat men dan ook in den regel ziet gebeuren.

Wil men het Amerikaansche voorbeeld niet volgen, men neme dan een voorbeeld aan de Engelschen. Queen's Lane, Park Road, dat zijn korte namen, die ieder vreemdeling, als ze hem eens voorgezegd zijn, kan uitspreken.

Waarom moeten wij Nederlanders het den vreemdeling moeilijk maken en ons zelf.

Men moge mij verwijten veel drukte te maken over een kleinigheid, het zij zoo, maar er zijn zoo veel dergelijke kleinigheden, waarin wij de eigen wijsheid betrachten en ons onpractisch toonen en ik vind het altijd de moeite waard, waar ik kan op te komen tegen onpractischen zin in groote en kleine zaken.

Met dank voor de mij verleende plaatsruimte.

Hoogachtend,

X.

ROTTERDAM, Februari 1905.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Omtrent de belangrijke opgravingen van beelden in de tempelruïnes te Karnak in Egypte is thans een uitvoerig

rapport verschenen in het „Archaeological Report of the Egypt Exploration Fund". De ontdekker van deze oudheden, Legrain, telt er zijn vondsten op, waaronder niet minder dan 457 beelden van graniet, albast, kalksteen, bazalt, ivoor enz. voorkomen, en een menigte van ringen en andere sieraden. Deze ontdekkingen hebben tal van nieuwe bijzonderheden omtrent de Egyptische kunst en geschiedenis aan het licht gebracht. Het is de belangrijkste opgraving, die in Egypte sinds Mariette's vondsten gedaan is.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat er nog meer verborgen ligt. Men is thans van plan, een groote stoompomp op te stellen, om de plek waar men die vondsten verwacht, en die thans vol water staat, leeg te malen.

— De correspondent van de „N. Rott. Ct.", te Weenen, schrijft:

Regeering en gemeente verleenen steun aan het plan van den Oberbaurath Helmer, den bekenden specialiteit voor het bouwen van schouwburgen, om een komedie uit ijzer en beton op te richten, die bestemd is om van tijd tot tijd in brand te worden gestoken. Dit model-theater zal van alle veiligheidsmiddelen voorzien zijn, waarbij bijzondere aandacht geschonken zal worden aan toestellen, geschikt tot het verwekken van kunstmatigen regen, die uit een huisje buiten den schouwburg bediend zullen worden, en aan schoorsteenen, geschikt tot spoedige verwijdering van rook en gassen. Dit theater zal herhaalde malen in brand gestoken worden, om daardoor de quaestie op te lossen, hoe het tooneel het best onder water gezet zal kunnen worden, hoe rook en gas het best een uitweg zullen kunnen vinden en hoe het vuur het best gelocaliseerd zal kunnen worden. De Heer Helmer hoopt dan door herhaalde proeven zoo zeker van zijn zaak te worden, dat hij het model-theater in brand zal durven steken zelfs als er menschen in zijn.

BINNENLAND.

Assen. Te Hoogeveen is opgericht eene Vereeniging: „De Ambachtsschool voor Hoogeveen en Omstreken.

In een goed bezette eerste vergadering verklaarden honderd mannen van allerlei richting en stand toe te treden als lid of donateur. Statuten en reglement werden goedgekeurd.

Tot bestuursleden zijn gekozen de heeren: H. Radijs, Mr. F. L. Tonckens, P. van Andel, J. van den Leest, J. Schultink Jr., Alb. Esselbrugge, H. L. van der Sleen, J. Winkel Jr. en A. B. Visser.

Baarn. De plannen tot verbouwing en vergrooting van het kerkgebouw alhier, waarvan onlangs melding werd gemaakt zullen vooreerst nog niet verwezenlijkt worden.

's Gravenhage. De bouwkundige tentoonstelling in den Haagschen Kunstkring ondervindt veel belangstelling. Zondag o.a. werd zij door 284 personen bezocht.

De sluiting is nu bepaald op aanstaanden Zondag 26 Februari des namiddags 5 uren.

Haarlem. Onlangs werd bij het strijken van een ladder het grootste der drie fraaie scheepjes in de Groote of St. Bavokerk te Haarlem zwaar beschadigd.

Dank zij de bekwame deskundige hand van een stadgenoot is het scheepje thans geheel hersteld, zoodat het weldra weer in het kerkgebouw zal prijken tusschen de kolommen waar vroeger stond het altaar van St. Olof, den patroon der schippers voor de groote vaart.

Sommigen zijn in de veronderstelling, dat de scheepjes herinneren moeten aan den tocht naar Damiate in 1219, dit is geenszins het geval, trouwens de kanonnen en de torens der scheepjes duiden dit voldoende aan. Dit bleek bij de herstelling en de opschildering van het scheepje in 1825. Men vond toen daarin een perkament, waaruit bleek, dat het in 1730 in de kerk was opgehangen.

De beide andere scheepsjes worden nu ook opgeknapt.
(O. H. C.)

Zutphen. Aangaande de binnenrestauratie onzer St. Walburg kunnen we meedeelen, dat men thans aan drie der vier kapellen in den Zuider kooromgang bezig is.

De vierde, waarin zich het grafmonument der Van Heeckerens bevindt, is evenals de buitenrestauratie van dit deel der kerk reeds sedert eenigen tijd voltooid.

Het schilderwerk van de gewelven dezer kapellen, hoofdzakelijk bestaande in het vergulden der sluitsteenen en het kleuren der ribben bij nauwe kruispunten is gereed.

Nu de kapiteelen, waarop de ribben van het gewelf rusten, van hunne witsellaag ontdaan zijn, blijkt duidelijk, hoe bijzonder fraai van ornament ze zijn. Alle zijn ze opengewerkt en daardoor geven ze een speling van licht en schaduw te zien, welke het mooie van het gehouwen werk des te krachtiger doet uitkomen.

Voor den toegang tot de gerfkamer is een eikenhouten deur gehangen, getimmerd naar een nog in pe kerk aanwezig middeleeuwsch model.

PERSONALIA.

— Tot opzichter bij den schoolbouw te Hengelo is, uit 48 sollicitanten, door B. en W. benoemd de heer H. Jonkers te Oldemarkt.

— Tot leeraar in het teekenen aan de Kweekschool voor Onderwijzers te Oudenbosch (N.-P.) is benoemd de heer A. Wirtz, teekenaar te Breda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur, bekend met gewapend beton voor filiaal in Holland van de firma Diss & Co. te Düsseldorf. (1)

— Onderbaas bij solide aannemersfirma voor pl.m. 6 maanden. Brieven met motto „Onderbaas" aan Blikman & Sartorius, Rokin 17 Amsterdam. (1)

Opzichter, bij den architect H. Rozeman te Coevorden. (Zie Adv. in dit no.) (1)

— Persoon, bekend met bouwk. teekenen en administratie aan een fabriek van kleiproducten, om eventueel later als Chef op te treden. Brieven aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Timmerman-Uitvoerder. Brieven onder No. 25660 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Steenwijk. (Zie Adv. in dit no. (1)

— Teekenaar bij de Gemeentelijke Electrische Centrale te Utrecht. (Zie Adv. in no. 7.) (1)

— Teekenaar bij een Gemeente-dienst voor opmeten en in kaart brengen van grondwerken.
Brieven onder No. 49946 Administratie „De Ingenieur", 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Teekenaar bij den Architect F. A. Koch, Kanaalweg 23, Scheveningen. (1)

— Opzichter. Salaris *f* 75 per maand.
Brieven onder No. 25524 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Onderbaas bekend met waterbouw en andere werken. Adres: Bouwonderneming Zschokke westelijke viaduct, Amsterdam. (2)

— Opzichter-Uitvoerder. Terstond gedurende 5 maanden voor fabrieksbouw bij den Heer Rijk de Vries, Architect, Wageningen. (2)

— Bouwkundig Opzichter te Maastricht bekend met de plaatselijke toestanden. Brieven, onder No. 2546, Bureau Het Vaderland, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Bij een Bouwkundige te Amsterdam gedurende pl. m. Zes maanden, brieven onder motto Teekenaar Blikman & Sartorius, Rokin 17 Amsterd. (2)

— Twee Opzichter-Teekenaars bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie Adv. in no. 7.) (2)

— Vijf Leeraren aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. (Zie Adv. in no. 7.) (2)

— Onderbaas. Brieven onder no. 25510 aan het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

— Opzichter Teekenaar met prima referentiën. (Zie Adv. in no. 8.)

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Tolsteegsingel 46, Utrecht.

26 Bouwk. Opz.-teek., 19—42 j., *f* 40—*f* 90 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitvoerder.
3 Waterb. Opz.-Teek.
6 Werktuigk. Teek., 18—22 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
2 Electrotechniker.

40ste Jaargang. ZATERDAG 4 Maart 1905. No. 9.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE SINT JANSKERK IN DEN BOSCH.

Na de Domkerk te Utrecht is de Sint Janskerk in den Bosch ongetwijfeld de fraaiste schepping, die de Gothiek hier te lande tot stand heeft gebracht.

Reeds in 1866 heeft de Heer J. C. A. Hezenmans de geschiedenis van het monument op inderdaad voortreffelijke wijs geschreven.

Dat er, vóór de tegenwoordige, reeds een andere kerk in den Bosch stond, bewijst de toren aan de westzijde, die, wat zijn twee benedenste verdiepingen betreft, een Romaansch karakter heeft, en van reuzenmoppen is opgetrokken.

Deze toren, die veel overeenkomst heeft met dien te Weësp, moet uit de eerste helft der 13e eeuw afkomstig wezen. Natuurlijk was aan dezen toren een kerk gebouwd, waaromtrent de Heer Hezenmans het volgende zegt.

„Als wij van den toren tot de kerk mogen besluiten dan verschijnt zij ons als een Romaansch bouwwerk, niet groot, met lage gewelven en kleine vensters zonder glasruiten.

Welke waren nu de afmetingen dezer kerk? De Heer Hezenmans laat zich daarover niet uit. Mij schijnt het toe, dat zij eene basiliek was, wier middenbeuk twee traveeën had, die de drie westelijke traveeën van het tegenwoordige schip besloegen, en waaraan een kruisbeuk verbonden was, die, naar het oosten, de breedte van twee traveeën van het tegenwoordige schip had. Het koor zou dan geweest zijn ter plaatse, waar zich nu de beide oostelijke traveeën van het tegenwoordig schip bevinden.

Een bewijs voor wat ik hier opmerkte, meen ik te vinden in het venster aan de noordoostzijde van het tegenwoordig schip, naast de Maarselaarskapel. Dit venster, algemeen bekend door de legende van den „erwten-man" heeft geheel andere vormen, dan de overige van het schip. Blijkbaar kon men hier niet verder bouwen, omdat de oude kerk nog overeind stond.

De Heer Hezenmans zegt, dat de Romaansche kerk vervangen werd door een Gothische, waarvan in 1280 de eerste steen gelegd zou zijn, naar Cuperinus meldt. Inderdaad vindt men, aan de zuidzijde van den toren, een kapel, die in haar architectuur den stijl der 14e eeuw vertoont. Doch wij zouden daaruit niet, zooals de Heer Hezenmans doet, durven afleiden, dat de geheele kerk na 1280 in dezen trant herbouwd werd. De onderstelling is zeker niet gewaagd, dat de kapel tegen de Romaansche kerk werd aangeplaatst, en dat men zich in de 14e eeuw er toe bepaald heeft, die Romaansche kerk te verbouwen, gelijk in ons land toen zoo dikwijls geschiedde.

Gelijk men weet heeft het koor der tegenwoordige St. Janskerk een trans met kapellen, en vertoont het dus den volledigen aanleg der Fransche kathedralen. De Heer Hezenmans neemt aan, dat die koorkapellen reeds in 1280 begonnen zijn en dat de 14e eeuwsche

kerk, die naar zijn meening aan de tegenwoordige voorafging, dus dezelfde lengte had als deze laatste. Hij zegt hieromtrent het volgende.

Dat ook de straalkapellen tot de vorige kerk behooren, althans voor een gedeelte, had reeds een oud kroniekschrijver opgewerkt. — *Daer en was* — zegt het vervolg op Cuperinus, bij de beschrijving van den torenbrand van 1584 — *niets blijven staen van de gantsche kerck dan vijff choirkens achter den hoogen choir.* — Dat bij den brand van 1419 met dien van 1584 verwisselt is duidelijk, maar zulks neemt de waarde zijner veronderstelling niet weg."

Mij dunkt, dat de veronderstelling van een 17e eeuwsch schrijver, die zelfs wat in 1584 voorviel niet juist wist weer te geven, voor den toestand der kerk in 1419 van geen de minste waarde is.

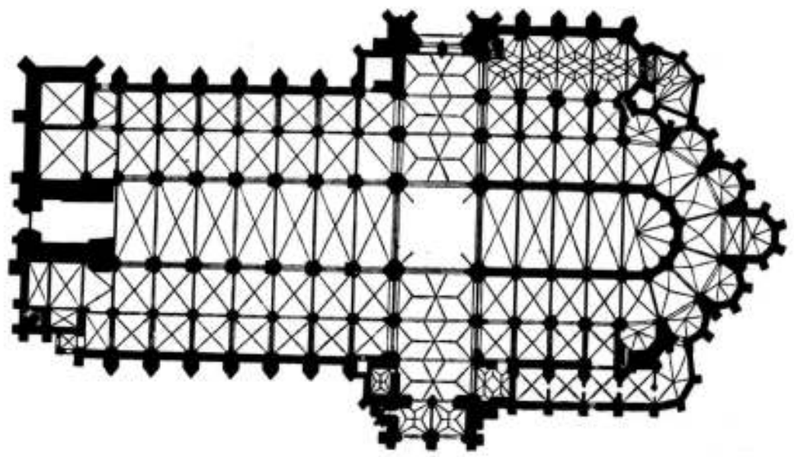
Hoe 13e eeuwsche koorkapellen er uitzien leert ons de Domkerk te Utrecht. Den Heer Hezenmans ontgaat dit niet, doch hij zegt, dat „hierin geen ernstig bezwaar ligt opgesloten, want het steenen kantwerk is om hare eenvoudige leden geplooid, lang nadat zij bestonden."

altaren, die door brand verslonden waren, werden vernieuwd.

Toch zegt de Heer Hezenmans: „Van eene geheele verwoesting kan wel geen sprake wezen, maar de brand moet sterk in de kerk gewoed hebben; waarschijnlijk is het koor verslonden, zoodat alleen de straalkapellen, gelijk de vroeger aangehaalde kronykschrijver zegt, zijn gespaard gebleven. Wat er van zij, de kerk verkeerde in een toestand, dat zij door een nieuwe moest vervangen worden."

Door deze redeneering zal zeker geen ernstig onderzoeker overtuigd worden. Uit het medegedeelde valt niets anders af te leiden, dan dat er, tot de 15e eeuw in den Bosch een Romaansche kerk stond, met Gothische aanbouwsels, welke kerk niet langer was dan het tegenwoordige schip.

Den 20 Januari 1366 verhief Jan van Arkel, vroeger bisschop van Utrecht, toen bisschop van Luik, de St. Janskerk in den Bosch tot een collegiale kerk, en stelde er een kapittel in van dertig kanunniken. Het bestaande koor was natuurlijk te klein voor een zoo talrijk kapittel. Daarom zal men reeds

Het is duidelijk, dat zulk een redeneering niets bewijst.

Omtrent de kerk van 1280 zegt de Heer Hezenmans: „Zij had beneden (westelijk van) het dwarspand vijf beuken, daar boven (aan de oostzijde) maar drie; de uiterste beuken beneden het dwarspand waren echter door dwarsmuren tot kapellen gevormd; zij was even lang als de tegenwoordige kerk, maar lager van gewelf en minder afgewerkt."

Indien werkelijk deze kerk zoo uitgestrekt geweest ware, welke reden kon er dan bestaan hebben, dat men haar in de 15e eeuw afbrak en geheel herbouwde? De brand van 1419 kan daartoe geen aanleiding hebben gegeven. De Heer Hezenmans zegt: „Hoever deze ramp zich aan de kerk uitstrekte, is moeielijk te bepalen, want gelijk sommigen van een geheele verwoesting spreken, zoo stellen anderen het ongeval zoo laag, dat op het oogenblik zelfs de dienstverrichtingen er niet eens door zouden gestoord wezen."

Ik geloof, dat de laatsten het dichtst bij de waarheid geweest zijn. Want uit de rekeningen kon de Heer Hezenmans slechts afleiden, dat de ruiten der Lieve Vrouwekapel in 1419 hersteld werden, en dat in 1452 twee in het laatst der 14e eeuw met den bouw van het tegenwoordige koor, oostelijk van het vroegere, begonnen zijn, wat door den stijl van dit bouwdeel niet wordt weersproken.

In 1458 was het benedendeel van het nieuwe koor voltooid, in 1478 ook de koorlantaarn. Maximiliaan hield in het koor drie jaar later een kapittel van het Gulden Vlies.

Het oude koor is waarschijnlijk reeds omstreeks 1460 gesloopt, en in zijn plaats, gelijk te Utrecht in de Domkerk, een uit hout samengestelde verbinding tusschen het nieuwe koor en het oude schip gemaakt. Dat nieuwe koor zal toen een nooddak gehad hebben, waarboven de lantaarn werd opgetrokken.

Van 1458—1478 werd het noorder-transept, van 1478—1494 het zuider-transept gebouwd. Tusschen 1478 en 1493 verrees de Lieve Vrouwekapel aan de noordzijde van het koor.

In 1497 was het oude schip afgebroken en begon men met het nieuwe, dat omstreeks 1520 voltooid geweest is. De toren boven het kruis werd in 1523 begonnen en was in 1529 voleindigd.

Aan de noordzijde van den toren bevindt zich de kapel, waar nu het mirakuleuze beeld van O. L.

Vrouw van den Bosch bewaard wordt. Deze kapel wordt gezegd, uit het laatst der 13e eeuw afkomstig te zijn, en vertoont de vormen, die in dien tijd gebruikelijk waren.

Dat inderdaad, gelijk ik zeide, kort na 1366 met den bouw van het nieuwe koor begonnen werd, schijnt mij bewezen te worden door de mededeelingen, die de Heer Hezenmans doet. De „eerzame Ridder Arnoldus Dicbier" schonk in October van 1374 „tot den bouw der kerk eene erflijke rent van twintig schellingen". En „Rovenus de Lith" schonk, den 8 Mei 1384, ten zelfden einde „eene rent in granen".

Den 19 Mei 1459 maakte de goudsmid Joannes Synninck zijn testament, waarin hij ook de kerk bedacht. Dit testament zegt „dat de fabriek door den bouw der kerk en het aanschaffen van het noodige zoo bezwaard was, dat zonder de hulp der geloovigen aan geen voltooien te denken viel". Het gebouw was toen dus nog niet voleindigd.

Onder de bouwmeesters der kerk wordt genoemd Arnoldus de Roever, die in 1470 overleden was, en opgevolgd werd door Egidius Coelman. In 1478 was Gerrit Symons „meester van den werke" en waren Willem van Cittert en Michiel Screymekers „in die loedze". Alaert Duhamel, beroemd geworden door zijn arbeid aan het stadhuis te Leuven, werd in 1478 ook naar den Bosch geroepen, om met meester Gerrit het noorderportaal te voltooien. Hij bouwde later den zuiderkruisbeuk met zijn portiek en de pijlers voor den middentoren.

Met Duhamel werkte Jan Heyns samen, die onder zijn opzicht de prachtige kapel der Lieve-Vrouwebroederschap bouwde. Na Duhamels dood, in 1494, begon Heyns het schip. Hij voltooide dit echter niet; de voleindiging geschiedde door Jan van Poppel, die hem in 1516 opvolgde en die ook den toren boven het kruis optrok.

Het blijkt uit de rekeningen, dat er ook voor de St. Janskerk in den Bosch, gelijk voor de Domkerk te Utrecht, bewerkte steen uit de Zuidelijke Nederlanden werd aangevoerd. Mathijs Keldermans, die behalve te Utrecht ook aan de St. Bavokerk te Haarlem steen leverde, noemt de Heer Hezenmans niet, Maar wel maakt hij melding van een overeenkomst, in 1502, den 30 Januari gesloten met Lodewijk van Bogem te Brussel. Deze meester werd in 1506 door Margaretha van Oostenrijk belast met het bouwen der kerk te Brou, die zeker de rijkste schepping der Gothiek genoemd mag worden.

De overeenkomst zegt dat „Lowijs aangenomen heeft te bouwen een hondert voet pijlers, naer de maniere die men hem heeft laten sien, staende in der selver kercke in den hulact (omgang) aen de noorder sijde". Het komt mij voor dat hier bedoeld worden de bijzonder rijke pijlers aan de noordzijde van het koor, die geheel het karakter hebben van die te Brou, en tot het prachtigste steenhouwwerk behooren, dat ooit gemaakt werd.

Van Bogem moest „dit werck leveren tot Antwerpen, op sijnen ancst en kost, naer den Antwerpschen voet te meten" en zou hebben „van elcken voet hoegte drie gulden en X stuivers gevalueert gelt". Verder zegt de overeenkomst: „Dit werck heeft hij geloeft te leveren bijnnen eenen jaere, en oft geviele dat Lowijs dit werck eer gereet maeckte so sullen de kerckmeesters gehouwen sijn dit werck, een maent nadat hen de weete gedaen werden zal, te laten vysiteeren, oft lofbaer en goet is, en hem alsdan betaelen de helft van dat sy gemaect vynden en het andere ten dage, dat hij levert."

In 1513 werd van Damiaan Hediart avendelsteen gekocht. Deze „steen van Avennis" werd geleverd „tot Mechelen, omtrent Alderheyligen misse". Een andere partij zou worden geleverd „op Pinxster anno 1514, tot Antwerpen ofte tot Mechelen, alsoe verre als men varen mach van oorlogswege."

Deze „avendelsteen", die ook nog aan het Raadhuis te Amsterdam in de 17e eeuw gebruikt is, kwam uit de groeven van Avesnes, nu op de Belgische grens in het Fransche departement du Nord gelegen.

In 1478 maakten de kerkmeesters „bij bywesen meester Gerrit Symons en meester Alart, loetsenmeesters derzelver kercke," een overeenkomst met Jan Keldermans (?) steenhouwer van Loven (?)." De Heer Hezenmans schrijft Quaywante, doch blijkbaar is Keldermans bedoeld, de broeder van Wouter Keldermans. De steenhouwer moest leveren „eenen groten boge nae 't bert wat hem gegeven is," verder „streveboghen" en „scey-bogen." Dit werk zou hij „leveren naer den Antwerpschen voet ende tot Antwerpen scheep." Ook zou hij leveren „ogijven totten selven werck."

Een der meesters, die toen aan het transept van de Domkerk te Utrecht werkte, werd in 1488 naar den Bosch ontboden. Het was „magister Cornelius," die voor kerkmeesteren het werk, aan de Lieve Vrouwenkapel verricht, opmat. In 1485 had een zekere meester Anthonis, uit Antwerpen, die taak voor de Illustre Broederschap verricht. Is deze meester misschien dezelfde, die in 1505 den, later afgebroken, steenen toren der St. Bavokerk te Haarlem begon?

Teemaal heeft, in 1566, de beeldenstorm te 's Hertogenbosch gewoed. De St. Janskerk was toen eene kathedraal, want Paus Paulus IV had, bij besluit van 10 Maart 1560, Franciscus Sonnius tot bisschop van het nieuw-opgerichte bisdom 's Hertogenbosch benoemd, en de kerk, bij breve van 12 Mei 1559 tot kathedraal verheven. Sonnius werd echter door de gilden der stad niet als bisschop erkend, de bisschop van Luik protesteerde tegen de verkorting zijner herderlijke macht, en zoo kon de nieuwe bisschop pas 16 November 1562 zijn intrede doen. Sonnius werkte de Hervorming met kracht tegen, en dit verklaart, waarom de beeldenstormers het vooral op zijn kathedraal voorzien hadden. De bisschop moest in 1566 zijn heil in de vlucht zoeken. den 8 Juni 1567 kon hij te 's Hertogenbosch terugkeeren, dat door kracht van wapenen weder in het bezit van den Spaanschen koning was gekomen. Sonnius liet, wat beschadigd was, zoo goed mogelijk herstellen. Aan dit herstellingswerk nam ook de bekende Cornelis Bloemaert deel.

Den 25 Juli 1584 sloeg de bliksem in den toren boven het kruis; al het houtwerk verbrandde en de tegenwoordige bedekking werd in het begin der 17e eeuw aangebracht.

Bij het beleg van 1629 leed de kerk schade door de kogels der belegeraars. Na de inneming der stad door Frederik Hendrik moest bisschop Ophovius met zijn geestelijkheid haar verlaten. Zij mochten alle draagbare kerksieraden met zich voeren.

De St. Janskerk werd toen door de Hervormden in gebruik genomen en bleef in hun bezit tot 1810, toen Napoleon haar weder aan de Roomsch-katholieken afstond, die in 1818 door Koning Willem I in het bezit werden bevestigd.

In de 16e eeuw bezat de St. Janskerk 53 altaren. Het hoofdaltaar, aan den evangelist Johannes gewijd, was omstreeks 1500 door Hieronymus van Aken met een schilderstuk versierd. Dit altaar is door de

beeldenstormers vernield, en van 1617 tot 1620 vervangen door een ander, in Vlaamschen Renaissanceestijl, dat door Hans van Mildert te Antwerpen werd uitgevoerd naar een ontwerp van den Bosschenaar Joris Deur. De Heer Hezenmans beschrijft het aldus. „Het autaar is krachtig en goed van verhouding; de kroonlijst, door vier korinthische kolommen geschraagd, draagt een hooge nis, waarin het beeld van St. Jan staat; zij wordt geflankeerd door de beelden van de Oude en de Nieuwe Wet en bekroond door dat der H. Maagd tusschen twee engelen. Ter zijden van het tabernakel bevinden zich twee basreliefs: de geboorte en de verrijzenis des Heeren, welke zeer goed behandeld zijn; het geheel is uit verschillende marmers opgetrokken. Een beroemd stadgenoot, Abraham Bloemaert, schilderde er een autaarstuk voor."

Noordelijk van het hoofdaltaar stond een H. Sacramentshuis, dat tot bewaring der H. Eucharistie diende. Reeds in het jaar 1465 schonk Henricus Brant een gift in olie voor de lampen, bij het H. Sacramentshuis brandende. Wij moeten ons dit H. Sacramentshuis voorstellen als een vrijstaand tabernakel, onmiddelijk op den grond rustende. In 1566 werd het verwoest, en het duurde tot 1614 eer het door een nieuw vervangen werd. Dit was „een kostelijck en constigh werck, van toetsteenen en albastersteenen gemaeckt, vrij hoogh torensgewijse opgaende ende met vele albaster beelden beset en verciert."

Daar een kapittel van kanunniken aan de kerk verbonden was, waren koorbanken noodig. Deze banken bestaan nog, en moeten, naar den stijl te oordeelen, omstreeks 1470 gemaakt zijn. Het snijwerk der zijstukken heeft zeer veel overeenkomst met dat der banken in de Groote kerk te Breda.

In het koor hield Maximiliaan van Oostenrijk in Mei van 1481 een kapittel van het Gulden Vlies. Ter herinnering hieraan werden op de ruggen der stoelen de wapens der kapittelridders geschilderd. In 1795 zijn die verwijderd.

Het was in de middeleeuwen gebruikelijk, het koor van de kerk af te sluiten. Zoo had dan ook de St. Janskerk haar oxaal dat in de 15e eeuw gemaakt, van eikenhout vervaardigd was.

(Slot volgt).

VEREENIGINGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Dinsdag 21 Febr. hield de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer W. G. Simonis alhier een voordracht over: de wording, de ontginning en de mechanische bewerking van den hardsteen, in verband met sommige door bouwkundigen gestelde eischen.

Veel van hetgeen ik zal mededeelen, zal de meesten uwer niet onbekend zijn, doch vermoedelijk zal, wat ik omtrent den aard en de vorming van de hardsteen, zal mededeelen, aan mijne hoorders de overtuiging schenken dat de eischen die in 't algemeen bij de keuring aan dat materiaal gesteld worden, aan eene herziening onderworpen dienen te worden, allereerst opdat werkelijk aan juiste eischen zal kunnen worden voldaan en vervolgens om een juiste grens te trekken tusschen wat als gebrek, en wat als eene natuurlijke eigenschap van het materiaal dient te worden gekenmerkt, in 't belang zelve der bouwwerken, waaraan het materiaal wordt gebezigd.

Daartoe is noodig in 't kort de wordingswijze van de hardsteen na te gaan door alle geologische perioden heen. Volgens de jongste navorschingen van de Société belge de géologie is de hardsteen of blauwe Belgische kalksteen in 't algemeen een vorming van een der oudste geologische tijdvakken, namelijk het primaire, en van de zoogenaamde sub-carbonische periode daarvan. Aan deze periode gingen de Cambrische en Silurische formaties, die de oudste in België bekende sedimenten, n.l. het kwartsiet, de leemlei, en de zandsteen (grès) opleveren, vooraf. Gedurende de vorming dezer bezinksels, strekte zich de z.g.n. Silurische Zee uit over Brabant, de Condroz en de Ardennen, welke laatste later een vasteland vormden. De fauna van deze zee bestond uit koraal- en verschillende weekdieren, en vooral eene soort schaaldieren, Fubolieten, gevormd, die de grondstof voor de bezinksels leverden.

Door onderzeesche vulcanische uitbarstingen en het samenkrimpen van den aardkorst en dergelijke werkingen werden echter de bezinksels uit hun oorspronkelijke horizontale ligging gerukt en in allerlei golvingen en soms in vertikalen stand geplaatst, waardoor een boven den zeespiegel uitstekend vasteland ontstaat van bergachtigen aard. Atmospherische invloeden veroorzaakten verweringen, afbrokkeling van deze rotsen en eene algemeene inzinking gaf wederom het aanzijn aan eene nieuwe zee, die het Devonische tijdperk inluidt. De Devonische zee knaagt haar oevers af, voert het slib meê, dat elders bezinkt, en aan het eind van deze periode verheft zich weder de zoogenaamde Crête de Condroz, waardoor de stroomgebieden van Namen en Doornik gevormd worden. Eene overvloedige fauna van koraal-, schelp- en schaaldieren doen weder een bezinksel ontstaan, dat ons het roode, zwarte en grijze marmer zal schenken, en zandbezinksel en vergruizing der vroegere rotsen vormen het materiaal waaruit we onze grèskeien zullen hakken. Immer neemt de Crête de Condroz door voortdurende stijging in omvang toe en doet de stroomgebieden van de Maas en de Sambre ontstaan, waarmede de z.g. subcarbonische formatie aanvangt. In de zee van dit tijdperk ontwikkelt zich de zoogenaamde zeelelie, die met andere schaaldieren de vormers zijn van het kalksteenbezinksel, dat ons de hardsteen zal leveren. Op het steeds rijzende vasteland ontstaat een uitgebreide plantengroei, die, later weder bedolven door grint, zand en leemlagen, ons den steenkool zal leveren. Deze latere vormingen zijn echter voor ons onderwerp van geen belang en kunnen dus buiten beschouwing blijven.

De totale massa kalkgesteente, die op deze wijze gevormd is geworden, bestaat uit lagen van verschillende geaardheid, die zich echter niet overal in complete opvolging vertoonen. Te Florennes is dit wel het geval, doch elders ontbreken in de totale reeks sommige schakels, waarbij echter de volgorde van onder naar boven steeds dezelfde blijft.

De massa te Ecaussines en te Soignies, die een dikte van 125 à 150 M. bezit, bevat in haar midden het zoogenaamde Petit granit der eigenlijke hardsteen. Zij is eene oudere vorming dan die van Namen en Doornik en heeft een andere geaardheid. Dit verschil in geaardheid moet toegeschreven worden aan de overheersching van de eene of andere diersoort die het bezinksel vormde, aan scheikundige werkingen, drukking van hooger gelegen lagen, infiltratie van bindmiddelen en dergelijke oorzaken, terwijl metaaloxyden, bitumen en de koolstof, der organische stoffen van veel invloed op de kleur van het materiaal waren. De kalksteen wordt dientengevolge in drie hoofdgroepen verdeeld, namelijk in 1°. die met dichte

structuur, 2°. die met leiachtige structuur, en 3°. die met grofkorrelige kristallijne structuur. De eerste soort, algemeen aangeduid als Doornikse steen, laat zich minder goed bewerken, is donker van kleur en van eenigszins schilferiger structuur, en diensvolgens weerbarstig, behalve eenige bonken van z.g. pierre grise die van betere kwaliteit zijn. De steen levert bij branding de zoogenaamde hydraulische of Doornikse kalk op, wegens het hooge percentage (12 à 15) klei en kiezelaarde die zij bevat, in tegenstelling met het petit granit dat uit zuivere koolzure kalk bestaande, bij branding de z.g. vette kalk oplevert. De Namensche steen komt veel met de Doornikse overeen, en wordt veel verwerkt tot tegels, als Namensche tegels in den handel bekend.

Het petit granit is de mooiste steen die België levert, zijn weerstandsvermogen tegen verbrijzeling, middeld op 750 kg. p. c.M². te stellen, komt dat van graniet nabij, daarbij is het elastisch en bestand tegen atmospherische invloeden, en als zoodanig een bouwmateriaal van den eersten rang.

Na deze mededeelingen over het voorkomen en den aard van het materiaal gaat spreker over tot het behandelen der wijze waarop het materiaal uit de groeve wordt gehaald, en van de bewerking die het ondergaat voordat het in den handel wordt gebracht. In verband met de verschillende helling der lagen is ook de exploitatie verschillend.

De groeven in Henegouwen, waar de steenlagen onder flauwe helling worden aangetroffen, hebben altijd het aanzien van groote open putten, terwijl in de provinciën Luik en Namen de lagen ook wel tegen de berghellingen aanliggen, en de groeven dan een ander aspect hebben. Na wegruiming der opperlagen van grond en losse gesteenten, die steeds moet plaats hebben, komt de eigenlijke steenbank, het z.g.n. buffet, aan den dag. De geheele massa bestaat uit verschillende lagen, die onderling gescheiden zijn door uiterst dunne, donker gekleurde lagen, die wijzen op eene gewijzigde bezinking tijdens de vorming, en die het groefleger van den steen genoemd wordt. De blokken worden steeds volgens dit groefleger gespleten, waartoe op korte afstanden, zoowel in zulk een groefleger als voor de splijting in de richtingen, loodrecht daarop in toevallig bestaande scheuren in de laag een aantal gaten worden gehakt, waarin stalen wiggen door hamerslagen worden ingedreven zoolang tot dat het blok van zijn omgeving loslaat. Is het eenmaal los, dan wordt het door hefboomen en windassen uit zijn leger gehaald, en 't zij door hijschwerktuigen, of door wagens op een hellend vlak naar boven gebracht ter verdere bewerking. Meermalen is getracht het losmaken der blokken machinaal te doen geschieden, doch tot nu toe met weinig succes. In den allerlaatsten tijd schijnt echter eene machine van Amerikaansche vinding met luchtdruk werkende, eenig resultaat te leveren. Aan het uiteinde van een bank gekomen, zoodat men voor en achter de steen vrij heeft, wordt ook wel gebruik gemaakt van het zoogenaamde fil helicoïdal, een zeer lange draad, die met behulp van zand en water de steen in tweeën zaagt. Na aankomst der blokken op de werf worden zij in de zagerijen in platen en zuilen van in den handel meestgewilde afmetingen gezaagd, waarbij steeds wordt aangenomen, dat het legervlak evenwijdig komt aan de grootste zijvlakken der stukken. Het zagen geschiedt daar in een raamwerk op bepaalde afstanden, naar de gewenschte dikte der platen geplaatste stalen zaagbladen zonder tanden, die heen en weer bewogen en voortdurend met zand en water bevochtigd worden, of ook wel met het genoemde fil helicoïdal, dat als lintzaag werkende, veroorlooft om volgens gebogen lijnen te zagen, wat soms voordeelig kan zijn. Door de homogeniteit van de steen is het mogelijk om zonder bezwaar blokken van 5 × 3 M. in platen van 1 à 2 c.M. dikte te zagen. Dat het bewegen der zagen machinaal geschiedt behoeft geen betoog.

Komende tot de eischen die bij het bouwen aan de hardsteen wordt gesteld, zegt spreker dat deze, zooals reeds bij den aanvang zijner voordracht is opgemerkt, niet altijd oordeelkundig worden gesteld. Het eischen van steen zonder groefleger bij een gesteente dat laagsgewijze gevormd is, veroordeelt zichzelf. Mits de dikte der stukken het veroorlooft zou de eisch van een niet voor het bloote oog duidelijk zichtbaar groefleger vol te houden zijn, doch zonder groefleger bestaat geen hardsteen. Al is op 't oogenblik van de aanwending der stukken de laagsgewijze vorming van de steen niet zichtbaar, dan zal toch na verloop van tijd onder atmospherische invloeden die vorming zich uitteekenen. Verder is ook de plaatsing der stukken op hun groefleger niet noodzakelijk en bij stukken, waarin het leger niet zichtbaar is, ook niet na te gaan. Spreker releveert hier de geschiedenis der hardsteenlevering aan een groot gebouw hier ter stede, waarbij absoluut geen groefleger in den gebruikten steen werd geduld en herhaalde malen wagonladingen steen werden afgekeurd, totdat de eigenaar der groeven, die de steen leverde, zijn toevlucht nam tot het ontginnen van de z.g.n. cliquantes in een verlaten groef. Deze cliquantes zijn de in elke groeve voorkomende laag steen, onder den gewonen hardsteen liggende, van zoo vaste structuur, dat het groefleger niet te zien is, doch die overigens zoo rijk aan slechte eigenschappen is, dat ze nimmer geëxploiteerd wordt. De steen verweert spoedig, wordt zwart en heeft weinig weerstand tegen breuk, daarbij zit hij vol haarscheurtjes, loodrecht op het groeflegervlak. Deze steen werd voor het bewuste Rotterdamsche bouwwerk goedgekeurd en gebruikt, met het gevolg dat verscheidene stukken nu de gebreken van het materiaal in hooge mate vertoonen. Spreker waarschuwt om bij keuring van hardsteen niet alles over één kam te scheeren en bij groote en kleine stukken verschillende eischen te stellen omtrent het groefleger en bovendien den aard der bouwdeelen in aanmerking te nemen. Uit het door spreker medegedeelde omtrent de vorming en de exploitatie van den steen, blijkt duidelijk dat het groefleger steeds evenwijdig aan de grootste zijvlakken der stukken loopt, zoodat vanzelf bijna altijd in den bouw de stukken op hun groefleger komen te liggen. Waar dit echter niet het geval kan zijn, zooals bij dunne bekleedingsstukken van muren, moet de eisch omtrent eene zoodanige plaatsing vanzelf vervallen. Hij zou het voorschrift te dezen opzichte dus willen laten luiden: „de stukken hardsteen moeten zoodanig worden genomen, dat het groefleger evenwijdig loopt met het draagvlak van den steen, tenzij de afstand van het draagvlak tot het bovenvlak de andere afmetingen der stukken overtreft".

Met een groot aantal fraaie lichtbeelden helderde spreker het medegedeelde op, terwijl eene collectie fossielen in de hardsteenlagen gevonden, mede was geëxposeerd.

PRIJSVRAGEN.

De afdeeling Zutphen—Warnsveld van de Geldersche Maatschappij van Landbouw is voornemens om in de maand Augustus in het Coenenspark te Zutphen, eene tentoonstelling te houden van paarden, rundvee, varkens, schapen, geiten, land- en landbouwproducten, zuivelbereiding, werktuigen, vischteelt, grondverbetering, boschbouw, enz.

Om hieraan zooveel mogelijk publiciteit te geven, wenscht zij door aanplakbiljetten het publiek tot deelneming en bezoek uit te noodigen.

Voor dit doel schrijft zij een prijsvraag uit voor een Reclame-biljet — afmeting van het papier 60 c.M. breed en 98 c.M. hoog. —

Op dit biljet moet in duidelijk leesbaar schrift voorkomen: „Groote Landbouwtentoonstelling te Zutphen, op 9, 10, 11 en 12 Augustus 1905.

Behalve de tint van het papier mogen hoogstens drie verschillende kleuren worden gebruikt.

Als 1ste prijs wordt uitgeloofd eene som van *f* 75.— 2de prijs een som van *f* 25.—.

De medewerking van deze prijsvraag is voor iedereen opengesteld.

Alle stukken moeten vrachtvrij bezorgd zijn vóór of op 15 April 1905, aan het adres van den heer J. Canters Junior, Coehoornsingel No. 78 te Zutphen.

De stukken moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een gesloten naambrief en een correspondentie adres en zoo noodig van eene toelichting.

De naam van den vervaardiger mag op de teekening niet voorkomen, noch op eenigerlei wijze voor de uitspraak der Jury aan deze bekend gemaakt worden. Het schrift op de teekening en toelichting en naambrief mag niet van zijne hand zijn.

Ontwerpen, waarbij aan deze bepalingen niet is voldaan, blijven buiten beoordeeling.

De ingezonden ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren: B. Korteling, Kunstschilder, Hoofdleeraar B. A. School en andere inrichtingen te Deventer; W. C. Staring, Kunstschilder te Zutphen; N. v. d. Hoef, Leeraar teekenen H. B. School en B. A. School, — Directeur Kunstnijverheid, Vak- en Teekenschool te Zutphen en de leden van de Regelings-Commissie der tentoonstelling.

De Jury heeft het recht om, in geval geene bekroning kan worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen tusschen die ontwerpen, welke volgens haar oordeel recht hebben op belooning.

De bekroonde ontwerpen worden eigendom der Afdeeling en verplichten de prijswinners zich bij eventueele reproductie behulpzaam te zijn en zoo noodig in overleg met de Jury kleine wijzigingen aan te brengen.

De ingekomen ontwerpen worden tentoongesteld in de lokalen van de Kunstnijverheid, Vak- en Teekenschool te Zutphen of een ander lokaal en indien het de Commissie gewenscht voorkomt, nog in 1 of 2 andere plaatsen.

Daarna kunnen de ontwerpen worden afgehaald of franco terug worden gezonden aan de correspondentie adressen.

De uitspraak der Jury zal bekend worden gemaakt in het Nieuws van den Dag.

VARIA.

De Berlijnsche correspondent van de N. Rott. Courant gaf dezer dagen een beschrijving van den nieuwen Dom te Berlijn, zoo aardig en zoo teekenend voor de kunsttoestanden in deze stad, dat zij zeker waard geacht moet worden in een vakblad te worden overgenomen welke vrijheid wij ons hierbij veroorloven.

Op 27 Februari heeft de inwijding plaats gehad van den nieuwen dom, de groote hof-, staatsie-, en prachtkerk welke de Hohenzollern dicht bij hun oude Paleis te Berlijn hebben gebouwd of liever laten bouwen. Want het meeste geld van de bouwkosten, een bedrag van 10 millioen mk., is toegestaan door de volksvertegenwoordiging, ter herinnering aan wijlen keizer Frederik, tot wiens lievelingsplannen de stichting behoorde van een geweldigen Hohenzollernschen dom met een vorstelijk grafgewelf voor de voorouders en nakomelingschap van zijn gekroonde geslacht. Oorspronkelijk had de bouwcommissie voor den hofdom van de volksvertegenwoordiging een bedrag van 20 millioen mk. gevraagd, maar de meerderheid van de afgevaardigden bleven Oostindisch doof, vonden dat de Kroon zelve uit haar vermogen maar bij moest dragen wanneer men 10 millioen mk. en een vrij bouwterrein niet iets dat indrukwekkend genoeg was, kon gebouwd worden, en bewilligden zelfs deze 10 millioen eenigszins weerbarstig. Overigens oefenden zij echter niet den minsten invloed op de uiterlijke gedaante van het gebouw, zoodat de keizerlijke familie het godshuis geheel naar eigen goedvinden kon bouwen. Keizerin Frederik die, gelijk men weet, altijd een beetje in kunst geliefhebberd en met haren kerkelijken gemaal veelerlei domplannen ontworpen had, vond in den bekenden architect Raschdorff, die in Rijnland en elders een aantal mooie gebouwen heeft gezet, den man van haren smaak.

Reeds stervende, hield de doodzieke keizer Frederik zich nog druk bezig met de door Raschdorff geteekende plannen, waarbij hij vooral belang stelde in het groote grafgewelf van de Hohenzollerns onder den nieuwen dom. Maar hij heeft het niet meer beleefd dat men met het bouwen begon. Pas aan zijn zoon, den tegenwoordigen Keizer heeft de Pruisische Landdag in 1892 de millioenen toegestaan, twee jaren later werd de eerste steen gelegd, nadat de oude, zooveel bescheidener dom, die uit den tijd van Frederik den Groote op die plaats stond, was opgeruimd.

Hoeveel het nieuwe pronkwerk, dat met pauken en bazuinen werd ingewijd, in het geheel kost, weet men in het openbaar nog niet. De tien millioen mk. van de volksvertegenwoordiging zijn maar een deel, al is het ook het grootste, van de bouwkosten. Sedert jaar en dag is gestadig ingezameld, en zijn vele geschenken in geld of stukken voor de inwendige inrichting ontvangen. Weliswaar, nog steeds niet genoeg, zoodat in het inwendige nog veel niet af is of ten deele van onedel materiaal is vervaardigd, waar op echt en edel gerekend was. Zoo is b.v. dikwijls stuc gebruikt, in plaats van steen, evenals voor het gebouw van den Rijksdag, toen het geld niet meer toereikend was. Niettemin is er nog genoeg geld geweest, om den nieuwen dom met buitengemeenen pronk te overladen.

Te Berlijn wordt gauw en veel geschimpt, de tong zit de bewoners van de groote stad los in den mond en de lust tot spotternij is groot. Maar zooveel als er nu over den nieuwen dom als architectonisch curiosum gepraat en gescholden wordt, is zelfs voor Berlijnsche toestanden ongewoon en overtreft verre de bijtende kritiek die op de „zee van Marmora" voor de Brandenburgsche Poort en in de Siegesallee geoefend is.

Photografieën en afbeeldingen, gelijk men in de bladen vindt, geven een te vleiend beeld tegenover den werkelijken indruk dien de nieuwe dom in zijn architectonische omgeving maakt. Met den rug naar de Spree en het gezicht naar den Lustgarten, staat hij tusschen het Oudgriecksche tempelgebouw van Schinkel's museum en het lang uitgerekte koninklijke paleis van Schlüter, dat hem een fijn geornamenteerde renaissance-zijgevel, die nog lichtelijk onder den invloed van den barok-stijl staat, toedraait. Beide — paleis en museum — zien er met harmonische vlakken en lijnen voornaam en kalm uit, het museum koel, bijna vervelend. Daartusschen rijst de dom met zijn koepel, in Berlijnsch-Italiaansche hoog-renaissance, vol drukte in de lucht. Tusschen de strenge architectonische rust van zijne beide, van ouderdom vergrijsde buren staat hij, daarin nog versterkt door de nieuwheid van zijn zandsteen, als een ontzaglijk rumoerig bouwwerk, waarvan de aanschouwer op het eerste oogenblik niet weet, wat het is: een schouwburg, een muziekhal, een tentoonstellingsgebouw of wat anders. Het is alles behalve een indrukwekkend godshuis dat de schare tot een ernstig samenzijn noodigt. Eerst wanneer men gaandeweg de achttien of twintig kruisen telt die van metaal en steen, verguld en zwart geverfd, zonder en met weerhanen, op de vijf torens boven de deuren, op de daken en waar al niet zijn aangebracht, komt men op de gedachte

dat dit pronkgebouw vol wereldsch jolijt misschien toch een huis des Heeren voorstelt. Dat het echter zelfs een Protestantsche kerk is, raad niemand op het eerste gezicht. Van den koepel tot den grond wemelt zij van beroemde mannen, heiligen en engelen in lange en korte gewaden, vedelende, op de fluit spelende, harpende, uit een muziekboek zingende of vrome boeken lezende gestalten. Dat is nu alles op zichzelf heel fraai, maar, lacy, ontbreekt de geestelijke band die, architectonisch, de honderd en meer voortreffelijke details samenhoudt. Geen enkele lijn van verheven loop, geen vlak dat door voorname rust een sterken indruk maakt, trekt en verrukt den blik van den beschouwer, ten minste aan den voorkant van den dom aan den Lustgarten. Daar zijn — om een Berlijnsche spreekwijs te bezigen — „alle honden losgelaten". De achterkant aan de Spree is veel rustiger en maakt dientengevolge een aangenamer en grootscher indruk. Met het uiterlijke is ongeveer in overeenstemming het inwendige, dat echter, gelijk gezegd, nog niet voltooid is, zoodat men niet goed begrijpt, waarom men zoo'n haast heeft met de luisterrijke inwijding, alsof het de opening van een kort levende wereldtentoonstelling gold. Het inwendige van den dom is in drie afzonderlijke ruimten verdeeld: in het midden de eigenlijke kerk met het 75 M. hooge koepelgewelf, den schrik van de kanselredenaars, want wie onder hen zal dat gewelf met zijn stem goed kunnen beheerschen? Rechts de trouw- en doopkerk voor de gemeente, links de monumentale grafkerk van het koninklijke huis. En dan het half onderaardsche verwulf dat de uitgestrekte groeve der vorsten zal vormen, groot genoeg om een paar honderd doodkisten in zich op te nemen. Negentig met de stoffelijke overblijfselen van vroegere Hohenzollerns die thans elders staan, zullen binnenkort hierheen worden overgebracht. Door de matte vensterruiten van dat grafgewelf ziet men uit op den waterspiegel van de Spree. Als klein voorbeeld van de kritiek in de Berlijnsche pers moge dienen dat een van de bladen er van zegt: „dat die ruiten levendig herinneren aan de keukensouterreins van sommige hotels" — wat overigens volkomen juist is.

In het inwendige van den dom marmer, onyx, Labradorsteen, Mozaïek, brons en nog meer aan vorstelijke kronen, wapenschilden, adelaarstropeeën, keizerlijke initialen, kruisen, beelden enz. dan buiten. Bovendien keizerlijke en ministrieele loges, voorstellingen van bijbelsche tafereelen, beelden van Luther, Zwingli, Calvijn, Melanchton en wereldlijke vorsten en Hertogen die zich voor de Hervorming verdienstelijk hebben gemaakt. De grafkerk is bovendien ontworpen als een soort van nationale Walhalla. Daarom heeft er ook een grafgedenkteeken met de gestalte van Bismarck een plaats gevonden. Het is hetzelfde dat de Keizer bij zijn lijfbeeldhouwer Begas bestelde toen de oude Bismarck stierf, wiens lijk hij in den nieuwen dom wilde bijzetten, wat echter de familie Bismarck ingevolge den laatsten wil van haren grooten doode afsloeg.

Zoo ziet dus ongeveer, voor zoover ik hem met zwakke woorden beschrijven kan, de nieuwe dom er uit: het protestantsche godshuis welks schaduwbeeld naar den wensch en de opvatting van den Keizer reusachtig moet uitsteken in Berlijn, opdat de hoofdstad des rijks evenals andere Duitsche steden een architectonisch kenteeken en aspect hebbe. En met deze lawaaierige pracht is zeker de inwijdingsdrukte in overeenstemming geweest. Uit binnen- en buitenland zijn geestelijke deputaties, vorstelijke vertegenwoordigers, vorsten en vorstenzoons van protestantschen geloove genoodigd, tot een veelkleurige en luidruchtige kerkelijke plechtigheid, weinig naar het hart van de stille protestanten die den kostelijken schat van hun geloof in eenvoud en in eigen gemoed zoeken en die, niet alleen in stilte, misnoegd zijn over romantische gekatholiseer. Een zeer oneerbiedige oppositie spreekt van den „nieuwen protestantschen blufstijl". Ironische waarnemers zeggen koel: dat de geest van een tijd zich het best weerspiegelt in zijn groote openbare gebouwen. Welwillende verzoeningsgezinden en geestdriftige lofredenaars prijzen daarentegen eenstemmig den Keizer, vragen of het niet schoon, hartverheffend en goed is dat de protestantsche Keizer een schouwspel aan de wereld biedt dat met den uiterlijken glans van de roomsche wereldkerk wedijvert? Een schouwspel waarop ook het kleine gedenkteeken neerziet dat de Keizer onlangs op het gazon tusschen paleis en dom onthuld heeft en dat admiraal Coligny voorstelt met het veelzeggende opschrift op het voetstuk dat hij „viel voor zijn geloof in den Bartholomeus-nacht".

Goed, dus een schouwspel, nog een bij de vele van allerlei soort die wij reeds mochten beleven en dat mij overigens herinnert aan een ander klein schouwspel, dat de bezoekers van de niet minder pronkerige protestantsche Kaiser-Wilhelm-Gedächtniss-kerk sedert eenigen tijd in de late namiddaguren konden genieten. Daar staat achter het kostbare altaar een dubbel-levensgroote Christus van marmer met uitgebreide armen, de kerkruimte ligt in een tooverachtig halfduister, plotseling begint het marmeren godsbeeld langzaam te stralen in rooskleurigen gloed, door verborgen electrische lichtjes zacht beschenen, het eenige licht in de donkere kerk. Tegelijk begint een verscholen koor van knapen een zoet gezang. Alleen de wierookwolken en de moeder Maria ontbreken nog. En dat geschiedt in een protestantsch godshuis.

De nieuwe dom zal den geheelen dag open staan en door koninklijke „Kroongardisten", d. z. uitgediende oude soldaten in een bijzonder uniform, bewaakt worden. Dat zullen dus de nieuwe kleurige protestantsche kerkbewaarders zijn die, in plaats van onze nuchtere zwarte kosters en kerkeknechten, vreemdelingen zullen rondleiden.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Het paleis der pausen te Avignon dient sedert lang voor kazerne. Het schijnt dat er een gunstige verandering in deze onwaardige bestemming van het uit het midden der veertiende eeuw dateerende complex van gebouwen zal komen, ten minste het gemeentebestuur van Avignon beraamt plannen om er een museum van kerkelijke kunst van te maken. De pauselijke kapel, de zaal van het consistorie met fresco's van Simone Martini en de door de pausen bewoonde vertrekken zouden dan tevens gerestaureerd worden.

— Het museum te Boston heeft twee Grieksche beeldhouwwerken van buitengewone beteekenis aangekocht: een Homerus-kop, die eenige jaren geleden reeds op de tentoonstelling der Burlington-Fine-Arts-Club te Londen de aandacht trok, en een kolossalen Zeus-kop, Grieksch werk uit de vierde eeuw vóór Christus. Het is de eenig bekende copie naar den kop van Phidias' Zeus van Olympia en als zoodanig voor de archeologen van het grootste belang.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De Koningin-moeder bracht op 24 Februari een langdurig bezoek aan de bouwkunst-tentoonstelling in den „Kunstkring". H. M. werd ontvangen en rondgeleid door den heer J. D. Looyen, en toonde in 't bijzonder belangstelling voor het model van een paleis, door den heer van Boven ontworpen naar aanleiding van een prijsvraag van de „Maatschappij t. bv. d. Bouwkunst".

— Door „Arti et Industriae" wordt als „Godon-prijsvraag" gevraagd: een ontwerp-omslag voor het jaarverslag der vereeniging.

De versiering in twee kleuren moet het doel der vereeniging symboliseeren, en de teekeningen moeten voor fotolithografie geschikt zijn en moeten op karton gezet worden ingezonden.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van een commissie van beoordeeling, bestaande uit drie leden, waarvan één te kiezen door het bestuur en twee door de medewerkers bij de inlevering van hun ontwerpen, onder gesloten couvert aan te wijzen.

Voor de twee de bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd: als 1e prijs het getuigschrift van „Arti et Industriae" en f 50 en als 2e prijs het getuigschrift met een eervolle vermelding.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór 1 Juli vrachtvrij ingewacht aan het adres van den secretaris, Prinsengracht 18, alhier, waar nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Ter mededinging worden alleen leden van „Arti et Industriae" uitgenoodigd.

— De behoefte is ontstaan aan de stichting van een derde hoogere burgerschool met vijf-jarigen cursus. Het aantal leerlingen op de bestaande inrichtingen bedraagt thans resp. 316 en 299. Het is te voorzien, dat reeds met den aanvang van den cursus 1905/1906 geen voldoende ruimte beschikbaar zal zijn voor de dan te plaatsen leerlingen. B. en W. hebben den raad voorgesteld, het gemeenteterrein hoek Elandstraat en Waldeck-Pyrmontkade te bestemmen voor den bouw der der derde hoogere burgerschool.

Geertruidenberg. Er heeft zich een commissie gevormd om geld bijeen te brengen voor de restauratie van het kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente alhier, ten einde dit

monument van historie en kunst voor ondergang te behoeden. De leden der commissie zijn over verschillende deelen des lands verdeeld.

HAARLEM. De voorgenomen tentoonstelling betreffende de aesthetische ontwikkeling van het kind, die vermoedelijk in de maanden Juli en Augustus in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gehouden worden, heeft zeer veel belangstelling gewekt, zoowel in het buitenland als in Nederland. Deze tentoonstelling belooft dan ook zeer belangrijk te worden, daar verschillende autoriteiten hunne medewerking hebben toegezegd.

De plannen voor de organisatie zijn in overweging. Zoodra het speciale comité voor deze tentoonstelling zal zijn samengesteld zal een programma worden opgesteld en bekend gemaakt. Intusschen kunnen zij, die aan deze tentoonstelling wenschen mede te werken of goede wenken wenschen ten beste te geven, daarvan aan den Directeur van het Museum kennis geven.

— Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Februari bezocht door 400 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 182 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land werd verzonden.

De Cursus 1905 der School voor Kunstnijverheid die eveneens aan genoemd Museum verbonden is begon met 128 studeerenden en wel 51 vrouwelijke en 77 mannelijke leerlingen.

HILVERSUM. Alhier bestaat het voornemen over te gaan tot den bouw van een volksschouwburg. Het gebouw zal op een terrein in het centrum der gemeente verrijzen.

LEERDAM. Verleden week Zaterdagavond zijn aan het Wolvenbosch alhier, tien huizen ingestort. Deze huizen, die gebouwd worden voor rekening der Mij. van Onroerende Goederen te Leerdam, waren juist Zaterdag onder de kap gekomen. De werklieden waren pas een uur naar huis, toen de bewoners der buurt een vreeselijk gekraak hoorden.

Naar buiten zich spoedende, ondekten zij, dat het blok woningen een groote ruïne was geworden. Van den voorgevel was een groot deel ingestort, kozijnen lagen aan stukken en brokken op den grond, terwijl de kap geheel uit elkander lag; slechts enkele stukken waren blijven hangen. Ook de balklagen en verdere muren hadden veel geleden. Honderden gingen Zondag naar het tooneel der verwoesting een kijkje nemen. De Tiendeweg was den heelen dag vol nieuwsgierigen. Omtrent de oorzaak worden allerlei gissingen gemaakt. Een onderzoek is nog niet ingesteld.

LEIDEN. In de onlangs in gebruik genomen nieuwe Roomsch-Katholieke kerk te Lisse, een der fraaiste kerken uit den omtrek, vertoonen zich nu reeds scheuren, waarschijnlijk door verzakking ontstaan. Men heeft terstond maatregelen genomen, om verdere schade zooveel mogelijk tegen te gaan.

MAASTRICHT. In den raad dezer gemeente is een breedvoerige discussie gevoerd over den O. L. Vrouwenwalmuur, een historisch monument, waarvan een gedeelte zou moeten geslecht worden ten gerieve van een eigenares van een daar gelegen huis. B. en W. wilden dezen muur behouden, niet alleen uit deferentie voor jhr. de Stuers, die de stad zoo menig subsidie bezorgd heeft, maar ook om den minister Kuyper niet tegen zich in te nemen, die er op gewezen heeft, dat schending van den walmuur noodlottige gevolgen voor de gemeente zou kunnen hebben bij eventueele aanvraag om Rijkssubsidie voor de restauratie van monumenten. Maar een voorstel in dien geest werd verworpen en met groote meerderheid nam de raad een voorstel aan tot gedeeltelijk amoveeren van den wal.

ZAANDAM. Het uitbreidingsplan dezer gemeente is officieus voor de leden van den Gemeenteraad ter bezichtiging gesteld, waarbij tevens eene toelichting werd gegeven. Hierbij waren ook tegenwoordig de Heer Leonard A. Springer te Haarlem, de ontwerper van het plan, en enkele leden van het hoofdbestuur der „Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst", te Amsterdam.

ZUTPHEN. Een huis aan de Markt alhier, dat uitwendig niet de aandacht trekt, doch van binnen een nog ongeschonden beeld geeft eener patricische woning uit de 18e eeuw, is wegens overgang dezer dagen verkocht. De vrees, dat het in handen van een bouwspeculant zou vallen of tot een winkel misvormd, is gelukkig voorbarig gebleken. De meubelmaker P. J. Mesker (firma de wed. G. A. de Ruyter) is er eigenaar van geworden, en deze heeft het plan, de woning in te richten tot een soort van modelhuis voor meubels in stijl.

De betimmeringen en plafonds in rococo- en empirestijl, benevens de geschilderde behangsels, blijven dus ongeschonden.

Inhoud van afl. 2 van „DE NATUUR" uitgave van J. G. BROESE, Utrecht. De teelt en tentoonstelling der variëteiten van de Huismuis: C. L. W. Noorduin. — Zijn bliksemafleiders nuttig? Dr. D. v. Gulik. — De bereiding van tarwemeel: G. E. Gude. — Een kanon, dat verdwijnt: D. S. S. — Anthropologische afstamming (Vervolg en slot): J. G. Pouw Hzn. — De verandering in het bedrijf der gemeentetram van Amsterdam: T. E. van Putten. — Nieuwere toepassingen van den spiritus in de industrie en de huishouding: Dr. A. J. C. Snijders. — De ontwikkeling der luchtvaart in 1904 (Vervolg): H. Vreedenberg. — Sterrekundige opgaven voor het voorjaar van 1905: Dr. Ant. Pannekoek. — Korte mededeelingen. — Eenvoudige proeven op chemisch gebied; 9 Water in wijn te veranderen en omgekeerd: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

PERSONALIA.

— Tot hoofd der afdeeling gebouwen bij de publieke werken te Amsterdam is benoemd de heer J. C. Springer, thans architect 2de klasse bij dien dienst.

— De voordracht voor gemeente-architect van Westdongeradeel bestaat uit de heeren J. Elzinga, te Ternaard; A. Oosterbaan, te Dedemsvaart (Ov.); P. Bleeksma, te Sneek; G. Ysbrandi, te Leeuwarden; en J. Booijenga, te Finkum.

— Tot gemeente-bouwmeester van Ter Neuzen is benoemd de heer J. J. Doorenbos te Gorinchem.

— Tot opzichter bij de Gemeentewerken te Haarlem is benoemd de heer H. van Baak te Amsterdam en tot opzichters bij het bouw- en woningtoezicht aldaar de heeren E. J. Timmerman te Leiden, J. J. L. Dalhuisen te Apeldoorn, B. Bakker te 's Hertogenbosch en A. F. P. Onderwater te Utrecht.

— De ingenieur 1e kl. bij den Waterstaat in Indië A. E. Nieuwenhuijs, eerstaanwezend ingenieur te Batavia, heeft wegens volbrachten diensttijd pensioen aangevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-Teekenaar, bekend met tramwegen bij de Dedemsvaartsche Stoomtramweg-Maatschappij.
Aanmelding bij den Directeur te Avereest. (1)

— Bouwkundig Opzichter in Den Haag. Br. lett. N F 851, „Nieuws van den Dag". (1)

— Aankomend Teekenaar op een Archit.-Bureau te Amsterdam. Br. lett. H K 55, „Nieuws v. d. Dag". (1)

— Adjunct-Opzichter bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te 's Hertogenbosch. Jaarwedde f 840.
Stukken vóór 5 Maart aan de Burgemeester. (1)

Vervolg Vacante betrekkingen en Dienstaanbiedingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 11 Maart 1905. No. 10.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

BOUWKUNDIGE SAMENSPRAKEN.

IV.

— Rrrrrr. —

— Hallo! Architect X! —

— U spreekt met de redactie van „*De Groote Trom, Dagblad voor Nederland.*" Wij hebben een bezoek gehad van den heer Y, die morgen het groote confectiemagazijn *Nieuw Patagonië* opent, en die heeft ons gevraagd, met een enkel woord die opening te willen aankondigen. Hij zeide, dat u de architect was, en dat u tot het geven van de noodige inlichtingen bereid zou zijn. —

— Zeer gaarne, mijnheer. Wat wenscht u te weten?—

— Vooreerst in welken stijl het gebouw is opgetrokken. —

— In modernen stijl. —

— Dat heb ik genoteerd. Maar kunt u dien niet wat nader omschrijven? —

— Er is alleen gebruik gemaakt van ijzer, steen en glas voor de gevels. Van binnen bestaat alles uit cementijzer. De trappen zijn van graniet. —

— Uitstekend! —

— De verlichting is electrisch. Ook de hijschkokers worden door electriciteit bediend. De privaten... —

— Nu, die zullen wij maar niet vermelden. Maar van den stijl zou ik graag nog iets naders willen weten. Daarvoor interesseert het publiek zich meer, dan voor de bijzonderheden, die u daar juist noemde. Is er in dien modernen stijl niet wat 17e eeuwsche Gothiek, of 13e eeuwsche Renaissance, wat Jugendstil of wat Biedermeijerstil? —

— Tot mijn spijt moet ik zeggen aan geen dezer stijlen iets ontleend te hebben. —

— Maar kunt u mij althans niet wat omtrent de versiering zeggen. —

— Versiering is in het geheel niet aanwezig. Alleen de constructie en het materiaal moeten het effect doen. —

— Zoo, zoo, mijnheer! Dan is het voor ons al heel gemakkelijk, om een beschrijving te geven. Maar daar wij van avond een advertentie van een volle pagina voor den heer Y moeten plaatsen, mag de aankondiging niet al te kort zijn. Zou u ons niet het pleizier willen doen, zelf een stukje te schrijven? De architect Z. stuurt ons geregeld een artikeltje, zoodra hij een werk voltooid heeft. —

— Ik ben niet bijzonder vaardig met de pen, mijnheer. —

— Geeft u ons dan tenminste de namen van aannemers en leveranciers op! —

— Dat zal ik gaarne doen. Over een uur kunt u het lijstje hebben. —

— Dank u zeer! —

— Rrrrrr. —

* * *

Des avonds bevatte „*De Groote Trom*" het volgende:

„Onze stad zal weldra een bezienswaardigheid rijker worden. Dan opent de heer Y zijn confectiemagazijn *„Nieuw Patagonië"*, waar gemaakte kleeding, die in het bereik van ieders beurs valt, te krijgen zal zijn. De meest verwende „swell" zal daar zijn gading vinden, doch ook de „kleine luyden," die er prijs op stellen, met smaak en goedkoop gekleed te gaan, zullen er terecht kunnen. Het monumentale gebouw, dat reeds door zijn afmetingen, eer het nog in gebruik was genomen, ieders aandacht trok, is ontworpen in modernen stijl, door den bekenden architect X. Er is alleen gebruik gemaakt van ijzer, steen en glas voor de gevels, van cementijzer en van graniet voor het inwendige. De verlichting is electrisch en wij konden er ons van overtuigen, welk een zee van licht, dank zij de goede zorgen van de firma N., het gebouw des avonds uitstraalt. De aannemer Q. heeft alle eer van zijn werk. (Dan kwam de lijst der leveranciers, die wij echter weglaten). Het nieuwe magazijn zal ongetwijfeld in een lang gevoelde behoefte voorzien. Modern zal daar het wachtwoord zijn, wat reeds aan den stijl te zien is, die geheel vrij bleef van alle 17e eeuwsche Gothiek, van 13e eeuwsche Renaissance, ja zelfs van de tegenwoordig zoo gewilden Biedermeijer- of Jugenstil. Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar de advertentie op onze laatste pagina."

STEDENUITBREIDING.

II.

In zijn brochure „Grossstadterweiterungen", waarop wij reeds in ons vorig artikel doelden, begint Ludwig Hercher met te wijzen op het algemeen bekende feit van den trek naar de groote steden, waaraan de buitengemeene toename der bevolking moet worden toegeschreven. Immers in de jaren van 1871 tot 1900 is in Duitschland de bevolking van 30 groote steden (dat zijn die, welke meer dan 100000 inwoners hebben) toegenomen met gemiddeld 2.4 percent per jaar.

De geheele stadsbevolking van Duitschland is van 9 millioen in 1850, in 20 jaren gestegen tot 14 milen in de 33 jaren, dat het Duitsche rijk bestaat, meer dan verdubbeld, terwijl de plattelandsbevolking in hetzelfde vijftigtal jaren ongeveer op het cijfer van 26 millioen is blijven staan.

Dit zijn verbazingwekkende cijfers, die de vroeger wel eens gedane voorspellingen, waaraan men toen geen geloof wilde hechten, in vele gevallen nog hebben overtroffen.

De algemeene toename der bevolking is een regelrecht gevolg van de meerderheid der geboortecijfers boven de sterftecijfers. Deze cijfers verschillen voor het platteland en de steden niet noemenswaard. Immigratie en emigratie kan men gerust buiten beschouwing laten. En welke nu ook al de oorzaken zijn, die er toe hebben medegewerkt en nog steeds voortgaan te bewerken, dat zich in de groote centra de menschen opeenhoopen ten koste van het platteland, vooralsnog schijnt de stroom niet tegen te houden te zijn en het vraagstuk van de gestadige uitbreiding der groote steden zal dus economisten, sociologen en technici blijven bezig houden en ongetwijfeld zal daarbij af en toe nog menig nieuw gezichtspunt op den voorgrond treden. Hercher komt nu tot de vraag: of de groote steden in haar tegenwoordigen vorm en met de tot heden ontworpen uitbreidingsplannen beantwoorden aan de uit bovenaangehaalde feiten voortkomende eischen en beschouwt dan achtereenvolgens de drie deelen, waaruit elke moderne groote stad bestaat namelijk de oude binnenstad, de buitenwijken en de voorsteden.

In korte trekken schildert hij zeer juist het karakter af, dat de oude stadskernen, die meestal in de middeleeuwen aangelegd zija en waarvan velen tot aan het begin der negentiende eeuw hun oud aanzien en hun oorspronkelijken omvang hebben behouden, thans en wel voornamelijk nadat men spoorwegen is gaan aanleggen, verkregen hebben. Noch uit een aesthetisch oogpunt, noch wat de doelmatigheid betreft toont hij zich ingenomen met het gebrekkig resultaat, dat hier vaak met groote kosten verkregen is, om aan moderne eischen te voldoen. Wat hij hier zegt is, hoezeer men bij de Nederlandsche steden ook rekening heeft te houden met de ontwikkeling in de zeventiende en achttiende eeuw, ook op onze oude stadskernen van toepassing en het valt niet te ontkennen, dat de moeilijkheden, om oude stadsgedeelten naar de behoeften van onzen tijd in te richten, zich allengs in die mate beginnen voor te doen en de daaraan verbonden kosten allengs stijgen tot zulke enorme bedragen, dat men zich onwillekeurig afvraagt, waar ons deze pogingen heen zullen voeren en hoever men in deze richting zal kunnen gaan, wanneer men niet de gehechtheid aan het oude geheel en al wil prijsgeven.

En wat de buitenwijken aangaat, die als gordels rondom de oude kern ontstaan zijn, aangelegd met meer of minder oordeel, maar in vele gevallen toch naar wel overwogen plannen, ook deze nieuwe aanleg heeft in vele opzichten groote teleurstellingen gebracht.

De speculatiebouw heeft zich in de meeste gevallen achtereenvolgens meester gemaakt van de voor bebouwing beschikbaar gekomen stukken land en het aanzijn gegeven aan toestanden weinig beter, somtijds erger, dan in de oude gedeelten voorkwamen. De schrijver noemt hier met name het euvel der huurkazernes, dat in Duitschland overal welig tiert, zelfs in bebouwingen van de laatste tientallen van jaren en dat met recht door vele sociaal-economen wordt beschouwd als de oorzaak van de meeste maatschappelijke ellende. Wij kennen hier te lande dit euvel niet in die mate, als waarin de bevolking der groote steden in het buitenland daaronder gebukt gaat, maar zeker is het, dat ook in onze groote steden op de toestanden in de buitenwijken heel wat aan te merken is, toestanden der negentiende eeuw onwaardig en waarvoor niet als in de oude gedeelten een verontschuldiging te vinden is.

En de voorsteden, zij bieden als woonplaatsen voor zeker groote voordeelen aan boven de andere stadsgedeelten en wie het eenigszins doen kan, trekt er heen en getroost zich gaarne den last en de kosten van dagelijks heen en weder reizen naar het centrum, waar hij zijn dagtaak te verrichten heeft. Maar hoevelen zijn er niet, die zich de daaruit voortvloeiende opofferingen aan geld en tijd eenvoudig niet kunnen veroorloven, hoevelen, die ook hiervan afgezien, zich niet kunnen gewennen aan een levenswijze, die een gevolg is van de centralisatie van nagenoeg alle bedrijven en zaken in het centrum en het wonen in een verafgelegen voorstad.

De voorsteden geven dus wel in sommige opzichten

eenige lichtpunten te aanschouwen, maar tot een oplossing der bestaande moeilijkheden brengen zij weinig bij. Zij vormen thans meer dan voorheen aanhangsels van de steden, als landelijke woonplaatsen gaan zij er echter niet op vooruit en zoo beantwoordt het geheel, dat uit de drie genoemde onderdeelen de groote steden vormt, al zeer weinig aan hetgeen de beschaving en ontwikkeling der twintigste eeuw eischt van een samenwoning van menschen op groote schaal.

Dat niet dadelijk, zoodra uitleg der steden hier en daar noodig bleek, goede oplossingen gevonden zijn ligt natuurlijk voor de hand en vindt voor een groot deel zijn oorzaak ook daarin, dat degenen die met het maken van uitbreidingsplannen werden belast, genoodzaakt waren deze taak te aanvaarden zonder eenige noemenswaardige voorbereiding. Het is thans nog gemakkelijker de vroeger tot stand gebrachte uitbreidingen te critiseeren, er de fouten van aan te wijzen, wanneer deze al niet voor iedereen zichtbaar zijn, dan aan te geven hoe men het had behooren te doen, hoe het wezen moest. Dit mag ons niet verwonderen, wanneer wij alleen maar eens nagaan de hoofdzaken, waaraan men bij dergelijke dingen zijn aandacht moet wijden als: de gezondheid der bewoners, het uiterlijk aanzien van de stad, het verkeer, het bedrijf der bewoners, de bouwverordening, de woningtoestanden, het grondbezit, de op stedenbouw betrekking hebbende wetten. Al deze zaken grijpen zoo in elkander, dat zij moeilijk van elkaar te scheiden zijn.

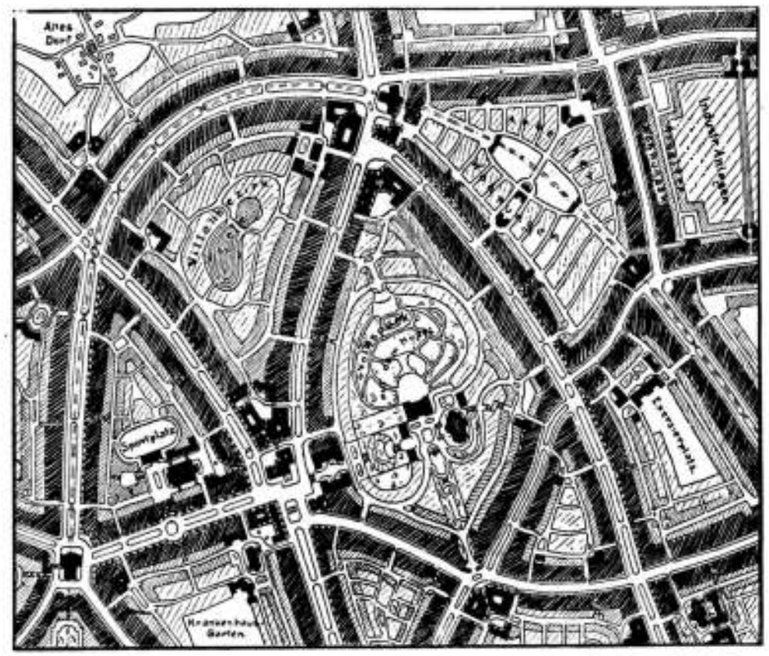
Hercher beschouwt ze elk afzonderlijk in een kort overzicht. Wij zullen hem in die beschouwingen, hoe lezenswaardig ook, thans niet in bijzonderheden volgen, maar willen liever nog eenige oogenblikken stilstaan bij de practische voorstellen, die hij er op laat volgen.

Om zijn inzichten duidelijk te maken kiest hij een in de onmiddelijke nabijheid van een bestaande stad van ongeveer een kwart millioen inwoners gelegen oppervlakte bouwland en ontwerpt daarop een uitbreidingsplan, waarbij rekening werd gehouden met een ongeveer in het midden van het terrein aanwezigen heuvel, de richting van de bestaande hoofdwegen, de aanwezigheid van een bestaande ceintuurbaan voor stoomtramverkeer, de reeds vastgestelde bestemming van een gedeelte van het terrein voor industrieele inrichtingen en van een ander gedeelte meer bepaald voor woonhuisbouw en de behoefte aan verschillende openbare gebouwen en inrichtingen o.a. een volkspark.

Aan de brochure is een kaartje toegevoegd, waarvan wij hier een verkleinde reproductie geven.

Dit kaartje stelt het middenste gedeelte, bestaande ongeveer de helft van de gedachte uitbreiding, voor die in het geheel zich uitstrekt over 260 hectaren en ruimte aanbiedt voor 45 à 50.000 inwoners, alzoo voor een nieuwe stad van gemiddelde grootte, in aansluiting aan de bestaande groote stad, grootsteeds aangelegd, maar geschikt om bewoond te worden door alle klassen der bevolking.

Het karakter van den aanleg wordt voornamelijk beheerscht door drie factoren, namelijk 1°. de vele

SCHAAL ONGEVEER 1 : 12500.

NOORDZIJDE.

kleine centra in of nabij de kruispunten der hoofdverkeerswegen ontworpen, 2°. die hoofdverkeerswegen zelf en 3°. de groote vakken die tusschen die hoofdverkeerswegen blijven liggen, groot genoeg om daarbinnen, zooals het kaartje doet zien aan te leggen een villawijk, een arbeiderswijk, een volkspark, industrieele inrichtingen, een sportterrein, een excercitieveld met militaire gebouwen, een ziekenhuis met grooten tuin en zelfs gelegenheid aanbiedend om een bestaand dorp op te nemen met behoud van een deel van het landelijk karakter. Door vele zijstraten zijn de hoofdverkeerswegen met het inwendige der vakken in verbinding gebracht.

Zooals reeds vroeger werd medegedeeld zijn de hoofdverkeerswegen bestemd voor den eigenlijken grootsteedschen aanleg en bebouwing, voor het bedrijfsverkeer, de winkelhuizen, de kantoren en magazijnen; de door de uit den aard der zaak groote gebouwen aan deze hoofdstraten omsloten blokken voor het rustig en aangenaam wonen in de onmiddelijke nabijheid van de plaatsen, waar de dagelijksche arbeid verricht moet worden, voor inrichtingen tot

ontspanning na den arbeid, voor herstel van gezondheid, enz.

Nu zijn er wel bedenkingen tegen een en ander aan te voeren en die zijn dan ook reeds aangevoerd; onder andere bezwaren is b.v. gezegd, dat de aanleg der hoofdverkeerswegen geweldig groote uitgaven zal vorderen, de daaraan liggende terreinen dus enorm duur zullen worden en het gevaar niet uitgesloten is, dat daar toch weer de zoozeer gevreesde huurkazernes zullen verrijzen; dat de binnenblokken door de hooge bebouwing ingesloten, voor villabebouwing of parkaanleg den noodigen toevoer van licht en lucht zullen missen en bovenal het wijde uitzicht, dat men bij een min of meer landelijken aanleg zoozeer gewenscht acht.

Wij kunnen deze bedenkingen voorloopig buiten beschouwing laten. Tegen de laatste zou kunnen worden aangevoerd, dat aan het echt landelijk karakter van een villawijk in de onmiddelijke nabijheid eener groote stad, toch altijd veel zal blijven ontbreken. En wat betreft het ingeslorene der binnenblokken, daar waar de ingesloten terreinen oppervlakten hebben van 12 à 15 en meer hectaren kan dit bezwaar niet als zeer gewichtig worden aangemerkt, terwijl daartegenover staan de voordeelen, die in het klimaat van Noord- en West-Europa ontegenzeggelijk het gevolg zijn van de beschutting, die door de ombouwing verkregen wordt.

Als een poging, om iets bij te dragen tot de oplossing van het omvangrijke, zeer moeilijke en daarbij zeer urgente vraagstuk der stedenuitbreiding verdient o. i. de brochure van Hercher alle aandacht, en meenen wij allen, die zich tegenwoordig hier te lande met het genoemde vraagstuk bezighouden, de lezing te moeten aanbevelen.

Als een in alle onderdeelen doorgewerkte en uitgewerkte verhandeling wil de schrijver blijkbaar zijn werk niet beschouwd zien. Zeer belangrijke punten zijn er dan ook slechts in aangestipt maar dit is geschied op een wijze, die den lezer tot denken noopt en zelfs wie na aandachtige lezing zich niet met de conclusies van den schrijver zou kunnen vereenigen zal zich aangespoord gevoelen tot een diepergaande studie van menig tot heden verwaarloosd onderdeel van het vraagstuk, dat ook voor ons land een van het grootste belang geacht moet worden.

Het boekje is uitgegeven te Göttingen bij de uitgevers Vandenhoeck & Ruprecht voor een prijs, die voor geen belangstellende een bezwaar kan zijn.

RÖNTGENSTRALEN IN DIENST DER TECHNIEK.

Terwijl de *Röntgenstralen* hoofdzakelijk en met succes in den dienst der practische geneeskunde toepassing vonden, waar zij als diagnostisch hulpmiddel nieuwe inzichten voor de medische beoordeelingskunst openden en ook als geneesmiddel bij ernstige huidziekten voortreffelijke diensten bewezen, zijn zij tegenwoordig ook aan de ware en de schijnbehoeften der techniek dienstbaar gemaakt. In het eerste geval dienen zij eveneens als diagnose en wel ter bepaling van vreemde lichamen in de isoleermassa van telegraafkabels.

Het daartoe gebezigde toestel is door de *Electr. Ges. Sanitas* te Berlijn geconstrueerd en maakt in de isoleering aanwezige vreemde lichamen, onzuiverheden of luchtblazen, die haar dikwijls ernstig benadeelen, duidelijk kenbaar.

Dat het voorafgaande opsporen van dergelijke gebrekkige punten voor de exploitatie der grootere zeekabels van hoog finantieel belang is, behoeft geen betoog. Al te dikwijls is het reeds voorgekomen, dat kort na het gebruik van den diep in den Oceaan liggenden kabel, een zijner isoleerende gutta percha-aderen een defect bezat, dat hem met totale onbruikbaarmaking bedreigde. Om dit gebrek te kunnen verbeteren bleef niets anders over als de geheele kabel, stuk voor stuk van den zeebodem weer op te halen en te onderzoeken. De aanzienlijke daaraan verbonden kosten konden gespaard blijven, als dergelijke gebreken tijdig opgespoord en hersteld waren. Met behulp der te bespreken toestel kan elke afzonderlijke guttapercha ader vooraf op zijn integriteit onderzocht worden.

De constructie is als volgt: Op een op wieltjes verplaatsbaar ijzeren raam bevindt zich een kast, met een vonkeninductor en een condensator. Eene zijde der kast kan geopend worden, daarachter bevindt zich de onderbreker (de „*Wodal*", een speciaal fabrikaat der genoemde Ms.) en zijn motor. Daarnaast is een schakelbord met twee beveiligingen, een schuifrheostat voor het regelen voor het aantal omwentelingen van den onderbrekermotor, een reguleerhandel voor den primairenstroom, een aansluiter voor den motor en een dergelijken voor den inductor, eindelijk nog twee aansluitklemmen voor den hoofdstroom aangebracht. De voor de regeling aan den primairen stroom benoodigden weerstand ligt aan de achterzijde van het schakelbord.

Op het bovendek van de kast is een raamwerk geplaatst, dat met 2 rollen voor geleiding van den te onderzoeken kabel dient. Daaronder bevindt zich een houten klembeugel, waarin de Röntgenbuis bevestigd wordt. Op den bodem van het raamwerk staan de beide aansluitklemmen, die naar den secondairrol van den inductor voeren en waarvan de Röntgenbuis haar stroom ontvangt.

Weer boven den over de beide rollen loopenden kabel ligt, om een horizontale as draaibaar, het in een kryptoskoop geplaatste doorlichtingsscherm. Bij het gebruik wordt de kabel onder het lichtscherm doorgetrokken, waarbij het licht van de buis iedere onregelmatigheid en verontreiniging in de isoleerlaag in beeld op het scherm weergeeft.

Dit onderzoek kan verricht worden, zonder dat het daartoe dienend vertrek verduisterd behoeft te worden, daar de het lichtscherm omsluitende kryptoskoop alle storende lichtstralen voor het oog van den waarnemer verwijderd houdt.

De op die wijze verrichte controle is zeer exact en nauwkeurig, zoodat geen enkel gebrekkig punt ongezien passeeren kan. De verplaatsbaarheid en de compacte inrichting van het geheel verhoogen nog de bruikbaarheid van den toestel.

De aansluiting aan de hoofdstroomleiding heeft plaats aan eenig contactpunt of aan een willekeurige gloeilampenleiding.

Röntgenstralen in de techniek der vervalschingen Ongeloofelijk zou 't schijnen, maar toch is 't waar, dat deze stralen ook in een tak van nijverheid, welke zich met het fabriceeren van *oude meubels* bezighoudt moeten dienstdoen. Vroeger werden de wormboorgangen kunstmatig vervaardigd doordien men op de geïmiteerde oude meubels eenige hagelladingen losbrandde; maar men verkreeg slechts *lijnrechte* kanalen, die het oog van den kenner niet ontgaan. Niets beter

werd dit bezwaar bij het gebruik van fretboortjes.

Nu weet men zich echter beter te helpen, doordien men boorwormen in aardappelbrij kweekt en ze dan op het hout brengt, dat zij dadelijk doorboren en waarbij de bekende *gekronkelde* kanalen ontstaan. Toch heeft deze zaak ook weer haar schaduwzijde, want een of meer van die diertjes kwamen juist altijd te voorschijn, als de kunstrechter de „eerbiedwaardige" tafel of stoel bewonderde.

Men moet ze dus dooden, als zij eenige maanden „*geboord*" hebben, wat weer moeilijkheden zou opleveren als de Röntgenstralen niet bestonden. Daarmede wordt het hout urenlang krachtig beschenen, waardoor alle levende wezens daarin afsterven.

Men ziet dus, dat ook de techniek der vervalschingen de vorderingen van den tijd weet te huldigen.

J. L. TERNEDEN.

VEREENIGINGEN.

De Vereeniging „Amstel's Bouwkring" te Amsterdam hield op 2 Maart j.l. hare jaarvergadering onder leiding van den heer J. N. Hendrix.

In het jaarverslag van den secretaris, den heer W. de Vlugt, wordt eraan herinnerd dat het arbeidsveld der vereeniging is ingekrompen door de oprichting der algemeene patroonsvereeniging, die zich ten doel stelt regeling en handhaving der arbeidsvoorwaarden. Toch heeft ook Amstel's Bouwkring nog veel reden van bestaan, getuige hare werkzaamheid in het afgeloopen jaar. Het ledental bleef ongeveer onveranderd, en bedraagt nu 185.

De rekening van den penningmeester, den heer A. J. de Haan, sluit met een batig saldo van *f* 10911. De aftredende bestuursleden, de heeren Hendrix en de Haan worden bij acclamatie herkozen; de eerste zag zich weder met het voorzitterschap bekleed.

Daarna werd het woord verleend aan den heer A. J. de Waal Malefijt van Overveen, die eene lezing hield over: „Grondboringen, toegepast voor het leveren van water en licht, en voor het afvoeren van water."

In het verloop zijner rede, deed spr. verschillende interessante mededeelingen over de formatie van onzen bodem. Bij de boringen hier ter stede was hij tot de ondervinding gekomen, dat Amsterdam op een kleilaag rust van 60 M. dikte. Die kleilaag is bovendien voor den boorder vol onaangename verrassingen. Er zitten vaak groote bazaltstukken in, tot op een diepte van 60 M. En deze bazaltstukken zijn soms zoo hard en groot dat er haast geen doorkomen aan is. Te Amersfoort heeft men bijv. 14 dagen gewerkt om een steen stuk te krijgen. Ook vindt men op diepten van 60, 70 of 80 M. houtlagen, overblijfselen van vroegere bosschen. De onderhoudende rede werd met aandacht gevolgd, en aan het einde levendig toegejuicht.

VARIA.

DE SIMPLON-TUNNEL.

Zooals de dagbladen reeds hebben medegedeeld is eindelijk een der meest grootsche ingenieurswerken onzer dagen volbracht: de Simplon is doorboord.

Napoleon bouwde van 1800 tot 1805 een weg van 62 K.M. lengte, 8.30 M. breedte met 613 bruggen en 6 galerijen om den Simplon, geniale ingenieurs hebben een weg van 19,803 meter door den Simplon geboord. Napoleon deed het om zijn legers snel in Boven-Italië te kunnen voeren; zijn werk was een oorlogswerk. De ingenieurs deden het om het vruchtbaar Lombardije te verbinden met de rijke landen, die het meer van Genève omzoomen: hun werk was een vredeswerk.

Allereerst is veel diplomatiek overleg noodig geweest. De ondernemende Zwitsers wilden al zoo lang gaarne tot den bouw overgaan, maar er waren tallooze bezwaren. Frankrijk had er geen zin in mede te werken. Het vreesde, en terecht, voor achteruitgang van Marseille en overvleugeling door Genua. Italië, dat toch zoo profiteeren zou, was ook niet erg toeschietelijk. Het wilde eindelooze veiligheidsbepalingen hebben, doch slechts een luttel bedrag aan geld geven.

Italië stortte maar 3.000.000 fr., eischte, dat de zuidelijke uitgang van den tunnel op Italiaansch grondgebied zou komen en behield zich het recht voor militaire werken bij en in den tunnel te mogen aanleggen, mitsgaders militaire treinen door den tunnel te mogen vervoeren. Van zijn kant behield toen ook Zwitserland zich het recht voor mijnwerken in den tunnel aan te leggen. Zoo ontsierde de diplomatie eenigszins het vredewerk der ingenieurs. De vredetechniek vordert met reuzenschreden, maar de vredegedachte ontwikkelt zich slechts langzaam.

Eindelijk 15 April 1898 kon het verdrag geteekend worden, waarbij de Jura-Simplonmaatschappij aan de afzonderlijk voor dit doel opgerichte Simplon-bouwmaatschappij, Brandt-Brandau en Co., de doorboring van den bergreus opdroeg. De aanneemsom bedroeg aanvankelijk 69½ millioen fr. Daar zich onverwachts moeilijkheden bij het boorwerk voordeden, werd later de aanneemsom tot 78.000.000 fr. verhoogd en de opleveringstijd verlengd tot 30 April 1905. Voor iederen dag, dat het werk vroeger af zou zijn, zouden de aannemers 2000 fr. ontvangen. De kans op de premie is vrijwel verkeken, want heel op het laatst deden zich nog ontzaggelijke moeilijkheden voor, doordat de boorders op een buitengewoon overvloedige heet water-bron stieten, die het oogenblik van den doorslag, tegen November verwacht, tot nu deed uitstellen. Men moest het instroomend water met de meest mogelijke snelheid in een in allerijl door ijzeren sluitdeuren gevormd tunnel-bassin opvangen, zoodat bij de doorboring, de arbeiders elkaar niet de hand konden reiken, daar zij slechts aan weerszijden bij het heetwater-reservoir gekomen waren. Dit reservoir zal men nu langzamerhand laten leegloopen.

Maar overigens zijn er slechts tunnel-records te vermelden. De Simplon is allereerst de langste tunnel met zijn 19803 M. want de Mont Cenis meet 12849, de St. Gotthard 15000 meter. Ook werd hij het snelst gebouwd, daar men over de genoemde collega's 14 en 9 jaar arbeidde. Eindelijk is hij het goedkoopst, daar de Simplon 3520 fr. per meter, de St. Gotthard 3950 en de Mont Cenis zelfs 5878 fr. per meter kostte.

Er zijn meer records en meer nieuwigheden. De Simplon-tunnel is een zoogenaamde basis-tunnel, d. w. z. zijn ingang ligt op het grondvlak van den berg en niet zooals bij andere tunnels op een vierde of de helft van de hoogte. Daardoor wordt natuurlijk de bergdruk veel grooter en kreeg men ook met gansch andere water- en steentoestanden te doen, daargelaten nog de veel hoogere temperaturen, die men noodwendig ontmoeten zou. De stijgingen in den tunnel zijn daarbij zeer gering. Zijn hoogste punt ligt slechts 704 meter boven den zeespiegel, terwijl zijn ingang 685 meter boven het zeepeil ligt. Van Brieg uit stijgt de weg over een lengte van 9594 meter slechts 2 meter per 1000; daarna daalt

hij over een lengte van 10204 meter 7 meter per 1000 naar Iselle. Deze geringe helling, noodzakelijk voor den waterafvoer, bevordert natuurlijk niet weinig de snelheid van het vervoer. De dure en prachtige, maar tijdroovende slinger- en klimtunnels, die de Gotthard-trein door moet, om bij den ingang van den hoofdtunnel te komen, zijn geheel vermeden.

De belangrijkste nieuwigheid — een ware overwinning der techniek — is het twee tunnel-systeem, d. w. z. men heeft twee geheel van elkaar afgescheiden doorgangen geboord, tunnel I en tunnel II. De beide tunnels liggen 17 meter van elkaar verwijderd, loopen samen parallel en zijn door zijgangen op iedere 200 meter met elkaar verbonden. Voorloopig is nog alleen maar tunnel I heelemaal afgewerkt, terwijl tunnel II gelaten is, zooals hij was na de dynamietbewerking. Bedragen de inkomsten van tunnel I 50000 francs per K.M. jaarlijks, dan wordt ook tunnel II heelemaal gereed gemaakt. Alleen in het midden van den Simplon is tunnel II over een afstand van 500 meter geheel afgewerkt. Men deed dit om op de 500 meter een gelegenheid voor het kruisen van treinen te maken. De van Brieg komende trein kan b.v. daar den van Iselle komenden trein laten passeeren, zoodat twee treinen tegelijk de tunnel kunnen berijden. Later zal men zooveel treinen tegelijk kunnen laten loopen, als men verkiest.

Het twee-tunnelsysteem heeft prachtige resultaten opgeleverd. Allereerst voor de luchtverversching. Door krachtige luchtmachines werd lucht in tunnel II geblazen. De lucht ging tot het eind van den tunnel (de zij dwarsgangen op de laatste na, waren natuurlijk door deuren afgesloten), koos dan zijn weg door den laatsten dwarsgang naar tunnel I en bereikte, tunnel I zuiverend, weer den ingang. Zoo had men een voortdurende circulatie van frissche lucht en daardoor was het mogelijk de vaak geweldig hooge temperaturen tot 25 graden te brengen. Het tweede voordeel is, dat de berglast op twee smalle gangen natuurlijk minder groot is dan op één breederen. Maar werkelijk onschatbare diensten bewees dit systeem voor den water- en steenafvoer. Telkens stiet men op overvloedige wateraders. Bij een-tunnelbouw zou men telkens het werk hebben moeten staken tot de watermassa's waren weggevloeid, maar nu lukte het door de dwarsgangen het water langs tunnel II af te voeren, terwijl men in tunnel I rustig aan den arbeid kon blijven. Hetzelfde voordeel bood de tweede tunnel voor het wegbrengen van de uitgehouwen steenmassa. Deze ging door de dwarsgangen naar tunnel II en van daar naar buiten.

Een kijkje voor en in het werkterrein zal niet onwelkom wezen.

In de dalen van Brieg en Iselle zijn ware fabrieksparken aangelegd. De Simplonmaatschappij bouwde niet alleen haar eigen fabrieken, machines enz., maar zorgde ook zelf voor de huisvesting harer arbeiders.

De drijfkracht der machines wordt door waterdruk verkregen. Bij Brieg levert de Rhône, bij Iselle de Diveria het benoodigde water, Het machinehuis heeft 5 perspompen voor de levering van het geperste water, dat weer door buizen, langs tunnel II, naar de boorplaats wordt gebracht. Bovendien bevat het machinehuis twee werktuigen voor luchtpersing. De locomotieven in de tunnel gebruikt worden door samengeperste lucht voortbewogen. Zij dienen om de arbeiders naar hun werkplaatsen te vervoeren, het uitgehouwen materieel **weg** te brengen en het benoodigde materieel aan te voeren. Voor de tunnelingangen staan twee groote ventilators, die iedere seconde 50 kubieke meter versche lucht door een buis in tunnel II blazen.

Vermeld dient ook nog te worden het belangrijkste werktuig, de drukwater-boormachine van den ingenieur Brandt. Deze boor heeft den vorm van een holle cylinder met drie messen aan de voorzijde. Een druk water-motor drijft de boor in den steen. Een uit de boor stroomende waterstraal koelt de messen en het boorgat af. Meestal werken vier boormachines tegelijk. Heeft de Brandt-boor zijn werk gedaan, dan komt het dynamiet en daarna de handboren. Van het dagelijks onbruikbaar geworden boormetaal krijgt men eenig denkbeeld, als men vernemt dat iederen dag 1000 nieuwe messen voor de boormachine en 10000 voor de handboren noodig zijn.

Het borings-proces gaat aldus: Met een kracht van 40 tot 60 atmosfeeren worden 12 gaten van $1^1/_2$ lengte en 6 tot 7 centimeter middellijn in het gesteente geboord, en dan met 4 K.G. dynamiet geladen. Daar het achtereenvolgens ontploffen der dynamiet-voorraden meer uitwerking heeft, maakt men de lonten van verschillende lengten.

Is alles gereed, dan vluchten de arbeiders snel in in de zijgangen, kort daarop volgen de ontploffingen. De hoofdmassa vliegt ongeveer 20 tot 30 meter weg, sommige stukken echter wel 150 meter; in het algemeen is men op een afstand van 200 meter veilig. Nadat de dynamiet-damp is weggetrokken wordt zoo snel mogelijk de steenmassa verwijderd en met handboren de tunnel op de vereischte grootte gebracht. Het dynamiet maakt een gat van $2^1/_2$ tot 3 meter. Dagelijks vorderde men gemiddeld 5 tot 6 meter. Is het tunnel-gat tot den vereischten omvang, $5^1/_2$ meter hoog en $4^1/_2$ meter breed, uitgeboord dan komen de metselaars om een gewelf te metselen.

Ingenieur Brandt heeft het einde van zijn prachtwerk niet mogen beleven. Geruimen tijd geleden stierf hij aan longontsteking, opgedaan bij een bezoek in de heete tunnel-gewelven. Kolonel Locher, ingenieur Brandau en nog 12 ingenieurs hebben het werk geleid.

De tunnel-arbeiders zijn bijna uitsluitend Italianen geweest. Hoe goed er voor hen gezorgd werd, bewijzen vele dingen. Slechts 10 man zijn slachtoffer van hun gevaarlijk beroep geworden, niet veel bij een totaal van 3000. Menschen, die het werk bezochten, roemen het goede uitzicht en de opgewekte stemming der tunnel-boorders. Dit is te gelooven, waar men verneemt, dat wekelijks ongeveer 50000 fr. op de spaarbanken te Brieg werd ingelegd. De arbeiders wonen in kolonies bij elkaar. Zij hebben hun eigen badgelegenheid, societeit, ziekenhuis enz. Loonbewegingen kwamen slechts driemaal voor, in 1898, 1899 en 1901, doch zij werden spoedig bijgelegd.

* * *

Ten slotte een woord over de groote beteekenis van het volbrachte werk.

West-Zwitserland en Italië zijn met elkaar verbonden, in het algemeen is de afstand tusschen Zwitserland en Italië belangrijk verkleind. Over eenige maanden zal men in ruim 2 uur van Milaan naar Iselle rijden, een reis die thans minstens 7 uur vordert. Italië verbond zich bij het Simplon-verdrag deze lijn aan te leggen. Zij is bijna gereed. Zwitserland heeft ook nog aanvullingsplannen. Het wil Bern en Bazel met Brieg verbinden en door den doorslag van de Faucille Genève en Parijs langs korteren weg verbinden.

Dan wordt de afstand Milaan—Parijs, die door den Mont Cenis 18 uur en 30 minuten en door den Gotthard 17 uur en 40 minuten bedraagt, over Lyon—Lausanne—Simplon 15 uur en over Faucille—Genève—Simplon nog minder.

Prachtige vooruitzichten opent dit alles voor Genua. Men weet dit aldaar, en heeft er grootsche plannen, om, wegens de te wachten verkeers-uitbreiding, Genua nog een tunnel door de Appenijnen te geven.

Voor Marseille ziet de horizont er minder rooskleurig uit. Door de herhaalde stakingen al in haar reputatie geschokt, zal zij het vervoer van veel voor Duitschland en Zwitserland bestemde waren aan Genua moeten afstaan

Het bericht van den doorslag is in Zwitserland en Wallis met blijden jubel vernomen. Te Brieg en Iselle prijkten alle huizen in vlaggentooi, de arbeiders omhelsden elkander geestdriftig, de autoriteiten wisselden telegrammen met den koning van Italië en den president der republiek Helvetia, Lausanne, Genève, Genua, Milaan, kortom alle steden en plaatsen, die belang hebben bij het volbrachte werk, deelden in de feestvreugde.

De officieele opening — men herinnert zich wat wij over het nog te ledigen warmwater-reservoir meedeelden — zal echter pas na dat ook die taak volbracht is, plaats hebben.

INGEZONDEN STUKKEN.

Een Buitenlandsche Prijsvraag

De redactie van „Le Bulletin des Métiers d'Art" dat te Brussel verschijnt, heeft de volgende circulaire in Nederland verspreid, bij het programma van de prijsvraag, dat in „de Opmerker" van 24 Februari j.l. is opgenomen.

Architecten!

Als gij het nog niet gedaan hebt, teekent dan in op het Bulletin des Métiers d'Art.

Waarom?

1. Omdat men niet vergeten mag, dat het lezen van een goed kunsttijdschrift noodig en nuttig is voor allen en omdat een goed kunsttijdschrift moet zijn:

Een, dat rekening houdt met de practijk;

Een, dat zich laat leiden door gezonde, ernstige, kalme, redegevende beginselen;

Een, dat zoowel vraagstukken van geschiedkundigen, esthetischen als technischen aard behandelt;

Een, dat niet uitsluitend zich met bouwkunst bezig houdt, maar dat, zich herinnerend, hoe de kunsten één geheel vormen, en dat de bouwkunst de moeder der kunsten is, behalve de kunst der samenstelling ook op de ambachts- en meubelkunst acht geeft;

Een, dat, in een woord, nooit vergeet, dat de bouwmeester zoowel kunstenaar als samensteller is;

Een dat overvloedig en goed is verlucht, en waarvan de verluchtingen bewijsstukken zijn;

Een, dat met smaak en zorg wordt uitgegeven;

Een dat goedkoop is.

2. Omdat het Bulletin des Métiers d'Art aan alle deze vereischten voldoet, daar het op prachtig papier rijk gedrukt wordt, en bij het einde des jaars een statig deel van tenminste 400 bladzijden vormt, met vele honderden verluchtingen, in welk deel een menigte van belangrijke onderwerpen op kunstgebied worden behandeld;

Omdat bovendien dit tijdschrift buitengewone voordeelen biedt, als premies, voordrachten en prijsvragen voor de inteekenaars.

* * *

Er is in de circulaire iets, wat aan de advertenties van tweedehands boekverkoopers of van handelaars in kwakzalversmiddelen herinnert. Ik geloof daarom niet, dat de administratiën onzer bouwkundige tijdschriften spoedig het Belgische voorbeeld zullen volgen en veronderstel, dat de opname van het programma in „de Opmerker" niet is geschied om de lezers aan te moedigen, door de prijsvraag aangelokt, op het Bulletin in te teekenen, maar om te doen zien, welke zeden op bouwkundig gebied in het buitenland heerschen. X.

NASCHRIFT. De opname van het programma der prijsvraag geschiedde in hoofdzaak alleen, om er onze lezers mede bekend te maken, een bijzondere bedoeling, zooals de geachte inzender van bovenstaande regelen veronderstelt, hadden wij er niet mede. Wat de zeden op bouwkundig gebied aangaat, speciaal op dat van prijsvragen, meenen wij ook, dat wij eerst wel eens in ons eigen tuintje mogen gaan wieden, alvorens buitenlandsche zeden te critiseeren. Wij bedoelen hiermede niet, dat wij instemmen met de manier, waarop onze zuidelijke broeders in de bovenaangehaalde circulaire hun tijdschrift aanprijzen, maar wij zijn van hen gewoon, dat zij af en toe wat opsnijden De uitgevers van het tijdschrift hebben natuurlijk de prijsvraag als een prachtig reclamemiddel aangegrepen en nu moge men hierover denken zooals men wil en dit middel beneden de waardigheid van een directie van een kunsttijdschrift achten, in het programma van de prijsvraag hebben wij niets aangetroffen, dat aanstoot kon geven of aanleiding tot de veronderstelling, dat de zaak niet eerlijk in zijn werk zou gaan. RED.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De maatschappij der Brusselsche Bouwmeesters heeft, in navolging der bouwmeesters-federaties in Frankrijk, Engeland en Duitschland, aan den Internationalen Raad van Arbitrage een verzoekschrift gezonden, vragend dat niet twee, maar al de bouwmeesters van ieder land toegelaten worden tot den wedstrijd voor het opmaken der plannen van het Vredespaleis.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Voor het Examen ter verkrijging van het door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst ingestelde Diploma van Bouwkundig Opzichter, dat werd afgenomen op 29 Februari 1905 en volgende dagen, hadden zich 56 candidaten opgegeven. Van deze namen 55 aan het examen deel, en trok 1 zich tijdens het examen terug.

De Commissie voor het afnemen van het examen heeft het Diploma toegekend aan de volgende 21 heeren: L. Bredijk, H. Hoekstra, W. J. Carree, H. J. Breman, G. Timmers, A. Looïs Jr., P. Toereppel, W. Voet, P. den Breeje, R. Hazelhorst, J. H. W. Benschop. J. F. Repko Rzn., A. L. Rups, C. W. J. Kolloffel, P. van der Knaap, B. W. van Harten, J. W. Dielis, A. J. van Vemde, H. M. Bensdorp, en W. E. Hoekstra Jr.

BOXTEL. Naar wij uit goede bron vernemen is alhier op den Stationsweg een groot terrein aangekocht om aldaar 2 linnenfabrieken te bouwen, dus op 't gebied van industrie een mooie vooruitgang voor Boxtel. Zijn wij goed ingelicht, dan zullen beiden met electrische kracht gedreven worden.

ROERMOND. De Gemeenteraad heeft, na langdurige bespreking, met 8 tegen 7 stemmen toegestaan eene verbouwing van het Stadhuis, waarvan de kosten zijn geraamd op f 25.000.

PERSONALIA.

— De Heer J. G. Schuuring, elektro-technisch ingenieur te Assen, is benoemd tot opzichter bij Gemeentewerken te 's-Gravenhage voor den aanleg van den elektrischen tramweg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeente-Architect en Leeraar aan de Gemeente-Avond-teekenschool te Purmerend. Jaarwedde f 1800 tot een maximum van f 1200. Stukken aan de Burgemeester vóór 20 Maart a.s. (1)

— Teekenaar direct voor 1 maand. Br. met verlangd salaris, lett. M. J. 474, N. v. d. D. (1)

— Compagnon tot oprichting van een fabriek van houtbewerking, met eenig kapitaal. Br. no. 25754 bureau van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

— Agenten in Bouwmaterialen voor concurreerende Firma. Br. onder no. 25763 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

— Agenten voor een groote steenfabriek. Br, onder no. 25751 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

— Baas op eene fabriek van Betonwerken en Gipsplaten te Breda. Loon f 10 à f 12 per week en vrij wonen. Brieven onder No. 25730 aan het Bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met tramwegen bij de Dedemsvaartsche Stoomtramweg-Maatschappij.
Aanmelding bij den Directeur te Avereest. (2)

— Bouwkundig Opzichter in Den Haag. Br. lett. N F 851, „Nieuws van den Dag". (2)

— Aankomend Teekenaar op een Archit.-Bureau te Amsterdam. Br. lett. H K 55, „Nieuws v. d. Dag". (1)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Groningen. *(Zie adv. in dit no).* (1)

— Leeraar in Lijnteekenen aan de ambachtsschool te Rotterdam. Salaris f 800. Pers. aanm. bij den Dir. (2)

Teekenaar bij Siemens-Schuckert Werke. Trambouw-Bureau, Amsterdam. Br. lett. H. T. 240. N. v. d. D. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

— Opzichter Teekenaar met prima referentiën. (Zie Adv. in no. 8.)

— Persoon, oud 25 jaar als uitvoerder werkzaam geweest, en goed teekenaar zoekt plaatsing, tijdelijk of vast. Brieven lett, J J bureau Opmerker.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

28 Bouwk. Opz.-teek., 19—42 j., *f* 40—*f* 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—42 j., *f* 75—*f* 90 's maands.
1 Bouwk. Teekenaar.
3 Waterb. Opz.-Teek. 24—31 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—22 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Werktuigkundige-administrateur.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 13 Maart.

Amsterdam, te 12 uren, door het gem.-best.: a. het sloopen van twee perceelen aan de Heerenmarkt; b. het bouwen van eene hulpbank van leening op het vrijkomend terrein. De voorw. te verkrijgen ter stadsdrukkerij; inl. ten kantore van den arch., ten stadhuize, kamer no. 105, van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen, welke aan de aanbesteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-best.: het versterken van de draaibrug no. 274 over de Nieuwe Vaart voor het Kattenburgerplein, den duiker no. 91 in de Kattenburgergracht en de vaste bruggen no. 114 in de Wittenburgergracht en no. 271 aan het einde van de Oostenburgergracht, ten behoeve van de gemeentetram, begr. f 24350. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. afdeeling „Bruggen" van den Dienst der Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer ZZ de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, te 12 uren, door het gem.-best.: de levering van vierhonderd gegoten ijzeren lantaarnpalen, ten dienste der gem.-gasfabrieken. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. ten kantore van de Gem. Gasfabrieken, Keizersgracht 444—446, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de aanbest. voorafgaat.

Doetinchem, te 12 uren, door het best. der Schoolvereenig. voor scholen met den Bijbel, onder protestantsche aannemers in het koffiehuis Wanrooi: het bouwen van een schoolgebouw met 8 lokalen te Doetinchem; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de arch. Ovink en Zoon en ter inzage in gen. koffiehuis. Aanw. op den dag der besteding ten 10 ure.

Neerkant (gem. Deurne), door het R.K. kerkbestuur van de parochie van den H. Willebrordus: het vergrooten der R. K. kerk en het bouwen van een nieuwen toren. Aanw. 13 Maart te 11.30 ure; bestek te bekomen bij den architect J. H. H. van Groenendael te Vught.

Winterswijk, te 12.30, door den heer S. Poppers in de societeit de Eendracht: het bouwen van een woonhuis aan de Spoorstr.; bestek en teekening in gen. societeit ter inzage. Inl. bij de architecten Gantvoort en Streek.

DINSDAG, 14 Maart.

Arum, door de kerkvoogden der Herv. gemeente: het amoveeren van eene woning en het bouwen van een nieuw huis; teekening ter inzage bij Schram in het tramstation, alwaar bestekken verkrijgb. Biljetten in te zenden vóór op 14 Maart vóór 6 ure ten huize van den heer D. Salverda Mz. te Arum, onder letter K. Inl. bij R. J. van der Leij te Arum. Aanw. gehouden. Inschrijvers moeten behooren tot de Ned. Herv. Gem.

Enschede, te 12.30 uren, door de dir. der Boekelosche stoombleekerij in het hotel De Graaff: het vergrooten harer fabriek te Boekelo. Bestek en teekening te bekomen ten kantore van den arch. R. van der Woerd Hz. Aanw. 13 Maart te 3.30 uren.

Harlingen, te 8 uren, door het gem. best.: het vernieuwen van een gedeelte walbeschoeiing aan het Noordijs en het herstellen van walbeschoeiingen op diverse punten te Harlingen; de teekening is ter secretarie te bekomen.

Utrecht, ten 2 uren (West-Europeesche tijd), door de Maatsch. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan het bureau van den Brug-Ingenieur P. Joosting Mariaplaats 22 aldaar: het verven van de metalen bovenbouwen der spoorwegbruggen over: perceel 1. Brug over de Angstel lijn Utrecht—Amsterdam. 2. Brug over de Lek lijn Utrecht—'s Bosch. 3. Brug over de Nieuwe Maas lijn Rotterdam—Dordrecht. 4. Brug over de Maas lijn Maastricht—Belgische grens. 5. Brug over de Mark lijn Breda—Roosendaal. 6. Brug over den Rijn en viaducts nabij Station Oosterbeek lijn Arnhem-Nijmegen. 7. Brug over de Koningshaven te Rotterdam. 8. Brug over de Dommel lijn Eindhoven—Venlo. 9. Brug over de Vecht lijn Zwolle—Meppel. 10. Brug over de Deze lijn Utrecht—'s-Bosch. 11. Brug over de Wildt lijn Elten—Wille. 12. Brug over de Wildt (oude bovenbouw en viaductlijn Arnhem—Emmerik. 13. Brug over de Oude Maas lijn Rotterdam—Dordrecht.

Zie adv. in no. 9.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 18 Maart 1905. No. 11.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—, te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE SINT JANSKERK IN DEN BOSCH.

Vervolg en slot van blad: 68.

Dit oxaal werd door de beeldstormers vernield, en eerst in 1610 kon het door een ander vervangen worden. Daar dit latere werk sedert uit de kerk is verwijderd, en aan het South Kensington Museum te Londen werd verkocht, heeft, wat de Heer Hezenmans er over mededeelt, groote waarde.

„In 1610 begon men te onderhandelen over het oksaal. Het is niet aan kerkmeesteren toe te schrijven, dat wij het tegenwoordige oksaal bezitten; zij hadden de voorkeur geschonken aan een ander, maar daar de regeering eenige duizenden moest bijdragen tot het werk, werd aan hare wijsheid de keuze overgelaten en deze viel op het minst kostbare, het oksaal dat wij te beschrijven hebben. Verleenen wij evenwel eerst een oogenblik aandachts aan het plan der kerkmeesters, dat ontegenzeggelijk grootsch was en vele trekken van echt kerkelijke kunst in zich bevatte. Het moest zich van voren openen in vijf bogen, rustende op kolommen van rood marmer. Het zou boven ingelegd zijn met veertien bas-reliefs, tusschen de bogen zouden tien albasten beelden staan. Binnen het choor kwamen vier kolommen van zwart marmer, welke de stijlen van de deuren vormden en onder zijn gewelf zou het oksaal drie autaren en twee doorgangen tellen.

„Het oksaal, waarmede de kerk beschonken werd, is een voortbrengsel der Renaissance, gelijk deze zich in de eeuw van Isabella in Nederland vertoonde; eenvoudig en krachtig van lijnen, goed organisch verbonden, volkomen begrepen en nergens lijdende aan de machtelooze overdrijving waartoe zij zoo snel verviel. Geschraagd door acht Jonische kolommen van rood marmer, vertoont het zich aan den binnentredende in waarlijk plastische pracht. Boven de architraven der bogen staan albasten beelden. De friezen en kroonlijsten zijn met beitelwerk bedekt; boven ieder der frontaal- en zij-bogen staan eveneens albasten beelden. Het is afgezet door eene balustrade, verdeeld in verschillende kompartimenten, met wit marmeren basreliefs bedekt en met roodmarmeren balusters bezet. Deze wordt in het front onderbroken door vier nissen, waarin even zooveel allegorische figuren staan, met blazoenen voor zich, die hun kleuren en teekenen verloren hebben. De bouwmeester van het oksaal is Coenraad van Norenburgh, geboren te Namen."

„Deze prachtige marmeren choorbalie is buiten kijf het beste wat de latere eeuwen aan de St. Jan geschonken hebben; op zich zelve beschouwd is zij een meesterwerk. Hoeveel kunstgeest was overgebleven leert ons de keuze van beelden en reliefs, die van een voortreffelijke opvatting getuigen. 't Is eene hemelpoorte, bezet met de tafreelen der Verlossing, der Eucharistie, der deugden en der heiligen. Voor het nageslacht heeft ze nog grooter waarde verkregen,

daar zij het monument is geworden der vroegere bisschoppen van 's Hertogenbosch, onsterfelijker nagedachtenis."

De Heer Hezenmans heeft dus de groote kunstwaarde van dit monument in 1866 erkend. Maar in een noot, aan het einde van zijn boek zegt hij: „onder het afdrukken vernemen wij, dat het kerkbestuur besloten heeft, het oksaal weg te ruimen. De beweeggronden daartoe zijn: dat het choor niet meer uitsluitend voor het kapittel, maar grootendeels voor de gemeente bestemd is; dat het vroegere autaar des pastoors, op het oksaal, niet meer bestaat, en het hoogautaar thans daartoe strekt; dat door het oksaal den volke het gezicht des autaars en daardoor der rubrieken van de Mis wordt afgesneden."

Het oxaal is uit de kerk verwijderd, maar niet met goedvinden des Heeren Hezenmans, die zegt: „Dat in onzen tijd de choorafsluiting nog een noodwendig deel der bisschoppelijke kerk uitmaakt is boven redelijken twijfel verheven. De St. Jan is zoo gelukkig geweest, haar oksaal te hebben behouden. Niet alleen een groot kunstwerk is daardoor gespaard gebleven, niet alleen een monument, dat op de meest sprekende wijze een der schoonste punten uit haar geschiedenis vertegenwoordigt, ook het inwendige der kerk heeft daardoor een voorkomen van eerbiedwaardigheid, het koor eene afgezonderdheid, een stilte en plechtigheid behouden, welke door geen ander middel kunnen bekomen worden."

Het koor was tot het begin der zeventiende eeuw slechts zoover als de banken strekten door een muur afgesloten. Omstreeks 1600 werd een afsluiting gemaakt aan de oostzijde van het koor, bestaande uit koperen spijlen met eikenhouten kroonlijsten, in welker friezen verschillende tafereelen uit het Oude en Nieuwe Testament werden afgebeeld.

De twaalf zuilen van het koor prijkten reeds in de 15e eeuw met de beelden der apostelen. De beeldstormers vernielden ze, en, later door andere vervangen, werden deze in 1629 weggenomen, omdat zij den Hervormden aanstoot gaven.

Op het oxaal bevond zich al van ouds een altaar, aan St. Pieter gewijd en op dit altaar het kruis, dat in andere kerken meest aan het gewelf was opgehangen. Aan de zuidzijde stond op het oxaal een orgel, tegen den kruispijler aan de noordzijde was een Mariabeeld aangebracht, waarvan de overhuiving nog bestaat. Die overhuiving is een meesterstuk van steenhouwerskunst, maar het getuigt van geen goeden smaak, dat de fialen schuins geplaatst zijn, als helde de overhuiving naar de noordzijde over. Dat steenhouwwerk schijnt uit het begin der 16e eeuw afkomstig.

Tusschen 1450 en 1455 kreeg de kerk een som gelds, van den rentmeester Goessen Heyme, van ons genadichs heeren wegen" om „dat groete glas" te doen maken. De Heer Hezenmans veronderstelt, dat hiermede het venster in het noorder transept bedoeld is. Doch daar dit bouwdeel toen nog niet begonnen was, en het oude schip nog overeind stond is het meer waarschijnlijk, dat een venster in die oude kerk toen van gebrandschilderd glas werd voorzien, waarvoor Philips de Goede het geld schonk.

In de middeleeuwen werd maar betrekkelijk zelden gepredikt. De redenaar nam dan plaats op het oxaal. In de 16e eeuw, onder den invloed der Hervorming, werden echter overal predikstoelen gemaakt.

Toen kreeg ook de St. Janskerk haar kansel, die onder de fraaiste behoort, welke ons land bezit. De Heer Hezenmans is van oordeel, dat een zekere Meester Anthony van Helmont uit Antwerpen in 1569 den predikstoel gemaakt heeft. Galland houdt Cornelis Bloemaert voor den vervaardiger en meent, dat deze tusschen 1566 en 1570 dit werk zou hebben tot stand gebracht.

Indien men echter rekening houdt met de vreeselijke wijze, waarop de beeldenstorm te 's Hertogenbosch woedde, en bedenkt, dat de herstellingen op zeer primitieve wijze plaats hadden, dan wordt het weinig waarschijnlijk, dat een zoo kostbaar werk, als deze predikstoel is, in zulk een tijd zou ondernomen zijn.

Veeleer mag worden verondersteld, dat de predikstoel vóór 1566 reeds gereed was, en dat Van Helmont en Bloemaert er alleen herstellingen aan uitgevoerd hebben. Men kan duidelijk zien, dat alles niet van één hand is. Reeds Galland merkte op, dat veel van het beeldhouwwerk het karakter van het begin der 16e eeuw vertoont. Alleen in één der friezen meent hij de hand van Bloemaert te herkennen. De gesneden paneelen hebben een zóó zuiver Italiaansch karakter, dat zij wel niet later dan 1550, toen de stijl van Floris hier te lande in zwang kwam, kunnen zijn gemaakt.

Het orgel op het oxaal was in 1584 verbrand. In 1617 maakte Nicolaas Conté een nieuw, waarvan de kast door Frans Simons gesneden werd.

Simons maakte tevens de galerij onder het groote orgel, die ook in 1617 gereed was. De orgelkast is een werk van Georg of Gregor Schijsler, een meester uit Keulen, die haar omstreeks 1629 voltooide.

De Heer Hezenmans vermeldt, dat in 1508 Willem van Veghel een klok voor de St. Janskerk goot, die 7000 pond woog en „de Grimme of Margaretha" heette. Zij werd in 1462 door zekeren meester Gobel uit Keulen vergoten, en woog toen 10650 pond. Haar naam werd in St. Jan Evangelist veranderd. In 1447 goot men „die zielmisclock". Gobel's naam was waarschijnlijk Moer of Moor. Hij was de stamvader van een geslacht van gieters, dat meer dan een eeuw in den Bosch heeft gewerkt. Of hij, dan wel een gelijknamige zoon in 1495 nog drie klokken voor de kerk goot, is onzeker. Jan Moor goot in 1561 een klok Salvator genaamd, die, gelijk dit toen gebruikelijk was, deel zal hebben uitgemaakt van een „voorslag" of carillon, dat 13 klokken telde.

Al deze klokken zijn bij den brand van 1584 vernield. Nadat uit de klokspijs eenige nieuwe klokken waren gemaakt, kreeg Jacob Notemans te Leeuwarden in 1640 opdracht, die andermaal te vergieten. Hij vervaardigde nu, volgens den Heer Hezenmans, eene klok die „meer dan twaalf honderd centenaars weegt", en ook „eenige klokken tot het kariljon", det echter niet voor 1647 door „Mr. Juriaen Spraechel" werd voltooid. Spraechel was evenwel geen klokkengieter, maar uurwerkmaker, die in het bijzonder de speelwerken, door de gebroeders Hemony vervaardigd, van de vereischte mechaniek voorzag. Daar de Heer Hezenmans van „een allezins uitmuntend kariljon" spreekt, en Notemans geen best gieter geweest is, waag ik de veronderstelling, dat wellicht de gebroeders Hemony, toen nog te Zutphen woonachtig, Spraeckel hebben bijgestaan.

Een bijzonder fraai werk van geelgieterskunst bezit de kerk in haar doopvont; die in 1492 door Arent van Maastricht werd vervaardigd. Allaert Duhamel heeft er waarschijnlijk het model voor gemaakt. Onder de eigenlijke vont ziet men de beelden van gebrekkigen, een toespeling op Bethesda. Het deksel, dat door een sierlijke ijzeren kraan wordt bewogen, draagt een rijke overhuiving, waarin Christus doop, twee heiligen, Maria, God den Vader en een

pelikaan waren voorgesteld. De beelden van Christus en Maria zijn in 1640 verwijderd.

De sacristie der kerk ligt aan de noord-oostzijde van het koor, en is blijkbaar in de tweede helft der 15e eeuw gemaakt. Aan de zuid-oostzijde bevindt zich een soortgelijk uitbouwsel, waartegen drie kapellen naar het westen zich aansluiten. De meest westerlijke dezer drie is het zoogenaamde Backskoor, dusgenoemd, omdat de kanunnik Gijsbert Back er het geld voor schonk. Deze kanunnik stierf in 1458, doch de vormen, die de kapel vertoont wijzen op het begin der 16e eeuw als den tijd der stichting. Twee andere kapellen vindt men aan de zuid-west- en noord-westzijde van het transept. De eerste was de sacristie der beneficianten, de laatste werd het Malliartskoor genoemd. De kleine ruimte westelijk van deze sacristie diende tot berging van charters.

In 1513 werd in het Noorder-transept een kunstig uurwerk geplaatst, niet ongelijk aan dat te Straatsburg. Beneden zag men een planetarium, daarboven het eigenlijke uurwerk, terwijl de bekroning gevormd werd door een voorstelling van het Laatste Oordeel, met beeldjes, die zich bewogen. In 1634 werd dit kunstwerk moedwillig beschadigd, en sedert verdween het. De vervaardiger was Pieter Woutersz.

De kerk in den Bosch is ongetwijfeld de rijkste, welke ons vaderland bezit. Haar plattegrond vertoont het volledig systeem der Fransche kathedralen, dat zelfs bij de Domkerk te Utrecht niet wordt aangetroffen.

De verhoudingen der kerk in den Bosch zijn veel gelukkiger, dan van die te Utrecht, hetgeen daardoor veroorzaakt is, dat de bouwmeesters der St. Janskerk hun gebouw niet zoo hoog hebben gemaakt. Beide kerken toch zijn in den middenbeuk ongeveer 11 M. breed tusschen de pijlers. Maar terwijl de hoogte der Domkerk onder de sluitsteenen 33 M. bedraagt, is die in den Bosch slechts 28 M.

Dat de pijlers en schalken der kerk geen kapiteelen hebben geeft aan het interieur echter iets kaals, dat in andere kerken niet wordt aangetroffen. De bouwmeesters van koor en schip hebben dit gevoeld, en door een rijke triforium-ontwikkeling en traceeringen boven de bogen een tegenwicht pogen te verkrijgen. Maar in het transept zijn deze versierselen achterwege gelaten.

De kerk is van buiten ongemeen rijk. Maar ofschoon zij, zooals wij haar nu zien, uit de 15e en 16e eeuw afkomstig is, hebben haar vormen toch grootendeels een betrekkelijk streng karakter. Ook in den Bosch wordt bevestigd, wat ik reeds in mijne beschouwingen over de Domkerk te Utrecht opmerkte, dat de gothiek hier te lande een eigenlijk „flamboyant" karakter niet voor de 16e eeuw heeft verkregen.

Dat de luchtbogen twee hoog boven elkander zijn aangebracht, is ongetwijfeld ter wille van de stevigheid geschied, maar uit een esthetisch oogpunt voldoet het niet best. De luchtbogen toch dienen om den druk, die de gewelven uitoefenen, op te vangen. Deze functie wordt door de benedenste verricht, doch de bovenste, die tot de dakgoot opstijgen, steunen op een punt, waar geen zijdelingsche druk bestaat. Zulke dubbele luchtbogen, die ook uit een constructief oogpunt niet te verdedigen zijn, treft men onder meer aan bij de kathedralen te Beauvais en te Keulen.

De restauratie der kerk, die nog steeds wordt voortgezet, en die de verwijdering van het oxaal heeft tengevolge gehad, is dikwijls in zeer afkeurenden zin beoordeeld. Het kan niet worden ontkend, dat ook in dit geval de oudheidkundige waarde van het gedenkteeken er zeer door verminderd is. Toch bestaan er in dit geval, meer dan in andere, verzachtende omstandigheden. Nu de katholieken, na meer dan anderhalve eeuw van hun kathedraal beroofd te zijn geweest, sinds het herstel der bisschoppelijke hierarchie in Nederland haar weer voor het oude doel kunnen gebruiken, willen zij ook, dát die kerk zich zoo luisterrijk mogelijk zal vertoonen. En daarom mag men het hen niet al te kwalijk nemen, als zij op hunne wijze, en zonder op de bezwaren der archeologen te letten, dien luister pogen te verkrijgen.

Geheel anders zou het zijn, als de kerk nog door de Protestanten gebruikt werd. Die hechten niet aan den luister van zulk een gebouw; werd dan een restauratie ondernomen, dan zou dit slechts geschieden om geheel andere redenen, en zouden de oudheidliefhebbers van het noodeloos verminken en vervalschen van een gedenkstuk mogen spreken.

A. W. WEISSMAN.

HET ST. NICOLAAS GASTHUIS TE 's-GRAVENHAGE.

Met een plaat.

Ten vorigen jare werden de gebouwen van het Sint Nicolaas Gasthuis en bijbehooren, staande aan de groote Halstraat, de Oude Molstraat en de Annastraat, aangekocht door de gemeente 's Gravenhage, met het doel om meer ruimte achter het Raadhuis te verkrijgen.

Als gevolg hiervan kochten Regenten van voornoemd gasthuis twee huizen met terreinen aan de Amsterdamsche Veerkade alhier, waarop het nieuwe gasthuis, volgens bijgaande teekeningen,*) werd gebouwd.

Het nieuwe gebouw bevat in hoofdzaak eene woning van den Directeur, vergader-, linnen-, provisie- en badkamers, kelders, eet-, conversatie- en slaapzalen voor 24 vrouwelijke personen, benevens ziekenkamer, tuin met prieel, enz.

Het geheele gebouw wordt door stoom verwarmd en is van warmwaterleidingen voorzien.

*) In ons volgend nummer geven wij een afbeelding van den gevel en van het ingangspoortje.

De gevels zijn gemetseld van grijs Waalhardgrauw, met ruime toepassing van Escauzijnschen steen en Udelfanger zandsteen.

Het ingangspoortje, dat in het oude gasthuis aan de Halstraat aanwezig was, en dat dagteekent uit de 17e eeuw, is in den nieuwen voorgevel herplaatst, die — in verband daarmede — in dit karakter werd ontworpen.

In het fronton van dit poortje bevindt zich het wapen van Hertog Aalbrecht van Beieren, die in 1385 het Sint Nicolaas Gasthuis aan de Groote Halstraat stichtte.

In „de Riemer" vindt men hiervan een uitvoerige omschrijving.

Op 3 Juni j.l. werd het nieuwe gebouw in gebruik genomen.

De bouwkosten hebben ongeveer *f* 60.000 bedragen.

H. WESSTRA Jr.

's-Gravenhage, December 1904. Architect.

ENGELSCHE EN NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Verleden jaar heeft de „Studio" een prijsvraag uitgeschreven voor een „Week-end cottage". De bedoeling hiermede was, ontwerpen te verkrijgen voor een eenvoudig, goedkoop huis, dat niet veel onderhoud noodig zou hebben, en waar een man van zaken zijn Zaterdag en Zondag, naar Engelsch gebruik, zou kunnen doorbrengen.

De prijs, waarvoor zulk een huis zou moeten kunnen worden gebouwd, was 500 pond, dus f 6000 Nederlandsch. Men berekende, dat $7^1/_2$ pence per kubieke voet kon worden besteed, hetwelk ongeveer met f 9 per M^3 overeenkomt. De uitgeloofde prijzen waren niet hoog, f 36 en f 24. Toch kwamen niet minder dan 163 ontwerpen in, wel een bewijs, dat de prijsvraag in den smaak was gevallen. Het rapport der beoordeelaars, dat, met reproducties van een groot aantal der ontwerpen in het Engelsche tijdschrift is opgenomen, verdient wel de aandacht.

In de eerste plaats staat dit rapport stil bij het vraagstuk van den prijs. Men heeft de moeite genomen, — wat op het vasteland nooit geschiedt — den kubieken inhoud van alle ontwerpen te berekenen, en daarbij bleek, dat vele inzenders een geringer cijfer hadden opgegeven, dan dat, wat bij het narekenen werd vastgesteld. Eigenlijk was er geen enkel ontwerp, dat in dit opzicht aan de gestelde eischen voldeed. Daarom werd de prijs ten slotte buiten beschouwing gelaten, en alleen op de verdiensten der plannen acht gegeven.

De meeste deelnemers hebben, gelijk in Engeland wel te verwachten was, een hall geprojecteerd, wat door de beoordeelaars wordt goedgekeurd, wanneer aan dit bouwdeel althans bescheiden afmetingen zijn gegeven. Soms echter is al te groote bescheidenheid betracht. Zoo komt op een der plannen een hall voor van 1.80 M breed, wat door de beoordeelaars, gelijk te begrijpen is, wordt afgekeurd.

In Engeland wordt vooral aan een gerieflijke indeeling waarde gehecht en daarom hebben dan ook alle ontwerpers daaraan hun beste krachten besteed. Een der bepalingen van het programma was, dat op ieder plan de windstreken moesten worden aangegeven. Bij prijsvragen in Nederland zou het zeker wenschelijk zijn, dit voorbeeld te volgen. Want bij een vrijstaand huis is het van groot belang, met de windstreken rekening te houden.

De beoordeeling doet zien, dat de jongere Engelsche architecten overigens met de practijk op een tamelijk gespannen voet staan. Om een schilderachtig voorkomen aan hun „cottage" te geven nemen zij allerlei onmogelijkheden in hun ontwerpen op.

De beoordeelaars wijzen op al die fouten, en hun geduld moet wel onuitputtelijk geweest zijn. Een Nederlandsche jury zou zich in zulk een geval met het bekende „Jantje van Leiden" van de zaak hebben afgemaakt.

Het eene ontwerp wordt geprezen om zijn goede distributie, doch gelaakt . . . omdat alle W. C.'s ontbreken, een ander krijgt een pluimpje om zijn wit pleisterwerk en groen houtwerk, maar heeft het gebrek, dat de slaapkamers, door het dak, zóó laag zijn, dat de bewoners er niet in overeind zouden kunnen staan. Ook andere ontwerpen hebben dit laatste euvel, en soms is de hoogte maar 4 Eng. voet. Keukens van 5 bij 5 voet, badkamers van nog kleiner afmeting, doen de beoordeelaars vragen, of daarin wel plaats is voor fornuis of badkuip, zelfs al zou men geen keukenmeid nemen, en ook de badkamer niet gebruiken.

Sommige hebben door „sterke kleuren-schema's de beoordeelaars trachten te verschalken. Zij laten zich evenwel niet beetnemen, doch wijzen dezen coloristen op hun deuren van 2 voet in den dag, of soortgelijke flaters, die zij om der wille van de schoonheid begingen.

Verdiepingen van 6 voet zijn zelfs voor Engelschen blijkbaar te laag. De beoordeelaars verbazen er zich over, dat niemand van de ontwerpers voor een behoorlijke veranda gezorgd heeft. Wel komt er op een der plannen een „loggia" voor, doch dit is maar 6 voet lang en $2^1/_2$ voet breed!

Daarentegen hebben verscheidene der deelnemers hun opstanden „pleasantly with quasi-Dutch feeling" behandeld, en daarbij „the stoep" op effectvolle wijze toegepast. Het is zeker merkwaardig dat de Engelschen zoo „plaisantelijk" quasi-Nederlandsch beginnen te voelen, terwijl de Nederlanders pas recht op dreef komen, als ze zich in den Engelschen stijl hebben ingewerkt. Stoepen maken wij niet meer en nu worden zij in Engeland het nieuwste snufje!

Reeds vroeger is er op gewezen, dat de geheele Engelsche „cottage"-stijl, die zich uit den zoogenoemden „Queen-Ann"-stijl heeft ontwikkeld, van Nederlandschen oorsprong is. Toen Willem III koning van Engeland werd kwam de Nederlandsche manier van Vingboons en Pieter Post daar in zwang. Vooral kleinere buitenhuizen werden in Engeland naar dien trant gebouwd, ook naar Amerika werd de stijl overgebracht en is daar nu als „colonial"-stijl bekend.

In ons land worden de voorbeelden van eenvoudige kleine huisjes uit de 18e eeuw steeds schaarscher. Men breekt ze af zonder dat er een haan naar kraait. Wie er nog een paar zeer goede zien wil kan terecht in de straat te Haarlem, waar de electrische tram naar Zandvoort vertrekt. Zij zullen daar echter wel den langsten tijd gestaan hebben, en vervangen worden door speculatiewoningen.

De Engelsche beoordeelaars maken nog eenige merkwaardige opmerkingen. Zij wijzen er op, dat de „cottages" voorheen uitsluitend als woningen door daglooners gebruikt werden, die uit den aard der zaak aan hun verblijf slechts zeer geringe eischen stelden. Sedert begon de gegoede burgerstand er liefhebberij in te krijgen, zulk een huis voor de zomermaanden te betrekken. Die verlangt echter gerieflijkheden, die in een huis, zooals de daglooners dat bewonen, onmogelijk zijn aan te brengen. Daarom trachten de ontwerpers van tegenwoordig met behoud van het uiterlijk der dagloonerswoning het interieur zóó te maken, dat de hoogere eischen der bewoners bevredigd worden.

Om dit doel te bereiken worden de slaapkamers in het hooge dak geplaatst, dat bij den daglooner alleen bergruimte bevat. Dit is, volgens de beoordeelaars, het zwakke punt van alle cottages. Want om die slaapkamers te verlichten moeten tal van dakvensters gemaakt worden, en zijn „samengestelde en kostbare" daken noodig, die veel aan onderhoud kosten, en die toch niets dan dakkamers kunnen bevatten, met al de nadeelen, die aan zulke vertrekken verbonden zijn.

Nu hier te lande de Engelsche buitenhuizen overal verrijzen scheen het ons belangwekkend toe, het oordeel van Engelschen over Engelsche ontwerpen weer te geven. Nederlanders, die zich met het bouwen van „cottages" bezig houden, kunnen allicht met de opmerkingen, die gemaakt werden, hun voordeel doen. Misschien kan de aandacht, die de Engelschen nu

HET ST. NICOLAAS-GASTHUIS TE 'S GRAVENHAGE

VOORGEVEL

Bijvoegsel van „de Opmerker"
40ste Jaargang No. 12

aan de Nederlandsche bouwkunst van de 18e eeuw gaan wijden onzen architecten een spoorslag zijn, om ook eens uit die bron op eigen bodem te gaan putten. Een ontwerp, dat op de jongste Haagsche tentoonstelling aanwezig was, bewees, welke gunstige uitkomsten op deze wijze zouden te verkrijgen zijn.

DE SIMPLONTUNNEL.

Den 27 Febr. j.l. meldde men uit Milaan: „Op het laatste oogenblik vorderde de Simplon nog twee menschenlevens. Niettegenstaande de waarschuwing van de ingenieurs der bouwleiding reden, kort na den doorslag, verscheidene genoodigden, o. a. de Afgevaardigde *Falcioni* van Domodossola, de Spoorweginspecteur *Bianco* en de Agent van de bouwonderneming *Grassi* uit Domodossola den geopenden gang binnen. Er heerschte een ontzettende hitte, tot aan de knieën waadde men in water van 45° warmte en men kon de slechte lucht, die op dat oogenblik heerschte, niet verdragen. De meeste bezoekers werden bezwijmd, er werd dadelijk hulp verleend en de bewusteloozen werden in de vrije lucht gebracht. Allen herstelden, met uitzondering van *Bianco* en *Grassi*, die tengevolge der ingeademde vergiftige gassen weinige uren later bezweken."

Dus niet alleen door de hitte, maar ook nog door mephitische lucht, die door ontleding van het ingesloten heete water was ontstaan! Nu rijst wel bij iederen geoloog en mijnwerker de vraag: Hoe zal dat afloopen?

Ziet men een profiel in van den Gotthardtunnel, met de opgaven van *Stapff* omtrent de temperaturen der lucht en van den bodem boven den tunnel en van het gesteente in den tunnel, dan blijkt dat de laatste onder den 2839 M. hoogen, 1127 M. boven de tunnelas liggenden Alpetligraat — of kam (met 0 graden gemiddelde bodemtemperatuur en — 5° gemiddelde luchttemperatuur aan de oppervlakte) 30,8° bedraagt. De verhooging bedraagt 38,8° op 1127 M. bergdikte of 2,9 graden per 100 M. in het tunnel-midden.

Houdt men dezen maatstaf aan, dan verkrijgt men voor de gesteente-temperatuur onder de 2850 M. boven den zeespiegel liggende Italiaansch-Zwitsersche grens, die zich meer dan 2100 M. boven de Simplontunnelas verheft, 61 graden. Dit zou een hitte zijn, waarbij niemand werken kan. De onderneming heeft dus feitelijk geluk gehad, dat de temperatuursberekeningen van *Stapff* slechts hier en daar steek hielden.

Stapff had 47° voor gesteente-warmte in den Simplon en 53,3° voor het tusschengesloten water berekend. Wel was zij op eenige punten hooger, waar sterke bronnen of liever gezegd formeele watervallen met 56° hitte neerstortten. Slechts door het systeem van den dubbelen tunnel werd 't mogelijk, 50 kub. Meter koude lucht, die zoo noodig nog door ijs werd afgekoeld, per seconde in de eene mijngang te persen en dicht bij het boorpunt de gang te doen binnenstroomen. Van het Noordportaal uit (op de Zwitsersche zijde) bereikte men het hoogste punt, lang voordat het waterrijk Zuideinde zoo ver was doorgedrongen. Men begon dus van het Noorden af, dalend naar het Zuiden te boren. Eensklaps geboden ontzettende watermassa's een: tot hier toe. Zij vulden het tunneldeel volkomen, moesten door een schotdeur afgesloten worden en verhinderden alle verdere tunnelwerkzaamheden, van die zijde uitgaande.

Stapff, die de geologische waarnemingen bij den bouw van den Gotthard tunnel op zoo voortreffelijke wijze had verricht, kwam, steunende op zijne daar verkregen cijfers, intusschen tot een iets gunstiger resultaat. Reeds kort na 1880 had hij, zooals gezegd werd de gesteente-warmte in het midden van de Simplonlijn op omstreeks 47°, het tusschen gesloten water op 53,3° getaxeerd. In werkelijkheid bleek slechts een klein verschil te bestaan.

Volgens *H. Schardt* was de gesteente-temperatuur in den 19729 M. langen Simplontunnel, op eene afstand van tusschen 6000 en 10000 M. van de noordzijde 10 tot 12° hooger dan men verwacht had en bereikte bij 8500 M. van het Noordportaal af het maximum van 54°; terwijl zij, van de Zuidzijde uit, tusschen 4000 en 5000 M. 10—20° lager was dan de berekening.

Als oorzaken der stijging werd aangegeven: 1. Zeer veel hoogere bodemtemperatuur aan het gebergte oppervlak — deze is echter het uitgangspunt voor de toename met de diepte; 2. droogte van het gebergte — geen afkoelende doorfiltreering van boven af; 3. vlakke richting der gesteente lagen — daarbij blijft de bodem warmer dan onder een hellenden of hangenden stand.

De temperatuursverlaging in de streek van de Zuidzijde bij 4000 tot 5000 M. spruit voort uit de groote koele bronnen, die zich daar, van boven af, vertoonden. Nu reeds zijn, ver ter weerszijde van den tunnel, een groot aantal gebergtebronnen volkomen verdroogd.

Het directe doordringen van uit het Zuiden bij dit tunnelgedeelte bleek in de laatste maanden eveneens onmogelijk, door het heete water, dat uit spleten en scheuren perste. Een omleggingsgang werd geslagen en van dezen uit is nu voor eenige dagen (den 24 Februari) — waarschijnlijk een zijwand — de Noordelijke gang doorgehouwen. Maar wat nu verder?

De bruisende, borrelende heksenketel in het centrum zal zich weinig om een luchtstroom, die men wellicht doordrijven kan, bekommeren. De warmtebron van de gesteente massa is bijna onbedwingbaar te noemen en de heete wateren zullen bij het afvloeien ook niet veel afkoelen. Stroomen daarenboven tevens nog vergiftige gassen uit, dan zal 't de onderneming zeker veel bezwaren kosten, alvorens al deze hinderpalen uit den weg geruimd zijn.

Stellen wij nu evenwel, dat de tunnel voor het bedrijf kant en klaar is, dan rijst weer de vraag, hoe die heete plaatsen van eenige kilometers lengte, te passeeren zijn. Ontegenzeggelijk zal de techniek middelen uitdenken, dit ongerief te overwinnen, maar tegen welken prijs?

De andere Alpentunnels, de Mont-Cenis, de Gotthard, de Arlberg liggen zoo hoog, dat de temperatuur in het inwendige te verdragen is, maar daartoe moeten de aanvoerbanen ook aanzienlijke stijgingen overwinnen en dat doet weer de vrachtprijzen klimmen; verder bemoeilijken strenge winters en de val van ontzachlijke sneeuwlawinen in die hooge streken de exploitatie in sterke mate, brengen zelfs tijdelijke stakingen in het verkeer teweeg.

Dit nadeel trachtte men door den aanleg van den Simplontunnel, op betrekkelijk geringere hoogte boven den zeespiegel te voorkomen. Wanneer men hierbij nu maar niet in een al te groot conflict met de warmteverhoudingen onder dezen bergreus geraakt. Zeer te bejammeren toch zou het zijn, als de besparing aan

transportkosten op de toevoerhellingen, door een duurdere tunnelpassage illusoir werd gemaakt.

En de bedrijfsdienst in den tunnel zelve?

De bloedwarmte van den mensch bedraagt 37 graden; 40 graden wijst reeds op sterke koortshitte, en de dood treedt, b.v. bij typhus in als 42° worden bereikt. In droge lucht is, gedurende korten tijd, bij 50° nog te werken, maar in vochtige lucht is de uiterste grens reeds bij 40 graden gelegen.

Mogen wij ons dus weldra overtuigen kunnen, dat deze laatste bedenkingen slechts denkbeeldig, geenszins onheilspellende profetieën waren en dat de bouw van den Simplontunnel werkelijk aan de verwachting beantwoordt, en de moeitevolle, opofferende arbeid loont, door de wetenschap en het kapitaal daaraan ten koste gelegd.

J. L. TERNEDEN.

Mülheim a. d. Ruhr, Maart 1905.

G. W. VIXSEBOXSE. †

In den ouderdom van 49 jaar overleed te Amsterdam de architect Gerrit Willem Vixseboxse. Toen ik in 1876 bij den ingenieur-architect A. L. van Gendt als teekenaar in dienst trad, was Vixseboxse daar mijn collega. Te Almelo geboren had hij zich onder leiding van den bekenden Van Roosmalen te Zwolle tot een zeer bekwaam bouwkundige ontwikkeld, die als teekenaar tot de besten behoorde, welke ik sedert op mijn weg heb ontmoet.

Het was toen de tijd, dat de eerste tramwegen hier te lande werden aangelegd. Van Gendt had veel te doen van dergelijk werk. Het maken van de calques op linnen naar kadasterkaarten, voor tramwegplannen noodig, was zeker geen arbeid, die den geest bezig houdt. Spoedig had Vixseboxse daar dan ook genoeg van, en ofschoon het teekenen voor het groote heerenhuis aan de Plantage Fransche Laan en voor het bureau van het Nieuws van den Dag hem een welkome afwisseling bracht, besloot de jeugdige bouwkundige op eigen wieken te gaan drijven.

De eerste zelfstandige werken, die hij uitvoerde waren de beide villa's aan de Weteringschans bij de sedert verdwenen Weteringbarrière. Door de uitmuntende distributie vooral trokken zij de aandacht.

Daarna heeft Vixseboxse als architect en makelaar te Amsterdam een nuttigen werkkring gehad. Staat de combinatie dezer beide beroepen over het algemeen in geen besten reuk, in dit geval bewaarde de groote rechtschapenheid van den man, die haar in zich vereenigde hem voor de zedelijke nadeelen, die er anders het gevolg van zijn.

Reeds te Almelo was Vixseboxse een ijverig lidmaat der Nederduitsch Hervormde Gemeente. Ook te Amsterdam bleef hij dit, en zoo laat het zich begrijpen, dat zijn geloofsgenooten, op hem het oog lieten vallen, toen de twaalfde kerk aan de Linnaeusstraat moest gebouwd worden. Een vijftiental jaren geleden kwam deze kerk, Vixseboxse's voornaamste schepping, gereed. Het zou natuurlijk onbillijk zijn, haar met de werken van Hendrik de Keyser te gaan vergelijken. Zelfs tegenover Stalpaerts Oosterkerk houdt zij het niet uit. Doch de vergelijking met de elfde en dertiende kerken, door Van Beek en Posthumus Meyjes gebouwd, kan zij best doorstaan. In het bijzonder het sierlijk silhouet van den torenspits verfraait het stadsdeel, waar de kerk verrees. De inrichting beantwoordt geheel aan de eischen, die tegenwoordig gesteld worden.

Toen ik Vixseboxse voor het laatst sprak trof het mij, dat de opgewektheid, die hem vroeger gekenmerkt had, verdwenen was. Zorgen schenen hem te drukken, misschien deed de kwaal, waaraan hij bezwijken zou, hem reeds lijden. In het bijzonder toonde hij zich verbitterd over de velen, die, sinds de rechterzijde in ons land aan het bewind is, met hun Christendom te koop loopen om hun stoffelijk welzijn te verhoogen.

Vixseboxse is heengegaan, en moge er misschien geen groot kunstenaar met hem van het aardsche schouwtooneel zijn verdwenen, wij, die hem gekend hebben als een eerlijk en braaf man, zien in, hoeveel zijn gade en kroost door zijn verscheiden hebben verloren. Eenvoud was het kenmerk van zijn karakter, eenvoudig en degelijk was ook zijn architectuur; hij wilde niet door ijdel vertoon meer trachten te schijnen, dan hij inderdaad was.

In het openbare leven, noch dat der staatkunde noch dat der bouwkunst, begaf Vixseboxse zich niet. Daarom heeft maar een betrekkelijk kleine kring hem in zijn streven gadegeslagen. Die weinigen zullen aan hem blijven denken als aan een trouw vriend, een rechtschapen beoefenaar der bouwkunst.

A. W. WEISSMAN.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. AFDEELING 's GRAVENHAGE.

In de laatst gehouden vergadering van de afdeeling is als spreker opgetreden de heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's Gravenhage, met het onderwerp: „Dertiende eeuwsche kerkarchitectuur in de provincie Groningen". Alvorens tot zijn eigenlijk onderwerp te komen, stelde spreker op den voorgrond de tegenstelling tusschen den bouwmeester uit de oudheid en den hedendaagschen architect, daarbij tot de conclusie komende dat de hedendaagsche bouwkunst zich zenuwachtig gevoelt, omdat zij zich omringd ziet door „levenmakers", die maar steeds naar iets nieuws, iets anders streven.

Vervolgens besprak de heer Peters de kerkarchitectuur in de 13e eeuw in Groningen, betoogende dat het minste kerkje uit dien tijd in die provincie een monument is, niet in afmeting, maar van soliditeit en zorgvolle constructie. Geen andere provincie, die van de 13e eeuwsche architectuur zoo volop te genieten geeft als Groningen. In verband hiermede wees spreker op de eigenaardige waarde, welke die kerkjes hebben voor onze eigen kerkelijke kunstgeschiedenis. Eveneens stelde hij in 't licht dat de positie van de kerk in de dagen der 13e eeuw jegens de maatschappij geheel anders was als tegenwoordig. De kerk uit die dagen was een stuk van het alledaagsche leven.

Hoewel van de kerkjes vele verloren zijn gegaan, zijn er in Groningen nog 24 dertiende eeuwsche kerkjes over, biedend een interessant stuk van onze Nederlandsche architectuurgeschiedenis. Met name noemde spreker onder meer de dorpskerkjes te Zuidbroek, te Stedum en het klooster te Ter Apel.

Tal van bizonderheden deelde de heer Peters mede omtrent die dorpskerkjes. Achtereenvolgens behandelde hij daarbij o. a. het optrekken van die kerken uit baksteen, en den gewelfbouw, waarbij het gewelf op de muren steunt. Voorts toonde hij tevens aan dat die kerkgebouwen bijna geen torens bezaten en overal, zelfs bij eenige speling in den bouw, een gezonde en degelijke constructie wordt aangetroffen. Een fraaie collectie teekeningen, enz. verschafte aan de aanwezigen menig interessant kijkje op de bouwwijze van die lang vervlogen dagen.

De voorzitter bracht den spreker onder applaus der vergadering, dank voor zijne belangwekkende voordracht.

DE KWIKZILVERLAMPEN VAN COOPER-HERVITT.

Sedert lang weet men, dat bij het doorzenden van wissel- of intermitteerende stroomen van hooge spanning luchtdichte, met meer of minder verdunde gassen gevulde glazen buisjes lichtgevend worden met de spectraallijnen, overeenkomstig de geaardheid van heid van het gas. Deze bekende *Geislersche buizen* hebben als lichtbronnen echter geen toepassing kunnen vinden.

Het idee in luchtdichte buizen *kwikzilver electroden* aan te brengen en tusschenbeide een lichtboog te doen ontstaan, is afkomstig van *Arons;* toch bleek ook deze inrichting, die een hoogen uitwendigen weerstand vordert, om het doorvloeien van een zoo sterken stroom bij de wederzijdsche aanraking der electroden te verhinderen, voor algemeen practisch gebruik minder geschikt.

In tegenstelling met de lamp van *Arons*, berusten de kwikzilver lampen van *Cooper-Hewitt*, die op de tentoonstelling te St. Louis zoozeer de aandacht van vakkundigen trokken, niet op het lichtbogen-principe, maar daarop, dat de electrische stroomen door *kwikzilverdampen* geleid worden en deze lichtgevend maken.

De kwikzilverdamp werkt, onder den invloed van den electrischen stroom, in hooge mate als lichtstralende substantie, waarbij van veel belang is, dat de weg door de dampen een bepaalden weerstand aanwijst die, in omgekeerde verhouding tot dien doorvlociende stroom staande, vooraf even nauwkeurig bepaald kan worden, als dit in de gloeilampenvervaardiging voor den aanmaak der kooldraden geschiedt. Bij de eerstbesproken, op het principe van den lichtboog berustende lampen is een dergelijke regeling onbekend.

Het ongerief, dat tot heden een meer algemeen gebruik der kwikzilverlampen benadeelde, bestond daarin, dat bij het lichtgeven der kwikzilverdampen de roode lichtstralen volkomen ontbreken, en het uitgezonden licht een blauwachtig groene kleur vertoont. Dit is voor de toepassing dezer lampen in de practijk, in winkels en magazijnen zoo hinderlijk, dat zij hoofdzakelijk en alleen voor buitenverlichting, phototechnische en dergelijke doeleinden bruikbaar zijn, waarbij deze grondkleur voor de te verlichten voorwerpen niet storend is. Ten opzichte van deze laatste omstandigheid zij vermeld, dat bij de verlichting met kwikzilverlampen wel alle groene en gele kleuren lichtend optreden, daarentegen rood en met roode mengsels gekleurde voorwerpen hunne nuance wijzigen. Zoo ziet bijv. koper er als messing uit, blauwe lichtdrukken vertoonen een violette tint. Door de zachtheid en de gelijkmatige verdeeling van het licht, is 't echter voor het oog vrij aangenaam, en ook een langdurig staren in de lichtbron is niet pijnlijk of van storende gevolgen. Daartoe moeten intusschen de lampen uit glas en niet uit bergkristal vervaardigd worden, omdat dit laatste, integenstelling met het glas, de krachtig ontwikkelde ultraviolette stralen ongehinderd laat passeeren.

De aanmaak der Cooper-Hewitt-lampen is aan de *General Electric Company* opgedragen, die te St. Louis twee soorten exposeerde, t. w. de *monochrome* (eenkleurige) en de *ortochrome* (meerkleurige) lampen.

De *monochrome* lamp — de enkelvoudige kwikzilverlamp — bestaat in hoofdzaak uit een glazen buisje van willekeurige lengte, van onderen met een kwikzilverkathode, van boven met een grafietanode voorzien. Om het in werking brengen der lamp te vergemakkelijken, reikt van de kathode tot de anode een kooldraad, die een door de kwikzilverkathode gedragen ijzeren drijvertje aanraakt. De kathode is door een geperforeerd kokertje (de *Solenoide*) omgeven, dat even verschuifbaar aan de lamp aangebracht, het ijzeren drijvertje in 't kwikzilver trekt, en zoo een vonk tusschen kwikzilver en kooldraad doet ontstaan, die genoegzaam kwikzilverdamp voor het ontsteken der lamp voortbrengt. Deze eenvoudige methode maakt 't mogelijk de lampen in draadwerk met constante spanning of met constante stoomsterkte te bezigen.

De hoogste werkingsgraad wordt in het laatste geval verkregen, omdat dan geen ballast-aansluitingsweerstand noodig is, die in stroomloopen met constante spanning steeds vereischt wordt. In het eerste geval wordt de lamp voor 4 Amp en 90 Volt ingericht, en ontwikkelt daarbij een lichtkracht van ca. 200 kaarsen, onder een hoek van 15° beneden de horizontale lijn gemeten. Voor een effectvolle straatverlichting is deze lamp dus goed geschikt.

De *ortochrome* lamp is een combinatie der bovenbeschreven kwikzilverlamp met de gewone gloeilampen. Op die wijze kan een mengkleur verkregen worden, die uit de opgewekte stralen van de bovengeplaatste kwikzilverlamp en uit die van het spectrum der daaronder geplaatste gloeilampen bestaat. De gloeilampen worden tevens als aansluit-weerstand gebezigd, en de relatieve grootte van de menging van rood en groen licht kan dus, door een overeenkomstig benoodigd aantal gloeilampen, geregeld worden. De werkingsgraad van dit licht is zeer goed, omdat de gloeilampen met het gewone nuttig effect branden, terwijl de kwikzilverlamp met het bovenvermelde effect straalt. De lamp is gemakkelijk te openen, om naar wensch de gloeilampen te kunnen verwisselen, en met de kwikzilverlamp gezamenlijk of afzonderlijk in gloeiing te kunnen brengen.

J. L. TERNEDEN.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Over den nieuwen Dom, door de Berlijners reeds met den naam „Bierpaleis" betiteld, zegt Fritz Stahl in het Berliner Tageblatt een hartig woord. Hij betreurt het, dat ondanks de tien jaren arbeid en de vele millioenen geen werk ontstaan is, dat naast de oude en eerwaardige Godshuizen genoemd mag worden; zelfs geen gebouw, dat zich door nobele vormen en versiering boven de profane huizen van Berlijn kan verheffen. Onder de vele groote en pronkrijke huizen eener wereldstad is er slechts een bijgekomen, dat nog grooter en prachtiger is, niet een, dat „vom Alltag zum Festtag führt". De plaats van den bouw is ongelukkig uitgekozen en de bouwmeester bezat niet het talent om die ongunstige omstandigheden te beheerschen en juist daaruit iets eigendommelijks te ontwikkelen. Op die te kleine bouwplaats moest een reusachtige koepelbouw komen, die van verre zichtbaar moest zijn, doch om het ondergedeelte, waarop de machtige koepel moest rusten en waaruit hij zich als logische bekroning moest ontwikkelen, heeft men zich niet bekommerd. Deze is veel te zwak en het verband tusschen beide ontbreekt. Ook inwendig ontbreekt de zoo noodige harmonie. De breedte van de kerk is juist voldoende voor de koepelruimte en zelfs is de altaarnis in de Spree uitgebouwd moeten worden.

Uit alles blijkt dat de bouwmeester, prof. Raschdorf, geen scheppend talent is. Hij heeft met vele studies en stijlherinneringen gewerkt, niet met d'eigen geest. Zoo is ook

een overvloed van ornamenten over het gebouw uitgestort. Maar geen versieringen, die uit den bouw voortkomen of gewichtige deelen onderschrappen, geen motieven van bizondere beteekenis. De siervormen uit ornament- en architectuurwerken zijn bij elkaar gescharreld en zoo vrijgevig geplaatst, dat geen plekje overblijft. Is dat ornament in geestelijken zin verre van kostbaar, in uitvoering is het dat evenmin; het bestaat uit stuc en brons, uit imitaties, die aan den Berlijnschen parvenu-stijl herinneren.

Hoe weinig de ernst bij dezen bouw meegesproken heeft, blijkt uit het feit, dat men zelfs voor de glazen vensterversieringen een surrogaat-techniek heeft toegepast van drie over elkaar gelegde, kleurige glasruiten en zoo verkregen heeft een stijlloos schilderwerk met kleuren, die transparent doen, maar de diepte van gebrand glas missen. Zulk een werk in een prachtbouw, die velo millioenen heeft gekost, dat is alleen mogelijk bij de officieele, Pruisische bouwerijen.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Het Bat. Nbld. schrijft: Tot dusver werd, gelijk men weet, voor een of meer studenten aan de Polytechnische School te Delft, de gelegenheid opengesteld om zich voor het mijnwezen in Indië te bekwamen. Zij krijgen den titel van candidaat-mijningenieur en zien zich, na voleindiging hunner studie, aanstonds onder genot eener toelage voor eerste uitrusting, aangesteld tot Indisch ambtenaar.

Met dezen maatregel zal nu worden gebroken. De regeering is van oordeel dat er geen vrees behoeft te bestaan voor gebrek aan voldoend aanbod. In verband hiermede is den minister van koloniën verzocht geen candidaat-mijningenieurs meer aan te nemen, doch voortaan voor de aanvulling van het korps mijningenieurs, een keuze te doen uit de afgestudeerden.

Middelburg. Bij de restauratie der Koorkerk alhier is een klein altaar-fundament ontdekt, en daarvoor een optrede, aan alle kanten met mozaiektegeltjes versierd. Dit trapje, volgens den rijks-bouwmeester Dr. Cuypers een unicum in Nederland, zal als een groote zeldzaamheid bewaard blijven.

Zutphen. Weldra zal men in onze St. Walburgskerk ook het gedeelte, dat zich onder den toren bevindt, restaureeren. Met de voorbereidende werkzaamheden daartoe is men reeds begonnen. Het onderdeel van den toren draagt geheel de kenmerken van den overgangsstijl der 13de eeuw en vormt met het middenschip het oudste gedeelte der kerk. In den westelijken wand zij bovenin drie langwerpige spitsboogvensters uitgespaard en daarachter bevindt zich een triforium met drie pijlertjes, waarvan de kapiteelen fraai gestileerde bladeren vertoonen. Waarschijnlijk komt na deze restauratie het orgel hier te staan. Het bevond zich reeds in de middeleeuwen — voor het eerst is er sprake van in 1456 — onder den toren, doch werd later tegen het Noorder hoofdportaal aangezet en in het begin der 19e eeuw in de koorafsluiting geplaatst, waar het zich nog bevindt. Volgens van Til, Beschr. van Zutphen, blz. 40 gebeurde dit in 1815 en 1816. Het werd toen tevens hersteld door den orgelmaker J. W. Timpe uit Groningen.

Volgens den Tegenwoordige Staat (Amst. 1741), blz. 359, is dit orgel „door den berugten orgelmaker Badens, voor omtrent honderd jaaren, gemaakt." Met hem wordt bedoeld Hans Henrick Baeder, die blijkens eene raadsresolutie van 12 Juli 1639 een model van het bovenste deel van het orgel ontworpen had en dit voor 3500 gulden wilde uitvoeren. Eerst in Aug. 1644 was hij met het „nieuwe gemaeckte" orgel gereed.

PERSONALIA.

— Tot opzichter van het Waterschap „Westerkwartier" ter standplaats Zuidhorn is benoemd de heer K. Siekman Azn. te Hoogkerk.

— Tot opzichter bij de Waterleiding te Ridderkerk is benoemd de heer W. J. Prins, architect te Deventer.

— De Heer W. Postema, leeraar in het teekenen aan de H. B. school te Brielle, is benoemd tot leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam.

VERBETERING.

In de opgave der geslaagden voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter onder „Binnenland" in ons vorig nummer is abusievelijk verzuimd te vermelden den naam van den heer G. Wensink te Zutphen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter der Gemeentereiniging te Zutphen, jaarwedde f 1500. Inzending van stukken vóór 1 April a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Een Leeraar in timmeren, een in smeden, een in meubelmaken en een in schilderen, aan de Ambachtsschool te Venloo, jaarwedden f 750.
Brieven aan den Directeur der school, M. Worp, te Vlaardingen, vóór 23 Maart 1905. (1)

— Opzichter bij de Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Opzichter te Schagen. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Leeraar aan de ambachtsschool te Assen. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Bouwkundige, als Hoofdopzichter voor een belangrijk gebouw. Salaris minstens f 120 per maand. Brieven onder no. 7911, aan het bureau van de Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Gemeente-Architect en Leeraar aan de Gemeente-Avond-teekenschool te Purmerend. Jaarwedde f 1800 tot een maximum van f 1200. Stukken aan de Burgemeester vóór 20 Maart a.s. (2)

— Compagnon tot oprichting van een fabriek van houtbewerking, met eenig kapitaal. Br. no. 25754 bureau van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (2)

— Agenten in Bouwmaterialen voor concurreerende Firma. Br. onder no. 25763 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (2)

— Agenten voor een groote steenfabriek. Br, onder no. 25751 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

— Baas op eene fabriek van Betonwerken en Gipsplaten te Breda. Loon f 10 à f 12 per week en vrij wonen. Brieven onder No. 25730 aan het Bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (2)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Groningen. *(Zie adv. in no. 10).* (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

— Persoon, oud 25 jaar als uitvoerder werkzaam geweest, en goed teekenaar zoekt plaatsing, tijdelijk of vast. Brieven lett, J J bureau Opmerker.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Tolsteegsingel 46, Utrecht.

28 Bouwk. Opz.-teek., 19—42 j., *f* 40—*f* 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—42 j., *f* 75—*f* 90 's maands.
1 Bouwk. Teekenaar.
3 Waterb Opz.-Teek. 24—31 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—22 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Werktuigkundige-administrateur.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste Jaargang. ZATERDAG 25 Maart 1905. No. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

RESTAUREEREN.

Onder den titel „Die Kunst" geeft Richard Muther een reeks van kleine boeken uit, die, keurig gedrukt en met smaak verlucht, tegen 1.25 Mark per deeltje verkrijgbaar zijn. Reeds zijn een dertigtal dezer aardige deeltjes verschenen; zij behandelen de meest verschillende onderwerpen, als Lucas Cranach, de stad Wittenberg, Burne Jones, Max Klinger, Aubrey Beardsley, Venetië, Edouard Manet, de Renaissance, Lionardo da Vinci, Auguste Rodin, het Impressionisme, William Hogarth, Japansche houtsneden, Praxiteles, Willette, Steinlen, Toulouse Lautrec, Léandre, Botticelli, Millet, Rome, Whistler, Giorgione, Segantini, de Wandversiering, Velasquez, Neurenberg, Constantin Meunier, Hans Thoma, de Phychologie der Mode en de Bouwkunst.

Het is over het laatste deeltje, geschreven door den bekenden Cornelius Gurlitt, thans hoogleeraar te Dresden, dat wij hier het een en ander wenschen mede te deelen.

Uit den aard der zaak kan men niet verwachten, dat in een werkje van 64 bladzijde druks de geheele bouwkunst ter sprake zal komen. De schrijver heeft een keus gedaan uit datgene, waarvoor de architecten van thans zich vooral interesseeren. In de eerste helft van zijn boekje schrijft hij over restaureeren van oude bouwwerken, in de tweede over het uitbreiden der steden, vooral in verband met de verandering, die ook de oude kern daarbij ondergaat.

Aan dit gedeelte wordt het volgende ontleend.

* * *

De negentiende eeuw kwam tot het besluit, dat oude kerken en kasteelen „gerestaureerd" moeten worden. De eeuwen die aan haar voorafgingen kenden zulke restauraties niet; alleen de Romeinen uit den tijd der eerste keizers hebben er zich misschien mede bezig gehouden. Men heeft dus het meeste gerestaureerd in een tijd, toen de kunst niet hoog stond, want dit was in de 19e eeuw ongetwijfeld het geval. Toen de kunst werkelijk bloeide heeft nooit iemand aan restaureeren gedacht.

Onder restaureeren verstaat men het terugbrengen van een beschadigd of verminkt bouwwerk in zijn oorspronkelijken toestand. De wijze van restaureeren is in de 19e eeuw echter zeer verschillend geweest. Het zou zeer interessant zijn, indien iemand de geschiedenis van het restaureeren eens wilde schrijven, en daarbij vooral wilde nagaan, wat telkens met een restauratie bedoeld werd.

De aanleiding tot de eerste restauraties gaf de Romantiek, die dweepte met de middeleeuwen, die poogde zich daarin te verplaatsen. De romans uit den riddertijd bedoelden hetzelfde als de restauraties. De bedoeling was, om lezers of bezoekers in de stemming te brengen, die men als de middeleeuwsche beschouwde. Uit de romans poogde men alles ver-

wijderd te houden, wat aan de 19e eeuw kon herinneren, de kerken en kasteelen werden ontdaan van hetgeen er na de middeleeuwen aan toegevoegd was.

Het is wel eigenaardig dat de Romantiek samenvalt met het tijdperk der klassicistische esthetica, die voornamelijk de oud-Grieksche bouwwerken bewonderde. De gebouwen op de Akropolis te Athene golden als de meest volmaakte, die ooit werden opgericht. En men streefde er naar, zulke werken andermaal te doen verrijzen. Maar de kracht ontbrak, die dit mogelijk had kunnen maken. Kunstenaars en kunstliefhebbers betreurden het, dat zij niet in de „ideale" oudheid leefden. Zij voelden, dat de architecten voor Duitschers, Franschen en Engelschen niet zóó konden bouwen als voor de Romeinen en de Atheners der oudheid.

Toch gingen die architecten voort, met tempels te bouwen, ook al waren die voor gansch andere doeleinden bestemd dan die te Athene of te Rome. Hellas was het voorbeeld, het Parthenon gold als onovertreffelijk: en zoo gebeurde het, dat zoowel de Beurs als de Madeleine te Parijs den tempelvorm kregen, en niemand kan zien, dat het eene gebouw voor den handel, het andere voor den Christelijken godsdienst bestemd is.

De Romantiek was een reactie tegen deze eenzijdigheid. Zij veroordeelde de vormen, die naar haar meening voor den modernen tijd geen beteekenis hadden. Zij meende, dat voor Christenen alleen de bouwtrant uit den Christelijken tijd, dus uit de middeleeuwen, geschikt was. De oudheid scheen haar niet nationaal genoeg; daarom wees zij er den bouwmeesters op, hoe onmogelijk het was, weer tot den tijd van Phidias en Iktinos terug te keeren. Maar dat het even onmogelijk was, zich weder in den tijd van Erwin von Steinbach en Dürer terug te gaan, ontging haar.

Zoowel klassicisten als romantici waren het echter daarover eens, dat de schoonheid alleen in het verleden te vinden was, en dat iedere poging om zelfstandig een moderne kunst te maken, afkeuring verdiende.

Den kunstenaars werd geleerd, dat zij in geen geval de fout mochten begaan, modern te worden. En in de bouwkunst gold, tot 1870 toe, alles wat niet middeleeuwsch was of antiek als modern. Ware het mogelijk geweest, men zou alle bouwwerken, na 1500 ontstaan, hebben doen afbreken. Zij die over de geschiedenis der kunst schreven, eindigden, wat de architectuur betreft, bij 1560, en beschouwden hetgeen later ontstaan was, als voortbrengselen van tijden toen de kunst geheel in verval was geraakt.

De Romantiek streefde in de bouwkunst naar purisme. Daarom verwijderde zij uit kerken alles, wat niet middeleeuwsch was, en verving het door iets anders in den stijl. Zij streefde er verder naar, een gebouw te brengen in den toestand, waarin het zich bevond, toen de oorspronkelijke ontwerper het voltooid had. De meeste middeleeuwsche kerken waren echter slechts als fragmenten bewaard gebleven, en nu ging men aan het werk, om die fragmenten te maken tot een geheel, zoo als men meende, dat het geweest zou zijn, indien de oorspronkelijke bouwmeester over de noodige middelen en den noodigen tijd had kunnen beschikken. In den bloeitijd der Romantiek was het restaureeren uitsluitend een zaak van het gevoel.

Daarna kwam de wetenschap aan het woord. Die betreurde de restauraties, welke met meer goeden wil dan kennis ondernomen waren, die veel, wat toch werkelijk kunstwaarde bezat vernietigd hadden. Die wetenschap zeide, dat alles, wat tot 1800 gebouwd was, moest behouden blijven. Alleen, wat na dien tijd ontstaan is, werd vogelvrij verklaard.

De mannen der wetenschap stelden nu de regelen vast, die bij een restauratie in acht genomen moesten worden. De voornaamste dezer regelen was, dat alle vernieuwingen en vergrootingen zóó moesten geschieden, dat men het nieuwe en het oude werk niet van elkander zou kunnen onderscheiden.

In alle takken van wetenschap zou men een dergelijke handelwijze met den naam van vervalsching bestempelen. De geschiedschrijvers der Romeinen en der zestiende eeuw beschouwden het als hun plicht, om, als er een gaping bestond in de reeks der gegevens, waarover zij beschikken konden, deze gaping door hun verbeelding aan te vullen. Deze aanvullingen deden zij zóó, dat niemand zou merken, waar zij gegevens hadden gebruikt en waar niet. Zelfs de meest scherpzinnige criticus van tegenwoordig kan niet vaststellen, welke der mededeelingen, die Titus Livius in zijn geschiedkundige werken doet, op waarheid, en welke op verdichting gegrondvest zijn.

Titus Livius heeft dus de geschiedenis vervalscht. Toch kon hij geen falsaris genoemd worden, omdat de opzet om nadeel te doen, geheel ontbreekt. De Romeinsche geschiedschrijver was te goeder trouw. De eerste restaurators der 19e eeuw waren ook te goeder trouw en daarbij nog zoo weinig wetenschappelijk ontwikkeld, dat men hun werk, dat de oude monumenten bepaald ontsiert, gemakkelijk kan herkennen. Niemand zal er aan twijfelen, dat het kasteel Stolzenfels gerestaureerd is. Maar de restauratie van het kasteel Pierrefonds, om een ander voorbeeld te noemen, geschiedde zoo, dat het thans, nu de tijd ook de nieuwe steenen als de oude gekleurd heeft, onmogelijk is om te zeggen, wat van Viollet-le-Duc afkomstig is en wat niet.

De wetenschappelijke restauraties hebben overeenkomst met de historische romans, die een vijf-en-twintigtal jaren geleden zoo in den smaak vielen, en die nog, „Quo vadis" bewijst het, veel liefhebbers vinden. De schrijver van zulk een roman maakt archeologische studiën en tracht, met behulp van deze, zijn lezers in het tijdperk, dat hij gekozen heeft, te verplaatsen. Niemand zal verwachten, in zulk een roman de geschiedenis te vinden, gelijk een historicus die zou te boek stellen. Stelt de lezer daar belang in, dan kan hij werken genoeg krijgen, die zijn weetgierigheid in dit opzicht bevredigen. De verdienste van historische romans is, dat zij de geschiedenis populariseeren.

De wetenschappelijke restaurators doen als de schrijvers dezer romans. Ook zij trachten, door de oude gebouwen meer toonbaar te maken, het groote publiek daarvoor belang in te boezemen. Dit op zich zelf verdienstelijk werk heeft echter het groote nadeel, dat de aldus behandelde gebouwen daardoor hun waarde voor den ernstigen onderzoeker verliezen.

Daarom is het wel zeker, dat reeds spoedig onze restauraties als een der *treurigste vergissingen der bouwkunst* zullen worden aangemerkt. Want het kwaad wordt erger, naar mate de hedendaagsche hulpmiddelen het veroorloven, het oude bedriegelijker na te bootsen, zoodat de onderscheiding van oud en en nieuw zoo goed als onmogelijk wordt.

Het is zeker een prettig iets, te pogen zich in den geest van vorige tijden te verplaatsen. Doch reeds Goethe zei:

Was Ihr den Geist der Zeiten heisst,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln.
Da ist's dann wahrlich oft ein Jammer!
Man läuft auch bei dem ersten Blick davon.

Dat is het antwoord, dat Faust geeft, als Wagner hem vraagt, of niet het hoogste wat een mensch bereiken kan is, om na te gaan, wat een wijsgeer vóór hem gedacht heeft, en hoe het nageslacht het nu zooveel verder gebracht heeft.

Ieder, die eenige verbeeldingskracht heeft zal pogen, als hij een bouwval ziet, zich er een voorstelling van te maken, hoe het gedenkteeken zich vertoonde, toen het nog in welstand was. Daarin schuilt geen kwaad; wie echter zulk een bouwval gaat restaureeren, ontneemt anderen de mogelijkheid, hun verbeelding te laten werken.

Het is waar, dat dichters vaak werken uit de middeleeuwen op hun eigen wijze verwerkt hebben. Goethe bediende zich van de stoffen, die hij in Faust en in „den Vos Reinaerde" vond, om nieuwe scheppingen voort te brengen. Daarvoor is ieder denkend mensch hem dankbaar. Maar men zou het Goethe verwijten, als hij de oudst bestaande handschriften van de middeleeuwsche gedichten bezittend, deze naar zijn inzichten had aangevuld en omgewerkt, om zoodoende als de schrijvers van Ossian en van het Oera Linda Bok den menschen te doen gelooven, dat zij hier werk uit zeer ouden tijd zagen.

Dit zoo zijnde, begrijpt men, waarom de hedendaagsche restauraties van bouwwerken zoo veroordeeld zullen worden, wanneer eenmaal de overtuiging veldwint, dat ook een bouwwerk recht heeft op dezelfde behandeling als een handschrift.

Het is zeer loffelijk, de oude gebouwen op te meten, zich op het papier rekenschap te geven van wat als de oorspronkelijke gedaante beschouwd moet worden, zelfs het maken van restauratieplannen behoeft niet te worden afgekeurd. Het kwaad begint pas, zoodra die plannen worden uitgevoerd.

Iedere stijl is eigenlijk niets anders dan het zinnebeeld van den tijd, die hem zag ontstaan. Daar men die tijd niet weder terug kan krijgen, bestaat er niet de minste mogelijkheid, ooit weder tot een ouden stijl te geraken. In de 19e eeuw heeft men het met allerlei stijlen van vroeger tijden beproefd; den geest dier tijden vermocht men echter niet te achterhalen.

Al die nagemaakte oude bouwwerken zeggen ons niets; zij zijn als planten, die men uit den grond gehaald heeft, om ze in een herbarium te drogen. De vormen bleven wel, maar het leven vlood heen.

Er is geen onderscheid tusschen een gerestaureerde oude kerk en een nieuwe, in ouden stijl opgetrokken. Want de eerwaardigheid, die alleen de tijd geven kan, missen beiden. Die eerwaardigheid, wij treffen haar aan bij een bouwval. Moeten wij dan al onze oude gedenkteekenen bouwvallen laten worden? Dat zij verre. Maar wij moeten er niet meer aan herstellen dan hoog noodig is. Dreigt er gevaar, dan moet alles gedaan worden, wat voor de instandhouding nuttig kan zijn.

Tot dusverre heeft men echter meestal slechts gerestaureerd niet omdat de bouwwerken gevaar liepen, in te storten, maar omdat zij er, naar men meende, niet oogelijk meer uitzagen. Die restauraties bepaalden zich tot het vernieuwen der opperhuid van het monument, en wel verre er van, dat hierdoor het geheel steviger zou worden, is het door deze operatie bepaald verzwakt. De klokkentoren te Venetië is ingevallen, nadat er jarenlang aan gerestaureerd was.

Vele menschen kunnen een gebouw, dat in verval is, niet meer aanzien. En toch vervalt ieder gebouw, zoodra het uit de hand van zijn schepper te voorschijn is gekomen. Het sterft, al is het langzaam. Zoo wordt ook der menschen leven gezegd, een voorbereiding tot den dood te zijn.

Bij het verval van een bouwwerk kunnen twee vormen onderscheiden worden: de kern of de opperhuid kan geleden hebben. In het eerste geval moeten, om het gebouw te behouden, doortastende maatregelen worden genomen. Maar als alleen de opperhuid beschadigd is, kan men niet te voorzichtig te werk gaan. Wat verweerd is, kan in gips worden afgegoten, of opgemeten of gefotografeerd, om het nageslacht een denkbeeld te geven van de gedaante, waarin wij het gebouw vonden. Na dus den tegenwoordigen staat van de onderdeelen te hebben vastgesteld, kan men het bouwwerk verder met rust laten.

* * *

Wanneer wij de restauraties, in Nederland ondernomen, toetsen aan hetgeen door Professor Gurlitt wordt opgemerkt, dan blijkt het, dat er geen enkele aan de eischen, door hem gesteld voldoet. Nog steeds gaat men voort, met oude gebouwen aan een verjongingskuur te onderwerpen, soms met geld van het Rijk, soms door bijdragen van goedgezinde vaderlanders. Nog onlangs kon men lezen, hoe de kerk te Geertruidenberg onderhanden genomen zal worden, en hoe een commissie het slot te Muiden, dat nu tot den staat, die het in 's Graven Floris' tijd had teruggebracht heet, zal gaan versieren in den geest van Hooft!

Inderdaad, het ware te wenschen, dat een man van gezag in Nederland zich deed hooren om op de dwaasheid, ja het vandalisme, dat gepleegd is, te wijzen.

HET ST. NICOLAAS-GASTHUIS TE 's-GRAVENHAGE.

(Bij de plaat).

„Een der oudste en merkwaardigste der Haagsche gestichten van liefdadigheid, zegt W. P. van Stockum in zijn boek „'s Gravenhage in den loop der tijden," is het St. Nikolaas- of Suppoosten-Gasthuis, gelegen aan de Warmoesmarkt, (thans „De dagelijksche Groenmarkt").

„De historieschrijver Bor had als jaar der stichting opgegeven 1357, maar de Riemer vond dit onaannemelijk, omdat Hertog Albrecht zich op dien tijd niet hier te lande bevond, en omdat er geen bewijs gevonden was, dat zijn broeder Willem V het gasthuis zou gesticht hebben. — Ondertusschen vinden wij in de Grafelijke Rekeningen het bewijs, dat het gasthuis zelfs vóór 1357, namelijk in 1355—56, op kosten van Graaf Willem V is gesticht."

„Indien alzoo Hertog Albrecht het niet heeft gesticht, dan heeft hij het toch rijkelijk begiftigd. Het wapen van Beieren staat nog boven den vroegeren hoofdingang."

„Het was bestemd tot verzorging van zieken; maar ook van oude of zwakke, onvermogende personen. Inzonderheid en in de eerste plaats kwamen daarvoor in aanmerking de suppoosten of hofbeambten, zoo van het Grafelijk Huis als van den Hove van Holland,

met hunne betrekkingen. Aan de oostzijde van het gasthuis was een bijzondere zaal, Baijaart geheeten, waarin de bedelaars en armen, van buiten komende, in den regel één dag en één nacht mochten verblijven."

„Onderscheidene voorrechten werden van tijd tot tijd aan deze instelling geschonken. In 1385 begunstigde Hertog Albrecht haar met de korenmaat, de waag, en de ellemaat. Later werd bepaald, dat niemand in den Haag of Haagambacht, eenige wollen lakens zou mogen uitsnijden of verkoopen, tenzij hij een stalle gehuurd had, in de lakenhal of het „wolle wanthuis" van het gasthuis, (bedoeld privilege werd bij plakkaat van 1577 door de Staten-Generaal vernieuwd). De Hertog voegde er nog het voorrecht bij om in den Hofvijver te mogen visschen."

„Het gasthuis stond onder beheer van den Grafelijken Rentmeester van de Domeinen van Noord-Holland, ter zijde gestaan door vier regenten en vier regentessen."

„Het was in 1388 dat Hertog Albrecht eene kapel schonk aan het gasthuis, welke er recht tegenover gebouwd werd, en die in 1339 vernieuwd of hersteld is. Nog werd hieraan toegevoegd eene waag, die door de suppoosten van het gasthuis werd bediend."

„In 1615 werd de kapel tot eene vleeschhal ingericht, welke tot dien tijd op den hoek van het Halstraatje gelegen was. In 1861 is deze vleeschhal opgeheven en het oude gebouw afgebroken, ter vergrooting van het stadhuis, en werd tot politiebureau ingericht."

„In 1843 besloten de Regenten van het St. Nicolaasgasthuis, dat oud en zeer bouwvallig was geworden en geheel tot onbruikbaarheid dreigde te vervallen, eene poging tot herstel der instelling. Daar de middelen echter beperkt waren, zoo werd het plan gemaakt, alleen het achterste gedeelte van het gebouw, overeenkomstig de oorspronkelijke bestemming, als gasthuis te behouden, maar op den grond, vooraan de straat gelegen, woonhuizen te bouwen, ten einde door verhuring van deze de inkomsten te vermeerderen."

„In dienzelfden tijd was eene Commissie uit den kerkeraad belast met de oprichting van eene diakonieschool en zoekende naar een geschikte plaats daarvoor. Kennis gekregen hebbende van dit plan der regenten van het gasthuis, stelde de genoemde Commissie zich in overleg met dezen. De slotsom hunner overleggingen was, dat in plaats van woonhuizen een schoollokaal met onderwijzerswoning zou gebouwd worden, en dat dit aan de schoolregenten voor een twintigtal jaren zou worden verhuurd."

Zooals uit de bovenstaande korte geschiedenis blijkt, heeft het St. Nicolaasgasthuis tijden van bloei en tijden van verval gekend. In de middeleeuwen was het voorzeker een stichting van beteekenis, maar voor korten tijd waren er zelfs vele Hagenaars, die zich niet bewust waren van zijn bestaan.

Bij de verbouwing van 1843 werd ook het achtergedeelte opgeknapt en ingericht tot verpleging van zes oude vrouwen, boven de 60 jaren, die zich naar gelang harer ouderdom voor f 600 tot f 1200, in het gasthuis konden inkoopen.

Niets dan een nuchter opschrift herinnerde aan de straatzijde er aan, dat hier het bescheiden overblijfsel stond van een eenmaal rijk gesticht.

Alleen het typische poortje was in den eveneens nuchteren gevel van het schoolgebouw aan de Groote Halstraat, later als belastingkantoor ingericht, ingebouwd; in deze drukke passage trok het wel de aandacht van vele voorbijgangers, maar weinigen bleven er voor stilstaan, om te vragen wat dit wapen en de beide figuren beteekenden.

Het hernieuwde St. Nicolaasgasthuis heeft, zooals uit de teekening met omschrijving in ons vorig nummer te zien is, met de verplaatsing een belangrijke uitbreiding ondergaan.

Het poortje is van de verflagen ontdaan in eere hersteld en vormt nu het pièce de milieu van den gevel aan de Veerkade. Moge het daar nog lange jaren den tand des tijds weerstaan.

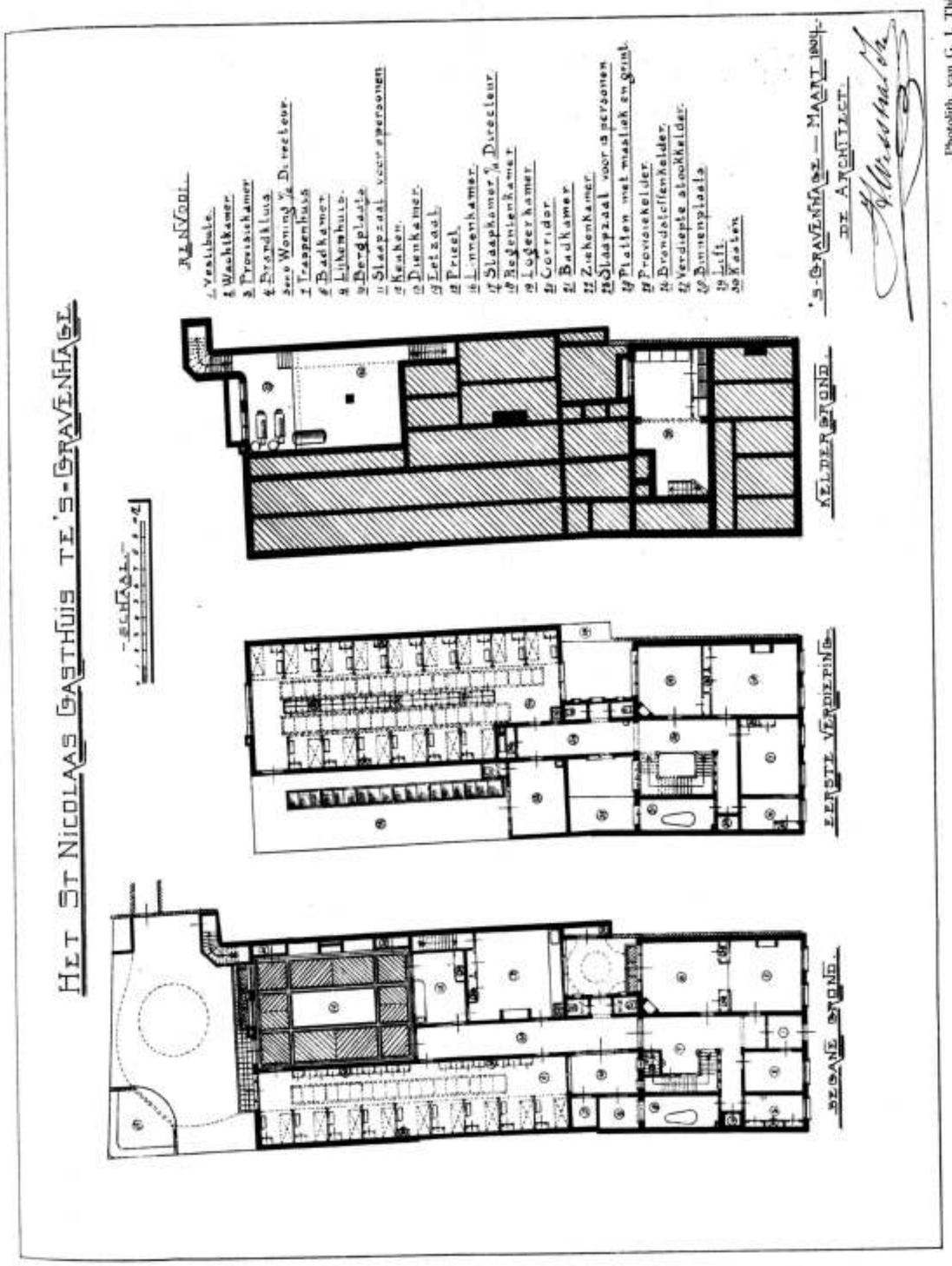
S.

VEREENIGINGEN.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's GRAVENHAGE.

In een goed bezochte vergadering hield verleden week mr. P. Tjeenk Willink, advocaat te Haarlem een voordracht, waarin hij de wenschelijkheid betoogde van een wettelijke regeling ter voorkoming van den zoogenaamden „industrieelen diefstal", de namaak van kunstnijverheidsproducten. Eene tentoonstelling van modellen, en imitaties daarvan van verschillende fabrieken in aardewerk, koper, enz., lichtte deze voordracht toe, waaromtrent de voorzitter mededeelde, dat wij met de Turken nog het eenige land in Europa zijn, dat geen wettelijke regeling op dit gebied bezit. „Arti" heeft daarom ook adhaesie betuigd met een adres van Arti et Amicitiae te Amsterdam, tot het verkrijgen van zoodanige regeling.

Eene commissie heeft zich gevormd ten einde de toestanden in ons land na te gaan en op een wettelijke regeling aan te sturen. Zij bestaat uit de heeren Labouchère, Jurriaan Kok en mr. Tjeenk Willink, den inleider van dezen avond.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
4de jaargang N°. 11.

Mr. Tjeenk Willink, alsnu het woord erlangend, klaarde met bijzonder veel genoegen hier op te treden, daar deze vereeniging door haar aanvullingsadres aan dat van Arti et Amicitae getoond heeft, warm te gevoelen voor de wenschelijkheid eener wettelijke regeling ook ten aanzien van kunstnijverheidsproducten. Spr. betoogde, dat zulk een regeling onafwijsbaar en ook billijk en rechtvaardig is. Wie een arbeid verricht, heeft recht op het plukken van de vruchten van dien arbeid, mits die arbeid voor anderen waarde heeft.

Dit geldt ook voor geestelijken arbeid. Zoo goed als een wettelijke regeling van het auteursrecht noodig was om den schrijver in staat te stellen, van de vruchten van zijn arbeid te leven, evenzeer is zulk een regeling gewenscht op ander gebied. Zeer zeker is de regeling van het auteursrecht niet volmaakt en is het principieel niet juist, te eischen, dat men, om aanspraak te maken op het auteursrecht, binnen een maand zijn werk moet deponeeren op het departement van justitie. Maar toch is die regeling van groot nut. Tusschen een litterair kunstproduct en een beeldend kunstwerk bestaat wel verschil, doch in zooverre bestaat overeenstemming, dat het publiek gaarne reproductiën in zijn bezit heeft van het origineel. Daaruit sproot dan ook voort de kunstindustrie, waarbij de productie van het voorwerp voorwaarde is voor haar bestaan. Het origineel is te vergelijken met het manuscript van een boek. Wil men uitsluitend origineele gebruiksvoorwerpen bezitten, dan wordt de prijs te hoog en komt men op het gebied der rariteiten, terwijl juist het doel der kunstindustrie is de verspreiding van gebruiksvoorwerpen onder het publiek. Opdat daarvan opvoedende kracht uitga, dienen die voorwerpen waarlijk artistiek te zijn. Doch daartoe is noodzakelijk dat de ontwerper door behoorlijke bescherming van zijn werk in staat zij gesteld, behoorlijk werk te leveren.

Spr. schetste de nadeelen, voortspruitende uit den hier — gelijk in Turkije — op dit gebied bestaanden rechteloozen toestand. Bij de internationale bescherming van den eigendom bestaat terecht reciprociteit. Thans derhalve kan ieder buitenlander ons werk namaken. Wij komen, in het buitenland bescherming vragende, voor een gesloten deur.

Zelfs de teekeningen uit onze catalogi dienen den buitenlanders tot modellen voor hun imitatie. En het ergste is dat die namaak ook hier te lande goedkoop wordt verkocht, ten nadeele der Nederlandsche kunstindustrieelen.

Dientengevolge kan ook weinig toekomst worden geboden aan hen, die in die industrie hun brood trachten te vinden: het personeel in de kunstnijverheid. Hun opleiding moet op een gegeven oogenblik worden afgesneden. De liefhebberij der ouders om hun kinderen hiervoor op te leiden, vermindert al heel spoedig.

Eindelijk ontkende spr. dat de door hem bepleite bescherming de kunstnijverheidsvoorwerpen duur maakt. Integendeel: men zal daardoor die voorwerpen juist kunnen produceeren op een schaal die economische productie mogelijk maakt, aangezien men van een blijvenden, grooten afzet verzekerd zal zijn, zonder bevreesd te zijn voor concurrentie van namakers. Thans is men verplicht telkens iets nieuws te maken, om van afzet verzekerd te blijven. Men is thans zelfs bevreesd zijn producten te exposeeren, uit angst voor namaak.

Spr. ging thans na, hoe men in ons land tot dezen toestand gekomen is. Hij weet zulks aan het vrijheidsdogma van het midden der vorige eeuw. Op het oogenblik echter gaat men de wenschelijkheid eener wettelijke regeling erkennen en heeft de minister van justitie bij de laatste begrooting bestudeering van het onderwerp in uitzicht gesteld.

Spr. meent dat men bij een eventueel wetsontwerp dient aan te nemen als beginsel, dat de ontwerper eigenaar is van het model, van het oogenblik af dat men begint met exploiteeren, of dat men door een facultatief depôt bewijst, met de exploitatie begonnen te zijn. Verplichte deponeering echter achtte spr. niet noodzakelijk.

Het recht geeft een actie tegen ieder die het ontwerp namaakt of daarmede doet wat de rechthebbende wil of kan doen. Natuurlijk zal niet steeds als namaak beschouwd worden wat geïnspireerd is door vroeger bestaande voorwerpen. De vraag of men te doen heeft met slaafs copieeren of onbewust onder den invloed zijn van een kunstrichting, zal vaak zeer moeilijk te beantwoorden zijn. Het zal de taak zijn van een speciaal daarvoor aan te stellen college, geheel bestaande uit met deze quaestie vertrouwde elementen, recht te spreken in zulke gevallen. Op het gebied der fabrieks- en handelsmerken heeft men trouwens ook dergelijke dubieuse gevallen, waarin de rechter beslist.

De wijze van procedeeren dient voorts gemakkelijk, snel en niet kostbaar te zijn De wetgeving van 1838 is in dit opzicht niet bestand gebleken tegen de maatschappelijke evolutie.

Bij gebruiksvoorwerpen zal de gebruikswaarde vaak meer op den voorgrond treden dan de artistieke waarde; doch dit is geen reden om alleen de zuiver artistieke voorwerpen tegen namaak te beschermen. Ook de logisch gedachte, practische, of in het algemeen bij het publiek in den smaak vallende voorwerpen, hebben aanspraak op bescherming. Men kan zelfs verder gaan en de wijze van verpakking van het voorwerp beschermen. Spr. herinnert aan de verpakking der sodex. Dit valt wel niet in het kader der bescherming van de kunstindustrie, doch berust op dezelfde beginselen. De kunst om de kunst, l'art pour l'art, dient zeer langdurig beschermd. De eigenlijke gebruikskunst daarentegen heeft geen behoefte aan zoo langdurige bescherming, en eindelijk verlangt ook de verpakking zulk een langdurige bescherming niet. Daarbij is het voldoende dat zij lang genoeg duurt om het artikel koopbaar te maken.

Spr. is overtuigd dat de kunstnijverheid door een dergelijke regeling tot grooter bloei zal komen. Bovendien zal zulk een regeling een groote opvoedende kracht hebben. De wederrechtelijkheid van de namaak wordt thans volstrekt niet algemeen erkend. Daardoor gaat de publieke moraliteit een verkeerde richting op. De eerbied voor den artistieken en intellectueelen eigendom zal bij ons volk herleven door een wettelijke regeling van deze materie, die voor onze kunstnijverheid het pad tot grooter bloei zal effenen.

Op de toegejuichte inleiding volgde eene geanimeerde gedachtenwisseling, waarbij de inleider deed uitkomen, dat het niet de bedoeling is dat men zich zal kunnen accapareeren van antieke modellen en in het algemeen van datgene wat gemeen goed is geworden.

Voorts betoogde Mr. Tjeenk Willink, dat de positie van den artist, die zich in dienst stelt van den fabrikant, te vergelijken is met die van den wetenschappelijken man, den chemicus, enz., in dienst van den fabrikant. De fabrikant exploiteert diens ontwerpen. Maar de vraag is: wien zal het eigendomsrecht dier

ontwerpen toekomen? Spr. meende dat zulks zal afhangen van de tusschen fabrikant en artist te treffen overeenkomst. En de wet zal moeten bepalen wat rechtens is, als die regeling ontbreekt. Het Duitsche ontwerp bepaalt dat dan die ontwerpen eigendom worden van den industrieel. De hardheid, die hierin oogenschijnlijk ligt, wordt opgewogen door de daartegenover staande practische voordeelen. In Duitschland is de positie der chemici aanzienlijk verbeterd, doordat zij de zekerheid verkrijgen, loonend te gaan werken bij industrieelen na volbrachte studie. Hetzelfde zal het geval zijn bij de kunstindusrrie met artistieke ontwerpers. Men zal zich de werkelijk goede ontwerpers gaan betwisten. En de artisten die geen lust hebben, naar den smaak van het publiek te werken, zullen door deze regeling niet in slechtere conditie komen dan thans.

Eindelijk deelde de inleider mede, dat men in Frankrijk en Duitschland de laatste jaren de wetgeving op dit gebied heeft herzien. In Frankrijk heeft men de verplichte registratie afgeschaft, doch de kunstindustrie wenschte de faculteit tot depôt van modellen te behouden. Dit is van belang, met het oog op de Duitsche wet, die de deponeering verplicht stelt ter verkrijging van het uitsluitend recht op het model.

De voorzitter zeide den inleider hartelijk dank voor zijne toelichting, die ertoe had bijgedragen het verkrijgen eener wettelijke regeling op dit gebied krachtig te bevorderen. Hij hoopte dat de inleider nog eens het resultaat van zijn streven zal zien in den vorm eener wet. Luid applaus bezegelde die woorden.

De vergadering werd daarna gesloten.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Beschrijvingsbrief voor de 25e Algemeene Vergadering, te houden te Amsterdam, op Dinsdag 25 April 1905, des voormiddags te 10 ure, in de Oefenschool der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers.

AGENDA: 1. Opening der vergadering door den Voorzitter. 2. Uitbrengen van het jaarverslag over 1904—1905. 3. Rekening en Verantwoording over het afgeloopen jaar. Vaststellen der begrooting voor het volgende dienstjaar. 4. Voorziening in de periodieke vacatures van het bestuur. Aan de beurt van aftreden zijn de Heeren B. W. Wierink en G. W. Boot Bzn. 5. Bespreking van het Maandblad. 6. Vaststellen van tijd en plaats voor de volgende Algemeene vergadering. 7. Voorstel tot wijziging van artikel 9 der Statuten. (Het Bestuur stelt voor het aantal leden van 7 uit te breiden tot 9). 8. Benoeming van Eereleden. 9. Benoeming van een Gedelegeerde voor den Internationalen Bond ter bevordering van het Teekenonderwijs. 10. Voorstel tot het houden eener Zomervergadering. 11. Sluiting der vergadering.

PRIJSVRAGEN.

UITGESCHREVEN IN HET JAAR 1905 DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Prijsvraag I.

Ontwerp voor een vaste brug over eene vaart in een modern aangelegd gedeelte eener Nederlandsche stad.

De onderbouw der brug wordt verondersteld te worden uitgevoerd in berg- en baksteen; de keuze der materialen voor den bovenbouw wordt vrijgelaten.

De breedte der vaart, gemeten op de lijn van den middelbaren waterstand, is 30 M.

De hoogte der landhoofden boven den gemiddelden waterstand is 3 M., en gelijk met de hoogte der kaden. Het rijvlak der brug mag hoogstens 50 cM. naar het midden van de brug oploopen.

De brug moet drie doorvaartopeningen hebben, waarvan de middelste 12 M. breed moet zijn.

De breedte van het rijvlak der brug moet 15 M. zijn, met inbegrip van twee trottoirs, elk 2,50 M. breed.

De brug moet voorzien zijn van gesmeed ijzeren leuningen, met of zonder steenen hoofdbalusters, en van lantaarns ten behoeve der verlichting.

Gevraagd worden de teekeningen, boven de waterlijn, van:

1. een volledig aanzicht van de brug, op de schaal van 1 à 50;
2. een detail van een pijler, op de schaal van 1 à 20.

Voor de beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd:

als eerste prijs, de zilveren medaille der Maatschappij, benevens *f* 100;

als tweede prijs, de bronzen medaille der Maatschappij, benevens *f* 50.

De beoordeeling der ingekomen ontwerpen zal plaats hebben door een Jury, bestaande uit de heeren:

A. SALM G.Bz., Architect te Amsterdam.
ED. CUYPERS, „ „ „
W. KROMHOUT Cz., „ „ „

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

Prijsvraag II.

Photographiën,

Rubriek A, *naar schilderachtige stadsgezichten;*
Rubriek B, *naar interieurs.*

Deze wedstrijd is opengesteld voor alle amateurphotografen in Nederland. De leden der na te melden Jury van beoordeeling blijven buiten mededinging.

De photo's moeten een afmeting van minstens 9 bij 12 cM. hebben, en moeten afgedrukt zijn op mat papier. De inzenders verbinden zich echter desverlangd een afdruk op glad papier aan het Hoofdbestuur te leveren.

Ieder mededinger mag voor elke rubriek hoogstens acht photographiën inzenden.

Vergrootingen naar origineele opnamen worden toegelaten.

Elke photo moet op carton geplakt, en voorzien zijn van een onderschrift, aangevende het afgebeelde onderwerp.

Voor de beste en ter bekroning waardig gekeurde photographiën worden de volgende prijzen uitgeloofd:

voor rubriek A, een eerste prijs van f 40,
„ „ „ „ tweede „ „ „ 25,
„ „ B, „ eerste „ „ „ 40,
„ „ „ „ tweede „ „ „ 25;

benevens zes prijzen van f 10 elk, toe te kennen aan inzendingen die daarvoor in aanmerking komen.

Door de Firma Ivens en Co., Nederlandsch Fototechnisch Bureau, te Amsterdam, is als prijs welwillend ter beschikking gesteld, een Eastman Bullet no. 4 Kodak (10 × 12½), toe te kennen de beste collectie interieurs.

De beoordeeling der inzendingen zal plaats hebben door eene Jury, bestaande uit de heeren: Ign. Bispinck, Voorz. Amateur Fot. Vereeniging, te Amsterdam, A. le Comte, Kunstschilder, Hoofdleeraar a. d. Academie van B. K. en T. W., te Rotterdam, J. Verheul Dz., Architect, te Rotterdam.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op 22 Mei 1905, des namiddags te 4 uur, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1°. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam en woonplaats van den afzender, 2°. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. Het schrift op de inzendingen moet van eene andere hand dan die des vervaardigers zijn.

Vóór de uitspraak der Jury mag op geen der inzendingen de naam van den inzender vermeld zijn.

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk door een inzender nagekomen, dan blijft diens inzending buiten mededinging.

Art. 4. De Jury heeft het recht, wanneer eenige inzending niet ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding daaraan toe te kennen.

Art. 5. De bekroonde inzendingen blijven het eigendom der Maatschappij, die het recht heeft reproducties daarnaar te doen vervaardigen en uitgeven.

Art. 6. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt, en de inzendingen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1905, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 7. Alle inzendingen worden tentoongesteld in die steden waar Afdeelingen der Maatschappij zijn gevestigd. De niet bekroonde kunnen daarna in April 1906, worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij, te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek, en tegen overlegging van het herkenningsteeken, aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Hoofdbestuur der Maatschappij, kunnen op uitdrukkelijk verlangen niet bekroonde inzendingen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij.

A SALM G.BZN., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

DE PRIJSVRAAG VAN „DE KONING VAN ZWEDEN".

Een winkel, die op afbetaling verkoopt, en die zich, naar een beeld, in den gevel geplaatst „De Koning van Zweden" noemt, geeft een maandblad uit, waarin reclame voor de „zaak" gemaakt wordt. Te Amsterdam gevestigd, hoopt de ondernemer door deze publiciteit zijn „zaak" ook in ruimer kring bekend te doen worden.

Uit den aard der „zaak" worden aan zulk een maandblad geen hooge eischen gesteld. Een artistiek hoofd, bijvoorbeeld, kan het best ontberen. Zij, in wier handen zulk drukwerk komt, geven daar niet het minst om.

Toch werd een „prijsvraag" voor zulk een hoofd uitgeschreven, misschien minder uit liefde tot de kunst, dan om de reclame, die daardoor te maken viel. En honderd drie en zestig ontwerpers hebben zich voor deze prijsvraag moeite gegeven.

Gustaaf Adolf heeft zeker nooit gedroomd, dat een winkel te Amsterdam, die op afbetaling verkoopt, zijn beeld zou uithangen. Het verband tusschen dezen geloofsheld en katoentjes, vloerkleeden of wollen stoffen is ver te zoeken. Dit waren onze gedachten, toen wij de trappen opgingen, die naar de zolderkamer leidden, waar de ingekomen ontwerpen waren uitgestald.

Het moet erkend worden, dat de inzenders hun best gedaan hebben. Zondert men een klein getal van ontwerpen uit, die blijkbaar uit onbedreven handen komen, dan blijkt het, dat de rest, zoo wat vinding en uitvoering betreft, aan vrij strenge eischen kan beantwoorden.

De moderne „vlak-versierders" beginnen school te maken. Wij weten echter niet of dit verblijdend dan wel bedroevend moet worden geacht. Want nu triumfeert de middelmatigheid. Bepaald slechts is er weinig, doch ook voortreffelijks wordt gemist. De beoordeelaars hebben drie ontwerpen als de beste aangewezen. Men zou er zich niet over hebben verbaasd, als hun keus op drie andere gevallen was, ofschoon er tegen de nu gedane niets valt in te brengen.

Dat een fabrieksmerk, hetwelk gezegden koning van Zweden perspectievisch voorstelde, in de compositie moest worden opgenomen, heeft gemaakt, dat zelfs de beste ontwerpers het systeem der vlakke versiering niet hebben kunnen volhouden, zooals dit zou behooren. Het poppetje valt overal uit den stijl van het overige.

Honderd zestig inzenders hebben niets gekregen. Gelukkig is de arbeid, die van hen verlangd werd, niet buitensporig geweest. Zij hebben hun brein gescherpt en hun hand geoefend en tevens gratis reclame gemaakt voor „de Koning van Zweden", onder wiens patronaat de Amsterdamsche winkel, die op afbetaling verkoopt zich heeft gesteld.

Slechts de reclame, door de drie bekroonden gemaakt is betaald geworden.

Hadden de inzenders beter gedaan, een twintigje in de Staatsloterij te spelen?

Die het weet, mag het zeggen.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

ASSEN. Gelijk indertijd werd bericht, is door de Drentsche Veen en Middenkanaalmaatschappij afgezien van de doortrekking van het Oranjekanaal naar en in de Weerdingervenen. In een dezer dagen gehouden vergadering van het waterschap Weerdinge is echter besloten dit plan weer ter hand te nemen. Er is een commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Hadders te Emmen, J. G. Kemper en P. Nieman, te Nieuw-Weerdinge, H. Bosscher en J. Tempel te Stadskanaal en B. Jaling te Weerdinge.

'S GRAVENHAGE. Burg. en Weth. hebben zich vereenigd met het door den Heer J. van Lokhorst, Rijksbouwkundige, opgemaakte ontwerp voor een nieuw Gymnasium.

Behalve de reeds toegestane f 2500, stellen B. en W. thans den Raad voor een bedrag ad f 353,700 beschikbaar te stellen.

— De Burgemeester heeft bij advertentie bekend gemaakt, dat het overeenkomstig de voorschriften der Woningwet ingericht ontwerp van het uitbreidingsplan van deze Gemeente, ingevolge het bepaalde in artikel 28 der Wet voor een ieder ter visie zal worden gelegd ter Gemeentesecretarie, 3e Afdeeling, ten Raadhuize, Kamer Kadaster, van den 20 Maart af tot den 30 April a.s.

— Daar de regeering blijft volharden in haar weigering om verlof te verleenen tot het spannen van draden voor de electrische tram over het Binnenhof, zal — naar de Avondpost meldt — binnenkort bij den gemeenteraad een voorstel inkomen om een gedeelte van den Hofvijver te dempen, over een breedte van 20 M. achter de huizen om, die thans aan den vijver grenzen. Die huizen worden niet onteigend. Het doel is over den nieuwen weg tramlijnen te leggen en tevens het verkeer door de Gevangenpoort te ontlasten.

De helft der kosten komt uit den aard der zaak op de bouwrekening der H. T. M.

HAARLEM. De heer J. H. Stoel Azn., oud-architekt, is alhier in den ouderdom van 88 jaar overleden.

WINSCHOTEN. Naar men uit vertrouwbare bron verneemt, is de restauratie der hervormde kerk thans zoo goed als verzekerd.

Inhoud van afl. 3 van „DE NATUUR", uitgave van J. G. BROESE, Utrecht. Het meten bij den electrischen stroom: Dr. Z. P. Bouman. — Het kweeken van Goudvisschen: G. Kalsbeek. — De Pedrail: H. B. van Meurs. — Draadlooze telegrafie volgens Fessenden: F. T. C. Remery. — Kunstmatige verlichting van schoollokalen: J. van der Breggen. — Nieuwere toepassingen van den spiritus in de industrie en de huishouding (Vervolg): Dr. A. J. C. Snijders. — Kathode-Stralen: J. M. G. — Iets over Vanille: S. Kalff. — Omzetting van Wisselstroom in gelijkstroom: W. Tromp. — De ontwikkeling der luchtvaart in 1904 (Vervolg): H. Vreedenberg. — Korte mededeelingen. — Eenvoudige proeven op chemisch gebied; 10. De kunstmatige fluorescentie in water: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar, eventueel onmiddellijke indiensttreding. Schriftelijke aanbiedingen aan de IJzergieterij en Emailleerfabrieken „Vulcaansoord", voorheen von Raesfeld de Both en Co., te Terborg. (1)

— Teekenaar en Constructeur van diverse Gasapparaten. Brieven onder lett. G. V. 368, N. v. d. D. (1)

— Techniker, voor eene kleine IJzergieterij en Machinefabriek. Salaris naar bekwaamheid. Tevens een Volontair-Teekenaar Br. lett. A D 132, N. v. d. D. (1)

— Leeraar in de Wiskunde en Leeraar in de Natuur- en Werktuigkunde, aan den Machinistencursus van de Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam. Stukken vóór 10 April aan den Directeur. (1)

— Persoon, voor den verkoop van Waalsteen te Amsterdam en omstreken. Brieven No. 25917 bur. van het Alg. Ned. Advert.blad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter der Gemeentereiniging te Zutphen, jaarwedde f 1500. Inzending van stukken vóór 1 April a.s. aan den Burgemeester. (2)

— Opzichter bij de Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen. (Zie adv. in no. 11.) (2)

— Leeraar aan de ambachtsschool te Assen. (Zie adv. in no. 11.) (2)

— Bouwkundige, als Hoofdopzichter voor een belangrijk gebouw. Salaris minstens f 120 per maand. Brieven onder no. 7911, aan het bureau van de Nieuwe Rott. Courant. (2)

— Teekenaar-Constructeur aan een Machinefabriek. Brieven onder no. 8811 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

— Agenten voor een groote steenfabriek. Br. onder no. 25751 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

25 Bouwk. Opz.-teek., 19—42 j., *f* 40—*f* 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—42 j., *f* 75—*f* 90 's maands.
1 Bouwk. Teekenaar.
3 Waterb Opz.-Teek. 24—31 j., *f* 70—*f* 100 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—22 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Werktuigkundige-administrateur.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 27 Maart.

Amsterdam, ten 12 uren, door het gem.-best.: het doortrekken der Kattenburgerkade. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van de afdeeling „Algemeene Dienst" van Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer QQ, van 10 tot 12 uur, de drie laatste dagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 1.30 uren, door de Holl. IJz. Sp. Maatsch. in het centraal personenstation, bestek no. 1025: het maken van een stalgebouw met smederij op spoorwegterrein, aan den Cruquisweg te Amsterdam. Begrooting f 19200. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw Droogbrak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanw. als in het bestek is vermeld.

Amsterdam, te 1.30 uren, door de H. IJ. S. M. in het Centraal personenstation: het mak. van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen, gebouwen, het leggen van den bovenbouw, het maken van de ballastbedding en van bijk. werken, een en ander voor de omlegging van den spoorweg den Helder-Amsterdam in 2 perc., begr. perc. I f 422000, perc. II f 626000. Het bestek verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanw. als in het bestek is vermeld.

St. Anna-Parochie, door het gem.-best. van Het Bildt: de levering te St. Jacobiparochie van 50000 vlakke harde straatklinkers, Waalvorm 1ste soort; voorwaarden ter inzage ter secretarie der gemeente; biljetten en monsters moeten worden ingezonden ten gem. huize te St. Annaparochie vóór of op 27 Maart vóór 12 ure.

Noordwolde, ten 11 uren, door de arch. J. E. Mulder: het vernieuwen der kap en plafond van der Ned. Herv. gem. bestek en teekening ter inzage bij den heer J. R. Lemstra te Noordwolde; aanw. gehouden.

Zwolle, door de Mij. tot Expl. van S.S. aan het bureau van den sectie-ingenieur: de levering van 45000 stuks harde straatklinkers, levering franco op wagon station Zwolle. (Zie adv. in no. 10).

DINSDAG, 28 Maart.

Buren, ten 11.30 uren, door de directie der stoomtram Tiel-Buren-Culemborg, in hotel de Prins, bestek no. 3: het maken van de kunstwerken voor de lijn Tiel-Buren-Culemborg. Bestek met teeken. ter visie in genoemd hotel en op het bureau van den ingenieur L. Schotel te Rotterdam, bij wien tevens inlichtingen zijn te bekomen op alle werkdagen van 9—12 ure en het bestek met teekeningen verkrijgbaar zijn.

Enschedé, ten 12 ure, door de archit. H. Reijgers, in hotel „de Graaff,": het bouwen van een kantoor aan den Zuiderhagen voor N. J. Menko. Bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore van den archit. Aanw. 28 Maart v.m. 9 u.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM,

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 1 April 1905. No. 13.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

FINIS ARCHITECTURAE.

De architect H. P. Berlage sprak verleden week in eene vergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" over den waarschijnlijken groei der architectuur". Spr. herinnerde in zijne inleiding aan zijn artikel in het tijdschrift „De Beweging". getiteld: „Beschouwingen over stijl", waarin hij trachtte het ontbreken van een stijl in deze tijden hierdoor te verklaren, dat de ontwikkeling van een stijl niet anders mogelijk is dan op een geestelijke basis, d. w. z. dat een stijl niets anders is dan de stoffelijke vorm eener wereldidee, gevolg van een gemeenschappelijk geestelijk ideaal, en dat dus, bij gebreke daarvan, ook vooralsnog van een dergelijke ontwikkeling geen sprake kan zijn.

Daarna overgaande tot bespreking van den mogelijken kunstvorm der komende tijden, legde spr. er den nadruk op dat van een kunstgroei slechts bij benadering kan worden bepaald hoe hij zal zijn. Ook moet men hierbij afgaan op de desbetreffende gegevens, want evenals de wijsbegeerte hare gevolgtrekkingen maakt uit de geestelijke verschijnselen, zoo moet ook op het gebied der kunst de dienovereenkomstige weg worden genomen. Spr. voegde hier voorts nog aan toe, voorloopig zijne gevolgtrekkingen niet zonder aarzeling te maken, omdat ze nu nog gaan tegen zijn gevoel in, tegen datgene wat hij bewondert, d. i. tegen de groote schoonheden, die geweest zijn. Echter is er geen oorzaak daarom behoudend te blijven, d. w. z. opzettelijk blind te zijn voor datgene wat onvermijdelijk komende is. Integendeel, men moet die komende dingen aanvaarden en trachten daaraan die schoonheden te geven, welke, met behoud van beginselen, mogelijk zijn. Er moeten nieuwe beginselen worden gevonden, wanneer de oude blijken verouderd te zijn. Een bouwmeester is niet meer, maar ook niet minder dan een kind van zijn tijd.

Op grond eener uitvoerige beschouwing sprak de heer Berlage dan als zijn vermoeden uit, dat de komende kunst, waarvan nu nog nauwelijks het allereerste begin is te bespeuren, er een zal zijn met het ornamentlooze voorwerp, d. i. principieel het onversierde materiaal. Er heeft ongetwijfeld eene vervorming van ons kunstoordeel plaats gegrepen. Wij zijn mooi gaan vinden wat men vroeger niet mooi vond, schoonheid gaan ontdekken daár, waar men ze eertijds niet zocht — misschien ook wel als reactie tegen de ornamenteele overlading. Ook in deze richting zijn wij meer en meer gekomen tot de liefde voor de natuur. We zijn weer haar oneindige schoonheid gaan begrijpen, waarvan we zoo ver waren afgedwaald.

Spr. wees er vervolgens op, hoe de maatregelen van overheidswege, ter bevordering der hygiëne, tot vermindering van het brandgevaar enz., van ernstigen invloed zullen zijn op de bouwkunst der toekomst, en welk een belangrijke rol het gewapend beton

waarschijnlijk eenmaal zal vervullen, daar het technisch over alle moeilijkheden zegeviert. Dit materiaal beantwoordt bovendien aan het streven naar den stijl der komende cultuur, d. i. die van het onversierde voorwerp, ven het ornamentlooze gebouw. Het gewapend beton d r e i g t dus het materiaal der toekomst te worden.

Spr. zegt „dreigt", doelende op het feit, dat in dat geval de komende architectuur ingaat tegen de groote schoonheden van vroeger tijd, want wat beteekent aesthetisch het gebouw, geheel in dat metaal opgetrokken? Daartegenover staan echter de hierboven opgenoemde voordeelen, die spr. niet gering schat. De architecten behoeven zich dus niet ongerust te maken over de algemeen wordende toepassing van het gewapend beton, omdat er principieel een grootere architectonische harmonie zal bestaan dan nu. Het uiterlijk aspect der bouwwerken zal ons toch kunnen bevredigen, al gaat ook de schoonheid in tegen de schoonheden, die wij gewend zijn. Ten slotte besprak de heer Berlage den invloed, dien de architecten zelf in het belang der bouwkunst kunnen oefenen.

Als mogelijke vorm der komende architectuur trof spr. een merkwaardige overeenkomst met die van het oude Rome eenerzijds, en die van het oude Griekenland anderzijds. Die van het oude Rome, door de grootheid van bedoeling en uitvoering, die van het oude Griekenland door de mogelijke zuiverheid van stijl.

* * *

De denkbeelden, door den Heer Berlage verkondigd, komen geheel overeen, met wat hij nu haast twaalf jaar geleden te Rotterdam zei.

Noemde hij toen de „impressionistische bouwkunst die der toekomst, en bedoelde hij daarmede, dat alle versiering zou verdwijnen, nu omlijnt hij zijn gedachten nog scherper door van „het ornamentlooze voorwerp" als het ideaal, dat de bouwkunst der toekomst voor oogen moet staan te spreken.

Reeds in 1893 voorspelden wij, dat, mochten de denkbeelden van den Heer Berlage verwezenlijkt worden, de architect voor den ingenieur zou moeten wijken. En nu kondigt de spreker zelf het einde der architectuur, zooals wij haar begrijpen aan!

Er zijn inderdaad vele teekenen, die op het naderend einde der bouwkunst wijzen. De utiliteit en de reclame zijn geen bronnen, die haar inspiratie kunnen voeden. Zoo zal zij dan ten slotte van dorst versmachten, of bevriezen door de kilheid van het moderne leven. Welke kunst zal haar volgen?

EEN VERGETEN BOUWMEESTER.

Vreemdelingen, die te Amsterdam komen, verzuimen niet, een bezoek te brengen aan de Portugeesche Synagoge. De Amsterdammers echter kennen dit gebouw slechts voor zooverre zij er hun godsdienstoefeningen verrichten.

Niemand, die deze synagoge betreedt zal het ontgaan, welk een majesteit in dit interieur door zeer eenvoudige middelen bereikt is. Wie was de ontwerper van deze ruime en hooge zaal, wier gewelfde houten zoldering door vier reusachtige Jonische zuilen wordt gedragen? Op deze vraag zullen waarschijnlijk zelfs de meeste beoefenaars der bouwkunst het antwoord schuldig moeten blijven.

De Portugeesche Israëlieten, die zich omstreeks 1600 te Amsterdam hadden gevestigd, bezaten daar een synagoge, die tot 1675 in stand bleef, en wier plaats was een weinig ten westen van de tegenwoordige Mozes en Aaronskerk op het Waterlooplein, toen de Houtgracht. In die synagoge werd, in 1640, Uriel a Costa getuchtigd, en, later, Baruch Spinoza in den ban gedaan.

In 1670 was de rijkdom der Portugeesche Israëlieten zóó toegenomen, dat zij meenden, een meer waardig bedehuis te moeten doen bouwen. Het terrein, waarop vóór 1663 de St. Anthoniespoort had gestaan, werd aangekocht, en een vrije mededinging voor het bouwplan opengesteld. Het ontwerp van Elias Bouman werd ter uitvoering gekozen.

Wie was nu Elias Bouman? Domselaar, Commelin noch Wagenaar noemen hem, als zij uitvoerige beschrijvingen van de synagogen geven. Ook David de Castro Tartaz, die ter gelegenheid der inwijding van het gebouw een vrij uitvoerig geschrift in het licht zond, gewaagt van Bouman niet. En zoowel Houbraken, Immerzeel als Kramm zwijgen over deze bouwmeester. Alleen Romein de Hooge, die een prent van de synagoge heeft gemaakt, vermeldt daarop Elias Bouman als ontwerper.

Den 23 September 1659 deed „Elias Bouman, van Amsterdam, Mr. Metselaar" zijn poorter-eed, en betaalde hij aan de Heeren Thesaurieren der Amstelstad „'t cleyn poortergelt". Het Resolutieboek dezer Thesaurieren zegt: „12 April 1681 is Elias Bouman aangesteld tot Stads Mr. Metselaar, in de plaats van Jan Willemsz Crabbendam, die overleden is, op de instructie en de verdere resolutiën, rakende het voorzegde ambt, genomen, ende op een tractement van acht honderd gulden jaarlijks, boven vrije woning in Stadshuys aan de metseltuyn, des, dat hij gehouden sal zijn, de noodige reparatiën aan het voorzegde huys tot syne kosten te doen."

Als meester metselaar in stads dienst vergrootte hij in 1683 het Aalmoezeniersweeshuis op de Prinsengracht, nu het Paleis van Justitie. Pieter de Keyser, de oudste zoon van Thomas de Keyser, en dus kleinzoon van den vermaarden Hendrik de Keyser, was toen Stadssteenhouwer.

Maar in 1684 werd Pieter van dit ambt ontheven, en aangesteld tot portier van de Weesper- en Muiderpoort, benevens tot opzichter van de „buytengetimmerten".

De oud-Raad besloot 28 Januari 1684: „Op het request van Elias Bouman, Stads Meester Metselaar is na deliberatie goedgevonden en verstaan in consideratie van syn vigilantie, dat de Stads-Steenhouwerij hem onder syne directie is aanbevolen, en desselfs ordinaris tractement te augmenteeren met eene som van drie honderd gulden jaarlijks, te rekenen van den aanvang syner voorschreven directie.

Bouman heeft dit ambt vervuld tot 28 Maart 1686, toen Herbert Kramer als zijn opvolger werd aangesteld.

Ziedaar alles, wat omtrent dezen meester te vinden is. Was hij werkelijk de ontwerper der synagoge? Een meester-metselaar, hoe bekwaam ook, bezat misschien geen talent genoeg, om als ontwerper op te treden. Romein de Hooghe zegt:

„Dits 't leerhuys van de Wet, 't gebeedenhuys der Jooden,
Een Boumans Meesterstuck, de eer van 't nieuwe werck
Aan d'Amstel en het Y."

Dit kan een toespeling zijn op 's meesters naam, die als bouw-man ook bouwde, en dus de synagoge ten uitvoer bracht. Dat deze uitvoerder ook het ontwerp zou hebben gemaakt behoeft daaruit nog niet te volgen.

De rekening en verantwoording van Isaak de Pinto, die de gelden voor den bouw bestierde zegt, dat aan „baas Pedro Ros Elias Bouman, metselaar" f 14581 werd uitbetaald. Andere handschriften zeggen, dat „baas Pedro Rosilas steenhouwer" dit bedrag ontving, en nog andere noemen „baas steenhouwer Elias Boumant" als den ontvanger.

De verwarring is inderdaad zeer groot. Wie was Pedro Rosilas of Pedro Ros? Moeten wij in hem misschien den ontwerper zien?

Dan zou Elias Bouman slechts als metselaars- en steenhouwersbaas aan de uitvoering van het gebouw hebben medegewerkt, wat het groote bedrag, aan hem uitbetaald, ook waarschijnlijk maakt. Want „baas Jan met zijne timmerlieden" kreeg f 14533.

Als opzichter fungeerde Harck Tol, die als loon slechts f 1036 ontving, wat echter voor dien tijd geen laag bedrag kan genoemd worden, indien wij bedenken, dat Bouman zelf later in stadsdienst slechts een tractement van f 800 per jaar kreeg.

Indien wij een gissing zouden wagen, dan zou het deze zijn, dat Bouman, zoo hij de teekeningen voor het gebouw gemaakt heeft, daarbij door iemand anders geholpen is. Die helper zou Stalpaert of Dorsman geweest kunnen zijn, maar wie van die twee dit geweest is, durven wij niet beslissen.

NOG EENS DE CENTRALE MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL.

De ijver, waarmede de Heer H. J. C. Haver voor de ontworpen centrale Middelbare Technische school opkomt verdient bewondering, vooral thans, nu het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het wetsontwerp zóó ongunstig uitviel, dat de gemeente Haarlem, vreezende de inrichting niet binnen haar grenzen te krijgen, reeds een gooi deed naar de Rijksverzekeringsbank als plaatsvervangster.

Nu de Heer Haver in het laatste Bouwkundig Weekblad ook mijne inzichten ten opzichte van het Middelbaar Technisch Onderwijs ter sprake brengt en het een en ander daaromtrent opmerkt, zou het onbeusch zijn, die bemerkingen onbeantwoord te laten.

De Heer Haver meent, dat ik onpractisch ben, omdat mijn ideaal van technische opleiding is, dat de practijk daarvan de grondslag moet vormen, en dat het steeds met het oog op de practijk dient te worden gegeven. Dit klinkt ietwat zonderling; waarschijnlijk heeft de Heer Haver willen zeggen, dat het onpractisch is, op het oogenblik met de practijk aan te komen, omdat de wind nog altijd uit den theoretischen hoek waait. En in dit opzicht geef ik hem gelijk. Maar al geven redenen van „opportunistischen" en „tactischen" aard dus aanleiding om de theorie boven de practijk te verkiezen, de theorie wordt daar niet practischer door.

Het deed mij genoegen, te vernemen, dat aan een Amsterdamsche fabriek en bij stoomvaartmaatschappijen technici in dienst zijn, die meer dan f 2500 per jaar verdienen. Ik vrees echter, dat zelfs in het werktuigkundig vak zulke jaargelden betrekkelijk zeldzaam zullen zijn. Als een vasten regel geldt in de staathuishoudkunde, dat het getal kinderen omgekeerd evenredig is aan het loon, dat iemand ontvangt.

Kan een persoon met f 2500 per jaar inkomen zijn zoon naar een Centrale Middelbare Technische school zenden? Ik blijf deze vraag ontkennend beantwoorden; want zelfs zoo iemand zal het zwaar vallen, het daarvoor noodige geld van zijn inkomen af te zonderen.

De Heer Haver is van oordeel, dat mijn meening, als zou men voor f 90.000 de noodige lokaliteit voor drie vervolgklassen kunnen krijgen, onjuist is. Hij acht negen lokalen voor die drie klassen noodig, omdat hij bouwkundigen, werktuigkundigen en electrotechnici tegelijk onderwijs wil doen geven. Hier zou ik kunnen opmerken, dat niet aan *iedere* inrichting de drie vakken onderwezen zouden behoeven te worden. Doch ik neem eens aan, dat dit *veel* noodig is. Kan men geen negen flinke klassenlokalen, bijvoorbeeld zooals de Hoogere Burgerscholen die hebben, maken, als men f 90.000 besteden mag? Mij dunkt, dat dit zeer goed zal gaan.

Welke de belooning moet zijn der leeraren, aan de op te richten scholen verbonden, durf ik niet beslissen. Maar als het door mij genoemde cijfer te laag is, dan zal een verhooging, tot een billijk bedrag bereikt is, mijn plan toch niet in duigen doen vallen, te minder daar wat aan mijn tien scholen besteed wordt, het geheele land ten goede zou komen, iets wat van de gelden, aan een mogelijke Haarlemsche inrichting ten koste gelegd, met den besten wil niet kan worden toegegeven.

Waar is de grens tusschen Lager en Middelbaar onderwijs? De Heer Haver geeft daarvan geen bepaling, doch meent dat er gevaar zal ontstaan wanneer, zooals ik voorstelde, de beide soorten van onderwijs in één gebouw worden gegeven.

Ik sprak onlangs een autoriteit op het gebied van Middelbaar Onderwijs. Die verklaarde, dat aan een Hoogere Burgerschool in de drie laagste klassen eigenlijk Lager Onderwijs gegeven wordt, al staat niet den geheelen dag een onderwijzer voor de klas, en al komt ieder uur een ander leeraar. Deze autoriteit meende, dat leerlingen, die nog geen 15 jaar oud zijn, zooals met die van de drie laagste klassen eener Hoogere Burgerschool het geval is, veel beter vooruit zouden komen, wanneer het onderwijs, dat zij genieten, hun op de wijze der Lagere School werd gegeven.

Gaarne wil ik erkennen, dat de Franschen gelijk hebben, wanneer zij het betere den vijand van het goede noemen! De meer nuchtere Nederlanders verkiezen één vogel in de hand boven tien in de lucht.

Dien vogel hoopten de Haarlemmers te krijgen; zouden echter Nederland in het algemeen en de Nederlandsche technici in het bijzonder niet veel meer gebaat zijn, als dit groote dier in vrijheid bleef en de tien andere, die kleiner zijn, gevangen werden om op verschillende plaatsen des lands in kooitjes gezet te worden?

Al zou dat vangen misschien wat tijd kosten, onmogelijk is het niet. Waarom zou de vogelaar, die met zijn zoet gefluit reeds zoovelen in zijn net wist te lokken, in dit geval te kort schieten?

A. W. Weissman.

Haarlem, 25 Maart 1905.

BOEKBESCHOUWING.

Toen wij in ons nummer van 10 September 1904 in deze rubriek het verleden jaar verschenen werkje van A. W. Weissman, De Beurs te Amsterdam bespraken, konden wij niet vermoeden, dat de uitgave van dit geschrift aanleiding zou geven tot een vinnige kritiek van niemand minder dan den heer J. R. de Kruijff, Oud-Directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid.

Als een onverwacht opgekomen donderbui heeft dan ook de brochure van den heer de Kruijff getiteld: De Praatjes van A. W. Weissmann over de Beurs te Amsterdam velen verrast, onaangenaam verrast kunnen wij wel zeggen, want al neemt men aan, dat door den heer W. het een of ander onjuist is voorgesteld, wat elk schrijver overkomen kan zonder dat hij het wil, dan blijft het nog onverklaarbaar, wat den heer de Kruijff wel genoopt mag hebben, zijn kritiek te gieten in den vorm van een schotschrift, met de kennelijke bedoeling, hier en daar, om te beleedigen.

Ook al ware er van boosaardig opzet sprake, wat de heer de K. veronderstelt, dan ware toch dunkt ons die vorm van kritiek beneden zijn waardigheid te achten en een reden voor dergelijk opzet hebben wij nergens kunnen vinden.

De heer Weissman heeft echter gemeend, zich toch tegen de kritiek te moeten verweren in een brochure getiteld: De Beurs te Amsterdam en de Heer J. R. de Kruijff.

De geheele strijd gaat om de houding van den Oud-Directeur in de Beursquaestie, een zaak van tamelijk persoonlijken aard en dus van weinig belang voor de geschiedenis der Bouwkunst.

Als een curieuse bijdrage voor de kennis van de verhoudingen in de bouwkundige kringen van onzen tijd en in het bijzonder van de onderlinge waardeering, die de beoefenaars der Bouwkunst elkander toedragen, verdienen deze documenten misschien bewaard te blijven.

Voor een verdere bespreking in deze kolommen komen zij ons evenwel thans ongeschikt voor.

Dat het onze Nederlandsche Uitgevers niet aan ondernemingsgeest ontbreekt is bekend genoeg. Herhaaldelijk zien wij de bewijzen dat zij niet bij het buitenland ten achter blijven ook in een moderne opvatting.

Modern en royaal opgevat komt ons voor de uitgave van een plaatwerk: Betimmeringen door Willem Noorlander, Architect te Amsterdam, waarvan ons de eerste aflevering door de uitgevers Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam werd toegezonden.

Dit plaatwerk zal verschijnen in 6 Afleveringen elk 8 platen bevattend en in twee jaren compleet zijn. Het zal bevatten ontwerpen voor betimmeringen van: Woon- en Eetkamers, Kantoorlokalen, Trappen, Keukens, Hallen, Wachthuisjes en Kiosken, Erkers, Balcons, Kappen, Winkelpuien, Buffetten, Winkelinterieurs, Serres, enz. enz.

De eerste aflevering bevat ontwerpen van een erker met pergola, een pui voor een bodega, een eetkamerbetimmering, een tuinkamerbetimmering en de betimmering van het Architectenbureau van de Gemeentetram te Amsterdam.

De teekeningen zijn flink uitgevoerd, er is in de ontwerpen blijkbaar naar gestreefd, om het karakter van houtarchitectuur goed te doen uitkomen en een spaarzaam gebruik van versiering gemaakt. Evenwel is daarin uitheemschen invloed, met name Duitsche, niet te miskennen en wanneer het omslagvignet niet vergezeld ging van Nederlandsche opschriften, zou zeker niemand het voor werk van een Nederlandsch architect houden.

Het schijnt voor onze bouwmeesters, die nieuwe wegen zoeken moeilijk zich buiten de Engelsche en Duitsche invloedsfeeren te houden, maar er zijn er toch, wier streven het is aanknoopingspunten te zoeken met het eigen verleden. Wellicht blijkt uit volgende afleveringen dat het ook den heer Noorlander gelukt is, die te vinden. Zijn werk zal er ongetwijfeld bij winnen.

De derde aflevering van Moderne Bauformen door J. Gradl, bij Julius Hoffmann te Stuttgart uitgegeven, bevat afbeeldingen van werken van Prof. Fritz Schumacher te Dresden, die o. a. bij gelegenheid van de „Stedententoonstelling" aldaar de aandacht op zich vestigde doch wiens talent zich hier ook van andere zijden doet kennen en van den Engelschen Architect J. Ch. Baillie Scott te Bedford van wien hier een aantrekkelijk landhuisontwerp wordt gegeven.

VEREENIGINGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Aan het „algemeen overzicht over den toestand der Vereeniging," voorkomende in het jaarverslag over 1904 ontleenen wij het volgende:

Ons kwijtende van onzen jaarlijks terugkeerenden plicht u een overzicht betrekkelijk den toestand der Vereeniging over het afgeloopen jaar te geven, kunnen we allereerst opmerken dat dit jaar niet van beteekenis voor de Vereeniging ontbloot was.

Mogen we al zoo nu en dan twijfel hooren opperen aan het nut van het bestaan eener Vereeniging als „Bouwkunst en Vriendschap", twijfel aan het nuttig effect van vergaderingen, lezingen, societeit, excursies, prijsvragen enz., kortom, twijfel aan de waarde der uitwerking van heel het Vereenigingsprogramma, dan is een jaar als achter ons ligt weder een min of meer duidelijk antwoord daarop, en gelooven wij te mogen vaststellen dat, zonder van de vervulling eener *sterk* gevoelde behoefte te spreken, er toch momenten zijn, waarop het bestaan der Vereeniging niet alleen gerechtvaardigd is, doch zeer wenschelijk geacht moet worden, om eene collectieve uiting te kunnen geven aan in de vakwereld heerschende denkbeelden en wenschen. Zal dit echter met eenige kans op succes kunnen geschieden, dan dient de Vereeniging niet alleen te bestaan, maar door een gezond en krachtig leven zich te maken tot een macht, die in de samenleving gekend, en wanneer zij in 't openbaar optreedt ter bespreking van vak- of kunstbelangen, niet als eene quantité négligeable terzijde geschoven wordt. Het laatstbedoelde optreden kan, hoe nuttig op zichzelf, echter niet de eenige arbeid eener Vereeniging als „Bouwkunst en Vriendschap" zijn, daarvoor komen de gelegenheden daartoe niet vaak genoeg voor; zij moet dus daarnaast een arbeidsveld hebben dat haar tot voortdurende actie in staat stelt, en haar verband met de vakwereld doeltreffend onderhoudt. Het gewoon arbeidsprogramma, in haar reglement omschreven biedt daartoe een veld van genoegzamen omvang, en wanneer de vruchten, op dat veld geoogst, dooreen genomen de moeite van

het oogsten waard zijn, dan mag de Vereeniging haar bestaan gerechtvaardigd achten, en kan zij met een gerust geweten hare krachten blijven wijden aan al die punten van haar programma, waarvan door sommigen het nut òf niet bestaand of problematiek geacht wordt.

Gaan we nu na wat buiten haar optreden in 't openbaar op dat laatstgenoemde arbeidsveld door „Bouwkunst en Vriendschap" wordt verricht, dan stemt dat niet tot ontevredenheid. Al zijn de resultaten van haar arbeid geen wereldhervormende gebeurtenissen, dan kan toch niet ontkend worden, dat velen er nut van hebben getrokken, er voor hunne ontwikkeling vruchten van hebben geplukt en velen het zeer zeker als een gemis zouden beschouwen wanneer de Vereeniging *niet* bestond.

Als vanzelve gaan hierbij onze gedachten in de eerste plaats naar onze prijsvragen, want zeker zal door niemand ontkend worden het onschatbare nut, dat voor de jongeren, zij die op weg zijn zich een plaats in de vakwereld te veroveren, gelegen is in het werken aan de oplossing van een welomschreven probleem, naar vaste voorwaarden en in een bepaalden tijd, met het doel voor oogen om zich in een vreedzamen en het eigen intellect verhoogenden strijd boven zijne mededingers te onderscheiden. Een strijd waaruit de strijder, ook al verslaat hij zijn mededingers niet, in ieder geval krachtiger te voorschijn komt dan voordat hij hem ondernam, een strijd, die reeds daarom ontwikkelend en sterkend werkt, omdat hij geheel vrijwillig en zelfstandig en met een verheffend doel voor oogen wordt aangegaan. Dit te bevorderen kan niet anders dan nuttig zijn en het vak ten goede komen. Ook de Vergaderingen, die meestal het karakter van lezingen hebben, zijn zeer zeker bevordelijk te noemen aan de ontwikkeling zoo van de jongere als van de oudere leden der Vereeniging. Zeer interessante onderwerpen, van den meest verschillenden aard, in direct of meer verwijderd verband staande met het „vak", en op goed voorbereide wijze behandeld door daartoe competente sprekers, hebben altijd het voordeel, ook voor den meest ontwikkelden, zijne aandacht nog eens te vragen voor détails, die een spreker door de bizondere studie, die hij van zijn onderwerp maakte, heeft opgemerkt en wanneer daarbij een aangename vorm der voordracht zijn bekorenden invloed doet gelden, dan is het nut voor het auditorium, al is het niet direct in een bepaald aantal guldens om te zetten, zeker niet aan twijfel onderhevig.

En wie zal niet het nut erkennen dat spruit uit eene intieme kennismaking der leden eener Vereeniging op hare societeit of tijdens eene excursie.

Laat ons met deze opmerkingen volstaan en niet verder het nut der overige programmapunten napluizen. Het Bestuur meent op grond van het bovenstaande zich te mogen vleien een nuttige taak te vervullen, door zich te wijden aan de verzorging van *alle* punten van het arbeidsprogramma der Vereeniging. Het deed dit het afgeloopen jaar met opgewektheid en is, voor zoover het in het nieuw begonnen vereenigingsjaar aanblijft, voornemens dit te blijven doen, in de overtuiging dat, hoe weinig wellicht ook, zijn arbeid dienstbaar is aan de bevordering der belangen van ons vak en zijne beoefenaren.

Als we nu na deze meer abstracte beschouwingen den blik laten gaan over de concrete feiten die in het afgeloopen jaar in de Vereeniging voltrokken werden, en over den toestand waarin zij na afsluiting van dien jaarkring verkeert, dan mogen we ons bevredigd achten, ook al moet geconstateerd worden dat het ledental met twee verminderde. Waar echter 50 % van het aantal leden dat de Vereeniging verloor moet toegeschreven worden aan meer toevallig werkende factoren, als overlijden en het zich metterwoon elders vestigen, daar is dit feit op zichzelf niet zoo onrustbarend te achten. Toch is het verschil met het vorige jaar, toen het aantal nieuwe leden dat, wat voor de Vereeniging verloren ging met 18 overtrof, groot. Allen leden blijft dus op het hart gedrukt elk in zijn omgeving werkzaam te zijn nieuwe leden te winnen. Nog zijn tal van vakgenooten geen lid van „Bouwkunst en Vriendschap" en dit mocht eigenlijk niet zoo zijn.

Het bezoek der leden ter vergadering was gemiddeld nog iets gunstiger dan het vorige jaar. Toch kon het nog grooter zijn en ook hier kan opwekking van de leden onderling uitgaande, dat bezoek ten goede komen en de vergadering voor meerderen nuttig maken.

De prijsvragen hadden dit jaar weder een zeer groot succes, niet alleen was het aantal ingezonden antwoorden groot, doch de jury mocht een zeer goed gehalte van verreweg het grootste deel der antwoorden roemen, en het Bestuur meent in een en ander eene aanwijzing te mogen zien om in de richting die in de laatste jaren gevolgd werd en waarbij niet al te uitgebreide onderwerpen aan de studeerende bouwkundige jongelingschap ter oplossing geboden worden, te blijven voortgaan.

De Commissie voor het Plaatwerk is blijkens haar verslag tevreden met het resultaat van hare werkzaamheden en de Societeits-Commissie heeft als altijd stof tot roemen, waaruit de bloei van dat departement blijken kan. De Excursie mocht zich eveneens in eene voldoende deelneming verheugen en liep blijkens het nader te geven verslag tot aller tevredenheid van stapel.

Een oude kwestie, namelijk die voor een lokaal voor de Vergaderingen en de Societeit heeft dit jaar het Bestuur en op zijn verzoek de Societeits-Commissie weder beziggehouden. Nadat namelijk, besloten was tot opheffing der dagsocieteit die onze Vereeniging in gemeenschap met de afdeeling Rotterdam van den Aannemersbond en de Eerste Patroons-Vereeniging hield, werd de daaromtrent aangegane huurovereenkomst met den Gérant van het Gebouw de Vereeniging opgezegd. Tot een gewijzigde overeenkomst was deze niet te bewegen. Na veel vergeefsche pogingen vond de Societeits-Commissie, voor de societeit eene gelegenheid in Rozenburg aan den Oudendijk en al moge deze gelegenheid door hare ligging uit het centrum der stad aanvankelijk minder geschikt geleken hebben, zij schijnt den societeitsbezoekers te voldoen, en waar de voorwaarden waarop het lokaal in gebruik gegeven wordt zoo voordeelig zijn als maar met mogelijkheid te wenschen is, daar mogen we ons voorloopig met die oplossing gelukwenschen. Voor de vergaderingen is het helaas een heen en weêr trekken van de eene gelegenheid naar de andere, daar het hoe langer hoe moeielijker wordt eene zaal te krijgen op avonden en voor een prijs die ons conveniceren.

De financiën der Vereeniging, de Penningmeester zal U dat straks aantoonen, verkeeren in gunstigen staat. Van beteekenenden invloed hierop is geweest het zooeven gereleveerde feit, dat voor de societeitsavonden geen huur betaald behoeft te worden, eene bijkomende omstandigheid, waarop het voorzichtig is niet voortdurend te rekenen. En waar ons binnen-

kort groote uitgaven voor het drukken van nieuwe reglementen wachten, zal het noodzakelijk blijven door vergrooting van het ledental de inkomsten te vermeerderen.

Door het Bestuur werd met het oog op de noodzakelijkheid van het drukken van nieuwe reglementen, en uit anderen hoofde eene reglementsherziening ondernomen, die reeds geruimen tijd gereed is, doch door verschillende omstandigheden nog niet ter behandeling in eene ledenvergadering kon worden voorgedragen. Binnenkort hoopt het Bestuur hiertoe echter over te kunnen gaan, nadat de leden in de gelegenheid zullen zijn gesteld van de herziening kennis te nemen.

Naar buiten trad de Vereeniging dit jaar op ten eerste ingevolge de indiening van het ontwerp Bouw- en Woonverordening, waaromtrent het nader verslag der hiervoor benoemde Commissie nader toelichting geeft. Het Bestuur meent het vertrouwen te mogen uitspreken dat bij de behandeling van het ontwerp in den Raad zooal niet in alles dan toch op enkele punten rekening zal worden gehouden met de in het door onze Vereeniging gezonden rapport gereleveerde wenschen en wenken.

Ten tweede werd de Vereeniging door Voorzitter en Secretaris vertegenwoordigd bij het ambtsjubileum van den Heer G. J. de Jongh, Directeur der gemeentewerken alhier, die op 1 October j.l. die functie 25 jaar had bekleed. Bij deze gelegenheid werd dien ambtenaar wegens zijne buitengewone technische verdiensten het Eere-lidmaatschap der Vereeniging aangeboden, dat gracieuselijk werd aanvaard. Daarna mocht op 1 December j.l. de Heer Struyk, Hoofdinspecteur over het bouwen alhier, het tijdstip herdenken waarop hij voor een kwart eeuw zijn werkkring in dienst der gemeente Rotterdam begon. Het behoeft geen betoog dat met geestdrift door de leden het bestuursvoorstel, om hem bij die gelegenheid het Lidmaatschap van verdienste aan te bieden, werd aangenomen. Wie, die de werkzaamheid van den Heer Struyk ten bate van de Vereeniging, toen zij in nood verkeerde, naar hare waarde weet te schatten, zou het niet beamen, dat de rij der leden van verdienste met geen beteren naam dan den zijnen kon geopend worden.

In den loop van het jaar ontving onze Vereeniging een verzoek van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam om mede het initiatief te nemen tot het stichten van een Bond van Bouwkundige Vereenigingen in Nederland, met de bedoeling om in geval van petitionement bij Bestuurslichamen, in zake bouwkunstige belangen, meer eenheid en beter samenwerking te verkrijgen dan bij het optreden van vereenigingen elk op zich zelf mogelijk is, en ook om te trachten een vakblad uit te geven dat aan hoogere eischen zou voldoen dan de verschillende nu verschijnende bouwkundige bladen. Uit een verslag der Commissie, bestaande uit de Heeren J. Verheul Dz., J. P. Stok Wz., C. J. Struyk, P. A. Weeldenburg en C. N. van Goor, die deze zaak ter voorlichting van de Vereeniging bestudeerde, zal U blijken dat het voor „Bouwkunst en Vriendschap" voorzichtiger bleek te zijn zich voorloopig niet op dien weg te begeven.

Resumeerende mogen we dus besluiten dat er het afgeloopen jaar wel leven in de brouwerij was, en dat er geen reden tot ontevredenheid met den toestand der Vereeniging bestaat.

Maar waar nog maar iets te wenschen overblijft, is het noodig dat regelmatig de hand aan den ploeg worde gehouden, en door Bestuur, Commissiën en leden voortdurend gewerkt worde om te verbeteren wat te verbeteren valt. Waar zeer veel in de Vereeniging echter afhankelijk is van de pecuniaire middelen waarover zij te beschikken heeft is dit een punt waarop in de eerste plaats de aandacht gevestigd moet blijven, en zij het hier nog eens herhaald, dat met de uitbreiding der werkzaamheden der Vereeniging ook noodzakelijk die van het ledental moet gepaard gaan. Dat elk lid in zijn kring dus in die richting werkzaam zij en zoo medewerke om onze Vereeniging steeds meer en beter aan hare bestemming te doen beantwoorden, n.l. de bevordering der belangen van de bouwkunst en hare beoefenaars.

De Vereeniging telde op 1 Maart j.l. 174 Gewone leden, 2 Eereleden en 1 Lid van Verdienste.

AVONDWERK.

De volgende circulaire werd aan de Amsterdamsche architecten verzonden:

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Afd. Amsterdam.

Aan Heeren Architecten, alhier.

Mijne Heeren,

Hoewel in de meeste vakken het avondwerk is afgeschaft, of dáár, waar het uit den aard van het bedrijf niet afgeschaft kan worden, tot een minimum beperkt is, schijnt bij vele architecten het avondwerk nog een „vaste gewoonte" te zijn.

Wij begrijpen dat bij ophooping van werk, overwerk noodzakelijk is, maar betreuren het, dat op deze wijze gepoogd wordt den arbeidsdag van den teekenaar en opzichter zoo lang mogelijk te maken, daar veelal het avondwerk niet betaald wordt.

Vooral uit een verstandelijk oogpunt is avondwerk voor de teekenaars en opzichters af te keuren, omdat hen elke gelegenheid om zich te ontwikkelen, ontnomen wordt.

Waar er voor U toch veel aan gelegen ligt om personeel in dienst te hebben, dat verstandelijk den toets kan doorstaan, zal het ook in Uw belang zijn dat het avondwerk zooveel mogelijk wordt afgeschaft.

Resumeerende verzoeken wij U:

a. Waar het mogelijk is het avondwerk geheel af te schaffen.

b. Waar het niet mogelijk is, het avondwerk te vergoeden hooger dan het dagloon.

Wij vertrouwen dat de Architecten dit billijk verzoek zullen ondersteunen, en waar het mogelijk is, het inwilligen.

Bovendien verzoeken wij U het salaris op den laatsten van elke maand uit te betalen.

Namens de Afd. Amsterdam,

De Voorzitter,

Z. GULDEN.

Het werpt een eigenaardig licht op de Amsterdamsche toestanden, dat het zenden van zulk een circulaire noodig was. Blijkbaar zijn er veel bouwmeesters in de hoofdstad, die van hun teekenaars en opzichters willen halen, wat er van te halen is.

Toch twijfelen wij er aan, of door het laten verrichten van niet betaald avondwerk het doel, dat de architecten beoogen, bereikt wordt. Immers de lust

tot arbeiden moet bij hen, die daartoe op deze wijze worden gedwongen, wel uiterst gering zijn. En wat kan men van werk, onder deze omstandigheden verricht, verwachten?

Wij spraken onlangs een der meest bekende kunstbeoordeelaars van den tegenwoordigen tijd. Die meende, dat daarom de scheppingen onzer bouwkunst zoo laag staan, omdat men er al te duidelijk aan ziet, dat bouwheer en architect bij het stichten geen ander doel hadden, dan zooveel mogelijk geld te verdienen, en alles, wat op hoogere aspiraties zou wijzen, geheel gemist wordt.

Veel architecten van thans komen er rond voor uit dat zij alleen voor de commercieele zijde van hun vak wat voelen. Wie zijn kunst als een tak van handel beschouwt, kan in zijn ondergeschikten slechts bedienden zien, van wie hij, voor zoo min mogelijk geld, zoo groot mogelijk nuttig effect ziet te krijgen. En nu is het een eigenaardig verschijnsel dat juist zij, die vroeger zelf teekenaars en opzichters waren, die dus geacht moeten worden, wel te weten, wat zulken helpers toekomt, in de kringen dier helpers met een zwarte kool geteekend worden.

Dat de Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars werd opgericht, achten wij een verblijdend verschijnsel. Wij hopen, dat het haar moge gelukken, veel kwaad, dat tegenwoordig nog bestaat uit te roeien. Zal haar dit gelukken, dan moeten echter alle opzichters en teekenaars zich bij haar aansluiten. Groote belangen staan op het spel, en alleen eendracht kan macht maken.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

ALKMAAR. In de gemeente *Zuid-Scharwoude* is de torenbouw-quaestie nog steeds hangende. In de jongstgehouden Raadsvergadering bleven Burg. en Weth. nog van oordeel, dat het meest in het belang van de gemeente is, dat toren en raadhuisbouw tegelijk moet geschieden. Wijl echter dat voorstel indertijd door den Raad is verworpen, verwachten B. en W. nu een voorstel van de tegenstanders.

Inmiddels verkeert de toren in een slechten staat, zoodat het klokluiden is verboden.

Spoedig zal eene raadsvergadering worden belegd, in de hoop, dat daarin een voorstel zal behandeld kunnen worden, hetwelk deze zaak voor de gemeente tot een goed einde kan brengen.

AMSTERDAM. Op Hemelsvaartsdag zal er een vergadering plaats hebben van den Bond van technici en de Vereeniging van Ned. Bouwk. opzichters en teekenaars, ten einde te komen tot samensmelting van beide vereenigingen.

— Naar men vernoemt zullen de examens voor *middelbaar onderwijs* in hand- en rechtlijnig teekenen en de perspectief en die voor boetseeren, dit jaar gehouden worden in de maand Augustus, zoo noodig ook in het laatst van Juli en in de eerste dagen van September.

GEERTRUIDENBERG. In verband met de restauratieplannen van de kerk alhier wordt het volgende gemeld.

De geschiedenis dezer kerk klimt op tot de 7de eeuw na Christus. Ten opzichte van het eigenlijke stichtingsjaar bestaat noch uit archieven noch andere historische gegevens eenige zekerheid.

Het is ook niet met zekerheid uit te maken of er tusschen de St. Gertrudiskapel van vóór 992 en de tegenwoordige kerk met de vroeger daarbij gestaan hebbende kapel eenig verband bestaat.

Het staat echter vast, dat in 1261 reeds deze kerk bestond.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, heeft men hier te doen met een zeer merkwaardig overblijfsel van de architectonische kunst der hooge middeleeuwen.

Geen wonder, dat in 1875 reeds bij koninklijk besluit deze kerk werd opgenomen onder de monumenten van kunst en geschiedenis.

Toenmaals werden grootendeels met behulp van het rijk eenige dringende herstellingen uitgevoerd, maar wegens volslagen gebrek aan geldmiddelen bleef het herstellingswerk onvoltooid.

Thans is de nood dringend geworden, wil men het monument voor ondergang behoeden.

De kosten eener behoorlijke herstelling worden geraamd op f 40,000. De kleine kerkelijke gemeente is onmachtig, iets van beteekenis in deze uitgaven bij te dragen.

Het kerkbestuur verwacht echter steun van rijk en provincie, waaraan reeds subsidie is aangevraagd.

Doch dan zal nog een som van f 9000 ontbreken voor de eigenlijke restauratie en een som van f 4000 voor een onderhoudsfonds.

Om deze twee sommen te verkrijgen, doet het kerkbestuur, gesteund door een commissie, een beroep op allen, die een open oog hebben voor de wenschelijkheid, om een belangrijk architectonisch monument van den ondergang te redden.

De heer J. Boon, kerkvoogd te Geertruidenberg, is penningmeester van de commissie.

'S-GRAVENHAGE. Dezer dagen meldden de dagbladen het overlijden van Dr. L. Bleekrode, die jarenlang werkzaam geweest is bij het Middelbaar Onderwijs alhier, als leeraar aan de Hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus.

Met dien bescheiden werkkring stelde hij zich tevreden: Het is bekend, dat hem in de wetenschappelijke wereld herhaaldelijk een meer op den voorgrond tredende positie was aangeboden. Zijne bescheidenheid, en tevens zijn lust tot studie in eene rustige en kalme omgeving, hielden hem echter terug om op dergelijke aanbiedingen in te gaan.

Dr. Bleekrode was altijd te vinden in zijn laboratorium, in de school in de Raamstraat. Met zijn amanuensis bereidde hij zich daár voor, tot het geven van demonstraties van de nieuwste uitvindingen in het binnen- en buitenland op het gebied van natuur- en scheikunde. Voor een kleinen kring van genoodigden gaf hij dan in het winterseizoen in zijn laboratorium voordrachten over deze nieuwe vindingen, waaruit steeds bleek hoe deze man zijn vak liefhad en hoe hij zich geheel daaraan wist te geven.

In vak-tijdschriften — o. a. in „De Natuur" — verschenen meerm..len bijdragen van zijne hand, welke zeer de aandacht trokken.

Zijn lust tot studie bracht Dr. Bleekrode er toe om groote en verre reizen te ondernemen. Bekend is o. a. zijne reis naar Nova-Zembla en naar Noord- en Zuid-Amerika. Met een schat van kennis keerde hij na die reizen in zijn vaderland terug, en velen in den lande stelde hij dan door zijne populair-wetenschappelijke voordrachten in steden en dorpen in de gelegenheid om de uitkomsten zijner onderzoekingen te leeren kennen.

Hierin vond hij zijn grootste voldoening, om eer en voordeel was het hem niet te doen.

Om zijn groote kennis werd af en toe door de Regeering zijn voorlichting gevraagd o. a. in zake de draadlooze telegraphie en vielen hem daarvoor de gebruikelijke onderscheidingen ten deel.

Als leeraar stond Dr. Bleekrode hoog aangeschreven, zoowel bij zijne collega's als bij de leerlingen, wier vriend hij was. Het heengaan van dezen bescheiden en hoogst begaafden man zal ongetwijfeld in zeer ruimen kring gevoeld worden.

HOOGEVEEN. De gemeenteraad heeft besloten aan de vereeniging de Ambachtsschool voor Hoogeveen en Omstreken te geven gratis grond, waarop de school kan worden gebouwd en f 1500 subsidie.

ROTTERDAM. De Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer zal hier een Nijverheidstentoonstelling houden en op het daarvoor bestemde terrein wordt thans druk gearbeid om op tijd gereed te kunnen zijn.

De ingang aan den Schiedamschen Singel — reproductie der Oude Hoofdpoort — is in geraamte nagenoeg gereed, de 7 M. breede toegang voldoende opgehoogd en ook het terrein zelf komt zoo langzamerhand op peil.

De verschillende oude geveltjes die daar naar het ontwerp van den heer Frans Bakker zijn opgetrokken, beginnen eveneens meer kleur en lijn te vertoonen en — wat met het doel voor oogen nog meer zegt — de in die woningen beschikbare expositieruimte is nagenoeg geheel bezet. De zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen zelve zijn geheel vol, zoodat inzendingen die zich thans nog komen aanmelden alleen nog ondergebracht zullen kunnen worden in de groote loods die op het buitenterrein is opgetrokken.

Naar wij vernemen heeft het bestuur der vereeniging den 1en April vastgesteld als de datum waarop nog uiterlijk inschrijvingen worden aangenomen.

Ook de burgemeester heeft als blijk van belangstelling voor de onderneming der vereeniging persoonlijk een medaille beschikbaar gesteld, terwijl er vermoedelijk ook een van het gemeentebestuur mag worden verwacht.

UTRECHT. De gemeenteraad te Baarn besloot dezer dagen een jaarlijksche subsidie van f 900 toe te kennen aan het Nutsdepartement ten behoeve eener op te richten ambachtsteekenschool.

PERSONALIA.

— Tot ingenieur-directeur der gasfabriek te Luik is benoemd de civiel-ingenieur M. H. de Jongh, thans directeur van de gasfabriek en de waterleiding te Enschede.

— Wegens langdurigen dienst is een jaar verlof verleend aan den hoofd-ingenieur van den Sumatra-Staatsspoorweg en den Ombilinmijnen, W. de Jongh Dzn.

— Bij de burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië zijn benoemd: tot ingenieur 1e klasse, de dienstdoende ingenieur 1e kl. H. van Gelderen. Toegevoegd: aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling, de ingenieur 2e kl. J. J. S. van Leeuwen en de adspirant-ingenieur W. van Houten; aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling, de adspirant-ingenieur N. J. de Groot; aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling, de opzichter 2e kl. C. Schermers; gesteld ter beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Serang, de dienstdoende adspirant-ingenieur L. F. Soesman. Overgeplaatst naar de residentie Soerabaja, de architect K. A. Berkhemer. Geplaatst: in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de adspirant-ingenieur G. J. Meijers; in de residentie Semarang, de dienstdoende adspirant-ingenieur H. E. Donkel.

— Bij de staatsspoorwegen op Java. Geplaatst: bij de Oosterlijnen, de tijdelijk waarnemende adjunct-ingenieur A. Tom; bij de Westerlijnen, de tijdelijk waarnemende adjunct-ingenieur F. B. H. Asselbergs.

— Aan de Practische Ambachtsschool te Steenwijk zijn benoemd: tot leeraar in het handteekenen de Heer Charles A. Mouw, te Amsterdam; tot leeraar in het practisch schilderen de Heer H. Rasch, te Steenwijk.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar op een Technisch Bureau voor moderne krachtinstallaties, transmissies enz. Br. onder lett. V 1340, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Vakman, in het bezit van 3 à f 5000, in een fabriek van Machinale houtbewerking.
Br. onder lett. C O, aan D. A. van Nugteren's, Alg. Adv.-Bureau, Beursstraat 17, Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar te Amersfoort, aanvankelijk weekloon van f 17,50. Br. onder no. 25968 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Reiziger voor een Stoomhoutzagerij en Houthandel. Br. onder no. 25950 Bureau van het Alg. Ned. Adv.-blad te 's Gravenhage. (1)

Bouwkundig-Opzichter bij Nico ter Kuile & Zonen, Enschede, niet boven 30 jaar. Salaris f 1200. (1)

— Teekenaar, eventueel onmiddellijke indiensttreding. Schriftelijke aanbiedingen aan de IJzergieterij en Emailleerfabrieken „Vulcaansoord", voorheen von Raesfeld de Both en Co., te Terborg. (2)

— Teekenaar en Constructeur van diverse Gasapparaten. Brieven onder lett. G. V. 368, N. v. d. D. (2)

— Techniker, voor eene kleine IJzergieterij en Machinefabriek. Salaris naar bekwaamheid. Tevens een Volontair-Teekenaar Br. lett. A D 132, N. v. d. D. (2)

— Leeraar in de Wiskunde en Leeraar in de Natuur- en Werktuigkunde, aan den Machinistencursus van de Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam. Stukken vóór 10 April aan den Directeur. (2)

— Persoon, voor den verkoop van Waalsteen te Amsterdam en omstreken. Brieven No. 25917 bur. van het Alg. Ned. Advert.blad te 's Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Constructeur aan een Machinefabriek. Brieven onder no. 8811 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

— Agenten voor een groote steenfabriek. Br. onder no. 25751 aan het bur. van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (2)

— Directeur aan de Academie v. B. K. te 's-Gravenhage. (Zie adv. in dit no.) (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

25 Bouwk. Opz.-teek., 19--42 j., f 40—f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—42 j., f 75—f 90 's maands.
1 Bouwk. Teekenaar.
3 Waterb Opz.-Teek. 24—31 j., f 70—f 100 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—22 j., f 40—f 70 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Werktuigkundige-administrateur.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 3 April.

Amsterdam, ten 1.30 uren, door de Holl. IJz. Sp. Maatsch. in het centraal personenstation, bestek no. 9: het maken van aansluitingswerken, het opruimen van de oude spoorwegbrug en het verruimen van een gedeelte van het Noordzeekaal met bijbehoorende werken, een en ander voor de omlegging van den spoorweg Haarlem—Uitgeest en Velsen-IJmuiden. Begr. f 55300. Het bestek met teekening is verkrijgb. aan het Centraal Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 170, of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Breda, ten 11 ure, door de architect J. M. Marijnen namens de firma Joh. van de Made Dz., te Klundert in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis Markt te Breda: de ijzeren overkapping der verschillende loodsen te Klundert; het uitvoeren van metselwerken en muren in gewapend cement, benevens de constructie van verschillende ijzerwerken, voor ijzeren schotten, ramen, transmissie, enz.; bestek en teekening in gem. koffiehuis ter inzage, en in de stadsherberg en bij J. van Elewout te Klundert, aanwijzing gehouden, bestek en teekening verkrijgbaar ten kantore van den architect.

Dragten, door het gem.-bestuur van Smallingerland: de lev. van 20000 1e soort straatklink. (Waalvorm), waarvan 6000 aan den wel te Dragten bij de hoofdbrug, 6000 idem aldaar bij de Langewijk en 14000 idem te Rottevalle bij de sluis; biljetten met monsters van 10 steenen ten gemeentehuize inleveren vóór 3 April, de levering moet geschieden vóór 1 Mei.

Etten, ten 11 ure, door de arch. Mar. Vergouwen voor Gebr. Voeten: het uitbreiden hunner zuivelfabriek te Etten; aanw. gehouden, teekening en bestek ter inzage in het koffiehuis van A. Voeten te Leur.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 8 April 1905. No. 14.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

RESTAUREEREN.

Terwijl bij ons het restaureeren nog zijn ouden gang gaat, en zelfs de Nederlandsche archeologen die restauraties laten gebeuren zonder dat zij er aandacht aan schenken, ja zelfs zonder dat zij zich de vraag stellen, of zulke herstellingen wel altijd oordeelkundig geschieden, verschijnen in Duitschland telkens boeken, die zich met het restaureeren bezig houden.

Niet lang geleden konden wij mededeelen, wat Professor Cornelius Gurlitt omtrent dit onderwerp openbaar maakte. Thans liggen twee andere werken voor ons, het eene getiteld „Ueber Verfall, Erhaltung und Wiederherstellung von Baudenkmalen von Bodo Ebhardt, Architekt in Berlin", het andere „Die Sammlung und Erhaltung alter Bürgerhäuser, Denkschrift im Auftrage des vom 5ten Tag für Denkmalpflege eingesetzten Auschusses bearbeitet von Otto Stiehl, Stadtbauinspektor und Privatdozent an der technischen Hochschule zu Berlin".

Het eerste werk begint aldus:

* * *

De openbare meening (in Duitschland wel te verstaan! *Vert.*) heeft zich in den laatsten tijd warm gemaakt voor de vraag of beroemde oude bouwwerken al dan niet hersteld mogen worden, als zij tot ruïnen vervallen zijn. De strijd over deze vraag (meer in het bijzonder met het oog op het slot te Heidelberg! *Vert.*) in de pers of op vergaderingen van deskundigen gevoerd, heeft de hartstochten opgewekt, wat anders, als het bouwkunstige onderwerpen betreft, haast nooit het geval is.

Aan de eene zijde staan de tegenstanders der restauraties, meest esthetici of beoefenaars van de geschiedenis der kunst, die de bouwwerken, welke zij nu reeds zooveel jaren bestudeerd hebben, in bescherming nemen. Zij strijden met den moed der wanhoop tegen de ontwerpen der op werk beluste bouwkunstenaars. Deze laatsten voelen hunne belangen daardoor bedreigd en hebben op hunne beurt troepen in het vuur gebracht. De strijdenden hebben elkander niet gespaard.

De beoefenaars van de geschiedenis der kunst zeggen: „Contre le vandalisme restaurateur la lutte doit être plus ardue que contre le vandalisme destructeur. Le propriétaire, animé du desir de bienfaire, au lieu d'aider à la conservation du monument, contribue trop souvent à sa disparation parfaite."

Niet de twisten van de middeleeuwen, niet de dertigjarige oorlog, niet de Fransche generaals Mélac en Montelac, zelfs niet de onverschilligheid van latere tijden hebben zooveel gedenkteekenen verwoest als de „mollenarbeid" van hongerige moderne architecten, en zij, die dezen heeren de opdracht gaven, de oude overblijfselen in „theater-kasteelen" te veranderen.

Verder zeggen de beoefenaars van de geschiedenis der kunst, dat slechts menschen, die het aan helder

inzicht ontbreekt, kunnen meenen, dat het mogelijk is, een bouwwerk door een restauratie te verbeteren of in waarde te doen toenemen. Want een hedendaagsch architect kan immers niet in den geest van een tijd die achter hem ligt werken. Zij die zoo spreken zouden het beter vinden, dat een bouwval zoo beroemd en zoo mooi als die van het slot te Heidelberg door verweering geheel verdween, dan dat aan het nageslacht een gerestaureerd, dus vervalscht gebouw werd nagelaten.

Bij de tegenstanders der restauraties voegen zich ook die kunstenaars en kunstliefhebbers, die het in den tegenwoordigen tijd toepassen der historische stijlen als een zonde tegen den Heiligen Geest (*sic. Vert.*) en als een achteruitgang der kunst beschouwen, die van den bouwmeester verlangen, dat hij de eischen, die de moderne tijd stelt, met moderne middelen zal bevredigen.

De voorstanders der restauratie maken meest gebruik van groote woorden (men houde in het oog, dat de schrijver hier Duitsche toestanden behandelt! *Vert.*) Zij noemen de kunsthistorici kunsthysterici, die zich alleen met theorie bezig houden, of zien hen aan voor impotente kunsteunuchen, die slechts daarom de restaureerende architecten bestrijden, omdat zij zelf onmogelijk een restauratie tot stand zouden kunnen brengen.

Zoo is het publiek dan ook in twee kampen verdeeld. Vele menschen vinden het prettig, als een oud gebouw vernieuwd wordt. Zij zijn gaarne bereid daarvoor geld te geven, en als de architect, met het werk belast, slechts naam heeft, dan twijfelen zij er geen oogenblik aan, of de restauratie, die ondernomen wordt is een verdienstelijk werk.

Tegenover die goedmoedigen, welke uit den aard der zaak het talrijkst zijn telt het publiek echter ook een schaar van anderen, die, meest de moderne richting op elk gebied toegedaan, vinden, dat onze tijd zijn geld weggooit door oude gebouwen te restaureeren, maar dat het beter zou zijn, de hedendaagsche kunstenaars te steunen, die bezig zijn ons een eigen stijl te verschaffen.

* * *

De schrijver is van meening, dat beide partijen door overdrijving onbillijk worden tegenover elkander. Hij erkent, dat de restauraties, zooals die tegenwoordig in Duitschland worden uitgevoerd, te ver gaan, maar zou toch niet willen dat men de oude gebouwen eenvoudig weg liet vervallen.

Hij herinnert aan den Wartburg, aan de gerestaureerde kasteelen langs den Rijn, en begrijpt niet, hoe zulke werken indertijd konden tot stand komen zonder dat iemand daartegen opkwam, verbaast er zich over, dat de Duitschers met die restauraties in de wolken waren. Hij wijst er op, hoe ieder jaar Stolzenfels, een kasteel zonder eenige waarde, door 20.000 bewonderende reizigers wordt bezocht, en hoe de geheel verknoeide Wartburg een nog grooter aantal menschen trekt. En tot zijn spijt moet hij erkennen, dat deze methode van restaureeren in Duitschland nog in de twintigste eeuw wordt gevolgd, zooals bij den Kaiser-Pfalz te Goslar of bij het kasteel Berg aan de Wupper.

De schrijver verbaast er zich over, dat voortdurend gebouwen op deze wijze onderhanden genomen worden, zooals de Munsterkerken te Ulm en te Freiburg, de Mariënburg, het slot te Heidelberg en andere meer. Waarschijnlijk weet hij wel, dat de tegenwoordige Duitsche keizer een voorstander dezer restauraties is, maar durft hij niet te zeggen, waar de schoen wringt.

Tot slot geeft hij de regelen aan, die naar zijn meening in acht genomen dienen te worden bij het instandhouden van oude bouwwerken.

Bij die regelen zijn er verscheidene die wij goed, andere echter, die wij verkeerd achten. Goed vinden wij, dat er aan een geschiedkundig bouwwerk niets veranderd wordt, dat men, wat er aan gerestaureerd wordt, door een opschrift aanduidt, dat men geen werken onderneemt, die slechts voor korten tijd baat kunnen geven, dat men opmetingen doet, dat men alles, wat voor den dag komt, bewaart, dat men het gewoon onderhoud na de restauratie niet verwaarloost, dat men een deskundige met het toezicht op de herstellingen belast. Al dit goeds wordt echter teniet gedaan door één regel, die luidt, dat men streven moet, al wat men herstelt zóó te doen, dat het niet bemerkt wordt. Om dit te bewerken wil de schrijver, dat steenen, leien en pannen gekleurd of kunstmatig met groen, als ware het mos, bekleed zullen worden en hij geeft zelfs recepten, hoe dit geschieden kan. Zulk een handelwijze lijkt ons zóó bedriegelijk toe, dat wij haar ten eenenmale verwerpen.

Verscheidene voorbeelden van naar des schrijvers meening goed geslaagde restauraties worden gegeven. Merkwaardig vooral is wat wordt opgemerkt naar aanleiding van het Castello Sforzesco te Milaan. Van dit gebouw toch heeft Viollet-le-Duc een afbeelding in zijn Dictionnaire gegeven, die het voorstelt, zooals het oorspronkelijk geweest zou zijn. Maar die afbeelding, zegt de heer Ebhardt, is „karakteristiek voor de willekeurigheid, waarmede deze groote meester bij zijn bekoorlijke restauratiën te werk ging." Zoo begint men dus Viollet-le-Duc toch eindelijk in de kaart te kijken.

Het tweede boekje, van den heer Stiehl, wijst er op, hoe weinig waarde er tot dusver in Duitschland aan de oude burgerhuizen wordt toegekend. Zij worden afgebroken, om voor „opdringerige en toch waardelooze" nieuwe scheppingen plaats te maken. Honderden van alleraardigste huisjes in Duitschland worden ieder jaar gesloopt. De schrijver meent, dat dit zoo niet voort mag duren, en dat maatregelen genomen moeten worden, om dit vandalisme te doen eindigen. Hij laat zich over deze maatregelen echter niet uit, doch doet in 21 fraaie afbeeldingen zien, hoe belangwekkend deze gebouwen kunnen zijn.

Goede opmetingen acht hij dringend noodig, en al erkent hij, dat wel het een en ander gedaan is, om die te maken en te publiceeren, hij wijst er op, dat alleen de huizen uit wat men als de bloeiperiode der kunst beschouwt afkomstig, de aandacht hebben getrokken, doch dat daarentegen die uit het laatst der 18e en het begin der 19e eeuw verwaarloosd zijn. Een sedert verschenen werk van Lambert en Stahl is wel geschikt om die leemte eenigszins aan te vullen, doch er dient meer te geschieden.

Het is te hopen, dat ook hier te lande de wenken van den heer Stiehl zullen opgevolgd worden. In den tegenwoordigen tijd, nu de periode tusschen 1750 en 1850 zoo de aandacht trekt, zouden afbeeldingen van buitenhuizen, toen gebouwd, zeer welkom zijn.

De heer Stiehl zegt niet, op welke wijze de oude overblijfselen gerestaureerd moeten worden, en het heeft zelfs den schijn, alsof hij aan zulke restauraties geen groote waarde hecht, doch meer verwacht van het bewaren der oude gebouwen in den toestand, zooals ze tot ons kwamen. Dat hij vóór alles, afbeeldingen en opmetingen verlangt is zeer goed gezien. Want dan blijft er tenminste een herinnering aan zulke huizen over, ook al moeten zij als offer aan den geest des tijds vallen.

EEN NIEUW HUIS IN OUDEN BOUWTRANT OPGETROKKEN.

Aan de Januariaflevering van het maandschrift Het Huis uitgegeven door den architect Eduard Cuypers, dat wij reeds vroeger in onze rubriek „Boekbeschouwing bespraken, ontleenen wij thans twee afbeeldingen waaromtrent de tekst, onder het hierbovenstaand opschrift het volgende bijschrift geeft:

„Hoewel het in strijd is met de evolutie in de kunst, om in onzen modernen tijd te bouwen op de wijze, zooals men dit in vroeger eeuwen deed, vooral wanneer bij eene gelijke hoofdconceptie, tevens de architectonische onderdeelen naar motieven uit dien tijd gecopieerd worden, zoo kan het in sommige gevallen een praktische eisch wezen, dat het nieuw opgetrokken gebouw ons door zijn uit- en inwendig aanzien herinnert aan tijden, die reeds ver achter ons liggen."

„Een dergelijke eisch deed zich voor bij het bouwen van een winkel van oudheden in de Kalverstraat te Amsterdam, in welk huis de vertrekken zich door hun architectuur en betimmering moesten leenen tot plaatsing van oude meubelen en verdere oude kunstvoorwerpen.

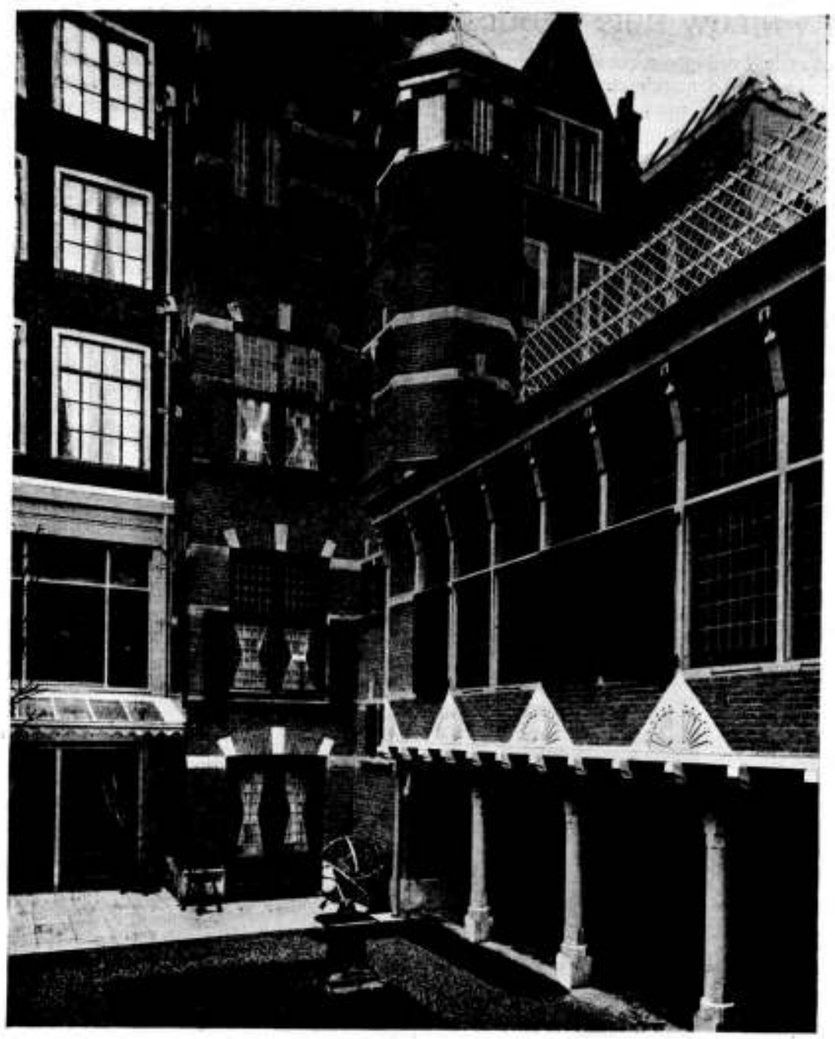
WINKELHUIS AAN DE KALVERSTRAAT TE AMSTERDAM. VOORGEVEL.

Deze winkel is in oud Hollandschen trant, uit het overgangstijdperk van laat Gothiek naar vroeg Renaissance, gebouwd. De geheele gevel is opgetrokken uit Vechtsche metselsteen met zandsteenen banden, dorpels en latei en. Deur- en raamkozijnen en puibalken zijn in eikenhout bewerkt. Door het terugspringen der ingangspui ontstaat een overdekt portiek en tevens een voldoende beschutte uitstalruimte. De achtergevel is met dezelfde materialen, geheel in overeenstemming met den voorgevel, bewerkt. Het traptorentje is het voornaamste architectonische détail, met zijne aansluiting aan den achtergevel en overgang naar de galerij, die het bestaande oude gebouw met het nieuwgebouwde vereenigt. Deze galerij rust op houten stijlen en vormt zoodoende een overdekte plaats, geschikt tot étalage in den tuin, die volgens oud-hollandsche schema's is aangelegd."

Het tijdschrift heeft met ingang van dit jaar een belangrijke uitbreiding ondergaan en verschijnt nu grooter formaat geheel op kunstdrukpapier gedrukt. Het zal ook voortaan niet meer uitsluitend werken van den heer Cuypers bevatten. Deze heeft zich namelijk verzekerd van de medewerking der heeren Jan Kalf en Dr. W. Vogelsang. De laatste geeft in de Januari-aflevering een artikel over Antiek Glaswerk, de eerste een artikel over Oud Keukengerei, beide met fraaie illustraties.

EEN LOOS REDENAAR.

Het „ornamentlooze voorwerp", dat de heer Berlage, toen hij onlangs in „Architectura et Amicitia" het woord voerde, den bouwmeesters als het ideaal der toekomst heeft voorgesteld, bezwaart veler maag. Zij vreezen, mocht de redenaar een goed profeet blijken, broodeloos te worden en zien al den tijd in het verschiet, dat het publiek redeloos, het vak reddeloos en de architecten radeloos zullen zijn, zoodat men

WINKELHUIS AAN DE KALVERSTRAAT TE AMSTERDAM. ACHTERGEVEL.

dan in de kunst zal beleven, wat, volgens de geschiedschrijvers anno 1672 in de politiek werd aanschouwd. Reeds zijn die tobbers zóó droevig gestemd, dat zij het sombere „Vaderloos, moederloos" neuriën, als zij aan hun teekentafel staan en bedenken, dat zij weldra, wanneer de tempel der bouwkunst afgebroken zal zijn, het „verdreven van huis" op zich zullen moeten toepassen. En dan blikken zij in een troosteloos verschiet. Klantloos en werkloos te zijn beteekent immers dakloos te worden, etenloos (gelukkig niet gewetenloos), kleedingloos en al de akelige loosheden meer over zich te zien komen, die het gevolg zijn van geldeloosheid. En dat alles door dat verwenschte „ornamentlooze voorwerp", dat de eerste de beste ingenieur der toekomst zal kunnen leveren!

Maar wie kent niet het liedje „van het looze Molenarinnetje", of althans niet dat „van het meisje loos, dat zou gaan varen als lichtmatroos", wat nog meer populair is? Deze looze jonge dochters hielden haar minnaar oolijk voor het lapje. En nu gelooven wij, dat ook de looze redenaar zijn gehoor maar wat wijs heeft willen maken. Hij deed ons denken aan den Japanschen tooneelspeler, die onlangs hier te lande avond aan avond „harakiri" bedreef. De menschen griezelden er van .... doch de gewaande zelfmoordenaar bleef springlevend.

Het is zeker waar, dat alle pogingen, om ons aan een nieuwen stijl te helpen, tot dusver op niets zijn

uitgeloopen. Maar moeten wij daarom maar bij de pakken gaan neerzitten en zeggen, dat het einde der architectuur gekomen is? Moeten wij, omdat de gemeentebesturen tegenwoordig meer en meer neiging toonen, de bouwmeesters aan banden te leggen, waarvan het nut nu reeds door menschen, die tot oordeelen bevoegd zijn, wordt betwijfeld, als vaststaande aannemen, dat de bouwkunst zich nooit uit die banden zal kunnen losmaken, en weer een vlucht nemen, als voorheen?

Wie zegt, dat de bouwkunst der toekomst niets anders zal zijn, dan het maken van „ornamentlooze voorwerpen", dat zij dus in de ingenieurskunst zal overgaan, derhalve een zachten dood zal vinden, miskent den menschelijken aard. Reeds in het boek Genesis wordt verkondigd, dat de mensch van brood alleen niet leven zal, waarmede te kennen wordt gegeven, dat hij behalve stoffelijke nooddruft ook geestelijke behoeften heeft.

In het handwerk, bestemd om te voldoen aan de eischen, die het leven stelde, openbaarde zich het eerst de menschelijke kunstvaardigheid. Doch even oud is het gebruik, om het vervaardigde te versieren. Het is bij de weefkunst, die kleederen verschafte, en bij de pottenbakkerskunst, die voor het bereiden van het voedsel noodzakelijk was, dat wij de oudste ornamenten aantreffen. Uit de verschillende wijzen, waarop de draden, waarvan de stoffen vervaardigd werden, door elkander werden gevlochten, ontstonden bijna onwillekeurig versieringsmotieven, als kruisen, bandornamenten, randen en dergelijken. Het drijven der metalen, een kunst, die zich in de hoogste oudheid verliest, leidde tot het maken van versierselen als cirkels, spiralen en soortgelijke lijnen.

Wie een denkbeeld van de kunst in dezen aanvang der menschelijke beschaving wil krijgen, richte zijn schreden naar het museum te Zurich. Daar worden tal van voorwerpen bewaard, in de Zwitsersche paalwoningen gevonden. Wel leefden de menschen, die deze woningen stichtten, in veel latere tijden dan de voorouders der Oostersche volken, maar wanneer men in het oog houdt, hoe de kunstuitingen van alle stammen, die aan het begin hunner ontwikkeling staan, een zelfde karakter vertoonen, dan is het verschil van tijd, hoe aanzienlijk ook, van geen beteekenis.

De overblijfselen van vlechtwerken, die in de paalwoningen gevonden werden doen duidelijk zien, hoe de eerste ornamenten ontstaan zijn, die later zoo algemeen verbreid en toegepast werden. Een vergelijking van wapenspitsen uit het steentijdperk met de uit brons vervaardigde, welke men in de paalwoningen aantreft, doet inzien, hoe steeds de natuur de leermeesteresse der kunst was.

Waren dus de eerste ornamenten als vanzelf uit de techniek van het vlechten of weven voortgekomen, reeds spoedig werden er gemaakt, die onmogelijk uit het handwerk kunnen worden afgeleid. Op pottenbakkerswerk toch worden ornamenten gevonden, die daar opzettelijk zijn aangebracht als navolgingen van weefsels. Kan ook soms als verklaring hiervan worden aangenomen, dat die ornamenten een herinnering zijn aan de vlechtwerken, waarmede de vaatwerken, zooals nog de Italiaansche wijnflesschen, omgeven werden, om tegen breken gevrijwaard te blijven, meestal bestaat voor een dergelijke veronderstelling geen grond, te minder als men soortgelijke versierselen ook op metalen voorwerpen vindt.

Er blijft dus geen andere veronderstelling over, dan dat deze ornamenten hun aanzijn alleen aan den lust tot versiering, welke de vervaardigers der voorwerpen bezielde, danken. Mag aanvankelijk de mensch misschien alleen oog gehad hebben voor het nuttige, voor alles wat hem helpen kon, den strijd om het bestaan te voeren, reeds zeer spoedig voelde hij de neiging bij zich opkomen, om van zijn levenslust door allerlei versieringen blijk te geven.

Het is niet mogelijk, na te gaan, wanneer bij de verschillende volken deze kunstzin zich voor het eerst heeft geopenbaard. Het begin dier kunstontwikkeling moet ongetwijfeld in voorhistorische tijden vallen. Even onmogelijk is het, om vast te stellen, welke soorten van versieringen de oudste zijn. Er worden drie typen van ornamenten gevonden. Het eerste is dat, uit lijnen samengesteld, soms rechthoekig op elkander staande, dan weder zigzagsgewijze geschikt, of zich spiraalsgewijze door elkander slingerend. De tweede soort bestaat uit een groote verscheidenheid van aan het plantenrijk ontleende motieven, terwijl de derde soort naar de voortbrengselen van het dierenrijk gevolgd is; waarbij nu eens zeebewoners als inktvisschen of weekdieren, de voorbeelden leverden, dan weer zoogdieren, als paarden, geiten en leeuwen, gebruikt zijn.

Het uit lijnen bestaande ornament herinnert het duidelijkst aan een vroegeren oorsprong uit een bepaalde techniek; het is ook tevens het meest verbreid. Voorwerpen daarmede versierd, werden op de meest verschillende plaatsen gevonden, zoo te Hissarlik, waar Schliemann het oude Ilion ontdekte, te Mykene, op Cyprus, in Etruskische graven bij Bologna, in de Zwitsersche paalwoningen, in de Friesche terpen, in Skandinavië.

Kan men dus in deze, uit lijnen samengestelde, versierselen de oudste voortbrengselen van menschelijken kunstzin waarnemen, dit sluit niet uit, dat ook aan de plantenornamenten, bij voorbeeld die der eerste Grieken, een zeer hooge ouderdom moet worden toegekend. Het nabootsen toch van de levende natuur was iets, waarmede de mensch zich al zeer vroeg moet hebben beziggehouden. Uit den aard der zaak konden evenwel deze nabootsingen der natuur niet zoo algemeen voorkomen als de uit lijnen samengestelde ornamenten. Immers iedere streek had hare bepaalde flora en fauna; slechts bewoners van het hooge noorden konden op de gedachte komen, afbeeldingen van rendieren in beenderen te griffen, terwijl alleen die volken, welke de kuststreken der Egeïsche zee bewoonden, de in die zee voorkomende dieren als voorbeelden voorbeelden voor hun ornamenten konden nemen.

Zoo wijzen de navolgingen van leeuwen op het Oosten; indien men, in lateren tijd, deze dieren ook vindt afgebeeld op voorwerpen, vervaardigd in landen, waar de koning der woestijn zich nimmer heeft opgehouden, dan moet de verklaring daarvan in het toenemend verkeer onder de volken gezocht worden. Langzamerhand kwamen de verschillende stammen, die in de vroegste periode geheel op zich zelf geleefd hadden, met elkander in aanraking; ook hun kunst ondervond den invloed van dit verkeer, en zoo wordt het voor den onderzoeker moeilijk, in het ornament te onderscheiden wat oorspronkelijk is en wat geleidelijk is overgenomen.

Overal ziet men, dat de kunst op de kunstnijverheid is gevolgd. Het nabootsen van planten en dieren gelukt aanvankelijk niet zoo goed als het bedenken van telkens nieuwe samenstellingen van lijnen. Wordt een enkele maal beproefd, iets wat op een menschelijk figuur gelijkt, te maken, dan komt er niets voor den dag dan een afzichtelijk monster. In de eerste tijd-

perken der beeldende kunst wordt van het menschbeeld bijna nooit gebruik gemaakt. Het ornament in den eigenlijken zin speelt in de oudste kunstuitingen van alle volken de hoofdrol. Het wordt gebruikt niet slechts om allerlei voorwerpen te versieren, doch ook om voortbrengselen van bouwkunst op te tooien.

Toen de menschheid dus in haar kindsheid was, maakte zij *geen* „ornamentlooze" voorwerpen. Dit weet de looze spreker, die in Architectura het woord voerde, natuurlijk zeer goed. Wanneer wij daarom eenigszins uitvoerig stilstonden bij wat in dit ver verleden vervaardigd werd, dan deden wij dit niet, om het geheugen van den heer Berlage op te frisschen, maar om onzen lezers te doen zien, dat de zucht tot versieren den mensch van oudsher eigen geweest is.

En sedert is men aan het versieren gebleven. Niet alleen de geschiedenis der beeldende kunst bewijst dit. Maar het kind, dat een pop opsmukt met linten, de boerenmeid die op St. Jan de hagelwitte huif van de kar met geurende bloemtrossen behangt, de zadelmaker, die met blinkende koperen nagels figuren op de paardentuigen aanbrengt de hovenier, die bloemperken aanlegt, die allen zijn versierders.

De negentiende eeuw heeft de menschen van de wijs gebracht, omdat zij beproefde, binnen een paar tientallen van jaren nog eens hetzelfde te doen, waarvoor vroeger dertig eeuwen noodig geweest waren. Het was als een repetitie aan het einde van een cursus, maar er bestond geen verhouding tusschen den tijd, die aan den leergang besteed was en dien, aan de repetitie gewijd. Daarom is die repetitie als een kwade droom geweest, waaraan men nog met schrik denkt.

Doch nu is dat achter den rug, een nieuwe cursus kan worden begonnen, en .... nu komt men der menschheid vertellen, dat het onderwijs gestaakt moet worden, omdat het „ornament" niet meer van onzen tijd is! Geen oogenblik meer vermorst aan de dwaasheden, waarin dertig eeuwen behagen geschept hebben, maar uitsluitend ons bezig gehouden met de ernstige wetenschap, die ons de maatregelen van overheidswege ter bevordering der hygiene, tot vermindering van het brandgevaar, die ons ook het nooitvolprezen gewapend beton heeft geschonken, die de bacteriën ontdekte en het houtcement, de telefoon en de waterclosets ons leverde, van wie, in een woord, alles afkomstig is, wat het hedendaagsche leven behoeft.

Men kent het verhaal van den minnaar, die tegen zijn geliefde een ongemeen ernstig betoog had gehouden, en tot antwoord kreeg: „*Tes discours sont fort bons, mais j'aime mieux tes baisers*". De heer Berlage deed ons aan dezen minnaar denken. Hij meent het goed en wijst, als een tweede Savonarola, zijn gehoor op de ijdelheid van alle versiering. Doch de menschheid is als de bovenbedoelde geliefde. Zij vindt dit alles goed en wel, een deel van haar zal zelfs veel, wat zij bewonderde, vrijwillig naar den brandstapel brengen, doch, ten slotte, komen de oude neigingen weer boven, en vraagt zij van het leven wat anders dan de ernstige wetenschap haar geven kan, wil zij, dat de kunstenaars weer aan het versieren gaan als weleer, opdat schoonheid in het vervolg ook de menschen verkwikke en verheuge.

Want de mensch kan van brood alleen niet leven. Een „ornamentlooze" wereld zou niemand behagen; wie verwijlt er graag in een boomlooze streek, waar niets dan koren groeit? En wie, die in zulk een land vertoeven moet, is niet zelfs dankbaar voor de klaprozen en de korenbloemen, die toch eigenlijk slechts schadelijk onkruid zijn?

Wij hebben geen vrees, dat ooit een „ornamentlooze" tijd zal aanbreken. Nietzsche, onder wiens invloed tegenwoordig velen staan, moge profeteeren, dat er een „*Umwerthung aller Dinge*" aanstaande is, dat leelijk mooi zal worden en mooi leelijk, wij kunnen niet aannemen, dat de menschheid als geheel zoo plotseling van aard zal veranderen, dat zij „het onversierde voorwerp" als haar hoogste ideaal zal beschouwen.

In zulk een bodemlooze put zal ons nageslacht niet verzinken, zulk een hopelooze eentonigheid zal het niet dulden, voor zulk een grenzenlooze verveling zal het bewaard blijven, naar wij hopen en verwachten. De looze spreker van Architectura kan niet zoo harteloos zijn, dat hij zou willen medewerken, om ons zulk een treurige toekomst te brengen.

Laten dan degenen, wien de rede van den heer Berlage reeds slapelooze nachten deed doormaken, weer moed vatten, laten zij bedenken, dat, al is onze tijd, wat de kunst betreft misschien wat machteloos en krachteloos, het toch daarom nog geen vruchteloos pogen behoeft te zijn, om weer naar wat beters te streven. Is het zwerk misschien ook tijdelijk verduisterd, daarom behoeft er niet aan gewanhoopt te worden, dat wij weer een wolkenlooze hemel zullen aanschouwen. Waren wij in onze versieringen tot voor korten tijd mogelijk wat bandeloos, was de eigenlijke stijl uit wat wij schiepen ook spoorloos verdwenen, dit kan toch geen reden zijn, om het kunstkapitaal, door zooveel geslachten bijeengebracht, voortaan renteloos te laten liggen en ons, als Warenar of Harpagon, tot de soberheid van het „ornamentlooze voorwerp" te bepalen. Het is zeker niet goed, roekeloos met dit kapitaal om te gaan, maar een bescheiden gebruik mag er toch wel van gemaakt worden.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG

uitgeschreven door het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

Programma.

De prijsvraag omvat twee plans: *a.* eene boerderij op klei- en zavelgrond, hoofdzakelijk ingericht voor het gebruik van bouwland; *b.* eene boerderij, hoofdzakelijk ingericht voor het gebruik van weideland.

De boerderij wordt gerekend te zijn gelegen aan een verharden weg in een opstrekkende heert land, ongeveer tot gelijke grootte aan beide zijden van dien weg. De afstand van den voorgevel tot den weg moet ongeveer 25 meter bedragen. De geheele oppervlakte van het bouwterrein, met inbegrip van de noodige ruimte voor open plaats, lanen, moestuin, boomgaard, mestvaalt enz., mag niet meer dan 0.75 H.A. bedragen. Het terrein rondom de gebouwen ligt 0.30 M. boven den as van den weg en 1.00 M. boven den hoogsten waterstand.

Het geheel moet bevatten:

a. Woning voor den eigenaar-landbouwer, waarin 2 woonvertrekken, 1 kantoor, 2 slaap- of logeerkamers, keuken, wasch- of karnhuis, kelder, zolder, gangen, meidenslaapplaats met alcoof, bergplaats voor brandstoffen, regenbak, 2 privaten en verdere geriefelijkheden, waarbij o. m. te letten is op voldoende verlichting en verwarming van het dienstbodenvertrek.

b. Stallen voor een voldoend aantal paarden, rundvee, schapen, varkens, kalveren, pluimvee enz. Door alle stallen drinkwaterleiding, in gemeenschap met put of regenbak, en rioleering voor ieder naar de mestvaalt, bergplaats voor fourage en gereedschappen, tuigen enz. In de onmiddellijke nabijheid dezer stallen een slaapplaats voor knechten met alcoof.

c. Een *Schuur* van voldoende grootte, dienende tot bergplaats voor ongedorschte granen, zaden, peulvructen, stroo en hooi. Desverkiezende kan hier bij de vaste schuur een loods worden ontworpen om genoemde producten tijdelijk onder dak te brengen. Verder een dorschvloer met voldoende ventilatie, een tijdelijke bergplaats en een vaste bergzolder voor gedorschte granen enz.

d. Een *wagenhuis* met bergplaats voor rijtuigen, wagens, karren enz. en voor alle benoodigde landbouwwerktuigen.

Voorts alle bij eene boerderij strikt noodige ruimten, benevens buitenprivaat, mestvaalt (niet gemetseld of overdekt); gelegenheid tot het verkrijgen van het noodige spoel- en drinkwater buiten.

Het wordt den ontwerper vrij gelaten alle vereischte ruimten zooveel mogelijk onder één dak te brengen of over verschillende gebouwen te verdeelen.

Eene houten, geheide of andere fundeering is niet noodig. Alle ruimten moeten zooveel mogelijk gelijk met den beganen grond worden ontworpen, alleen slaapplaatsen en slaap- of logeerkamers mogen op de verdieping worden geplaatst.

De gebouwen moeten solide doch licht, eenvoudig, zonder luxe, doch vooral practisch in 't gebruik en zoo weinig mogelijk brandgevaarlijk worden geconstrueerd. Het geheel moet een landelijk karakter dragen, waartoe de omgeving kan meewerken; de ruimte tusschen de gebouwen en den weg kan als tuin voor genot worden aangelegd.

Gevraagd worden voor bovenbedoelde 2 plans telkens: een *plattegrond* met in de ruimten ingeschreven bestemming; *opstanden* van verschillende gevels op een schaal van 1 à 100. Een *situatie* van 't geheel op een schaal van 1 à 250.

Van *één* der twee plans, *een plattegrond* met ingeschreven bestemming en hoofdafmetingen der vertrekken en ruimten, een *lengte-* en een *dwarsdoorsnede* van ieder gebouw op een schaal van 1 à 50. Een *detail* van de stalinrichting c. a., waaruit de samenstelling enz. voldoende blijkt, op een schaal van 1 à 20.

Alle teekeningen moeten in zwarte inklijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of waterverf zijn aangebracht, kleuren mogen op de teekeningen niet voorkomen. De ontwerpen moeten vergezeld gaan van een duidelijke *omschrijving* en deze voornamelijk aangeven het te gebruiken materiaal en de daarvoor bedoelde afmetingen. Een gedetailleerde *begrooting van kosten*, welke voor ieder plan eene som van *f* 15.000 niet te boven mag gaan.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd:

Een 1e prijs *f* 150 met verguld zilveren medaille der Maatschappij.

Een 2e prijs *f* 50 met zilveren medaille der Maatschappij.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op den 1sten Maart 1906 franco worden ingezonden bij den secretaris der maatschappij, den heer H. D. Ebbens te Nieuw-Beerta.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of herkenningsteeken en vergezeld gaan:

1o. van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger, waarop een motto of herkenningsteeken overeenkomende met dat, op de teekening aangebracht; 2o. van een open brief, waarin een correspondentieadres.

Art. 3. Het schrift op de teekeningen en van andere stukken moet van een andere hand zijn als die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken voor dat de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van artt. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit vier personen, waarvan twee bouwkundigen. Bij staking van stemmen is de jury bevoegd zich een vijfde lid te assumeeren.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het hoofdbestuur de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der maatschappij. Het hoofdbestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury alle ontwerpen tentoon te stellen op een door het hoofdbestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij de secretaris der Maatschappij, op vertoon van het in art. 2 genoemde herkenningsteeken, of worden desverlangd franco teruggezonden.

Art. 11. Alleen deswaardige ontwerpen komen voor bekroning in aanmerking.

Het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid:

R. P. DOJES, *Voorzitter.*
H. D. EBBENS, *Secretaris.*

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND

's-GRAVENHAGE. Het door den rijksbouwmeester, den heer J. van Lokhorst, opgemaakte ontwerp voor het nieuwe gymnasium op het door mr. Goekoop aan de gemeente ten geschenke gegeven terrein aan de Laan van Meerdervoort en voor den bouw waarvan de raad 3½ ton toestond, heeft de bezwaren, verbonden aan de smalle gedaante van het terrein, trachten op te lossen door het plaatsen van een langwerpig vierkant gebouw, aan éene zijde (westkant) open.

De voorgevel, aan de Laan van Meerdervoort, is bewerkt met verschillende versieringen, ontleend aan de zinnebeelden der wetenschap. De bovenste verdiepingen hebben trapjesgevels en trapeziumvormige daken met dakvensters.

De hoofdingang van dit front bevindt zich niet in het midden, doch ter zijde, in de richting van de Tasmanstraat en leidt onder een gedecoreerd poortje naar een binnenplaats, waar op den achtergrond rechts de middenvleugel de entrée geeft tot de leerlocalen door een ruime vestibule waarin een breed trappenhuis onder bogen. De open ruimte voor het middengebouw zal benuttigd worden tot speelplaats voor jongens en de tuin achter de hoofdvestibule tot ontspanningsplaats voor meisjes.

De vertrekken op den beganen grond of rez de chaussée in den vleugel langs de Laan van Meerdervoort zijn bestemd tot vertrekken voor: rector, curatoren, spreekgelegenheid, docenten en wachtkamer.

De tegenoverliggende vleugel op den beganen grond, dus gescheiden door vestibule en gedeelte tuin, bevat zes leerklassen, een kleedkamer en gymnastieklocaal; op de 1e verdieping aan de straatzijde zijn lokalen voor natuurkunde, voor de leeraars en een ruime gehoorzaal of aula, bestemd voor museum voor Grieksche modellen en oudheden.

Van de tegenovergelegen 6 klassen is dit deel van den voorgevel gescheiden door localen voor scheikunde, een laboratorium- en instrumentenzaal.

De tweede verdieping bevat in zijn rechthoekigen vorm een leeszaal voor aardrijkskunde, voor natuurlijke historie, een werkkamer en 6 klassen.

De portiek van den toegang tot het gebouw is versierd met het stedelijk wapen.

Het hoofdgebouw wordt bekroond door een toren.

Bij de behandeling van dit ontwerp in den gemeenteraad werd de aanvrage tot regularisatie van de kosten voor den bouw gecritiseerd door den heer Vas Dias in zoover de aanvankelijke raming ad f 208.000 tot f 353.000 was opgevoerd. De raadpleging van den rijksbouwmeester Van Lokhorst „welke heeren gewoonlijk duur uit zijn" gelijk de heer Vas Dias zeide), buiten het personeel van publieke werken, en buiten den raad om, werd ook door den heer van Wieringhen Borski gecritiseerd. De oorzaak van het dure plan ligt volgens den heer Dias, in de onnoodige decoratieve versiering van het gebouw, onnoodig voor 't doel en slechts uit een aesthetisch oogpunt te rechtvaardigen voor museumgebouwen. Alsnog wilde hij een eenvoudiger plan in overweging genomen zien. De heer Snouck Hurgronje lichtte de vermeerdering van bouwkosten toe door den meerderen omvang van den bouw dan aanvankelijk was berekend. Het oorspronkelijk cijfer was slechts een voorloopige raming voor de grondboringen waren geschied. Het inwinnen van het advies van den heer van Lokhorst had niet de duurte veroorzaakt. Overigens meende men aan een gemeentegebouw voor een inrichting van hooger onderwijs wel wat bijzondere zorg wijden uit een oogpunt van sierlijken, monumentalen bouw, waarop onze voorouders in verschillende steden steeds bedacht waren. Nu voor 't eerst een gebouw als dit in de residentie van gemeentewege zal worden opgericht, mocht men wel aan eischen van kunst en smaak trachten te voldoen, opdat wij het nageslacht kunnen toonen wat wij voor een betrekkelijk niet te hoog bedrag gewrocht hebben. Het gebouw zal ook ruimte bieden voor het bergen der afgietsels van oudheden, door den schenker van den grond den heer Goekoop, in Griekenland verzameld en die hij aan de gemeente in bruikleen zal geven. De uiterlijke versieringen van het gebouw zullen zeer zeker vereenvoudigd kunnen worden, maar zij behooren bij een aesthetische opvatting van den bouw, waartoe de specialiteit van Lokhorst is genaadpleegd.

Het plan is mooi, maar duur, zei de heer Vas Dias; dit erkende wethouder Bevers. Maar de raming van f 208.000 tot f 290.000, betrof slechts een voorloopige raming die later al klom, waarvan f 26.000 ten gevolge van de omvangrijke ruimte die bebouwd moest worden, terwijl overigens het ontwerp van den heer van Lokhorst monumentaler was dan dat van de gemeentelijke bouwkundigen, die zich aan de Haagsche tradities van eenvoud hielden. Kon de geprojecteerde toren niet vervallen, had de heer Dias gevraagd. Neen, zeggen de deskundigen, omdat door den toren het silhouet van het gebouwencomplex het beste uitkomt. Mogelijke bezuiniging daarop zou circa f 5000 kunnen doen uitsparen.

De voordracht werd ten slotte eenparig goedgekeurd.

— Het dagelijksche bestuur der Zuiderzee vereeniging heeft bij E. J. Brill te Leiden uitgegeven: „De afsluiting en drooglegging der Zuiderzee in de beiden Kamers der Staten-Generaal."

Daarin wordt een overzicht gegeven van het belangrijkste wat van Maart 1902 tot Februari 1905 in de beide Kamers over de Zuiderzeezaak is verhandeld. Het bestuur was van oordeel, dat verschillende beweringen en opmerkingen tijdens en naar aanleiding van het verhandelde dringend een weerlegging van de zijde der Zuiderzee-vereeniging eischten. Daarom heeft het zijn secretaris mr. Vissering de opdracht gegeven aan het overzicht van deze begrootingsdebatten een naschrift toe te voegen met een afzonderlijke nota over het visscherijbezwaar, waarin verschillende belangrijke punten nog kortelijk worden behandeld.

Haarlem. Ter herdenking van het 25-jarig bestaan van de school voor kunstnijverheid alhier zullen dit jaar gedurende de maand Juli naast de tentoonstelling van het werk der leerlingen eenige lokalen worden beschikbaar gesteld voor het tentoonstellen van werken van oudleerlingen.

De commissie vleit zich, dat vele oud-leerlingen aan deze tentoonstellingen zullen willen deelnemen, en verzoekt hen zich daartoe bij den Directeur der school te willen aanmelden.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Maart bezocht door 567 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 167 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

Rotterdam. Naar wij vernemen hebben de verschillende eigenaars der verschillende panden, behoorende tot het blok huizen dat begrensd wordt door het Ziekenhuis met zijn terrein, den Coolsingel, den Binnenweg en het Gasthuisslop alhier, een schrijven ontvangen van den directeur-generaal der Posterijen en telegrafie, waarin hun gevraagd wordt, of en zoo ja tegen welken prijs zij bereid zijn tot verkoop aan het rijk van de aan hen behoorende onroerende goederen, in genoemd blok gelegen.

Uiterlijk 15 April wordt op dat schrijven antwoord verwacht en mededeeling van het tijdstip, waarop de aanvaarding zou kunnen geschieden.

De bedoeling zou zijn, op de plaats, waar thans de verschillende panden staan, een nieuw post- en telegraafkantoor te bouwen. De oppervlakte van den grond is meer dan tweemaal zoo groot als die van de plaats, waarop het tegenwoordig post- en telegraafkantoor gebouwd is.

— Dinsdagavond heeft in de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken alhier, een voordracht over „de middelen tot overwinning van groote hoogte-verschillen in kanalen" gehouden, welke voordracht, den 14den Februari in de vergadering van het Koninklijk instituut van Ingenieurs te 's-Gravenhage door hem voor de eerste maal was ten beste gegeven.

Utrecht. Aan het Spoorwegcongres, dat in Mei a. s. te Washington zal worden gehouden, zullen namens de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen als afgevaardigden deelnemen de Heeren L. H. N. Dufour, Ingenieur in algemeenen dienst en F. J. des Tombe, Ingenieur, die vergezeld zullen worden door de Heeren F. A. Brandt en W. H. H. M. Berentzen, adjunct-ingenieurs.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's-lands B. O. W. in Ned. Indië zijn: Toegevoegd: aan den chef der 5e waterstaatsafd. voor de bevloeiing in de afd. Djember der res. Besoeki, de adspirant-ingenieur H. van Breen; tijdelijk aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen c. a. in Oost-Semarang, de tijd. ing. 3e kl. C. Robbers; aan den chef der irrigatie-afd. Brantas, 5e waterstaatsafd. voor de afwateringswerken in Zuid-Panaroekan (res. Besoeki), enz., de opz. 3e kl. K. Ott.

Overgeplaatst: naar de res. Batavia, als eerstaanwezend, de ing. 1e kl. C. Sijthoff; naar de res. Pasoeroean, de opz. 2e kl. J. Dogterom.

Gesteld: ter besch. van den resident van Pasoeroean, voor den bouw van een krankzinnigengesticht te Lawang, c.a., de opzichter 3e kl. B. C. Dijkstra.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der op te richten ambachtsschool te Brielle, tractement f 1800, zich vóór den 10 April aan te melden bij het Bestuur aldaar. (1)

— 4 Bouwkundige opzichters. Aanbiedingen onder lett. A, aan den Boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.) (1)

— Compagnon met f 4000, en kennis van administratie of timmeren. Br. lett. V 1390, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Opzichter-Teekenaar. R. K. Br. letter K, aan P. E. van Piere-Bijsterveld, Boekhandel, te Eindhoven. (1)

— Electro-Technisch Teekenaar. Op een Installatie-Bureau. Br. lett. L K, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Teekenaar op een Technisch Bureau voor moderne krachtinstallaties, transmissies enz. Br. onder lett. V 1340, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Teekenaar, bij de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen. (Zie adv. in dit no.)

— Opzichter, bij de Staatsmijnen in Limburg. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Adspirant Opzichter, één van den Weg en één bij het Seinwezen bij de Mij. tot Expl. van Staasspoorwegen. (Zie adv. in no. 13.) (1)

— Directeur aan de Academie v. B. K. te 's-Gravenhage. (Zie adv. in no. 13.) (2)

— Vakman, in het bezit van 3 à f 5000, in een fabriek van Machinale houtbewerking. Br. onder lett. C O, aan D. A. van Nugteren's, Alg Adv.-Bureau, Beursstraat 17, Amsterdam. (2)

Bouwkundig-Opzichter bij Nico ter Kuile & Zonen, Enschede, niet boven 30 jaar. Salaris f 1200. (2)

40ste Jaargang. ZATERDAG 15 April 1905. No. 15.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE NIEUWE KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM.

Nederland telde in de middeleeuwen slechts één kathedraal. In 1559, toen nieuwe bisdommen werden opgericht richtte men bestaande collegiale of parochiale kerken tot kathedraal in.

De bisschoppelijke hiërarchie werd in de 19e eeuw hersteld. Toen is in het aartsbisdom Utrecht de kerk van de H. Catharina tot kathedraal verheven, gelijk reeds de St. Christoffelkerk te Roermond daartoe in de 16e eeuw was bestemd. Te 's Hertogenbosch vond men in 1559 de prachtige St. Janskerk zeer geschikt, om er den zetel van den bisschop in te plaatsen.

Het bisdom Middelburg is in de 19e eeuw door dat van Breda vervangen. Hier begon in 1857 de Heer P. J. H. Cuypers een nieuwe kathedraal. Te Haarlem deed de St. Jozefskerk in de Jansstraat langen tijd als kathedraal dienst, ofschoon zij voor groote plechtigheden veel te klein was.

Daar het niet gelukte, de oude St. Bavokerk van de Hervormden te koopen, werd tot den bouw eener nieuwe kathedraal te Haarlem besloten. De stichting geschiedde als een gedenkteeken aan het vijftigjarig priesterjubileum van Monseigneur Casper Joseph Martinus Bottemanne op 15 Augustus 1896, die sinds 30 September 1884 bisschop van Haarlem was.

Naam en vorm der kathedrale kerk zijn van ouds af innig verbonden geweest. Aan het oostelijk einde was de Oud-Christelijke basiliek, in navolging van de Romeinsche gerechtszalen van een nis voorzien. In deze nis stond de marmeren kathedra of zetel van den bisschop, met de zetels der geestelijkheid aan wederszijden. Daarom wordt nog nu de kerk van een bisschop zijne kathedraal genoemd.

De nieuwe kathedraal te Haarlem heeft den vorm van een kruis. Zoowel het schip als de kruisbeuk zijn 13 M. breed. Het koor is met een halven cirkel gesloten, en wordt omgeven door een trans, die de 7 M. breede zijbeuken verbindt. Zeven kapellen, eveneene halfcirkelvormig gesloten, komen in dien trans uit, zoodat de volledige plattegrond der Fransche kathedralen uit de middeleeuwen hier wordt aangetroffen.

De ontwerper, de heer Joseph Cuypers, had geen gemakkelijke taak. Immers het terrein tusschen de Leidsche Vaart en den Hollandschen Spoorweg was in zooverre minder gunstig gelegen, dat het westelijk van de stad zich bevindt. Wel zijn verschillende straten daar aangelegd, en is ook de Raamsingel, de zuidelijke grens der oude stad meer en meer bebouwd, doch het laat zich niet aanzien, dat dit stadsdeel ooit een centrale ligging zal verkrijgen, zooals dit bij een kathedraal toch gewenscht is. Daarbij bracht de oriëntatie mede, dat de westelijke gevel, eigenlijk de voorgevel der kerk, van de stad afgekeerd moest worden.

Het middenschip der kerk is even breed als dat van de St. Janskerk in den Bosch en van den Dom

te Keulen, doch een meter smaller dan dat van de oude St. Bavokerk te Haarlem. De beuken worden door pijlers van elkander gescheiden, die 10 M. hart op hart zijn geplaatst, terwijl bij de oude middeleeuwsche kerken die afstand meestal niet meer is dan 7 M.

Daar dubbele zijbeuken gemaakt zijn, is de plattegrond inderdaad grootsch aangelegd. Vooral de dubbele granieten zuilen in den koortrans maken een zeer goed effect. Alleen de wat geringe hoogte van den middenbeuk, die slechts 22 M. onder de sluitsteenen bedraagt, valt den beschouwer tegen. In de St. Janskerk van den Bosch is die hoogte 28 M., in de Domkerk te Utrecht 33 M., in de St. Bavokerk te Haarlem 30 M.

Het is te begrijpen, dat men tegen de kosten heeft opgezien, die aan het maken van een kathedraal, zoo hoog als de oude, verbonden zouden zijn. Daarbij kwam nog, dat de kerk niet, als de vroegere, uitsluitend als kathedraal moet dienen, maar ook het bedehuis eener parochie is. Niet alleen plechtigheden zullen daar worden gevierd, maar een groote schare van geloovigen moet daar ook naar de stem van een redenaar kunnen luisteren.

De binnenste zijbeuken zijn echter hooger, dan die der meeste oude kerken. Zij meten 18 M. tot onder de sluitsteenen, terwijl men in de St. Bavokerk slechts 14 M., in de St. Janskerk van den Bosch 12 M., in de Domkerk te Utrecht 15 M. aantreft. Ook de breedte dezer zijbeuken, 8.30 M., overtreft die der oude gebouwen.

Bij de buitenste zijbeuken, waarvan twee traveeën met één travee van de overige overeenkomen, is de hoogte onder den sluitsteen 6.80 M.

Waar middenbeuk en kruisbeuk elkander snijden, zal een middentoren met open koepel verrijzen, die zoowel van binnen als van buiten een grootsch effect kan opleveren. Met den bouw hiervan is reeds een aanvang gemaakt. Deze toren, die 70 M. hoog zal worden, krijgt vier traptorens, wanneer althans het oorspronkelijke plan wordt gevolgd. Doch zijn wij wel ingelicht, dan zal de uitvoering naar een vereenvoudigd ontwerp geschieden.

De westelijke gevel heeft een overwelfd portaal, waarboven een ruime tribune is aangelegd. Het koor is aanmerkelijk boven het schip der kerk en eenige treden boven de omringende zijbeuken gelegen. De zeven koorkapellen zijn aan verschillende heiligen gewijd, hare muren dienen tot steunbeeren der gewelven van het koor. De zuidelijke kapel, aan het H. Sacrament gewijd, sluit tegen de kathedrale sacristie aan.

Naast den westelijken ingang komen twee torens, die nu nog door een nooddak worden gedekt, maar die later hooger opgetrokken zullen worden. Het oorspronkelijke plan vertoonde die torens met slanke spitsen, wier kruis 90 M. boven den grond zou staan. Bij de uitvoering zal ook hier een wijziging plaats vinden, daar de spitsen veel lager dan die van den middentoren worden. De wensch om te bezuinigen heeft tot deze verandering aanleiding gegeven.

Op verschillende punten zijn traptorens aangebracht, die voeren naar de gangen welke als triforia boven de zijbeuken gelegenheid geven de onderdeelen van het gebouw spoedig en gemakkelijk te kunnen bereiken. Deze gangen geven leven aan de massieve muren, zij zullen bij feestelijke gelegenheden het versieren en verlichten der kerk zeer gemakkelijk maken en in het bijzonder van dienst zijn om door het herstellen der gebreken welke ontstaan het bouwwerk voortdurend in goeden staat te houden. Boven de hoekpijlers van het koor leiden nog twee traptorens naar de dwerggalerij en naar de goten.

Alle versierselen zijn, overeenkomstig de kerkelijke beeldspraak, dienstig gemaakt aan de ontwikkeling der grondgedachte van de stichting. In plaats van geschilderde tafereelen zullen van binnen tegelpaneelen worden aangebracht.

De technische eischen, die de gebakken steen, dat echt Nederlandsche voortbrengsel, stelt, hebben de wijzen van behandeling der onderdeelen bepaald. Groefsteen is alleen aangewend op die plaatsen, waar de vorm der deuren, de onderdrempels van vensters, de belasting der kapiteelen of de vereenvoudiging der afdekking van buiten dit wenschelijk maakte.

Terwijl van buiten meest gewone Waalsteen, met profielsteen, gebruikt is, vond van binnen de zoogenaamde siersteen toepassing, die daar een fraaie tegenstelling vormt met het graniet, dat zoowel daar als van buiten voor de kleinere steunpunten is aangewend.

De vensterverdeeling is zeer eenvoudig. De ontwerper heeft zich hier aan de overleveringen der 12e en 13e eeuw gehouden. Als groefsteen vond Roche d'Euville toepassing.

Het bouwwerk is thans, op koepel en torens na, van buiten voltooid, zoodat het reeds mogelijk is, over zijn waarde als gedenkteeken een oordeel te vellen. Wij spraken reeds van de moeilijkheden, die het terrein bood. Een zeer groot nadeel is, dat de kerk steeds uit het noord-oosten genaderd wordt, daar zij ten zuidwesten van Haarlem ligt. Dit heeft namelijk ten gevolge, dat men haar steeds in de schaduw ziet. En hierin kan in den eersten tijd geen verandering gebracht worden, omdat het goederenstation der Hollandsche Spoor het maken van toegangswegen uit het zuid-westen belet en het niet te voorzien is, dat aan deze zijde door bebouwing veel verandering in den toestand zal komen.

Jammer is het ook, dat de pastorie aan de zuidzijde der kerk moest worden gemaakt, omdat zij daar een deel van het gebouw aan het oog onttrekt.

Wij begrijpen, dat de ontwerper op dit alles geen invloed heeft kunnen uitoefenen. Misschien is het ook niet met zijn goedvinden geweest, dat de plattegrond een ontwikkeling kreeg, die niet met de opstanden in overeenstemming is. De doorsnede toch der kathedraal nadert dichter de Duitsche „hallenkerk" dan de basiliek. Zulk een „hallenkerk", de St. Stevenskerk te Weenen kan het bewijzen, verlangt een zeer eenvoudige kooroplossing. Bij de nieuwe St. Bavokerk te Haarlem is echter het volledige Fransche „chevet" toegepast, dat alleen bij een basilikalen aanleg den gewenschten indruk maakt.

Het koor rijst niet voldoende uit de transkapellen omhoog; door de weinige ruimte, welke er voor vensters in den middenbeuk overbleef, is het ook niet mogelijk geweest, het interieur zoo helder te verlichten, als wel wenschelijk ware. Men zal hierover echter pas kunnen oordeelen, wanneer de middenkoepel, die veel licht kan geven, gereed is.

Overigens is de kathedraal van binnen wel geslaagd. De zeer breede traveeën doen aan sommige Italiaansche kerken denken, welke herinnering door de aangewende afwisseling in de kleur der siersteenen nog versterkt wordt. Voor de details hebben de 12e en de 13e eeuw de voorbeelden geleverd. Hier en daar is, vooral wat de later gebouwde deelen betreft, een schuchtere poging gedaan, om den modernen stijl te naderen.

Natuurlijk kan de nieuwe St. Bavokerk de oude niet vervangen. De heer Cuypers schreef: „De Hervormden wilden de oude St. Bavokerk, een der schoonste kerken van ons land, aan de katholieken niet verkoopen. Meermalen zijn pogingen aangewend om dien meest trotschen kerkbouw van gansch Holland, de indrukwekkende Sint Baaf, die in sobere vormen door haar massaal wezen reeds van uren ver gezien de gansche stad overheerscht, weer tot den oorspronkelijken eeredienst in katholieke handen terug te brengen. Maar nog zelfs in de negentiende eeuw was het zeer verzwakte Protestantisme zich te veel zelf bewust, om die kostbare legaten onzer voorouders van de hand te doen voor sommen, welke toch de Synode zoo goed te stade zouden komen om in kleinere gemeenten de verwaarloosde bedehuizen te onderhouden."

Hieruit valt af te leiden, dat de heer Cuypers de superioriteit van het oude werk boven zijn schepping erkent. Dit strekt hem tot eer. Is ook de tijd, die de bezieling had, noodig voor het stichten van kathedralen, voorbij, met Alberdugh Thym kunnen wij zeggen:

„Is naast der vad'ren zon ons licht een vonk,
[die stip
Op hun azuren grond trilt nog van gloed en
[leven."

Zal de nieuwe kathedraal te Haarlem het ook al niet, in de oogen van ons nageslacht, winnen van de oude St. Baaf, dit zal toch erkennen, dat een groot werk met moed en vertrouwen werd ondernomen, een werk, waarbij het niet te doen was om winstbejag, of reclame, maar dat een zuiver ideale bestemming had.

FINIS ARCHITECTURAE.

Ingezonden.

Geachte Redacteur, och doe het mij gelukken
Een plaats te vinden voor het stuk, dat ik u zend.
Vooraf... aanvaard mijn dank en nedrig compliment
Voor d'onpartijdigheid, waarmee ge alle stukken
Van „vóór-" en „tegen"-Beurs maar vrijelijk laat
[drukken
In uw „Observateur"... pardon... ik zag geen kans
„Opmerker" toe te passen, qua rijmwoord en kadans...
Hoe 't zij... ik meld u dan, dat ik ben *vóór* de Beurs!
Mij walgt sints jaar en dag het nijpend prangend keurs
Van elken bouwstijl, die vóór '80 wetten stelde
En 's armen bouwmans borst wreedaardiglijk beknelde.
Neen... 'k Ben vóór vrijheid en persoonlijk sentiment..
Weg Renaissance! weg! Gothiek! weg! ornament!
Weg! zeg ik u, vergalt toch niet de uren,
Dat 'k op de wijzerplaat *diens* torens zit te turen
Waarop staat: *„Beidt uw tijd"*.
Weg! zeg ik, *alles* weg! Een nieuwe majesteit
Zal al wat was vertreden...
Met 't geen vóór '80 was, is zij niet meer tevreden
En, waar de toekomst wenkt, als ooit iets wenken kon,
Schudt zij de „baksteen" àf... en hult zich in „beton"!

„Beton!" o! massa grootsch! o! nooit volprezen
[mengsel,
„Gewapend" liefst nog wel, opdat gij zijt ten hengsel
Voor sterksten ketel, die, gevuld met wijsheidsvocht,
Met wijsheid overgiet, àl wat er bouwen mocht....
Gij kracht van kracht! *tòt* kracht uw kracht met
[kracht verleenend,
En *„en passant"* de Kunst van schoone vormen
[spenend
Als Speenhof op 't tooneel...
O!... geef uzelf ten deele, maar niet zoo àlgeheel!
Heb medelij' een wijl' met al die producenten
Van schoonheidsvormenspel en passende ornamenten,
Ach, dood hun pogen niet! Aanhoor hun wanhoops-
[kreet
En lògenstraf vooral het woord van *dien* profeet,
Wiens naam met B begint, als *b*eurs, *b*eton, bombarie
Want profecijen toch, zijn niet *altijd* maar larie!

Ai — *duur uw uur* niet lang!
Schijnt me het *„heden"* nul, de *„toekomst"* maakt
[me bang,
Wanneer een *ster* als B in voordracht en betoogen,
Ons slechts „cement-beton" *„gewapend"* stelt voor
[oogen...
En alle bouwwerk *grijs*, gelijk de pantserschepen,
Alleen wellicht voorzien van een paar *diepgang*strepen,
Al *gaat* de kunst niet *diep*, die schoonheidslijn niet
[kent
En huichelend-naïef verwerpt het ornament! —

Weg kroon, weg scepter, weg paleizen! àl wat pracht is
Weg kerk, ornaat en kleur! weg! àl wat *niet* gedacht is
Van *puur beton* om ijzeren kern gesmeurd...
Voor goed hebt gij 't bestaan... uw gloed en glans
[verbeurd.
Een *nieuwste* tijd breekt baan om d'*aller*nieuwste
[kunsten
Te stellen bóvenaan... en 's werelds grootste gunsten
Te schenken aan den man, die 't altijd beter weet
Dan elke wetenschap... waar hij zich toont: „Profeet"!

Niet meer genoeg is 't toch zijn *eigen tijd te beiden*
En heel 't verleden plots in 't *niet* te doen verglijden,
Neen! óók de toekomst dient pedant omvaamd...
Zoo is dit tijdperk voor de meesten rustloos
En stemt den man van ernst en willen lustloos
Zoo is de horizont met grauw beton omraamd!
Geen architect-artiest wordt immer meer befaamd!
Geëffaceerd voor goed de roemnaam van „van Campen"
In heel het Vaderland hoort men slechts 't dreunig
[stampen
Van motor of machien', die 't *kern*metaal ons kneedt..
(Dat treflijk „ingenieus" met specie wordt omkleed)
Gansch 't architectendom gaat zich krampachtig
[klampen
Aan 't ingenieurs-beton.. naar 't woord van den profeet.

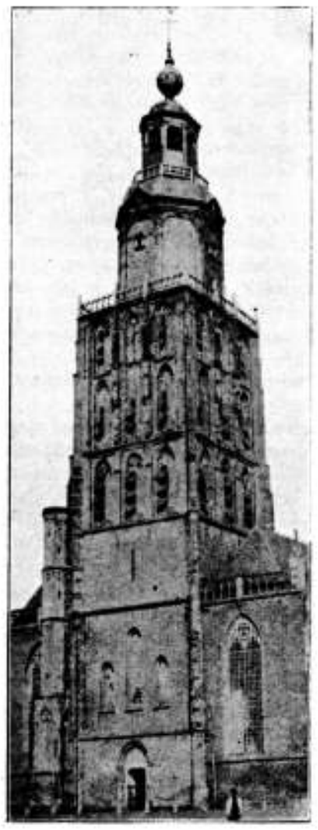
PRODOMOSUA.

's Gravenhage, April 1905.

DE TOREN VAN DE ST. WALBURGSKERK TE ZUTPHEN.

De Zutphensche Correspondent der Nieuwe Rotterd. Courant, die geregeld over de St. Walburgskerk uitvoerige mededeelingen aan dat blad zend, meldde dezer dagen over den toren van die kerk de volgende wetenswaardigheden.

Nu men bezig is, het onderste gedeelte van den toren der St. Walburgskerk van binnen te restaureeren, acht ik het oogenblik gekomen, om hier over het imposante bouwwerk zelf iets mee te deelen. De toren bestaat uit een, 12 M. (buitenwerks) breed en ongeveer 42 M. hoog vierkant, steenen onderstuk, waarop zich een kleiner achtkant houten bovenstuk

bevindt, dat een nog kleiner houten achtkant draagt.

Waar deze drie stukken op elkaar sluiten, is een omloop, terwijl de bovenste helft van het hoogste achtkant als lantaren is behandeld.

De beide achtkanten zijn op hunne bovenvlakken en over hunne hoeken met koper bekleed en voor het overige met leien belegd.

Door horizontale banden is het steenen onderstuk in zes, niet even hooge vakken verdeeld, waarvan de drie onderste de oudste zijn. De ingang tot de kerk aan de frontzijde van den toren loopt een eindje trechtervormig toe. Het profiel der dagzijde van dien ingang vertoont in doorsnede drie opeenvolgende kwadraten, in elk van wier twee inspringende hoeken zich een kolonnet met gordelknoopen bevindt. De beide posten en de bovendorpel, alles van bergsteen, zijn er blijkbaar in de 17de of 18de eeuw ingezet.

In het vak boven den ingang zijn drie smalle, naast elkaar geplaatste Gothische spitsboogvensters aangebracht, welke op gelijke hoogte beginnen en waarvan de middelste hooger is dan die aan weerszijden.

Achter deze vensters bevindt zich in de kerk een triforium. De kolonnetten daarvan hebben ronde schachten, terwijl de kapiteelen gestileerde bladeren vertoonen.

Het derde vak heeft in het midden eene smalle, vertikale gleuf, dienende tot het doorlaten van licht in de ruimte boven het gewelf en de eerste zoldering. Daarop staat de klokkenstoel.

Deze eerste drie vakken zijn alle vlak bewerkt en zonder eenige versiering. Zij behooren tot het oudste gedeelte van den toren en tot denzelfden tijd, waarin het middenschip der kerk gebouwd is, dat uit de 12de eeuw dagteekent.

In de overige vakken zijn aan elke zijde van het vierkant drie even hooge blindvensters aangebracht, waarvan de linkerhelft open is. In deze open ruimten zijn galmborden gezet. Boven in deze blindvensters bevinden zich fraaie traceeringen.

Vlak boven den vierden cordonband ontwikkelen zich uit het metselwerk aan elke zijde twee kolonnetten, welke tot steunpunt dienen van even zoovele posten der houten balustrade langs het eerste achtkant.

De conterforts op de hoeken van den toren zijn eerst na diens bouw gezet. Dit blijkt uit het niet doorloopen hunner voegen in het metselwerk van den toren en vooral uit het feit, dat ze veel rijker zijn bewerkt dan de drie onderste vakken, welke, naar we reeds opmerkten, zonder eenige versiering zijn.

De conterfort aan den zuid-westhoek heeft aan hare noordzijde boven de eerste versnijding nog eene console met een daarboven geplaatst baldakijn, beide uit bergsteen gehouwen. Onder de console bevindt zich beeldhouwwerk, dat nog duidelijk de figuur van een leeuw laat zien. Eene dergelijke console en baldakijn bevinden zich aan de voorzijde der conterfort, terwijl daaronder eveneens beeldhouwwerk aanwezig is. Wat dit moet voorstellen, is niet meer na te gaan. De conterfort aan den noord-westhoek van den toren is nog slechts gedeeltelijk aanwezig, want daartegen is een trappentorentje gebouwd.

Uit het zooeven genoemde beeldhouwwerk is genoegzaam af te leiden, dat tegen de beide conterforts aan de voorzijde van den toren de beelden der vier evangelisten gestaan hebben. [1])

Ter hoogte van den derden cordonband bevindt zich tegen de conterfort aan den zuid-westhoek nog eene uit steen gehouwen dierenfiguur, zittend op eene console met den vorm van een sater, terwijl tegen de conterfort aan den noord-westhoek ter hoogte van den eersten cordonband nog eene vrij ruw gehouwen voorstelling van Jonas in den walvisch geplaatst is.

Het zooeven genoemde trappentorentje is in zijn aanleg vierkant, doch gaat spoedig in een achtkant over, dat door twee lijsten in drie deelen is verdeeld.

Onder de gootlijst en den bovensten band zijn

[1]) De attributen der vier evangelisten zijn meestal de volgende: van Mattheus: een engel, van Marcus: een leeuw, van Lucas: een os, en van Johannes: een arend.

kleine, in nisjes geplaatste beeldjes aangebracht, door zekeren mr. Wilhelm gehouwen.

Het torentje werd in 1547 hooger opgetrokken, om „bij brant, ofte ander ongeluck" niet meer noodig te hebben door „die duister stiege" (de in den torenmuur uitgespaarde trap) te gaan.

Uit het bovenstaande volgt, dat de conterforts voor 1547 gezet moeten zijn. Waarschijnlijk is dat gebeurd na den hevigen brand, die den toren door het inslaan van den bliksem op Palmzondag (10 April) 1446 trof en waarvan een gedenksteen voor den ingang van het trappentorentje nog de heugenis bewaart.

Tegen het gewelf onder den toren zijn schilderingen aan den dag gekomen. Dit gewelf bestaat uit vier vakken. Uit het midden van het gewelf schieten op elk dezer vakken takken naar beneden, waaraan grootere en kleinere bloemen zitten, soms met een gezicht als middenstuk, soms uitloopende in fantastische menschenkoppen, en profil gezien. Een beteekenis schijnt dit alles niet te hebben. In het vak naar 't Oosten komt tusschen de arabesken een cartouche voor met het jaartal 1534. De voornaamste kleuren dezer schilderingen zijn groen en geel, op enkele plaatsen rood en paars. Het geheel is met weinig kunstvaardige hand geschilderd.

Blijkens een studie van den heer Meinsma in „Oud-Holland", jaarg. 1901, werd in 1534 een gewelf in den toren geslagen. Het nu gevonden jaartal komt deze mededeeling bevestigen.

En nu ten slotte er op gewezen, dat de toren veel geleden heeft. Op verschillende plaatsen heeft men met moderne metselsteen de stukke gedeelten hersteld en daarop den toren er niet mooier mee gemaakt. De traceeringen der blindvensters zijn voor een groot deel afgevallen, terwijl het trappentorentje en de conterforts er zeer gehavend uitzien. Deze laatste zijn met gewone metselsteen van even beneden den vierden cordonband tot aan den eersten omloop met gewone metselsteen opgetrokken.

Noodig is het, dat zoo spoedig mogelijk eene juiste opmeting en teekening van den toren vervaardigd worde, welke voor eene latere restauratie van dit bouwwerk van veel nut zal blijken.

Talmt men daar lang mee, dan vrees ik, dat het meeste ornamentwerk afgevallen is en de oorspronkelijke toestand niet meer nagegaan kan worden.

VEREENIGINGEN.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

De vereeniging Arti et Industriae hield op 8 dezer onder voorzitterschap van den Heer Joh. Mutters Jr. een ledenvergadering, waarin de voorzitter een woord van hulde en waardeering wijdde aan de nagedachtenis van Dr. L. Bleekrode.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten, dat de vereeniging lid zal worden van de nieuwe Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst te Amsterdam, van de Vereeniging ter bevordering van het schoonheidsbeginsel in het onderwijs, terwijl Arti voorts de nieuw opgerichte Vereeniging ter verkrijging van een wet ter bescherming van de kunstnijverheid (waarvan de heeren Labouchère, Jurriaan Kok en mr. Tjeenk Willink het bestuur uitmaken) met een subsidie van f 25 zal steunen.

Nadat de rekening en verantwoording van den afgetreden penningmeester, den heer W. Th. Kockx, onder dankzegging voor zijn bijzonder nauwkeurig beheer was goedgekeurd — de heer Kockx deelde mede dat thans alle schuld is gedelgd — bracht de secretaris, de heer P. E. van Leeuwen, het jaarverslag uit.

Uit het jaarverslag blijkt, dat veel goeds over 1904 te melden valt, het jaar waarin Arti haar 20-jarig bestaan heeft herdacht. De tentoonstelling van Augustus en September was de beste herdenking, die men zich denken kon. Arti is in bloei toegenomen; het ledental is sterk vooruitgegaan, en H. M. de Koningin is Beschermvrouw der vereeniging geworden. In het bestuur kwam geen verandering. De aftredende bestuursleden, de heeren N. van Vliet en J. G. L. Elzen, werden herkozen. Het aantal leden bedraagt thans: 1 eerevoorzitter, 3 ereleden, 4 donateurs, 154 gewone leden, 52 kunstlievende leden, 11 buitenleden en 1 aspirantlid. Het aantal leden nam met 82 toe. Herinnerd wordt aan het overlijden van den Heer H. L. Boersma, den oud-voorzitter en oud-secretaris van Arti. Twee dagen voor de opening der tentoonstelling droeg men hem grafwaarts. Sedert geruimen tijd houdt het bestuur zich bezig met het nagaan van hetgeen in het buitenland door de verschillende regeeringen wordt gedaan om jonge kunstenaars op het gebied der kunstnijverheid te steunen, ten einde naar aanleiding daarvan bij onze regeering stappen te kunnen doen.

Onder luid applaus bracht de voorzitter den secretaris dank voor zijn uitstekend verslag, waartoe hij bij zijne vele beslommeringen van het afgeloopen jaar den tijd heeft gevonden. Te meer stelde de voorzitter zulks op prijs, waar de secretaris geruimen tijd ongesteld is geweest.

Vervolgens was aan de orde verkiezing van een bestuurslid, wegens het tusschentijds bedanken van mr. Joh. J. Belinfante. In zijn plaats werd gekozen de heer H. J. Kerling, die zijne benoeming aanvaardde. De voorzitter bracht het afgetreden bestuurslid een woord van dank voor zijne werkzaamheden in het belang der vereeniging.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In de laatstgehouden vergadering van het Genootschap in Parkzicht werd medegedeeld, dat het bestuur zich gewend heeft tot Jhr. Victor de Stuers te 's-Gravenhage om hem te verzoeken op het feest, naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van het Genootschap dit jaar te vieren, de feestrede te willen uitspreken. De heer de Stuers heeft zich bereid verklaard en tevens verzocht in de vergadering ter sprake te brengen een voorstel, om met de Vereeniging „Arti" en de Maatschappij van Bouwkunst een adres aan H. M. de Koningin op te stellen, waarin zal gevraagd worden om toepassing van de wet, die voorschrijft dat aan minstens één Rijks-universiteit een leerstoel voor esthetica en kunstgeschiedenis wordt bezet. De vergadering sprak zich ten gunste van dit voorstel uit.

KONINKLIJKE INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Voor de dezer dagen te 's Gravenhage gehouden vergadering was wat de wetenschappelijke werkzaamheden betreft, één onderwerp aan de orde gesteld, dat den geheelen dag vulde, nl. irrigatie en landontginning (reclamation) in het Westen der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, door het lid R. A. van Sandick, algemeen secretaris.

Met een herinnering aan het gevleugelde woord van prof. Brunhes uit Freiburg, die zijn irrigatie-

studiën in de grenslanden der Middellandsche Zee in het licht gaf onder den naam „Etude de géographie humaine", leidde spreker zijne voordracht in met er op te wijzen, dat het ook menschelijke aardrijkskunde is, als het „van dorst versmachtende West-Amerika zich werpt op elken druppel, strijdende tegen het eeuwige tekort aan neerslag", als gevolg daarvan het aanzijn gevende aan steden die anders niet mogelijk zouden zijn geweest. En het is niet slechts de landbouwer, de civiel-, werktuigkundig- en electrotechnisch ingenieur, de spoorwegmaatschappij, de nijverheid, de handel — neen, het is het geheele Amerikaansche volk, dat meeleeft met die menschelijke aardrijkskunde. „Irrigatie is een nationale zaak geworden, irrigatie is troef in Amerika." Van irrigatie werd alles verwacht; kapitalen werden grif beschikbaar gesteld voor de uitvoering, door particulieren, van uit een ingenieurs- en een commercieel oogpunt vaak hoogst onpractische projecten, zonder technische kennis van zaken ondernomen, duizenden ruineerende. Daarna kwam in 1893 de krach, gevolgd door de onvermijdelijke reactie. Maar de kern was goed. De kleine landbouw, voor zoover ze zich niet in groote irrigatie-ondernemingen had begeven, had door coöperatie de practijk der irrigatie geleerd. Na de bijna volkomen stilstand van irrigatie-ontwikkeling en van vestiging van landbouwers in het Westen, kwam echter spoedig weder de herleving. Een algemeene, doorgaande rijzing van land- en waterprijzen was het gevolg van het doordringen in de practijk van gezonde denkbeelden over het verband tusschen irrigatie en landontginning in het droge Westen. Toen deed zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat in dat zoo sterk individualistische nieuwe Amerika, waar de staats- en rijkszorg zoo oneindig meer beperkt is dan in de Europeesche landen en de koloniën der Europeesche volken, de tusschenkomst van staat en rijk geëischt werd inzake irrigatie. De oogen gingen open; de staatswetgeving op water ontbrak geheel. Staat noch rijk hadden ooit irrigatiewerken aangelegd. In elk opzicht kenterde nu de openbare meening; staatswetgeving werd regel, nationale rijkswetgeving werd dringend geëischt. En met de National Reclamation Act van 1902 is West-Amerika gekomen in de eerste jeugd eener nieuwe irrigatie-idee, aan de ontwikkeling waarvan deze voordracht was gewijd.

Spreker gaf een overzicht van de hydrografische verdeeling van Amerika: de droge streek westelijk en de vochtige streek oostelijk, gescheiden door een van noord tot zuid loopenden smallen gordel, de half droge streek uitmakende. In de droge streek is irrigatie een levensbehoefte voor het slagen van den oogst.

Uit een overzicht van de geschiedenis der irrigatie bleek, dat die zoo oud is, doch op kleine schaal, als de ontdekking van Amerika; maar wat betreft de irrigatie van landbouw-koloniën, begint die eerst in 1870 met de stichting van de Crelly-kolonie in Colorado en van de Anaheim in Californië, terwijl reeds de Mormonen in 1855 in Utah land bevloeiden. Vervolgens beschrijft spreker de eigenaardigheden en gebreken der uitgevoerde irrigatiewerken, nl. dat de werken niet zijn gebouwd van steen, ijzer en cement, maar van tijdelijke materialen, als hout en aarde, of van steen zonder cement, waarbij door lichtbeelden een denkbeeld werd gegeven van de threetle, de houten gevaarten voor aquaducten en spoorwegbruggen, die de vloek van Amerika genoemd kunnen worden, als zijnde b.v. een van de oorzaken, wegens de veelvuldige vernieuwingen, dat vele dier ondernemingen niet rendeeren en daardoor zoovele slachtoffers zijn gemaakt.

Komende tot de nieuwere phase, waarin men in dit opzicht in Amerika begint te verkeeren, zet spreker uiteen, dat in de westelijke staten het rijk, dus niet de staat, zelf de eigenaar is van het grootste gedeelte van het niet in cultuur gebrachte land; dat zijn de zoogenaamde vacante publieke landen, het staatsdomein van woeste gronden, een oppervlakte van een zesde gedeelte van het geheele grondgebied van de Vereenigde Staten. Een van de groote economische vraagstukken nu voor Amerika is de benuttiging van dat reusachtige areaal, dat als het maar niet in de droge streek lag, in staat zou zijn een zeer dichte bevolking te onderhouden. De National Reclamation Act nu, 17 Juni 1902 onder het bijzonder initiatief van president Roosevelt tot stand gekomen, beoogt den aanleg van reusachtige irrigatiewerken ten behoeve van de bevloeiing van dat staatsdomein.

Deze Act schept een fonds uit allen verkoop van het rijksdomein in de aride staten, waaruit zal worden bestreden de uitvoering van rijksirrigatiewerken, die in hoofdzaak kunnen strekken om het rijksdomein beter verkoopbaar te maken. Maar die verkoop zal voorwaardelijk zijn: de kooper moet zijn een bona fide kolonist — dus geen maatschappij — en mag niet meer koopen dan hij kan ontginnen. Hij krijgt waterrechten onafscheidelijk van den grond op de basis van nuttig gebruik van den grond, en daarvoor betaalt hij een jaarlijksche waterbelasting, zoo te regelen, dat binnen tien jaren de aanleg en het onderhoud van het irrigatiewerk is terugbetaald. De ondervinding omtrent de meerwaarde van land na aanleg van irrigatiewerken wettigt deze ontworpen regeling.

Voordat het van rijkswege te maken irrigatiewerk gereed is, wordt geen grond meer vervreemd, en ook daarna blijft de grond nu onderworpen aan de Rijkswet, hetgeen juist het groote voordeel is tegenover en het groote onderscheid met de vroegere uitgifte van gronden, die nu alleen ressorteeren onder de onderling zeer niteenloopende regelingen in de verschillende staten. Als gevolg ook van de Reclamation Act is opgericht, de Reclamation Service, gevormd door een korps ingenieurs belast met het ontwerpen en uitvoeren van irrigatiewerken. Het rijk bevordert verder de totstandkoming van een soort waterschappen, waarvan het eerste is opgericht in Arizona met het oog op het groote Saltriver-plan. De wereldtentoonstelling te St. Louis gaf een goed beeld van de hulp, die het rijk als raadgever van de landbouwers in de laatste jaren heeft geboden, voornamelijk door statistische onderzoekingen en door het publiceeren van wenken ten nutte van den landbouw. Nog werd een overzicht gegeven, van de verschillende irrigatie-stelsels, waarbij als voorbeeld in détails werd beschreven het irrigatie-stelsel der Big Thomson en Gache la Poudre, bestaande uit niet minder dan 100 reservoirs met aarden dammen, in Colorado, en het Modosto en Turlock-kanaal-irrigatie-stelsel met de la Grange dam in Californië. In plaats van cijfers gaf spreker een duidelijk grafisch overzicht met lichtbeelden betreffende de statistiek der irrigatie in Amerika.

Hierop volgden eenige speciale hoofdstukken, als de beschouwing van irrigatiewater tegenover regenwater, waarbij spreker bestreed, de tegenwoordig op Java uit een politiek oogpunt opgeworpen stelling, dat irrigatiewater als zoodanig nadeel zou moeten doen aan planten. En vervolgens werd een afzonderlijk woord gewijd aan de als gevolg der Reclamation Act ontworpen Rijks-irrigatiewerken in Arizona; het project van de Mac Dowell-dam in de Verde-river, en het kolossale Salt-river plan, dat weldra zal worden uitgevoerd. Belangrijker dan eenige technische economische kwestie, die met bevloeiing verband houdt, is de legislatieve zijde van het vraagstuk. Maar hierover wijdde spreker niet uit; alleen wees hij op het belang van centrale rijkswetgeving op dit gebied, speciaal voor Amerika, waar de irrigatiegebieden zich zoo dikwijls, zooals bv. het Bear-riverstelsel, over twee of drie Staten uitstrekt.

Spreker eindigde met een hulde aan president Roosevelt, aan wien zonder twijfel de totstandkoming der Reclamation Act is te danken en aan wien het zeker gegeven zal zijn om de nog hangende moeilijke vraagstukken van codificatie van het waterrecht over alle westelijke staten tot oplossing te brengen.

VARIA.

EEN OUD-AMSTERDAMSCH HEERENHUIS.

Binnen weinig tijds zal onder de mokerslagen van den slooper weder een dier degelijke, deftige huizen verdwijnen, welke herinneringen bewaren aan de gouden eeuw. We hebben hier het oog op het fraaie perceel, gelegen in de Doelenstraat en zich uitstrekkend tot den Amstel, hetwelk gedurende twee generaties werd bewoond door de familie Reijnvaan.

In het begin der 17e eeuw was de Doelenstraat aan den waterkant nog grootendeels onbebouwd. In 1630 stond er slechts één huis, bewoond door den Edelen Pieter Egbertse Vink, gelegen naast den Stadstimmertuin. Toen echter werd een strook gronds verkocht aan een buskruitmaker, die een strooman bleek te zijn. De eigenlijke kooper was Mr. Frederik de Vries, secretaris der stad, die zich hier vestigde. Reeds in 1638 ging dit perceel bij erfenis weder over in handen van Maria van Harinchoeck, huysvrouw van Gerard van Santen, Burgemeester van Kampen. Bij verloop van tijd verrezen de belendende perceelen, waarvan er een „De steenen brugh" in den gevel voerde. (De steenen Doelebrug dateert van omstreeks 1620).

In het jaar 1736 werd een verbouwing ondernomen, waarbij vier oorspronkelijk afzonderlijke perceelen tot één werden vereenigd. Toen werd aan den waterkant een steen geplaatst met opschrift: Stet fortuna domus et arae munerantur avorum.

De toenmalige eigenaar was niemand minder dan Mr. Cornelis Hop, vroeger ambassadeur in Frankrijk, dezelfde die voorkomt op een bekend 18e eeuwsch schilderij, waarop Lodewijk XV als knaap audiëntie verleent aan vreemde gezanten. Deze Cornelis Hop voerde den titel van Baron als een blijk van vorstelijke gunst, en stierf als Burgemeester van Amsterdam in 1762. Hij was dus een vermogend en een invloedrijk man en had vele verdiensten, maar zijn naam is vooral vereeuwigd door .... een snoeperij. Hij was zoo niet de uitvinder dan toch de peetvader van de Haagsche hopjes. Het verhaal gaat, dat de oud-ambassadeur een liefhebber was van koffie. Zijn wensch om ook in vasten vorm aan zijn lievelingsdrank te worden herinnerd, werd verwezenlijkt door een Hagenaar en daarom prijkt nog heden op het echte product het portret van „Baron Hop."

In den tijd van Napoleon werd het fraaie huis bewoond door den Franschen Prefect De Celles, die er een grooten staat voerde. Toen in 1813 de Franschen werden verdreven, beleefde de Celles benauwde oogenblikken. Hij werd bedreigd in zijn eigen woning, de Kozakken drongen het huis binnen en weinig had het gescheeld of de Prefect zelf was gevangen genomen. Toen zijn vijanden in de groote kelders waren doorgedrongen, vonden zij er een grooten voorraad wijn; in hun gulzigheid sloegen ze met de sabels de halzen van de flesschen en zwelgden naar hartelust. Alleen door dit oponthoud, zoo gaat de overlevering, slaagde de Prefect er in om uit het onderhuis in een bootje te komen, en geholpen door een getrouwen dienstknecht, te ontsnappen.

In lateren tijd werd het huis bewoond door een deftig Amsterdammer, die in de herinnering nog voortleeft onder den naam van den „gouden" Willink. Daarna is het eigendom geworden van de Reijnvaans, die hier de zaak vestigden, welke een grooten bloei en zelfs een wereldvermaardheid verkreeg. Amsterdammers van eenigen leeftijd herinneren zich nog den ouderen Heer Reijnvaan, die op de Beurs groote zaken deed, steeds met de geopende snuifdoos in de hand.

Het tegenwoordige hoofd van de firma heeft er de voorkeur aan gegeven zijn al te ruim geworden woning te verwisselen met een meer gerieflijke, en zoo is althans het grootste gedeelte van het uitgestrekte perceel in andere handen overgegaan.

De firma Reijnvaan blijft met haar geheele bedrijf gevestigd in het gedeelte aan de Doelenstraat, maar het vroegere woonhuis, dat aan den waterkant een groote breedte beslaat, is eigendom geworden van de firma Frederik Muller & Co. De fraaie vertrekken, het karakteristieke onderhuis, de met kastanjeboomen beplante binnenplaatsen en de fraaie veranda, dat alles zal verdwijnen, maar gelukkig zal nog het een en ander worden behouden. De statige ingang aan de Doelenstraat met de mooie betimmering en de trappen blijft onveranderd, doch in de plaats van het woonhuis komt aan de waterkant een groote zaal van 25 M. lengte, waarin de heeren Frederik Muller reeds in het najaar de oneindige reeks hunner kunstveilingen hopen voort te zetten. Dit nieuwe gebouw wordt ontworpen in den deftigen stijl van de oude grachtenhuizen, meer in het bijzonder in den trant van Van Campen en Post. De nieuwe gevel aan den Amstel zal dus allicht herinneren aan „'s werelts achtste wonder" en aan het Mauritshuis.

N. v. d. D.

INGEZONDEN STUKKEN.

FÉDÉRATION DES ASSOCIATIONS DES ENTREPRENEURS DE TRAVAUX PUBLICS ET CIVILS DE BELGIQUE 5, GRAND'PLACE, BRUXELES.

CONGRES INTERNATIONAL DE L'INDUSTRIE DU BATIMENT ET DES TRAVAUX PUBLICS LIÈGE 1905.

Bruxelles, le 6 April 1905.

Heer Bestuurder.

Wij hebben de eer ter uwer kennis te brengen, dat wij, met de gelegenheid der Wereldlijke Tentoonstelling van Luik, een Congres der Nijverheid van Bouw- en Openbare Werken oprichten. De zittingen zullen plaats hebben op 15, 16 en 17 September aanstaande.

Dat het ons toegelaten weze u te vragen zoo goed te willen zijn van ons de namen en woonplaatsen aan te duiden der Maatschappijen, welke haar, in uwe streek of in uwe stad, met Nijverheid van Bouw- en Openbare Werken bezig houden, opdat wij haar uitnoodiging zouden kunnen doen geworden.

UE. op voorhand bedankende, bieden wij UE., Heer Bestuurder, onze gevoelens van hoogachting aan.

Voor het Inrichtend Comiteit:

De Algem. Secretaris, VAN KAMPHEN. De Voorzitter, DE MUZ.

Wij meenen op deze zaak de aandacht niet beter te kunnen vestigen, dan door opname van bovenstaand schrijven, zooals wij het ontvingen. Voor de juistheid van de namen der ondertcekenaars kunnen wij niet instaan. RED.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. De rijksbouwkundige, de heer van Lockhorst, en de secretaris-generaal der rijksverzekeringsbank, de heer P. J. Rauymaker, begaven zich dezer dagen, dus meldt de Telegraaf, in opdracht van de regeering op reis naar verschillende steden in Duitschland, België, Frankrijk en Engeland, tot het bezoeken van bankgebouwen en andere inrichtingen met uitgebreid ambtenaren-personeel en groote archieven, een en ander in verband met de aanstaande stichting van een gebouw voor de verzekeringsbank.

— Het comité uit de verfraaiingscommissie der Vereeniging voor handel, nijverheid en gemeentebelangen en de Haagsche afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, bestaat uit de heeren: N. J. Beversen, J. J. L. Bourdrez, J. J. van Nieukerken, leden der verfraaiingscommissie; W. C. Metzelaar, Joh. Mutters Jr., D. E. C. Knuttel, leden van Bouwkunst.

LEIDEN. Dezer dagen werden de nieuw ingerichte zalen voor ceramiek van Griekenland en Italië in het Rijksmuseum van Oudheden voor het publiek opengesteld. Evenals bij een vorige gelegenheid waren ook thans kaarten rondgezonden, waarop vermeld stond dat dr. Holwerda tusschen 2 en 4 uur inlichtingen zou verstrekken. De zalen, die we nog voor eenigen tijd half voltooid mochten bezichtigen, zijn thans geheel gereed met hunne terra cotta gekleurde wanden, afgezet door een Grieksche palmetrand. Daarin staat het vaatwerk, op eene wijze dat het gemakkelijk overzien kan worden, in kleine kasten, die den bezoeker een denkbeeld geven van de Grieksch-Romeinsche ceramiek van de oudste praehistorische vormen in Griekenland en Italië, tot het verval der Romeinsche pottebakkerskunst in de eerste eeuwen na Christus toe. Vrijwel alle voornaamste perioden zijn er vertegenwoordigd, zoodat studeerenden en kunst-handwerkers hier materiaal voor hun studie bijeen vinden en ook de leek zich gemakkelijk een overzicht van die hoogstaande kunst kan verschaffen. Naar wij vernemen is de catalogus voor deze afdeeling reeds ter perse. Op dezen eersten dag werd van de uitnoodigingen een druk gebruik gemaakt.

LEEUWARDEN. Het nieuwe gebouw der armbachtsschool alhier is in de afgeloopen week in gebruik genomen. De officieele opening is bepaald op Zaterdag 29 April a.s.

PERSONALIA.

— Benoemd is tot adjunct-opzichter van het bouw- en woningtoezicht te 's Hertogenbosch de heer J. J. Blok te IJmuiden, tot tijdelijk opzichter de heer W. D. J. Hammecher te Terneuzen, tot tijdelijk adjunct-opzichter de heer L. M. Dufrasnes te Breda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Vertegenwoordiger voor eene Belgische Hardsteengroef. Brieven onder No. 29071 Bureau Alg. Ned. Advertentieblad 's Gravenhage. (1)

— Baas of Opzichter op een steenfabriek. Adres: Utrecht, Maliesingel 46, of op het kantoor Rotsoord 1. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij een Architect te Haarlem. Salaris f 90 à f 100 per maand. Brieven bij de Boekhandelaars De Haan & Zoon te Haarlem, onder No. 71. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter van 1 Mei—1 November a.s., bezoldiging f 80 à f 125 per maand, vóór 19 April a.s. zich schriftelijk te wenden tot den Voorzitter van het Polderbestuur van Walcheren, te Middelburg. (1)

— Directeur, aan een Plateelbakkerij. Aanvangsalaris f 2500 per jaar en aandeel in de winst. Sollicitatiën onder No. 10886, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— 4 Bouwkundige opzichters. Aanbiedingen onder lett. A, aan den Boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.) (2)

— Compagnon met f 4000, en kennis van administratie of timmeren, Br. lett. V 1330, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

— Opzichter, bij de Staatsmijnen in Limburg. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Directeur aan de Academie v. B. K. te 's-Gravenhage. (Zie adv. in no. 13.) (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

— Bouwk. Opz. Teekenaar zoekt plaatsing. Zie Adv. in No. 13.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

30 Bouwk. Opz.-teek., 19—32 j., f 45—f 100 's maands.
2 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—26 j., f 75—f 90 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., f 55 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 24—31 j., f 70—f 100 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—22 j., f 40—f 70 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Werktuigkundige-administrateur.

BERICHT.

Hiermede berichten wij onze abonnés, dat onze April-quitanties, betreffende het abonnement over het eerste halfjaar (1 Jan.—1 Juli) 1905 ter invordering zijn afgegeven.

Beleefd verzoeken wij, om onnoodige kosten van herhaalde aanbieding te voorkomen de quitanties, zoo niet bij de eerste, althans bij de tweede aanbieding te willen voldoen.

Ook den postbeambten bespaart men daarmede veel onnoodige moeite.

De Administratie van DE OPMERKER.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 22 April 1905. No. 16.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

DE KERK TE GEERTRUIDENBERG.

Nu men poogt, gelden voor de restauratie der kerk te Geertruidenberg bijeen te brengen, zullen eenige bijzonderheden omtrent dit gedenkteeken onzen lezers zeker niet onwelkom zijn.

Geertruidenberg dankt zijn naam aan de H. Gertrudis, die hier geruimen tijd vertoefde, om daarna abdis te worden van een klooster te Nijvel in Brabant, waar zij in 664 overleden is. Een schenkingsbrief van Hilsondis, gravin van Strijen, den 1 Juni 992 gegeven, maakt melding van een kapel, door den H. Amandus ter eere der H. Maagd gewijd.

In 1420 werd Geertruidenberg door de Dordtenaars belegerd, en toen verbrandde de kerk. Sedert werd zij in der 15e eeuw herbouwd.

Zooals het gebouw zich thans vertoont heeft het een schip van drie even hooge beuken, waarvoor een zware toren is geplaatst, die geen spits meer heeft en wier muurwerk vroeger waarschijnlijk een grootere hoogte had. Het transept, dat zich hier aansluit eindigt in een halven tienhoek. Het koor heeft slechts één beuk, is hooger opgetrokken dan de overige deelen der kerk en eindigt insgelijks in een halven tienhoek.

In 1310 had de kerk een kapittel van acht kanunniken verkregen. Deze kannunniken gingen in 1593, toen Geertruidenberg door Prins Maurits was veroverd, naar de abdij te Thorn. Er waren, voor de Hervorming, tien altaren in het gebouw, die aan O. L. Vrouw, de H. Catharina, het H. kruis, Johannes den Dooper, de H. Barbara, de H. Anna, de H. Gertrudis, den H. Andreas, de H.H. Crispinus en Crispinianus en de H. Lucia gewijd waren.

In den zomer van 1893 werden eenige werkzaamheden aan de grafkelders, in het koor aanwezig, verricht. Daar waren de kanunniken De Verwer en Dijver, benevens leden der geslachten Crillaers, Verkouteren, Scholten, Mazières, Van Doorn, Coops, Heys en Van Beveren begraven. Een der grafzerken aan de oostzijde van het koor tegen den muur gelegen stortte naar beneden en toen kwam een boog van bergsteen te voorschijn, met een klein venster daaronder, dat blijkbaar tot een vroeger aanwezige krocht behoorde.

Aanvankelijk belette gebrek aan middelen het verder ontgraven. In Augustus 1896 vormde zich echter een commissie, bestaande uit de heeren: N. Meyers, burgemeester, voorzitter; C. van Seters, bouwkundige; G. C. A. Haisveldt, 1e luitenant-kwartiermeester, secretaris-penningmeester; J. Nord, officier van gezondheid 1e klasse; en C. J. Mollenberg, hoofd der school. Nadat deze commissie was aangevuld door den notaris C. de Koningh en Dr. J. M. van Staveren, gelukte het haar, zooveel geld bijeen te brengen, dat 16 September 1895 met het blootleggen der krocht kon worden begonnen.

Midden in het koor, dat 18.75 M. lang en 8.85 M. breed is, lag een hardsteenen trede, zoodat de weste-

lijke vloer lager was dan de oostelijke. In het verhoogde gedeelte lagen de grafkelders van den kannunik De Verwer en van de geslachten Crillaers, Verkouteren, Scholten, Coops en Heys. Die zes kelders werden opgeruimd en de daaropliggende zerken kregen een plaats in het zuider transept, waar ook het gevonden gebeente werd bijgezet.

In zijn verslag van de werkzaamheden zegt de Heer Mollenberg het volgende.

* * *

Den 4den November 1895 was het laatste zand naar buiten vervoerd. Maar wij stonden niet op een heerlijken mozaïek vloer het grootsche werk aan te staren met voldoening en verbazing. Gedacht, gehoopt, verlangd hadden wij nu eens dit, dan weer dat, voor den dag te zien komen, maar wij ondervonden slechts teleurstellingen.

Toen wij ongeveer een halven meter uitgegraven hadden, dachten wij dat de eene verrassing de andere zou volgen, dat we hier een boog van het voormalige (?) gewelf, daar een overblijfsel van zuilen uit den middenbeuk, ginds een of ander ornament, elders een lichtraam in geheel oorspronkelijken toestand zouden vinden. Maar het was en bleef puin en zand van het begin tot het einde. Wel stieten wij nu en dan op de een of andere lijkkist en werd die zorgvuldig ontbloot en elders opgeborgen, doch daar bleef het bij.

Over twee dier kisten en wat ze bevatten, een enkel woord.

In vrij goeden toestand — wat de kleeding betreft — vonden wij daarin de overblijfselen van mannelijke geraamten, begraven in rood wollen buis en lange hozen.

Zooals het wellicht meer bij ontgravingen gaat, werden wij ongeduldig en grepen naar het peilijzer om te zoeken, wat wij zoo gaarne hadden gevonden, al waren het slechts de voetstukken der middenkolommen. Maar als het ijzer ergens stuitte kwam nooit iets anders voor den dag dan een baksteen van groot formaat.

Maar toch met onverflauwden moed steeds dieper! Ha, daar kwam eindelijk iets aan het licht! Wat was het? Een klein, vierkant tegeltje, 6.5 centimeter lang en breed en 2 centimeter dik. Zulke tegels kwamen er bij honderden voor den dag. Zij waren soms geel, dan weer blauwachtig, ten deele meest uitgesleten. Wij gistten dat die van een voormaligen vloer afkomstig waren. Maar weg waren alle illusiën van middenkolommen, eerwaardige begraafplaatsen, altaar, gebrande glasruiten, mozaïekvloer en ik weet niet wat al meer.

Toch was, wat wij vonden, niet onbelangrijk. Want wij hadden een krypt aan het licht gebracht, de eenige van dien aard naar ik meen in Noord-Brabant en wellicht de eenige in Nederland afkomstig uit een tijd, toen geen krypten meer gemaakt werden, een krypt in Gothischen bouwstijl.

* * *

De krocht, die gevonden werd, is zeker merkwaardig. Zij heeft vijf spitsboogvensters in de veelhoekige afsluiting aan de oostzijde, en drie dergelijke lichtopeningen in de zuidelijke traveeën. Aan de noordzijde konden geen vensters gemaakt worden, omdat zich daar de kapel der St. Gertrudis bevond. Daar is dan ook de toegang tot de krocht aangebracht.

Aan de westzijde is de krocht door een muur afgesloten. Tegen de wanden der krocht ziet men muurzuilen, die geen basementen of kapiteelen hebben, en die naar het schijnt uit de 13e eeuw afkomstig zijn. Ter vervanging der kapiteelen, die ongetwijfeld vroeger bestaan hebben, verlengden de 15e eeuwsche bouwmeesters, die de nu verdwenen gewelven maakten, de schachten en deden in die schachten zoowel de muurbogen als de ribben der gewelven overgaan op dezelfde wijze als men dit in het koor der 15e eeuwsche St. Bavokerk te Haarlem ziet.

Is de krocht in de 15e eeuw inderdaad overwelfd geweest? Of is de overwelving aanvankelijk wel bedoeld, doch is men, nadat de aanzetten der ribben reeds gesteld waren, met het werk geëindigd, en heeft men de krocht met zand en puin gevuld, om een vloer voor het koor te verkrijgen?

Uit het vraagteeken, dat de Heer Mollenberg achter het woord voormalige plaatst, valt op te maken, dat hij geneigd is, de tweede vraag bevestigend te beantwoorden. De krocht, in de 13e eeuw gemaakt, had wellicht haar gewelven bij den brand van 1420 zien bezwijken. Toen zullen tevens de zuilen, zooals men die ook in de krocht der St. Pieterskerk te Utrecht en der St. Lebuinuskerk vindt, verdwenen zijn, wat zou kunnen verklaren, waarom de onderzoekers in 1895 er geen spoor van ontdekten.

Wanneer de gelden voor de restauratie gevonden zullen zijn, wordt ongetwijfeld de krocht te Geertruidenberg hersteld. Hoe zal dan gehandeld worden? Wanneer wij bedenken, wat met het transept der Haarlemsche St. Bavokerk geschiedde, dan kunnen wij eenig denkbeeld krijgen van hetgeen te Geertruidenberg zal plaats vinden.

Te Haarlem was in 1445 een transept gebouwd, dat de oorspronkelijke ontwerpers hadden willen overwelven, gelijk nog aan de aanzetten, die gemaakt waren, kon worden gezien. In 1496 werd het transept echter verhoogd, ofschoon die aanzetten behouden bleven. Die aanzetten waren ook in schip en koor aanwezig, doch zijn daar verwijderd, toen tusschen 1530 en 1540 de nog bestaande houten gewelven gemaakt werden. Voor de overwelving in hout van het transept waren echter geen middelen aanwezig.

Zoo vonden in 1890 de restaurators het gebouw. Zij maakten geen houten gewelven ter hoogte van die in koor en schip, doch gebruikten de aanzetten van 1445 om steenen gewelven te slaan, waardoor het transept een groot deel van zijn hoogte verloor en het in 1496 gebouwde boven de gewelven kwam. Het interieur won daardoor geenszins wat grootschheid betreft, en de vensters, *boven* de gewelven, waar zij geen het minste nut hebben, moeten den beschouwer een vreemd denkbeeld doen krijgen van de als zoo redegevend geprezen bouwkunst der middeleeuwen. Doch de fout ligt niet bij de 15e eeuwsche architecten; alleen de 19e eeuwsche restaurators dragen de schuld. Zij hadden niet op de aanzetten van 1445 moeten voortwerken, doch rekening moeten houden met de bedoeling van de 16e eeuw.

Wij vreezen, dat wij te Geertruidenberg ook de aanzetten tegen de muren zal gebruiken, om gewelven te slaan, die in de 15e eeuw niet bestaan hebben. Die gewelven zal men doen rusten op zuilen, gevolgd naar de nog aanwezige muurzuilen, om dus een 15e eeuwsche krocht te verkrijgen, die echter in werkelijkheid nooit heeft bestaan, omdat zij wel begonnen, doch niet voleindigd is.

Het zou zeker jammer zijn, indien men, zooals de latere bouwmeesters gedaan hebben, de krocht weer met zand ging aanvullen, doch daarom behoeft zij nog niet een restauratie te ondergaan. Men kan haar gerust laten zooals zij gevonden is. Immers in een

Hervormde kerk is een koor niet noodig. Plaatst men op den westelijken muur der krocht een eenvoudige borstwering, dan is de krocht gemakkelijk te zien, zonder dat de bezoekers gevaar loopen er in te vallen.

Maar wij maken ons geen illusiën, dat dit voorstel zal worden aangenomen. Een 15e eeuwsche krocht, ook al moet men haar nieuw maken, is een te begeerlijk iets, dan dat men daarvan afstand zou willen doen.

KUNST AAN HET VOLK.

Of het ooit gelukken zal, het Volk, in de beteekenis van het Latijnsche plebs kunstzin bij te brengen, dient te worden afgewacht. Een Amsterdamsche vereeniging beproeft al vast, of er wat te bereiken valt. Zij heeft in het Stedelijk Museum „een tentoonstelling ineengezet", die beoogt te doen zien, hoe veel fraaier het oude meubilair is, dan dat, wat in de winkels te koop was, eer onze nieuwere meubelkunstenaars aan het werk gingen.

Het denkbeeld is aardig. De uitvoering heeft echter te wenschen overgelaten. Niet alleen bleek het onmogelijk, waarschijnlijk wegens geldelijke bezwaren, behoorlijk gemeubelde kamers in te richten, zoodat de voorwerpen in de hoeken der bovenlichtzalen bijeengezet moesten worden, maar daarenboven had men niet de beschikking over het materiaal, dat voor het maken van behoorlijke vergelijkingen zou zijn noodig geweest.

De wiskunde leert ons, dat vergelijking van ongelijksoortige grootheden niet mogelijk is. Dit hebben de ineenzetters der tentoonstelling over het hoofd gezien. De kunst der negentiende eeuw zochten zij op in de kamers van den kleinen burgerstand, maar om die der 17e en 18e eeuw vertegenwoordigd te krijgen werden de meubelen uit het stadhuis en de regentenkamers der oude stichtingen gehaald. Zoo vindt men een leunstoel met het wapen van Amsterdam op den rug gestikt, als bewijs, dat daarop een burgemeester gezeteld heeft, zijn pendant in een anderen gelijk men die nu in de goedkoope bazars kan krijgen.

Wij willen daarom de ineenzetters der tentoonstelling echter niet te hard vallen. Als men iemand wil overtuigen, die wat hardleersch is, kan een ietwat drastisch optreden geen kwaad.

Het is te hopen, dat de bezoekers der tentoonstelling zullen leeren inzien, hoeveel mooier de oude meubelen zijn, dan de meeste, die tegenwoordig worden gemaakt.

Valt het ook met reden te betwijfelen, dat het eigenlijke volk aan het tentoongestelde veel zal hebben, gesteld, dat het een kijkje gaat nemen, ook van den gegoeden burgerstand, ja zelfs voor de aanzienlijken is in het Stedelijk Museum nu veel te leeren.

De „ineenzetters" hebben natuurlijk niet bedoeld, dat men van zijn huis een „uitdragerij" moet maken, en overal oude dingen gaan opkoopen. De mode gaat reeds te veel dien kant uit, zoodat salons met beddepannen, strijkijzers en wat verder maar bij den antiquaar te krijgen is, geen zeldzaamheid zijn. Maar de commissie zal van oordeel wezen, dat het nieuwe gemeubelte dezelfde qualiteiten moet zien te verkrijgen, die het oude zoo aangenaam maken.

Het was zeer goed gezien, de 18e eeuw de eer te geven, die haar toekomt, en die haar, zoolang de redegevende richting heerschte, zoo onverdiend werd onthouden. Ook tegenover den Empire-stijl, nu zoo gezocht, is de commissie rechtvaardig geweest. Doch wat de „Biedermeyer-tijd", 1815—1840, opleverde, en wat thans in Weenen vooral gewaardeerd wordt, is verwaarloosd. Met een weinig moeite had men ook te Amsterdam nog wel een interieur in dien geest kunnen bijeenzoeken.

Het is te wenschen, dat deze eerste proef, doch dan met ruimer middelen, door andere gevolgd worde, en dat het aan belangstelling voor wat nu reeds te zien werd gegeven, niet ontbreke.

GLASMOZAÏEK.

Tot de in vergetelheid geraakte kunsten van vroegere eeuwen, die door den nieuweren tijd weder in het leven geroepen werden, behoort ook het mozaïek, deze waardeerbare kunstvaardigheid, door mechanische samenvoeging van verschillend gekleurd glas, vlakke versieringen, geometrische teekeningen en figuren, bladen en takken, zelfs geheele voorstellingen te doen ontstaan, die in gloed en kleurenglans met de voortbrengselen der schilderkunst wedijveren, hen dikwijls zelfs overtreffen. Hierbij is natuurlijk aan het eigenlijke mozaïek, aan het glasmozaïek in engeren zin te denken, en niet aan dergelijke werken in hout, steen of marmer. Alleen het licht smeltbare glas is, door zijn hooge technische ontwikkeling en verfijning, tot zulk een veelzijdigheid in vorm, kleur en rangschikking geschikt, als voor dit schilderwerk zonder penseel en palet wordt vereischt.

Reeds de oude Egyptenaren bezaten een hooge bedrevenheid in het glasmozaïek; vooral maakten hunne voortbrengselen, hoofdzakelijk die van Alexandrië, een veel bewonderd, een veel begeerd handelsartikel uit, totdat Griekenland en later Rome een hoogeren trap van ontwikkeling bereikten. Vooral Rome, dat in het mozaïek, evenals in de aanverwante glasimitatie van edelgesteenten een gewenscht middel tot bevrediging zijner pronkzucht vond, schiep voortbrengselen van hooge waarde, pronk van allerlei aard, muur- en vloerversieringen en inlegwerk, dikwijls van bewonderenswaardige fijnheid en artistieke uitvoering. Het vermaardste is wel de te Pompeji ontdekte voorstelling van een veldslag van Alexander.

Na het verval van deze Romeinsche pracht en heerlijkheid vond de mozaïekkunst te Byzantium een toevluchtsoord; maar toen ook het lot van 't Byzantijnsche rijk beslist was, keerde zij, door nieuwe gezichtspunten uitgebreid en verbeterd, naar Italië terug om hier, oud-Romeinsche traditie aan Byzantijnsch genie parende, als muurversiering voor Godshuizen, in de voorstelling van heilige beelden op goudgrond, zich tot haar hoogsten bloei te ontwikkelen. Haar hoofdzetel was Venetië met zijn eiland Murano.

Op dezen eigenlijken bloeitijd volgde sedert de 17de eeuw een spoedig verval en zooals andere bedrijven van een even kunstvaardigen als kunstlievenden tijd geraakte het mozaïek verleerd en vergeten. Eerst in lateren tijd, omstreeks 1860, is bij de Venetianen, op aansporing van *Salviati* en *Radi* een zucht ontstaan tot wederinvoering dier kunst en werden

de methoden van de oude techniek geleidelijk nagespoord en ontdekt. Tot *Salviati's* roem wordt vermeld, dat hij niet minder dan 20.000 tinten en kleurnuancen in glas wist voort te brengen. Maar niet slechts in Italië, ook in andere landen, zoowel in Rusland als in Frankrijk openbaarde zich een opgewekt streven tot wederopvatting der mozaïek-glasschilderkunst.

In Duitschland trad vooral de vereeniging tot bevordering van nijverheid rusteloos en voorlichtend op. Op haar verzoek heeft Prof. *Schwarz* te Graz verschillende op glasmozaïek betrekking hebbende vraagstukken op experimenteele wijze onderzocht en verklaard. Aan zijne voordracht over de verkregen resultaten omtrent dofmaking (ondoorschijnendmaking) en kleuring, evenals omtrent de verdere bewerking der voor mozaïek dienende, z. g. n. emaille- of smeltglassoorten, ontleenen wij het volgende.

Een hoofdvereischte van het mozaïekglas is zijn opaciteit of ondoordringbaarheid voor het licht, zoodat het door reflectie werkt en den ondergrond dekt. De opaciteit wordt door dofmakende middelen verkregen, waartoe, naast het bij 't Venetiaansche glas gewoonlijk gebezigde antimoonzuur en arsenikzuur, vooral de fluorverbindingen als kryolith, vloeispaat, fluorwaterstof, fluorkalium verkieselijk zijn, omdat zij in betrekkelijk geringe hoeveelheden niet alleen doel treffen, maar tevens de smeltbaarheid van het glas zeer verhoogen. Bij sterk intensief gekleurde glazen kan men het opaciteitsmiddel ontberen en in enkele gevallen werkt het kleurmiddel zelf als dofmakend middel.

Tot het kleuren voor het emailleglas dienen metalen en metaaloxyden, waarbij door docimasie (toetsing) en menging, door geleidelijke vermeerdering van het kleurmiddel, modificatie van het smeltproces enz. naast de primaire ook secondaire en tertiare nuancen kunnen worden verkregen. Bij *goud*, in elk gehalte en in elke verbinding bruikbaar, is reeds een zeer kleine dosis, hoogstens 1/10000 van het glas gewicht, toereikend om een intensive purperkleuring, *goudrobijn* genaamd, te verkrijgen, met kryolith als opaciteits-middel krijgt men helderroode, dikwijls gemarmoreerde, met vloeispaat grijsgroene nuancen. *Zilver* komt vooral als zoogenaamd *lazuur* in toepassing; goud- en zilverkleuring, met arsenikzuurdofmaking gecombineerd, verwekt oranjegrijze tot cinnabergrijze nuancen. Bij zilverkleuring met fluordofmaking treedt een groengrijze lintvorming op; wordt dit *„leverig worden"* tegengewerkt, dan verkrijgt men eveneens oranjegrijze tot gele kleurschakeeringen.

Het *koper* wordt in drie vormen, als metallisch-koper, koperoxyde en koperoxydule tot kleurendewerking gebezigd. Door metallisch koper wordt „leverig" koperglas verkregen, verder *koperrobijn*, dat bij heet insmelten en schielijk afkoelen groenachtig, bij wederverhitting zoo intensief donkerrood kleurt, dat het slechts als een dun deklaagje te bezigen is, en de *aventurine*, welke zich doorzichtig in roodachtig, geelachtig of groenachtig bruin en met ingesloten goudlovertjes bezaaid, vertoont. Met koperoxydule verkrijgt men het purperroode *haemotinon* (Porporino, door *Pettenkofer „glasporphyr"* genoemd); bij boraxtoevoeging het zwartroode *astraliet*, een prachtig product met sterachtige reflexen. Koperoxyde kleurt reeds in een hoeveelheid van 1% doorzichtig glas intensief blauw en mat helderblauw; in verbinding met ijzeroxyde brengt 't een geprononceerd grasgroen teweeg, vooral als vloeispaat het opaciteits-middel is.

Groene nuancen resulteeren ook uit het gebruik van ijzeroxyde en ijzeroxydule, terwijl koper of koperoxydule met ijzerchloride roodgroene lintvorming voortbrengt.

Mangaan levert een bruinachtig violet, dat bij grootere intensiteit een brons- of staalachtige reflexie aanneemt; mangaanoxyde en ijzeroxyde verven bruinrood; mangaanoxyde en koperoxyde brengen een liefelijk blauwgroen teweeg, dat bij vervanging van het mangaanoxyde door mangaanoxydule meer in groenblauw-grijs genuanceerd wordt.

Met *kobalt* is op vrij regelmatige trappen door een gelijkmatige verhooging van het kleuringsoxyde een groote reeks van blauwe tinten, van de helderste tot de donkerste, te verkrijgen; door kobalt met ijzeroxydule het zoogen. *snoekgrijs*, terwijl kobalt met mangaancarbonaat een roodachtig violetgrijs, de z. g. n. *duivenhalskleur* oplevert.

Nikkel kleurt blauwachtig purper tot zwart, bij de dof- of troebelmaking met kryoliet purperkarmijngrijs.

Uraanoxyde tendeele afzonderlijk, ten deele met andere kleurstoffen gebezigd, ontwikkelt gele schakeeringen. Uraan met goud een brillant karmijnrood.

Ook het gebruik van *platina* geeft een glansrijk mooi neutraal-grijs. De *Fondi d'oro* of goudgrondglazen eindelijk, die tot de schitterendste effecten der mozaiekschilderkunst op buitengewone wijze bijdragen, bestaan uit dik grondglas, met daarover liggende goudvlokjes of loovertjes en een dun opgesmolten dekglas, dat soms met een lichte tint gekleurd wordt.

Het technisch verloop bij de vervaardiging van decoratief mozaiek op groote schaal, voor ornamenteering van plafonds, vloeren en wanden is gewoonlijk als volgt:

Nadat de smelter in de glashut zijn mengsel uit breukglas, dofglas en verfstoffen (de *fritte*), resp. aan het gekleurd glas — onder herhaald uitscheppen van proeven, het uitspreiden der massa tot een vlakke strook en na afkoeling en vergelijking van de hem door den besteller gezonden monsters — de gewenschte kleur heeft gegeven, wordt het glas met een kleinen lepel uitgeschept, op een bedding uitgespreid, door een daarboven aangebrachte persplaat tot een vlakken koek gevormd en nu in een zwak voorgewarmden oven afgekoeld. Uit deze vlakke koeken worden door ritsing de mozaieksteentjes gevormd. Allereerst ontstaan strooken, die door verdere verkleining rechthoeken, kwardraten, driehoeken enz. of wel stukjes opleveren, welke door slijpen gemakkelijk in den vereischten vorm te brengen zijn. De steentjes worden op uitgespreide modelpapierbladen passend gerangschikt en met een pasta of deeg door aandrukken daarop bevestigd, waarna de modelbladen, vlak en vast in kisten verpakt, naar de bouwplaats verzonden worden.

In de natte mortellaag van de betreffende muurvlakte worden de mozaieksteenen met hun bovenvlak ingedrukt, of wel zwak met den hamer ingeklopt. Na verstijving van den mortel verwijdert men het cartonblad door losweeken en afwasschen van de stijfsel of kleefstof, zoodat het mozaiekbeeld met een volkomen effen oppervlak te voorschijn treedt, doordien de verschillende dikte der afzonderlijke steentjes, door het meer of minder diep indringen in de mortel vereffend wordt.

Bij het klein mozaiek treden geringe wijzingen in deze handelwijze op. Het aanbrengen van mozaiekschilderstukken is meer kunstvol en eischt zorgvuldiger uitvoering; zoo pleegt men b.v. het oppervlak

af te slijpen, te polijsten en de voegen met een passende wassoort te maskeeren.

De eigenlijke mozaiekkunst wordt in 2 hoofdgroepen verdeeld: de bovenbeschrevene, de *Romeinsche* bezigt behalve gekleurd glas, ook nog gekleurde steenen, terwijl de tweede, de *Florentijnsche* uitsluitend natuurlijken steen en marmer aanwendt; de eerstgenoemde is dus beter geschikt voor het nabootsen van schilderijen, de laatste voor tafelbladen, terwijl zij voor parketten en vloeren in tuinen hier meer en meer toepassing vindt. Mozaiekwerk in hout, in Italië *tarsia* genaamd, werd in Frankrijk door de voornaamste architecten der renaissance nu en dan toegepast, onder de benaming *marqueterie*.

Tot heden heeft men in mozaiek weinig gewerkt, evenmin zich toegelegd op de vervaardiging van mozaiekglas, toch ontbreekt het niet aan de noodige elementaire stoffen, aan bekwame glassmelters of aan schilders, die kunstontwerpen kunnen leveren. Wellicht ontbrak het aan genoegzame kennis van de zaak, aan belangstelling, aan het besef, hoezeer deze kunst tot verheffing van het nationale leven en tot versiering kan bijdragen. Met het uitspreken dezer veronderstellingen moeten wij dus hopen, dat de edele mozaiekkunst, hier en elders weer spoedig in eere mag worden hersteld.

J. L. TERNEDEN.

MÜLHEIM a. d. Ruhr, April 1905.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

1905.

TENTOONSTELLING in verband met de Kunst bij de Opvoeding van het Kind. Van 15 Juli tot 15 September.

Over de bovenvermelde Tentoonstelling is door de Commissie van het Museum een circulaire verspreid van den navolgenden inhoud:

De zorg voor de opvoeding van het kind behoort zeker tot den edelsten werkkring, dien wij ons kunnen denken, eenen werkkring, die de schoonste en beste vruchten voor de toekomst zal afwerpen. Gelijk de kunst in de beschavingsgeschiedenis der volkeren eene voorname plaats inneemt, dient zij eveneens zoo spoedig mogelijk bij de opvoeding op den voorgrond te treden.

Zij toch oefent eenen machtigen invloed op de vorming van het karakter en de richting der gemoedsuiting. Zij doet gedachten en gewaarwordingen ontstaan, die er toe zullen bijdragen, onze kinderen tot edeldenkende, den arbeid liefhebbende menschen te vormen.

Door haren invloed zullen de bij het kind sluimerende gaven worden opgewekt en de psychische en physieke krachten harmonisch worden ontwikkeld.

De kunst toch zal bij de werkzaamheden van den meest verschillenden aard, bij den arbeid, zoowel als bij het spel, de liefde tot de natuur en het schoonheidsgevoel ontwikkelen, den drang om bezig te zijn bevorderen en de opgewektheid levendig houden, eigenschappen, welke het leven veraangenamen en meisjes en jongens gelukkig maken.

De voorgenomen tentoonstelling zal in twee afdeelingen worden ingedeeld. De eene afdeeling, *„de Retrospectieve Afdeeling"*, zal nationaal zijn en al hetgeen omvatten, dat in vroegere dagen bij de opvoeding van het kind eene rol speelde.

De vertrekken met hunne oorspronkelijke inrichting uit verschillende tijdperken, die in het Museum aanwezig zijn, zullen met de talrijke voorwerpen van Kunstnijverheid, die tot deze rubriek behooren, een harmonisch geheel vormen.

De volgende afdeeling *„de Moderne Afdeeling"* zal internationaal zijn en er worden pogingen in het werk gesteld, om, naast hetgeen in Nederland in den tegenwoordigen tijd wordt gedaan, ten einde den invloed der kunst bij de opvoeding van het kind tot zijn recht te doen komen, eveneens bijeen te brengen hetgeen in het buitenland op dit gebied wordt verricht. Het valt niet te ontkennen, dat in verschillende landen, alwaar men sedert meerdere jaren werkzaam is, door de in het werk gestelde pogingen reeds zeer gunstige resultaten werden verkregen, zoodat ook deze afdeeling der tentoonstelling hoogst belangrijk en leerzaam kan worden.

Het in den kinderboezem smeulende vuur moet evenwel voorzichtig worden aangewakkerd en niet door te streng paedagogisch materiaal worden uitgedoofd. De voorgangers zullen hier de taak van leiders op zich moeten nemen en het kind zijn volkomen vrijheid laten; dan alleen zullen hunne pogingen slagen. In dien geest zal de grenslijn, die deze afdeeling der Tentoonstelling afsluit, worden getrokken.

In het vertrouwen, dat velen zich geroepen zullen voelen deze tentoonstelling te steunen en door hunne inzendingen mede te werken om ook in ons land eene beweging te bevorderen, welke als uiting eener nieuwe cultuur naast de ontwikkeling van het denken eene ruimere plaats wil inruimen aan de ontwikkeling der gemoedsuiting en der handvaardigheid, als tot nog toe heeft plaats gehad, wordt zij in de welwillende sympathie van hen, die in de opvoeding onzer kinderen belangstellen, ten zeerste aanbevolen.

De Commissie van het Museum
van Kunstnijverheid:

F. M. baron VAN LIJNDEN, *Voorzitter*.
E. A. VON SAHER, *Secretaris*.
Directeur van het Museum.

Nadere inlichtingen zullen gaarne door den Directeur van het Museum worden verstrekt.

BEPALINGEN VOOR HET DEELNEMEN AAN DE TENTOONSTELLING.

De inzenders, die aan de tentoonstelling wenschen deel te nemen, zullen zich tot den Directeur van het Museum moeten wenden.

Voor de retrospectieve afdeeling met opgave van den naam der voorwerpen, hunne waarde en van alle geschiedkundige gegevens, die in het bezit van den eigenaar zijn.

De inzenders, die aan de moderne afdeeling wenschen deel te nemen, zullen eveneens alle gegevens verstrekken, die voor het opstellen van den catalogus wenschelijk zijn, alsmede opgave der waarde en der plaatsruimte, waarover ze wenschen te beschikken.

De Directeur heeft het recht de voorwerpen, die hem voor de tentoonstelling niet geschikt voorkomen, af te wijzen.

Voor het tentoonstellen hebben de exposanten geen

onkosten te dragen en de voorwerpen zullen met de meeste zorg worden behandeld.

De inzendingen moeten franco uiterlijk 1 Juli aan het adres van den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid, Paviljoen Haarlem, verzonden zijn, met duidelijk adres van den afzender.

De inzendingen worden tegen brandschade verzekerd.

Het ontpakken, tentoonstellen, weder inpakken en franco terugzenden der voorwerpen geschiedt door de zorgen der Directie van het Museum.

HAARLEM, 15 April 1905.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering op Zaterdag 8 April.

Na opening van de vergadering door den voorzitter, den heer P. van der Wint, werden de notulen gelezen, waarbij de heer A. Janssen eene opmerking maakte over eene ingekomen vraag, betrekking hebbende op het plan van den aanleg van straten vanwege de gemeente. Hieruit ontspon zich eenige discussie met het resultaat, dat men het maar beter vond geen kritiek op dat plan uit te oefenen. Daarna werden de notulen goedgekeurd, stelde men de begrooting vast en verdaagde de verkiezing van bestuursleden tot de volgende bijeenkomst.

Het 4e punt der agenda, de boekverkooping, gaf aanleiding tot eene geanimeerde gedachtenwisseling. Daar de kast der bibliotheek tamelijk vol raakt en er tegenwoordig weinig vraag naar het inzien der verschillende werken en weekbladen is kwam het bestuur eene opschooning niet ongewenscht voor. De heer J. B. Jager vond, na vernomen te hebben, dat enkele jaargangen van de Architect en The Studio verkocht zullen worden, dat zulke degelijke werken in de kast der bibliotheek behoorden te blijven. Wanneer ieder lid gemakkelijk in het bezit van de sleutel der kast kon komen, zou men er eerder toe overgaan inzage te nemen. Maar dit laatste gedeelte vond van verschillende kanten bestrijding. De bibliothecaris, de heer M. A. Jelier, was voor het verkoopen van de Architect. Daardoor kwam er ruimte in de kast en zou men beter kunnen overgaan tot het ordenen van de rest. De heer Jager maakte er een voorstel van de Architect en The Studio buiten de verkooping te houden. De heer P. Ploegh kon zich er wel mede vereenigen om de Architect te behouden, maar The Studio niet en maakte hiervan een voorstel. Het stemmen, over deze beide voorstellen had tot resultaat, dat men overging tot de verkooping van beide boekwerken. Vervolgens werd de vergadering met een woord van dank voor de opkomst met een „gezellig verkeer" besloten.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De Parijsche gemeenteraad heeft, naar we met een enkel woord bericht hebben, besloten tot den aankoop van de kunstnalatenschap van Dalou. De beeldhouwer had al zijn bezittingen vermaakt aan het Orphelinat des arts, dat al hetgeen in het atelier aanwezig was moest doen verkoopen. Nu Parijs op gunstige voorwaarden dit alles kon verwerven, besloot men in het Petit Palais een zaal voor Dalou in te richten, gelijk men voor Carriès reeds gedaan had.

Een eigenaardig geval werd in dezelfde raadszitting behandeld. In 1902 was door den raad aan Forain een dekoratief paneel opgedragen voor het Hôtel de Ville. Het honorarium zou 10.000 francs bedragen. Forain nam de opdracht aan, maar toen men hem later bij herhaling schriftelijk vroeg hoe ver de arbeid gevorderd was, bleef hij hardnekkig een antwoord schuldig. De vorige maand heeft men het voor het laatst nog eens geprobeerd — en aangezien er nog steeds geen antwoord kwam, heeft men thans besloten de opdracht in te trekken.

Zondag voor een week heeft de Kroonprins van Griekenland te Athene op den Acropolis, in het Parthenon in tegenwoordigheid van den Koning, het Hof en vele aanzienlijken, het Internationaal Oudheidkundig Congres geopend.

De Prins heette de vreemdelingen welkom, die op den gewijden berg, bij de indrukwekkende bouwvallen van den tempel van Athene, „hulde kwamen brengen aan de schoonheid van het oude Griekenland", en de minister van Onderwijs betuigde in het Fransch den dank der Regeering aan de opgekomen Congresleden.

De tegenwoordige tijd, zeide hij, met zijne uitgebreide opgravingen en belangrijke ontdekkingen, waarbij geleerden van alle natiën met elkander wedijveren, is een roemrijke tijd, welke veel zal bijdragen tot ontwikkeling der oudheidkunde.

De plechtigheid was op die gewijde plaats zeer indrukwekkend.

De Amerikaansche Panamakanaal-commissie heeft besloten onverwijld met de wederopvatting van de werkzaamheden aan het kanaal te beginnen, waartoe zij twee duizend Japanners en evenveel Chineezen in dienst zal nemen, aangezien ander werkvolk niet te krijgen is.

BINNENLAND.

ARNHEM. Een voorbeeld, dat navolging verdient, geeft een winkelier hier ter stede, die, van plan z nde een nieuwe pui te bouwen en zijn winkel te verbouwen, aan de afdeeling Arnhem der Maatschappij van Bouwkunst een som gelds ter beschikking heeft gesteld voor het uitschrijven van een prijsvraag daartoe.

Aan den architect, die het ontwerp inzendt, dat bekroond zal worden, zal tevens het werk opgedragen worden, tenzij het ontwerp aan den winkelier persoonlijk niet mocht bevallen, in welk geval toch de uitgeloofde som aan den bekroonde zal komen.

— Een van Gelderlands oude kasteelen, zoo schrijft men uit Wamel aan de Arnh. Crt., staat op het punt onder den hamer van den slooper te vallen, nl. het kasteel Sterkenburg onder deze gemeente. Dit gebouw schijnt door zijn kelders, zware muren, overblijfsels van versterkten toren, schietgaten, enz. zeer oud te zijn en was voor een halve eeuw, toen het in eigendom toebehoorde aan den burgemeester N. de Ridder, met bijbehoorende gronden groot 52,68 H.A. Deze had het aangekocht van den baron Grootenhuis van den Sterkenburg en Onstein, gehuwd met eene freule Harinxma, aan wier familie dat kasteel sedert onheugelijke jaren schijnt te hebben toebehoord.

De geschiedvorscher Anspach meent, dat dat kasteel gewis een van Sterkenburg tot stichter heeft gehad. Komt een Johan van Sterkenburg in 1562 voor als burgemeester in Tiel, in 1579 staat Rutger van Sterkenburg en in 1590 Jan van Sterkenburg als schepen terzelfde stede vermeld. Ook in Tiel vindt men een huis van denzelfden naam, nu Gasthuisstraat D 102. Dat te Wamel wordt in 1741 in den „Tegenwoordigen staat van Gelderland" beschreven als een „heerenhuis in het koornland, niet zeer oud, noch aanzienlijk", hetgeen in beiderlei opzicht mag betwijfeld worden.

Tot voor een jaar of zestien werd het af en toe bewoond door den eigenaar, den heer Post; na diens overlijden bleef het onbewoond.

FRANEKER. Bij Kon. besluit is aan de gemeente Franeker ten behoeve van den aankoop van terrein voor en den aanbouw van 20 woningen een voorschot verleend uit 's Rijks kas tot een maximum van f 30000 met bepaling:

1. dat het juiste bedrag van het voorschot door de ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën zal worden vastgesteld, zoodra na de aanbesteding van 8 woningen volgens het bij de aanvrage gevoegde bouwplan A, en van 12 woningen volgens bouwplan B, alsmede van 20 woningen volgens het bouwplan B, door het gemeentebestuur, gelet op de uitkomsten der aanbesteding, zal zijn beslist welke bouw zal plaats hebben en mitsdien het daarvoor vereischte bedrag bekend zal zijn;

2. dat voor rente en aflossing van dit voorschot gedurende 50 jaren eene annuiteit moet worden voldaan groot 4,074 ten honderd van het werkelijk verleende voorschot.

's GRAVENHAGE. De Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs heeft eene sub-commissie ingesteld, welke haar moet dienen van advies omtrent eene wettelijke organisatie van het technisch onderwijs.

In die commissie zijn benoemd de heeren: J. Dony, directeur der Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch; P. Dooru, directeur der Ambachtschool te Haarlem; Dr. J. H. H. Hülsmann, directeur der Openbare Handelsschool te Amsterdam; J. de Koning, civiel-ingenieur te Hilversum; A. D. T. W. Lichtenbelt, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen, te Rotterdam; C. W. Nijhoff, directeur der kunstnijverheid-teekenschool „Quellinus", te Amsterdam; en Mevrouw Van Reenen, geboren Völter, mede-oprichtster der industrie-huishoudschool te Alkmaar.

GOES. Voor het, van wege den Bond van Waterbouwkundige ambtenaren in Zeeland van 22—25 Maart hier ter stede gehouden Examen voor Polderopzichter hadden zich 17 candidaten aangemeld van welke 2 zich terugtrokken.

Van de 15 candidaten, die aan het Examen deelnamen, verwierven 10 een diploma, n.l. (in alphabetische volgorde) de heeren: P. J. Colijn, te Vlissingen, H. Haak, te Marum, H. Heijt, te Westkapelle, S. de Jong, te Enschede, O. Koets, te Gouda, J. Maljers, te Aagtekerke, G. van Oostenbrugge, te Wissenkerke, M. Sirag Jz., te Delft, Z. van de Velde, te Poortvliet, P. J. Visser, te Walzoorden.

LEEUWARDEN. De leden der Vereeniging „De Ambachtsschool", alhier, hielden dezer dagen onder voorzitterschap van den Heer J. Troelstra in het gebouw der school hunne jaarlijksche algemeene vergadering.

Na afdoening van de gewone huishoudelijke zaken werden de diploma's aan eervol ontslagen leerlingen uitgereikt, en wel het volledig diploma van 18 timmerlieden, 12 smeden, en 3 schilders, en een getuigschrift voor de practijk van het ambacht met inbegrip van het teekenen aan 3 timmerlieden, 1 meubelmaker, 4 schilders en aan 4 smeden. Alle leerlingen ontvingen bovendien een stel gereedschappen, de smeden een boekwerk.

Het was de laatste vergadering in het genoemde gebouw. Over veertien dagen wordt het nieuwe gebouw, bestemd voor te minste 300 leerlingen, op het terrein aan de Emmakade, geopend.

ZUTPHEN. De Gemeenteraad van Voorst heeft besloten de herstellingsplannen voor den toren in het dorp Voorst een jaar op te schorten, ten einde dan met meer zekerheid te kunnen oordeelen over de oorzaken en den aard der verzakking van dezen merkwaardigen toren. Het advies der deskundigen — de heeren te Rielle, architect te Deventer, en Hoefer, te Hattem, — werd niet voldoende beschouwd om met zekerheid aan te nemen, dat een ondervangen met gewapend beton noodzakelijk zou zijn. De helling van den toren bedraagt aan de Noordzijde 12½ en aan de Oostzijde 16 centimeter.

PERSONALIA.

— Te Purmerend is tot gemeente-architect en leeraar aan de teekenschool benoemd de heer W. Postuma, te Brielle, met 7 stemmen, tegen 3 op den heer C. Doets, te Rotterdam.

— Ze Zaandam heeft de Heer J. van der Koogh eervol ontslag gevraagd als leeraar in het vak- en lijnteekenen aan de Burger-Avondschool, welke betrekking hij sedert 1866 vervulde.

— Naar wij vernemen, heeft de heer A. van Delden zich wegens gezondheidsredenen genoopt gezien, zijne betrekking van directeur der Academie van Beeldende Kunsten in den Haag neder te leggen.

— De opzichter 1e klasse bij den waterstaat in Ned.-Indië, F. Bouman heeft wegens volbrachten dienstijd eervol ontslag uit 's lands dienst verzocht, ingaande den 10den April.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeente-Architect te Harderwijk tegen 1 Jan. 1906. Aanv. salaris f 1400 maximum f 1800. Stukken voor 1 Juli a.s. aan B. en W. (1)

— Algemeen Opzichter en Bouwkundige, van het Waterschap van de Linge-Uitwatering. Salaris f 1200. Adres op zegel aan den Dijkgraaf van genoemd Waterschap te Deil vóór 1 Mei a. s. (1)

— Meubelteekenaar direct. Br. lett. M H, Scheltema & Holkema's Adv.-Bureau, Rokin 74—76, Amsterdam. (1)

— Civiel-Ingenieur, bezoldiging f 100 per maand, en Opzichter, bezoldiging f 70 à f 80 per maand, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten bij den Provincialen Waterstaat in Overijssel voor het opmaken van een ontwerp voor de verbetering van de rivier de Dinkel. Duur der werkzaamheden waarschijnlijk twee jaren. Stukken vóór 1 Mei a.s. aan den Hoofdingenieur A. Déking Dura te Zwolle. (1)

— Artistiek ontwikkeld Teekenaar. Als chef de Bureau kunnende optreden. Br. onder lett. IJ R 544, N. v. d. D. (1)

— Teekenaar op een architectenbureau te 's-Gravenhage. Br. fr. letter L. T. 832. N. v. d. D. (1)

— Vertegenwoordiger voor eene Belgische Hardsteengroef. Brieven onder No. 20071 Bureau Alg. Ned. Advertentieblad 's Gravenhage. (2)

— Baas of Opzichter op een steenfabriek. Adres: Utrecht, Maliesingel 46, of op het kantoor Rotsoord 1. (2)

— Opzichter-Teekenaar bij een Architect te Haarlem. Salaris f 90 à f 100 per maand. Brieven bij de Boekhandelaars De Haan & Zoon te Haarlem, onder No. 71. (2)

— Directeur aan de Academie v. B. K. te 's-Gravenhage. (Zie adv. in no. 13.) (3)

— Directeur, aan een Plateelbakkerij. Aanvangsalaris f 2500 per jaar en aandeel in de winst. Sollicitatiën onder No. 10886, aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Opzichter, bij de Staatsmijnen in Limburg. (Zie adv. in no. 15.) (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

30 Bouwk. Opz.-teek., 19—40 j., f 45—f 120 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., f 75—f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., f 50—f 55 's maands.
4 Waterb. Opz.-Teek. 23—32 j., f 70—f 120 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—27 j., f 40—f 65 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.
1 Werktuigkundige-administrateur.

BERICHT.

Hiermede berichten wij onze abonnés, dat onze April-quitanties, betreffende het abonnement over het eerste halfjaar (1 Jan.—1 Juli) 1905 ter invordering zijn afgegeven.

Beleefd verzoeken wij, om onnoodige kosten van herhaalde aanbieding te voorkomen de quitanties, zoo niet bij de eerste, althans bij de tweede aanbieding te willen voldoen.

Ook den postbeambten bespaart men daarmede veel onnoodige moeite.

De Administratie van
DE OPMERKER.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 25 April.

Amsterdam, te 12 uren, door het gem. best.: het verlengen van het bestaand gemetseld riool in de Javastraat, voorw. aan de stadsdrukkerij; inl. ten kantore van de afd. Alg. Dienst en Dienst der Publieke werken ten stadhuize van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Amsterdam, te 12 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een openb. lagere school met 12 klasselokalen aan de Borgerstraat. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (met 2 teekeningen), Inlichtingen ten kantore van den arch. 1e klasse bij Publieke Werken ten Stadhuize, Kamer No. 105, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam, te 1.30 uren, door de dir. der Holl. IJz. Spw. Mpij. in het Centraal personenstation: het maken van eene goederenloods en eene verhoogde losplaats en laadplaats met grond- en spoorwerken, benevens het verplaatsen van een stalgebouw en eene woning met bijkomende werken op het stationsemplacement Amsterdam—Oostenburgergracht in 2 perc. (begr. perc. I f 190,000, perc. II f 6700). Het bestek met teekeningen verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Groningen, te 1.30 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het prov. best.: het bouwen van een molenaarswoning bij den Rijkswatermolen aan Binnen-Aa te Nieuweschans (raming f 2170); het bestek, no. 71, ter lezing aan het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. van Cleef, Spui no. 28a, te 's Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Castendijk te Leeuwarden, den ingenieur Baucke te Groningen en den opzichter Huitema te Winschoten.

Hengelo, te 11 uren, door de opzichter Tj. Sterenberg te Hengelo nam. de firma F. W. Hulshof Pol en Co., in de wachtkamer van de Hengelosche Bontweverij: het bouwen van een fabrieksgebouw, annex kantoren, te Hengelo (O.); bestek en teek. te bekomen bij gen. opzichter, inl. dagelijks van 10—12 uur.

'T Loo, te 8 uren, in het cafe Boschzicht: het bouwen van een dubbel woonhuis; bestek en teek. in gen. cafe ter inzage.

Maastricht, te 2 uren, door het best. der coöp. bouwver. Ons Belang te Maastricht in de stichting de Stuers: het bouwen van 3 woonhuizen aan de St. Pieterskade; bestek en voorwaarden te bekomen van 1—2 uur Grachtstraat (W) no. 16a; aanwijzing gehouden.

Nijmegen, te 2.30 uren, door het gem., best.: de lev. van 2 ijzeren pontons met toebehooren voor het overvaartveer; het bestek en teek. verkrijgbaar ter gem.-secretarie; inlicht. ten kantore van den gemeente-architect.

Soest, te 3 uren, door het bestuur der vereen. De School met den Bijbel in het gebouw der Chr. school: het bouwen van schoolgebouw met onderwijzerswoning enz., bij het station Soestdijk; bestek en teek. verkrijgbaar bij P. C. W. Hoeken, aanw. gehouden.

Zierikzee, te 1 uur, door het gem.-best. het uitbreiden der gemeentelijke gasfabriek te Zierikzee; het bestek te verkr. bij den directeur der gasfabriek en bij den gem.-bouwmeester. Aanw. gehouden.

WOENSDAG 26 April.

's-Gravenhage, te 11 uren, door het Min. van Waterstaat Handel en Nijverheid onder nadere goedkeuring van den Minister in een der lokalen van gen. Departement: Het verrichten van eenige verfwerken aan Landsgebouwen aldaar. Raming f 4616. *Zie adv. in no.* 14.

's-Gravenhage, te 11 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het Dep.: de uitvoering van werken in de Neder-Rijn en Lek, onder de gemeenten Wijk bij Duurstede en Maurik, tusschen de kilometerraaien LXVIII en LXXI der herziene rivierkaart (begr. f 22000); het bestek no. 73 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. van Cleef, Spui no. 28a, te 's Gravenhage; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur te 's Gravenhage, Fluweele Burgwal no. 16b, bij den ingenieur Marinkelle, Koningslaan no. 4, te Utrecht.

Haarlem, te 10 ure, door de genie: bestek no. 128: het maken van bomvrije gebouwen in de batterijen aan den IJweg en aan den Sloterweg en van eene nevenbatterij benoorden het fort bij Aalsmeer (begr. f 80000); bestek no. 135: het doen van voorzieningen aan schietbanen te Overveen (begr. f 3000): de bestekken en de processen-verbaal ter lezing op het bureel van de genie te Haarlem en aldaar te bekomen; inlichtingen worden gegeven 19 en 20 April van 10—12 ure op het bureel, alwaar ook biljetten moeten worden ingezonden.

Kortezwaag, door de WelEd. Gestr. heer mr. G. T. J. de Jong ten huize van J. Teijma: het afbreken en weder opbouwen van een voorhuis, alsmede verschillende reparatiën aan twee boerderijen; bestek en teek. ter inzage ten huize van best.; inl. verstrekt de arch. A. Kooistra te Gorredijk.

Leersum, te 11 uren, door het gem.-bestuur: het maken van een ijzeren hek enz. op en rondom de alg. begraafplaats der gemeente; bestek en teek. ter inzage ter secretarie en te bekomen bij den boekhandelaar F. Kuiper te Amerongen; aanwijzing 26 April te 9 uur; inl. bij A. van Dijk, bouwk. te Leersum.

Leeuwarden, te 3 ure, door het gem.-best.: a. het aanleggen van wegen om de bouwblokken XIII en XVI; b. het aanleggen van een straat op het terrein van wijlen den heer van Asperen en c. het leggen van eenige riolen in bestaande straten Bestekken met teekeningen ter inzage ter Secretarie en aldaar verkrijgb.

Linden, te 10.30 uren, door get gem.-bestuur: het bouwen van een openbare school met onderwijzerswoning te Klein-Linden; bestek en teek. verkrijgbaar ten raadhuize te Linden en bij den heer M. Bulkens, bouwk. te Gassel; aanwijz. op den dag der besteding te 9 uur.

Vollenhove, door het bestuur van het waterschap Vollenhove: de levering van 75000 straatkiinkers (Waalvorm) in de Moespotvaart. Inlichtingen bij den opz. C. F. Seidel te Vollenhove. Inschrijvingsbiljetten met monsters vóór 26 April e.k. bij den Dijkgraaf H. Bn Sloet van Marxveld te Vollenhove.

DONDERDAG, 27 April.

Bathmen, te 3 ure, door de bouwk. G. J. Wibbelink in het koffiehuis van J. Mulder: 1. het bouwen van een stoomzuivelfabriek; 2. het verbouwen van een woning, aanw. 2 uur voor de besteding; bestek en teekening ter inzage in gen. koffiehuis.

Enkhuizen, te 4 uren, door het R. K. Par. Kerkbest. in de Poort van Cleve: het bouwen eener kerk en sacristie. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar aan het bureau van den Architect Nic. Molenaar, Statenlaan 21, te 's Gravenhage. Aanw. op den dag der besteding elf uur.

Heerenhoek, te 2 uren, door de arch. A. le Clerq te Kruiningen in het koffiehuis van B. de Jonge: het bouwen van een nieuwe graanschuur en een varkenshok op de hofstede nabij 's Heerenhoek. Aanw. gehouden. Het bestek een teek. verkrijgbaar bij den architect.

Hellevoetsluis, te 2 uren, door de schout bij nacht, directeur en comm. der marine: het verrichten van herstellingen aan dok, sluis en havenwerken, behoorende tot de directie der directie der marine te Hellevoetsluis.

Teteringen, te 11 uren, door de arch. F. P. Bilsen te Breda namens den heer C. M. Goesseels te Teteringen, in het café Bink: het bouwen van stallen voor 100 stuks vee, benevens paardenstal met remise en verdere werken, best. en teek. in gen. koffiehuis ter inzage.

ZATERDAG, 29 April.

Assendelft, te 11 uren, door het gem.-best.: het aan- en verbouwen der school no. 3 te Assendelt. Bestekken met teek. verkrijgb. ter Gemeente-Secretarie aldaar.

Den Helder, te 9.30 uren, door de genie in de Societeit de Eensgezindheid, bestek no. 154: het inrichten van de bomvrije kazerde te Westoever voor vredeslogies, begr. f 2610; best. no 155: het doen van voorzieningen aan militaire gebouwen en werken te den Helder, begr. f 7665; de bestekken en de processen verbaal ter lezing in genoemden sociteit en aldaar verkrijgbaar, inlichtingen bij den besteder ten zijnen bureele op 26 April van 1.10—2 ure.

Helmond, te 11 ure, door de firma H. van Thiel en Co.: het maken, leveren en opstellen van een ijzeren fabrieksgebouw aan de Zuid Willemsvaart, ter gr. van 1530 M2. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij bovengenoemde Firma. Alleen inschrijvingen van in Nederland gevestigde Fabrieken, komen in aanmerking.

Maastricht, te 2 uren, door de Maatij. tot Expl. van Staatssp. in de directiekamer in het Bureaugebouw (oude Station): bestek O: het verrichten van eenige herstellingen en verfwerken met bijlevering van materialen, aan de gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, beh. tot de lijnen: Pruisische grens bij Aken—Belgische grens bij Lanaeken, Maastricht—Belgische grens bij Eysden, Maastricht—Venlo—Blerik, Pruisische grens bij Vlodrop—Belgische grens bij Budel, Sittard—Belgische grens bij Herzogenrath, in 12 perc. Het bestek en de Algemeene Voorwaarden aan gen. bureel verkrijgbaar; aanw. ter plaatse en zooals in het bestek vermeld.

Nieuw Namen, te 1 uren, burgemeester en Wethouders van Clinge, Zeeland in het café August van Ecke: het bouwen van eene kazerne c.a. voor de brigade Maréchaussee aldaar. Aanw. op den dag der besteding 10 ure. Bestek en teek. verkrijgbaar bij den heer K. de Lozanne gemeente secretaris van Clinge te Hulst en bij den bouwkundige J. Wisse Jz. te Zaamslag.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 29 April 1905. No. 17.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE ONTWORPEN AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Reeds geruimen tijd werd te Amsterdam verteld, dat, naar aanleiding der Woningwet, bij het bestuur der gemeente een bouwverordering in bewerking was, die een statig boekdeel zou vormen, en die van zóó ingewikkelden aard, zóó vol van tabellen, formules en geleerdheid zou zijn, dat geen speculatiebouwer er uit wijs zou kunnen worden, doch de hulp van technische bureaux, uitsluitend met het oog op die bouwverordering door ingenieurs op te richten, zou moeten worden ingeroepen.

Nu het ontwerp der bouwverordening verschenen is, blijkt het gerucht op overdrijving te hebben berust. Het is mogelijk, dat het lijvig stuk, toen het de kantoren van het Bouwtoezicht verliet, er anders uit heeft gezien, dan thans bij de openbaarmaking. Maar dan hebben de commissiën, door wier handen het ging, duchtig het snoeimes gehanteerd, waarvoor zij dank zouden verdienen.

Toen de Woningwet bij de Tweede Kamer in behandeling zou komen hebben wij er op gewezen, dat dit Staatsstuk vooral met het oog op Amsterdam, ontworpen scheen. Het verbaast ons dan ook niet, dat de hoofdstad des rijks heeft willen laten zien, wat op grond van die wet in het belang der volkshuisvesting kan worden gedaan.

Het maken van bepalingen is goed, maar zelfs de beste leveren geen nut, als er de hand niet aan wordt gehouden. Hoeveel keuren hebben „mijne heeren van den Gerechte" vóór 1795 niet in het belang van de huisvesting en de gezondheid hunner onderzaten gemaakt! Als die niet veel hebben uitgewerkt, dan is dit alleen aan de onvoldoendheid van het toezicht te wijten. Wij hopen, dat de Raad, dit erkennende, het tegenwoordig personeel, met het toezicht belast, een groote uitbreiding zal doen ondergaan.

Bij een beschouwing van het ontwerp in een technisch blad als het onze kunnen de bepalingen van rechtsgeleerden aard onbesproken blijven.

Daarom beginnen wij met Artikel 6, waar de gemeente in vier deelen, de kern der oude stad, het overig gedeelte der oude stad, de nieuwe stad en de polderstad verdeeld wordt. Die verdeeling is zeker verstandig, omdat ieder stadsdeel zijn eigenaardige eischen heeft, waarmede tot dusverre in de Amsterdamsche bouwverordeningen in het geheel geen rekening werd gehouden. Zoo was bijvoorbeeld één peil voor de hoogte der fundeeringen bepaald, onverschillig of zij al dan niet in polderland gemaakt werden. Daar dit peil veel hooger ligt dan het zomerpeil der polders, zullen over jaren de gevolgen dezer onnadenkendheid zich nog doen gevoelen.

De kern der oude stad omvat het gebied, dat in 1600 ommuurd was. Die kern begint zijn oude schilderachtigheid meer en meer te verliezen. De

ontwerpers der bouwverordening betreuren dit niet, daar zij zeggen: „Ten opzichte van de kern der oude stad dient het standpunt te worden ingenomen, dat dit gedeelte bestemd is, meer en meer uitsluitend te worden een handels- en bedrijfscentrum, waarin de woningen en speciaal de kleine woningen moeten verdwijnen. Vervanging van woningen door winkels, magazijnen en pakhuizen worde gemakkelijk gemaakt, daarentegen het maken van nieuwe woningen tegengegaan."

Wat het overige der oude stad, vrijwel samenvallende met de in de 17e eeuw ondernomen uitbreidingen, betreft, hier wil men „niet uitsluitend streven naar vervanging van woningen door winkels, magazijnen enz., doch ook naar verbetering van woningen en bouw van nieuwe woningen, in de plaats van bestaande, welke niet aan de eischen voldoen."

Zoo zal dan de stad, gelijk zij tot 1870 was, langzaam maar zeker verdwijnen en zullen de liefhebbers der oudheid wel doen, door opneming en beschrijving zooveel mogelijk voor vergetelheid te bewaren.

De artikelen der eerste vier afdeelingen kunnen wij, als van administratieven aard, verder onbesproken laten, en overgaan tot Afdeeling V, die als titel draagt: „Van de wijze van bouwen". Hiervan luidt Art. 63: „Onafhankelijk van het in deze afdeeling bepaalde moeten de bouwplannen zoodanig ontworpen en de te gebruiken bouwstoffen, wat aard, samenstelling en afmetingen betreft, zoodanig gekozen worden, dat de weerstandscijfers, vervat in de bij deze verordening behoorende tabel I naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders niet zullen worden overschreden bij aanneming van de cijfers, vervat in de bij deze verordening behoorende tabellen II en III." Art. 64 zegt: „Bij het gebruik van andere bouwstoffen, dan vermeld zijn in de in het vorig artikel genoemde tabellen I en II zijn Burgemeester en Wethouders bevoegd, nadere eischen ten opzichte van de toe te laten spanningen, in verband met den aard en het eigen gewicht der bouwstoffen te stellen." Dan voegt Art. 65 nog daaraan toe: „In gevallen, niet opgenomen in de in Art. 63 genoemde tabel III zijn Burgemeester en Wethouders bevoegd, nadere eischen ten opzichte van de in rekening te brengen toevallige belasting, in verband met de bestemming van het bouwwerk, te stellen.

De toelichting tot deze artikelen luidt: „In Art. 63 wordt het stelsel gehuldigd, dat eveneens den grondslag uitmaakte van de in 1900 en 1901 gedane voorstellen. Door den aanhef van dit Art. wordt vastgesteld, dat de uitkomsten der berekeningen, overeenkomstig dit artikel ingesteld, beslissend zijn, ook al mochten deze uitkomsten hoogere cijfers bevatten dan vervat zijn in de volgende voorschriften dezer afdeeling. Hierdoor wordt dus het bezwaar opgeheven, dat men, bij het geven van voorschriften betreffende afmetingen, nimmer alle voorkomende gevallen kan voorzien. De artiken 64 en 65 moeten voorzien in de leemten, die onvermijdelijk in de tabellen aanwezig moeten zijn, en die men, zullen de bouwers niet op ongewenschte wijze in hunne vrijheid belemmerd worden, onmogelijk anders kan aanvullen."

Deze drie artikelen vormen de technische kern der voorgestelde bouwverordening. Dat de ontwerpers dit erkennen, valt op te maken uit hun toelichting, die zegt, dat hier „een stelsel gehuldigd wordt." Dit stelsel is dat van onze oostelijke naburen, die ieder bouwmeester onder de voogdij van het bouwtoezicht plaatsen. Zulk een stelsel moet, als het goed kan worden toegepast, ten gevolge hebben, dat vrij wel iedereen de bouwkunst kan uitoefenen. Immers het bouwtoezicht zorgt voor alles; daardoor wordt echter een zorgeloosheid bij de bouwers gekweekt, die zeer bedenkelijke gevolgen kan hebben, gelijk de ongelukken, die ook in Duitschland niet zeldzaam zijn, bewijzen.

Oberbaukommissar Grüner, een autoriteit in Duitschland op dit gebied, wijst op de bezwaren, die aan het maken van bepalingen omtrent de bouwstoffen door het bouwtoezicht verbonden zijn, daar dit daardoor een verantwoordelijkheid op zich neemt, die vooral voor nieuwe materialen en nieuwe wijzen van constructie gevaar met zich brengt.

De ontwerpers van de Amsterdamsche bouwverordening zijn het blijkbaar met den heer Grüner niet eens. Want in Art. 67 zeggen zij: „De bouwstoffen moeten, ter beoordeeling van het Bouwtoezicht: 1° in verband met hunne bestemming vrij zijn van hinderlijke of schadelijke gebreken of eigenschappen; 2° voor zooverre zij behooren tot die, waarvan monsters zijn gedeponeerd, van geen mindere hoedanigheid zijn dan deze monsters; 3° verwerkt worden op deugdelijke wijze, naar den eisch van het werk. De toelichting zegt, dat de voorschriften, hier gegeven, ook reeds in de in 1900 en 1901 voorgestelde regeling voorkwamen, en dat voor ijzerconstructies met lagere eischen genoegen zal kunnen worden genomen, wanneer bij de vervaardiging van de grondstof reeds toezicht van wege den bouwer wordt uitgeoefend.

Ons komt het voor, dat in zulk een geval het bouwtoezicht verkeerd doet, met een deel van zijn taak aan den bouwer over te dragen. Juist bij ijzerconstructies toch speelt de hoedanigheid van het materiaal de hoofdrol.

In § 2 van Afdeeling V worden voorschriften gegeven omtrent de plaatsing der gebouwen. Hier trekt in de eerste plaats Art. 78 de aandacht, omdat het voortuinen en stoepen toelaat, die in vroegere verordeningen met zóó groote hardnekkigheid werden bestreden, dat, tot voor betrekkelijk korten tijd de vergunning tot het maken van de minste verandering aan een gevel afhankelijk gesteld werd van het verwijderen der aanwezige stoep.

Terwijl de bouwverordeningen tot dusverre zich met de rooilijnen der achtergevels niet bezig hielden, wordt in het ontwerp aan deze zeer belangrijke zaak de aandacht geschonken, die zij verdient. In den kern der oude stad zal die afstand niet kleiner dan 6 M. mogen zijn, in het overig gedeelte der oude stad niet kleiner dan 14 M., en in de nieuwe stad en de polderstad niet kleiner dan 21 M.

Voor de kern der oude stad zal het streng vasthouden aan deze bepalingen niet mogelijk zijn, tenminste wanneer men de tegenwoordige eigenaars niet beletten wil, hun huizen te herbouwen.

Bij het maken der bepaling omtrent den afstand der gevels van elkander en omtrent de hoogte der gevels wordt men natuurlijk geleid door de overweging, dat het gewenscht is, den bewoners voldoende licht en lucht te verschaffen. Daar die bepalingen iemand zeer in het genot van zijn eigendom kunnen belemmeren, ja zelfs de waarde daarvan zeer kunnen verminderen, komt alles er op aan, wat onder voldoenden toevoer van licht en lucht moet worden verstaan.

De toelichting zegt hieromtrent: „Vrij algemeen wordt aangenomen, dat de lichttoevoer voldoende is,

wanneer het licht, gemeten in het verticale vlak, onder een hoek van 45° kan toetreden, waarbij dan verondersteld wordt, dat de toetreding, gemeten in het horizontale vlak, onder een hoek van 90° kan plaats hebben, nog liever onder alle hoeken van 0° tot 180°. Van daar de in tal van plaatsen geldende bepaling, dat een huis niet hooger mag zijn, dan de breedte der straat, waaraan het staat."

Deze grondslag is ongetwijfeld maar weinig hecht. Reeds dat hij „vrij algemeen" wordt aangenomen, geeft slechts geringe zekerheid. En dat de horizontale hoek tusschen 90° en 180° kan varieeren zet alles op zeer losse schroeven. Een voor alle tijden vaststaande wet ziet er anders uit. Daarom moet dan ook, vooral in oude steden, water in de wijn der voorschriften gedaan worden, zal men niet, zonder de bewoners der huizen gezonder te doen worden, zoowel de eigenaars in hun belangen schaden als de bouwkundige schoonheid te kort doen.

Gelukkig hebben de ontwerpers der nieuwe verordening dit ingezien. Zij zeggen „Het wordt niet wenschelijk geacht, voor de oude stad even hooge eischen in zake toevoer van licht en lucht te stellen als voor de nieuwe. In de kern der oude stad zal de bouwhoogte (?) tweemaal den afstand tusschen de voorgevelrooilijnen, respectievelijk tusschen de achtergevelrooilijnen mogen bedragen, hetwelk gelijkstaat met een lichtinvalshoek van 63°, terwijl gevels aan wegen, die smaller dan 6 M. zijn, 12 M. hoog mogen worden. Voor het overige gedeelte der oude stad wordt de verhouding tusschen de bouwhoogte en den afstand tusschen de genoemde rooilijnen bepaald op $1^1/_2 : 1$, waarmede een lichtenvalshoek van 56° overeenstemt. Bij de beoordeeling van deze cijfers vergete men vooral niet te bedenken, dat zij voornamelijk practisch belang hebben voor den bouw van niet voor bewoning bestemde gebouwen. Het doel toch, dat met deze bepalingen beoogd wordt, is juist het doen verdwijnen van woningen, waarin licht en lucht in onvoldoende mate toetreden, in de oude stad in de hand te werken. In stegen gelegen in de kern der oude stad zal men bijvoorbeeld pakhuizen, 12 M. hoog, kunnen bouwen, doch in den regel zal, om aan de in de verordening gestelde eischen te voldoen, het opruimen van eenige krotten aan den bouw moeten voorafgaan."

(Slot volgt.)

JACOB OLIE JACOBSZOON.

Het was in het najaar van 1875, dat ik Jacob Olie voor het eerst ontmoette, op een vergadering van Architectura et Amicitia, dat toen voor zijn bijeenkomsten in de kleine zijkamer van „de Eensgezindheid" op het Spui genoeg vond.

Olie was een der oprichters van die Vereeniging geweest, doch, als de meeste van zijn tijdgenooten, kwam hij, nu Architectura twintig jaar bestaan had, niet meer zoo geregeld als vroeger ter vergadering, daarbij uitgaande van het gezonde beginsel, dat de ouderen op hun tijd voor de jongeren behooren plaats te maken. In de eerste periode van Architectura had Olie ijverig aan de onderlinge prijsvragen medegewerkt en was hij vaak bekroond geworden. Uitmuntend teekenaar, wist hij dan ook steeds zijn gedachten voortreffelijk ten papiere te brengen.

Die gedachten bewogen zich in de sfeer van het „Neo-Grec", den stijl van Labrouste en Duban, die door J. H. Leliman hier te lande uit Parijs was ingevoerd en die tusschen 1860 en 1870 bij ons veel aanhangers telde. Bij het kenteren van den smaak, wat omstreeks 1875 plaats vond, werd het „Neo-Grec" geheel verworpen, wat zeker niet billijk was, daar het vele goede elementen bevatte, die ontwikkeld hadden kunnen worden tot een stijl, die de voorkeur zou verdiend hebben boven veel slappe navolging van de historische, zooals zij sedert werd beproefd.

Toen die verandering in de architectuur kwam was Olie echter reeds non-actief geworden, tenminste als ontwerper, daar hij al zijn tijd en krachten wijdde aan de Amsterdamsche Ambachtsschool, wier directeur hij was, en waarbij zijn groote practische bedrevenheid hem uitmuntend ten stade kwam.

Sedert gaven de tentoonstellingen, die jaarlijks aan de Ambachtsschool gehouden werden, Olie gelegenheid, te doen zien hoe hij de leerlingen van zijn geest wist te doordringen. En toen hij, nu een vijftiental jaren geleden, bemerkte, dat men dien geest verouderd vond, legde hij zijn ambt neer, om aan jongeren de gelegenheid te geven, zijn taak voort te zetten.

Hij bracht zijn rusttijd echter niet in ledigheid door, doch ging de fotografie beoefenen, waarin hij het tot een benijdenswaardige hoogte bracht. Overal waar een aardig kiekje te nemen viel, kon men Olie met zijn camera vinden.

Daarenboven bleef hij hartelijk belangstellen in de bouwkunst en haar beoefenaars. Nog niet zoo heel lang geleden mocht ik hem rondleiden in een mijner bouwwerken, waar de timmerlieden, meer dan anders, gelegenheid gehad hadden, hun kunst te toonen. Olie verheugde zich daarin en het deed hem goed te zien, dat ook de ambachtslieden van thans wel voortreffelijk werk kunnen leveren, als zij daartoe slechts in de gelegenheid worden gesteld.

Verleden jaar, toen Olie zijn zeventigste intrad, heeft hij kunnen ervaren, hoevelen hem waardeerden en hoogschatten, hem den bescheiden man, die er zoo afkeerig van was, zich op den voorgrond te plaatsen.

Het gouden feest van Architectura, dat hem sinds lang onder zijn eereleden telde, heeft hij niet meer mede mogen maken.

„Aengaende de dagen onser jaren, daerin zijn tseventig jaer, of so wij seer sterk zijn, tachtig jaar: ende 't uytnementste van dien is moeyte ende verdriet." Olie was zeker sterk, en toch heeft hij niet den leeftijd, door den Psalmist gesteld, mogen bereiken. Moeite en verdriet zijn ook zijn deel geweest, maar hij is steeds blijmoedig gebleven, berustend in hetgeen hem werd opgelegd.

Met hem is een figuur uit de Nederlandsche bouwkunst verdwenen, zooals er vroeger velen waren, doch wier getal steeds kleiner wordt. Zijn gezin betreurt hem als braaf man, de beoefenaars der bouwkunst brengen hem bij zijn verscheiden eerbiedig hulde.

A. W. Weissman.

HET OUDE LOO.

De restauratiewerken, die men heeft ondernomen aan het Oude Loo hebben in den laatsten tijd weder de aandacht gevestigd op dit, in een koninklijk park verscholen, overblijfsel van oud-Nederlandsche bouwkunst.

In de veertiende eeuw behoorde het Hof te Loo aan Bentinck, een Geldersch geslacht, dat zijn naam ontleende aan het huis Benting bij Gorsel tusschen Deventer en Zutphen.

Misschien was Jan Bentynck, die in 1377 het eerst onder de Veluwsche edelen genoemd wordt, wel de stichter van het huis. In 1418 vinden wij het Loo onder de Geldersche heerlijkheden genoemd, daarna evenwel er geen melding van gemaakt voor 1537.

Hoe het er in de zeventiende eeuw ongeveer heeft uitgezien, daarvan geeft onze eerste afbeelding, naar een oude gravure een denkbeeld.

Zij stelt het kasteel voor, van achteren gezien; de voorpoort, die nu hersteld wordt en waarvoor de valbrug weder wordt aangebracht, bevindt zich aan de andere zijde; de dikke toren heeft men, de voorpoort binnengaande, aan zijn linkerhand.

De breede grachten, die langen tijd dicht geworpen zijn geweest, zijn nu weder ontgraven, de walmuren hersteld en een beschoeiing aan de buitenzijde aangebracht. Ofschoon men de grachten nog droog tracht te houden, vloeit reeds het beekwater als vanouds daarheen, zoodat men, om in het kasteel te komen, van een hulpbrug gebruik moet maken.

Onze tweede afbeelding is genomen naar een teekening van het jaar 1860, een tijd toen men nog niet dacht aan restaureeren, maar meer waarde hechtte aan schilderachtig effect.

Dat effect maakte ontegenzeglijk het oude vervallen landelijke slot; zooals het daar lag in zijn stille boschrijke omgeving vormde het zeker een der schoonste plekken van het vorstelijk park.

In het vervolg zal geen schilder het nu meer als zoodanig aanmerken. De tijden zijn veranderd, Walter Scott wordt niet meer gelezen. Met de romantische voorstelling niet meer tevreden, tracht men alles zoo echt middeleeuwsch mogelijk te maken. Al spaart men nu de omgeving zooveel mogelijk, al blijft de bekende eeuwenoude den met neerhangende takken, die nabij de voorpoort ieders aandacht moet trekken, staan, zij het ook op een eilandje, voor velen zal het aantrekkelijke van de plek met de restauratie verloren gaan.

Ook deze mode zal evenwel weder voorbijgaan, de natuur toch herneemt altijd hare rechten.

WATERDISTRIBUTIE SYSTEEM CARRÉ.

Terwijl thans in elke stad en op vele dorpen voor de bewoners gelegenheid bestaat hunne woningen aan een centrale waterleiding te doen aansluiten, herinneren wij ons nog zeer goed den tijd, dat een waterleiding in een gewoon huis een zeldzaamheid was, een weelde, die slechts enkelen zich konden veroorloven. Amsterdam is een aantal jaren de eenige stad van ons land geweest, die een waterleiding bezat en Haarlem verkeerde toen in de exceptioneel gunstige positie, daar mede van te kunnen profiteeren. Maar het heeft jaren geduurd, eer althans de voornaamste plaatsen van ons land een watervoorziening bezaten, die voldeed aan de dringende eischen van gezondheidsleer en comfort, van welker gewicht men allengs meer overtuigd werd en die nu door niemand meer worden bestreden.

Het spreekt vanzelf, dat men in de techniek van den aanleg der waterleidingen allengs wijzer geworden is en de moderne installaties, zoowel wat het winnen van het water, als de doelmatige verdeeling daarvan in vergelijking met de oudere, grooten vooruitgang aanwijzen. De gebreken der oudere inrichtingen zijn in den loop der jaren sterk sprekend aan het licht gekomen. Wij behoeven slechts te wijzen op den crisis, die de Amsterdamsche waterleiding in de laatste jaren heeft doorgemaakt. Dit geval heeft zeer de aandacht getrokken, maar stond in geenen deele op zichzelf; het heeft zich bijna overal bij de andere waterleidingen voorgedaan en op vele plaatsen zijn dan ook maatregelen tot verbetering genomen of plannen daarvoor in bewerking of overweging.

Is men toch hooge eischen gaan stellen aan de qualiteit van het water, ook aan de doelmatige distributie wordt tegenwoordig veel gewicht gehecht en het is lang niet altijd even gemakkelijk, om op dit punt te voldoen aan de hooge eischen van de gemakzucht der verbruikers.

Langs natuurlijken weg is dit niet altijd mogelijk. Het verkrijgen van een gelijkmatigen toevoer onder een gelijkmatigen druk op alle punten van een buizennet, is, waar men met bezwaren van groote afstanden en groote hoogteverschillen te kampen heeft, somtijds niet anders te bereiken, dan met groote opoffering van kosten en het zijn die bezwaren, welke in sommige gemeenten hoofdzakelijk aan den aanleg van waterleidingen in den weg staan.

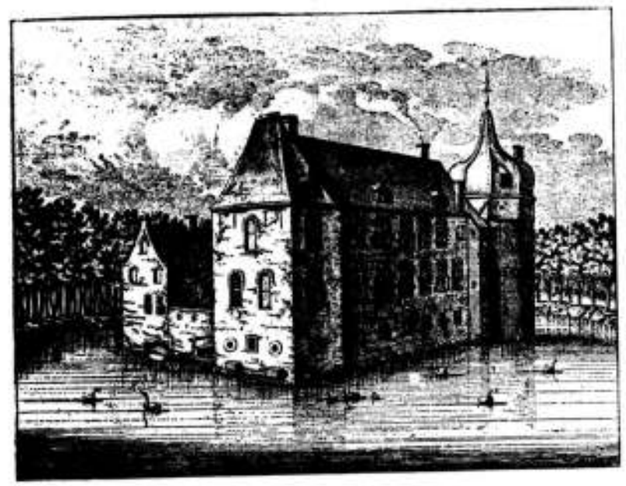
Geen wonder, dat dus de industrie, die in haar eigen belang er steeds op uit is het gemak der verbruikers te dienen, reeds sinds jaren bedacht is geweest, om de bewoners van plaatsen, waar geen openbare waterleidingen zijn, toch in het bezit te stellen van inrichtingen in hunne huizen, die aan alle eischen voldoen en in die plaatsen, waar wel waterleidingen zijn, doch voortdurend of bij afwisseling den last van onvoldoenden toevoer of onvoldoenden druk wordt ondervonden, deze bezwaren op te heffen.

Een systeem, dat in beide gevallen goede resultaten heeft opgeleverd en zich vooral door zijn bijzonderen eenvoud aanbeveelt is dat van Carré, waarop onlangs nog door de bekende firma Jan Hamer & Co. te Amsterdam in een circulaire de aandacht werd gevestigd. Niet als iets nieuws wordt het daarin voorgesteld maar als iets ouds, waarvan de doelmatigheid door vele toepassingen proefondervindelijk is aangetoond.

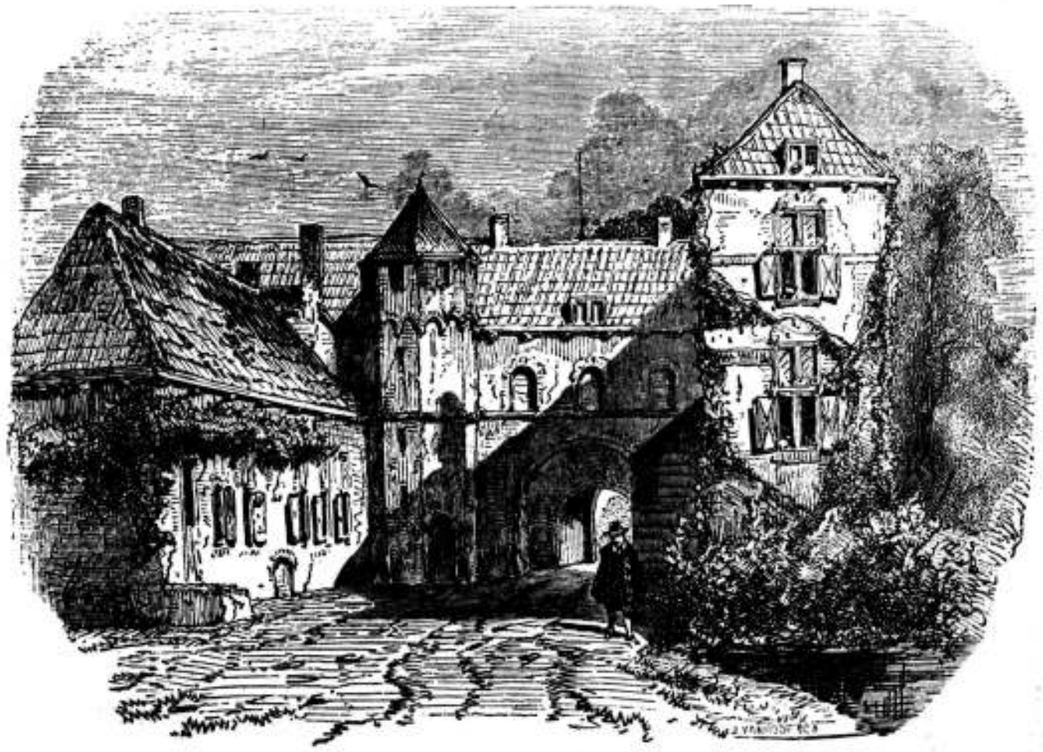
De eigenaardigheid van het systeem ligt in de omstandigheid, dat een hoogreservoir daarbij geheel gemist kan worden, daar dit wordt vervangen door een laaggeplaatst luchtdrukreservoir.

De gebrekkige wijze van het opvoeren en verdeelen van water in gebouwen, gaf circa 20 jaren geleden den ingenieur Carré aanleiding dit vraagstuk nader te bestudeeren, waarna het hem gelukte een toestel te construeeren, vrij van de bezwaren, welke de algemeen bekende hoog-waterreservoirs aankleven.

Het Luchtdruk-Water-Reservoir van het systeem Carré bestaat uit: een hermetisch gesloten cylindervormige ijzeren ketel, verticaal of horizontaal geplaatst, naar gelang der voorhanden ruimte in parterre, kelder of sousterrein van het gebouw, waarin het water door middel eener pomp, hetzij voor hand- of, de eene of andere, motorische kracht wordt opgepompt, en onder druk gebracht. Verder is het reservoir nog voorzien van de noodige aan- en afvoerkranen, spui-

HET OUDE HOF TE LOO.

BINNENPLEIN VAN HET OUDE LOO NAAR EEN TEEKENING VAN 1860.

kraan, veiligheid, manometer, om den waterdruk te controleeren, slijkdeksel, voor het reinigen, luchtnippel voor het ververschen van het luchtkussen enz.

Dit systeem beveelt zich aan door verschillende voordeelen, die wij hier niet zullen opsommen, maar die na een kennismaking er mede duidelijk in het oog springen. Het meest profiteert men van deze voordeelen daar waar men geen openbare waterleiding tot zijn beschikking heeft, en het water direct aan bronnen, vergaarbakken, rivieren enz. moet worden onttrokken. Maar ook daar waar het aan een stedelijke waterleiding kan worden ontleend, kan de eisch van gelijkmatige verdeeling en constanten druk van zeer groot gewicht en zeer dringend zijn in vele gevallen.

Ongetwijfeld is het systeem Carré voor waterdistributie in gebouwen, al of niet gecombineerd met een passende filterinrichting, een der beste, die in den laatsten tijd in toepassing gebracht zijn, en zijn ons verscheidene gevallen bekend, waarin die toepassing, soms na lang sukkelen met andere systemen ten slotte tot een zeer bevredigende oplossing heeft geleid.

VEREENIGINGEN.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

De heer Jos. Ingenohl sprak dezer dagen in eene vergadering van het Genootschap over „Kunst en Samenleving".

Spr. wees erop, dat een volk alleen dan in kunstbeschaving hoog kan staan, wanneer het tot in de onderdeelen ontvankelijk is voor de kunst. Dat kan bereikt worden door reeds bij het kind het goede zaad te strooien. Later moeten de verkregen resultaten gecultiveerd worden, door vooral de kunst in het huisgezin en verder in de school en langs de straten te brengen. Onbereikbaar is het ideaal: „Kunst aan het Volk" niet, want de zin voor kunst is wel degelijk bij het volk aanwezig — zij het dan ook dat de uiting ervan nog bijna overal op wansmaak wijst.

Dan ging spr. na wat de overheid op dit gebied kan doen, en hij herinnerde aan de bekende uitspraak van Thorbecke: Kunst is geen Regeeringszaak. Dit woord moet, naar de meening van den heer Ingenohl, echter zóó worden opgevat, dat Thorbecke het begrip „kunst" in den ruimsten zin opvattende, heeft ingezien, dat het kunstgevoel door geen overheid bij het volk kan worden ingegoten — dat een volk is een kunstvolk of niet, en dat deze omstandigheid geheel onafhankelijk is van de wijze waarop het wordt geregeerd. M. a. w. dat een staat bijv. door het stichten van kunstscholen enz. wel misschien artisten kan opleiden, maar dat daarmede de kunstzin van het geheele volk absoluut niet wordt verhoogd, en de kunst in de samenleving geen stap verder wordt gebracht.

Nog eens, de kunst moet in het huisgezin worden gekweekt en niet van bovenaf aan het volk worden gebracht. Hun die anders meenen, herinnerde spr. slechts aan onze roemrijkste tijden op kunstgebied, aan de 17e en de 18e eeuw, toen bij het geheele volk de kunstzin bijzonder ontwikkeld was, en de regeering zich toch niet met de kunst bemoeide.

Die tijd echter is ook het bewijs voor deze stelling, dat alleen door innige samenleving, door eenheid in zeden, gewoonten en idealen — zoodat het volk als 't ware één groot gezin vormt — een kunstvolk kan ontstaan. En zoolang een volk zichzelf blijft, en niet geïnfluenceerd wordt door vreemde invloeden, zal het ook in kunstbeschaving vooruitgaan.

Intusschen, de tijden zijn veranderd, aldus eindigde spr., en één ideaal, dat allen vereenigt, bestaat op kunstgebied bij geen volk meer. En de verwarring wordt nog grooter, omdat de architecten zelf niet weten wat ze willen, althans zich niet de minste moeite opleggen om gezamenlijk te trachten de heerschende anarchie op dit gebied te stuiten. Het moeilijke in deze quaestie is dat de bouwkunst met het geheele volksleven heeft rekening te houden, en het volksideaal op het oogenblik is: verbetering der oeconomische verhoudingen. Wordt dit vraagstuk, door betrachting der humaniteit opgelost, dan zal in alle rijen van het volk de tevredenheid ontstaan, zonder welke de kunst bij het volk toch niet kan gedijen.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De gemeenteraad van Dresden heeft 4½ millioen gulden toegestaan voor den bouw van een nieuw stadhuis.

BINNENLAND.

Amsterdam. De voordracht van B. en W. om een nieuwe brandweer-kazerne, tevens centraal-bureau, te bouwen op het terrein van den voormaligen Stadstimmertuin aan de Achtergracht zal eerlang den raad bereiken.

De bedoeling is, dan de kazerne aan het Weesperplein op te heffen. De kosten worden op ongeveer 2 ton geraamd.

Amersfoort. Voor eenigen tijd werd vernomen dat het fraaie huisje op den hoek van Krankeledenstraat en O. L. Vr. Kerkhof in andere handen was overgegaan en zou verbouwd worden.

De nieuwe eigenaar wilde het hooger optrekken, om bergruimte te winnen, zoodat de gevel zou moeten vallen.

De rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst, die dezen gevel beschouwde als een der meest opmerkelijke voorbeelden van kunstvolle burgerlijke architectuur, welke Amersfoort nog bezit, stelde zich in verbinding met den eigenaar, om te trachten een zoo belangrijk monument voor ondergang te behoeden. Door een der architecten van het dep. van Binnenlandsche Zaken liet zij een herstellingsplan ontwerpen en zij slaagde er in den eigenaar voorloopig te doen afzien van zijn voornemen tot verbouwing.

Het behoud van den gevel was hiermee echter nog niet verzekerd, want van den eigenaar, die reeds een offer zou brengen door af te zien van de vergrooting van het perceel, kon niet worden gevergd dat hij de restauratiekosten (voor den gevel alleen op f 800 begroot) voor zijn rekening zou nemen, te meer daar de noodzakelijke herstelling van het overige deel reeds een groot bedrag zou vorderen.

Ten slotte wist de rijkscommissie te verkrijgen dat de eigenaar zich bereid verklaarde den gevel in den oorspronkelijken stijl te doen herstellen én een verbintenis aan te gaan voor zich en voor zijn rechtverkrijgenden, den gevel nimmer te sloopen of te wijzigen, indien door belangstellenden f 500 in de restauratiekosten worden bijgedragen.

Thans heeft zich een commissie gevormd, welke zal trachten genoemd bedrag bijeen te brengen, ten einde aldus een belangrijk kunsthistorisch monument voor ondergang te sparen.

Van regeeringswege is ondersteuning in uitzicht gesteld. (N. R. C.)

— De Coöp. Bouwvereeniging „Eigen Haard" alhier, waarvan wij in ons Nummer van 3 December j.l. melding maakten, heeft in hare laatste ledenvergadering, 13 April j.l. hare statuten vastgesteld.

Het voorloopig bestuur werd bij acclamatie tot definitief bestuur gekozen.

Binnenkort zal nu met den bouw van 64 woningen, naar het ontwerp van den heer C. F. Boerkoel, worden aangevangen.

Eindhoven. Onder leiding van den Heer Cuypers, uit Amsterdam, is dezer dagen de herstelling van den monumentalen toren te Leende (N.-Br.), ten Zuidoosten van Eindhoven, ten einde gebracht. Aannemer van het werk was de Heer Klappers, uit Roermond.

Ofschoon niet met juistheid is te zeggen wanneer de bouw van deze kerk aangevangen werd, weet men, dat zij in het jaar 1474 werd voltooid. Uit de archieven blijkt, dat de adellijke nonnen van Keizersbosch reeds in 1285 het patronaat van deze kerk bezaten en uit de daaraan verbonden tienden voor het onderhoud moesten zorg dragen.

Toen in 1648 de kerk en de geestelijke goederen werden aangeslagen, behielden de nonnen nog het tiendrecht met de verplichting tot onderhoud, totdat in 1796 de tienden verkocht werden en in 1834 aan de Roomsch-Katholieke kerk overgingen.

De toren is 70 meter hoog, en volgens overlevering werden de daarvoor gebruikte baksteenen, welke op ruim een half uur afstands aan de „Tongreep" werden gebakken, door de inwoners, in lange rijen geschaard, van hand tot hand overgegeven en op die wijze tot op het bouwterrein gebracht.

Het gevaarte, welks omtrek boven den grond 62,80 meter bedraagt en welks muren op eene hoogte van 40 meter nog eene dikte van 1.85 meter hebben, droeg, hoewel eeuwen trotseerende, in de laatste jaren zeer merkbare sporen van den knagenden tand des tijds. Wilde men den toren tegen instorten behoeden, dan was eene ingrijpende herstelling noodzakelijk.

Er werden fundamenten aangelegd ter diepte van 2.05 M. en ter dikte van 3.25 M., waartoe 154,000 steenen werden verwerkt in eerste qualiteit cement en Maaszand. Nadat vervolgens de verschillende bogen waren versterkt en zwakke punten vernieuwd, is het geheele gevaarte door 30 doorgaande kettingankers versterkt.

Thans staat het bouwwerk weer hecht en gereed om aan de eeuwen het hoofd te bieden. Men hoopt, dat een ruime subsidie van Rijk en Provincie het Kerkbestuur in staat zal stellen de kosten van deze en van nog te ondernemen herstellingen te dragen. (N. v. d. D.

's-Gravenhage. Bij de prijsuitdeeling aan de Haagsche Ambachtsschool deelde de voorzitter, mr. Snouck Hurgronje mee, dat 212 leerlingen zich voor den nieuwen cursus hadden aangemeld, maar dat gebrek aan plaats en geld oorzaak was, dat velen moesten geweigerd worden. Gebrek aan middelen dwong het bestuur ook, geen nieuwe cursussen in te richten, o.a. voor het metselen, en niet over te gaan tot oprichting van een chauffeurs klasse, waarop was aangedrongen.

Waar het ambachtsonderwijs meer en meer wordt gewaardeerd, hoopte mr. Snouck Hurgronje, dat het bestuur spoedig in staat zou zijn het werkplan uit te voeren. Materiaal heeft het genoeg. Het wacht slechts op de middelen om het te verwerken.

Gebrek aan middelen doet zich ook bij andere inrichtingen van technisch onderwijs gevoelen. Behoorde dit in de residentie niet anders te zijn?

Haarlem. Nadat de raad tweemalen geweigerd had om voor het houden van gevelwedstrijden door de afdeeling Haarlem van de „Maatschappij van Bouwkunst" medailles toe te staan, is nu in de laatst gehouden vergadering het voorstel van B. en W. om toch twee medailles te geven, nu de afdeeling een verandering had gebracht in de voorwaarden tot deelname aan de wedstrijden, door te bepalen dat alleen daar ter stede gebouwde gevels in aanmerking zouden komen, na eenig debat aangenomen.

Voor het aanbrengen van elektrische beweegkracht aan de blaasbalgen van het orgel in de St. Bave is f 1400 toegestaan.

Zutphen. Op de prijsvraag van een reclamebiljet van de Landbouwtentoonstelling der *Geldersch-Overijselsche Maatschappij van Landbouw* alhier, zijn 88 teekeningen ingekomen.

De jury heeft dezer dagen uitspraak gedaan. Met den eersten prijs werd bekroond een plaat, voorstellende een jonge landbouwer met de hand aan den ploeg geslagen, op den achtergrond eene boerin een koe melkende, motto: Havedeweh, met den tweeden een plaat, voorstellende een boer zijn paard voor den ploeg besturende, motto: effect.

Bij opening der beide briefjes bleek eerstgenoemde plaat geteekend te zijn door den heer J. J. Bamme te Rotterdam, laatstgenoemde door den heer D. Hoeksema, te Amsterdam.

De jury bestond uit de heeren: B. Korteling, te Deventer en de heeren N. v. d. Hoef en W. C. Staring, beiden alhier.

— Inhoud van Afl. 4 van „DE NATUUR", uitgave van J. G. Broese, Utrecht. De dubbelverant: Dr. R. O. Eijkens. — Basismetingen: Dr. H. F. Huisken. — Gebruik van Sirih in Ned. Oost-Indië: Red. — Wat zijn vuurvaste steenen?: J. C. F. Laurillard. — De ontwikkeling der Luchtvaart in 1904 (Vervolg en slot): H. Vreedenberg. — De Volt-Ampère: Dr. Z. P. Bouman. — Draadlooze telegrafie volgens Fessenden, (Vervolg en slot): F. T. C. Remery. — De verandering in het Bedrijf der Gemeentetram van Amsterdam IV. Rollend Materieel: T. E. v. Putten. — Pistoolkevertjes: H. J. C. — Interferentie en polarisatie: J. M. G. — Nieuwere toepassingen van den Spiritus in de industrie en in de huishouding (Vervolg en slot): Dr. A. J. C. Snijders. — Proeven met bloemen en planten. I. Cultuurproeven of waterculturen: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte mededeelingen — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

PERSONALIA.

— Zondag is te Amsterdam op 70-jarigen leeftijd overleden de Heer Jacob Olie Jbzn., oud-directeur van de Eerste Ambachtsschool alhier.

— Te 's-Gravenhage is overleden de Heer Chr. van der Schalk, oud-ingenieur van den waterstaat in Ned.-Indië.

— De bouwkundige ambtenaar 1e klasse bij de staatsspoorwegen op Java, F. J. Nellensteijn, heeft wegens langdurigen dienst een jaar verlof naar Europa gevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-Directeur aan de Gemeente-Gasfabriek te Stad Almeloo. Salaris f 900 met verhooging tot maximum van f 1000. Stukken op zegel aan den Burgemeester voor 10 Mei a.s. (1)

— Ingenieur van het Hoogheemraadschap Rijnland. Jaarwedde vermoedelijk f 4000, bij voorkeur Civiel-Ingenieur. Verzoekschrift in te zenden voor 15 Mei e. k. aan den Dijkgraaf. (1)

— Administratief Persoon op een aannemerswerk, ongehuwd en niet ouder dan 40 jaar, bekend met magazijnbeheer. Brieven onder No. 26265, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter bekend met Cement-, Graniet- en Houtcementvloeren.
Br. fr., lett. M N 225, „N. v. d. D." (1)

— Teekenaar, Chromo-Lithograaf. Aanbieding aan de Steendrukkerij Senefelder, Looiersgracht 47, Amsterdam. (1)

— Reiziger op de hoogte van den Houthandel, tegen Mei a.s. Aanvangssalaris f 1000 per jaar. Br. onder no. 26107, aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Machine-Teekenaar op een Machine-Fabriek te Amsterdam practisch en theoretisch ontwikkeld. Sollicitaties onder letter I 4084, aan Allert de Lange's Ann.-Bur., Damrak, Amsterdam. (1)

— Opzichter voor den bouw van een Gesticht van af 15 Mei tot aan p. m. half December. Brieven aan Joh. Rentinck te Abcoude. (1)

— Opzichter-Uitvoerder bij een aannemer voor Villabouw. Br. onder No. 26280 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Meubelteekenaar. Br. lett. O T 206, N. v. d. D. (1)

— Gemeente-Architect te Harderwijk tegen 1 Jan. 1906. Aanv. salaris f 1400 maximum f 1800. Stukken voor 1 Juli a.s. aan B. en W. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel 46, Utrecht.

30 Bouwk. Opz.-teek., 19—40 j., f 45—f 120 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., f 75—f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., f 50—f 55 's maands.
4 Waterb. Opz.-Teek. 23—32 j., f 70—f 120 's mnds.
7 Werktuigk. Teek., 18—27 j., f 40—f 65 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.
1 Werktuigkundige-administrateur.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 1 Mei.

Amsterdam, te 12 ure, door het gem.-best.: het bouwen van een ijzeren loods op het steenen hoofd aan den Westerdoksdijk. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der Havenwerken, in het gebouw op den kop der Handelskade, van 10 tot 12 uur, gedurende de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

's-Gravenhage, te 11.30 uren, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van één paar waaierdeuren in de zuidelijke Lingesluis te Asperen, (begrooting f 4700); het bestek, no 77, ter lezing aan het Min. voornoemd, aan de lokalen der prov. best., en te bekomen bij de gebr. van Cleef, Spui no. 28a., 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Welcker, Groothertoginnelaan no. 119, bij den ingenieur Kempees en bij den opzichter de Vries, beiden te Gorinchem.

's-Gravenhage, te 11.30 uren, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het vervangen van tien keerpalen in de benedenschutkolk van de Groote sluis te Vianen door tien hanepooten (begr. f 2600); het bestek, no. 79, ter lezing en verkrijgbaar als voren; inlichtingen bij de ingenieurs als voren en bij den opzichter Sips te Vianen.

's Gravenhage, te 11.30 uren, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het maken en inhangen van een paar puntdeuren in de Maalsluis bij het stoomgemaal aan den Arkelschen dam, begr. f 1400; bestek no. 81 na 17 April ter lezing en verkrijgbaar als voren; inlichtingen bij de ingenieurs als voren en bij den opz. de Vries, te Gorinchem.

's-Gravenhage, te 11.30 uren, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het maken en inhangen van een paar sluisdeuren in de Groote Sluis te Vianen, begr. f 9600; bestek no. 78 na 17 April ter lezing en verkrijgbaar als voren; inlichtingen bij de ingenieurs als voren en bij den opz. Sips te Vianen.

Vlaardingen, door het gemeentebest.: de levering van een enkelvoudigen gashouder van 5000 M3. nuttigen inhoud. De prijsopgaven worden ingewacht ten Raadhuize vóór 2 uur. Inlichtingen dagelijks verstrekt ten kantore der Gemeente-Gasfabriek van 9–12 v.m.

Waddingsveen, te 11 uren, door de arch. P. van der Broek: het bouwen van een heerenhuis voor de heer F. A. van der Torren. Bestek en teek. verkrijgbaar bij W. Dogterom te Zevenhuizen en bij den architect. Aanw. gehouden.

DINSDAG, 2 Mei.

De Bilt, te 2 uren, in het koffiehuis van Van Vulpen, aan het station: het bouwen van drie arbeiderswoningen bij het station te de Bilt; bestek en teek. te bekomen bij R. Diks, Breedstraat 30, te Utrecht, waar tevens nad. inl. worden verstrekt.

WOENSDAG, 3 Mei.

's-Gravenhage, te 11 ure, door het min. van W., H. en N. aan het Dep.: het maken van twee dukdalven aan den linkeroever van den Nieuwe Maks, begr. f 850; bestek no. 82 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inlichtingen aan het bureel van den hoofding. directeur van den Rijkswaterstaat in de 2e en 3e directie te 's Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b en bij den arrond. ingenieur Jolles te Rotterdam, Nieuwe Binnenweg no. 288.

Hellevoetsluis, ten 11.30 ure, door den Schout-bij-Nacht, Directeur en Commandant der Marine te Hellevoetsluis, onder nadere goedkeuring van den Minister van Marine: het verrichten van schilderwerk enz. aan gebouwen en inrichtingen in de Directie Hellevoetsluis.

Zie adv. in no. 16.

Zwolle, te 2 uren, door de Mij. tot Expl. van SS., aan het bur. van den sectieing. bestek I: het uitbreiden en wijzigen van de goederenbergplaats met bijkomende werken op het station Wolvega, begr. 1795. Het bestek ter lezing aan het bur. van den Sectie-Ingenieur en aldaar te bekomen. Inl. bij den Sectie-Ingenieur te Zwolle. Aanw. gehouden.

DONDERDAG 4 Mei.

Alkmaar, te 2.30 uren, door de arch. D. Stam Mz. te Wormerveer: het bouwen van een nieuw kantoor en verbouwen van het bestaande kantoorgebouw van het Noordhollandsch Landbouwcrediet. Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch.

Ede, te 11 uren, door het gem.-best.: de levering van 125000 stuks eenigszins getrokken straatklinkers. Bestek ten Raadhuize ter inzage en bij den gem.-arch. verkrijgbaar.

Haarlem, te 11 uren, door het Prov. best.: het bouwen van zes paviljoens en van een gebouw voor administratie op de terreinen van het geneeskundig geneeskundig gesticht voor krankzinnigen Duin en Bosch te Castricum, begrooting f 895000; bestek met teekeningen verkrijgbaar aan het lokaal van het Prov-best. en aan het bureau voor buiten. landsche paspoorten op het stadhuis te Amsterdam; inlichtingen bij den hoofding. te Haarlem en bij den arch. F. W. M. Poggenbeek en den hoofdopz. aan het bouwbureau van het geneeskundig gesticht te Amsterdam, Palestrinastraat 7.

Hoogeveen, te 7 uren, door de arch. G. Hofman in het hotel Thomas voor Jhr. J. H. van Holthe tot Echten: het bijbouwen van een gedeelte woning; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch.

VRIJDAG 5 Mei.

Breda, ten 2 uren, (Greenwichtijd) door de Mij. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen: aan het bureau van den Sectie-Ingenieur, Sophiastraat 57 te Breda: bestek E: het uitvoeren van herstellings- en vernieuwingswerken met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, behoorende tot de lijnen: Vlissingen–Boxtel. Rosendaal–Belgische grens en Tilburg–Belgische grens met zijlijn naar Goirle in 9 perceelen.

Zie adv. in no. 16.

Haarlem, te 10 uren, door de genie, bestek no. 145: het maken van groepsdepots op het westelijk front der stelling van Amsterdam, 1e gedeelte, begr. f 38600, bestaande in het maken van drie houten loodsen op steenen voeten, twee steenen dienstwoningen enz.; bestek van af 30 April en proces verbaal van af 26 April ter lezing in het bureel en vanaf diezelfde tijdstippen verkrijgbaar.

Zwolle, te 1.45 uren, door het gem.-best.: het bouwen van een tweede bad- en zweminrichting, aansluitende aan de bestaande aan het Zwartewater; aanw. 1 Mei te 10 uur; bestek en teek. verkrijgbaar ter secretarie.

Zwolle, te 1.45 uren, door het gem.-bestuur: de ontgraving, aanvulling en ophooging van terreinen, gelegen aan het Groenewegje en den Deventerstraatweg, en andere werkzaamheden; aanw. gehouden; bestek en teek. ter secretarie te bekomen, biljetten inzenden ten raadhuize.

ZATERDAG, 6 Mei.

Rotterdam, te 11.30 uren, door de arch. A. W. Meyneken in het restaurant Stroomberg namens de firma E. J. van Weerelt Azn.: het bouwen van kantoren, pakhuizen met zolders enz., aan de Linker Rottekade. Bestek en teek. zijn verkrijgbaar ter drukkerij van Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven N. Z. No. 6. Aanw. 1 Mei te 10 uur. Inlicht. dag. van 9 tot 12 uur ten kantore van den arch.

Utrecht, te 2 uren, door het gem.best.: Het maken van een doorrit in de zuidelijke opening van de spoorwegbrug over de Leidsche Vaart met bijbeh. werken, te Utrecht.

Zie adv. in dit no.

Utrecht, door het gem. best.: de lev. en montage van het bovengrondsche geleidingsnet met toebehooren voor de gemeentetram aldaar; bestek en voorw. verkrijgbaar op het stadhuis en bij Gebr. van Terveen, boekhandelaren aldaar.

MAANDAG 8 Mei.

Amsterdam, te 1.30 uren, door de H. IJ. S. M. in het centraal personenstation, bestek no. 1027: het vergrooten van de chefswoningen in de stationsgebouwen Soeren, Eerbeek, Loenen, Emst, Epe en Heerde, ben. wijz. in die gebouwen en van de stationsgebouwen Beekbergen, Vaassen, Wapenveld, en Hattem, van den lokaalspoorweg Dieren–Hattem, begr. f 17400. Het bestek met teek. verkrijgbaar aan het Centraal-Admin. gebouw Droogbak te Amsterdam, dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien dienst.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 6 Mei 1905. No. 18.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE ONTWORPEN AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Slot.

De kern der oude stad, daar valt niet aan te twijfelen, zal dus vol hooge gebouwen komen, want men zal van den grond, vooral op gewilden stand, zooveel mogelijk partij willen trekken. Wel wordt een maximumhoogte van 21 M. in Art. 91 voorgeschreven, doch volgens de Artt. 92 en 93 kunnen Burgemeester en Wethouders ontheffing verleenen, voor „gebouwen, bestemd voor het uitoefenen van het bedrijf, welks aard de vrijstelling vordert." Als hieronder nu maar niet het verzekeringsbedrijf verstaan wordt! Anders wordt Oud-Amsterdam aan Nieuw-Amsterdam, nu New-York, gelijk.

„In het algemeen" zegt de toelichting, „zal men in de oude stad zonder bezwaar tot de maximum hoogten kunnen bouwen, wanneer de begane grond aan de overzijde niet voor woning gebruikt wordt." Dit werpt de geheele licht-toevoer-theorie omver. Immers de menschen, die in de winkels, de pakhuizen of de magazijnen den dag doorbrengen, hebben voor hun gezondheid toch ook licht noodig! Als zij zich 's avonds naar hunne aan alle eischen voldoende woningen in de buitenstad begeven, is de zon reeds onder en het licht verdwenen.

De afstand der achtergevels van in één blok tegenover elkander staande huizen wordt in het ontwerp niet langer afhankelijk gesteld van de eigendomsgrenzen, gelijk nu het geval is. Dit mag ongetwijfeld een verbetering genoemd worden.

Het is wel de moeite waard, de figuren te bezien, die aan de toelichting zijn toegevoegd. In figuur V is een profiel van een straat in de kern der oude stad, breed 7 M., bijvoorbeeld dus de Kalverstraat gegeven. Daar ziet men voorgesteld twee gevels van 14 M. hoogte, waarboven daken van 11 M., die onder 45° naar achteren springen, zoodat de geheele hoogte der gebouwen 25 M. wordt. Figuur VI geeft het profiel van een straat in het overige gedeelte der oude stad, breed 11 M., bijvoorbeeld dus de Leidschestraat. Hier zijn de gevels 16.50 M. hoog, met daken, die zich tot 25 M. uit de straat verheffen.

Menigeen zal van oordeel zijn, dat deze maten wel wat buitensporig zijn en dat de gemeente, om de tegenwoordige bewoners uit de oude stad te verdrijven, al te krasse middelen aanwendt. De vraag zal daarenboven rijzen, of dat doel wel bereikt zal worden. Want hoe kan men iemand verbieden, in zulk een hoog huis te gaan wonen?

Dat Art. 94 voorschriften geeft omtrent de afmetingen van binnenplaatsen, schijnt ons zeer goed gezien. Wel spelen te Amsterdam bij nieuwe bouwwerken de binnenplaatsen een minder belangrijke

rol, dan in het buitenland, doch een regeling als de voorgestelde kan toch nuttig zijn.

In § 3 der ontworpen verordening worden bepalingen gemaakt omtrent den grondslag der gebouwen. De uitbreiding van Amsterdam heeft plaats in polderland, waarmede tot dusverre te weinig rekening werd gehouden, daar slechts een ophooging van het terrein tot 0.20 M + A. P. verlangd werd, wat tengevolge had, dat de tuinen en erven drassig bleven. Daarvoor zal nu in het vervolg een ophooping tot 0.70 M. + A. P. in de plaats moeten treden, tenzij Burgemeester en Wethouders haar tot 0.40 M. + A. P. voldoende achten.

Bij het voorschrijven van het peil, waarop de bovenkant der houten fundeeringen moet komen te liggen, wordt in § 4 rekening gehouden met het zomerpeil van het polder of grondwater, een verbetering, die al te lang reeds is uitgebleven. Dat deze paragraaf verder uitvoerige voorschriften geeft omtrent de samenstelling van houten fundeeringen, welke voorschriften vrijwel overeenkomen met die, welke men in de bestekken der goede Amsterdamsche architecten vindt, moet mede worden toegejuicht. Maar de Gemeente zal er natuurlijk niet aan kunnen denken om, gelijk die architecten doen, door een dagelijksch opzichter te zorgen, dat de bepalingen ook worden opgevolgd.

In § 5 zijn voorschriften voor metselwerk gegeven. Ook die zijn aan goede bestekken ontleend; het zal evenwel nog al wat moeite geven, de speculatiebouwers tot het maken van zulk deugdelijk werk te dwingen. Mocht dit gelukken, dan zal de aardigheid van den speculatiebouw gauw af wezen, wat zeker geen weldenkende kan betreuren.

Wat omtrent de muurdikten wordt bepaald geeft ons tot geen opmerkingen aanleiding. Nieuw is de bodemafsluiting, die in § 7 wordt voorgeschreven, en die in een polderland onder de huizen niet minder noodig is, dan het trasraam in de muren.

Over balklagen, vloeren, zolderingen en bekappingen vinden wij in § 8 het een en ander, waarbij echter weinig bepaalde voorschriften worden gegeven, doch het meeste aan de beoordeeling van Burgemeester en Wethonders wordt overgelaten. Hier hadden tabellen van afmetingen, bij verschillende spanningen, materialen en bestemmingen, groot nut kunnen doen. Het zou zeker gewenscht wezen, wanneer die aan de definitieve verordening alsnog werden toegevoegd.

De toegankelijkheid en de grootte van woningen is het, die in § 9 wordt behandeld. De toelichting zegt: „Hier wordt een gebied betreden, dat in de meeste Nederlandsche gemeenten voor een groot deel onaangeroerd (?) kan blijven, doch te dezer stede, helaas, niet. Wat elders nog regel is, dat ieder gezin zijne eigen straatdeur heeft, is te Amsterdam uitzondering. Aan een terugkeer naar de toestanden, welke in andere gemeenten van ons vaderland nog regel zijn, valt niet meer te denken. Slechts kan getracht worden, nog ongunstiger toestanden voor het vervolg te voorkomen." Voor het bouwen van huizen met zes en negen woningen, gelijk zij hier bedoeld worden, roept men de hulp van architecten niet in, en wij meenen de paragrafen, die daarop betrekking hebben, dan ook met stilzwijgen te mogen voorbijgaan. Slechts willen wij opmerken, dat wij geheel instemmen met de vergrooting der hoogte van woonvertrekken, die van 2.50 M. op 2.70 M. wordt gebracht.

Wat in de artikelen 146, 147 en 148 omtrent de verlichting van vertrekken bepaald wordt, schijnt ons te ingewikkeld. Het doel dezer bepalingen is het maken van alcoven tegen te gaan. De alcoven spelen echter in de goedkoope woningen zulk een groote rol, dat het doel, hoe prijzenswaard ook op zich zelf wel niet bereikt zal worden. Wel wordt in Figuur XI een voorbeeld gegeven, hoe door diepere uitbouwing naar achteren over een deel van de breedte, alcoven zouden kunnen worden vermeden, maar Figuur XII vertoont ze toch weer.

Ook de bepalingen van Artikelen 154—164, omtrent toegangsportalen, gangen en trappen zijn van weinig nut, daar het eeuwenoude gebruik niet toeliet, dat een voorschrift om hier brandvrije materialen aan te wenden, werd gegeven. In de toelichting wordt gezegd, dat een Duitscher, onze trappen ziende, de gevolgtrekking maakte, dat wij die, als zeevarende volk, naar de kajuitstrappen hadden gevolgd. Die Duitscher had gelijk; ook onze dunne muren, onze lage verdiepingen, ons keurig verfwerk, onze muurkasten zijn van den scheepsbouw afkomstig. Welk een moeite heeft het niet sinds de 16e eeuw gekost, om de houten muren door steenen te doen vervangen.

Met de privaten houden de Artikelen 165—169 zich bezig. De toelichting wijst er op, dat het onmogelijk is, te eischen, dat ieder privaat aan een gevel zal gelegen zijn. „Ware toepassing van waterclosets hier, als in Engeland, regel, men zou voor de luchtverversching met luchtkokers kunnen volstaan. Maar waterclosets zijn hier uitzondering, en deze toestand zal nog wel geruimen tijd aanhouden. Ten onrechte zijn waterclosets tot dusverre als een artikel van weelde beschouwd. Gewenscht moet het dus geacht worden, het aanbrengen van waterclosets te bevorderen." Dat de voorschriften daarop doelen, juichen wij toe.

Een der belangrijkste deelen van het ontwerp der verordening is § 11, die voorkoming van brandgevaar en hinder beoogt. Hier wordt in Art. 174 gezegd: „Onder den laagstgelegen vloer van de hoogstgelegen woning in een gebouw mogen zich niet meer dan drie verdiepingen bevinden, met inbegrip der verdieping, waarvan de vloer op de weghoogte of daar beneden ligt."

Deze bepaling zal het maken van zeer hooge huizen beletten, doch op andere gebouwen is zij niet van toepassing. Echter verbiedt Art. 175 „den vloer van een vertrek of van eenige andere ruimte hooger te leggen dan 18 M. boven de gemiddelde weghoogte voor het gebouw." Hierdoor zal het maken van al te hooge gebouwen althans eenigszins beperkt worden. Maar Burgemeester en Wethouders kunnen grooter hoogte vergunnen, als brandladders tegen de gevels worden gemaakt.

Zeer nuttig schijnt het ons toe, wat in de Artikelen 184—187 wordt voorgeschreven, en wat overeenkomt met de Duitsche „Staakerarbeit". Onder „Staaken" verstaat men daar het aanbrengen van een brandvrije vloer tusschen vloer en plafond. Dit heeft het voordeel de gehoorigheid tegen te gaan. Het Amsterdamsche ontwerp schrijft deze afscheidingen echter slechts voor als de verdiepingen door verschillende gezinnen worden bewoond. Een algemeen geldend voorschrift zou verkieslijk zijn.

Verder worden in deze § goede voorschriften omtrent brandvrije afsluitingen en schoorsteenen gevonden en wordt aan Burgemeester en Wethouders vergund bijzondere voorschriften te geven om vervorming van ijzerconstructies door brand te voorkomen en ook bij sommige gebouwen of inrichtingen nadere eischen omtrent de voorziening tegen brandgevaar te stellen.

De overige bepalingen bespreken wij in een volgend nummer.

HET IJZEREN EN HET STALEN TIJDPERK.

„Dit geslacht is het ijzeren! Noch bij zonlicht, noch [des nachts
Rust de verworpene uit van zijnen kommer en lasten,
Want de drukkendste zorgen leggen de goden hem op."

Zoo ongeveer schetst *Hesiodus* den toestand van de sterfelijke aardbewoners in het ijzeren tijdperk, dat zich toen reeds door een overprikkeld drijven en jagen deed kennen. In den loop der eeuwen is het — in den zin van den Grieksehen dichter, hiermede niet beter geworden. De onderlinge wedstrijd werd scherper, — in tegenstelling van de gulden-, zilveren- en bronzen perioden — zijn de drijfveeren sterker, moeiten en zorgen grooter geworden. Toch neigt ook dit ijzer tijdperk ter ruste, en de toekomst-dichter zal van zijn tijdgenooten kunnen zeggen: „Dit tijdperk wordt het stalen genoemd!"

Het staal is intusschen niet een product van onze dagen, niet eens zelfs van den nieuweren tijd, 't was in de oudheid bekend, maar het winnen uiterst moeilijk en de beste methoden werden stipt geheim gehouden. Dat de Indiërs reeds voor verscheidene duizende jaren, nauwkeurig op dezelfde wijze als heden, het beroemde *Wootzstaal* maakten, dat voor het hedendaagsche in niets behoeft onder te doen, zal velen bekend zijn. Overoud is eveneens deze kunst bij den Armenischen stam der Chalybers, waarvan de beteekenis of het Grieksche woord voor „*staal*" afstamt. *Homerus* onderscheidt duidelijk het gewone ijzer van 't staal, als het „*blanwe metaal*", terwijl *Hesiodus* 't als het „*onbedwingbare*", het harde metaal kenmerkt, welk woord wij in ons „*diamant*" weer terug vinden.

Van de stalen klingen der Noordsche goden en reuzen, weten de heldensagen, van de *Edda* af aan, ons te verhalen. Reeds de dondergod *Thor* met zijn onafscheidelijken hamer, wijst op de smeedkunst. Meer direct treedt het *staal* op in de vele mythen van *Wieland den Smid*, waarbij zijn voortreffelijke bruikbaarheid wordt geprezen. Een door *Wieland* gesmeed zwaard, dat in een beek gelegd (dus *gehard*) wordt, snijdt een daartegen gedrukten wolbaal, van drie voet dikte, glad door. *Wieland's* mededinger, de smid *Amilias* had een als onaantastbaar geachte wapenrusting van het fijnste staal aangetrokken; *Wieland* treedt achter hem en slaat hem zijn stalen zwaard door het geheele lijf door helm en harnas heen; *Amilias* denkt verwonderd, dat men hem met koud water begiet, maar op de vordering van *Wieland* wendt hij zich om en valt in twee stukken uit elkander — zulke effecten hebben de beste Solingerklingen tot heden nog niet voortgebracht!

En *Wodan's* zwaard, dat *Siegmund*, bij *Hunding's* hut uit den eik trekt, is de kenners van het Nibelungenlied en *Wagner's* muziekvrienden uit: *Die Walküre* wel bekend.

Maar een werkelijk, in Europa minder bekend wereldwonder is de door de *Indiërs* goddelijk vereerde, minstens 2000 jaren oude ijzeren zuil bij *Delhi* die bij 41 cM. in diameter aan den voet en een hoogte van 18 M., een gewicht van 17000 K.G. bezit en uit wellicht 100 stukken, elk van hoogstens 25 K. G. is aaneengesmeed. Nog heden worden dergelijke stukken slechts in de grootste fabrieken voortgebracht; hoe echter de *Indiers* met hunne zwakke blaasbalgen, zonder stoomhamers of waterkracht — want ook die wordt daar niet gebezigd — hebben kunnen voortbrengen, is tot nu toe een onopgelost raadsel. Het product is echter *ijzer*.

Eerst in de 18e eeuw trad de staalindustrie krachtiger op; zij geraakte in het midden van de vorige eeuw, door de uitvindingen van *Bessemer* en van *Thomas* tot vollen bloei en geldt op het oogenblik als maatstaf voor de nijverheidsontwikkeling van de metaalvoortbrengende landen. Nog in 't jaar 1880 bedroeg de wereldproductie slechts $4^1/_4$ millioen tonnen; heden is zij reeds tienmaal grooter, terwijl de opbrengst gedurende 1902 bijna $36^1/_2$ millioen tonnen beliep.

Geruimen tijd stond Engeland in dit opzicht boven aan. Engelsch staal beheerschte de wereld. In 1880 bereikte de productie 1320561 metrieke tonnen, die van Duitschland slechts 624418 ts. Geleidelijk zou dit anders worden, de Duitsche industrie nam een verbazende vlucht: in 1900 was Duitschland de grootste Europeesche producent met 6640000 ton en blijft de matador; de opbrengst beliep in 1903 8801515, tegenover 5114646 metr. tonnen in Engeland en slechts 1854620 ton in Frankrijk.

Onverwacht is er echter aan gindsche zijde van den Oceaan, voor de oudere volken een geduchte concurrent opgetreden. Amerika, dat jarenlang als agricultuurstaat, slechts met landbouwproducten en vee op de wereldmarkt verscheen, werd eensklaps industrieel. Door overvloed aan delfstoffen en rijke ertsen werden zijne ondernemingen begunstigd; op ongekende wijze ontwikkelde zich zijn ijzer- en staalindustrie. In 1870 bezat het reeds een legerkorps van 78000 ijzerwerkers, terwijl de waarde hunner voortbrengselen 207 millioen dollars vertegenwoordigde. In 1890 daarentegen was de armeesterkte tot 223000 man gestegen, die aan handelswaar 804 millioen Dollars voortbrachten. In een ommezien overvleugelde Amerika niet alleen de Britten, maar ook Duitschland. Van de staalproductie der wereld in 1902, tot een totaalcijfer van 36.480.000 metr. tonnen, leverden de Ver. Staten bijna de helft en wel 15.187.000 metr. tonnen.

Hoe onafgebroken deze industrie aldaar zich verbeterde, blijkt uit 't volgende. In 't jaar 1870 bereidde een werkman 42 ton ijzer en staal, in 1890 meer dan het drievoudige en wel 132 ton; terwijl 30 jaren geleden voor deze producten nog 64 dollars per ton werden gevorderd, was de waarde in 1900 reeds tot 27 dollars gedaald. Het rustelooze streven, bij hooge loonen goedkoop te produceeren, deed in Amerika de mechanische inrichtingen tot de voortreffelijkste der wereld stijgen.

Niet te verwonderen was het dus, dat een dergelijke vlucht in de metallungische kringen der oude wereld onrust baarde. Hoog begaafde technici werden voor studiereizen naar de Ver. Staten afgevaardigd; een van dezen, *Prof. Huber* hield, kortelings geleden, over dit thema te Karlsruhe een zeer leerrijke voordracht.

„Het Amerikaansche gevaar, zoo voerde hij ten slotte aan, is spreekwoordelijk geworden en aan *Bismarck's* gezegde: dat de Duitschers niets vreezen dan God alleen, schijnt voor onze metallurgisten toe-

gevoegd te moeten worden: „en een beetje de Ver. Staten!" De toekomstige ontwikkeling der Amerikaansche industrie is moeilijk te overzien. Werkgevers en arbeiders staan daar scherper tegen elkander over dan in Duitschland. De bewegingen op de geldmarkt staan op gespannen voet; door trustvormingen is een aanzienlijk bedrag van het nationaal vermogen aan den invloed van slechts weinige kapitalisten onderworpen, maar toch is elke prognose van een débâcle, in afzienbaren tijd, hoogst gewaagd.

„Zoo zal een scherpe wedstrijd blijven voortduren want men verlieze niet uit het oog, dat de staalbereiding nog geenszins het toppunt van volmaaktheid heeft bereikt. Verbeteringen in de thans gevolgde bereidingswijze zijn heel goed mogelijk en ijverig is men in die richting in de weer.

„De electriciteit, die op ons tijdperk meer en meer haar stempel drukt, schijnt eveneens geroepen haar machtigen invloed op de staalbereiding te zullen uitoefenen. In de metallurgie speelt zij reeds een hoogst gewichtigen rol. Op electrolytischen weg worden goud en koper in den zuiversten staat voortgebracht. Met behulp der electriciteit worden tegenwoordig omstreeks 13000 tonnen aluminium, tot een waarde van 27 millioen Mark gewonnen, en de electrische oven waarin men tot 4000° C (*hoe gemeten?*) kan voortbrengen is uiterst geschikt om de productie van staal te vereenvoudigen en dus de kosten te doen dalen".

Zola heeft in zijn roman: „*Le travail*", in groote trekken de productieve werking van een electrischen staaloven geschilderd. (Toenmaals nog weinig, slechts in het laboratorium in gebruik, is deze beschrijving, door een romancier, geen metallurgist zijnde, even merkwaardig als wetenschappelijk). Zijne gedachten zijn door de voortschrijdende techniek reeds verwezenlijkt. Op vele plaatsen worden daarmede proeven genomen, waarbij Italië in het eerste gelid staat.

Te Darfo, aan het Lago d'Iseo bij Rome, heeft *Staffano* allereerst een dergelijken grooteren haard gebouwd. Hij bestaat uit een ovenruimte — een schacht — die inwendig met magnesietsteenen is bekleed. Aan den bodem zijn twee krachtige koolstaven geplaatst, waar tusschen een geweldige electrische wisselstroom suisend en bruisend doorslaat en welks vlamboog den oven tot op 2000° C. verhit. De daar in te verwerken ijzerertsen worden fijn gemaakt, met poeder van houtskool vermengd en onder bijmenging van teer tot briketten gevormd. Deze perskolen voert men, van boven af, in den ovenmond, zij smelten bij de heerschende hitte, komen dan in den gloed van den vlamboog, waaruit, onder slakkenvorming — de onzuivere bijmengsels bevattende — zuiver staal ontstaat.

Al naarmate men de briketten samenstelt, kan men *grauw-ruwijzer*, ijzerlegeeringen, chroom-, nikkel- en *wolframstaal* in den oven voortbrengen. En het gewichtigste daarbij is, dat deze nieuwe methode goedkooper werkt dan de oude, natuurlijk aannemende, dat min kostbare waterkrachten, tot opwekking van den electrischen stroom beschikbaar zijn.

Het is dus niet te voorzien, welke wijzigingen dergelijke uitvindingen zullen doen ontstaan, tot welke geestesinspanningen zij de bewindvoerders der ijzer- en staalwerken aansporen, want, de drukkendste zorgen leggen de goden hen op."

De handen worden dus niet in den schoot gelegd! Staal voert de heerschappij over het wereldrond — niet slechts op de met bloed gedrenkte slagvelden, maar ook op het veel ruimer veld van den zoogenaamden vreedzamen arbeid. J. L. TERNEDEN.

Mülheim a. d. Ruhr. April 1905.

VEREENIGINGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de laatstgehouden vergadering der Vereeniging hield de heer C. L. van Balen uit Zutphen de voordracht over: „De oude Geldersch-Duitsche bouwstijl in het oosten van Nederland en de daaraan grenzende Duitsche gewesten", waarvoor hij ook reeds in andere plaatsen belangstelling heeft gevonden en waarvan wij ook vroeger melding maakten. Toen ik, zei spreker, na een langdurig verblijf in Dordrecht, waar ik de uitingen der Hollandsche renaissance grondig had leeren kennen, en van waar ik deze ook in Delft, Gouda, Haarlem, Leiden en andere Hollandsche steden had bestudeerd, naar Zutphen vertrok, stond ik daar plotseling tegenover een reeks uitingen der architectuur die van een geheel ander principe waren uitgegaan dan die in het westelijk deel des lands, en aanstonds werd mijne belangstelling daardoor getrokken; en ik heb mij gezet om die richting te bestudeeren, en de grenzen van het gebied waarop zij zich uitte af te bakenen. Ook hier viel echter te rekenen met de gewone vijanden van wat op bouwkundig gebied uit vroeger tijden is overgebleven, die spreker noemde 1°. de aanbidding van de vlakke kroonlijst die menig interessanten geveltop verving, 2°. de spiegelruit, die ter wille van winkelétalageruimte, zoo vaak eene typische onderpui bederf, 3° de cementbepleistering die het kleurige baksteengevelvlak in een vuilkleurige en ziellooze houwsteenimitatie omschiep. Toch waren nog voldoende overblijfselen aanwezig om daaruit een geschiedkundige ontwikkeling van deze vormenspraak af te leiden en het gebied waarop zij heerschte eenigermate te begrenzen.

Het onderzoek dienaangaande leidde tot de conclusie, dat over een tijdvak van ongeveer 5 eeuwen, eene in aard en wezen op zich zelf staande vormenspraak in het oosten van ons land de architectuur beheerschte, al zijn daarbij invloeden van elders niet geheel uitgesloten, en dat het gebied waar zij zich beweegt, niet noordelijker loopt in ons land dan tot Zwolle en Kampen, in 't zuiden begrensd wordt door Roermond en Venlo, in 't westen door een lijn die over Utrecht en Culemborg loopt, terwijl het in 't oosten Kalkar, Wesel, Xanten, Münster, Goch, Kleef enz. omvat. Dat de kunstuiting zich ter weerszijden van de tegenwoordige Nederlandsche grenzen heeft uitgebreid, behoeft geen verwondering te baren. De aanraking der Gelderschen met hunne oostelijke naburen, 't zij in vriendschappelijken, 't zij in vijandigen zin, was altijd veel nauwer dan die met het westelijk gelegen Holland en Zeeland, en de overeenkomst in dialect is zelfs nu nog zeer merkbaar. Deze aanraking, ontstaan uit nabuurschap, en in de hand gewerkt door eenheid van bloedmenging en afstamming, werd versterkt door het gemeenschappelijk behooren onder eene zelfde kerkelijke overheid en nog nauwer aangetrokken door staatkundige verbintenissen en vorstenhuwelijken. Opmerkelijk is ook dat het gebied dat ons bezighoudt, juist hetzelfde is waarin zich in hoofdzaak de werkzaamheid beweegt van de Broederschap des Gemeenen Levens, door Geert Groote in de 14de eeuw gesticht. Al moge het ook waar zijn dat diezelfde broederschap ook fraterhuizen in de zuidelijke Nederlanden en in Holland had, toch waren hunne bloeiendste stichtingen in de genoemde streek gelegen en werd het eerste fraterhuis te Deventer in 1375 gesticht. Uit deze

stichtingen kwamen de geleerden en de bouwmeesters en sierkunstenaars voort. Vatten wij een en ander te zamen dan komen wij tot de overtuiging dat de landen binnen de breede strook tusschen Munster en Utrecht, met Keulen en Groningen als uiterste grensposten in het zuiden en noorden, in het staatkundige aan dezelfde lotgevallen onderworpen waren, dat er een taal gesproken werd en dat een duidelijk aan te wijzen wetenschappelijke- en kunststrooming, bevruchtend op dit gebied heeft gewerkt. Genoeg gegevens alzoo om het aanzijn te schenken aan een eigen kunststijl, zooals die zich nog in de overgebleven scheppingen manifesteert. De eerste voorposten van den bouwstijl die karakteristiek voor deze streek zou worden, dateeren uit het begin van de 14de eeuw, toen ter vervanging der tot nu toe houten huizen door de opkomende burgerij aan hunne woonhuizen de vormen der adellijke kasteelen werden toegepast, echter op een meer bescheiden schaal, van welk type het oude stadhuis te Zwolle, nu verdwenen, en de zg. Kommandantur te Wesel als voorbeelden genoemd kunnen worden. Aan dit eenvoudig type, gelijkend op miniatuurkasteelen, op elkander gedrongen in de niet altijd veilige stad, opgebouwd door zwaar muurwerk met nauwe lichtopeningen, en met zijn gekanteelde geveltoppen, gaat de tot volle bloei gekomen gothiek hare aandacht wijden. Een drietal motieven uit dien stijl zijn het die het karakter van den nieuwen woonhuisstijl zullen bepalen, namelijk de pinakels of fialen die in den kerkenbouw de contreforten bekronen, de lisenen, dat typische aan de Romaansche kunst ontleende muurversterkingsmotief, en ten 3de de tusschen de lisenen ingesloten verdiepte muurvakken, waarin deuren en vensters een plaats vinden.

Spr. ging de eigenschappen van dezen stijl nu verder na, gelijk in zijne vorige lezingen en noemde een aantal voorbeelden, het gesprokene met lichtbeelden verduidelijkend.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's Gravenhage.

STADSUITBREIDING IN DEN HAAG.

De afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst hield verleden week in de Arti-zaal van het Zuid-Hollandsch koffiehuis in combinatie met de Verfraaiingscommissie der Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen, eene drukbezochte vergadering van leden en contribuanten ter bespreking van het uitbreidingsplan der gemeente 's-Gravenhage, met lichtbeelden. Naar de voorzitter van „Bouwkunst" de heer Metzelaar, in zijn openingswoord mededeelde, was uit den boezem van Bouwkunst en de Verfraaiingscommissie een comité ad hoc benoemd, waarin zitting hadden: voor Bouwkunst de heeren Metzelaar, Mutters en Knuttel, voor de Verfraaiingscommissie de heeren Bourdrez, Beversen en v. Nieukerken. Het comité was unaniem in zijn conclusiën. De bespreking van het uitbreidingsplan werd alsnu ingeleid door de heeren J. J. L. Bourdrez, civ.-ingenieur en Joh. Mutters Jr., architect, beiden leden van genoemd comité. De heer Bourdrez verklaarde, zich te beschouwen als spreektrompet der commissie. Hij achtte het uitbreidingsplan onvolledig. Slechts de hoofdverkeerswegen zijn erop aangegeven. Spr. achtte deze niet-voldoening aan de Woningwet een groot gevaar. Een andere omissie betreft „Zorgvliet". Men kan voor Zorgvliet toch zeker wel spreken van een bebouwing in de allernaaste toekomst. Een schromelijke omissie is, dat dit gedeelte geheel maagdelijk wordt gelaten. Het plan voldoet dus niet aan den eisch der Woningwet: het ontwerpen der straten en pleinen die in de naaste toekomst moeten worden gebouwd. Ook achtte spr. het een leemte dat de binnenstad niet in het plan was begrepen. Als men een huis gaat vergrooten, zal men toch het oude gedeelte aan het nieuwe willen aanpassen. Spr. meent, dat het de bedoeling is geweest der Woningwet, dat men niet louter eenige lijnen traceert op een kaart, doch dat men zal trachten te geven the greatest good for the greatest money; dat men zal trachten te voldoen aan alle eischen op hygiënisch en sociaal gebied.

Aan de buitenwijken van den Haag kan men goed zien hoe geleidelijk het eene bouwplan na het andere bouwplan is gekomen. Men kan die verschillende deelen goed onderscheiden. Allen hebben met elkander gemeen, dat zij een soort hart in het midden hebben. Doch overigens is op de meest onsystematische wijze gebouwd.

Nu wil men volgens de toelichting van dit uitbreidingsplan de centra van bewoning langs den kortsten weg verbinden. Doch die „centra" zijn eenvoudig de verschillende bouwplannen, waarin diagonale straten voorkomen met middelpunten. In schril relief komt hier het gemis van verbetering der verkeerswegen in de binnenstad. Men bereikt het doel niet door de centra van bewoning dier bouwplannen door rechte lijnen te verbinden, als men niet op dezelfde wijze de meest ver van elkaar verwijderde centra van bewoning met elkaar in verbinding brengt, door breede verkeerswegen of door spoorwegen. Verstaat men er alleen onder nieuwe wijken die ontstaan zullen, dan dienen die toch op rationeele wijze in verbinding worden gebracht met bestaande wijken.

Men trachte maar eens per fiets te gaan van het Holl. Spoorwegstation naar het Valkenbosch. Het blijkt dan dat een geleidelijke overgang ontbreekt van den eenen grooten verkeersweg naar den anderen.

Dat is de groote grief tegen die rechte straten.

Een ceintuurbaan zou hier zijn geweest de aangewezen weg. Evenals Zorgvliet het aanzijn heeft gegeven aan de Stadhouderslaan, hadden er meer ceintuurbanen moeten komen. De groote voorsteden in de stad zijn ook niet aangegeven. Dit is een onvergefelijke fout. Zoo ware het gewenscht geweest een verbeterde verkeersweg Holl. Spoor—Buitenhof—Plaats—Alexanderstraat—Scheveningsche weg mogelijk te maken door het wegbreken van een huis bij het Alexandersveld. Tot nu toe is echter de ernst tot verbetering der verbindingen in de binnenstad niet gebleken; noch door den aankoop van benoodigde panden, noch door verbetering aan te geven door het traceeren van voldoende nieuwe verkeerswegen.

Spr. brengt een woord van lof voor de opvatting van de ontwerpers van het plan die het natuurschoon willen bewaren en parken ontwerpen zonder er straten op te traceeren. Doch het speet spreker, dat dan ook niet is zorg gedragen voor het behoud in de toekomst van het schoon der buitenplaatsen als Arendsdorp. Voorts wordt gemist aanwijzing van terreinen die voor begraafplaatsen zijn in te richten, wanneer de thans in gebruik zijnde worden veranderd in een park, gelijk de bedoeling is van het uitbreidingsplan.

De bouwgrond wordt versnipperd in strooken met allerlei scherpe hoeken.

Een bepaalde verkeersweg tusschen het Benoordenhoutsch en het Bezuidenhoutsche kwartier ontbreekt voorts.

De mestvaalt blijft op haar oude plaats. Althans is niet aangegeven waar men haar zal laten.

Beter ware het een viaduct te bouwen over het emplacement van den Staatsspoorweg, dan een viaduct te ontwerpen over het Kanaal.

Door het traceeren van rechte wegen komen er voorts wegen van 7 K.M. Beter ware het traceeren van een stelsel van ceintuurbanen geweest.

Kunstmatige parken worden noode gemist in het uitbreidingsplan. In het Zuid-westelijk deel der stad ontbreken de zoo wenschelijke parken. Men heeft beweerd, dat door de verbetering der verkeerswegen dit bezwaar wordt opgeheven, doch spr. meent dat die bewering slechts dient om te vergoelijken het niet willen besteden van geld voor dit doel. Men had een park van 20—30 H.A. in dit deel der stad kunnen aanleggen als men, aan de hand der Woningwet, daarvoor een terrein had gereserveerd. Thans vindt men slechts op enkele, weinig aantrekkelijke punten in het Westen der stad parken ontworpen. Uit hygienisch en sociaal oogpunt waren die parken zoozeer gewenscht bij die dichte bevolkingscentra.

Voorts mist spr. pleinen in de buitenwijken voor de oprichting van monumentale gebouwen van openbaar nut, voor openbare instellingen, kerken enz. Dat in de buitenwijken geen behoefte is aan monumentale gebouwen, achtte spr. een stoute bewering der toelichting tot het uitbreidingsplan.

Monumentale gebouwen hadden hier en daar het uitgangspunt kunnen vormen van een minder dorre, meer ideëele verdeeling van het grondgebied.

Aan de eischen op economisch, hygiënisch en sociaal gebied wordt dus door dit ontwerp niet voldaan. Zoo zijn de arbeiderswijken opeengehoopt, in plaats van ze op oordeelkundige wijze te verdeelen. Parken en speelplaatsen ontbreken. De richting der straten, in de heerschende windrichting, is ook weinig hygiënisch te achten. Oordeelkundige plaatsing van openbare gebouwen, het aanwijzen van plaatsen voor volksvergaderingen en volkshuizen is in het plan niet op ideale wijze tot stand gekomen. Het ontwerp biedt plaatsing voor 270.000 inwoners meer, blijkens de toelichting tot het plan.

Zulk een plan is dus een evenement in de geschiedenis van ons vaderland en men kan zulk een evenement niet met genoeg zorg en liefde voorbereiden. Meer grondige studie moet voorzitten bij het ontwerpen van zulk een plan en het ware niet in het belang der gemeente met zulk een plan in zee te gaan. (Applaus.)

De heer Mutters behandelde vervolgens de aesthetische eischen, op het gebied van wegen en pleinen, waaraan een uitbreidingsplan moet voldoen, aan de hand van verschillende platen en kaarten. Spr. herinnerde eraan, dat hij zoowel als de heer Berlage reeds over dit onderwerp in de afd. van Bouwkunst had gesproken.

Na gewezen te hebben op de beteekenis der wetenschap van den stedenbouw, stelde spr. in het licht hoe tot nu toe in de binnenstad op onsystematische wijze was gebouwd. Men moet bij het bouwen zich aan de plaatselijke en nationale behoeften aanpassen, om geen steden als blokkendoozen te krijgen. Met de Woningwet heeft de wetgever ons een machtig middel aan de hand gedaan om aan dit stelselloos uitbreiden eener stad een einde te maken.

In den ouden tijd werd de bouw van een plein als een kunstwerk beschouwd. De pleinen werden als een kunstwerk beschouwd. Zij werden niet door diagonaalstraten doorkruist doch beheerscht door een gesloten beeld.

Door het gemis van een uitbreidingsplan zijn in vele steden — ook in den Haag — de verbindingen met de buitenwijken veel te nauw.

Bij de uitbreiding van de stad dient gezorgd voor ruime verbinding met de buitenwijken; een gordel van pleinen met boomen beplant; voldoening aan de eischen der hygiëne; bouwen dat op aesthetisch gebied bevredigt; geen lange, rechte, diagonaalsgewijze op elkaar geplaatste straten; doch straten met krommingen, niet overal even breed, doch over het geheel niet te nauw. Het oog zoekt naar contrasten en rustpunten. De rechte, eindeloos lange straten, langs de afscheiding der vroegere weilanden gebouwd, zijn hopeloos eentonig. Hier en daar moeten boomgroepen worden geplaatst, de straten moeten verschillende kromming en afwisseling van licht en schaduw vertoonen.

Wedstrijden dienen uitgeschreven voor de beste groepering van gebouwen en voor de beste gevels. Dit is van belang o. a. bij de uitbreiding van den Haag naar de duinreeks ten N. van den Benoordenhoutschen Weg, waar de zoozeer gewenschte afwisseling is van hoog en laag.

In het Ontwerp-uitbreidingsplan treft men nu aan een voortzetting van het hopeloos systeem van kleine uitbreidinkjes achter elkaar, zonder plan of systeem. Waarom niet overgenomen wat er goeds is in het buitenland? Waarom geen parken geprojecteerd in het westen en het zuiden der stad? Waarom geen groote verbinding van het gedeelte ten W. en ten Z. van het Bosch? Waarom het park bij den Harstenhoekweg niet beter getraceerd? Waarom rechte straten van 2 à 3 K.M.? Waarom pleinen die eigenlijk vlakten zijn, geheel open, waarom straten met een illusoire breedte van 30 meter? En waarom niet het voorbeeld gevolgd van de „Haagsche spin", uitgaande van een middelpunt met concentrische straten daarom, gelijk in de oude stad? Spr. bestreed krachtig de stelling der toelichting, dat lange, rechte straten uit aesthetisch oogpunt de voorkeur verdienen boven de gekromde straten. Waar zijn de practische bezwaren daartegen, waarvan de toelichting spreekt? Welke „gezichtspunten" kan men vinden in de as der eindeloos lange straten als Hobbemastraat, e. a., waar men niets anders ziet dan lucht en keien? Biedt een plein met allerlei daarop uitmondende diagonaalstraten een rustpunt voor het oog?

Als er nog een monumentale afsluiting was! Doch deze ontbreekt. Men heeft alles gedaan zooals het niet moet geschieden, alles ontraden wat goed is. Spr. zou wenschen in het N.-O. een villa-tuinstad, voorts een gordel van parken, groen, water en een ring om de stad, met daarop uitmondende straten waar het volk woont. Spr. wees op Frankfort a. M., op Keulen, als navolgenswaardige voorbeelden.

Men kan dit hier ter stede nog bereiken behalve op enkele plaatsen waar reeds bouwplannen zijn goedgekeurd. Doch zelfs de daartoe strekkende raadsbesluiten zijn nog te wijzigen. Men moet daartegenover eerbied hebben voor de uitbreidingsplannen van Amsterdam en Rotterdam, waarbij al deze bezwaren zijn voorkomen.

Met een serie lichtbeelden verduidelijkte spr. vervolgens hoe in het buitenland kromme straten zijn aangelegd en welken fraaie aesthetischen indruk dezen bieden.

Ook plattegronden van Nederlandsche steden, enz. passeerden de revue.

In Arnhem, Haarlem, vindt men een grooten ring om de stad en gebogen straten. Andere bouwplannen geven weder een mooi beeld van gesloten pleinen.

Schier alle plattegronden, van Nederlandsche en buitenlandsche steden, door spr. vertoond, bezitten een concentrischen ring en hebben kromme, grillig gevormde straten, met verwijdingen en vernauwingen.

De platen, door spr. getoond, had hij gekregen van de Vereeniging „'t Koggeschip", te Amsterdam.

Tegenover al die fraaie voorbeelden van stedenbouw bracht ons uitbreidingsplan niets dan particele gedeelten zonder samenhang. Unaniem kwam daarom het comité tot de conclusie, dat dit plan zóó niet kan en niet mag worden aangenomen. Spr. hoopte dat de hier aanwezige leden van den gemeenteraad denzelfden indruk mogen medenemen.

Ook de heer Mutters oogstte luid applaus.

Na een woord van dank aan beide sprekers wees de voorzitter, de heer Metzelaar, op het treurig contrast tusschen het Haagsche uitbreidingsplan en het Amsterdamsche.

(Slot volgt.)

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

Bij de opgravingen bij den Palatijnschen heuvel aan het Forum van Rome, voortzetting van de in de vorige eeuw bijna voltooide uitgraving van het Forum Romanum, is onder het late bazaltplaveisel bij den triomfboog van Titus een ouder plaveisel van denzelfden steen aan den dag gebracht, aan beide zijden in Travertijnschen steen gevat. De verbinding van den Palatinus met de Via Sacra ligt onder het zuidelijke trappendeel van den Venus- en Rome-tempel verborgen. De onderbouw van den Titus-boog, die nu is blootgelegd, toont dat de weg naar den heuvel onder dien boog in schuine richting doorliep; dit leidt tot de meening, dat de boog later daarheen verplaatst is.

Een vrij groote afstand van het goed bewaarde plaveisel, ter breedte van 4½ M., is blootgelegd.

In een hoek aan de Via Nova staan overblijfselen van een gebouw, welks ligging topografisch van gewicht kan zijn. Boni houdt het voor de „Aedes Larum in Summa Sacra Via." Bewaard is een deel van den onderbouw, dat zeer geleden heeft, ter lengte van 9 en ter breedte van 4 M., dat om verschillende gegevens aan een tempel doet denken.

Onder het plaveisel der Via Nova kwam een ander, ongeveer een meter dieper liggend voor den dag, van goedaaneengevoegde, ietwat ruwe bazaltblokken. Daaronder en in het midden loopen afvoerkanalen. In die laatste zijn verscheiden openingen, o. a. een ronde, diepgaande put.

Verder zijn twee fraaie mozaiekvloeren gevonden van zwart en wit marmer. De eene vertoont een middenveld van witte marmeren platen, door afwisselend tweemaal zwarte en witte omgeven, die weer een lint-patroon omsluiten, en dan een zwart veld met grootere witte dubbelsteenen. Het andere vertoont een rijken rand van kruisen in geometrische dooreenslingering.

Aan den noordkant van den onderbouw van een groot gedenkteeken vóór het Templum Divi Julii, ongeveer 2 M. onder het latere Travertijn-plaveisel, is een deel van het Forum-plaveisel uit de 3e eeuw v. Chr. blootgelegd, bestaande uit vierkante, matig groote tufplaten.

De opgravingen bij de Ara Pacis moesten uit gebrek aan middelen gestaakt worden.

BINNENLAND.

ALMELO. Aangaande het proces tusschen de gemeente Enschede en den heer Baron Van Heeckeren Wassenaar betreffende het vuil en de reukstoffen aan de industrieele ondernemingen te Enschede afgevoerd op de eigendommen van laatstgenoemden ter lengte van 10.500 Meter over verschillende gemeenten, schrijft „Tubantiana" in „de „Tijd" van 15 April j.l. o.m.

Met zeer veel belangstelling heeft men in een groot gedeelte van Twente van dezen stap van Baron Van Heeckeren van Wassenaer kennis genomen, wijl de schade en het ongerief door den gewraakten toestand in het leven geroepen zich in vele gemeenten doen gevoelen. De Twekkelerbeek toch, lager op de Oelerbeek, Azelerbeek, en Bolksbeek geheeten, stroomt door de gemeenten Lonneker, Hengelo, Ambt-Delden, Borne en Ambt-Almelo. In Stad-Almelo vereenigt ze zich met andere beken, die haar water gezamenlijk naar de Regge en Vecht afvoeren.

Sedert eenige jaren is door de ingebrachte stinkende stoffen alle leven in die beek uitgestorven; geen visch is er meer in te vinden. Wanneer de jonge eenden der omliggende boeren er bij ongeluk in verzeild raken, vinden ze een spoedigen dood. De landbouwers, wier weiden aan weerszijden der beek liggen, moeten de grootste voorzorgen in acht nemen, dat hun vee het water ervan niet als drinkwater gaat gebruiken. Op den bodem der beek heeft zich een dikke, zwarte verflaag afgezet; het water zelf heeft een kleur als inkt en de bladeren der plompen en andere watergewassen drijven zwart in plaats van groen aan de oppervlakte.

Het gras sterft aan de oevers en op sommige plaatsen is de vervuiling zoo erg, dat den wandelaar een walgelijke stank tegemoet komt.

Nu is daar reeds dikwijls over geklaagd en reeds meermalen zijn er van verschillende zijden bezwaren ingediend. Nog geen half jaar geleden hebben vele inwoners uit den Bolkshoek in de gemeente Ambt-Almelo zich met een adres tot B. en W. hunner gemeente gewend, om verbetering in dezen toestand, maar tot nu toe is alles vergeefsch geweest. Een viertal jaren geleden hebben, als ik mij goed herinner, Gedeputeerden van Overijsel reeds een onderzoek ter plaatse ingesteld; maar de heeren kwamen toevallig bij hoogen waterstand en dan is de verontreiniging door het snelle wegspoelen der verfstoffen lang niet zoo erg als bij laag water.

Ook geloof ik graag, dat het zeer moeilijk zal wezen aan den bestaanden toestand een einde te maken. Immers de fabrieken zijn er en moeten hun vuil en afval kwijt. Om aan de veelvuldig geuite bezwaren tegemoet te komen, hebben sommige firma's inrichtingen aangebracht, die de vuilste en vergiftigste stoffen uit het afvoerwater moeten trekken, maar volgens het oordeel van alle aanwonenden hebben deze middelen zoo goed als niets gebaat. Nu echter een machtig en rijk heer als de Baron van Heeckeren van Wassenaer de zaak aanpakt, kunnen de belanghebbenden eindelijk op verbetering hopen, altijd als de rechtbank er wat aan doen kan. De heer van Twickel toch staat bekend als iemand, die doorzet wat hij een keer begonnen is en ook in dit geval wel niet zal opzien tegen de kosten van een proces met de gemeente Enschede. Voor de betrokken gemeenten, uitgezonderd natuurlijk Enschede, is het te wenschen, dat er verandering en verbetering uit moge voortvloeien.

Het proces is 12 April 1905 bij de Rechtbank te Almelo aanhangig geworden.

AMSTERDAM. Het bestuur van de Kunstnijverheid-Teekenschool Quellinus te Amsterdam stelt zich voor, in het belang van het onderwijs zijner inrichting, een overzicht samen te stellen van het wedervaren der oud-leerlingen. Met dit overzicht beoogt het bestuur een drieledig doel: a. te beoordeelen, in welke mate de oud-leerlingen in het leven zijn geslaagd; b. een zoo juist en onpartijdig mogelijk inzicht te krijgen in het nut van het verstrekte onderricht, en c. zijn voordeel ermede te doen met betrekking tot het onderwijs, in de nu volgende jaren te geven. Het spreekt van zelf, dat vele omstandigheden in het leven van invloed zullen zijn geweest op de verdere ontwikkeling en het slagen der oud-leerlingen. Mededeelingen, hierop betrekking hebbende, zullen zeer gewaardeerd worden. Het bestuur verzendt voor zijn doel een circulaire met vragenlijst.

'S-GRAVENHAGE. De Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland, heeft een herdruk bezorgd van de Memoire sur l'air inflammable tire de différentes substances, redige par M. Minckelers, Professeur de Philosophie au Collège du Faucon, Université de Louvain, voor de eerste maal in 1784 te Leuven uitgegeven.

Bij deze Memoire zijn afgedrukt: Notice sur la vie et les travaux de Jean Pierre Minckelers par Ch. Morren, uit het 5de jaarverslag (1839) van de Academie royale des sciences et belles lettres de Bruxelles, en Notice biographique de Jean Pierre Minckelers, inventeur de l'eclairage au gaz, par P. Bolsius. Ing.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid alhier moet wegens inwendige herstelling van het gebouw nog eenigen tijd gesloten blijven.

De Directie hoopt, dat het tegen 15 Mei weer te bezichtigen zal zijn. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de maand April 145 boek en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

ZUTPHEN. Er is hier een nieuwe singel aangelegd, waaraan de naam is gegeven van „Jacob Dam-Singel."

Ten einde eene fraaie bebouwing daarvan te bevorderen, worden door de gemeente vier premiën — van resp. f 400, f 300, f 200 en f 100 — beschikbaar gesteld voor de fraaiste gevels van woningen, welke vóór 1 Juli 1900 zullen voltooid zijn.

PERSONALIA.

— Het aan den ingenieur 1e kl. van den Rijkswaterstaat W. K. Behrens verleende verlof is op zijn verzoek, met 1 Aug. a.s., verlengd met 5 jaren.

— De raad der gemeente Haskerland heeft de heer J. Brandenburg Rz. voor een termijn van 3 jaar herbenoemd tot directeur der gasfabriek te Joure.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter, zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter voor het bouwen van een Fabrieksgebouw bij Amsterdam. Br. lett. H., a/d Boekh. Anton Verheijen, Commelinstraat 60 Amsterdam. (1)

Uitvoerder bij Wed. D. Amesz & Zoon, Aannemers Gouda. (1)

Uitvoerder-Teekenaar in de Stoommeubelfabriek, J. W. W. van Rossum & Zoon, Hilversum. (1)

— Adjunct-Directeur aan de Gemeente-Gasfabriek te Stad Almeloo. Salaris f 900 met verhooging tot maximum van f 1000. Stukken op zegel aan den Burgemeester voor 10 Mei a.s. (2)

— Ingenieur van het Hoogheemraadschap Rijnland. Jaarwedde vermoedelijk f 4000, bij voorkeur Civiel-Ingenieur. Verzoekschrift in te zenden voor 15 Mei e. k. aan den Dijkgraaf. (2)

— Bouwkundig Opzichter bekend met Cement-, Graniet- en Houtcementvloeren.
Br. fr., lett. M N 225, „N. v. d. D." (1)

— Teekenaar, Chromo-Lithograaf. Aanbieding aan de Steendrukkerij Senefelder, Looiersgracht 47, Amsterdam. (2)

— Reiziger op de hoogte van den Houthandel, tegen Mei a.s. Aanvangsalaris f 1000 per jaar. Br. onder no. 26107, aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Opzichter voor den bouw van een Gesticht van af 15 Mei tot aan p. m. half December. Brieven aan Joh. Rentinck te Abcoude. (2)

— Opzichter-Uitvoerder bij een aannemer voor Villabouw. Br. onder No. 26200 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Gemeente-Architect te Harderwijk tegen 1 Jan. 1906. Aanv. salaris f 1400 maximum f 1800. Stukken voor 1 Juli a.s. aan B. en W. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teck., 19 - 40 j., *f* 45—*f* 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., *f* 75—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j.
2 Waterb Opz.-Teck. 24—31 j.
6 Werktuigk. Teck., 18—27 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 8 Mei.

Amsterdam, te 1.30 uren, door de H. IJ. S. M. in het centraal personenstation, bestek no. 1027: het vergrooten van de chefswoningen in de stationsgebouwen Soeren, Eerbeek, Loenen, Ernst, Epe en Heerde, ben. wijz. in die gebouwen en van de stationsgebouwen Beekbergen, Vaassen, Wapenveld, en Hattem, van den lokaalspoorweg Dieren—Hattem, begr. f 17400. Het bestek met teek. verkrijgbaar aan het Centraal-Admin. gebouw Droogbak te Amsterdam, dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien dienst.

Amsterdam, te 12 ure, door het gem.-best.: het maken van havens en opslagterreinen tusschen den spoorweg en het verbindingskanaal in de Houthaven. De voorwaarden te verkrijgen te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inl. bij den ing. der Havenwerken, in het gebouw der Havenwerken, in het gebouw van „Algemeenen Dienst" op den kop der Handelskade, van 10 tot 12 uur, de week welke aan de besteding voorafgaat.

Franeker, door het gem.-best. van Franekeradeel: het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Hitzum; biljetten inzenden op den dag der besteding te 12 ure ten gemeentehuize; bestek en teek. ter secretarie verkrijgbaar; andere inlichtingen bij den gem.-opzichter J. van de Witte te Schalsum.

's-Heer Arendskerke, te 2 ure, door het gem.-best.: het verlengen van de Suatiesluis in den Zeedijk van den Zuid-Kraaiertpolder bij de haven; het bestek ter inzage op de secretarie te 's-Heer Arendskerke. Aanwijzing gehouden.

Utrecht, ten 2 uren, door de Maatij. tot Exploitatie van Staatssp. aan het Centraalbureau der genoemde Maatij. in het Moreele park alhier, Bestek No. 1029: het afbreken en het maken van eene goederenloods, het verleggen en uitbreiden van de los- en laadplaatsen en het wijzigen van sporen en wissels, met bijkomende werken op de stations Cuyk, Boxmeer, Vierlingsbeek, Venray en Meerlo-Tienray. Begrooting f 29000.
Zie adv. in no. 16.

Utrecht, te 2 uren (locale tijd), door de Mij. tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau der gen. Maatij., in het Moreelse Park: bestek no. 1021. Het maken van grondwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het verrichten van eenige bijkomende werken, ten behoeve van de uitbreiding van het emplacement Tegelen. Begr. f 2800.
Zie adv. in no. 16.

Zutphen, te 4 uren door de Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorwegen aan het Bureau van den Sectie Ingenieur aldaar: het onderhoudswerk voor 1905 volgens bestek C. C. op de lijnen: Blerik-Nijmegen-Arnhem, Oosterbeek (hoog)-Arnhem, Elten-Welle, Arnhem-Deventer, en Zutphen-Grens in 22 perceelen.
Zie adv. in no. 14

DINSDAG, 9 Mei.

Bergen op Zoom, te 11 uur, door het gem.best.: a. het vernieuwen, herstraten en bestraten, het maken van trottoirs in verschillende straten met het uitvoeren met daarmede in verband staande werkzaamheden; b. het bouwen van een loods, kantoor, bergplaatsen, paardenstal, oven en beerkelder en bijkom. werken op de gemeente mestplaats. Bestekken met teek. dagelijks op de gem.-secr. ter inzage en aldaar verkrijgbaar. Aanw. voor de de werken sub a 4 Mei, te 2 uur bijeenkomst ten Raadhuize, en voor die sub b 6 Mei, te 2 uur, bijeenkomst aan de Mestplaats.

Rotterdam, te 2.30 uren (West-Europ. tijd, door de Mij. tot Expl. van SS., in de enquêtekamer op het station Delftsche Poort: bestek X. Het uitvoeren van onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken enz. gelegen in den spoorweg Rotterdam—Rosendaal, Moerdijk—Breda en Lage Zwaluwe—Vlijmen, in 7 perc.
Zie adv. in dit no.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 15 Mei 1905. No. 19.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

EEN OUD WERK OVER PERSPECTIEF.

Van 1763—82 verscheen te Amsterdam in 31 deelen een „Algemeene Oefenschoole van Konsten en Weetenschappen." Hiervan behandelde de 4e Afdeeling „De Wiskonstige Weetenschappen en 't geen tot dezelve behoort" en van deze Afdeeling werden een goede honderd bladzijden van het 2e deel, dat in 1770 uitkwam, ingenomen door de

Grondbeginsels van de Teekenkunde in Perspectief, bevattende de Wiskundige Beschouwing van dezelve, afgeleid uit Gezigtkundige Beginselen, en toegepast op eene Algemeene Oefening (bl. 182—289).

Daar dit werk niet vermeld wordt in perspectiefboeken, die „litteratuur" opgeven, mag verondersteld worden dat het bij de perspectiefbeoefenaars onbekend is, waarom er hier de aandacht op gevestigd wordt.

Evenmin als van andere rubrieken wordt van het hoofdstuk over de perspectief de schrijver genoemd. 't Werk schijnt echter een vertaling van een Engelsch te zijn; tenminste in de voorrede van het eerste deel van de geheele Oefenschool, komt, nadat de indeeling van het boek vermeld is, de volgende zin voor: „omtrent van dezen inhoud was het berigt waarmede de beroemde *B. Martin* onlangs in Engeland een aanvang van zijn werk maakte en waarin wij hem thans in ons Vaderland na volgen;" ofschoon er toch ook een artikel over Shakespeare in voorkomt, dat vertaald is uit het Fransch.

Over de bestaande leerboeken is de schrijver niet best te spreken. Zoo op bl. 186: „Schoon de gemeene Leerwijzen om Afteekeningen te maken zeer gemaklijk en in elks handen zijn, zullen egter de verstandige Bouwkundigen, Schilders en andere Konstenaars het niet gemaklijk vinden eene beknopte en duidelijke Beschouwing van dit noodzaaklijk gedeelte hunner konste op te maeken uit een der Boeken, welke tot nu toe zijn uitgegeeven."

Ook keurt hij figuren in verschillende boeken af, op bl. 200 moet hij aanmerken „hoe ongegrond veelen over de Teekenkunde in Perspectief geschreven hebben. Schoon zij den Regel om eenige oppervlakte in Perspectief te brengen al wel opgeeven, plaatsen zij egter het Perspectief zelf kwalijk." Punten van een figuur in het grondvlak, het dichtst bij de grondlijn gelegen, nemen zij het dichtst bij den horizon en omgekeerd; zij geven dus in perspectief denzelfden stand aan een figuur, als dien deze in het neergeslagen grondvlak heeft. „Gij zult hiervan vele voorbeelden in de Teekenkunde in Perspectief der Jezuieten vinden en *Pozzo* zelf heeft zijn Leezers in dit geval met beuzelingen en brabbeltaal opgehouden." Hierbij dient opgemerkt dat een overeenkomende stand van een figuur in grondvlak en in perspectief in vele leerboeken over de perspectief wordt aangetroffen, maar dan is het grondvlak naar boven opgeslagen. Deze handelwijze wordt o. a. aangetroffen in het in zijn

tijd, naar ik meen, veel gebruikte werkje van Rinkes.

Na aangewezen te hebben dat van kolommen met even groote middellijnen en waarvan de assen liggen in een vlak evenwijdig met het tafereel, de kolom het dichtst bij het oog de minste breedte heeft, geeft hij een plaat waarop de kolommen in zoo'n stand even breed zijn geteekend. Hij heeft deze plaat genomen „om den Leezer te doen zien in hoe onvolmaakten staat de oeffening der Teekenkunde in Perspectief ten deezen dage is, en op welke belachlijke wijze de lessen van deeze Weetenschap, zelfs door hun, die anderen in dezelve onderwijzen, overtreeden worden."

Daarentegen is de schrijver met zijn eigen werk zeer ingenomen en hij heeft de pretentie zijn methode voor nieuw te laten doorgaan. Op blz. 187 spreekt hij van zijn „verhandeling, in welke deeze nuttige en gemeene regels op een nieuwe wijze betoogt worden" en aan het begin van het 3e hoofdstuk staat: „De gemeene Leerwijzen om in Perspectief te teekenen zijn veel beter bekend dan derzelver grondslag; wij zullen hier derhalve deeze beide samenvoegen en dan zullen onze pogingen ten minste het voorkomen van nieuw hebben."

En zijn methode is goed en duidelijk. Van geen handelwijze wordt gesproken of het bewijs wordt ook geleverd. Aan de taal en vele ouderwetsche en onduidelijke uitdrukkingen is te zien dat het boek uit den ouden tijd is, maar wat de zaak zelf betreft is het een boek uit den goeden ouden tijd. De figuren, op uitslaande platen natuurlijk, laten ook aan duidelijkheid niets te wenschen over, ofschoon voor 3 bewerkingen soms één oogpunt dienst moet doen en op een andere plaats weer één distantiepunt voor 2 constructies, den eenen keer als rechter, den anderen keer als linker distantiepunt. Slechts een enkele maal komt een vergissing voor, b.v. bij fig. 6. plaat II, waar voor de perspectief van een willekeurig in het grondvlak gelegen rechthoek een verkeerd snijpunt als hoekpunt is genomen. Over grenslijnen en verdwijnpunten wordt niet gesproken (behalve natuurlijk oogpunt en distantiepunt). Wel krijgen we een hoofdstuk over tooneelperspectief. Over het tooneel sprekend wordt de schrijver, bijna zuiver wiskundig redeneerend en dus in zijn rol blijvend, nog aardig: „Alles wat tot een Tooneelspel behoort is een aaneengeschakeld stelsel van Misleidingen en uit den prijs, die er voor betaald wordt, zoude men haast besluiten, dat geen genoegen zoo groot is als dat van bedrogen te worden." Trouwens het heele werk is, zoover dat mogelijk is, niet onaardig geschreven en het is alsof de schrijver, zijn zaak volkomen meester, alles spelenderwijs meedeelt. Ook wordt alles als zoo gemakkelijk mogelijk voorgesteld, b.v. bij wat men tegenwoordig noemt uit de perspectivische figuur, de oorspronkelijke figuur te vinden: „De omgekeerde wijze van in Perspectief te teekenen is niet minder vermaaklijk dan nuttig; ook is zij in het minst niet moeilijk, dewijl zij alleenlijk bestaat in op dezelfde wijze het omgekeerde doen van hetgeen wij volgens den regten Leertrant gedaan hebben"; op een andere plaats: „De afteekening in Perspectief van een vast Ligchaam is niets anders dan de samengevoegde Afteekeningen van al deszelfs oppervlakkige deelen; zoodat er, eigenlijk gesproken, geene andere Teekenkunde in de Perspectief der Natuur is dan die van oppervlakten" [de bol wordt nog in perspectief gebracht door middel van den omhullenden kubus], en bij de schaduwbepaling: „dewijl de konst van schaduwen voor het grootste gedeelte steunt op de regelen der Teekenkunde in Perspectief, zoo zullen wij er hier in weinig woorden over handelen."

Behalve dat de schrijver zijn geheele methode voor nieuw wil laten doorgaan, schrijft hij in het hoofdstuk over de weerspiegeling in bolle en holle spiegels: „dat geen schrijver over de Teekenkunde in Persp. onzes weetens, het onderwerp, waarover wij nu zullen handelen, heeft aangeroerd" en in het hoofdstuk over den Cirkel (waarvan de persp. volgens hem kan zijn, een rechte lijn, een cirkel, een elips, een para- en een hyperbool): „Dewijl er in de beschouwinge der Afteekeninge in Perspectief van eenen Cirkel iets zeer fraaies en weinig bekends plaats heeft, als wordende zelden gevonden in de Verhandelinge over dit Onderwerp, zo zal het den verstandigen Leezer niet onaangenaam zijn, dat ik eene bladzijde of twee schikke om dit stuk in een helder ligt voor te stellen."

Dit fraaie en weinig bekende is dan het geval dat de perspectief van een cirkel in het grondvlak weer een cirkel kan zijn. Eerst wordt den lezer op dezelfde manier als in het werk van den heer Versluys (II, 37 vlg.) duidelijk gemaakt dat het kan gebeuren: „dewijl de schuinte van den kegel of haare helling op den Horizon zal verschillen met den afstand of de hoogte van het oog, zo zal zij verscheidelijk door de vlakte D G [„Perspectiefvlakte" of Tafereel] gesneeden worden, brengende deeze snijding vele verschillende Ellipsen voort, in somnige van welke de Middellijn E D [rechthoekig op T] van den cirkel de langste Middellijn [lees as] van den Ellips zal zijn, terwijl zij in andere de kortste is; gevolglijk zal er een geval zijn, waarin de Ellips een Cirkel worden zal."

Dan wordt het geval wiskundig nagegaan en komt de schrijver, hoewel na onvoldoende redeneering, tot de conclusie, dat de perspectief weer een cirkel zal zijn als „de gezigt-straalen van de kegel de zelfde hoeken met ydere vlakte A E [Grondvlak] en D G [Tafereel] maaken."

De schrijver zegt niet, maar uit de teekening blijkt, dat de kegel (met het oog tot top en den gegeven cirkel tot grondvlak) zich symmetrisch moet bevinden ten opzichte van het vertikale vlak, waarin oog en oogpunt liggen. (Met de gezigt-straalen worden de 2 gezichtstralen in dit vlak bedoeld). Hierbij worden dan 3 werkstukken gegeven „van de hoogste aangelegenheid in de Teekenkunde in Perspectief," volgens den schrijver. Het eerste is de hoogte van het oog te vinden als middellijn van den oorspronkelijken cirkel en distantie gegeven zijn. (Het vertikale vlak, waarin oog, oogpunt en middelpunt van den cirkel liggen, is vlak van teekening. Men zet op de snijlijn van dat vlak met het grondvlak, van af de projectie van het oog, de distantie ook naar den anderen kant als naar den kant van het tafereel uit. Waar de cirkel (met den afstand tusschen het verkregen punt en het verst van het tafereel gelegen punt van den cirkel tot middellijn) de projecteerende lijn van het oog snijdt, is de plaats van het oog).

Evenals van vele figuren in dit werk, ligt ook van den cirkel een punt in het Tafereel. Raakt de cirkel daar niet aan, dan zal men in plaats van de distantie den afstand van de projectie van O tot het dichtst bij het Tafereel gelegen punt van den cirkel moeten uitzetten.

Enkele opmerkingen worden bij dit geval nog gemaakt, o. a., dat het middelpunt van den perspectief-cirkel niet de perspectief van het middelpunt van den cirkel in het grondvlak is.

Uit het feit, dat dit bijzondere en weinig, of liever nooit, voorkomende geval met zoo'n welgevallen uitvoerig is behandeld, zou men licht opmaken, dat in dit werk de perspectief alleen uit een theoretisch oogpunt is bezien, wat toch niet zoo is. Steeds heeft de schrijver het oog op de praktijk gericht en één hoofdstuk wordt zelfs ingenomen door „voorbeelden, dienende voor eene algemeene Praktijk" en een ander door „de Regels der Teekenkunde in Perspectief toegepast op de Bouwkunde."

Aan de 19 hoofdstukken over de perspectief gaan 7 hoofdstukken over de „Grondbeginsels van de Algemeene Gezigtkunde" vooraf, waarvan het laatste handelt over de kleurenleer.

X. Y. Z.

HET OPVANGEN VAN LUCHT EN VUIL IN REGENWATERBUIZEN.

Het op zichzelve voortreffelijke spoel-riool-stelsel heeft het nadeel, dat bij sterken regen de riolen bijna nimmer het hen van de daken toegevoerde water voldoende verzwelgen kunnen, zoodat dikwerf kelder-overstroomingen daardoor ontstaan. Men vraagt dus: waardoor ontstaat dit ongerief, is het wellicht door vergrooting van de riooldoorsneden op te heffen?

Hierop luidt soms het antwoord, dat men wel tracht de riool-doorsneden en de z. g. n. regenbuizen zoo wijd als noodig is te maken, maar dat men door cijfers niet kan aanwijzen, hoe groot de hoeveelheid lucht is, die het afvloeiend hemelwater door de riolen medesleept. Zooals men weet, werkt het door de regenbuizen neerstortend water, in den zin van een watertrommel-blaaswerktuig en voert een groote hoeveelheid lucht mede, die de werkdadigheid der riool-doorsneden vermindert. Ofschoon er ook verschillende inrichtingen bestaan om deze lucht te verwijderen, zoo gaan toch vele van het onjuiste standpunt uit, dat 't voldoende is de lucht uit de riolen af te leiden, zonder te trachten haar reeds vóór de *intrede* in de spoelkanalen op te vangen. In het eerste geval heeft de lucht hare nadeelige werking reeds uitgeoefend, in het laatste geval daarentegen wordt haar invloed grootendeels opgeheven.

In het tweede geval zou dus, door doelmatigen luchtafvoer, de volle riool-doorsnede voor het water beschikbaar blijven, om in de meeste gevallen de toegevoerde waterhoeveelheid te kunnen afvoeren. De terugstuw werd dan tevens veel geringer, misschien wel ten volle opgeheven, waardoor het afvoervermogen van de riooleering aanzienlijk zou stijgen.

Op sommige plaatsen heeft men verder waargenomen, dat de rioleerings-aanleg het door de regenbuizen toegevoerde water langeren tijd zonder eenig bezwaar afvoerde, dat echter na verloop van jaren de riolen niet meer voor het opnemen der watermassa toereikend waren. Aanvankelijk heeft men dit aan verhoogden regenneerslag willen toeschrijven, toen echter bij barometrische waarnemingen bleek, dat noch eene vermeerdering, noch een tijdelijke versterking van periodieke neerslagen had plaatsgevonden, was men wel genoodzaakt, de oorzaken van dit opvallend feit elders te zoeken.

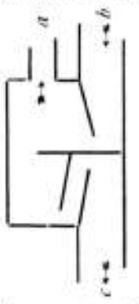
Eindelijk meende men, dat door verbeterde trottoirs, steen- en houtbestrating het regenwater ook een beteren afvoer dan vroeger had verkregen. Terwijl toen in de vele holten der oudere bestratingen groote waterplassen zich verzamelden, die eerst later door de riolen afliepen, stortten deze watermassa's zich dadelijk na haar neerslag op het grondvlak en uit de regenbuizen in de riolen.

Als bewijs diende de omstandigheid, dat in steden met uitmuntende bestrating, (asphalt, kunst- of natuursteen) zoo b.v. Leipzig, Berlijn enz. door het snelle afvoeren van het hemelwater veel meer kelderoverstroomingen plaats vonden, dan in steden met gebrekkiger bestrating. Daarom is men in genoemde steden er toe overgegaan, aan de in aanleg zijnde riolen of geprojecteeren sluizen, veel grootere afmetingen te geven, dan wel volgens berekening noodig bleek.

Het hoofdvoordeel van een spoelkanaal, tegenover het oude rioleerings-systeem is echter daarin gelegen, dat het eerste wegens zijn eigenaardigen vorm en aanleg een veel geringere doorsnede kan bezitten dan het laatste. Men kan dus, zooals in de praktijk werd bewezen, tot zoo geringe afmetingen geraken, dat zelfs een klein kanaal voor den doorvloeienden waterstroom voldoende is, om alle vuildeelen mede te sleuren en op die wijze het neerzetten van bezinksels in de riolen te verhinderen.

Als men nu besluit de riooldoorsneden weer te vergrooten, dan gaat echter elk voordeel van het spoelsysteem eveneens verloren. Deze omstandigheid is wel der overweging waard en zooveel te meer, omdat het feitelijk niet voldoende is, de kanaaldoorsneden zoo groot te maken, dat volgens vertrouwbare berekening geen overstroomingen meer plaats vinden kunnen, maar omdat zij tevens zoo groot moeten zijn, dat elke terugstuw met absolute zekerheid verhinderd wordt. Dit laatste is reeds op dien grond onvoorwaardelijk noodig, omdat de moffen der toeleidende steenen buizen niet zoo dicht zijn, dat zij inwendigen druk kunnen verdragen. Zooals de ondervinding bewijst, ontstaan zulke spanningen bij iederen grooten atmosferischen neerslag, waarbij eenig water door de moffen perst. Het blijkt ook in het klein, dat, waar regenbuizen in de onmiddelbare nabijheid der grondmuren zijn aangebracht, eenige dagen na den regen zich daaraan natte plaatsen vertoonen, van doorgesijpeld vocht.

Dit voor den duur en het behoud van de fundeeringsmuren zoo nadeelig gebrek is door een *luchtafscheider*, volgens octrooi no. 63518 van *Rud. Habermann* te Berlijn te verhoeden. Het principe is aldus: tusschen de regenbuis wordt een ijzeren kastje ingevoegd, dat inwendig een horizontaal plaatje bevat, waarop het hemelwater neerstort. De bij het neervallen vrijwordende lucht ontwijkt door een afvoerbuis.

Nevenstaand schetsje is duidelijk genoeg. De met het kastje verbonden aanvoerpijp *b* loopt bij *c* verder af. Daarboven is het besproken plaatje, dat het verder meesleuren van de lucht, die door *a* ontwijkt, verhindert. Eenige gaatjes in den ondersten separatiewand beletten het verzamelen van water, dat dus bij vriezend weer geen bezwaar oplevert. Gelijktijdig kan het toestel als steen- en vuilverzamelaar (syphon) dienen. Mochten uit het buisje *a* slechtriekende rioolgassen ontwijken, dan kan men een klepje aanbrengen, dat zich slechts opent, als binnen de buis, door het regenwater afgescheiden lucht afgevoerd moet worden.

De volgende proeven werden daarmede verricht. Door een met de regenbuis verbonden luchtafscheider liet men water vloeien, waarvan de hoeveelheid per minuut gemeten werd. Eveneens werd door een gasmeter de afgevoerde lucht uit *a* nagegaan. Daarbij bleek, dat onder gegeven omstandigheden per minuut soms tot een *negenvoudig* bedrag lucht van de doorgestroomde waterhoeveelheid werd verwijderd.

Krachtens dit onderzoek is wel aan te nemen, dat men bij het gebruik van den luchtafscheider de geringere doorsneden van de riolen aanhouden, misschien nog wel verminderen kan.

De hoeveelheid van het afvloeiend water van stralen werd door den ingenieur *M. Math* te St. Louis aldus bepaald. Hij meent, dat de hoeveelheid hemelwater die in de afvoerkanalen zich uitstort, volgens onderstaande formule te bepalen is:

$$Q = 5{,}0625 \sqrt{V} \; S \; A^4$$

Hierin beteekent:

A de in beschouwing komende straatoppervlakte in acres à 4046,71 M².

S de gemiddelde helling der oppervlakte in Eng. voeten per duizend.

(De gegeven formule verschilt slechts daardoor van de *Burkli-Ziegler*'sche dat hier de 5de daar de 4de machtswortel is aangenomen).

J. L. TERNEDEN.

BOEKBESCHOUWING.

Het maandschrift Moderne Bauformen uitgegeven door N. J. Gradl bij Julius Hoffmann te Stuttgart, bevat in de April-aflevering fraaie tekstillustraties naar werken van twee Berlijnsche architecten, Alfred Messel en Albert Gessner. Die van het Warenhaus Wertheim aan de Leipziger Platz, een werk van eerstgenoemde, trekken het meest de aandacht als modern werk, dat kennelijk door Gothische tradities geinspireerd is. Dit geldt echter alleen wat de buiten-architectuur betreft, die in de interieurs wat anders zou doen verwachten dan een mengelmoes van antieke, moderne en laat-renaissance motieven.

De in aquareldruk uitgevoerde platen van deze aflevering zijn allen gewijd aan een werk van Gesellius, Lindgren & Saarinen te Helsingfors, namelijk het landhuis Merijoki in Finnland. Ofschoon door drie kunstenaars ontworpen, spreekt uit de details van buiten- en binnnenarchitectuur en decoratie in dit werk een veel grootere eenheid van opvatting dan in Messel's werk. In den plattegrond spreekt de traditie van de groote Noordsche hal en de ruime keuken van de middeleeuwen en blijkt, dat men hier een woning voor zich heeft uit een landstreek waar de korte zomer en de lange winter een geheel andere levenswijze voorschrijven dan aan de kusten der Middellandsche zee; een levenswijze, waarbij het huis in menig opzicht vergoeding moet geven voor wat de natuur aan de bewoners dezer Noordelijk gelegen streken onthoudt.

Dr. B. Swaab, Arts te Amsterdam, heeft bij den uitgever F. van Rossen aldaar een brochure in het licht gegeven getiteld: Ventilatie.

Uit het „Voorwoord" blijkt, dat wij hier hebben een voordracht, het vorige jaar gehouden voor de Amsterdamsche Afdeeling van het Ned. Onderwijzersgenootschap en daarna te Rotterdam en te Haarlem en wel naar aanleiding van een experimenteel onderzoek naar de deugdzaamheid van het bekende systeem Levoir-van Bemmelen (voor schoollokalen).

„Waarlijk geen gemakkelijke taak heb ik mij gesteld," zoo luidt de aanhef der voordracht, „door voor u eene voordracht te willen houden over ventilatie. Immers bij de behandeling van dit onderwerp had ik de keus tusschen eene wetenschappelijke uiteenzetting en eene populaire causerie."

„Waar ik bij u niet zoo eene *uitgebreide* kennis der natuurwetenschappen mocht veronderstellen, (men ziet, de doctor heeft geen hoog denkbeeld van zijn auditorium) kon ik op eene wetenschappelijke uiteenzetting niet mijn keuze laten vallen. Daartegenover *wilde* ik mij niet tot een populaire causerie beperken met het oog op het tweede gedeelte van mijne voordracht."

Een middenweg wil de schrijver dus bewandelen. O. i. is hij op die wandeling niet gelukkig geweest en min of meer verdwaald geraakt, want wel vinden wij in de brochure een zeer oppervlakkig, haastig overzicht van de beginselen der ventilatie en verschillende systemen, die daarbij toepassing hebben gevonden maar over het systeem Levoir—van Bemmelen, waarvan een speciale bespreking wordt toegezegd in het tweede gedeelte van de voordracht, noch over het experimenteel onderzoek van dat systeem verneemt men verder iets van beteekenis.

Voor Architecten en Ingenieurs, die naar de schrijver hoopt, tengevolge dezer voordracht wat meer rekening zullen houden met de grondbeginselen der luchtverversching, bevat de brochure niets nieuws, al wordt ook op de eerste bladzijde voor den verderen inhoud „onbeperkte" aandacht verzocht.

Blijkbaar heeft de schrijver ook van de kennis onzer Architecten en Ingenieurs in zake ventilatie geen hoog denkbeeld. Wij zouden wel wenschen hem den raad te geven eens met degelijke technici over dit onderwerp van gedachten te wisselen. Voorzeker zal hij dan wel tot de overtuiging komen, dat ventilatie een zaak is, die, wil een bespreking eenig nut hebben, degelijker, „eingehender" zou de Duitscher zeggen, behandeld behoort te worden, dan hier geschiedde.

Er bestaat een geheele litteratuur over dit onderwerp, wat niet wegneemt, dat de toepassing van verschillende theoriën nog zeer dikwijls niets dan teleurstelling baart.

Dat de oorzaak hiervan vaak alleen gezocht moet worden in het over het hoofd zien van de eenvoudigste beginselen der luchtverversching staat vrij wel vast en in dit opzicht moet erkend worden, dat Dr. Swaab gelijk heeft, waar hij bij herhaling wijst op fouten, die alleen daaraan zijn toe te schrijven.

Bij de Firma de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam verscheen onlangs het tweede deeltje van de Statica, uit het Duitsch van Karl Zillich bewerkt door O. L. Veenstra Nz.

Aansluitende aan het verleden jaar uitgegeven eerste deeltje, waarin de Graphische Statiek wordt behandeld, bevat het voor ons liggende tweede, behalve een aantal tabellen voor de practijk, vijf hoofdstukken over: Trek- en drukvastheid, Eenvoudige statische berekeningen, Vastheid tegen buigen, Knikvastheid en Schuifvastheid.

Beide deeltjes vormen nu een handboekje, dat niet slechts dienen kan als inleiding in de beginselen der Statica, maar voorzeker in de praktijk goede diensten zal kunnen bewijzen. Voor de meeste gevallen, in de dagelijksche practijk voorkomende, zijn de in het boekje verzamelde gegevens en voorbeelden volkomen voldoende. Met weinig moeite kan men er uit leeren zijne constructies vooraf te berekenen, of het gemaakte te controleeren. Mogen zij, die gewoon zijn op het oog of op het gevoel te construeeren, er door aangespoord worden, den zekeren weg der berekening voor den onzekeren van het gevoel te verkiezen, dan zal menige fout voorkomen of hersteld kunnen worden, alvorens zij in hare gevolgen schade of ongelukken heeft kunnen veroorzaken.

PRIJSVRAGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vóór of op 22 Mei 1905, des namiddags te 4 uur, worden aan het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, de antwoorden ingewacht op de volgende door de Maatschappij uitgeschreven prijsvragen.

I. Ontwerp voor eene vaste brug over eene vaart in een modern aangelegd gedeelte eener Nederlandsche stad.

Eerste prijs: de zilveren medaille der Mij. benevens *f* 100;

tweede prijs: de bronzen medaille der Mij. benevens *f* 50.

II. Photographiën. Rubriek A, naar schilderachtige stadsgezichten; Rubriek B, naar interieurs.

In het programma voor deze prijsvraag is een wijziging gebracht wat betreft de uit te loven prijzen; het gedeelte hierop betrekking hebbende, moet gelezen worden als volgt:

„Voor de beste en ter bekroning waardig gekeurde „photographiën worden de volgende prijzen uitge„loofd:

„Voor *elk* der rubrieken A en B een eerste prijs „van *f* 40 of een photographisch voorwerp van gelijke „waarde, en een tweede prijs van *f* 25 of een photo„graphisch voorwerp van gelijke waarde, benevens „zes prijzen elk van *f* 10 of een photographisch „voorwerp van gelijke waarde, toe te kennen aan „inzendingen, die daarvoor in aanmerking komen.

„De Amateur-Fotografen Vereeniging te Amster„dam heeft de Groote Plaque der Vereeniging „welwillend ter beschikking gesteld, om te worden „toegekend aan het technisch volmaakt goed uitge„voerde meest typisch Nederlandsch stadsgezicht, „formaat boven 9 × 12 c.M., methode van bewerking „geheel vrijgelaten.

„Door de Firma Ivens en Co., Nederlandsch Foto„technisch Bureau, te Amsterdam, is als prijs welwillend „ter beschikking gesteld een Eastman Bullet No. 4 „Kodak (10 + 12⅝), toe te kennen aan de beste „collectie interieurs.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's Gravenhage.

STADSUITBREIDING IN DEN HAAG. (*Slot.*)

Amsterdam heeft trouwens bij het ontwerpen van zijn plan gebruik gemaakt van de hulp van een op aesthetisch gebied ervaren architect, en tevens dit plan dienstbaar gemaakt aan het voeren van een grootsche gemeentepolitiek, om eigen heer en meester te worden op het terrein.

In het Z.-W. deel der stad zal alles worden aangekocht wat te verkrijgen is. 250 H.A. zullen worden gekocht of onteigend. Dat is een veel ruimer politiek dan hier wordt gevolgd, waar op de particuliere belangetjes van allerlei bouwondernemers zal worden gelet. Dit zal worden een kleingeestige wijze van behandeling, waarbij de algemeene belangen schade zullen lijden.

De heer v. Nieukerken, lid van het comité, wees er op dat, wat zelden het geval is, bij de deskundigen een roerende sympathie van denkbeelden heerscht ten aanzien van dit uitbreidingsplan. Men heeft aan alle kanten tegen de bestaande stad nieuwe gedeelten geplakt, zonder behoorlijke verbinding met het bestaande. Spr. toonde zulks aan met een teekening op groote schaal, in kleuren. Men heeft bij het maken van het plan niet gedacht aan de scholen, kerken, markten, die op de verschillende punten noodig zijn. Men had moeten beginnen deze op het plan aan te geven, om dan na te gaan, hoe daartusschen communicatie te verkrijgen. Spr. acht het treurig, dat men zich noch rekenschap geeft van de toekomst, noch zich spiegelt aan de in het verleden begane fouten, bij dit ontwerp-uitbreidingsplan.

Wij zijn allen overtuigd dat onze nieuwe wijken, behalve het deel van Duinoord, waar we het Sweelinckplein hebben, alles behalve mooi zijn. Daarom, beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.

De heer Jurriaan Kok kwam tot de conclusie, dat feitelijk in onze stad een verkeerde gemeentepolitiek wordt gedreven. De gemeente geeft aan particuliere ondernemers voordeelen, en gaat bij haar plan in tegen alle principes van groote deskundigen op dit gebied. Spr. vroeg, of de besturen van Bouwkunst en de Verfraaiingscommissie eenig concreet voorstel wenschen te doen, om tot een practisch resultaat te komen.

De heer Van Embden, voorzitter der Verfraaiingscommissie, zette uiteen, dat het doel en streven der commissie o. a. is, het bestudeeren der uitbreidingsplannen en, waar nu de leden dier commissie die in het comité ad hoc zitting hebben genomen, unaniem van oordeel zijn dat dit ontwerp niet deugt, meent spr. dat het ligt op den weg van Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen, en ook van Bouwkunst, aan het gemeentebestuur aan te geven, welke verbeteringen in dit ontwerp dienen te worden aangebracht, ten einde nog goed te maken wat goed te maken is.

De heer Metzelaar voegde hieraan toe dat de bedoeling is van het comité, een overzicht van het hier besprokene aan te bieden aan de leden van den gemeenteraad en aan B. en W.

In een aantal conclusiën, door spr. voorgelezen, zijn die denkbeelden belichaamd.

O. a. wordt voorgesteld het ontwerp-uitbreidingsplan te verwerpen en een geheel nieuw plan te ontwerpen.

Met applaus nam de vergadering van deze conclusiën kennis, waarop nog eenige discussie volgde. O. a. meende de heer Wijn, dat verbetering der verkeerswegen in de binnenstad niet in deze conclusiën thuis behoorde, doch de heer Metzelaar merkte op, onder instemming der vergadering, dat die verbetering moet samengaan met het maken van een uitbreidingsplan. De heer Wijn meende echter dat de wet niet toelaat, deze in een uitbreidingsplan op te nemen. Intusschen wees de heer Metzelaar op de mogelijkheid van verbod, volgens art. 27 der Woningwet, om te herbouwen op getraceerde straten. Het gemeentebestuur mag dus ook over gebouwde perceelen straten trekken.

De heer de Klerk meende dat het een vrij moeilijke toestand zou zijn voor het gemeentebestuur en de ontwerpers van het plan, als zij nu hun geheele plan zouden moeten gaan veranderen in een anderen geest dan door hen gewenscht.

Zou men zich nu niet in contact moeten stellen met een of ander architect?

De heer Beversen meende dat het niet op den weg van het comité ligt, het gemeentebestuur in dezen van advies te dienen. Wil het 't advies inwinnen van het comité, dan is het iets anders.

De heer v. Nieukerken jr. was het eens met den heer de Klerk. De heer Metzelaar hield echter vol dat de zaak aan de prudentie van B. en W. dient overgelaten.

Met applaus vereenigde zich de vergadering ten slotte met de conclusiën, naar aanleiding waarvan een rapport zal worden opgemaakt.

Ten slotte deelde de voorzitter nog mede dat de leden van den gemeenteraad en de burgemeester tot bijwoning der vergadering waren uitgenoodigd. De laatste had bericht, tot zijn leedwezen verhinderd te zijn.

Met een woord van dank aan de aanwezige raadsleden en verdere belangstellenden sloot de voorzitter de vergadering.

De conclusiën, in de vergadering waarin het uitbreidingsplan werd besproken, aangenomen, luiden als volgt:

1e. Het is ten zeerste te betreuren dat het gemeentebestuur en de gemeenteraad van 's-Gravenhage zich niet gehouden hebben aan de door het raadslid Lely den 27en Mei 1902 in den raad voorgestelde en met 20 tegen 14 stemmen aangenomen motie; het gemeentebestuur zoo buitengewoon lang gedraald heeft met de indiening van een uitbreidingsplan, en er inmiddels wordt doorgegaan, zelfs in het tegenwoordige stadium, op dat plan vooruit te loopen, door partieele vaststelling van stratenplannen.

2e. Het ingediende uitbreidingsplan van 's-Gravenhage houdt niet de minste rekening met de door den raad aangenomen motie-Sandick, waaruit ten duidelijkste 's raads wil sprak om vaststelling van verkeerswegen en bebouwing in de stad te doen samengaan met die van het uitbreidingsplan.

3e. Het ingediende uitbreidingsplan is in hooge mate onvolledig en daardoor in bepaalden strijd met geest en bedoeling van de woningwet.

Niet alleen ontbreekt de onderverdeeling der bouwblokken en de traceering der daarmede samenhangende straten geheel, ontbreekt het uitbreidingsplan over Zorgvliet, wordt een verkeersweg over het bestaande kerkhof getrokken zonder aanwijzing van een of meer terreinen voor nieuwe kerkhoven; maar vooral ontbreken de allernoodzakelijkste betere verkeerswegen in de oude stad en die, welke beter verband tusschen oude en nieuwe stad moeten scheppen; ontbreekt de aanwijzing van de allernoodzakelijkste plantsoenen en perken vooral in het zuid-westelijk deel van de stad, de aanwijzing van verschillende openbare hoogst gewenschte speel- en sportterreinen.

4e. In het ingediende uitbreidingsplan is eveneens af te keuren:

a. de open bebouwing der zoogenaamde pleinen, die niets anders zijn dan ondoelmatige kruisingen van straten en die èn om de eischen van goed geleid verkeer èn om die van schoonheid door besloten pleinen vervangen moeten worden;

b. om het gemis van aanwijzing van geschikte plaatsen voor belangrijke openbare gebouwen als kerken, scholen, schouwburg, vereenigingslokalen enz. enz.;

c. om het gemis van allernoodzakelijkste groote ceintuurwegen;

d. om vele geheel verkeerd ontworpen hoofdverkeerswegen en de weinig rationeele breedte aan de meesten dier wegen gegeven;

e. om gemis van aanwijzing van bouwblokken bestemd voor open bebouwing; enz. enz. enz.

5e. Waar de vaststelling van een goed uitbreidingsplan van de verststrekkende gevolgen is voor de toekomstige schoonheid en welvaart der gemeente en dus haar hoogste belangen raakt, is het wenschelijk dat het ingediende uitbreidingsplan door den raad der gemeente worde verworpen en het gemeentebestuur worde opgedragen alsnog ten spoedigste een geheel nieuw uitbreidingsplan in te dienen, waarbij meer rekening wordt gehouden met die hooge belangen en de stad onzer inwoning op waardiger wijze zal doen vergrooten, dan het thans ingediende plan.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vrijdag 5 Mei jl. trad voor de „Friesche Bouwkring" in „de Klanderij" te Leeuwarden op de heer J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam, ter bespreking van het Ontwerp Bouw- en Woningverordening van deze gemeente.

Door den voorzitter, den heer W. C. A. Hofkamp, directeur van gemeentewerken, wordt de vergadering geleid. Deze deelt in zijn openingswoord mede, dat de heer Tellegen een toespraak zal houden van ongeveer 1 uur en dat daarna gelegenheid zal worden gegeven tot debat.

Met genoegen, zegt de spreker, heeft hij de uitnoodiging van het bestuur van de „Friesche Bouwkring" aangenomen, om de discussie over het „ontwerp" in te leiden, daar een goede uitvoering van de Woningwet steeds zijn belangstelling wekt.

Daar volledige behandeling onmogelijk is, zal spreker alleen hoofdpunten behandelen.

Bij art. 1 aanvangende, constateert spreker, dat onder de definities daar gegeven, die van „woning" en „vertrek" ontbreken. Toch is gebleken, dat er bij de uitvoering der Woningwet omtrent de beteekenis dezer begrippen groot verschil bestaat.

Dan volgen eenige artt., regelende den aanleg van straten.

Twee punten trekken hier de aandacht:

1. worden in het ontwerp wel voorschriften gegeven omtrent de breedte der straten, doch niet omtrent de ruimte, die er tusschen de straten moet bestaan.

In Groningen bestaan hieromtrent wel bepalingen — als algemeene regel is daar als diepte der bouwblokken 36 meter aangegeven — dit is de norm bij bebouwing aan beide zijden — bij bebouwing aan één kant 18 meter. Daar echter de Raad zich daar door deze cijfers niet gebonden voelt, geeft een dergelijke bepaling niet veel. Het punt verdient anders wel de aandacht. De bedoeling is, voldoende licht en lucht in de huizen te krijgen — dit kan echter ook bereikt worden door andere waarborgen.

2. Bij de verdeeling in verkeer- en woonstraten en de onderverdeeling der laatste naar de breedte, heeft men zeker Duitschland als voorbeeld genomen. Men stuit bij art. 4, waar dit punt wordt behandeld, op de 3e soort straten — die van 2.5 M. breedte. Onwillekeurig zou men willen vragen: hoe komt men

daartoe? Dat worden toch niet meer dan stegen. Deze redeneering is echter te voorbarig. In art. 9 wordt deze regeling gecompenseerd, waar als afstand tusschen de rooilijnen van dat soort straten een minimum van 10 meter wordt aangegeven. Er is dus voor een behoorlijke ruimte tusschen de gevels gezorgd.

Dit stelsel heeft veel voor, al is 't niet mogelijk 't overal in te voeren. Vooral bij onze oostelijke naburen is de aandrang sterk om het deel, dat voor 't openbaar verkeer is bestemd, niet breeder te maken dan volstrekt noodig is, daar anders in vele gedeelten der stad het onderhoud kostbaar, het wonen door het vele stof niet aangenaam wordt. Een stoep en een voortuin tusschen de straat en den gevel geeft een veel mooier stratenaanleg. Bovendien loopen te breede straten te veel vooruit op de verordening voor de toekomst.

Bij belangrijke toeneming in bevolking geeft een aanleg zooals bij de 3e soort straten is bepaald, gelegenheid later de straten uit te breiden met de tusschen de straten en de geveis overgelaten ruimte voor stoep en tuin.

In art. 6 is zeer uitvoerig geregeld wat de ondernemer aan de gemeente moet storten. Vast staat, dat alle kosten van den aanleg door den ondernemer worden betaald, zoodat de straten kant en klaar aan de gemeente komen. In Groningen laat men den ondernemer ook betalen de kosten van buizen en kranen voor de waterleiding en voor den aanleg van gas.

Of de gelegenheid, in art. 6 geopend, om voor 3e soort woningen de gestorte bijdrage terug te krijgen, als gedurende 5 jaar de huur der woningen een bepaald bedrag niet te boven gaat, de goede weg is om het bouwen van dat soort woningen aan te moedigen, betwijfelt spreker. Hij meent, dat het aanleiding zal geven tot allerlei twistgedingen. Bovendien geeft de Woningwet voldoende gelegenheid, hetzelfde doel langs anderen, zekerder weg te bereiken.

Bij art. 12, waar bepaald wordt, dat „achter de rooilijn een ruimte onbebouwd en onbedekt moet blijven, waarvan de oppervlakte ten minste $^1/_4$ gedeelte bedraagt van het bebouwde gedeelte van het perceel" wijst spreker er op, dat hier niet is verklaard de beteekenis van „perceel". 't Zal zeker moeten worden opgevat als het geheele bouwterrein. Nu meent de inleider, dat het $^1/_4$ deel niet bijzonder groot mag heeten. En verder mag gevraagd worden: komt men met deze bepaling waar men wil? Afgaande op de ondervinding in Amsterdam opgedaan, weifelt spreker toestemmend te antwoorden. Er is bij het deel, dat open moet blijven, geen rekening gehouden met de hoogte der huizen. En dit is toch van groot belang. De uitvoering zal tot groote moeilijkheden aanleiding kunnen geven — de grondeigenaars zijn in den regel veel slimmer dan de ontwerpers van bouwverordeningen. Spreker vreest voor talrijke ontduikingen, al zal dit in een kleinere stad minder gemakkelijk gaan dan in Amsterdam.

Slot volgt.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Te Kiel zal een nieuw stadhuis worden gebouwd, waarvan de bouwkosten op f 1.200.000 geraamd worden.

BINNENLAND.

Amsterdam. W. Springer, de nestor der Nederlandsche architecten, oud gemeente-architect van de hoofdstad, heeft enkele dagen geleden in de beste gezondheid zijn 90sten verjaardag gevierd.

Van vele zijden kwamen gelukwenschen in; van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, Architectura en Amicitia et Arti en Amicitiae o.a. bloemstukken. Architectura bood den jubilaris het eere-lidmaatschap aan.

Eindhoven. De gemeenteraad heeft besloten het voorstel van B. en W. tot vereeniging van het ambachts- en teekenonderwijs en stichting van een gebouw daarvoor, nog een jaar aan te houden.

Groningen. Hier ter stede wordt met 1 Mei a.s. onder leiding van den Heer J. Kimmel, werktuigkundig-ingenieur een Werktuigkundig Instituut geopend.

Venlo. De nieuwe Ambachtsschool alhier is Maandag 1 Mei door den Commissaris der Koningin in Limburg geopend.

Tot bijwoning daarvan waren o. m. uitgenoodigd de Minister van Binnenlandsche Zaken en Dr. W. Nolens, lid der Tweede Kamer.

De school begint met 60 leerlingen.

PERSONALIA.

— De heer J. L. Meinesz, leeraar aan de Ambachtsschool te Harlingen, heeft met goeden uitslag een cursus gevolgd voor electro-ingenieur aan het technicum, Potsdam, en het diploma als zoodanig verworven.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn benoemd de heeren: J. J. van Leeuwen tot tijdelijk adjunct-ingenieur en P. J. van Voorst Vader, te Delft, tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van het Kanaal Gent—Ter-Neuzen; — en J. W. van Weerden, te Tiel, tot buitengewoon opzichter bij de vernieuwing van de hoofdliggers van brug 25 over het kanaal Dokkum-Gerbenaillesverlaat.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter. Bij den bouw van een ijzergemaal tegen 22 Mei a.s. Duur van het werk ongeveer 3 maanden. Br. no. 297, Bureau der Leeuwarder Courant (1)

— Leeraar aan de H. B. S. voor hand- en lijnteekenen, tevens Directeur der Avondteekenschool te Brielle. Jaarwedden resp. f 800 en f 500. Stukken aan den Burgemeester vóór 20 Mei a. s. (1)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Zie adv. in dit No. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Arnhem. Zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter, zie Adv. in No. 18. (1)

— Teekenaar, P.G. bekend met ontwerpen van Villa's. Brieven no. 7480 aan bureau der Aanbestedingscourant te Haarlem. (1)

— Opzichter voor de gemeente Apeldoorn, voor de uitvoering der bouwverordening. Sal. f 700. Br. op zegel vóór 18 Mei aan den burgemeester. (1)

— Opzichter voor het bouwen van een Fabrieksgebouw bij Amsterdam. Br. lett. H., a/d Boekh. Anton Verheijen, Commelinstraat 99 Amsterdam. (2)

Uitvoerder bij Wed. D. Amesz & Zoon, Aannemers Gouda, (2)

Uitvoerder-Teekenaar in de Stoommeubelfabriek, J. W. W. van Rossum & Zoon, Hilversum. (2)

— Bouwkundig Opzichter bekend met Cement-, Graniet- en Hontcementvloeren.
Br. fr., lett. M N 225, „N. v. d. D." (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel 46, Utrecht.

24 Bouwk. Opz.-teek., 19—40 j., f 45—f 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., f 75—f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar, 21—22 j.
2 Waterb. Opz.-Teek. 24—31 j.
6 Werktuigk. Teek., 18—27 j., f 40—f 70 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 LOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 15 Mei.

Amsterdam, te 10 uren, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraal personenstation, bestek no. 1030: het verbreeden van de vaste brug over de Noorder Ringvaart, het maken van een schoeiing en bijkomende werken ten behoeve van het rangeerstation in de Watergraafsmeer in 2 perc., begr. perc. 1 f 23500, perc. 2 f 11500. Het bestek verkrijgbaar aan het Administratiegebouw, Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, te 1.30, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraal personenstation, bestek no. 1029: het maken van een plaatskantoor in de vestibule van het centraal stationsgebouw te Amsterdam, begr. f 2540. Het bestek verkrijgbaar aan het Administratiegebouw, Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, te 12 uren, door het gemeentebest.: de levering van ongeveer 620 ton gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de gemeentelijke gasfabrieken. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. De teekeningen zijn te verkrijgen aan het kantoor van de Gasfabrieken, Keizersgracht 434 en 446, inlichtingen aldaar gedurende de week, die aan de besteding voorafgaat van 10 tot 12 uur.

Amsterdam, door de Indistrueele Mij. Trompenburg in het café de Watertoren aan den Amsteldijk: het bouwen van een ketelhuis, machinekamer, smederij en twee lokalen op het terrein Trompenburg aan den Amsteldijk. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten kantore der Maatschappij.

Groningen, te 8 uren, door de arch. N. W. Lit in het café P. Groeneveld: het bouwen eener cartonnagefabriek aan den Noorder binnensingel, aanw. gehouden bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch.

's-Gravenhage, te 11.30 uren, door het Prov. best. aan zijn gebouw: het vernieuwen van beschoeiing en steengloolingen langs de Turfsingelgracht te Gouda en de Gouwe en het verhoogen en verzwaren van kaden, begr. f 23.850, biljetten uiterlijk op Zaterdag om 4 uur vóór de besteding in de bus. Het bestek ter lezing aan het lokaal van het Prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef, Spui no. 28a te 's Gravenhage. Inlichtingen te bekomen in de week de besteding voorafgaande, bij den Hoofd-Ingenieur J. v. d. Vegt, te 's Gravenhage. en bij den Hoofdopzichter P. J. Hutbers, te Gouda, op Dinsdag, Woensdag, Donderdag en Vrijdag tusschen 9.30 en 10.30 ure, aanwijzing Dinsdag en Donderdag om 11 uur per boot vertrekkende uit Gouda.

Haarlem, te 11 uren, door de genie in het gebouw van de Mij. tot Nut van 't algemeen, bestek no. 162: het maken van nevenbatterijen bij het fort bij Marken-Binnen, begr. f 19000; het bestek en het procesverbaal ter lezing in het café Brinkman op de Groote Markt en verkrijgbaar bij den besteder, inl. door den besteder op zijn bureel, Zijlweg no. 64.

Harderwijk, te 12 uren, door de heer J. v. d. Wal Kzn., in het café Zeezicht: het bouwen van een zuivelfabriek; voorwaarden ter inzage in gen. café en bij den architect Makkink te Harderwijk te verkrijgen; aanwijzing gehouden.

Kralingen, door de Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente; het maken van een steenen voet en het daarop stellen van een hek aan de Hoflaankerk; bestek en teekening verkrijgbaar bij den boekh. J. Amesz, Voorschoterlaan 145, inlichtingen bij den arch. B. H. Beijderwellen, Hoflaan aldaar.

St. Michiels-Gestel, te 3 uren, Namens het Bisdom van 's-Hertogenbosch in de herberg van de wed. M. van der Donk: het bouwen van een nieuw hoofdgebouw en aanhooren aan het Bisschoppelijk Seminari te St. Michiels Gestel; bestek en teekeningen te bekomen bij den arch. W. van Aalst, 's-Bosch, St. Jorisstr. G. 149, aanwijzing gehouden.

Winschoten, te 6.30, door het gem. bestuur: a. het bouwen van een openbare lagere school met 6 lokalen; b. het bouwen van een onderwijzerswoning; c. het bouwen van een veldwachterswoning met brandspuit-bergplaats; aanwijzing gehouden; bestekken en teek. te verkrijgen ter gem.-secr.

DINSDAG, 16 Mei.

Amersfoort, te 11 uren, door de arch. W. van Schaik in het hotel die Pforte von Cleve: het bouwen van een hotel café restaurant a. h. Stationsplein, bestek en teekeing verkrijgbaar bij gen. arch. Aanwijzing gehouden.

Ermelo, te 2 uren, door de archit. E. Knevel te Ermelo in het hotel Veldwijk: het bouwen van een paviljoen voor rustige lijders der 3e klasse en het verbouwen van 2 paviljoenen voor halfrustige lijderessen der 2e kl. en verdere bijkomende werken, op het gesticht Veldwijk te Ermelo; aanwijzing 15 Mei te 2 uur; bestek met teek. te verkrijgen bij den arch.

Rotterdam, te 1 uren, door Burg. en Weth.: het bouwen van eene bewaarschool aan het Gedempte Slaak. Bestek, teekening ter kennisneming op de Centrale Secretarie der Gem. en in het Stads timmerhuis en verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73. Inlichtingen aan gemeld Timmerhuis. Aanwijzing 9 Mei 1905, ten 10.30 ure.

Utrecht, te 2 uren (dez. tijd,) door de Mij. tot expl. van SS., aan het Centraalbureau der gen. Maatij., Moreelse Park. bestek no. 1000. Het maken van eene woning voor den stationschef en adjunctstationschef, 2 dubbele woningen voor stationsassistenten en drie dubbele woningen voor ladingmeesters, met bijbeh. werken op het te maken station Baarle—Nassau (grens). Begrooting f 67,100.

Zie adv. in no. 16.

Wormerveer, te 2 uren, door het gem. best.: 1 de levering der benoodigde buizen en hulpstukken; 2 het leggen van buizen met de daarvoor noodige ontgraving, bestrating, enz., ten behoeve eener geheel nieuwe buisleiding tot gaslevering in de gem. Zaandijk, in aansluiting met de gasfabriek te Wormerveer; bestek te bekomen bij den directeur der genoemde gasfabr. te Wormerveer.

WOENSDAG, 17 Mei.

Gasselte, te 3 uren, door het gemeente best.: het afbreken van een oude ophaalbrug en het bouwen van een nieuwe draaibrug, met ijzeren bovenbouw, over het eerste dwarsdiep in den Gasselternijveenschenmond; bestek en teekening ter inzage in het hotel Panman te Stadskanaal; inl. bij de arch. E. Warringa en Zn., Nieuwbuinen; biljetten 24 uur voor de besteding ter gem. secretarie inleveren.

's-Gravenhage, te 11 uren, door het Min. v. W., H. en N. aan het Dep.: het maken van een regelmatig rivierbed op een gedeelte van de Vecht, tusschen Stad-Hardenberg en Ane en bijkomende werken in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen, begr. f 172000 best. no. 12 na 3 Mei ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofding.-dir. Schuurman te Zwolle, bij den ing. Stoel ald., bij wien op 10 Mei het procesverbaal van aanwijzing ter lezing ligt, alsmede bij den ing. Birnie te Gramsbergen.

's-Gravenhage, te 11 uren, door het Min. v. W., H. en N., aan het gebouw van het prov. best.: het verhoogen en verzwaren van kaden langs de Donge en eenige van hare takken onder de gemeenten Geertruidenberg, Raamsdonk, Oosterhout en 's Gravemoer, (raming f 74150); het bestek, no. 98, ter lezing aan het gebouw van gen. min., aan de lokalen der prov. besturen, en te bekomen bij gebrs. v. Cleef, Spui no. 28e Den Haag; inlichtingen aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's Hertogenbosch en bij den ingenieur van waterstaat te Breda, Nassausingel 1e.

Made, door de Ned. Herv. gem.: de herstelling van het Ned. Herv. kerkgeb. Aanwijzing 15 en 16 Mei 1905, 10.30 uur. Bestek te verkrijgen aan de Pastorie.

Middelburg, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het bouwen van eene arbeiderswoning bij de haven aan den Willempolder, (raming f 3160); het bestek, no. 97, na 3 Mei ter lezing aan het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der provbesturen en te bekomen bij gebrs van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Bekaar te Middelburg, den arr.-ingenieur van Vlissingen te Goes en den opzichter Enthoven te Zierikzee; de nota op 10 Mei ter inzage bij gen. arrond.-ingenieur.

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 20 Mei 1905. No. 20.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

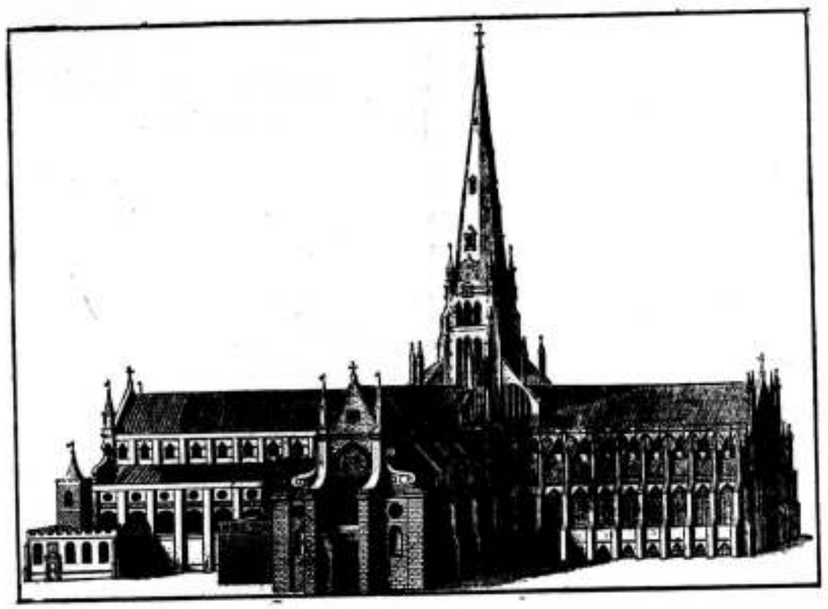
Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

TWEE ENGELSCHE KATHEDRALEN.

DE OUDE ST. PAULSKERK TE LONDEN OMSTREEKS 1650.

Tegenover de grootste kerk van de gansche christenheid de St. Pieter van Rome, stellen de Engelschen gaarne hun St. Paulskerk als het grootste monument, aan den Protestantschen eeredienst gewijd. Wel heeft het nu in den Berlijnschen Dom een mededinger gekregen, maar de roem van Wren zal daardoor wel niet verbleeken.

De naam van den zeventiende-eeuwschen bouwmeester zal dien van zijn negentiende-eeuwschen collega wellicht overleven.

De bouwgeschiedenis van de huidige St. Paulskerk is in bijzonderheden bekend, een paar jaren geleden verschenen daarover in dit blad een paar artikelen. Niet zoo algemeen bekend evenwel is het, dat op dezelfde plaats waar thans de kolossale koepelkerk zich verheft een middeleeuwsche kathedraal gestaan heeft van respectabele afmetingen, de grootste van Engeland.

Zoo moeilijk het valt zich Rome voor te stellen zonder St. Pieterskoepel, zoo moeilijk kan men zich Londen denken zonder dien van St. Paul's en een sterk ontwikkeld voorstellingsvermogen wordt zeker vereischt, om zich het beeld van die beide wereldsteden voor oogen te stellen, zooals dat in de middeleeuwen moet zijn geweest althans een beeld, dat op wat meer juistheid aanspraak kan maken dan een oude-steden-reproductie, zooals men die tegenwoordig op elke tentoonstelling ziet.

De kern van het tegenwoordig Londen is, gelijk men weet samengegroeid uit twee deelen Westminster en de City, het eerste met de Westminster-Abbey als centraalpunt, de laatste gegroepeerd rondom den heuvel, waarop de St. Paulskerk gebouwd was. Hier klopte het hart van het middeleeuwsche Londen, hier bevond zich tegenover een steenen kruis aan de buitenzijde der kerk een steenen kansel, vanwaar bedelmonniken gewoon waren het volk toe te spreken en op te wekken tot devotie, tot gaven ten bate van kerk en godsdienst, tot den pelgrimstocht naar het het heilige land.

Van dezen zelfden kansel verkondigden ook de reformatoren de stellingen, die hen menigmaal op den brandstapel brachten.

Aan de andere zijde van het kerkplein hadden pasteibakkers hunne kraampjes opgeslagen en was ook de standplaats van kermistenten van allerlei aard; achter de kerk, in de nog heden als Paternoster-row bekende straat, woonden reeds toen de boekhandelaars.

Op de plaats van de tegenwoordige kathedraal stond reeds omstreeks 610 een christenkerk aan St. Paulus gewijd. De overlevering spreekt hier van de groote rijkdommen, waarmede deze kerk begiftigd was door den Saksischen koning Ethelbert van Kent, maar het is toch waarschijnlijk, dat dit eerste heiligdom veel kleiner en veel minder aanzienlijk was, dan hetgeen er later voor in de plaats kwam.

In 1083 of 1087, in elk geval niet lang na de verovering van Engeland door Willem van Normandië werd deze kerk door brand vernield. Uit hare puinhoopen verrees het gebouw, waarvan wij hierbij een afbeelding geven, naar een oude gravure van omstreeks 1650, die zich in het Britsch Museum bevindt.

In 1137 leed het nieuwe gebouw opnieuw belangrijke schade door brand, maar deze ramp in een tijd toen de kerkbouw in de geheele beschaafde wereld bloeide, strekte slechts tot grooter uitbreiding en verfraaiing. De schade was spoedig hersteld en de bisschoppen zoowel als de leeken wedijverden in offervaardigheid, om deze kathedraal tot een der belangrijkste monumenten van Engeland te maken. De kerk was 690 voet lang, 130 voet breed en 150 voet hoog. De totale hoogte van den steenen kruistoren met de met lood bekleede spits was 520 voet, voorzeker respectabele afmetingen. De kerk had een kloostergang rondom een kwadraat van 90 voet zijde in het midden waarvan het kapittelhuis stond.

Reeds voor den grooten stedebrand van 1666, die het geheele gebouw verwoestte, moet de toren van zijn spits beroofd zijn geweest.

Aan Inigo Jones en andere bouwmeesters uit de zestiende en zeventiende eeuw wordt verweten, dat zij veel aan het gebouw verknoeid hebben, aan den transeptgevel, die op onze afbeelding te zien is, kan men gewaar worden, dat de Renaissance-toevoegsels niet bepaald tot verfraaiing van het geheel hebben bijgedragen, maar meer nog schijnt het gebouw geleden te hebben door verwaarloozing en onoordeelkundig onderhoud en de toestand, waarin het gebouw verkeerde vóór den brand, schijnt van dien aard te zijn geweest, dat er na die ramp aan herstelling in het geheel niet meer te denken viel.

Tot den grond toe afgebroken, is alleen een deel der fundamenten gebruikt voor den bouw der tegenwoordige kathedraal en zeker ook heel wat van het afkomend materiaal, ofschoon men daarvan aan Wren's meesterstuk niets gewaar wordt.

York Minster.

Een beter lot, ofschoon niet minder wisselvallig, was beschoren aan een andere Engelsche kathedraal, de beroemde York-Minster, bekend uit alle boeken over bouwkunstgeschiedenis en een der schoonste en meest typische voorbeelden van Engelsche gothiek.

Het vuur speelt ook in de geschiedenis dezer kerk een groote rol. Het eerste steenen gebouw, dat in plaats getreden was van een houten kerk, welke men inderhaast had opgericht voor den doop van koning Eadwin in 627, was gebouwd op aanstichting van Paulinus en brandde in 741 af.

Het werd vervangen door een basiliek, gebouwd door Aartsbisschop Albert, die op hare beurt bij de verwoesting van Yorkshire door Willem den Veroveraar in 1069 aan de vlammen werd prijsgegeven. Een deel van de krypt van de tegenwoordige kathedraal wordt beschouwd als het eenig overblijfsel van den Saksischen bouw.

De verwoeste kerk werd hersteld door den Aartsbisschop Thomas van Bayeux (1070—1100), die echter spoedig begon met een geheel nieuwen bouw, welke weder herhaaldelijk veranderd en bij gedeelten verbouwd werd onder anderen door Aartsbisschop Roger, die het koor en de krypten vernieuwde omstreeks 1160—1175. Aartsbisschop Gray liet in het begin der dertiende eeuw het zuider-transept afbreken en vernieuwen en John le Romeyn bouwde de machtige kruistoren en het noordertransept omstreeks het midden der zelfde eeuw.

Zijn zoon, de Aartsbisschop le Romeyn, liet het oude Normandische schip afbreken en legde den eersten steen voor het tegenwoordig schip, dat omstreeks 1345 voltooid was.

Zoo ontstond stuksgewijze uit den Normandischen bouw de tegenwoordige kathedraal, nadat omstreeks 1380—1400 het koor herbouwd, de kruistoren omtrent 1405 van een nieuwe bekleeding voorzien, de zuidwesttoren in 1432 en de noordwesttoren in 1470 gebouwd was.

Zij heeft een lengte van 534 voet en een grootste breedte van 250 voet. Het groote westelijke venster is 75 voet hoog en 32 voet breed, een der grootste en fraaiste, die men in de Engelsche kathedralen aantreft en die aan de gevels zoowel als aan het interieur zulk een eigenaardig cachet geven. In de negentiende eeuw is deze kerk nog twee maal met ondergang door brand bedreigd, eerst in 1829, toen zekere Jonathan Martin, een krankzinnige, die zich in de kerk had laten opsluiten na den avonddienst, de koorbanken in brand stak. Het vuur greep spoedig om zich heen, de banken en het orgel werden verwoest en met groote moeite werd het groote oostelijke venster behouden. Het geheele houtwerk van het koordak moest mede vernieuwd worden.

Men was nog bezig met het herstellen dezer schade toen in 1840 door onvoorzichtigheid van een werkman brand ontstond in den zuidwesttoren en deze met het dak van het schip grootendeels een prooi der vlammen werd; een kostbaar stel klokken ging mede daarbij verloren en het herstel van de schade door deze catastrophes veroorzaakt, kwam op 100000 pond sterling te staan.

Behalve York-Minster is Engeland nog menig imposant bouwwerk van denzelfden aard rijk, dat, ofschoon in menigmaal slecht gerestaureerden staat, den tand des tijds en het verterend vuur heeft kunnen trotseeren. Wellicht vinden wij later gelegenheid ook van andere kathedralen enkele bijzonderheden mede te deelen.

OVER HERALDIEK.

Het gebruik, om wapens te voeren, is omstreeks 1150 ontstaan. De oudste wapens zijn die van Bertold IV van Zähringen uit 1157, van Arnold van Lenzburg uit 1159, van Rudolf van Ramsberg uit 1163 en van Emich III van Leiningen uit 1165. Het oudste helmteeken is dat van Richard I, koning van Engeland, uit het jaar 1190.

De oudste schilden hebben den vorm van een omgekeerden spitsboog. In de 15e eeuw kwamen de vierkante, van onderen afgeronde schilden in gebruik. Zoolang de middeleeuwen duurden werden de schilden steeds schuin geplaatst en wel naar de linkerzijde van den beschouwer, die met de rechterzijde van den drager overeenkomt, en daarom in de heraldiek als de rechterzijde geldt.

Deze schuine stand der schilden was aan de werkelijkheid ontleend, daar men gewoon was het schild aan een zijner bovenste punten op te hangen als het niet gebruikt werd. Op die punt werd dan de helm geplaatst.

Het recht overeind plaatsen der schilden kwam pas in zwang in de 16e eeuw, toen het ridderwezen een einde had genomen en de heraldiek elk verband met de werkelijkheid had verloren.

In de middeleeuwen werd het schuin plaatsen van een schild ook als een bewijs van eer beschouwd. Zoo liet men, in een kerk, alle schilden zich naar het hoofdaltaar neigen, en als schilden tegenover elkander geplaatst waren, bogen zij zich naar elkander toe. Aan deze regel werd met de uiterste gestrengheid vastgehouden; daaruit vloeide vanzelf voort, dat de wapenfiguren de richting van het schild moesten volgen en bij tegenover elkander geplaatste schilden, elkander moesten aanzien.

Tegenwoordig wordt met deze regelen geen rekening meer gehouden. Slechts één voorbeeld is ons bekend, waar het oude voorschrift nog wordt gevolgd en wel bij het wapen der provincie Gelderland, waar de leeuwen van Gelder en Zutfen elkander aanzien.

De wapens der 13e en 14e eeuw zijn steeds zeer eenvoudig, en zij komen bij ons te landen maar zelden decoratief gebruikt voor. Pas de 15e eeuw bracht de heraldieke kunst tot haar vollen bloei, en het zijn de wapens uit dien tijd, welke voor navolging in den tegenwoordigen het meest geschikt moeten worden geacht.

Ieder wapen bestaat uit:

1e. Het schild met het blazoen.
2e. De helm.
3e. Het helmteeken.
4e. De helmkleeden.

In de middeleeuwen placht geen dezer onderdeelen te worden weggelaten. Eerst in het laatst der vijftiende eeuw ziet men soms alleen het schild met zijn blazoen gebruiken, waarvan de Amsterdamsche poort te Haarlem eenige zeer karakteristieke voorbeelden geeft. Deze wapens zijn ook daarom merkwaardig, omdat zij van gebakken en gehouwen steen werden gemaakt.

Overigens heeft echter de vijftiende eeuw de wapens verrijkt, door de schildhouders en de kronen daaraan toe te voegen die tot dusverre niet gebruikelijk waren. Aanvankelijk bleef de schuine stand van het schild, ook als schildhouders werden aangebracht, behouden, en plaatste men de kroon op den helm. In de zestiende eeuw werd de rechte stand van het schild algemeen en verdween de helm van het schild om door de kroon alleen te worden vervangen. De keizerskroon had hiervoor het voorbeeld gegeven. Reeds in 1488 werd die door Maximiliaan zonder helm boven het wapen van Amsterdam geplaatst.

Uit dit alles volgt, dat voor een hedendaagsch wapen de stijl van het laatst der 15e of het begin der 16e eeuw het meest geschikt is, een waarheid waarvan de beoefenaars der heraldieke kunst echter maar weinig doordrongen zijn.

De 13e en 14e eeuwsche voorbeelden kunnen alleen dienen als men wapens wil afbeelden, die toen reeds bestonden. Maar het gaat niet aan, zooals bijvoorbeeld bij het restaureeren der grafelijke zaal in den Haag werd gedaan, het blazoen van een 15e eeuwsch vorst in een 13e eeuwsch schild te plaatsen.

De vorm van den helm moet met dien van het schild in overeenstemming zijn. In de 15e eeuw placht

men hier te lande meest een helm met beugels te gebruiken, gelijk die zeer fraai op de zerk van Gerrit van Berkenrode in de St. Bavokerk te Haarlem en op die van Jan van Egmond te Egmond op den Hoef voorkomen.

In de 13e eeuw werden nog geen helmkleeden gebruikt. Pas in de 14e eeuw komen zij voor, doch dan slechts klein. De sierlijke helmkleeden der 15e eeuw zijn, hun vorm duidt het reeds aan, een vinding uit den laatsten tijd der Gothiek. Wordt een wapen in kleuren voorgesteld, dan behoort de helm een grijsblauwe ijzertint te krijgen en de inwendige bekleeding, voor zoover zij in het gezicht komt, een purperroode.

Op den helm behoort het helmteeken geplaatst te worden. Een helm zonder helmteeken is geheel en al onberaldiek. Bij het teekenen van een helm moet men zich de werkelijkheid herinneren. Het halsstuk behoort zóó wijd te zijn, dat het hoofd van den drager er doorheen kan. Hiertegen wordt door moderne teekenaars nog al eens gezondigd. Maar de oude, die de helmen zagen gebruiken, begingen zulk een fout niet.

In de middeleeuwen werd de helm meest op den bovenpunt van het schild geplaatst. Na 1450 komt het echter ook wel voor, dat de helm hooger wordt aangebracht, alsof hij aan een knop bevestigd was, waaraan lager door linten of riemen, het schild was opgehangen. Steeds echter is de helm betrekkelijk groot ten opzichte van het schild.

Een ruitvormig schild werd in de 16 eeuw als vrouwenschild ingevoerd. Maar in den goeden tijd der heraldiek gebruikte men zulk een schild niet. Het schild der vrouw was toen gelijk aan dat van den man, gelijk de zeer fraaie koperen grafplaat in de St: Stevenskerk te Nijmegen, waaronder een hertogin van Gelder begraven is, en welk kustwerk in „de Opmerker" van werd afgebeeld, kan doen zien.

De regel, dat een wapenfiguur de richting van het schild heeft te volgen werd niet toegepast op een zoogenaamd hartschild. Maar ten opzichte van helm en helmteeken werd er streng aan vastgehouden.

Een alliantiewapen noemt men de vereeniging der wapens van een echtpaar. In den goeden tijd werden dan de schilden schuins naast elkander geplaatst, en wel eerst het schild van den man, dan dat der vrouw. Ieder wapen kreeg helm, helmteeken en helmkleeden. In de 16e eeuw liet men den helm der vrouw weg, en liet één helm het geheel dekken.

Daar deze wijze van behandeling tot moeilijkheden aanleiding gaf, verkoos men dikwijls, de beide wapens op één schild te plaatsen, wat echter, vooral bij ingewikkelde blazoenen, weer bezwaren had.

In den tijd der ridders was een blazoen op een schild een herkenningsteeken, dat eenigszins kon vergeleken worden met de tegenwoordig in gebruik zijnde naamkaartjes. Toen vroeg men, een ridder in de verte ziende aankomen, wat hij in zijn schild voerde, dus wie hij was. Het latere spraakgebruik heeft dit veranderd in „wat hij voorhad."

Men laat zijn naamkaartjes zoo duidelijk mogelijk drukken. De ridders, die reeds op een afstand aan hun schild herkend wilden worden, waren er op gesteld, dat hun blazoen zóó duidelijk mogelijk zou zijn. Daarom lieten zij dat zóó groot en zoo karakteristiek als zij konden „schilderen." Van een leeuw waren het meest karakteristiek zijn tong, zijn tanden, zijn manen, zijn klauwen en zijn staart. Die onderdeelen liet men derhalve goed uitkomen en het eigenlijke lichaam werd als bijzaak behandeld. Hieruit volgt, dat een leeuw alleen dan een goed heraldisch karakter kan hebben, wanneer hij geen gelijkenis heeft met het dier, zooals het in werkelijkheid voorkomt.

Ook de adelaar werd zóó behandeld. Van het lichaam werd geen werk gemaakt, maar bek, tong, vleugels, klauwen en staart deed men des te beter uitkomen.

Een figuur in een wapen heeft in den regel geen bepaalde beteekenis. Ieder nam het blazoen aan, dat hij verkoos, en de zoogenaamde sprekende wapens zijn in de middeleeuwen niet talrijk. Niet alleen edellieden doch ook burgers voerden in de middeleeuwen wapens. Dit gebruik bleef in de 16e, 17e en 18e eeuw bestaan, en toen in 1816 in ons land het adeldom opnieuw werd geregeld, zijn vele van die burgers met den titel van „Jonkheer" in den adelstand verheven, waarop zij zeer trotsch waren, ofschoon de eigenlijke adel hen niet als edellieden beschouwde.

Ieder persoon kan een wapen voeren, als het maar niet met een blazoen, dat reeds bestaat overeenkomt. Bij het ontwerpen van zulk een nieuw blazoen kieze men eenvoudige figuren. Hoe eenvoudiger een wapen is, des te beter doet het zich voor.

Er bestaan in de heraldiek eigenlijk slechts zeven kleuren als goud of geel, zilver of wit, rood (vermiljoen), blauw (kobalt), groen, zwart en purper. De twee eerste worden steeds als afwisseling met de andere gebruikt, bijvoorbeeld een rooden leeuw op een gouden veld is het blazoen van Holland, een gouden leeuw op een zwart veld dat van Brabant.

In de 17e eeuw zijn verschillende arceeringen bedacht om de kleuren te kunnen aanduiden ook als zij niet geschilderd werden. In de middeleeuwen kende men die arceeringen niet, en daarom mogen zij op wapens in middeleeuwschen stijl niet worden aangebracht.

De Nederlandsche heraldici gebruiken meest de Fransche benamingen voor de kleuren, als keel, naar gueules voor rood; azuur, naar azur, voor blauw; sabel, naar sable, voor zwart; sinopel, naar sinople, voor groen.

Oude wapens zijn eenvoudig. Pas in het begin der 16e eeuw kwamen de samengestelde wapens in zwang. Maximiliaan begon er mede, al de wapens van zijn kroonlanden in zijn schild te voeren, Philips de Schoone volgde dat voorbeeld, en het wapen van Karel V werd nog ingewikkelder. Voor deze blazoenen was een zoo vierkant mogelijk schild noodig. Daarom werd het halfrond aan de onderzijde steeds flauwer en eindelijk door de bekende „accolade" vervangen, zooals wij die ook nog op de Nederlandsche munten zien.

Onder Italiaanschen invloed kwamen toen ook ovale schilden in zwang, die langen tijd als vrouwenschilden golden.

In de middeleeuwen werd van kronen in of op wapens bijna geen gebruik gemaakt. De eenige kroon, die toen voorkwam, had drie bladen. In de 15e eeuw wordt daaruit de keizerskroon gevormd, door er twee elkaar kruisende beugels en een kruis op te plaatsen.

In de zestiende eeuw worden daar nog twee beugels bijgevoegd, waardoor de koningskroon ontstaat, terwijl de keizerskroon dan den vorm van een myter krijgt, met één beugel in het midden. Dan komen ook de hertogshoed, de gravenkroon, de baronnenkroon en dergelijken algemeen in zwang.

In de middeleeuwen werden vooral op grafzerken wapens aangebracht. Die zerken werden met het

voeteneind naar het oosten gelegd, en bevatten in het midden het blazoen van den overledene. In den zuidwestelijken hoek kwam dan het wapen van den vader des overledenen, in den noordwestelijken hoek dat van zijne moeder, in den zuidoostelijken hoek werd het wapen der grootmoeder van vaderszijde, in den noordoostelijken hoek dat der grootmoeder van moederszijde geplaatst.

Dikwijls ziet men tegenwoordig een hermelijnen mantel achter een wapen uitgespannen. Die mantels zijn een uitvinding der 17e eeuw, en zij passen niet bij een wapen, dat volgens de goede heraldische regelen is samengesteld. Een tijdlang kwam zulk een mantal achter het wapen van het koninkrijk der Nederlanden op de briefkaarten voor. Sinds heeft men hem gelukkig weer doen verdwijnen. Dit wapen is samengesteld in een tijd, toen men van heraldiek niet veel wist. Het is een combinatie van de blazoenen van Nassau en der Republiek van de Vereenigde Nederlanden. De gouden leeuw behield zijn pijlen en zijn zwaard, die al reeds een weinig heraldisch toevoegsel zijn, doch kreeg daarenboven, in het beblokte Nassausche blauw geplaatst, een koningskroon op het hoofd, wat zeer ongepast is. Op een verbetering van dit wapen valt niet te hopen. Gelukkig heeft de wijsheid der raadgevers van de Koningin ons er althans voor bewaard, dat aan de begeerte van hen voldaan werd, die verlangden, dat in 1898 het ruitvormig schild in de plaats van het tot dusverre gebezigde zou komen.

Het is een hard gelag voor iemand, die de regelen der heraldieke kunst kent, het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden te moeten teekenen of schilderen. En werd er dan nog maar van gemaakt, wat er van te maken is! Doch de departementen van algemeen bestuur wedijveren in smakeloosheid, als zij het wapen op wat van hen uitgaat laten plaatsen.

Zeker zou het niet overbodig zijn wanneer, zooals in Duitschland geschiedde, van rijkswege door bevoegden een type werd vastgesteld, waaraan alle administratiën zich stipt hadden te houden.

In dit opzicht heeft het gemeentebestuur van Amsterdam reeds een goed voorbeeld gegeven.

INRICHTING DER VEESTALLEN.

Onlangs meldde de Leeuwarder Courant, dat jhr. mr. W. C. G. van Eijsinga in de gemeente Haskerland een nieuwe boerenplaats laat bouwen in modernen trant. Woonhuis, schuur en stalling zullen ieder afzonderlijk worden gebouwd en op elken stal zullen niet twee, maar slechts één koe worden geplaatst.

De koeien komen bovendien juist andersom te staan dan thans in de Friesche stallen, dus met de de koppen niet naar de vensters, doch naar het binnengedeelte van den stal. Het laatste is zeer doelmatig, omdat de koeien dan niet achteruit behoeven te worden gezet om uit den stal te komen, ze loopen naar voren, gelijkvloers. In geval van brand kan deze wijze van stalling van het grootste nut zijn, omdat de beesten binnen den kortst mogelijk tijd uit het brandende perceel verwijderd kunnen worden. Ook het voederen geschiedt op deze wijze op eenvoudiger manier.

In verband met het voorgaande, vermelden wij, dat in het laatste nummer van het *Friesch Weekblad* J. te J. de vraag stelt:

Zijn onze veestallen wel doelmatig ingericht? Zoo niet, welke is dan de weg, die kan leiden tot verbetering?

Hij schrijft:

Waar door pluimveehouders steeds nauwlettend de aandacht wordt geschonken aan de behoeften en het verblijf van hun klein vee en het laatste zooveel mogelijk naar de eersten wordt ingericht, ten einde het bedrijf zoo winstgevend mogelijk te doen zijn, daar heeft ons rund als nummer één der nuttige huisdieren zeker het recht, te eischen dat zijn winterverblijf zoo doelmatig mogelijk ingericht zij.

Jammer genoeg, dat dit in onze provincie, waar de veeteelt zulk een voorname bron van bestaan uitmaakt, lang niet overal het geval is.

Het productievermogen van ons vee in het algemeen en de waarde van het goede fokvee in het bijzonder, maken het zeker de aandacht overwaard, dat van de zijde der practijk daarop ten zeerste wordt gelet niet alleen, maar dat ook *bij herhaling* wordt gewezen op fouten bij de inrichting onzer veestallen.

Hoe menig goed fokdier toch verliest van zijn bedrijfs- en verkoopswaarde, door gebreken aan beenen en tepels, ontstaan tengevolge van de te hooge stallen en het tweestallig stelsel.

Al staat bij velen onzer Friesche veefokkers vast, dat de vatbaarheid voor dikke beenen erfelijk is, even zeker neemt men aan, dat ontsteking der gewrichten bijna altoos een gevolg is van eene vroegere verwonding, opgedaan tijdens den staltijd.

Het afstorten van hooge stallen, waarbij allerlei kwetsuren en kneuzingen, zelfs aan de tepels, kunnen worden opgedaan, werkt bovendien zeer zeker het ontijdig afkalven in de hand.

Het tweestallig stelsel bevordert niet alleen dit alles, maar vergroot bovendien het gevaar voor betrappen der tepels, terwijl veel te dikwijls de eene koe de rust der andere verstoort.

Alzoo wordt dus veel gewonnen bij afschaffing der hooge stallen en tevens van het tweestallig stelsel, 't geen voor ons vee beteekent een groot gemak, besparing van last en pijn, en voor het bedrijf vooruitgang.

Dat verder een stal breed genoeg moet zijn om te dienen voor legerstede, ook van hoogdrachtige koeien, en lang genoeg om gemakkelijk te kunnen opstaan en onderstandigheid te voorkomen; terwijl vóór de koeien zooveel mogelijk gelegenheid moet zijn tot het direct opstijgen der verbruikte lucht, ziedaar levensvoorwaarden, die in vele stallen ontbreken, evenals ruimte, licht en goede luchtverversching.

Verder ziet men stallen met te groote helling, zoodat bij drachtige koeien in liggende houding de vrucht naar achteren wordt geperst, terwijl stijlen zijn geplaatst (*zelfs daar waar de ruimte al beperkt is*), juist zóó, dat de koeien met de grootste breedte der buik daar tegenaan komen te liggen, en zolders gelegd waartegen men zijn hoofd stoot als men niet steeds in bukkende houding bij het vee op stal gaat.

En wordt nu al dit lastige en ondoelmatige bij 't bouwen en verbouwen van vermeden? Het mocht wat! Herhaaldelijk ziet men onder bouwkundige leiding weer deze of andere dwaze fouten begaan, zoodat wel de vraag moet opkomen: „Zijn onze bouwkundigen in dezen „wel op de hoogte met de eischen, waaraan een deugdelijke veestal behoort te voldoen, zonder overbodige weelde?"

Zou dit soms ook eens een vruchtbaar arbeidsveld kunnen zijn voor onze Friesche Maatschappij van Landbouw? En zou de Ambachtsschool de plaats van opleiding der toekomstige bouwkundigen, haar daarbij ook de hand kunnen bieden, ter bevordering van dit voor onze provincie zoo bijzonder groot belang, door in haar programma op te nemen: *Inrichting der veestallen*, in overleg met mannen uit de practijk, dus veehouders en veeartsen in de eerste plaats, die kunnen beoordeelen wat het vee gedurende den staltijd in dezen ten goede komen zal.

VEREENIGINGEN.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's GRAVENHAGE.

In een vergadering van „Arti et Industriae" heeft verleden Zaterdag de heer Chr. Lebeau een voordracht gehouden over de techniek van het batikken. De wanden der zaal waren fraai gedecoreerd met een rijke verzameling batiks, waarvan zeer vele uit de ateliers van den spreker.

De heer Lebeau behandelde achtereenvolgens het bereiden van de stof, bestaande in uitkoken in loog, wasschen en stampen, het spannen van het doek, hetgeen spr. doet met een houten raam, en het aanbrengen van de teekening op het doek. Daarvoor zijn verschillende manieren; de merkwaardigste is de werkwijze van Thorn Prikker, die met door een spiegel geconcentreerd licht zelfs de dikste stof doorzichtig maakt voor het daaronder gelegde model. Het teekenen met de vloeibare was geschiedt eveneens met verschillende werktuigen, van welke de tjantjing het beste is. Ten slotte besprak spr. het aanbrengen der verven en gaf, door een klein stukje van een doek te batikken, ook aanschouwelijk onderricht.

VARIA.

De eerste spoorweg in Suriname is den 29e Maart feestelijk geopend.

De doorboring van den Simplon kan in de betrokken landen niet blijder gevierd zijn, — schreef „Onze West", — dan in Suriname de opening van het spoorlijntje Paramaribo-Republiek.

Wel is de lijn nog bescheiden van afmeting — ruim 40 K.M., — maar zij is het welgeslaagde begin van het groote werk, waardoor de hoofdstad verbonden hoopt te worden met het rijke Lawa-gebied, op 300 K.M. afstand.

Gouverneur Lely en zijn echtgenoote maakten natuurlijk de eerste reis mee, die 's ochtends half 8 begon. De trein vertrok onder een onbeschrijfelijke geestdrift; de menigte — zegt genoemd blad — veranderde in een golvende zee, die zooveel mogelijk den trein trachtte te volgen. De markt aan den Heiligenweg was van het begin tot het einde met vlaggen en groen versierd, en dansend en wuivend met vlaggetjes, liepen de marktvrouwen zoo ver het kon mede.

De tocht langs de stadslijn (2.5 K.M.) was een triomftocht. De bevolking op straat danste; met vlaggen, hoeden, zakdoeken, met alles werd gewuifd. Na een oponthoud aan een der tusschenstations kwam men om half 10 aan Onverwacht. Hier was de ontvangst waarlijk grootsch.

De gouverneur was nauwelijks uit den trein gestapt, of de vergaderde bevolking van Onverwacht en Osembo bracht hem een ovatie, zoodat hij nauwelijks kon voortgaan. De vrouwen vielen den gouverneur te voet, veegden — als hoogste eerbewijs — zijn voeten met haar hoofddoeken en spreidden die doeken uit over de plaats, die hij moest betreden.

Aan het (voorloopige) eindpunt, Republiek, seinden de Koloniale Staten „eerbiedige hulde en dank" aan de Koningin, en hield de directeur der Spoorwegen een rede, die — dank brengende ook aan Suriname's trouwen vriend, wijlen van Asch van Wijk — aldus eindigde:

„Het is nog maar een betrekkelijk klein baanvak dat geopend is, vergeleken bij den 300 K.M. langen afstand van Paramaribo tot de Lawa; maar met October verwachten wij er nog een 40 K.M. bij gereed te hebben, en over een jaar nog een 20 bovendien. Een nieuwe periode treden wij dan in, want daarmede zal het eerste goudveld zijn bereikt. Het staat aan meer bevoegden dan mij, te ramen hoe spoedig en in welke mate de mijnindustrie daardoor zal herleven; maar ik mag het een gunstig teeken noemen, dat ernstige financiers bedaard wachten met de exploitatie van hun concessies tot de spoorweg hun nabijheid zal hebben bereikt."

Bij de oude, verwaarloosde vestigingen aan het Wanicapad is nu al een nieuwe vestiging aan den spoorweg in opkomst. Deze belooft reeds de belangrijkste der geheele kolonie te worden. Niet minder dan 4000 H.A. land zijn er aan weerszijden langs de spoorbaan in gereedheid gebracht voor den kleinen landbouw; al dat terrein wordt op uiterst billijke voorwaarden in huur uitgegeven, in perceeltjes van ongeveer 3 H.A. Voor de hoofdloozing is van Gouvernementswege gezorgd door den aanleg van het kanaal van Tout Lui Faut, dat uitstekend aan 't doel beantwoordt. Er zijn dan ook veel meer aanvragers dan perceelen, zoodat de vestiging, die nu al zoowat 10 K.M. lang is, nog zal worden uitgebreid in de richting van Republiek.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Men schrijft uit Rome aan het Centrum:

Deze week heeft de commissie, door Paus Leo XIII, in Juni 1903 ingesteld om te waken over de restauratie der fresco's van Michiel Angelo in de Sixtijnsche kapel, met name der het Scheppingsepos voorstellende gewelfschilderingen, hare taak, als gelukkig ten einde gebracht kunnen neerleggen.

De restauratie is met de grootste zorg en piëteit door kundige handen verricht. Zij bleef vooral negatief en bepaalde zich dus in hoofdzaak tot bevestiging der kalklaag, waarop in fresco werd geschilderd, door het aanbrengen van lichte ijzeren haken in T-vorm, die tot het vaste muur- of gewelfvlak doordringen en den afval moeten voorkomen. Na eenige proeven heeft men van het schoonmaken en opfrisschen der kleuren, als zijnde te gevaarlijk voor het origineele meersterwerk, afgezien.

— Nog voordat de Simplon-tunnel in gebruik genomen is, wordt er al gedacht aan een nieuwe tunnel door de Alpen, ter verkorting van den weg van Italië naar Zwitserland. De ingenieur Radclif Ward heeft een plan ontworpen voor den aanleg van een electrische spoor van Turijn naar Martigny, in het kanton Walliserland, welk plan in het Italiaansche departement Piemont zeer gunstig moet zijn ontvangen en thans aan het Italiaansche departement voor openbare werken in onderzoek schijnt te zijn.

De afstand tusschen Turijn en Martigny bedraagt 157 kilometer, en de nieuwe lijn zou een aanzienlijk kortere verbinding geven tusschen het noordwestelijk deel van Italië en de Midden-Europeesche landen, dan de Mont-Cenislijn, de Gothard- en de Simplon-lijn. Zoo bedraagt bij voorbeeld de afstand tusschen Turijn en Lausanne door de Simplontunnel 365 kilometer, door den Mont-Genis 367 en over Martigny 224 kilometer. Genua-Lausanne: over Milaan 458, over Novara 429, en over Turijn-Martigny 383 kilometer. Savona-Lausanne: door den Simplon 447, over Martigny 368 kilometer. Ventimiglia-Genua-Lausanne: over Milaan 600, door den Simplon 555, en over Martigny 395 kilometer.

BINNENLAND.

BREDA. In de onmiddellijke nabijheid van het dorp St. Oedenrode ligt het slot Henkenshage, dagteekenende uit de 14e of 15e eeuw. De tegenwoordige eigenaren, de erfgenamen van jonkheer Pieter Jacob Gérard de Mielet van Coehoorn brengen het onder den hamer en zoo zal dit stuk geschiedenis welhaast in andere handen overgaan.

Wie de stichter van Henkenshage, in oude tijden het Huis Strijpe of het Huis Streepen genoemd, waarschijnlijk naar het land Streepen in de onmiddellijke nabijheid er van, is geweest, is niet bekend. In het laatst der 16e eeuw behoorde het aan jonker Jan Willem de Gruijter, in de eerste helft der 17e eeuw aan Jonker Nicolaas van Oetelaer wiens zoon, jonker Willem, het erfde en door zijn huwelijk met jonkvrouwe Agnes de Mérode tevens heer van Asten was. Na diens dood moest het voor schuld worden verkocht en werd eigenaar jonker Frans Dominicus van den Velde, gezegd Honselaer. Later kwam het aan Willem baron van Haren, hoofdschout van Peelland en broeder van den dichter Onno Zwier van Haren. Ook deze liet zooveel schulden na dat Henkenshage opnieuw daarvoor moest worden geveild, en in het begin der vorige eeuw kwam het, na eerst nog ongeveer een kwart eeuw door de Canonikessen der orde van St. Augustinus van het klooster Mariëndaal te Diest in België te zijn bewoond, in het bezit van jonkheer Christiaan Diderik Bangeman Huijgens, gevolmachtigd Nederlandsch minister bij het Deensche hof, van wien het in de familie De Mielet van Coehoorn overging.

GRONINGEN. Ten aanzien van den schouwburg hebben burg. en weth. bij den raad eene voordracht ingediend, die zeer de aandacht verdient.

In overleg met het Bestuur van de Vereeniging „Tooneelgebouw" wordt een voorstel gedaan tot het doen verrichten van eenige verbouwingswerken aan het Schouwburggebouw, waarvan de kosten worden geraamd op f 9370 en welke hoofdzakelijk bestaan in het maken van brandvrije aanbouwen aan de beide zijkanten, waarin portalen met trappen en vestiaires.

MAASTRICHT. Te Broeksittard werd de vorige week bij het peilen van het turfbroek door den heer S. K. en diens zoon G. K. op 1½ voet diepte in den moerassigen bodem een zware eiken boomstam van 2.20 M. lengte van 0.30 M. dikte ontdekt en opgegraven van de bekende balkenbrug ook Romeinsche brug genoemd. Bij de vondst werd ook wederom juister de richting (N.-W.) gevonden die door het verdwijnen van de turfhoogten, welke vroeger de ligging aanduidden, was verloren geraakt. Daags te voren werd ook op verschillende plaatsen op 2 voet diepte de kiezelheirbaan blootgelegd. Deze hoofdzakelijk van kleizand en zwaren kiezel aangelegd, loopt door hetzelfde turfbroek in noordelijke richting op een afstand van circa 250 M. rechts naast de balkenbrug.

Zij doorsnijdt het „Ven" (veen) en loopt voorbij het zoogenaamde heidensche of Romeinsche kerkhof, waar in 1840 door den professor Janssen uit Leiden met behulp van de burgemeester van Tuddem en Brocks verschillende urnen werden ontdekt, gevuld met asch en zorgvuldig met een deksel afgesloten. Zelfs werden er later geldstukken uit den tijd van keizer Vespasianus en andere voorwerpen gevonden, die thans verschillende Musea verrijken.

Nog heden ten dage kan men met eenige oplettendheid een grooten tumulus (grafheuvel) zien, omringd door verschillende kleinere, welke edoch door de opgravingen en de afkappingen der dennen veel van hunne historische waarde en schoonheid verloren hebben.

De groote vraag is evenwel of deze Romeinsche brug werkelijk van Romeinschen oorsprong is.

Deskundigen ondersteunen hunne meening door het bijzijn van het heidensche kerkhof en bijzonder door het vinden van urnen en geldstukken van Romeinschen oorsprong. Een andere opinie zegt, dat zij eerst bestaat van het jaar 1453. Toen de vermaarde slag van den Collenberg op Paaschavond (24 Maart van hetzelfde jaar) geleverd werd tusschen het leger van keizer Karel V's veldheer en dat van den hertog Karel V van Gelder en later ook van Gulik. Vereenigd met de Franschen, werden de Spanjaarden door den verwoeden aanval van des hertogen ruiterij in 't broek teruggedrongen, waar zij ontsnapten en dit wellicht over deze balkenbrug. Vele ruiters kwamen in het moeras om, daar men nog heden herhaaldelijk hoefijzers in de turf vindt.

ROTTERDAM. Aan het Wenaplein waar het station der Zuidhollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij zal gebouwd worden, is de fundeering gevonden van een klein vierkant bouwwerk. Men gelooft, dat het zal behoord hebben tot eene poort van het slot Wena, uit den tijd van het ontstaan der stad Rotterdam. Een aantal reuzenmoppen en veel fundeeringhout zijn reeds verwijderd.

UTRECHT. De jury in den Prijskamp voor het Schaepmanmonument heeft met den 1sten, 2den en 3den prijs resp. bekroond: de heeren Wolter te Riele, Gz. Architect te Deventer, F. H. Bach, Leeraar aan de Academie „Minerva" te Groningen en Henri Minderop. Architect te Rotterdam. Geen der ontwerpen is voor uitvoering aanbevolen.

ZUTPHEN. Dezer dagen is men begonnen met de buitenrestauratie van den Noorder kooromgang der St. Walburgskerk. Hersteld moeten daar worden vier ramen, drie conterforts en vier vakken ballustrade langs het kerkdak. De ingang tot de kerk aldaar — de zoogenaamde freulendeur — wordt vernieuwd.

De conterforts van den kooromgang zoowel die aan de noord- als aan de zuidzijde, zijn zonder eenige versiering geheel uit baksteen opgetrokken. In profiel vertoonen ze een gelijkbeenigen driehoek, die aan de voorzijde eenigszins is afgeplat. Aan dien voorkant zijn ze ingesneden in den vorm van eene M.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Meubelteekenaar, zoowel in de oude als moderne stijlen. Brieven letter N. J. 170, Nieuws v/d Dag. (1)

— Aankomend Opzichter-Teekenaar bij een Architect ten plattelande, direct. Br. onder lett. B. C. 274, Nieuws van den Dag. (1)

— Constructeur op een machinefabriek voor moderne stoomwerktuigen. Brieven lett. H. K. K. Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

Teekenaar Opzichter voor vast te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Brieven onder No. 26478 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundige. Zie Adv. in no. 19. (1)

— Opzichter voor kerkrestauratie. Zie Adv. in dit no. (1)

— Opzichter. Bij den bouw van een poldergemaal tegen 22 Mei a.s. Duur van het werk ongeveer 3 maanden. Br. no. 297, Bureau der Leeuwarder Courant (2)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Zie adv. in No. 19. (2)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Arnhem. Zie Adv. in No. 19. (2)

— Opzichter, zie Adv. in No. 18. (2)

— Teekenaar, P.G. bekend met ontwerpen van Villa's. Brieven no. 7489 aan bureau der Aanbestedingscourant te Haarlem. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teck., 19—40 j., *f* 45—*f* 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., *f* 75—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j.
2 Waterb. Opz.-Teck. 24—31 j.
6 Werktuigk. Teck., 18—27 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. **Sanitary Engineer, AMSTERDAM.**
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzoeging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 22 Mei.

Amsterdam, te 12 ure, door het gem.-best.: het ophoogen van een gedeelte Bellamy- en ten Katestraat. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van de afdeeling „Algemeene Dienst" der Publieke Werken ten Stadhuize kamer 96, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaan.

Borne, te 12 ure, door den architect W. Elzinga te Hengelo in het hotel Ensink: het bouwen van een heerenhuis aan den Ennekendijk. Bestek en teekening verkrijgbaar bij gen. architect, aanwijzing op den dag der besteding ten 9.30 ure.

Hoogersmilde, te 2 ure, door de arch. A. L. van Wissen in het cafe De Oude Veenhoop: het bouwen van een chefmachinistenwoning met kantoor, 2 machinistenwoningen, een koetsierswoning met stal en een gedeelte kaaimuur langs de Drentsche Hoofdvaart, bij Hoogersmilde, aanw. elken dag van 11 tot 2 ure; best. met 4 teekeningen verkrijgbaar aan de Kalkzandsteenfabriek Albino.

Hoogeveen, te 8 ure, door de arch. J. Carmiggelt in het café van A. Bolk: het verbouwen van genoemd cafe; inl. te bekomen en aanw. op den dag der besteding.

's-Gravenhage, te 1.30 ure, door de Zuid-Holl. Electr. Sp. Mij. in het Zuid-Holl. koffiehuis, bestek no. 12: het maken van een eindstation met dienstlokalen en goederenloods aan den Gevers Deynootweg, begrooting f 60000; bestek no 13, in 2 perc. en in massa, perc. 1: het maken van een ijzeren overkapping op het stationemplacement te Scheveningen, begr. f 90500; perc. 2: het maken van de dakbedekking, rioleering en de daarmede in verbandstaande werken, begr. f 22500. Aanw. 8 Mei 1905, te half twee ure. Bijeenkomst in het Restaurant Fissltbaler, Gevers Deynootplein te Scheveningen. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Ingenieursbureau Beversen en van Heurn, Heerengracht 38, te 's Gravenhage, alwaar tusschen 2 en 4 ure inlichtingen zijn te verkrijgen.

Langweer, te 11 ure, door het gem.-best. van Doniawerstal in het gemeentehuis te Langweer: het aanleggen van een grindweg van Teroele tot Idskenhuizen (lengte 2480 M.); bestekken verkrijgbaar ter secretarie; inlichtingen bij den gemeente-opzichter E. H. Meijer te St. Nicolaasga.

Nijmegen, ten 10 uren, door de Genie in het Arsenaal. Bestek no. 131. Het bouwen van een kazernement te Nijmegen (6de gedeelte). Raming f 233000.

Bestek en de proc.-verb. van gegeven inl. en aanw. van af 17 Mei ter lezing in het koffiehuis van Kros te Nijmegen. Bestek en afschriften van proc.-verb. verkrijgb. respect. tegen f 2.50 en f 0.10 bij den besteder. Inl. door den besteder in het „arsenaal" te Nijmegen. Aanwijzing gehouden.

DINSDAG, 23 Mei.

Harlingen, te 8 ure, door het gem.-best.: het vernieuwen van brug no. 4 in den Trekweg naar Leeuwarden, onder Almenum; aanw. gehouden; bestek ter inzage ter secr.

's-Hertogenbosch, te 2.30 ure, (West-Europeesche tijd) door de Maatij. tot Expl. van Staatssp. in de wachtkamer 3e klasse van het stationsgebouw te 's Hertogenbosch: bestek P. het uitvoeren van herstellings- vernieuwings- en verfwerken met bijlevering der materialen aan gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, behoorende tot de lijnen: Tilburg-Nijmegen, Utrecht-Boxtel Vlijmen-'s Hertogenbosch, Boxtel-Blerik en Belgische grens-Eindhoven, in 10 perceelen.

Zie adv. in no. 19.

Rotterdam, te 1 ure, door het gem.-best.: het maken van de uitbreiding van een onderstation aan de Coolvest; bestek en voorwaarden ter kennisneming, op de Centrale Secretarie verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge en zoon, Houttuin no. 73; inl. aan gem. Timmerhuis; aanw. gehouden.

Utrecht, te 2 uren, (locale tijd), door de Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorw. aan het Centraalbureau van gen. Maatij. in het Moreelsepark aldaar: Bestek No. 1022. Het maken van een wachterswoning met bijbehoorende werken tus-chen kmp. 21.200—21.300 en het afbreken van de woning No. 17, kmp. 20.964, ten behoeve van den Spoorweg Breda—Tilburg. Begrooting f 8225. *Zie adv. in no.* 19.

Zuilichem, te 12 ure, namens den heer S. F. Monhemius, burgemeester van Zuilichem: het maken van eene nieuwe bekapping en nieuwe dakbedekking met gootlijsten en gooten aan zijne woning. Teekening en bestek ter inzage ten huize van den heer Monhemius voornoemd. Aanwijzing door M. van Gool, Architect te Woudrichem op den dag der besteding ten 10 uur.

WOENSDAG, 24 Mei.

Almelo, te 1 ure, door het best. van het waterschap de Regge op het bureau van het waterschap, best. no. 33: het maken van een regelmatig rivierbed op een gedeelte van de Regge boven en beneden de Brugge bij Rijssen, begr. f 7700. Het best. met teek. ter inzage op het bureau van het waterschap te Almelo en verkrijgbaar aldaar. Inl. bij den ingenieur D. F. Wouda te Almelo. Aanw. geh.

Enschede, te 12 ure, door de arch. H. Reijgers in het hotel de Graaf: het verbouwen van een perceel aan de Noorderhaven; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanw. den dag der besteding ten 9 ure.

Enschede, te 7.30, door de bouwk. J. H. C. Roesink en A. Wolda in het café van Jochem Hemken: het bouwen van twee woningen met bijbouwen enz. te Lonneker; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 11 ure.

's-Gravenhage, te 2 ure, door het hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, in een der lokalen van gen. Hoofdbestuur, Parkstraat te 's-Gravenhage: het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Rhenen.

Zie adv. in no. 19.

Uden, te 2.30, door het gem.-best.: het bouwen van eene school met gymnastieklokaal enz; bestek en teekening verkrijgbaar bij J. Frankefort, bouwk.; aanw. op den dag der best. ten 12 ure.

Zevenhuizen, te 12 ure, door het gem.-bestuur: het maken van een doorgaanden schoolgang met privaten enz. aan de openbare school no. 1 aldaar; aanwijzing gehouden; bestekken en teekeningen bij den gemeente-secretaris.

DONDERDAG, 25 Mei.

Delft, te 2 uren, door de commissie voor de Gemeentereiniging: e levering van 400 privaattonnen, van Philadelphia Amerikaansche eikenhout met gegalv. ijzeren banden; voorwaarden en modellen te zien van 10—4 ure ten kantore van den reinigingsdienst; biljetten inzenden ter gemeente-secretarie.

Haarlem, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N., in een der lokalen van het prov. best.: het opruimen van vier dukdalven en het maken van vier remmingwerken bij de groote schutsluis van het Noordhollandsch kanaal te Purmerend (raming f 9580); het bestek no. 102 ter lezing aan het geb. van gen. Min., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebr. van Cleef, Spui no. 28a, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem, den ingenieur Rooseboom te Alkmaar en den opzichter Clausing te Willemsluizen (gem. Amsterdam)

Stad-Almelo, te 2.30, door het gem. bestuur: het vernieuwen van de brug over de Schuttenbeek, aan de Schuttenstraat; bestekken met teekening verkrijgbaar ter gemeente-secretarie; inlichtingen op het bureau van gemeentewerken.

Schoorl en Petten, door het bestuur van de Vereeniging van Polders en oningepolderde landen onder Schoorl en Petten: de levering van 40.000 straatsteenen, 1e kwaliteit en 130 M3 fijne onderhoudsgrint, te leveren op nader aan te wijzen plaatsen aan het Noordhollandsch Kanaal; biljetten inleveren vóór 25 Mei.

VRIJDAG 26 Mei.

Winkel, door de dijkgraaf van Waard en Groet: de levering van: 1. 40000 miskleurige vlakke klinkers, 30 M3. nieuwe grove, harde, vlakke puin; 2 een eikenhouten vijzelbalk; 3 400 M3. grind. Inschrijvingsbiljetten vóór den 26en Mei te zenden aan den Dijkgraaf van Waard en Groet, J. Breebaart Kzn. te Winkel. Inlichtingen bij den Opzichter J. J. de Groot te Winkel.

Zwolle, ten half 2 uren, door den dir. der Noordoosterlocaalspoorweg-maatschij aan het Kantoor dezer Maatij te Zwolle (Badhuiswal 41), Bestek no. 28): het maken van gebouwen, inrichtingen voor den locaalspoorweg van Marienberg naar Almelo. Begrooting f 82.000.—.

(Zie adv. in no. 18).

Vervolg Aankondigingen zie Bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 27 Mei 1905. No. 21.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—, te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE ONTWORPEN AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING

Sinds wij ons laatste artikel aan de ontworpen Amsterdamsche bouwverordening wijdden heeft de commissie, samengesteld uit de vertegenwoordigende lichamen der beoefenaars van de bouwkunst in de hoofdstad, om op vertrouwelijke wijze met het dagelijksch Bestuur omtrent het ontwerp, te overleggen, eer het openbaar werd gemaakt, zich gedrongen gevoeld, een adres tot den gemeenteraad te richten.

De commissie had wijzigingen in het ontwerp voorgesteld, die slechts ten deele door het Dagelijksch Bestuur zijn overgenomen, waarom zij er andermaal den Raad het voorstel toe doet. Maar bovendien geeft de commissie te kennen, dat haars inziens het geheele systeem der bouwverordening niet deugt, en zij toont dus onze meening te deelen, toen wij 29 April opmerkten: „Het stelsel moet, als het goed kan worden toegepast, ten gevolge hebben, dat vrij wel iedereen de bouwkunst kan uitoefenen. Immers het bouwtoezicht zorgt voor alles; daardoor wordt echter een zorgeloosheid bij de bouwers gekweekt, die zeer bedenkelijke gevolgen kan hebben."

Daar de verordening volgens de wettelijke bepalingen vóór 1 Augustus aanstaande moet worden vastgesteld, bestaat er geen kans, dat een ander systeem, hetwelk algeheele omwerking ten gevolge zou hebben, kan worden gekozen.

Maar reeds toen de Woningwet in ontwerp verscheen, was duidelijk te zien, dat op dit systeem werd aangestuurd. Bij onze besprekingen der wet hebben wij op het gevaar gewezen, doch onze waarschuwing vond, door het gejuich der niet-deskundige enthousiasten in en buiten de Kamers der Staten-Generaal, geen gehoor. Nu zal, vreezen wij, de toekomst leeren, wat ook de commissie als een schrikbeeld voor oogen staat, dat de volkshuisvesting te Amsterdam minder goed zal worden, omdat men haar al te goed wil doen zijn.

Amendementen door den Raad aan te nemen, kunnen geen baat brengen. Zulke stuksgewijze veranderingen maken een verordening altijd slechter. Gemeenteraden moesten eigenlijk geen verordeningen mogen maken. Een Rijks-bouwverordening behoorde er te zijn. Maar toen de Woningwet daartoe de gelegenheid gaf, is men voor de moeielijkheden teruggeschrikt. Zoo moeten de gemeentebesturen dus maar zelf blijven tobben.

Wij hebben tot de weinigen behoord, die van de Woningwet weinig verwachtten. Het schijnt nu reeds te blijken, dat die weinigen het bij het rechte eind hadden.

Keeren wij nu tot de bespreking van het Amsterdamsche ontwerp terug, die wij in een vorig nummer bij § 11 eindigden.

Over de inrichtingen tot afvoer van hemel-, grond-, huis- en bedrijfswater en van drekstoffen" wordt in § 12 gesproken. Men weet, dat het vraagstuk, hoe

men de bedoelde stoffen uit Amsterdam zal verwijderen, nog op zijn oplossing wacht. Van daar dan ook, dat in de artikelen uitzonderingen gemaakt worden. In de oude stad zal men de inrichtingen, om de stoffen af te voeren, moeten aansluiten aan een door B. & W. aan te wijzen gemeenteriool of rioolput. „Kan echter" zoo vervolgt artikel 209 „eene aansluiting aan een gemeenteriool of rioolput, naar het oordeel van B. & W., niet worden toegelaten, dan verkrijgen de inrichtingen eene uitmonding in een door het aan te wijzen gemeentewater." Deze redactie schijnt wat euphemistisch. Want waarom zou men geen aanslulting aan gemeenteriolen toelaten? Eerlijker ware het geweest te zeggen „is er geen gemeenteriool, dan mogen de stoffen in de wateren der gemeente worden afgevoerd." De grachten zullen door die afvoer niet welriekender worden, maar daaraan valt toch niet te veranderen.

In de nieuwe stad zullen beerputten moeten worden gemaakt, als een gemeenteriool niet te bereiken is. Maar een overvloei-inrichting" is verboden. Zeer consequent schijnt ons dit laatste niet toe. Immers de stadswateren worden toch reeds sterk verontreinigd, en het voorschrijven van putten zonder overloop zal het toepassen van waterclosets welke het gemeentebestuur, wij zagen het reeds, zoo gewenscht acht, niet in de hand werken.

Erger nog is wat Art. 211 bepaalt „In het landelijk gedeelte der gemeente verkrijgen de inrichtingen tot afvoer van hemel-, grond-, huis- en bedrijfswater eene uitmonding in het polder- of in het boezemwater." Tegen uitmondingen in het boezemwater zullen de polderbesturen zich verzetten, zoodat het huiswater naar de sloot zal worden geleid, als van ouds, misschien wel vlak bij de plaats, waar de zindelijke boerin haar melkemmers spoelt! Gelukkig zal althans in de toekomst het landelijk privaat niet meer boven die sloot worden uitgebouwd, maar moeten loozen op „een beerput zonder overvloei-inrichting, tenzij de verzameling der drekstoffen in tonnen geschiedt."

Het ware zeker goed geweest, te bepalen, dat de beerputten waterdicht moeten worden gemaakt en onderhouden.

Artikel 214 bepaalt: „In eene aan een gemeenteriool of rioolput aan te sluiten leiding tot afvoer van drekstoffen wordt een beerput met overvloei-inrichting geschakeld." Deze aan de electro-techniek ontleende term klinkt hier wat vreemd, doch de bedoeling is duidelijk, namelijk dat de dikke stof niet in het riool of de rioolput mag komen. Voor afvoer naar gemeentewater zou zulk een „inschakeling" ook gewenscht zijn.

In deze paragraaf verdient nog opmerking Artikel 217, dat zegt „Ingeval van aansluiting der inrichtingen tot afvoer van drekstoffen aan het Liernurnet of aan eene beerput zonder overvloei-inrichting mogen de privaten niet van waterdoorspoeling worden voorzien." Werd tot dusverre dus bij het Liemurstelsel nog een beperkte waterspoeling toegelaten, nu wordt zij verboden, terwijl ook, waar niet „ingeschakelde" beerputten gemaakt worden moeten, waterclosets onmogelijk zullen zijn. Of deze maatregelen wel door de beoefenaars der hygiène zullen worden goedgekeurd, meenen wij te mogen betwijfelen.

Overigens worden, in de artikelen 218—245 tot in de kleinste bijzonderheden afdalende voorschriften omtrent de leidingen en den aanleg daarvan gegeven. Het komt ons voor, dat men hier wel wat te ver is gegaan. Immers daargelaten nog de moeielijkheid, om niet te zeggen de onmogelijkheid, dergelijke voorschriften te doen naleven, is het systeem, waarnaar ook in de toekomst de rioleering te Amsterdam zal geschieden, zoo weinig in overeenstemming met de eischen, die de hygiène stelt, dat het wel schijnt alsof die eischen ophouden te gelden, zoodra de drekstoffen en het huiswater van het particuliere terrein in den openbaren grond of het openbare water, zijn aangeland.

In § 13 worden bepalingen gemaakt omtrent de „beschikbaarheid van drinkwater." Waar geen waterleiding ligt, moet een waterdichte regenbak gemaakt worden. Hiertegen zal wel niemand bezwaar hebben.

Het tweede Hoofdstuk, „van bestaande bouwwerken en erven" getiteld, is voor beoefenaars der bouwkunst minder belangwekkend, dan het eerste. De voorschriften, die hier gegeven worden hebben toch betrekking op het verbeteren van reeds bestaande bouwwerken en zijn ten deele van zuiver juridieken aard.

Ongetwijfeld verdient het toejuiching, dat men poogt, woningen, die gebreken hebben, in beteren staat te doen brengen. Door de onbewoonbaarverklaring kan men zorgen, dat onwillige eigenaars van huizen aan de gegeven lastgeving tot verbetering inderdaad voldoen. Bewoners van huizen, die in geen goeden staat zijn, zullen, wordt het ontwerp weldra verordening, met hun klachten bij het Bouw- en Woningtoezicht kunnen komen, om de begeerde lastgeving tot verbetering te verkrijgen.

Eigenlijk had men, na het geven der juridieke omschrijvingen, met Artikel 253 kunnen volstaan, dat aan Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid geeft, te gelasten, dat huizen of erven, welke in onvoldoenden toestand verkeeren, in voldoenden staat worden gebracht. Dit toch sluit alles in. Maar de volgende artikelen noemen nog bouwvalligheid, verontreinigden of drassigen bodem, grondwater, vochtige muren, onvoldoende privaten, onvoldoende luchtverversching, onvoldoende binnenplaatsen, gebrekkige slaapplaatsen en trappen, schoorsteenen, onvoldoende gelegenheid tot ontkoming bij brand, onvoldoende afvoer, zelfs schadelijk behangselpapier."

Wij zijn er benieuwd naar, wat van dit alles zal terechtkomen. Wie den economischen toestand van de eigenaars der huizen, welke in de eerste plaats verbetering eischen, in aanmerking neemt, zal zijn verwachtingen niet hoog spannen.

(Slot volgt.)

EUGEN GUGEL.

Slechts eens heb ik Gugel ontmoet. Het is haast vijf en twintig jaar geleden. De stormachtige Haagsche najaarsvergadering had het oude bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst ten val gebracht. Met het nieuwe bestuur, waartoe ook Gugel behoorde, was er een nieuwe geest in het oude lichaam gevaren. Men wilde een bezoldigden Secretaris hebben, voor welke betrekking gegadigden werden opgeroepen.

Tot die gegadigden behoorde ik, en mij viel zelfs de onderscheiding te beurt deel van het uitverkoren tweetal te vormen. Zoo maakte ik mij dan in November van het jaar 1880 op om mij aan de toenmalige bestuurderen der Maatschappij te gaan voorstellen.

Over de ontvangst had ik nergens te klagen. Nog herinner ik mij de met smaak versierde woning, waar ik de heeren Muysken en De Kruyff aantrof, de Hollandsch-burgerlijke, maar goede oude wijze, waarop de oude heer Schaap mij te Leiden ontving, het Pompejaansche interieur, waarin de oude heer Metzelaar, wiens vereering voor de antieken door de nuchtere eischen der gevangenisbouwkunst geen schade bleek te hebben geleden, mij te Scheveningen te woord stond.

Toen ging ik ook naar Delft, om den hoogleeraar Gugel te bezoeken. Hij was niet thuis, doch men zeide mij, dat ik hem aan de Polytechnische School zou vinden. En inderdaad, daar was hij. Maar er zou juist een college beginnen, en pas na een uur zou hij ter beschikking zijn. Daarop nam hij mij mede naar de zaal, liet mij op een bank plaats nemen, en zoo kon ik een college over Gothische bouwkunst bijwonen. De hoogleeraar deed zijn best, doch de aandacht der studenten was niet groot, ofschoon wat gezegd en door schetsen op het bord toegelicht werd, mij wel belangwekkend scheen. Na afloop van het college stond Gugel mij te woord. Hij beklaagde er zich over, dat maar betrekkelijk zoo weinigen zijn colleges vrijwillig bijwoonden, doch dat het voor de meesten een gedwongen fraaiigheid was, omdat op de examens van ingenieurs aan zekere eischen moest worden voldaan.

Of het later beter geworden is? Ik weet het niet, maar het schijnt mij toe, dat althans in dien tijd Gugel geen aangename werkkring gehad heeft.

En goed onderwijzer is hij ongetwijfeld geweest. hij kon het niet helpen, dat de wet van 1864 zoozeer het overwicht op de abstracte wetenschap had gelegd en de schoone bouwkunst te Delft eigenlijk altijd in de verdrukking bleef.

Gugels „Geschiedenis der Bouwstijlen" heeft, in zijn tijd, groote verdiensten gehad. Men moet den Duitscher bewonderen, die zulk een een werk in het Nederlandsch kon schrijven. Het getuigt van juist oordeel dat Gugel, toen zijn boek herdrukt werd, de uitbreiding, die op de kunst van den laatsten tijd betrekking zou hebben, aan J. H. W. Leliman, een zijner meest begaafde leerlingen, toevertrouwde.

Want Gugel, gevormd in de Helleensch-Italiaansch-Beiersche school zou de man niet hebben kunnen zijn, die de voortbrengselen der nieuwste bouwkunst waardeerde. Hem waren gansch andere tradities lief, gelijk zijn uitgevoerde bouwwerken bewijzen.

Het zuiverst heeft Gugel zich geuit, toen hij in den Haag het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen bouwde. Tegenwoordig loopt men met die schepping niet hoog meer, doch dit komt alleen daardoor, dat onze tijd andere idealen heeft.

Waar Gugel beproefd heeft, de Beiersche richting met ons Oud-Hollandsche te vereenigen, zooals bij de Societeiten te Delft, te Leiden of te Arnhem is hij minder gelukkig geslaagd. Men noemde die bouwtrant indertijd de „Delftsche Renaissance." Verscheidene van Gugels leerlingen, zooals Muysken, Sanders, Nieuwenhuis, Posthumus Meyjes zijn Gugel aanvankelijk op dien weg gevolgd, dien zij echter meer en meer hebben verlaten. Als voorbeelden noem ik het kasteel Oud-Wassenaar, het station te Leiden, de woningen der Marinewerf te Amsterdam, het station te Delft.

Het is moeielijk na te gaan, welk deel Gugel aan het ontwerp van het Universiteitsgebouw te Utrecht, waarbij hij met Nieuwenhuis samenwerkte, gehad heeft.

Komt hem daar het leeuwendeel toe, dan zou het bewijs geleverd zijn, dat ook hij niet op het eenmaal ingenomen standpunt is blijven staan.

Men herinnert zich den strijd, die gevoerd werd, eer het Universiteitsgebouw in Utrecht tot stand kwam. De referendaris van kunsten en wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd toen beschouwd als de man, die met de hem eigen hardnekkigheid voortdurend trachtte, spaken in het wiel te steken. De bijzonderheden omtrent dezen strijd zal de geschiedvorscher later in de archieven kunnen vinden.

Het laat zich verklaren, dat Victor de Stuers, die het te Delft gegeven onderwijs in de bouwkunst niet als het juiste beschouwde, met Gugel weinig op had. De redegevende kunstleer heeft echter ook al weder haar tijd gehad, en komende geslachten zullen zich verbazen dat men zich daar bij ons in het laatste kwart der negentiende eeuw zoo druk over heeft gemaakt.

Men zou Gugel overschatten, als men hem onder de groote figuren onzer bouwkunst zijn plaats aanwees. Zijn verdienste is het echter, dat hij in een tijd, toen onze architectuur op een zeer laag peil scheen gekomen, tot hare verheffing heeft medegewerkt, door zijn leerlingen te wijzen op het schoone, in vroegere eeuwen voortgebracht.

Dit zullen die leerlingen dankbaar erkennen. En ook zij, die niet het voorrecht hadden, zijn onderricht te genieten zullen aan zijn nagedachtenis de eer geven, die haar toekomt. A. W. WEISMANN.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

ALGEMEENE VERGADERING.

De 91ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Dinsdag 30 Mei 1905, des morgens te half elf uur in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

AGENDA.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Hoofdbestuur over het afgeloopen jaar.
3. Verslag van de Commissie van Financiën.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1904, door de Commissie van Financiën. Uitloting van 5 aandeelen in de geldleening groot *f* 63.000.
5. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van leden van het Hoofdbestuur.
6. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der Prijsvragen.
9. Uitreiking der bekroningen.
10. Behandeling der begrooting voor 1905.
11. Bepaling van de plaats der Algemeene September-Vergadering.
12. Discussie over vragen of voorstellen, door Leden of het Hoofdbestuur in de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.

Gedurende eene pauze zal gelegenheid bestaan tot het gebruiken van eenige verversehingen in het American-Hôtel.

Na de pauze bezoek aan het Stedelijk Museum ter bezichtiging van de daarin gevestigde verzamelingen van de Sophia Augusta-stichting en het Geschiedkundig Medisch-pharmaceutisch Museum.

De kosten van dit bezoek worden door de Maatschappij gedragen.

Bij gelegenheid van deze Algemeene Vergadering zal in het gebouw der Maatschappij een Tentoonstelling geopend worden omvattende:

A, de ingekomen antwoorden op de in 1905 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst uitgeschreven prijsvragen, waarvan de onderwerpen zijn:

I. *Ontwerp voor een vaste brug* over eene vaart in een modern aangelegd gedeelte eener Nederlandsche stad;

II. *Photographiën* naar schilderachtige stadsgezichten en interieurs.

B, de beide antwoorden die een onderscheiding verwierven, ingekomen op de prijsvraag uitgeschreven door de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der bouwkunst, waarvan het onderwerp is:

Ontwerp van een badhuis voor volksbaden in eene kleine Gemeente.

Op den dag der Algemeene Vergadering, Dinsdag 30 Mei 1905, des namiddags te 5½ uur, zal gelegenheid bestaan om deel te nemen aan een Gemeenschappelijken maaltijd in het American-Hotel aan het Leidsche Plein, tegen *f* 2.50 per couvert zonder wijn.

Heeren Leden, die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens zeer dringend uitgenoodigd vóór 28 Mei a. s. daarvan bericht te geven aan den Secretaris der Maatschappij, Marnixstaat 402 te Amsterdam.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vervolg en slot van bladz. 151.

Art. 14 regelt de hoogte, die de huizen mogen bereiken. ook met het oog op de zorg voor voldoende licht en lucht aan de achtermuren en tegen brandgevaar. Spreker meent, dat de hoogte misschien meer beperkt had kunnen worden en vraagt zich af, of in plaats van 2 × de breedte der straat als maximum-hoogte toe te staan, niet kon volstaan worden met éénmaal die breedte. Als geen rekening behoefde te worden gehouden met het oude deel der stad, meent spreker, dat éénmaal de breedte der straat gerust als hoogte-maximum mocht worden bepaald. Hier past ook de vraag: geldt de bepaling voor het geheele gebouw — hoe staat het met den achterkant? Misschien zou met het oog op het achtergelegen open terrein een ietwat scherpere bepaling gewenscht kunnen zijn. Bovendien schijnt het niet raadzaam de eischen voor breede en smalle straten gelijk te stellen.

Dat het „ontwerp" kelderwoningen schijnt te weren, daarin onderscheidt de verordening zich op gelukkige wijze van een groot aantal elders in Nederland.

Nu volgen bepalingen omtrent de afmetingen der vertrekken. Een zeer moeilijk punt, meent de inleider. Het resultaat van het woningonderzoek is omtrent Leeuwarden niet bemoedigend. 43.4 pct. der bevolking woont in één kamer-woningen. In 't algemeen is het aantal van dit soort woningen in 't Noorden des lands grooter dan elders — Leeuwarden is in vergelijking met andere steden beneden den norm. Natuurlijk kan met één slag hierin geen radicale verbetering komen. En zoo is 't te begrijpen, dat de eischen in het ontwerp niet te hoog zijn gesteld. Eerst als op flinke wijze woningen worden bijgebouwd is afdoende verbetering mogelijk. Met het oog hierop is de minimumeisch (30 M² oppervlakte tusschen de muren) niet te laag — deze kan de vergelijking met Groningen doorstaan, al is daar de woningtoestand minder slecht.

In Groningen eischt de verordening minstens twee vertrekken, één van 14 en één van 8 M²., hier wordt één gevorderd van 16 M². na aftrek der betimmeringen. Voorloopig schijnt hier de eisch, dat elke woning 2 vertrekken *moet* hebben nog niet te kunnen worden gesteld. Men zou echter kunnen overwegen, of er naast het woonvertrek nog niet een zoogenaamd „spoelhok" zou kunnen worden geëischt.

De minimum-hoogte van 3 meter steekt gunstig af bij vele andere gemeenten. Zoo bezuiniging volstrekt noodig ware, dan meent spreker — en hij licht dit met vele vergelijkende voorbeelden toe — dat dit minimum met 10 centimeter zou kunnen worden verlaagd. Of de onderscheiding, die in het „ontwerp" wordt gemaakt tusschen „zolder" en woonvertrek, wat de vereischte minimumhoogte betreft (voor den zolder is die in het ontwerp bepaald op 2.5 meter) juist is, betwijfelt de inleider — in elk geval is het verschil te groot genomen. Waar de zolders veel gebruikt worden als slaapplaats, is een hoogte van 2.5 meter bepaald te laag.

De Regeering heeft in dezen een uitspraak gedaan in verband met de verordening in een Friesche gemeente, die door Ged. Staten werd afgekeurd. Daarin was de minimum-hoogte van het woonvertrek bepaald op 2.60 meter. De Regeering besliste, dat dit te laag is. Toch heeft de Gemeenteraad te Rotterdam in haar verordening dat cijfer opgenomen.

Artt. 16 en 17 handelen over trappen en portalen. Hieromtrent heeft spreker met genoegen gezien, dat één trap voor niet meer dan 2 gezinnen mag zijn bestemd. In Amsterdam kan men niet lager gaan dan tot den eisch van één trap voor zes gezinnen. Spreker wil er echter krachtig op aandringen, dat men alsnog zal overwegen, of niet de eisch kan worden opgenomen: elk gezin zijn eigen trap. Gemeenschappelijkheid van toegang en van trap heeft veel tegen. Te Groningen heeft den Raad den eisch: voor elk gezin een afzonderlijken toegang met eigen trap in de verordening opgenomen.

Doet men dit hier *thans* niet, dan laat men het goede oogenblik voorbijgaan. Er bestaat een merkwaardige wisselwerking tusschen de verordening op het bouwen en de grondquaestie. Berlijn levert daarvan een sterk sprekend voorbeeld. Toen daar de eischen slapper werden gesteld, stegen de aandeelen in de grondmaatschappijen 30% en verdienden deze daardoor in 3 maanden niet minder dan 9 millioen mark.

Bij „privaten meent spreker, dat het „ontwerp" zou dienen te worden aangevuld met de bepaling, dat die gelegenheden niet rechtstreeks in verbinding mogen zijn met winkel of werkplaats.

Brandgevaar. De bepalingen hieromtrent zijn reeds van ouden datum. Hiermede in betrekking staat de vraag: wat zou er gedaan kunnen worden, dat de gezamenlijke bewoners van een perceel elkaar niet hinderen, wat klank betreft. Daarvoor zijn waarborgen zeer wenschelijk. In Duitschland eischt men voor elke twee woningen boven elkaar een tusschenplafond,

een eisch, waaraan in Nederland alleen nog maar scholen en ziekenhuizen voldoen. Dit punt verdient ernstige overweging.

De bepalingen in het ontwerp omtrent „Voorkoming van vochtigheid" dragen sprekers goedkeuring weg. De vraag is, of misschien niet als algemeene maatregel een beton- of asphaltlaag kan worden voorgeschreven, in plaats van dit facultatief te stellen. Een afsluiting door sintels (art. 30) zal zeker niet voldoende zijn. Bij een imperatieve asphaltlaag zou de in het art. gevorderde ruimte 0.20 meter beneden den onderkant der binten kunnen vervallen. De vloer zou onmiddellijk op de gemetselde onderlaag kunnen worden gelegd. De muisdichte roosters, die tot groote bezwaren aanleiding geven, zouden dan tevens kunnen vervallen.

Bij art. 40 „toevoer van licht en lucht" leidt spreker uit de tweede alinea af, dat het „ontwerg" bedoelt, het alcoofstelsel in Leeuwarden in de verordening vast te leggen („te vestigen" was de uitdrukking.) Dit mag zeker niet de ideaaloplossing heeten van het woningvraagstuk.

In het buitenland heeft men dergelijke bepalingen tot dispensatie niet.

(De 2e alinea van dit art. luidt:

„Voor woningen met meer dan twee vertrekken, waarvan ten minste twee woonvertrekken aan de gestelde eischen voldoen, kan door Burg. en Weth. voor de overige vertrekken van deze *bepaling* vrijstelling worden verleend." En die *bepaling* in alinea 1 uitgedrukt, luidt: „Elk woonvertrek moet zijn voorzien van een of meer in de buitenlucht uitkomende lichtramen, die samen een oppervlakte hebben van ten minste ⅛ van de oppervlakte van het vertrek.) Is het alcoofstelsel hier noodig? Zoo niet, spreker heeft tegen dat stelsel groote bezwaren. De ruimte voor slapen aangegeven, komt door dat stelsel slecht tot haar recht. Ze zijn te donker — er is te weinig „doorspoeling" van lucht, omdat ze anders te veel aanleiding geven tot tocht — ze zijn vaak verzamelplaatsen van vuil, dat daar minder in 't oog valt. Spreker raadt aan, ernstig te overwegen, om met dat stelsel te breken.

Hoofdstuk V „voorschriften nopens behoorlijke bewoning" doet spreker vragen of het niet verstandig zal zijn zich voorloopig te bepalen tot het stellen van eischen alleen met betrekking tot de „ter bewoning bestemde vertrekken" en de „slaapplaatsen" er buiten te laten. (In het „ontwerp" komen hieromtrent ook bepalingen voor). Het controleeren van de slaapruimte per persoon zal zeer moeilijk zijn — daartoe zou instellen van een nachtinspectie, als in Engeland bestaat, noodig zijn.

In Groningen is men ook niet zoover gegaan, als hier wordt voorgesteld. Op één punt, meent spreker, dat het „ontwerp" dient aangevuld, n.l. wat de regeling betreft omtrent de slaapplaatsen van ondergeschikten en kostgangers; het ontwerp bevat dienaangaande niets; toch ligt ingrijpen hier geheel op den weg der Overheid. Ten slotte wordt er bij art. 57 op gewezen, dat daarin nog dient te worden opgenomen, dat ook ovens en andere inrichtingen die warmte geven niet mogen zijn gebouwd naast slaapplaatsen, terwijl bij art. 74, handelende over het gebruik van bouwstoffen of samenstellingen, die schadelijk voor de gezondheid worden geacht, spreker constateert, dat niet zelden arsenicum, om de muizen te verdelgen, wordt gemengd door de stijfsel, waarmee het behang wordt opgeplakt.

Er was na de pauze gelegenheid tot debat. Daaraan namen deel de heeren: v. d. Veen, Bijlsma, Kalma en de Groot. Zij werden allen uitvoerig door den spreker van den avond beantwoord en gaven dezen gelegenheid op enkele onderdeelen meer uitvoerig in te gaan.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSKAMP VOOR EEN MONUMENT TER EERE VAN MGR. DR. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

RAPPORT DER JURY.

Aan zijne doorluchtige hoogwaardigheid den Aartsbisschop van Utrecht.

MONSEIGNEUR!

Zich kwijtend van de hun door U. D. H. verstrekte opdracht, zijn de ondergeteekenden op Vrijdag 12 Mei jl. bijeengekomen in het gebouw der Vereeniging „Voor de Kunst" te Utrecht, teneinde kennis te nemen van de ontwerpen, voor bovenvermelden prijskamp ingezonden.

Het bleek, dat waren ontvangen 27 ontwerpen, waarvan een, onderteekend Carel Wirtz, op verzoek van den inzender, als buiten mededinging te beschouwen.

De algemeene indruk, door de inzendingen gewekt, was zeer teleurstellend. Al dadelijk viel in het oog, dat velen der ontwerpers niet voldoende rekening hadden gehouden met de eischen, in het program van den prijskamp gesteld. Sommigen hadden in stede van het gevraagde stel teekeningen, slechts eene foto of een enkel aanzicht gestuurd; door velen was afgeweken van het voorschrift ten opzichte der te bezigen materialen; de meesten hadden niet voldoende gelet op den — in het program toch duidelijk omschreven — geestelijken inhoud, waaraan het monument uitdrukking behoorde te geven.

Van eene oorspronkelijke gedachte bij het bepalen van den hoofdvorm voor dit gedenkteeken viel slechts bij weinige inzendingen iets te bespeuren: de meeste ontwerpers hadden zich beperkt tot variaties op de vormen standbeeld, obelisk of grafmonument.

Ook als teekenwerk bleef de grootste helft der inzendingen beneden het middelmatige en, behalve de straks nader te bespreken ontwerpen, verdient in dit opzicht alleen het project onder motto MEMENTO eene loffelijke vermelding. De hiervoor ingezonden teekeningen geven inderdaad een geheel volledig beeld van het ontwerp en zijn voortreffelijk uitgevoerd. Om al de hier genoemde redenen viel het der Jury gemakkelijker, dan haar lief was, reeds dadelijk de overgroote meerderheid der inzendingen als stellig ongeschikt voor uitvoerlng en niet-voldoende aan zeer elementaire eischen van doelmatigheid en schoonheid ter zijde te stellen.

Slechts met moeite gelukte het haar een zestal ontwerpen over te houden, die aandachtiger beschouwing verdienden.

Het ontwerp, onder motto **Drie ineengetrokken cirkels**, trekt de aandacht wegens de zorgvuldigheid, waarmede het is geteekend. Ook valt erin te waardeeren, dat de motieven voor de stichting van het monument door verschillende emblemen en inscripties nauwgezet er in zijn aangegeven. Men mist echter oorspronkelijkheid, zoowel in het denkbeeld-zelf, als in de samenstelling van deze naald, die al te zeer herinnert aan tal van obelisken, in de vorige eeuw ontworpen of uitgevoerd.

Het ontwerp **Arbeid Adelt** verdient eenige opmerkzaamheid, wijl het althans getuigt van het streven eens iets anders te geven dan steeds herhaalde monument-vormen. De forsche rondbouw biedt daarenboven ruimschoots gelegenheid in reliefs de verdiensten van den gehuldigde te doen uitkomen. Het is echter een groote fout, dat de hoofdfiguur, de statue van Dr. Schaepman, niet *in* den rondbouw is geplaatst, doch, zonder eenigen samenhang, ervóór, zoodat de engel op den top zijnen krans reikt over een dak, waaronder de gelauwerde-zelf *niet* wordt gevonden.

Het ontwerp, motto **Ego Sum Alpha et Omega**, bezit voor den eersten aanblik de aantrekkelijkheid eener monumentale conceptie. Hetgeen de hoofdzaak van een gedenkteeken behoort te zijn, de aanwijzing van den persoon, te wiens eere het werd opgericht, is echter bij dit project geheel uit het oog verloren: het kleine reliefportretje zinkt in het niet tegenover de enorme steenmassa van den bouw. De detailleering toont ook zeer weinig plastisch kunnen en fantasie. Maar dit daargelaten, schijnt het denkbeeld van een monument in den vorm eener bank absoluut verwerpelijk, daar het alle aandacht vraagt voor het landschap, waarop de bank uitzicht geeft, en ieder aanschouwer, uitnoodigt .... den rug toe te wenden aan de beeltenis en de versieringen, die spreken van dengene, te wiens aandenken de bank bestaat.

Het ontwerp **Driehoek tusschen twee cirkels**, onmiskenbaar met de hand van een ervaren decorateur vlot op het papier gebracht, heeft de verdienste krachtig tot den toeschouwer te spreken. De zin voor weidsche praal, die onze oostelijke en zuidelijke naburen kenmerkt, spreekt uit dit ontwerp, welks kloek nedergezette en met goeden smaak tot zijne bekroning gebrachte middenbouw, gecantonneerd als hij is door de vier urnen-dragende hoekstukken, van een goed oog op verhoudingen getuigt. De vier zijden geven ook eene geschikte plaats, om in reliefs de meest bijzondere talenten van den gehuldigde te memoreeren. Tegenover deze deugden staat echter de ernstige bedenking, dat het bijna ongerijmd schijnt een zoo echt en oprecht Nederlander, als Schaepman was, te willen eeren door een monument, welks pompeuse conceptie allerminst strookt met het Nederlandsche volkskarakter.

Maar ook de uitwerking der gedachte laat toch veel te wenschen over. In den kring van christelijke voorstellingen past niet een zoo mondaine engel, als de quasi-elegante, treurende jonkvrouw, die men noode gedwongen ziet te eeuwigen dage aan deze steenmassa vastgeklonken te blijven. De zeer zwakke vormen der ornementale deelen, al te zeer aan de motieven van tooneeldecoraties herinnerend; de reeds zoo vaak misbruikte urnen, welker bestaan in de werkelijkheid toch nimmer door brandoffers zal worden gemotiveerd — al zulke gebreken doen aan de waarde van dit ontwerp grootelijks afbreuk.

Met meer sympathie beschouwde de Jury het ontwerp **Defunctus Adhuc Loquitur**. Blijkbaar heeft de maker hiervan zich ernstig afgevraagd wat het monument moest zeggen. Hij is erin geslaagd dit op een oorspronkelijke wijze, in christelijken geest, uit te spreken. Ook had hij het goede denkbeeld de statue van den vereerde te plaatsen tegen eenen monumentalen bouw als fond, waaraan hij door zinrijke voorstellingen, symbolen en opschriften een eigen reden-van-bestaan wist te verzekeren, terwijl deze ook gelegenheid bood, door eene overhuiving, aan het beeld de noodige beschutting te geven.

De Jury betreurt het zeer, dat de vormen van dit ontwerp niet even fraai zijn als de gedachte. Dat de statue geheel los staat van den fond, is reeds een ernstige fout. Maar de opeenstapeling van steenblokken, zonder goed ontwikkelde overgangen; de geheel ongemotiveerde zwaarte van den baldakijn en van de afdekking — waarvan de hinderlijkheid vooral op de perspectiefteekening duidelijk in het oog valt; de doellooze omvang der hoekstukken, die slechts dienen om een ijzeren hekje te houden, geven aan dit project een plomp en zwaarmoedig aanzien, terwijl de slechte vorm der letters en de zonderlinge detailleering van het smeedwerk verder bewijzen, dat dit ontwerp te zeer beschaving mist, om voor uitvoering geschikt te zijn.

Het plan, voorzien van **een wapen** als motto, scheen der Jury het eenige, dat tegelijk wel-overwogen en *sierlijk* mag heeten. De gedachte: de „zuil der waarheid," die het kruis hoog ópheft, tot hoofdmotief te maken van het monument ter eere van eenen priester, heel wiens leven aan de glorie der Katholieke Kerk gewijd was — is uitnemend gevonden.

Tegen deze „columna veritatis" geplaatst, krijgt de statue eene edele beteekenis, die wegneemt al wat er moeilijk vereenigbaar schijnt in de ideeënassociatie van een priester met een standbeeld. De uitwerking van deze goede gedachte bezit ook vele verdiensten. De rijzige zuil staat mooi en stevig op den grond, is in aangename verhoudingen onderverdeeld en op zeer gelukkige wijze tot haar einde gevoerd.

De details zijn goed van vorm en geven blijk van veel beschaving en van eene ernstige studie der oude kunst, waarop de ontwerper zich inspireerde. Dat een monument van Dr. Schaepman — die een zoo vurig bewonderaar was der middeleeuwsche kunst — in gothischen geest wierd opgetrokken, zou zeker des te eer worden goedgekeurd, ook door hen voor wie de Gothiek *niet* meer het eenig ideaal is, nu het kon geschieden in eenen vorm, die van een zoo innig begrip der Gothiek getuigt, als met dit ontwerp het geval is.

Maar hoezeer de Jury de deugden van het project waardeert, vindt zij toch geene vrijheid het ter oprichting aan te bevelen. Nog daargelaten, dat de materialen, die de ontwerper zich voorstelde, gedeeltelijk niet bestand zijn tegen de invloeden van het vaderlandsche klimaat, meent zij, dat het uitnemend geeigend zou zijn voor uitvoering op kleine schaal — als een pronkstuk van orfèvrerie b.v., dat binnenskamers wordt gezien — maar niet geschikt is om in groote afmetingen te verrijzen. De slankheid zou dan schraal en mager blijken en de versieringen, veel te klein en te fijn, zouden op zóó groote hoogte komen, dat zij van af den grond niet meer zichtbaar waren. Hier komt bij, dat het monument, op betrekkelijk korten afstand, terzijde van eenen straatweg moet worden opgericht, waar men niet voldoende recul heeft om den noodigen indruk ervan te ontvangen. Eindelijk is ook bij dit ontwerp geen organisch verband gevonden tusschen de beide deelen: het beeld staat los van de zuil en de ontwerper heeft, onbegrijpelijkerwijze, geen profijt getrokken van de uitnemende gelegenheid, door den fraaien nodus als aangeboden, om aan de statue — maar dan met de zuil uit hetzelfde blok gehouwen — eene passende overhuiving te geven. Terwijl dit bezwaar te verhelpen zoude zijn, blijft de Jury vreezen, dat deze slanke flèche, hoe goed ook gevormd, in de vrije ruimte geen imposanten, doch eer den indruk van een spichtige mast zou maken.

Met eenparigheid van stemmen kwam de Jury tot de slotsom:

1. geen der ontwerpen aan te bevelen voor uitvoering;
2. den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp met **een wapen** als motto, den tweeden prijs aan dat met de kenspreuk **Defunctus adhuc loquitur** en den derden aan het project, gemerkt met eenen **driehoek tusschen twee cirkels**.

Bij opening der naambriefjes bleken de namen der bekroonden te luiden:

1. Wolter te Riele Gzn., architect te Deventer;
2. F. H. Bach, leeraar a. d. teekenacademie „Minerva" te Groningen;
3. Henri Minderop, architect te Rotterdam.

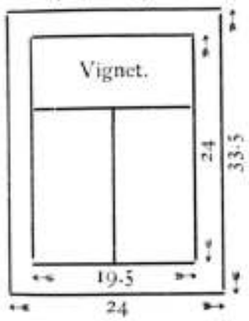
De Jury in den prijskamp voornoemd:

Dr. P. J. H. Cuypers, *Voorzitter*.
Mgr. G. W. van Heukelom.
Prof. Dr. A. Resemans.
L. C. Hezenmans.
Jan Kalf, *Secretaris*.

Utrecht, 12 Mei 1905.

TITELVIGNET.

De uitgevers van het blad „De Ambachtsman", de h.h. J. van der Endt & Zoon, te Maassluis, wenschen met ingang van 1 Juli 1905 den titel van dit blad te veranderen in dien van „De Bouwmeester" en schrijven voor het verkrijgen van een titelvignet eene prijsvraag uit.

De jury bestaat uit de heeren: H. P. Berlage, architect, C. W. Nijhoff, architect, directeur der Quellinusschool, en L. Zwiers, architect, allen te Amsterdam.

De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingeleverd vóór den 10den Juni 1905 aan het adres van de redactie van „De Ambachtsman", Valeriusstraat 64, Amsterdam.

Er wordt een prijs van *f* 25 en een premie van *f* 10 uitgeloofd.

GEVELWEDSTRIJD TE ZUTPHEN.

Te Zutphen is van gemeentewege een nieuwe singel aangelegd, waaraan de naam is gegeven van „Jacob Dam-Singel".

Ten einde een fraaie bebouwing daarvan te bevorderen, worden door de gemeente 4 premiën — van resp. *f* 400, *f* 300, *f* 200 en *f* 100 — beschikbaar gesteld voor de fraaiste gevels van woningen, welke vóór 1 Juli 1909 zullen voltooid zijn.

INGEZONDEN STUKKEN.

In het artikel „Over heraldiek" op bldz. 155 van de Opmerker, komen eenige stellingen voor die mij zeer gewaagd toeschijnen, zoodat het nuttig kan zijn daarop de aandacht te vestigen; ik noteerde o. a. de volgende:

1. Zoolang de middeneeuwen duurden, werden de schilden steeds schuin geplaatst.
2. Het recht over eind plaatsen der schilden kwam pas in zwang in de 16e eeuw.
3. In de middeneeuwen werd het schuin plaatsen van een schild ook als een bewijs van eer beschouwd.
4. Het gaat niet aan, zooals bij voorbeeld bij het restaureeren der grafelijke zaal in den Haag werd gedaan, het blazoen van een 15e eeuwsch vorst in een 13e eeuwsch schild te plaatsen.
5. Gelukkig heeft de wijsheid der raadgevers van de Koningin ons er voor bewaard, dat aan de begeerte van hen voldaan werd, die verlangden, dat in 1898 het ruitvormig schild in de plaats van het tot dusverre gebezigde zou komen. (Deze uitspraak wordt hier gedaan met betrekking tot het wapen van het Koningrijk der Nederlanden; maar ik herinner mij niet, dat de in 1898 uitgesproken begeerte het *rijks*wapen gold. De ruitvorm werd aangeraden voor het *persoonlijk* wapen der Koningin, en daarvoor is deze m. i.: goede grond aan te voeren dat — gelijk ook oudtijds begrepen werd — het niet past, dat eene vrouw een schild voert, waarvan de vorm is die van een voor het gevecht bestemd verdedigingswapen.)
6. Van rijkswege moet een type worden vastgesteld, waaraan alle administraties zich stipt hadden te houden.

(Ik dacht dat de Opmerker altijd tegen officieele kunst gestreden had.)

20 Mei 1905. Victor de Stuers.

VERBETERING.

In het artikel „Over Heraldiek" in ons vorig nummer is op bladz. 156, eerste kolom regel 38 v. b. per abuis de aanwijzing van het daar aangehaalde nummer van de Opmerker achterwege gebleven; men leze hier: „de Opmerker" van 14 September 1895.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Te Neurenberg zijn, zooals reeds met een enkel woord gemeld werd, bij de restauratie der St. Sebalduskerk wederom verschillende oude muurschilderingen ontdekt. Achter het beroemde Madonna-beeld van Hans van Kulmbach bevond zich een schilderij, de Kruisdraging voorstellend en nadat dit stuk afgenomen en op doek gebracht was, werd er nog een tweede schilderstuk, weer een kruisdraging, ontdekt. Op een andere plek werden nog enkele schilderingen ontdekt, alle uit de XVe eeuw en van goede hoedanigheid.

BINNENLAND.

Arnhem. Gelre, vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht, zal 21 Juni a. s. haar achtste jaarlijksche vergadering houden te Zalt-Bommel.

In verband daarmede is te Zalt-Bommel een vereeniging opgericht met het doel om op dien dag een tentoonstelling te houden voor de leden van Gelre en voor andere belangstellenden in oudheden, betrekking hebbende op Bommel en de Bommelerwaard.

Door de welwillende medewerking, zoowel van instellingen als van particulieren, waardoor zij reeds beschikt over verschillende voorwerpen van historische waarde, meent de vereeniging de verwachting te mogen uitspreken, dat deze tentoonstelling inderdaad van eenige beteekenis zal zijn.

Mocht deze verwachting niet gaan blijken, dan zal de vereeniging in ernstige overweging nemen, of de oprichting van een Oudheidkamer te Zalt-Bommel mogelijk en bestaanbaar is.

Axel. Onlangs is hier eene vergadering gehouden door de voorloopige commissie tot oprichting en instandhouding van een ambachtsschool voor Axel en omstreken. De vergadering was niet druk bezocht. Er werd evenwel een begin gemaakt met het werven van leden, die met een jaarlijksche bijdrage de zaak wenschen te steunen. Verder werd een commissie aangewezen, die de ingezetenen van Axel zal bezoeken om hen uit te noodigen als lid toe te treden met een jaarlijksche contributie van minstens f 2.50.

Ook in de omliggende gemeenten zal steun voor de goede zaak worden gezocht.

EINDHOVEN. De Gemeenteraad heeft in overleg met den inspecteur van het middelbaar onderwijs, de Heer H. J. de Groot, besloten volgens vastgestelde punten saam te werken met het ambachtsonderwijs, en voor de teekenschool een rijksubsidie aan te vragen van f 1200.

GORINCHEM. Bij opgravingen langs de Waal onder Heerewaarden, op eene plaats waar vroeger een klooster moet gestaan hebben, is een grafzerk gevonden van 1.90 meter lengte, 1.10 meter breedte en 25 centimeter dikte. In dezen steen was de beeltenis uitgehouwen van een priester. Dieper in den grond vond men verschillende beenderen.

GOUDA. Voor het aanleggen van een waterleiding te Oudewater heeft de Raad dier gemeente concessie verleend aan de maatschappij „Hudor", te Weesp.

'S-GRAVENHAGE. Uit 26 sollicitanten zijn voor de benoeming van een ingenieur van Rijnland op de voordracht geplaatst de heeren P. Hoogenboom, ingenieur van den waterstaat, alhier, en J. de Jong, ingenieur van den prov. waterstaat te Groningen.

— In de eerste helft van Juli zal het bij de artt. 49 en 50 van het kon. besluit van 19 October 1896 bedoelde examen worden afgenomen voor aspirant-ingenieur voor het Stoomwezen.

Aan die betrekking is aanvankelijk een wedde verbonden van f 1200. In den rang worden twee tweejaarlijksche verhoogingen van f 200 toegekend, en na 6 jaren volgt de benoeming tot ingenieur 2e kl. op een wedde van f 2000, welke eveneens elke twee jaren met f 200 wordt verhoogd, tot f 2600. Benoeming tot ingenieur 1e kl. geschiedt naarmate zich vacatures voordoen.

Zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, zullen zich vóór 1 Juli bij gezegeld adres bij den minister van Waterstaat hebben aan te melden, onder nauwkeurige vermelding van naam en woonplaats en overlegging van hun geboorte-akte.

Het program van het examen is opgenomen in de „St.-Ct." no. 19.

— Naar men vernoemt heeft wijlen Dr. Bleekrode bij testament de belangrijke som van f 40.000 beschikbaar gesteld voor een standbeeld van Christiaan Huijgens.

WAALWIJK. Naar wij uit zeer goeden bron vernemen zal in de St. Antonius-parochie een nonnenklooster worden gebouwd met een meisjesschool. 1 Januari 1907 zal het gebouw klaar moeten zijn.

Ook te Dongen zal binnen kort een nieuwe kerk worden gebouwd, waarvoor het terrein door een belangstellend ingezetene ten geschenke gegeven is.

Inhoud van afl. 5 van „DE NATUUR" uitgave van J. G. BROESE Utrecht. Het Zeemanverschijnsel: J. M. G. — De verandering in het Bedrijf der Gemeentetram van Amsterdam. IV. Rollend Materiëel (Slot): T. E. v. Putten. — De bereiding van natuurlijk maagsap: Dr. G. H. van Waasbergen. — De Bliksemafleider-reform: Dr. D. van Gulik. — De Basismetingen, (Slot): Dr. H. F. Huisken. — Ontijzering van grondwater, I: J. van der Breggen. — Het onderzoek der diepzee: Dr. J. C. H. de Meijere. — Een vuistkrachtmeter: D. Bierhaalder. — Télefotografie: Dr. J. E. Rombouts. — Proeven met bloemen en planten; 2. De afscheiding van zuurstof door de planten: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrekundige opgaven voor den zomer 1905: Dr. Ant. Pannekoek. — Brief aan de Redactie; De Alruinwortel: B. Boon. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

PERSONALIA.

— De Heer C. W. P. Mieling, inspecteur in algemeenen dienst bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht, heeft tegen 1 Juli a.s. wegens leeftijdsgrens, eervol ontslag aangevraagd.

— De heer J. F. Everts, architect der gemeente Bussum, is dezer dagen overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk Opzichter 2de kl., bij den dienst der Publieke Werken te Amsterdam. Salaris f 900—1200 's jaars. Zeer waarschijnlijk later definitieve aanstelling.
Diploma examen opzichter Waterstaat gewenscht; stukken in te zenden vóór 1 Juni 1905 aan den Directeur der Publieke Werken ten Stadhuize. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Brieven onder No. 8341, bureau „Het Vaderland", te 's Gravenhage. (1)

— Uitvoerder bij een aannemer hoofdzakelijk voor kunstwerk, ook bekend met grondwerk.
Adres onder no. 26557, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Onderbaas direct, bekend met égaliseeren van duinen. Brieven onder no. 26554, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Leeraar in Wis- en Werktuigkunde, Natuurkunde, Cosmographie en Lijnteekenen aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschede. Vaste bezoldiging f 600 per jaar; bovendien f 55—f 70 voor elk wekelijksch lesuur.
Inzending van de bij de Wet geëischte stukken aan den Burgemeester van Enschede vóór 1 Juni e.k. (1)

— Bouwkundige op een fabriek in Zuid-Holland, gehuwd, P.G. voor vast. Brieven letter P. F. Alg. Adv. Bureau D. Y. Alta, Amsterdam (1)

— Meubelteekenaar, zoowel in de oude als moderne stijlen. Brieven letter N. J. 170, Nieuws v/d Dag. (2)

— Aankomend Opzichter-Teekenaar bij een Architect ten plattelande, direct. Br. onder lett. B. C. 274, Nieuws van den Dag. (2)

— Constructeur op een machinefabriek voor moderne stoomwerktuigen. Brieven lett. H. K. K. Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

Teekenaar Opzichter voor vast te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Brieven onder No. 26478 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundige. Zie Adv. in no. 19. (2)

— Opzichter voor kerkrestauratie. Zie adv. in dit no. (2)

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Zie adv. in No. 19. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek., 19—40 j., *f* 45—*f* 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 24—40 j., *f* 75—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j.
2 Waterb Opz.-Teek. 24—31 j.
6 Werktuigk. Teek., 18—27 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
1 Electrotechniker. 23 j.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilatues onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 3 Juni 1905. No. 22.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

1655—1905.

door A. W. WEISSMAN.

Het is dit jaar twee en een halve eeuw geleden, dat het Raadhuis te Amsterdam in gebruik werd genomen, en twee eeuwen, dat dit weidsch gesticht, door het aanbrengen van de beschildering in de vernieuwde kap van de Burgerzaal, voleindigd werd. Een vergelijking tusschen voorheen en thans is dus zeker niet ongepast.

Zoo wij ons den acht en twintigsten Januari van het jaar 1640 op den Dam hadden kunnen bevinden zouden wij van 's werelds achtste wonder nog niets hebben bemerkt. En hadden wij het oude raadhuis kunnen binnengaan, dan zouden wij de Vroedschap bezig hebben gevonden met de behandeling der vraag, of het nieuwe gebouw al dan niet moest worden tot stand gebracht.

Deze Vroedschap bestond uit zes en dertig leden en vulde zich zelf aan. Het eigenlijk bestuur der stad waren de vier Burgemeesteren, die voor één jaar zitting hadden, en door de Vroedschap werden gekozen. Slechts één van hen mocht twee achtereenvolgende jaren in functie zijn. Den eersten Februari ging hun diensttijd in; iedere drie maanden was een van de vier voorzittend burgemeester. De afgetreden Burgemeesteren vormen den Oud-Raad, die dus, daar ook de regeerende burgemeesteren er lid van zijn uit twaalf personen bestaat. Dit lichaam is als het ware het permanent bestuur der stad, daar het in alles geraadpleegd wordt, en het de gewoonte is, iederen burgemeester, als het zijn tijd is, weer tot regeerend burgemeester te kiezen. De geldmiddelen en de openbare werken stonden onder het beheer der Thesaurieren-ordinaris, wier getal in den regel twee was. Er bestond echter ook nog een college van Thesaurieren extra-ordinaris, dat met het beheer der belastingen zich bezig hield. De rechtspraak geschiedde eveneens door het stadsbestuur en wel door de Schepenen, terwijl de Schout of Hoofd-officier met het opsporen der misdrijven was belast. Al deze colleges en nog vele anderen zetelden op het raadhuis.

Ruim had men het daar dan ook niet en zoo kan het geen verwondering wekken, wanneer wij de Vroedschap, als zij dien Januarimorgen van het jaar 1640 met de benoemingen gereed is gekomen, bezig vinden met het delibereeren over de vraag, of het niet noodig zou zijn, een nieuw stadhuis te bouwen. Reeds een jaar te voren hadden Burgemeesteren aan de Vroedschap medegedeeld, dat het stadhuis zóó bouwvallig was, dat er vrees voor ongelukken bestond; zij stelden voor, een nieuw gebouw te stichten. Het gevolg van deze mededeeling was, dat een commissie

werd benoemd, bestaande uit de regeerende Burgemeesteren, de Thesaurieren en den Oud-Burgemeester Hasselaar. Deze commissie was tot de overtuiging gekomen, dat het oude gebouw gevaar liep, te eenigertijd te zullen instorten.

Het is begrijpelijk, dat de heeren, na deze mededeeling te hebben vernomen, het besluit namen, een nieuw gebouw te doen oprichten. Maar zij beseften tevens, dat de eer en het aanzien der stad vorderden, het nieuwe raadhuis niet slechts fraaier doch ook grooter te maken, dan het oude. Daarom werd de commissie geauthoriseerd tot het doen vervaardigen van een ontwerp en tevens om zich met Schepenen te verstaan betreffende het onteigenen van huizen en erven, om het benoodigd terrein te kunnen verkrijgen.

Reeds sinds 1625 waren er huizen aangekocht en sedert was men er mede voortgegaan; in 1640 ontbraken er echter nog verscheidene, die voor den nieuwen bouw vereischt waren.

Voor het maken van het ontwerp dacht men aanstonds aan Jacob van Campen, die, zeer ten genoege der heeren, de teekeningen van het Accijnshuis aan de Oude Brug en voor de Heiligewegspoort had gemaakt. Van Campen vertoefde toen in den Haag, waar Joan Maurits van Nassau en Huygens hem het bouwen van huizen hadden opgedragen. Met Huygens reisde hij 15 Februari 1640 naar Amsterdam en stapte af bij den dichter Pieter Corneliszoon Hooft. Tot den 22sten Februari bleven de vrienden in diens gastvrije woning op de Keizersgracht bij de Heerenstraat. De stadsregeering pleegde toen met Van Campen overleg, als gevolg waarvan hij een plan inzond.

Het zou mij te ver voeren, hier te verhalen, hoe dat plan steeds veranderd werd, hoe de heeren hun Raadhuis al door weidscher wilden hebben.

In 1647 vinden wij Jacob van Campen te Amsterdam van 1 Januari tot 29 Januari. Hij is dan, op stadskosten, gehuisvest in het logement „De Keizerskroon" in de Kalverstraat. Hij had nu het definitieve ontwerp gereed en men liet hem pas vertrekken, toen de Vroedschapsvergadering van 28 Januari had plaats gevonden.

Van Campen beoefende alleen de schoone bouwkunst. Met het eigenlijke bouwvak bemoeide hij zich niet. Vondel noemde hem dan ook „d'Aertsbouheer" toen hij, later, zijn grafschrift maakte. Van Campen had iemand, die hem, wat de practijk betrof, terzijde stond, en wel Pieter Post, een Haarlemmer als hij, doch dertien jaar jonger.

In 1647 is Post dan ook te Amsterdam om „te teyckenen de modellen van een nieuw te maecken stads-raedhuys". Hij wordt niet in het eerste logement gehuisvest om daar op stadskosten goede sier te maken, iets waarvan Jacob van Campen, als men Huygens gelooven mag, niet afkeerig was. Post krijgt ruim drie honderd gulden in eens „voor zijne moeyten ende dachloonen, mitsgaders verteerde costen."

Als wij ons den 20sten Januari 1648 weer naar den Dam begeven, dan zien wij het oude raadhuis nog staan, doch tevens reeds vele belendende huizen afgebroken. Daar is het terrein ontgraven en gaat men den eersten paal voor het nieuwe gebouw slaan.

Dit heien geschiedt, evenals het ontgraven, onder toezicht van de stadsbazen. De palen worden door de stad gekocht. het werkvolk al naar behoefte door haar in dienst genomen en betaald. De stad heeft haar eigen „Timmertuin" die aan de Lijnbaansgracht tusschen de Tuinstraat en de Anjelierstraat is gelegen.

De Steentuin der stad ligt aan de Leidschegracht, tusschen de Heerengracht en de Keizersgracht; hier staat, sinds 3 December 1647, Willem de Keyser, de zeer bekwame zoon van Hendrik aan het hoofd, nadat zijn broeder Pieter in 1645 de betrekking had nedergelegd. Hij is aangesteld „om der stede ten dienste te sijn met syn teyckenkonst."

De Thesaurieren hebben in hun bazen het grootste vertrouwen. Maar zij beseften, dat voor een zóó belangrijk werk één persoon met de opperste leiding belast moet zijn. Daarom wordt Daniël Stalpaert met ingang van 1 Augustus 1648 tot Stads-architect benoemd, en krijgt hij zes beëedigde meesters onder zich.

De verschillende bouwstoffen worden aangekocht door Thesaurieren. De gebakken steenen voor de fundeering en de binnenmuren komen van de Vecht en den Rijn, alle buitenmuren worden geheel van Bremer- en Bentheimersteen gemaakt. De meestersteenhouwer Barend Santpoort wordt naar de groeven gezonden, om te zorgen dat slechts zandsteen van goede hoedanigheid gebroken wordt. De harde Bremersteen, die per schip wordt aangevoerd, gebruikt men voornamelijk aan de zuidelijke en westelijke gevels. Bentheimersteen, die door de Overijsselsche kanalen en verder over de Zuiderzee naar Amsterdam komt, bezigt men voor minder blootgestelde gedeelten.

De stadssteenhouwer Willem de Keyser heeft het natuurlijk zeer druk, Twaalf duizend kubieke meters zandsteen te verwerken is geen kleinigheid. De ruwe blokken alleen komen de stad op zes ton gouds te staan. Daarbij rekene men nog de blokken marmer, uit Livorno aangevoerd, die twee ton gouds kosten.

De rekeningen van het gebouw zijn slechts ten deele bewaard gebleven. Maar in 1750, toen alles nog aanwezig was, heeft Jacobus Noordkerk, eerste klerk ter Thesaurie, becijferd, dat het raadhuis acht millioen heeft gekost.

In 1648 reeds overwoog de Oud-Raad, of het niet gewenscht zou zijn, aan Willem de Keyser een meester als onder-steenhouwer toe te voegen. Doch tot een aanstelling besloot men niet, er de voorkeur aan gevende, zijn wedde van *f* 1000 met *f* 200 extraordinaris te verhoogen. In 1651 werd Symon Bosboom tot onder steenhouwer benoemd, op een bezoldiging van *f* 525.

De stads-steenhouwer had een instructie, die een helder licht werpt op de toestand van het vak in die dagen. Die instructie zegt, dat de meester alleen de stad mag dienen, dat hij al hetgeen tot de stadssteenhouwerij behoort, getrouw moet waarnemen en dat hij zich niet bemoeien mag met het inkoopen van den benoodigden steen, noch bij leveringen direct of indirect betrokken mag zijn. Den stads-steenhouwer wordt verboden, een steenhouwerij of een steenkooperij te hebben. Het is hem niet veroorloofd, meer volk in dienst te houden, dan noodig is. Hij moet de dagloonen vaststellen op een behoorlijke wijze en mag daarvan ten zijnen bate niets afhouden. Bij het kloven van den steen moet hij op de voordeeligste wijze te werk gaan. De afval moet hij jaarlijks ten bate van de stad als biksteen verkoopen. Eindelijk moet hij goed letten op het gereedschap, dat stadseigendom is.

Willem de Keyser is deze instructie niet behoorlijk nagekomen, en werd daarom „wegens fraude" den 20 Februari 1653 ontslagen. Zijn opvolger was Symon Bosboom, die zich met een wedde van *f* 700 moest tevreden stellen.

Toen, in 1650, Quellijn te Amsterdam kwam, werd hem een werkplaats aan de overzijde van de Keizersgracht, bij het Molenpad, aangewezen. Quellijn werd niet in stadsdienst genomen en moest dus voor zijn eigen helpers zorgen. Zoowel het maken der modellen in klei als de uitvoering daarvan in het hem van stadswege verstrekte marmer werd hem aanbesteed. hij ontving daarvoor *f* 75000; de modellen voor de zes groote bronzen beelden op de gevels zijn in dit bedrag niet begrepen. De beide groote witmarmeren frontispiesen werden hem met *f* 22600 betaald, zeker geen hoog bedrag, ook al let men op de toenmalige waarde van het geld.

Quellijn kreeg in 1656 een buurman. Toen richtte François Hemony, die in 1655 tot stads klok- en geschutgieter benoemd was, aan de overzijde van het Molenpad zijn werkplaats in. Deze vermaarde gieter goot al het bronswerk voor het stadhuis.

De bouw van „'s werelds achtste wonder" is niet zoo vlot gegaan, als men wel zou denken. Toen den 28 October 1648 de eerste steen in bijzijn van Jacob van Campen, door Gerbrant Pancras, Jacob de Graef, Sijbrant Valckenier en Pieter Schaep gelegd was, werd met ijver voortgegaan aan het groote werk. Maar daar ook de toren der Nieuwe kerk onderhanden was, werden de krachten verdeeld.

Ook in den boezem der stadsregeering begon verdeeldheid te heerschen. De eene partij ijverde voor den bouw van den toren, de andere wilde het stadhuis voltooid hebben. Burgemeester Willem Backer, wiens zoon den gedenksteen aan den toren gelegd had, bezat zooveel invloed, dat het scheen, alsof de partij, die den torenbouw voorstond, het zou winnen.

Doch in den vroegen ochtend van Zondag 7 Juli 1652 ontstond er brand in het oude raadhuis, dat binnen drie uren een prooi der vlammen werd. Het stadsbestuur was dus zonder dak. Daarom moest het raadhuis in aanbouw zoo spoedig mogelijk worden voltooid, want ofschoon de verschillende regeeringscollegiën in stadsgebouwen tijdelijk gehuisvest konden worden, dit gaf toch veel ongerief.

Dus werden alle krachten voor den bouw van het raadhuis ingespannen. Dan, reeds het jaar daarna, brak de eerste Engelsche oorlog uit, die den handel van Amsterdam veel schade berokkende en daardoor ook tot „schaersheyt van finantiën" in de stadskas aanleiding gaf. Daarom besloot de Vroedschap, het stadhuis niet hooger te maken dan één verdieping en alleen het middengedeelte te laten, zooals het was ontworpen.

Maar, al mocht ook de Vroedschap wanhopen aan de mogelijkheid, om het aangevangen groote werk te voltooien, Burgemeesteren en Thesaurieren waren zoo flauwhartig niet. Zij lieten niet alleen Quellijn aan het werk blijven, doch gingen zelfs voort, als ware er niets besloten, steen in groote hoeveelheid te bestellen. Ook Jacob van Campen staakte zijn bezoeken aan de Amstelstad niet, maar logeerde langen tijd bij Quellijn, wien als vergoeding daarvoor door Burgemeesteren drie honderd gulden werd toegelegd.

Omstreeks dezen tijd werd het gerucht verspreid, dat niet Jacob van Campen, maar Daniël Stalpaert de ontwerper van het raadhuis was. Tijdens zijn verblijf bij Quellijn drong dit gerucht ook tot Van Campen door. De groote bouwmeester, van wien Huygens getuigt dat hij een lastig mensch was, zal Stalpaert geducht onder handen genomen hebben. Stalpaert moest een gedicht uitgeven, door Van Campens vriend, Jonkheer Everard Meyster gemaakt en getiteld: „Eerplicht aen mijn heer een meester Jacob van Campen, heer van Rambroeck." In dit gedicht wordt Jacob „Vader en Vinder van 't Stadthuys" genoemd.

Van Campen was er op gesteld, dat in een herberg, waar destijds veel kunstenaars verkeerden, dit gedicht aan de bezoekers werd uitgedeeld. De gebroeders Quellijn gingen zich overtuigen, dat de uitdeeling werkelijk plaats had.

In 1653 en 1654 was het bouwen evenwel niet met kracht voortgezet. Maar toen de Vroedschap 10 Februari 1655, nadat de Engelsche oorlog geëindigd en de welvaart teruggekeerd was, besloten had, dat het oorspronkelijk ontwerp zou worden gevolgd, werd zoo hard doorgewerkt, dat op 29 Juli 1655 het gebouw in gebruik kon worden genomen. In plechtigen optocht trok men naar den Dam en zat aan den feestdisch aan. Vondel en Huygens hebben aan deze gebeurtenis gedichten gewijd, die tot hun beste behooren.

Het raadhuis was toen volstrekt niet gereed. Alleen de verdieping gelijkstraats en de verdieping daarboven met den mezzanino waren voltooid, doch met het hooger gelegene muurwerk was nauwelijks begonnen. Daar alle verdiepingen overwelfd waren, bestond er aan een nooddak geen behoefte.

Van de prachtige marmeren versierselen waren alleen die in de Vierschaar afgewerkt. Voor ieder der drie groote reliëfs hier aanwezig heeft Quellijn f 1600 ontvangen. Ook de overige beelden in dit vertrek waren op hun plaats. Doch de koperen deuren ontbraken nog.

Jacob van Campen, die 13 September 1657 stierf, heeft zijn schepping niet meer voltooid gezien. Want toen Burgemeesteren den 28 Januari 1664 aan de Vroedschap verslag deden omtrent de meest noodzakelijke werken, die aan het stadhuis behoorden te worden verricht, noemden zij de krijgsraadzaal, verscheidene kamers op de tweede verdieping en den koepeltoren als datgene wat nog onderhanden genomen moest worden.

Toen echter in 1659 het stadhuis nog zonder dak was, werd reeds Michiel Servaes Nouts van Delft als klokkenist aangesteld, ofschoon de toren nog niet bestond en pas vijf jaar later door de gebroeders Hemony de klokken zouden gegoten worden. Ook de koperen deuren der Vierschaar, die met elkander tienduizend gulden kostten, werden in dat jaar gemaakt en gesteld, terwijl de bovenste vensters nog geen ruiten hadden.

In 1662 was Symon Borboom overleden, en als stadssteenhouwer opgevolgd door Thomas de Keyser, den broeder van Pieter en Willem. Thomas, ofschoon door zijn vader als steenhouwer opgeleid, was aanvankelijk schilder geworden. Zijn portretten, meest tusschen 1620 en 1640 ontstaan, behooren tot de beste, die toen vervaardigd werden. Zelfs Rembrandt heeft aan Thomas de Keyser het een en ander ontleend. Thomas was echter in 1640 weer tot het steenhouwen teruggekeerd, misschien omdat dit voor hem voordeeliger was. Als stads-steenhouwer heeft hij den koepeltoren, de bekroningen der frontispiesen en de schoorsteenen van het raadhuis gemaakt.

In den goeden ouden tijd werd niet altijd werk gemaakt, dat de eeuwen kon verduren. Want reeds in de vergadering, die 22 December 1685 door de Vroedschap gehouden werd, kwamen Burgemeesteren met een bericht, „dat de kap van het stadhuys zodanig is vervallen, synde de enden der balken verstikt en verrot, dat dezelve in geen staet is om te kunnen worden gerepareerd, maer dat men geobligeert sal sijn, een nieuwe kap daerop te setten,

mitsgaders het vernieuwen van de sijmuren, die hier en daer geborsten sijn."

De vernieuwing, geraamd op vier en dertig duizend gulden, werd door de Vroedschap goedgevonden. Omtrent deze vernieuwing moet worden opgemerkt, dat Stalpaert en de stadsbazen het niet konden helpen, dat reeds zoo spoedig tot een dergelijke aanzienlijke uitgaaf moest worden besloten. Zij waren steeds gewoon, uiterst solide werk te maken. Doch de bestuurderen der stad, die zooveel geld aan de versiering van het raadhuis ten kosten legden, betrachtten een onverstandige zuinigheid, toen het er op aankwam, het gebouw behoorlijk af te dekken. Dit had tengevolge dat het raadhuis tot 1682 toe geen beschoten kap bezat, maar, als ware het een pakhuis, door roode pannen op latten was gedekt. En zoo is het te begrijpen, dat „het houtwerck van het doorslaen en inregenen" toen reeds veel had geleden, vooral aan de westzijde. In 1683 werd wel een verbetering gemaakt, door de pannen door leien te vervangen. Maar twee jaar later bleek het kwaad reeds zóó groot te zijn, dat vernieuwing van het houtwerk noodig was. De dringendste voorzieningen werden toen door de stadswerklieden verricht. In 1683 was Stalpaert geen stads-architect meer en de zuinige Thesaurieren hadden hem geen opvolger gegeven. Het stadswerkvolk was in aantal verminderd.

Ook de bekapping van de groote zaal eischte in 1683 vernieuwing. De voornaamste meesters van het timmermansgild werden op het stadhuis ontboden, om prijs op te geven. Maar zij schreven te hoog in en toen ging het werk niet door. Doch in 1700 was de kap zóó vergaan, dat er gehandeld moest worden. Reeds sinds lang had de stad het vereischte eikenhout uit Ierland doen komen.

In 1700 verkreeg de groote zaal ook haar bekleeding met marmeren platen, en, nadat in 1705 de beschildering van haar gewelf gereed was gekomen, kon het stadhuis als voltooid gelden.

Tot het einde van 1807 heeft het stadhuis voor zijn oorspronkelijke bestemming gediend. Toen besloot koning Lodewijk Napoleon zijn residentie van Utrecht naar Amsterdam te verplaatsen, en bood de stad hem haar raadhuis als paleis aan.

Het ontruimen van het stadhuis had plaats in Januari en Februari 1808, onder leiding van Abraham van der Hart, Directeur der Stads-werken. De Burgemeester werd inmiddels naar Utrecht ontboden, om met den koning over de in het gebouw noodige veranderingen te overleggen. Hij nam den adjudant-Directeur Ziesenis als deskundige mede en niet van der Hart; de reden daarvan was, dat Ziesenis goed Fransch sprak. Ziesenis kwam aanstonds zeer bij den koning in de gunst, en nadat hij de inrichting had gemaakt, nam hij 22 Juni 1808 ontslag uit zijn stadsbetrekking, om in dienst van den koning over te gaan.

Er wordt dikwijls gezegd, dat het gebouw door zijn inrichting tot paleis bedorven is. Maar een aandachtige beschouwing doet zien, dat Ziesenis met de grootste pieteit te werk is gegaan, wat reeds daardoor begrijpelijk wordt, dat men meende hoe het gebouw weêr spoedig voor raadhuis zou dienen, daar Lodewijk Napoleon het voornemen had een paleis in den Haag te laten bouwen.

Ziesenis heeft zich bepaald tot het doorbreken van eenige muren, het plaatsen van houten schotten, het maken van centrale verwarming in de Burgerzaal en op de Galerijen, en het aanbrengen van een trap in de vroegere bodekamer van Burgemeesteren. In de schouwen plaatste hij schoorsteenmantels, door spiegels omgeven, voor de pui bracht hij het balkon aan, en hij gaf aan de wisselbank den afzonderlijken ingang, die zich nu aan de zijde der Paleisstraat bevindt. De toegang naar de gevangenissen, aan de zijde der Nieuwe Kerk, schijnt reeds vroeger gemaakt te zijn.

Koning Lodewijk droeg de kosten der verandering en nam ook de onderhoudswerken, die het raadhuis noodig zou hebben, voor zijn rekening.

Een verminking van het raadhuis heeft slechts plaats gehad, toen de Secretarie in twee vertrekken werd verdeeld, en in deze zaal een verdieping gelegd is.

Reeds in April van het jaar 1808 was de verandering van het Raadhuis in een paleis tot stand gebracht. Den 9 April werd het Stadsbestuur te Utrecht bij koning Lodewijk Napoleon ten gehoore toegelaten. Het verzocht Z. M. „het thans in een Koninklijk Paleis veranderd Stadhuis wel te willen aannemen en als zoodanig te verklaren, met bijgevoegde uitnoodiging, dat het Z. M. mogte behagen, zich zoo spoedig mogelijk naar Hoogstdeszelfs nieuwe residentie te willen begeven."

Het antwoord, dat koning Lodewijk Napoleon gaf is in de Koninklijke Courant van 14 April 1808 opgenomen. „Zijne Majesteit antwoordde, dat Z. M., ten hoogste gevoelig zijnde over den wensch der Amsterdamsche Burgerij, om Hoogstdenzelven in haar midden te zien, de gedane aanbieding gaarne aannam, doch onder volstrekt beding, dat alle daardoor veroorzaakte onkosten ten laste zouden komen van de kroon, alsook dat Z. M. over het stadhuis niet langer zoude beschikken dan tot op den algemeenen Vrede, wanneer het herstel der finantiën het bouwen van een nieuw paleis ten kosten van de publieke schatkist zou toelaten, teneinde dat in den Haag te vervangen, hetwelk aan de domeinen is wedergegeven." De Koning besloot aldus: „Dat Amsterdam alsdan het Paleis terugbekome en hetzelve wederom tot een Stadhuis gebruikt. Indien uwe Stad er niet een bezate overeenkomstig met haren luister, zou ik met de Vrede een zoodanig gebouw hebben doen stichten."

Koning Lodewijk Napoleon kon deze belofte niet nakomen. Reeds in 1810 verloor hij zijn troon. In het najaar van 1811 vertoefde Napoleon zelf op het paleis, en toen ook deze keizer in 1814 verdreven was, nam koning Willem I het gebouw in gebruik, als hij te Amsterdam verblijf hield.

Zoo heeft Amsterdam zijn raadhuis nooit teruggekregen, daar ook de latere Oranjevorsten er steeds hun intrek zijn blijven nemen.

Het is zeker voor de hoofdstad niet aangenaam, dat zij nu reeds bijna den eeuw haar stadhuis moet missen. Voor het behoud van het monument was het echter gelukkig, dat koning Lodewijk het in een paleis deed veranderen. Want, gelijk reeds werd opgemerkt, die verandering geschiedde met veel pieteit, en zoo bezitten wij nu het gebouw in den toestand, waarin het verkeerde, toen het in 1808 door het toenmalig stadsbestuur werd ontruimd.

Men stelle zich eens voor, hoeveel er nu aan het gebouw zou zijn gewijzigd, indien het raadhuis gebleven ware!

Jacob van Campen heeft zijn plan gemaakt met het oog op den toenmaligen regeeringsvorm der stad, die niet de minste overeenkomst meer vertoont met den tegenwoordigen. Die regeeringsvorm is in den plattegrond op meesterlijke wijze verzinnelijkt. Plaatst men zich midden in de Burgerzaal, met het gelaat naar het oosten, dan heeft men aan zijn rechterhand de vertrekken van burgemeesteren en thesaurieren, die de eigenlijke machthebbers waren. Aan zijn linkerhand vindt men de kamers van de vroedschap en van de colleges, die in minder aanzien stonden. In de as, tusschen beide helften, zijn de vertrekken, die aan de gerechtigheid gewijd waren, wier uitoefening als het hoogste der stadsrechten gold. Daarom bevindt zich de vierschaar in het vooruitspringend middenpaviljoen, waar ook de regeerende burgemeesteren en schepenen vertrekken hadden. Doch terwijl de eersten, aan de rechterhand, daar voortdurend vertoefden, kwamen de laatsten daar alleen, als er recht gedaan moest worden, en dan nog slechts aan de linkerhand. Bij het uitspreken der vonnissen zaten schout en schepenen in de vierschaar. Doch om duidelijk te maken, dat ook zelfs dan nog burgemeesteren de eersten waren, was het venster aangebracht, dat dezen heeren gelegenheid gaf, in de vierschaar uit te zien.

En het is de moeite waard op te merken, hoe Jacob van Campen, bij al deze symboliek, toch ook de eischen, die de praktijk stelde, tevens bevredigde, Gelijkstraats plaatste hij aan de rechterzijde de wisselbank, de instelling, waaraan Amsterdam voor een groot deel zijn bloei dankt, de linkerzijde richtte hij voor het bewaren der gevangenen in, die langs trappen, voor het publiek niet toegankelijk, zoowel naar de kamer van schepenen als naar de justitiekamer konden worden gebracht. De voorname zalen maakte hij hooger dan de andere vertrekken, waarboven hij kamers aanbracht, die door de hoofdtrappen op gemakkelijke wijze konden worden bereikt.

(Wordt vervolgd.)

DE ONTWORPEN AMSTERDAMSCHE BOUWVERORDENING.

Slot.

Het derde hoofdstuk „van het sloopen" bevat maar vier artikelen, en kan hier onbesproken blijven. Van meer belang voor onze lezers is het vierde: „van de veiligheidsvoorschriften, bij de uitvoering van werken in acht te nemen." Zulke voorschriften zijn wel goed, zal men zeggen. Wij zullen het niet tegenspreken, maar vragen ons af, wat er gebeuren moet, wanneer er op een werk een ongeluk voorvalt, ofschoon de voorschriften in acht zijn genomen. Voor den strafrechter blijft dan de bouwer de verantwoordelijke persoon. Het prestige van het bouwtoezicht krijgt in zulke gevallen echter een knak.

Nemen wij, bijvoorbeeld eens Artikel 293. Dit bepaalt: „Wanneer bij het verrichten van werkzaamheden naar het oordeel van de Politie of van het Bouwtoezicht, gevaar bestaat voor het vallen van voorwerpen op den weg, is de uitvoerder van het werk verplicht, tot waarschuwing van de voorbijgangers, een naar het oordeel van de Politie of het Bouwtoezicht voldoend aantal personen op post te stellen."

Dit gevaar bestaat eigenlijk bij ieder bouwwerk, dat ergens aan den openbaren weg wordt opgericht. Wel is het niet voortdurend aanwezig, doch het kan zich ieder oogenblik voordoen. Noch de Politie, noch het Bouwtoezicht zijn in staat, te beoordeelen, wanneer dit gevaar zal ontstaan, daar zij niet voortdurend zich op het werk bevinden. Nog niet zoo heel lang geleden viel te Amsterdam, van een der hemelkrabbers aan het Damrak in aanbouw, een voorwerp op een toevallig daar voorbijgaand Hagenaar, die op de plaats dood bleef. Zou zulk een ongeval voorkomen zijn, als de nieuwe Bouwverordening toen reeds in werking was geweest. Niemand, die dit zal gelooven. Doch dan heeft men aan Artikel 293 al zeer weinig.

Niet minder dan drie en twintig voorschriften worden in Artikel 295 omtrent steigers gegeven. Zal het Bouwtoezicht echter bij machte zijn, voor de behoorlijke naleving dier voorschriften te waken? En als het daartoe niet bij machte is, neemt het dan niet een verantwoordelijkheid op zich, die in meer dan een zin uiterst gevaarlijk kan worden?

Verschillende bepalingen der tot dusver geldende Bouwverordening zijn in het ontwerp overgenomen. Zij betreffen den rook van hei- of hijschwerktuigen, het doen zakken, rijzen of vernieuwen van balklagen, enzoovoorts, die allen goed gewerkt hebben.

Nieuw zijn de bepalingen omtrent noodleuningen om trapgaten en liftkokers, en omtrent de verplichting van bouwers, om voor drinkwater, privaten en schaftlokalen op het werk te zorgen. Deze bepalingen hebben zeker nut.

Wat in het vijfde hoofdstuk omtrent „het gebruiken van bouwwerken en erven", of in het zesde hoofdstuk omtrent de „uitvoering van wetten" wordt bepaald, kan hier onbesproken blijven. Ook naar de „overgangs- en slotbepalingen van het zevende hoofdstuk zullen onze lezers niet benieuwd zijn.

Vatten wij onze beschouwingen in een oordeel over het geheel samen, dan moeten wij erkennen het volkomen eens te zijn met de in den aanhef van dit opstel genoemde commissie, die in haar adres aan den Gemeenteraad zegt: „De algemeene indruk, door de ontworpen regeling gewekt is, dat zij een te eenzijdig-strengen geest ademt; dat zij zal leiden tot een hinderlijke vrijheidsbeperking en tot onnoodig verlies van tijd, arbeid en geld; dat zij aan het Bouwtoezicht een overmatig gezag toekent, waaraan de beoefenaren van het bouwvak, zoowel ontwerpers als uitvoerders, hoewel volgens de wet bij hen de verantwoordelijkheid berust, zijn overgeleverd; dat zij, ondanks het groote aantal van bepalingen, toch nog op zoovele punten de gelegenheid tot aanvulling openbaart, dat het bezwaar van den thans bestaanden onzekeren toestand bestendigd blijft. Het groote publiek zal in slaap gesust worden, zich ten onrechte bij een dergelijke verordening veiliger dan ooit wanen, zoodat zal toenemen het bouwen door feitelijk onbevoegden die, na zich op de een of andere wijze in het bezit van een ontwerp te hebben gesteld, het bij de uitvoering laten aankomen op de contrôle door het bouwtoezicht. Deze toestand zal in hooge mate strekken ten nadeele van het bouwvak in het algemeen."

Het strenge vonnis, hier over het ontwerp geveld, is rechtvaardig. Maar wie is de schuldige, die getroffen wordt? De Amsterdamsche Raad? Van schuld vrij te pleiten is die zeker niet, maar de eigenlijke schuld draagt de woningwet, die met zooveel enthousiasme door de talrijke dames en heeren, die „sociaal werk" meenen te doen, werd ontvangen. Toen het ontwerp van die wet openbaar is gemaakt, hebben wij er op gewezen, dat het allen schijn had, alsof men bij dit ontwerp, op Duitschen leest geschoeid, bijzonderlijk Amsterdam in de gelegenheid had willen stellen, om eens flink aan het reglemen-

teeren te gaan. Na al de misères, die de hoofdstad met haar bouwtoezicht beleefd had, leek het, of zij revanche wilde nemen, toen zij den tegenwoordigen zeer hoog bezoldigden Directeur aanstelde. Die heeft, wij zijn daar zeker van, gegeven, wat men van hem verwachtte, gelijk ook een vat uitgeeft, wat het inheeft. Wie een glas bier wil drinken, moet geen pijp wijn aanslaan. De Amsterdamsche Raad, van het bier der practijk genoeg hebbend, wilde het nu eens met den wijn der theorie beproeven.

Wij vreezen, dat men ook van deze proef niet veel genoegen zal beleven. Want het ontwerp zal, hoe het ook geamendeerd moge worden, als het eenmaal verordening is zóóveel bezwaren doen rijzen, dat B. en W. al spoedig met de handen in het haar zullen zitten.

Toch is het maar te hopen, dat het ontwerp bij de openbare behandeling niet al te zeer wordt geamendeerd. Want gemeenteraden zijn nu juist niet de lichamen, om zelfstandig op te treden. Wat er op deze wijze van een ontwerp terecht komt leert de Drankwet.

Dan blijft er nog een bezwaar. De reeds genoemde commissie wijst er op, als zij zegt „te erkennen, dat de woningtoestanden te Amsterdam voor verbetering vatbaar zijn, waarbij het streven ook naar een beter type moet gericht wezen, edoch door te strenge bepalingen als deze plotseling in te voeren zal de bouw van goedkoope woningen voor particulieren vaak bezwaarlijk zoo niet onmogelijk gemaakt worden, daar de huren niet voor de verhooging vatbaar zijn."

Het zou toch waarlijk al te dwaas zijn, als maatregelen, die *verbetering* van de volkshuisvesting beoogen, in de practijk zouden blijken juist tegenovergesteld te werken. Philantropen begaan zulke goedgemeende vergissingen dikwijls. Philantropische zin heeft tot het maken der Woningwet gedreven, philantropische zin zal ook den Gemeenteraad van Amsterdam bij het vaststellen zijner Bouwverordening leiden. Het zou wel jammer zijn als dit alles op een vergissing moest uitloopen.

OVER HERALDIEK.

Naar aanleiding van hetgeen de Heer Jhr. Mr. Victor de Stuers in ons vorig nummer schreef brengen wij het volgende onder zijn aandacht.

Schuingeplaatste schilden komen voor:

1394. Zegel van Albrecht van Beieren;
1395. Zegels van Aernout van Moermont, Godevaert van der Dijlse, Claus van den Werve en Peter van Lyere;
1404. Zegel van Albrecht van Beieren;
1405. Zegel van Willem VI;
1406. „ „ „
1411. „ „ „
1418. Zegel van Amsterdam;
1418. „ „ Schiedam;
1422. „ „ Jan van Beieren;
1428. „ „ Philips van Bourgondië;
1451. Grafzerk van Jan van Egmont te Egmont op den Hoef;
1454. Zegel van Philips van Bourgondië;
1462. „ „ Karel van Bourgondië;
1469. Grafzerk van Catharina van Bourbon te Nijmegen;
1474. Zegel van Jan Wouterszoon;
1474. Grafzerk van den heer van Schagen, Rijksmuseum;
1479. Grafzerk van Gerrit van Berkenrode in de Groote kerk te Haarlem;
1490. Spaarnwouderpoort te Haarlem;
1511. Orgelgalerij in de Groote kerk te Alkmaar.

Hierbij zou nog gevoegd kunnen worden de zerk van Floris V in die zelfde kerk. Ook op de zegels der Hollandsche en Henegouwsche graven ziet men de vorsten, die te paard zijn voorgesteld, hun schild schuin houden. Op de tegenzegels zijn dubbele of enkele adelaars voorgesteld, die op hun borst het schild rechtstaande hebben, gelijk dit tot den laatsten tijd der middeleeuwen gebruikelijk is gebleven.

In de 15e eeuw zet men de schilden soms rechtop, een gebruik dat echter pas in de 16e eeuw algemeen wordt, en verband houdt met het in zwang komen der tenanten, die bij een schuin staand schild niet goed geplaatst konden worden, zooals de reeds genoemde zerk te Egmont, een zegel van Jan van Wtkerken van 1426 en dat van Karel den Stouten doen zien.

Dat het schuin plaatsen van het schild wel een bewijs van eer was wordt aangetoond door de oude wapenboeken, bijvoorbeeld dat van Sibmacher. Dat ook omstreeks 1570 het oude gebruik nog niet vergeten was, ziet men aan de wapens die op de noordelijke koorbanken der Groote kerk te Haarlem voorkomen. Alle figuren richten zich daar naar de plaats, waar eens het ciborium stond.

Dat men een wapen van Karel den Stouten niet op een schild van Floris V moet aanbrengen is een zoo van zelf sprekende eisch, door het gezond verstand gesteld, dat wij daarbij niet langer behoeven stil te staan.

In het jaar 1897 heeft men een wapen voor H.M. de Koningin ontworpen, waarvan de beschrijving dus begon: „In het ontwerp is het schild ruitvormig, volgens de regelen der heraldiek, wijl het hier eene Vrouwspersoon betreft." Wij hebben destijds er op gewezen, dat het ruitschild pas in zwang kwam toen de wapenkunst in verval geraakte. De zeer fraaie zegels van Maria van Bourgondië vertoonen *geen* ruitschilden. Zij heeft slechts de leeuwen, die haar vader als tenanten gebruikte, door engelen doen vervangen. Maria was regeerend vorstin. Maar haar grootmoeder. Isabella van Bourgondië, die geen regeerend vorstin was, gebruikte in 1454 het ruitschild, door een engel gehouden.

Regel was dus in de 15e eeuw, dat alleen niet-regeerende vorstinnen een ruitschild voerden. Er bestond dus geen aanleiding om Koningin Wilhelmina voor haar persoonlijk wapen een ruitschild te geven.

Het was zeker niet ongepast, dat Maria van Bourgondië een schild voerde, waarvan de vorm die was van een voor het gevecht bestemd verdedigingswapen; immers zij trad in alle rechten van haar vader. Met koningin Wilhelmina is het een zelfde geval.

Tegen officieele kunst hebben wij altijd gestreden. Maar wij hebben er geen bezwaar tegen, dat voor het rijkswapen een type wordt vastgesteld, dat op munten, stukken, zegels, kortom overal waar het rijk dit wapen gebruikt, moet worden gevolgd.

Wij gelooven met het bovenstaande de in ons vorig stukje neergeschreven stellingen voldoende te hebben gemotiveerd. Wil de geachte inzender nu het „gewaagde" dezer stellingen ook zijnerzijds motiveeren, dan zullen wij gaarne het „Audi et alteram partem" in acht nemen.

VEREENIGINGEN.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Onder leiding van den voorzitter, den Heer A. Salm GBz., werd op 30 dezer de 91e algemeene vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gehouden.

Uit het jaarverslag bleek o. a. dat het aantal leden 660 bedraagt tegen 635 een jaar geleden. In het verslag wordt het verlies betreurd van de eere-leden Gugel te Delft, Pedro d'Avilla te Lissabon, Théophile Fumière te Brussel en een 12-tal gewone leden.

Omtrent het examen voor bouwkundig opzichter wordt vermeld, dat van de 55 geëxamineerden 21 het diploma verwierven. Op de prijsvraag van een ontwerp voor een vaste brug waren ingekomen 12 antwoorden.

Overeenkomstig de conclusie van het rapport der commissie van financiën werd de rekening en verantwoording over 1904 goedgekeurd.

In plaats van de aftredende niet herkiesbare hoofdbestuurders, de heeren Verheul, Hartman en den voorzitter Salm, werden gekozen de heeren G. W. van Heukelom, te Breda, W. J. de Groot, Amsterdam, en P. A. Weeldenburg, Rotterdam.

De voorzitter bracht dank aan de afgetreden leden voor hetgeen zij voor de maatschappij hadden gedaan, terwijl de Heer Posthumus Meijjes aan den aftredenden voorzitter warme hulde bracht voor wat hij gedurende 8 jaren van zijn leiding voor de maatschappij heeft gedaan (applaus).

In de plaats van den Heer Salm werd de vicevoorzitter, de Heer Ed. Cuypers op voorstel van den Heer Posthumus Meijjes bij acclamatie tot voorzitter benoemd. Al de gekozenen namen de benoeming aan.

Uit de mededeelingen aangaande het rapport van beoordeelaars der prijsvraag bleek, dat voor het ontwerp vaste brug geen der ontwerpen eerste of tweede prijzen waren waardig gekeurd, doch dat werd voorgesteld de geldelijke belooningen onder vier der mededingers te verdeelen, wanneer zij daartoe bereid zijn, wat dan later bekend zal gemaakt worden.

De begrooting voor dit jaar werd vastgesteld op ƒ 14,320.

Als plaats voor de September-vergadering werd Zuidelijk Limburg gekozen, met nader op te geven plaats en een eventueel bezoek aan Luik.

Hierna werd een bezoek gebracht aan het Stedelijk Museum, ter bezichtiging van de Sophia Augustastichting en het Geschiedkundig Medisch-pharmaceutisch Museum.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Dank zij het initiatief van dr. Brandes, voorzitter van de Vereeniging voor oudheidkundig onderzoek, is bij de Boroboedoer, aan den kant van Mendoet, een Sivaïtische tempel ontdekt, waarvan het bestaan wel vermoed werd, doch die tot nu toe te vergeefs gezocht was, hoewel er reeds voor jaren naar was gegraven. De tempel zelf ligt in puin, maar er zijn wonderschoone beelden gevonden, zoo goed als onbeschadigd welke in schoonheid van vorm alle Parambananse verre overtreffen. Is de geleerde doctor de ontdekker van dezen schat van ongekende waarde, de grootste lof komt toe aan den heer L. Melville, lid van genoemde vereeniging, onder wiens deskundig toezicht de uitgraving heeft plaats gehad en die met de uiterste zorg en voorzichtigheid te werk is gegaan.

Nog een ander schoon werk is nabij Boroboedoer, door dr. Brandes verricht. De daar bestaande Tjandi Poon was door den loop der tijden met een reusachtigen randoealoesboom samengegroeid, waardoor het bovenste gedeelte van de fraaie Azarrdi geheel verwoest was. Dr. Brandes heeft dezen boom met de grootste nauwgezetheid opgeruimd en de hier en daar verspreide stukken van den tempel bijeengezocht, zoodat het hem mogelijk was, den tempel tot zijn oorspronkelijken toestand terug te brengen. Een fotografische afbeelding van dit gewrocht der oudheid is bij den fotograaf Cephas te Solo te zien en wordt in den handel gebracht. Het was voor dr. Brandes een uiterst moeilijk werk, de verspreide deelen tot den vereischten vorm terug te voegen.

— Door opgravingen op het eiland Stegina, onder leiding van prof. Furtwängler, is een merkwaardige voorhistorische stad ontdekt op den top van den Oros, den hoogsten berg op het eiland. Merkwaardig is de overeenkomst van het gevondene met de uitkomsten van Schliemann's vondsten te Troje.

BINNENLAND.

Amsterdam. Naar het „Hblad" vernomt is bij B. en W. alhier, weder een plan voor de bebouwing van het oude Beursterrein ingekomen. Er bestaat daar ter stede een combinatie, die voor het terrein een bod gedaan heeft van ƒ 700,000 met het doel daarop een hotel-restaurant te bouwen zonder winkels. Het kapitaal er voor is bijeen. Dit plan zou bij degenen, die daarover te oordeelen hebben de voorkeur verdienen boven dat van den heer G. de Feure.

De ontwerper der plannen is de architect G. van Arkel, wien eventueel de bouw van dit hotel zou worden opgedragen.

— In het gerestaureerde Raadhuis te Jisp (N.-H), is verleden week Vrijdag de eerste Raadszitting gehouden, waarmede het gebouw in gebruik is genomen.

Volgens het plan van den Heer J. F. L. Frowein, arch. te 's Gravenhage, uitgevoerd door den Heer D. Stam Mz., te Wormerveer, is het werk thans voltooid. Krachtigen steun mocht de gemeente verwerven zoowel van Rijkswege als van kunstliefhebbers. Toch hebben de kosten de raming ver overtroffen en blijft er inwendig nog te doen over.

Intusschen is behouden gebleven een der fraaiste gebouwen uit de 17e eeuw ten platteniande van Noord-Holland, een sieraad voor dorp en gewest.

Het gebouw wordt ter bezichtiging opengesteld elken Zondag van 12 tot 4 uur, en op Woensdag, Donderdag en Vrijdag van 12 tot 1 uur.

Apeldoorn. Behalve de restauratie van het Oude Loo zullen binnenkort ook belangrijke nieuwe werken op het vorstelijk landgoed tot uitvoering komen.

De plannen en teekeningen voor de nieuwe stallen op „het Loo" zijn gereed en goedgekeurd; de kosten zijn op ongeveer 2 ton begroot. Binnenkort kan de aanbesteding tegemoet gezien worden.

Edam. De gemeente Edam heeft den dood te betreuren van een zijner beste burgers. Op ongeveer 55-jarigen leeftijd is, tengevolge van een ongeluk hem op de stoomtram te Oegstgeest overkomen, overleden de Heer A. H. D. Rups, architect van het hoogheemraadschap der Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West Friesland.

In de plaats zijner inwoning was hij in allerlei nuttige betrekkingen werkzaam: in schoolcommissie, kerkvoogdij, kerkeraad enz. had hij vele jaren zitting.

Als bouwkundige verwierf hij zich een gevestigden naam. Een aantal scholen, kerken, stoomgemalen, bruggen en sluizen zijn onder zijn toezicht op voortreffelijke wijze uitgevoerd. De groote stoomspinnerij te Edam is mede door hem gebouwd.

Haarlem. De Commissie van het Museum van Kunstnijverheid heeft dezer dagen nogmaals bij afzonderlijke circulaire alle belangstellenden uitgenoodigd, door het inzenden van eenige voorwerpen, deel te willen nemen aan de retrospectieve afdeeling van de Tentoonstelling in verband met de opvoeding van het kind, te houden van 15 Juli tot 15 September a. s. Deze afdeeling toch, zoo zegt de circulaire, kan door Uwe medewerking de meest aantrekkelijke der tentoonstelling worden, daar het kind in vroegere dagen van af zijne geboorte door degelijke en schoone voorwerpen, die voor zijne kleeding, zijne spelen, zijn onderwijs dienden, werd omringd.

De in het Museum aanwezige vertrekken, die verschillende tijdperken van ons nationaal meubilair vertegenwoor-

digen, zullen als waardige achtergrond deze inzendingen tot hun volle recht doen komen.

De voorwerpen zullen met de meeste zorg worden behandeld en tegen brandschade worden verzekerd, terwijl het uit- en inpakken en het franco terugzenden voor rekening van het Museum plaats heeft.

Indien U door Uwe medewerking tot het welslagen dezer tentoonstelling wilt bijdragen, dan verzoekt de Commissie beleefd opgave daarvan, of directe toezending der voor de tentoonstelling bestemde voorwerpen te richten aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, den Heer A. E. von Saher.

TIEL. De heer C. van Weerden heeft verleden week bij zijn zilveren ambtsfeest als architect der gemeente vele blijken van belangstelling ontvangen: van het Gemeentebestuur een zilveren theeservies; — van den gemeentesecretaris, den gemeente-ontvanger, den directeur der gasfabriek en de beambten ter secretarie bloemgeschenken; van het college van brandmeesters en de patroons in de bouwvakken en aanverwante vakken twee bronzen beelden, voorstellende: „Gloire au Travail" en „Travail", beide op zuil met inscriptie en van het veerpersoneel een zuil, waarop de veerpont is aangebracht. Er werd in de nabijheid veel gevlagd en het stedelijk muziekkorps bracht hem een serenade met fakkellicht.

De jubilaris mag dus zeker met voldoening op een feestdag terugzien, waarbij zoo van alle zijden gebleken is, dat men zijne verdiensten zoowel als zijne persoonlijke eigenschappen weet te waardeeren.

PERSONALIA.

— Gedep. Staten van Drenthe hebben aan den heer W. Postma op verzoek eervol ontslag verleend als hoofdopzichter bij den provincialen waterstaat.
Hij was daarbij sedert 1866 in dienst.

— Bij den Waterstaat en B. O. W. in Ned. Indië zijn:
Tijdelijk belast: met de waarneming van architect de opzichter 1e kl. W. H. Guldenaar.
Geplaatst: in de res. Soerabaja de wd. opz. 3e kl. L. J. M. Burgemeestre: in de res. Semarang de wd. opz. 3e kl. W. E. Portier.
Gesteld: met aanstelling tot burgerlijk ambten. ter beschikking van den algem. secret. P. R. W. van Gesseler Verschuir.
Belast: voor den duur van het aan den leeraar in de wiskunde en het lijnteekenen bij de H. B. S. te Soerabaja, M. F. Onnen, verleend verlof, met de waarneming dier betrekking, de werktuigkundige ingenieur C. J. van Vliet.
Verleend: wegens langd. dienst, één jaar verlof aan den ing. 1e kl. A. Vroesom de Haan; aan den architect bij den waterstaat J. C. A. Torré en aan den bouwk. ambtenaar 2e kl. bij den aanleg van staatsspoorwegen F. de Vink; aan den leeraar in de wiskvnde en het lijnteekenen bij de H. B. S. te Soerabaja M. F. Onnen.

— De heer J. H. Tonnaer, architect en lid van den gemeenteraad te Delft, zal met Augustus als zoodanig ontslag nemen, wegens vertrek uit de gemeente naar 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

Directeur-Ingenieur, in een bloeiende Machinefabriek (Naamlooze Vennootschap) met gelegenheid Deelgenoot te worden, vereischte diploma als werktuigkundig Ingenieur.
Adres onder het no. 16412 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

Opzichter-Teekenaar. Zie Adv. in dit no. (1)

Tegelschilders bij P. A. van Riemsdijk & Co., Blauwburgwal 28, Amsterdam. (1)

Meubelteekenaar, moderne en oude stijlen op groote Fabriek. Br. letter P E 93, „N. v. d. D." (1)

Eerste Teekenaar aan een der grootste meubelfabrieken in Nederland. Br. lett. J U 18 „N. v. d. D." (1)

— Scheepsteekenaar. Brieven letters K. O. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Brieven onder No. 8841, bureau „Het Vaderland", te 's Gravenhage. (2)

— Uitvoerder bij een aannemer hoofdzakelijk voor kunstwerk, ook bekend met grondwerk.
Adres onder no. 26557, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Onderbaas direct, bekend met égaliseeren van duinen. Brieven onder no. 26554, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundige op een fabriek in Zuid-Holland, gehuwd, P.G. voor vast. Brieven letter P. F. Alg. Adv. Bureau D. Y. Alta, Amsterdam. (2)

— Meubelteekenaar, zoowel in de oude als moderne stijlen. Brieven letter N. J. 170, Nieuws v/d Dag. (2)

— Aankomend Opzichter-Teekenaar bij een Architect ten plattelande, direct. Br. onder lett B. C. 274, Nieuws van den Dag. (2)

— Constructeur op een machinefabriek voor moderne stoomwerktuigen. Brieven lett. H. K. K. Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

Teekenaar Opzichter voor vast te 's-Gravenhage. Salaris naar bekwaamheid. Brieven onder No. 26478 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundige. Zie Adv. in no. 19. (2)

— Opzichter voor kerkrestauratie. Zie adv. in no. 21. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek., 19—40 j., *f* 45—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—40 j., *f* 75—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., *f* 55 's maands.
5 Waterb. Opz.-Teek. 23—46 j., *f* 60—*f* 80 's maands.
5 Werktuigk. Teek., 21—27 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
2 Electrotechniker. 23—25 j., *f* 45—*f* 125 's maands.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 10 Juni 1905. No. 23.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

1655—1905.

door A. W. WEISSMAN.

Vervolg van blads. 173.

Gaan wij nu over tot het beschouwen van het gebouw, gelijk het zich tegenwoordig vertoont. Wij betreden het door een van de zeven ingangen aan den Dam en komen dan in een overwelfde galerij, die oorspronkelijk geen deuren had. In 1808 zijn de tegenwoordige deuren gemaakt en toen werden de daar achter gelegene weggenomen; de zware duimen, waaraan zij hingen, zijn echter nog zichtbaar.

Vroeger werd de Burgerzaal bereikt langs twee trappen, achter de Vierschaar gelegen. Sinds echter in 1808 noordelijk van de Vierschaar het wachtverblijf der soldaten is ingericht, wordt de aan die zijde gelegen trap niet meer gebruikt en is zij door een houten vloer aan het oog onttrokken.

De Vierschaar is nog vrij wel in den ouden toestand. De ongenoemde, die in 1809 „Het Tegenwoordig Amsterdam" beschreef, zegt, dat het vertrek toen als kapel door koning Lodewijk Napoleon werd gebruikt, en deelt omtrent de inrichting het volgende mede. „Een deftige eenvoudigheid heerscht in dit Godgewijd Bidvertrek; het net versierd Altaar en een schoon bewerkt kruisbeeld van den Verlosser uitgezonderd, ziet men er volstrekt geene der sieraden, welke anders in de Roomsch-Catholijke kerken in menigte gevonden worden. De kapel is niet groot en kan dus maar een kleine gemeente bevatten, dewelke alleen uit de hovelingen en eenige andere aanzienlijke personen of hooge rijksambtenaren is samengesteld. Op hooge feestdagen of bij andere plegtige gelegenheden gaat de Godsdienstoefening met een uitgelezen Muziek vergezeld, zijnde het Orchest alsdan boven de Loge van den Koning geplaatst. De zijwanden zijn op eene zindelijke wijze behangen en in de gehecle kapel heerscht eene donkerheid, welke ten volle overeenstemt met het plegtstatelijke doel, waarvoor dit lokaal geschikt is. Van het beeldwerk en de overige zinnebeeldige versierselen der voormalige Vierschaar is niets te zien, zijnde alles door het behangsel overdekt."

In deze beschrijving wordt geen melding gemaakt van het groote witmarmeren beeld van den H. Ignatius Loyola, dat in deze kapel moet hebben gestaan en, na vele jaren in een der kelders van het gebouw te zijn opgeborgen geweest, nu in het museum „Amstelkring" berust. Van hetgeen koning Lodewijk hier liet aanbrengen is alleen nog de galerij voor de muzikanten aanwezig, die later werd dichtgemaakt en nu een kamertje vormt, dat het interieur ont-

siert en welks verwijdering zeer gewenscht zou zijn.

De regeerende Burgemeesteren zetelden in het vertrek ten zuiden van de Vierschaar. Hun kamer was toegankelijk uit de Burgerzaal. Boven de deur was eertijds fraai beeldhouwwerk te zien, dat een ongenoemde, die in 1737 het stadhuis van Amsterdam beschreef, dus vermeld: „Hier vertoont zich een rond, sierlijk met zinspeelingen op deese kaamer passende, uitgehouwen. Twee naakte kindertjens steeken de roomsche bondelen en gerichtsbijl omhoog, voor haar staat aan ijdere zijde een Arend, waarvan de eene een deel zaamgebondene pijlen en de andere de slangenróe van Merkurius in zijne klauwen heeft; het overige is met kranssen en vruchten gevult." Dit fraaie beeldhouwwerk werd in 1808 achter spiegels verborgen, die men tot dusver niet heeft verwijderd, ofschoon dit gemakkelijk zou kunnen geschieden.

Hooger zag men „een konstig taafreel, Merkurius met zijn fluit toeleggende om den hondertoogigen Argus, dien de schoone koe te bewaaren gegeven was, in slaap te speelen, om van zijn pand meester te worden." Dit zeer fraaie relief van Quellijn wordt nu door gordijnen, die daar echter geen zin hebben, aan het oog onttrokken. Het verwijderen van die gordijnen zou het aanzien der zaal ten goede komen. Burgemeesterskamer werd in 1808 als ontbijtkamer van koning Lodewijk ingericht, een bestemming, die zij sedert behouden heeft. Om haar te verbinden met de zaal van den Oud-Raad werd onder de noordelijke schouw dezer laatste kamer een deur gemaakt, die echter den schoorsteen in Burgemeesterskamer vrijliet. Die schoorsteen, met zijn marmeren Jonische zuilen, zijn fries met den triumftocht van Fabius Maximus en de schilderij van Lievensz, verbeeldend hoe Fabius voor zijn zoon, die Consul was, van het paard steeg, levert een fraai geheel op. Vondels vers is nog onder de schilderij te lezen.

In 1737 vertoonde zich het vertrek aldus: „Ter kaamer intreedende, ziet men ter rechterhand de taaffel daar de regeerende Heeren haar zitplaats hebben, zijnde aan dezelve gehecht een schroef, om 's Statszeegel aan haare brieven, verklaaringen en andere stukken, zulks behoevende te drukken." Hoe de heeren daar zaten beschrijft Jan Fokke aldus: „Voor den schoorsteen is de langwerpige, vierkante tafel, die met een fraai tapijt bedekt is. Ook staan hier vier fraaije stoelen, met groen fluweel bekleed, en, zoo als ook de kussens, met stads-wapen in goud en zilver versierd. De voorschreven tafel en stoelen staan op een kostbaar tapijt, waarmede de grond der kamer bedekt is." Deze meubelen worden thans in de kamer van den Burgemeester door het Dagelijksch Bestuur der Gemeente bij zijne vergaderingen op het Prinsenhof gebruikt.

Tegen den noordelijken muur dezer kamer hingen twee schilderijen, die zich nu in de kamer van den Burgemeester op het Prinsenhof bevinden. Het eene is het gezicht op het oude stadhuis „naar 't leven geteekend in 't jaer 1641 en geschilderd in 't jaer 1651" door Pieter Saenredam. Het andere is het nieuwe stadhuis, door Jacob van der Ulft in 1667 geschilderd.

De zuidelijke wand was versierd „met een tafel van zwarten toetssteen, waarop het bekende vaers van den Dichter Constantyn Huygens door eenen Elias Norki gesneden is." Dit kunstwerk wordt nu in het Stedelijk Museum bewaard.

Twee schilderijen van Jan Bronkhorst, de „Burgemeesterlijke agtbaarheid" en „kinderen met de bondelbijl en keizerlijke kroon" versieren de zoldering. Voorheen zag men in de vier overige vakken de wapens van Joan Huydecoper, Cornelis de Graeff, Joan van de Poll en Hendrik Dirksz Spiegel, de eerste Burgemeesteren, die hier zitting namen. Deze wapens zijn in 1808 overgewit.

Burgemeesterskamer werd bereikt door een portaal, waarnaast een kamer voor boden, die door een venster in de groote galerij uitkomend, licht kreeg, aanwezig was. In dit vertrek heeft koning Lodewijk een houten wenteltrap laten maken, die toegang geeft tot de kamer in de tusschenverdieping, welke vroeger alleen over de pui te bereiken was.

Het venster, waarvoor Burgemeesteren zaten, als er in de Vierschaar vonnis werd geveld, is door koning Lodewijk in glasdeuren veranderd, die toegang gaven tot de loge van de kapel. Aanvankelijk schijnt geen raam aanwezig te zijn geweest, daar de dag door Quellijn met zeer fraai beeldhouwwerk in wit marmer is versierd.

Burgemeesterskamer had nog een deur, die naar de pui leidde en nog aanwezig is. In 1674 werd, aan de buitenzijde, boven die deur geschilderd:

„'t Onlangs door 't Frans gewelt
Vernedert Nederland,
Gaand, als dat was gestuit,
In't Britsche Vree Verbaut,
Droogt, in d'Orangie Zon,
De tranen uit haar oogen."

Dit zegt althans de ongenoemde, die in 1737 het Stadhuis beschreef. In 1758 vermeldt Jan van Dijk, dat dit gedicht boven de Justitiekamerdeur prijkte, doch hij zal zich hebben vergist. Want die deur zagen de Burgemeesters, als zij de pui betraden, en daar paste zeker het andere vers beter, luidende:

O! Burger Vaderen,
Gebiedend aan het IJ,
Dat dit, tot vreugd van u
En Stad en Staat, gedij:
So komt God onvoorsiens
't Vernederde verhoogen.

Tegenwoordig zijn deze opschriften niet meer zichtbaar; misschien zijn zij wel reeds in 1795 verwijderd.

De zaal ten zuiden van Burgemeesterskamer, waar de Oud-Raad zijn bijeenkomsten hield, placht Burgemeestersvertrek te worden genoemd. Zij werd bereikt door een deur aan de zuidwestzijde, met fraai beeldhouwwerk daar boven. In 1737 was de zaal „rondsom met purper violet kameelshaar fluweel bekleedt, en 't benedengedeelte der muren gelambriceert en gemarmelt." Koning Lodewijk bestemde deze zaal tot zijn woonkamer en liet er zoo goed als niets aan veranderen. Alleen werd de reeds genoemde deur onder den noordelijken schoorsteen gemaakt en de muur aan de zuidzijde doorbroken, om een toegang naar het vroeger voorvertrek der Thesaurieren te verkrijgen. Deze zaal wordt nu Van Speykzaal genoemd, naar een schilderij, die er is opgehangen, en gebruikt voor hetzelfde doel, waartoe Koning Lodewijk het vertrek bestemde.

Hier bevinden zich twee zeer fraaie schoorsteenen, met roodmarmeren zuilen en rijkgebeeldhouwde wit marmeren friezen. Het noordelijke schoorsteenstuk is van Ferdinand Bol en verbeeldt Fabritius, die Pyrrhus' geschenken afwijst, terwijl het zuidelijke Marcus Curius voorstelt, door Govert Flinck geschilderd. De verzen

van Vondel staan nog onder deze stukken. De wapens der eerste twaalf Burgemeesteren, die hier zitting namen zijn echter niet meer onder het gewelf en naast de schoorsteenen te zien.

Jan Bronkhorst heeft acht der caissons van het gewelf met „kindertjes, die allerlei zinnebeeldige voorwerpen torschen" beschilderd. Daartusschen staat een vers van Horatius:

„Lene consilium datis stet capitolium fulgens."

Koning Lodewijk, die gaarne „zachtelijk" regeeren wilde, zal deze spreuk met genoegen hebben gezien.

In 1758 wordt melding gemaakt door Jan van Dijk van „drie schuttersgezelschappen, die voormaals in de Kolveniers Doelen op de groote zaal waren geplaatst geweest" doch nu tegen den westelijken wand van Burgemeestersvertrek hingen.

Het zuidelijke schilderij, van Govert Flink, was dat, hetwelk men nu als No. 364 in het Rijksmuseum vindt. Het middenste, van Jacob Adriaen Backer, hangt nu in de Raadszaal op het Prinsenhof, het noordelijkste, van Joachim Sandrart, berust thans als No. 1279 in het Rijksmuseum.

Zuidelijk van de zaal, waar de Oud-Raad bijeen kwam vindt men de zaal der Thesaurieren ordinaris, die door een voorvertrek toegankelijk was, en waarbij zich een „besoigne cabinet" aansloot.

In 1737 prijkte het voorvertrek met „een hemelsblaauwe lucht, waarin allerhande gevogelte zweeft" als zolderstuk. Jan van Dijk noemt dit schilderwerk in 1758 niet. Toch schijnt het pas later overgewit te zijn, zoodat het wellicht weder voor den dag gebracht zou kunnen worden. Lodewijk Napoleon gebruikte dit voorvertrek als zijn toiletkamer, een bestemming, die het behouden heeft.

De kamer van Thesaurieren werd Lodewijk's slaapvertrek. De oorspronkelijke deur deed hij dichtmaken, en twee andere aanbrengen, waarvan één met de toiletkamer gemeenschap gaf en de andere volgens Fokke uitkwam „in een lange donkere gang, waardoor men de slaapkamer der koningin bereikt." Van des konings slaapvertrek zegt hij: „Hetzelve is eenvoudig van zindelijk Huisraad voorzien en pronkt met de beeldtenis van den Grooten Frederik van Pruissen en met dat van wijlen den verdienstelijken geneesheer Deiman; 's konings legerstede is twee trappen hoog van den grond en even als het geheele vertrek met geel satijn behangen."

Tot voor een tiental jaren bleef dit vertrek in zijn ouden staat; sinds werd de inrichting veranderd. Maar de schoorsteen, met wit marmeren zuilen „die kunstiglijk met loofwerk voorzien zijn," vertoont nog altijd de schilderij „Jozef in Egypte", door Nicolaas de Helt Stockade. De blazoenen der Thesaurieren Nicolaas Tulp en Cornelis van Dronckelaer, die het eerst in deze kamer zetelden, werden verwijderd. Ook het vers van Vondel:

„Geheel Egypte brengt den Rycksvoogt schat en have
En leeft nu zeven jaer bij 't uitgereickte graen;
Het vrije volck, door noot, wort 's Konings eigen slaven.
Eens mans voorzichtigheit kan duizenden verzaen."

is verdwenen. De derde regel zou voor den koning niet aangenaam om te lezen geweest zijn.

In 1737 hingen in deze zaal verscheidene schilderijen. Boven de deur, aan de noordzijde, bevond zich „een konstig stuk, door Brizé zeer aardig uitgewerkt, verbeeldende eenige bondels brieven en papieren, zoo geestig nagemaakt, dat het schijnt, alsof alles het verbeelde papier zelf is." Deze schilderij kan men nu in het kantoor van den Boekhouder der Publieke werken op het Prinsenhof vinden, Vondel maakte er het volgend gedicht op:

„Men riep: de Drukkonst en de Schrijfkonst zal verwildren,
Nu Holland ons verbiedt 't gebruik van Frans Papier.
Ontsla u van deez' zorg, sprak Amstels Trezorier:
Brizé bestelt Papier, als hij zich zet tot schildren.
Beziet dit Tafereel: wat ziet gij daar omhoog?
Papieren Bul en Brief, of schijn bedriegt ons oog."

„Twee schilderijen van Maria de Medicis, naar 't leven afgemaald", worden in 1737 vermeld, als in deze kamer aanwezig. Jan van Dijk zag in 1758 nog maar „een Model van de Afbeelding der koninginne Maria de Medicis, zoals het in de Secretary voor de schoorsteen in levens groote geschildert is; dit Model schijnt van A. van Dijk te wezen." De beschrijving van 1808 maakt van dit „model" geen gewag meer. De twee schilderijen van Bartholomeus van der Helst, die voorheen dit vertrek versierden hangen nu in de kamer van den Burgemeester op het Prinsenhof. Het gezicht in vogelvlucht op Amsterdam, door Cornelis Antonisz in 1536 geschilderd, dat boven de deur naar het cabinet geplaatst was, berust thans op het archief.

De zoldering van dit vertrek prijkt nog met „eenige kinderen die graanen en graanmaten, sierlijk en met groote bevalligheid torzen" en met de „vier Hemelteekens van de vrugtbaarste Maanden des jaars" gelijk zij door Cornelis Holsteijn geschilderd zijn.

In 1737 had de Thesaurie „boekenkassen," waarop eenige der Hollandsche Graven en Gravinnen, in metaal en hout konstig afgebeeld, stonden. Jan van Dijk zegt van deze beeldjes, die nu in het Rijksmuseum berusten, niets. Misschien hebben zij zijn aandacht niet getrokken. Maar hij schrijft: „over de zitplaats der Heeren Thesaurieren hangen noch twee Schilderijen, verbeeldende het vereeren der Keizerlijke kroon, door Maximiliaan, aan het Wapen der Stad, zonder twijfel Modelle voor de Raatkamer dat genoeg te zien is, maar door wien gemodelt is niet bekend." Wat hiermede bedoeld wordt, is niet duidelijk.

De beschrijving van 1809, zonder naam bij L. A. C. Hesse te Amsterdam verschenen, zegt, dat nu de „donkere gang" komt, die naar de vertrekken der koningin leidde. Een plattegrond van het gebouw, voorkomende in den „Almanach de la Cour" voor 1809, vertoont echter zulk een gang niet, en geeft aan, dat de vertrekken der koningin zich aan den noordwestelijken hoek van het paleis, dus zoo ver van die des konings verwijderd, bevonden, dat zulk een verbinding ook niet mogelijk was. Of dit plan aan de werkelijkheid heeft beantwoord, valt moeilijk uit te maken. Het werd slechts gegeven „in afwachting van een uitvoerige beschrijving van het inwendige, zoodra al de vertrekken gereed zouden zijn." Maaskamp die den eenigen jaargang van den Almanach, die gedrukt werd, uitgaf, liet in 1812 een „Novelle Statistique Historique d'Amsterdam" verschijnen, waarin hij naar den plattegrond van 1809 verwijst, als hij een beschrijving van het paleis opneemt. Daar laat hij de vertrekken, vroeger door Hortense bewoond, doorgaan voor die van Marie Louise.

Ik durf niet beslissen wie gelijk heeft. Als een gissing geef ik, dat de plattegrond van 1809 de door Ziesenis bedoelde wijze van indeeling te zien geeft, die echter door Lodewijk Napoleon gewijzigd is, en

die men pas heeft gevolgd in 1811, toen het paleis voor Keizer Napoleon werd ingericht.

De Secretarie bestond aanvankelijk uit een hooge overwelfde middenzaal, met kleinere vertrekken aan weerszijden. In 1737 wordt gezegd: „Langs de breedte van de kamer is een gaanderij, daar verscheiden kassen staan, in welke allerlei oude boeken, protocollen, registers en notarieele stukken bewaart worden." Koning Lodewijk gebruikte het oostelijke der twee kleine vertrekken als badkamer, bestemde het westelijke voor zijn bibliothecaris, en liet de eigenlijke secretarie in twee vertrekken verdeelen, die hij voor werkkamer en bibliotheek deed inrichten. Door de verandering werden „de sierlyke vakken van het verwulft" onzichtbaar. Men vindt ze nu op de bovenverdieping, dik onder witsellagen verborgen; daar treft men ook de rijke draagsteenen aan, waarop het gewelf rust.

De schoorsteen, die niet minder fraai geweest schijnt te zijn, dan de andere schouwen, werd gesloopt, om ruimte te krijgen voor boekenkasten. Het schoorsteenstuk, een portret van Maria de Medicis, dat daar geplaatst was in een tijd, toen men deze vorstin minder bewonderde, dan vroeger, verhuisde naar het Prinsenhof, waar het nu nog in de wachtkamer van den Burgemeester prijkt. Ik weet niet, waar het „Portret van Keizer Karel den V" gebleven is, dat, volgens Van Dijk, ook in de Secretarie moet hebben gehangen.

In 1812 had de bibliotheek een ameublement met blauwe zijde bekleed, en leidde de oostelijke trap naar de keizerlijke garderobe.

De zuidwestelijke hoek van het gebouw wordt ingenomen door het vertrek, waar Thesaurieren extraordinaris zich met het beheer der verpondingen bezig hielden. De fraaie schoorsteen bleef bewaard, maar heeft blijkbaar nooit een schoorsteenstuk gehad. Het tegenwoordig relief in Empire-stijl schijnt na 1808 in stuc uitgevoerd. Toen zijn ook de „zinnebeelden" waarmede de zoldering eertijds beschilderd was, overgeschilderd.

Noordelijk van dit vertrek vinden wij de kamer van Commissarissen van kleine zaken, die in zaken onder de *f* 600 recht spraken. Zij is geheel ingericht als de vorige zaal, en haar schoorsteen en zoldering werden in 1808 op dezelfde wijze veranderd.

Volgens het werk, bij Hesse verschenen, zouden deze zalen, met de daaraan grenzende kleinere vertrekken, door Koningin Hortense bewoond zijn geweest. Hier zou, volgens een overlevering, het „Partant pour la Syrie" gecomponeerd wezen aan den vleugel van Erard, die nu op de bovenverdieping staat. De plattegrond van 1809 plaatst hier echter de woning der koninklijke prinsen, waarvan de eene vier, de andere één jaar oud was.

In 1812 werden deze beide zalen bewoond door den Prins van Neuchâtel en Wagram. De vroegere kamer der Commissarissen was toen met gele zijde behangen en gestoffeerd, het kabinet aan de noordzijde was met groen en oranje ameublement, terwijl de kamer van Thesaurieren Extraordinaris paarsche zijden stoffeering had. (*Wordt vervolgd.*)

HET MODERNE BURGERWOONHUIS.

Naar aanleiding van een Prentenboek.

Er zijn meermalen tijdperken geweest, waarin de architecten den bouw van het gewone woonhuis, het huis van den min of meer bemiddelden burger, beschouwden als een zaak, die eigenlijk met bouwkunst niets te maken had.

Deze opvatting stond dan veelal in verband met de omstandigheid, dat de gewone burger aan zijn woning geen hooge eischen stelde, maar tevreden was met een onderdak, dat aan de meest noodzakelijke behoeften voldeed, somtijds nog in vele opzichten op gebrekkige wijze.

Wij herinneren ons nog zeer goed den tijd, dat het voor dengene, die er op uit ging een huis te huren of te koopen, de hoofdzaak scheen zich zoo goed mogelijk op de hoogte te stellen van de gemakken en van de „inconvenienten" die eigen waren aan hetgeen er werd aangeboden, en hoe dikwijls bij de bepaling der keuze niet de veelheid der deugden, maar de weinigheid der gebreken den doorslag gaf.

De toenmalige speculatiebouw liet zich al even weinig gelegen liggen aan het wegnemen van gebreken als aan het uitdenken van nieuwe gemakken. De concurrentie in het vak zou hierin evenwel verandering brengen en dat zij werkelijk tot verbetering in menig opzicht geleid heeft wordt algemeen erkend.

Was verhuizen in vroeger jaren een zaak, waar men tegen op zag, waar men rijpelijk over nadacht, aleer men er toe overging, omdat men bij ervaring wist, dat verandering niet altijd verbetering was, thans ontmoet men menigmaal menschen, die voor de variatie om de twee jaren van woning veranderen en dan bijna zeker zijn telkens in de nieuwe woning weer gemakken en verbeteringen in de inrichting te vinden, die in de oude ontbraken.

In alle steden, die zich snel uitbreiden, kan men het verschil tusschen hetgeen heden gebouwd wordt en hetgeen tien jaren geleden gesticht werd duidelijk waarnemen en dit laatste steekt weer gunstig af bij wat een twintigtal jaren geleden ontstond.

De inrichting van het woonhuis, wij spreken niet van de constructie of de architectuur, is door de concurrentie in den speculatiebouw enorm verbeterd.

Architecten, die uit den aard der zaak vrij algemeen met minachting over speculatiebouw spraken, ontkennen dit thans niet meer, integendeel zij erkennen, een enkele maal, dat zij van den speculatiebouw iets geleerd hebben, maar meermalen, dat de vooruitgang in den speculatiebouw er toe heeft bijgedragen hun aandacht weder te vestigen op den bouw van het burgerwoonhuis en hun te brengen tot het besef, dat zij ook hier een ruim veld kunnen vinden om hunne artistieke neigingen tot uiting te brengen.

Veel meer dan vroeger blijkt uit hetgeen men ten onzent ziet verrijzen, zoowel als uit buitenlandsche tijdschriften en boekwerken, in welke mate thans aan bouw en inrichting van het woonhuis aandacht en zorg wordt gewijd.

Scheen het ook tot voor korten tijd, dat waar men naar voorbeelden zocht, deze alleen in Engeland te vinden waren en hoorde men ook de vrees uitspreken, dat de Engelsche Cottage het woningtype voor de geheele beschaafde wereld zou worden en alle nationale karaktertrekken in den woningbouw verloren zouden gaan, wij meenen, dat er voor een onbevangen opmerker teekenen genoeg zijn, die er op wijzen, dat voor die vrees vooralsnog geen grond aanwezig is.

In welke mate hebben niet de Fransche zeden indertijd de geheele beschaafde wereld beheerscht; toch heeft dit geen verdwijnen van alle nationale karaktertrekken ten gevolge gehad. Om welke reden zou men dus aan de thans veldwinnende Engelsche en Amerikaansche zeden een zoo ver strekkenden invloed willen toeschrijven?

Bij het algemeene streven, ook in den woonhuisbouw, naar een zich losmaken van traditie, naar eenvoudige en rationeele en bovenal origineele oplossingen, komen nationale karaktertrekken als vanzelf tot hun recht en komt, merkwaardig genoeg, de traditie toch weer af en toe om den hoek kijken.

Volksaard en traditie zijn geen dingen, die men zoo maar kan afschaffen.

Het zal den bouwmeester vooral, dan ook niet moeilijk vallen in den modernen woonhuisbouw het echt Engelsche, het Duitsche en het Nederlandsche huis van elkander te onderscheiden, trots de erkenning van den Engelschen invloed.

Reeds vroeger wezen wij op laatstgenoemden invloed, als niet te miskennen in het werk van een onzer landgenooten Eduard Cuypers. Men zie slechts zijn bekend maandelijksch prentenboek getiteld „het Huis."

Bij Julius Hoffmann te Stuttgart is nu onlangs een werkje verschenen, dat zeer veel overeenkomst heeft met Cuypers uitgave in haren oorspronkelijken vorm. Het is getiteld: „Das Haus des Bürgers" en bevat vijf cahiers, telkens een ontwerp van een vrijstaand burgerwoonhuis van F. W. Jochem. Als penschetsen geteekend zijn niettemin de ontwerpjes met veel zorg behandeld; een korte omschrijving vergezelt elk ontwerp, daaruit blijkt, dat hier gestreefd is naar typische oplossingen voor woningen van f 450—750 huurwaarde. Of deze serie van vijf cahiers door meerdere gevolgd zal worden is ons niet bekend, maar het komt ons voor, dat de samensteller wel wat in den mars heeft, dat voor de beoefenaars van den modernen woonhuisbouw waarde kan hebben. Modern toch wil hij zijn en de Engelsche cottagestijl is hem ongetwijfeld bekend, maar toch wordt men gewaar hier met Duitsch werk te doen te hebben. Waaraan, laat zich moeilijk in weinig woorden omschrijven, maar bij een aandachtige beschouwing der ontwerpen gemakkelijk met den vinger aanwijzen.

GEBRAND GIPS.

Dikwijls hoort men, ook in het bouwwezen, dat men het onderscheid tusschen de verschillende gipssoorten niet genoegzaam kent, waardoor meermalen mislukt werk ontstaat. Verschillende soorten bezitten ook uiteenloopende eigenschappen, omdat de samenstelling van het natuurlijk gesteente, evenals de wijze van het branden steeds van elkander afwijken. Als men b.v. gips voor bouwmateriaal voorschrijft en 't verzuimt van de verschillende brandingswijzen gewag te maken, dan is dit niet te verwonderen, omdat, vooral door het branden een ander product wordt verkregen, dan men wel meende te bekomen. En toch is dit van zooveel belang, dat men zich nauwelijks kan voorstellen, hoe op dit punt in onzen tijd en in vele vakkringen nog zooveel onzekerheid heerscht.

Het is algemeen bekend, dat gips slechts door het juiste branden van het gewone gesteente op bepaalde warmtegraden, hydraulisch wordt. Daar echter hydraulisch gips boven alles een materiaal is, dat alle opmerkzaamheid in het bouwvak verdient, dat reeds voor vele eeuwen bekend en hoog gewaardeerd was, zoo is het toch zonderling, dat deze erkenning slechts zwakke wortels schoot. Reeds veel is over gips geschreven, onze klassieke voorvaderen toonden ons welke hooge waarde dit materiaal bezit, dus kon het met de kennis en de toepassing wel wat beter gesteld zijn.

Het gewone gips, waarmede men vroeger de mortel — in plaats van kalk — voor het bouwen der talrijke oude kasteelen en vestingen bereidde, moest dus in de eerste plaats de opmerkzaamheid van elk land trekken, dat over goedkoope bindmiddelen niet overvloedig heeft te beschikken.

Hydraulisch gips wordt zoo hard als steen en is niet te verwisselen met het pleister- of stucgips, dat door bepaalde, meer of minder bekende bijmengsels in het z.g.n afbinden (tijd van versteenen) vertraagd wordt. Men maakt heden soms gipsdeelen, die zoo murw zijn, dat de kanten met den vinger zijn af te brokkelen, men giet ornamenten, stukadoorswerk, enz., die slechts in gesloten ruimten stand houden, maar vochtige lucht niet, vorst nog minder verdragen kunnen.

Zou het niet doeltreffend zijn, als de verbruikers bij de fabrikanten van hydraulisch gips aandrongen, op het nauwkeurig branden tot den vereischten of voorgeschreven warmtegraad, omdat voor een goed product niets anders dan dat noodig is? Als men de prachtige gipsvoortbrengselen van den nieuwsten tijd ziet, die door bijvoeging van magnesiet-smeltmiddelen vervaardigd, een indruk van porcelein maken, dan vraagt men zich af, of ook ten onzent niet iets minder geremd kan worden, om het verzuimde wat in te halen.

In gips staat ons een edel materiaal ten dienste, zooals Parijs ons zoo recht voor oogen stelt en waar gips een hoofdrol in het bouwwezen speelt. Hoe veelzijdig dit materiaal daar wordt toegepast, vermoeden slechts weinigen, heeft velen zeker doen vragen, waaraan dit grooter verbruik wel is toe te schrijven? Waarop het antwoord luidt: Aan de keuze van het ruw gesteente, aan het malen en het branden, waarbij dit laatste met de uiterste opmerkzaamheid moet worden verricht. J. L. Terneden.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Bouwk. Wbl. bericht den uitslag van de prijsvragen der Maatsch. tot bev. der Bouwkunst. Voor een ontwerp van een vaste brug over een vaart stelt de jury voor geen prijs toe te kennen, doch de geldprijzen tusschen de vier beste ontwerpen te verdeelen.

Voor foto's naar schilderachtige stadsgezichten zijn bekroond de h.h. Wouter Cool, te Rotterdam, A. J. Rühle von Lilienstern ter Meulen te Utrecht, V. G. F. Hendriks te Rotterdam, Th. van Reyn te Prinsenhage, C. J. J. Schaepman te Zwolle, H. J. Wagenaar te Arnhem en A. H. Hartkamp te Amsterdam. Voor foto's naar interieurs de h.h. H. J. Wagenaar te Arnhem, I. B. Zwanenberg te Nijmegen, I. Enserinck te Kampen en Th. van Reyn te Prinsenhage.

VEREENIGING VAN NEDERL. BOUWK. OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Op Hemelvaartsdag hield de Vereeniging van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars te Utrecht hare 2e algemeene vergadering. Aanwezig waren 6 afdeelingen.

Na een inleiding van den voorzitter, den heer J.

B. L. Keurschot, van Utrecht, werd met algemeene stemmen besloten, de vereeniging met den Bond van Technici te doen samensmelten, onder voorwaarde, dat de Bond van Technici worde gereorganiseerd.

Na eenige besprekingen werden de concept-statuten met algemeene stemmen aangenomen.

Naar aanleiding van besprekingen over mogelijke afwijzing der samensmelting door den Bond van Technici, werd ten slotte de volgende motie aangenomen:

„De 2e algemeene vergadering enz., spreekt de wenschelijkheid uit om, wanneer de Bond van Technici het voorstel tot herziening zijner statuten en samensmelting met de Ver. van Nederl. Bouwk. Opzichters en Teekenaars verwerpt of verdaagt, in dit vereenigingsjaar geen verdere stappen in die richting meer te doen."

Zoo noodig, zal op 23 Juli opnieuw een algemeene vergadering gehouden worden in den Haag.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG voor het ontwerp van een Winkelhuis en Magazijn aan de Roggestraat No. 24, te ARNHEM, voor de firma ZIJLSTRA & RUPP, importeurs van Engelsche en Amerikaansche sport-, toilet-, reis- en huishoudartikelen.

De volgende bepalingen zullen hierbij in acht genomen moeten worden;

Het gebouw moet bevatten.

1o. Een kelderverdieping, waarin aan de voorzijde een magazijn ter grootte van ± 50 M², eene goed verlichte en gemakkelijk bereikbare ruimte voor de centrale verwarming een pakkamer en een verblijf voor bedienden met een W. C. voor het personeel.

2o. Op den beganen grond een winkelruimte, waarachter eenigszins verhoogd een kantoor en een W. C.

3o. Een Entre-sol.

4o. Een eerste verdieping.

5o. Een tweede of zolderverdieping.

De vloer van den beganen grond moet komen te liggen 10 c.M. boven het trottoir aan de huiszijde.

De vrije hoogte van den winkel moet zijn 4 M., die van den kelder 2 M., die van den entre-sol 2.60 M. en die van de eerste verdieping 3.30 M., die van de tweede of zolderverdieping mag niet minder zijn dan 3 M.

De verschillende verdiepingen moeten verbonden worden door een goederenlift, ruim 1 × 1 M².

Voor de gevelhoogte geldt art. 18 der gemeentelijke verordening op het bouwen en sloopen, luidend o.m.:

„De hoogte tot welke een gebouw mag worden opgetrokken, bedraagt hoogstens éénmaal de breedte der straat, gemeten tusschen de rooilijnen."

De hoogte der hier bedoelde gebouwen wordt gemeten van de kruin der straat tot aan de muurplaten van het gebouw. Daarenboven wordt voor het dak een hoogte toegestaan van hoogstens 4 M. De straatbreedte is ter plaatse van het perceel 17.30 M.

Ingeleverd moeten worden 1o. de volgende teekeningen:

a. van de plattegronden van den beganen grond en de verdiepingen op een schaal van 1 à 100.

b. van den gevel op een schaal van 1 à 50.

c. van een deel van den gevel tot en met den entre-sol, met doorsnede, op een schaal van 1 à 10.

d. een dwarsdoorsnede van het gebouw op een schaal van 1 à 50.

In 't bijzonder moet gelet worden op eene goede daglichtverdeeling in de winkelruimte en een ruime trapaanleg naar den entre-sol.

De beoordeeling zal geschieden op voor omschreven teekeningen, welke alleen in lijnen, zonder eenige opwerking mogen worden uitgevoerd.

Meerdere teekeningen waarvan de bewerking vrij is zullen slechts als toelichting beschouwd worden.

Uit de doorsnede teekeningen moet duidelijk de constructie blijken.

2o. Eene omschrijving van het werk en de te gebruiken materialen en de plaatsen waar deze zullen worden toegepast, welke als grondslag van het te maken bestek kan dienen.

3o. *Eene begrooting*, voor het geheele werk met inbegrip der etalagekasten, welke geen hooger cijfer dan *f* 16000.— mag aangeven, waarbij echter niet behoeft gerekend te worden op de centrale verwarming.

Voor de begrooting moeten als leiddraad dienen de hierna vermelde eenheidsprijzen; het gebruik van materialen op deze lijst niet voorkomend is in alle opzichten vrij. De jury zal de daarvoor op te geven prijzen toetsen naar die van uitgevoerde werken.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht voor of op 1 October 1905 bij de firma Zijlstra en Rupp, zij moeten gewaarmerkt zijn met een motto en vergezeld van een schrijven ter aangifte van het correspondentieadres. Het schrift hiervan en dat voorkomende in de begrooting en op de teekeningen moet zijn van een andere hand dan die van den ontwerper.

Als 1e prijs wordt uitgeloofd de uitvoering tegen de voorwaarden vervat in de laatste honorarium tabel Mij. tot B. v. B. of indien deze niet wordt opgedragen een bedrag van *f* 400.—; als 2de prijs een bedrag van *f* 200.—.

De jury behoudt zich het recht voor deze prijzen niet toe te kennen of op andere wijze te splitsen, de bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers.

De jury bestaat uit de heeren:

A. le Comte, hoofdleeraar der academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

V. G. Adringa Bosch, B. I. Voorzitter der Afdeeling Arnhem der Mij. tot B. v. B.

G. Versteeg, Secretaris dier afdeeling.

W. F. C. Schaap, C. B. I. Directeur der Gemeentewerken van Arnhem.

N. J. Rupp, lid der firma Zylstra en Rupp.

De uitspraak zal bekend gemaakt worden voor 1 November, 1905, na dien datum blijven de teekeningen nog twee maanden ter beschikking der jury, ten einde hen te exposeeren.

Voor of op 1 Januari 1906 zullen alle teekeningen vrachtvrij terug gezonden worden.

Afschriften van dit programma en een situatieteekening van het terrein zijn te verkrijgen bij de prijsvraag uitschrijvende firma, welke op schriftelijke aanvrage gelegenheid zal geven tot bezichtiging van het perceel op nader door haar te bepalen datum en aan welk adres vragen voor de jury bestemd gericht kunnen worden.

Eenheidsprijzen.

1 M³.	grond ontgraven en aanvullen, zonder levering van grond	f 0.20
„	aanvulling met rivierzand	„ 1.20
„	idem met grove grind	„ 1.80
„	cement beton	„ 10.—
„	metselwerk van miskleurig boerengrauw in slappe basterd mortel	„ 16.—
„	idem in basterd Mortel	„ 17.—

1 M³.	idem van miskleurig hardgrauw in basterd mortel	„ 18.—
„	idem van eenkleurig hardgrauw in basterd mortel	„ 20.—
„	idem van eenkleurig gevelhardgrauw in basterd mortel	„ 22.—
„	id. van miskleurige klinkers in sterke mortel	„ 20.—
„	id. van eenkleurige klinkers in sterke mortel	„ 22.—
1 M².	ijzeraardbuizen, wijd 15 c M.	„ 1.25
„	ijzeraardbuizen, wijd 12½ c.M.	„ 1.10
1 M².	vloer van pavé's, dik 3 c.M. volgens monster	„ 3.—
„	vloer of plinten van Portland-cement dik 2 c.M., glad geschuurd	„ 1.50
„	idem van klinkers op den kant in zand	„ 1.85
„	voegwerk met platte voeg	„ 0.15
„	idem met geknipte voeg	„ 0.40
„	vertinnen van binnenmuurvlakken	„ 0.05
„	berapen van idem	„ 0.15
„	Portland-cement bepleistering, glad geschuurd	„ 1.—
„	berapen en afpleisteren van binnenmuurvlakken	„ 0.90
„	bedekking met roode of blauwe pannen	„ 0.90
1 M¹.	roode of blauwe vorsten	„ 2.—
1 M³.	hardsteen, vlakwerk	„ 180.—
„	idem, geprofileerd werk	„ 220.—
„	zandsteen	„ 150.—
„	graniet, vlak bewerkt	„ 200.—
„	„ geschuurd	„ 300.—
„	„ gepolijst	„ 400.—
„	eikenhout, beslagen	„ 60.—
„	idem, bezaagd	„ 70.—
„	grenenhout voor muurplaten enz.	„ 45.—
„	idem voor kozijnen en dergelijk werk	„ 65.—
„	idem voor deuren, ramen, lijsten enz.	„ 95.—
„	dennen- of vurenhout voor binten, plafondhangers enz.	„ 38.—
„	idem voor bekappingen enz.	„ 45.—
„	vurenhout voor kozijnen en dergelijk werk	„ 50.—
„	idem, voor deuren, ramen, lijsten enz.	„ 80.—
„	eikenhout voor ramen en deuren	„ 180.—
„	Amerikaansch grenenhout	„ 80.—
1 M².	Amerikaansch grenenhouten vloer, dik 4 c.M.	„ 2.50
„	vurenhouten vloer, dik 3.5 c.M.	„ 1.80
„	bebording van 2½ c.M. met roeflatten	„ 1.30
„	idem met tengels en panlatten	„ 1.80
„	vurenhouten plafond met geprofileerde strooken en plint	„ 1.40
1 K.G.	gesmeed of getrokken ijzer aan ankers, bouten, beugels enz.	„ 0.20
„	idem aan gewoon sluit en hangwerk, als gehengen, grendels, schuiven en dergelijk werk	„ 0.40
„	kunstsmeedwerk	„ 1.25
„	aan paumelles, sloten enz.	„ 1.—
„	getrokken staal aan balken	„ 0.15
„	geribt plaatijzer	„ 0.23
	⌊, T, ⊏ staaf- en gesmeed ijzer in constructie	„ 0.30
„	gegoten ijzer aan afdekplaten enz.	„ 0.15
„	idem aan buizen, roosters, spijlen enz.	„ 0.18
„	koper of metaal	„ 2.50
„	lood	„ 0.25
„	lood met soldeer	„ 0.30
„	looden buis	„ 0.30
„	zink	„ 0.48
„	idem met soldeer	„ 0.55
„	zinken buis	„ 0.50
1 M².	zinkbedekking van zink, zwaar 5.74 K.G. per M².	„ 2.75
„	idem van zink, zwaar 6.65 K.G. per M².	„ 3.—
„	idem van zink, zwaar 7.56 K.G. per M².	„ 3.50
„	buitenverfwerk	„ 0.55
„	binnenverfwerk	„ 0.65
„	half wit Fransch glas, 1e qualiteit, enkele dikte	„ 1.80
„	idem, dubbele dikte	„ 2.20
„	matglas van dezelfde soort	„ 2.30
„	Hartly-glas	„ 2.50

Onder deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen, stellingen, gereedschappen en kosten van ontgraven, uitbreken, stellen, bewerken, bevestigen, enz.

Bij zinkbedekkingen worden de roeven, uitzettingen enz. niet afzonderlijk gemeten.

Voor werkzaamheden waarbij geene levering van materialen plaats heeft, wordt per uur werkens betaald:

Een aardwerker, arbeider of opperman	f 0.18
Een metselaar, timmerman, smid, verver, loodgieter, gasfitter, stucadoor of behanger	„ 0.22
Een steenhouwer	„ 0.24

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De gemeenteraad heeft weder een groot werk gevoteerd, namelijk den aanleg van een derde gasfabriek. De aanbouw is zeer noodig, vooral voor de wijken aan de zuidzijde van de stad, omdat het gas daar niet de noodige drukking heeft. Wij sukkelen b.v. in het Willemsparkwegkwartier verschrikkelijk met de gasbedeeling.

De fabriek zal gebouwd worden in de Groot Duivendrechtschen polder en wel in de nabijheid van den Amstel. Velen vinden dit jammer, omdat een gasfabriek met de groote gashouders nu juist niet een versiering van een buitenwandeling genoemd kan worden, maar er schijnt niets anders op te vinden te zijn.

De fabriek zal door een nieuwe ceintuurbuisleiding in aansluiting komen met de Westergasfabriek en ook met de bestaande ceintuurbuis van de Oosterfabriek, wat f 550.000 zal kosten. Voor de fabriek zelve is in eersten termijn f 350.000 toegestaan.

— Bij den Electrischen spoorweg Amsterdam—Utrecht—Grebbe van de „Holland American Company" is tot ingenieur benoemd den Heer H. van den Hoonaard, te Amsterdam.

Zeer waarschijnlijk zal deze spoorweg, in plaats van de Grebbe tot eindpunt te kiezen, dadelijk tot den Wageningschen Berg worden doorgetrokken.

'S-GRAVENHAGE. Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd J. J. van Leeuwen tot tijdelijk adjunct-ingenieur en P. J. van Voorst Vader te Delft tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van het Kanaal Gent—Terneuzen en J. W. van Weerden te Tiel tot buitengewoon opzichter bij de vernieuwing van de hoofdliggers van brug 25 over het kanaal Dokkum—Gerben Allerverlaat; T. H. J. Binnendijk te Leeuwen, tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een schut en uitwateringssluis te Nieuwe Statenzijl; J. van der Velde te Diever, tot buitengewoon opzichter bij het maken van boordvoorzieningen op het bovenpand van de Drentsche Hoofdvaart; T. Visser, tot buitengewoon opzichter bij het verbeteren van hoofden op het Noorderstrand van Vlieland en het herstellen van stormschade, en D. van der Velde te Zierikzee, tot buitengewoon opzichter bij het uitvoeren van baggerwerk in het Haringvliet.

— In Augustus of September a.s. zal examen worden gehouden voor de betrekking van adspirant-landmeter van het kadaster, waarvoor ten hoogste tien plaatsen kunnen vervuld worden.

Tot dat examen kunnen worden toegelaten zij, die op 1 Januari 1905 hun 18e jaar zijn ingetreden en den ouderdom van 23 jaar nog niet hebben bereikt, met gezond lichaamsgestel en vrij van gebreken, die de behoorlijke waarneming van de betrekking beletten of belemmeren.

De vakken van het examen zijn omschreven in de St.-Ct. No. 133.

Belanghebbenden hebben zich vóór 15 Juli a.s. bij gezegeld request om toelating tot het examen te wenden tot den Minister van Financiën, met overlegging van het bewijs, dat hij Nederlander is en van zijne geboorte-akte.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid alhier, dat wegens herstellingen van het gebouw van af 1 April gesloten was, is thans weder opengesteld.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden gedurende de maand Mei 167 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

LEEUWARDEN. De heer J. C. W. de Ronde, directeur van de gemeentelijke gasfabriek sedert 1881, heeft zijn eervol ontslag uit deze betrekking gevraagd met ingang van 1 Juli.

— Naar men vernoemt, zal het van ouds bekende Burmaniahuis te Leeuwarden, met zijn rijk historisch verleden, hoogstwaarschijnlijk verdwijnen. Er moet reeds besloten zijn, dat op het vrijkomend terrein eene kruisstraat zal worden aangelegd, waar tachtig werkmanswoningen tegen billijken huurprijs zullen verrijzen.

Zooals men weet, is het Burmaniahuis gebouwd op de oudste plek van de stad naast de Oldehove en hebben daar de eerste ridders gewoond, die aan de kruistochten naar het Heilige Land hebben deelgenomen.

Het tegenwoordig gebouw herinnert aan die tijden evenwel niet meer en is in uiterlijk volkomen karakterloos. Of onder den grond in kelders en fundamenten nog wat te vinden is van de oude stins zal nu bij den afbraak wel blijken.

ZUTPHEN. De Hervormde Kerk te Hall bij Brummen bezit een zeer ouden toren. Toen deze in de tweede helft der vorige eeuw dringend herstel behoefde, heeft men niets beters weten te doen dan.... den geheelen toren met een halfsteens muur te ommetselen, waardoor hij van buiten den indruk geeft geheel nieuw te zijn.

Waarschijnlijk is dat gebeurd in 1854, welk jaartal op het wijzerbord van het uurwerk voorkomt. De trappentoren ten noorden is geheel met cement besmeerd. Aan dien kant bevindt zich een smalle zijbeuk. De kerk uit het laatst der 16de eeuw, is van baksteen opgetrokken, waardoor horizontale banden van tufsteen loopen. Nergens is van eenige versiering in gehouwen steen sprake. In de kerk zijn enkele muurschilderingen.

PERSONALIA.

— Benoemd: tot directeur der openbare teekenschool te Soest de Heer J. Benschop, in de plaats van den Heer J. H. Ingenhaag, die als zoodanig zijn ontslag heeft genomen.

— Te Zutphen is benoemd tot directeur aan de burgeravondschool en teekenschool de Heer N. van der Hoef, leeraar aan die inrichtingen.

— Tot directeur der Ambachtsschool te Appingedam is benoemd de Heer G. A. Groote Haan, leeraar aan de Ambachtsschool te Utrecht.

— Tot leeraar in het machinebankwerken aan de Ambachtsschool te Assen is be benoemd de Heer B. Bakker, te Alkmaar.

— Bij den Waterstaat en B. O. W. in Ned. Indië zijn:
Geplaatst: in het gouvern. Sumatra's Westkust de waarn. opzichter 2e kl. K. G. H. N. Thörig.
Benoemd: tot ing. 2e kl. P. J. Fritzlin en J. Haringhuizen.
Tijdelijk toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafd. de tijd. ing. 3e kl. C. Robbers; aan dien der irrigatie-afd. Brantas, met Lengkong als standplaats, de opz. 1e kl. F. C. van Sorgen; aan dien der 5e afd., de dienstd. asp.-ing. H. van Breen en de opz. 3e kl. K. Ott; aan dien der 1e afd. de ing. 2e kl. J. J. A. van Dreveldt en de opz. 3e kl. A. G. Krul; aan dien der irrigatie-afd, Serajoe, met Bandjarnegara als standplaats, de ing 3e kl. J. Blackstone en de opz. 2e kl. J. A. den Hartog; aan dien der 2e afd., de ing. 2e kl. F. A. Varkevisser en O. E. Rappard, de opz. 1e kl. A. G. den Hartog en de id. 2e kl. C. Hollestelle; aan dien der 3e afd., de ing. 2e kl. P. J. Bertel; aan dien der 4e afd. de ben. ing. 2e kl. J. Haringhuizen.
Overgeplaatst: naar de residentie Kediri, om als eerstaanwezend ambtenaar op te treden, de architect K. Burm; naar de res. Z.- en Oosterafd. van Borneo, als id., de tijd. waarn. architect W. H. Guldenaar; naar de res. Amboina, als id., de opz. 1e kl. J. J. Sterkenburg; naar de res. Batavia, de ing. 1e kl. A. Sijthoff; naar de res. Pasoeroean, de opz. 2e kl. J. Dogterom; naar de res. Soerabaja, de id. 1e kl. C. F. J. Hamel; bij den alg. dienst in de res. Semarang, van Pati naar Semarang, de ing. 2e kl. Jhr. P. J. Boreel; in de 4de waterstaatsafd. naar de res. Madoera, de ing. 2e kl. W. H. Kloppenburg; naar de res. Banjoemas, de opz. 3e kl. K. Stoltz; naar de ass.-res. Billiton, de opz. 2e kl. P. W. Lensink; naar de res. Oostkust van Sumatra, de opz. 2e kl. C. A. Torré.
Bij de exploitatie der Westerlijnen:
Belast: als adjunct-chef der 2e afdeeling met Meester-Cornelis als standplaats de adj.-ingenieur D. M. Holl.
Bij de exploitatie der Oosterlijnen:
Ontheven: eervol van het beheer der onderafd. IV der 2e afd. de benoemde ingenieur 2e kl. van den aanlegdienst J. J. Stieltjes.
Belast: als adj.-chef der 2e afd. voor het beheer van onderafd. III dier afd. met Malang als standplaats de adj.-ingenieur W. F. de Wilde.

— De raad van Bu-sum heeft, in afwijking van het voorstel van B. en W., die den heer N. Spoelstra, gemeente-opzichter, tot 1 Januari op proef als gemeente-architect wilden aanstellen, besloten tot het oproepen van sollicitanten voor de betrekking van gemeente-architect op aanvankelijk f 2000.
Tot tijdelijk opzichter werd, op voorstel van B. en W. benoemd, de heer H. Everts.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Opzichter tegen half Juni of 1 Juli. Brieven onder No. 17246, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig Teekenaar terstond. Adres onder No. 17461 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Gemeente-Architect te Bussum.
Zie adv. in dit no. (1)

— 2e Onderwijzer in het timmeren aan de Ambachtsschool te Gorinchem. Zie adv. in dit no. (1)

Directeur-Ingenieur, in een bloeiende Machinefabriek (Naamlooze Vennootschap) met gelegenheid Deelgenoot te worden, vereischte diploma als werktuigkundig Ingenieur.
Adres onder het no. 16412 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

Opzichter-Teekenaar. Zie Adv. in no. 22. (2)

Tegelschilders bij P. A. van Riemsdijk & Co., Blauwburgwal 23, Amsterdam. (2)

Meubelteekenaar, moderne en oude stijlen op groote Fabriek. Br. letter P E 93, „N. v. d. D." (2)

Eerste Teekenaar aan een der grootste meubelfabrieken in Nederland. Br. lett. J U 18 „N. v. d. D." (2)

— Scheepsteekenaar. Brieven letters K. O. D. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Opzichter voor kerkrestauratie. Zie adv. in no. 21. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

27 Bouwk. Opz.-teek., 19—46 j., f 45—f 130 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—40 j., f 75—f 120 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., f 55 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 23—46 j., f 60—f 80 's maands.
4 Werktuigk. Teek., 21—27 j., f 40—f 70 's maands.
1 Electrotechniker. 25 j., f 125 's maands.
1 Aank. electro techn.- of machineteekenaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdraagers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 17 Juni 1905. No. 24.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

1655—1905.

door A. W. WEISSMAN.

Vervolg van bladz. 180.

De Schepenskamer, in de as van het gebouw, werd de Troonzaal van Koning Lodewijk Napoleon, een bestemming, die zij sedert heeft behouden. Fokke beschrijft dit vertrek aldus. „De Troonzaal is niet minder Vorstelijk en met veel smaak versierd; de Troon zelve is de opmerking dubbeld waardig. Dezelve is drie trappen van den grond verheven; de gordijnen rondsom zijn van schoone en rijk bewerkte gouden kwasten voorzien. De koninklijke zetel bestaat in een met goud versierden armstoel en voor dezelve staat een voetbankje, dat niet onbevallig bewerkt is, en, zoowel als het geheel, van den goeden smaak des werkmeesters getuigt. De zijwanden der zaal, die netjes behangen zijn, pronken met de wapens der onderscheidene Departementen, in welke het koningrijk verdeeld is."

In het midden der 19e eeuw werd de tegenwoordige troon gemaakt, nadat reeds vroeger de wapens der departementen door de namen der Noord-Nederlandsche provinciën en der werelddeelen, waarin de koloniën lagen, waren vervangen. De naam „Africa" is in 1874 weggenomen.

De Schepenskamer wordt in 1737 als volgt beschreven: „Intreedende ziet men ter rechterhand de Gerechtbank der Heeren Scheepenen, gemeenlijk de Vierschaar in Scheepenskamer genaamd. Zij is ter halver verdieping afgeschooten, zijnde het bovenste het komtoir van den Heer Hoofdofficier. Het gewulft, dat van steen is, is in verscheide parken afgedeeld. Men ziet in 't midden de Gerechtigheid, en ter zijde de Sterkheid en Voorzichtigheid, neffens andere sieraden en zinnebeelden op deeze kaamer toepasselijk."

Het gewelf is in de 18e eeuw veranderd. Wel liet men „de tien wapens van den Schout en van de negen Schepenen, die in 't jaar 1655 regeerden", welke wapens in relief zijn uitgevoerd, bestaan, maar daar „de vochtigheid der muren het schilderwerk van Erasmus Quellinus merkelijk had beschadigd, werden „de ses vierkanten, die voormaalen door desen beschildert waren weer opgeschildert door ennen die niet waardig is ('t was jammer voor zijn kunst) onder kunstenaaren van een goed gedrag gereekent te worden."

De troon heeft nu reeds bijna een eeuw den schoorsteen, welke de fraaiste is van het geheele gebouw, aan het oog onttrokken.

De schoorsteen, zegt de schrijver van 1737 „pronkt met een voortreffelijk schilderij, verbeeldende hoe Moses de kinderen van Israel, de wet, dien hij op den berg Sinai in twee steene Tafelen ontfangen

hebbende, voorhoudt. Dit stuk is uitgevoert door dien braaven schilder Bol. Men leest er dit vers onder:

„Hebreeusche Moses heeft de Wet van God ontfangen
Waarmede hij naar 't volk van boven wederkeert,
Dat hem eerbiedig groet, en welkomt met verlangen.
De vrije Staat luikt op als 't volk de wetten eert."

„Maar overkonstig is het beeldwerk in de fries van den Schoorsteenmantel, uit marmer in zeer kleine beeldjens uitgehouwen. Het verbeeld het Israelitische volk, 't welk, in afzijn van Mozes, het gulden kalf oprechte en daar rondsom een Bacchusfeest viert. Dit konststuk is zo heerlijk, dat waare kenders hun genoegen, met beschouwen, niet verzaadigen konnen, behoevende zelfs voor geen werk der antieke beeldhouwers te wijken."

Als twintig jaar later Jan van Dijk „dit overheerlijk stuk, geschildert door Ferdinandus Bol" vermeldt, zegt hij, „de grote J. van Vondel heeft daartoe een vaars gemaakt, hoewel niet daaronder geplaatst als bij veele vorige." Het moet dus toen verwijderd geweest zijn.

Het moet ten zeerste worden betreurd, dat Bol's schilderij en Quellyns fries, die zoo algemeen bewonderd werden, nu reeds bijna een eeuw achter den troon verborgen zijn gelaten. Wanneer het noodig mocht zijn, dat dit kunstloos gevaarte hier wordt opgeslagen, als het Hof het Paleis bewoont, behoeft het er daarom nog niet het geheele jaar te blijven staan. Het is dan ook te hopen, dat spoedig, bij wijze van proef, eens tot het verwijderen van den troon moge worden besloten.

Oorspronkelijk was er in het vertrek nog een schouw, achter de zitplaats der schepenen; in 1763 is deze schouw afgebroken en vervangen door een wit marmeren nis, waarin een kachel geplaatst werd. Dit feit is door een prent vereenigd.

In 1765 maakte, naar Fokke meldt, Louis Fabrice du Bourg, koster van de Amstelkerk, een schilderstuk voor deze nis. Het stelde Justinianus voor, omgeven door zinnebeeldige figuren.

Het effect van de Schepenzaal zou veel beter zijn, als niet de kamer van den Schout er in was uitgebouwd. Waarschijnlijk heeft Jacob van Campen den Schout een ander vertrek willen aanwijzen, doch hebben de heeren dat niet goedgevonden.

Als men uit de Burgerzaal de kamer van Schepenen betrad, kwam men eerst in een portaal, dat toegang gaf tot twee vertrekken, die door drie groote ramen uit de Burgerzaal hun licht kregen. Het noordelijke is het grootste, en was de wachtkamer der advocaten. Nu is er een gang afgenomen, die de Troonzaal met de Burgerzaal verbindt, doch de oude ramen zijn van binnen nog te zien. Het vertrek aan de zuidzijde bevat een trap en was de wachtkamer der procureurs. In koning Lodewijk Napoleon's tijd zijn de ramen door spiegels aan het oog onttrokken.

Schilderijen hingen er in de Schepenskamer niet. Alleen een stuk „pennekonst, zeer konstig door eenen A. Perling vervaardigd," wordt vermeld.

Noordelijk van deze zaal bevindt zich de Kamer van Schepenen Extraordinaris, die door koning Lodewijk tot verblijf van een der hofbeambten werd bestemd en weinig verandering onderging. De schoorsteen, op marmeren zuilen rustend, prijkt met een schilderij van Jan Lievens, dat de gerechtigheid tusschen den Vrede en de Voorzichtigheid voorstelt. Lievens had dit stuk voor den schouw aan de noordzijde van Schepenskamer geschilderd; het kwam in het midden der 18e eeuw op zijn tegenwoordige plaats.

Het „aartig loofwerk met zinnebeelden" van de zoldering heeft koning Lodewijk doen overwitten. In deze zaal hingen, voor 1808, twee schuttersstukken, een van een onbekend meester, het andere door Nicolaes Elias in 1639 geschilderd, nu No. 334 van het Rijksmuseum.

De Rekenkamer, die den noordwestelijken hoek van het gebouw inneemt, is veel eenvoudiger behandeld dan de vorige vertrekken. Wel bezit zij een schouw, doch zonder schoorsteenstuk, waarom koning Lodewijk een Italiaansch landschap boven de marmeren lijst liet plaatsen. De beschildering van de zoldering is overgewit. Het meubilair bestond in de 18e eeuw uit „de noodige tafels, stoelen en twee groote wapenborden van oude en hedendaagsche rekenmeesteren."

De Desolate Boedelkamer bleef in haar ouden staat. Voor den schoorsteen, die geen zuilen heeft, doch met een fries en consoles versierd is, prijkt als schilderij de geschiedenis van Theseus en Ariadne, dat door de 18e eeuwsche schrijvers op naam van „Theodorus de Keizer" gesteld wordt en in 1657 vervaardigd is. Als het stuk van Thomas de Keyser is, dan leert het ons dien meester van een geheel nieuwe zijde kennen. De zoldering, nu gewit, zal vóór 1808 waarschijnlijk wel beschilderd zijn geweest.

Naast dit vertrek ligt de Assurantiekamer, die dezelfde inrichting vertoont als de vorige zaal. Ook hier is de zoldering gewit. Het schoorsteenstuk is gemerkt „Willem Brassemery 1657" en stelt Theseus voor, die het kluwen, waardoor hij uit den doolhof geraakt is, aan Ariadne teruggeeft.

De Weeskamer neemt het noordoostelijk paviljoen aan den voorgevel in. Men bereikte haar vroeger door een voorvertrek, waarvan de zoldering „met allerlei gevogelte" beschilderd was, dat sedert echter overgewit is. De zaal is voorzien van een prachtigen schouw; het schoorsteenstuk van Cornelis Holsteyn, verbeeldt Lycurgus, die zijn neef tot zoon aanneemt. Daaronder stond weleer:

„Lycurgus houdt zijn neef voor wettig erf van 't land.
De hulp der voogden strekt een wees tot mond en hand.
Hier leert men d'Eigenbaat den wees zijn erfrecht geven.
Zoo blijft nog 's vaders zorg, als 't lichaam sterft, in [leven."

Dit gedicht van Jan Vos liet Lodewijk Napoleon verdwijnen, daar de eerste regel hem aanstoot gaf.

De zoldering vertoont schilderwerk van Holsteyn; de al te forsche plastische omlijstingen doen het niet gunstig uitkomen. Oorspronkelijk was dit beeldhouwwerk verguld, doch nu gewit. Deze kamer was „rondom den muur met kassen bekleed, waarbuiten op de deuren goude nummers stonden van de laden in dezelve." Er was dus weinig plaats voor schilderijen over. Wij vinden hier melding gemaakt van „een gedeelte van een stuk van Rubbens, zijnde een overblijfsel van een geboorte Christi." Deze schilderij, nu in het Rijksmuseum, is een fragment van het altaarstuk, dat Pieter Aertsen voor de Nieuwe kerk schilderde.

De Weeskamer werd, volgens den plattegrond van 1809, door koning Lodewijk als eetzaal gebruikt. In 1812 was zij met gele zijde behangen en gestoffeerd. De twee kabinetten aan de noordzijde hadden een blauw en een paarsch ameublement. Op den bedoelden plattegrond worden al de zalen, tusschen de Weeskamer en de Schepenskamer gelegen, als de appartementen der koningin aangeduid. In 1812 was de

Rekenkamer de slaapkamer der keizerin, die met gele en paarsche zijde was behangen en gestoffeerd. Het vertrek ten noorden was de toiletkamer der keizerin, die met vleeschkleurige zijde prijkte. Een zelfde tint vond men ook in de zitkamer als hoedanig de kamer van Schepenen Extraordinaris dienst deed. Welke bestemming de Assurantiekamer en de Desolateboedelkamer toen hadden, wordt niet vermeld. Zij waren met „nankin" kleurige zijde, die een paarsch patroon had behangen.

Of de beschrijving van 1812 ondertusschen wel volkomen juist is valt te betwijfelen. Want terwijl de plattegrond van 1809 den troon plaatst vóór den schoorsteen in de Schepenskamer, waar hij blijkbaar altijd gestaan heeft, wordt in 1812 die schoorsteen in al zijn onderdeelen beschreven, waaruit zou moeten volgen, dat de troon toen aan de overzijde stond, hetgeen echter zeer onwaarschijnlijk is.

De Raadkamer wordt in 1809 op het plan als de zaal der groot-officieren aangeduid. Maar gelijk uit het hierna volgende, aan welks juistheid geen twijfel mogelijk is, blijkt, had zij toen een geheel andere bestemming.

De Raadkamer, die men thans de Mozeszaal noemt, is wel een van de bestbewaarde vertrekken. In koning Lodewijks tijd was zij de vergaderzaal van den Staatsraad. „Men ziet de wanden nog bekleed met dezelfde schilderijen, welke eertijds in de Raadkamer bewonderd wierden. De stoel des koning is prachtig en de tafel voor dezelve is met rood en goud fluweel bekleed. De Staatsraden zitten, iedere sectie afzonderlijk, aan tafels, die met groen laken bekleed zijn. In 's konings afwezigheid blijft zijne zitplaats open en de Minister, Vice-President van den Staatsraad, zit alsdan de vergadering voor. Achter den stoel van Z. M. staat een voortreffelijk uurwerk, diergelijken men ook in de andere appartementen heeft." Dit is de beschrijving van 1809.

Van dit alles is op het oogenblik alleen nog het uurwerk, een pendule van Russisch marmer, met de jacht van Diana, aanwezig. Het is een kunstwerk van hooge waarde; ook de andere pendules, die Fokke vermeldt, en die in het gebouw bewaard bleven, mogen zeker „voortreffelijk" genoemd worden. Al deze pendules staan op schoorsteenmantels van wit of gekleurd marmer, in den stijl naar Lodewijk XVI genoemd, welke Lodewijk Napoleon uit het Stadhouderlijk kwartier in den Haag heeft laten sloopen, en die door spiegels omgeven worden. Ziezenis heeft zich, bij het opstellen der mantels onder de schouwen een man van fijnen smaak getoond.

Het zuidelijke schoorsteenstuk, Mozes en Jethro, is van Jan Bronkhorst, het noordelijke, Salomo's gebed om wijsheid, werd door Govert Flinck geschilderd. Reeds in 1737 schijnt het vers, dat Vondel voor het eerste stuk vervaardigd had, er niet meer onder gestaan te hebben. Jan van Dijk zegt, in 1758: „Ik vinde dit vaars daartoe gemaakt te zijn, maar is niet daaronder geschreven:

De groote Mozes geeft aan 't Volk des Hemels Wetten
Ten eind het zijne Ziel niet ruukloos zouw besmetten.
Dit was een Baken voor het dwalende geslacht.
De Wetten zijn een Zuil en schragen 't Land met [macht."

Onder het andere schilderij leest men Vondel's gedicht:

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen
Wort hem de wijsheid 's nachts belooft uit 's hemels [troon,
Met eenen Rijkdom, Eer en veelgewenschte Dagen.
Waar wijsheit raeden magh, daer spant de Staet [de Kroon.

Deze schilderij van Govert Flinck is zeker een der beste, welke hij gemaakt heeft.

Tegenover de vensters hangt de groote schilderij, door Jacob de Wit in 1736, 1737 en 1738 gemaakt, verbeeldend het verkiezen der zeventig oudsten door Mozes. Boven de deuren en tusschen de ramen heeft dezelfde meester zijn beroemde grauwtjes geschilderd.

Aan de westzijde, onder het gewelf, zijn vier reliefs van stuc aangebracht, die in de beschrijving van 1737 aan Quellyn worden toegeschreven, maar dien meester niet waard schijnen. Zij verbeelden den Godsdienst, de Voorzichtigheid, de Heerschappij en de Getrouwheid.

Het gewelf heeft caissons, die in reliëf met eikentakken, engeltjes met kroon, scepter, tafelen der wet en roede der justitie, honden- en leeuwenkoppen versierd zijn. Het middenvak wordt ingenomen door een groote schilderij van Erasmus Quellinus, in 1656 gemaakt, en de glorie van Amsterdam verzinnelijkend, welk schilderstuk zeer goed bewaard is.

Ten zuiden van dit vertrek vinden wij de Justitiekamer, die oorspronkelijk alleen uit de Burgerzaal toegankelijk was. De fraaie bekroning boven de deur, nu achter spiegels verborgen, wordt in 1737 dus beschreven: „Ter weederzijde ziet men naakte kindertjens, die bondelen en de Roomsche gerechtsbijl uitsteken, en onder haar aan ijder zijde een Arent hebbende in de eene klauw den spiegel van voorzichtigheit en in de andere een blixemstraal, tot straffe, gevat." Hooger bevindt zich een relief, Amphion, die door harpspel het bouwen van Thebe doet voortgaan. Dit reliëf is nu door een gordijn onzichtbaar gemaakt.

De Justitiekamer werd door Koning Lodewijk Napoleon tot theesalon ingericht, een bestemming welke zij sedert behield. Als in de Mozeszaal audiëntie verleend wordt, is de Justitiekamer antichambre. In 1812 was zij met gele zijde behangen.

Evenals de Burgemeesterskamer heeft ook de Justitiekamer marmeren korinthische pilasters tegen de muren. In 1737 wordt zij als volgt beschreven: „Op 't midden van den vloer ziet men 's stad waapen; en ter weederzijden twee groote slagzwaarden van wit marmer in den vloer ingelegt: de schoorsteen is mede van marmer en 't solderwerk met eenige sieraden beschildert."

Door het tapijt is de marmeren vloer onzichtbaar; de marmeren schoorsteen verdween en alleen de beschilderde zoldering spreekt nog van den ouden luister dezer zaal. Die zoldering is in drie vakken verdeeld, welke door in reliëf bewerkte lictorenstaven, distelplanten en harpijen worden gescheiden. Nicolaas de Helt Stockade heeft hier de Amsterdamsche Maagd rechtsprekende, een vrouw „die met een zweep en een zeker kruit de wespen of onnutte beyen verjaagt", en een vrouw, met de „huit en de knots van Hercules" afgebeeld.

Als wij, de justitiekamer verlatend, de pui overgaan, dan komen wij weer aan Burgemeesterskamer, waar wij onze wandeling begonnen. Voor die pui heeft koning Lodewijk Napoleon het balcon laten maken, dat zich ook langs de twee vertrekken aan de noord- en zuidzijde uitstrekt. De zoldering prijkt met drie schilderijen van Jan Bronkhorst, de goede faam, de Tijd en de kwade faam, „zijnde een zinnebeeld op deze plaats, daar zoowel de tot eer als tot schande strekkende zaken worden afgeleezen."

(Wordt vervolgd.)

DE BEELDHOUWWERKEN UIT ITALIE TIJDELIJK TEN TIJDE VAN NAPOLEON I TE PARIJS.

Evenals de Romeinsche veldheeren na de onderwerping van Griekenland in 146 voor Chr., de Grieksche beeldhouwwerken als zegeteekenen naar hun rijk meevoerden, zoo werden die beeldhouwwerken, toen vermeerderd met de Antieken, na de overwinningen van Bonaparte in Italië, naar Frankrijk overgebracht. Beeldhouwwerken dus, in die en die eeuw vervaardigd, in dat en dat jaar opgegraven, door dien en dien Paus op het kapitool of het Vaticaan geplaatst, enkele ervan wel eens afgestaan aan deze of gene villa in Rome, maar tengevolge van een Pauselijk bevel nooit buiten die stad verkocht, [1]) werden nu door Napoleon voor Frankrijk geannexeerd en in overeenstemming met Napoleons centralisatiegeest onder dak gebracht in het Louvre, dat toentertijd voor het eerst als Museum in gebruik werd genomen. Het was, ook voor Frankrijk, geen origineel idee van Napoleon. In 1795 b.v. waren al in Parijs aangekomen, met andere zaken uit den Haag, de schilderstukken, tot dat jaar de verzameling van Prins Willem V en thans nog deel van de verzameling in het Mauritshuis uitmakende. Ook ging het niet met de gewone geniale voortvarendheid van Napoleon in het werk. Terwijl hij bij het toekennen van jaargelden aan tooncel- of toonkunstenaars zijn eigen smaak toonde, (over welke smaak vooral, met een man als hij, wel niet te twisten zal zijn geweest) en terwijl uit andere landen allés of te hooi of te gras werd meegenomen wat er aan kunstwerken te grazen viel, schijnt de kunst in Italië wel zoo bij hem geteld te zijn geweest — en misschien nog meer in letterlijken dan in figuurlijken zin, misschien nog meer wat quantiteit dan wat qualiteit betreft; (schatte hij de waarde van schilderstukken ook niet voornamelijk naar de oppervlakte die ze besloegen, dus al erg oppervlakkig?) — dat hij na het verdrag met den Paus te Bologna, [2]) den 2en Juli 1796 de regeering opdroeg een commissie te benoemen — „respectueusement il apelle „des Savants," ces commissaires d'un nouveau genre" — om in Italië uit de kunstschatten een keuze te doen; in schijn om Frankrijk aan een Museum te helpen, in werkelijkheid om den overwonnenen te doen gevoelen dat zij overwonnen waren, zegt een Fransch schrijver, Malte—Brun. Maar Napoleon deed niets half, en zijn zwaard sneed ook in dezen van twee kanten. Denzelfden dag dat hij een commissie benoemd wilde zien, schreef hij brutaal aan Carnot, lid der Directoire: „Zorg er voor dat de commissarissen, die ge naar Italië zendt, niet denken dat ze een lanterfantend Directoire zijn," (un Directoire ambulant). Nu, gelanterfand heeft de commissie niet en het zal wel geen toeval zijn dat voornamelijk vriendjes van Napoleon er zitting in hadden, en wel Barthelemi, niet de ambt, schrijver van „Voyage du jeune Anacharsis en Grèce," en „Voyage en Italie," die net een jaar tevoren was overleden, ook niet de minister, maar een zeker schilder; verder de beeldhouwer Moitte; de scheikundige — en nu komen we aan „des Savants" — de scheikundige Monge, uitvinder van de Beschrijvende Meetkunde en een der stichters van de Polytechnische School te Parijs; de plantkundige Thouin en dan nog één, Tinet, die, omdat hij in deze commissie gezeten heeft, zeker wel zijn weg gemaakt zal hebben, maar door ons niet kan worden thuisgebracht.

De beelden werden in gips gegoten en zoo naar Frankrijk overgebracht. Wanneer Helmers na een bezoek te Parijs, in 1806, van het Apollobeeld spreekt — volgens hem gebeeldhouwd door Phidias uit..., Carrarisch marmer —

„..... in later tijd door Frankrijks heldenscharen
„Naar Seine oevers heengesleurd,"

dan dient dat als een dichterlijke vrijheid aangemerkt te worden evenals er meer dichterlijke vrijheden voorkomen in zijn gedicht aan de Beeldengalerij te Parijs gewijd; wat hij trouwens zelf erkent. Wanneer dit geen dichterlijke vrijheid of dichterlijke beeldspraak was, dan zou het Apollobeeld wel nooit meer door zijn dichterlijke vormen tot Helmers gesproken hebben. De Parijzenaars waren juist zeer dankbaar „qu'on avait pourvu si heureusement à leur conservation" [la c. des statues] pendant un aussi long trajet."

Enkele beelden uit Frankrijk, voornamelijk uit Versailles en het kasteel Ecouen, kwamen de verzameling nog vergrooten, o.a. De Diana van Versailles of Fontainebleau; de Venus van Arles, [1]) van alle Venussen, in houding en doordat het benedengedeelte van het lichaam bedekt is, het meest hebbend van de Venus van Milo; de Venus van Troyes; Jason in gebukte houding, zijn schoeisel dicht willende doen maar daarvan afgehouden door het herkennen van de godin Juno; de Delphische Apollo; en eenige bustes, termen en bas-reliefs.

Den 18 brumaire ar II (9 November 1800, den verjaardag van de „coup d'état") werden een deel van de zalen, „restaurées avec soin et embellies avec goût par le citoyen Raimond," het eerst voor het publiek opengesteld, nadat twee dagen tevoren een kleine plechtigheid had plaats gehad. Door Napoleon in eigen persoon, en ondanks de vele veldslagen in levende lijve, werd de zaal van Apollo geopend, wat hierin bestond, dat hij aan de opstelling van de Apollo-van-het-Belvedere te dier plaatse als het ware zijn zegel hechtte. Hem werd namelijk namens vele Fransche artisten door den schilder Vien [2]) aangeboden en door hem op het piedestal van het beeld geplaatst een hoogen plaat met deze inscriptie

LA STATUE D'APPOLLON QUI S'ÉLÈVE
SUR CE PIÉDESTAL, TROUVÉE A ANTIUM
SUR LA FIN DU XIE SIÈCLE,

[1]) Deze wet gold niet de kleinere marmeren en bronzen beeldhouwwerken.

[2]) Bij dit verdrag (23 Juni 1796) werd bepaald dat onder meer vele schilderstukken en beeldhouwwerken aan Frankrijk moesten worden afgestaan, welke bepaling nog weer herhaald werd, in het groot, bij het tractaat van Tolentino (19 Febr. 1797).

[1]) Plaatsje (in de Provincie) dat een Romeinsche nederzetting is geweest en waar het beeld in 1621 is gevonden.

[2]) Le citoyen Vien wordt door Legrand (zie volg. kolom) genoemd »premier peintre de la ci-devant Academie royale, actuellement membre du Senat-Conservateur et de l'Institut. L'école française lui doit la renaissance du bon goût, l'étude de l'antique." En hij voegt er bij: »La citoyen David se fait honneur d'être un de ses élèves."

Had Legrand dit na 1806 geschreven en had hij dan kennis kunnen nemen van een brief van Napoleon, dan had hij misschien deze toevoeging achterwege gelaten; misschien! want David stond bij Napoleon anders erg in de gunst. Den eenigen keer n.l. althans een der zeer weinige keeren dat Napoleon zich over een schilderij uitliet, was het om zijn afkeuring te kennen te geven over zijn conterfeitsel door dezen David geschilderd. »Het portret is zoo slecht" schreef hij, »zoo vol fouten dat ik het niet accepteer en nergens heen wil zenden, vooral niet naar Italië, waar het een zeer slecht idée van onze schilderkunst zou geven."

PLACEE AU VATICAN PAR JULES II,
AU COMMENCEMENT DE XVIE;
CONQUISE L'AN V DE LA REPUBLIQUE
PAR L'ARMÉE D'ITALIE
SOUS LES ORDRES DU GÉNÉRAL BONAPARTE,
A ÉTÉ FIXÉE ICI
LE SIX GERMINAL AN VIII, [1])
PREMIÈRE ANNÉE DE SON CONSULAT.

[1]) 10 April 1800.

En daaronder

BONAPARTE, PREMIER CONSUL.
CAMBACÈRES, DEUXIÈME CONSUL.
LEBRUN, TROISIÈME CONSUL.
LUCIEN BONAPARTE, MINISTRE DE L'INTÉRIEUR.

En de Franschen, trotsch op hun Museum „un des plus superbes trophées élevés à la gloire de l'Armée d'Italie," waren den mannen zeer dankbaar, die zulk een mooie kunst gemaakt hadden, zou men denken, neen die zulk een goede keus gedaan hadden. Maar kunst is keur en met den Franschen slag zal het dus wel op hetzelfde aambeeld slaan. *Slot volgt.*

ARBEIDERSWONINGEN.

Met veel ophef wordt in de Nieuwe Rott. Courant melding gemaakt van de groep arbeiderswoningen van de bouwonderneming „Buiten-Haag", gebouwd door den heer J. E. van der Pek, architect te Amsterdam, en vermeld als sociale proefneming van mejuffrouw Hoogendijk te 's-Gravenhage.

Op den voorgrond staat daarbij, dat het geen philantropische onderneming is, doch dat de bedoeling is, de kosten te zien gedekt en eene matige rente van het in den bouw gestoken kapitaal te ontvangen.

De prijzen der woningen konden desniettemin uiterst laag gesteld worden en bedragen van f 1.75 tot f 2.25, derhalve zijn zij aanmerkelijk onder den gemiddelden minimum huurprijs van f 2.70, voor dergelijke woningen door eigenbouwers in den Haag berekend.

Een geheel nieuw woningtype is hier geschapen wordt gezegd. In hoeverre dit nu geheel juist is laten wij in het midden en wij zien ook niet in, waarom deze sociale proefneming nu weer tegelijk dienstbaar gemaakt moet worden aan de reclame. Dit schaadt o, i. eer aan de waarde, dan dat het er toe bijbrengt en komt volkomen onnoodig voor, waar wij blijkbaar toch te doen hebben met een ernstige practische poging tot verbetering der volkshuisvesting, een zaak, waarvoor onze bouwmeesters over 't algemeen genomen nog maar weinig schijnen te gevoelen.

Men oordeele naar de beschrijving die wij aan de N. R. Ct. ontleenen.

Het geheel vormt een blok huizen tusschen de Froneman- en de Scheepersstraat, waartusschen een groote strook gronds is opengelaten, welke echter niet, zooals meestal het geval is, rechthoekig is. Daardoor krijgt men nu niet dat eentonig gezicht van de achterzijde der woningen op een rechte strook grond, terwijl deze bouworde ook hygiënischer is, daar nu wind en stof niet ongehinderd door de strook tusschen de huizen kan heenwaaien, maar in een hoek doodloopt.

Er zijn twee verschillende typen van woningen gemaakt: de ondiepe of enkelvoudige, de dubbele of diepe, d. z. twee woningen achter elkander. Bij het tweede type wordt bij dezelfde gevelbreedte meer profijt getrokken van den grond, terwijl de gang onder de voorbovenwoning doorloopt naar de achterwoning. De dubbele woningen kunnen daarom voor lager prijs verhuurd worden dan de enkelvoudige.

De voor- en achterwoningen zijn gescheiden door een open ruimte ertusschen, die licht en lucht geeft aan privaten, trappen en slaapkamers, terwijl bij het gewone rug-aan-rug-systeem daarentegen de ventilatie te wenschen laat.

Elke woning heeft drie slaapplaatsen (elk 2 meter bij 1.10 meter, ruimte biedende voor twee volwassen personen).

Het keukentje dat aan de woonkamer grenst is met voordacht zeer klein gemaakt. Maakt men ze iets grooter toch, dan gaat — bijna zonder uitzondering — het gezin wonen in de keuken en wordt de woonkamer pronkkamer en het gezin houdt verblijf in de — tot wonen meestal niet geschikte keuken.

Op het socialistisch congres te Gent hebben dan ook de vrouwen zich verklaard voor het bouwen van zeer kleine keukentjes, om dit euvel te voorkomen.

In het keukentje is plaats voor een fornuisje en gelegenheid tot turfberging. In de woningen bevindt zich nergens een ruimte, die niet gemakkelijk te controleeren is en waar voorwerpen zouden kunnen worden weggestopt, waardoor wanorde en slordige bewoning in de hand zou worden gewerkt. Daarom is ook onder de bedsteden alles geheel open, terwijl het onderstel kan worden verwijderd, zoodat de ruimte desgewenscht voor kamertje kan dienen. In elke woning zijn één of twee zulke slaapkamertjes met bedsteden.

De ramen zijn van een speciale constructie. Gaat het onderste deel naar boven, dan schuift het bovendeel naar beneden.

Hierdoor wordt betere ventilatie verkregen. Ook kan alleen het boven- of het benedenraam worden opengezet, terwijl het raam gemakkelijk in zijn geheel kan worden verwijderd, als men het wil schoonmaken, waardoor ongelukken worden vermeden. Met een enkelen handgreep kan men voorts als het raam niet goed sluit, het touw verkorten, waardoor weder een volkomen tochtvrije sluiting wordt verkregen. Voorts is in elke woning nog een ruime hangkast en bergplaats, een privaat met ruimte voor emmers, enz., (geen closet, daar zulks te kostbaar bleek), een en ander uitstekend geventileerd en, evenals de trappen, helder verlicht.

Boven deze woning bevindt zich een tweede met dezelfde indeeling. Tusschen het gemeenschappelijk portaal en de eigenlijke woning bevindt zich een afzonderlijk gangetje, opdat bezoekers niet dadelijk „met de deur in 't huis zullen vallen."

Op zolder eindelijk heeft elk gezin een bergplaats en droogruimte. De zolder heeft een voor- en achterraam. De woningen staan op zolder door branddeuren met elkander in verbinding. Is er brandgevaar, dan drukt men het glas der branddeur in — en kan men de deur openmaken; ook door een krachtigen stoot springt de deur open.

Alle bovenwoningen hebben balcons; tot elke benedenwoning behoort een plaatsje, bij sommige nog een tuintje.

De ondiepe woningen (het tweede type) hebben een eenigszins ruimer keuken.

Aangezien er een zekere onrechtvaardigheid in gelegen is, alleen de benedenbewoners een stuk tuin te geven, hebben alle bewoners — ook die der bovenwoningen — direct toegang tot den gemeenschappelijken tuin tusschen de huizen, door afzonderlijke uitgangen.

De tuin is gevormd door het open terrein binnen het huizenblok, en geheel afgesloten van de straat; een breed ijzeren hek — dat echter in den regel gesloten is — geeft van de straatzijde toegang. De bewoners blijven dus meester in hun eigen tuin en de kinderen worden van de straat gehouden.

De tuin bevat groote banken en zandbakken voor de kinderen.

Het blok huizen bevat 77 woningen (waarvan 1 bestemd is voor kantoor voor de opzichteres, verdeeld over 18 huizen, 39 van de woningen zijn reeds bewoond.

Het initiatief tot den bouw is reeds genomen voor de in werking treding der Woningwet. De bouw is zonder eenig subsidie geschied en heeft ongeveer een jaar geduurd.

Wat de keuze der bewoners betreft, wordt met zorg toegezien dat slechts die gezinnen worden toegelaten, wier ledental het samengaan in die kleine ruimten mogelijk maakt zonder vrees voor moreele misstanden: b.v. een man en vrouw met vijf meisjes beneden de 12 jaar kan nog worden toegelaten of een echtpaar met gelijk aantal kinderen van beiderlei geslacht beneden de 10 jaar. Vele aanvragen moeten echter worden afgewezen.

Voor die afgewezenen is dus met deze „sociale" proefneming het woning-vraagstuk nog niet opgelost. Zij zullen nog maar wat geduld moeten hebben, de duizenden wier inkomen niet toelaat te betalen, wat nu eenmaal voor een eenigszins voldoende woning betaald moet worden in de bestaande omstandigheden.

Dat men echter eischen voor de toelating stelt is zeer goed te begrijpen, waar reeds zoo menige goed bedoelde poging mislukt is, tengevolge van het niet stellen daarvan of het niet voldoende de hand houden aan gestelde eischen.

Ook bij Coöperatieve ondernemingen moet men meestal strenge eischen stellen en er zal altijd een zeker gedeelte der liefhebbers niet aan die eischen kunnen voldoen en dus niet in de Coöperatie opgenomen kunnen worden.

Een oplossing te vinden, waarmede allen geholpen zijn, dit is voorloopig een ijdel pogen, bij de thans nog heerschende begrippen over eigendom, kapitaal en rente.

Pogingen, om in het bestaande sociale verband te doen wat mogelijk is moeten dus geappreciëerd worden, maar de finale oplossing van het woningvraagstuk zal wel niet komen voor die van de geheele sociale quaestie, die misschien ten eeuwigen dage in een of anderen vorm zal blijven bestaan.

BOEKBESCHOUWING.

Nog onbesproken ligt op onze leestafel de Mei-aflevering van Gradl's Moderne Bauformen geheel gewijd aan de prijsvraag voor gevelontwerpen voor het nieuwe stationsgebouw te Karlsruhe.

Het meest de aandacht trekken daarin de ontwerpen van Prof. Hermann Billing en Wilhelm Vittali te Karlsruhe (1ste prijs) en van Rudolf Bitzan te Dresden, het laatste wel het meest modern van opvatting.

In een ontwerp van Curjel en Moser te Karlsruhe kan men een poging zien, om het antieke met het moderne te vereenigen. Men vindt hier vormen die aan Schinkel herinneren. Otto Schwartz te München tracht Oud-Duitsche dakvormen te combineeren met een modernen onderbouw. Geen dezer beide laatste combinaties komen ons bijzonder geslaagd voor en de wanhopige pogingen om een monumentaal effect te verkrijgen geven te denken.

De groote moeilijkheid, om te komen tot eenheid, een eerste vereischte voor monumentaliteit, komt hier duidelijk aan het licht. Ook van de architectuur der 20ste eeuw kan tot heden gezegd worden, dat zij in kleine ontwerpen gelukkiger is dan in groote.

Van het handboek „Bouwconstructies" door O. L Veenstra Nzn. en J. H. Schulp uitgave van De wed. J. Ahrend & Zoon verscheen eenige weken geleden de 2de aflevering. Daarin wordt hardsteenwerk behandeld, geheel op de wijze, zooals men dit bij de uitvoering van bouwwerken gewoon is.

Tal van nuttige wenken worden in den tekst, die de platen begeleidt gegeven. Wel zal de man van ervaring hier en daar natuurlijk dingen vinden, waar hij het niet mede eens is, maar afgezien daarvan, dat een beoordeeling van een handboek als dit niet wel mogelijk is, voordat het voltooid voor ons zal liggen, kan een voorloopig oordeel niet anders dan gunstig zijn.

Bouwkundigen die na het verlaten der school het geluk hebben gehad op welingerichte bureaux en bij goed uitgevoerde werken, werkzaam te worden gesteld maken zich om zoo te zeggen vanzelf goede constructiebeginselen eigen, maar hoevelen zijn hiertoe niet in de gelegenheid en voor dezulken kan zeker een handleiding voor het maken van deugdelijk goed werk zeer veel nut hebben.

Het blijkt ons thans, dat de vroeger besproken brochure „Ventilatie" het praeludium vormt voor hetgeen Dr. B. Swaab wenschte wereldkundig te maken aangaande een kritisch-experimenteel onderzoek naar het systeem Levoir—van Bemmelen. De rusultaten daarvan zijn neergelegd in een tweede brochure getiteld Ventilatie van Schoollokalen, ons dezer dagen door den uitgever F. van Rossen te Amsterdam toegezonden.

De conclusie waartoe de schrijver komt is vooreerst, *dat het ventilatie-systeem volgens* Levoir—van Bemmelen *niet deugt.*

Als oplossing van het vraagstuk van de ventilatie van schoollokalen wordt dan het volgende aan de hand gegeven.

„Men make in een schoollokaal voor den aanvoer van de versche lucht de valramen met zijbescherming, één echter zonder zijbescherming. Voor den afvoer van de bedorven lucht richte men een kanaal in met de opening boven in het lokaal, aan de zijde tegenovergesteld aan de vensters. De afvoerkanalen voor de bedorven lucht moeten zoo worden aangebracht, dat telkens één daarvan loopt tusschen twee rookkanalen."

„Zij moeten voorzien zijn van een goed werkende zuigkap. Het aanbrengen van eene lokvlam in het afvoerkanaal is, vooral 's zomers, zeer gewenscht."

„Deze inrichting is eenvoudig en goedkoop. Ik ben overtuigd, dat men daarmee goed geventileerde schoollokalen zal krijgen."

Het zal nu te bezien staan of op grond dezer conclusie het bekende systeem van Levoir—van Bemmelen zal worden afgeschaft en het systeem Swaab zal worden ingevoerd. Ook daarvan zal o.i. de deugdelijkheid door de practijk op groote schaal eerst bewezen moeten worden. Verder zij terloops opgemerkt, dat het niet altijd even gemakkelijk gaan zal de ventilatiekanalen aan te brengen tusschen *twee* rookkanalen; ook zijn er menschen, die niet gelooven aan goedwerkende zuigkappen en het bestaan daarvan durven te loochenen.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Delft. De Vereeniging Huis Lambert van Meerten werd, voor enkele jaren, eigenaresse van het pand aan het Oude Delft no. 199 alhier, met het doel: dat huis te behouden en het denkbeeld te verwezenlijken, waarmede het door den heer Lambert van Meerten werd gesticht n.l. om het, met de daarin toegepaste kunstschatten van oud-vaderlandschen oorsprong, in te richten tot een museum van kunst en kunstnijverheid, ten dienste van het algemeen en tot nut van allen die aan de Polytechnische School studeeren in het bijzonder.

Het pand van den heer L. van Meerten ging voor f 30,500 over in handen van de vereeniging, die haar naam ontleent aan haar bezit. Deze som werd door een dertigtal Nederlanders bijeengebracht, allen kunstliefhebbers, die wilden voorkomen dat het huis in verkeerde handen kwam. Het meerder noodige, tot een bedrag van f 26,000, werd door hypotheek verkregen.

De vereeniging-eigenaresse heeft thans echter het plan, het huis in vrijen eigendom aan het rijk over te dragen, tot stichting van een museum, in hoofdzaak voor oude kunstnijverheid.

Zij moet echter dan de hypotheek van f 26,000 aflossen en doet daarom pogingen bij vermogende, kunstlievende landgenooten, om hen te bewegen een offer te brengen voor deze zaak van nationaal belang.

Aan den raad van Delft vraagt zij eene som van f 10,000.

En de plechtige overdracht stelt de vereeniging zich voor te doen plaats hebben op 8 Juli a.s., den dag waarop de Polytechnische School tot Technische Hoogeschool zal worden verheven.

Wanneer eenmaal — zegt de vereeniging — het huis aan de regeering zal zijn overgegaan, zal daarin door hare zorgen worden saamgebracht, alles wat dienen kan om den kunstzin van allen, die aan de P. S studeeren, op te wekken en te ontwikkelen; maar ook zal dit alles kunnen dienen tot voorlichting van hen, die — buiten de Polytechnische School staande, inlichtingen wenschen omtrent alles wat met kunst in verband staat.

Als eenmaal door de regeering krachtig zal zijn vóórgegaan, zullen ongetwijfeld velen in den lande of daarbuiten bereid gevonden worden, van hetgeen van hen overtollig is of opgeborgen misschien, een steentje bij te dragen om hier de collectie te helpen verrijken.

In dien geest zullen ook musea kunnen medewerken met hunne duplicaten.

Op deze wijze opgevat, kan in Delft eene keur-collectie worden bijeengebracht, die van onberekenbaar nut kan zijn, want: wat voor elk studeerende of gestudeerd hebbende volkomen duidelijk is op elk ander gebied van technische wetenschappen, blijkt helaas maar al te dikwijls, nog lang niet zoo duidelijk te zijn op het gebied der kunst en kunstnijverheid.

Het bestuur der vereeniging bestaat uit de heeren: F. G. Waller, Delft; A. le Comte, Rotterdam; Joh. L. Koch, Rotterdam; J. Krol Kz, Haarlem, en J. L. Schouten, Delft.

Aan het adres aan den raad van Delft is toegevoegd eene adhaesiebetuiging van verreweg het grootste deel der hoogleeraren en leeraren der Polytechnische School. N. R. Ct.

's Gravenhage. Tot opzichter bij den bouw van het nieuwe gymnasium alhier, welk werk onder leiding van den Rijksbouwkundige van Lokhorst zal worden uitgevoerd, is door B. & W. benoemd de heer J. H. van Basten.

Haarlem. In de zaal der antieke afgietsels van het Museum van Kunstnijverheid alhier werden als nieuwe aanwinsten twee beelden geplaatst. Het eene is de Artemis, waarvan het oorspronkelijke beeld, dat uit het laat-Romeinsche tijdperk stamt, doch in Archaischen stijl is weergegeven, in Pompeji werd gevonden.

Het andere is de zoogenaamde Diana van Gabié, alwaar het marmeren beeld, dat thans in het Louvre-Museum is geplaatst, in 1792 gevonden werd; doch het wordt eveneens gehouden voor eene nimf van Artemis.

— De tentoonstelling betreffende de kunst bij de opvoeding van het kind, die van 15 Juli tot 15 September in het Museum van Kunstnijverheid alhier zal gehouden worden, belooft hoogst merkwaardig en belangrijk te worden. Voor de retrospectieve afdeeling werden reeds zeer vele toezeggingen ontvangen. Zoo zullen in de Raadzaal als ook in de Oud-Hollandsche keuken verschillende groepen worden geplaatst; ook bestaat het plan eene kleine kinderslaapkamer uit de 17e eeuw op te stellen.

Overigens zullen zeer vele merkwaardige zaken uit vroegere eeuwen, die met de opvoeding van het kind in verband staan, te zien zijn.

Wat de moderne aesthetische opvoeding betreft, werden reeds verschillende toezeggingen uit Weenen, München, Neurenberg, Leipzig, Dresden, Hamburg, Berlijn en andere plaatsen ontvangen, terwijl Engeland en Frankrijk eveneens zullen vertegenwoordigd zijn.

De Directie van het Museum vleit zich, dat men hier te lande niet zal achterblijven en op de algemeene medewerking zal kunnen gerekend worden, teneinde een duidelijk beeld te verkrijgen van hetgeen voor de artistieke opvoeding van het kind in vroegere dagen gedaan werd en hetgeen heden ten dage in het werk wordt gesteld; dan eerst zal de tentoonstelling het doel bereiken, dat daarmede beoogd wordt.

— In de School voor Kunstnijverheid alhier zal ter herdenking van het 25jarig bestaan dezer inrichting van af 15 Juli naast de jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leerlingen eene tentoonstelling van werken van oud-leerlingen gehouden worden.

Daar vele oud-leerlingen zoowel in ons land als in het buitenland in verschillende kunstvakken werkzaam zijn en zich reeds een aantal deelnemers hebben aangemeld, kan deze tentoonstelling zeker de aandacht trekken en wordt zij met belangstelling tegemoet gezien.

Spijkenisse. De Herv. kerk met toren alhier — een bak steenbouw uit de 14e en 15e eeuw — zal gerestaureerd worden.

De kerk heeft den vorm van een kruis. Zij is door den heer Scheepens, werkzaam aan het ministerie van binnenl. zaken opgemeten en in teekening gebracht. Van verschillende zijde is voor deze restauratie reeds finantieelen steun toegezegd en men hoopt op eene subsidie van het rijk.

Zutphen. Aan de oude ruïne der Nieuwstadspoort alhier welke reeds lang dringend herstel behoefde, zal eenig consolidatiewerk geschieden ten einde haar voor verder verval te behoeden. Indertijd wenschte de gemeente dit reeds te doen, doch op voorstel van het raadslid jhr. mr. Van Andringa de Kempenaer werd toen besloten zich tot het rijk te wenden met verzoek de kosten dezer herstelling op zich te nemen. De ruïne toch bevindt zich op een terrein, dat voor onbepaalden tijd kosteloos aan het rijk is afgestaan. Thans is bericht gekomen, dat de restauratie der poort op kosten van het ministerie van oorlog zal geschieden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Opzichter. Brieven onder no. 18173, aan het bureau der Rott. Courant. (1)

— Constructeur-Teekenaar, moderne Stoomwerktuigen. Br. letters K. T. S., Alg. Adv.-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Directeur der gasfabriek te Leeuwarden, tegen 1 Juli a.s., jaarwedde f 2500—f 3000, vrije woning, vuur en licht. Verplichte pensioenstorting 2½ %. Per gezegeld request zich te wenden tot den Burgemeester, vóór 20 Juni e.k. (1)

— Aankomend Teekenaar op de hoogte met Calqueeren en Lichtdrukken. Brieven onder no. 26742 aan het Bur. van het Alg. Ned. Adv.-blad te 's Gravenhage. (1)

— Reiziger Bouwmaterialen. Opgaven onder no. 26739 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Leeraar Ornament en Handteekenen en Leeraar voor het Machineteekenen aan de Winteravond Vakteekenschool, Ambachtschool Weteringschans, Amsterdam. Salaris f 400 per cursus, van October tot half Maart. Aanm. vóór 28 Juni a.s. aan den Directeur. (1)

— Agenten voor Stoomtimmerfabriek voor de groote steden van Holland. Brieven onder no. 26712 aan het bureau van het Alg. Ned. Adv.-blad te 's Gravenhage. (1)

— Technicus voor Slachthuisbouw. Zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter bij de Bouwpolitie te Leiden. Zie adv. in dit No. (1)

— Leeraar Rechtlijnig en Bouwkundig teekenen aan de Vakteekenschool „Patrimonium". Zie adv. in dit No. (1)

— Bouwkundig Opzichter tegen half Juni of 1 Juli. Brieven onder No. 17246, aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Bouwkundig Teekenaar terstond. Adres onder No. 17461 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Gemeente-Architect te Bussum. Zie adv. in dit no. (2)

— 2e Onderwijzer in het timmeren aan de Ambachtsschool te Gorinchem. Zie adv. in no. 23. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

27 Bouwk. Opz.-teek., 19—46 j., *f* 45—*f* 130 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—40 j., *f* 75—*f* 120 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., *f* 55 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 23—46 j., *f* 60—*f* 80 's maands.
4 Werktuigk. Teek., 21—27 j., *f* 40—*f* 70 's maands.
1 Electrotechniker. 25 j., *f* 125 's maands.
1 Aank. electro techn.- of machineteekenaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 Juni.

Apeldoorn, te 7 uren, door de arch. J. A. Wijn voor den heer W. F. L. Verduin in het café Erdmannsdorffer: het bouwen van een steenfabriek aan den Waterlooschen weg ald.; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch.

Maastricht, te 10.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CLVII en CLXVI onder de gemeenten Kuik en Linden, Ottersum en Mook en Middelaar (begr. f 58500; bestek 120 ter lezing aan genoemd Ministerie aan de lokalen der Prov. best en te bekomen bij Gebr van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Keurenaer te Maastricht, bij den ing. Köning te Roermond en den opz. Heesterman te Gennep.

Utrecht, ten 2 uren, door het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het prov. bestuur: het leveren en plaatsen van een ijzeren brugschip onder de schipbrug over de Lek tusschen Vreeswijk en Vianen (raming f 5760); het bestek, no. 122, ter lezing aan gebouw van genoemd Ministerie, aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28 a, te Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Esscher te Arnhem, den waarn. arrond.-ingenieur Musquetier te Utrecht en bij den opzichter van Langeveld te Vreeswijk.

DINSDAG, 20 Juni.

Gendringen, ten 10 uren, door het gem. best.: het bouwen van eene onderwijzerswoning te Mechelen, aanwijzing gehouden; bestek en teekening ten gemeentehuize en bij den gem.-architect ter inzage en bij laatstgen. verkrijgbaar.

WOENSDAG, 21 Juni.

's-Gravenhage, ten 2 uren, door het hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie in een der lokalen van gen. Hoofdbest., Parkstraat aldaar: den verbouw van het post- en telegraafgebouw te Brielle, en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Dec. 1907.
Zie adv. in no. 23.

Hoogkarspel, door de arch. K. Swagerman: het bouwen van een woonhuis voor den heer W. Valentijn bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. te Bovenkarspel.

Willemsoord, ten 11 ure, door het Min. van Marine: de levering van: 1. eiken balkplanken en platen; 2. Djatihout; 3. Wagenschot; 4. Masten, juffers en sparren; 5. Grenen gezaagde houtwaren; 6. Dennen en vurenhout; 7. Esschen en iepen platen en stammen; 8. ijzer en staal; 9. gesmeede ijzeren voorwerpen en ijzeren kramerijen; 10. kachels met toebehooren; 11. geel-, rood- en compositiekoper; 12. koper- en metaalwerk en koperen kramerijen; 13. geel- en roodkoperen pijpen; 14. blik, lood, tin, zink en antimonium; 15. spijkers, moerbouten en kramerijen; 16. gereedschappen (a); 17. id. (b); 18. id. (c); 19 lederen drijfbanden en naairiemen; 20. kwasten en penseelen; 21. raspen en vijlen; 22. afval van katoenen garens pootskatoen) machinaal geplozen; 23. machinekamerbehoeften; 24. creolin, harpuis, hars, huid- en mospapier, pek en teer; 25. verfwaren, chemicaliën, enz.; 26. oliën, lakken, vernis, enz.; 27. reusel en talk; 28. loodwit; 29. zinkverf; 30. witte zeep; 31. glas; 32. metselmaterialen; bestekken ter lezing bij het Dep. van Marine den Haag en bij de directiën te Willemsoord, Amsterdam en Hellevoetsluis, alsmede bij de prov. besturen en ter secretarieën van Rotterdam en Dordrecht, en te verkrijgen ter griffie der marine te Willemsoord; inlichtingen bij den hoofdingenieur der marine te Willemsoord; biljetten vóór het uur der besteding inzenden in het directiegebouw te Willemsoord.

DONDERDAG 22 Juni.

Alkmaar, door het gem.-bestuur: de levering van een getelescopeerden gashouder met vlakbodem, inhoud 10.000 M3. met- en zonder fundeering; biljetten inzenden vóór of op 22 Juni; inlichtingen bij de directie der stedelijke gasfabriek.

Enschede, ten 12 ure, door de arch. J. C. Kromhout van der Meer in het café van H. J. Mendelaar: het verbouwen van zijn perceel, Zuiderhagen tot twee woonhuizen; bestek en teekening ter inzage in gen. café; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Stad-Almelo, te 2.30 uren, het gem.-bestuur: het vernieuwen van een brug over de Schuttenbeek aan de Schuttenstraat begr. f 4620; bestek met teekening verkrijgbaar ter secr.

Zwolle, ten 12 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het maken en inhangen van nieuwe binnenvloeddeuren voor de groote schutsluis en het herstellen van de sleephelling aan de bewaarplaats voor sluisdeuren te Zwartsluis; (begr. f 2200; best. no. 131 ter lezing aan het Ministerie van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofdingenieur-dir. Schuurman te Zwolle, den ingenieur Stoel aldaar, alsmede bij den opzichter Maas te Zwartsluis.

Zwolle, ten 2 ure, door de architect H. Meijerink in het Hotel Pinas: het bouwen van een industrie- en huishoudschool; bestek en teekening te verkrijgen bij den architect, aanwijzing gehouden.

MAANDAG 26 Juni.

Amsterdam, ten 1.30 ure, de Holl. IJ. Sp. Mij. in het centraal personenstation, bestek no. 1034: het uitvoeren van grond- en spoorwerken en het maken van eene verhoogde los- en laadplaats en bijk. werken op het station Voorschoten, begr. f 9400; bestek no 1035: het uitvoeren van grond- en spoorwerken en het maken van den onderbouw eener weegbrug op het station Sneek, begr. f 4630. De bestekken verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Amsterdam. Aanw. als in de bestekken is vermeld.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 24 Juni 1905. No. 25.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóor 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan;
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phœnix*", Nijmegen.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

1655—1905.

door A. W. WEISSMAN.

Slot; met een Plaat.

De Burgerzaal was oorspronkelijk een „salle des pas perdus" geweest. Koning Lodewijk Napoleon maakte er zijn balzaal van. „Men kan zich geen denkbeeld vormen" zegt een tijdgenoot, „van den indruk, welke het eerste gezigt van de groote zaal op de binnentredenden maakt. Luisterrijk en deftig doet zich dezelve aan het verwonderd oog op. Werwaarts men zich keert, overal ziet men nieuwe oorzaken tot verwondering. De zijmuren zijn met uitmuntende spiegelglazen bedekt, terwijl de onderscheidene kleuren der venstergordijnen eene bevallige vertooning opleveren, wordende het geheel nog verfraaid door de aangename somberheid, die zich over de geheele zaal verspreidt en veroorzaakt wordt door de hemelsblauwe gordijnen, welke voor de bovenste vensters hangen. Het vloerkleed, dat den geheelen grond bedekt, is van zwart gebloemd fluweel. Over hetzelve liggen loopers, langs welke men gaat, ten einde het kleed zelve niet te beschadigen. De glazen kronen die, ten getale van acht, des avonds deze zaal verlichten, zijn van een uitmuntenden en schoonen smaak, heerlijk bewerkt en van eene groote waarde. De zaal, door middel dezer kroonen verlicht zijnde levert een alleszins overheerlijk schouwspel op. Boven hangen de zegeteekenen, weleer door onze voorouders op hunnne vijanden behaald."

In hoofdzaak is deze zaal nog als in koning Lodewijk's tijd. Het Doornikshe tapijt, dat hij daar leggen deed, is sedert door een Deventersch vervangen. Fragmenten van het oorspronkelijke, in het bijzonder van den rand, zijn nog op enkele bovenkamers te vinden. Hier zijn de sfinxen en de acanthus-spiralen van den Empire-stijl toegepast.

De „aangename somberheid" is er ook nog, daar de gordijnen veel van het door de vensters invallend licht onderscheppen. Zij maakt, dat het schilderwerk, in 1705 door J. Hoogzaat en G. Rademaker onder het toezicht van Jan Goeree tegen het houten gewelf aangebracht, al zeer slecht verlicht wordt. Het ware te wenschen, dat deze gordijnen afgenomen mochten worden, als het Hof niet op het paleis vertoeft. Het verwijderen der spiegels aan de oostzijde zou den luister der zaal insgelijks verhoogen, gelijk reeds vroeger werd aangetoond.

Een van de grootste veranderingen, in 1808 gemaakt, is, dat de oude galerij door houten, als marmer geschilderde schotten, in vertrekken werd gescheiden. Gelijk ik reeds zeide is Ziesenis bij het plaatsen dezer

schotten met pieteit te werk gegaan. Het effect der galerij werd er evenwel geheel door bedorven. De vertrekken dienden als „eetzaal, verblijf voor de pages, zaal voor de ambassadeurs en biljartkamer." Het ameublement was geel en paarsch.

Wij mogen aannemen, dat practische voordeelen, aan deze schotten verbonden, ze nu haast een eeuw op hun plaats hebben doen blijven. Of ze niet door gordijnen te vervangen waren wagen wij niet te beoordeelen. De groote waarde der kunstwerken van Quellijn zou echter zeker wettigen, dat men deze schotten alleen dan plaatste, als het hof te Amsterdam verblijft. Practische bezwaren kunnen daartegen niet bestaan. Het vele, dat sedert 1890 reeds verricht werd, om het gebouw zijn ouden luister te hergeven, bewijst, dat de Hooge gebruiksters de waarde van het monument wel beseffen.

De verdieping gelijkstraats heeft een zelfde galerij als die, welke daarboven ligt. Toen het gebouw nog stadhuis was waren alleen de vleugels aan de oost- zuid- en zuidwestzijde voor het publiek toegankelijk. Die aan de noordwest- en noordzijde, waarop de pijnkamers en de gevangenissen uitkwamen, waren van de overige afgezonderd.

Onder de groote zaal was „een wapenplaats, waarin eenige Bossen altoos gereed staan om bij tijden van oproer of ander gewelt, Dam en Raadhuis te konnen verdeedigen." Ten noorden van dit vertrek waren „zes gemeene gevangenhuizen", die hun licht en lucht kregen uit een gang, naast de noordelijke binnenplaats. Aan de zuidzijde was de „bedelaarsgang" omdat daar de bedelaars werden opgesloten.

Onder de zaal van den Oud-Raad waren twee kamers voor de Boekhouders van de Wisselbank. Onder de kamer van Thesaurieren vond men die der Commissarissen van de Wisselbank. Koning Lodewijk Napoleon liet de Wisselbank bestaan, en daar die niet meer aan den Dam haar ingang kon hebben, kreeg zij er een aan de zuidzijde, naar den kant der Pijpenmarkt, gelijk die nog te zien is.

Alle vertrekken gelijkstraats zijn in steen overwelfd. De zaal, waar de Commissarissen der Wisselbank bijeenkwamen heeft gewelven, die op pilasters rusten welke met gebeeldhouwde vruchten en bloemen zijn versierd. Ook vindt men in dit vertrek een marmeren schouw, terwijl de kastdeuren beschilderingen van bruin en goud vertoonen.

Onder de Secretarie lagen de vertrekken der Ontvangers en Essayeurs van de Wisselbank. De vertrekken aan de zuidwestzijde vormden de woning van den concierge; dan kwam de groote achtervestibule, aan welks noordzijde zich de woning van den cipier en de pijnkamer bevonden. De noordelijke vleugel werd ingenomeu door vier gijzelkamers.

Onder de weeskamer hielden „Dykgraaf, Heemraden en Schepenen van het Diemermeer" hun rechtdagen. De vertrekken onder de Raadzaal dienden tot verblijf der schutters van de wacht en der Roedragende Boden.

Koning Lodewijk richtte de kamer van de Diemermeer en de vertrekken der wacht als keukens in, terwijl hij de vroegere gijzelkamers tot bijkeukens en dergelijken bestemde.

In de kelders aan de noordzijde van het gebouw waren gevangenissen „daar zoodanigen ingebracht werden, die den hals verbeurt hadden". In 1808 werden deze vertrekken, die geen direct licht en lucht krijgen, tot wijnkelders ingericht. Men kan op de deuren der cellen, waar Doortje Donker, Sjako en andere misdadigers de terechtstelling hebben verbeid, nu nog in sierlijk letterschrift lezen, welke wijnen koning Lodewijk daar bewaarde. De eerzame Amsterdammer, die deze letters schilderde, was de Fransche taal niet geheel en al machtig.

Als men het gebouw van den Dam betrad en, zonder de trap achter de Vierschaar op te gaan, zich naar rechts wendde, kwam men, langs de verblijfplaatsen der Roedragende Boden en der schutters aan de noordoostelijke trap, die bij de Weeskamer uitkomt, en, sinds het gebouw paleis is, de verbinding tusschen keuken en eetzaal vormt. Ging men die trap verder op, dan had men aan zijn rechterhand de kamer van Huwelijkszaken en Injurien, die door het volk „de krakeelkamer" genoemd werd, daar hier de Commissarissen recht spraken in gevallen dat partijen met elkander getwist hadden. Ook wie in ondertrouw werden opgenomen moesten voor deze Commissarissen verschijnen. De kamer van Huwelijkszaken ligt boven de Assurantiekamer. De fraaie marmeren schouw prijkt met twee handen, die elkander drukken. Het vertrek aan de andere zijde, boven de Weeskamer is de kamer van Zeezaken, die geen bijzonderheden vertoont.

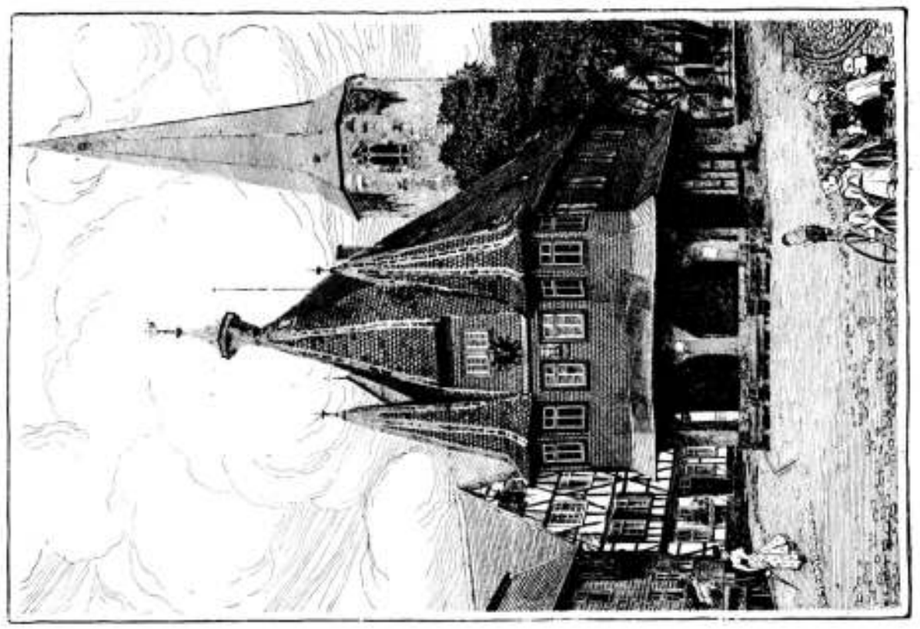
Boven de kamer van Zeezaken was die van het Groot Kramersgild. Op het portaal voor dit vertrek hingen in 1758 vier schuttersstukken, waarvan een door Jacob Legon, nu als no. 879 in het Rijksmuseum en een door Cornelis Ketel, nu no. 756 van het Rijksmuseum. In de kamer van het Groot Kramersgild zag men „de afbeelding van een Os met een krans van groene Bladen, geschildert door Jacob Cornelisz van Oostzanen."

De kamer boven de Raadzaal was de Kunstzaal, die in 1880 tot verschillende vertrekken is vertimmerd, en van haar vroegeren luister niets behield. Daar aanschouwde men „het overheerlijke Portrait van den voortreffelijksten Zeeschilder Ludolf Bakhuyzen," nu no. 45 van het Rijksmuseum, daar was het „Conterfijtsel van wijlen den Heer Michiel Hinlopen," die aan de stad 7000 prenten vermaakt had, die hier werden bewaard. Ook van modellen wordt door Jan van Dijk gesproken. In 1737 was de zaal „pronkende met zeer veel deftige konststukken en fraaye schilderyen van veele hedendaagze meesters," en stond „dagelijks des voormiddags van 11 tot 12 uuren voor een yder open, om de daarop zijnde konst te mogen beschouwen."

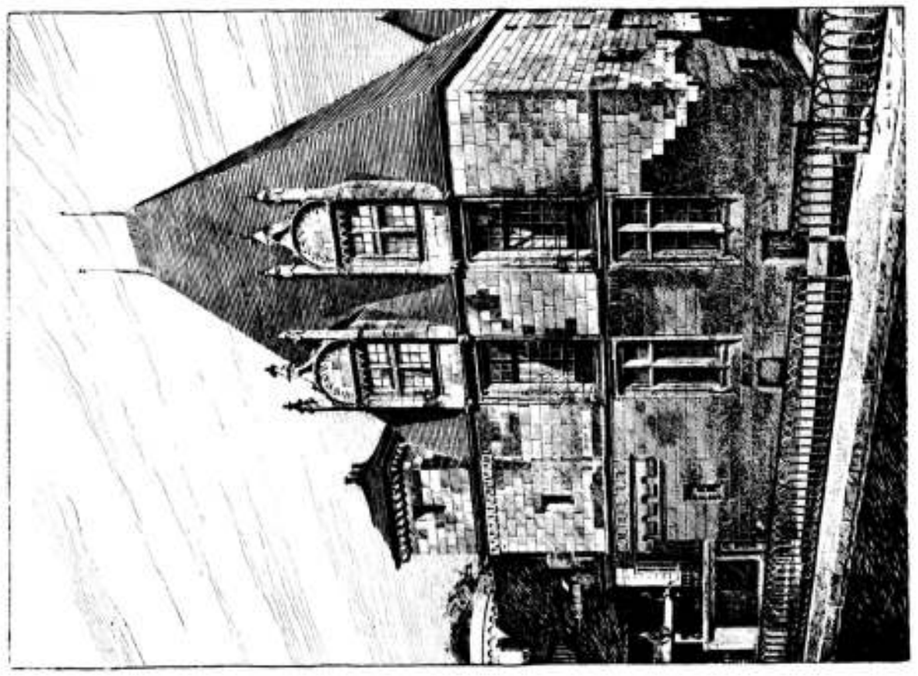
Boven de Desolate Boedelkamer was de kamer der Heeren Directeuren van den Levantsche Handel en Navigatie op de Middellandsche Zee, die langs de trap aan de noordwestzijde bereikt werd. Bijzonderheden vertoonde dit vertrek niet, zoomin als die boven de Rekenkamer, die als archief dienden.

Ging men de zuidwestelijke trap op, dan kwam men, in den mezzanino, aan de „Honderdste Penningkamer", waar deze belasting ontvangen werd. Hooger klimmend bereikte men de kamer der Commissarissen van de Manufacturen, op de tweede verdieping van het zuidwestelijk paviljoen.

Aan deze kamer grensde, naar het noorden, de kleine krijgsraadskamer, die men door moest, om de groote krijgsraadskamer, boven de Schepenzaal gelegen, binnen te treden. Van deze vertrekken wordt in 1737 gezegd: „De kleine kaamer pronkt met verscheide schilderyen van oude schutters, eenige van overouden tijd, andere van nieuwer trant. De groote kamer dient tot vergaadering van den manhaften krijgsraat, welke op order van de Heeren Burgemeesteren en der Heeren Kolonellen zoo menigmaal bijeenkomt als eenige zaaken de Burger-

RAADHUIS TE MICHELSTADT

RAADHUIS TE AMBOISE

Bijvoegsel van „De Opmerker"

schuttery betreffende, zulks vereischen. Aan 't eene eind ziet men een langwerpige tafel en voor dezelve nog een kleindere; de groote dient tot aanzitting van de Heeren Burgemeesteren en de Heeren Kolonellen, de kleine tot dienst van den Geheimschrijver. Midden op de zaal staan in een driehoek banken, twee hoog, tot zitplaats voor de Heeren Kapiteynen en Luitenants, die alsdan den krijgsraat uitmaken. Deze kamer pronkt behalven dit met 11 deftige schilderijen, alle Burgercompagniën of wel de aanzienlijkste uit dezelve, in de kleeding als ze gewoon waaren de wapenschouwing of algemeene optrek bij te woonen."

Men had voor deze groote krijgsraadskamer een ontwerp door Pieter Post laten maken, dat echter onuitgevoerd is gebleven. Het vertrek vertoont zich thans als een groote, hooge. maar kale ruimte, door een houten gewelf gedekt. Het dient tot slaapplaats voor dienstpersoneel.

In 1808 werd hier het Koninklijk Museum ingericht, dat in 1814 naar het Trippenhuis is overgebracht. In de bleine krijgsraadskamer hing sinds 1715 de Nachtwacht van Rembrandt. Volgens Van Dijk waren daar in 1758 drie groote stukken aanwezig. De Nachtwacht was tegen den zuidelijken muur geplaatst en ontving dus haar licht uit het noordwesten. Behalve deze drie schilderijen hingen hier ook „vier zeer oude stukken".

De groote krijgsraadskamer bevatte de Schuttersmaaltijd van Van der Helst, die tegen den zuidelijken muur hing, terwijl het Korporaalschap van Roelof Bicker, ook door Van der Helst, daartegenover was geplaatst.

Verder bevond zich tegen den oostelijken muur het groote Schuttersstuk van Govert Flinck, het Korporaalschap van Joan Huydecoper, terwijl ook schilderijen van Cornelis Ketel, Frans Hals, Werner van Valckert en anderen hier een plaats hadden.

De zuid-oostelijke trap, aan de zijde der Kalverstraat, werd gebruikt om naar den toren te gaan. Zij gaf ook toegang naar de vertrekken aan de zuidzijde, boven de secretarie, als „de kaamer daar 's Lands zegels gehaalt werden", „de kamer daar de boekhouder der officiën verblijf houdt" en andere. De timmerwinkel was ook aan die zijde gelegen, en wel in den mezzanino onder de kap. Die mezzanino bevatte ook de wapenkamer, welke zich over de geheele oostzijde, de noordzijde en een deel van de zuidzijde van het gebouw uitstrekte. „De ingang dezer kamer" zegt de beschrijving „is aan wederzijden met zware houten deuren gesloten en even binnen den ingang is eene afgezonderde zitplaats voor den commies der artillery en een klein vertrek, daar men het geweer schoon pleegt te maken. In de wapenkamer zelve ziet men eene ontallijke menigte schiet- en zijdgeweer, zoodat men in tijd van gevaar, zeer spoedig een groot getal van ingezetenen er mede zoude kunnen voorzien."

De vertrekken aan de zijde van den Dam onder deze wapenkamer gelegen, dienden tot „Minutenkamers, waarin alles zoo net en in orde geplaatst is, dat de Minuten der Notarissen, doorgaands, zeer spoediglijk kunnen gevonden worden." Gelijk reeds werd gemeld was de kunstkamer aan de noordzijde van deze vertrekken.

Boven de kleine krijgsraadskamer was men gewoon „de uitgediende papieren van de Wisselbank te bergen". De vertrekken noordelijk van de groote krijgsraadskamer, werden door den cipier gebruikt. De mezzanino aan die zijde, die door Koning Lodewijk Napoleon tot linnenkamer werd ingericht, diende tot bergplaats voor de Desolate Boedelskamer.

In den mezzanino aan de noordwestzijde, boven de bergplaats der Rekenkamer, was de Modelkamer ingericht. Daar bevonden zich „allerhande gemaakt houtwerk en werktuigen, de houten modellen van het Stadhuis, de Koepelkerk die men van meenig was op de Botermarkt te stigten en nog vele andere modellen van gebouwen."

In 1807 werd het vertrek oostelijk hiervan tot rariteitenkamer ingericht. Het schijnt in 1808 tot het Koninklijk Museum behoord te hebben, dat de zuidzijde der derde verdieping van het Stadhuis, welke zalen door Koning Lodewijk Napoleon niet gebruikt werden, innam. Dit Museum was Dinsdags, Donderdags en Zaterdags geopend, en toegankelijk door de deur, aan de zijde der Nieuwe Kerk gemaakt, in 1812 was de toegang op alle werkdagen van 12—3 uur opengesteld.

„Onder 't dak en den toren", zegt een oude beschrijving, vindt men de vertrekken van den Stadsuurwerkmaker, Loodgieter en Leidekker. Voorts zijn, onder het dak, ten dienste van het werkvolk, hetwelk dikwijls houtskool tot soldeeren gebruiken moet, steenen overwelfde haarden gemaakt en is het hun uitdrukkelijk verboden, buiten dezelve te stoken.

Deze beschrijving is nog geheel van toepassing. Bijzonder merkwaardig is het vertrek van den uurwerkmaker, waar, in een eikenhouten koepelgebouw, het door Jurriaan Sprakel vervaardigd uurwerk is opgesteld, met de groote ton, door Hemony voor het speelwerk gegoten. Dit uurwerk komt geheel overeen met het „besteck" van 18 Maart 1655, dat door den Heer Brouwer Ancher in „Oud-Holland" werd vermeld.

Ook de 35 klokken, door François Hemony gegoten hangen nog in den toren. De Heer Brouwer Ancher vond in de resolutiën van Thesaurieren, dat het carillon door Claes Noorden in 1699 met twee klokjes vermeerderd werd. Op een dezer twee leest men echter den naam Claudy Fremy en op het andere behalve dien van Claes Noorden ook dien van Catharina ter Wegen, weduwe van Claudy Fremy. Daar Claude Fremy reeds 3 Januari 1699 in de Nieuwe Kerk begraven werd, kan hij de klok, waarop zijn naam staat, niet gegoten hebben.

Wij hebben nu het geheele gebouw beschouwd en gelegenheid gehad, den vroegeren toestand met den tegenwoordigen te vergelijken. Zei Huygens eens:

„Is 't oock so voorbeschickt dat dese marbre muren,
Des Aertrijcks uyterste niet hebben te verduren",

na twee en een halve eeuw vertoonen zij nog zoo weinig sporen van verval, dat men het gebouw gerust nog een lang leven kan voorspellen. Slechts het marmer van het westelijk frontsspies is hier en daar verweerd, terwijl eenige modillons der kroonlijsten door inwatering en afvriezen naar beneden gevallen zijn. Meer zorg voor de waterdichtheid van het lood, op die lijsten aanwezig, had de laatste schade, die echter wel te herstellen is, kunnen voorkomen. De marmeren frontispiesen van Quellijn zullen echter steeds meer verweren, daar in ons klimaat deze bouwstof te veel te lijden heeft. Dat na 250 jaar het verval niet grooter is, bewijst wel, dat een zeer goede soort van marmer gebruikt is.

Hopen wij, dat het nog lang mag duren

„Eer 't noodig wordt, dat 't negende verschijn'
Om 's achtsten wonderwercks nakomeling te sijn"

want het valt te betwijfelen of wij en ons nageslacht nog wel de kunstkracht zullen hebben, om zulk een wonderwerk tot stand te brengen.

Eerste Internationaal Congres voor de industrie van het bouwvak en der openbare werken.

Het eerste internationaal congres voor „l'industrie du bâtiment et des travaux publics", georganiseerd door den Bond van Vereenigingen van Aannemers van openbare en burgerlijke werken in België, zal gehouden worden te Luik van 14 tot 20 Sept. 1905, onder bescherming der Belgische Regeering. Het Congres heeft tot strekking het wegnemen van moeilijkheden op het gebied der uitvoering van werken en leveringen en der uitlegging van contracten.

De te behandelen onderwerpen zijn verdeeld in 3 sectiën.

Eerste sectie. Rechten en verplichtingen, volgens de wetgevingen der verschillende landen: *a.* van den bouwheer, *b.* van den ontwerper, *c.* van den aannemer, een en ander volgens wet, gewoonterecht en praktijk.

Onderverdeeling. 1°. Rechten en verplichtingen van den aannemer, vooral wat betreft zijn verantwoordelijkheid in zake gebreken van den bodem en van het bestek.

Onderzoek van de wenschelijkheid van wettelijke vaststelling der scheiding dezer verantwoordelijkheid tusschen *a.* den architect of den ingenieur en *b.* den aannemer.

2°. Over de wijze van aanbesteding.

3°. Over de bescheiden, te verstrekken aan den aannemer voor en na de aanbesteding.

Tweede sectie. Voorkoming van en uitkeering bij ongevallen.

Onderverdeeling. Onderzoek der verschillende wetgevingen en *a.* werking der ongevallenwetten, *b.* maatregelen ter voorkoming van ongevallen, *c.* verzekering tegen werkeloosheid, *d.* ouderdomspensioenen.

Derde sectie. Het „privilège du constructeur".

Onderverdeeling. 1°. Onderzoek der verschillende wetgevingen.

2°. Werking van de toepassing der wettelijke bepalingen.

3°. Vereenvoudiging der formaliteiten te vervullen voor de inschrijving van het privilège.

De onderwerpen zijn voorzeker belangrijk genoeg voor eene internationale gedachtenwisseling, bovendien wordt er in het dezer dagen verspreide programma op gewezen, dat men met dit congres het algemeen belang op het oog heeft.

Of dit nu wel in de eerste plaats op den voorgrond zal staan zal nader blijken; het kan niet worden ontkend, dat er verband bestaat tusschen het algemeen belang en een goede regeling van het stelsel van aanbesteding, die natuurlijk in België ook nog wel een en ander te wenschen overlaat. Die regeling wordt door allerlei sociale invloeden hoe langer hoe meer gecompliceerd en de aannemers klagen, niet altijd ten onrechte, dat hun telkens nieuwe verplichtingen worden opgelegd en zij in hun rechten verkort worden. Geen wonder dat er dus een streven merkbaar is om die rechten en verplichtingen zoo scherp mogelijk gepreciseerd te krijgen, liefst met sanctie van Staatswege en dat dit streven van de aannemers meer in het bijzonder uitgaat zal ook niemand verwonderen, daar deze categorie der bouwlieden gewoon is alles in geldcijfers uit te drukken en die cijfers in den regel door hen als de meest afdoende argumenten worden beschouwd.

Is het dus in de eerste plaats voor de aannemers, dat wij de aandacht op dit congres vestigen, het zal ook volstrekt geen kwaad kunnen, wanneer zich een aantal architecten en ingenieurs als leden laten inschrijven. Velen zijn echter van meening, dat het nut van congressen altijd zeer twijfelachtig is en de moties en conclusies in die bijeenkomsten aangenomen, zelden veel uitwerken, of de wereld veel verder brengen. Ook wij hellen tot die meening over, maar niettegenstaande dat erkennen wij toch ook, dat deze bijeenkomsten indirect nut kunnen stichten, al ware het alleen, omdat daarbij menschen van verschillenden volksaard, maar gedreven door dezelfde belangen bij elkander gebracht worden.

Men moge elkaar dan ook niet altijd goed verstaan, men moge de congresarbeid niet altijd even serieus opvatten, men verkeert toch ongedwongen gedurende eenige dagen met vakgenooten van allerlei nationaliteit, men maakt gezamenlijk excursies, dineert gezellig met elkander en vindt gelegenheid te over, elkander nader te leeren kennen, buiten het eigenlijk zakenterrein.

En waar nu hier onze Zuid-Nederlandsche broeders ons, zij het ook in het Fransch, uitnoodigen aan hun congres deel te nemen, moeten wij o. i. deze gelegenheid tot nadere kennismaking niet laten voorbijgaan.

Voor de luttele som van 25 francs kan men lid van het congres worden; dameskaarten kosten 10 francs.

Daarvoor kan men:

1°. deelnemen aan alle werkzaamheden en recepties van het congres;

2°. alle documenten ontvangen, mitsgaders rapporten, verslagen enz., die er betrekking op hebben;

3°. deelnemen aan het feestmaal;

4°. deelnemen aan de excursies tegen een minieme bijdrage in de kosten;

5°. gratis toegang erlangen tot de Tentoonstelling voor den duur van het congres.

Voorloopig is men voornemens, de eerste drie dagen te wijden aan de officieele plechtigheden en den eigenlijken congresarbeid, den vierden dag zal men Luik en omstreken bezoeken, de vijfde is bestemd voor verschillende excursies in de buurt en wel naar de fabrieken van Cockerill, de carrières te Sprimont, een der forten aan de Maas, een wapenfabriek te Herstal.

Op den zesden dag denkt men een bezoek te brengen aan Brussel en eenige groote werken daar in uitvoering, aan Antwerpen, aan de groeven van Quenast en Henegouwen, een en ander verbonden met recepties op de stadhuizen en in de gebouwen der aannemersvereenigingen te Brussel en te Antwerpen.

Den zevenden dag eindelijk denkt men te besteden aan het bezoeken van de havens der Belgische zeekust, van de stad Gend en van de havenwerken te Terneuzen.

Het organisatie-comité is samengesteld als volgt:

E. Baar, Aannemer te Luik, *voorzitter.*

Al. de Bremaecker, Oud-Rechter te Brussel, *thesaurier.*

Franz van Ophem, Architect-Aannemer te Brussel, *algemeen-secretaris.*

P. Forgeur, Advocaat te Luik, *adjunct-algemeen secretaris.*

Het adres van den heer van Ophem is Grand Place 5 te Brussel.

Het programma bevat voorts nog lange lijsten van de namen en qualiteiten van de leden van het Algemeen Comité, van de toegevoegde leden van het Organisatie-Comité, enz. Voor een groot deel, voor ons althans, onbekende namen, doch natuurlijk mannen behoorende tot het vooruitstrevend deel der natie en in hun kring met een zeker aanzien bekleed, meest bestuursleden van verschillende vereenigingen of afgevaardigden van de syndicale kamer hunner woonplaats.

Met die menschen in aanraking te komen zal zeker voor de Noord-Nederlandsche vakgenooten nuttig kunnen zijn. Moge voor hen na afloop van het congres die namen geen onbekenden meer zijn.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen door de Vereeniging „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" te Rotterdam.

Uitgeschreven in 1905.

1ste Prijsvraag.

Een Gemeentehuis.

Voor een gemeente van ongeveer 12000 inwoners, wordt een gemeentehuis gevraagd. Het terrein hiervoor bestemd is rechthoekig van vorm 19 × 25 M. De smalle zijde komt op een plein uit, terwijl de andere zijden door straten zijn omgeven.

Het gebouw zal bestaan uit een Beg. grond, een 1e Verd., een Zolderverdieping, terwijl onder een gedeelte van het gebouw een Kelder wordt verlangd.

De *Beg. grond* zal bevatten een voor-vestibule, welke door een perron kan worden voorafgegaan, maar dit perron zal binnen de aangegeven maten moeten liggen.

Verder een hoofdvestibule en hoofdtrap. Een woning voor den portier bestaande uit loge, woonkamer, keuken, een à twee slaapkamers en W. C. De loge moet op de voor-vestibule uitkomen, terwijl voor de woning een afzonderlijke ingang wordt wordt verlangd.

De oppervlakte dezer woning ± 100 M².

Een bureau voor den burgerlijken stand, een bureau met kluis voor den ontvanger, een bureau voor bedeeling en werkverschaffing met afzonderlijken toegang van uit de straat. Deze bureaux zullen door kleine vestibulen of antichambres, als wachtplaats voor het publiek bestemd worden voorafgegaan. De gezamenlijke oppervlakte dezer bureaux ± 100 M².

Verder zal de beg. grond bevatten een klein politiebureau met twee arrestantencellen ± 25 M². Dit bureau zal zoowel van buiten als van binnen toegankelijk zijn.

Een bergplaats voor 2 brandspuiten ± 25 M². W. C. voor beambten en publiek. Tevens een diensttrap welke vanaf den kelder tot de zolderverdieping zal doorgaan.

1e Verdieping. Een raadzaal welke tevens als trouwzaal zal moeten dienstdoen ± 65 M². Van deze zaal is een klein gedeelte met afzonderlijken toegang voor het publiek bestemd. Aan de raadzaal grenzende een kamer voor den Burgemeester ± 25 M². Verder een bureau voor den Secretaris, een lokaal voor archieven, 2 lokalen voor afzonderlijke commissiën, verder W. C. lavabo's en vestiairen voor raad en publiek.

Zolderdieping. Deze is alleen door de diensttrap te bereiken en als diponibele ruimte voor toekomstige uitbreiding te beschouwen.

Kelderverdieping. Hierin een kolenbergplaats met ruimte voor centrale verwarming, een paar berglokalen en twee kleine kelders voor den bode.

Hoogte der verdiepingen bintlaag inbegrepen.

Kelder 2.60 M.

Beg. grond 4.30 „ Deze ligt 0.75 M. boven de straat.

1e Verdieping 5.00 M., hoogte der raadzaal 6.00 M.

Gevraagd worden op 1 cM. per M.

De plannen van beg. grond en 1e verdieping.

Den voorgevel, een zijgevel, een lengte en een dwars-doorsnede.

Een voorgeveltravee met constructieaangave op 5 cM. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eersten prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 70.—.*

Een tweeden prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 30.—.*

Een derden prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

2de Prijsvraag.

Een steenen Brug over een smalle Gracht.

De brug wordt gedacht te liggen over eene gracht van ± 12 M. breedte met kaden daarlangs van ± 7 M. breedte en moet de verbinding vormen tusschen twee dwars op de richting van de gracht en in elkanders verlengde liggende straten van ± 8 M. breedte.

De waterstand is ± 3 M. onder den bovenkant der kaaimuren wier voorkant eene helling van 1 op 10 hebben, de onderkant van de doorvaartopening die ± 8 M. wijd is ligt ongeveer 2.70 M. boven den waterspiegel. De brug moet een rijpad en twee 0.10 M. hooger liggende voetpaden hebben en geheel in steen, 't zij baksteen of natuursteen of eene vereeniging van beide zijn uitgevoerd; voor de balustrades mag echter gedeeltelijk ander materiaal gebezigd worden. Gelegenheid voor kunstverlichting behoeft niet aangebracht te worden.

Verlangd worden: een plattegrond, een aanzicht, eene langs- en eene dwarsdoorsnede, waaruit duidelijk de constructie moet blijken, alle op een schaal van 3 cM. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eersten prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.—.*

Een tweeden prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.*

Een derden prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

3de Prijsvraag.

Een Bloemenkraampje.

Het kraampje wordt geacht deel uit te maken van een groep dergelijke kraampjes op een voor bloemenmarkt dienend plein. Het moet een grondvlak hebben van ± 6 M²., doch de vorm daarvan is willekeurig. Het moet eene goede gelegenheid bieden om de bloemen en planten te etaleeren, eene behoorlijke beschutting tegen zon en regen aanbieden voor de verkoopster, en gedurende den nacht behoorlijk gesloten kunnen worden.

Bij voorkeur moet hout voor de constructie gebezigd worden ofschoon andere materialen niet uitgesloten zijn. Luchtigheid, sierlijkheid, min kostbaarheid en gemakkelijke verplaatsbaarheid zijn gewenscht.

Verlangd worden: plattegrond, opstand en doorsnede op eene schaal van 10 cM. p. M.

Uitgeloofd worden:

Een eersten prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 20.—.*

Een tweeden prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur *niet in houten lijsten gespannen* zijn en liefst *geen grootere afmeting* hebben dan 75 × 115 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 1 *November* 1905 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Jonkerfransstraat* 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

HENRI EVERS, Hoogleeraar aan de Pol. School te *Delft*.
C. H. PETERS, Rijksbouwmeester te *'s-Gravenhage*.
K. P. C. DE BAZEL, Architect te *Amsterdam*.
J. P. STOK WZ., Architect te *Rotterdam* en
J. C. VAN DORSSER, Architect-Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te *Rotterdam*.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht, om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Juryrapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C. en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Juryrapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging die in Januari 1906 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter*.
C. N. VAN GOOR, *1ste Secretaris*.
ROTTERDAM, 8 Juni 1905.

INGEZONDEN STUKKEN.

Aan
Heeren Architecten en Ingenieurs
in Nederland.

WeledelGestr. Heeren!

Ondergeteekenden J. L. B. Keurschot en Corn. Visser in hunne kwaliteit van resp. voorzitter en secretaris van de Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars hebben de eer U te verzoeken, het volgende te willen overwegen:

Het zal U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof worden gesteld, met behoud van salaris.

Ook zal het U niet onbekend zijn, dat gedurende de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof aan ambtenaren en beambten in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op enkele categoriën van werklieden b.v. de typograven, aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Zoover wij echter weten genieten de bouwkundige opzichters en teekenaars, welke niet in dienst van rijk en gemeente zijn, deze voorrechten tot op heden nog niet. En overtuigd als wij zijn, dat alle Nederlandsche architecten en ingenieurs ons zullen willen steunen, om ook dit billijke voorrecht aan hunne ondergeschikten toe te kennen, verzoeken wij U namens bovengenoemd Hoofdbestuur beleefd om:
gedurende de zomermaanden van elk jaar aan alle in Uw dienst zijnde bouwkundige opzichters en teekenaars een verlof toe te kennen van
acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

In verband hiermede nemen wij tevens de vrijheid het beleefd verzoek tot U te richten, om aan het secretariaat onzer vereeniging (Planciusstraat 20, Amsterdam) te willen berichten, of U op ons beleefd verzoek gunstig kunt beschikken.

Vast vertrouwende, dat wij van zeer vele architecten en ingenieurs het voor ons zoo verblijdende bericht zullen mogen ontvangen, als een schoone bekroning van ons pogen ter bevordering van het steeds aangenamer worden van de verhouding tusschen ondergeschikten en patroons — hebben wij de eer van U te zijn

Met de meeste hoogachting

De dienstw. dienaren,
J. L. B. KEURSCHOT, *voorz.*
CORNS. VISSER, *secr.*

Bovenstaande circulaire is dezer dagen verspreid en wij vestigen er gaarne de aandacht op. In beginsel zullen de meeste Architecten en Ingenieurs in Nederwel geen bezwaar hebben aan het bescheiden verzoek

der B. O. & T. te voldoen. Vele patroons zouden zelfs tegen 14 dagen verlof wellicht geen bezwaar hebben, maar toch zullen zij zich niet zoo precies willen binden aan die acht dagen *gedurende de zomermaanden*, wat wel eens lastig kan uitkomen. Wij zouden geneigd zijn te vragen of de adressanten ook niet gedacht hebben aan de (beurs)vacantiedagen, op de handelskantoren gebruikelijk, wij meenen, ook met behoud van salaris. RED.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Bij een zwaar onweer is de klokketoren van San Nicolo al Lido te Venetië getroffen. De koepel is vernield en de toren zoo zwaar beschadigd, dat men bang is voor instorting van het mooie oude bouwwerk.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het Hblad meldt:
Men weet dat van den aanvang geklaagd is over de onvoldoende ruimte in ons post- en telegraafkantoor. Dat gemis aan ruimte was van dien aard dat men voor den postpakketdienst een afzonderlijk gebouw moest stichten aan de Beursstraat; dat een deel van het Commandantshuis van de stad is gehuurd om dienst te doen als aanneemkantoor voor postpakketten en dat eerlang de afdeeling post-quitanties wordt geherbergd in het Gemeentelijk-telephoongebouw.

Ten einde in het postkantoor voor alle diensten meer ruimte te krijgen, is men naar ons met zekerheid wordt gemeld, aan het ministerie van waterstaat reeds geruimen tijd bezig met plannen om te Amsterdam te bouwen een nieuw rijkstelegraaf- en telephoonkantoor, dat groote afmeting moet erlangen, ook al omdat men een gedeelte van den dienst Rotterdam naar hier zou kunnen overbrengen.

De minister van waterstaat heeft, dus deelde men ons verder mede, voor dit doel het oog gevestigd op het bekende terrein aan Dam en Damrak en gevraagd of het rijk dit terrein van de gemeente kan koopen; het rijk zou er ongeveer acht ton voor willen geven.

Onderhandelingen zijn toen gevoerd; onze zegsman, die met post- en telegraafzaken vertrouwd is, wist zelfs dat de zaak reeds in een geheime zitting van den Amsterdamschen raad ter sprake is gekomen en in dat college het plan met ingenomenheid is begroet. Alle hôtel- en warenhuis plannen zouden er mede van de baan zijn, te meer omdat de minister er niet tegen zou wezen dat de Amsterdamsche deskundigen over de schoonheid van den gevel zullen hebben te oordeelen.

Met belangstelling zien wij en zeker alle Amsterdammers een beslissing in deze belangrijke quaestie te gemoet

— De „Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" heeft een orgaan gekregen „De Jonge Kunst" geheeten. De redactie-commissie bestaat uit de heeren K. van Leeuwen, H. Ellens, H. Hana, R. W. P. de Vries jr. en Jac. Th. Wormser.

ARNHEM. Aangaande de restauratie der St. Eusebiuskerk valt het volgende te berichten. Men is thans bezig aan den oostkant van het zuider dwarspand. Het conterfort op den zuidoostelijken hoek is bijna geheel gereed; de eindpinakel moet er nog op gezet worden. De beide aan deze zijde zich bevindende ramen — één ervan is dichtgemetseld — zullen mede hersteld worden. Eén is nog in oorspronkelijken toestand aanwezig, doch thans zoo bouwvallig, dat al het maaswerk er uit genomen en dit volgens dezelfde teekening en hetzelfde profiel zal herbouwd worden.

Het fries onder de goot is hersteld. Behalve de reeds genoemde werken blijft dus nog in uitvoering over: het stellen der balustrade, welke geplaatst wordt op de hardsteenen goot, die dit jaar geheel vernieuwd is en hier eene buitengewone breedte heeft.

Nog zal men dit jaar het trappentorentje onder handen nemen.

Dit verkeert echter in goeden toestsnd tengevolge eener herstelling, een 25 jaar geleden daaraan verricht. Het behoeft enkel eenig bijwerk om het in aansluiting te brengen met de bouworde van het dwarspand.

Is dit alles gereed, dan zal men de restauratie aan de zuid- en zuidwestzijde van dit pand voortzetten.

De mindere toevloeiing van geldelijke bijdragen van particulieren, ontstaan door overlijden en vertrek naar elders, is oorzaak, dat de werkzaamheden niet met die kracht kunnen worden voortgezet als men gaarne zou willen. Het toetreden van nieuwe leden tot de Vereeniging voor de restauratie dezer kerk is dus hoogst wenschelijk.

Kerkvoogden hebben hunnerzijds vergunning verleend tot het geven van een concert in de Groote Kerk op 23 dezer, waarvan de opbrengst zal strekken tot versterking van het fonds van genoemde Vereeniging. Velen zullen dus door dit concert in de gelegenheid gesteld worden iets bij te dragen in de kosten der restauratie van dit fraaie 15de eeuwsche bouwwerk. (*N. R. C.*)

BRIELLE. Dezer dagen is door dr. Cuypers een bezoek gebracht aan de restauratiewerken aan de Sinte-Catharinakerk, welke onder leiding van den heer Jac. van Gils, architect te Rotterdam, worden uitgevoerd. Van het schip der kerk zijn nu twee ramen voltooid, in zooverre die op de voorziening van glas wachten, welke zich onbegrijpelijk lang laat wachten. Dit jaar hoopt men met vijf ramen klaar te komen.

'S GRAVENHAGE. De „Ingenieur" deelt het volgende mede:
Onze landgenoot, de scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur D. L. Graadt van Roggen, in dienst van den Perzischen staat als hoofdingenieur voor de Ahwazwerken, is, in opdracht van den staat, tijdelijk teruggekeerd in Europa met zijn assistenten, den civiel-ingenieur A. Groothoff en den bouwkundig opzichter H. F. Petit.

Door den heer Graadt van Roggen is hier, Plein 17a gevestigd een bureau voor de Ahwaz-werken, alwaar thans de gegevens worden verwerkt voor het project, dat de leider, vóór den terugkeer van den sjah naar Perzië, aan Z. M. hoopt te overhandigen.

RHOON. Op last van den minister van binnenlandsche zaken heeft de heer Scheepens, architect te 's-Gravenhage, heden opmetingen en teekeningen gemaakt van den fraaien, 14de-eeuwschen kerktoren der Nederl. Herv. Gemeente te Rhoon, waarvan onlangs de helm afbrandde.

Het plan bestaat dit monument spoedig te laten restaureeren.

PERSONALIA.

— Te Zwolle overleed, in den ouderdom van 62 jaar de heer J. A. Roetert Tak, oud-ingenieur bij de Staatsspoorwegen.

James Mansergh, de bekende waterbouwkundige ingenieur, is op 71jarigen leeftijd overleden.

— De hoofd-ingenieur v. d. Waterstaat in Ned.-Indië S. W. Becking is op verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend.

— Voor het examen voor architect bij den Waterstaat in Ned. Indië hadden zich 8 candidaten aangemeld, van wie slaagden: C. van Zeventer, B. Hoff, W. A. B. David, C. P. Rosenquist en H. la Fontaine.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-Teekenaar op een Architectenbureau te 's-Gravenhage. Brieven lett. B. T. 206, Nieuws van den Dag. (1)

— Opzichter bij den bouw der drinkwaterleiding Oldenzaal. Brieven aan den heer J. P. Hazeu, Rijnstraat 40, Arnhem. (1)

— Teekenaar op eene Machinefabriek en Werf, als hoofd van de afdeeling Plaat-, Kraan- en Brug-Constructie. Aanvangssalaris f 1800. Sollicitatien lett. E S 117, aan „Het Nieuws van den Dag". (1)

— Aankomend Teekenaar, op de hoogte met Calqueeren en Lichtdrukken. Brieven lett. S U 898, „Nieuws van den Dag". (1)

— Onderwijzer voor het Vormteekenen aan a. s. Timmerlieden en Meubelmakers aan de Ambachtsschool te Utrecht. De instructies ter inzage in het schoolgebouw. Stukken vóór 27 Juni 1905 aan den Directeur. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Brieven onder no. 18173, aan het bureau der Rott. Courant. (2)

— Leeraar Ornament en Handteekenen en Leeraar voor het Machineteekenen aan de Winteravond Vakteekenschool, Ambachtschool Weteringschans, Amsterdam. Salaris f 400 per cursus, van October tot half Maart. Aanm. vóór 28 Juni a.s. aan den Directeur. (2)

— Agenten voor Stoomtimmerfabriek voor de groote steden van Holland. Brieven onder no. 26712 aan het bureau van het Alg. Ned. Adv.-blad te 's Gravenhage. (2)

– Teekenaar bij de Openbare Werken te Haarlem. Zie adv. in dit no. (1)

– Technicus voor Slachthuisbouw. Zie Adv. in dit No. (1)

– Opzichter bij de Bouwpolitie te Leiden. Zie adv. in No. 24. (2)

– Leeraar Rechtlijnig en Bouwkundig teekenen aan de Vakteekenschool „Patrimonium". Zie adv. in No. 24. (2)

– Bouwkundig Opzichter tegen half Juni of 1 Juli. Brieven onder No. 17246, aan het bureau der N. Rott. Courant. (3)

– Gemeente-Architect te Bussum. Zie adv. in no. 24. (3)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek., 19–46 j., *f* 45—*f* 130 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv. 28—40 j., *f* 90—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—22 j., *f* 50—*f* 55 's maands.
2 Waterb Opz.-Teek. 25—46 j., *f* 75 's maands.
3 Werktuigk. Teek., 20—22 j., *f* 60 's maands.
1 Electrotechniker. 25 j., *f* 125 's maands.
1 Aank. electro techn.- of machineteekenaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 26 Juni.

Amsterdam, ten 1.30 ure, de Holl. IJ. Sp. Mij. in het centraal personenstation, bestek no. 1034: het uitvoeren van grond- en spoorwerken en het maken van eene verhoogde los- en laadplaats en bijk. werken op het station Voorschoten, begr. f 9400; bestek no 1035: het uitvoeren van grond- en spoorwerken en het maken van den onderbouw eener weegbrug op het station Sneek, begr. f 4630. De bestekken verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak Amsterdam. Aanw. als in de bestekken is vermeld.

Delft, ten 2 ure, door Regenten van het Sint Joris Gasthuis te Delft in een der lokalen van gen. gesticht (Annastraat) in 2 perceelen en in massa: a. het bouwen van een Zusterhuis en brandkluis, v. h. Binnengesticht; b. het bouwen van een Werkhuis en zusterzaal aan het Buitengesticht. Bestek met teekeningen ter inzage in het Binnengesticht en ald. te verkrijgen. Aanw. en besteding volgens bestek. Inlichtingen bij den Architect L. Couvée, te Delft.

's Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het prov. best.: het wijzigen van de voorzieningswerken aan de hoofden van de buitenhaven te Scheveningen (raming f 17000); bestek no. 137, ter lezing aan het Min. voornoemd, aan de lokalen der prov. best., en te bekomen bij gebr. van Cleef. Spui no. 28a, Den Haag; inl. bij den hoofd-ing-dir. Welcker Den Haag, bij ing. Kempees te Gorinchem en bij den opzichter de Ronde Den Haag.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van de brug in den Rijksweg over den Singel bewesten Woerden (raming f 6200); bestek no. 135 ter lezing aan het Min voornoemd, aan de lokalen der prov. best., en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofding.-dir. Welcker te 's Gravenhage, bij den ingenieur Kempees te Gorinchem en bij den opzichter Sizoo te Alphen aan den Rijn.

Groningen, ten 7 uren, door den arch. K. H. Holthuis in cafe Lijfering: het amoveeren van een cafe c. a., en het bouwen van een cafe met sousterrein en bovenwoning c. a. Bestek en teekening verkrijgbaar bij gen. arch; aanwijzing gehouden. Inl. dagel. van 11–12 uur.

Heerhugowaard, ten 3 ure, door Dijkgraaf en heemraden van den polder Heerhugowaard: de levering van elken, grenen en vurenhout, spijkers en bruine en zwarte teer, alles le soort. De condition ter lezing in het Polderhuis inschrijvingsbiljetten uiterlijk op 25 Juni in te leveren bij den Opzichter C. Moeijers te Oudorp.

Hulst, ten 1 uren, door het bestuur van den Melpolder in hotel de Graanbeurs: het bouwen eener steenen brug met ijzeren leuning, tusschen Grauw en de Paal. Aanw. gehouden. Bestekken verkrijgbaar bij den Ontvanger van den polder te Hulst.

Nijeveen, ten 3.30 ure, door het gem. best.: het gereed maken der aardebaan van den weg door de Nijeveensche- en Kolderveensche Bovenboer en van de Schuurmanssteeg met bestrating enz.; bestek en teekeningen in de café's Kwint te Meppel, Van 't Ende te Kolderveen en Bouwknecht te Kolderveensche Bovenboer ter inzage en verkrijgbaar bij den architect J. Bouterse te Meppel.

Roosendaal, ten 10 uren, door den heer P. A. G. van Gilse in het koffiehuis Rustoord: 1e. het bouwen van 2 heerenhuizen; 2e. het bouwen van een kleine villa. Aanwijzing gehouden. Bestekken, teek. en inl. te bekomen bij den arch. A. J. de Bruyn.

DINSDAG 27 Juni.

Bergum, door het gemeentebestuur van Tietjerksteradeel: het bouwen van eene nieuwe school en onderwijzerswoning te Oudkerk. Bestek en teekening ter inzage op de secretarie; aanw. gehouden; inl. bij den gem.-arch. S. H. Veenstra.

Oldenzaal, ten 12 ure, door het gem.-best., bestek no. 1: het leveren en leggen van buisleidingen, het stellen van afsluiters en brandkranen en verdere werken; bestek no. 3: gebouwen en verdere werken voor de waterleiding. Bestekken met teekeningen verkrijgbaar bij den Architect-Ingenieur J. P. Hazeu, Arnhem. Aanw. gehouden.

Vlaardingen, door den arch. N. van Heijst J.Jz. namens de firma J. Katan: het amoveeren van een heerenhuis en een pakhuis en het opbouwen van drie winkelhuizen met kantoorlokalen. Bestek en teekening verkrijgbaar bij de Boekhandel. Dorsman & Odé te Vlaardingen. Aanw. gehouden.

Vriezenveen, ten 8 uren, door de arch. De Herder en Hellendoorn namens den heer G. B. ter Brake: het herbouwen der afgebrande pakhuizen, magazijnen en den verbouw der kantoren. Bestek en teek. bij de arch. te Vriezenveen en Hengelo te bekomen.

WOENSDAG 28 Juni.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het prov. best.: het maken van een stel deuren in sluis no. 6 en van een stel deuren in sluis no. 8 der Zuid-Willemsvaart, (raming f 5250); bestek no. 142, ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. be turen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofding.-dir. van Nes van Meerkerk, den arr.-ingenieur Wijtenhorst, beiden te 's Bosch, alsmede bij den opzichter Oortgijsen te Aarle-Rixtel.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de heul in den Rijksweg nabij den zeedijk aan het Tholensche veer, begr. f 4490; bestek no. 141 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. v. Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofd-ing.-dir. in de 7e directie te 's-Hertogenbosch en bij den ing. te Breda.

Rilland, ten 12.30 ure, door het bestuur der waterkeering van den calam. Zimmermanpolder in de directiekeet: A. eerste perceel: a. het maken van 11 zinkstukken ter gez. oppervl. van 12384 M²; b. het leveren en storten van 6871.8 ton afval van Luiksche, Lessinesche-, Doorniksche of basaltsteen; en c. het leveren van 2 stuks 2½ meterlatten en 2 stuks 2 meterlatten; B. 2de perceel: het leveren en storten van 14800 ton afval van Luiksche, Lessinesche, Doorniksche of basaltsteenen, begr. 1e perc. f 38450, 2e perc. f 38650. Bestek en teekeningen ter lezing in de Directiekeet, te Rilland en bij den Secretaris te Goes. Aanwijzing gehouden.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 1 Juli 1905. No. 26.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—. te voldoen

a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of

b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

DE TEMPEL DES VREDES.

Wanneer de stelling verkondigd wordt, dat de groote volken langzaam maar zeker de kleine natiën zullen doodrukken, philosopheeren wij, burgers van een kleine natie, gaarne over de vraag, waarin eigenlijk de grootheid van een volk bestaat en wij schermen dan gaarne met de phrase, dat ook een klein volk groot kan zijn, wanneer het groote gedachten weet voort te brengen en te belichamen.

Vooral aan de traditioneele gemeenschappelijke maaltijd, waarmede wij gewoon zijn, even goed als in den tijd van van der Helst, onze congressen en dergelijke bijeenkomsten te besluiten, zal deze phrase als slotaccoord van een toast, zelden hare uitwerking missen.

Wanneer wij echter eens nagaan, hoe het in werkelijkheid gesteld is met de toepassing van dit schoone beginsel komen wij tot de allertreurigste conclusies.

De belichaming van het ideaal van den wereldvrede in een monument, een tempel of paleis, is ongetwijfeld een groote gedachte. Bij geluk, of moeten wij zeggen bij ongeluk?, is ons de eervolle taak opgedragen, dit denkbeeld te verwezenlijken maar het begint er nu naar te lijken of die taak ons toch te machtig is, niettegenstaande een hoofdpunt, voor ons Nederlanders in den regel het hoofdpunt, namelijk de quaestie „wat zal dat kosten?" ons geen zorg behoefde te baren.

In plaats van de zeldzaam voorkomende gelegenheid, om de wereld nu eens te toonen, hoe een klein volk groot kan zijn, met alle macht aan te grijpen hebben wij in de zaak van het Vredespaleis niets anders gedaan, dan door een kleinzielig geharrewar de wereld te ergeren en heeft, vóórdat er eigenlijk nog een lijn op het papier gezet is, deze zaak reeds een geschiedenis, die wellicht documenten van groote waarde voor de kennis van onzen tijd in de archieven zal achterlaten, maar zeker bij het nageslacht het tegendeel van bewondering zal opwekken.

Een natie, die er niet om geeft, wat het nageslacht zeggen zal, is zeker ten ondergang opgeschreven. „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht."

Ook in onze kolommen zijn verscheidene bijdragen tot die geschiedenis verschenen.

Toen wij meenden, dat het genoeg was, hebben wij over de zaak gezwegen, zonder haar nochtans uit het oog te verliezen. En toen verluidde, dat ten slotte Zorgvliet gekozen was, als plaats, waar de Vredestempel bestemd was te verrijzen, hebben wij, met velen in den lande zeker, gemeend dat ten slotte het bestuur van de Carnegie-stichting, in het goede spoor was terechtgekomen. Door welke oorzaken, welke dwang wellicht, welke overwegingen, hebben wij niet gevraagd.

Is Zorgvliet ook niet *het beste* terrein, dat men kon aanwijzen, een der beste is het zeker.

Wij hebben geen juichtoon aangeheven toen de keuze bekend werd..... en nu, gelukkig dat wij het niet gedaan hebben, want thans is er weer reden genoeg, om in te stemmen met den klaagtoon van een der leden van de redactie van het weekblad „Architectura":

„Dan .... helaas!.... de dorre werkelijkheid is anders: Zorgvliet mag niet worden genoemd als de uitverkoren plek waar de Vredestempel gaat verrijzen. Wanneer we een blik slaan op het hierbij gevoegde schetsplan *) zien we toch dat slechts een klein gedeelte, en nog wel het minst gunstige, is aangekocht. Het ligt in den scherpen uithoek bij het overdruk kruispunt van Anna Paulownastraat en het begin van den plaatselijk weinig breeden Scheveningschen weg en is aan een der lange zijden begrensd door de stoomtramlijn, voordeelen misschien van overwegenden aard voor een gebouw van handel en verkeer, maar omstandigheden die hinderlijk zijn voor een gebouw waar idealen werkelijkheid worden moeten. Het ligt voor de hand, dat een belangrijk deel van het toch niet overgroot terrein zal moeten worden prijsgegeven om ter plaatse meer ruimte voor het openbaar verkeer te verkrijgen."

„Maar het ernstigste bezwaar is dit nog niet, er is een ander: het behoud toch van Zorgvliet in den toestand waarin landgenoot en vreemdeling het kent, is verzekerd voor slechts vijf jaar, daarna zal het kunnen worden overgeleverd aan bouwspeculanten die het landgoed reeds, zooals men op de schets ziet, van alle zijden onbarmhartiglijk bedreigen en Zorgvliet ook zullen doen vallen als slachtoffer der ruwe speculatieve bouwwoede, die reeds in Den Haag en in andere steden van ons land zooveel bederf op haar geweten heeft; en onze Vredestempel dan zal zijn het centrum van naargeestige wijken en onteerd door eene banale en poenige omgeving. Er is geen enkele reden om te verwachten, dat de toestand anders zijn zal; hoe diep gevoeld wordt nu vooral de omstandigheid dat indertijd Zorgvliet niet door het Rijk of de Gemeente 's Gravenhage is aangekocht geworden."

Hoe herinneren wij ons nog, dat onze grootmoeders ons het wijze woord voorhielden: „gedane zaken nemen geen keer," dat op de laatste verzuchting van het bovenaangehaalde van toepassing is.

Door eenige millioenen winst te geven zou Zorgvliet nog wel uit handen der tegenwoordige eigenaars te breken zijn, maar nu dit alleen een geldquaestie is geworden is de aardigheid er af.

Wij zijn het volkomen met den schrijver van het bovenaangehaalde eens, dat wanneer de Vredestempel hier verrijst niet van Zorgvliet mag worden gesproken.

Het heeft er veel van of het stichtingsbestuur met het denkbeeld van plaatsing op Zorgvliet den draak heeft willen steken.

„Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas" dit gevleugeld woord is hier wel op eigenaardige wijze in toepassing gebracht en waar zoo gehandeld wordt door een College, dat een zaak in handen heeft, welke onze nationale eer raakt, kunnen wij ons voorstellen, dat de schrijver in „Architectura" er toe gebracht wordt ten slotte sympathie te betuigen met de veelbesproken groote plannen van Dr. Eijkman door „velen", zooals hij zegt, „met ijzige koelte ontvangen."

*) Voor dit schetsplan kunnen wij volstaan met naar het genoemde weekblad verwijzen. Het heeft toch alleen waarde voor hen, die ook met de plaatselijke toestanden bekend zijn. O. i. is het niet alleen de slechtst gelegen hoek van Zorgvliet, maar voor het grootste gedeelte ook het minstwaardig terrein, waarvoor nu onlangs door de Kamers zeven ton gevoteerd is.

DE ONTWIKKELING DER PLAFOND DECORATIE.

De stijl is de uiting van het karakter des tijds. Wanneer wij een salon in den Empire-, en een slaapkamer in den Rococostijl tooien, dan is dit, streng genomen, tegen-natuurlijk, niet stijlkundig. Wij moeten trachten een vertrek naar eigen idee, naar eigen smaak op te sieren, met inachtneming van het bijzondere doel. Het is dus onmogelijk, in den geest te handelen van een bouwmeester of decorateur, die reeds eenige eenwen in het graf rust, en twee vertrekken in dezelfde woning in verschillende tijdskarakters in te richten, getuigt niet van goeden smaak.

De stijl is niet een willekeurig begrip, de verwezelijking van een luim, maar sluit zich steeds bij de levensbeschouwing van een volk aan, waarop door groote gebeurtenissen of door leidende genieën invloed werd uitgeoefend, zoodat ook op de inrichting der woningen het stempel van het tijdskarakter wordt gedrukt. Eveneens hebben het plafond en de indeeling der binnenruimten in de verschillende tijden, ook een uiteenloopende rol gespeeld, omdat zij afhankelijk waren van den geheelen aanleg, in de versiering van het huis, die weer door de gewoonten, en de levensopvatting van de bewoners werden beheerscht.

Voor ons is tegenwoordig het plafond eigenlijk niets anders als een groot oppervlak, dat men op de een of andere wijze, aangenaam voor het oog tracht te maken, omdat de wanden, die in onze woningen grootendeels door het ameublement onzichtbaar worden, weinig ruimte voor muurdecoratie overlaten. De geheele plastische tooi van den muur is tot den bovenrand der vlakte beperkt, om hier als een fries op te treden, als zij niet in den vorm van eenige welving met de plafonddecoratie ineen smelt. Hier treffen wij dus dadelijk een voorbeeld aan, hoe de levensgewoonten op het aanbrengen van kunstvormen haar invloed uitoefenen.

De decoratie van plafonds hangt echter steeds hoofdzakelijk daarvan af, of men het plafond als een dichte afsluiting van de ruimte beschouwt, of wel als bouwlid, dat de hemel boven onze hoofden moet symboliseeren. Het ware verschil treedt dadelijk aan het licht, als wij ons de volgende vragen stellen:

Moet het plafond de indruk van eene afsluiting der ruimte versterken, of zal het zoo ingericht zijn, dat het ons een vrij uitzicht op de lichtgevende hoogte veroorlooft? Moet het plafond ons ook in het gure jaargetijde een zonnige hemel voorspiegelen?

Deze vragen hebben recht van bestaan, want wij moeten in gedachte houden, dat in de warmere zuidelijke landen in oude tijden eere- of pronkvertrekken waren, die boven ongedekt bleven, zoodat de hemel werkelijk het plafond vormde en dat de opwekkende kunst der ouden ons steeds als richtsnoer diende. De voornaamste technische middelen, waarvan wij ons tegenwoordig tot versiering der plafonds bedienen, n.l. hout- en steenarchitactuur, schilder- en stucwerk, waren reeds in de oudheid bekend; geleidelijk echter werden stuc- en schilderwerk tot altijd rijkere samenstellingen vereenigd, waartegenover alle verdere decoratiestoffen, zelfs de monumentale mozaiekwerken der middeleeuwen, meer en meer op den achtergrond geraakten.

De vruchtbare opgravingen in Mesopotamie in 1845 toonden aan, dat gips reeds in de oudste tijden voor bouwornamenten werd toegepast; nog beter echter waren de Grieken en Romeinen van de klassieke oudheid met het vervaardigen, met de geaardheid van het stucwerk vertrouwd, ofschoon ook hun techniek met die van onze moderne stukadoors werkelijk verschilt. Toch blijft het zeer opmerkelijk dat het gips, hetwelk tegenwoordig op zoo groote schaal tot imitatie van marmer wordt gebezigd, ook bij de Grieken en Romeinen tot dit doel diende. De Grieken bekleedden zelfs de binnenvlakten van geheele tempels met een soort stuc, terwijl de Romeinen plafonds en muren eveneens met stucornamenten voorzagen, die rijk beschilderd en verguld werden. Bij de Ouden droeg dit stukadoorswerk den naam van: *albarium opus*, dat voor *Vitruvius* „coronarium opus" werd genoemd. [1])

De hoogste volmaking bereikte de stukadoorskunst ten tijde van de Renaissance, op een tijdstip dus toen men eerst in Duitschland aanving met de elementen dezer techniek vertrouwd te worden. Als de grootste meester dezer kunst heeft zich de Italiaansche schilder *Pietro da Cortona* beroemd gemaakt, die in den baroktijd het stuc op de meest prachtvolle wijze wist aan te leggen. Hij verleende aan de decoratie, over meerdere en hoogere ruimte een monumentaal karakter en stelde alle beeldende kunsten in zijn dienst. Schilder-, bouw- en beeldhouwkunst moesten zusterlijk ter volmaking zijner grootsche schijnperspectieven samenwerken, die daartoe gebezigd werden, groote ruimten nog hooger en uitgebreider te doen schijnen. Reeds voor hem trachtten kunstenaars dit vraagstuk op te lossen, maar steeds had men zich slechts van de schilderkunst tot bereiking van het doel bediend; terwijl hij, daarentegen, ook architectuur en beeldhouwwerk zinrijk met de schilderkunst tot de wonderbaarste perspectieven wist te vereenigen. Ten dien tijde hadden de plafonds feitelijk minder de ruimte af te sluiten, veeleer ze voor het oog naar boven te openen, om het azure, bijna nimmer bewolkte hemelgewelf te toonen, waaruit engeltjes tot de aardsche stervelingen nederdaalden.

Rijke vorsten moest deze prachtvolle wijze van inwendige decoratie van feestruimten veel aanlokkelijks bieden, daarom vond dan ook de werkwijze van *Pietro da Cortona* in Frankrijk en Duitschland vrij algemeen navolging. Slechts aan de heerlijke *Schlüter*-plafonds in het Keizerlijke slot te Berlijn, aan de rijke plafondversiering in de Beijersche vorstelijke paleizen moge hier herinnerd worden.

Twee naar deze door *Schlüter* vervaardigde plafonds van het Keizerlijke slot, waren op de wereldtentoonstelling te St. Louis, in het Duitsche huis gereproduceerd, en wekten daar een buitengewone sensatie op, als of men niet het werk van een bekenden meester, maar iets volkomen nieuws voor oogen had. Een dezer feestzalen was met het heerlijke, getrouw nagebootste plafond van de rood fluweelezaal getooid. Ook hier waren architectuur, schilderkunst en plastiek tot een even koen als welgeslaagd perspectief vereenigd, als om, het plafond openende, de hemelbewoners tot binnentreden te noodigen.

Dit wonderbare plafond getuigt, dat *Schlüter* alle middelen der decoratieve kunst beheerschte, maar het verrukkelijkste is wel zijn plastiek, het teedere relief met de levensgroote figuren. De trotsche, vrouwelijke ideaal-figuren, de zwevende engelenkopjes in de hoeken, zijn sprekende getuigen van zijn meesterhand. De bouwmeester van het Duitsche huis heeft ook aangetoond, van welke middelen hij zich bediende, om dit uiterst kostbare plafond, ongeacht den korten duur van zijn bestaan, in zijn volle artistieke frischheid weer te geven.

De samenwerking van wit en verguld stuc en de voorstelling van reliefs door het penseel, kon direct aan het voorbeeld ontleend worden, maar het origineele gebruik van glas en karton voor de uitvoering van de middelfries is volkomen nieuw en als navolgingswaardig te beschouwen. Op de mortel waren glasplaten gelegd en daar tegen uit verguld karton gesneden figuren aangebracht. Evenzoo waren de uit de hoekvazen opschietende naturalistische bloemen uit karton vervaardigd.

Gedurende de heerschappij van het klassicisme kon het stucplafond niet recht tot ontwikkeling geraken, terwijl het in onzen tijd — waar alles streeft om met beperkte geldmiddelen prachtige effecten te verkrijgen, die het steenornament moeten vervangen — dikwijls zeer ongunstig werd beoordeeld, maar enkel en alleen ten gevolge eener barbaarsche massafabricatie, die elk woonvertrek naar gelijkvormige, vaste typen met fries en rosetten voorzag. Het moderne kunstbedrijf heeft echter het stucwerk weer in eere hersteld, zoodat begaafde artisten dit materiaal wederom aannamen, om te toonen, dat ook dit plastisch materiaal zijn eigen kunstwetten heeft en dat oningewijden bevoegd noch gerechtigd zijn, de grenzen en de vlucht dezer kunst te beperken of te limiteeren.

Düsseldorf, Juli 1905. J. L. TERNEDEN.

[1]) Nadat de kunst van het werken in *stucco* was verloren gegaan, werd zij eerst in 1300 door *Margaritone* weder ontdekt. Door den schilder *Nanni* van Udine, een tijdgenoot van *Rafaël*, werd zij tot meerdere volkomenheid gebracht.
Ook de Arabieren verstonden deze kunst, om daarmede hunne gewelven te versieren.
Eerst tegen het einde der 17e eeuw werd zij in Nederland ingevoerd en tijdens de 18de eeuw meer algemeen toegepast.

ACTEN VAN BEKWAAMHEID VOOR BOUWKUNDIGEN

Acten van bekwaamheid voor bouwkundigen zijn sedert jaren herhaaldelijk ter sprake gekomen in vergaderingen en technische bladen, ook in „de Opmerker" die zich nooit een groot voorstander van diploma's heeft getoond en zich in deze aangelegenheid altijd op een standpunt heeft geplaatst, waartoe men in den laatsten tijd meer, althans veel meer dan een vijfentwintigtal jaren geleden begint te naderen.

In de jaren toen men nog van examens alles verwachtte, toen het wel scheen, dat het hoogste streven van alle studie gericht was op die examens, het hoogste doel bestond in het „halen" van een acte of diploma gaf men zich zelden de moeite, zich een juiste voorstelling te maken van de beteekenis, welke voor het practische leven aan een brevet van bekwaamheid gehecht moest worden.

De ervaring heeft ons veel geleerd, onder meer dit, dat de bekwaamheid niet met het diploma uitgereikt kan worden, dat het diploma in vele gevallen een bewijsstuk van zeer geringe waarde is, dat de tijd aan examenstudie besteed in vele gevallen beter had kunnen worden aangewend, dat menigeen, die zich op het examen kranig gehouden had in de practijk fiasco maakte en nog veel meer, dat al zoo vaak gezegd, geschreven, beweerd en bewezen is, dat wij het hier niet behoeven te herhalen.

En thans zijn er teekenen die op reactie wijzen, maar wij zitten nog zoo vast aan het examen- en diplomasysteem, de daarmede in verband staande denkbeelden hebben zoo diep wortel geschoten, dat wij er ons onmogelijk eensklaps van kunnen losmaken en het geheele systeem over boord werpen.

Onze nationale bezadigheid komt hiertegen in verzet, alhoewel het hier een zaak geldt die niet nationaal is.

De examenwoede en diploma-vereering zit niet in ons bloed, zooals in Duitschland waar het wellicht nog meer om den titel dan om het getuigschrift te doen is, of in China waar het noodzakelijk schijnt, om een zelfs bescheiden baantje toegankelijk te maken Wij gevoelen meer voor het vrije beroep, voor de vrije ontplooiing van bekwaamheden, en al laten wij ons misschien ook wel eens verblinden voor een tijd door een succes, dat hoofdzakelijk op reclame berust, in den regel vragen wij, wanneer iemand zich in de practijk een bekwaam man *toont* er niet naar waar hij zijn kennis heeft opgedaan.

Gingen wij dit onderzoeken, zoo zouden wij dikwijls tot de ontdekking komen, dat deze begaafde bouwmeester, die knappe ingenieur, gene degelijke waterbouwkundige, vooruitstrevende industrieel of gezochte specialiteit, op school nooit tot de knappe bollen gerekend was en bij zijne examens voldaan had, maar meer ook niet, wellicht er zelfs, zooals men het noemt, was doorgesleept.

Er zijn natuurlijk voorbeelden aan te halen van genialen aanleg, die zich vroeg vertoond en harmonisch ontwikkeld heeft en in de practijk tot volle ontplooiing gekomen is, maar deze voorbeelden zijn, nu evenals voorheen, uitzonderingen.

Men kan daar wel over praten, deze voorbeelden aan anderen voorhouden als navolgenswaardig en eerbiedwaardig en de jeugd daarmede tot geestdrift opwekken, maar achteraf beschouwd is de waarde van die voorbeelden zeer twijfelachtig, omdat zij zooals wij reeds opmerkten uitzonderingen zijn, omdat behalve den aanleg, in den regel ook andere gunstige omstandigheden tot de ontwikkeling daarvan en tot het succes hebben medegewerkt.

Beroemdheden zijn meestal resultaten van een massa groote en kleine, deels bekende, deels onnaspeurlijke oorzaken.

Over de beroemdheden willen wij thans niet spreken, wij hebben het over bekwaamheden en de bewijzen of zoogenaamde bewijzen daarvan.

En wat geeft gij ons, wanneer gij aan acten en diploma's geen waarde hecht, daarvoor dan in plaats, wij moeten toch een maatstaf hebben, om de bekwaamheden af te meten, want wij geven gaarne, men zie slechts onze advertenties waarin technische krachten gevraagd worden, loon naar bekwaamheid.

Met deze vraag zitten wij min of meer verlegen. Wel weet ieder, die voor het geval komt te staan, bekwaamheden van anderen te moeten beoordeelen, zich er op zijn eigen wijze uit te redden, nu eens met succes, dan weder op een wijze, die op teleurstelling uitloopt, maar een algemeen geldend, algemeen betrouwbaar geacht criterium bezitten wij niet, kunnen wij niet aanwijzen, om de bekwaamheid van bouwkundigen te beoordeelen.

Het uitgevoerde werk is zeker wel een der beste bewijsstukken, maar bouwwerken zijn gewoonlijk vruchten van den arbeid van meer dan een persoon en ieders aandeel daaraan is niet altijd gemakkelijk aan te wijzen. Evenmin als men bouwwerken naar tentoonstellingen kan zenden kan men ze in den zak dragen of bij sollicitatiestukken overzenden.

In de meeste gevallen, waar bewijsstukken dienst moeten doen, zullen het dus papieren bewijsstukken moeten zijn, diploma's, getuigschriften en teekeningen.

Van teekeningen geldt hetzelfde als wat wij van de bouwwerken zeiden, voor zoover daarbij niet altijd is na te gaan welk aandeel degeen, die er zich van van bedient, aan den opzet en de vervaardiging gehad heeft. Getuigschriften van patroons of van invloedrijke personen zeggen gewoonlijk niet veel en drukken ook slechts een enkele persoonlijke meening uit.

Wat blijft er dan nog over dan het diploma, de acte van bekwaamheid, verkregen na een examen, een serieus onderzoek door een onpartijdige commissie?

Dit door velen als waardeloos beschouwde stuk moet wel voorloopig de maatstaf blijven. Maar behoeft dit stuk nu wel per se een waardeloos stuk te zijn; kan de opleiding en het onderzoek naar de bekwaamheden niet zoodanig worden ingericht, dat het diploma eenige meerdere waarborgen geeft dan een in algemeene termen gestelde verklaring, dat een of andere cursus met vrucht doorloopen is, bij een of ander examen voldoende cijfers behaald zijn? Deze vraag is zeker niet heden voor het eerst gesteld, maar heeft reeds lang, zoowel de mannen der practijk, als de mannen van het onderwijs, bezig gehouden en velen zijn van meening, dat een acte van bekwaamheid wel degelijk waarborgen of althans een eenigszins betrouwbare maatstaf kan opleveren, wanneer een deugdelijk stelsel van onderzoek naar de bekwaamheid in toepassing wordt gebracht.

Het stelsel van examens, waar in weinige dagen door een commissie, die gewoonlijk de candidaten voor het eerst in het leven ontmoet, de mate van bekwaamheid dier candidaten moet worden vastgesteld naar de uitkomsten en antwoorden, gegeven op een in verhouding van de uitgebreidheid van het bouwvak, zeer beperkt aantal vragen, deugt niet en zal nooit deugen, maar steeds slechts een zeer oppervlakkig resultaat opleveren. Een betrouwbaar onderzoek kan alleen worden ingesteld door examinatoren, die gelegenheid hebben gehad de candidaten bij hun studie gade te slaan, het best dus door de leeraren die die studie hebben geleid.

Aan vele inrichtingen van onderwijs is men dan ook sedert lang tot dit inzicht gekomen, de Polytechnische school bovenaan en dit is zeker een der grootste verbeteringen te achten, die in den laatsten tijd in het onderwijs zijn aangebracht en een groote stap nader tot een algeheele afschaffing van formeele examens, die door sommigen met ijver wordt voorgestaan.

Maar een deugdelijk stelsel van onderzoek in deze richting is alleen mogelijk, wanneer een deugdelijk en goed georganiseerd stelsel van opleiding, daartoe de gelegenheid opent.

Behalve de Polyt. school bezaten wij tot heden slechts een klein aantal inrichtingen waar bouwkundigen een degelijke opleiding kunnen verkrijgen, maar thans is veler hoop gevestigd op de Centrale Middelbare Technische School. Hoe wij over de plannen der Regeering te dezen opzichte denken hebben wij reeds meermalen duidelijk genoeg te kennen gegeven. Het is dan ook alleen in verband met de bekwaamheidsnormen, dat wij die plannen aanroeren.

Gelijk de Hoogere Burgerscholen den norm aangeven voor de maatschappelijke opleiding en in het algemeen de bijzondere inrichtingen van onderwijs zich naar dezen norm richten zal ook mettertijd de M. T. S. al zal dan ook slechts een klein deel onzer

toekomstige technici daar zijn opleiding kunnen ontvangen de richting voor het technisch onderwijs kunnen aangeven en in het algemeen kunnen leiden tot verbetering der grondslagen en diensvolgens tot de zoozeer gewenschte meerdere eenheid in het stelsel van opleiding.

Zal echter een zoodanige eenheid bereikbaar zijn dat het onderzoek naar de bekwaamheid volkomen gelijke waarborgen geeft als verkregen kunnen worden aan de M. T. S. of zal, om hierin tot eenheid te geraken, het gebrekkig middel van staatsexamens weder moeten worden te baat genomen?

Wij gelooven dat het alras zou blijken, dat wij dan niet veel verder zijn gekomen en toch in de kringen waar men zich sterk voor het M. T. O. interesseert schijnt men nog geen beter middel te weten en is men in dit opzicht nog even ver als in 1899. In het orgaan van den Bond van Technici van 22 Juni j.l. levert Pareatis een lezenswaardig artikel over bekwaamheidsnormen in verband met de loonquaestie. Wij ontleenen daaraan het volgende:

„Alleen, een deugdelijk stelsel van onderzoek naar bekwaamheid is dan mogelijk, wanneer gelegenheid bestaat voor een speciale voorbereiding en opleiding."

„Waar die gelegenheid nu ten eenenmale ontbrak, kon het niet anders of uit den boezem van één of meer Technische Vereenigingen moesten stemmen opgaan tot het verkrijgen van een inrichting, waaraan men zich kon bekwamen om zich aan een onderzoek te onderwerpen."

„Het toeval wil dat juist in die dagen, het denkbeeld om zulk een inrichting van regeeringswege tot stand te brengen, was besproken in een vergadering van den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland. Doch reeds vroeger en wel in 1895 werd aan de Vereeniging van Burgelijke Ingenieurs door haar Commissie inzake Technisch Onderwijs verslag uitgebracht, waarin de opleiding van opzichter aan de belangstelling dier Vereeniging werd aanbevolen."

„Breedvoerig is de vraag in het T. W. behandeld, zij die daarin belang stellen verwijs ik naar de jaargangen 1899 en begin 1900."

„Het is dan ook wellicht aan de belangstelling te danken, dat de tegenwoordige regeering in haar plan opnam het stichten van een middelbaar Technische School."

„Alhoewel het wetsontwerp nog niet in de Kamer is behandeld, kunnen we toch wel veronderstellen, dat binnen een niet al te lang tijdsverloop wordt overgegaan tot het stichten van een dergelijke inrichting; is het eenmaal zoover dan *„bestaat er een gelegenheid voor een speciale voorbereiding en opleiding en een deugdelijk stelsel van onderzoek naar bekwaamheid is dan (wellicht) mogelijk."*

„Om echter de verwezenlijking te zien van het in sub *b.* der vraag genoemde, (betreffende de wenschelijkheid, dat verschillende akten van bekwaamheid worden uitgereikt), zal de Bond van Technici alleen of in vereeniging met andere Technische Vereenigingen zelf een program moeten vaststellen, daar aan de in uitzicht gestelde M. T. S. geen akten van bekwaamheid worden uitgereikt. Is het eenmaal zoover dan kan de Bond in verband met die akten honorarium-tabellen vaststellen."

„Velen zullen wel beweren, dat een honorariumtabel even goed kan worden vastgesteld zonder eenige akte van bekwaamheid en daarbij als voorbeeld aanhalen de honorarium-tabel van de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst, wier leden toch ook niet een bewijs van bekwaamheid behoeven te bezitten? Hierop zou ik alleen kunnen antwoorden, dat ook niet alle leden dier Vereeniging de honorarium-tabel volgen. Wij zullen daarentegen toch wel zooveel solidariteits-gevoel hebben dat, bestaat eenmaal voor ons een honorariumtabel, getoetst aan onze bekwaamheid, wij daaraan de hand zullen houden?"

„Te betreuren is het, dat na een tienjarig bestaan van den Bond nog geen bekwaamheids-normen en honorarium-tabellen zijn ingevoerd, doch veel schuld komt daaraan voor rekening van die leden, die enkel hun contributie betalen en alhoewel in de gelegenheid daartoe, zich nooit op een afdeelingsvergadering vertoonen, doch vooral van hen, die geen vertrouwen stellen in de enquête-commissie naar den lotstoestand. Hoe dikwijls is het reeds beweerd, dat dit wantrouwen een gevolg is van schaamte ten opzichte van het salaris, doch waarvoor die schaamte, is het omdat men meer salaris ontvangt dan men ten opzichte van bekwaamheid kan verlangen of is het omdat men ten opzichte daarvan minder ontvangt; voor dit laatste geval behoeft men zich heusch niet te schamen, voor het eerste zou nog kunnen. Ik heb dan ook genoeg redenen om te kunnen beweren, dat vele leden van den Bond de invoering van bekwaamheidsnormen en daarmee verband houdende honorariumtabellen met vreeze tegemoet zien. Mocht het ooit zoover komen dat deze worden ingevoerd, ik betwijfel dat velen zich daarvan iets zullen aantrekken en juist daarom zal het invoeren daarvan een wassen neus zijn." *(Slot volgt.)*

Dr. J. L. A. BRANDES. †

Bij de familie te 's-Gravenhage is telegraphisch bericht ontvangen dat te Batavia plotseling is overleden dr. J. L. A. Brandes, wetenschappelijk ambtenaar tot beoefening der Indische talen. Met hem is ten grave gedaald een der beroemdste kenners van de oudheidkunde op Java; een man, die zich in de wetenschappelijke wereld een grooten naam had gemaakt; misschien de waardigste leerling van zijn grooten leermeester prof. Kern.

Jan Laurens Andries Brandes was 13 Januari 1857 te Rotterdam geboren. Zijn vader was daar predikant bij de Luthersche Gemeente, maar later aanvaardde hij een beroep naar Amsterdam, waar de jonge Brandes het gymnasium bezocht. Aanvankelijk door zijn vader ook tot het predikambt bestemd, veranderde hij na diens dood van studie en ging zich te Leiden onder leiding vooral van prof. Kern, voor wien hij zijn leven lang den grootsten eerbied heeft gevoeld, bekwamen voor de Indische studie en promoveerde daar den 3en Juni 1884 tot doctor in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel op een proefschrift, getiteld: „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der westersche afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie."

In November van dat jaar in Indië aangekomen, werd hij door de regeering dadelijk belast met oudheidkundige onderzoekingen. Dr. Brandes heeft voor al veel verzameld omtrent de oude Babads (geschiedboeken) van oud-Java en Bali. Hij werd ook belast met de uitgave van het bekende Balineesch woordenboek, door wijlen dr. v. d. Tuuk begonnen. Veel van hetgeen hij vond heeft hij gepubliceerd in het

„Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap", van welk Genootschap hij ook secretaris was. Een der belangrijkste publicaties was zeker die van de Para-ratan (het Boek der Koningen). Een schat van materiaal is door dr. Brandes op dit gebied verzameld. Het is zeker zijn voornemen geweest veel daarvan te verwerken, wanneer hij in Nederland zou zijn teruggekeerd, want zijn plan was in het eind van dit jaar den Indischen dienst met pensioen te verlaten.

Veel heeft dr. Brandes aan het licht gebracht omtrent de oud-Hindoesche beschaving. Hij heeft het eerst aangetoond, dat de oude Javanen volstrekt niet die wilden waren, waarvoor men hen tot dusverre gehouden had, doch een hooge trap van beschaving bereikt hadden.

Als voorzitter van de commissie voor het archaeologisch onderzoek op Java heeft dr. Brandes tal van oudheden aan een degelijk onderzoek onderworpen. Hij toonde daarbij niet alleen groote kennis in de geschiedenis der oude Hindoes, en van het oud-Javaansch en oud-Balineesch, doch bovendien een buitengewone bouwkundige bekwaamheid, zoodat hij in de oude bouwwerken architectonische kleinigheden ontdekte, die architecten niet zagen en die bij de restauratie dier bouwwerken van groote beteekenis waren. Van de werken der bovengenoemde commissie is onder zijn leiding nog niet lang geleden het eerste deel, dat over de Tjandi Toempang gepubliceerd, terwijl dat over de Tjandi Singosari nagenoeg voltooid is. Een schat van nieuwe gezichtspunten heeft hij in die werken geopend, die een geheel nieuwen kijk hebben gegeven op de beschavingsstadia op Java en waarin o. a. is aangetoond dat die oude beschaving zich van Midden- naar Oost-Java heeft voortgezet. Dr. Brandes' groote gaven hebben zich ook vooral getoond bij de restauratie van de Tjandi Mendoet en zijn onderzoekingen van den Boroboedoer, waarbij zijn kennis over het ornament op merkwaardige wijze uitkwam.

Ook op Lombok heeft hij, na den bekenden oorlog, veel en hard gewerkt. Na den bloedigen strijd op dit eiland, waarin veel der merkwaardige oudheden was verwoest, heeft hij voor de wetenschap daar gered wat te redden was en veel van de Hindoe-geschiedenis op dit eiland aan het licht gebracht. Hij heeft bovendien, doordat hij te Hanoi het Orientalisten-congres had bijgewoond ook de aandacht gevestigd op het verband tusschen de oude bouwwerken in China en Achter-Indie en die op Java en Bali, en daarmede een nieuw veld van wetenschap bloot gelegd, waarop nog veel belangrijks te vinden zal zijn.

Van zijn groote wetenschappelijke kennis was nog veel te verwachten en bij zijn afsterven mag zeker getuigd dat hij een plaats ledig laat, die niet zoo gemakkelijk te vervullen zal zijn.

Dr. Brandes was sedert 1887 correspondeerend lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen; de regeering erkende een paar jaar geleden zijn verdiensten door hem te benoemen tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. (Hbl.)

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

Op pagina 196 van de Opmerker van 24 Juni a. c. treft mij de zinsnede:

„en dat dit streven (n.l. naar afbakening en preciseering van rechten en verplichtingen) van de aannemers meer in het bijzonder uitgaat, zal ook niemand verwonderen, daar deze categorie der bouwlieden gewoon is alles in geldcijfers uit te drukken en die cijfers in den regel door hen als de meest afdoende argumenten worden beschouwd."

Naar aanleiding van dezen „houw" verzoek ik U beleefd in Uw eerstvolgend nummer te willen preciseeren wat de aannemers nog meer in geldcijfers uitdrukken, behalve de hun gevraagde prijsopgaven en de gegevens voor de verrekening van meer en minder werk.

Hoogachtend

ROTTERDAM, *Uw dw. dienaar*

Oostmaasstraat 107. H. LUDOLPH.

Op welke gronden de geachte inzender van bovenstaande regelen, in de aangehaalde uitdrukking uit ons stukje over het Congres te Luik een „houw" ziet, is ons niet recht duidelijk. Wij kunnen in gemoede verklaren hier geen houw te hebben bedoeld, maar enkel een feit te hebben willen constateeren namelijk dit, dat aannemers gewoon zijn *alles* in geldcijfers uit te drukken, evenals alle handelslieden dit gewoon zijn.

Men moet wel geheel vreemdeling in het bouwvak zijn, wanneer men dit niet weet.

Immers, wanneer in de bestekken minimum loonen, schaftlokalen en dergelijken worden voorgeschreven, kan de aannemer toch niet anders doen dan daarvoor posten op zijn begrooting zetten.

Wanneer men met een aannemer spreekt over de lasten, die de Ongevallenwet hem oplegt zal een berekening van hetgeen de nakoming der bepalingen van die wet hem kost in den regel niet uitblijven. Wat zouden „gebreken van den bodem en van het bestek" de aannemers kunnen schelen, wanneer daarin niet somtijds groote gevaren voor geldelijke schade gelegen waren.

Behoeven wij nog wel meer voorbeelden aan te halen? Het is niet meer dan natuurlijk bij zakenmenschen en van hun standpunt beschouwd hebben zij niet alleen gelijk, maar kunnen zij moeilijk anders handelen. RED.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Prijsvragen 1905.

Als ontwerpers van de antwoorden op de prijsvraag No. 1, *Ontwerp van een vaste brug*, waaraan door de Jury onderscheidingen zijn verleend, hebben zich bekend gemaakt:

ontwerp motto B, waaraan een prijs van *f* 50 is toegekend, de heer W. Verschoor Jr., te Nijmegen;

ontwerp, motto „Rien sans peine," eveneens *f* 50, de heer Corn. de Graaf, te Haarlem;

ontwerp, motto „Chez le retour dans mon pays," prijs van *f* 20, de heer Corn. de Graaf, te Haarlem;

de twee ontwerpen, gemerkt J. F., prijs van *f* 30, de heer A. W. C. Dwars, Civiel en Bouwkundig Ingenieur te Utrecht.

Ingekomen zijn 14 antwoorden met te zamen 25 stuks teekeningen.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— In den laatsten tijd zijn op verschillende plaatsen in de Rijnstreek oude woningen gevonden, o. a. van een belangrijke nederzetting uit de 9e eeuw v. C. bij Coblenz. De woningen van die nederzetting waren vervaardigd uit hout, bekleed met leem, en bestonden uit één kamer met een dieper liggenden haard en voorraadkamer. De bodem was een vloer van platgetrapt leem. Die huizen waren weer opgericht boven oudere woningen, welke dateeren uit vóór-historische tijdperken. De uitgraving van die oudere overblijfsels was in menig opzicht hoogst merkwaardig door het daarin zich nog bevindende huisraad.

Ook in het Neuwieder bekken zijn belangrijke ontdekkingen gedaan, nl. van zg. woongroeven, woningen, tot een diepte van 1—2 M. in den grond gegraven. Daarin vond men breede messen van vuursteen, priemen, lansen, een hoorn, stelen van bijlen, weefwerktuigen, vischhaken uit beenderen vervaardigd, enz., en een skelet.

— Uit Florence wordt bericht, dat de restauratie van het gebouw der Arte del Lana, het Wolkammershuis in de nabijheid der kerk Or San Michele, thans geheel gereed is. De oude gedeelten zijn zeer goed hersteld en men heeft een nieuw stuk er bij gebouwd. Op een der hoeken van dezen aanbouw is een oude tabernakel, die sinds lang ergens in een depôt bewaard werd, opgesteld en die is nu gebleken indentiek te zijn met een door Cellini uitvoerig beschreven werk van Jacopo di Casentino.

Binnen in 't gebouw zijn talrijke fraaie muurschilderingen voor den dag gekomen uit de laatste jaren van het trecento.

— Het „Probetheater für Brände" te Weenen is gereed. Het is zoo groot als 'n kleine villa; het tooneel, geheel van beton met ijzerconstructie gemaakt, heeft een regentoestel boven zich. Aan de wanden zijn kleine vensters met onbrandbaar glas gemaakt, die 'n kijkje op de uitwerking van het vuur gunnen. In September hoopt men een paar voorstellingen te geven voor genoodigden.

BINNENLAND.

DELFT. Naar wij vernemen zal de plechtige opening der Technische Hoogeschool geschieden door H. M. de Koningin op Maandag 10 Juli 1905, terwijl H. M. de Koningin-Moeder en Z. K. H. de Prins der Nederlanden hun voornemen te kennen hebben gegeven eveneens tegenwoordig te zijn. Vervolgens zal de Rector Magnificus een rede uitspreken. Ten slotte zullen officieele genoodigden aan een maaltijd aanzitten.

De plechtigheid van de opening zal plaats vinden in den Stads Doelen.

De plannen voor de feestelijkheden, door de gemeente te organiseeren naar aanleiding van het bezoek van H. M. de Koningin, worden ontworpen door B. en W. in overleg met een Raadscommissie, bestaande uit de leden J. C. de Kleijn, J. H. Tonnaer, M. M. Schilte, B. Schelling Azn. en N. Wildeboer (secr.). In overleg met deze commissie treedt een regelingscommissie op, bestaande uit de hoogleeraren J. Kraus, Mr. B. H. Pekelharing en H. Evers. De decoratie van den Stads Doelen is ontworpen door Prof. Evers.

NIJMEGEN. De Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst alhier herinnert in haar aan den gemeenteraad uitgebracht verslag over 1904 aan het zeer groot verlies, dat de gemeente verzameling trof door den dood van haar kundigen directeur, den heer Th. H. A. J. Abeleven, die van 5 Januari 1866 af tot zijn dood met groote nauwgezetheid en ijver zijne beste krachten aan het museum gaf. In zijne plaats werd benoemd mr. F. W. A. Hütschler.

Wat de restauratiewerken der Karolingsche kapel betreft, waartoe de raad 9 Jan. 1904 besloot, deze bepaalden zich in het afgeloopen jaar bijna uitsluitend tot zulke, die van voorbereidenden aard kunnen worden genoemd. Binnen werden steigers aangebracht en werden opnemingen gedaan, die de vroegere aanvullen. Op grond der thans verkregen, ruime gegevens werd de bestudeering van het monument door den gemeente-architect voortgezet. Aan het einde des jaars was hij nog niet zoover met zijn studies gevorderd om slotconclusies te kunnen trekken. Vermoedelijk zal het hervatte onderzoek aanleiding geven tot nieuwe en belangrijke voorstellen in behoudenden geest. Een uitvoerig rapport is in den loop van 1905 te verwachten. Onder de in 1904 verrichte opmetingen behooren die van alle overblijfselen der voormalige gothische polychromie. Deze overblijfselen werden met zorg doorgetrokken en ter plaatse in kleuren bewerkt. Daarenboven werden plannen en, voor zoover noodig, ook opstandteekeningen vervaardigd op de schaal van 1 op 50, die een nauwkeurig overzicht van het bewaard gebleven geven. Het in teekening brengen van het monument, in zijn geheel, kwam mede voor een groot deel gereed. Het gebouw zelf bleef evenwel nog onaangeroerd, in afwachting of de onderhanden genomen bestudeering aanleiding zal geven tot minder diep ingrijpen, dan bij het begin van dien arbeid werd beoogd. De voldoende staat, waarin het monument verkeert, eischt geen bespoediging van de te nemen maatregelen.

De verzameling Nijmeegsche munten werd met eenige zeldzame exemplaren verrijkt.

Onder de Romeinsche voorwerpen, in 1904 aangewonnen, verdienen bijzondere vermelding een bronzen emmer (te Overasselt gevonden, gedeeltelijk met beenderen gevuld en hoogstwaarschijnlijk als urn gebruikt), twee vaasjes van glas in het Heescheveld gevonden en een Frankisch zwaard uit de rivier de Waal.

Het museum kwam door aankoop in het bezit van 10 photografieën der poorten en vestingwerken van Nijmegen; op de tentoonstelling van Oppidum Batavorum hadden ze veler belangstelling en bewondering.

— Inhoud van Afl. 6 van „DE NATUUR." Uitgave van J. G. BROESE, Utrecht. Kleine Dieren, maar groote Vijanden voor het Naaldhout: J. Daalder Dzn. — Ontijzering van Grondwater, II: J. van der Breggen. — De Phonetische Grondslag der Taal: G. Lely. — Het Meten van hooge Temperaturen met den Pyrometer van Siemens en Halske: E. H. J. C. — De ringen van Newton: W. J. de Haas. — Magnetische krachtlijnen: Dr. Z. P. Bouman. — Eeuwigdurende kalender: Dr. H. F. Huisken. — Het onderzoek der diepzee, III: Dr. J. C. H. de Meijere. — Iets over Spaanschen Wijn: R. W. Tuinzing. — Teléfotografie (Slot): Dr. J. E. Rombouts. — Uit de Geschiedenis der Geneeskunde. De Behandeling van de Longtuberculose: Dr. R. C. Rijkens. — Comprimeer-toestellen: N. — Proeven met bloemen en planten; III en IV: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

PERSONALIA.

— De Heer C. G. Beltman, civiel-ingenieur te Deventer, is benoemd tot provinciaal ingenieur van Overijsel tot het doen van de noodige opnemingen aan de rivier de Dinkel.

— De architect bij de waterstaat in Ned. Indië M. Cornelissen heeft wegens langdurigen dienst een jaar verlof naar Europa aangevraagd, ingaande 3 Augustus a.s.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Alkmaar. Zie Adv. in dit no. (1)

— Onderwijzer in Vormteekenen aan de Ambachtsschool te Utrecht. Zie Adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar op een Architectenbureau te 's-Gravenhage. Brieven lett. B. T. 206, Nieuws van den Dag. (2)

— Opzichter bij den bouw der drinkwaterleiding Oldenzaal. Brieven aan den heer J. P. Hazeu, Rijnstraat 40, Arnhem. (2)

— Teekenaar op eene Machinefabriek en Werf, als hoofd van de afdeeling Plaat-, Kraan- en Brug-Constructie. Aanvangssalaris f 1800. Sollicitatien lett. E S 117, aan „Het Nieuws van den Dag". (2)

— Aankomend Teekenaar, op de hoogte met Calqueeren en Lichtdrukken. Brieven lett. S U 898, „Nieuws van den Dag". (2)

— Teekenaar bij de Openbare Werken te Haarlem. Zie adv. in no. 25. (2)

— Technicus voor Siachthuisbouw. Zie Adv. in No. 25. (2)

— Leeraar Rechtlijnig- en Bouwkundig teekenen aan de Vakteekenschool „Patrimonium". Zie adv. in No. 24. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

22 Bouwk. Opz.-teek., 19—46 j., *f* 45—*f* 130 's maands.
5 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—56 j., *f* 75—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., *f* 55—*f* 100 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 26—46 j., *f* 70—*f* 80 's maands.
3 Werktuigk. Teek., 20—22 j., *f* 40—*f* 60 's maands.
1 Electrotechniker. 25 j., *f* 125 's maands.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrongers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Juli.

Amsterdam, te 11 ure, door de Pharmaceutische Handelsvereeniging fa het geb uw Marnixstraat no. 402: het verbouwen van hare stichting aan de Looiersgracht en Passeerderstraat; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij P. Rijnja, Regulierscgracht no. 134; inlichtingen bij den architect J. F. van Hamersveld, Reelof Hartstraat no. 66.

Apeldoorn, te 12 ure, door het gem.-best.: het maken van een telephoonbureau met woning aan de Griftstraat; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.; inl. verstrekt de gem.-arch.

Groningen, te 12.45 ure, door het gem.-bestuur: het bouwen van eene muziektent in het Noorderplantsoen; bestek en voorw. ter secretarie ter lezing en verkrijgbaar; inlichtingen aan het bureau der gemeentewerken; biljetten inzenden in het Raadhuis op het bureau voor belastingen.

Rotterdam, te 3 ure, door den arch. W. J. Th. Bruijn in de „Vereeniging" Schiekade; het afbreken en weder opbouwen van het pand no. 40 a/d Glashaven. Bestek en teek. verkrijgb. bij Corn. Immig & Zoon Nieuwehaven.

Winterswijk, te 5 ure, door het best. der afd. Boven-Slinge van het waterschap de Berkel in cafe Reinink in Zwolle bij Groenlo: het grondwerk voor het richten en gedeeltelijk verbreeden en aan profiel brengen van een gedeelte der Boven-Slinge, ter lengte van pl.m. 175 M.; voorw. ter inzage ter secr., in 't café Reinink en bij den opz. der afd. J. H. Simmelink op de Braak in Meddo.

DINSDAG, 4 Juli.

Amersfoort, te 10 ure, door de genie in het hotel de Zwaan, bestek no. 196: het uitbreiden, verbeteren en inrichten van deponeer- en wapenkamers (2e termijn) te Amersfoort; raming f 11800; bestek ter lezing in gen hotel, verkrijgb. bij den opzichter van fortificatiën, te Amersfoort; inlichtingen verkrijgbaar en biljetten inleveren aan het bureel der genie.

Diessen, te 11 ure, door het gem. best.: het bouwen eener school met aanhooren in de kom der gemeente; bestek met teekening verkrijgbaar ter secret. te Diessen; inlichtiugen ten kantore van den architect Leo Goyaerts te Tilburg.

Rotterdam, door den arch. Kroon: het maken van een gebouw voor de vereen. van R. K. Jongelingen van den H. Antonius van Padua, het maken van een gebouw achter het pand der vereeniging Stamploenstraat 43–45, onder R. K. aannemers.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van een stalling voor de politie met annexe gebouwen aan de Dulvenvoordestraat. Bestek en teekening ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads Timmerhuis, en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin no. 73. Aanw. gehoud.

WOENSDAG, 5 Juli.

Assen, te 11.30 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het geb. van het Prov. best.: het maken van boordvoorzieningen langs het Meppelerdiep, begr. f 6000; bestek no. 147 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Schuurman te Zwolle, den ing. du Croix te Assen en bij den opz. Bouterse te Meppel.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, in een der lokalen van genoemd hoofdbestuur, Parkstraat afd.: het maken van een aanbouw bij het post en Telegraafgebouw te Enkhuizen en het onderhoud van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Maart 1908. (Zie adv. in No. 25.)

Ter Neuzen, ten 1.30 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteusen polder Nieuw Neuzen in het Ned. logement: het maken van werken tot oeververdediging van den polder. Bestek ter inzage in het Directiegebouw en ten kantore van den Secretaris Ontvange, waar het tevens verkrijgbaar is. Aanw. gehouden.

DONDERDAG 6 Juli.

Chèvremont (gem. Kerkrade), ten 3 ure nm. (Gr. tijd). door het R.K. kerkbestuur v. d. H. Petrus te Pietersrade: het bouwen eener kerk. Bestek en teek. te bekomen bij v. d. Heyden, rector te Kerkrade en bij den arch. J. Seelen te Heerlen. Aanw. 6 Juli vm. 10 uur (Gr. tijd.)

's Gravenhage, te 2 ure, door het gem.-best.: het aanleggen, rioleeren en bestraten van straten bij de visschershaven. Aanwijzing: 3 Juli, te elf uren aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

Haarlem, ten 11 ure vm., door het Prov. Best.: het herstellen van hoofden op het Noorderstrand van het eiland Vlieland. Ram. f 14.500; bestek no. 155, ter lezing aan het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ingn. jhr. van Panhuys te Hoorn en den opz. Klippus te Vlieland.

Middelburg, ten 11 ure vm., door het Prov. Bestuur: het maken en inhangen van een paar ijzeren binnenvloeddeuren voor de groote schutsluis te Hansweert. Raming f 24500; bestek no. 149, ter lezing aan het min. van W., H. en N. aan de lokalen der prov. best., en te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. bij den hoofdingenieur-directeur Bekaar te Middelburg, den arrondissem.-ingenieur Van Vlissingen te Goes en den opzichter Kooreman te Hansweert.

VRIJDAG, 7 Juli.

Dwingelo, te 12 ure, door den heer A. G. Bunshoek: het bouwen van een logement met stalling enz. in het dorp Dwingelo; teek. met bestek ter inzage in het hulpgebouw op het terrein.

DINSDAG, 11 Juli.

Goes, te 12 ure, door het bestuur van den spieringpolder in de Société van Ongenuchten Vrij: het uitvoeren van zink- en stortwerken tot uitbreiding van het oeverwerk voor genoemden polder, begr. f 20.000. Aanwijzing 8 Juli te 11 u. Samenkomst bij het Dir.-keetje. Bestekken met teek. verkrijgbaar bij F. Kleeuwens en zoon, te Goes. De biljetten moeten 11 Juli, vóór 's middags 12 uur, worden ingezonden aan den heer J. J. Ochtman, te Goes of één uur vóór de besteding in de bus worden ingeleverd.

WOENSDAG, 12 Juli.

Assen, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het opruimen van een houten brug over de Rijkswaterleiding bezuiden het Veenhuizerkanaal, en het maken van grondduiker te Veenhuizen. (Raming f 2500); het bestek, no. 151, na 28 Juni ter lezing aan het Min. van Justitie, aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef, boekh. Spui no. 28a, te Den Haag: inlichtingen bij den hoofdingenieur-dir. Schuurman te Zwolle, den ing. du Croix te Assen, en den opzichter ter Beeke te Veenhuizen: de nota op 7, 8 en 9 Juli ter inzage bij den ingenieur te Assen.

's Gravenhage, te 2 ure, door het min. van W. H. en N., aan het gebouw van het hoofdbestuur der post, en tel.: de bouw van een postkantoor en directeurswoning te Vaals. *Zie adv. in no. 25.*

's Gravenhage, te 2 ure, door het min. v. W. H. en N. aan het gebouw van het hoofdbest. der post, en tel.: het verbouwen van een postgebouw te Ter Apel en het onderhoud van dat gebouw tot en met 31 Dec. 1907; bestek ter lez. aan het geb. der post. voorn., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district te 's Gravenhage, aan het postkantoor te Ter Apel, aan het bureel van het provinc aal best. van Groningen en te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef; inl. worden gegeven door genoemde Rijksbouwm. en door den opz. J. W. v. Oort te Zwolle; aanw. 5 Juli te 1 uur.

MAANDAG 17 Juli.

Utrecht, te 2 uren, door het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het prov. bestuur.: het maken en inhangen van 2 nieuwe bovenschutdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk, (raming f 12300); het bestek, no. 154, ter lezing aan het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. best., en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, te Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingdirecteur Escher te Arnhem, den arrondingenieur te Utrecht en den opzichter van Langeveld te Vreeswijk; de nota op 10 Juli ter inzage bij gen. opzichter.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 8 Juli 1905. No. 27.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.

Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—. het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

GRAVEN EN GRAFMONUMENTEN.

In het artikeltje over het Moderne Burgerwoonhuis in „de Opmerker" van 10 Juni j.l. werd de opmerking gemaakt, dat er meermalen tijdperken geweest zijn, waarin de architecten den bouw van het gewone woonhuis, het huis van den min of meer bemiddelden burger, beschouwden als een zaak, die eigenlijk met bouwkunst niets te maken had.

Natuurlijk doelt deze opmerking op de woningen der levenden. Beschouwt men echter in plaats van van de woningen der levenden, de woningen der dooden, de graven en grafmonumenten, dan zou men dezelfde opmerking kunnen maken en onzen tijd, waarin de bouwmeesters zich aan de inrichting van het woonhuis meer gelegen laten liggen, kunnen kenschetsen als een, waarin zij, in het algemeen gesproken, weinig aandacht schenken aan de laatste rustplaats, waarheen wij allen eenmaal moeten verhuizen.

Is dit laatste niet voldoende om er, al moge het sommigen misschien een luguber onderwerp schijnen, toch eens de aandacht op te vestigen? Ik meen, dat dit nuttig en leerzaam kan zijn en men behoeft er niet diep in door te dringen, om spoedig te ontwaren, dat het, ofschoon voor een humoristische behandeling misschien minder geschikt, in het geheel niet luguber is, integendeel zeer belangwekkend en ten volle waard er onze aandacht aan te wijden. De oprichting van een grafmonument toch is niet enkel een architectonisch vraagstuk, maar tevens een symbolische handeling van groote, diepe beteekenis; 1° omdat de traditie daarbij een groote rol speelt; 2° omdat men er daarbij op uit is en op uit moet zijn iets blijvends tot stand te brengen, een schakel, een trait-d'union, die ons met het nageslacht, met verre nageslachten, verbinden moet.

Evenmin als in den woonhuisbouw kunnen wij het hier tot een goed resultaat brengen zonder onze wijsheid te putten aan de eenige bron, waar zij te vinden is, de geschiedenis.

De lezer verwachte echter hier geen volledig historisch overzicht van de ontwikkeling van het grafmonument, uit zijn eenvoudigste vormen tot de prachtvolle werken, opgericht ter nagedachtenis van wereldlijke en kerkvorsten, van zechelden en andere grootere en kleinere beroemdheden, die een der voornaamste sieraden onzer oude kerken uitmaken.

Ik wil alleen trachten met de gegevens, die mij ten dienste staan, en dat zijn er slechts weinige, in het kort de vraag te beantwoorden: Hoe hebben de menschen van verschillend ras en verschillenden volksaard, op verschillende trappen van ontwikkeling en beschaving gehandeld met het stoffelijk overschot hunner afgestorvenen, en welke denkbeelden lagen daaraan ten grondslag?

Daarna wil ik vragen: Hoe handelen wij met onze dooden en aan welke denkbeelden geven wij daarbij uiting?

Die denkbeelden toch beheerschen in hoofdzaak den vorm van het graf en het grafmonument.

Viollet le Duc wijdt in zijn Dictionnaire Raissonné de l'Architecture Francaise een artikel aan het woord Tombeau, waarvan de aanhef luidt als volgt:

„Van alle monumenten zijn de grafsteden die, welke wellicht het ruimste veld van studie voor den archeoloog, den ethnoloog, den historieschrijver, den kunstenaar en mitsdien voor den wijsgeer aanbieden."

„Op alle trappen van beschaving heeft men uitdrukking gegeven aan het geloof aan een ander leven door de wijze, waarop men met de dooden heeft gehandeld."

„Hef elk denkbeeld van een voortduren van het individueel bestaan, na het aardsche leven op en het graf heeft geen beteekenis meer. Immers van de meest ontwikkelde rassen af tot de minst ontwikkelde negers van Afrika, ziet men ten allen tijde de menschen hun dooden begraven, met het min of meer afgerond denkbeeld van een voortzetting of van een transformatie van het bestaan."

„Men zou de geschiedenis der menschheid kunnen schrijven aan de hand der grafsteden en den dag, waarop een volk zal ophouden de individualiteit van zijn dooden in aandenken te houden, door een monument of teeken van welken aard ook, zal de maatschappij, ten minste, zooals zij geleefd heeft sedert de historische tijden, hebben opgehouden te bestaan."

„De vereering der dooden is het cement, dat de eerste gemeenschappen gevormd heeft, dat er blijvende instellingen, nationaliteiten van gemaakt heeft, met andere woorden, dat de oorzaak geweest is van de solidariteit van het heden met het verleden, van het voortbestaan van neigingen, karaktertrekken, wenschen en verlangens, van het leed, de smart, de haat en de wraakzucht."

„Verorden bij een volk dat de dooden, zonder onderscheid, worden toevertrouwd aan een administratief lichaam van den gezondheidsdienst en behandeld op decente wijze, maar als een materiaal, waarvan men de ontbinding moet bespoedigen om de elementen daarvan zoo spoedig mogelijk aan de onbewerktuigde natuur terug te geven, op dezelfde wijze als men dit doet met het straatvuil en faecaliën; bewerk dat dit systeem ingang vindt in de zeden, bij de nationaliteiten en deze traditioneele agglomeraties, machtig en vol levenskracht zullen niet anders meer zijn dan naamlooze maatschappijen, vennootschappen, aangegaan voor zooveel jaren . . . . , tenzij men onderstelt, dat de meest abstracte methaphysische denkbeelden over het bestaan der ziel algemeen worden aangenomen, zooals zij het kunnen worden door een half dozijn philosophen, midden in een land met verscheidene millioenen inwoners."

„Het zal zeer moeilijk zijn, om de absolute onverschilligheid voor het stoffelijk overschot van een persoon, die men heeft liefgehad, hoog geacht of goed gekend, ingang te doen vinden. En in onze groote steden, als er iets is dat het volksgevoel kwetst, dan is het wel de „fosse commune" de gemeenschappelijke grafkuil."

Deze woorden zijn daarom opmerkenswaardig, omdat zij geschreven zijn door een scepticus en niet door godsdienstig gevoel zijn ingegeven.

Ontwijfelbaar bestaat er een innig verband tusschen de behandeling der dooden, hetzij dan begraven of verbranden, waarvan wij het verschil buiten beschouwing kunnen laten, en de denkbeelden over het hier namaals bij de levenden.

Daarmede is echter niet gezegd, dat dit verband ten eenemale zou ontbreken bij die rassen en volkstammen, die hun lijken *niet* begraven.

Kunnen wij ons dit ook eenigszins voorstellen bij volkstammen, wier godsdienstige begrippen zich bepalen tot een, voor ons althans, vrij verward en onbegrijpelijk geestenbijgeloof of Fetishvereeniging, moeilijk valt het ons dit verband te onderkennen bij de Ariërs, wier begrippen en voorstellingen op dit punt ons bekend zijn, maar wier manier van doen ons toeschijnt, geenszins met die begrippen te strooken.

Volgens de leer van Zoroaster, die wellicht van alle systemen der oudheid ethisch het hoogst staat, is het doel van het leven de volmaking der ziel. Na den dood wordt de ziel voor den rechter Rashnou ter verantwoording geroepen en worden zijn goede en slechte daden gewikt en gewogen. Na dit oordeel moet de ziel de brug Cinvat passeeren, die over de hel naar het paradijs voert. Is zij veroordeeld, dan stort de schuldige ziel in de hel neder en wordt de prooi van Ahriman, maar de vlekkelooze ziel bereikt zonder moeite het paradijs, waar zij voor Ormuzd verschijnt en waar haar een plaats wordt aangewezen tot den dag van de *wederopstanding der lichamen*.

In overeenstemming met deze voorstelling is het begraven der lijken, nadat zij met een laag was overtogen zijn, zooals dit bij de Ariërs gebruikelijk schijnt te zijn geweest; maar de Zend-Avesta schijnt ook het voorschrift te bevatten, dat de heilige aarde niet door lijken verontreinigd mag worden, maar deze, van de aarde geïsoleerd, aan weer en wind en aan de roofdieren ten prooi moeten worden gegeven.

Of dit voorschrift wijst op een verbastering van het zuiver Mazdeïsme, dat alleen het vuur als een heilig element kent, of wij er dus een overdreven opvatting van de heiligheid der aarde in moeten zien, kan ik niet beoordeelen of uitmaken. Hoe dit zij, een feit is het, dat het voorschrift reeds in het oude Iran streng werd opgevolgd en sedert de overweldiging van Perzië door den Islam, door Zoroasters naar Indië uitgeweken volgelingen, de Parsen nog wordt opgevolgd en het aanzijn heeft gegeven aan de lugubere monumenten bekend als „Towers of of Silence", Torens van het zwijgen.

Op de terrassen van die van boven open torens worden de lijken neergelegd en aan de gieren ten prooi gelaten. Wat deze vraatzuchtige gasten er van overlaten wordt af en toe opgeruimd of verzameld in een keldergewelf, dat zich in den toren bevindt, om daar verder tot stof te vergaan.

Dit gewelf is zorgvuldig bevloerd, om vooral de aarde niet te verontreinigen door de overblijfsels, geenszins echter met het doel, die overblijfsels te bewaren.

Van bijzondere personen schijnt men ook wel de afgekloven beenderen verzameld en in afzonderlijke graven bijgezet te hebben en voor de hoogstgeplaatsten, bijvoorbeeld de Perzische koningen een uitzondering te hebben gemaakt, maar toch aan den schoot der aarde mocht geen stoffelijk overschot worden toevertrouwd, de hierbedoelde graven waren hoogstwaarschijnlijk in de rots uitgehouwen, of in elk geval steenconstructies, steengraven.

In de zooeven genoemde doodentorens vinden wij de oudst bekende belichaming van het denkbeeld, om het stoffelijk overschot van den mensch zoo spoedig mogelijk tot de onbewerktuigde natuur te doen wederkeeren, het armzalig restje zoo spoedig mogelijk op te ruimen, onschadelijk te maken.

Onschadelijk te maken zeg ik en hiermede roer ik de practische zijde van het voorschrift aan.

Gelijk zoovele ritueele voorschriften uit de oude godsdiensten te beschouwen zijn als maatregelen ter bevordering der openbare orde, veiligheid en gezondheid, bevat de Zend-Avesta hier feitelijk reeds een maatregel tegen de verontreiniging van den bodem, een onderwerp dat heden ten dage tal van hygiënisten en gezondheids-ingenieurs bezighoudt.

Dit terzijde latende is echter elk denkbeeld van individueel voortbestaan door deze methode weggevaagd. Deze doodentorens spreken slechts van vernietiging, vergetelheid, een doorvoeren van het zoo verafschuwde denkbeeld van de „fosse commune" tot in zijn uiterste consequentie. Wij kunnen ze dan ook niet beschouwen als grafmonumenten in den zin die wij daaraan hechten.

Ook bij de Hindoe's, zoowel Brahmanen als Buddhisten komt het voor, dat de lijken onbegraven aan verwording worden prijsgegeven. Sommige Brahmanensecten verbranden de lijken en werpen de asch in een hunner heilige stroomen, weer andere laten de lijken zelf den stroom afdrijven en zoo geeft men ze op verschillende wijze aan de natuur terug, abandonneert ze, ontdoet er zich van en de plechtigheden, waarmede dit gepaard gaat mogen meer of minder zinrijk zijn, het verband tusschen deze handelwijze en de godsdienstige begrippen der Hindoes is moeilijk te preciseeren.

De beantwoording der vraag of en hoe de Indische begrippen van zielsverhuizing en Nirvana in overeenstemming te brengen zijn met dat van de wederopstanding des vleesches moeten wij aan de theologen overlaten.

Het heeft voor ons thans weinig nut ons in beschouwingen, uit den aard der zaak onvruchtbare beschouwingen te verdiepen.

Toch kan ik niet nalaten hier op te merken dat wij deze, van onze opvattingen zoozeer afwijkende manieren juist aantreffen bij de Iraniërs of oude Perzen en bij de Indiërs, twee takken van den Arischen Stam, waartoe, volgens de nog steeds vrij algemeen aangenomen meening behooren: de Kelten, de Grieken, de Latijnen, de Germanen en de Slaven, dus al de rassen, waaruit thans de bevolking van Europa bestaat.

In de Australische wildernis ziet men de lijken neergelegd op een mat, eenige meters boven den grond door staken ondersteund, buiten het bereik der viervoetige roofdieren, doch aan weer en wind en aan de roofvogels prijsgegeven.

De Longkiputs van noord-Borneo, doen iets dergelijks, de staken zijn hier vervangen door een houten zuil met primitief snijwerk versierd, er is iets meer gedaan, er is meer zorg besteed aan deze grafstede, maar ook hier is het stoffelijk overschot aan de raven en gieren ten prooi.

Is het toeval, dat de mat, waarin het lijk gelegd is in zijn vorm aan een schuit of kano herinnert, of heeft die vorm een symbolische beteekenis? Ook elders op Borneo kent men het doodenschip, dat de reis naar betere gewesten symboliseert, een zinnebeeld, dat ook in den ouden Egyptischen doodencultus wordt aangetroffen.

Hoe primitief ook van opvatting, toch staan deze grafsteden, die eigenlijk dien naam nog niet verdienen, ons nader, dan de doodentorens der Parsen, omdat daarin de individualiteit van den afgestorvene gehuldigd is.

Waar wij een grafmonument oprichten beoogen we toch daarmede in de eerste plaats het aandenken van de persooniijkheid te eeren en te bestendigen.

En wanneer wij nu alvorens onze blikken te richten op het oude Egypte het land van den doodencultus bij uitnemendheid, het oog nog eens wenden naar de bakermat onzer beschaving, naar Azië, dan vinden wij daar nog twee rassen in het Oosten het Mongoolsche, in het Westen het Semietische, die beiden van oudsher bezield waren met grooten eerbied voor het stoffelijk overschot der vaderen en groote zorg besteden aan de grafstedèn.

Van algemeene bekendheid kunnen wij wel zeggen zijn de begrippen der Chineezen op dit punt. Wij weten hoezeer zij hechten aan het denkbeeld, om in den heiligen grond van het Hemelsche Rijk hun laatste rustplaats te hebben en om netjes, als het lijden kan met eenige praal en als het er dik aanzit, met groote staatsie en veel bombarie daarheen gebracht te worden.

Afbeeldingen van de keizerlijke graven te Moekden hebben de illustraties der laatste maanden ons veelvuldig te zien gegeven.

De Japanners zijn in maatschappelijke ontwikkeling ook in zoover de Chineezen vooruit, dat zij de lijkverbranding toepassen nevens het begraven. De armere klasse moet zich met het laatste tevreden stellen, maar een eerlijke begrafenis krijgt ook de Japansche proletariër.

Het meest beroemde en prachtigste grafmonument van Mahomedaansch Mongoolschen oorsprong is wellicht het als Taj-Mahal bekende Mausoleum, dat de grootmogol Shah Jehan zich te Agra stichtte.

Veel nader dan het Mongoolsche ras staat ons evenwel het Semietische.

In de oude rijken Assyrië en Babylon vinden wij de oudst bekende organisaties van twee takken van dezen stam.

Het wonderbare land der twee stroomen Mesopotamië, thans woest en schaarsch bevolkt, was eenmaal de zetel van een voor ons nog vrij onbegrijpelijke beschaving.

Wetenschap en kunst zien wij hier tot een hooge ontwikkeling komen en daarnaast de grootste barbaarschheid in de zeden bestaan.

De godsdienst zien wij gebaseerd op wetenschappelijke gronden, afgeleid uit de natuurverschijnsels en toch ontaard in wichelarij en magie.

Uit al wat ons bekend is blijkt, dat wij hier met krijgshaftige volken te doen hebben, geregeerd door het meest absolute despotisme, dat men zich denken kan en toch zouden, zonder werken des vredes en instellingen des vredes deze rijken nooit zoolang hebben kunnen bestaan als zij deden.

Wel trekken telkens nieuwe ontdekkingen van onvermoeide navorschers der Babylonische en Assyrische oudheid onze aandacht, maar het zal zeker nog geruimen tijd duren eer wij ons een min of meer juist denkbeeld kunnen vormen van de plaats, die aan deze merkwaardige volken in de beschavingsgeschiedenis toekomt.

Bekend is hun verwantschap met de Phenicièrs, de Syriërs, de Israëlieten en de Arabieren. Of echter de oorsprong der ontwikkelde begrippen van eerbied voor de afgestorvenen, die wij zoowel bij de Israëlieten als bij de Mahomedanen vinden, wel in Mesopotamië gezocht moet worden is vooralsnog zeer twijfelachtig.

Wat wij van de godsdienstige begrippen der Phenicièrs weten geeft ons geen hoog denkbeeld van de ethische ontwikkeling van dit overigens merkwaardig volk. Bij dit volk van kooplieden in merg en been, van mannen van zaken in al hun doen en laten

schijnt van het hoogere, dat in de oorspronkelijk Chaldeeuwsche opvattingen te vinden was weinig te zijn overgebleven. Wellicht voldeden de barbaarsche gebruiken, verbonden aan den dienst van Melkarth en Astarte in de practijk aan de behoefte, maar het wil ons toch voorkomen, dat in het ontbreken van een hooger ethisch beginsel een der hoofdoorzaken, zoo niet de hoofdoorzaak gezocht moet worden van het verschijnsel, dat de Phenicische beschaving, trots de materieele rijkdommen, die dit volk wist te vergaren, geen stand heeft kunnen houden.

De rotsgraven van Adloun bij Tyrus, de opgravingen bij Carthago en de monumenten hier en daar verspreid aangetroffen geven nergens blijk van een oorspronkelijke opvatting, wat de vereering der dooden betreft. Hier zijn Assyrische, ginds Egyptische, elders weer Grieksche of Latijnsche invloeden duidelijk zichtbaar. Het kan ook wel niet anders bij deze Cosmopolieten der oudheid, waarvan ons echter, het zij hier ter loops opgemerkt, ook nog veel te weinig bekend is om hen met juistheid te beoordeelen.

Wat de Israëlieten betreft mogen wij wellicht aannemen, dat ons van hen het best bekend is, althans bekend kan zijn, welke opvattingen door hen gehuldigd worden wat de vereering hunner afgestorvenen betreft.

Meer dan eenig ander volk heeft toch dit oude volk door de eeuwen heen zijn geheiligde gebruiken weten te bewaren, wel gewijzigd naar omstandigheden van tijd en plaats, maar naar den zin die er uit spreekt onveranderd.

Hoever de invloed van Egypte op de zeden der Israëlieten heeft ingewerkt is nog niet in alle opzichten uitgemaakt. Onmiskenbaar zijn echter ook in de graven de Aziatische tradities daarnevens aan te wijzen. *(Wordt vervolgd).*

ACTEN VAN BEKWAAMHEID VOOR BOUWKUNDIGEN.

Slot.

In de aangehaalde woorden van Pareatis treft ons de tegenspraak tusschen het daarin uitgedrukte vertrouwen in het solidariteitsgevoel en de conclusie tot den wassen neus.

Solidariteit is een heel mooi woord, dat zelfs herinnert aan het oude „Concordia Res Parvae Crescunt" maar evenals in den tijd, toen die woorden het devies der Zeven Provincien waren de „Concordia" dikwijls heel wat te wenschen overliet, evenzoo bestaat thans nu solidariteit de leus is, waarmede geschermd wordt in de werkelijkheid weinig, dat daarop gelijkt. Het eigenbelang en de jaloezie verzetten zich nog te veel tegen de ontwikkeling van het solidariteitsgevoel en er is geen enkele reden om aan te nemen, dat de leden van den Bond van Technici zich meer solidair zouden toonen in de handhaving van een honorariumtabel, dan de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Maatschappij immers bestaat meerendeels uit vrij onafhankelijke elementen hetgeen van den Bond niet in die mate gezegd kan worden.

Het verlangen naar de vaststelling van bekwaamheidsnormen is zeker een uitvloeisel van een greep in eigen boezem, die waardeering verdient.

Het is van den Bond zeer juist gezien, dat, waar men eischen wil gaan stellen in den vorm van honorarium-normen, noodzakelijkerwijze ook waarborgen gegeven zullen moeten worden in den vorm van bekwaamheidsnormen.

Het vaststellen van deze laatste moet onvermijdelijk tot een schifting leiden en die schifting wordt natuurlijkerwijze door velen met vreeze tegemoet gezien. In onzen veeleischenden tijd zal men de normen vrij hoog moeten stellen, zoodat velen daaraan niet zullen kunnen voldoen.

Daarvoor geeft het denkbeeld van verschillende acten van bekwaamheid (verdeeling der opzichters in klassen) een oplossing aan de hand, zal men zeggen, maar dit denkbeeld verdient alleen overweging en de verwezenlijking daarvan heeft alleen kans van slagen, wanneer de bedoelde acten van regeeringswege worden uitgereikt.

De Bond van Technici zal wellicht haar doel het meest nabij komen door een streven in deze richting, met terzijdestelling van het denkbeeld, om zelf deze zaak ter hand te nemen, te meer omdat de oprichtng van de Middelbare Technische School *kan* leiden tot een deugdelijk stelsel van onderzoek naar bekwaamheid.

Wij hechten groote waarde aan het particulier initiatief, daarmede kan veel bereikt worden, wanneer het gesteund wordt door de macht, die uit eendrachtige samenwerking geboren kan worden. Waar de eendrachtige samenwerking te wenschen overlaat zooals die het geval is in alle vereenigingen van een zekeren omvang, werkt het initiatief van enkelen weinig uit.

Als in zoovele andere zaken is het te hulp roepen van de macht van den Staat ook hier vooralsnog, waar de solidariteit te kort schiet, het eenige middel dat tot het doel voert.

De Staat behoeft er zich niet aan te storen of de maatregelen, die hij neemt door sommigen met vreeze worden tegemoet gezien.

Het officieele karakter van van staatswege uitgereikte acten van bekwaamheid, geeft bovendien aan die stukken een eigenaardige sanctie, verbindt daaraan een wettelijke bevoegdheid, desnoods door strafbepalingen beschermd, zooals die door geen enkele particuliere vereeniging verleend kan worden.

Zeer consequent voert het denkbeeld van acten van bekwaamheid, van regeeringswege uitgereikt ook tot het andere denkbeeld; verbod van de uitoefening der Technische vakken door onbevoegden, een punt, dat ook al op het programma van den Bond staat, maar dat ook nog wel eens rijpelijk overwogen mag worden en waaraan velen ook wellicht niet zonder vreeze kunnen denken.

Voor die overweging is waarschijnlijk nog ruimte van tijd in overvloed, alvorens de technische vakken volledig „gemaszregelt" zullen zijn. Zal, als het zoover is, de idelaaltoestand bereikt zijn of, wanneer wij het laatst aangeroerde punt laten rusten, zal met acten van bekwaamheid van regeeringswege uitgereikt, groote verbetering verkregen worden?

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat een bond van Nederlandsch Technici niet solidair van geestdrift blaakt voor de hier besproken denkbeelden.

Acten van bekwaamheid kunnen zooals wij reeds opmerkten als maatstaf wel eenige waarde hebben, vooral wanneer zij alleen volgens een degelijk stelsel van onderzoek worden uitgereikt, maar zullen zij overigens in de bestaande toestanden veel verandering brengen, wij betwijfelen het.

Acten van bekwaamheid kunnen tot vooruitgang in de technische vakken weinig bijdragen. Zal het algemeen peil van bekwaamheid stijgen door het bestaan van acten; wij gelooven het evenmin; de verhouding van meer en minder bekwamen zal wel ongeveer dezelfde blijven, alleen zal men misschien die verhouding wat juister kunnen schatten dan thans.

De bekwaamsten zullen ook de bekwaamsten blijven, de brekebeenen zullen brekebeenen blijven. Men zal altijd koren en kaf kunnen onderscheiden, die te samen nooit solidair zullen kunnen zijn.

Wanneer de wettelijke uitsluiting van onbevoegden ter sprake komt, wordt dikwijls gewezen op de medici als voorbeeld. Wij achten het verbod van onbevoegd uitoefenen der geneeskunst een uitstekende maatregel in het algemeen belang, maar de vooruitgang der medische wetenschap is het gevolg van geheel andere oorzaken dan deze wettelijke maatregel en het publiek weet, alhoewel er geen klassen van artsen bestaan, in de praktijk wel degelijk de bekwamen van de minder bekwamen te onderscheiden.

En zien wij niettegenstaande de zooeven genoemde maatregelen, de kwakzalverij in de geneeskunst niet dagelijks brutaler optreden, dagelijks grooter afmetingen aannemen?

Zal nu door acten van bekwaamheid en wettelijk beschermde bevoegdheid de kwakzalverij op bouwkundig gebied voor goed gefnuikt worden?

Wij geven deze vragen ter overweging aan wie lust heeft, daar eens over na te denken en willen ten slotte nog op een paar punten wijzen.

Alle wettelijke bepalingen sluiten in zich beperking van de vrijheid, volgens de dichters het hoogste goed, maar in elk geval iets, waarop vele Nederlanders bijzonder gesteld zijn. Men verlangt den gildentijd wel eens terug, en wij weten zeer goed te waardeeren, wat in de gilden te waardeeren was, maar men vergete niet, dat de klemmende vrijheidsbeperking, gevolg van tyrannieke gildewetten, oorzaak van den ondergang der gilden geweest is.

Ons volkskarakter zal altijd tegen dergelijke draconische wetten in verzet komen, zij het niet openlijk, dan lijdelijk en zelfs een Nederlandsche regeering zal dit lijdelijk verzet in de hand werken door een lijdelijk toezien, dat de wet wordt ontdoken.

Om een voorbeeld te noemen, ons onderwijs. Er is misschien geen voorwerp van staatszorg, dat zoo volledig en met zorg geregeld, waarin de bekwaamheden zoo scherp zijn afgebakend. En toch is er misschien geen gebied waarop zoo veelvuldig met de wet geschipperd wordt, vaak door de overheid zelf, die er somtijds niet buiten *kan*.

Zal dit in de technische vakken, waarbij zoo vele belangen betrokken zijn, waar het financieele standpunt zooveel meer te beteekenen heeft, niet altijd in nog veel hoogere mate het geval zijn?

SCHILDERWERK EN HET LOT VAN EEN CORREGIO.

Besnard's plafondschilderwerk voor de Comédie Française, staat tegenwoordig in het middelpunt van de eerste salon der Société Nationale des Beaux-Arts, in het Grand-Palais te Parijs, niet wegens zijn enormen omvang — wat wel niets zeggen wil — maar wegens zijn van wondervolle fantasie, rijke kleurmenging en onberispelijke techniek getuigend meesterschap.

„Apollo en de twaalf Uren," is het thema van het hoofddeel van *Besnard's* werk. Op een imperatoren-wagen jaagt de god door de onmetelijke ruimte, omgeven door symbolische gestalten der Horen; zijn span edele rossen doet den beschouwer sidderen, zoo ongetemd vurig vliegen de trotsche dieren, door de wolken heen, het gulden zonlicht te gemoet. De Uren, die Apollo door het heelal begeleiden zijn naakte vrouwenbeelden, even bevallig als welsprekend. De eene, een aanminnig, jonkvrouwelijk wezen, omspelen de eerste stralen van het morgenrood, de andere baadt hare meer ontwikkelde gestalte in het zonnegoud van den middag; deze weer verbergt het rooskleurig getinte lichaam — dat een verwelkende bloem gelijkt — in vale nevellagen, ver in de schemering op den achtergrond; nog eene daaropvolgende, wier weelderige aantrekkelijkheid met de verdwijnende schoonheid van hare buurgezelle in contrast staat, schijnt alleen in het mystieke maanlicht — als een priesteres der zonde — in haar element te zijn.

Beneden de diep-violette wolkenmassa's, waarover de god rusteloos zijn weg voortzet, spoeden zijne afgezanten, de negen Muzen, dalwaarts om de in een heilig woud geplaatste marmerstatuen der vier nationale dichters: Corneille, Molière, Racine en Hugo met gouden lauweren te tooien.

Nog een ander motief voor een plafond: „Adam en Eva in gesprek met de Slang, door de Tragedie en de Komedie beluisterd," is in schets van dezen voornamen, hoog begaafden schilder aanwezig.

* * *

Wat men intusschen aan gindsche zijde van de Vogezen den schilder veroorlooft, wordt hier, sedert de *Lex Heinze*, nu de Amoretten „en fagotin" zijn gedost, als grove ongebondenheid beschouwd, en wij zijn hier „viel moralischer" geworden.

In de goede stad Kassel, welke op een der aanzienlijkste schilderijen-musea van Duitschland en op een Koninklijke Academie voor beeldende kunsten kan bogen, heeft de politie het volgend merkwaardig kunststuk uitgehaald.

In het uitstalvenster van den kunsthandelaar *Schäfer*, aan de Friedrichsplaats aldaar, was een uitmuntende copie van *Corregio's* „Boetvaardige Magdalena" in de Dresdener galerij tentoongesteld. Dit stuk, waarvan het origineel, bijna 400 jaren, kunstkenners en kunstminnaars in geestdrift brengt, tot ware piëteit stemt, was — uit een moreel oogpunt — de Heilige Hermandad natuurlijk een doorn in het oog. Voor ettelijke dagen verscheen een politieagent in den kunsthandel met den eisch, die „*Magdalena*, met haar ontblooten boezem!" dadelijk uit het venster te verwijderen.

Toen de beide winkeljuffrouwen aan dit eigenaardig bevel niet wilden gehoorzamen, werden zij voor den commissaris ontboden, die middelen genoeg bezit, zijne illustre decreten streng te doen eerbiedigen. Het stuk werd dus naar de rommelkamer gebracht en wekt gelukkig geen ergernis meer op. Arme Corregio!

En dit geschiedde in het *Schillerjaar* 1905, niet op den 1en, maar wel op den 28en April.

Düsseldorf, Juli 1905. J. L. TERNEDEN.

VEREENIGINGEN.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKEN-ONDERWIJS.

Buitengewone Algemeene Vergadering
te houden te Utrecht,
op Zondag 16 Juli 1905, des voormiddag te 11 uur,
in „Buitenlust", Malibaan 43.

AGENDA.

1. Opening der Vergadering.
2. Mededeelingen van het Bestuur.
3. Verkiezing van twee nieuwe Bestuursleden.
4. „De nieuwe richting in het Teekenonderwijs". (Inleider: de heer J. D. ROS, leeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.)
5. Toelichting van den Heer N. F. PERK, hoofd der openbare school te Nunspeet bij eene tentoonstelling van teekeningen der Stiftungs-Schule te Hamburg.
6. „Zijn de resultaten van ons teekenonderwijs wel zoo slecht, als men tegenwoordig vaak beweert?"
   (In te leiden door den heer J. DE RAAD, leeraar, H. B. S. 3 en B. A. S. te Utrecht.)
7. Rondvraag en sluiting.

De 1e Secretaris.
J. DE JONG CZN.

Tijdens de vergadering tentoonstelling van uitgaven van de Wed. J. AHRENDT & ZOON te Amsterdam.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— DR. D. RIVAS, bacterioloog bij den gemeentelijken dienst te Philadelphia, heeft in de Schuylkill proeven genomen met het verkrijgen van zuiver drinkwater uit sterk verontreinigd rivierwater, door middel van ozon. De methode is, gelijk men weet, geenszins nieuw, en heeft niet zoozeer ten doel het water te bevrijden van alle onzuiverheden dan wel meer in het bijzonder van schadelijke pathogene kiemen. Dit laatste schijnt nu ook volgens de overtuiging van Rivas door ozonisatie bewerkt te worden; hij sluit zich dus aan bij de voorstanders die de ozonisatie reeds telt in de Oude Wereld: Ohlmüller in Duitschland, Ermenghem in België, Roux en Calmette in Frankrijk, en vele anderen; in Nederland Lebret, Vosmaer, Van 't Hoff, Gorter e. a.

Rivas kreeg tot uitkomst dat water uit de Schuylkill, dat $1^1/_2$ tot $2^1/_2$ millioen bacteriën per kub. centimeter bevatte, na voorloopige zuivering er nog 2 tot 500,000 had; nadat vervolgens ozonisatie was toegepast, bleven er nog gemiddeld 5 (langzame bewerking) of 46 per c. c. over. De overblijvende bacteriën zijn B. subtilis, B. ramosus, B. mesentericus, onschadelijke kiemen. Ook met ozonistie van minder onzuiver water werden goede uitkomsten verkregen. Dr. Rivas beveelt de methode vooral aan ter aanvulling van filtratie. „De pathogene kiemen, zoo zegt hij in zijn rapport, worden volstrekt verwijderd, en het water dat men verkrijgt is zoo zuiver als men wenschen kan." De kosten acht hij, waar voorloopige zuivering volgens de gebruikelijke methode toegepast wordt, zeer gering.

— De toren van de Katharina-kerk te Dantzig is dezer dagen door den bliksem in brand gestoken en geheel vernield.

— Te Napels zijn overblijfselen ontdekt van Griecksche vestingwerken, welke vermoedelijk dagteekenen uit de 15e eeuw vóór onze jaartelling.

— De Apollo-tempel van Didyma, bij Miletus, tot welks opgraven het bestuur der Kon. Museums te Berlijn verleden jaar besloot, is reeds Duitsch eigendom geworden.

Prof. Wiegand heeft den tempel en verscheidene stukken grond daaromheen voor de Museums aangekocht.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Een nieuwigheid op onderwijsgebied, nog zelden of liever „niemals da gewesen", is zeker de cursus, van de Amerikaansche Miss Hunter, in de afgeloopen week hier ter stede begonnen.

Het is in de laatste jaren wel meer voorgekomen, dat Hollandsche onderwijzers(essen) naar het buitenland togen om daar nieuwe vakken, nieuwe methodes te bestudeeren, maar dat een buitenlander, in dit geval een echte Amerikaansche, hier komt om de Hollandsche, speciaal de Amsterdamsche, onderwijzers te onderrichten, hoe zij hun kinderen moeten leezen teekenen, dat is nog nooit geschiedt.

Van Maandag 3 tot Zaterdag 8 Juli heeft Miss Hunter onderwijs gegeven aan kinderen, 's morgens in de Nieuwe Schoolvereeniging, 's namiddags in de school No. 108 (hoofd de Heer J. Blok), telkens gedurende $1^1/_2$ uur.

Van 10 tot 22 Juli heeft de eigenlijk gezegde cursus voor onderwijzers plaats, — telkens wordt er 3 uren per dag gewerkt. Miss Hunter stelt zich ten doel op practische wijze den deelnemers te leeren, wat zij door ontwerp, schets- en natuurteekenen verstaat. Daarenboven onderwijst zij modelleeren.

Wie nemen aan dezen cursus deel? Wie heeft hem tot stand gebracht? Aan dezen cursus nemen deel Amsterdamsche onderwijzers, werkzaam bij het openbaar, sommige bij het bijzonder onderwijs.

Verschillende onderwijzerscorporaties hebben meerdere of mindere geldelijke bijdragen geleverd om de kosten van dezen cursus te bestrijden, maar vooral het Dagelijksch Bestuur der hoofdstad levert een zeer ruime bijdrage daarin.

Eigenlijk is er maar één man, die door zijn ferm optreden den cursus mogelijk heeft gemaakt. Het is de Heer C. Vrij, directeur der Nieuwe Schoolvereeniging. Van hem ging het denkbeeld uit, hij engageerde Miss Hunter, uit vrees, dat andere buitenlanders zich van haar meester zouden maken. Daarvoor mogen de Ned. onderwijzers den Heer Vrij wel dankbaar zijn.

'S-GRAVENHAGE. Aan de toelichting der dezer dagen bekend geworden voorstellen van B. en W. tot het maken van een 20 M. breede straat van het Spui (Wijd-Achterom) door den Praktizijnshoek naar het Buitenhof en van een breeden weg achter de Gevangenpoort om onteigenen wij het volgende:

De kosten van onteigening van de benoodigde perceelen, — met uitzondering van de aan het Rijk behoorende, waaromtrent zal getracht kunnen worden tot een schikking te geraken, — worden geraamd op f 444.500; die van den aanleg der nieuwe straat met asfaltplaveisel, samen met de omlegging van het Lang-Achterom, zijn te stellen op f 43.500.

Er wordt op gerekend, dat de overhoek aan het oostelijke eind der straat, die zich op zichzelven leent tot een behoorlijke bebouwing, wordt afgesloten met een schutting of beplant en door een ijzeren hek van de straat afgescheiden, tot de gelegenheid komt om hem voordeelig van de hand te doen tot vergrooting van een der aangrenzende gebouwen.

De noordelijke hoek van het Wijd-Achterom moet als straat behouden blijven, tenzij van de eigenaren der daaraan liggende perceelen een zeer aannemelijke aanbieding, zoo geldelijk als wat de wijze van bebouwing betreft, mocht worden ontvangen, om hem te bebouwen tot in de noordelijke rooilijn der nieuwe straat in verband met de aanwezige bebouwing aldaar.

Bij het voorstel tot het maken van een verbinding over de westzijde van den Hofvijver, met behoud van de bestaande gebouwen, is afgezien van het vroeger geopperde denkbeeld, om den vijver te overbruggen, omdat een brug aan het uiteinde van een water geen zin heeft; een brug ondersteld de noodzakelijkheid tot doorstrooming of doorvaart, of beide, welke noodzakelijkheid aan het uiteinde van een water uit den aard der zaak niet bestaat. Ook zou een ijzeren brug in de nabijheid van de oude, schilderachtig gelegen huizen een zeer zonderlingen indruk maken, erkennen B. en W., terwijl een uit verschillende overspanningen bestaande steenen boogbrug kostbaar zou zijn en bovendien onwillekeurig zou leiden tot de vraag: waarom de openingen niet dicht gemetseld?

De muur langs den nu door B. en W. ontworpen rijweg kan desgewenscht in het midden eenigszins worden uitgebouwd en voorzien worden van naar het water leidende trappen, zooals de teekening aangeeft. Aan de waterzijde van den weg is een breed met boomen beplant trottoir gedacht.

Sloping van de aldaar staande gebouwen zou — zeggen B. en W. — ten-gevolge hebben dat de Gevangenpoort, die het zeker niemand in het hoofd zal komen te willen afbreken, zou blijven staan als uitwas buiten de rooilijn.

Verschillende oplossingen tot vermijding van dezen misstand zijn aan de hand gedaan, de eene fraaier dan de andere, zeggen zij, doch daarin overeenstemmende, dat er in den stijl van de gevangenpoort aan de Oostzijde van dat gebouw twee of meer poorten worden gebouwd, waardoor

de kosten van den nieuwen verkeersweg, door de amotie van de huizen reeds zeer belangrijk verhoogd, bovendien nog zeer verzwaard zouden worden.

* * *

Praeadviseerend op de adressen te dezer zake, zeggen B. en W.:

Het bestuur der afdeeling 's Gravenhage van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" beveelt ter overweging aan het ontwerp van een straat, die 16 M. breed zal zijn van de Kapelsbrug tot den Praktizijnshoek, waar dan een pleintje gevormd wordt, van waar de straat op een breedte van 20 M. naar het Buitenhof zou loopen.

Naar de meening van B. en W. en de Commissie van Fabricage verdient echter het door hen voorgedragen ontwerp de voorkeur.

Volgens dat ontwerp toch heeft de straat over haar volle lengte de voor het te verwachten verkeer noodige breedte van ongeveer 20 M. en is zij zeker niet minder „vloeiend" dan aangelegd volgens het ontwerp van het bestuur der maatschappij. Daarbij wordt ontgaan de noodzakelijkheid van onteigening van zeer kostbare gebouwen als het Elektrische Centraal-station aan den Hofsingel en het groote perceel op den hoek van Kapelsbrug en Hofstraat.

En nu moge, wat de bebouwing langs de volgens het ontwerp van B. en W. aangelegde straat betreft, wellicht aanvankelijk niet de meest gewenschte toestand ontstaan, vergeten behoort niet te worden, dat bij het volgen van dat ontwerp het tot-stand-komen van de nieuwe straat niet financieel geheel onmogelijk wordt, en anderdeels dat op den duur een betere wijze van bebouwing is gewaarborgd, daar vermeden worden zeer ondiepe bouwblokken, als op de teekening van het bestuur der maatschappij voorkomen.

Omtrent de door het bestuur gekritiseerde 14 M. breede straat tusschen Spui en Buitenhof, die voorkomt op de teekening, behoorende bij het adres der Verfraaiingscommissie van „Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen", meenen B. en W. zich van besprekingen te kunnen onthouden, daar de door hen voorgestelde ontwerpen straat een veel ruimeren verkeersweg geeft.

De door de Verfraaiingscommissie en door het bestuur van „Bouwkunst overgelegde ontwerpen aangaande de Gevangenpoort zijn varianten op een van Gemeentewege opgemaakt ontwerp; de kosten van uitvoering daarvan worden gerekend te zullen bedragen f 347,000 of f 300,000. Van beide die ontwerpen geldt dat ze wegens de hooge kosten geen aanbeveling verdienen en den misstand in het leven roepen, dat de Gevangenpoort als uitwas buiten de rooilijn blijft bestaan. B. en W. zijn met Fabricage van meening, dat om deze zeer hooge kosten die ontwerpen niet mogen worden aanbevolen.

Bovendien merken B. en W. op, dat hun voorstel zich ook daarom aanbeveelt, omdat het spoedig tot uitvoering kan komen.

MAASTRICHT. De raad dezer gemeente heeft dezer dagen het uitbreidingsplan vastgesteld, behalve dat van Wijk, omdat men eerst wilde afwachten waar het station zal komen te staan.

PERSONALIA.

— In plaats van den heer Wallace is de heer Stevens benoemd tot hoofd-ingenieur der werken voor het Panamakanaal, op een jaarwedde van f 75.000

Wallace moet een betrekking hebben gekregen met het dubbele tractement.

— Gedep. Staten van Drenthe hebben tot hoofdopzichter van den prov. waterstaat benoemd den heer M. M. de Jong, thans opzichter, en tot opzichter den heer F. H. A. Stel, tijdelijk opzichter.

— Tot bouwkundig opzichter der gemeente Apeldoorn is benoemd de heer G. H. Wille, te Amsterdam.

— De adspirant-adjunct ingenieur W. A. Slinkers, bij den dienst van Weg en Werken aan het Centraal-bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht, is alsnog, met 8 Juni j.l., benoemd tot adjunct-ingenieur 2e kl.

Tevens is, met 1 Juli j. l., alsnog benoemd tot opzichter 3e kl. te Hengeloo: E. C. Gerritsen, aldaar.

De buitengewoon opzichter J. Verkerk, te Amsterdam, is aangewezen voor het houden van toezicht bij de uitvoering van werken te Baarle-Nassau.

Aan den opzichter 1e kl. C. Spiers, te Harlingen, is, op zijn verzoek, met 1 Juli a.s., eervol ontslag verleend, met aanspraak op pensioen, wegens leeftijd.

— De Gemeenteraad van Borkeloo heeft op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan den Heer N. van der Hoef, te Zutphen, directeur der gemeenteteekenschool, onder dankbetuiging voor de aan de gemeente bewezen diensten.

— De Heer J. Gabrielse heeft eervol ontslag gevraagd als leeraar aan de Stedelijke Teekenschool te Edam.

— De heer A. Mooldijk, te Nieuwenhoorn, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van de Maas onder Arcen enz., en de heer T. van den Bout, te Nijmegen, tot buitengewoon opzichter bij de werken in Neder-Rijn en Lek onder Wijk-bij-Duurstede en Maurik.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect voor direct, bekend met decoratief werk en detailleeren, en een aankomend teekenaar, liefst volontair. Brieven onder No. 10731, Bureau „Het Vaderland," 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar in Lijn-, Vak- en Werktuigkundig Teekenen; Leeraar in Vakteekenen en Materialenleer; Leeraar in Lijnteekenen, aan de Burgeravondschool te Zaandam, tegen 1 October a.s. Stukken inzenden — adres op zegel — aan Burgem. en Weth. vóór 20 dezer. (1)

— Leeraar voor 't Hand- en Vakteekenen der Schilders, aan de Ambachtsschool en Teekeninstituut te Venlo. Salaris 1300 gulden.

Inlichtingen bij den heer W. M. Worp, Directeur.

Stukken vóór 21 Juli a.s. bij den heer Chr. Berger, Voorzitter der vereeniging voor Ambachtsonderwijs. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter Teekenaar bij de Genie-directie te Nijmegen. Zie Adv. in dit No. (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

22 Bouwk. Opz.-teek., 19—46 j., *f* 45—*f* 130 's maands.
5 Bouwk. Opz.-Uitv. 26—56 j., *f* 75—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., *f* 55—*f* 100 's maands.
3 Waterb. Opz.-Teek. 26—46 j., *f* 70—*f* 80 's maands.
3 Werktuigk. Teek., 20—22 j., *f* 40—*f* 60 's maands.
1 Electrotechniker. 25 j., *f* 125 's maands.

BERICHT.

Het bureau van Redactie en Administratie van „DE OPMERKER", Bouwkundig Weekblad, wordt begin Augustus a.s. verplaatst naar

Stephensonstraat 92,
'S-GRAVENHAGE.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 10 Juli.

Amsterdam, te 1.30 ure n.m. (Gr.tijd), — door de dir. der Holl. IJz. Spoorw. Mij.: 1036/8, het maken van een stalgebouw met afdak en bijkom. werken op het goederenemplacement Haarlem. Raming f 9750. Het bestek met 1 teekening verkrijgbaar aan het administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvrage aan den dienst. Aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Breda, te 12 ure m., door Burg. en Weth.: 1. Het afbreken van het voormalig beenderenhuis aan de Zoutstraat en het bouwen van een brugwachterswoning met bergplaatsen; 2. het afbreken en het maken en stellen van een nieuwe bekapping over de vischmarkt; 3. het vernieuwen van een gedeelte kaaimuur aan den Nieuwenweg. Voorw. ter gem.-secretarie Bestekken aldaarte te bekomen. Aanw. gehouden.

Deventer, door het gemeentebest. Bestek no. 4: het bouwen van een mestloods op de terreinen van den reinigingsdienst. Bestek met teek. ter inz. op de gem.secr. en ald. verkrijgb. Inl. verkrijgb. bij den gem.-bouwm. elken werkdag 10—12 u. m.

Enschedé, te 12 ure m., door de architect G. Beltman A.Gzn.: het vergrooten van de fabrieksgebouwen der vennootschap met ongeveer 4650 M². en het bouwen van een kantoorgebouw.

Groningen, te 12.45 n.m., door het gem.-best.: bestek no. 34, het vergrooten van het schoolgebouw in de Oliemulderstraat. Bestek ter gem.-secret. ter lezing en verkrijgb. aan het bur. der gem.werken. Aanw. gehouden.

Rotterdam, te 11 u. v.m., door de architek J. P. Stok Wzn. in het hotel Coomans: het doen van diverse werken ten behoeve van de uitbreiding der Zuid-Holl. Loodwitfabriek aldaar. Bestek en teekening verkrijgbaar ter drukkerij J. de Jong, Wijnstraat 34 aldaar.

Rotterdam, te 12 ure, door de arch. Muller Drooglever Fortuijn en v. d. Tak: het bouwen van een heerenhuis a/d Westersingel. In het Poolsch koffiehuis Zuidblaak 2. Bestek en teek. ter inzage in voornoemd koffiehuis en aldaar en bij de archit. te bekomen.

Veenendaal, te 12 ure m., door de firma Gebr. van Leeuwen in het hotel de Roskam: het bouwen van een dubbele villa aan de Kerkewijk. Aanwijzing gehouden. Bestek en teekeningen te bekomen bij den architect B. van Kreel, ald.

DINSDAG, 11 Juli.

Enschedé, te 8 ure n.m., door de arch. J. C. Kromhout v. d. Meer: het bouwen van twee woningen aan de Lage Bothofstraat. In 't café van G. Zwijnenberg, alw. bestek en teek ter inzage. Aanw. 11 Juli 9 ure v.m.

Gestel (N.-Br.), te 6 ure n.m., door de firma IJpes en Posthumus te Utrecht: het bouwen van eene sigarenfabriek te Gestel. Bestek en teek. en inl. te bekomen bij den bouwk. J. H. v. d. Ven te Eindhoven. Aanw. op de plaats 11 Juli 10 ure v.m.

Goes, te 12 ure, door het bestuur van den spieringpolder in de Société van Ongenuchten Vrij: het uitvoeren van zink- en stortwerken tot uitbreiding van het oeverwerk voor genoemden polder, begr. f 20.000. Aanwijzing 8 Juli te 11 u. Samenkomst bij het Dir.-keetje. Bestekken met teek. verkrijgbaar bij P. Kleeuwens en zoon, te Goes. De biljetten moeten 11 Juli, vóór 's middags 12 uur, worden ingezonden aan den heer J. J. Ochtman, te Goes of één uur vóór de besteding in de bus worden ingeleverd.

Sneek, te 12 ure m., door het Gem.-best. van Wijnbritseradeel: het vernieuwen van vijf bruggen en het herbestraten van gedeelten weg in 5 perc. Bestek verkrijgb. ter secret.

Waalwijk, te 11 ure v.m., door de heeren S. en J. Hartog: het bouwen van een dubbel woonhuis. In het hotel Verwiel, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. twee uur vóór de besteding. Inl., bestek en teek. bij Jos. van Ree, arch. te Waalwijk.

Zwolle, te 2 ure n.m., door de Exploitatie Mij. van S.S.: Bestek no. 2. Het maken van een ploegbaaswoning op de stations Ommen en Hardenberg. Zie adv. in No. 26.

WOENSDAG, 12 Juli.

Assen, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het opruimen van een houten brug over de Rijkswaterleiding bezuiden het Veenhuizerkanaal, en het maken van gronddulker te Veenhuizen. (Raming f 3500); het bestek, no. 151, na 28 Juni ter lezing aan het Min. van Justitie, aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef, boekh. Spui no. 28a, te Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-dir. Schuurman te Zwolle, den ing. du Croix te Assen, en den opzichter ter Beeke te Veenhuizen: de nota op 7, 8 en 9 Juli ter inzage bij den ingenieur te Assen.

's Gravenhage, te 2 ure, door het min. van W. H. en N., aan het gebouw van het hoofdbestuur der post, en tel.: de bouw van een postkantoor en directeurswoning te Vaals. *Zie adv. in no. 25.*

's Gravenhage, te 2 ure, door het min. v. W. H. en N. aan het gebouw van het hoofdbest. der post. en tel.: het verbouwen van een postgebouw te Ter Apel en het onderhoud van dat gebouw tot en met 31 Dec. 1907; bestek ter lez. aan het geb. der post. voorn., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district te 's Gravenhage, aan het postkantoor te Ter Apel, aan het bureel van het provinciaal best. van Groningen en te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef; inl. worden gegeven door genoemde Rijksbouwm. en door den opz. J. W. v. Oort te Zwolle; aanw. gehouden.

Helder, te 2 ure nm., door het Gem.-best.: 1. Het verbouwen en uitbreiden van de gem.school no. 5 aan de Weststraat; 2. het leveren en plaatsen van meubelen in gen. school; 3. het verbouwen van het gem.-ziekenhuis aan de Kerkgracht; 4. het maken van rioleeringen nabij de Vlamingstraat en den Dijkweg. Bestekken ter gem.-secret. verkrijgbaar. Aanw. gehouden.

IJlst, te 1 ure nm., door het Gem.-best.: Het leveren en stellen van den ijzeren bovenbouw der te vernieuwen draaibrug te IJlst. Bestekken met teekening ter gem.-secretarie verkrijgbaar. De nota van aanw. en de detailteek. gedur. 3 dagen vóór de besteding bij den gem.-opz. ter inzage, nadere inl. bij den hoofd-ing. en den ingenieur van den prov. waterstaat te Leeuwarden en bij den prov. opzichter T. C. Kiezebrink te Sneek.

Vaassen (Geld.), te 1 ure nm., door de dir. der ijzergieterij „De Industrie": Het uitbreiden van een gieterij en magazijn met te zamen ruim 900 M². te bebouwen oppervlakte. Bestek en teek. verkrijgbaar aan gen. fabriek. Inl. geeft de architect J. A. Wijn te Apeldoorn.

DONDERDAG, 13 Juli.

Bolnes, te 2.30 ure nm., door de arch. C. N. van Goor te Rotterdam: het bouwen van een woonhuis op het terrein van de firma Boele en Pot. Bestek en teek. verkrijgb. van af 3 Juli ter Kon. Lichtdruk-inrichting van Corns. Immig & Zoon, Nieuwehaven 5, Rotterdam.

VRIJDAG, 14 Juli.

Vlaardingen, te 2 ure nm., door het best. der Naaml. Venn. de Zaal Harmonie: het afbreken van de best. concertzaal en het weder opbouwen van een concertzaal met bijbeh. werken aan den Schiedamschen weg. Aanw. gehouden. Bestek en teek. te bekomen bij de boekh. Dorsman & Odé te Vlaardingen. Inl. zijn te bek. iederen werkdag van 9—12 uur.

ZATERDAG, 15 Juli.

Leeuwarden, te 3 ure nm., door het Gemeentebest: de uitvoering van diverse verbouwingen in de middelbare school voor meisjes. Bestek en teek. ter inzage en verkrijgbaar ter secretarie.

Oosterhout (N.-Br.), te 1 ure, door het Waterschapbestuur: het afbreken van de bestaande en het bouwen eener nieuwe uitwateringssluis nabij het Borstlappenveer te Raamsdonk. In het koffiehuis van M. v. Riel. Bestek en teek. verkrijgb. bij A. J. Schellekens te Teteringsche dijk F no. 68, bij Breda. Aanw. gehouden.

Rotterdam, te 12 ure m., door de firma P. J. Stulemeijer & Co. te Breda op het werk aan de Persoonshaven: 1. de vakmetselwerken in IJsselondersteen tusschen pijlers en balken in gewapend beton ten behoeve van een in aanbouw zijnd graanpakhuis en silo, aan de Persoonshaven te Rotterdam, met bijl. van alle stellingen en materialen; 2. de stucadoorwerken, bestaande in het cementen der buitengevels, het stucadooren der binnenmuren en plafonds en het in cement bepleisteren der silo binnenwanden, ten behoeve van bovengenoemd perceel.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 15 Juli 1905. No. 28.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

GRAVEN EN GRAFMONUMENTEN.

Vervolg van bladz. 215.

In een werkje van den bouwkundig ingenieur J. H. W. Leliman vindt men daaromtrent het volgende:

De graven van Palestina zijn bijna uitsluitend rotsgraven. Een der voornaamste kerkhoven was gehouwen in den oostelijken wand van het Kedrondal.

Tegen de hellingen van den Olijfberg ligt eene onderaardsche doodenstad, die in de wandeling het *graf der profeten* of het *kleine labyrinth* heet.

„Langs een klein aantal trappen daalt men door een lagen, in de rots gehouwen, boog af in een rotonde, in welker plafond een ronde opening, waarschijnlijk voor het licht, is. Drie gangen, welke door twee andere in den vorm van halve cirkels, doorsneden worden, voeren vandaar naar de grafkamers. In den wand van de buitenste gang zijn ongeveer 2000 schuifgraven (opene of schuifgraven, in den Talmud gogim genaamd, zijn nauwe horizontale gangen, waarin het lijk, met de voeten naar voren, werd geschoven). Bovendien voeren drie kleine gangen nog in rotskamertjes die ieder twee of drie gogim bevatten. In het n.w. gaat men langs trappen naar een zijkamer. Menigten van Grieksche inskripties zijn hier gevonden. Algemeen wordt aan deze graven een hooge ouderdom toegekend."

Met meer of minder recht worden met Oud-Testamentische persoonlijkheden vele graven van Palestina in verband gebracht. We spreken van de graven der koningen, der richteren, der apostelen; van de graven van Abraham en Sara, Jacob en Lea, Izaäk en Rebekka.

Het graf van Noach werd nog in den Arabischen tijd vereerd bij Nacksivan in Armenie. Volgens de overlevering zou hij daar uit de ark gestapt en later begraven zijn.

Genesis 35, vs 20 (*Ende Jacob richtede een gedenckteeken op boven haar graf* — d. i. dat van Rachel) deed de overlevering ontstaan van het graf van Rachel.

Bochardus dacht zich dit grafmonument als eene prachtige pyramide, rustende op 12 kostelijke steenen, na het getal der zonen Jacob's.

Abraham had een terrein voor het graf van zijn vrouw voor 400 sikkelen gekocht van een zekeren Ephraïm van Chetron en Rachel is de eenige uit het aartsvaderlijk geslacht die er niet begraven werd. Bovengrondsche graven waren minder gebruikelijk. Toch zijn in het werk van Dr. de Visser over de Hebreeuwsche oudheid er eenige vermeld. Eerstens de *monoliet van Silva*, anders gezegd het *grafteeken van de dochter van Pharao*), een monument dat geheel uit de rots is gehouwen en oorspronkelijk misschien bestemd was voor het altaar dat Salomo „den vreemden goden" wijdde. In elk geval dagteekent het van vóór de Babylonische ballingschap.

Het onderstuk van het zoogenaamde *graf van Absolom* is evenzoo eene afgekapte rots, maar blijkens de architectuur ervan uit Grieksch-Romeinschen tijd.

Op Egyptischen invloed daarentegen wijst de pyramidale vorm van het monument der Makkabeeërs te Modin, tusschen Jaffa en Jerusalem.

En nu Egypte zelf.

Daar weten wij meer van, daarover heeft iedereen wel eens wat gelezen, van de pyramiden en de rotsgraven heeft iedereen wel eens afbeeldingen gezien en in ons eigen land vinden wij in het oudheidkundig museum te Leiden een schat van gegevens over het terecht beroemde Nijlland en zijn oude bewoners.

Aan een beschrijving daarvan zou ik mij niet gaarne wagen.

Trouwens, den weetgierige staat een uitgebreide litteratuur ten dienste. Alleen wil ik u hier in herinnering brengen, dat de Egyptenaren vertrouwd waren met het denkbeeld van de overleving der ziel. Naar hun voorstelling verscheen de ziel na het lichaam ontvloden te zijn voor Osiris en de 42 rechters van de onderwereld om een oordeel te ondergaan. De papyrussen bij de mummiën gevonden hebben ons bewaard, wat de ziel bij dit verhoor tot hare verdediging had in te brengen. Faalde zij daarin dan was zij onherroepelijk verloren en overgeleverd aan de kwellingen der hel, totdat zij in het niet verzinkt na een tweeden dood.

De ziel die genade vond bij de rechters, moest een reeks van beproevingen, een soort vagevuur doorstaan, totdat zij geheel gezuiverd zich verheffen kon voor het aangezicht der godheid, om zich daarin op te lossen. De bewaring van het lichaam verbond zich aan deze voorstelling van het hiernamaals. De Egyptenaren geloofden dat de gezuiverde ziel weder bezit kon nemen van het lichaam. Vandaar die ongeëvenaarde zorg voor het conserveeren daarvan, waaraan wij nu de kennis danken van het grootste gedeelte van hetgeen wij van het oude Egypte weten.

Ware dit niet het geval, die zeker overdreven zorg zou voor ons van weinig belang zijn.

Practisch heeft zij dan ook, in hare consequentie, bij de toongevende naties der oudheid, hoeveel zij ook van de Egyptenaren hebben overgenomen, geen navolging gevonden.

Bij de Grieken vinden wij een gepasten eerbied voor de afgestorvenen.

Een eerlijke begrafenis werd als een recht beschouwd dat ieder vrijgeborene toekwam, zelfs de arme kreeg een zij het ook eenvoudig graftecken, meestal in den vorm van een zuil of stele en ten minste zijn naam vermeldend.

Zoowel begraven als verbranden was bij de Grieken in gebruik. Ofschoon Solon's wetten eenvoud in de lijkplechtigheden voorschreven, geschiedden zij in Athene toch dikwijls met veel vertoon en veel misbaar.

Aan de Grieken danken wij ongetwijfeld de gewoonte om bij het graf van een verdienstelijk burger een lijkrede te houden. De hooge ontwikkeling van het staatsleven bij de Grieken, het gebruik om de in den krijg gevallen helden van Staatswege en op Staatskosten te begraven, hebben zeker tot het ontstaan dezer gewoonte medegewerkt.

Onbegraven liet men slechts de lijken der misdadigers, en dit werd beschouwd als een groote schande, en het lijk van een gevallen held te te laten in de handen des vijands achtte men een even groote.

In de Grieksche litteratuur vinden wij voorbeelden te over, die wijzen op den eerbied, welke men achtte aan het stoffelijk overschot verschuldigd te zijn. Ik noem slechts den strijd om het lijk van Patrocles beschreven in den Ilias, ik herinner slechts aan de geschiedenis van Antigone.

Maar welk een hoog ethisch karakter men aan de litteratuur en dichtkunst van de Grieken moge toekennen, de zoo diepgaande en het geheele maatschappelijk leven beheerschende godsdienstige begrippen, zooals men die aantreft bij de Egyptenaren, vindt men bij hen niet.

En bij de Romeinen in nog veel minder mate. Rome is de schakel die ons met Griekenland en met de geheele oudheid verbindt.

In Rome en de Romeinsche beschaving vinden wij alles terug, wat de oudheid heeft opgeleverd.

In Rome vinden wij alle opvattingen van de meest mystieke tot de meest materialistische, in Rome vinden wij de „fosse commune" naast het pompeuze en kolossale Mausoleum en het verbranden naast het begraven.

In Rome staat de Engelsburg het voormalig pauselijk kasteel, maar oorspronkelijk het grafmonument van keizer Hadrianus.

In de Romeinsche kolonie vinden wij het Mausoleum der koningen van Mauritanië een monument, dat voor de pyramiden alleen in afmeting onderdoet, in opvatting met het wereldwonder van Halicarnassus wedijvert.

In Rome vinden wij het graf van Cecilia Metella, de Via Appia met zijn talrijke grafsteden, in Rome eindelijk vinden wij de Catacomben.

De Catacomben behooren tot de oudst bekende christengraven op Europeeschen bodem.

Uit de Catacomben hebben zich de grafgewelven of grafkerken, bekend als krypten, die men aanlegde onder de kerkgebouwen der vroege middeleeuwen ontwikkeld.

Indirect is alzoo de gewoonte van het begraven in de kerken van de Catacomben afkomstig.

Over de christelijke opvattingen in zake de vereering der dooden en de grafmonumenten, wensch ik kort te zijn, omdat zij als bekend mogen worden verondersteld.

Ik zal niet trachten een godgeleerd betoog te ontwikkelen over het leerstuk van de wederopstanding des vleesches. Die kluif laat ik gaarne over aan de theologen.

De christenen hebben slechts bij uitzondering maatregelen genomen, om de lijken te conserveeren, maar zich des te meer beijverd, om in hun grafmonumenten uitdrukking te geven aan hun vroomheid en hun geloof.

Dit was vooral in de middeleeuwen het geval. In de Renaissancetijd zien wij de vereering van het aandenken van den persoon des overledenen weer meer op den voorgrond treden.

Vandaar in de middeleeuwsche monumenten het karakter van altaar-tabernakels en in die der Renaissance meer dat van triomfbogen of tempels.

Ik spreek hier uitsluitend van monumenten in de kerken en moet mij daar wel toe bepalen, omdat eerst in het 2de kwartaal der 19de eeuw (te Nijmegen b.v. in 1829) het begraven in de kerken een einde heeft genomen en men teruggekeerd is tot de oudere gewoonte, het toevertrouwen aan den schoot der aarde op begraafplaatsen in de open lucht.

Ik moet eigenlijk zeggen algemeen en uitsluitend teruggekeerd, want met het begraven in de kerken is altijd het begraven op de vrijthoven, de kerkhoven, in de onmiddelijke omgeving der kerken gepaard gegaan.

Uit den aard der zaak was het niet mogelijk voor allen in de kerk zelf een laatste rustplaats te bereiden. Dit werd en bleef een voorrecht in de eerste plaats van de geestelijken, de vorstelijke en adellijke familiën en later ook van de aanzienlijke burgers.

Vandaar dan ook, dat de praalgraven op de oude kerkhoven zeldzaam zijn.

Zoo zien wij dan de moderne tijden wederkeeren tot de oergewoonte, waarvan de sporen over de geheele wereld verspreid liggen.

Vergun mij nog even aan te halen, wat de reeds zoo even genoemde schrijver hiervan zegt:

Voor ik nader inga op de grafmonumenten, stel ik mij voor een en ander mede te deelen omtrent de oudste graven benoorden de Alpen. De omstandigheid, dat de kunst weinig of niets met deze graven heeft uit te staan, maakt het ons mogelijk ze kort en snel af te handelen.

De oudste ijstijd mogen we voorbijgaan. Het is de vraag of de tijdgenooten van mammouth, holenbeer en behaarde neushoorn van overledenen meer notitie namen dan deze monsters.

Later in den steentijd werd dit wel degelijk gedaan. Holen, grafheuvels en hunnebedden, waarin skeletten werden aangetroffen, zijn over geheel Europa en over deelen van Azië, Afrika en Amerika verspreid. Sommige dier grafsteden zijn klein, de landman heeft er de ploeg over gehaald en slechts bij toeval komt de inhoud aan het licht.

Andere daarentegen boezemen door reusachtige afmetingen den grootsten eerbied in voor werkkracht en ondernemingszin der menschen uit den grijzen voortijd.

De grafheuvel Silbury Hill in Engeland bijv. is niet minder dan 171 voet hoog. Het zijn de eenige documenten uit dien tijd weliswaar, maar zij zeggen veel. Pieteit jegens de dooden redde die stammen of horden van volkomen vergetelheid.

De zucht iets tastbaars te stichten hebben de menschen door alle tijden gemeen, maar vooral zit die lust kinderlijken, eenvoudigen in het bloed. Hoe grooter het aanzien van den overledene was, hoe grooter werd zijn graf. Dit verschijnsel, natuurlijk als het is, valt overal op te merken. In Attika leidde het tot zulke misbruiken, dat Solon, in zijne wetten, heuvels verbood van grooter omvang dan tien man in drie dagen konden opwerpen.

Sommige heuvels verkregen echter buitengewone afmetingen, doordat een jonger geslacht over een bestaand graf, een ander graf bouwde.

Er bestaan voorbeelden van, dat boven elkander in denzelfden heuvel een graf uit den steentijd en een uit den bronstijd voorkomen.

In den steentijd werden de lijken alleen begraven of, indien het een man gold, samen met de uitverkoren vrouw van den overledene, beider bedienden en soms ook met het strijdros. Lijfsieraden, wapens en andere voorwerpen van dagelijksch gebruik werden hen, met het oog op de moeilijkheden der groote reis door en naar het onbekende, mede gegeven.

In enkele heuvels komen groote grafkelders voor, waarin verschillende personen waren bijgezet. Uit de houding der skeletten bleek, dat ze of zittend, of de knieën hoog opgehaald, de ellebogen daarop steunend en het hoofd in de handen houdende, tegen de wanden waren geplaatst.

In Noord-West Europa werd gewoonlijk over het lijk uit groote steenen een kast of *dolmen* gebouwd Daarover werd de heuvel opgeworpen; komt het voor dat een dolmen vrij staat, dan onderstelt men, dat regens en watervloeden de aarde hebben weggespoeld.

Daarnaast zijn ook bepaalde grafkamers ontdekt, die op oudheidkundigen den indruk maakten van woningen.

Misschien hebben dus de steentijd-menschen, den overledene zijne woning tot graf aangewezen.

Tegen het einde van den steentijd komt het verbranden er in zwang en bleef dit tot in de eerste eeuwen onzer jaartelling. Waarschijnlijk kwam deze gewoonte met het opdringen van oostelijke volken uit Azië.

Gaandeweg worden de grafheuvels kleiner; de dolmen blijven soms geheel achterwege.

Het aantal van zulke graven, dat we kennen is zeer groot; geheele kerkhoven, waarvan enkele wel een duizend graven bevatten, zijn ontdekt. Zoo is eene rij ervan met niet te groote tusschenruimten langs den rechter Rijnoever aangetoond, tusschen Sieg en Wupper alleen acht, verder o. a. een bij Keulen en een bij Duisburg. Zij dagteekenen alle ongeveer uit Caesar's tijd. Skeletgraven wisselen hier af met urnengraven.

Dat de Germanen — al is het bij uitzondering — ook begroeven bewijst „Das Grab am Busento," waarin Alarik door zijne krijgslieden werd ter ruste gelegd. Nog in omstreeks 950 n. Kr. werden voor het Deensche vorstenpaar, Gorm en Tyra, grafheuvels opgeworpen.

Dat de grafheuvel de oudste vorm van monument is, ligt voor de hand. Wanneer immers de uitgedolven aarde na de bijzetting van het lijk — of de urn — in de kuil wordt gestort, ontstaat vanzelf eene verhooging van den bodem. Wat is nu natuurlijker dan dat de aanwezigen die verhooging grooter en duidelijker maken, om daaraan het graf altijd te kunnen onderkennen. Grafheuvels treffen we — zooals er reeds gelegenheid was op te merken — overal aan. Ze dekken den roodhuid op zijn strijdros, den viking met zijn schip. De overwinnaars van Marathon rusten er onder maar ook die van het Teutoburgerwoud.

Langzamerhand krijgt de heuvel vorm en constructie, een steenen voet of rand belet het uitzakken. Niet alleen aarde werd gebruikt voor den tumulus, maar soms ook losse steenen, wat het voordeel geeft dat „onbevoegd schatgraven", zooals Guhl en Koner het uitdrukken, belet wordt.

Toen koning Antiochus van Kommagene het einde van zijne dagen voelde naderen, liet hij op den Nimrud-dag op 6000 voet hoogte zulk een grafheuvel van geweldige afmetingen (50 M. hoogte en 160 M. doorsnede) bouwen. Ze verrees boven terrassen, versierd met altaren en de beelden van Goden en voorvaderen.

De pyramide van Egypte is de volmaking van den grafheuvel.

In landen met een rotsachtigen bodem was het aangewezen zoo lang mogelijk de bestaande spelonken en holen te benutten. Eerst na de ontwikkeling der techniek kunnen kunstmatige rotsgraven in gebruik gekomen zijn.

Ook verlaten steenbreuken werden ingericht tot begraafplaats. Een deel der necropolis van Syrakuse de Latomiën — ontstond aldus.

De katakomben die den Romeinschen kristenen tot wijk- en begraafplaatsen dienden waren oorspronkelijk purrolaangroeven.

Soortgelijke onderaardsche gangenstelsels treft men in een menigte andere steden van Italië aan. Toch zijn zij niet allen op dezelfde wijze ontstaan.

A. Kopisch deelt met betrekking tot de Napelsche katakomben als bijzonderheid mede, dat de tufsteen waardoor ze gedreven zijn in de stad niet vóór de 17de eeuw als bouwmateriaal voorkomt.

Het onderaardsche Rome is in menig opzicht even belangwekkend als het bovengrondsche; het heeft aanleiding gegeven tot eene reeks onderstellingen en beschouwingen.

Hierop in te gaan zou, daar het leiden moet tot uitvoerig citeeren van vele oudheidkundigen, veel te ver voeren.

In aansluiting aan de laatste woorden dezer aanhaling moet ook ik tot mijn spijt verklaren, dat een verder in détails uitwerken van het hier gegeven overzicht mij de grenzen, die ik mij stellen moest, ver zou doen overschrijden.

Ik zou u in bijzonderheden kunnen aantoonen, maar is het wel noodig, dat na de heilige plaatsen, de tempels, de godshuizen, het wel ten allen tijde de grafsteden geweest zijn waaraan de menschen zich het meest gelegen hebben laten liggen, waarvoor zij zich de meeste, de grootste opofferingen hebben getroost, waaraan zij al hun kunstvaardigheid hebben gewijd.

De feiten zijn er te over, hoe vaak de woningen der afgestorvenen beschouwd zijn als iets veel belangrijkers dan de woningen der levenden.

En nog kunnen wij dit af en toe opmerken. Menschen, die voor zichzelf, zich geheel onverschillig houden, voor de wijze, waarop men na hun dood met hun stoffelijk overschot zal handelen, verstokte sceptici, ziet men vaak ter wille van nabestaanden of vrienden concessies doen en nauwkeurige bepalingen maken voor zichzelf en voor anderen de vormen met de grootste zorg in acht nemen.

Wie niet hechtte bij zijn leven aan eigen huis en haard, hij wenscht begraven te worden in een eigen graf.

Een eerlijke begrafenis gunt men den arme den paria.

Hildebrand teekende met meesterhand een volkskaraktertrek, waar hij ons het diakoniehuismannetje voorstelt als gehecht aan het denkbeeld om althans in zijn eigen doodshemd te worden begraven.

Is het dus te veel gezegd, dat degene, die werkelijk op dit punt geheel onverschillig is, tot de uitzonderingen behoort in onze maatschappij?

Wij kunnen de traditie in eere houden, ook zonder in een overdreven doodencultus als die der Egyptenaren te vervallen.

Nam de godsdienst ten allen tijde de kunst te baat, om zich in zichtbaren vorm te uiten, in niet mindere mate heeft de kunst hare vormen moeten leenen om de nagedachtenis der afgestorvenen te eeren en te bewaren.

Het is wel merkwaardig, dat juist deze beide geheel ideëele behoeften het aanzijn hebben gegeven aan de schoonste kunstwerken, aan de rijkste monumenten, die voorgeslachten ons hebben nagelaten.

Ligt daarin niet een vingerwijzing, dat de drang naar het hoogere den mensch is ingeschapen, dat hem van nature de voldoening aan die hoogere behoeften nader aan het hart ligt dan het bevredigen van materieele?

Of moeten wij in die monumenten alleen machtsuitingen zien, door slaven opgebouwd tot vestingen van priestermacht, of uitingen van heerschersijdelheid, slechts bestemd om het volk te imponeeren, te overbluffen, in bedwang te houden?

Ik wil de beantwoording van die vragen laten rusten, omdat zij ons voeren zou op het gebied van de philosophie der kunstgeschiedenis.

Alleen op den weg dergenen, die streven naar de macht in den staat, naar de wereldheerschappij kan het nog heden liggen, de kunst tot dergelijke machtsuitingen te bezigen, te misbruiken.

(Slot volgt.)

INWIJDING VAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT.

Bij de inwijding van de Technische Hoogeschool te Delft, welke plechtigheid op 10 dezer plaats had, hield prof J. Kraus, rector-magnificus der nieuwe universiteit, de inwijdingsrede.

Het feit dat H. M. de Koningin zich onder zijn auditorium bevond, gaf aanleiding tot eenige toepasselijke plichtplegingen aan het begin en het slot der redevoering, die voor ons van geen belang zijn. Daarna gaf hij een beknopt overzicht van: „De opkomst van het technisch onderwijs, in verband met de vorderingen der techniek, omstreeks den aanvang der negentiende eeuw", er op wijzende dat uit den aard der zaak een grondige behandeling van dit omvangrijk thema hier buitengesloten was. Toch vertrouwt spr. dat, ook bij een vluchtige beschouwing, het niet aan de gelegenheid zal ontbreken, een wisselwerking te bespeuren tusschen den bloei der techniek en de beoefening van de technische wetenschappen.

„Wij, Nederlanders, kunnen wijzen op een tijd, waarin bij ons het voorbeeld werd gegeven tot een wetenschappelijke behandeling der technische vakken, — ging spr. voort, — niet alleen wat betreft de kunst van vermeien, maar ook die van scheppen en onderhouden. In dien tijd stond Nederland tevens vóór en bovenaan op het gebied van technisch onderwijs. Het was in de dagen van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik. Spr. herinnert aan de destijds tot stand gebrachte droogmaking van plassen en lage landen in Noord-Holland in het begin der 17e eeuw en noemt als een der eersten die zich met voorkeur bezighielden met vraagstukken van technischen aard: Simon Stevin, die, in 1550 te Brugge geboren, op ongeveer 30-jarigen leeftijd naar de Noordelijke Nederlanden trok en door zijn wiskundige studiën de aandacht van Maurits op zich vestigde, die hem niet alleen als leermeester koos bij de beoefening der wiskunde, maar hem ook het ambt toevertrouwde van eersten opzichter over 's Lands waterbouwkundige werken.

En het was op aandrang van Stevin, dat prins Maurits in 1600 aan de Leidsche hoogeschool een leerstoel oprichte voor toekomstige ingenieurs, een titel, die toen ter tijd uitsluitend aan krijgsbouwkundigen werd toegekend.

Ludolf van Ceulen, o. a. bekend door zijn werk „Van den Cirkel", was aan de Leidsche universiteit de eerste hoogleeraar in den vestingbouw. Later volgden Franciscus van Schooten en diens zonen Franciscus en Petrus. De ingenieursschool van Leiden

heeft menigen voortreffelijken vestingbouwkundige geleverd. Mannen als Johan de Witt en Christiaan Huygens ontvingen daar hun opleiding.

Met Huet zegt spr. dat de arbeid van Simon Stevin en prins Maurits van groote nawerking is geweest voor de technische ontwikkeling van ons vaderland. Ook toen zich de ingenieursschool geheel had opgelost in de faculteit van wis- en natuurkunde, deed zich haar nawerking nog langen tijd gevoelen op het onderwijs der Leidsche hoogeschool. Prof. 's-Gravesande in 1716, Allemand in 1772 en Musschenbroek later, hielden zich allen bezig met technische proefnemingen.

Ook Franeker mag genoemd voor het onderwijs in de toenmalige ingenieurswetenschappen.

Voor het eerst in 1805 werd door de regeering aan de Amersfoortsche school de opleiding van waterstaats-ingenieurs ter hand genomen.

In 1806, onder het bestuur van Lodewijk Napoleon, werd de school naar den Haag overgeplaatst en in 1810 bij het verlies onzer onafhankelijkheid opgeheven.

In 1814 vinden wij dezelfde school onder anderen naam in Delft terug, met Voet aan het hoofd. Hier is dus het begin van de opleiding van ingenieurs van den waterstaat binnen Delft. In 1828 werd de Delftsche school opgeheven en de opleiding naar Breda overgebracht, volgens het stelsel van kazerneering, dat voor de jeugdige cadets beter werd geoordeeld.

In 1842 echter werd weder te Delft gesticht de Koninklijke Delftsche Academie, en sedert zijn onafgebroken, en voor het eerst onafhankelijk van militair onderwijs, ingenieurs te Delft gevormd, eerst aan de Academie en later, sedert 1864, aan de Polytechnische School.

De rector-magnificus gaf nu een opsomming van wat het buitenland in zake technisch onderwijs deed voor 1843, het jaar van de opening der Delftsche Academie, en komt dan tot de vele aansporingen, door tal van vooruitstrevende mannen in het openbaar gedaan, vóór en aleer koning Willem II het kon, besluit teekende tot stichting der Delftsche Academie, waarvan A. Lipkens de eerste directeur was.

Op 4 Januari 1843 werd de Delftsche Akademie geopend in tegenwoordigheid van koning Willem II en den prins van Oranje en daarmede, voor het eerst, na de tijden van Maurits, de wetenschappelijke leiding der nijverheid hier te lande weder ter hand genomen.

Het waren zuinige tijden. Later zijn deze wel verbeterd, maar tegenover de Delftsche Academie en haar opvolgster, de Polytechnische School, is tot voor kort steeds de grootste zuinigheid betracht.

Spr. stelt thans de vraag, wat de aanleiding was tot de oprichting van de talrijke instituten, die men in de eerste helft der 19e eeuw alom zag verrijzen, nadat de wetenschap sinds eeuwen nergens anders dan op universiteiten was onderwezen.

Met een vluchtigen blik op de vorderingen der techniek in het laatst der 18e en het begin der 19e eeuw, gaat spr. na wat daarvan de oorzaken waren: de toepassingen op allerlei gebied van de op universiteiten gekweekte wetenschap, waardoor bv. in 1840 lucifers binnen ieders bereik kwamen; waardoor in 1830 bij de verlichting een wijziging intrad; dingen, die, naast stoommachine, het hare er toe bijdroegen om de behoefte aan wetenschappelijke leiding der nijverheid sterker dan ooit te doen gevoelen.

In den breede staat spr. stil bij den ommekeer, door de stoommachine teweeggebracht in de middelen van verkeer.

De overbrugging onzer rivieren uit de geschiedenis ophalende, wijst spr. er op, dat behoudens twee (over den IJssel bij Westervoort, die het werk was van een Engelsch ingenieur, en die over den IJssel bij Zwolle, ontworpen door een Franschman) alle groote en kleinere rivierbruggen door Nederlandsche ingenieurs zijn ontworpen, die grootendeels gevormd werden aan de Delftsche Academie of later aan de Polytechnische School.

Zoo ook gaat spr. na de ontwikkeling der scheepvaart en de daarmede gepaard gaande veranderingen in de scheepsconstructie en de hoogere eischen, aan havens en kanalen gesteld.

De ontwikkeling der kennis van de elektrische verschijnselen en haar toepassingen zijn van lateren tijd en als een der belangrijkste zegeningen welke de nieuwe wet op het H. O. ons brengt, noemt spr. de regeling van de opleiding tot elektrotechnisch ingenieur.

Spr. gaf vervolgens een kort overzicht van de vorderingen der techniek en memoreerde achtereenvolgens eenige hoogleeraren-directeuren.

„Bij gelegenheid van de menigvuldige audiënties heb ik — zegt spr. verder — het voorrecht gehad, den praktischen geest van minister Kuyper te bewonderen, zijn ruimte van blik te leeren kennen, die in goed technisch onderwijs, op breede leest geschoeid, een overwegend maatschappelijk belang zag, een der krachtigste wapenen in den economischen strijd der natiën."

De opneming van de school, waar onze ingenieurs hun opleiding ontvangen in de rij der inrichtingen voor Hooger Onderwijs, is, gelijk bekend is, een wensch, die al voor jaren geuit, en daarna meermalen herhaald is. Het is wellicht niet van belang ontbloot, hier een overzicht te geven van de sedert ruim een halve eeuw in het werk gestelde pogingen tot vervulling van dezen wensch, waarvoor wij de gegevens aan verschillende bronnen ontleenen. Reeds in het ontwerp van wet op het Hooger Onderwijs met bijgevoegd Rapport en Memorie van Toelichting van de Staatscommissie, benoemd bij Kon. Besluit van 15 Januari 1849, kwamen de volgende woorden voor:

„De Koninklijke Academie van Burgerlijke Ingenieurs te Delft is ongetwijfeld onder de instellingen van Hooger Onderwijs te rangschikken."

Deze Academie, de voorgangster der Polytechnische School, werd in 1842 gesticht. Oorspronkelijk bestemd tot opleiding van burgerlijke ingenieurs, werd zij bij Kon. besluit van 18 Juli 1842 „dienstbaar gemaakt aan het geven van een voorbereidend onderwijs aan degenen, die zich bestemmen voor den burgerlijken dienst in Nederlandsch Indië.

Dit besluit heeft een ongunstigen invloed geoefend op de opleiding voor ingenieur, daar zij zich niet zoo kon ontwikkelen als wanneer de inrichting uitsluitend gediend had voor de vorming van technici.

De Delftsche Academie heeft dan ook, tevens in verband met andere oorzaken, niet voldaan aan de gesteide verwachtingen. Over het algemeen heeft zij zich niet in bijzondere belangstelling van de zijde der Regeering mogen verheugen: zelfs werd in 1848, dus nauwelijks vijf jaren na de opening, haar bestaan bedreigd, toen een min kundig Minister voorstelde haar op te heffen!

Gelukkig werd hieraan geen gevolg gegeven: Een adres, toen ter tijd aan den Koning ingediend door

den directeur en de andere docenten, heeft mede het gevaar helpen afwenden, dat de jonge Academie bedreigde.

Ook wat de financieele zijde betrof verkeerde de inrichting in een zeer ongunstigen toestand. Zij was toch bijna geheel aan zichzelf overgelaten en het waren voornamelijk de collegegelden, die de inkomsten vormden waaruit de onkosten bestreden moesten worden.

Alles saamgenomen blijkt, dat de Academie zich altijd in een ongunstige positie bevonden heeft.

Naar aanleiding van onregelmatigheden, die in de jaren 1860—1862 plaats grepen, werden gedurende eenigen tijd de lessen gestaakt en werd de Academie gesloten.

Deze gebeurtenissen gaven aanleiding tot den wensch, geuit door de toenmaals te Delft studeerende jongelingschap: „dat de Academie een plaats moge innemen onder Neêrlands Hoogescholen."

Ongeveer tegelijkertijd werd op eene vergadering der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs dezelfde quaestie te berde gebracht.

Niet lang daarna, den 30en Juni 1864, had de „begrafenis" der zoozeer stiefmoederlijk behandelde Academie plaats; doch het was geen Hoogeschool, die hare taak zou overnemen, maar als opvolgster was de Polytechnische School aangewezen, die bij de Wet op het Middelbaar Onderwijs van 1863 geregeld was.

Deze verandering was in vele opzichten een verbetering. Zooals reeds hierboven is opgemerkt, vormden aan de Academie de collegegelden de bron, waaruit de uitgaven moesten bekostigd worden. Hierdoor leed het onderwijs dermate, dat zelfs meer dan één leervak, waaraan zeer dringend behoefte werd gevoeld, achterwege moest blijven, omdat de middelen ontbraken, de daarvoor vereischte docenten aan te stellen.

Door de oprichting der Polytechnische School evenwel nam de Nederlandsche Regeering de uitgaven voor het onderwijs ter opleiding van de ingenieurs in de Staatsbegrooting op, hetgeen al dadelijk het onderwijs ten goede kwam. Tot de uitbreiding van het aantal leervakken en de daarmee gepaard gaande vermeerdering van het aantal docenten, kon aanstonds worden overgegaan.

Bovendien had de nieuwe school boven de Akademie het voordeel, dat ze uitsluitend ter opleiding voor technische beroepen diende.

Het valt echter niet te ontkennen, dat de opleiding voor zekere categorieën van ingenieurs, in vergelijking met andere, onvoldoende geregeld was.

Een der voornaamste oorzaken van het opnemen der Polytechnische School in de Wet op het Middelbaar Onderwijs is waarschijnlijk wel deze geweest, dat daar in 1863 de regeling van het onderwijs voor ingenieurs niet langer op uitstel kon wachten, het beter was ze op te nemen in het Middelbaar Onderwijs, dan om te wachten totdat een Wet op het Hooger Onderwijs zou worden aangeboden.

De Polytechnische School is echter geenszins in de Wet van 1863 op hare plaats; het Middelbaar Onderwijs is niet bestemd tot opleiding voor bepaalde beroepen, maar heeft algemeene ontwikkeling ten doel. Het kan dus geen verwondering baren, dat, ofschoon men een stap in voorwaartsche richting gedaan had, deze verandering de algemeene tevredenheid niet kon wegdragen.

In de reeds hierboven genoemde vereeniging werden dan ook na eenigen tijd opnieuw pogingen aangewend om de opleiding voor ingenieurs te regelen bij de Wet op het Hooger Onderwijs.

Zelfs werd aan Z. M. Koning Willem III een adres aangeboden, dat deze verandering beoogde. Kort daarna werd besloten om tevens bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een adres in gelijken zin in te dienen.

Deze pogingen hebben evenwel niet veel resultaat gehad, want het ingediende ontwerp van Wet op het Hooger Onderwijs in 1875 voorzag niet in de wenschen in de adressen uiteengezet.

In plaats van hierin te berusten, trachtte de vereeniging opnieuw hare ideeën ingang te doen vinden.

Ook werd niet lang daarna door den Raad van Bestuur der Polytechnische School aan Zijne Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken een adres ingediend betreffende de toen in behandeling zijnde Wet op het Hooger Onderwijs. Doch geen van deze adressen, noch van den Raad van Bestuur, noch van de vereeniging heeft eenig succes gehad: de Wet op het Hooger Onderwijs kwam den 28sten April 1876 tot stand zonder dat aan de verzoeken gehoor was gegeven.

Verre van te berusten in dezen toestand, heeft men volhard in de pogingen om een hoogeschool voor ingenieurs in te richten.

Met de meening, die niet door de Regeering gedeeld werd, maar die hoe langer hoe meer veld won, moest ten slotte rekening worden gehouden. Doch het zou nog negen-en-twintig jaren duren, vóórdat aan de verlangens voldaan werd.

In het begin van dit jaar, dus een-en-veertig jaren na de opening der Polytechnische School, werd door de beide Kamers der Staten-Generaal een nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs aangenomen, en in die wet heeft ook de Technische Hoogeschool een plaats gevonden; zeker verdient de Minister, die de wet tot stand bracht, in dat opzicht erkenning.

Daarmee toch was de kroon op het werk van jaren strijdens geplaatst en was aan de opleiding voor ingenieurs de plaats aangewezen, die haar toekwam.

Het „goed recht" van de rangschikking van de opleiding voor ingenieur onder Hooger Onderwijs is op verschillende gronden aangetoond. Aan het slot van een geschrift, waarin wordt uiteengezet, dat de ontwikkeling van de technische wetenschap, zoowel te danken is aan de deductieve methode van onderzoek, die door waarneming en denken tot de oplossing van de haar gestelde vraagstukken komt, als aan de inductieve methode, die de proefneming op den voorgrond stelt, vinden wij de volgende woorden:

„Wanneer wij weten, dat de zoo breed ontwikkelde technische wetenschap van dezen tijd de rijpe vrucht is der wijsbegeerte van een Baco en van een Descartes, zullen wij dan nog moeten gaan onderzoeken of die wetenschap een wijsgeerigen grondslag heeft?"

En de schrijver voegt er aan toe:

„Indien wij weten, dat Grieksch en Latijn zelfs het vocabulair niet bezitten om te kunnen behandelen wat schering en inslag is bij de opleiding der technici van onzen tijd, zullen wij dan nog eischen, dat men zonder de kennis van die talen niet mag komen binnen de poorten der Universiteit?"

Zeer juist wordt o. i. door deze woorden de verlangde verheffing gemotiveerd. Doch er is behalve het „goed recht" waarschijnlijk nog een andere oorzaak aan te wijzen, die het ontstaan der Delftsche hoogeschool

in de hand heeft gewerkt, nl. de reusachtige vlucht die de techniek in de laatste jaren heeft genomen.

Wanneer men de stoute brugconstructies, die onze rivieren overspannen, of de samengestelde machines, die zich in de verschillende takken van nijverheid een plaats veroverden, beschouwt, of indien we vernemen, welke verbazende snelheid de electrische tractie weet te bereiken en wij de resultaten der geheimzinnige draadlooze telegraphie zien, dwingen dan deze voortbrengselen der technische wetenschappen ons niet eerbiedige bewondering af?

Kan het dan nog verwondering wekken, dat men ten slotte ook in Nederland heeft ingezien, dat het onderwijs der opleiding van degenen, die hieraan later hunne krachten zullen wijden, den naam wetenschappelijk niet mag worden onthouden?

De Delftsche Hoogeschool biedt, zooals te verwachten is, tal van verschilpunten aan met de Polytechnische School. Eenige hiervan zullen wij aanstippen. Een volledige opsomming van de veranderingen die plaats hebben, ligt buiten de bedoeling dezer regelen.

Het aantal leervakken heeft uitbreiding ondergaan, terwijl voortaan het diploma van electrotechnisch ingenieur ook in Delft zal zijn te behalen.

Aan de Kroon is de bevoegdheid toegekend het aantal leervakken te vermeerderen, buitengewone hoogleeraren aan te stellen, lectoren te benoemen, privaat-docenten te laten optreden en bijzondere leerstoelen in te stellen.

Tevens kan bij algem. maatregel van bestuur het aantal afdeelingen worden vermeerderd en afdeelingen in onderafdeelingen gesplitst worden.

Alles samen genomen, kan men zeggen, dat het onderwijs op breedere basis zal gevestigd zijn.

Met de verandering van het onderwijs heeft ook een reorganisatie van het bestuur plaats.

Evenals aan de bestaande Hoogescholen, treden een senaat met een rector-magnificus aan het hoofd, en een college van curatoren op.

Niettegenstaande de ingrijpende veranderingen meenden eenigen — het is niet gemakkelijk om het een ieder naar den zin te maken — bij de indiening van het wetsontwerp daarin een leemte te zien. Er werd een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gericht, dat de oprichting van een afdeeling en het instellen van een diploma voor de sociaal-technische wetenschappen bepleitte.

Dit adres werd door eenige Kamerleden als amendement overgenomen, doch had niet veel succes.

Van Regeeringszijde werden er bedenkingen tegen aangevoerd; stemming over de voorgestelde wijzigingen had niet plaats, daar de voorstellers ze terugnamen.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een Reclameplaat.

Het Algemeen Nederlandsch Verbond vraagt het ontwerp van een Reclameplaat, verzinnelijkend zijn streven en dienstbaar aan de verbreiding van zijne beginselen.

Het A. N. V. beoogt de verhooging van de zedelijke en stoffelijke kracht van den Nederlandschen stam en handhaving en verbreiding van de Nederlandsche taal.

Op duidelijke artistieke wijze moet de plaat het streven der vereeniging weergeven.

Grootte van het papier ± 1.20 bij 0.75 M.

De teekening moet op ware grootte in kleur geteekend zijn en geschikt om in 3 of 4 kleuren te worden gedrukt.

Eerste prijs f 250. Tweede prijs f 100.

De mededinging staat open voor alle Nederlanders of stamverwanten, waar ter wereld zij zich ophouden, onverschillig of zij lid zijn van het A. N. V.

De ontwerpen moeten vóór 1 Jan. 1906 vrachtvrij worden ingezonden aan het Algem. Secretariaat, Wijnstraat 81, Dordrecht.

Zij moeten vergezeld zijn van een verzegelden naambrief en een adres voor briefwisseling, om zoo noodig met den ontwerper in onderhandeling te kunnen treden. Bovendien moeten zij van een teeken of motto voorzien zijn.

De raad van beoordeeling bestaat uit de heeren: A. Le Comte, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; Prof. Henri Evers, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Prof. Alfred van Neste, hoogleeraar aan de Academie van Schoone Kunsten te Antwerpen.

De beoordeelingsraad kan, ingeval geen der teekeningen wordt goedgekeurd, de beschikbare gelden verdeelen tusschen de ontwerpen, die volgens zijn oordeel daarvoor in aanmerking komen.

De bekroonde antwoorden zijn het eigendom van het A. N. V.

Nadere inlichtingen verstrekt de administrateur C. van Son, te Dubbeldam.

VARIA.

SUEZ EN PANAMA.

Gelijk bekend is heeft Goethe de werelddeelscheidende kanalen van Suez en Panama voorzien.

Maar ook onze Vondel — de Vondelkenners weten het wel — heeft meer dan twee eeuwen vooruit van 't Suez-kanaal gesproken.

In zijne „Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst", verschenen in het jaar 1662, zegt hij (Van Lennepsuitgave, blz. 429):

Men hoeft van Memfis
slechts drie mijlen door te graven,
Naar 't Roode Meer, zoo
zeilt de zeeman met een lust
Uit onze Noordzee kort
aan d'Indiaansche kust.

Van Lennep teekent hierbij aan:

Hoe jammer dat de Lesseps Vondel niet gekend heeft.

Men heeft hier echter niet bepaald met een dichterlijke profetie te doen.

Reeds in de 14e eeuw voor Christus heeft er een Suez-kanaal bestaan, hetwelk werd aangelegd door de Egyptische koningen Sethos I en Ramses II. Doch dit kanaal is waarschijnlijk door verwaarloozing weder dicht gewaaid.

In de 7de eeuw vóór Christus liet koning Necho een nieuw kanaal van de Nijl graven naar de Roode Zee, maar het groote werk werd toen opgegeven, omdat een orakel verkondigde, dat het alleen den vreemdelingen voordeel zou aanbrengen.

De Perzische koning Darius Hystaspis (521—486) voltooide het kanaal, maar in den tijd van Cleopatra verzandde het gedeeltelijk.

De Arabieren deden later veel tot verbetering van het kanaal, maar in de 8ste eeuw onzer jaartelling wat het weder verzand en later kon men nog slechts flauwe sporen er van ontdekken.

In 1671 wees Leibnitz koning Lodewijk XIV op het groote belang van een kanaal van de Middellandsche naar de Roode Zee, en Napoleon I liet met betrekking tot zulk een plan opmetingen doen.

Het nieuwe kanaal werd, gelijk men weet, in 1869 door De Lesseps voltooid.

En niet alleen heeft er duizenden jaren geleden reeds een Suez-kanaal bestaan, maar er moet ook reeds een — natuurlijk — Panama-kanaal hebben bestaan, in vóórhistorische tijden, toen er nog geen internationaal scheepvaartverkeer bestond.

De natuurvorschers Gilbert en Starck hebben, op grond van de overeenkomst tusschen de visschen aan beide zijden der landengte van Panama, onderzoekingen ingesteld, en zij zijn tot de slotsom gekomen, dat de beide Amerika's eenmaal door een zeeengte gescheiden zijn geweest.

Dat natuurlijke Panama-kanaal moet in het derde deel der „tertiare periode", welke aan den „ijstijd" vooraf ging, hebben bestaan.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

HAARLEM. Heden 15 Juli zal de jaarlijksche vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem plaats hebben en zal de tentoonstelling van het werk der leerlingen van de aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid geopend worden. Ter herdenking van het 25-jarig bestaan van genoemde school zal door het Bestuur aan het onderwijzend personeel een collation worden aangeboden, terwijl door een oud-leerling der school, de Heer D. Andrea, een gedenkpenning werd gegraveerd. De Tentoonstelling in verband met de Kunst bij de opvoeding van het kind zal binnen eenige dagen geheel gereed zijn. De voornaamste inzendingen uit het buitenland werden niet bijtijds ontvangen; de inzending van de Oostenrijksche regeering is zeer omvangrijk en beslaat voor zich alleen eenige zalen. Daar in het Museum niet voldoende ruimte aanwezig is, zal voor deze afdeeling een drietal zalen in de school voor Kunstnijverheid beschikbaar worden gesteld. De inzending van de Hongaarsche Kunstnijverheidsvereeniging in Buda-Pest, alsmede de inzendingen uit Hamburg, Neurenberg en München zullen eveneens zeer belangrijk zijn. Inzendingen uit Amerika en Turkije worden nog verwacht. Ofschoon de Tentoonstelling op bescheiden wijze werd ingericht, zullen belangstellenden toch een overzicht krijgen van de pogingen, die in verschillende landen voor de artistieke ontwikkeling bij de opvoeding van het kind in het werk werden gesteld. Een catalogus werd van de inzendingen opgemaakt en zal voor de bezoekers van het Museum verkrijgbaar worden gesteld.

— Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Juni bezocht door 518 belangstellenden, terwijl uit de boekerij van het Museum 138 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van het land verzonden werden.

GORINCHEM. De heeren W. P. en H. de Vries, aannemers te Bussum, hebben ten behoeve van het Rijks-Museum te Amsterdam afstand gedaan van hun recht op een gedeelte der waarde van een grafsteen, opgegraven in de voormalige overlaat aan de Waalzijde tusschen het dorp Rossum en het Fort St. Andries.

Op de bovenzijde is gegrift een priester, een kelk in de hand houdende, de voeten steunende elk op een hond. Op de vier hoeken zijn de symbolische figuren der vier evangelisten afgebeeld en tusschen deze is een randschrift in Gothische letters aangebracht, met de jaartallen 1450 en 1472.

De steen is goed bewaard en de teekening van figuur en letters zuiver.

Aan de heeren W. P. en H. de Vries is de dank der Regeering betuigd.

PERSONALIA.

— Naar men ons mededeelt, is de heer G. Brouwer, geboren te Heerenveen, thans ingenieur aan de fabriek van Gebr. Stork te Hengelo (O.), aangezocht voor een professoraat aan de hoogeschool te Delft. De heer B. heeft zich daarvoor beschikbaar gesteld. Hij is 27 jaar oud en oud-leerling der Polytechnische School.

— Bij Kon. Besl. zijn benoemd: 1°. tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw, dr. C. A. Scheltema, hoogleeraar, en 2°. tot commandeur in de orde van Oranje-Nassau, J. Kraus, rector-magnificus van de Technische Hoogeschool te Delft.

— Tot waterbouwkundig ambtenaar van den calamiteuzen Oud-Kempenshofstedepolder te Stavenisse is benoemd de Heer J. van Oost, aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Tijdelijk Opzichter bij den Prov. Waterstaat in Drente, salaris f 80 p. m. Gezegeld adres voor 21 Juli a.s. aan Gedeputeerde Staten. (1)

— Directeur der Waterleiding te Ridderkerk, leeftijd hoogstens 35 jaar. Jaarwedde f 1000. Adres aan het Gem.-bestuur voor 22 Juli a.s. (1)

— Vakman voor het maken van Cementbuizen bij W. J. van de Ven, Apeldoorn. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect. Salaris naar bekwaamheid. Brieven lett. R. W., bureau Tubantia, Enschede. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor lichtinstallaties, terstond. Br. lett. IJ N 249, N. v. d. D. (1)

— Electro-Ingenieur. Brieven onder No. 18406, bur. der N. Rott. Courant. (1)

— Leeraar in het Bankwerken, voor halve dagen, aan de 2e Ambachtsschool der Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam, tegen 1 September 1905, jaarwedde f 750. Benoeming voor één jaar. Stukken vóór 22 Juli bij den Directeur. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Zie Adv. in No. 27. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect voor direct, bekend met decoratief werk en detailleeren, en een aankomend teekenaar, liefst volontair. Brieven onder No. 10731, Bureau „Het Vaderland," 's-Gravenhage. (2)

— Leeraar in Lijn-, Vak- en Werktuigkundig Teekenen; Leeraar in Vakteekenen en Materialenleer; Leeraar in Lijnteekenen, aan de Burgeravondschool te Zaandam, tegen 1 October a.s. Stukken inzenden — adres op zegel — aan Burgem. en Weth. vóór 20 dezer. (2)

— Leeraar voor 't Hand- en Vakteekenen voor Schilders, aan de Ambachtsschool en Teekeninstituut te Venlo. Salaris 1300 gulden.

Inlichtingen bij den heer W. M. Worp, Directeur.

Stukken vóór 21 Juli a.s. bij den heer Chr. Berger, Voorzitter der vereeniging voor Ambachtsonderwijs. (2)

Dienstaanbiedingen zie Bijblad.

BERICHT.

Het bureau van Redactie en Administratie van „DE OPMERKER", Bouwkundig Weekblad, wordt begin Augustus a.s. verplaatst naar

Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 22 Juli 1905. No. 29.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

GRAVEN EN GRAFMONUMENTEN.

Vervolg en slot van bladz. 220.

Wij, menschen van de 20ste eeuw, streven in onze kunst naar hoogere idealen ten minste wij houden ons alsof wij daarnaar streefden ook in andere dingen.

Wij doen niet als onze vaderen, eenvoudig het voetspoor onzer voorgangers volgen, bij een ander geslacht ter school gaan, rustig voortwerkend aan de taak, die zij onvoltooid hebben gelaten.

De sociale quaestie heeft ons te pakken. Wij redeneeren, critiseeren en philosopheeren bij alles wat wij doen. Wij zoeken naar eenheid en stijl, wij doen veel aan symboliek, niet aan de levenslustige symboliek der 17e eeuw, maar aan de vaak duistere van de middeleeuwen en aan de voor ons niet meer begrijpelijke van de oudheid.

Terwijl de technische wetenschap ons telkens uitvindingen schenkt die het leven rijker maken, is de kunst er op uit tot de oervormen terug te gaan en ons een eenvoud voor oogen te stellen, die sterk contrasteert met de alles behalve eenvoudige inrichting van het moderne leven.

En de resultaten, die wij tot nog toe op deze wijze hebben bereikt bevredigen eigenlijk nog niemand.

Meermalen is bij mij twijfel gerezen of onze idealen wel werkelijk zooveel hooger staan, dan die van vroeger tijden. Een later tijdperk zal weliswaar daarover eerst kunnen oordeelen, maar het wil mij voorkomen, dat onze kunstuitingen niet hooger staan, althans niet daar waar zij ideëele behoeften heeten te bevredigen, dat is in onze z.g.n. gewijde bouwkunst en in de monumenten, waarmede wij de gedachtenis onzer dooden in eere houden.

Heeft de 19de eeuw, wat de bouwkunst in het algemeen aangaat, niet veel voortgebracht wat het aankijken waard is, zooals sommigen niet zonder overdrijving beweren, tegen de bewering, dat zij de grafkunst op schromelijke wijze heeft verwaarloosd valt weinig in te brengen.

Er zijn uitzonderingen aan te wijzen, zal men mij tegenwerpen, Visconti's graf van Napoleon is een werk van de 19de eeuw en wanneer men buitenlandsche kerkhoven bezoekt vindt men toch ook nog wel verdienstelijk werk tusschen het vele zinledige en smakelooze, maar vergelijkingen met hetgeen de middeleeuwen en de Renaissance ons binnen de muren der kerken hebben nagelaten doet men beter niet te maken.

En hier roer ik onwillekeurig een der voornaamste oorzaken aan, die tot het verval der grafkunst in de 19de eeuw heeft medegewerkt, namelijk het breken met de gewoonte, om in de kerken te begraven. Het eigenlijk grafmonument was daarmede uit de kerk verbannen en naar het kerkhof in de open lucht verwezen.

Men stond voor een geheel nieuw vraagstuk ten

minste, daar waar iets werkelijk monumentaals werd verlangd.

In Engeland is men, ofschoon niet meer in de kerken begravend, met het oprichten van monumenten in de kerken voortgegaan, ook elders zijn daarvan wel voorbeelden aan te wijzen, maar veel komt dit niet meer voor.

Wij hebben thans onze speciaal voor het doel aangelegde begraafplaatsen, die wij oneigenlijk nog kerkhoven noemen en wanneer men die plaatsen bezoekt en de plattegronden, vooral van groote, beschouwt dan springt dadelijk in het oog, dat de aanleg in vele gevallen aan goede oplossingen van de monumenten in de weg staat. In dicht aaneengesloten, vaak rechte rijen zijn meestal de graven aan elkander geschaard.

Het is in deze doodensteden al precies als in de nieuwe wijken van de steden der levenden, even moeilijk om een kunstwerk tot zijn recht te doen komen en men zoekt dit er ook al te bereiken door zijn buren te overschreeuwen, iets wat op deze plaats veelal een bijzonder stuitend effect maakt.

Waar men de ruimte er voor heeft wordt dan ook reeds op vele plaatsen de voorkeur gegeven aan een aanleg, meer aan dien van de Engelsche parken nabijkomend en waar wij voor de levenden tuinsteden gaan bouwen is het zeker consequent ook de woningen der dooden in een passende omgeving te plaatsen, waar op ruimer en waardiger wijze kan worden voldaan aan de eischen, die wij aan een grafmonument mogen stellen.

Waar de passende omgeving vroeger in het interieur van het kerkgebouw reeds aanwezig was, moet zij op de open begraafplaats gemaakt worden een taak, die aan den tuinarchitect moet ten deel vallen. Van die omgeving hangt zeer veel af. Een hoogst eenvoudig monument op een goed gekozen plek geplaatst, zal in den regel een beteren indruk teweeg brengen, dan een rijk gedenkteeken, dat slecht geplaatst is. Aan alle monumenten een goede plaats te verzekeren is alleen mogelijk, wanneer men over zeer uitgestrekte terreinen beschikken kan. Bovendien vergete men niet dat de exploitatie van een begraafplaats altijd hetzij een tak van administratieven dienst, hetzij een een particuliere onderneming is, waarbij aesthetische eischen eerst in de tweede plaats in aanmerking komen. Hoe met de plaatsruimte gewoekerd wordt en dikwijls wel gewoekerd moet worden is bekend genoeg, maar het is weinig bevorderlijk aan de stemming, waarin wij bij het betreden van een begraafplaats komen, en weinig bevorderlijk aan het verkrijgen van een goed geheel, want hoezeer de ontwerper hiernaar moge streven, de verwezenlijking der schoonste denkbeelden stuit dikwijls af op de practische eischen.

In het buitenland heeft men meer dan bij ons naar het verkrijgen van een goed geheel gestreefd en eensdeels de natuur, elders de kunst daarbij te hulp geroepen. Père Lachaise is nog steeds een der schoonste begraafplaatsen en dankt dit grootendeels aan de bekoring van zijn natuurschoon. In Italië is de z.g. Campo-Santo aanleg in gebruik, die zijn oorsprong vindt in de doodenakkers van de kloosters en waarbij de architectuur een groote rol speelt.

Imposante voorbeelden vindt men daarvan in Genua en Brescia. Duitschland heeft ook in zijn moderne begraafplaatsen hier en daar getracht Italië na te volgen, doch bezit ook o.a. in Halle een Campo-Santo, dat uit de 16de eeuw dagteekent. In München heeft men getracht Campo-Santo en parkaanleg te combineeren.

Wanneer men de architectuur te hulp roept is het niet moeilijk in den vorm van een kapel of kerk, gewijd aan den doodendienst een centraal monument te scheppen, waaromheen zich de eigenlijke grafmonumenten groepeeren of columbariën in den vorm van galerijen te maken, die als achtergrond daarvoor kunnen dienen.

Deze bouwwerken zijn echter evenmin grafmonumenten in den eigenlijken zin als de grootere of kleinere mausoleeën en grafkapellen, die voor vorstelijke of aanzienlijke personen of families opgericht worden. Het denkbeeld van die grafkapellen is natuurlijk afkomstig uit den tijd van het begraven in de kerken, men sticht zich daarmede een afzonderlijk eigen kerkje met één grafkelder daaronder, zoo exclusief mogelijk en geheel in tegenspraak met de gelijkheid in den dood, waarmede ook het klassenstelsel, op vele begraafplaatsen in gebruik, in strijd is.

Wij misgunnen den millionair het genot niet onder een dure grafkapel te rusten en te minder, wanneer zijn architect er werkelijk iets moois van heeft weten te maken. Hoe vaak echter zegt zulk een gedenkteeken den voorbijganger niets anders, dan dat de man, die daar onder rust veel geld had. Ik zou meenen, dat een grafmonument toch iets anders zeggen moet, iets anders ten doel heeft en wel de herinnering aan den persoon van den overledene op eenvoudige en zinrijke wijze levendig te houden.

Ik wil het denkbeeld van gelijkheid in den dood niet doorgevoerd zien tot zijn uiterste consequentie de „fosse commune" al weten wij dat alles tot stof wederkeert. Dat behoeft ook volstrekt niet, want die gelijkheid is een feit, waar niets aan te veranderen valt.

Het stoffelijk overschot van den millionair is zoo goed als dat van den armsten schooier een lijk en zoo is het met den beroemden geleerde en den eenvoudigen daglooner.

Maar de millionair was misschien een weldoener van de menschheid, een vernuftig industrieel, die veel goeds tot stand gebracht heeft; de geleerde een man, die de wetenschap verder gebracht heeft en zijn leven besteed aan het heil der menschheid. Bij alle gelijkheid heeft dat leven dan toch wat meer te beteekenen gehad dan dat van anderen, is van hun persoonlijkheid meer invloed op de wereldsche zaken uitgegaan en hebben zij in de vruchten van hun levensarbeid wat achtergelaten, dat er niet zou zijn als zij er niet geweest waren.

Deze en dergelijke overwegingen zijn het gewoonlijk, die tot het stichten van een grafmonument doen besluiten, de verdiensten van den overledene in dankbare herinnering te houden of is het niet bepaald om de verdienste te eeren, dan is het, om een zichtbaar blijk te geven van liefde of vereering, die men den persoon toedroeg, in elk geval is het monument te beschouwen als een herinnering aan den levenden persoon en zijn leven.

Te midden der graven op een begraafplaats denkt men onwillekeurig genoeg aan den dood, men behoeft daaraan niet nog eens door allerlei smakelooze en lugubere symbolen te worden herinnerd, zooals dit vooral in de 18de eeuw in de mode was. Eenvoud en rust zijn voorzeker aan elk grafmonument als eischen te stellen. Overdreven praal daarin strookt niet meer met den geest van onzen tijd, maar dit neemt niet weg dat bij allen eenvoud de vormen toch zinrijk en goed kunnen zijn.

Voor onze bouwmeesters ligt hier een ruim veld nog ter bearbeiding braak.

Het publiek raadpleegt echter liever den catalogus van den steenhouwer, dan den bouwmeester, die dadelijk komt met de bewering, dat ook een eenvoudig monument in materiaal en uitvoering werkelijk monumentaal behoort te zijn en men daarbij niet moet vragen naar het goedkoopste.

Ziedaar een eisch, in de oudheid zoo goed begrepen, maar die thans vergeten schijnt te zijn en die ik daarom gemeend heb wel eens onder de aandacht van het thans levend geslacht te mogen brengen.

R. I. P.

DE BEELDHOUWWERKEN UIT ITALIE TIJDELIJK TEN TIJDE VAN NAPOLEON I TE PARIJS.

Vervolg en slot van bladz. 189.

Evenals de Apollo-zaal werden ook de andere zalen naar beelden genoemd, o. a. één naar de Laocoon, van welke graaf Winckelmann twee zulke mooie beschrijvingen heeft gegeven, de een met instemming door Lessing, de andere door den dichter van Alphen aangehaald, en die men gerust kan zeggen, dat niet onbekend zijn geweest aan Helmers, toen hij zijn bovengenoemd geticht schreef.

Alleen één zaal, la Salle des Saisons, waar ook de acht granieten zuilen, die uit Aken afkomstig waren, een plaats vonden, werd niet naar een beeld of een beeldengroep, of een groep beelden, maar naar de motieven van haar zolderversiering, van Romanelli, genoemd. Voor het groote publiek werd het Museum opengesteld op de Woens- en Zaterdagen, voor artisten, voor leerlingen, die er studies wilden maken, en voor vreemdelingen, op alle dagen der week behalve 's Vrijdags.

In afwachting dat de regeering een werk zou uitgeven, de prachtige verzameling waardig, werden de beelden, geannexeerd door Napoleon la Grand; geschetst in woord en in beeld door August Legrand, dus toch iemand met een naam la Grande Patrie waardig. Het werk verscheen in 1803 te Parijs onder den titel

GALERIE
DES ANTIQUES
ou
Esquisses des statues, Bustes et Bas-reliefs, fruit des conquêtes de l'Armée d'Italie.

Les simples esquisses — die niet allen bepaald „exquis" zijn te noemen — werden gereproduceerd door middel van de toen kort geleden, in 1796 door Senefelder uitgevonden lithographie. Als frontispiece werd een teekening gegeven, waarop de kop van Napoleon en profil, in medaillon, beschenen door de ster des geluks, en de adelaar met een lauwertak in zijn bek met bliksemschichten in zijn pooten; beide in hooger spheeren, beneden aan de teekening ziet men tenminste iets wat een klein gedeelte van de aardbol zal moeten voorstellen.

En Schiller — men heeft zijn werken zeker nog wel bij de hand — Schiller dichtte zijn gedichtje Die Antiker zu Paris.

In dat gedichtje wordt van de beelden o. a. gezegd dat zij zullen

„Nie von den Gestellen steigen."

In meer prozaïschen zin dan de dichter bedoelde zouden ze dat wel doen, want de Grieksche Goden en Godinnen, Romeinsche keizers en andere beelden bleven slechts in het Louvre op hun voetstukken, zoolang de Keizer en afgod der Franschen zelf op zijn voetstuk bleef. Toen deze keizer en God af was en voor altijd Frankrijk moest verlaten, gingen ook de beelden Frankrijk weer uit. Kunst kent wel geen vaderland maar in 1815 had elk land toch graag het zijne terug. De eerste die aan het Louvre kwamen om hun stukken terug te vorderen waren de Duitschers van wie er weing was en die men dus maar tevreden stelde. Daarna kwamen de Hessen met hun nauwkeurig bewerkte catalogi en de bewijzen van ontvangst der schilderijen uit het Museum te Cassel, zoodat zij ook wel tevreden gesteld moesten worden. Maar toen liet Denon, de Directeur van het Museum, het Louvre sluiten en niemand werd meer toegelaten.

Den volgenden dag werd de bewaking echter aan de Engelschen toevertrouwd, waardoor de geallieerden meester waren en nu kwamen ook de standbeelden aan de beurt van weggehaald te worden. Een Duitsch briefschrijver schrijft dat de Franschen erg aan het haspelen waren om zoodoende nog stukken achter te houden en wat de beelden betreft is hun dit gelukt, want niet alle die Italië verlieten zijn er weergekeerd. Hier kwam nog bij dat het nemen van enkele kolossen zooals de Tibergod wel overwogen maar het tegendeel van licht zal zijn bevonden, en de afgevaardigden uit Italië, het land van de dolce far niente, schijnen niet zoo energiek te zijn geweest in vredestijd als de Fransche commissarissen, afgevaard uit naam van den energieken Napoleon, in oorlogstijd; verder werd met den Prins van Borghese een overeenkomst gesloten waarbij de stukken uit zijn villa aan Frankrijk in bruikleen werden afgestaan en dus bleven in het Louvre de Borghesische Vechter, de Borghesische Hond, de Hermaphrodite, de Boschgod met den kleinen Bacchus op zijn rug, die er ook nog gebleven zijn toen in 1893 de verzameling uit de villa Borghese verkocht werd, zoodat zij nu wel voor goed het Fransche burgerrecht zullen gekregen hebben.

In het geheel hield Frankrijk aan beeldhouwwerken, de standbeelden uit het land zelf afkomstig wel, maar de bustes en bas-reliefs niet meegerekend, meer dan zeventig over; aan Venusbeelden alleen al zes (waar is Venus ook beter op haar plaats dan in Frankrijk?) welk getal in 1820 nog vermeerderd werd door de komst van de Venus van Milo. Doordat de Appollo van het Belvedère en de Laocoongroep weggingen werden de zalen, die naar hen genoemd waren, herdoopt in Salle de Diane en Salle du Centaur. Later kreeg men nog een Salle d'Appollon naar den z. g. Apollo Saurortonos (uit de Villa Borghese).

De beelden die naar Italië vervoerd werden, werden niet als bij hun overbrengen naar Frankrijk in gips gegoten, waardoor men zei dat de oppervlakte licht beschadigt, wat men vooral bij de Venus de Medicis meende op te merken, maar de commissarissen lieten ze insmeren.

En Italië zal wel blij zijn geweest dat het de beelden terug kreeg en Frankrijk — dat steeds de kunst verstaat bonne mine à mauvais jeu te maken — was blij dat de verbonden mogendheden de verzameling hadden bevrijd van die puérils colifichets en débris informes waaruit het vorige Museum grootendeels bestond. Zoo schreef tenminste het Journal des Débats en dat zal wel geschreven hebben naar den smaak van heel Frankrijk.

RESTAURATIE VAN DE GROOTE OF ST. JANSKERK TE GOUDA.

Een brief over Bouwkunst aan de N. Rott. Courant door W. Kromhout Cz.

De meeste kerken, thans in restauratie, kunnen op chroniqueurs bogen, die heel getrouw op vaste tijden mededeelingen weten te doen van den voortgang der werkzaamheden, van gevonden voorwerpen, van tafereelen achter oude pleisterlagen, kortom van alles wat op het beperkte gebied eener restauratie in staat is de gemoederen in beroering te brengen. De Goudsche kerk mist zoo'n chroniqueur, misschien wel omdat er tot heden nog zoo weinig „gevonden" is en de witkalklagen, op een enkele uitzondering na, niet anders bedekken dan dikwijls onoogelijke en slecht gemetselde muurmassa's. Toch is ook dit herstellingswerk niet van belang ontbloot en al zijn de vorderingen oogenschijnlijk niet zóó groot als het aantal jaren dat er aan gewerkt wordt doet vermoeden, bij nadere beschouwing blijkt toch dat er reeds veel verricht is tot versterking van den onderbouw en restauratie van deze zoo groote maar tevens zoo slecht gebouwde kerk.

Wanneer men de wijze van construeeren van den zoo volprezen „goeden ouden tijd" vergelijkt met de moderne methoden, dan valt deze vergelijking niet steeds ten gunste uit voor dien ouden tijd. Beter dan voorheen zijn wij thans in staat den bodem zoodanig te berammen met heimasten, dat de grootste gebouwen er zonder gevaar op kunnen staan. Dat men dit vroeger niet kon, is wel een der voornaamste oorzaken dat tal van gebouwen uit vroeger tijd zich in zulk een droevigen toestand bevinden. Geen zóó stevig grondvlak kunnende maken als wij met onze stoomheimachines en andere hulpmiddelen, verbreedde men op onrustbarende wijze het grondvlak der muren om door verspreiding te winnen, wat aan onmiddelijken weerstand werd tekort gekomen.

Ontzagwekkend zijn de brokken steen, die op deze wijze in den bodem kwamen. Bij de kerk te Gouda, welker muren een dikte hebben van nagenoeg een meter, is de breedte van de voeting door herhaalde z.g. „versnijding" op de meeste plaatsen het dubbele en dikwijls meer geworden, hij eene diepte van 2.60 meter onder de grondlijn. Men denke hierbij niet aan de regelmatige versnijding onzer muren, want die grootste breedte gaat van 0.80 tot 1.20 M. eerst loodrecht op, om dan zeer onregelmatig te verminderen. Toen men in 1901 overging tot versterking der pijlers van het middenschip, bleek de grondslag der fundeering dáár te liggen op 5.35 M. beneden den kerkvloer en eene versnijding te hebben van 2 meter links en rechts der opgaande massa. Reeds voor zich alleen zou zoo'n bonk onnoodig metselwerk een sterke fundeering noodig maken. En waar bestaat nu zoo'n oude fundeering uit? Men stelle zich een sterk eikenhouten raamwerk voor van zware afmetingen, twee liggers in de lengterichting der muren met op onregelmatige afstanden dwarsliggers die deze twee langsliggers verbinden. Tusschen de daardoor ontstane vakken van dit raamwerk werden beuken paaltjes ingeslagen, vlak naast elkander. Vermoedelijk waren die paaltjes niet langer dan een meter of acht. Op de koppen dezer paaltjes, die een aaneengeperst oppervlak vertoonden, werd het zware metselwerk begonnen, zóó dat er niets op het raamwerk kwam te rusten. De koppen dezer palen zijn thans een sponsachtige massa, die, in de lucht gekomen, nog tamelijk verhardt. Het ligt voor de hand, dat het zware muurwerk, bij het gaandeweg verweeken der paalkoppen, daarin doorzakte, het raamwerk daaromheen meesleepende of naar boven latende glijden, doch niet zooveel, dat de palen uit het raamwerk geraakten. Een aldus geheel vrijgekomen raamwerk is tot heden niet ontmoet, toch is de mogelijkheid niet uitgesloten dat dit geval zich hier en daar voorgedaan heeft, met het noodzakelijk gevolg, dat de palen, links en rechts zich verspreidende, het metselwerk alle gelegenheid gaven diep in te zinken.

Een gelijkmatig wegzinken door onvoldoende fundatie bleek o. a. uit de westelijke kruispijlers, waar op eenige meters onder den vloer een volledig zandsteenplint en zandsteenen hoekblokken daaronder voor den dag kwamen van steunbeeren eener veel oudere kerk van kleinere afmeting, van welk metselwerk gebruik was gemaakt om daarop de kruispijlers der vergroote kerk te plaatsen. Want het is haast niet denkbaar, dat het vroegere grondvlak der kerk zóóveel lager dan van de tegenwoordige kan zijn geweest, waar ook deze reeds vele eeuwen bestaat. Deze nog oudere fundatie bestond uit z.g. vlotwerk, op de dragende kleilaag gelegd.

Bij de versterking der buitenmuren, die — wat het onder handen genomen en gedeeltelijk voltooide noordelijke gedeelte betreft — op de eerst beschreven wijze zijn gefundeerd, werden zooveel mogelijk tusschen het raamwerk en de muurversnijding lange palen ingeslagen (waartoe dikwijls gleuven in de versnijdingen werden weggekapt), aan de buitenzijde twee rijen, een buiten en een binnen het raamwerk, aan de binnenzijde een rij, welke palen van kespen werden voorzien, die dwars door den muur heen aan elkander werden gekoppeld. Na bevloering, kwam hierop nieuw metselwerk, dat opgaande binnenwaarts werd overgemetseld, grijpende in daartoe gehakte doorgaande sleuven van schuin-tandvormige doorsnede. Op deze wijze werden de oude muren als het ware schuin schouderend aan weerszijden ondersteund en ondervangen.

Eene eigenaardige neiging heeft de geheele kerk om naar het noorden over te hellen, het is alsof groote krachten werkzaam zijn uit het zuiden om den bovenbouw in zijne volle lengte van nagenoeg 125 meter naar het noorden te drukken, met dit gevolg, dat alle muren zichtbaar uit den verticalen stand zijn getreden. Bij het restaureeren was het niet doenlijk hierin verandering te brengen; het was integendeel gewenscht, alles in dit opzicht bij het oude te laten, omdat alle lijnen in zekeren zin harmonisch deze beweging reeds hadden meegemaakt. Ook alle pijlers hellen naar het noorden over en bij het herstellen dier pijlers zou het een allerzonderlingst effect gemaakt hebben, indien sommige in hun loodrechten stand waren teruggebracht. Nu alles overhelt, is de hellende lijn de normale richtlijn geworden, waartegen hier en daar een verticale zonderling afsteekt. Zulk een verticale lijn maakt dan den indruk van juist naar de andere zijde om te vallen, hetgeen o. a. zichtbaar is bij een groot venster, dat reeds vroeger in zijn verticalen stand werd hersteld en daardoor erg scheef doet.

De muren der zijbeuken waren ten overvloede gelijkmatig over gaan hellen, in rechte lijn, zonder bochten of knikken en nog geheel binnen de lijn van het zwaartepunt, zoodat zich bij het restaureeren der vensters geen moeilijkheden voordeden. Iets anders is het met den hoog opgaanden noordelijken transeptmuur, die nu aan de beurt komt grondig

hersteld te worden, nadat achtereenvolgens de overige vakken bewesten dezen transeptgevel op een na zijn gerestaureerd.

Deze muur van nagenoeg 30 meter hoogte, bij eene breedte van elf meter en ter dikte van 90 cM., gaat tot ongeveer 10 meter boven de grondlijn 60 c.M. hellend naar buiten, om dan met een knik zich te herstellen en verder naar boven te gaan. De steunbeeren ter weerszijden maken dezen bocht mede, zoodat ze meer hangend dan steunend optreden en daardoor eer een gevaar dan een steun opleveren. Zware ankers, reeds vroeger aangebracht, houden deze overhangende massa aan de binnenwaarts gaande transeptmuren verbonden. Toen de herstellingswerken, van den westelijken hoek van het noorderschip begonnen en in oostelijke richting voortgezet, genaderd waren tot de travée die onmiddellijk aan dezen transeptgevel grenst en een aanvang gemaakt zou worden met de heiwerken tot versterking van die travée, werd besloten, ter voorkoming van alle gevaar van neerstorten door de trilling van het heien, den geheelen transeptgevel af te breken en een sterk hulpschot te plaatsen 10 meter binnenwaarts, opdat de kerkdienst geen stoornis zou ondervinden.

Tot dit afbreken werd te eerder besloten, omdat naast het gevaar van instorten, ook eene restauratie van het geweldige transeptraam van 5 meter breedte bij 20 meter hoogte (een venster dat een hoogen Amsterdamschen gevel behoorlijk zou kunnen omlijsten) met een knik van 60 cM. niet wel mogelijk zou blijken.

Ten einde de aanstaande versterkingswerken goed te kunnen uitvoeren, was het noodig ook een uitbouwtje aan de N.-oostzijde weg te nemen, om den oostelijken hoekbeer van dezen transeptmuur te kunnen onderheien. En eindelijk, om deze werken in behoorlijk grondverband te kunnen brengen met de reeds uitgevoerde versterkingen der oostelijke kruispijlers binnen, was het noodig nog verdere beletselen tijdelijk weg te nemen om alles later te herplaatsen niet alleen, doch ze tevens zoo te restaureeren dat deze geheele hoek een der belangwekkendste partijen zal worden der geheele tot dusverre uitgevoerde restauratie. Doch voor het zoover is, zal er nog heel wat water door de Gouwe vloeien! Want restaureeren gaat met een restauratie-gangetje en dat is perfect voor een mootje dat men in één jaar kan beginnen en voltooien, maar voor groote gedeelten, die men verplicht is aan te pakken, wordt het een tijd vermorsende en daardoor onnoodig kostbare bezigheid. Men behoeft geen vakman te zijn om dadelijk in te zien, dat eene telkens afgebroken restauratie van een tamelijk op zichzelf staand gedeelte kostbaarder zijn moet dan de toepassing eener aaneengeschakelde werkwijze; dat het werken tot het geld „op is", om dan een volgend jaar weer te beginnen, wanneer de de gewone jaarlijksche subsidie toevloeit, veel tijd, arbeid en energie doet verloren gaan, dat nuttig aangewend kon worden als grooter bedragen der restauratie-commissie konden worden verstrekt. In twee zomers en één winter daartusschen zou verricht zijn, wat nu wellicht vier of vijf jaren zal duren.

Deze kerk verkeert in zoo'n bedenkelijken toestand als wellicht geen kerk in Nederland. Het zou misdadig zijn voor te stellen de subsidiën over eenige jaren in eens te verwerken, om in andere jaren met de herstellingswerken zoowat voort te sukkelen. Zeker, giften van particulieren kunnen hieraan tegemoet komen, doch weet men dat jaarlijks reeds een som van ongeveer f 1700 de restauratiekas toevloeit aan vaste particuliere bijdragen en dat er namen zijn met giften in eens, die varieeren van f 2500 tot f 8500, welke dan bestemd is voor de restauratie der bekende glazen, die in de ateliers van den heer Schouten te Delft wordt uitgevoerd? Deze schenkers, wier namen onder de desbetreffende glazen te vinden zijn, doen hiermede een uitnemend werk. De terecht zoo beroemde glazen, in den loop der eeuwen opgelapt en verkeerd hersteld, worden eerst nu in hun oorspronkelijken luister gerestaureerd. Doch onafhankelijk van de herstelling der glazen, waarvoor het te hopen is, dat meer en meer de gegoeden hunne belangstelling zullen gaan toonen, is het de vraag of niet de tijd aangebroken is, dat staat, stad en provincie hunne bijdragen verhoogen, opdat de werkzaamheden met groote kracht kunnen worden voortgezet en het thans in bewerking zijnde gedeelte flink achtereen kan worden voltooid.

Aangesteld met Jos. Cuypers als architecten dezer restauratie, heeft het den schijn van preeken voor eigen parochie, dit aandringen op meer spoed en meer geld. Het zij zoo. Doch men bedenke dat ook eenig recht van beoordeelen daarnaast gesteld kan worden, dat wellicht in staat is dezen schijn te neutraliseeren. Doch om het even. Men dient te weten dat het nog geen tijd is om in te dutten, al wordt de kerk gerestaureerd. Het gaat te langzaam, zóó voortgaande duurt het nog dertig jaren, en dit moge van geen beteekenis zijn voor sommige kerken, welker grondvesten goed zijn, hier is de restauratie een kwestie van staande houden, een van constructief herstel vooral.

De zuidzijde schreeuwt om herstel en met de kleine subsidiepasjes waarmede thans de restauratie voortschrijdt zal het nog jaren duren eer dáár van herstel sprake kan zijn; het geheele dak, dat een oppervlak bedekt van ongeveer 4250 M². met zeker het dubbele leibedekkingsoppervlak, dat geheele dak is slecht; de kap, de zolder, alles is even slecht. Waarlijk, er is hier reden om den staat, de provincie, de gemeente en particulieren toe te roepen: blijft steunen, doch steunt nòg krachtiger dan gij deedt.

VEREENIGINGEN.

NED. OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Op 15 Juli werd te Maastricht de algemeene vergadering gehouden van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Ruim twaalf uur begaven zich de deelnemers per rijtuig van het station naar het stadhuis, waar zij verwelkomd werden door burgemeester en wethouders van Maastricht.

Hierna werd het stadhuis door de leden bezichtigd.

Dit gebouw werd in de tweede helft der 17de eeuw gebouwd naar een ontwerp van den Haagschen architect Post.

Het klokkenspel in den toren is van den beroemden Peter Hemony uit Amsterdam.

In het gewelf der aula prijkt het fraaie schilderwerk van Theodorus van der Schuer, den schilder der Zweedsche koningin Maria Christina. In de burgemeesterskamer werd het mooie goudleer met dierenfiguren bewonderd. In de audientiekamer ziet men de gobelins, bij Franciscus van den Borgt te Brussel in 1737 besteld. Zij stellen de geschiedenis van Mozes voor. Ook in de raadkamer bewonderde men het goudleer en het schoorsteenstuk, dat ons wijst op de dubbele jurisdictie van Luik en Brabant. In de trouwzaal aanschouwt men in het plafond in

kunstig stukadoorwerk Salomon's recht. De schilderij boven den schoorsteen stelt, naar eene mededeeling van den heer Flament, de overspelige vrouw voor, geboeid aan eene kolom in een gebouw met zuilen en galerij, omringd van eene haar bespottende menigte. In den linker-benedenhoek staat: Plumier 1720.

Na de bezichtiging van het raadhuis begaf men zich naar den schouwburg, waar de vergadering werd geopend door den voorzitter, jhr. van Riemsdijk, hoofddirecteur van het Rijksmuseum.

Vervolgens bracht mr. J. C. Overvoorde uit Leiden het jaarverslag uit. Aan dat verslag is het volgende ontleend.

Het afgeloopen jaar biedt in vele opzichten reden tot tevredenheid. In de vergadering van het Utrechtsch genootschap drong prof. mr. Molengraaf in eene uitvoerige rede op eene wet op de bescherming onzer monumenten aan, hetgeen leidde tot een adres van het bestuur van dit genootschap aan de regeering.

Op het gebied der musea valt te wijzen op het begin van de werkzaamheden voor den uitbouw aan het museum te Amsterdam, waardoor aan de Nachtwacht eindelijk het gewenschte licht zal gegeven worden. Verder kunnen wij wijzen op de opening van het stedelijk museum te Rotterdam in de door het archief ontruimde zalen, de uitbreiding van het schilderijenmuseum aldaar, de verbeterde inrichting van het Rijksmuseum te Leiden en de overbrenging van de musea te Dordrecht en te Zwolle naar beter ingerichte lokalen. Ook uit Arnhem kwamen berichten van nieuwe museumplannen, terwijl het verslag van het museum te Groningen gewaagt van nu reeds spaarzame ruimte in het nog slechts voor korten tijd zoo belangrijk vergroot museum.

Het tweede jaarverslag der Rijkscommissie voor de monumenten van geschiedenis en kunst getuigt niet alleen van belangrijke werkzaamheden in het belang der beschrijving, doch ook van verschillende pogingen in het belang van het behoud der bouwwerken.

Toch valt ook hier weder op eene vermindering te wijzen door het instorten van den toren te Oirschot, het afbranden van den kerktoren te Rhoon en het afbreken van de kerk te Aarlanderveen.

De Bond was dit jaar eenige malen werkzaam in het belang van bepaalde bouwwerken en wendde zich tot de regeering en tot de synode om de aandacht te vestigen op het door jhr. de Stuers besproken loodgietersgevaar. Nog kort geleden toonde de gelukkig spoedig bedwongen brand in het stadhuis te Dordrecht opnieuw den ernst van dit vraagstuk aan.

Overeenkomstig het voorstel van mr. J. C. Overvoorde, in de vergadering te Leiden gedaan, werd samenwerking gezocht met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tot het samenstellen van eene lijst van bouwkundige termen. Wij hopen daarvan weldra de resultaten te vernemen. In het bestuur van den bond kwam eenige wijziging door het bedanken van mr. J. A. Feith in wiens plaats door de jaarvergadering mr. P. B. C. A. Boelens gekozen werd. Als waarnemend voorzitter had ik, zegt spr., verleden jaar reeds gelegenheid te wijzen op het groote verlies door het bestuur geleden door het uittreden van mr. Feith en op de vele verdiensten van het oud-bestuurslid tegenover den bond.

In 1904 werden 30 correspondeerende leden benoemd, terwijl de toetreding van twee nieuwe leden valt te vermelden. Ten slotte bracht de verslaggever een woord van dank aan allen, die tot het welslagen van dezen dag hebben meegewerkt, in de eerste plaats aan het dagelijksch bestuur van Maastricht en de commissie van ontvangst.

Na het uitbrengen van het verslag van den secretaris werd door den heer Moes namens de commissie voor het nazien der rekening meegedeeld, dat die rekening geheel in orde is bevonden, waarna de penningmeester zei, dat het saldo f 1025 bedroeg. Het rapport der commissie voor de musea kon niet uitgebracht worden, omdat men er nog niet geheel mee gereed is.

De commissie voor het samenstellen van een woordenboek van bouwkundige termen is tot de conclusie gekomen, dat er op dit gebied heel wat vreemde woorden worden gebruikt, die best door een goed Hollandsch woord te vervangen zijn. Die oude woorden moeten uit de archieven opgespoord worden, een zware arbeid, dien de heer Hoefer wel op zich heeft willen nemen mits hem een klerk ter zijde wordt gesteld. De heer Hoefer deelde onder applaus der vergadering mee, dat hij van den minister bericht heeft ontvangen, dat het rijk de voor dien klerk benoodigde jaarlijksche toelage van f 300 zal verstrekken.

Tot leden van het bestuur werden herkozen de heeren Overvoorde, van Rijckevorsel en jhr. v. Riemsdijk.

Als plaats voor de volgende vergadering werd Middelburg aangewezen, terwijl de heeren Frederiks te Middelburg en Haverkorn van Rijsewijk te Rotterdam benoemd werden voor het nazien der rekening over 1905.

Hierna gaf de heer Haverkorn van Rijsewijk eenige mededeelingen over het openstellen van het museum Fodor te Amsterdam, waarvoor van het publiek betaling geëischt wordt en men zelfs een gulden vraagt voor het laten zien van prenten, een toestand, dien de heer Haverkorn „voorwereldlijk" noemde.

De commissie voor de musea — rapporteur de heer dr. Hofstede de Groot — zal deze mededeelingen gaarne in overweging nemen.

Voor het sluiten der vergadering deelde de heer Rutten mee, dat men in Maastricht weinig voelt voor restauratie van bouwwerken, en men zelfs de heeren, die zich daarvoor interesseeren, bespottelijk tracht te maken.

De heer mr. Overvoorde antwoordde daarop, dat die onverschilligheid stellig is toe te schrijven aan onbekendheid met het doel van restaureeren en ongevoeligheid voor het schoone onzer oude architectuur. Indien de heeren hier voortgaan met zich te blijven wijden aan de zorg voor onze oude monumenten, dan zal ook te Maastricht de onverschilligheid plaats maken voor waardeering.

Na afloop der vergadering werden de belangrijkste monumenten der stad bezichtigd onder leiding eener commissie van ontvangst, bestaande uit de heeren: P. C. H. Bauduin, burgemeester, dr. P. Doppler, A. J. Flament, mr. G. T. L. baron von Geusau, M. Rutten, S. H. J. Schaepkens en jhr. mr. Ch. Ruys van Beerenbrouck (secretaris). Onder hunne leiding en aan de hand eener degelijke beschrijving der voornaamste gebouwen, door den heer A. J. A. Flament, hebben we dezen namiddag heel wat belangrijks gezien. Bezocht werden o.a. de St. Servaaskerk met schatkamer, de St. Janskerk, de O. L. Vrouwenkerk, de Helpoort, het Rijksarchief enz. Eenige korte aanteekeningen over deze monumenten, aan de mededeelingen van den heer Flament ontleend, mogen het verslag van deze goed geslaagde algemeene vergadering besluiten.

De interessante Maasbrug werd in de jaren 1280—1298 gebouwd ter vervanging eener vorige. Later

hebben er herhaaldelijk vernieuwingen aan plaats gehad, o.a. in 1684—1716.

Van de oude verdedigingswerken trok de Helpoort zeer de aandacht. 't Is een gerestaureerd monument uit het einde der 12de of het begin der 13de eeuw.

In het museum van het provinciaal oudheidkundig genootschap (eertijds dinghuis) werd geruimen tijd vertoefd. Het werd in 1475 gebouwd. Onder de tentoongestelde oudheden munten vooral uit: eene fraaie collectie Romeinsch glaswerk, Gallische en Frankische émaux, Romeinsche voorwerpen (o. a. instrumenten van een oogendocter), enz.

Natuurlijk werd een bezoek gebracht aan de prachtige St. Servaaskerk. De kerk zelve bestaat uit drie schepen met een transept en zijkapellen, eene serie kloostergangen, die een kerkhof omsluit, eene schatkamer en eene kapittelzaal.

Omstreeks 561 werd de oude basiliek door St. Monulphus gebouwd, waarvan nog overblijfselen aanwezig zijn.

Omstreeks 1039 werd het oudste gedeelte van den Romaanschen bouw met den bovensten krocht opgericht. De inwendige bouw van het westerkoor is uit de laatste helft der twaalfde eeuw. Later is nog herhaaldelijk aan de kerk verbouwd. In de kerk trekken eenige fraaie grafgesteenten de aandacht, o. a. die van Herman Fredrik van den Bergh, commandant der stad (overl. 29 Maart 1669). Op het zangkoor bevindt zich nog het oud-Romaansch altaar. Verder bewonderde men de prachtige noodkist met de relieken van St. Servaas en andere heiligen, in verguld koperwerk, met voorstellingen van Christus en de twaalf apostelen, Maastrichtsch werk, in fraai email uit de 12e eeuw. Ook hadden de zijden weefsels van vóór de 4de eeuw en eenige kerksieraden veel bekijks.

In de laatste jaren zijn in de St. Servaas, onder toezicht van den heer M. Rutten, verschillende belangrijke oudheden ontdekt, o. a. een grafsteen met inscriptie uit de 3de of 4de eeuw. In 1903 werd in den middenbeuk het graf van den proost Geldulphus (overl. voor 1050) diens steenen lijkkist opgegraven.

De O. L. Vrouwekerk dagteekent, wat het oudste gedeelte betreft, uit het begin der 11e eeuw.

De kerk heeft van buiten het uitzicht van een versterkt kasteel met hoog muurwerk. Merkwaardig in deze kerk zijn: eene schilderij met Christus aan het kruis door de Crayer, de koperen doopvont van Aert van Tricht en een paar oude beelden.

In de schatkamer bevindt zich een stuk, dat eenig is in Nederland, nl. een Byzantijnsche reliekschrijn in den vorm van een doosje, afkomstig uit Konstantinopel. Het werd vandaar in 1204 door de kruisvaarders meegebracht. Aan de voorzijde prijkt in émail cloisonné de H. Maagd, aan de andere zijde in drijfwerk de Boodschap des engels. Ook in en bij deze kerk zijn Romeinsche voorwerpen ontdekt. Nog werden bezocht de St. Mathiaskerk (van omstreeks 1479), de St. Janskerk (in het midden der 14de eeuw gebouwd) en de voormalige Dominikanenkerk uit het einde der 13de eeuw. Hierin vindt men de fraaie, doch gehavende overblijfselen van een der oudste muurschilderingen in Nederland, voorstellende de kroning der H. Maagd, enz. De muurschildering draagt het jaartal 1337. In de oude Minderbroederskerk (einde 13de eeuw) zijn thans het rijksarchief en de bibliotheek gehuisvest. In het archief vindt men de oudste stukken in Nederland van het einde der 10de eeuw af, diplomen, een tweetal, met gouden zegels, door keizer Karel IV den 10 Sept. 1377 aan het kapittel van St. Servaas geschonken.

Een der fraaiste kloosterkerken uit de Gothische periode te Maastricht, is zonder twijfel de kerk der Kruisheeren. Zij werd in 1509 voltooid en geheel van mergelsteen opgetrokken.

VEREENIGING TER VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Algemeene Vergadering, op Maandag 24 Juli 1905, 's namiddags 1½ uur, in het Gebouw der Maatschappij voor den Werkenden Stand Koveniersburgwal 87, te Amsterdam.

PUNTEN VAN BEHANDELING.

1. Notulen der vorige vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Voorziening der vacatures, in het Hoofdcomité ontstaan door het overlijden van den heer H. L. BOERSMA en door het terugtreden van de heeren Jhr. Mr. D. O. ENGELEN en S. J. H. TROOSTER B.Hz., overeenkomstig art. V der Statuten en art. 14 en 26 van het Huish. Reglement.
4. Jaarverslag van den Waarnd. Algem. Secretaris.
5. Rekening en verantwoording van den Waarnd. Algem. Penningmeester.
   Benoeming eener Commissie tot nazien dier Rekening en verantwoording.
   Begrooting voor 1905/6.
6. Verslag der Commissien voor de j.l. gehouden proefnemingen te Arnhem, 's Gravenhage en Groningen.
7. Voorstel tot machtiging aan den Uitv.-Raad om aan de Regeering te verzoeken, het bevorderen van de waarde der Diploma's.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag uitgeschreven door de Redactie van „De Bouwmeester," voorheen „De Ambachtsman," voor een titelvignet ten behoeve van dat blad zijn 31 antwoorden ingekomen.

Aan de drie volgende ontwerpen zijn de daarbij vermelde belooningen toegekend: ontwerp „Hoop," van den heer Dan. Hoeksema te Amsterdam, *f* 15; ontwerp „Lijnenspel" van den heer J. Meilij te Amsterdam, *f* 10; ontwerp „Etude," van den heer Corn. de Graaf te Haarlem, *f* 10.

De jury van beoordeeling bestond uit de heeren H. P. Berlage Nz., C. W. Nijhoff en L. Zwiers.

Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, heeft de volgende prijsvraag uitgeschreven:

Er wordt gevraagd een grondig onderzoek, vergezeld van afbeeldingen, der Noord-Nederlandsche zegels, van de oudste tijden tot het einde der 15e eeuw, met het oog op hunne beteekenis voor de kunstgeschiedenis van die tijden, ook in verband met buitenlandsche kunst.

De verhandelingen, bestemd om naar den uitgeloofden eereprijs te dingen, moeten vóór 1 December 1907 in handen van den secretaris des Genootschaps zijn.

De prijs is een eerediploma en drichonderd gulden.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Ingevolge eenige opmerkingen namens een mededinger gemaakt, betreffende het programma voor een

Gemeentehuis deelt het bestuur mede, dat het woord *bode*, voorkomende in de omschrijving der in de *kelderverdieping* verlangde vertrekken moet vervangen worden door *„portier"* en dat op de eerste verdieping een vertrekje voor den *bode* verlangd wordt.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In het laatst der vorige week is, als gevolg van een oproeping van de heeren G. J. de Jongh en W. C. A. Hofkamp, directeuren der gemeentewerken resp. te Rotterdam en te Leeuwarden, te Amsterdam eene bijeenkomst gehouden van de hoofden van gemeentewerken der meeste steden van Nederland en hunne adjuncten. De heeren J. van Hasselt en J. W. C. Tellegen, directeuren resp. van de gemeentewerken en van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam, hadden zich welwillend met de leiding dezer samenkomst belast.

De heer W. J. de Groot, onderdirecteur van de publieke werken te Amsterdam, deed mededeelingen over nieuwe methoden, toegepast bij het bestratingsplan, welke tot eenige discussie aanleiding gaven.

De verdere tijd werd besteed aan het bezichtigen van vele belangrijke gemeentewerken.

Het volgend jaar zal op Donderdag 12 en Vrijdag 13 Juli te Rotterdam een dergelijke samenkomst worden gehouden, waarvan de heer G. J. de Jongh bereidwillig de leiding op zich nam.

BAARN. De Gemeenteraad heeft besloten de gemeentereiniging in eigen beheer te nemen, op nader vast te stellen wijze.

De Vereenigingen van Rijnsteen- en IJselfabrikanten hadden een verzoekschrift ingezonden om de eischen in de bouwverordening niet hooger te stellen dan in hun request werd aangegeven. De Raad besloot bij eventueele wijziging van de verordening hierop zoo mogelijk te letten.

Voorts werd besloten den grindweg in het Schoonoord-Villapark over te nemen.

DELFT. Gelijktijdig met de zoo gewichtige stichting der Technische Hoogeschool mag eene andere gebeurtenis van groot belang genoemd worden, namelijk dat de f 65,000, benoodigd voor het in eigendom aan het Rijk afgeven van het zoo bekende huis „Lambertus van Meerten", dien dag bijeen waren.

Door milde gevers, o. a. H. M. de Koningin-Moeder, is de vereeniging „Huis Lambertus van Meerten" in staat het gebouw, rijk aan kunst- en artistieken inhoud, aan het Rijk aan te bieden als museum en ten dienste van de Technische Hoogeschool.

Onder de voorwaarden, welke de vereeniging bij hare abdicatie stelde, was, dat gedurende 5 jaar behalve de door de Regeering aan te stellen directeur, een commissie van advies zou optreden, bestaande uit de heeren Walter, J. Schouten, A. le Comte, Bredius en Pit.

Op een nader te bepalen dag zal de overdracht aan het Rijk plaats hebben in de maand September. Men is voornemens die plechtigheid met eenigen luister te omgeven.

'S-GRAVENHAGE. Wijlen de heer dr. L. Bleekrode alhier, heeft aan het Koninklijk Penningkabinet gelegateerd eene collectie van ruim 80 stuks koperen en zilveren munten van Rome en Griekenland, alle uit Klein-Azië afkomstig.

ROERMOND. Door de heeren A. Tevonderen en L. Pollaert alhier, is een machinale cement-beton-steenvorm uitgevonden en in den handel gebracht (zie advertentie in dit blad), welke door gemakkelijke handteering, goedkoope aanschaffingskosten en groote productie uitmunt.

Kosten de vroegere machines (meest Duitsche) ter vervaardiging van 1000 Waalformaatsteenen per dag f 400, en ter vervaardiging van 4000 stuks per dag de kapitale som van f 1300, de door deze heeren in den handel gebrachte steenvorm kost compleet om te werken (zonder verdere installatie-kosten) de kleine som van f 15.

Hiermede kan een handig werkman met één jongen 4 à 5000 stuks Waalformaat per dag vervaardigen.

Door deze uitvinding is het vervaardigen van steenen onder ieders bereik gekomen en kan een ieder zichzelf zijn benoodigde steenen, in gewenschte qualiteit vervaardigen, daar de steenen uit zichzelf verharden en geen verder branden of ketelharding noodig is.

— Hier ter stede zal den 1en October a.s. eene Burgeravondschool geopend worden.

ROTTERDAM. Het oude gebouwtje „In de Rustwat" aan den Honingerdijk alhier zal deze week voltooid zijn. Uitwendig is het in hoofdzaak onveranderd gebleven en zelfs de gedenkwaardige steen met opschrift en het jaartal 1567 in den gevel ontbreekt niet. Het inwendige van het gebouwtje is geheel gemoderniseerd. Door de ophooging van de straat, in verband met den aanleg der electrische tram, die rond het huisje haar weg neemt, is het gebouwtje in een laagte komen te staan. De taluds hiervan zijn met gras bekleed en het verdere van de afgesloten ruimte, die bij In de Rustwat behoort, is met eenige aanplanting bezet, zoodat het geheel een vriendelijken aanblik biedt. Het ruim drie eeuwen oude, schilderachtige gebouwtje komt daarbij goed uit.

ZUTPHEN. Zaterdag j.l. is men vanwege het departement van oorlog begonnen met het doen van de noodige herstellingen aan de ruine der Nieuwstadspoort, ten einde haar voor verder verval te behoeden.

Een bedrag van f 500 is voor dit werk uitgetrokken.

De Nieuwstadspoort, waarvan thans nog de schilderachtige bouwval over is, werd in 1536 voor de middeleeuwsche poort van dien naam gezet, ten einde haar te versterken. Den 16den November 1572 kwamen de Spanjaarden door deze poort de stad binnen.

PERSONALIA.

— Bij Min. beschikking is W. Voet, te Haarlem, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van twee reservedeuren voor de schutsluis in de Henriettewaard te Engelen.

— Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers.

De uitslag van het te Amsterdam afgelegd eindexamen is als volgt. Het diploma is toegekend aan alle candidaten, met name:

Afd. A. de dames: L. E. Beijerman, geb. te Leiden; M. C. de Brauw, alhier; G. W. I. van Doorn, te Amsterdam; E. C. Draaijer, te Deventer; J. D. Lensvelt, te Doesburg; E. H. M. Molkenboer, te Weesp; A. B. de Raaf, te 's-Hertogenbosch; M. E. Reineke, L. J. A. Veen, te Amsterdam en den heer F. A. J. Vermeulen, te Breda.

Afd. B. de heeren: J. Doets, geb. te Ilpendam en L. Streefkerk, te Naarden.

— Tot leeraar aan de Ambachtsschool te Gorinchem is benoemd de heer P. de Bruijn, te Vlaardingen.

Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen zie bijblad.

BERICHT.

Het bureau van Redactie en Administratie van „DE OPMERKER", Bouwkundig Weekblad, wordt begin Augustus a.s. verplaatst naar

Stephensonstraat 92,

'S-GRAVENHAGE.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 29 Juli 1905. No. 30.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Heydenrijckstraat 4, Nijmegen.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België. . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phœnix"*, Nijmegen.

MIDDELEEUWSCHE GEBOUWEN TE LUIK.

Wanneer men een reisje door België gaat maken met het doel, om wat van de interessante, oude bouwkunst te zien, die daar in zoo groote verscheidenheid te genieten valt, dan wordt gewoonlijk Luik niet in de eerste plaats op het programma gezet. Antwerpen, Brussel, Gend, Brugge, Oudenaerde, Yperen, deze namen doen dadelijk denken aan tal van algemeen bekende, laat ons zeggen wereldvermaarde bezienswaardigheden en monumenten van bouwkunst.

Met Luik is dit niet het geval, die naam brengt ons meer de Belgische industrie voor den geest en de namen Seraing, Chenée, Sprimont e. a. zijn daaraan onafscheidelijk verbonden, namen, die op hun beurt aan hoogovens, schoorsteenen, stoomhamers, walswerken, steengroeven, enz. doen denken, maar geenszins aan beroemde kathedralen, raadhuizen en hallen.

Dank zij de tentoonstelling mag Luik zich dit jaar in de bijzondere belangstelling van het reizend publiek verheugen en zullen ook meer beoefenaars der bouwkunst daarheen hun schreden richten, dan in andere jaren het geval is.

Behalve in de door de natuur rijk bedeelde omgeving van de oude bisschopstad, zullen deze laatsten, tot verpoozing van het altijd afmattend tentoonstellingsbezoek, in de stad zelf op architectonisch gebied tal van belangrijke monumenten kunnen vinden en wel in de eerste plaats een aantal kerken uit verschillende tijdperken, een hoogst interessant paleis enkele oude woonhuizen en verscheidene nieuwere werken die gezien mogen worden en de critek kunnen doorstaan.

Het is echter niet de moderne architectuur van Luik, die het belangrijkst is, deze staat ontegenzeggelijk bij die van Brussel en Antwerpen achter; maar in de middeleeuwsche bouwkunst van België neemt Luik een eigenaardige plaats in en is het op zich zelf voor den Noord-Nederlandschen bouwmeester een bezoek waard.

De stichting van het bisdom Luik dateert reeds uit de achtste eeuw, in 1794 werd het opgeheven en het heeft dus een goede duizend jaren bestaan.

De prins-bisschoppen behoorden tot de Duitsche rijksvorsten; de geschiedenis maakt veelvuldig gewag van botsingen tusschen de bisschoppen en hun onderdanen, in sommige tijden al even moeilijk te regeeren als de bevolking der Vlaamsche steden. In gehechtheid aan eenmaal verkregen privileges, deden de Walen voor de Vlamingen niet onder en zij ontzagen zich nog veel minder, om bij de minste aanleiding naar de wapens te grijpen. Dat de bisschoppen in hun paleis belegerd werden is herhaaldelijk voorgekomen, en evenzoo hebben zij menigmaal met hulp van vreemde vorsten hun hoofdstad moeten belegeren en de bevolking door alles behalve christelijke middelen tot reden, of beter gezegd tot onderwerping moeten brengen.

Meermalen is het water van de Maas rood gekleurd door het bloed van de slachtoffers dezer botsingen en toch niettegenstaande deze geschiedenissen van moord en doodslag heeft de stad zich ontwikkeld tot een welvarend centrum van een gebied, dat in rijkdom van voortbrengselen van ontginning van den bodem en moderne industrie in Europa door weinig streken geëvenaard wordt. De groote vlucht van de nijverheid dateert natuurlijk ook van de toepassing van stoomkracht op het bedrijf, maar de Walen hebben steeds als een arbeidzaam, intelligent en ondernemend volk bekend gestaan, Guicciardini getuigde hiervan reeds in de zestiende eeuw. Het lijdt dan ook geen twijfel of aan deze eigenschappen dankt Luik voor een groot deel wat het is, en hoe vaak de Walen ook met hun bisschoppen hebben overhoop gelegen, deze zijn niet allen tyrannen geweest, integendeel velen dezer vorsten hebben veel voor hun staat en stad gedaan en nu de oude veeten vergeten zijn, spreken de Luikenaars met dankbaarheid en eerbied de namen van Heraclius en Notgerus uit, namen die verbonden zijn aan de oprichting van tal van kerken en andere gestichten in Luik en zijn omgeving.

Onder de oudste kerken in de Belgische landen in den Frankischen tijd gesticht wordt ook genoemd die van St. Cosimus en Damianus en als stichter vermeldt de overlevering St. Monulphus bisschop van Maastricht. Het land van Luik was toenmaals een woest en boschrijk oord, de hier bedoelde kerk waarschijnlijk een zeer eenvoudig bedehuis. Toen in de achtste eeuw de bisschop St. Hubertus zijn zetel van Maastricht naar Luik overbracht en de kapel van St. Monulphus tot een bisschoppelijke kathedraal ombouwde, zal ook dit bouwwerk, alhoewel wij vermeld vinden, dat het door zuilen ondersteund werd nog niet veel te beteekenen hebben gehad. Langer dan twee eeuwen toch stond het niet.

Met de tiende eeuw, die overigens wat geheel Europa betreft bekend is als een tijd, waarin zeer weinig kerken en kloosters gebouwd zijn, begint eigenaardig genoeg, voor België en Luiksland eigenlijk eerst de stichting van dergelijke werken en de Luiksche bisschoppen Heraclius en Notger hebben daaraan een zeer groot aandeel gehad. De eerste, maar meer nog de laatstgenoemde, verre van het volksvooroordeel te deelen, volgens hetwelk met het jaar 1000 het einde der wereld daar zou zijn, beiden beijverden zich met al wat in hun vermogen was, om hun stad uit te breiden en te verfraaien en haar, evenals andere plaatsen in hun diocese, te begiftigen met tal van stichtingen zoo kerkelijke als burgerlijke en militaire.

Heraclius legde te Luik de grondslagen van drie groote kerken St. Martin (in 962), St. Paul (in 968) en St. Laurent, maar hij kon slechts de eerste voltooien; de beide anderen werden door zijn opvolger voltooid. Hij bouwde voorts de parochiekerken van St. Madeleine, St. Severin, St. Marguerite en St. Etienne.

Notger stichtte de kerken van St. Remacle, St. Croix (in 979), St. Gilles, Notre Dame aux Fonts, St. Jean (in 982), St. Denis (in 987) en St. Adalbert. Hij voltooide den bouw van de abdij van St. Laurent die van de collegiale kerk van St. Paul die door Heraclius slechts tot de hoogte der vensters was opgebouwd en omringde het nieuwe kapittelklooster van St. Laurent met een driedubbele enceinte voorzien van verdedigingstorens. Hij bouwde bovendien de collegiale kerk van het stadje Fosses en voorzag deze eveneens van een versterkte omwalling.

Maar het voornaamste bouwwerk, waaraan de naam van dezen prelaat verbonden is, was de kathedraal van St, Lambert, welke hij geheel van den grond op herbouwde op de plaats van de door St. Hubertus gestichte kerk. Begonnen in 988, duurde de bouw van deze basiliek, waarvan de pracht en rijkdom door tijdgenooten geroemd wordt, zeven en dertig jaren. Bisschop Balderic, opvolger van Notger, wijdde haar in 1015. Tot 1185 stond deze kerk; toen werd zij totaal verwoest door een verschrikkelijke brand, die dertig dagen duurde en behalve het kapittelklooster van de kathedraal, vier andere kerken, het bisschoppelijk paleis en een menigte huizen vernielde. Slechts het hoofdaltaar en eenige kerksieraden konden gered worden. Veel is overigens van deze kathedraal niet bekend, dan dat zij met lood gedekt was, twee torens had en een fraaien marmeren vloer.

Van al de in het voorafgaande genoemde kerken zijn er slechts twee, waaraan nog overblijfsels van de oorspronkelijke constructie te onderkennen zijn.

St. Jean op de Place St. Jean achter het theater, gesticht in 981 of 982, behoorde tot de weinige Romaansch-Byrantijnsche monumenten van België, naar het model van den dom te Aken, achthoekig met een koepelgewelf gedekt, met omloopende galerij en bovengalerij. Oude afbeeldingen geven een cirkelvormige buitenomtrek te zien, maar het is twijfelachtig of dit wel juist is en deze omtrek ook niet achthoekig of waarschijnlijker nog zestienhoekig geweest is. De kerk is echter in de jaren van 1754—57 geheel herbouwd, waarbij het achthoekig grondplan is aangehouden, maar een lang koor aan de oostzijde is toegevoegd. Alleen de toren uit de 12de eeuw is toen blijven bestaan evenals de kloostergang, die uit de 14de eeuw dagteekent.

De tweede kerk waarvan hier sprake is, St. Denis, staat eveneens niet ver van de Place du Théatre meer oostwaarts. De toren en het hoofdschip dateeren van den oorspronkelijken bouw van 987. De breede toren is een massief en ruw stuk werk, meer aan een oude vestingtoren dan aan een kerktoren doende denken, tenzij aan die eigenaardige soort kerktorens, zooals men er ook een aan de O. L. Vrouwekerk te Maastricht aantreft en die, naar wordt verondersteld, ook werkelijk als verdedigingstorens hebben moeten dienst doen. Het koor en dwarsschip zijn in de tweede helft der 15de eeuw omgebouwd; de zijschepen zijn van nog later datum, gedeeltelijk uit de 18de eeuw, toen het inwendige ook een algeheele transformatie heeft ondergaan, zoodat het in de thans vijfschepige kerk moeilijk is zich een denkbeeld van den oorspronkelijken aanleg te vormen.

De zooeven genoemde Place du Théatre is zoo ongeveer als het centrum van de stad Luik te beschouwen; vandaar bereikt men, over de Place Verte gaande, de Place St. Lambert, die aan de Noordzijde door den langen gevel van het Palais de Justice, het oude bisschoppelijke paleis wordt afgesloten.

Hier stond tot 1794 de hoofdkerk van het bisdom de kathedraal van St. Lambert, een der voornaamste vroeg-gotische monumenten van België, waarvan de bouw in 1183 of 1185 onmiddellijk na den straks gemelden stedenbrand ter hand genomen werd. De bouw duurde ongeveer zeven en zestig jaren en toen kon nog van voltooiing eigenlijk geen sprake zijn, omdat het koor volstrekt niet volgens het oorspronkelijk plan werd uitgevoerd, maar minstens een dertigtal Meters korter, dan in verhouding tot de lengte van het schip gewenscht zou zijn geweest. De geheele kerk verkreeg nu een lengte van ongeveer

95 Meters, het hoofdschip met de zijbeuken was ongeveer 52 M. lang en 29 M. breed en had veertien kruisvormige pijlers met attische basementen en knopkapiteelen, die echter in de zeventiende eeuw door pleisterwerk in de vormen van dien tijd verknoeid werden. Boven de spitsbogen van het middenschip was een triforium met cylindrische kolonnetten en lancetvormige bogen. De vensters daarboven waren driedeelig ingedeeld door lancetbogen. Hoofdschip en zijbeuken waren met verhoogde gewelven met ribben afgesloten. Tien kapellen waren aan de zijbeuken aangebouwd, allen in lateren tijd, de architectuur dezer kapellen moet, wat de wanden en gewelven betreft, een groote verscheidenheid en rijkdom van vormen hebben vertoond.

Het koor der kerk begon niet zooals gewoonlijk achter het transept, maar daar waar het transept begon. Het was, zooals reeds werd opgemerkt, niet groot, de kooromgang was nog geen 5 M. breed; het koor had fraaie rayonnant venstertraceeringen en een roosvenster in z.g. flamboyantstijl.

Van buiten vertoonde de kathedraal contreforten aan de zijschepen en dubbele steunbogen aan het hoofdschip en koor, evenwel van een zware en weinig elegante constructie. De muren aan den voet van het dak waren bekroond door een bronzen balustrade met spitsboogopeningen, die van de zijschepen hadden steenen balustrades met vierbladopeningen.

Twee vierkante torens met lage afdekking flankeerden den westgevel, zij hadden drie vensterverdiepingen; de onderste met drie kleine vensters, de bovenste met twee grootere gekoppelde vensters, de middelste met een groot driedeelig venster aan elke zijde. Aan het zuidertransept was een hooge vierkante toren aangebouwd, begonnen in 1392 en gedekt door een hooge achthoekigen houten spits met vier spitse hoektorentjes.

De kathedraal van St. Lambert had geen ingangen aan den westgevel, maar twee fraaie, diepe portalen met rondbogen afgesloten aan de zijschepen achter de westelijke torens aansluitende.

Van deze ingangen was vooral de noordelijke van 1275 merkwaardig wegens den grooten rijkdom aan beeldhouwwerken, voor het meerendeel werken van Lambert Zutman, een Luiksch beeldhouwer uit de 16de eeuw. Daarboven was een fraai roosvenster, geschenk van een kanunnik, Gerard van Luxemburg, die in de 13de eeuw leefde.

Het zuiderportaal was eenvoudiger in zijn architectuur.

De kathedraal had twee kloostergangen in eenvoudige gothische vormen uitgevoerd, de eene rondom het koor, de andere voor de kerk bij wijze van een atrium. Dit atrium betrad men door een portaal, nog rijker in détails dan het zooeven genoemde noorderportaal. Dit portaal was gebouwd naar teekeningen van twee kanunniken, Bouchard en Guillaume, beroemde architecten uit de 13de eeuw.

Van al die heerlijkheid is niets meer op de Place St. Lambert te vinden. De woedende Sansculotten van 1794 hebben in naam van vrijheid, gelijkheid en broederschap de kathedraal van St. Lambert vernield op een wijze, dat aan herstellen niet te denken viel, veertien jaren later in 1808 werd de ruïne tot den grond afgebroken. Een mooi ruim plein is daardoor ontstaan maar Luik werd daardoor voorgoed beroofd van zijn merkwaardigste monument van kerkbouw, ook daarom merkwaardig, omdat het, naar als vrij zeker kan worden aangenomen, stond op de plaats waar St. Monulphus het kleine „kapelleke" stichtte, dat als oorsprong der stad Luik kan worden beschouwd.

Gelukkig bezat Luik in zijn collegiale St. Paulskerk een gebouw, dat waardig was tot kathedraal te worden verheven en dan ook sedert het einde der 18de eeuw als zoodanig dienst doet.

Deze kerk staat met haren Noordelijken gevel aan de Place de la Cathédrale, vroeger Place St. Paul tusschen de Boulevard d'Avroy en de Rue de l'Université.

Volgens sommigen door Notgerus, volgens anderen door Heraclius in 968 gesticht is deze kerk, evenals St. Lamberts omstreeks 1200 in vroeggothischen stijl herbouwd, zij is even groot als de oude kathedraal was, regelmatiger van aanleg en in vele opzichten fraaier.

Het schip van deze basiliek is imposant door zijn goede verhoudingen en de zuiverheid zijner architectonische vormen. Het schip is ongeveer 65 M. lang en van de zijschepen gescheiden door ronde kolommen met knopkapiteelen en ronde basementen. Een triforium met driebladbogen loopt onder de vensters van het middenschip, die van flamboyant traceeringen voorzien zijn. Deze vensters zijn waarschijnlijk, evenals de kapellen aan de zijschepen, in 1528 of 29 toen men de gewelven van de kerk vernieuwd heeft, eveneens vernieuwd. *(Wordt vervolgd.)*

KARAKTER IN ARCHITECTUUR.

(Bij de Plaat).

Enkele weken geleden publiceerde de Deutsche Bauhütte kort na elkander twee teekeningen van den architect O. Lietz, op talentvolle wijze weergevende twee kleine raadhuizen van ouden datum, het eene in Frankrijk aan de oevers van de Loire te vinden het andere in het hart van Duitschland.

Het karakter van deze eenvoudige, maar daarom niet minder belangrijke bouwwerken is in die teekeningen zoo goed uitgedrukt, dat wij, om het nog meer tot zijn recht te doen komen, ze naast elkander plaatsten en op verkleinde schaal reproduceeren. Bijzonder sterk komt daardoor ook uit het verschil van opvatting, bij overeenkomst in de bestemming van het gebouw, maar verschil van nationaliteit, en in verband hiermede het verschil voortvlociend uit het materiaal, in Frankrijk de mooie bouwsteen, zich leenend tot een rijke en fijne bewerking maar ook in het vlakke quaderwerk zoo goed uitkomend, in Duitschland het hout en zijn toepassing bij den vakwerkbouw.

Maar het materiaal doet niet alles. Het karakter van een bouwwerk wordt bepaald door een menigte factoren, die niet allen even gemakkelijk te omschrijven zijn.

Het Fransche raadhuisje staat dicht bij een van de beroemde kasteelen van de Loire-streek en in figuurlijken zin staat zijn architectuur zeer dicht bij, die van de kasteelen van het begin der 16de eeuw. Het kon een paviljoen of een dependance van zulk een kasteel zijn.

De massieve steenarchitectuur, doet ons van zelf denken aan het feodale régime, dat in Frankrijk zoo lang het geheele nationale leven beheerscht heeft. Geen gezag uit het volk zelf voortgekomen, door het

volk zelf gekozen, maar een regeerende aristocratie, heeft dit raadhuis gebouwd; of misschien ook een gezag wel uit de burgerij voortgekomen, maar zich aanmatigend de rechten der aristocratische landheeren, aannemend de allures van den ouden adel, zich retireerend in zijn „hotel de ville".

Van heel wat anders spreekt ons het schilderachtige raadhuisje van Michelstadt met zijn open hal in het front, zijn solied burgerlijke architectuur, die meer iets landelijks heeft, dan dat zij aan een forteres of aan een paleis doet denken. Hier is de oud-Germaansche traditie, aan het woord, de vrijgeboren burger voelt zich hier op zijn gemak en al zetelen ook de vroede mannen op de verdieping en voelen zij zich ook dientengevolge hoog onder hun medeburgers, deze laatsten betreden zonder schroom hun raadhuis, den zetel van het door henzelf ingesteld en niet van hoogerhand opgedrongen gezag. En wanneer men nu van de hoofdvormen tot de détails afdaalt kan men ook daarin typische karaktertrekken ontwaren en springt alweder het verschil tusschen de fijne aristocratische vormen van het Fransche monumentje en de landelijke eenvoudige van het Duitsche in het oog.

Beide gebouwtjes hebben het hooge leiendak, maar hoe geheel anders werken in verband hiermede, de elegante lucarnes, in het Fransche gebouwtje, tegenover de spitsen der hoekerkers en het aardige dakruitertje in het Duitsche.

Het zou weinig moeite kosten om meer voorbeelden nevens elkander te stellen, die tot vergelijkende studie van het karakter in de architectuur zouden kunnen dienen.

Plaatste men b.v. een klein Nederlandsch of Italiaansch raadhuis naast voorbeelden als deze, dan zou men weder geheel andere trekken en trekjes kunnen opmerken en zoo tot de kennis van de typische kenmerken van de architectuur van verschillende volken en tijden kunnen komen.

Het spreekt van zelf, dat men zich dan niet moet bepalen tot een vluchtige beschouwing, zooals wij hier geven en voor een dieper gaande studie verdient ook de beschouwing der monumenten in natura verre de voorkeur boven die van afbeeldingen, in hoe groote verscheidenheid en hoe fraai uitgevoerd die ons ook ten dienste mogen staan. De kleur doet ook zooveel bij aan den indruk, die men van een bouwwerk krijgt; dit wordt men eerst gewaar, wanneer men er voor staat.

En dan is er nog iets. Indien men het karakter van een bouwwerk goed wil leeren kennen, moet men het teekenen. Doet men dit, dan ontgaat ons niets en men leert het karakter ook weergeven.

Het teekenen van oude bouwwerken naar de natuur, het maken van reisschetsen lijkt door verschillende oorzaken tegenwoordig wat in discrediet te zijn geraakt.

Toch is er geen betere oefening voor oog en hand, de beide gereedschappen, die de architect het meest noodig heeft, en er is ook haast geen prettiger bezigheid, wanneer men er den tijd voor heeft, maar betaald wordt het werk niet, althans niet in klinkende munt.

Men moet zijn loon vinden in de groote satisfactie die het geeft, en in hetgeen men er uit leeren kan en dat is niet weinig.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De vergadering van de Vakafdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw, welke 8 Juli j.l. te Amersfoort is gehouden, en waarvan wij wegens plaatsgebrek eerst heden melding maken, werd, bij afwezigheid van den voorzitter, gepresideerd door den heer Haitink.

Na afdoening van verschillende huishoudelijke werkzaamheden werd gediscussieerd over de in een vorige vergadering gehouden voordracht van den heer Eeuwens over centrifugaalpompen, in het bijzonder de hoogedrukpompen. De heer N. C. A. Verdam trad daarbij nog in een meer uitvoerige beschouwing van een bepaald systeem van hoogedrukpompen, dat zich zeer onderscheidt van alle andere constructies, namelijk een complex, bestaande uit een de Laval Stoomturbine direct gekoppeld met twee pompen, de eerste met zeer kleine afmetingen en hoog toerental gekoppeld met de turbine-as, de tweede met grootere afmetingen en lager toerental, en direct gekoppeld met de langzamer loopende wisselwiel-as. Een dergelijke combinatie moet zich onderscheiden door buitengewoon geringe afmetingen en gewichten, terwijl het rendement zeer gunstig kan uitvallen. Na een meer gedétailleerde beschrijving van eenige zoodanig uitgevoerde constructies deelt spreker nog mede, dat dergelijke hoogedruk centrifugaalpompen veel toepassing vinden in mijnen. Een nadeel van een dergelijke inrichting is natuurlijk, dat men een zeer lange stoomleiding noodig heeft en de afkoeling van den stoom zooveel mogelijk moet tegengaan. Het is daarom mooier om in dergelijke gevallen electromotor centrifugaalpompen toe te passen, welke van geheel gelijke constructie als de zooeven vermelde pomp, worden geconstrueerd voor directe koppeling met electromotoren.

Ook was in deze vergadering aan de orde de discussie over de geruimen tijd geleden gehouden voordrachten over zuiggasinstallatie. De uitvoerige discussie werd ingeleid door den heer Dufour, die de ondervonden bezwaren mededeelde betreffende de krachtgasmachine, eenige jaren geleden in gebruik genomen voor de electrische verlichting van het station te Arnhem. Het schoonhouden van de pijpen is gebleken een groote moeilijkheid op te leveren, hetgeen samenhangt met het groote waterverbruik door de scrubbers, terwijl bij vermindering van den watertoevoer groote kans ontstaat, dat het gas vuil wordt. Bij de stoommachine bestaan die bezwaren niet, en is er een ondichtheid in de geleiding, in den zuiger, dan staat de krachtgasmachine ineens stil. Op grond van deze ondervinding is dan ook voor volgende gelegenheden besloten om voor de electrische verlichting weder locomobielen te nemen.

Uit de verdere discussie blijkt in het algemeen, dat de factoren, die zich hierbij vooral doen gelden, zijn de prijs van het water en de kwaliteit van de te gebruiken kolen; behoeft men met het eerste niet zuinig te zijn en zijn de laatste van de uitstekendste hoedanigheid, dan verdwijnen de bezwaren wel, maar daarmede ook het voordeel tegenover andere installaties, zoodat men met verlangen in afwachting blijft van nadere gegevens betreffende de bedrijfszekerheid en de kosten van het bedrijf, speciaal ook van de zuiggasinstallatie der electriciteitsfabriek van de Maatschappij Zeebad Scheveningen, temeer waar soortgelijke installatie nog van veel duisters is omhuld te achten. Bovendien deelde de heer Schlusen nog mede, dat ook ter voorkoming van hinder van rook een zuiggasinstallatie niet noodzakelijk te Scheveningen had behoeven te worden gekozen, omdat stookinrichtingen zijn aan te brengen, waarmede een rooklooze verbranding is gegarandeerd.

Bij den aanvang van de voordrachten is allereerst

DE GROOTE ZAAL VAN 'T STADHUIS,
naar SCHEPENS-KAMER te zien:

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
40e jaargang N°25

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

aan het woord de heer C. F. Stork, tot het doen van een mededeeling over een interessante stoommachine-brekage, de vermoedelijke oorzaak daarvan en de uitgevoerde herstelling. Dit onderwerp betrof alzoo in hooge mate bijzonderheden uit de praktijk, uit den aard der zaak zich minder leenende tot mededeeling hier ter plaatse. Het geval betrof een door waterslag aan de achterzijde van den lagendruk cylinder van een groote stoommachine veroorzaakte catastrophe. Uit de uitvoerige discussie welke hierop volgde en waarbij aan de firma Stork hulde werd gebracht voor de mededeeling nu eens niet van de deugden van een fabrikaat, maar ook van een wenschelijk gebleken verandering, werden verschillende ongevallen als gevolg van waterslag besproken en bleek in het algemeen, dat behalve het aanbrengen van balanceerende zelf-keerende waterkleppen, vooral ook het aanbrengen van den injectie-regelaar binnen het bereik van den machinist de voorkeur zal verdienen.

In de tweede plaats hield de heer J. de Kuyser een voordracht over stoomturbines. Spreker gaf een beknopt overzicht van de tegenwoordig ter markt zijnde turbinesoorten, en van de problemen, welke zich bij den bouw dezer werktuigen voordoen, waarbij hij komt tot de volgende conclusies. In het algemeen zijn de voordeelen van deze machines: 1e. dat de fundeering zeer licht kan zijn, doordien hierop geen krachten van heen- en weergaande massa's werken; 2e. dat de bediening zeer eenvoudig wordt doordien het smeren der kussenblokken automatisch geschiedt, waardoor ook het verbruik van smeermiddelen zuiniger wordt, terwijl deze automatische smering, gepaard met de afwezigheid van zuigerstangen met pakkingbussen, maakt dat de turbine zeer gemakkelijk is schoon te houden; 3e. dat de afgewerkte stoom geen olie bevat, door afwezigheid van inwendige smering en het condensaat dus direct voor ketelvoeding kan worden gebruikt; 4e. dat de regeling buitengewoon nauwkeurig is, zoodat bij plotselinge belasting of ontlasting het aantal omwentelingen slechts een oogenblik 1 pct. varieert om onmiddellijk weder normaal te worden; 5e. dat door de regelmatig roteerende beweging het slingeren bij parallelbedrijf van wisselstroomgeneratoren niet kan optreden; 6e. dat de ingenomen ruimte veel kleiner is dan bij zuigerstoommachines. Daartegenover kunnen deze werktuigen worden geacht in het algemeen te hebben het nadeel: 1e. dat voor riembedrijf eener fabriek het aantal omwentelingen te groot is, waaraan natuurlijk niet is tegemoet te komen, terwijl ook voor dynamo's het aantal omwentelingen rijkelijk hoog is, daar het veel ervaring kost om voor 2000 à 3000 omwentelingen gelijkstroomdynamo's van grootere vermogens te vervaardigen, welk bezwaar echter bij wisselstroomdynamo's weer minder bestaat; 2e. dat de snelheid van den stoom zoo wordt uitgeput, dat de afgewerkte stoom het water, dat in de turbine ontstaat, niet kan medevoeren naar den condensor over een geringe hoogte, aan welk bezwaar echter wel is tegemoet te komen; 3e. dat bij optredende sterken tegendruk de schoepen breken, welk bezwaar door een gewijzigde constructie ook nog is te verminderen. Tenslotte behandelt spreker nog een voor den practicus zeer belangrijke kwestie, namelijk het stoomverbruik, op welk punt hij in zijne algemeene beschouwingen komt tot de conclusies: 1e. dat de tegenwoordige stoomturbines zich in stoomverbruik met de beste en zuinigste zuigermachines kunnen meten; 2e. dat het stoomverbruik der verschillende soorten niet belangrijk verschillend is, en het thermo-dynamisch nuttig effect bij alle ongeveer 0.55 tot 0.58 bedraagt, zoodat nog veel verbeteringen moeten worden aangebracht voor het nuttig effect van bijna 0.8 der waterturbines is bereikt; 3e. dat de keuze uit de ter markt zijnde turbinesoorten minder wordt bepaald door het stoomverbruik dan wel door het vertrouwen, dat men in de practische uitvoering stelt, waarbij natuurlijk de Laval- en Parsons-turbines door hunne jarenlange ervaringen in het voordeel zijn.

Wegens het late uur, met het oog op het nog resteerende gedeelte van het programma, wordt besloten de discussie over deze voordracht aan te houden tot een volgende vergadering.

Eindelijk is nog aan het woord de heer H. Stolp, die een inleiding geeft tot het bezoek aan de wagenwerkplaats der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, welk bezoek na de vergadering wordt gebracht.

Tot nieuwe bestuursleden zijn gekozen: als voorzitter de heer J. H. Beucker Andreae, en tot commissaris: de heer A. van Gelder, in de plaats van de aftredende en niet-herkiesbare bestuursleden: R. Witte, wien een telegram van hulde en beste wenschen werd gezonden, en S. van Veen.

Na het bovenvermeld bezoek begaf men zich per trein naar Baarn, waar met een gemeenschappelijk diner het vereenigingsjaar 1904—1905 werd besloten.

VARIA.

VUILVERBRANDING.

Het huisvuil is wegens zijn samenstelling eene uit een gezondheidsoogpunt hoogst bedenkelijke stof, vooral door de aanwezigheid van organischen afval. Het moet daarom zoo snel mogelijk niet alleen van de woningen verwijderd worden, maar ook onschadelijk gemaakt. In Duitschland en Nederland heeft men bijna overal buiten de steden vuilnisbelten, die zeker niet gezond kunnen genoemd worden en bovendien wanneer de uitbreiding der stad deze verzamelplaatsen nadert, verderop verplaatst moeten worden, wat veel geld kost. Proefnemingen waarbij de in het vuilnis aanwezige stoffen gesorteerd worden en verschillend aangewend, hadden geen voldoend resultaat.

In Engeland is men nu sedert een dertigtal jaren bezig, om het vuil door vuur te vernietigen. Het vuil bevat ongeveer $^1/_3$ van zijn gewicht aan brandbare stof, zoodat het zonder toevoeging van steenkool verbrandt. Wegens de bijzondere samenstelling van het vuil, moeten evenwel afzonderlijke ovens voor de verbranding gebruikt worden. De groote hoeveelheid anorganische stoffen geeft aanleiding tot veel slakkenvorming, terwijl de aanwezigheid van een groot percent zeer fijne bestanddeelen het vuur zoude verstikken, zoodat eene verbranding, met vlakke weinig dikke lagen, onder toevoer van zeer veel verbrandingslucht noodig is. Een zeer uitgebreid rooster en een groot afvoerkanaal is dus een vereischte. Ook moeten telkens de slakken verwijderd worden, zoodat meerdere ovens intermitteerend gebruikt worden.

Dat het vuil soms zeer vochtig is, kan natuurlijk ook hinderlijk zijn, waarom aan den oven een voorwarmer verbonden is, waar het vuil door het vuur uit den oven zelve eerst gedroogd wordt. De zeer kwalijk riekende hierdoor ontwikkelde dampen, worden in het vuur geleid en mede verbrand.

Zulk een huisvuilverbrandingsoven is voor het eerst gebruikt in 1876 door A. Freyer te Manchester, hij

had een zeer groot succes, doch daar de verbranding der droogdampen niet volkomen was, bleken de uit den schoorsteen afgevoerde gassen lang niet reukeloos.

Door kunstmatigen toevoer van verbrandingslucht, en daardoor verkregene hoogere temperatuur van 600 gr. C. tot 1200 gr. C. gelukte het echter naderhand ook dit euvel geheel te verhelpen. Deze verhooging der verbrandingstemperatuur had bovendien het nuttige gevolg, dat men die warmte gebruiken kon voor het verhitten van stoomketels, en dit vormde feitelijk het groote succes, want de moderne vuilverbranders zijn nu niet alleen vernietigingstoestellen, maar krachtontwikkelaars geworden, waarbij vuil in plaats van kool den ketel verhit.

In Engeland wordt de hiermede ontwikkelde stoom gebruikt voor wasch- bad- en desinfectieinrichtingen, voor de verwarming van publieke gebouwen, voor kanaal- of water-afvoer bedrijf, en in de eerste plaats voor de opwekking van electriciteit.

Daar de tegenwoordige verbrandingsovens absoluut geen last aan de omgeving veroorzaken, plaatst men ze in de centra der steden, waardoor het vuilnistransport tot een minium teruggebracht wordt. In Engeland liggen 94 pct. dezer inrichtingen in de onmiddelijke nabijheid der bebouwde kom.

Het groote hygiënische en wetenschappelijke gevolg dezer vuilverbranding in Engeland heeft dan ook gemaakt, dat er bijna geen stad van boven de 10.000 inwoners is, die niet een of meerdere zulke inrichtingen bezitten.

Hetgeen na de verbranding overblijft, bedraagt ongeveer 60 pct. van het gewicht van het vuil, en bestaat hoofdzakelijk uit slakken, die gebruikt worden, wanneer ze verbrijzeld zijn, al naar de grootte der stukken, voor wegverharding, of betonvorming. Fijngemalen, verkrijgt men na toevoeging van kalk een zeer goede hydraulische mortel. Ook vervaardigt men er tegels en platen van.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— De tentoonstelling, te Milaan 1906, ter gelegenheid van de feestelijke opening van de Simplon tunnel, belooft zeer belangrijk te worden. Het Italiaansche gouvernement heeft daarvoor beschikbaar gesteld een som van 500,000 fr., en heeft het hoofdcomité gemachtigd eene loterij te organiseeren, tot een bedrag van 3 millioen francs. Bovendien stelt de koning van Italië, onder wiens hooge bescherming de tentoonstelling staat, eene som van 100,000 fr. disponibel.

Het ligt voorts in de bedoeling van den Italiaanschen minister van landbouw, om langs wetteljken weg voor den duur der tentoonstelling eene tijdelijke garantie te verzekeren aan den industrieelen eigendom van die voorwerpen, die niet speciaal mochten zijn gebreveteerd; alvorens naar de tentoonstelling te worden verzonden.

Deze garantie dient ter bestrijding van oneerlijke concurrentie en heeft voor exposanten nog dit voordeel dat zij alleen dan een brevet behoeven aan te vragen, wanneer het nut en de verdienste van bedoelde voorwerpen zullen zijn erkend.

Het hoofdcomité wil het daarheen leiden, dat de tentoonstelling op den datum van opening geheel gereed zij, en er wordt dan ook met groote voortvarenheid gewerkt aan de oprichting van de noodige gebouwen.

Gehoopt wordt dat Nederland op deze tentoonstelling, evenals op die te Turijn in 1902, een waardige plaats moge innemen, mast andere mogendheden.

— Het havenbestuur te Genua zal binnenkort een prijsvraag uitschrijven voor een ontwerp voor de vergrooting van de haven van Genua, waarvan de kosten worden begroot op 9,611,000 lire.

— Ongeveer twee jaren geleden is in Engeland een naamlooze vennootschap opgericht met een kapitaal van 300,000 p. st., waarvan echter nog lang niet de helft gestort is, teneinde aan te koopen een terrein van 3800 acres, nabij Hitchin in Hertfordshire, aan den Great Northern Spoorweg gelegen, 32 E. mijlen benoorden Londen, om daarop te stichten de eerste tuinstad in Engeland.

Deze tuinstad, welke nu in wording is, heeft den officieelen naam Letchworth gekregen, naar dien van een kasteel in den aanvang der zeventiende eeuw door Sir William Lytton aldaar gebouwd. De naam is ontleend aan het Angelsaksisch en beteekent „de hoeve aan het stroompje."

Honderd bouwmeesters zijn sinds eenigen tijd bezig met het oprichten van gebouwen en woonhuizen voor eigen rekening op terreinen, welke zij van de maatschappij gepacht hebben, want laatstgenoemde bepaalt zich tot het verpachten van terreinen, en tot het controleeren der particuliere ondernemers, opdat Letchworth, hetwelk eventueel een 35,000 inwoners zal kunnen herbergen, verrijze overeenkomstig de oorspronkelijke plannen, rondom een centraal, groot plein, waaruit straalsgewijze breede straten loopen. Letchworth krijgt naderhand een eigen spoorzijlijn van Hitchin; de Great Northern is al bezig met den aanleg ervan en met den bouw van het station binnen de tuinstad. Op het oogenblik moeten de bezoekers van Hitchin nog erheen wandelen of rijden.

Letchworth zal winkels en de gebouwen eener gewone stad bezitten, ook fabrieken, doch deze mogen niet gebouwd worden binnen de eigenlijke woonstede.

Van deze proefneming hangt zeer veel af. Slaagt zij, dan zullen wij ongetwijfeld ettelijke nieuwe tuinsteden, in de buurt der grootere plaatsen van Engeland, zien verrijzen.

— Westminster Abdij is, zooals algemeen bekend, het Engelsche Pantheon. Maar deze begraafplaats met monumenten voor Engeland's groote mannen — of hen, die er een tijdlang voor gegolden hebben — begint meer dan vol te raken. En zoo is het Lagerhuis voor een netelige kwestie geplaatst. De openbare meening wenscht, dat een monument in Westminster Abdij zal worden opgericht voor Lord Salisbury. Maar waar is de vraag. Vooral in de 18de eeuw zijn de deken en het kapittel der aloude historische abdij zoo vrijgevig geweest met het beschikbaar stellen van graven in de kerk, dat er thans geen ruimte meer is voor werkelijk groote zonen van het Britsche rijk. Vanzelf heeft zich toen de vraag voorgedaan of men niet een aantal der bestaande monumenten kon opruimen om plaats te maken voor de standbeelden van dooden, wier verdiensten jegens het vaderland nog grooter waren. Een der eerste gedenkteekenen, die daarvoor in aanmerking komen, is dat van een zekeren kapitein Cornewall, een zeeofficier uit de 18de eeuw, die zijn monument in Westminster Abdij meer dankt aan de toeschietelijkheid van het toenmalige kerkbestuur dan aan groote daden. Het voorstel is nu, dat kapitein Cornewall plaats zal maken voor Lord Salisbury.

Het spreekt vanzelf, dat zulk een voorstel bij sommigen groot verzet ontmoet, hetzij om redenen van piëteit, behoudzucht als anderszins. Sir Elliot Lees heeft zich in het Lagerhuis tot tolk gemaakt van dezen en den wensch uitgesproken, dat geen gedenkteeken uit Westminster Abdij zou worden verwijderd zonder goedkeuring van het Parlement. Vermoedelijk zal er een gezaghebbende commissie worden benoemd, die zal hebben na te gaan welke monumenten kunnen worden opgeruimd om de eenvoudige reden, dat zij nooit in Westminster Abdij hadden moeten worden geplaatst. Met wijlen kapitein Cornewall zullen er dan waarschijnlijk heel wat gaan. N. R. Ct.

— Te Frankfort a/d. Main zal het stedelijk bestuur voor den zangwedstrijd van 1907 een feestzaal doen bouwen met 25,000 zitplaatsen, waarvan de kosten op 3 tot 4 millioen M. geraamd worden. Dit zal de grootste zaal van Duitschland zijn.

BINNENLAND.

Amsterdam. Op 16 September e.k., zal ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het genootschap Architectura et Amicitia, op den Amstel tusschen de Hoogesluis en de nieuwe Amstelbrug een waterfeest worden georganiseerd van verlichte vaartuigen. Voor deze feestviering is reeds de medewerking verzekerd van de Amsterdamsche roei- en zeilvereeniging de Hoop. De artistieke krachten, waarover Architectura et Amicitia beschikt, zijn bereid voor de illuminatie der oevers en bruggen de noodige hulp te verleenen, zoodat met grond kan worden verwacht, dat een schoon geheel zal worden verkregen. Er zullen prijzen worden uitgeloofd voor de volgende rubrieken: 1e. voor het schoonst verlichte zeilvaartuig (behalve de A B C groep); 2e. voor het schoonst verlichte vaartuig der A B C groep; 3e. voor de schoonst verlichte wherry; 4e, voor het schoonst verlichte vaartuig, niet vallende in de rubrieken 1, 2 en 3.

— De cursus 1905 van de Kunstnijverheid-teekenschool „Quellinus" is thans gesloten. In de zalen van de teekenschool werden weer de werkstukken en teekeningen geëxposeerd van de leerlingen der verschillende afdeelingen en van het, die met gunstig gevolg het eindexamen hebben afgelegd. De geheele expositie legde wederom getuigenis af van vlijt, ijver en aanleg der leerlingen en toewijding van de leeraren. De afdeeling voor lithographie werd in het afgeloopen jaar uitgebreid.

Delft. Dezer dagen is alhier aangekomen het marmeren grafmonument voor Koning Willem I, in 1846 door den Belgischen beeldhouwer G. Geefs vervaardigd, dat geplaatst is geweest in het Rijksmuseum te Amsterdam, doch op verlangen van H. M. de Koningin thans geplaatst zal worden in de Nieuwe Kerk te Delft, de begraafplaats van de Vorstelijke Familie.

Het monument is een fraai stuk werk; op een liggenden leeuw, ter levensgrootte, rust de eveneens levensgroote gestalte van Willem I. In de rechterhand houdt Z. M. den scheptер, terwijl de koninklijke kroon een plaats heeft aan de voeten des konings.

Een plechtige onthulling van dit gedenkteeken zal vermoedelijk na de geheele opstelling plaats vinden.

's-Gravenhage. De jury voor de Internationale Prijsvraag van het Vredespaleis zal bestaan uit den voorzitter van het bestuur der Carnegiestichting en de architecten: Th. E. Collcutt, Londen; dr. P. J. H. Cuypers, Roermond; Geh. Ober-Hof-Baurat Ihne, Berlijn; prof. K. König, Weenen; Ninénot, Parijs; prof. W. R. Ware, Milton (Massachusets).

Haarlem. De heer Pool, ingenieur aan de St. Maartenfabrieken, heeft zich bij de Kamer van Koophandel beklaagd over het niet bestaan van een wet tot verdediging van den industrieelen eigendom, waardoor het mogelijk is dat vele voorwerpen, op de fabrieken gemaakt, straffeloos door anderen op ondegelijke wijze worden nagemaakt en in den handel gebracht.

Ter-Neuzen. De staalfabrieken alhier, waarin nog nimmer gewerkt werd, zullen thans door den nieuwen eigenaar — den Heer Boël, te la Louvière — spoedig in werking gebracht worden. De Heer Boël is voornemens alles op grootsche wijze in te richten en electriciteit als beweegkracht te gebruiken.

Naar gissing zullen ongeveer 800 arbeiders daar werk vinden.

Zou er werkelijk van deze reeds eenmaal mislukte onderneming nog wat terecht komen?

PERSONALIA.

— Dezer dagen slaagde te Aken aan de polytechnische Hoogeschool in 't examen voor gediplomeerd electrotechnisch werktuigkundig ingenieur de heer D. Houtman te 's-Gravenhage.

— Aan de Technische Hoogeschool te Karlsruhe zijn alle Hollandsche candidaten bij het eindexamen voor electrotechnisch ingenieur geslaagd, zijnde de heeren H. R. Arntzenius, J. J. B. J. Bouvy, A. van Deinse, W. van Deinse, Dros, Göllner, ten Hoopen, jhr. A. S. C. Stoop, J. Thierens, allen gediplomeerd aan de P. S. te Delft.

— Te Roermond is plotseling overleden de heer P. J. van den Broek, opzichter van den provincialen waterstaat.

— Tot tijdelijk directeur der gemeente-gasfabriek te Sappemeer is benoemd de heer K. Brink van Winschoten.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de teekenschool te Varsseveld (Geld.) is benoemd de heer J. van Pagé, te Middelburg.

— Tot tijdelijke leeraren aan de Burgeravondschool te Middelburg worden voorgedragen:

Voor vakteekenen voor timmerlieden, P. C. de Does, hoofdopzichter bij de gemeentewerken; voor handvakteekenen W. K. Kuiler, onderwijzer aan een lagere school; voor vakteekenen, rechtlijnigteekenen en materialenkennis voor smeden E. Bouma, onderwijzer aan de ambachtsschool; voor vakteekenen en materialenkennis voor timmerlieden. J. A. L. Boumans, onderwijzer aan de ambachtsschool; voor vakteekenen en materialenkennis voor meubelmakers H. van Diffelen, meubelmaker; voor vakteekenen en materialenkennis voor ververs J. H. Vervenne, schilder; voor de beginselen der werktuigkunde P. W. van Milaan, hoofd eener openbare school.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-Teekenaar terstond te Amsterdam. Br. onder no. 30, W. Keijser, Boekhandelaar, 1e Helmersstraat 83a, A'dam. (1)

— Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in dit no. (1)

— Leeraar in het Handteekenen aan de Teekenschool te Edam. Jaarwedde f 600. Akte M. 1 vereischt, akte O. aanbeveling. Cursus van 1 September tot 1 Mei. Sollicitatiën op zegel vóór 31 Juli a.s. aan B. & W. (1)

— Bouwkundig Opzichter aan een groote fabriek voor vast. Salaris naar bekwaamheid. Brieven letters I. W. S., aan het Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar te Rotterdam. (1)

— Jong Teekenaar ook voor eenvoudig kantoorwerk. Br. lett. F K 62, N. v. d. D. (1)

— Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Brieven letter I. D. Algem. Adv.-Bur. A de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Opzichter-Architect van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland. Salaris f 1500 per jaar, vrij wonen in het Gemeentelandshuis te Edam, vrij vuur en licht en vergoeding van reis- en verblijfkosten voor de inspectie. Bekendheid met Polderzaken vereischt. request op zegel vóór 24 Augustus aan den Secretaris Mr. M. E. J. J. van Lith de Jeude te Alkmaar. (1)

— Machine-teekenaar aan de Machinefabriek van de Firma D. Goekoop Jr., te Amsterdam. Aanbiedingen schriftelijk. (1)

— Teekenaars bekend met chromolitografie. Br. lett. V E 148, Nieuws v/d Dag. (1)

— Teekenaar tegen 1 October a.s. voor de leiding van een Machinereparatie-werkplaats en genegen voor den verkoop te reizen. Salaris f 100 p. m. Brieven lett. U. D. 147, N. v. d. D. (1)

— Ingenieur of Werktuigkundige, aan een Technisch Bureau. Brieven onder No. 21718, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Volontair aan een kleine Gasfabriek in Z.-H. Brieven onder No. 21758, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundige, bij een aannemer te Rotterdam. Brieven, No. 21922, aan de N. Rott. Courant. (1)

— Volontair en een Aank. Teekenaar bij een Architect. Br. N V 210, Haverman's Adv.-Bureau, Ferd. Bolstraat 111, Amsterdam. (1)

— Assistent in de afdeeling waterbouwkunde der Technische Hoogeschool te Delft. Jaarwedde f 1200, met 1 September a.s. Zich vóór 1 Augustus a.s. aan te melden bij den secretaris van curatoren der Hoogeschool te Delft. (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel 46, Utrecht.

14 Bouwk. Opz.-teek., 20—46 j., *f* 45—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. Opz.-Uitv. 30—56 j., *f* 100—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., *f* 55—*f* 110 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 26—46 j., *f* 70—*f* 80 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20—27 j., *f* 40—*f* 100 's maands.
1 Electrotechniker.
1 Machinist.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 31 Juli.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het maken van nieuwe en het verhoogen van bestaande steengloojingen. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij.

Epe, ten 5.30 ure, door de bouwk. D. Prins uit Apeldoorn op De Waayenberg: het boven van een boerderij aldaar. Bestek en teekening bij den best. en op de Waayenberg bij v. d. Pol.

DINSDAG 1 Augustus.

Herten, ten 4 ure, door het gemeente bestuur: het verbouwen van den voorgevel van het raadhuis. Plan en bestek dagelijks ten raadhuize ter inzage van 10—11.30 ure en te verkrijgen; aanwijzing op den dag der besteding van 1—4 ure.

Noordwijk-aan-Zee, ten 12 ure, door de bouwk. L. Lang in het hotel Huis ter Duin: het vergrooten van 't hotel Huis ter Duin met circa 60 logeerkamers. Bestek en teek. bij gen. bouwk.; aanw. 1 Aug. ten 11 ure.

WOENSDAG, 2 Augustus.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het hoofdbest. der post- en tel. in een der lokalen van gen. bestuur, Parkstraat alhier: het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Hardenberg.

Zie adv. in no. 28.

's Heerenberg, ten 2.30 ure, door het gem. best.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te 's Heerenberg. Aanwijzing op 25 en 31 Juli, telkens om 10 uur door den gem.-arch. J. H. Verhoven; bestekken en voorw. zijn verkrijgbaar ter gem.-secretarie.

DONDERDAG, 3 Augustus.

Enkhuizen, ten 1 ure, door het gem. bestuur: het bouwen van een dubbele ijzeren basculebrug op houten onderjukken en gemetselde landhoofden. Bestek en teekening ter secretarie verkrijgbaar. Aanw. gehouden. Inl. bij den Gemeente-Opzichter.

Enkhuizen, door het gem. best.: de lever. van ongeveer 23000 stuks Zweedsche granietkeien, lang 20—26 cM., breed 13—14 cM., hoog 15—16 cM.; 27000 stuks porfierkeien, lang 17—18 cM., breed 13—14 cM., hoog 12—14 cM.; 44000 stuks Melaphierkeien, lang 25 cM., breed 10 cM., hoog 14 cM.; 27000 stuks Ben Ahinkeien, lang 16 cM., breed 14 cM., hoog 14 cM., 900 stuks Ben-Ahin verbandkeien, 12000 stuks Scoriae Briks, 23 m. 9 m. 10 cM. Per 1000 stuks en per M2 franco voor den wal te Enkhuizen op kenr. Elk monster bestaande uit 6 stuks, met vermelding van leveringstermijn.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. best.: het maken van den onderbouw van het ketelhuis, meter- en regulateurgebouw, de Electrische Centrale, de condensors en de rangeerviaduct op het terrein der nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet; het met zand ophoogen van een gedeelte van het terrein met bijk. werken. Aanw. 31 Juli, des namiddags ten 2 ure. Bestek en voorw. met 7 teek. verkrijgb. aan de Gasfrbriek Loosduinsche Weg en bureau Kazernestraat 44. De inschrijvingsbiljetten moeten ten 12 ure ter secretarie, 5de Afd., bezorgd zijn.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. bestuur: het aanleggen, rioleeren en bestraten van straten bij de gasfabriek. Aanw. 31 Juli des voormiddags te 11 uren aan de Gemeentewerf. De voorwaarden verkrijgb. aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Binnenlandsche zaken aan het geb. van het prov. bestuur te Haarlem: het uitvoeren van eenige werken aan het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik. Raming f 8340. Het bestek ter lezing aan gen. Min., aan dat van het prov. bestuur van Noordholland te Haarlem en te bekomen bij den boekhandelaar M. Nijhoff, te 's Gravenhage; Aanw. gehouden. Inl. bij den bouwkund. voor de onderwijsgebouwen en bij den hoofdopzichter der Universiteitsgebouwen J. Roem te Leiden.

VRIJDAG, 4 Augustus.

Colijnsplaat, ten 12 ure, door het bestuur der vereeniging voor gereformeerd schoolonderwijs: het bouwen van eene school aan de Voorstraat; bestek met teekening verkrijgbaar bij de heeren J. Oranje te Colijnsplaat en drukker Littooij te Middelburg; aanwijzing op den dag der besteding ten 11 uren; inlichtingen geeft de bouwmeester J. A. Vertregt, te Middelburg.

Leeuwarden, ten 12 ure, door het min. van W. H. en N., aan het gebouw van het prov. bestuur: het leveren van een paar sluisdeuren voor de Nieuwezijlen onder Engwierum, en een paar reservedeuren voor de Frieschesluis bij Zoutkamp, in 2 perc. en in massa; ram.: 1ste perc. f 2025; 2e perc. f 2270; massa f 4320; het bestek no. 168 ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij gebrs. van Cleef, boekhandelaren, Spui no. 28a, Den Haag; inlicht. bij den hoofding.-dir. Castendijk en den ingen. Goekinga, beiden te Leeuwarden en den opzichter de Klewit te buitenpost.

's Hertogenbosch, door het R. K. Par. kerkbest. St. Jacobus de Meerdere: het bouwen van een kerk met koepel (gedeeltelijk), sacristie en annexen aan het Hinthamereind. Aanw. gehouden. Bestek en teek. te verkrijgen bij de firma C. N. Teulings te 's Hertogenbosch.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: de uitbreiding en verbouwing van de school voor gewoon lager onderwijs aan den Katendrechtschen Lagedijk; bestek en teek. ter inzage op de centrale secretarie, en in het Stads Timmerhuis te Rotterdam, en verkrijgbaar bij de wed. P. v. Waesberge en Zn., boekdrukkers, Houttuin no. 73; inl. aan gem. Timmerhuis; aanw. gehouden; biljetten inzenden vóór 1 uur ter secretarie.

MAANDAG, 7 Augustus.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-Personenstation, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse: het maken van vier enkele houten wachterswoningen, twee dubbele id. id., met bloklokaal en eene dubbele id. id. op den spoorweg Schiedam-Hoek van Holland. Het bestek verkrijgbaar aan het gebouw der Mij. Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 170, of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanw. als in het bestek is vermeld.

DINSDAG, 8 Augustus.

Amersfoort, door de Coöp. Bouwvereeniging „Eigen Haard" de bouw van 62 arbeiderswoningen. Aanwijzing 1 Aug. Inl. bij den Ing. Arch. J. E. v. d. Pek te Amsterdam.

WOENSDAG, 9 Augustus.

's Gravenhage, te 11 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het Dep.: het leveren en aanbrengen van 2 stoneyschuiven in de uitwateringssluis in de Oude Dieze, te Crèvecoeur, ram. f 16.500; het bestek, no. 170, ligt na 26 Juli ter lezing aan het Min. voorn., aan de lok. der prov. best., en te bekomen bij gebr. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag op 3 Aug.; aanw. gehoden, inl. aan het bureel van den hoofding.-dir. van den waterstaat in de 7e directie, bij den ing. Wijtenhorst, beiden te 's Bosch. en bij den opzichter Dormaar te Crèvecoeur, bij wien het proces-verbaal ter teekening ligt.

DINSDAG 15 Augustus.

Utrecht, ten 2 ure, (locale tijd) door de Maatij tot Exploitatie van S.S. aan het Centraalbureau der genoemde Maatij in het Moreelse Park, bestek no. 1026: het verlengen van den los- en laadweg, en het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het Emplacement Oudenbosch. Begroot'ng f 6300.—. *(Zie adv. in dit no.)*

Utrecht, ten 2 ure, (locale tijd), door de Maatij tot Exploitatie van S.S. aan het Centraalbureau der genoemde Maatij in het Moreelse Park, bestek no. 1025: het maken van eene uitbreiding van de Locomotievenloods H. S. M. en het maken van een Waterkraan op het station Rotterdam-Feijenoord. Begrooting f 37900.—. *(Zie adv. in dit no.)*

Uitslagen zie bijblad.

BERICHT.

Het bureau van Redactie en Administratie van „DE OPMERKER", Bouwkundig Weekblad, wordt begin Augustus a.s. verplaatst naar

Stephensonstraat 92,

's-GRAVENHAGE.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 5 Augustus 1905. No. 31.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Donderdags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij

MIDDELEEUWSCHE GEBOUWEN TE LUIK.

Vervolg van bladz. 235.

Deze gewelven, gothisch in constructie, zijn in 1579 met renaissance arabesken beschilderd die in 1860 een restauratie ondergingen. Groote vensters beslaan bijna geheel het bovengedeelte van de sluitmuren van het transept.

Deze vensters bevatten geschilderde glazen o.a. een dat de kroning der H. Maagd tot onderwerp heeft en dateert van 1530.

Het fraaie koor zonder zijschepen, dat in 1280 gebouwd is en dat een lengte van 24.5 M. heeft, bezit eveneens een triforium en geschilderde glazen van 1557—87. Deze glazen zijn belangrijk voor de geschiedenis der glasschilderkunst in de 16de eeuw, waarin ook de fraaiste glazen in de St. Janskerk te Gouda werden gemaakt. Behalve het koperen koorhek bevat de kathedraal als merkwaardigheden nog o.a. een schilderij van Erasmus Quellinus de kerkvaders voorstellende en een verguld zilveren buste van St. Lambertus, in 1512 vervaardigd door Henri Zutman, en het hoofd van den heilige bevattend.

Van buiten hebben de muren van de zijschepen en van het koor contreforten met geringen voorsprong; de muren van het middenschip die bekroond zijn door balustraden met drieblad boogvullingen worden door luchtbogen gesteund. Evenals voormaals de St. Lambert heeft de St. Paulskerk geen westportaal, maar slechts twee zijportalen; het noordelijke is merkwaardig om zijn half-gothische half-renaissance versiering.

De kloostergang bestaat uit drie breede galerijen, met flamboyant vensters, die een vierkant plein omsluiten. De verdeeling der gewelfvelden wijst als bouwtijd het einde der vijftiende of het begin der zestiende eeuw aan. De vierkante toren voor het hoofdschip geplaatst is tot 1813 onvoltooid gebleven. Toen voorzag men hem van een hoogen houten spits, een vrij onbeholpen navolging van den slanken spits, die eenmaal den St. Lambertstoren bekroonde.

Ofschoon met Romaansch westkoor van 1175 en achthoekige toren met dwerggalerij, behoort de reeds vroeger vermelde in het hooggelegen deel der stad te vinden, collegiale kerk van St. Croix, wegens haar schip en westkoor, in de veertiende eeuw gebouwd, onder de gothische monumenten van Luik te worden gerangschikt. Evenals de niet meer bestaande abdijkerk van Lobes, bestaat het gothische deel dezer kerk uit drie schepen van gelijke hoogte, een type, dat in België hoogst zelden voorkomt. Het hoofdschip der kerk is ongeveer 47 M. lang en zeer hoog, slanke ronde zuilen dragen de gewelven met elkander kruisende ribben, die in de zijschepen op de kapiteelen ontspringen en in het hoofdschip „en encorbellement"

uit de schachten zelf. De kapellen der zijschepen hebben rijke venstertraceeringen en de wanden onder de vensters zijn met blinde traceeringen en zeer belangrijk beeldhouwwerk gedecoreerd. De hooge vensters van het met een halven tienhoek afgesloten koor dragen veel bij tot den indruk van hoogte, die het interieur teweeg brengt. Van buiten levert het gothisch gedeelte van deze kerk niet veel merkwaardigs op, de Romaansche deelen daarentegen maken ook door de ligging van het gebouw een schilderachtig effect.

Het meest door vreemdelingen bezocht wordt wel de kerk van St. Jacques, oorspronkelijk gesticht in 1016 door bisschop Balderic II en nog in 't bezit van een Romaanschen toren van 1163—73, maar in zijn tegenwoordige laatgothische vormen dateerend uit de jaren 1513—38. Nergens in België vertoont een kerkgebouw uit deze periode een dergelijken rijkdom aan versiering. De lengte van het gebouw is 80 M. bij een breedte van 30 M. en een hoogte onder het gewelf van 23 M. De kerk heeft slechts aan de noordzijde een transept van geringe lengte, is in het hoofdschip driebeukig en heeft een koor zonder zijschepen.

De rijk geprofileerde bundelzuilen van het hoofdschip dragen bogen met rijk à jour versierde intrados. Boven deze bogen loopt een niet minder rijk behandeld triforium, terwijl de muurvakken tusschen de bogen en de triforium-galerij, met medaillons en renaissance-arabesken gevuld zijn. Ook de muurvlakten boven het triforium, onder de vensters van het middenschip zijn met blindbogen en paneelwerk versierd. Deze vensters loopen tot tegen de gewelven door en zijn allen van dezelfde traceeringen voorzien.

Ook in de zijschepen en het koor is geen stukje muurvlakte onversierd gelaten. Vele onderdeelen van het beeldhouwwerk verraden de meesterhand en toch is versiering, die ons in vele opzichten aan den Spaansch-Moorschen stijl doet denken niet van eentonigheid vrij te pleiten en het vermoeiende van de overlading doet menig onderdeel niet tot zijn recht komen.

De vier groote zijvensters en de vijf kleine vensters van het koor bevatten glazen van 1520—40, die als belangrijke monumenten van zestiende eeuwsche glasschilderkunst mogen gelden. Het koor heeft zooals reeds gezegd werd geen zijschepen, maar een kapellenkrans. Als een meesterproefstuk van laatgothische techniek mag ook de steenen wenteltrap gelden die naar de galerij boven het koor voert.

De gewelven der kerk met hun uiterst fijn gebeeldhouwde sluitsteenen en rijke renaissance beschildering, dragen er niet weinig toe bij, om den overstelpenden indruk van rijkdom te verhoogen.

Ofschoon ook de buitenarchitectuur elegant en rijk van opvatting is, maakt zij eveneens door de gelijkvormigheid van vele details een eenigszins eentonigen indruk die wel wat gebroken wordt door den transeptgevel met zijn fijne versiering, maar overigens het oog weinig rust geeft, want de vensters beslaan bijna geheel de vakken tusschen de contreforten en de contreforten zelf maken meer den indruk van versieringsmotieven dan van constructiedeelen. Bovendien is het jammer, dat een gothischen toren ontbreekt; de torens, die men veelvuldig aan de Belgische kerken en misschien meer nog aan profane gebouwen aantreft, zijn toch niet alleen merkwaardig als oplossingen van torenbouw in het algemeen, maar zij maken dikwijls veel goed, zij leiden het oog af, zij behooren in een woord bij de Belgische gothiek der zestiende eeuw.

De ingang van de kerk bestaat uit een zijportaal in 1560 door Lombard in renaissance vormen gebouwd. Dit portaal voert niet onmiddellijk in de kerk maar eerst nog door een soort van vestibule in den zelfden stijl als de kerk.

Wanneer men de boulevard de la Sauvenière in noordelijke richting opwandelt krijgt men spoedig de hooggelegen basiliek van St. Martin in het oog, gebouwd bijna gelijktijdig met de St. Jacques, maar in karakter een hemelsbreed verschil van opvatting te zien gevend. Paul de Rickel die als bouwmeester van deze kerk genoemd wordt, zocht blijkbaar zijn kracht niet in een oogverblindenden rijkdom der detail- en versieringsvormen, maar in de groote lijnen en de harmonie der onderdeelen. De kerk is 73 M. lang en ruim 20 M. breed en drieschepig met kapellen aan de zijschepen; zij heeft achthoekige pijlers met halfronde zuilen op de hoeken.

Het triforium is met drieblad bogen versierd. Groote flamboyantvensters beslaan bijna de geheele oppervlakte der transeptgevels. Het koor heeft geen omgang, maar maakt door zijn breedte. zijn fraaie verhoudingen, en zijn stergewelf, waarvan de velden met renaissance-arabesken versierd zijn een grootschen indruk. Eenvoud en rust zijn de hoofdkaraktertrekken van de buiten architectuur van St. Martin, waartoe een zware vierkante toren behoort, die nimmer afgebouwd werd, maar met een laag pyramidaal dak is afgedekt.

(Slot volgt.)

DE TOESTAND VAN HET IJZER IN HET INWENDIGE DER AARDE.

Doordien men weet, dat het specifiek gewicht van den totalen aardbol ongeveer dubbel zoo groot is, als dat van de buiten-aardkorst, zoo wordt daaruit afgeleid, dat het inwendige der aarde hoofdzakelijk uit zware metalen, meer in 't bijzonder uit ijzer bestaat. Over den toestand, waarin dit laatste zich daar zou bevinden, heeft G. TAMMANN een interessante hypothese opgesteld in een voordracht: „Over den invloed der drukking op de wisselingstemperaturen van het ijzer," die in het Duitsche tijdschrift voor Organische Chemie, Band 37 voorkomt.

Van het ijzer neemt men tegenwoordig 3 allotropische toestanden aan. Bij verhitting van zuiver ijzer absorbeert dit bij 770 graden een aanzienlijke warmtehoeveelheid, zonder zijn volume aanmerkelijk te wijzigen en verliest het het vermogen, magnetiseering aan te nemen, bijna volkomen; het bij gewone temperatuur standvastige A-ijzer gaat dus in B-ijzer over. Bij verdere temperatuursverhooging absorbeert het B-ijzer bij 890 graden nogmaals warmte, thans echter onder niet onaanzienlijke volume-vermindering, terwijl 't in het tot aan zijn snelpunt standvastige C-ijzer overgaat of wisselt.

Deze omwisselingen zijn reversibel (terugkeerend); bij de afkoeling treden zij weder in tegenovergestelden zin op, zoodat dus bij den overgang van het C.-ijzer in B- of A-ijzer, tengevolge van de afkoeling een volume-vergrooting plaats heeft.

De temperatuur der omzetting wordt door den stijgenden druk, als ook door bijvoeging van andere elementen, vooral van koolstof of nikkel en andere, lager. — Van nikkel werd intusschen opgemerkt, dat door toevoeging van tot 30% nikkel het wisselingspunt en het daarmede gepaard gaande verlies van magnetieseerbaarheid onder duidelijke verkorting tot op de kamertemperatuur te verminderen is, dat deze omzetting echter niet bij gelijke temperatuur reversibel is, maar dat bij de afkoeling de verlenging, te zamen met den wederkeer van de magnetieseerbaarheid eerst bij een 400 graden lagere temperatuur optreedt; terwijl toevoegingen daarentegen van 40 tot 100% nikkel ten gevolge hadden, dat het wederom reversibele verlies der magnetieseerbaarheid zonder merkbare volumeverandering plaats heeft.

Tengevolge van deze afhankelijkheid van de drukking en van bijmengsels moet het ijzer in de aarde reeds bij niet aanzienlijke diepte zich in dien toestand bevinden. Het op diepten van meer dan $^1/_{100}$ aardradius (bij meer dan 16000 K.G. druk en meer dan 600 graden temperatuur) in de aarde voorkomende ijzer, dat wel nikkel- en koolstofhoudend is, kan zich alleen in den C-toestand bevinden, waarbij het slechts zwak magnetieseerbaar is. Bij dalende aardtemperatuur moet dan het ijzer onder volume-vergrooting in den sterker magnetieseerbaren staat overgaan.

J. L. T.

EEN NEDERLANDSCH INGENIEUR OVER PERZIE.

Reeds vroeger hebben wij de gelegenheid gehad te wijzen op de belangrijke opdracht, die aan een Nederlandsch ingenieur door den Shah van Perzië is verstrekt: het ontwerpen van een irrigatie- en landbouwplan voor de vlakte nabij Ahwaz in Zuid-West-Perzië.

Bedoelde ingenieur nu, de heer Graadt van Roggen heeft eenige maanden geleden een en ander over de plannen medegedeeld hem opgedragen. Dezer dagen gaf het „Vaderland" eenige mededeelingen over het ontwerp, mededeelingen opgeteekend uit den mond van den heer Graadt van Roggen bij een onderhoud, dat een der redactieleden van 't Haagsche orgaan met hem had.

Wij ontleenen daaraan het volgende.

Het geldt hier het weder in cultuur brengen van de vruchtbare vlakte van Ahwaz in de provincie Arabistan. In lang verloopen jaren — wij mogen wel zeggen in vroeger eeuwen — heerschte in dit deel van Perzië groote welvaart. Er waren vele steden en de ruïnes van de plaatsen toonen nog duidelijk wat zij vroeger zijn geweest. Het doel is het herstellen der oude waterwerken, die in de dagen der Kalifen van Bagdad het land van Ahwaz tot een der meest productieve van dien tijd maakten. De tegenwoordige Shah van Perzië komt de eer toe aan dit denkbeeld een begin van uitvoering te hebben gegeven, door den heer Graadt van Roggen met de opdracht te belasten.

Nadat de heer G. v. R. 't voorbereidend werk had verricht — en bovendien kennis had genomen van land en volk — vertrok hij tot herstel van gezondheid weder naar Europa. In Nederland gekomen, ontving hij een telegram van den douane-minister, den heer Naus, dat het crediet voor een tweede bezoek was toegestaan.

„Wat mij toen het meeste trof — schrijft de heer Graadt van Roggen — was de omstandigheid, dat tot twee malen toe mijn credietaanvragen door den Shah waren toegestaan niettegenstaande de hoogst pessimistische en ontmoedigende uitlatingen van de meeste Europeanen te Teheran — zelfs van landgenooten, waarvan ik eerder zedelijken steun had verwacht, dan verzekeringen van neerdrukkend medelijden, over verlies van tijd en verkwisting van energie.

Ik ondervond bij mijn streven tot nu toe steeds grooten en niet genoeg te waardeeren steun van genoemden minister Naus, een gewezen Belgischen douane en door den Shah belast met de reorganisatie der Perzische douane-administratie, een taak waarvan hij zich schitterend heeft gekweten.

Sinds dat Naus aan 't hoofd van dit departement staat, zijn de rente en aflossingen van den Staatsschuld, alsook de stipte betaling der traktementen voor ambtenaren in Perzischen dienst, verzekerd. Eere wien eere toekomt!

In October 1904 vertrok ik dus met de noodige assistentie naar Zuid-Perzië, doch eerst hield ik mij gedurende een korten tijd in Egypte op, met het tweeledig doel om de nieuwe waterwerken (voornamelijk stuwen) in oogenschouw te nemen en verder om met specialiteiten in de katoencultuur in aanraking te komen.

Met veel satisfactie kan ik op dien korten tijd terugzien, waarin ik veel gezien en geleerd heb dat voor mijn project van nut zou zijn.

Den 9en December, juist den dag dat de Ramazan of vastenmaand afgeloopen was, kwam ik te Ahwaz aan en werd daar gastvrij door onzen landgenoot, den heer P. P. ter Meulen ontvangen, die sinds vele jaren handel drijft in Arabistan en die ik van mijn jongelingsjaren nog kende.

Ik bleef te Ahwaz tot 13 April 1905 en er moest door de leden der missie hard gewerkt worden om zooveel gegevens te verzamelen als noodig zouden zijn voor het definitieve project. Ik had uit Europa tenten medegenomen, die als woning zouden dienen tijdens den veldarbeid van mijn assistenten, terwijl ik zelf, als leider der expeditie, het hoofdkwartier te Ahwaz had betrokken in de woning van meergemelden heer Ter Meulen.

Toen ons vertrek voor de deur stond, was het reeds zeer warm geworden en kon men zich een voorstelling maken, hoe het in Arabistan in de zomermaanden wel zou zijn. Naar men mij verzekerde, heerscht dan gedurende verscheidene maanden een temperatuur van 127 gr. Fahrenheit in de schaduw. Alles rust dan ook in die maanden van verschroeiende hitte gedurende den dag. Men tracht koelte te vinden in de kelders der woningen, en komt eerst tegen het vallen van den avond aan de oppervlakte en zoekt op 't platte dak de nachtrust op. Mocht mijn project uitgevoerd worden, dan zal gedurende de zomermaanden ook het buitenwerk moeten ingericht worden in verband met deze temperatuur, dat is, gedurende den nacht zal men met electrisch licht arbeiden, terwijl 's morgens tegen 9 uur het werk zal moeten worden gestaakt.

Het project, waarover ik reeds herhaaldelijk sprak, bestaat in het verdeelen van het onmiddellijk beschikbaar terrein in vakken, waarvan elk jaar één vak bij de reeds in cultuur gebrachte wordt gevoegd. Voor de besproeiing dezer vakken is het noodig deze door breede kanalen (eigenlijk zijn het reservoirs) te doorsnijden, zoodat doorloopend een groot grondverzet kan worden verwacht."

Na deze mededeelingen volgden nog eenige vragen en antwoorden:

„Gelooft u," zoo luidde de vraag van den bezoeker, „dat in Nederland ook kapitaal beschikbaar zou zijn voor dit doel?"

„Tot mijn spijt moet ik erkennen," antwoordde de heer Gr. v. R., „dat dit het geval niet is. Inlichtingen die ik in dien zin destijds heb ingewonnen, overtuigden mij van totaal gemis aan vertrouwen en men baseerde zich, ter verontschuldiging op de verschillende Europeesche industrieele ondernemingen, die in of nabij Teheran opgericht werden en nooit vruchten afwierpen. Doch de fout lag van huis uit bij de ontwerpers dezer ondernemingen. Indien u alleen maar in 't oog houdt, dat elke industrie die door brandstof, (i. c. steenkool of hout) en water op de hoogvlakte zal gedreven worden, en die met stoom werkt, reeds van den aanvang af ten doode is opgeschreven. En tot deze ondernemingen behooren bijv. de gasfabriek, de glasblazerij (waarvoor bovendien het geschikte zand ook ontbreekt), de suikerfabriek en de lucifersfabriek, alle te Teheran of in de onmiddellijke nabijheid daarvan. En dan werpt men de schuld op het fatum, dat Perzië zoo loodzwaar drukt.

In verband met het bovenstaande merk ik op, dat de werktuigen voor de Ahwaz-werken electrisch gedreven zullen worden, en dat de energie daarvoor zal worden geleverd door de beschikbare waterkracht.

Ik maak mij daardoor los van de hooge uitgaven voor de aanschaffing van steenkolen.

De vraag of het land geschikt zou zijn voor emigreerende Nederlanders, beantwoordde de heer Gr. v. R. met de opmerking, dat in zijn oog alleen die ondernemingen kans op succes hadden, waarvan het initiatief van de regeering uitgaat, altijd onder de mits, dat zij deugdelijk zijn voorbereid.

Het is zeer te betreuren dat door invloeden van buiten de Nederlandsche handel in Perzië sinds eenige jaren nagenoeg heeft opgehouden.

Een Nederlandsch handelshuis in opkomst te Teheran, schijnt niet onvoordeelig te werken nadat de eerste moeilijkheden zijn voorbijgegaan.

Er bestaat voorts sympathie bij de Perzen voor de Nederlanders. Zoowel te Teheran als te Ispahan werkten de Perzen gaarne met onze landgenooten, die, met een enkele uitzondering, zeer te goeder trouw zijn.

Deze goede verstandhouding, dateert reeds van de 17e eeuw, toen de O.-I. Compagnie een factory te Ispahan had opgericht. Men vindt op het Armenische kerkhof te Djietfa (nabij Ispahan) nog verscheidene grafzerken met Hollandsche opschriften uit dien tijd. Ik geloof, dat het voor onzen goeden naam zeer wenschelijk zou zijn, indien de Ahwaz-werken zouden uitgevoerd worden. Wat wij in den handel verloren, zal in de techniek herwonnen kunnen worden.

Er is plaats voor velen in Perzië en indien de Belgen een welverdiende plaats veroverd hebben op administratief gebied, zoo zou het voor ons Nederlanders voor de hand liggen ook in dit land onze sporen op technisch gebied te verdienen.

Doch vóór alles moet men veel geduld oefenen en niet vergeten dat in de oogen van den Oosterling tijd geen waarde heeft, zoodat men bij hem van aandringen op spoedige afwikkeling eener zaak niet veel heil kan verwachten.

Toch heb ik geen reden van klagen, want zooals ik boven reeds opmerkte, zijn mijn voorstellen tot nu toe zonder al te groot tijdverlies aangenomen en wil ik hopen, dat ook de uitvoering van mijn project weldra haar beslag zal krijgen."

Hiermede was het gesprek afgeloopen.

De heer Graadt van Roggen hoopt spoedig de beslissing in zake de uitvoering der Ahwaz-werken te zullen vernemen.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Den 29ste Juli werd te Amsterdam onder voorzitterschap van dr. H. F. R. Hubrecht, de a'gemeene vergadering der Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht gehouden. Blijkens het jaarverslag waren lid der vereeniging 238 personen en 33 vereenigingen, wat wel eenige vooruitgang aanwijst, maar niet in in de goede verhouding tot de toeneming der werkzaamheden en de geldbehoeften der vereeniging. De leden en vereenigingen zijn aldus verdeeld: Friesland 5 pers. en 1 vereeniging, Groningen 8 en 1, Drenthe 4 en 2, Overijsel 13 en 2, Gelderland 11 en geen, Utrecht 11 en geen, N. Holland 83 en 12, Z. Holland 77 en 12, Zeeland 4 en geen, N. Brabant 5 en geen, Limburg 17 en 3.

Met het oog op de, krachtens uitbreiding harer werkzaamheid, voor de vereeniging jaarlijks stijgende financieele eischen, is door den Uitvoerenden Raad in April 1605, een schrijven gericht tot den minister van binnenlandsche zaken om het tot nu toe genoten rijkssubsidie ad f 1700, voor 1905 te verhoogen tot f 4000. Uit de toelichting in dat adres blijkt, dat proefafleggingen werden gehouden: in 1900 te Utrecht met 28, in 1901 te Haarlem met 40, in 1902 te Utrecht met 55, in 1903 aldaar met 60 en in 1904 te Groningen, 's-Gravenhage en Arnhem met 115 kandidaten. De proefafleggingen worden door belanghebbenden derhalve meer en meer gewaardeerd en reeds nu is te constateeren, dat de aanvraag tot deelneming aan die proefafleggingen ook voor het jaar 1905 weer aanzienlijk zal stijgen. Maar tegelijk stijgen aanzienlijk de kosten aan het houden dier proefafleggingen verbonden.

In het verslag wordt voorts meegedeeld, dat bijzondere subsidies zijn ontvangen van de gemeenten Utrecht f 100, Groningen f 100, 's-Gravenhage f 200 en Arnhem f 200 en van particuliere vereenigingen te Groningen f 180.

Van de 59 candidaten voor de meesterproef, kwamen op: 45 en slaagden 13, van de 56 candidaten voor gezel: 45 en 13 en wel respectievelijk 18 meesters in het timmeren, 19 schilderen, 5 smeden, 1 meubelmaken, 2 metselen en 15, 16, 3, 2, 2, gezellen in die vakken. De candidaten waren afkomstig: 15 uit N. Holland, 35 uit Z. Holland, 4 uit Utrecht, 2 uit Zeeland, 14 uit N. Brabant, 2 uit Limburg, 11 uit Gelderland, 5 uit Overijssel, 2 uit Drenthe, 6 uit Friesland, 19 uit Groningen. Het verslag werd voor kennisgeving aangenomen, waarna benoemd werden in de verschillende vacatures in het hoofdcomité: de hh.: Joh. Schmidt, 's-Gravenhage; D. W. Wisboom, Arnhem en F. v. Harderwijk te 's-Gravenhage.

Aangezien de verslagen der commissiën voor de jl. gehouden proefnemingen, gedrukt den leden zullen worden toegezonden, wordt het onnoodig geacht ze thans voor te lezen. De technische commissie verklaart bij monde van dr. P. J. H. Cuypers, dat zij tot haar leedwezen geen vrijheid vindt — met het oog op de meerdere kosten en in afwachting van wat door de regeering zal worden beschikt op het verzoek om verhoogde subsidie — ook dit jaar de proefafleggingen wederom in 3 plaatsen des lands te doen plaats hebben.

Reeds alleen de vergoeding voor gemis van loon aan de candidaten bedroeg in 1905 f 1100. Zij stelt mitsdien voor, die proefafleggingen in 1905 alleen te 's-Gravenhage te doen plaats vinden, hetgeen wordt

goedgekeurd. Ten aanzien van het laatste punt der agenda: voorstel tot machtiging aan den Uitv. Raad om aan de regeering te verzoeken, het bevorderen van de waarde der diploma's, brengt dr. Cuypers in 't midden, dat ten deze reeds iets kon worden gedaan in aansluiting met een te verwachten arbeidswet. Bijv. in het ontwerp is de burgemeester, voorgelicht door eene commissie, aangewezen tot het verstrekken der vergunningen aan bestuurders of hoofden van inrichtingen, om leerlingen te mogen houden. De moeilijkheid der samenstelling dier commissies, zou in menig opzicht worden opgeheven, als in de wet de erkenning plaats had van het diploma dezer Vereeniging. Immers, de bezitters van het meesterdiploma zullen dan aangewezen zijn om in de commissie zitting te nemen. De heer van Nieukerken zou 't geen geringen prikkel achten voor het behalen van een diploma, als het rijk en de gemeentebesturen bij het gunnen van werken bij aanbestedingen niet uitsluitend letten op de minste inschrijvingssom, maar ook op de door de Vereeniging door middel van haar diploma gesanctioneerde vakbekwaamheid des inschrijvers. Dr. Cuyders antwoordt, dat die richting reeds — ook door particulieren en kerkbesturen — wordt ingeslagen, niet in verband alleen met de financieele soliditeit des inschrijvers — gelijk sommigen uit de vergadering meenen — maar wel degelijk ook met de hoedanigheid van zijn persoon! Trouwens, de beste aannemer is ook doorgaans de voordeeligste.

De heer van Nieukerken wijst op het misbruik, dat bijv. bij inschrijvingen voor onderhoud is ingeslopen, doordat dikwerf het heele onderhoud, ook van timmer-, zinkwerk enz. wordt gegund aan een combinatie van schilders, een euvel, waartegen de heer Van As als afdoend middel partieele aanbesteding aanbeveelt. Dr. Hubrecht acht het vraagstuk van partieele aanbesteding — ook in veel ruimeren zin en bij groote technische werken — van zeer groot gewicht, maar bij de quaestie, die de vergadering thans bezig houdt, niet dadelijk betrokken.

Nadat de heer Van As nog als wenschelijk te kennen had gegeven, in de arbeidswet de bevoegdheid om een ambacht uit te oefenen, te verbinden aan het bezit van een diploma, wordt de zaak voldoende toegelicht geacht. Rekening houdende met het gesprokene zal de Uitvoerende Raad een adres opstellen, dat, alvorens te worden vastgesteld, nog aan het oordeel der ledenvergadering kan worden onderworpen.

Bij de rondvraag brengt de heer Van As ter sprake het in de vergadering van Ambachtschool-directeuren onlangs genomen besluit, in verband met de niet voldoende geschiktheid der als meesters door de Vereeniging gediplomeerden, om tot leeraren aan ambachtsscholen te worden benoemd. Hij ziet hierin een geringschatting van het werk der Vereeniging. Dr. Hubrecht gelooft, dat door spreker niet goed wordt onderscheiden. Iets anders is de serieuse opleiding tot de practijk wat de Vereeniging propageert, iets anders de geschiktheid om — zij 't dan als man van de practijk — als onderwijzer op te treden. De heer Van Nieukerken waarschuwt tegen een mogelijk streven om de proefafleggingen, die van deze Vereeniging uitgaan, dienstbaar te maken aan het kweeken van leeraren voor ambachtsscholen. Andersom zou beter zijn, namelijk dat men aan de ambachtsscholen bij de keuze der leerkrachten stelliger rekening hield met de eischen den practischen vakman te stellen. Nog altijd wordt op de ambachtsschool de practijk niet genoeg vooropgesteld. De heer Jelsma protesteert tegen die meening. Uit het feit dat de meeste directeuren van ambachtsscholen zelf uit de practijk stammen, moet reeds — naar hem voorkomt — volgen, dat de practijk op de ambachtsschool wel degelijk wordt hooggehouden. De zaak is echter, dat menigeen, die in de practijk de meestergraad heeft verworven, als leeraar te kort schiet in het onderwijskundig gedeelte zijner taak en het is dit bezwaar, waarop het besluit doelt, in de vergadering van ambachtsschool-directeuren onlangs genomen, een besluit, dat niet de minste tegenwerking bedoelt van deze vereeniging. Jhr. mr. D. R. de Marees van Swinderen kan ook de meening van den heer van Nieukerken niet deelen. Bij de dit jaar gehouden proefafleggingen te Groningen, is juist gebleken, dat de ambachtsschool-candidaten naar het diploma, ook in de practijk uitblonken. De heer van Nieukerken verklaart allerminst een tegenstander te zijn van de ambachtsschool. Hij wil ze alleen maar zoo goed mogelijk hebben. En al zijn de meeste directeuren en leeraren oorspronkelijk practici, zij raken aan de ambachtsschool uit de practijk. Zijn ideaal zou zijn, dat zij voortdurend voeling konden houden met de practijk, er bleven inleven. Eigenlijk zou ieder leeraar elk jaar drie maanden bij zijn vak in de practijk gedetacheerd moeten worden, om in de beweging te blijven. Nadat de heer van As ten slotte had geadviseerd, dat het hoofdbestuur zich met de commissie, op de vergadering van Ambachtsschool-directeuren benoemd, in verbinding zou stellen en de voorzitter overweging van dit denkbeeld had toegezegd, werd de vergadering gesloten.

VEREENIGING VAN NED. BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

In een te 's Gravenhage gehouden algemeene vergadering van de Vereeniging van Nederlandsche Bouwkundige Opzichters en Teekenaars, zijn twee der aftredende hoofdbestuursleden als zoodanig herkozen en tot voorzitter is benoemd de heer Z. Gulden van Amsterdam. De tegenwoordige voorzitter werd benoemd tot 1e-secretaris.

Aanwezig waren de afdeelingen Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Hilversum, Den Haag en Arnhem. Het jaarverslag werd goedgekeurd.

Opgericht werd een ondersteunings- en weerstandskas tot financieele hulp bij ziekte of ongelukken, langdurige werkeloosheid en tijdelijke financieele moeilijkheden.

Met algemeene stemmen werd besloten de vereeniging zoodanig te reorganiseeren dat technici uit alle vakken lid kunnen zijn.

Als naam der vereeniging werd daarop aangenomen: „Algemeene Opzichters- en Teekenaarsbond".

Aan het hoofdbestuur werd machtiging verleend de noodige stappen te doen tot instelling van bekwaamheidsnormen en tot vergrooting, zoo noodig, van het orgaan.

Verworpen werd met 56 tegen 40 stemmen en na breedvoerige discussie het hoofdbestuurs voorstel tot aansluiting der vereeniging bij de op te richten nationale federatie van vakvereenigingen.

Na afdoening van eenige zaken van huishoudelijken aard werd de vergadering gesloten.

VARIA.

ELECTRICITEIT IN DIENST VAN HET VERKEER.

De electrische treinen op de ondergrondsche spoor-

weglijnen te Londen hebben nu ruim vier weken, min of meer geregeld geloopen, althans tusschen Ealing en Whitechapel, op den District, alsook op den Metropolitan, tusschen eenige stations aan een gedeelte van den Inner Circle. De nieuwe dienst is nog niet wat hij worden zal, maar toch reeds een groote verbetering in de gemeenschapsmiddelen binnen Londen. De hinderpalen, welke overwonnen moesten worden bij de electrificatie van reeds lang bestaande spoorweglijnen waren groot. Immers alleen des nachts kon men daaraan voortwerken; overdag mocht de dienst met de oude stoomtreinen geen enkel oogenblik gestaakt of belemmerd worden.

En daa behoort men in het oog te houden, hoe ingewikkeld die dienst is, tengevolge der vele vertakkingen, welke de District en de Metropolitan op talrijke punten hunner hoofdlijnen hebben. Over zulke vertakkingen loopen, behalve de eigen treinen, ook die van ande spoorwegmaatschappijen, en bij geene der laatste is electrificatie volbracht. Hare oude stoomtreinen loopen derhalve, zoowel op den District als op den Metropolitan, tusschen de electrische door.

Dat de dienst der electrische treinen daaronder te lijden heeft, spreekt vanzelf. Ook kunnen de tunnels niet gereinigd worden, zoolang de oude stoomtreinen loopen, en de vuilheid der kokers is van dien aard, dat zij op de properheid der nieuwe electrische treinen reeds een nadeeligen invloed heeft geoefend, terwijl de dampkring in die treinen, om dezelfde reden, ook niet zoo zuiver blijft, als hij wezen zou, liepen er geen stoomtreinen meer.

Bij de inwijding van den nieuwen dienst met de electrische treinen op de ondergrondsche lijnen verdient het volgende vermelding ten opzichte van hetgeen die treinen bieden. Elke trein heeft zeven lange wagens. Zes ervan zijn derde klas, en een is eerste klas. Op den Metropolitan heet deze „car" ook eerste klas en „special car" op den District. In beide is het rooken verboden, en evenzoo in de helft der derde-klas-rijtuigen. Overigens is de indeeling der meeste wagens, bij de twee maatschappijen vrijwel dezelfde. Men zit, naar de lengte der wagens, tegenover elkaar, en gangen scheiden de zitplaatsen waardoor het mogelijk is den geheelen trein inwendig te overzien.

Bij de uiteinden van elk rijtuig staat een conducteur, die den naam uitroept van het station, waar de trein stilhoudt, dan, door middel van een hefboom en luchtdruk, de deuren opent, om reizigers te laten in- en en uitstappen. Dan geeft hij, door een electrische schel, het sein tot vertrek.

Deze treinen hebben geen locomotieven. In den voorsten wagen bevindt zich de bestuurder en remmer. Hij opent en sluit de electrische geleiding, welke, van zekere verzamelplaatsen aan de lijnen, over de middelste spoorstaaf loopt en zoo de beweegkracht bezorgt. Deze beweegkracht moet zeer groot wezen, want de uiteraard zeer zware electrische treinen loopen even hard als de stoomtreinen en zouden ongetwijfeld zich nog veel sneller kunnen voortbewegen, als de stoomtreinen er niet waren.

Gelijk ik reeds heb opgemerkt, loopen de electrische treinen oneindig stager dan de oude stoomtreinen, zonder dat schudden, waggelen en schokken, hetwelk het reizen met de stoomtram vaak zoo onverkwikkelijk maakt. Dan zijn de electrische treinwagens veel ruimer en luchtiger, terwijl de electrische verlichting op zichzelf een enorm voordeel is.

Natuurlijk is de geheele dienst met deze electrische treinen eigenlijk een proefneming in het groot. De korte ondervinding, ermee opgedaan, heeft al eenige heilzame lessen ingeprent. Het is b.v. de vraag, of die eene „special car" (of eerste klas) een aanwinst is voor het reizende publiek, dat daarin dubbel zooveel moet betalen als in de belendende derde-klas-wagens. Er wordt van die eerste-klas-wagens zoo weinig gebruik gemaakt, dat het nauwelijks de moeite waard is, om ze te behouden.

Maar niet alleen de betrokken directiën, ook het reizend publiek zelf heeft veel te leeren. Het publiek is, gelijk men vaak gelegenheid heeft op te merken, niet altoos gediend met de nieuwigheden, door de directiën in de electrische treinen bedacht, ongetwijfeld in het openbare belang, daaraan twijfelt wel niemand. Het kan wezen, dat de reizigers de goede bedoelingen der directiën vaak misverstaan. Zoo storen zij zich bijna nooit aan het voorschrift, dat zij niet door dezelfde deur in- en uitstappen mogen. Daardoor ontstaat een onnoodig en lastig gedrang tusschen in- en uitstappers. Niemand let op de kennisgeving er boven, dat de bedoelde deur enkel voor het instappen (of voor het uitstappen) dient. Iedereen dringt naar de deur, welke hem de naaste is.

De vorderingen met de electrificatie der ondergrondsche en andere spoprweglijnen binnen en buiten Londen, hebben ontegenzeggelijk een groote bedrijvigheid tengevolge bij de ondernemers van motoromnibussen. Scotland Yard, dat het straatverkeer regelt, wordt overstelpt met aanvragen om registratie voor allerlei motoromnibuslijnen door Londen. En het lijdt geen twijfel, of, binnen korten tijd, zullen wij hier honderden motoromnibussen meer hebben dan nu. Grootendeels zijn die motoromnibussen afkomstig van bestaande omnibusmaatschappijen of kortelings opgerichte eigen vennootschappen. Enkele behooren echter aan logementen en particulieren, terwijl sommige spoorwegmaatschappijen er mee begonnen zijn, bij het omnibusverkeer, dat zij tusschen de hoofdstations alhier onderhouden. Zoo worden spoorwegreizigers thans per motoromnibus overgebracht van Charing Cross naar de eindstations der spoorlijnen, welke naar het noorden loopen, en omgekeerd.

Ook buiten Londen neemt het getal motoromnibussen, door de spoorwegmaatschappijen in dienst gesteld, gestadig toe: De Great Western b.v. heeft vijftig of zestig van die motoromnibussen loopen, van vele stations zijner hoofdlijn en zijtakken naar verschillende verderop gelegen plaatsen, of naar stations van evenwijdig liggende spoorweglijnen.

Dezelfde beweging neemt men waar bij de meeste groote spoorwegmaatschappijen. Uit het jongste halfjaarsverslag van de Great Eastern blijkt, dat de directie besloten heeft acht nieuwe motoromnibussen in dienst te stellen tusschen hare stations te Lowestoft, Norwich, Colchester, Chelmsford, Clacton en Ipswich, en andere plaatsen in den omtrek.

Tinpest.

Prof. E. Cohen schrijft in het Chemisch Weekblad over de tinpest in Nederland. Aan zijn artikeltje is het volgende ontleend:

In een reeks onderzoekingen over de enantiotropie van het tin werd aangetoond, dat de omzetting van het gewone witte tin in de grauwe modificatie reversibel is en dat haar overgangspunt bij + 20° C. ligt, m. a. w. dat onze geheele tinwereld, behalve op enkele warme dagen, in metastabielen toestand verkeert. In den loop van het onderzoek waren mij een aantal gevallen bekend geworden, waarin orgelpijpen of tinnen voorwerpen, die in dagelijksch gebruik zijn, door het optreden der tinpest uiteengevallen waren. Al die gevallen waren echter buiten Nederland waargenomen en veelal in streken, waar de luchttemperatuur, zij het dan ook slechts tijdelijk, in den loop van het jaar vrij laag kan worden. Nu volgt echter uit het feit, dat de overgangstemperatuur der omzetting bij + 20° C. ligt, dat bij gemiddelde temperatuur, die in ons land heerscht, (± 10° C.) op den duur ook daàr het tin in de grauwe modificatie moet overgaan, d. w. z. moet uiteenvallen.

Door de welwillendheid van den heer mr. W. A. van Bijlert te Nijmegen was het mij mogelijk een groot aantal orgelpijpen, afkomstig uit het orgel der St. Stephenskerk te Nijmegen, nader te bestudeeren. Dit orgel, dat sedert 1776 heeft dienst gedaan, bleek hersteld te moeten worden omdat een groot aantal der pijpen broos geworden en uiteengevallen waren. Zij bleken bezaaid met opzwellingen, wratten, van grauw tin, en het materiaal was ten gevolge van de vorming daarvan zóó broos geworden, dat eenvoudige drukking met de hand het geheel uiteen deed vallen. Dilatometisch onderzoek bevestigde de voorloopige beschouwing, terwijl een door den heer M. Kerbosch op mijn verzoek aangetoonde analyse aantoonde, dat de pijpen ongeveer gelijke deelen tin en lood bevatten.

Een nader onderzoek, dat ik bij eenige Nederlandsche kerkorgelfabrikanten instelde, leerde mij, dat ook in ons land de tinpest vaak voorkomt. Zoo vertoonden in de R.-K. Kerk te Vlaardingen de frontpijpen van het aldaar opgestelde orgel reeds na 7 jaren groote gaten en nog onlangs kreeg ik kennis van een dergelijk geval, dat zich in een Noord-Hollandsch dorpje had voorgedaan. Bij mijn onderzoek bleek mij tevens, dat de orgelmakers de waargenomen verschijnsels nog steeds aan onzuiverheid der materialen toeschrijven, terwijl, gelijk wij nu weten, ook zuiver tin op den duur die verschijnsels moet vertoonen. Zoo schreef een der fabrikanten: „.... ik voor mij zou deze oude of verteerde specie niet gaarne bij het maken van nieuwe pijpen omsmelten, uit vrees, dat de aldus samengestelde pijpen in korten tijd hetzelfde lot zouden ondergaan."

Er heeft hier dus een onnoodige verkwisting van materiaal op groote schaal plaats; immers worden de oude, door tinpest aangetaste, pijpen gesmolten (b.v. onder toevoeging van koolpoeder met kalk) dan verkrijgt men bij stolling weder de witte modificatie, die even goed met geheel dezelfde zekerheid voor het vervaardigen van nieuwe pijpen gebruikt kan worden, als geheel nieuw materiaal.

Daar, gelijk vroeger werd aangetoond, het uiteenvallen der pijpen door „infectie" wordt versneld, volgt hieruit, dat aangetaste pijpen ten spoedigste uit de nabijheid der gave pijpen moeten worden verwijderd. Men zou dus goed doen, alle orgels van jaar tot jaar nauwkeurig te onderzoeken, om eventueel aangetaste pijpen te kunnen wegnemen; veel moeite en kosten zouden daardoor worden gespaard.

GEMENGD NIEUWS.

BINNENLAND.

Delft. Dezer dagen werd den heer J. H. Tonnaer, lid van den gemeenteraad te Delft, die de gemeente metterwoon gaat verlaten om zich te Roermond te vestigen, door het gemeentebestuur een prachtalbum met zilverbeslag en voorzien van het Delftsche wapen, aangeboden, waarin tal van afdrukken van de versieringen te Delft op 20 Juli.

's-Gravenhage. Toen het lompenpakhuis van de firma Mok, op de Brouwersgracht alhier, op den 24n Augustus jl. door brand was vernield, besloot de firma op haar oude terrein een nieuw pand te bouwen, dat volgens de voorschriften van den brandweerkommandant en de gezondheidscommissie zoodanig moest worden ingericht, dat dit de grootst mogelijke veiligheid tegen brandgevaar en voor de volksgezondheid zou opleveren.

Met moeite en kosten ging dat gepaard, maar thans is dan ook een gebouw opgetrokken, dat als model in het genre kan worden beschouwd. Pakhuizen, werkplaatsen, sorteerzolders, in 't kort alles wat voor zulk een bedrijf noodig is, dat alles voldoet aan de meest strenge eischen.

Het reeds van de buitenzijde zichtbare, afzonderlijke gebouwtje bevat de trappen naar de verschillende verdiepingen. Een echt „trappenhuis" dus en geheel van steen. Op elke verdieping staat 't door een brug van cementijzer met de eigenlijke gebouwen in verbinding. Openingen in vloeren of zolderingen werden daardoor geheel vermeden, en deze zijn het juist, die bij brand een gebouw in gevaar brengen. Iedere etage van het nieuwe pakhuis vormt thans een afgesloten geheel.

Pijlers en balklagen zijn eveneens met cementijzer bekleed, en het dak is geheel van dit materiaal samengesteld.

In alle raamopeningen is verder draadglas geplaatst, dat het uitslaan der vlammen tegenhoudt. En bijzondere voorzorgsmaatregelen zijn voorts genomen betreffende de luchtverversching en brandleidingen.

Het groote opslagterrein, waar het werk reeds in vollen gang is, is door een inrijhek van de straat gescheiden.

Belanghebbenden, die eens een kijkje in dit model-pakhuis willen nemen, zullen daartoe gaarne door den eigenaar in de gelegenheid worden gesteld.

— Het bestuur van de vereeniging „die Haghe" heeft in een gemotiveerd adres den Gemeenteraad met den meesten aandrang verzocht het voorstel van B. en W., in zake den verkeersweg Buitenhof—Plaats, niet goed te keuren.

„Het dempen van een strook van 27 meters aan de westzijde van den Hofvijver zou uit schoonheids- en historisch oogpunt een niet te verdedigen daad zijn, daar hierdoor het fraaie gezicht over den Vijverberg van den kant van het Buitenhof onherstelbare schade zou lijden, en een der mooiste punten van den Haag verloren zou gaan; eerbied voor deze historische plek van het oude 's-Gravenhage reeds op zichzelf behoorde te weerhouden van ieder voorstel om de schendende hand te slaan aan onzen Hofvijver, een der pronkjuweelen onzer residentie welke haar van oudsher de vermaardheid hebben verschaft een der schoonste steden van Europa te zijn."

Het bestuur van „Pulchri Studio" heeft den Raad te kennen gegeven:

dat het met belangstelling kennis genomen heeft van het op 10 Juli 1905 door de Verfraaiingscommissie aan den Raad verzonden adres;

dat het zich in hoofdzaak geheel met den inhoud van dit adres kan vereenigen, inzonderheid met de daarin voorkomende bezwaren tegen de, door B. en W. voorgestelde, gedeeltelijke demping van den Hofvijver;

dat ook het bestuur van oordeel is, dat een verbinding van Vijverberg en Buitenhof, op de wijze als door B. en W. wordt voorgesteld, alleen ten koste van een der schoonste gedeelten van 's-Gravenhage zou verkregen kunnen worden;

redenen waarom adressant verzoekt de goedkeuring aan dit voorstel te willen onthouden, en de voorkeur te geven aan het plan, aangegeven in het adres der Verfraaiingscommissie, waarmee destijds het bestuur van het schilderkundig genootschap „Pulchri Studio" zijn bijzondere ingenomenheid betuigde.

Ook het bestuur van den Haagschen Kunstkring heeft een adres van gelijke strekking ingezonden.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de maand Juli bezocht door 515 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 115 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

De Tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, wordt druk bezocht en wekt groote belangstelling.

Het Museum is dagelijks geopend ook op Zondag van 10 tot 4 uur.

PERSONALIA.

— Bij den aanleg van S.S. in Ned.-Indië zijn overgeplaatst naar de lijn Madioen Ponorogo: de tijdelijke opzichter 1e kl. E. R. Sené; de tijdelijke opzichter 3e kl. O. F. Horster; de tijdelijke onderopzichters 1e en 3e kl. P. E. J. Collée en G. H. Martherus.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij buizenaanleg gasfabriek. Br. onder letter M L 462, Nieuws van den Dag. (1)

— Jonge Teekenaars, eenigszins bekend met portretteekenen. Brieven onder No. 5181 aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Uitvoerder voor onderbouw eener draaibrug. Br. aan het „Technisch Bureau Roosen & Co.", Wijnstraat 114, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter. Salaris 80 à 100 gulden per maand. Br. onder no. 469, Bureau der Leeuwarder Courant. (1)

— Opzichter-Teekenaar terstond te Amsterdam. Br. onder no. 30, W. Keijser, Boekhandelaar, 1e Helmersstraat 83a, A'dam. (2)

— Opzichter b. d. Prov. Waterstaat in Groningen. Zie adv. in no. 30. (2)

— Bouwkundig Opzichter aan een groote fabriek voor vast. Salaris naar bekwaamheid. Brieven letters L. W. S., aan het Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar te Rotterdam. (2)

— Jong Teekenaar ook voor eenvoudig kantoorwerk. Br. lett. F K 62, N. v. d. D. (2)

— Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Brieven letter L D, Algem. Adv.-Bur. A de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Opzichter-Architect van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland. Salaris f 1500 per jaar, vrij wonen in het Gemeenlandshuis te Edam, vrij vuur en licht en vergoeding van reis- en verblijfkosten voor de inspectie. Bekendheid met Polderzaken vereischt, request op zegel vóór 24 Augustus aan den Secretaris Mr. M. E. J. J. van Lith de Jeude te Alkmaar. (2)

— Machine-teekenaar aan de Machinefabriek van de Firma D. Goekoop Jr., te Amsterdam. Aanbiedingen schriftelijk. (1)

— Teekenaars bekend met chromolitografie. Br. lett. V E 148, Nieuws v/d Dag. (1)

— Teekenaar tegen 1 October a.s. voor de leiding van een Machinereparatie-werkplaats en genegen voor den verkoop te reizen. Salaris f 100 p. m. Brieven lett. U. D. 147, N. v. d. D. (1)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

14 Bouwk. Opz.-teek., 20-46 j., f 45—f 125 's maands.
2 Bouwk. Opz.-Uitv. 30—56 j., f 100—f 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., f 55—f 110 's maands.
3 Waterb Opz.-Teek. 26—46 j., f 70—f 80 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20—27 j., f 40—f 100 's maands.
1 Electrotechniker.
1 Machinist.

BERICHT.

Het Bureau van Redactie en Administratie van **DE OPMERKER** is thans gevestigd:

Stephensonstraat 92
's GRAVENHAGE.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 7 Augustus.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het Centraal-Personenstation, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse: het maken van vier enkele houten wachterswoningen, twee dubbele id. id., met bloklokaal en eene dubbele id. id. op den spoorweg Schiedam-Hoek van Holland. Het bestek verkrijgbaar aan het gebouw der Mij. Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, Aanw. als in het bestek is vermeld.

Amersfoort, ten 11 ure, door de Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente in de consistoriekamer er St. Joriskerk: het sloopen der bestaande en bouwen eener nieuwe kosterswoning: bestek en teek. te verkrijgen bij den architect E. P. J. Smith, Langestraat 65, Amersfoort; aanwijzing gehouden.

Amsterdam, door de arch. H. v. d. Vijgh: het amoveeren van het perceel Weteringschans 109—111, en het bouwen van een winkel, garage, herstel- en werkplaats enz., met bovenwoningen; bestek en 2 teekeningen te verkrijgen bij gebr. Binger, Warmoestraat.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-bestuur: het uitdiepen van scheepsligplaatsen in het afgesloten IJ, benoorden het IJ eiland.

Kaatsheuvel, ten 3 ure, door het gem.-best. van Loonopzand: het bouwen van eene kazerne ten behoeve van de Kon. Marechaussée; bestek en teekening ter inzage op de secretarie en bij den arch. C. F. van Hoof, Spoorlaan te Tilburg.

Leiden, ten 12 ure, door het gem.-best.: het leveren van 25 cementijzeren beerputten (in 2 perceelen).

Rotterdam, ten 11 ure, door de arch. J. P. Stok Wzn., Schied. Singel 93, namens de firma Allan en Co., in het Grand Hotel Coomans: het bouwen van een werkplaats voor rollend materieel op het terrein harer fabrieken aan den Oudendijk te Rotterdam.

DINSDAG, 8 Augustus.

Amersfoort, door de Coöp. Bouwvereeniging „Eigen Haard" de bouw van 62 arbeiderswoningen. Aanwijzing gehouden. Inl. bij den Ing. Arch. J. E. v. d. Pek te Amsterdam.

WOENSDAG, 9 Augustus.

's Gravenhage, (Herb.) ten 2 ure, door het hoofdbestuur der post, en tel. in een der lok. van gen. bestuur, Parkstraat aldaar: het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Nunspeet, waarvan de aanbesteding plaats had op 7 Juni 1905. (Zie adv. in dit no.).

's Gravenhage, te 11 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het Dep.: het leveren en aanbrengen van 2 stoney schuiven in de uitwateringssluis in de Oude Dieze, te Crèvecoeur, ram. f 16.500; het bestek, no. 170, ligt na 26 Juli ter lezing aan het Min. voorn., aan de lok. der prov. best., en te bekomen bij gebr. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag op 3 Aug.; aanw. geboden, inl. aan het bureel van den hoofding.-dir. van den waterstaat in de 7e directie, bij den ing. Wijtenhorst, beiden te 's Bosch, en bij den opzichter Dormaar te Crèvecoeur, bij wien het proces-verbaal ter teekening ligt.

DONDERDAG, 10 Augustus.

Amsterdam, ten 10 ure, door de genie op zijn bureel Nieuwe Heerengracht 11: bestek no. 294: het uitbreiden en verbeteren van de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug. Raming f 10.320. Het bestek en proces-verbaal van gegeven inlichtingen ter lezing op gen. bureel. Inlichtingen worden gegeven door den besteder op bovengen. bureel, biljetten moeten worden bezorgd aan het bureel der genie in de plaats van besteding.

Bathmen, ten 3 ure, door den arch. G. J. Wibbelink bij J. W. Roode: het bouwen van een woonhuis voor Hs. Egbers. Bestek ter inzage bij Roode van af 8 Aug. Aanw. 2 uur te voren.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. best.: het maken van gedeelten kaalmuur angs den Zuidbuitensingel en de Sprank, ten Z. O. van de Seinpoststraat, in 2 perc. Aanwijzing gehouden.

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 12 Augustus 1905. No. 32.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Donderdags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„De Phoenix"*, Nijmegen.

MIDDELEEUWSCHE GEBOUWEN TE LUIK.

Vervolg en slot van bladz. 242.

Behalve de in het voorafgaande genoemde gebouwen zijn er nog kerkgebouwen van minder belang en overblijfsels van middeleeuwsche architectuur te vinden aan gebouwen, die in later tijd geheel omgebouwd en daardoor onkenbaar veranderd zijn, zoo b.v. de Romaansche torens van de St. Barthelemy, dicht bij de Porte St. Léonard gelegen.

Deze kerk was oorspronkelijk een basilick uit de twaalfde eeuw, drieschepig, is evenwel in de achttiende eeuw geheel gemoderniseerd en tot een vijfschepige basiliek omgebouwd. In het baptisterium links van het koor bevindt zich echter de beroemde bronzen doopvont met reliefs, den doop van Christus, enz. voorstellende, versierd en gedragen door 12 stieren.

Deze doopvont, afkomstig uit de kathedraal van St. Lambert, is het oudst bekende werk van Dinanderie. J. J. van IJsendijck heeft er in zijn bekende Documents Classés een fraaie afbeelding van gegeven.

Aan overblijfselen van de profane bouwkunst der middeleeuwen is Luik niet rijk, en in dit opzicht staat het ver achter bij vele andere Belgische en vooral bij de Vlaamsche steden. Het eenige belangrijke bouwwerk van niet kerkelijken aard, dat Luik bezit is echter een unicum, het oude paleis der prinsbisschoppen, thans tot paleis van Justitie, Museum, enz. ingericht.

Het eerste bisschoppelijke paleis moet door Notgerus in 973 gesticht zijn en viel zooals wij reeds mededeelden ten prooi aan den stedebrand van 1185. Na deze ramp weder opgebouwd werd het in 1505 opnieuw door de vlammen verteerd.

Van de architectuur dezer beide bouwwerken is niets bekend.

In 1508 liet bisschop Erard de la Marck de grondslagen leggen van het tegenwoordige paleis, welks bouw eerst twee-en-dertig jaren later voltooid was. Karel V was, naar verhaald wordt, zoo opgetogen over dit bouwwerk, dat hij het als het fraaiste paleis der gansche christenheid beschouwde. Dit verhaal is zeker niet van overdrijving vrij te pleiten, want tijdens de regeering van dezen vorst bestonden reeds in Italië paleizen, die glansrijk de vergelijking met dat van Luik konden doorstaan. Erkend moet evenwel worden, dat het oude bisschoppelijke paleis van Luik, niet slechts de schoonste vorstelijke residentie is die in België gebouwd is, maar tevens een der merkwaardigste van Noord-Europa.

De plattegrond is een langwerpig vierkant dat twee groote binnenplaatsen in zich sluit van ongelijke afmetingen. Deze binnenpleinen zijn grootendeels door galerijen omgeven, de verticale lijnen van de kolommen, die de gevelmuren ondersteunen, geven de tra-

veeënverdeeling der bovengevels aan. Deze traveeën zijn afwisselend bekroond door balustraden aan den voet van het dak en groote dakvensters; deze ordonnantie is met weinig variatie overal volgehouden. Ongemeen rijk gevarieerd is evenwel de versiering van de genoemde kolommen. In de eerste plaats verschillen de kolommen van de eerste binnenplaats in vorm met die van de tweede. Eerstbedoelde ten getale van 60 hebben namelijk schachten, die van onderen cylindrisch en glad zijn en van boven zich in balustervorm ontwikkelen. Zij staan op basementen afwisselend rond en vierkant eveneens met gevarieerde versiering, de hoeken der vierkante basementen versierd met hoekbladvullingen, evenals die aan kolommen der 11de en 12de eeuw voorkomen. De kapiteelen zijn teerlingvormig aan iedere zijde met een masker en op de hoeken met bladwerk versierd.

De kapiteelen der kolommen van de tweede binnenplaats hebben alleen het bladwerk op de hoeken tot versiering, de schachten allen verschillend van teekening zijn nu eens verticaal gecanneleerd, dan weder diagonaalsgewijze of schroefvormig, met ruitversiering of geprofileerd. De galerijen loopen hier slechts langs twee zijden van de binnenplaats. Het rijk gevarieerde beeldhouwwerk van al deze kolommen is uitgevoerd door François Borset een Luiksche beeldhouwer van de zestiende eeuw.

Op het eerste gezicht zou men de kapiteelen van deze kolonnade, geheel in hardsteen uitgevoerd, houden voor afkomstig van een of ander Romaansch monument van de elfde eeuw, terwijl de schachten zeer sterk doen denken aan die, welke men aan de tempels van Hindostan aantreft.

In hoofdzaak is de ordonnantie van de binnenplaatsgevels ook aangehouden voor de buitengevels van het gebouw, uitgezonderd de galerijen van den beganen grond. Alleen de hoofdgevel naar de kathedraal van St. Lambert toegekeerd schijnt nooit geheel voltooid te zijn geweest.

Wat het inwendige van het paleis betreft is het thans zeer moeilijk, na de talrijke veranderingen, die er in den loop der eeuwen in aangebracht zijn, zich nog een denkbeeld van de oorspronkelijke inrichting te vormen. Volgens de overlevering moeten de vertrekken met groote weelde ingericht zijn geweest, de architectuur hierbij echter slechts een ondergeschikte rol hebben gespeeld.

In 1734 vernielde een hevige brand de bovenverdiepingen van twee zijden van het eerste binnenplein en den voorgevel van het paleis. Drie jaren later werd deze schade hersteld hetgeen evenwel met groote veranderingen gepaard ging, waardoor een groot deel van het oorspronkelijk karakter verloren ging.

Uit dien tijd dateert ook de gevel aan de Place St. Lambert, ontworpen door den Brusselschen architect Anneesens, een werk op zichzelf niet onverdienstelijk en wel effect makend door zijn groote afmetingen en tamelijk strenge architectuur, doch weinig passend bij de middeleeuwsche gedeelten. Deze gevel bestaat uit twee verdiepingen met een attiek bekroond met kroonlijst en balustrade. Het middengedeelte is geaccentueerd door een avant-corps, waar de Korinthische en Composietorde boven elkander zijn toegepast en welks bekroning bestaat uit een groot gebogen fronton. De geheele gevel is met hardsteen bekleed.

Reeds ongeveer in het midden der negentiende eeuw zijn door de architect Delsaux uitvoerige restauratieplannen voor dit belangrijke bouwwerk opgemaakt en ten deele uitgevoerd, ook weder herhaaldelijk gewijzigd in verband met de nieuwe bestemming die er aan gegeven is, namelijk als zetel van het Provinciaal Gouvernement, Justitiegebouw, Archief en Archeologisch Museum. De eerste binnenplaats is thans steeds voor het publiek toegankelijk. De tweede kleinere was in vroeger tijd meer als tuin aangelegd en is dit ook thans weder. Men heeft daar vele fragmenten van het gebouw zelf en van andere gebouwen te Luik afkomstig, opgesteld.

Geen bouwmeester, die te Luik komt, mag een kort bezoek aan de hier beschreven bouwwerken verzuimen doch mocht ook daarvoor de tijd ontbreken en slechts voor een enkel gebouw, zij het maar, één uur overschieten, dan bestede hij dit uur aan het oude bisschoppelijke paleis. De indruk, vooral die van de architectuur der binnenpleinen medegenomen, wordt niet spoedig uitgewischt.

PRIJSVRAGEN.

In verband met de Prijsvraag uitgeschreven door de Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid, vermeld in een vorig nummer van dezen jaargang, had de secretaris van genoemde maatschappij de beleefdheid ons opmerkzaam te maken op de voorgeschiedenis van deze prijsvraag en ons eenige bescheiden toe te zenden, die daarop betrekking hebben t. w. de Handelingen der Maatschappij van de jaren 1901/1902 en 1902/1903, waarin voorkomen de afdeelingsverslagen en een résumé daarvan over de indertijd door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen gestelde vraag „Welke verbeteringen kunnen er worden aangebracht in de inrichting der gebouwen voor het landbouwbedrijf in onze provincie, in het bijzonder met het oog op eene doelmatige uitoefening van het bedrijf."

Uit de genoemde bescheiden bleek ons, dat de afdeelingen over het algemeen de vraag zeer ernstig overwogen hebben en daarover zeer uitvoerige en belangrijke verslagen hebben uitgebracht.

In de algemeene vergadering der Maatschappij den 30sten Juni 1903 te Groningen gehouden werd een résumé van deze afdeelingsverslagen uitgebracht naar aanleiding waarvan het hoofdbestuur voorstelde de volgende conclusie te nemen:

„De vergadering, hoewel erkennende de wenschelijkheid van het benoemen eener commissie, met opdracht om 1°. de uitgebrachte rapporten te bestudeeren; 2°. kennis te nemen van de inrichting der landbouwschuren in het binnen- en buitenland, desnoods door onderzoek ter plaatse; 3°. naar aanleiding daarvan zooveel mogelijk het goede te verzamelen en om te werken in een paar bouwplannen, toegelicht met teekeningen en begrootingen, ten einde deze stukken in het archief der Maatschappij te deponeeren, ter beschikking van de leden, is van oordeel dat daartegen, vooral uit een financieel oogpunt, onoverkomelijke bezwaren bestaan. Zij acht het bezwaar, in het résumé aangevoerd tegen het uitschrijven eener prijsvraag, niet van overwegenden aard en noodigt het hoofdbestuur uit, in overleg met de commissie, daartoe over te gaan."

Het bedoelde résumé is o. i. ook belangrijk genoeg om er onze lezers, waaronder zeker velen zich voor de prijsvraag interesseeren, mede in kennis te stellen.

Door niet minder dan 17 afdeelingen van de 22 zijn op het onderhavige vraagpunt antwoorden ingezonden; wel een bewijs van de groote belangstelling die het mocht ondervinden.

Uitteraard brengt dit vraagpunt mee, dat er vrij veel verschil in de strekking der betreffende rapporten bestaat, zoodat een résumé moeilijk is samen te stellen.

De voorsteller van het vraagpunt heeft er zonder twijfel veel voldoening van.

Hij is geslaagd in het verkrijgen van meer of minder uitvoerige beschrijvingen der bestaande gebouwen en van de aanwijzing der gebreken, die er met het oog op de tegenwoordige bouwstelsels, het gebruik van machines etc., aankleven, zoomede van de wijzen, waarop verbeteringen kunnen worden aangebracht. Men behoeft er de in de „Handelingen" verkleinde teekeningen maar op na te zien, om te beseffen, dat de zaak door de meeste commissies van beantwoording ernstig onder de oogen is gezien. Enkele rapporten zijn misschien wat al te veel in détails getreden; in andere heeft men zich niet voldoende los kunnen maken van het „Schablonenmaszige" der bestaande inrichtingen.

Wij meenen dit résumé-rapport aldus te kunnen inrichten, door te geven:

1e een overzicht van de meest in het oog springende punten der verschillende rapporten;

2e de conclusies, die hieruit kunnen worden getrokken;

3e de inzichten en voorstellen van de résumécommissie.

* * *

1. Overzicht van de meest in het oog springende punten der verschillende rapporten.

Appingedam acht de gebouwentypen een gevolg van de mode. Ze vindt de scheiding van woonhuis en schuur een kwestie van luxe. Het type beschrijvende, wijst zij de volgende verbeteringen en gebreken aan:

Het karnhuis kan gemist worden; de kelder kan kleiner zijn; een drinkwaterleiding is zeer gewenscht; de veestallen zijn niet doelmatig; een aparte voergang, evenals bij paarden, is gewenscht. Als bezwaar wordt genoemd, dat aldus schuurruimte verloren gaat. Op den dorschvloer wordt in den voorgevel een deur wenschelijk geacht met het oog op het gebruik van de stoompers.

Over 't geheel heeft Appingedam weinig aan te merken en is dus nogal tevreden.

Baflo meent de inrichting der schuren voor het inrijden, bergen en bewaren van den oogst niet ondoelmatig te moeten noemen. Zij acht het echter beter het vee en de oogst in geheel aparte gebouwen onder te brengen. Verder meent ook zij, dat karnhuis en karnmolen kunnen vervallen, dat de dienstboden een goed verwarmbaar vertrek moeten hebben, 't geen tegenwoordig door de ligging aan 't eind van den koestal en dikwijls onder een stroozolder, niet wel mogelijk is. Met 't oog op de uitbreiding der paardenfokkerij wordt meer stalruimte voor deze dieren noodig geacht. Hokken worden geprefereerd boven stallen. Als veestal wordt de dubbele Hollandsche langstal aanbevolen. Drinkwaterleiding is gewenscht. Als dakbedekking wordt slootriet geprefereerd.

In den vorm van twee planteekeningen wordt de bedoeling der afdeeling nader toegelicht.

Beerta is van meening, dat de bestaande inrichting niet meer aan haar doel kan beantwoorden.

Het twee-schuren-stelsel wordt door haar aanbevolen, n.l. eene kleine schuur, waarin de stallen worden gebouwd en waarin voldoende ruimte overblijft voor het bergen van fourage en de producten, welke in den winter met blok of vlegel worden gedorscht, en daarachter een groote, goedkoop getimmerde schuur voor het bergen van het koren, 't welk met de stoomdorschmachine gedorscht wordt; naast deze een bergplaats voor werktuigen e. t. q. waarboven een graanzolder.

Zij acht de hooge voorgebouwen voor vereenvoudiging en de inwendige inrichting van het woonhuis voor vele praktische verbeteringen vatbaar.

Zij treedt niet in détails en 't komt haar voor, dat nopens de inrichting der stallen een afzonderlijk vraagpunt gesteld mag worden.

Beltingwolde. De inrichting der schuren is en blijft in hoofdzaak dezelfde als voor 50 jaar. De ligging en inrichting der vee- en paardenstallen acht men doelmatig. De meerderheid der commissie was niet voor een aparte voergang in den veestal. De waterleiding wordt een zeer groote verbetering genoemd. De gebouwen, speciaal 't voorgebouw zijn te weelderig en te duur. De veestal is meestal te groot. Aangedrongen wordt op hooge, lichte, luchtige verblijfplaatsen voor mensch en dier.

Blijham vestigt vooral de aandacht op de noodzakelijkheid van solide fundamenten, hooge, frissche vertrekken, klein karnhuis; de koeien dienen met de koppen naar de schuur te worden geplaatst; veel ruimte voor varkenshokken is noodig en waterleiding is gewenscht. Overvloed van bergruimte is wenschelijk.

Duurswold bespreekt de kwestie aan de hand van een bijgevoegden plattegrond. In groszen Ganzen komt dit plan, wat indeeling aangaat, veel overeen met de bestaande bouworden.

De voornaamste afwijkingen, en in 't oog der afd. verbeteringen, zijn: dat de vertrekken der dienstboden voor den brandgevel in de nabijheid van de woonvertrekken van den landbouwer zijn gelegen, dat de veestal is ingericht bij wijze van Hollandschen langstal; de aanwezigheid van een waterleiding. De locomobile wordt in een apart vertrek aan 't vooreinde van den dorschvloer geplaatst. Met het oog op brandgevaar is dit laatste zonder twijfel gewenscht. Het wil ons echter voorkomen, dat het in- en uitbrengen der locomobile zeer lastig zal gaan.

Eenrum acht de bestaande veestallen uit een hygiënisch oogpunt slecht. De luchtverversching laat te veel te wenschen over, de zolderingen zijn steeds nat van condensatiewater, tegen geheele scheiding van veestal en schuur wordt, om de kosten, gewaarschuwd. Dit zal echter geheel van de wijze van bouwen afhangen (zie later rapport). De Hollandsche stalinrichting wordt geprefereerd. Waterleiding is gewenscht. In de schuur wil men, om het opstalen te voorkomen, lange turf leggen. De dorschvloer worde gedeeltelijk van hout gemaakt, met 't oog op de verwerking van lijnzaad, mosterd, klaverzaad, enz. Als dakbedekking wordt de voorkeur gegeven aan riet boven alle andere materialen. In 't algemeen wordt wenschelijk geacht de schuur breeder en minder hoog te maken.

Groningen wijst in de eerste plaats op de noodzakelijkheid van zoo goedkoop mogelijk bouwen. Hieraan sluit het voorstel, in 't algemeen de vaste schuur veel kleiner te bouwen dan gebruikelijk is, om dan de bergruimte van 't graan, dat slechts zeer korten tijd behoeft te worden bewaard, in een aan eene zijde opene goedkoope loods te vinden. Verder

wordt nadruk gelegd op het noodzakelijke van conserveering van houtwerk en muren.

Wat de détailpunten aangaat, wordt aangestipt, dat de schuren vlakker en breeder gemaakt dienen te worden. Als dakbedekking wordt de voorkeur gegeven aan pannen en daaronder riet. Als veestal wordt de Hollandsche langstal aanbevolen; betere ventilatie-inrichtingen worden noodig geacht.

Om blijvende resultaten te verkrijgen wordt aanbevolen, dat het hoofdbestuur der Gr. M. v. L. en N. een commissie benoeme, belast met het bestudeeren van de landbouwschuren in 't binnen- en buitenland, om naar aanleiding daarvan eenige modellen te ontwerpen, die voor bouwers als voorbeeld ter beschikking zouden kunnen worden gesteld.

Hoogezand-Sappemeer beveelt den bouwers aan op reis te gaan, ten einde zelf een plan te kunnen ontwerpen, daarbij rekening houdende met eigen vermogen, behoeften en smaak. Bepaalde gebreken of voorstellen tot verbetering worden niet aangegeven.

Leens is in hoofdzaak met de bestaande inrichting tevreden. Aanbevolen wordt het tweeling-schurenstelsel onder twee daken, waarbij de dorschvloer zich bevindt onder de krimp, waar de twee daken samenkomen. De groote schuren van vroeger worden niet meer noodzakelijk geacht. Als dakbedekking wordt riet geprefereerd. De paardenstallen zijn veel te klein, de koestallen te hoog; de waterleiding is een groote verbetering; een brandgevel is noodzakelijk.

Loppersum beveelt ook het tweeling-schurenstelsel aan (door teekening toegelicht), wenscht een brandgevel met schuifdeuren, wil de woning der dienstboden vóór den brandgevel, acht den Hollandschen langstal aanbevelenswaardig.

Middelstum en *Kantens* wijst er, evenals Groningen, op, dat de gebouwen zijn een noodzakelijk kwaad, is overigens met de bestaande inrichtingen nogal tevreden, wenscht de schuur platter, het dak van riet, vestigt de aandacht op de noodzakelijkheid van de mogelijkheid der verwarming der dienstbodevertrekken en van de scheiding der slaapvertrekken. Voor veestal wordt de Hollandsche langstal aanbevolen. De verlichting dient overal beter te zijn, dan veelal 't geval is. De wenschelijkheid van het uitschrijven van een prijsvraag wordt betoogd.

Nieuwolda en *Nieuw Scheemda* vindt de bestaande boerderijen geheel uit haar tijd. De ruimte is onpractisch verdeeld en niet altijd in overeenstemming met het tegenwoordig gebruik; er is b.v. te weinig ruimte voor paarden, werktuigen en gereedschappen, tijdelijke bergplaats voor koren en te veel voor koestallen, dorschvloer, etc. De bergplaatsen voor koren zijn te soliede, stallen te luchtig en tochtig gebouwd.

Ze raadt aan: stallen niet onmiddellijk aan het woonhuis te verbinden, korenzolders, en zooveel mogelijk ook kelders, daarvan gescheiden te houden. Ruimten als keuken, werkplaatsen, brandstoffenbergplaats, kelders etc. meer bij elkaar en naast het woonhuis te groepeeren; daaraan direct verbonden de dienstbodenvertrekken.

Verder goedkooper te bouwen wat betreft bergplaatsen voor graan etc. en deze meer als tijdelijke gebouwen in te richten; meer geld te besteden aan degelijke ruime stallen, veestallen in 't algemeen en paardenstallen in 't bizonder. Ze geeft ten slotte het idee aan de hand, om de boerderijen niet langer, als tot dusverre, onder één dak te bouwen, maar de gebouwen, onderling gescheiden, rondom een binnenplaats te groepeeren, ten einde beter te kunnen voldoen aan practische, hygiënische en esthetische eischen, het brandgevaar te beperken en dus assurantiepremie te besparen, ieder gebouw dus op zich zelf meer overeenkomstig zijne bestemming in te richten, wat voor 't geheel niet meer financieele opofferingen zal vorderen, dan thans voor den bouw eener boerderij worden vereischt.

De *Noorder-Afdeeling* stelt voorop, dat steeds de gansche oogst geheel moet kunnen worden geborgen, zoodat 't eene gedeelte niet door 't andere verjaagd behoeft te worden. Prefereert het tweeling-schurenstelsel, toegelicht met teekening, wenscht de woning der dienstboden in 't middenhuis, evenals de keuken. Vestigt bizonder de aandacht op het slechte bedrijf der losse arbeiders (z.g. vreemden). Wenscht de veestallen ruimer en bij wijze van Hollandschen langstal ingericht. Wil de paarden liefst allen in boxen stallen.

Uithuizermeeden wenscht, evenals de Noorderafdeeling, groote bergruimte, noemt de gebruikelijke paardenstallen slecht ingericht, wenscht de veestallen in te richten bij wijze van Hollandschen langstal. Ook hier wordt voor groote boerderijen het tweeling-schurenstelsel aanbevolen. Met het oog op het brandgevaar wordt het wenschelijk geacht woonhuis, stal en schuur geheel afzonderlijk te plaatsen. In dit geval wordt voor veestal de dubbele Hollandsche langstal aanbevolen. Toegelicht door teekening.

't Zandt acht ingrijpende veranderingen onnoodig, wenscht twee groote schuurdeuren, meer licht in de schuren, het dak van riet; wenscht wel twee even groote schuren, doch laat in 't midden wat beter is: tweeling-schurenstelsel of 't geheel gescheiden houden van de twee. De veestallen, zooals die nu zijn, worden zeer ondoelmatig genoemd, de enkele Hollandsche langstal wordt aanbevolen. De ventilatie-inrichtingen dienen verbeterd te worden, een drinkwaterleiding is gewenscht. In den paardenstal moeten kribben en ruiven lager geplaatst worden.

Zuid- en Noordbroek zou een groote loods zonder stal 't ideaal vinden. De stal is een noodzakelijk kwaad, Voor de berging van 't graan, dat niet in de schuur kan, wordt een overdekte mestvaalt aanbevolen. De veestal moet geheel van steen zijn, de zoldering ervan ook. De veestal aan den achtergevel naast den paardenstal aan te brengen. Aan den veestal wil men een cirkelvorm geven.

(*Wordt vervolgd.*)

IETS OVER ARBEIDSGESCHILLEN EN VERZOENINGSRADEN.

(*Ingezonden.*)

In een Sept. 1901 gedagteekend schrijven gaven Directeuren der Nederlandsche Maatsch. ter bevordering van Nijverheid aan hare departementen in overweging „het vraagstuk der werkstakingen" in een der winterbijeenkomsten aan de orde te stellen. Daarbij zoude, zoo ongeveer werd gezegd, allereerst moeten worden nagegaan welke werkstakingen in elk departement binnen de laatste vijf jaar waren voorgekomen; vervolgens zou men zich de vraag moeten voorleggen of de voorkoming (subsidiair beëindiging) van dergelijke arbeidsgeschillen aan de particuliere bemoeiing mag worden overgelaten, en — zoo neen — in welken zin de bepalingen omtrent de in de wet (op de Kamers van Arbeid) wortelende verzoeningsraden behoorden te worden aangevuld of gewijzigd.

Een oude quaestie, die sedert tal van jaren over heel de wereld velen heeft beziggehouden, heeft — gelocaliseerd en gespecialiseerd — door dit schrijven van directeuren der bovengenoemde maatschappij ten onzent in den winter van 1901—1902 verkregen wat ik zou willen noemen „theoretische actualiteit". Wat haar „practische actualiteit" gegeven heeft, is wel niemand in Nederland onbekend: de botsing eerst tusschen de georganiseerde Amsterdamsche diamantbewerkers en de aldaar gevestigde Juweliers-Vereeniging, de werkstaking daarna (straks door uitsluiting gevolgd) van werklieden der firma van Heek & Co. te Enschede, de spoorwegstakingen en eindelijk de stakingen in de glasindustrie. Waar de oude quaestie theoretisch en practisch zoo actueel is geworden, mag wellicht de aandacht gevraagd worden voor eenige beschouwingen, waarin getracht zal worden een antwoord te geven op de vraag in hoever de bepalingen onzer wet op de Kamers van Arbeid wijziging behoeven en welke beginselen behooren voor te zitten bij de afbakening van de taak en van de bevoegdheid der verzoeningsraden.

Vooraf een kort résumé van het ten onzent te dezer zake geldende recht, van de art. 22—27 der wet op de Kamers van Arbeid. Die wet dan bepaalt dat, wanneer in een bedrijf een geschil dreigt te ontstaan of ontstaan is, door partijen of door een hunner bij schriftelijk verzoek aan de K. v. A. in die gemeente onder mededeeling der aanleiding tot het geschil de tusschenkomst kan worden ingeroepen van een verzoeningsraad. Het bestuur der kamer, waarbij zoodanig verzoek inkomt, tracht „indien het meent dat het geschil van eenvoudigen aard is" dat geschil in der minne te doen beëindigen. Vindt het daartoe geen termen of gelukt de aangewende poging niet, dan wordt het geschil ten spoedigste bij de kamer aanhangig gemaakt. Oordeelt deze „dat tusschenkomst kan leiden tot voorkoming of vereffening van het geschil", dan benoemt zij een verzoeningsraad, bestaande uit een voorzitter (uit- of buiten haar midden te kiezen) en uit een even getal leden, voor de eene helft patroons-leden, voor de andere helft-werklieden-leden der kamer. De voorzitter heeft een adviseerende stem, een beslissende alleen dan als de (overige) stemmen staken en het niet geldt de vaststelling van het na te noemen verslag. De voorzitter tracht te bevorderen dat de partijen zich verbinden tijdens het onderzoek zonder nader overleg met hem noch den arbeid te staken, noch iemand bij het geschil betrokken te ontslaan. De verzoeningsraad vergadert zoo vaak de voorzitter dat noodig acht; van het in die vergadering verhandelde mag alleen openbare melding worden gemaakt in het verslag waarin de raad, na gehouden onderzoek en beraadslaging, aan beide partijen schriftelijk zijn oordeel over het geschil en over de middelen tot verzoening meedeelt. Indien de minderheid het verlangt, wordt haar gevoelen in dit verslag opgenomen. De raad kan dit verslag geheel of gedeeltelijk openbaar maken.

Ziedaar den inhoud van de artikelen der wet, ziedaar wat zij bepaalt en dus ook wat zij niet bepaalt. Zij geeft aan partijen de *gelegenheid* zich met een verzoek om tusschenkomst te wenden tot de betrokken K. v. A., doch *verplicht* hen daartoe niet; zij maakt de benoeming van een verzoeningsraad (dus) ook afhankelijk van de vraag of door een der partijen tusschenkomst der K. v. A. is verzocht en geeft noch aan de K. v. A. de bevoegdheid desnoods tegen den zin der partijen zoodanigen raad in te stellen, noch aan derden de gelegenheid daarop bij de kamer aan te dringen; zij verplicht noch partijen noch getuigen en deskundigen voor den verzoeningsraad te verschijnen en daar inlichtingen te geven; zij laat aan de prudentie van den raad over de beslissing der vraag of het verslag zal worden openbaar gemaakt; eindelijk — en dit punt is als het meest principieele wel verreweg het belangrijkst — zij verklaart door haar stilzwijgen dat de uitspraak van den verzoeningsraad voor partijen niet bindend is.

Over elk dier punten volgt hier een enkel woord.

1°. *De wet geeft aan partijen de gelegenheid zich met een verzoek tot de betrokken K. v. A. te wenden om tusschenkomst, doch verplicht hen daartoe niet.* Terecht nam m. i. de wetgever aan, dat er arbeidsgeschillen kunnen zijn van zoo „eenvoudigen aard", dat het niet aangaat eens en vooral de tusschenkomst eener K. v. A. met den nasleep der instelling van een verzoeningsraad voor elk geschil verplichtend te maken. Toelichting dezer stelling mag overbodig worden geacht. Doch waar de wetgever faalde, dat was m. i. waar hij de appreciatie der belangrijkheid van het geschil overliet aan partijen en bovendien deze vrij liet om, ook waar zij zelven het geschil allerminst onbelangrijk vinden, niettemin de zaak buiten de bemoeiingen der K. v. A. te houden. Afdoende waarborg dat alle geschillen, bij welke tusschenkomst eener Kamer gewenscht kan zijn, ook door die Kamer worden behandeld, schijnt mij alleen verkrijgbaar, wanneer door de wet beide partijen verplicht worden van *elk* arbeidsgeschil mededeeling te doen aan de betrokken Kamer. Deze beoordeele dan of hier voor haar interventie aanleiding bestaat of ook niet. Blijkt haar na een voorloopig onderzoek en na een aanvankelijke poging tot minnelijke schikking, dat geen algemeen belang noch eenig belang van derden met dit geschil is gemoeid en blijkt haar tevens dat haar tusschenkomst ook niet door een van beide partijen wordt gewenscht, dan onthoude zij zich verder en dringe niet, aan de onwilligen, haar bemiddeling door instelling van een verzoeningsraad op. Blijkt daarentegen dat een van beide partijen wel degelijk zoodanige bemiddeling verlangt, dan gelde als beginsel, dat de andere partij zich niet door onthouding zal mogen onttrekken aan wat toch nooit meer dan een poging tot verzoening zijn zal.

2°. *De wet maakt de benoeming van een verzoeningsraad afhankelijk van de vraag of door een der partijen tusschenkomst der K. v. A. is verzocht en geeft noch aan de K. v. A. de bevoegdheid desnoods tegen den zin van partijen zoodanigen raad in te stellen noch aan derden de gelegenheid daarop bij de Kamer aan te dringen.*

Reeds werd boven er op gedoeld dat zoowel het algemeen belang als ook het belang van derden bij een arbeidsgeschil kan zijn betrokken. Voorbeelden tot staving van deze bewering liggen voor het grijpen. Het algemeen belang kan bij een industrieel conflict betrokken zijn b.v. doordat de onderneming, welker werklieden tot staking zijn overgegaan, voorziet in een algemeene behoefte (levering van gas, water, brood; exploitatie van een algemeen vervoermiddel enz.), of ook doordat in een kleinere gemeente een groot deel der inwoners door den strike of den lock-out broodeloos wordt en straks komt aankloppen om steun van overheidswege; het belang van derden kan gemoeid zijn bij een arbeidsgeschil o.a. doordat wegens den technischen samenhang der verschillende onderdeelen van eenig bedrijf de „derden" als arbeiders worden ontslagen na de staking of uitsluiting

der direct bij het geschil betrokken arbeiders. Voor „derden" kan er dus een regelrecht belang bestaan, dat het geschil zoo spoedig mogelijk worde opgelost en dus ook dat een poging tot verzoening van partijen niet wegens beider onwil worde nagelaten.

Het komt mij voor dat zij aan dit belang een recht ontleenen, het recht om te vorderen dat een bemiddeling althans worde beproefd, ook al zijn partijen daartoe ongenegen. En waar het algemeen belang bij de zaak is betrokken, behoort m.i. ook daarvoor die tegenzin van partijen tegen verschijning voor een verzoeningsraad te zwichten. Het zal de K. v. A. moeten zijn, welke, gelijk boven gezegd werd, kennisnemend van *elk* binnen haar ressort gerezen geschil, heeft te onderzoeken of het geschil van dien aard is of *wordt*, dat verdere tusschenkomst door een verzoeningsraad (ook na de *per se* en altijd voorafgaande aanvankelijke poging tot bemiddeling van wege de Kamer) noodzakelijk moet worden geacht, ook al begeeren partijen die tusschenkomst niet. De K. v. A. zal dus moeten nagaan of, terwijl partijen verklaarden geen interventie te verlangen, wellicht het algemeen belang of dat van derden nu reeds of straks het instellen van een verzoeningsraad gewenscht maakt. Tegen zoodanige „gedwongen arbitrage" kunnen geen overwegende bedenkingen bestaan.

Behoort in het algemeen als regel te gelden dat partijen bevoegd moeten zijn de zaak „uit te vechten," wanneer beiden dat gelijkelijk verlangen, die regel moet wijken, waar het geschil niet enkel *hun* belangen raakt en dus door hun onverzettelijkheid belangen van anderen zouden geschaad worden. Bedenking kan tegen dit beginsel te minder bestaan, daar de dwang niet verder reikt dan tot het verschijnen voor den verzoeningsraad, tot het geven van inlichtingen aan dien raad enz., en niet ook meebrengt de verplichting om zich straks te onderwerpen aan 's raads ongevraagd votum.

3e. *De wet verplicht noch partijen noch getuigen en deskundigen voor den verzoeningsraad te verschijnen en daar inlichtingen te geven.*

Het is duidelijk dat door deze vrijheid, welke de wet laat, het optreden van een verzoeningsraad geheel illusoir kan worden. Zelfs de partij, die tusschenkomst der K. v. A. gevraagd heeft, is niet gehouden voor den door de Kamer benoemden raad te verschijnen, evenmin de andere partij. Zoo kunnen ook getuigen en deskundigen wel worden opgeroepen, maar ook zij kunnen deze oproeping naast zich neerleggen, zonder dat eenige wettelijke sanctie hen treft.

Waar de wet al deze personen niet gelastte te *komen*, sprak het van zelf, dat zij hen ook niet verplichtte tot het afleggen van verklaringen en het geven van inlichtingen. Had zij wel het laatste doch niet het eerste imperatief voorgeschreven, men zou zich aan den dwang tot getuigen onttrekken door (straffeloos) weg te blijven. Het eene behoort bij het andere. Zoo zal de wetgever ook, zoodra hij partijen, getuigen en deskundigen tot *komen* noopt, hen tevens moeten verplichten tot *spreken*, opdat niet hun komst een zinledige formaliteit zij. Verplichting tot komen, verplichting tot spreken schijnen mij geheel onmisbare waarborgen voor een richtige en volledige vervulling van de taak, welke aan den verzoeningsraad is toebedeeld. Zal hij over het geschil in questie een op feiten — en zakenkennis gegrond votum geven, dat — voor partijen al of niet aannemelijk — althans den toets eener zakelijke kritiek kan doorstaan, dan behoort hij niet te vergeefs zijn licht daar te zoeken, waar het alleen te verkrijgen is. Onredelijk is deze dwang tegenover partijen niet; òf één hunner heeft de tusschenkomst der K. v. A. ingeroepen (en reeds boven werd gezegd dat de andere partij zich dan althans niet aan een poging tot verzoening mag onttrekken), òf het algemeen belang (of dat van derden) maakt zoodanige tusschenkomst gewenscht. In elk geval behoort aan den verzoeningsraad, waar hij wordt ingesteld, te worden gegund dat hij zijn werk naar behooren volbrenge en niet door de weigerachtigheid van partijen of anderen, van de aanvang af reeds met lamheid geslagen worde.

4e. *De wet laat aan de prudentie van den raad over de beslissing der vraag of het verslag zal worden openbaar gemaakt.*

De kracht der uitspraak van den verzoeningsraad moet gelegen zijn in de onbetwistbare juistheid harer feitelijke grondslagen, in de verdedigbaarheid harer te goeder trouw gestelde conclusies en in het zedelijk gezag der leden van den raad. Tegen de openbaarmaking van zoodanige uitspraak kan geen bezwaar bestaan; zij verdient aanbeveling omdat zij de gelegenheid schept tot contrôle en kritiek op de houding der partijen, op hun gedragingen vóór, tijdens en na het uitbreken van het arbeidsgeschil, op de gegrondheid hunner beweringen; tot contrôle en kritiek ook op de uitspraak zelve (in engeren zin), op den aanvang en den aard van het door den raad voor zijn beslissing noodig geacht feitenmateriaal, op de gegrondheid van 's raads conclusies. Het zedelijk gezag der ambtelijke arbiters moge voor de partijen een motief zijn zich aan hun votum te onderwerpen (wellicht zelfs nadat zij aanvankelijk afkeerig waren van zoodanige tusschenkomst), — waar dit gezag op hen zijn uitwerking mist, worde de zaak in laatste instantie gebracht voor het gerechtshof der publieke opinie. De openbaarmaking van het verslag is daartoe onmisbaar, onmisbaar ook opdat het niet twijfelachtig zij waarom straks een der partijen zich geheel of ten deele gewonnen geeft. Nog pleit voor publicatie van het rapport de overweging, dat niet zelden aan een der partijen, terwijl het geschil voortduurt, steun geboden wordt door een grooter of kleiner deel van het publiek. Welnu, waar deze buiten den strijd staande bondgenooten vaak hun penningske offeren op het goed vertrouwen dat de voorstelling der zaak door de hun vooruit reeds meest sympathieke partij de juiste is, kan het van groot nut zijn dat deze edelmoedigen althans de gelegenheid hebben het „hoor en wederhoor" in toepassing te brengen door kennis te nemen van wat door de andere partij voor den raad is verklaard en van wat naar 's raads oordeel de waarde is dezer gevoelens. Niet onmogelijk is het voorts dat de (mits goed gedocumenteerde en stevig geargumenteerde) uitspraken der verzoeningsraden ten aanzien van arbeidsgeschillen gaan vormen, wat men ook hier een „Constante Jurisprudentie" zou kunnen noemen, waardoor reeds vooraf met zekeren graad van waarschijnlijkheid kan worden uitgemaakt of eenig geschil van dien aard is dat het tot een casus belli mag worden gemaakt.

Waar door toepassing van het beginsel der verplichte verschijning en der verplichte mededeeling het verslag zooveel volledíger, omstandiger en onaantastbaarder zal zijn dan thans veelal het geval zal wezen; waar juist daardoor dit verslag meer gezag zal hebben, daar kan tegen publicatie te minder bezwaar worden ingebracht.

5°. *De wet verklaart door haar stilzwijgen dat de uitspraak van den verzoeningsraad voor partijen niet bindend is.*

Dit punt is — gelijk reeds boven werd gezegd — het belangrijkste, immers het principieelste, daarom ook het meest betwiste; bij dit punt ziet men veelal hen uiteengaan, die, hoezeer voor 't overige over „sociale" vraagstukken verschillend denkend, omtrent de vorige door mij genoemde punten tot eenstemmigheid wisten te geraken. (*Slot volgt*).

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

Het watergebrek in de Spaansche provincie Andalusië heeft thans zulke bedenkelijke afmetingen aangenomen, dat de minister van Landbouw, van een inspectiereis in die provincie teruggekeerd, onmiddellijk tot het nemen van ingrijpende maatregelen is overgegaan.

Die maatregelen duiden er op, dat men in Andalusië te doen heeft met de groote Spaansche kwaal, veronachtzaming van de groote landsbelangen, totdat eindelijk de nood zoo hoog is, dat het tot een uitbarsting dreigt te komen.

De treurige toestand in Andalusië vindt zijn oorzaak in de slechte verzorging van den watertoevoer. Tientallen jaren is er over geklaagd, maar de Spaansche regeering deed niets. Doch nu kan het niet langer uitblijven. Er moet iets gedaan worden. De minister van Landbouw heeft nu in overleg met zijn ambtgenoot van Openbare Werken plannen ontworpen tot kanalisseering van de Guadalquivir en het aanleggen van enorme waterreservoirs.

Zeker zal dat helpen, maar sedert al die jaren leden de Andalusianen onder de alles verdorrende droogte, terwijl zij tegen den winter weer bedreigd worden door onstuimige regenmassas, die onbetengeld en slecht geleid verwoestingen aanbrengen, waar zij, bij voldoende verzorging van den waterafvoer, zooveel nut konden stichten.

Men heeft het plan opgevat de provincie Apulië, de dorste van gansch Italië, te irrigeeren en zoodoende vruchtbaar te maken.

Men wil eenvoudig een rivier, de Sele, naar den anderen kant van de Apenijnen drijven. Voor dit reuzenwerk moet een tunnel gebouwd worden van 240 kilometer lengte; zoodoende rekent men 4 à 5 kubieke meter water per seconde te krijgen. Bovendien zouden op die wijze 280 steden en dorpen van drinkwater voorzien worden.

De kosten zijn geraamd op de kleinigheid van 68 millioen.

De *Sumatra Post* schrijft:

„Naar wij vernemen is dezer dagen door de Atjehsche genie een rapport uitgebracht over het vraagstuk der spoorverbinding van Atjeh en Deli. Dit rapport doet als oplossing aan de hand den aanleg van een smalspoor, als verlenging van den Atjeh-stoomtramweg, tot Pangkalan Brandan. Zijn wij wel ingelicht, dan is van de zijde der Deli spoor instemming met dit voorstel te verwachten. Het voorstel der Atjehsche genie wijkt in zooverre van de totnogtoe te berde gebrachte plannen af, dat het denkbeeld van breedspoor, als bij de D. S. M. in gebruik, er bij verworpen is, en ook de geschiktmaking van de Langsarhaven voor groote zeehaven er niet in is opgenomen. Zooals bekend, zal wel de Atjeh-stoomtram Langsar aandoen en bij eventueele aanneming van het plan der Atjehsche genie zou dus zoo noodig goederentransport uit Deli naar Langsar kunnen plaats hebben met overlading te Pangkalan Brandan.

„Intusschen valt voor heden nog geen voorspelling te doen aangaande de oplossing van het reeds zoo lang aan de orde zijnde vraagstuk. Zonder twijfel zal ook dit behooren tot de onderwerpen, die kapitein Colijn hier eerstdaags namens den landvoogd zal komen bespreken. Licht, dat wij dan spoedig in de gelegenheid zijn meer besliste mededeelingen te doen."

BINNENLAND.

Amsterdam. Voor de „Deensch-Hollandsch-Engelsche zomerbijeenkomsten" sprak de heer Berlage te Amsterdam verleden week over de Hollandsche architectuur uit de 17e eeuw.

De oorzaken uiteenzettende van de geboorte der renaissance in de Nederlanden, deed spr. uitkomen dat de renaissance in Holland droeg haar eigen karakter, uitdrukking was van den nationalen geest. Zij ontwikkelde zich tot een Hollandsche 17e eeuwsche kunst, die, in overeenstemming met de politieke economische macht der Groote Republiek, haar invloed uitstrekte tot ver over de grenzen, in Engeland, Skandinavië en de Duitsche provincies aan de Oostzee.

Na vervolgens een korte karakteristiek te hebben gegeven van de Hollandsche bouwkunst in de 17e eeuw, gaf spr. tot beter begrip niet alleen voorbeelden van vroege renaissance, maar ook van de voorafgaande periode met haar sterke middeleeuwsche tradities, als: de Amsterdamsche Poort te Haarlem, het Waaghuis te Deventer, en de stadhuizen te Veere, Gouda en Delft. Van de vroege renaissance, waarbij de middeleeuwsche details zijn verlaten en het streven naar een nationalen stijl waarneembaar is, gaf hij de volgende voorbeelden: de stadhuizen hier en te Leiden, belangrijkste gebouwen der vroege renaissance; de vleeschhal te Haarlem, het volledigste gebouw der Hollandsche renaissance en het zuiverste voorbeeld der echte nationale beweging en het Oost-Indische Huis te Amsterdam.

Het was de stijl der Haarlemsche vleeschhal, het Naarder stadhuis en het z.g. Oost-Indische Huis te Amsterdam, die op andere landen invloed geoefend heeft.

Met de afbeelding van het Frederiksborg-kasteel, het kasteel van Rozenborg en de beurs te Kopenhagen, wenschte spr. aan te toonen, dat monumentale architectuur van Denemarken ongetwijfeld van Hollandschen oorsprong is. Ofschoon in mindere mate is toch ook aan te toonen, dat de invloed der Hollandsche kunst mede in Engeland is gevoeld geworden. O.a. draagt het Hampton Court Palace bij Londen een beslist Hollandsch karakter. Toen Willem III koning van Engeland werd, werd de Hollandsche invloed meer waarneembaar.

— De ingenieur R. A. Verweij heeft in hetzelfde internationale gezelschap nog eens de plannen van drooglegging van de Zuiderzee nagegaan.

Het eerste ernstige plan hiertoe werd in 1848 geopperd: de geheele Zuiderzee zou drooggelegd worden, tot aan de omringende eilanden toe.

Anderen achtten het onmogelijk den IJsel in te sluiten. Het regeeringsontwerp van 1877 stelde dan ook een afsluiting voor ten zuiden van IJsel- en IJmond. Het vernuftige plan van den heer Lely overwon dit bezwaar. Van de 27 leden eener staatscommissie, die zijn ontwerp onderzochten, waren 21 van overtuiging, dat het werk wenschelijk en noodig was. De zes andere leden achtten het ook uitvoerbaar. Zij zagen echter tegen het groote financieele risico op.

In 1901 stelde minister Lely een wetsontwerp tot drooglegging voor. Het toenmalige liberale ministerie viel echter kort daarna, en de uitvoering zou op gunstige politieke omstandigheden moeten wachten.

De kosten werden in 1894 op 189 millioen geraamd. Hiervan zal alleen voor den afsluitdijk tusschen Noord-Holland en Friesland over Wieringen 40% millioen gulden moeten worden uitgegeven. De voordeelen van dezen dijk zijn echter ook zeer groot: een korte spoorwegverbinding van N.-Holland en Friesland, maar vooral de mogelijkheid om achter den dijk een zoetwater-IJselmeer te vormen van constant laag peil. Hierdoor wordt de kans op doorbraak van de dijken der omringende provincies geringer, de waterloozing en waterverversching beter; en kunnen de dijken om de vier in het IJselmeer te vormen polders geringer van afmeting worden. Deze vier polders zullen bijna 200,000 HA. van het vruchtbaarst bestaande land bevatten; slechts weinig zand wordt ingepolderd. De Staat zal natuurlijk de uitvoerder moeten zijn.

Volgens de begrooting zal de prijs van uitgifte van den grond belangrijk minder zijn dan die van grond van gelijke hoedanigheid in ons land. Lettende op de groote toename der bevolking in ons land en de landverhuizing van hier naar elders, zal men kunnen inzien dat deze vreedzaam te veroveren kolonie zegen en welvaart kan brengen.

's Gravenhage. Door den minister van Buitenlandsche Zaken is aan dr. Cuypers, architect der Rijks-Museumgebouwen, de opdracht gedaan tot het maken van een ontwerp voor een nieuw gezantschapsgebouw te Peking, ter vervanging van dat, hetwelk bij de troebelen van verleden jaar door de opstandelingen werd verwoest.

— Thans is, vernemen wij, besloten tot stichting van een gebouw voor de opleiding van de aspirant-machinisten te Hellevoetsluis.

Haarlem. De heer Gustave van Kalcken, alhier, heeft in de kerk te Naarden een muurschildering ontdekt, voorstellende den H. Christoffel met het Kindje Jezus en een Hollandsch landschap tot achtergrond. Men vermoedt, dat het uit de school is van Oostzanen. (Tijd.)

Middelburg. Bij het opbreken van vloeren in het gedeelte der Groote kerk te Goes zijn een paar merkwaardige grafzerken ontdekt, met beeldhouwwerk dat kerkvoogden deed besluiten, ze voortaan zoodanig te leggen dat ze voor iedereen zichtbaar en tevens goed bewaard zullen zijn.

De eene zerk is, blijkens het opschrift, een monument van Cornelis van Watervliet, heer van een aantal dorpen op Zuid-Beveland, „in syn leven Burger dezer stede Goes", overleden 10 Febr. 1636, en zijn vrouw Anna van Lieren, overleden 2 Aug. 1642.

Op de tweede zerk leest men: „Hier leijt begraven Jonker Merten van de Weerde Boudewijnsz. en Jonkheer Marinus v. d. Weerde, superintendent van den Eijlanden van der Goes".

SLIEDRECHT. De raad dezer gemeente heeft met algemeene stemmen besloten tot het bouwen van een nieuw gemeentehuis naar de eischen des tijds.

PERSONALIA.

— Op de aanbeveling voor architect der gemeente Bussum zijn geplaatst de heeren: J. Grootenhuis, gemeente bouwmeester te Zierikzee; M. J. C. van Eyck, opzichter der gemeentewerken te Dordrecht; P. Kolpa, gemeente-architect te Almelo, en P. J. Pieters, bouwkundige te Amsterdam.

— De raad van Leeuwarden heeft met 10 van de 19 stemmen tot directeur der gasfabriek benoemd den heer A. Bruinwold Riedel, opzichter aan die fabriek, buiten de aanbeveling.

Op de heeren C. J. van der Plank, directeur der gasfabriek te Assen, en W. J. Slijting, directeur der gasfabriek te Tiel, die op de voordracht stonden, waren 5 en 4 stemmen uitgebracht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter voor den bouw eener school der St. Willibrordus-stichting te Schiedam. Zich aan te melden bij den Architect Th. E. J. Kramers, Schie 22, Schiedam. (1)

— Opzichter bij buizenaanleg gasfabriek. Br. onder letter M L 462, Nieuws van den Dag. (2)

— Jonge Teekenaars, eenigszins bekend met portretteekenen. Brieven onder No. 5181 aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

— Uitvoerder voor onderbouw eener draaibrug. Br. aan het „Technisch Bureau Roosen & Co.", Wijnstraat 114, Rotterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter. Salaris 80 à 100 gulden per maand. Br. onder no. 469, Bureau der Leeuwarder Courant. (2)

— Opzichter-Architect van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende Sluizen in Kennemerland en Westfriesland. Salaris f 1500 per jaar, vrij wonen in het Gemeenlandshuis te Edam, vrij vuur en licht en vergoeding van reis- en verblijfkosten voor de inspectie. Bekendheid met Polderzaken vereischt, request op zegel vóór 24 Augustus aan den Secretaris Mr. M. E. J. J. van Lith de Jeude te Alkmaar. (2)

— Machine-teekenaar aan de Machinefabriek van de Firma D. Goekoop Jr., te Amsterdam. Aanbiedingen schriftelijk. (2)

— Teekenaars bekend met chromolitografie. Br. lett. V E 148, Nieuws v/d Dag. (2)

— Teekenaar tegen 1 October a.s. voor de leiding van een Machinereparatie-werkplaats en genegen voor den verkoop te reizen. Salaris f 100 p. m. Brieven lett. U. D. 147, N. v. d. D. (2)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL 46, UTRECHT.

15	Bouwk. Opz.-teek., 20—46 j.,	f 45—f 125	's maands.
3	Bouwk. Opz.-Uitv. 30—56 j.,	f 80—f 125	's maands.
2	Bouwk. Teekenaar. 21—30 j.,	f 55—f 110	's maands.
3	Waterb Opzichter. 26—46 j.,	f 70—f 80	's maan.'s.
6	Werktuigk. Teek., 20—27 j.,	f 40—f 100	's maands.
1	Electrotechniker.	25 jaar f 125	's maands.
1	Machinist.	29 jaar f 90	's maands.

BERICHT.

Het Bureau van Redactie en Administratie van **DE OPMERKER** is thans gevestigd:

Stephensonstraat 92
's GRAVENHAGE.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG, 14 Augustus.

Amsterdam, te 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraal personenstation in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse: het maken van grond- en spoorwegwerken, bestratingen en afsluitingen, benevens het leveren en stellen van eene draaischijf van 16.14 M. middellijn, ten behoeve van de uitbreiding van het Station-emplacement Den Haag in 2 perc. Begr. Perc. 1. f 18800, Perc. 2 f 9700. Het bestek met 2 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratie-gebouw der Maatschappij aan Droogbak te Amsterdam. Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Breda, ten 11 ure, door de architect J. A. van Dongen in het koffiehuis C. W. Plasman: het bouwen van een kliniek met woonhuis in het Wilhelminapark; bestek en teekeningen in gen. koffiehuis ter inzage en verkrijgbaar ten kantore van den architect, Havermarkt 21a.

DINSDAG 15 Augustus.

Buren, ten 2 ure, door het best. der stoomtram Tiel Buren-Culemborg in het hotel De Prins: bestek no. 7: het maken van wissels en spoorkruisingen. Bestek met teek. verkrijgbaar bij den ingenieur J. Schotel, Oost-Zeedijk 172 te Rotterdam.

Haarlem, ten 11 ure, door de architect J. London in café Neuf: het bouwen van een landhuis te Aerdenhout; bestek en teekening te verkrijgen ten kantore van den architect voorn., Jansstraat 85.

Schiedam, door de architect Bs. Bakker, Leuvehaven 89, Rotterdam: het bouwen van een heerenhuis aan de Plantage te Schiedam; bestek en teekeningen te verkrijgen ter lichtdrukinrichting van C. Immig & Zn. Nieuwehaven 5, Rotterdam.

Schiedam, door de architect Bs. Bakker, Leuvehrven 89, Rotterdam: het bouwen van een heerenhuis aan de Tuinlaan te Schiedam; bestek en teekeningen te verkrijgen ter drukkerij van C. Immig en Zoon, Nieuwehaven 5, Rotterdam.

Ter Neuzen, ten 7 ure, door de bouwk. J. Scheele in het hotel Rotterdam: het bouwen van een ijskelder, groot 128 M² in en aan het perceel no. 10, in de Roeljersgang; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanwijzing gehouden.

Utrecht, ten 2 ure, (locale tijd) door de Maatij tot Exploitatie van S.S. aan het Centraalbureau der genoemde Maatij in het Moreelse Park, bestek no. 1628: het verlengen van den los- en laadweg, en het uitbreiden van sporen en wissels, met bijkomende werken op het Emplacement Oudenbosch. Begrooting f 6300.—.

(Zie adv. in dit no.)

Vervolg Aankondigingen zie bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste JAARGANG. ZATERDAG 19 Augustus 1905. No. 33.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . f 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
Uitsluitend bij vooruitbetaling.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Donderdags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij „*De Phoenix*", Nijmegen.

DE PRIJSVRAAG DER CARNEGIE-STICHTING.

De verschijning van het programma der prijsvraag voor het Vredespaleis (zie onder Prijsvragen) is wel het belangrijkste feit, dat heden op bouwkunstgebied te vermelden is.

Het is gedrukt bij de firma Mouton & Co. te 's Gravenhage, die ook uitgeefster is van het „Bouwkundig Weekblad" der Maatschappij t. B. d. Bouwkunst. Dit weekblad was daardoor in de gelegenheid het situatiekaartje en twee reproducties van photographische opnamen van het terrein, die bij het programma behooren, als bijvoegsels te geven bij het nummer van 12 Augustus j.l.

Het is een klein hoekje van Zorgvliet, circa 5 H.A.

De gevel van het Vredespaleis komt te staan op 60 M. achter de nieuwe rooilijn van den Scheveningschen weg.

Deze rooilijn wordt nl. van den Tol in rechte lijn doorgetrokken, zoodat zij uitkomt ongeveer aan den hoek van het stoomtramstation Anna-Pauwlownastraat. De geheele daardoor afgesneden drichoek komt vrij voor openbaren weg. („Buitenrust" en Grieksche kapel vervallen.)

De Scheveningsche weg, die bij „Buitenrust" een breedte van 40 M. heeft, loopt daardoor gaandeweg uit tot een breedte van ongeveer 70 M. op den hoek van Anna-Paulownastraat en Laan Copes.

Het voorterrein tusschen den voorgevel van het paleis en den Scheveningschen-weg zal als plantsoen worden aangelegd met oprijlanen van den weg afgescheiden door een hek.

Het paleis zal ongeveer liggen tusschen de lijnen in 't verlengde van de Tromp- en van de Spiegelstraten. Het bijbehoorende park er achter loopt tot ongeveer de hoogte van het gesticht „Bronovo".

Wij wenschen ons voor heden te onthouden van dieper ingaande beschouwingen over dit programma, doch kunnen ons niet ontveinzen, dat de eerste indruk, die wij er van ontvingen, er een is van benepenheid van opvatting.

Het terrein is veel te klein, om er iets van te kunnen maken, dat op een waardige omgeving voor *dit* gebouw gelijkt. De ruimte ontbreekt geheel, om er b.v. een of meer vijvers te maken De ligging van het hoofdfront op het Noord-Oosten is ook wel de ongunstigste te noemen, die men zich denken kan. Voorts bevat het programma veel te veel beperkende bepalingen: daaraan zullen de meeste ontwerpers zich wel niet storen, maar dan ook de kans van disqualificatie niet kunnen ontgaan.

Ook die speciale uitnoodiging van enkele bouwmeesters is een raar ding en kan tot veel geharrewar en bedenkelijke gevolgen leiden.

En dan schijnt de tijd van inlevering van zeven maanden voor een wereldprijsvraag, waarvoor men ook mededingers uit Australië kan verwachten, die eerst na zes weken het programma onder de oogen

zullen krijgen en minstens zes weken voor de sluiting van den termijn van inzending hun ontwerpen moeten expedieeren te kort. Vier maanden schieten er feitelijk voor deze mededingers over, die toch al wegens den afstand geen gelegenheid tot opneming ter plaatse hebben. Men had wel wat meer kunnen doen, om de kansen voor de tegenvoeters wat minder ongelijk te maken, vooral nu er toch al zooveel tijd met de voorbereiding der zaak verloren is gegaan.

Wel merkwaardig is het ook, dat alvorens nog de bouwkundigen hun meening hebben gezegd reeds een jurist opstaat om zijne bedenkingen wereldkundig te maken.

Mr. J. M. van Stipriaan Luïscius namelijk schrijft in het „Weekbl. v. h. Recht", dat hij van deze prijsvraag met groot leedwezen heeft kennis genomen, omdat zij z. i. een zeer groote fout bevat.

„Ik spreek niet, schrijft hij, over de lift, die ontbreekt, want daaraan ben ik in het Haagsche Paleis van Justitie gewoon geraakt.

Maar onverantwoordelijk schijnt mij de bepaling omtrent de rechtszalen. Wij krijgen een groote rechtszaal van drichonderd vierkante meter en eene kleine rechtszaal van honderdvijftig vierkante meter.

Die groote rechtszaal is verloren ruimte. Zij is veel te groot voor welke rechtspraak dan ook. Zij is alleen bruikbaar voor feestelijke gelegenheden. Denk u eene zaal twee maal zoo groot als de groote conversatiezaal van de Witte Societeit. Is het niet alsof men zich eene balzaal in plaats van eene rechtzaal heeft gedacht!

De zoogenaamde kleine rechtszaal (zoo groot dus als dat Societeitslokaal) lijkt mij uitstekend. Maar zij heeft één zeer groot gebrek. Er is maar éene zoodanige zaal en er moesten er minstens drie of vier zijn. Heeft dan het bestuur der Carnegie-stichting vergeten, dat het zeer goed denkbaar is, dat er twee of drie rechtbanken van het Hof van Arbitrage, nu of later tegelijk vergaderen. Dit laatste is nu onmogelijk. Feitelijk hebben we slechts éene rechtszaal, waar er meerdere noodig kunnen zijn.

De fout, die ik meen te zien, kan alsnog hersteld worden door in plaats van die eene groote komediezaal twee rechtszalen te verlangen van de halve grootte. Dan hebben wij drie bruikbare rechtszalen en die heeft het arbitragehof zeer zeker in de toekomst noodig."

Veel kans op wijziging van het programma, in den zin als door den heer v. S. L. bedoeld, bestaat er, gelooven wij niet.

De resultaten der prijsvraag zullen wel de beste kritiek op het programma geven, die denkbaar is.

Of er een practisch resultaat uit zal voortkomen komt ons twijfelachtig voor. De oplossing is vatbaar voor te veel verschil van opvatting, om dit te mogen verwachten.

O. i. is het nog lang niet als zeker aan te nemen, dat wij nu binnenkort op dit terrein het „Vredespaleis" zullen zien verrijzen.

Qui vivra verra.

IETS OVER ARBEIDSGESCHILLEN EN VERZOENINGSRADEN.

(Ingezonden.)

Vervolg en slot van bladz. 255.

Bij de beoordeeling dezer quaestie behoort men zich m.i. allereerst wel voor oogen te stellen den aard en het karakter der geschillen, welke voor verzoeningsraden plegen te worden gebracht. Verschillende schrijvers onderscheiden de tusschen werkgevers en werklieden rijzende conflicten als voortspruitende óf uit rechtsgeschillen of uit belangengeschillen. De terminologie moge onjuist zijn en aanleiding geven tot verwarring, — het onderscheid is daar niet minder reëel om. Wanneer de *reeds tusschen partijen bestaande* rechtsverhouding, gelijk die beheerscht wordt door de arbeidsovereenkomst, de bron is van het conflict; wanneer het gaat om de vraag tot welke praestaties het *vroeger gesloten* contract de eene partij verplicht, tot welke vordering de andere partij op dienzelfden grond is gerechtigd; als het dus betreft de uitlegging of ten uitvoerlegging van de *reeds geldende* overeenkomst, nu, dan is er een „rechtsgeschil" en de zaak zal door den kantonrechter worden berecht. Tot een „arbeidsgeschil", tot een werkstaking of een uitsluiting, zal zoodanig meeningsverschil meestal niet leiden. Bij de strikes en lockouts is veelal een „belangengeschil" in het spel, zijn partijen verdeeld over de quaestie wat *in de toekomst* tusschens hen rechtens *zal zijn*, op welken voet *zij* een nieuw contract zullen sluiten, een bestaand zullen voortzetten. Niet de vraag hoe loon, arbeidsduur en andere arbeidsvoorwaarden door het *bestaand* contract geregeld zijn, maar de vraag wat omtrent loon, arbeidsduur enz. in een *te sluiten* contract bepaald zal *worden*, is gewoonlijk de bron van arbeidsgeschillen, van conflicten, waarin straks de tusschenkomst van den verzoeningsraad zal worden ingeroepen. Ging nu deze als een rechter dit belangengeschil oplossen door het geven van een partijen *verbindende* uitspraak, dan zou hij hen daardoor dwingen bepaalde bedingen in een *te sluiten contract* op te nemen, dan zou hij tot den werkgever zeggen: ik, verzoeningsraad, beslis dat gij, A., aan uw werklieden B., C. en D. zooveel loon zult uitbetalen voor zooveel werk; dat de arbeidstijd aldus geregeld zal zijn; dat de overige voorwaarden zóó en zóó zullen luiden" en tot de werklieden: „Gij B., C. en D., zult krachtens mijn besluit voor zooveel producten geen hooger loon mogen vragen dan door mij bij deze wordt vastgesteld; alle voorwaarden, waaromtrent gij tevergeefs met uwe patroon hebt trachten te onderhandelen, hier staan ze, zwart op wit, en gij hebt ze eenvoudig te aanvaarden, evenals hij, op straffe van boete bij overtreding van mijn uitspraak."

Waarom dus hier een beroep op het volstrekt verbindend karakter der *rechterlijke* uitspraak ten éénenmale faalt, is duidelijk; niet in de eerste plaats omdat de rechterlijke uitspraak op verzoek van een der partijen wordt gegeven, terwijl (in ons stelsel) de verzoeningsraad haar vonnis kan vellen, terwijl geen van beide partijen (doch derden) dit verlangt; maar vooral: omdat de rechter uitmaakt wat tusschen de gedingvoerende recht is op grond van wat door hen in vrijheid daaromtrent *vooraf* was *afgesproken*, terwijl de verzoeningsraad beslist wat tusschen den patroon en zijn werklieden *recht zal zijn*, hem *dwingende tot een* voor beiden of een hunner *ongewenschte overeenkomst*. Daarom schijnt mij de verbindende uitspraak van den verzoeningsraad een volstrekt ontoelaatbare aanranding der vrijheid van contracteeren. Zeker, het is waar, die „vrijheid van contracteeren" is geen absoluut onaantastbaar recht; de bevoegdheid

des wetgevers om die vrijheid binnen zekere perken in te binden is onbetwist (ook al blijft meeningsverschil over de ruimte dier perken allerminst uitgesloten). Maar het is dan toch in elk geval de *wetgever*, die bedoelde vrijheid aan banden legt; het is door samenwerking van Regeering en Volksvertegenwoordiging dat de beperking tot stand komt, niet door een onverantwoordelijk arbitraal college, welks toevallige samenstelling in zich zelve geen waarborgen biedt voor het weldoordachte en goed overwogene zijner uitspraken. En wanneer de wetgever door dwingend recht zekere bedingen in het (arbeids) contract gaat verbieden, andere imperatief gaat voorschrijven, doet hij dat ten aanzien van *alle* overeenkomsten, die onder kracht zijner algemeene, voor *allen* geldende regeling zullen gesloten worden. De verzoeningsraad daarentegen geeft zijn verbindende uitspraak in het conflict van den werkgever A met zijn werklieden B., C. en D.; verder dan tot dezen reikt het arbitrale vonnis niet; de overige werkgevers zijn even vrij als voorheen, de overige werklieden evenzeer, totdat wellicht weder tusschen een anderen patroon en zijn arbeiders een conflict ontstaat en een andere verzoeningsraad voor dezen anderen dwingende voorschriften gaat vaststellen.

Is het, na het boven opgemerkte, niet duidelijk waarheen het bindend votum van den raad ons zou voeren?

Naar een soort van eenzijdige wetgeving, eenzijdig in dien zin dat voor deze onderneming dit, voor gene dat stel regels als dwingend recht ten aanzien van loon, arbeidsduur enz. zou gelden, terwijl voor elke onderneming de kans bestaan bleef dat straks ook voor haar na en ter oplossing van een conflict bindende regels werden vastgesteld. Ten deele dus een dwang, voor het overige een onzekerheid, waaronder de industrie kwalijk zou kunnen gedijen, zij, die vrijheid van beweging en stabiliteit van verhoudingen als haar levensvoorwaarden heeft leeren erkennen.

En nu zegge men niet dat, zoo de verzoeningsraad niet een *bindende* uitspraak zal mogen geven, heel zijn optreden vruchteloos en ijdel zal zijn. Ware dat zoo, het zou dan metterdaad beter zijn dat de tusschenkomst van zoodanige colleges werd afgeschaft dan dat zij gingen uitmaken op welken voet de patroon A met de werklieden B, C en D mag contracteeren en hoe niet. Doch de zaak staat niet aldus; het is niet waar dat de verzoeningsraad slechts dan met goed gevolg kan werkzaam zijn, wanneer hij zijn oordeel over het conflict kan neerlegen in een executabel vonnis.

Boven werd reeds gezegd dat de kracht der uitspraak van den verzoeningsraad moet gelegen zijn (en ook kan gelegen zijn) in de onbetwistbare juistheid harer feitelijke grondslagen, in de verdedigbaarheid harer ter goeder trouw gestelde conclusies en in het zedelijke gezag der leden van den raad. Het votum van den raad — zoo werd mede reeds boven opgemerkt — zal, voor partijen al of niet aannemelijk, in elk geval den toets eener zakelijke kritiek moeten kunnen doorstaan, gegrond als het behoort te zijn op kennis van feiten en zaken. Is dat zoo, dan zegge men niet dat het college nutteloozen arbeid verricht, wanneer het wel een zoodanig oordeel uitspreekt, doch dat niet door de onwillige partijen kan doen eerbiedigen. Niet altijd ook zijn partijen onwillig; de kans op verzoening wordt des te grooter naarmate partijen gereeder zullen moeten erkennen dat de arbiters aan volstrekte onpartijdigheid een diepgaand inzicht in de geschilpunten wisten te paren. Juist daarom zorge men door toepassing der in den aanvang van dit opstel genoemde maatregelen, dat de verzoeningsraad zijn taak zoo goed en zoo volledig mogelijk kunne volbrengen; niets ontstemt partijen meer en maakt hen tot onderwerping aan de arbitrale uitspraak minder genegen dan de overtuiging, dat de scheidsrechters eigenlijk niet recht begrepen hebben waar het bij het conflict om te doen was, of niet zijn doordrongen in al de onderdeelen der veelal ingewikkelde quaesties, welke partijen verdeeld houden.

Ook zegge men niet dat, wie de vrijheid van contracteeren wil hoog houden, principieel evenmin kan meegaan met de vaak ongevraagde tusschenkomst van een verzoeningsraad, die als ongenoode vreemde zijn onwelkome „goede diensten" aan partijen komt opdringen. De vrijheid van partijen om overeen te komen, gelijk zij meenen dat te moeten doen, wordt inderdaad niet aangerand door het — zij het ongevraagd — advies van een derde omtrent de z. i. wenschelijkste en billijkste regeling. Zoodanige aanranding ontstaat dan eerst — maar dan ook volkomen — wanneer dat ongevraagd advies als dwingend recht partijen opgelegd wordt.

Maar zal dan niet toelaatbaar mogen worden geacht een regeling, waarbij de uitspraak van den raad voor een zekeren (vooraf bepaalden) tijd met dwingend gezag wordt bekleed? De vraag heeft alleen zin, wanneer bedoeld is: voor een zeer korten termijn, b.v. van enkele maanden. Ook daar toch waar (gelijk in Nieuw-Zeeland) het vonnis van den raad executabel verklaard is, geldt de kracht van dat vonnis niet tot in lengte van dagen. En dat laatste spreekt ook van zelf; het is immers volstrekt onmogelijk voor langer dan b.v. weinige jaren te bepalen welk loon (als minimum) door den werkgever aan zijn werklieden moet worden betaald. De verbindende kracht moet dus per se tijdelijk zijn. En wat nu het dwingend gezag voor een zeer korten termijn betreft, het is wel onnoodig aanstonds op te merken dat principieel hiertegen onverzwakt dezelfde theoretische bezwaren moeten gelden, die tegen de verbindende kracht voor eenige jaren werden aangevoerd. De duur van den dwang verandert niet zijnen aard. Beziet men nu de zaak uit een practisch oogpunt, dan schijnt velen de kortstondige rechtsgeldigheid van een arbitraal vonnis minder bezwaarlijk. Men kan n.l. aldus redeneeren: allicht zijn werkgevers zoowel als werklieden geneigd alles onaannemelijk te verklaren, wat niet overeenkomt met hun voorstelling der gewenschte regeling; zoo vaak reeds is bij voorbaat iets onmogelijk of onuitvoerbaar verklaard dat later, toen het toch in de praktijk overging, wel mogelijk en wel uitvoerbaar bleek; men leert zich schikken naar de aanvankelijk ongewone vormen en voorwaarden; de zaak is maar een begin te maken; de praktijk redt zich dan wel van zelf.... Maar het is duidelijk dat wie aldus redeneert daardoor blijk geeft het minder nauw te willen nemen met de bezwaren, die door werkgevers en werklieden worden aangevoerd tegen de door hem uitgedachte regeling van beider overeenkomst; hij acht zich daartoe gerechtigd omdat die regeling immers niet zal zijn een „wet van Meden en Perzen", maar een losse band, die partijen slechts gedurende een korten tijd zal binden! „Wat praat gij van onmogelijk", zoo zal hij den onwilligen toevoegen; „ik zeg u immers dat gij het slechts korten tijd zult moeten probeeren." En hij ziet voorbij dat ook in zeer korten tijd zeer veel kwaad kan worden gesticht, zeer veel goeds kan worden vernietigd, dat onherstelbare schade in een enkel oogenblik kan worden aangericht; voorbij

ziet hij ook dat de indruk en de nawerking zijner o zoo kortstondige regeling deze nog langen tijd zullen overleven. Blijkt in de periode van het dwingend gezag aan den werkgever of aan de werklieden dat de regeling metterdaad onuitvoerbaar is en blijkt dit aan de andere partij niet (allicht zal voor dezen juist voordeelig zijn wat voor den ander nadeelig is), dan zal hij, wien de proeftijd uitmuntend bevallen is, op voorzetting daarvan aandringen en als de benadeelde weigert zich verder te laten executeeren, geenerlei waarde hechten aan zijn betoogen, doch hem tegemoet voeren dat de zaken immers ook tijdens die quasi-noodlottigen proeftijd hebben geloopen! En hij zal, op dien grond de verklaring van onmogelijkheid verslijtend voor onwil, een nieuw conflict uitlokken dat beëindigd wordt door het verleenen van nieuwe rechtskracht voor eenige maanden aan de regeling, welke immers althans een der partijen zoo wonderwel heeft voldaan! Zijn daarentegen beiden — wat wel zeldzamer zal voorkomen — tot gelijke ervaring gekomen omtrent het onhoudbare der opgedwongen regeling, welk profijt is dan daarin gelegen geweest?

Principieel even bedenkelijk, is de rechtsgeldigheid voor zeer korten termijn van de arbitrale uitspraak practisch even bezwaarlijk als de langduriger verbindende kracht.

Heeft de eerste boven de laatste dit voor, dat partijen zich eerder los kunnen maken van den band, die beiden knelt, — zij staat bij de tweede hierin achter dat de omzichtigheid bij het ontwerpen der regeling waarschijnlijk ook minder groot zal zijn, naarmate die regeling voor korter tijd kracht van wet zal hebben.

Maar behoort dan de verzoeningsraad niet als een rechtsprekend rechter over partijen gesteld te worden, op grond van het reeds boven aangeduid algemeen belang of belang van derden, dat beëindiging van den strijd kan vorderen? Waar boven erkend werd dat aan dit belang een zeker recht werd ontleend, behoort daar niet 's lands uitspraak als een bindend verdict aan partijen te worden opgelegd, opdat zij niet voortgaan door hun weigering de belangen van derden te schaden. Neen; het moge voor de gemeenschap in ruimeren of engeren kring of voor eenige „derden" een nadeel zijn dat sommige personen er niet in kunnen slagen de bepalingen eener tusschen hen te sluiten overeenkomst vast te stellen; wegens dat nadeel moge men, ook waar partijen dat niet verlangen, beproeven hen den weg te wijzen, waarlangs zij wellicht tot de contractueele bepalingen kunnen geraken; doch het gaat m. i. niet aan op grond van dat nadeel tot den werkgever en de werklieden te zeggen: „uw meeningsverschil over den inhoud van uw toekomstige overeenkomst brengt schade toe aan anderen; dat meeningsverschil behoort dus te verdwijnen; zie hier de door ons ontworpen overeenkomst, waartoe gij beiden zult moeten toetreden, opdat niet langer de buiten uwen strijd staanden nadeel lijden." Derden mogen er belang bij hebben dat de strijd een einde neme; — zij ontleenen aan dat belang het recht tot interventie, maar niet het recht om aan partijen eene oplossing op te dringen, die botst tegen het belang van een der partijen of van beide.

De verzoeningsraad zij en blijve dus wat zijn naam aanduidt: een college welks taak — welks netelige doch schoone taak — is partijen te verzoenen, een uitweg te zoeken uit de moeilijkheid, die altijd rijst waar strijdige belangen tegenover elkaar staan, een bemiddeling tot stand te brengen door het ontwerpen van een regeling, waartoe wellicht geen der partijen (juist wijl elk hunner partij is in het geding) in staat kan zijn, doch die wel met goed gevolg ontworpen kan worden door onpartijdige, der zake kundige derden; een regeling, voor beiden aannemelijk, omdat zij bewandelt den middenweg, omdat zij geeft en neemt, aan elk niet meer geeft dan van hem genomen wordt. Tot de vervulling van die uiterst moeilijke taak worde de verzoeningsraad toegerust met meer gezag, worde hem meerdere bevoegdheid gegeven, dan hem door de wet op de K. v. A. wordt verleend. Doch men make van den verzoeningsraad niet een rechterlijk college, dat met een brutaal „zoo wil ik het, zoo beveel ik het" den knoop doorhakt en op gebiedenden toon tot partijen zegt: „zoo zult gij contracteeren; aldus heb ik beslist; wee u zoo gij mijn gebod overtreedt." Met zoodanige dwangregeling kan ook het publiek belang allerminst worden gehaat.

PRIJSVRAGEN.

Programma der Prijsvraag, uitgeschreven door het Bestuur der Carnegie-Stichting, voor het ontwerpen van het VREDES-PALEIS, bestemd voor het Permanente Hof van Arbitrage met Bibliotheek. Bouwsom f 1 600.000.

ARTIKEL 1.

De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen. Het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING zal evenwel eenigen hunner speciaal tot deelneming uitnoodigen.

ART. 2.

De mededingers moeten zorgen dat binnen zeven maanden na uitgifte van dit programma, blijkens daarop vermelde dagteekening, bij het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING te 's-GRAVENHAGE zijn ingekomen:

a. Het situatie-plan van het gebouw met omgeving, op schaal van 1 : 500;

b. De platte gronden van verschillende verdiepingen; op schaal van 1 : 200;

c. Teekeningen van de vier gevels, op schaal van 1 : 100;

d. Twee verticale doorsneden waarin zichtbaar zijn: het Trappenhuis, de groote Rechtzaal, de kleine Rechtzaal en het magazijn der Bibliotheek, op schaal van 1 : 100;

e. De middentravée van den hoofdgevel met doorsnede, op schaal van 1 : 50;

f. Een travée van het inwendige der groote Rechtzaal, op schaal van 1 : 50;

g. Teekening van de hoofdtrap, op schaal van 1 : 50;

h. Eene perspectief-teekening van het gebouw met zijne omgeving.

De perspectief moet worden genomen van uit het oogpunt, dat op de hierbij gevoegde terrein-teekening met o is aangeduid. Deze perspectief moet worden geteekend op een blad papier lang 0.80 Meter, hoog 0.60 Meter.

Uit deze teekeningen moet de distributie van het gebouw in alle onderdeelen duidelijk zijn na te gaan.

De bestemming der vertrekken moet op de platte gronden in de Fransche taal duidelijk worden ingeschreven; verwijzing naar een renvooi is niet veroorloofd.

De teekening van den voorgevel en de perspectief-teekening moeten in kleuren zijn uitgevoerd; de overige teekeningen moeten alle in zwarte inktlijnen zijn geteekend.

Pleisterwerk mag bij de gevels niet worden toegepast.

ART. 3.

De plannen moeten vergezeld zijn van eene korte memorie van toelichting, geschreven met goed leesbare letters in de Fransche taal en, ten einde met den inzender te kunnen correspondeeren zonder diens naam te weten, van een gesloten en verzegelden naambrief, van binnen vermeldende den naam des ontwerpers en voorzien aan de buitenzijde van een adres en een motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen, de memorie en de verpakking.

ART. 4.

De inzendingen, die later dan zeven maanden na de uitgifte van het Programma zijn ingekomen te 's-GRAVENHAGE, worden niet geopend en blijven ter beschikking van den afzender.

ART. 5.

Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het Programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

ART. 5.

De naambrieven van alle inzenders, aan wier ontwerpen eene onderscheiding wordt toegekend, zullen door de JURY worden geopend.

ART. 7.

De JURY bestaat uit:

de Voorzitter van het Bestuur der CARNEGIE-STICHTING

en de Heeren: TH. E. COLLCUTT, *Londen.*

DR. P. J. H. CUIJPERS, *Roermond.* GEH. OBER-HOF-BAURAT IHNE, *Berlijn.* PROFESSOR K. KÖNIG, *Weenen.* NÉNOT, lid van het Institut de France, *Parijs.* PROFESSOR W. R. WARE, *Milton, Massachusetts.*

ART. 8.

Door de aanvaarding van de opdracht hebben de leden der JURY zich ten volle vereenigd met alle bepalingen van het Programma der Prijsvraag en van de mededinging geheel afgezien.

ART. 9.

Door de JURY zal de voorkeur gegeven worden aan de ontwerpen, die het best aan de eischen van het Programma beantwoorden en uit het oogpunt van kunst en constructie het meest uitmunten.

De volgende prijzen worden uitgeloofd:

een prijs van f 12.000, een prijs van f 9000, een prijs van f 7000, een prijs van f 5000, twee prijzen van f 3000.

ART. 10.

Na bekendmaking van de uitspraak der JURY worden alle ingekomen plannen gedurende eene maand te 's-GRAVENHAGE in het openbaar tentoongesteld, terwijl het rapport der JURY wordt openbaar gemaakt en tijdens de tentoonstelling der plannen daarbij ter inzage gelegd.

ART. 11.

Ter bekoming van inlichtingen zullen de mededingers zich kunnen wenden tot den Heer D. E. C. KNUTTEL, Architect te 's-GRAVENHAGE, No. 16 Fluweelen Burgwal.

ART. 12.

De bekroonde ontwerpen worden eigendom der CARNEGIE-STICHTING.

Indien aan den bekroonde de uitvoering van zijn ontwerp wordt opgedragen, zal de verworven prijs in mindering komen voor zijne belooning als bouwmeester.

ART. 13.

Het gebouw zal worden gesticht zooveel mogelijk als op de terrein-teekening, bij dit Programma behoorende, met arceering is aangeduid.

ART. 14.

Het VREDESPALEIS zal de volgende localiteiten moeten bevatten:

A. HOF VAN ARBITRAGE.

ONDERHUIS.

1. Conciergewoning, 4 kamers en keuken enz., direct van het park toegankelijk en door een dienststrap verbonden met de verdiepingen.
2. 2 reservevertrekken, goed verlicht en in elkaar loopend.
3. Locaal voor de centrale verwarming, met bergplaats voor brandstoffen.
4. Stenografenkamer.

Verder jassenkamers, toiletten, knechtskamers, wachtkamers en bergplaatsen, naar gelang de ruimte toelaat en de constructie medebrengt.

BEL-ETAGE.

De vloer mag hoogstens 2.50 M. boven den grond rondom het gebouw liggen.

1. Groote vestibule met hoofdtrap.
2. Trap naar het onderhuis.
3. Portierskamer.
4. Groote Rechtzaal, met of zonder antichambre 280 à 300 M². met los podium en met een galerij, hetzij langs een zijwand hetzij aan het einde.
5. Kleine Rechtzaal 140 à 150 M².
6. Bij elke Rechtzaal een Raadkamer, ieder groot 40 à 45 M². met spreekkamer en toilet en jassenkamer. (Wanneer de Raadkamers bij elkaar liggen, zal één spreekkamer met toilet en jassenkamer voor beide voldoende zijn).
7. Twee kamers voor partijen in het geding, ieder groot 40 à 45 M².
8. Griffiekamer met kluis (2 bij 2 M.) 40 à 45 M². en boekenlift naar de verdieping.

Verder jassenkamers, toiletten en bodenkamers.

De Raadkamers moeten ieder afzonderlijk een uitgang hebben, hetzij rechtstreeks, hetzij door het onderhuis, naar het Park.

VERDIEPING.

1. Zaal voor het Conseil Administratif van het PERMANENTE HOF VAN ARBITRAGE ± 90 M². (de zaal dient tot vergaderkamer voor 30 à 35 personen rondom aan tafel) met antichambre

en met kamer voor President 20 à 25 M².

2. Kamer voor Secretaris-Generaal 40 à 45 M². met wachtkamer en toilet 15 à 20 M².
3. Twee kamers voor Secretarissen ieder groot 25 à 40 M². met één wachtkamer en toilet.
4. Twee kamers voor bureau-personeel ieder groot 20 à 35 M².
5. Archiefkamer (of twee kamers) te zamen groot ± 80 M².
6. Vier studeerkamers, ieder groot 20 à 25 M². Voorts jassenkamers, toiletten en bodenkamers.

B. BIBLIOTHEEK.

(Zoo te bouwen dat zij een afgescheiden deel van het VREDESPALEIS vormt, met eigen hoofdingang van het Park en inwendigen toegang van uit de BEL-ETAGE van het HOF VAN ARBITRAGE.

ONDERHUIS.

1. Conciergewoning, 4 kamers met keuken enz. direct van het Park toegankelijk en door een dienst-trap verbonden met de verdiepingen.
2. Bergplaatsen en pakkamers.
3. Binderij.
4. Locaal voor de centrale verwarming met berg-plaats voor brandstoffen.
5. Reservekamers.

BEL-ETAGE.

De vloer mag hoogstens 2.50 M. boven den grond rondom het gebouw liggen.

1. Portierskamer.
2. Magazijn der Bibliotheek, brandvrij ± 500 M². (met 10.000 M. boekenplank in 5 verdiepingen) aan minstens twee tegenovergestelde zijden verlicht door vensters.
3. Twee leeszalen ieder groot ± 60 M².
4. daarnevens bureau tot uitgifte van de boeken 40 à 45 M².
5. Twee kamers voor bibliothecaris en onder-bibliothecaris ieder groot 40 à 45 M².
6. Wachtkamer ± 20 M².
7. Twee kamers ambtenaren ieder groot ± 25 M².
8. Kaartenkamer ± 60 M².
9. Catalogiseerkamer ± 60 M².

Jassenkamers, toiletten en bodenkamers.

VERDIEPING.

1. Bestuurskamer van de CARNEGIE-STICHTING ± 40 M².
met spreekkamer ± 30 M².
2. Kantoor ± 40 M².
3. Reservekamers.

Jassenkamers, toiletten, bodenkamers.

Uitgegeven te 's-Gravenhage den 15 Augustus 1905.

Het Bestuur der Carnegie Stichting,

VAN KARNEBEEK, *Voorzitter.*
S. VAN CITTERS, *Secretaris.*

Prijsvraag der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

Vervolg en slot van bladz. 252.

(Met een plaat.)

2. DE CONCLUSIES, DIE HIERUIT KUNNEN WORDEN GETROKKEN.

De punten, waarover in de meeste of vele rapporten eenstemmigheid bestaat, zijn de volgende:

Het tweeling-schurenstelsel is aanbevelenswaardig, omdat men ruimte wint en vooral omdat de verwerking der producten vergemakkelijkt wordt. Een bezwaar wordt geacht, dat men de krimp tusschen de beide schuren moeilijk waterdicht kan houden.

De bergruimte dient zoo groot te zijn, dat nooit koren in schelven behoeft gezet te worden.

Het dak wordt platter gewenscht, te verkrijgen door de zijwanden hooger en den dakstoel lager te maken. Rieten dakbedekking acht men de beste.

De Groninger langstal vond vrij algemeen afkeuring. Bijna alle rapporten verklaren zich voor den Hollandschen langstal. Wanneer deze stal in de gewone schuren aangebracht zal worden, is men gedwongen den enkelen stal te nemen. Bouwt men den stal apart, dan is de dubbele aanbevelenswaardig. O. i. verdient ook het idee van de afd. Noord- en Zuid-broek: den veestal een cirkelvorm te geven, ernstige overweging.

Aan de paardenstallen kleeft algemeen 't euvel, dat ze te klein en onveilig zijn. Men wenscht de standplaatsen gescheiden. De een echter prefereert de paarden twee aan twee, de andere ze ieder afzonderlijk te stallen. Boxen worden in de meeste rapporten aanbevolen. Betere ventilatie voor de stallen wenschen veien, terwijl door enkelen op het scheiden van koe- en paardenstallen wordt aangedrongen. Algemeen worden de zelfreguleerende veedrinkwater-leidingen een groote verbetering genoemd.

3. DE INZICHTEN EN VOORSTELLEN VAN DE RESUMÉ-COMMISSIE.

Hoewel geen conclusie trekkende uit de rapporten, meenen ondergeteekenden, door mededeeling van hunne zienswijze, op welke manier doelmatig gebouwd zou kunnen worden, eenigszins weer te geven, wat er uit is te leeren.

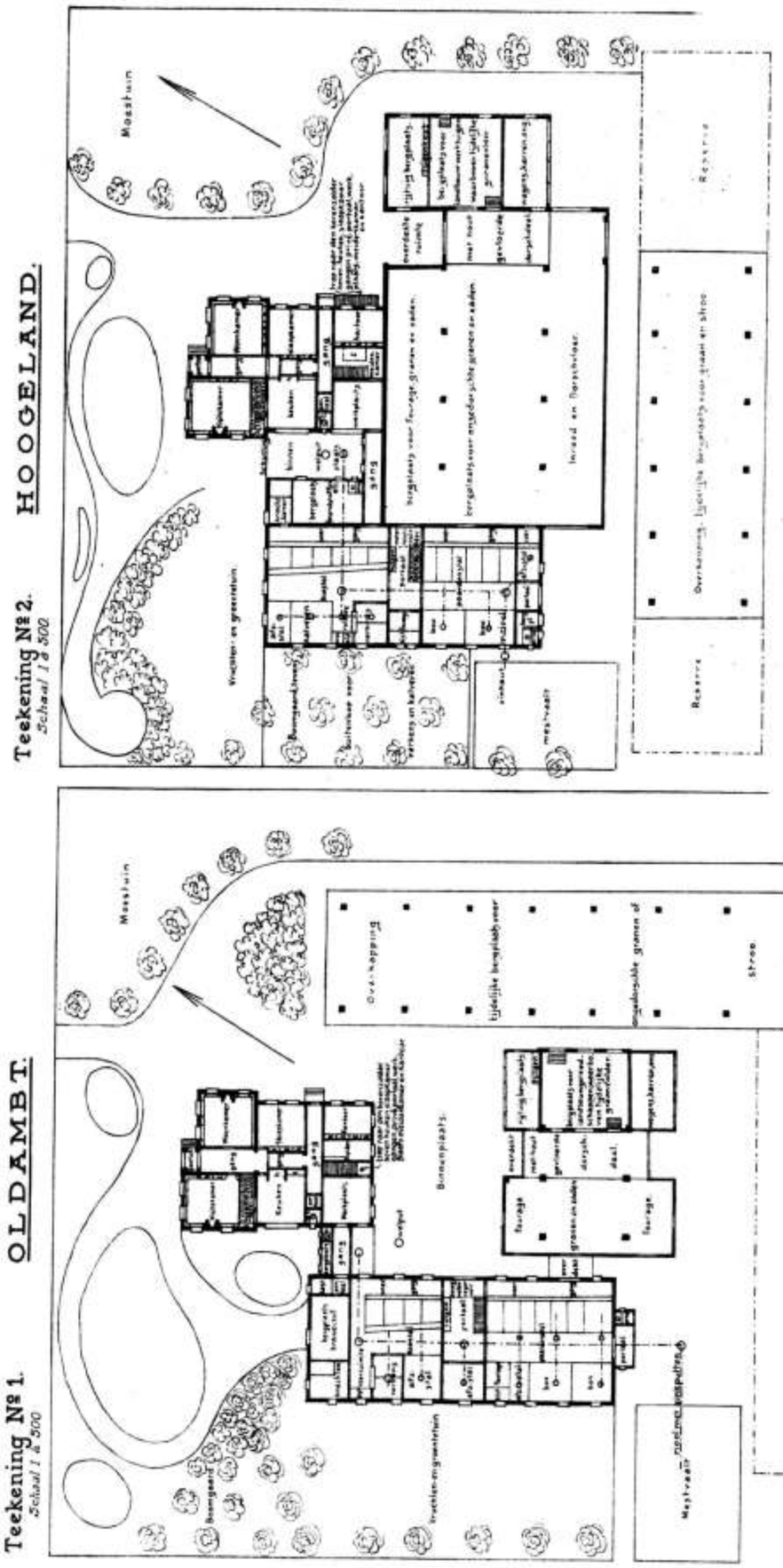
Twee hoofdprincipes treden op den voorgrond, n.l. het zooveel mogelijk samenvoegen van bergplaats voor den oogst, stal en woonhuis, liefst onder één dak; daar tegenover staat het afzonderlijk plaatsen van schuur, stal en woonhuis. Het eerste heeft voor, dat het misschien goedkooper is; het tweede, dat men ieder onderdeel zoo doelmatig mogelijk kan maken, zonder door de andere onderdeelen gehinderd te worden, en verder, dat het brandgevaar veel geringer is. O. i. moet dan ook aan het laatste stelsel de voorkeur worden gegeven, vooral omdat een compromis mogelijk is, waarbij de voordeelen van beide stelsels worden gecombineerd.

Het gebouw, waarin de stallen worden ondergebracht, zou n.l. zóó groot (misschien beter uitgedrukt: zóó klein) moeten zijn, dat daar, behalve de noodige fourage, ook zooveel graan geborgen kan worden, dat men zijn vaste arbeiders gedurende den winter daar met den dorsch bezig kan houden en in streken, waar vlas verbouwd wordt, kan ook dit product daarin worden ondergebracht en verwerkt.

De oogst worde geborgen in een groote loods, die goedkoop gemaakt kan worden, omdat geen heiing of zoo iets noodig is: het ontbreken der stallen maakt, dat het geheel niet zoo sterk behoeft te zijn enz.

De betrekkelijke grootte van deze twee gebouwen zal afhankelijk zijn van de omstandigheden of men veel of weinig graan en peulvruchten in den herfst reeds wil afdorschen en van uitgebreidheid van den vlasbouw. Daar aangenomen kan worden, dat het stoomdorschen voordeeliger is dan het dorschen met den vlegel, blok of paardendorschmachine, zal men in 't algemeen de loods voor het koren vrij groot en de bergruimte in het stalgebouw kleiner kunnen maken. Alleen bij uitgebreiden vlasbouw met afleve-

SCHETSONTWERPEN VOOR BOERDERIJEN.

Bijvoegsel van DE OPMERKER 40ste jaargang N°. 33

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

ring in 't voorjaar heeft men in 't laatste gebouw meer ruimte noodig en kan 't eerste kleiner zijn.

Het woonhuis kan al of niet met een hals er mee verbonden naast of voor het stalgebouw geplaatst worden.

In de meeste gevallen zal het ook nog wenschelijk zijn een bergplaats voor werktuigen afzonderlijk te bouwen waarin dan meteen een korenzolder, zoo laag mogelijk bij den grond, kan worden aangebracht. Natuurlijk moet dit gebouw zoo dicht mogelijk bij den korenloods gelegen zijn.

De ligging van de gebouwen ten opzichte van elkaar hangt af van de eischen van doelmatigheid uit een bedrijfsoogpunt aan de eene zijde en van smaak aan de andere.

Laat men de eischen van doelmatigkeid het zwaarst wegen, dan verdient het o.i. aanbeveling de gebouwen te groepeëren rondom een binnenplaats.

Is men bang voor het stof en de herrie, die het stoomdorschen etc. meebrengen, dan doet men beter de korenloods zoover mogelijk van het woonhuis af te plaatsen en komen de gebouwen dus meer in één lijn achter elkaar, met uitzondering van werktuigenbergplaats met graanzolder, die naast de korenloods komt.

Met een tweetal teekeningen, ontworpen door het Commissielid den heer Cremer, is de bedoeling nader toegelicht. In schets I is de stabiele bergplaats met dorschvloer zeer klein, de korenloods zeer groot; in schets II is het omgekeerde het geval. Het eerste ontwerp leent zich dus 't meest voor het Oldambt, het tweede meer voor het Hoogeland. Het behoeft geen betoog, dat de onderlinge ligging der gebouwen ook anders kan worden gekozen.

Hoewel 't ons voorkomt, dat bovengenoemde ideeën op een gezonde basis berusten, kan het niet anders of de uitwerking er van moet de werkelijk belanghebbenden, n. l. degenen, die bouwen moeten, onbevredigd laten. Daarvoor ontbreekt ons de ondervinding; kostenberekeningen zijn niet gegeven, beoordeeling van de détails is achterwege gebleven. Wanneer dit alles *goed* zal gebeuren, is daarvoor meer noodig dan een eenvoudig résumé-rapport. Er zou veel meer tijd aan besteed moeten worden, dan ons ter beschikking staat. Daarom onderschrijven wij volgaarne het voorstel van de afdeeling Groningen, n.l. dat in navolging van 't geen in Duitschland bij de Deutsche Landwirthschafts-Gesellschaft is geschied, het Hoofdbestuur een Commissie benoeme, bestaande uit twee landbouwers en een architect, die de opdracht krijgt:

1e. de uitgebrachte rapporten te bestudeeren;

2e. kennis te nemen van de inrichting der landbouwschuren in 't binnen- en buitenland, desnoods door onderzoek ter plaatse;

3e. naar aanleiding daarvan zooveel mogelijk al 't goede te verzamelen en om te werken in een paar bouwplannen, toegelicht met teekeningen en begrootingen. Deze stukken zouden in het Archief der Maatschappij gedeponeerd kunnen worden, ter beschikking van de leden, die moeten bouwen.

Het kwam ons voor, dat de benoeming eener dergelijke commissie meer aanbeveling verdient dan het uitschrijven van een prijsvraag, zooals de afdeeling Middelstum-Kantens wil. In dit laatste geval zou de invloed van het landbouwerselement vermoedelijk ontbreken en de beantwoording overgelaten worden aan jonge architecten zonder praktijk, die op deze wijze naam trachten te maken.

Alleen voor 't geval ons voorstel op te hooge kosten mocht afstuiten, zouden we in overweging willen geven een prijsvraag uit te schrijven.

De door ons bedoelde commissie zal, wanneer haar voldoende fondsen ter beschikking worden gesteld en haar tijd genoeg wordt gelaten een arbeid kunnen leveren, waarvan de landbouw gedurende meerdere geslachten zal kunnen profiteeren. Juist om te ontkomen aan den vicieusen cirkelgang, bouwheer — architect of timmerman — nabouwen van 't geen buurman heeft, zonder kennis te nemen van den vooruitgang der bouwtechniek eenerzijds en practische inrichtingen elders anderzijds, is het absoluut noodzakelijk, dat de vleugels wijder worden uitgeslagen, dat eerstens de algemeene principes, wat betreft kosten, indeeling en ligging der gebouwen ten opzichte van elkaar, en tweedens de inrichting en constructies der détails, de bruikbaarheid van verschillende materialen, nauwkeurig worden overwogen, om dan daaruit het algemeen bruikbare te distilleeren.

De Commissie:

T. H. Stikker.
P. G. Cremer.
U. J. Mansholt, Rapporteur.

VARIA.

Het grootste drijvend dok der wereld.

Het drijvend dok, dat onlangs ten behoeve van de Vereenigde Staten voor de Philippijnen is gebouwd, en dat te Cavite gestationneerd wordt, is om verschillende redenen vermeldenswaard. In de eerste plaats hierom, dat het het grootste lichtvermogen bezit van eenig tot nu toe samengesteld mechanisme. Bovendien omvat het zooveel onderscheiden inrichtingen, dat het in werkelijkheid een drijvende scheepswerf uitmaakt. De drie deelen waaruit het bestaat zijn volkomen van elkander onafhankelijk, zoodat ieder deel op zich zelf als drijvend dok dienst kan doen. Zoo kan een van de eindpontons gebezigd worden tot het behandelen van klein model vaartuigen der oorlogsvloot en kustschepen.

Omtrent de afmetingen wordt het volgende vermeld.

De midden-ponton, waaraan aan elk uiteinde een kleinere ponton bevestigd is, meet 316 voet lengte over alles, terwijl de eindpontons ieder 170 voet lang zijn. De grootste breedte is 134 voet en na aftrek van de zijmuren, die ieder 14 voet breed zijn, 106 voet tusschen de binnenwanden dier zijkanten.

Het dok tot zijn grootste diepte ingedompeld, vereischt een waterdiepte van $53^1/_2$ voet. De bijzonder groote capaciteit in aanmerking nemende, is de betrekkelijk geringe zwaarte van het dok des te opmerkelijker, terwijl de deskundigen overtuigd zijn, dat de samenstellende deelen toch sterker zijn, dan voor het doel bepaald noodzakelijk is. Bijna het geheele metaalwerk, voor zooveel de platen aangaat, is niet meer dan $^{19}/_{32}$ Engelsche duim dik, terwijl de noodige versterking met behulp van ribben is aangebracht, die twee voet van elkaar zijn geplaatst.

Men heeft bevonden, dat de maximum-tijd, vereischt voor het leegpompen van alle pontons, vier uur bedraagt.

Het meest opmerkelijke van het dok is de stuurboordwand, die o. a. bevat een herstellingswerkplaats, een verlichtings-installatie, verblijven voor het bedienend personeel enz. Ook een distilleertoestel is hier aanwezig, waarmede men 2500 gallons per dag gereed kan maken voor de ketels.

Het hefvermogen is berekend op 16,000 ton, doch men rekent tot 20,000 te kunnen gaan. Gereed voor de exploitatie weegt het dok, 10,600 ton.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

— Waarschijnlijk ten gevolge van ernstige stoornissen in de bedding der zee is te Napels door een kolossale verzakking het groote droogdok in de haven vernield, dat vier jaar geleden op een kosten van f 1.520.000 was gebouwd.

De rechter muur van het dok is ongeveer 750 voet verplaatst. Steenblokken van een gewicht van 1500 ton werden in zee geworpen.

De schade is niet te bepalen, daar niet alleen het dok vernield is, maar ook de handel stil zal liggen.

— Het stedelijk bestuur van Kiel heeft f 240.000 toegestaan voor de vergrooting en verbetering van de handelshaven.

— De raad van Barmen heeft besloten tot invoering van de vuilverbranding.

De kosten van aanleg zijn begroot op ruim 4 ton.

— De onderkoning van Britsch-Indië heeft een Italiaanschen „mosaïcista" van Florence doen overkomen om de marmeren mozaïek-paneelen te herstellen die zich achter den grooten troon van den Diwan-i-Am te Delhi bevinden en daar op last van de Mogol-keizers Jehangir en Jehan door Florentijnsche kunstenaars onder leiding van den Franschman Austin uit Bordeaux indertijd zijn aangebracht. Zij waren zeer verwaarloosd, deels tijdens den grooten opstand verwoest en deels naar Engeland verhuisd.

— Een brand te New-York, heeft de kerk van St. Thomas verwoest. Belangrijke kunstwerken zijn daarbij verloren gegaan.

BINNENLAND.

Beverwijk. De gemeenteraad heeft besloten, met 1 Januari de betrekking van gemeente-opzichter op te heffen en den tegenwoordigen titularis, die ruim 30 jaren de gemeente heeft gediend, op pensioen te stellen.

Er zal dan een gemeente-architect worden aangesteld, ook in verband met de uitvoering van de Woningwet.

's-Gravenhage. Prof. P. van Geer ontwikkelt het volgende bezwaar tegen het nieuwe doctoraat in de ingenieurswetenschappen:

„De instelling van het doctoraat blijf ik overbodig achten, schrijft hij, en in zoover zelfs bedenkelijk, dat zij den titel van ingenieur declineert. Met nadruk herhaal ik, dat deze titel, waardig gedragen, naar mijn oordeel niet lager staat dan die van doctor of meester der universiteit; thans wordt hij ondergeschikt gemaakt aan dien van doctor in de technische wetenschappen, omdat slechts aan enkele ingenieurs die titel zal worden toegekend. Tenzij men den nadruk wil leggen op de toekenning van het doctoraat „honoris causa", waarvan ook aan binnen- en buitenlandsche universiteiten niet zelden misbruik is gemaakt. Daarbij is zij hier overbodig, omdat de mannen, die reeds den titel van ingenieur droegen en zich door zuiver wetenschappelijken arbeid onderscheidden, door de universiteiten tot doctor „honoris causa" worden benoemd. Dit was o. a. het geval met mijn leermeester Lobatto, met den eersten directeur Cohen Stuart, den hoogleeraar van den Berg, den nog fungeerenden hoogleeraar Cardinaal; verder met den hoogleeraar van Pesch, te Amsterdam, en Kluyver, te Leiden. Men mag dus niet beweren, dat de wetenschappelijke verdiensten van ingenieurs ten onzent werden miskend en 't noodzakelijk was, deze op andere wijze tot haar recht te brengen."

Haarlem. De tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, die in het Museum van Kunstnijverheid alhier geopend is, werd bezocht door afgevaardigde uit Duitschland, Oostenrijk, Hongarije en Bohemen aan wien door hunne respectieve regeeringen het uitbrengen van een verslag omtrent deze tentoonstelling werd opgedrongen, wel een bewijs dat zij en voornamelijk de Tentoonstelling van teekeningen, die in de aangrenzende school plaats heeft, in het buitenland zeer de aandacht trekt.

Het is dan ook hoogst zeldzaam dat men eene dergelijke uitgebreide verzameling, die den stand van het teekenonderwijs op de lagere en middelbare scholen in verschillende plaatsen in het buitenland aangeeft, te zien krijgen.

De tentoonstelling in de school moet wegens het hervatten der lessen op 1 September gesloten worden doch het gedeelte der tentoonstelling, dat zich in het Museum bevindt, zal vermoedelijk tot 1 October geopend blijven.

In het Moravische Museum van Kunstnijverheid te Brünn (Oostenrijk) zal eene tentoonstelling van artistieke reklame plaats hebben. Deze tentoonstelling zal bestaan uit plakaten, omslagen en titelbladen van boeken, titelbladen van muziekstukken, adreskaarten, alsmede aanbevelingskaarten voor diverse produkten en zal eene afzonderlijke Nederlandsche afdeeling bevatten, zoodat firmas hier te lande die artistiek uitgevoerde reklamebiljetten ter beschikking hebben kosteloos aan deze tentoonstelling kunnen deelnemen, mits hunne reklamebiljetten vóór 14 September een exemplaar doen toekomen aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem die voor de gezamelijke verzending zal zorg dragen.

Rotterdam. Dezer dagen is men bezig geweest met het verrollen der R. K. parochiekerk te Hoek van Holland. Het gebouw moest over een afstand van circa honderd meter verplaatst worden en daarenboven tijdens het verrollen een vollen draai maken, zoodat het naast de nieuwgebouwde pastorie komt te staan.

Het interessante werk trok vele nieuwsgierigen naar den Hoek van Holland, die blijkbaar met veel belangstelling naar deze Amerikaansche onderneming kwamen zien.

PERSONALIA.

— Tot gemeente-architect te Bussum is benoemd no. 2 van de voordracht, de heer M. J. C. van Eyck, opzichter der gemeente-werken te Dordrecht, met 7 van de 12 stemmen.

De heer P. J. Pieterse, bouwkundige te Amsterdam, verkreeg 5 stemmen.

Op no. 1 van de voordracht werden geen stemmen uitgebracht.

— Met ingang van 1 November zullen de volgende ambtenaren van den Rijkswaterstaat dienst doen als volgt:

de ingenieur 1e kl. J. Nelemans, te Terneuzen, als arrondissements-ingenieur te Utrecht; de ingenieur 2e kl. A. R. van Loon, te Zutphen, als idem te Terneuzen; de ingenieur 3e kl. C. E. W. van Panhuys, te Hoorn, als id. te Zutphen; de ingenieur 1e kl. R. H. Gockinga, te Leeuwarden, als idem te 's Hertogenbosch; de ingenieur 2e kl. F. E. P. Sandberg, te Maastricht, als idem te Leeuwarden; de ingenieur 2e kl. E. van Konijnenburg, te 's Hertogenbosch, als idem te Maastricht, en de ingenieur 3e kl. V. J. P. de Bloeq van Kuffeler, te Brielle, als idem te Hoorn.

De adjunct-ingenieur J. J. Canter Cremers, te Hoek van Holland, zal met ingang van dien datum onder de bevelen van den hoofdingenieur-directeur in de 10e directie worden gesteld, ten einde te worden toegevoegd aan den arrondissements-ingenieur in het zuidelijk arrondissement van die directie, standplaats Brielle.

— De hoofdingenieur 1e kl. bij den Waterstaat J. de Booij is in commissie gesteld naar Tegal, in het belang van de spoedige voltooiing van de in uitvoering zijnde groote irrigatiewerken.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar, ook geschikt voor kunstwerk en meubileering voor bureau, of genegen zijn vrijen tijd tot dit doel te gebruiken. Brieven No. 200, aan de Boekhand. Blankwaardt en Schoonhoven, Veenestraat 42, 's Gravenhage. (1)

Vervolg Vacante Betrekkingen zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40ste Jaargang. ZATERDAG 26 Augustus 1905. No. 34.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",

Stephensonstraat 92, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . *f* 5.—.
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . - 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . - 7.50.
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem, idem, zonder plaat . . . . . - 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . - 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . - 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan:

de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij *„Eigen Hulp"*, Jacob van der Doesstraat 's Gravenhage.

VLAKVERSIERING.

„Wat is Vlakornament?" Deze vraag staat als titel boven het tweede hoofdstuk van een dezer dagen verschenen boek getiteld: Het Ontwerpen van Vlakornament door J. D. Ros, Leeraar aan de Academie v. B. K. te 's Gravenhage. Het is uitgegeven bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam en met groote zorg en veel smaak behandeld.

Om echter op bovenaangehaalde vraag terug te komen, de schrijver erkent dadelijk:

„Het is zeer moeilijk deze vraag te beantwoorden. Vandaar dat de meeningen erover zoo verschillen."

„Ornament is in twee verschillende groepen te verdeelen, die relief- en vlakornament worden genoemd. Onder reliefornament verstaat men zulk ornament, dat dikte, voorsprong en dus doorsnede heeft, terwijl vlakornament de tegenhanger van de eerste soort is en in een oppervlak ligt."

Deze definitie is heel eenvoudig en voor dagelijksch gebruik niet ongeschikt en toch zal zij niet ieder, wij bedoelen natuurlijk ieder, die kennis van ornament heeft, en misschien ook den schrijver zelf, niet geheel bevredigen; o. i. toch is daarmede het vlakornament in zijn aard en wezen niet gekarakteriseerd.

Wanneer men echter een handleiding over ontwerpen van vlakornament schrijft moet men een uitgangspunt hebben. Hier nu heeft de schrijver zich als uitgangspunt de drie vragen gesteld: Wat is Ornament? Wat is Vlakornament? Wat is Ontwerpen?

In de korte beschouwingen, die hij aan deze vragen wijdt, doet hij vooral het verschil van meening uitkomen bij verschillende schrijvers over het veelomvattend onderwerp, die somtijds zichzelf tegenspreken althans in hun redeneeringen niet altijd even logisch zijn.

Buitenlandsche schrijvers zijn dit, want zooals in een „woord vooraf" wordt opgemerkt:

„In onze taal bestaat echter, voor zoover mij bekend is geen enkel werk, dat een ontwikkeling van ornament behandelt behalve van Griekens boek „de Plant in hare ornamentale behandeling."

„Doch de titel duidt reeds aan, dat er slechts eene afdeeling van ornament in wordt behandeld, nl. het plantaardig ornament, terwijl het bovendien zeer duur is, zoodat niet *iedereen* het in zijn bezit kan hebben. Het boekje van J. H. de Groot „Driehoeken bij het Ontwerpen van ornament" behandelt een speciaal onderdeel, en ofschoon er eenige specimen van diervormen in voorkomen kunnen we niet zeggen, dat het een volledig overzicht van ornament geeft. Boeken over kunstgeschiedenis geven — al behandelen ze ook het ornament — niet die stof, noch die inlichtingen, die voor het zelfstandig ontwerpen van modern

ornament vereischt worden. Daarom vatte ik het plan op, een werk het licht te doen zien, dat een systematische behandeling van het ontwerpen van ornament bevatte, en beperkte ik mij daarbij uitsluitend tot het *vlakornament*."

Dat er in onze taal geen werken over ornament bestaan is niet geheel juist, maar de schrijver heeft gelijk, wanneer hij bedoelt werken, die beantwoorden aan het doel, dat door hem in zijn boek beoogd wordt. Dit toch kan niet gezegd worden van het thans vergeten boek van Rose „de Leer van het Ornament" getiteld en evenmin van het boek indertijd door H. L. Boersma uitgegeven.

Het eerstgemelde is een typisch voortbrengsel van den tijd waarin Rose leefde en werkte en nu min of meer een historisshe merkwaardigheid geworden. Boersma's boek is een vrij zwakke poging om althans eenigszins in een lang gevoelde behoefte te voorzien. Lang gevoeld toch was zij zeker, want ongeveer dertig jaren geleden is reeds door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (meenen wij) een prijsvraag uitgeschreven voor een werk over ornament. Op die prijsvraag is, voorzoover wij weten, nimmer een antwoord ingekomen. Men heeft, of de taak niet aangedurfd, of men is voor den omvang van den gevraagden arbeid teruggedeinsd.

Wij herinneren ons ook nog een werkje van Bes, dat wel goede dingen bevatte, wat betreft de geometrische grondslagen en eerste beginselen van het ontwerpen van ornament, maar met deze korte opsomming is dan ook zoowat alles genoemd.

De heer Ros is niet teruggedeinsd voor den omvang van den arbeid, maar heeft zich dan ook vrij enge perken moeten stellen en is er toch in geslaagd een zekere volledigheid te bereiken.

De zakelijke inhoud van zijn boek is een beter antwoord op de vragen, die hij zich in de inleiding stelde, dan met woorden alleen gegeven kan worden.

De talrijke en goed gekozen illustraties zeggen veelal meer, dan de beschrijving, die uit den aard der zaak beknopt moest blijven.

Maar als geheel genomen geeft dit boek veel te denken, veel tusschen de regels te lezen; den denkenden lezer geeft het in zijn beknoptheid toch een goed denkbeeld van het onafzienbaar arbeidsveld, dat voor den sierkunstenaar open ligt.

Even onafzienbaar als de natuur zelf, die, naar in den laatsten tijd weer meer algemeen ingezien wordt, ook hier de beste leermeesteres is.

De traditie wordt daartegenover wel wat uit het oog verloren. Ook zij is een factor, waarmede de sierkunstenaar rekening heeft te houden, al ware het alleen, omdat hij er zich niet aan onttrekken kan.

In vele der meest moderne concepties is haar invloed onmiskenbaar aan te toonen. Wij willen thans evenwel op dit punt niet dieper ingaan, maar liever bij een volgende gelegenheid daaraan eens een beschouwing wijden.

Ook de traditie wortelt in de natuur.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De Staats-kolenmijnen in Limburg zijn dezer dagen door een 120 leden van het „Instituut van Ingenieurs" bezocht.

Vooraf gingen in een vergadering te Heerlen eenige inleidende voordrachten.

De heer E. Wenckebach, hoofd-Ingenieur bij den Staatsmijndienst, deed eerst meedeelingen over de Staatsmijnen gedurende de eerste bestaansjaren van dezen tak van dienst en gaf in groote trekken het algemeen ontwerp voor de installatie op den ontginningszetel van Staatsmijn B aan.

Na het gunstige rapport der te dezer zake benoemde Staatscommissie volgens de wet van minister Lely, die nog belangrijk verder ging dan het rapport en het uitgestrooide zaad tot vruchtbaarheid bracht. Thans is naast een oppervlakte van ruim 6000 HA., verdeeld over vijf particuliere ondernemingen, een gebied van 16.700 HA. aangewezen voor ontginning van Staatswege.

Op 1 Mei 1902 werd de Staatsmijndienst geopend.

Voor 't maken van de schachten is gekozen de bevries-methode, die reeds zoo is geperfectionneerd, dat men althans bij een diepte van 100 meters — maar zij werd elders reeds tot 235 meters met succes toegepast — vrijwel volledige zekerheid van slagen heeft, maar ook in staat is, te-voren te bepalen, wanneer de schacht gereed zal zijn. Met de delving van schacht II, die gereed is, is dan ook geen bezwaar ondervonden, en het werken aan schacht I verloopt tot heden even gunstig.

De reusachtige vorderingen, welke de elektrotechniek in den mijnbouw in enkele jaren gemaakt heeft, vestigde alras de overtuiging, dat bij volkomen centraliseering het bijna uitsluitend gebruik van electrische beweegkracht voor het bedrijf der in exploitatie genomen mijn aanbeveling zou verdienen. Ook voor den aanleg wenschte men daarvan zoo spoedig mogelijk gebruik te maken, en met name het gebruik van stoompompen bij het schachtdelven geheel te vermijden. Aangezien over voldoende middelen tot drooghouden moest worden beschikt, zoodra men uit de bevroren deklagen in het onbevroren kolengesteente zou zijn doorgedrongen en het maken van een tijdelijke electrische installatie voor dit deel wilde ontgaan, moest met ongewonen spoed het ontwerp voor de definitieve centrale en voor de electrische bemalings- en hefwerktuigen worden opgemaakt en uitgevoerd.

Deze twee onderwerpen werden nader behandeld door de heeren J. C. F. Bunge en R. de Kat. De stand van het werk bood gelegenheid zoowel de machinale installatie als den schachtaanleg volgens de bevries-methode in werking te zien; voor den Nederlandschen ingenieur speciaal wat het laatste betreft, geen alledaagsch voorwerp van aanschouwing.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM. 1885—1905.

10 Juni 1885 is de datum, die officieel geldt als die, waarop de Vereeniging *„Bouwkunst en Vriendschap"* te Rotterdam werd opgericht, als weêrslag op een zonder gevolg gebleven beweging in de Afdeeling Rotterdam van de *„Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst"*, om tot losmaking van die Afdeeling van het moederlichaam te komen. Welke de aanleiding tot die beweging geweest moge zijn, kan in 't midden gelaten worden. Genoeg zij het te memoreeren dat na het mislukken daarvan, door twee leden dier Afdeeling met name W. C. van Goor en J. C. van Wijk stappen werden gedaan tot het stichten van eene zelfstandige vereeniging, die met een gunstigen uitslag bekroond werden, en het aanzijn gaven aan eene Vereeniging die

korten tijd den naam van Labor et Studium, spoedig daarop dien van Bouwkunst en Vriendschap zou dragen.

Geboren uit den gemeenschappelijken arbeid van jonge en meer bejaarde krachten, nam de vereeniging, dank zij een welbegrepen en goed geordende onderlinge samenwerking, spoedig een vrij hooge vlucht en werd door haar optreden een nieuwe frissche stroom gevoerd door het bouwkundig vereenigingsleven te Rotterdam, waarvan zij als van zelf sprekend de leiding nam.

En langzamerhand is zij, met grootere of kleinere schreden, voortgaande en in kracht toenemende, eene bij hare zusteren met eere bekende vereeniging geworden en wordt zij tevens, ook al telt zij niet alle bij het bouwvak betrokkenen te Rotterdam onder hare leden, waar zij in 't openbaar optreedt als een der tolken van het bouwkundig leven in onze stad beschouwd, aan wier woord gaarne het oor wordt geleend zooals o.a. bij de jongste herziening der bouw- en woonverordening niet onduidelijk mocht blijken.

Gaan we de jaarverslagen na, dan vinden we dat het ledental, dat aan het eind van het stichtingsjaar 94 bedroeg, tot 175 in 1905 is geklommen. Een drie-en-dertigtal namen van die eerste ledenlijst, waaronder 5 van de 17 die op de oprichtersoorkonde vermeldt, vinden we op de lijst van 1905 terug. Velen, waaronder de voormannen, de vaders der vereeniging, behooren niet meer tot de levenden. Hunne namen: van Wijk, Kanters, van Goor, Hasper en Braat behoeven maar genoemd te worden om bij velen de herinnering aan den eersten levenstijd der Vereeniging wakker te roepen. En het behoeft geen verwondering te baren, dat bij hen, die de Vereeniging hebben zien geboren worden, die lief en leed met haar hebben doorgemaakt, die regelmatig, 't zij door eene bestuursfunctie of uit anderen hoofde met haar in voortdurend gevoeld contact bleven, het denkbeeld opkwam, het feit der stichting, twintig jaar geleden; te herdenken, ook al is 20 jaar nu juist geen jubileum-tijdperk, dat tot de standaard-tijdperken gerekend wordt.

En zoo geschiedde het dan ook, dat eene commissie werd in 't leven geroepen om dat denkbeeld uit te te werken, en al was het in bescheiden omvang en vorm en geheel huishoudelijk, dat het, den 20en Juni j.l. tot uiting werd gebracht door een collegiaal samenzijn van een 50-tal leden met een boottocht door de Zuidhollandsche wateren, met bezoek aan Dordrecht, Woudrichem, Loevesteijn en Gorinchem, van welken tocht de commissie de eer heeft hieronder een verslag te laten volgen:

Klokke negen voormiddag vereenigden zich de deelnemers aan den tocht op de boot, die behoorlijk bevlagd aan de Oosterkade gemeerd lag, en die onder het mooist-denkbare weder (een niet te versmaden factor voorwaar bij zulk eene excursie) haar tocht op onze onvergelijkelijk mooie rivier aanving. En onmiddellijk waren we weder even onder den imposanten indruk, dien het immer woelende en in den zonneschijn flikkerende water teweeg brengt met de wiegelende schepen en scheepjes, die sliertige wimpels en kleurig gebande schoorsteenen, met hellichte stoompluimen en grauwe rookwolken en de decoratieve in de heldere lucht borende scheepstakelages. Een en al leven en bedrijf van een nimmer missende bekoring, sprekend van noeste vlijt en arbeid, van ontwikkeling en groei van onze mooie haven.

Een vroolijke, opgewekte stemming heerschte dadelijk onder het groote gezelschap, waartoe de tonen, die het muziekkorps deed hooren, het hunne bijdroegen. Een feestgids, die benevens het programma nog eenige humoristische en satirieke mededeelingen bevatte, werd den deelnemers uitgereikt en leverde mede stof voor geanimeerde gesprekken, en hier en daar tot een gullen lach, terwijl de lange pijpen en de tabak, die overal beschikbaar lagen, een gemoedelijken toon in de conversatie bevorderden.

Spoedig nam de Voorzitter der feestcommissie het woord om den vereenigins-Voorzitter duidelijk aan 't verstand te brengen dat hij den geheelen dag zijne natuurlijke functie van leider diende om te wisselen met dien van volger, en verzocht hem zich in die rol van gast te willen schikken. Om echter aan te duiden dat hij in ieder geval als de primus inter pares beschouwd zou worden, werd hem als teeken zijner waardigheid een fonkelende keten met ordeteeken omgehangen, wat hij zich gracieuselijk liet welgevallen, daarbij te kennen gevende dat hij gaarne de leiding van het feest in handen van den verdienstelijken Voorzitter der feestcommissie wilde laten, overtuigd als hij was dat dan de zaak zeker goed marcheeren zou en hem dankende voor zijne vriendelijke woorden.

Ook de overige tochtgenooten werden gedecoreerd, echter met een minder hoogen rang. Sommigen aan dergelijke onderscheiding niet gewoon en niet wetende dat dergelijke kostbare dingen boven op het hart dienen gedragen te worden hingen ze op plaatsen, waar men de hand slechts brengt voor zekere niet te noemen verrichtingen. Welwillend als de stemming was lieten zij zich echter gaarne door de beter wetenden inlichten.

Al spoedig riep de regelings-commissie de tochtgenooten paarsgewijze op, tot een gevecht van man tegen man, met als wapen twee goedgespannen varkensblazen, waarbij tot gevechtsterrein was aangewezen een op twee schragen liggende 4 en 4, en waarbij hij die het eerst dat terrein verlaten moet, als de verliezer werd aangemerkt. De wanhopige pogingen der combattanten om het evenwicht te bewaren tijdens het uitdeelen en ontvangen der slagen gaven niet weinig aanleiding tot verhooging der vroolijkheid en bij de eindwedstrijden zelfs tot geestdriftige aanmoedigingen en bijvalsbetuigingen voor de strijders. Zelfs weddenschappen, indien deze geoorloofd geweest waren, zouden zeker op de hoofden der beste kemphanen gesloten zijn geworden.

Zoo vlogen de morgenuren om, en werd eerder dan verwacht was Dordt bereikt. Ook hier miste het altijd schilderachtige van de aanlegplaats aldaar, verlicht door de prachtige middagzon zijne uitwerking niet. De indruk was zelfs zoo krachtig op 't geheele gezelschap dat de schoone hetaëren van de Riedijk, die bij de ontscheping aan den wal stonden, niet eens opgemerkt werden. Een enkele blik op de interessante Hoofdpoort binnen en buiten, en het gezelschap stond in het kermishoudend Dordt. Geleid door een oud inwoner dier stad ging het gezelschap langs den kortsten weg maar toch over de kermis en natuurlijk langs Ary Scheffer naar Ponsen, waar de lunch in de open lucht gereed stond, en na korten tijd in de respectieve door den tocht sterk geprikkelde magen der excursionisten verdwenen was. Hier kreeg de commissie onder de roos haar eerste complimentje over de goede voorbereiding

van den feesttocht, waaruit wederom de welwillende stemming van de gevulde maag blijkt, terwijl in casu zeker het zonnige weêr mede een factor was die tot de dankbare gevoelens van het gezelschap medewerkte.

Terug naar de boot gingen wę weer langs een anderen weg, maar natuurlijk toch ook over de kermis, waar we met een stoomcaroussel als achtergrond voor de eerste maal gekiekt werden, hetwelk door den eigenaar dier inrichting goedgunstig werd toegelaten, in de verwachting dat wij na afloop zijne inrichting met een bezoek zouden vereeren. Toen echter bleek dat die verwachting niet vervuld zou worden, wilde hij ons blijkbaar eenige weldaden van den vorst der duisternis deelachtig doen worden althans, hij wenschte ons hartig naar diens verblijfplaats.

In feeststemming zijnde maakre dit ernstige woord op ons echter niet den minsten indruk en gingen we weder onzes weegs, en naar de boot die ons naar Woudrichem zou brengen. Ter bevordering der digestie riep de commissie ons weder spoedig op tot een daartoe zeer geschikt spel, dat we maar kortheidshalve wedloop met hindernissen zullen noemen, en waarbij een aantal voorwerpen van de eene naar een andere plaats moesten gebracht worden, waarbij gedurig een in den weg staande tafel moest worden overgesprongen. Door de groote inspanning van lichaam en ziel, maar vooral van het eerste, die daarbij gevorderd wordt, was de deelname niet zóó algemeen als bij het tournooi des voormiddags. Het uitzicht op schitterende prijzen riep echter een voldoend aantal strijders in het perk en zij die niet sprongen maakten zich toch verdienstelijk door op hun doode gemak zittende nochtans door kreet en gebaren de concurrenten tot de uiterste krachtsinspanning aan te zetten. Verrassingen omtrent de taaiheid van sommige oude heeren bleven niet uit, en niet altijd trok de jongste aan het langste eind. Zoo werd ook Woudrichem bereikt. Behalve een klein gedeelte dat direct met de boot naar Loevesteijn stoomde ter voorbereiding van de ontvangst aldaar, stapte het gezelschap aan wal, om een wandeling door dit interessante plaatsje te maken.

Een oude poort, een dito kerk, en een reeks pittoreske geveltjes trokken de aandacht van het gezelschap, dat wederkeerig in hooge mate de aandacht van de Woudrichemsche jeugd scheen te trekken, bij wie ons verschijnen vaderlandslievende gevoelens scheen op te wekken, blijkende uit het uit volle borst gezongen Wien Neerlands bloed, waarmede we begroet werden. Velen onzer in wier binnenste binnenste deze uiting weerklank vond, stortte, bij gebrek aan tranen een regen van centen onder de zingende jeugd rond, waarbij in 't bizonder het groote hart van een onzer grootste leden aan den dag kwam.

Nadat de veerpont het geheele gezelschap behouden over de Waal had gebracht, werd met de muziek voorop op het slot Loevesteijn aangewandeld, waar we ontvangen werden door de slotvoogdes, die ons in de verschillende vertrekken rondleidde en ons de wetenswaardigheden daaraan verbonden zonder eenige terughouding toevertrouwde. Hoe eenvoudig ook, heeft een zoo oud en eerwaardig gebouw altijd iets imponeerends in interessants. Het primitieve hier, het intieme daar, het onregelmatige elders, de zware materiaalmassa's en hunne onopgesmukte constructieve bewerking, wekken onwillekeurig vergelijkingen met onze huidige wijze van werken met een minimum van materiaal, en de daaruitvolgende onoprechtheid in de constructies die niet altijd te onzen voordeele uitvallen, en zoo waren we dan ook spoedig in een stemming die ons eenige eeuwen terugvoerde, toen we in een vertrek kwamen waar een kist stond, die gezegd werd die te zijn, waarin Hugo de Groot indertijd uit Loevesteijn wist te ontkomen. Doch nauwelijks was de naam van den grooten man genoemd, of de kist ontsloot zich en Hugo de Groot zelve, met tabbert en kraag en muts gekleed trad er uit en erop, en gaf zijn gemoed lucht in een welkom aan de feestvierende vereeniging op eene wijze, zooals van een personaadje als Hugo de Groot alleen te verwachten was. Een lange en luide toejuiching volgde op 's mans woorden, waarna de tocht door het slot onder leiding van den pensionaris van Rotterdam werd voortgezet. Doch nog meer verrassingen wachtten ons. Aan het einde van de ronde werd voor 't laatst een deur ontsloten en aller blikken rustten op eene reeks statue's in een wijden kring op piedestals opgesteld, welke, zooals uit de voorstelling door Hugo de Groot aan de feestvierenden bleken te zijn: de afgevaardigden van alle bouwstijlen vanaf den Egyptischen tot den modernen, die allen op het schitterendst getooid in de kleederdracht der periode die zij vertegenwoordigden, eveneens ter eere van *Bouwkunst en Vriendschap's* feest uit hunne geestelijke spheren neêrgedaald waren om haar te begroeten en te huldigen. Achtereenvolgens brachten nu Koning Menes namens Egypte, Apollo zelve voor de Grieken, een Romein voor Rome's kunst, Isidorus van Milete namens Bijzantium's Keizer Justinianus, een Romaan en een Gothieker voor de middeleeuwen en last not least Jacob van Campen namens de Renaissance in dichtmaat hunne heilwenschen voor de Vereeniging uit, die een geestdriftigen weêrklank vonden bij de feestgenooten. Eindelijk nam ook de afgevaardigde van de moderne kunst het woord om in een hypermodern rijmend proza, waarbij zich zijne kleeding harmonieerend aansloot de Vereeniging te vieren, en om het niet alleen bij woorden te laten zooals zijne voorname voorgangers gedaan hadden, maar het practische en tastbare aan het gesprokene te verbinden, bood hij de Vereeniging een vaandel aan, dat eveneens in zijn conceptie het ultra-moderne van den huidigen bouwstijl huldigende, in niet geringe mate de hilariteit van het gezelschap opwekte. Met eene warme toespraak van den Voorzitter der Vereeniging, waarin groote waardeering zoo voor het origineele als het kwasi ernstige en toch dwaze van de gedachte der hulde aan onze vereeniging van de grootmeesters der kunst uit vervlogen tijden doorstraalde, aanvaardde hij in dezelfde gedachtenspheer blijvende, het vaandel en droeg den vertegenwoordiger der moderne kunst op, het de Vereeniging steeds vooruit te dragen. Nadat deze ook weder symbolisch die taak had aanvaard en luide toejuichingen daarop waren gevolgd werd de eerewijn aangeboden, waarna de terugtocht werd ondernomen naar de boot, die met behulp van een paar visschersbooten, hoewel niet zonder gevaar, toch zonder ongelukken werd bereikt. Spoedig werd nu Gorinchem bereikt, doch daar het intusschen later was geworden dan het programma aangaf, werd daar slechts zeer kort vertoefd en van eene wandeling door het plaatsje afgezien. Te half acht was het

geheele gezelschap weêr aan boord, waar het door de gedekte tafel en de in een strijkorkest herschapen muziek ontvangen werd.

Na een kort welkomstwoord en een: eet smakelijk! van den tafelpraeses begon de maaltijd onder een prettige stemming en liet men zich de voorgediende spijzen wel smaken. Ten bestemder tijde werd door den Voorzitter der feestcommissie een dronk ingesteld op den Voorzitter, in wien de geheele Vereeniging gehuldigd werd. Wederkeerig stak de Voorzitter der Vereeniging dien van de feestcommissie in de hoogte, en spoedig volgde eene speech op de andere, zoodat elk zijn beurt kreeg om bedronken te worden. Steller dezes mag volledigheidshalve niet onvermeld laten, dat hem als Secretaris der Vereeniging eene bizondere hulde ten deel viel als erkenning zijner diensten, der Vereeniging gedurende zijn 10-jarig secretariaat bewezen. Bij monde van den Voorzitter der feestcommissie werd hem met een hartelijk woord van lof aangeboden de Dictionnaire raisonné de l'architecture van Viollet le Duc, waarbij de wensch werd te kennen gegeven dat de titularis nog geruimen tijd zijn krachten aan de Vereeniging mocht blijven wijden.

Beter en dieper gevoeld dan gezegd uitte de Secretaris zijn dank voor het aangeboden geschenk, dat hij gaarne aanvaardde en waarin hij een bewijs meende te mogen zien, dat de vereeniging over zijn arbeid niet ontevreden was. Hij dankte zijne medebestuurders voor de loyale wijze waarop zij hem steeds bij dien arbeid behulpzaam waren geweest en gaf de verzekering, dat hij dien arbeid ook al is deze, om de boel goed op orde te houden, niet vrij van omvangrijkheid toch immer met liefde, en overtuigd van tekortkomingen, naar zijn beste krachten had verricht, terwijl hij verder zou trachten zich de hem te beurt gevallen onderscheiding door eene streven naar steeds beter behartiging zijner taak waardig te maken.

Eenige coupletten waarin op de wijze van „de schutters van Rotterdam" van Speenhoff, de vereeniging, de bestuursleden en commissieën, bezongen werden, door een der aanzittenden voorgedragen, verwierven een luiden bijval, waarna door den Heer Struyk in een warme rede het tweede deel van het devies der Vereeniging werd herdacht, waarvan hij weder een krachtige uiting had gezien in de moeite die zich de feestcommissie had getroost, om door den orgineelen en eigenaardigen vorm die aan de herdenking van het 20-jarig bestaan der Vereeniging was gegeven, den deelnemers een zoo aangenamen dag vol afwisseling te bezorgen. Een welgemeend woord van dank aan die commissie en eene algemeene opwekking tot de leden om de vereeniging door vriendschappelijke samenwerking in kracht te doen toenemen, sloot zijn door luide toejuiching gevolgden dronk.

Een stukje gember en een amandeltje waren het bewijs, dat de maaltijd ten einde was en gaven het sein aan de tafelgenooten, zich naar het inmiddels electrisch verlichte dek van de boot te begeven, om van de heerlijk frissche avondlucht te genieten en een blik te werpen op de duizenden lichtjes van het in 't verschiet opdoemende Rotterdam, dat na korten tijd weder bereikt werd.

En hiermede behoorde de herdenking van *Bouwkunst en Vriendschap's* 20-jarig bestaan tot het verledene, en kan met nieuwen moed en nieuwe kracht op het zilveren feest worden aangestuurd.

Moge dit samenzijn de Vereeniging in elk opzicht ten goede komen.

De Commissie:

Alb. Otten, *Voorzitter.*
W. F. Overeijnder.
J. E. Voogt M.Wz.
J. J. Pelt, *Penningmeester.*
Jan Gidding.
J. A. M. Traus.
W. Stok Jr.
C. N. van Goor, *Secretaris.*

Rotterdam, Juni 1905.

PRIJSVRAGEN.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Zooals te verwachten was heeft de verschijning van het programma de pennen in beweging gebracht. Dat het echter niet met onverdeelde ingenomenheid begroet wordt blijkt reeds dadelijk. Het *Handelsblad* is er echter mede in zijn nopjes en schrijft:

„Het verheugt ons dat thans eindelijk de prijsvraag voor een ontwerp voor het Vredespaleis is uitgeschreven, zoodat in het volgende jaar, als alles goed gaat, met den bouw zal kunnen begonnen worden. En wij meenen tevens, dat op de wijze waarop die prijsvraag is uitgeschreven, door onbevooroordeelden moeilijk aanmerkingen gemaakt kunnen worden. De mededinging is opengesteld aan „bouwkundigen van alle landen."

De schrijver dezer regelen moet wel in hooge mate „onbevooroordeeld" zijn om tot een zoo optimistische beschouwing te komen.

Herinnert hij zich niets meer van de Amsterdamsche Beursprijsvraag en haar lijdensgeschiedenis, zouden wij geneigd zijn te vragen.

Ook in hetgeen verder volgt is de naïveteit opmerkelijk; wij lezen toch:

„Bovendien zullen enkele bouwkundigen in het bijzonder worden uitgenoodigd. Begrijpen wij dit goed, dan zullen die bijzonder uitgenoodigde bouwkundigen geheel op dezelfde wijze mededingen als de niet-genoodigden, terwijl, bovendien niet bekend is welke ontwerpen van hen zijn. Door dezen maatregel verkrijgt men nu echter de zekerheid dat ook zullen mededingen enkele der eerste architecten van alle landen, die zich wellicht teruggehouden zouden hebben zoolang de mogelijkheid bestond dat onder zooveel mededingers hun ontwerp niet dezelfde waardeering zou ondervinden als hun vroeger werk. Dus werd belet dat uitsluitend architecten, die nog een reputatie te winnen hebben, aan den prijskamp zouden mededoen."

„Zooals wij reeds mededeelden zijn voor Nederland de architecten Jan Springer en Eduard Cuypers uitgenoodigd. Beiden behooren ongetwijfeld tot de best bekende bouwmeesters van Nederland. Zeer zeker zal die keus onder hun collega's geen algemeene goedkeuring verwerven: er zal menig architect zijn die minstens één bouwmeester weet, die beter geschikt zou zijn om uitverkoren te worden."

„Maar ons komt de keuze goed voor. Wij hopen hartelijk dat zeer veel Nederlandsche architecten aan den prijskamp zullen deelnemen en verheugen ons dat waarschijnlijk de twee bovengenoemden tot de mededingers zullen behooren."

Het is blijkbaar een vreemdeling in ons bouwkundig Jeruzalem, die hier aan het woord is. Dit

kan niet gezegd worden van W. Kromhout, die sedert eenigen tijd de zeer zeker loffelijke maar misschien wel wat ondankbare taak op zich heeft genomen, om de bedoelde vreemdelingen in dezen doolhof voor te lichten en wel in den vorm van „Brieven over Bouwkunst", die af en toe in de N. Rott. Courant verschijnen en meestal zeer lezenswaard zijn.

In zijn laatsten brief geeft hij „Aanteekeningen op het programma", die wel in hoofdzaak de meening van een groot deel der vakgenooten in deze ietwat netelige zaak weergeven.

Men zal zien, dat die meening nog al sterk afwijkt van die van het Handelsblad. Zal dit blad nu beweren, dat deze schrijver *bevooroordeeld* is; wij zien niet in welke reden daarvoor zou bestaan; of het zou moeten zijn omdat hij architect is en wil men dan van vooroordeel spreken, ja dan is daarvoor toch ook wel eenige grond. Men leze slechts de aanteekeningen, die aanvangen met de exclamatie:

Eindelijk is ze dan uitgeschreven, de prijsvraag! We kunnen ons voorstellen dat er héél wat zorg aan besteed is, om het programma zoo duidelijk en correct mogelijk te maken en de bepalingen zóó te stellen, dat van geenerlei voorkeur, in welke richting ook, zou kunnen blijken. Want de prijsvraag is internationaal, dus mag van geen stijl-voorkeur, evenmin als van personen-voorkeur sprake zijn.

Gelukkig leven we in een tijd, dat de bouwkunst zich vrij is gaan maken van een bepaalden stijl. Vijftien jaren geleden bestond èr nog in elk land 'n soort chauvinisme op dit gebied, elk land had toen 'n stijl uit eigen groot verleden opgerakeld, waarin algemeen werd ontworpen. Dit ontwerpen in stijl klinkt nù gek, toch was dit zoo. Nù is ze universeeler geworden, hoewel nòg in elk land zekere vormen-voorkeur bestaat, waaruit men de nationaliteit van een bouwkunstwerk kan vaststellen. Echter is er reeds in zooverre eene neiging naar een wereld-stijl te bespeuren, dat de internationale jury tamelijk objectief de schoonheden der aangeboden projecten zal kunnen vaststellen. Stijl-voorkeur behoeft dus de mededingers niet te verontrusten. Geheel anders is het met de personenvoorkeur gesteld. In dit opzicht maakt artikel 1 van het programma reeds een slechten indruk. Het luidt: „De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen. Het bestuur der Carnegie-stichting zal evenwel eenigen hunner speciaal tot deelneming uitnoodigen." Deze 2de alinea geeft te denken. Wie zullen daartoe uitgenoodigd worden? En waarom? Vreest het bestuur dat de gestelde prijzen tot een bedrag van f 39,000 tot geen deelneming zullen uitlokken? Zoo ergens eene strikte onthouding van alles wat maar zweemt naar voorkeur, betracht moest worden, dan toch zeker bij deze prijsvraag voor een arbitrage-gebouw! Men zegge niet, die architecten moeten evengoed onder een motto inzenden, het feit dat zij tot deelneming uitgenoodigd worden, met daaraan verbonden vergoeding van onkosten naar alle waarschijnlijkheid, maakt dat er reeds van elk land eenige inzenders aan de jury of aan de onmiddellijke omgeving van de jury bekend kunnen zijn. En reeds dit bekend zijn van mededingers is onvereenigbaar met het prijsvraag-beginsel.

Artikel JI deelt mede, dat binnen zeven maanden nà uitgifte (15 Augustus) de teekeningen — minstens veertien stuks — moeten ingekomen zijn. Dit artikel moeten we even in verband beschouwen met artikel XI, waarin vermeld wordt, dat de mededingers inlichtingen bekomen kunnen bij den heer Knuttel te 's Gravenhage. Indien een architect te San Fransisco of te Canada, of Kaapstad den heer Knuttel om inlichtingen vraagt, zal er ruim een maand heengaan, alvorens zij in het bezit zijn van een antwoord. Iemand uit Melbourne mag wel op ruim twee maanden rekenen. De tijd mocht dus wel wat ruimer gesteld zijn. En kàn de heer K. dadelijk antwoorden? Moet hij voor sommige vragen de jury niet polsen? Waarom kan men zich — ter bespoediging en gemakshalve — niet wenden tot de juryleden, waarvan er een te Londen, een te Roermond, te Berlijn, Weenen, Parijs en Massachusetts zetelt? Of is dit programma niet in overleg met de jury opgemaakt en vastgesteld? Artikel VIII geeft hieromtrent eenig licht. Dit art. zegt: door de aanvaarding van de opdracht hebben de leden der jury zich ten volle vereenigd met alle bepalingen van het programma der prijsvraag en van de mededinging geheel afgezien. Dit kan eene geruststellende verzekering zijn aan het adres der mededingers — in welk geval ze tamelijk wel overbodig is — doch kan ook van bindende strekking zijn voor de juryleden. Is dit laatste zoo, dan krijgt de rol des heeren Knuttel in de medesamenstelling van het programma een grootere beteekenis en verklaart het zich waarom de inlichtingen bij hem te bekomen zijn en niet bij de juryleden. Is het daarom beter? We betwijfelen het.

Artikel II biedt nog een punt aan, dat even besproken dient te worden, nl. de geheele opzet van het programma, die hieruit blijkt. Voor een prijsvraag van dezen omvang ware het gewenscht de beantwoording in twee deelen te splitsen, nl. in eene vraag naar schetsen en denkbeelden, waaruit een tweede beslissende prijsvraag gedistilleerd kon worden tusschen — laat ons zeggen — de vijftig beste antwoorden. Zooals de vraag nu is gesteld, zal de jury voor een „mer à boire" staan bij de beoordeeling en menig achtenswaardig lid van dit college zal de wanhoop nabij zijn, als hij voor de ettelijke duizenden teekeningen komt te staan, om daaruit het zestal beste te kiezen. En wat een verloren arbeid voor de inzenders!

Wat de nadere formuleering betreft der gevraagde zalen en vertrekken, maakt mr. J. M. van Stipriaan Luiscius in het Weekblad van het recht (zie N. R. courant van 14 Augs. Ochtendblad) de belangrijke opmerking, dat er meer kleine rechtszalen moeten zijn in de plaats van de eene zeer groote, die hij „voor welke rechtspraak ook" te groot vindt en de eene kleinere, die daarnaast gevraagd wordt. In de toekomst heeft men drie bruikbare rechtszalen zeer zeker noodig, zegt hij. Nu het Haagsche Hof van Arbitrage reeds eenige jaren gewerkt heeft, was het niet zoo moeilijk een ideaal programma voor dat Hof te scheppen. Hoe komt het dan, dat in het eerste noodige reeds een fout schijnt te zijn geslopen? Hoe het zij, de inzender mag met deze opmerkingen geen rekening houden, want — zegt art. V — „Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het Programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding". Uitstekend! Maar de jury zal dan ook terdege op te letten hebben, dat het programma in zijn geheel — inclusief zijne fouten — aangehouden werd.

Bij het programma zijn een drietal platen gevoegd, die van het terrein aan den Scheveningschen weg — bij den tol — een overzicht moeten geven. De twee fotografische reproducties uit verschillende punten genomen zeggen niet veel bizonders. Men ziet daarop een achtergrond van hoog geboomte met op den voorgrond een bekoorlijke juffrouw, die weldra over vijf werelddeelen den roem van Holland's vrouwelijk schoon zal bevestigen. Wellicht zien we hare gestalte, gevleugeld — als vredessymbool — op een of ander ontwerp nog terugkeeren.

De meetkunstige teekening op $^1/_{1000}$ echter is zeer onvolledig door het ontbreken van het omgevend stratennet. Voor eene richtige beoordeeling uit verschillende standpunten ware dit zeer gewenscht.

Alles bijeengenomen is het een prijsvraag, hoe uitnoodigend ook, die door haren vorm weinig vertrouwen wekt.

Toch is de vraag te mooi om er onverschillig bij te blijven. Voor den naam onzer vaderlandsche bouwkunst is het te hopen dat ook een Nederlander onder de zes prijswinners zal komen. Zes juryleden, respectievelijk zes rijken vertegenwoordigende en zes prijzen... Er schijnt reeds op gerekend te zijn!

W. Kromhout Czn.

NASCHRIFT.

Na het schrijven van bovenstaande aanteekeningen op het programma las ik in de bladen het voor neutrale architecten zoo pijnlijke nieuws, dat door het bestuur der Carnegie-stichting reeds gevolg is gegeven aan zijn voornemen om eenige architecten speciaal tot deelneming uit te noodigen. De gekozenen voor Nederland zijn Jan Springer en Eduard Cuypers, beiden te Amsterdam. Voluit worden deze heeren dus nu reeds genoemd! Waar blijft nu de onpartijdigheid? Er mag hier geen sprake zijn van het gunnen of niet gunnen van eene dergelijke onderscheiding boven anderen aan genoemde heeren, slechts de billijkheid moet in het oog worden gehouden. En dan is deze daad. onbehoorlijk en oneerlijk, onbehoorlijk van het usantieele prijsvraagstandpunt bezien, oneerlijk tegenover de mededingers die er ook hunne krachten aan wijden willen en even groote en grootere capaciteiten bezitten als deze uitverkorenen, die ten overvloede door eene aanzienlijke toelage in staat worden gesteld op geene onkosten te zien om hunne inzending tot eene bizondere te maken.

Het aanvankelijke plan bestond om deze prijsvraag een besloten karakter te geven. Uit Nederland zouden twee architecten worden uitgenoodigd, heette het. Door aandringen van bouwkundige corporatiën is de prijsvraag eene algemeene geworden. Doch is het niet alsof er gezegd werd: ge zult uw zin hebben, maar.... wij ook, waarop de besloten en de algemeene prijsvraag tot den hutspotvorm omgestampt werd, waardoor ze nòch het eene, nòch het andere gebleven is en toch beide tegelijk?

Deze daad van het bestuur der Carnegiestichting dus als incorrect verwerpende, blijft nog de tamelijk secundaire vraag over: hoe is men aan deze twee uitverkorenen gekomen? Zijn deze twee inderdaad de vertegenwoordigers der Hollandsche architectuur?

Het is moeilijk de invloeden na te gaan, welke op deze keuze gewerkt hebben, maar zonder protest mag zij niet blijven. Niet zoozeer wat Jan Springer betreft. Deze bouwmeester, die in den laatsten tijd weinig van zich deed spreken, is ons toch allen bekend als een zeer kundig man, vaardig in het teekenen, vaardig in het maken van monumentale concepties, iemand die zelf werkt en als zoodanig de architect-artist is, zooals wij dit in ons Holland nog gaarne zien, een architect in wiens schaduw Eduard Cuypers in geen geval kan staan, niettegenstaande de zéér overschatte meening van het publiek te zijnen opzichte.

Hoe het zij, de keuze is gedaan en daarmede is — jammer genoeg — het mooie beginsel geschonden, dat aan elke prijsvraag ten grondslag ligt. Het is alsof er een vloek ligt op elke groote prijsvraag, die bij ons te lande wordt uitgeschreven. Zeer nieuwsgierig ben ik, hoe onze architectenvereenigingen zich tegenover dezen prijsvraag-vorm gedragen zullen en wat de buitenlandsche vereenigingen doen zullen.

W. K. Czn.

De heer Kromhout stelle zich niet te veel voor van den storm van verontwaardiging, die uit de Nederlandsche vereenigingen zal opgaan, maar wellicht komt uit de buitenlandsche nog wel een hartig woordje aan ons adres.

Het is wel een treurige conclusie, waartoe hij „alles bijeengenomen" komt namelijk, dat deze prijsvraag door haren vorm weinig vertrouwen wekt, maar wij kunnen niet anders dan deze conclusie onderschrijven en velen zullen dit wellicht met ons doen.

VARIA.

HET AARTBISSCHOPPELIJK MUSEUM TE UTRECHT.

De Heer Jan Blom te Utrecht schrijft in de „Stemmen onzer Eeuw" ongeveer het volgende: In „Les Musées de l'Europe" door Gustave Geffroy, waarvan de serie „La Hollande" nu compleet is, wordt een afzonderlijk opstel aan het Aartsbisschoppelijk Museum alhier gewijd. Vier goede reproducties naar de triptiek van Corn. Engebrechts, naar de St. Gregorius-mis (oud-Keulsche school), naar het curieuze en mooie schilderij der verschijning van Maria aan eene rij Dominicaner monniken en naar de Grafiegging van Jacob Corn. van Oostzanen; ten slotte de afbeelding van een beeldhouwwerk in hout, de herders op weg naar Bethlehem „d'un admirable réalisme", verluchten dit artikel op voortreffelijke wijze.

Met hoe groote waardeering Geffroy het Aartsbisschoppelijk Museum bespreekt, blijkt wel reeds uit deze enkele regelen, die wij aan zijn artikel ontleenen:

„Au Musée Kunstliefde, il y a, de Schoorel, un triptyque et des portraits de pélerins. Mais ce que je suis surtout venu voir à Utrecht, c'est le Musée Archiépiscopal, Aartsbisschoppelijk Museum, sur le Nieuwe Gracht Ceux qui connaissent ce musée, s'accordent à le proclamer de la plus haute importance pour l'histoire de l'art religeux et l'histoire des commencements de l'art dans les Pays-Bas. Je pense que ceux, qui le dirigent, ont la même opinion, mais ils ne la manifestent pas suffisamment. Aucun ordre, aucun classement, pas de catalogue. Il y a sur les cadres quelques morceaux de papier, ou l'on peut essayer de déchiffrer des noms, des dates, des renseignements écrits en hollandais d'une encre jaunie, presque effacée. Il faut souhaiter, pour, l'histoire de l'art hollandais, que quelque conservateur érudit se mette à la besogne et nous fasse enfin connaître complètement ce beau musée d'Utrecht. Je seraitrop

heureux si ce livre pouvait hâter ce jour attendu."

Ieder die werkelijk belang stelt in onze oude Nederlandsche kunst, waarvan het Aartsbisschoppelijk Museum zoo unieke stalen bezit, moet het met den Franschman, wiens oordeel wij hierboven woordelijk afschreven, wel voor een groot deel eens zijn. Doch tegenover diens niet ongegronde opmerkingen, is een woord van oprechte waardeering niet te onpas voor den stichter van het Aartsbisschoppelijk Museum. Mgr. Van Heukelum die daarmede de dankbare hulde van tijdgenoot en nageslacht heeft verdiend.

Zonder diens zorgen en waakzaamheid zouden de kostelijke kunstwerken, die thans nog, ook den heer Geffroy, zoo boeien, zekerlijk naar alle windstreken verstrooid geraakt zijn. Voor geen conservator, hij ware ook nog zoo „érudit", zou er dan iets meer te classificeeren of te catalogiseeren zijn overgebleven. Want men moet niet vergeten: de verzameling, werd door Mgr. Van Heukelom, met veel persoonlijke offers bijeenbracht in een tijd, dat bijna niemand oog of hart voor die dingen had.

Het zou, voor hem niet het minst, eene groote voldoening zijn, wanneer door geschikte lokaliteit gelegenheid werd geboden tot betere rangschikking der kunstwerken. Maar de middelen voor een goed ingericht en een brandvrij museum, ontbreken. De weinige entréegelden kunnen de kosten van assurantie en bewaking niet dekken.

Voor eenige weken was er in den Gemeenteraad te Utrecht sprake van, om één groot museumgebouw in Utrecht voor rekening der Gemeente te stichten. Daarin zouden dan de verzamelingen der stad en van het Aartsbisschoppelijk Museum opgenomen kunnen worden. Dit plan, dat wel instemming vond, moge nog eens binnen niet te langen tijd verwezenlijkt worden.

't Is voor een gemeente als Utrecht van groot belang, zoowel ter leering en vorming der eigen ingezetenen, als ter bevordering van het vreemdelingenverkeer, dat een en zoo eenige collectie als het Aartsbisschoppelijk Museum, zal gehuisvest zijn op eene wijze, die den menschen 't gemakkelijk en aanlokkelijk maakt haar te gaan zien.

Zooals 't nu is in het oude gebouw aan de Nieuwe Gracht, met zijn donker benauwd poortje, werd reeds menigeen afgeschrikt om er binnen te gaan. En wat daar te zien is loont toch heusch die moeite wel, ook zelfs bij de ontoereikende verlichting en te groote opeenhooping.

GEMENGD NIEUWS.

BUITENLAND.

Een officieel bericht omtrent de opgravingen in Italië luidt: Een zeer belangrijke ontdekking werd in de catacomben van Rome gedaan. Men ontdekte daar de historische commodilla-begraafplaats aan de Via Ostiense weder. De sedert de 9e eeuw niet meer gebruikte begraafplaats geraakte langzamerhand in vergetelheid, tot men in het jaar 1720 door een toeval een groote onderaardsche ruimte ontdekte, die echter door een plotselinge instorting opnieuw onder puin begraven werd. Bij systematische onderzoekingen ontdekte men daar uitgestrekte gangen en ruimten, die mozaïek schilderijen en talrijke aanteekeningen in handschrift bevatten.

— De ingenieur 3e kl. bij den waterstaat C. Robbers is belast met het maken van een ontwerp voor een drinkwaterleiding van Oengaran naar Semarang.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De Commissie benoemd door den Bond van Technici in zake het middelbaar technisch onderwijs, richtte het verzoek tot den nieuw benoemden Minister van Binnenlandsche Zaken, om zijn aandacht te wijden aan het door de vorige regeering ingediend wetsontwerp voor de stichting van eene centrale middelbare technische school.

Zij wees in haar verzoek er op, dat, aangezien dit onderwijs in geen enkel opzicht een partijzaak is, er dus geen enkel bezwaar behoeft te bestaan, voor welke regeering ook, om dit vraagstuk eens tot oplossing te brengen.

EDAM. Voor de betrekking van architect bij het „Hoogheemraadschap der uitwaterende sluizen in Kennemerland en Westfriesland." — vacant geworden door het overlijden van den Heer A. H. D. Rups, alhier — hebben zich meer dan dertig sollicitanten aangemeld.

'S-GRAVENHAGE. Een aantal studenten in bouwkunde aan de Technische hoogeschool te Delft zal van 8—9 Sept. a.s. onder leiding van de hoogleeraren F. K. L. Sluijterman, H. Evers en J. F. Klinkhamer een excursie maken naar Engeland, om de steden Londen, Haslemere, Cambridge en Elsy te bezoeken.

Bezocht zullen worden: Alma Tadema's atelier, The National Gallery, oude gebouwen te Haslemere enz. enz.

GRONINGEN. Er hebben zich voor de betrekking van opzichter bij den Provincialen Waterstaat 30 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— Bij de Staatsspoorweg-Maatschappij is benoemd tot adjunct-inspecteur 2e kl. de adspirant-adjunct-ingenieur A. J. M. Verspijck, ingaande 1 dezer.

— De heeren A. G. Wind, te Utrecht, en R. C. Schouten, te Rotterdam, zullen worden benoemd tot opzichter 3e kl. bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië.

— Uit de meer dan 300 sollicitanten naar de betrekking van directeur van de Eerste Groninger Tramway Maatschappij is benoemd de heer J. Huttinga te Winschoten.

— Bij Kon. besluit zijn met 1 September a. s. benoemd tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen. P. A. van der Laan, werktuigkundig-ingenieur te Delft en M. Eykelenboom, werktuigkundig-ingenieur te Bodegraven.

— Voor het akte M². rechtlijnig teekenen en de perspectief waren opgeroepen 8 candidaten. Geslaagd zijn de heeren: J. W. van Arkel, J. Doets, B. Helleman, C. J. Jes.

— Te 's-Gravenhage overleed, na een kortstondige ziekte, in den ouderdom van 68 jaren de Heer G. E. V. L. VAN ZUYLEN, Gepd. Kolonel, Oud-Chef v/h. Wapen der Genie N. O. I. L., een zeer bekend man, die zich voor allerlei zaken interesseerde, ook voor bouwkunst en kunstnijverheid. In de laatste jaren vooral gaf hij zich veel moeite, om de producten van Indische kunstnijverheid hier te lande ingang te doen vinden. Hij organiseerde met de vereeniging „Oost en West" voor enkele jaren een tentoonstelling daarvan en bevorderde de stichting van het magazijn Boentan thans op de Plaats gevestigd. Deze vereeniging, waarvan hij hier te lande de ziel was, lijdt ongetwijfeld door zijn overlijden een groot verlies.

Vacante Betrekkingen zie Bijblad.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 KOKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder Garantie.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 2 SEPTEMBER 1905. No. 35.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des Vrijdags voormiddags aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

VERSAILLES.

De dagbladen meldden dezer dagen, dat het paleis van Versailles bedenkelijke teekenen van bouwvalligheid begint te vertoonen. Of de toestand werkelijk bedenkelijk is, kunnen wij moeilijk beoordeelen.

Bij het laatste bezoek, dat wij aan het terecht vermaarde bouwwerk brachten, maakte het paleis zelf nog niet den indruk van een ruïne en zouden er, ware onze Woningwet in Frankrijk van kracht, waarschijnlijk nog wel geen termen voor onbewoonbaar-verklaring aanwezig zijn.

Dit neemt niet weg, dat er gebreken aan de gebouwen kunnen zijn, die den bezoeker, ook al is hij van het gild der bouwlieden, niet in het oog vallen, maar toch van genoegzaam ernstigen aard, om bijzondere maatregelen te wettigen. Heeft dan in den laatsten tijd het onderhoud te wenschen overgelaten, men zou geneigd zijn dit te veronderstellen. Bij de uitgebreidheid van het gebouwencomplex, dat het paleis van Versailles heet, zou dit niet zoo erg vreemd zijn. De Fransche Republiek moet aan de nationale monumenten jaarlijks zooveel ten koste leggen, dat niet altijd voor elk monument kan worden beschikbaar gesteld, wat noodig of gewenscht zou zijn. Ook daar in die groote administratie moet geschipperd worden en af en toe uitgesteld, wat nog een jaar wachten kan en dan kan het dikwijls niet anders, of aan het in het oog vallende moet het eerst gedacht worden.

Krijgt dus de bezoeker van het paleis geen indruk van verwaarloozing, het park of de parken mogen wij wel zeggen, te midden waarvan het gelegen is, zijn zeker lang niet meer wat zij waren toen Versailles nog een vorstelijke residentie was. Minder zijn zij er niet om, die parken, waar hier en daar de natuur weder hare rechten hernomen heeft, maar een le Nôtre zou zich waarschijnlijk over den toestand ergeren, wanneer hij Trianon en zijn omgeving in den huidigen toestand zag.

Aan restauratie van de parken is bijna niet te denken; wij mogen tevreden zijn, dat de waterwerken nog in goeden staat gehouden worden.

Die waterwerken trekken maandelijks de meeste bezoekers, doch ook op de dagen, dat zij niet in werking te zien zijn, is Versailles een geliefkoosd uitstapje voor te Parijs vertoevende vreemdelingen, althans voor diegenen, die weten dat de omstreken van Parijs wel een bezoek waard zijn. De koningen van Frankrijk hebben altijd gaarne in die omstreken vertoefd en er de mooie punten uit weten te zoeken, om er kasteelen of lustverblijven te stichten.

Het paleis van Versailles is wel het grootste, maar niet het oudste van die lustverblijven, het dankt zijn ontstaan aan den hartstocht voor de jacht van Lodewijk XIII en zijne opvolgers.

Deze koning had er oudtijds een „rendez-vous de chasse" dat echter niet op de plaats van het

latere paleis stond, maar ongeveer in het midden van de stad aan de Avenue de St. Cloud.

In plaats van dit eenvoudig paviljoen, wilde Lodewijk XIII er echter een voor langer verblijf geschikt huis hebben en kocht hij er een stuk grond, waarop een windmolen stond, die hem wel eens tot nachtverblijf gediend had en liet daar omstreeks 1627 een kasteel bouwen omgeven door grachten. Op een koninklijke residentie geleek het niet veel; een tijdgenoot zeide er ten minste van, dat het een schamel kasteel was, niet eens een eenvoudig landedelman waardig.

Het werd gebouwd door den architect Lemercier en vormt, ofschoon eenigszins gewijzigd, thans nog de kern van het paleis. Door de kleur van zijn baksteen is het thans nog te onderscheiden aan de zijde van het „Cour de Marbre" van de latere aanbouwen, die zulke enorme afmetingen hebben aangenomen, dat dit oude gedeelte er geheel in opgelost is.

Eerst in 1632 echter werd Lodewijk XIII heer van Versailles door aankoop van de heerlijkheid van François de Gondi, aartsbisschop van Parijs.

Een oud kasteel, dat tot deze heerlijkheid behoorde, werd afgebroken. De tegenwoordige Place d'Armes was toen nog geheel bosch; een laan tegenover het front van het nieuwe kasteel is onder Lodewijk XIV de breede Avenue de Paris geworden, de zijlanen bleven echter tot 1774 zonder verharding en voor rijtuigen onbruikbaar.

Lodewijk XIV, geprikkeld door den meer dan vorstelijken staat, die door Fouquet op zijn kasteel te Vaux werd gevoerd en waar deze o. a. een feest organiseerde, dat 18 millioen francs kostte, voelde zich niet meer „à son aise" in het bescheiden lusthuis, dat zoo ongunstig afstak bij dat van den superintendant van de financiën.

In hetzelfde jaar dat Fouquet gevangen werd genomen, namelijk 1661, werden door den architect Le Vau eenige nieuwe gedeelten aan het in het bosch verborgen bescheiden kasteel van Lodewijk XIII toegevoegd.

Weinige jaren later namen deze uitbreidingswerken groote afmetingen aan en in 1682 werd de zetel van het hof definitief naar Versailles overgebracht. Met groote kosten en inspanning van krachten werd de Avenue de Paris aangelegd om een waardigen toegang tot het Paleis te verkrijgen, maar het mocht den architect Mansart niet gelukken den koning te bewegen de door Lodewijk XIII gestichte gebouwen te sloopen.

Aan de tuinzijde werden deze gebouwen geheel in de nieuwe constructies ingebouwd; om het licht in het aldus ingebouwde oude gebouw te behouden, moesten vier kleine binnenplaatsen worden aangelegd. Aan de stadzijde werden de geisoleerde paviljoenen in de nieuwe uitbreiding opgenomen, maar bleef het voorplein het tegenwoordig Cour de Marbre in zooverre intact, dat alleen de arcadengalerij, waarmede het eertijds was afgesloten, verwijderd werd, zoodat het een geheel vormde met het veel grooter voorplein, thans als Cour Royale bekend.

Een fraai geheel is daardoor niet verkregen. Het oude kasteel, dat de aandacht trekt door de baksteenarchitectuur der gevels, wordt als het ware doodgedrukt door de groote gebouwen, waar het tusschen staat, het is in den volsten zin des woords op den achtergrond gedrongen door de groote, naar voren springende vleugelgebouwen, die het „Cour Royale" ter weerszijden afsluiten en bekend zijn als „Vieille Aile" en „Aile Gabriël".

Terwijl aan de zijde van het park een tot eentonigheid doorgedreven regelmatigheid en de meest angstvallige symmetrie is in acht genomen, ontbreekt aan de gevelarchitectuur aan de stadszijde eenheid en symmetrie ten eenenmale.

Het front imponeert ongetwijfeld door de geweldige breedte-ontwikkeling, maar wanneer men het voorplein het zoogenaamde „Cour des Ministres" oudtijds „Cour des Statues" geheeten betreedt, vraagt men onwillekeurig waar de ingang van het gebouw is.

Men wijst den bezoeker dan in de richting van de kapel en hij vindt daar ook een bordje „entrée des Musées", maar de hoofdingang is dit niet, die ligt aan het eind van een soort „cul de sac" die gevormd wordt door de elkaar opvolgende voorpleinen. Gaat men die hoofdingang binnen, dan komt men eerst in een kleinere vestibule en vervolgens in een groote. Schrijdt men dan in dezelfde richting verder, dan is men onmiddellijk weder buiten het gebouw en omziende bemerkt men den achtergevel voor zich te hebben.

Keeren wij naar het voorplein terug, dan bemerken wij ook, dat de beide groote zich Noord- en Zuidwaarts uitstrekkende vleugelgebouwen in een zeer los verband staan met het middengedeelte, dat men als het hoofdgebouw zou kunnen aanmerken, maar dat zich, zooals men uit het voorafgaande kan opmaken, niet als hoofdgebouw manifesteert.

Het noordelijke vleugelgebouw bevat de kapel met de koorzijde naar het voorplein staande.

Dit kooraanzicht is een der eigenaardigste détails van den gevel, en trekt het meest de aandacht van den beschouwer, die daardoor echter nog meer van de hoofdas wordt afgeleid.

Dit vleugelgebouw bevat aan het verst van die as verwijderd uiteinde nog de operazaal en overigens museumzalen.

Het zuidelijk vleugelgebouw bevat o. a. op de 1e verdieping de bekende „Galerie des Batailles" en had vroeger eene groote binnenplaats, bekend als „Cour de la Surintendance".

Het middengedeelte van die binnenplaats wordt thans ingenomen door de in 1875 gebouwde vergaderzaal voor de „Chambre des Députés".

Zooals men weet, installeerde zich in 1871 de Nationale Vergadering van de Fransche Republiek, gedurende het beleg van Parijs te Bordeaux gehouden, in het paleis van Versailles en gebruikte daar eerst de operazaal.

In 1878 keerden de Kamers naar Parijs terug.

De nieuw gebouwde vergaderzaal doet echter nog dienst voor de vereenigde zittingen der beide kamers en de presidenten der Republiek worden daar gekozen.

Met deze vleugelgebouwen heeft het front een breedte van ongeveer 430 Meter.

Het effect van die geweldige breedte is, zooals wij reeds opmerkten, overweldigend, aan de stadzijde nog te meer door de onregelmatigheid, maar het meest massale effect maakt de tuinfaçade, die bij dezelfde breedte een tot het uiterste gevoerde regelmatigheid vertoont.

Het eenige wat nog een weinig afwisseling geeft is de groote voorsprong van het middengedeelte.

Mansart had in dit middengedeelte op de eerste verdieping een terugspringend terras gemaakt, geflankeerd door twee paviljoens. Dit terras heeft in 1678 plaats moeten maken voor de groote galerij bekend als „Galerie des Glaces".

Met al het machtsvertoon door Lodewijk XIV in den bouw van dit reusachtige paleis aan den dag gelegd was de Zonnekoning echter toch niet in het bezit gekomen van een aangename en gemakkelijke woning. Het paleis was door zijn afmetingen en de onregelmatigheid van zijn bouw in een tijd, toen men nog geen electrische schellen en huistelephonen, noch ook centrale verwarming kende, zoo ondraaglijk ongemakkelijk in het gebruik, dat Lodewijk XIV alleen om deze ergernissen te ontgaan, diep in het park, Trianon liet bouwen en later, toen ook dit hem op den duur niet beviel, zich in het kasteel te Marly een verblijf schiep, dat meer met zijn neigingen strookte.

Het paleis van Versailles is een praalgebouw, in vele opzichten zonder wederga en als monument van de Fransche bouwkunst der zeventiende en achttiende eeuw van onschatbare waarde. Het is een Dictionnaire van de architectuur van die eeuwen in natura, maar als voorbeeld van paleisbouw, als type van een koninklijk verblijf is de waarde zeer gering. Geen bouwmeester zou het in zijn hoofd krijgen dit voorbeeld na te volgen, al ware ook niet de tijd voorbij, dat de koningen bij de gratie Gods zich de weelde konden veroorloven paleizen van deze afmetingen te doen bouwen.

Meer nog dan aan den kolossalen aanleg der gebouwen dankt Versailles zijn vermaardheid aan den aanleg der parken, die met den bouw gepaard ging.

Het park van Versailles is *het* monument van den Franschen tuinstijl, het monument van Le Nôtre.

Het zou ons te ver voeren hier de geschiedenis van dien parkaanleg en van de terecht beroemde waterwerken te memoreeren. Die geschiedenis is anders belangrijk genoeg, om er bij gelegenheid eens een afzonderlijk artikel aan te wijden.

Millioenen heeft de bouw van het paleis gekost, de aanleg van het park en van de waterwerken evenzoo. Men heeft de Fransche koningen later herhaaldelijk beschuldigd en niet altijd zonder grond, dat zij schatten hebben ten koste gelegd aan de bevrediging van hun bouwhartstocht, men heeft hen verweten ontzachlijk veel geld te hebben verkwist, dat beter besteed had kunnen worden, men heeft dikwijls de grootte hunner uitgaven met opzet overdreven, met anti-royalistische bedoelingen; maar minder bekend, doch door royalisten van onverdacht allooi erkend is het feit, dat de werken voor een groot deel nog onvoltooid gebleven, die onder Loedwijk XIV gemaakt zijn om Versailles van water te voorzien, ook tal van menschenlevens hebben gekost.

Wanneer men thans Versailles bezoekt op een der dagen, waarop de waterwerken in werking worden gebracht en er zich vooral over verbaast, wat hier tot stand gebracht is in een tijd, toen de werktuigkunde nog slechts over zeer gebrekkige middelen beschikte, dan denkt men er gewoonlijk niet aan, dat, om deze effecten te verkrijgen, middelen zijn aangewend een Assyrisch of Egyptisch despotisme waardig.

Het waren werken des vredes wel is waar, maar het doel was niet anders dan „le bon plaisir du roi".

Hervorming van het Teekenonderwijs.

Alom in den lande, zoo leest men tenminste, gaan er stemmen op, die de hervorming van het teekenonderwijs (wel te verstaan op de lagere school) bepleiten.

Onlangs is, zooals ook in onze berichten gemeld is, een juffrouw uit Amerika in Amsterdam gekomen om onze onderwijzers nu eens op de hoogte te brengen, hoe zij eigenlijk aan kinderen teekenen behooren te leeren.

In het Handelsblad verscheen een feuilleton van Dr. Gunning, in de N. Rott. Courant een ingezonden stuk van D., lezingen zijn er gehouden, brochures de wereld ingezonden, in een woord de onderwijzerswereld is wakker geschud.

Dat scheen noodig, want zoo schreef D.:

„Tot heden droeg het teekenonderwijs op het vasteland van Europa overal hetzelfde technische karakter. Het begon met de rechte lijn, bewoog zich van de lijn naar het vlak en van het vlak naar het lichaam, wel te verstaan het kunstmatige, geometrische lichaam, vandaar naar enkele eenvoudige voorwerpen met platte vlakken en bereikte eindelijk, als men heel ver kwam, eigenlijke natuurvoorwerpen. Landschappen naar de natuur en het menschelijk lichaam kwamen eerst op de academies aan de orde. Het was dus een zeer kunstmatige gang, waarbij de natuuraanschouwing eerst in de allerlaatste plaats kwam. Veel te veel tijd besteedde men aan de eerste oefeningen, die welke zich bezig hielden met de lijn en het vlakke figuur. Slechts voetje voor voetje ging men voort. Eerst de verticale rechte lijn, dan de horizontale, dan combinaties van beide, dan schuine lijnen, eindelijk eenige kromme lijnen. Ten slotte kwam men er ook wel toe de figuren te kleuren, doch zelden."

„Men kan zeggen, dat een zeker soort van teekenen op deze wijze voldoende werd geleerd, namelijk dat wat voor den toekomstigen ambachtsman van belang is. Doch dit is volstrekt niet het eenig noodige. Het teekenonderwijs moet zich een hooger doel stellen. Het moet ook den schoonheidszin ontwikkelen en de bekwaamheid aankweeken om ontvangen indrukken vlug en duidelijk door schetsen weer te geven. Het teekenen moet geoefend worden als een soort van taal voor het verduidelijken of het uitdrukken van gedachten. Ons teekenonderwijs was tot heden uiterst eenzijdig. Er zijn zelfs zeer veel onderwijzers, die zelden of nooit hun onderwijs door teekenen opluisteren. Al hebben zij zelf langen tijd onderwijs in het vak genoten, zij kunnen niet schetsen. Het onderwijs in plant- en dierkunde, dat door vlugge krijtschetsen op het zwarte bord zoo kan worden verlevendigd, komt daardoor niet tot zijn recht; menschelijke figuren, bijvoorbeeld ter illustratie van een leesles ziet men nooit op het bord verschijnen."

„De hervormers van het teekenonderwijs nu willen met de methode, die met het zorgvuldig leeren teekenen van de rechte lijn begint, breken. Deze toch doodt den lust voor teekenen en die lust moet juist worden gewekt of aangewakkerd. Ruskin had gelijk, toen hij zei, dat elke willekeurige lijn gemakkelijker is te trekken dan de rechte. Het kan niet goed zijn bij het teekenonderwijs met zulk een moeilijke zaak te beginnen. Men vindt de beste methode door te bespieden, hoe het kind uit eigen aandrift handelt. Als het kind in zijn vrijen tijd voor zijn genoegen teekent, begint het met datgene waar onze teekenmethodes mee eindigen, of liever, waar zij meestal niet eens aan toekomen, met het voorwerp en wel bij voorkeur met den mensch of wel met een gebeurtenis, met schetsen. Het

teekent al spelende in plaats van één lijn verscheidene, in plaats van deelen teekent het geheelen, direct, niet langzaam of met moeite. De lijn, waarmee de oermensch, wilde en kind teekenen, is geen meetkundige. Op zich zelf toch zegt de lijn het kind niets. Het teekent omtrekken, om zoo de voorwerpen aan te duiden. Het wil ook gaarne de geteekende vlakken kleuren, om zoo de schets te verduidelijken."

In nieuwe banen wil men nu het onderwijs leiden volgens een methode, waarbij met de neigingen van het kind zooveel mogelijk, en veel meer dan thans, rekening wordt gehouden.

De Amerikaan Liberty Tadd is de profeet van het nieuwe systeem. Een zijner leerlingen, mej A. Hunter, heeft onlangs te Amsterdam in tegenwoordigheid van tal van schoolautoriteiten en onderwijzers een voordracht en een reeks teekenlessen volgens de nieuwe methode gegeven. In Duitschland is deze reeds ingevoerd op de volksscholen in Pruisen. Vooral te Hamburg wordt door de bemoeiingen van den leeraar Schwartz de nieuwe methode vlijtig bestudeerd en toegepast. De aanvankelijk verkregen resultaten moeten buitengewoon gunstig zijn.

In Nederland, zoo eindigt D., is men met zijn oordeel nog niet geheel gereed. Doch de geesten zijn wakker en een levendig overleg is begonnen.

Deze laatste zinsnede heeft den heer J. D. Ros leeraar aan de Academie te 's-Gravenhage naar de pen doen grijpen, om te betoogen, dat wij hier in Nederland met ons teekenonderwijs niet zoo achterlijk zijn, als argelooze dagbladlezers uit de woorden van D. zouden kunnen opmaken en hij heeft daarin o. i. gelijk.

Ons teekenonderwijs moge verbetering noodig hebben in vele opzichten, een algemeene hervorming in den zin van revolutie is, meenen wij, hier niet noodig, omdat men er hier te lande sedert jaren op uit is geleidelijk tot verbetering te geraken en men slechts de geschiedenis van ons teekenonderwijs behoeft na te gaan, om tot het inzicht te komen, dat wij in dit opzicht geenszins tot de achterlijke naties gerekend mogen worden.

De heer Ros schrijft dan ook:

„Ik wil hierom niets anders doen, dan in 't kort de geschiedenis van deze beweging in ons land releveeren, in de hoop dat dit er toe moge bijdragen tot het uit den weg ruimen van het misverstand als zou men in Nederland met zijn oordeel nog niet geheel gereed zijn, en als zou dit oordeel geheel afhankelijk zijn van het initiatief door buitenlandsche leerkrachten ten onzent genomen (zooals o.a. het bezoek van Miss Hunter te Amsterdam)."

„De eerste sporen vindt men ongetwijfeld in het „Maandblad gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs in Nederland", orgaan van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs. Zoo b.v. lezen we in n°. 7 van den 6en jg. (1889) een artikel over „Geheugen.teekenen" van B. J. Bouwmeester Jr. en in n°. 10 van den 16en jg. een ander artikel „Teekeningen van kinderen" van Th. Molkenboer. In 1897 verscheen de „Handleiding bij het teekenonderwijs" met het opschrift „Begrijp, wat ge teekent!" van J. W. Sevenhuysen. Verder verschenen de „Nieuwe Teekenoefeningen voor de Lagere School" door P. Poot en M. A. v. Aken en de „Nieuwe Teekenschool" door R. Bos en C. H. Steenbeek. G. A. Ootmar schreef in zijn boek „De Wereld van het kind" het VIIe en VIIIste hoofdstuk die voor teekenonderwijzers zeer belangwekkend zijn".

„G. Kielder schreef een vurig betoog onder den titel „Uitbeeldend teekenen" in afl. 3 van den 5en jg. (1901) van het „Vaktijdschrift voor onderwijzers" en in het zelfde orgaan 8e jg. afl. 4 behandelde mej. Thijsa C. Wijt het „kinderteekenen". Hebben al deze artikelen en boeken verband met de hervorming en hebben zij haar voorbereid — in De Avondpost van 16, 23 en 30 Oct. en van 6 Nov. 1904 wijdde ondergeteekende zijn „Brieven over Teekenonderwijs" geheel aan de hervorming, terwijl hij in Dec. van hetzelfde jaar zijn „schoonheids- en kunstonderwijs voor het volk" met het opschrift „Hervorming van het Teekenonderwijs" uitgaf. In het Algemeen Handelsblad van 13 April 1905 vinden we het door D. aangehaalde stuk van Dr. J. H. Gunning Wz."

„Vermelden we nu nog de in het Nederlandsch geschreven stukken over de buitenlandsche beweging, dan noemen we nog een belangrijk artikel over „De methode-Prang" van de bekwame hand van D. Lako (n°. 1 van den 17en jg. Maandbl. voor teekenonderwijs) en in hetzelfde orgaan (Maart en April-nummers 1904) een verdienstelijk stuk over „De hervorming van het teekenonderwijs in Duitschland" door mej. A. A. v. Prooyen, terwijl F. J. Besseling „De hervorming van het teekenonderwijs" door Karl Walter uit het Duitsch vertaalde. En ten slotte is onlangs een verhandeling over „Het nieuwe Hamburger Teekenonderwijs" van N. F. Perk uitgekomen".

„Niet alleen is dus door geschrift de publieke opinie voorbereid, maar het is volstrekt niet alleen bij schrijven gebleven. De meeste auteurs hebben wat zij schreven in de praktijk toegepast en hebben dus reeds eenige jaren ondervinding van de nieuwe richting. Maar waar ik vooral op wijzen wil, zijn de doorgevoerde proefnemingen van de school der Haagsche schoolvereeniging te 's.Gravenhage, die der Bloemendaalsche schoolvereeniging te Bloemendaal en die der Nieuwe schoolvereeniging te Amsterdam. Van de beide laatsten is op de „Tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind" te Haarlem heel wat werk te bezichtigen; een tentoonstelling die eveneens als een belangrijk verschijnsel in de nieuwe richting genoemd kan worden."

„Ook de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs heeft hare volle aandacht op deze nieuwe beweging gevestigd. Zij heeft hare buitengewone vergadering van 16 Juli j.l. te Utrecht gehouden, geheel aan bedoelde beweging besteed en ik had het genoegen de nieuwe richting aldaar te mogen verdedigen, eene verdediging die eerdaags bij de heeren W. L. en J. Brusse het licht zal zien".

„Het zij mij vergund in antwoord op den aanhef van het artikel van D., betreffende de aesthetische vorming van het kind, mede te deelen dat ook daaraan krachtig de hand is geslagen. Wij zijn in Nederland een Vereeniging rijk, die speciaal is opgericht om de kunstopvoeding van het kind te bevorderen n.l. de „Nederlandsche Vereeniging ter bevordering van het Schoonheidsbeginsel in het onderwijs" die den 21sten Nov. 1904 te 's-Gravenhage is opgericht. Zij heeft haar eerste geschrift „Het Doel" reeds verkrijgbaar gesteld bij W. L. en J. Brusse, terwijl ook hier (te Rotterdam) een afdeeling dezer Vereeniging is gevestigd".

„Ofschoon bovenstaande opsomming nog op verschillende punten zou zijn aan te vullen, geloof ik, dat zij voldoende is, om te doen inzien, dat de hervorming in ons land eene krachtige beweging is met een geschiedenis en vooral voorzien van resultaten, zoodat deze beweging nòch onbekend mag blijven, nòch gering geschat kan worden".

„Wij Nederlanders zijn voorzichtig, maar wanneer we iets doen dan doen wij het met overtuiging en met ernst, daarom geloof ik dat wij veel mogen verwachten van deze jonge, krachtige hervorming, die reeds in volle actie is".

Boekbeschouwing.

Tengevolge van verschillende oorzaken van bijzonderen aard kon in de laatste weken aan onze leestafel weinig aandacht worden geschonken en liggen daar nog onbesproken verschillende afleveringen van periodieken en een aantal brochures, waaronder verscheidene, die toch wel de aandacht verdienen.

Allereerst vallen in het oog de afleveringen 6, 7 en 8 van *Gradl's Moderne Bauformen* uitgaaf van Julius Hoffmann te Stuttgart. De eerstgenoemde aflevering trekt vooral de aandacht, omdat wij daar naast een artikel over Bruno Möhring und das neue Berlin er een aantreffen, gewijd aan een Nederlandsch architect, Jan Stuyt, van wien verschillende uitgevoerde bouwwerken worden afgebeeld. Het artikel is van de hand van Willem Vogelsang. Wat hierbij vooral opvalt is het verschil in de wijze van voorstelling bij den Hollandschen architect, die o.a. twee vrij nuchter behandelde gevelteekeningen van villa's bij Amsterdam en Overveen publiceert en die van Duitsche en Finsche collega's, waarvan vooral de laatstgenoemden een groote virtuositeit ten toon spreiden.

In aflevering 7, in hoofdzaak gewijd aan het werk van F. W. Jochem te Mainz, vinden wij ook een afbeelding van het gebouw der „Algemeene" te Socrabaya van H. P. Berlage. Bijzonder aantrekkelijk is in deze aflevering ook een eetkamer-ontwerp van John Wybard te Londen.

In aflevering 8 treffen wij verschillende ontwerpen der moderne Dresdener school aan, o.a. een Bismarck-thurm voor Kötschenbroda van Prof. Wilhelm Kreis en een afbeelding van het interieur van het Bismarckmonument te Neurenberg van denzelfde. Het laatste doet bijzonder sterk aan een Indische tempel denken, het kolossale, zittende Bismarck-beeld aan een Boeddha, alleen bestaat er verschil tusschen de gelaatsuitdrukking van den ijzeren kanselier en die welke de Boeddhabeelden in den regel vertoonen. Welke indrukken zullen verre nageslachten bij het beschouwen van dergelijke monumenten krijgen, zoo vroegen wij ons onwillekeurig af.

Het kan niet anders, of de aanschouwing der talrijke Bismarck-zuilen, -torens, -eiken, -tempels en andere monumenten, even talrijk als de Boeddha-heiligdommen in Indië, moet hen tot de slotsom voeren, dat in 't laatst der negentiende en in de twintigste eeuw in Duitschland naast het Christendom in verschillende vormen, een cultus moet hebben bestaan van een halfgod en aan dien cultus meer ten koste gelegd is dan aan het oude Christendom.

Vermelding verdient ook nog een in dit nummer voorkomend stukje over de bescherming van den artistieken eigendom des bouwmeesters, waarbij voornamelijk spreken de afbeeldingen, die als overtuigingsstukken van het gepleegd plagiaat moeten dienen.

Nu of Nooit is de titel van een brochure van *P. Vorkink* en *Jac. Ph. Wormser*, uitgegeven bij Höveker & Wormser te Amsterdam, waarmede de schrijvers, blijkens den ondertitel, meenen het bekende Damrakvraagstuk te hebben opgelost.

De brochure is reeds uitvoerig in de dagbladen besproken. Of zij zal blijken den eindelijk beslissenden stoot tot de oplossing te hebben gegeven zal de tijd moeten leeren. Het Damrakvraagstuk is minstens even oud als de Beursquaestie zoo niet ouder. De laatste is nu opgelost of althans voorloopig uit. Voor Amsterdam ware het misschien nu wel te wenschen, dat ook aan het Damrakvraagstuk een eind werd gemaakt en de Dam eindelijk eens tot een fatsoenlijk plein werd gemaakt. Dit toch is in hoofdzaak de bedoeling van de schrijvers en zij berekenen bovendien, dat de door hen voorgestelde verbeteringen aan de stad geen geld zullen behoeven te kosten doch integendeel een voordeeltje van twee ton zullen opleveren.

Wat kan men meer verlangen?

Wat Belanghebbenden van de Ongevallenwet behooren te weten vertelt de heer *L. Zwiers*. Agent der Rijksverzekeringsbank in een boekje bij D. Buys Dz. te Amsterdam verschenen.

Naast verschillende andere handleidingen zal dit met kennis van zaken geschreven en practisch ingedeelde boekje ook zijn weg wel onder de „belanghebbenden" vinden.

Kennis van 's lands wetten is nu niet iets, waarvoor de Nederlandsche burger veel gevoelt; zelfs waar hij belanghebbende is, en dat is hij in de meeste gevallen, laat hij zich de wetsbepalingen gaarne nog eens voorkauwen door een ander medeburger, die zich daarvoor de moeite wil geven.

Kan men met sommige wetten doen, alsof zij niet bestaan, met de Ongevallenwet is niet te spotten men loopt daar spoedig tegenaan. Belanghebbenden zullen dus wel doen zich door mannen als den heer Zwiers te doen voorlichten en zijn wenken op te volgen, zoo zij zich voor schade en onaangenaamheden willen vrijwaren, twee zaken, waaraan elk rechtgeaard Nederlandsch burger toch ook een hekel heeft.

Een afzonderlijke bespreking, uitvoeriger dan in deze rubriek mogelijk is, zou de brochure over: *Het Nieuwe Hamburger Teekenonderwijs* door *N. F. Perk*, Hoofd der Openbare School met Uitgebreid Leerplan te Nunspeet, verdienen, bij de uitgever H.T en Brink te Meppel uitgegeven.

Deze brochure is een uitvloeisel van de in gang zijnde beweging, ten doel hebbende de hervorming van het teekenonderwijs op de lagere school, een beweging, waarvoor zich vooral interesseert Dr. J. H. Gunning, schoolopziener te Amsterdam, wiens inleiding van de in April j. l. door de heer Perk in de hoofdstad gehouden lezing, als voorrede voor de brochure is afgedrukt.

Wij moeten er ons op het oogenblik toe bepalen, de aandacht op de brochure van den heer Perk te vestigen. Er bestaat evenwel een nauw verband tusschen het teekenen op de lagere school en het vakteekenen, zoodat hervormingen in het een niet zonder invloed zullen blijven op het ander en mitsdien ook voor de kunstnijverheid van belang kunnen zijn.

Prijsvragen.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID, DEPARTEMENT ZWOLLE.

Het departement Zwolle der Maatschappij van Nijverheid stelt zich voor, in verband met den in Juni 1906 te houden provincialen vakwedstrijd voor handwerkslieden met daaraan verbonden tentoonstelling, een prijsvraag uit te schrijven voor de navolgende ontwerpen, die vóór of op 15 Oct .a.s. onder motto moeten worden ingeleverd.

1°. Een diploma voor bovengenoemden Provincialen Vakwedstrijd, uitgeschreven door het dep. Zwolle der Mij. v. Nijverheid, met medewerking van verschillende departementen in de provincie, uit te voeren in één of twee kleuren, 1e prijs f 50, 2e prijs f 25; 2°. een paneelvulling (gesmeed ijzer), 1e prijs f 20, 2e prijs f 10; 3°. een paneel voor wandversiering in schilderwerk (vlak) in 4 kleuren, 1e prijs f 30, 2e prijs f 15; 4°. een brievenbusplaat (hardsteen), 1e prijs f 15, 2e prijs f 5; 5°. een voordeur en een gangbank (groenenhout), 1e prijs f 30, 2e prijs f 15; 6°. versiering voor een kussen in bordmuurwerk (in kleuren), 1e prijs f 20, 2e prijs f 10.

Zij die aan deze prijsvraag wenschen deel te nemen kunnen zich tot het verkrijgen van nadere gegevens wenden tot den 2en secr. van voornoemd Dept. den heer J. Wissink te Zwolle.

Voorts zij nog vermeld dat mededinging voor iedereen is opengesteld en dat de jury zal bestaan uit de hh. Co Breman te Blaricum, B. Kortelink te Deventer en S. J. H. Trooster te Utrecht.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

De opmerkingen van Mr. van Stipriaan Luïscius schijnen tengevolge te hebben gehad, dat het *Handelsblad* het programma der prijsvraag nog eens, met een meer critisch oog, dan de eerste maal, heeft nagelezen en wel met het verrassend resultaat dat een nieuwe leemte in het program is ontdekt.

Bij dit gebouw, zoo lezen wij, waar licht groote internationale belangen zullen behandeld worden, heeft men namelijk geheel vergeten, dat hetgeen daar voorvalt de opmerkzaamheid der geheele wereld kon trekken, ja zelfs in spanning houden. Men heeft er niet aan gedacht, dat bij een belangrijk internationaal verschil van heinde en ver verslaggevers zullen samenstroomen om millioenen lezers op de hoogte te houden der debatten.

Wel is er sprake van eene journalistentribune, maar in het geheele programma vinden wij geen werkkamer voor de verslaggevers (die der stenografen is eene kamer voor beambten en niet voor journalisten) en wat ons nog meer verbaast, geen ruimte gereserveerd voor een hulptelegraafkantoor. Toch zal bij eenig nadenken men begrijpen, dat bij zaken van zelfs matig gewicht de internationale rechtszaal in telegraphisch verband met de geheele wereld gesteld moet kunnen worden.

Het is waar, werkkamers voor de pers zijn in het programma niet genoemd, evenmin als een telegraafkantoor, maar in drie plaatsen vinden wij daarin gevraagd: „reservekamers". Een aantal is niet genoemd; wanneer de ontwerpers het dus noodig vinden, om voor allerlei doeleinden met den dienst in verband staande, twaalf of zelfs twintig reservekamers te projecteeren staat hun dit volkomen vrij.

En werkelijk, de practische mannen onder de mededingers zullen zich wel in alle détails rekenschap geven van de eischen van den dienst en een telegraafkantoor evenmin vergeten als werkkamers voor de pers.

O. i. had het Handelsblad, vooral waar in de N. Rott. Courant een uitvoerige en zaakkundige critiek op het programma geleverd is, beter gedaan deze opmerkingen achterwege te laten.

Een eigenaardig effect tegenover die critiek, waarmede ongetwijfeld een groot aantal Nederlandsche bouwmeesters en daaronder een groot aantal leden van de Maatschappij t. b. der Bouwkunst zullen instemmen, maakt ook het volgend bericht, dat in het Bouwkundig Weekblad voorkomt:

„Naar wij vernemen, heeft het Bestuur van de Carnegie-stichting een schrijven ontvangen van den heer Carnegie, die daarin zijn ingenomenheid getuigt met den gang van zaken en het programma, en voorts mededeelt, dat op zijn verzoek eenige familieleden het terrein, waar het Vredespaleis verrijzen zal bezocht hebben en het „most admirable" vonden".

„Wij deelen dit mede ter geruststelling van eenige stuurlui aan den wal, die alles zooveel beter zouden gedaan hebben dan nu is geschied".

Onder de namen, die aan het hoofd van het B. W. zijn vermeld komen die van Ed. Cuypers en D. E. C. Knuttel voor. Men moet er zich dus niet al te veel over verwonderen, dat dit blad met den gang (?) van zaken en het programma ingenomen is. Maar is het toch niet een weinig beneden de waardigheid van de Maatschappij t. B. der Bouwkunst, om door dergelijke berichtjes stemming te maken voor het beleid van het bestuur der Carnegie-stichting en te trachten de ongelukkige, of laat ons nu eens zeggen, minder gelukkige, keuze van het terrein te vergoelijken.

Al kwamen er honderd neven en nichten van Carnegie hun bewondering uitkraaien, zal zich daardoor een bouwmeester laten influëneeren in zijn meening? Dit ware toch al te dwaas.

Het is waar, Carnegie betaalt het, dus hij mag zeggen hoe hij het hebben wil, maar is dit een principe, dat door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gehuldigd mag worden? Van dit lichaam mogen wij toch verwachten, dat het er naar streven zal, het prestige van den bouwmeester hoog te houden tegenover de caprice of de onwetendheid van den bouwheer, wie hij ook zij, en is deze onredelijk genoeg (wij gelooven niet, dat Carnegie zoo onredelijk is) te meenen dat zijn millioenen hem het recht geven iedereen, ook den bouwkunstenaar, naar zijn pijpen te laten dansen, dan zal elk rechtgeaard bouwmeester, die zijn kunst respecteert, hem toevoegen: „meneer U moet bij mij niet wezen, ga liever naar een kwakzalver."

„De stuurlui aan den wal, die alles zooveel beter zouden gedaan hebben dan nu is geschied" (waartoe deze schampere opmerking aan het adres dezer stuurlui?) zullen door het berichtje geenszins gerustgesteld zijn, integendeel. Het vertrouwen in de zaak wordt er niet door verhoogd; en juist, dat geschokte vertrouwen te herstellen, zou in de bestaande omstandigheden liggen op den weg van het Bestuur der Maatschappij en van de Redactie van haar orgaan.

Varia.

Bekend is de ezelsbrug dienende om het Ludolphiaansche getal in tien decimalen te onthouden.

„Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages."

Thans echter heeft een Fransche wiskundige ter eere van den ouden Archimedes diens getal π zijnde 3,14159265358979323846264338327 9, verdichterlijkt tot een vers waarvan de woorden in volgorde het aantal letters van het getal hebben:

Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages
Immortel Archimède, artiste ingénieur!
Qui de ton jugement peut priser la valeur?
Pour moi ton problème eut de pareils avantages.

Een Duitscher heeft hem dat direct nagedaan, maar in plaats van den moeilijken alexandrijn koos hij een vrijer versvorm, waarin hij toen weer meer verhevenheid kon leggen:

Dir, o Held, o alter Philosoph, Du Riesen-genie!
Wie viele Tausende bewundern Geister,
Himmlisch wie Du und göttlich? —
Noch reiner in Aleonen
Wird das uns strahlen,
Wie im lichten Morgenrot!

(Kroniek).

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De tallooze berichten in de couranten over het verkoopen van kostbare stukken uit Italiaansche verzamelingen aan buitenlandsche, vooral Amerikaansche eigenaars, maakt over 't algemeen den indruk, alsof de inhoud der Italiaansche particuliere verzamelingen meer en meer aan 't slinken is. Dat het tegendeel het geval is, toont W. B. (Wilhelm Bode?) in het laatste nummer der „Kunstkroniek" aan. Wie, zoo schrijft hij, Italië sinds tientallen van jaren kent en het van tijd tot tijd heeft weergezien, komt omtrent de ontwikkeling van het Italiaansch kunstbezit tot geheel andere en veel gunstiger gedachten. De verzamelingen zijn niet slechts oneindig veel beter tentoongesteld dan vroeger, maar zijn in den loop van de laatste dertig jaren verdubbeld en verdrievoudigd. Hun gehalte is in vele opzichten degelijker geworden en voor het conserveeren der oude monumenten is in die jaren buitengewoon veel gedaan, hoewel van het laatste niet altijd kan gezegd worden, dat het doelmatig geschiedde.

Bij iederen volkomen geoorloofden verkoop naar het buitenland van een vaak zeer onbeduidend kunstwerk schreeuwt men over diefstal en roof en ontzien zelfs bij het verkoopen aan buitenlandsche musea de regeeringscouranten zich niet, zulke uitdrukkingen te bezigen, terwijl niemand er aan denkt, dat te gelijk met den uitvoer ook een belangrijke invoer van oude kunstwerken in Italië heeft plaats gehad. Ja, door dat geschreeuw, heeft men zelfs buiten Italië geheel vergeten, er eens over na te denken, hoeveel belangrijke oude kunstwerken wij „Barbaren" in de laatste tientallen van jaren naar Italië hebben laten verkoopen.

Het is zeker niet te veel gezegd — aldus vervolgt Bode—, wanneer ik beweer, dat in Italië in den laatsten tijd bijna evenzooveel werkelijke „kunst" is ingevoerd als uitgevoerd. Bovendien zijn al die stukken aan Italië ten geschenke gegeven, terwijl door de verkoopen tegen meestal enorme prijzen het nationale vermogen niet weinig is gestegen. Zoo kreeg b. v. het Museo Nationale te Florence door het legaat van den Franschman Carrand een geheel in Frankrijk ontstane collectie van den eersten rang, kreeg het van den heer Ressmann een eveneens grootendeels te Parijs bijeengebrachte wapencollectie. De collecties van den Marchese d'Azeglio, die heden het hoofdbestanddeel van het Museo Civico te Turijn uitmaken, bestaan grootendeels uit hetgeen deze collectionneur als Italiaansch gezant in Londen kocht. Ook verscheidene antieken uit de onlangs aan de stad Rome geschonken collectie Barracco, uit de collectie Crespi te Milaan en uit tallooze andere Italiaansche verzamelingen zijn in het buitenland gekocht en naar Italië gebracht.

De gemeenteraad van Parijs heeft besloten, de geheele artistieke nalatenschap van den in 1902 overleden beeldhouwer Jules Dalou aan te koopen.

BINNENLAND.

Haarlem. De tentoonstelling in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, die in het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, zal op 31 Augustus gesloten zijn. Om evenwel aan veler aanvragen tegemoet te komen, zal de afdeeling teekenonderwijs, die in de School is ondergebracht, nog op Zondag 3 September van 10 tot 4 uur te bezichtigen zijn.

De retrospectieve afdeeling en die van prentenboeken, speelgoed, enz., die in het Museum zijn ondergebracht, zullen tot Zondag 1 October geopend blijven.

's-Gravenhage. Het Dagelijksch Bestuur heeft de heeren H. E. de Bruijn, hoofdingenieur-directeur van 's Rijks Waterstaat aldaar, en P. C. Holst Gzn., hoofdleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, uitgenoodigd om met den directeur der Gemeentewerken, den Heer Lindo, de commissie uit te maken, aan wie zal zijn opgedragen het onderzoek naar de oorzaak van de trillingen, welke zich in sommige huizen in deze gemeente voordoen en het aangeven van de middelen tot herstel.

Amersfoort. Dezer dagen is men begonnen de kosterij van de Groote of St.-Joriskerk alhier weg te breken. Men heeft nu volop gelegenheid zich te overtuigen wat het monumentale gothische kerkgebouw aan schoonheid zou winnen, als het geheel ontmanteld werd en er zich over ergeren, dat de nieuwe kosterij op dezelfde plek waar de oude stond, zal verrijzen.

's-Hertogenbosch. De heer J. W. van Marle, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, heeft zich tot de betrokken gemeenteraden en tot Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant gewend, met verzoek om te willen bevorderen de verwezenlijking van een door hem ontworpen plan tot het aanleggen van een stoomtramverbinding in Noordwestelijk Noord-Brabant.

Deze verbinding zou loopen: van Werkendam over Sleeuwijk en langs het Sleeuwijksche veer op Gorinchem en verder over Gantelwijk, Almkerk, Dussen, Meeuwen, Eethen en Genderen naar Heusden, met een zijtak van Dussen naar het Keizersveer, en een lijn aan de overzijde van dat veer naar Geertruidenberg, aldaar aansluitende aan eene mede door hem ontworpen lijn van Geertruidenberg over Made en Wagenberg naar Terheijden als zijtak van een lijn Breda — Terheijden — Zevenbergen — Klundert.

(Ned.)

Personalia.

— Voor het tijdvak 1 September a. s. tot en met 31 Augustus 1906, is tot tijdelijk leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam benoemd H. J. Rutters, werktuigkundige te Amsterdam.

— Tot directeur der Ambachts-avondschool te Oldenzaal is benoemd de Heer A. J. C. Schröder; tot leeraren: K. L. Kroonen voor vakteekenen aan timmerliesden, metselaars en smeden; J. J. G. Temme te Enschede voor hand- en vakteekenen aan schilders; J. Tibbe te Borne voor vakteekenen aan schilders; G. Bolmer voor handteekenen; A. J. C. Schröder voor wiskunde; J. Lansink voor Ned. taal en J. A. Alberts voor boekhouden.

Dezer dagen is op 75 jarigen leeftijd overleden de Engelsche architect Alfred Waterhouse, die in zijn land grooten naam had. Van hem zijn o. a. het nieuwe stadhuis van Manchester, verschillende universiteitsgebouwen te Liverpool, Oxford en Cambridge, het Natural History Museum, de National Liberal Club te Londen en, wat zijn beste werk wordt genoemd, Eaton Hall, dat hij voor den hertog van Westminster bouwde.

Vacante Betrekkingen.

— Leerares of leeraar in teekenen aan de Dordtsche Industrie- en Huishoudschool voor meisjes, tegen 1 Nov. 1905. Acte nuttige of fraaie handwerken strekt tot aanbeveling. Aanmelding vóór 15 September bij den Secretaris, B. Kuipers, Oranjepark, te Dordrecht. (1)

— Opzichter, P. G., voor vaste betrekking. Goed teekenaar. Brieven lett. B O. Advert. Bureau Alta, Amsterdam. (1)

— Teekenaar in een Meubelfabriek te Utrecht. Aanbiedingen of in persoon adres firma B. Middelbeek, Korte Nieuwstraat 1. (1)

— Teekenaar op het bureau van een Architect, uitgenoodigd door het Bestuur der Carnegie-Stichting. Academische opleiding gewenscht. Br. fr., lett. S B 204, N. v. d. D. (2)

— Teekenaar op een Architectenbureau. Br. onder het No. 24455 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel 46, Utrecht.

18 Bouwk. Opz.-teek., 18	46 j..	f 45	f 125 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 30	46 j..	f 80	f 125 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21	30 j..	f 55	f 110 's maands.
3 Waterb. Opz.-teek., 26	46 j..	f 70	f 80 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20	27 j..	f 40	f 100 's maands.
1 Electrotechniker.			f 125 's maands.
1 Machinist.			f 90 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 4 September.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: 1o. het bouwen van een laboratorium en gloeiinrichting; 2o. het verbouwen van een magazijn annex werkplaats; beide op het terrein der Ooster Gem.-gasfabriek te Amsterdam. De voorw. te verkrijgen ter stads-drukkerij. Inl. alle werkdagen van 9—12 uur, ten kantore van den hoofdopz. der gem. gasfabrieken Linnaeusstraat, de week, welke aan de besteding voorafgaat. Aanw. gehouden.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het bouwen van eene smederij met kolenbergplaats aan de Ruijterkade. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur van de afdeeling „Onderhoud", Dienst der Publieke Werken, Raadhuis, kamer 98, van 10—12 uur, de laatste drie werkdagen voor de besteding.

Enschede, ten 12 ure, door den arch. G. Beltman AGzn in het koffiehuis Elfrink: het bouwen van twee woonhuizen met bijgebouw aan de Emmastraat; bestek en teekening ten kantore van den arch. te bekomen, worden bij inlevering der biljetten tegen f 5 teruggenomen; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Ridderkerk, door het bestuur van de Chr. school: de bovenbouw eener nieuwe school van 6 lokalen met onderwijzerswoning. Inlichtingen bij G. Bulsing Gz., Gem. Arch. aldaar, bij wien teekeningen en bestek verkrijgbaar zijn.

DINSDAG 5 September.

Groot Zundert, ten 11.30 ure, door het best. van het St. Elisabethgesticht: het bouwen van een kapel met toebehooren. De teek. van het bestek ter inzage in het koffiehuis „De Roskam" ald. Aanw. gehouden. De bestekken verkrijgbaar bij den boekhandelaar Ed. van Wees te Breda. Inl. te bekomen bij den arch. P. J. van Genk te Leur bij Breda.

Haulerwijk, door Kerkvoogden der Ned. Herv. Gem.: het gedeeltelijk afbreken en weder opbouwen der consistoriekamer; bestek en teekening ter inzage bij den logementhouder Brandsma; aanw. gehouden, inlichtingen geeft T. M. van der Berg.

Woubrugge, ten 11 ure, door de heeren Gebr. A. J. en J. Heenk in café Guldemond: het bouwen van een woonhuis met stalling voor 40 koeien, schuur, hooiberg, enz. Bestekken en teekeningen verkrijgbaar bij A. H Goldberg te Hazerswoude, die verdere inlichtingen verstrekt.

WOENSDAG 6 September.

Amersfoort, ten 12 ure, door de arch. H. Kroes in het café Bramen: het amoveeren der ruïne van het oude kerkgebouw met pastorie en het bouwen van eene R. K. kerk met pastorie aldaar. Aanwijzing gehouden. Teekeningen met bestek ter inzage in voormeld café en verkrijgbaar bij voornoemden architect.

Boornbergum, door den heer J. K. de Boer te Eernewoude: het bouwen van een burgerhuizing; bestek en teekening ter inzage bij K. M. van Weemen, alw. de bilj. moeten worden ingezonden.

Donkerbroek, door de architect O. M. Meek: het uitvoeren van belangrijke herstellingen en vernieuwingen aan de Ned. Herv. pastorie te Donkerbroek; bestekken verkrijgbaar bij den besteder; aanw. in loco 5 Sept.

's Gravenhage, ten 11 ure, door het min. van W., H. en N.: het maken van een veerdam met sloot, twee veerstoepen met een oprit, alsmede het aanbrengen van eene verharding, onder de gemeenten Arnhem en Huissen, ten behoeve van de doorsnijding van de veerpolder bij Malburgen. Ram. f 21500. Bestek no. 185 ter lezing aan gen. min., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's Hage. Inl. bij den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat te 's Hage, Fluweelen Burgwal 16b en bij den ing. Marinkelle te Utrecht, Koningslaan 4. Het proces-verbaal van inl. ligt ter teekening bij voorn. ingenieur.

's Gravenhage, ten 11 ure, door het min. van W., H. en N.: het maken en leveren van een stalen veerpont, vier stalen gierbooten en een eikenhouten roeiboot met toebehooren voor het rijksveer bij Malburgen gem. Huissen ten behoeve van de doorsnijding van den Veerpolder bij Malburgen. (Ram. f 6500). Bestek 186 na 23 Aug. ter lezing aan het min. van W., H. en N., aan de lok. der prov. best., en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's Gravenhage. Inl. bij den hoofdingen. Marinkelle te Utrecht, Koningslaan no. 4. Proces-verbaal van inl. ligt van 30 Aug. ter teekening bij voorn. ingenieur.

Nieuw-Weerdinge, ten 12 ure, door het bestuur van het waterschap Weerdinge in het café Nijmanting te Nieuw-Weerdinge: het bouwen van twee draaibruggen en één brughuis, in drie perceelen, als volgt: 1. het afbreken van een bestaande houten draaibrug en het weder daarstellen van een nieuwe ijzeren draaibrug met houten onderbouw, over kanaal A te Nieuw-Weerdinge; 2. het bouwen en aanbrengen van een houten draaibrug over Hoofdwijk 7 te Nieuw-Weerdinge; 3. het bouwen van een brugwachterswoning bij laatstgenoemde brug; 1 en 2 ook in massa; aanwijs 5 Sept., te tien uur; samenkomst in het hotel Bakker, bestek en teekeningen ter inzage ten huize van besteding en te bekomen bij J. A. Mulder, bouwk. te Nw. Weerdinge, biljetten in te zenden bij den voorzitter van het waterschap te Emmen.

Winterswijk, ten 7 ure, door den arch. Gantvoort-Streek in het café Beskers: het bouwen van een pakhuis aan den Paralelweg; bestek en teekening ter inzage in gen. café.

DONDERDAG 7 September.

's Gravenhage ten 2 ure, het gemeentebest.: het bouwen van een hulpbureau van politie aan de van der Vennestraat. Aanwijzing 4 September te twee uren aan de Gemeentewerf, daarna ter plaatse.

VRIJDAG 8 September.

Jutfaas ten 2 ure, de arch. E. G. Wentink en J. C. Wentink te Schalkwijk in het koffiehuis de Zwaan: het bouwen van een steenen schuur op de hofstede 't Blok. Het bestek met teekening verkrijgbaar ten kantore van de Architecten. Aanwijzing 4 September 2 uur.

Zuidwolde ten 3 ure, de arch. J. Carmiggelt in het café van Lunzen: het bouwen van een woonhuis voor den heer C. Landman; bestek ter lezing in gen. café en in het café Compagner te Hoogeveen; aanw. op den dag der best. te 2 ure.

DINSDAG 12 September.

Buren, ten 2 ure, door de directie van de stoomtram Tiel—Buren—Culemborg in het hotel de Prins: bestek no. 6: het maken van de aardebaan, leveren van ballast, leggen der sporen en wissels en eenige bijkomende werken. Het bestek met de teek. liggen ter inzage en zijn verkrijgbaar op het bureau van den ing. J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam. Inl. bij den ing. bovengen., en bij den heer J. Schotel Jr. te Buren.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S., bestek no. 1028: het maken van een dubbele wachterswoning bij KM. 162,382 (wachtpost 130) met bijbehoorende werken op den spoorweg Arnhem-Leeuwarden. Zie adv. in dit no.

WOENSDAG 13 September.

's Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van W., H. en N., in een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, Parkstraat te 's-Gravenhage: het afbreken van een gedeelte van het voormalige Academisch Ziekenhuis aan de Munnikeholm te Groningen en het uitvoeren van eenige werken; bestek ter lezing aan het geb. van het hoofdbest. voorn., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het te district, Binnenhof Den Haag, aan de post- en telegraafkantoren te Groningen, aan het bureel van het prov. best. van Groningen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28, te 's-Gravenhage; inlichtingen bij voorn. Rijksbouwmeester, biljetten inzenden aan het hoofdbestuur der post.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche Combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. (3)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

40ste Jaargang. ZATERDAG 9 SEPTEMBER 1905. No. 36.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

NIJMEEGSCHE FRAGMENTEN.

Het eind van den oorlog die in het Verre Oosten gevoerd werd en zoolang de aandacht der geheele beschaafde wereld trok, is zeker in vele kringen met ingenomenheid begroet en men kan wel als zeker aannemen, dat het aantal voorstanders van een vreedzame oplossing van internationale geschillen weder toegenomen is.

Wat vooral weerzin wekt is de tegenwoordige techniek van het oorlogvoeren, de moord in het groot met vernuftig uitgedachte werktuigen en de vernieling in den kortst mogelijken tijd van niet minder vernuftig geconstrueerde verdedigingsmiddelen. Wanneer men den oorlog uit verschillende gezichtspunten beschouwt, komt men, evenals bij alle andere zaken, tot verschillende meeningen en uit den strijd dier meeningen komen de vrij algemeen gangbare begrippen voort als b.v. dat de oorlog een noodzakelijk kwaad is.

Zulk een conclusie zegt niet veel, zij geeft misschien veel te denken voor wie zich tot denken zet, maar dit doen slechts weinigen en dientengevolge daalt zulk een conclusie af tot hetgeen men een gemeenplaats noemt.

Nu is het mijn bedoeling niet in een bouwkundig weekblad beschouwingen over de waarde dezer conclusie of over het voor en tegen van den oorlog te leveren, maar ik koos het groote feit van den dag tot uitgangspunt, om gelegenheid te hebben te wijzen op den grooten invloed van den oorlog en de wijze van oorlogvoeren op de bouwkunst.

Reeds de holbewoners der voorhistorische tijden moesten bij de keuze van den spelonk, die hen tot woning zou dienen, behalve op beschutting tegen weer en wind, bedacht zijn op vijandelijke aanvallen van hun eigen natuurgenooten. Ten deele heeft dit gevaar ook geleid tot het ontstaan der bekende paalwoningen, zoo op het land, als in het water.

In de allereerste tijdperken van beschaving heeft men reeds geweten of misschien juister instinctmatig gevoeld, dat eendracht macht maakt, dat samenwoning en samenleving vele voordeelen aanbood, dat zedelijke kracht van wetten boven de ruwe kracht van den sterkste ging, maar de strijd om het bestaan bracht de samenlevingen, familiën en stammen weder met elkander in botsing, zoodat ook deze in hun geheel genoodzaakt waren veiligheidsmaatregelen te nemen. Als gevolg dezer noodzakelijkheid ontstonden de versterkte woonplaatsen en nederzettingen, werden daarvoor de van nature door hun ligging meest geschikte plaatsen uitgezocht, maar waar de natuur te kort schoot moesten kunstmiddelen worden toegepast.

Aan de Romeinen, die nu niet juist met vreedzame bedoelingen uittrokken, heeft het geheele vasteland

van Europa, wat de versterkingskunst betreft, zeer veel te danken. De volken van Noord-Europa hebben zich evenwel de lessen der Romeinen niet in die mate weten ten nutte te maken, dat zij het in de eerste eeuwen na het vertrek der overheerschers nog ver in die kunst hadden gebracht.

Eerst de elkander telkens opvolgende invasies van vreemde volkstammen uit het Oosten en de koene strooptochten van Noormannen uit het het Westen hebben den stoot gegeven aan het ontstaan van verdedigbare sterkten en kasteelen en bemuurde steden.

Toenemende welvaart, tegen de verdrukking van weerszijden in, voerde allengs tot een beter inzicht van de noodzakelijkheid van betrouwbare verdedigingsmiddelen. De kunstlooze aarden wallen en palissadeeringen maakten allengs plaats voor gemetselde omwallingen en naarmate de aanvallende vijand zijn werktuigen verbeterde, werden de wallen met meer zorg en volgens meer vernuftige beginselen gebouwd en voorzien van torens, borstweringen, poorten enz.

Het had langen tijd geduurd eer de steden het wagen konden over te gaan tot middelen, die door de landsheeren en edelen sedert lang aan hun eigen huizen en kasteelen in toepassing waren gebracht.

Men moet de geschiedenis van de opkomst der steden kennen, om dit te begrijpen. De politiek was hier in het spel. De adel heeft zoolang mogelijk de ontwikkeling der steden trachten tegen te houden en het met leede oogen aangezien, dat de burgers zich rechten aanmatigden die hem toekwamen. De landsheeren zelfs, ofschoon zij wel inzagen, dat het in hun belang was, de ontwikkeling der steden te bevorderen, toonden zich nog vaak bevreesd voor een te groote aanmatiging van macht en de voorbeelden zijn niet zeldzaam in de middeleeuwen, dat het zonder toestemming van den landsheer aanleggen van verdedigingswerken de stad een duchtige tuchtiging op den hals haalde, die meestal eindigde met een gedwongen slooping van de pas aangelegde werken.

Toen men eigenlijk gezegde vestingen begon te bouwen, was het adellijk kasteel het voorbeeld, waaraan men de vormen ontleende.

De versterking en bevestiging van een enkel vrijstaand huis was echter veel gemakkelijker dan die van een stad; vooral wanneer die reeds eenigen omvang had, was men genoodzaakt walmuren van belangrijke lengte te bouwen. Waren de kosten hieraan verbonden al geen bezwaar voor een welvarende burgerij, de verdedigbaarheid leverde technische moeilijkheden op. Van het grootste belang toch was het om de muren zooveel mogelijk onbeklimbaar te maken en beladdering te verhinderen. In de middeleeuwen toen het maken van een bres, wegens de onvoldoende vernielingswerktuigen, een zeer moeilijken en langwijligen arbeid vorderde, voerde bestorming door middel van ladders of stormtorens veelal spoediger tot het doel en om hiertegen zoogoed mogelijk gevrijwaard te zijn moesten verdedigingstorens op niet te groote afstanden in de omwalling gebouwd worden, vanwaar de wallen konden worden bestreken en elke poging tot overklimming kon worden bemoeilijkt of belet. Deze bouwwijze werd reeds door de Romeinen in toepassing gebracht en in de middeleeuwen zoover geperfectionneerd, dat een tijdlang een bestorming van een goed geconstrueerden stadswal zoo goed als tot de onmogelijkheden behoorde. De aanvaller richtte zijn pogingen om de plaats binnen te dringen op andere punten der omwalling en wat is natuurlijker dan dat hij daarvoor de poorten koos, die hoe goed ook gesloten of gebarricadeerd toch als zwakke punten beschouwd konden worden. Ook de verdedigers waren zich daarvan zeer wel bewust en meer nog dan aan de wallen met hare torens was het van ouds aan deze zwakke plaatsen, dat de versterkingskunst de vernuftigste middelen heeft toegepast, om ongewenschte indringers te weren en tevens de poort als uitgang bruikbaar te houden voor het doen van uitvallen en voor een veiligen terugkeer daarna binnen de vesting. De oude stadspoorten waren dan ook in werkelijkheid dikwijls kleine kasteelen op zich zelf en hoe vaak zij ook als zoodanig dienst hebben moeten doen, blijkt uit de geschiedenis van menige belegering in de middeleeuwen en ook in lateren tijd.

Moest dus aanvankelijk noodzakelijkerwijs, aan de poorten veel ten koste gelegd worden in later eeuwen toen de verdedigbaarheid geen hoofdzaak meer was, is dit zoo gebleven omdat men gaarne aan de poorten een uiterlijk gaf, in overeenstemming met de beteekenis van de stad, welker ingangen zij vormden, en dat ieder, die daar binnentrad allereerst in het oog moest vallen.

Evenals op hare raadhuizen waren de steden trotsch op hare poorten. In navolging van de adellijke heeren lieten zij daarop het stadswapen beitelen, somtijds ging de burgertrots zoover, dat de wapens van de tijdens den bouw regeerende burgemeesters daarnevens geplaatst werden. Kon de stad bogen op van den keizer verkregen rechten en privilegiën dan prijkte de keizerskroon boven het wapen. Zoo was het o.a. te Amsterdam en te Nijmegen.

Andere tijden zijn echter aangebroken, de moderne wijze van oorlogvoeren maakte de oude verdedigingswerken nutteloos, de versterkingskunst ging van uit de handen des bouwmeesters over in die van den militairen ingenieur, met architectuur behoeft laatstgenoemde zich niet in te laten; ijzer- en betonconstructie en mechanica zijn de vakken, die hem bij den vestingbouw te pas komen. Vindt men soms aan vestingen uit den lateren tijd, zooals te Keulen en te Antwerpen nog poortgebouwen, waaraan architectonische vormen toepassing vonden, de burgers van die steden voelen daar niets meer voor, deze werken maken thans min of meer den indruk van tooneeldecoraties. Zij hebben de beteekenis verloren, die zij in de tijden voor de Revolutie bezaten.

De negentiende eeuw heeft een groote opruiming gehouden, tal van vestingen zijn ontmanteld en daarmede tal van monumenten van architectuur verdwenen.

Eerst vrij laat is men tot het besef gekomen, dat vooral de dikwijls fraaie stadspoorten als zoodanig groote waarde hadden en ieder bouwmeester zal het b.v. betreuren dat van de Haarlemsche poorten slechts een behouden gebleven is.

Op vele plaatsen is echter alles verdwenen, wat aan de oude vesting herinnerde. Nijmegen dankt alleen aan het goed inzicht van de ontwerpers van haar plan van uitleg het behoud van eenige schilderachtige fragmenten van de oude omwalling, aan de westzijde de z.g. Kronenburger toren, aan de oostzijde de Belvédere, beide met de daaraansluitende overblijfsels van de walmuren.

Van de poorten is niets overgebleven dan een enkele jaren geleden, bij den afbraak eener machine-

fabriek, te voorschijn gekomen ruïne van de Boddelpoort aan de Waalzijde. Deze ruïne heeft men toen met een ijzeren hek omgeven, het is evenwel een monument van ondergeschikte beteekenis en heeft waarschijnlijk deel uitgemaakt van de omwalling

Wapensteen afkomstig uit de Molenpoort.

van 1467 waardoor Nijmegen een vesting van beteekenis werd.

Wel had het van den Karolingischen tijd af zijn sterke burcht, het Valkhof, bezeten, maar tot het zooevengenoemde jaar was deze burcht gelegen buiten de stad, die haar eigen omwalling had.

Meermalen is Nijmegen een tijd lang in het bezit der Noormannen en Denen geweest en het is waarschijnlijk, dat de oudste versterkingswerken van deze overweldigers afkomstig waren en aangelegd om hen een veilig winterkwartier te verzekeren. Later bij herhaling verjaagd, hadden zij wel de gewoonte de aangelegde werken weer zooveel mogelijk te vernielen, maar in 925 stieten zij toch het hoofd voor de door de burgers herstelde wallen.

Zooals bekend is heeft keizer Frederik Barbarossa de reeds bij herhaling verwoeste burcht in de tweede helft der 12de eeuw herbouwd en bij die gelegenheid ook de stad met nieuwe wallen en grachten omgeven. Of toen reeds steenen muren gemaakt zijn is moeilijk na te gaan, maar wel zal de omtrek aanzienlijk grooter geweest zijn dan die der omwalling van 925.

De eigenlijke bemuring schijnt eerst te dateeren van 1467 en beschouwd te moeten worden als het werk van Adolf van Egmond hertog van Gelre.

Deze trok de burcht geheel binnen de veste, welke toenmaals den omvang verkreeg, die zij nog had ruim vijf en twintig jaren geleden.

Dat Adolf van Nijmegen een vesting naar den eisch des tijds wilde maken, bleek uit het door hem uitgevaardigd bevel, om alle gebouwen die er buiten lagen met den grond gelijk te maken en uit het verbod, om in de omgeving te bouwen en dat hij daar vrijwel in geslaagd is blijkt hieruit, dat Karel de Stoute, die in 1473 Nijmegen belegerde, vier maanden noodig had om de stad te bemachtigen, alhoewel ook hij van de nieuwste aanvalsmiddelen gebruik maakte en met „grof geschut" bressen schoot in de nieuwe walmuren.

De steenen hoofdmuur met zijn torens en poorten en de daarvoor gegraven gracht schijnen tot in de laatste jaren der zestiende eeuw goed te hebben voldaan, hetgeen te meer beteekent, omdat in den Spaanschen tijd herhaaldelijk de deugdelijkheid der werken op de proef gesteld werd.

Omstreeks 1600 evenwel schijnt de noodzakelijkheid te zijn ingezien tot het aanleggen van zoogenaamde buitenwerken en wel waarschijnlijk op advies van Prins Maurits. Toen werd de bemuurde kern omgeven door een krans van aarden bastions, die af en toe verbeterd en uitgebreid werden. Evenwel schijnt de toestand in 1638 van dien aard te zijn geweest, dat Willem III het noodig achtte om Coehoorn naar Nijmegen te zenden, ten einde rapport daarover uit te brengen. De conclusie van dit rapport was, dat groote veranderingen en verbeteringen noodig waren ook aan den ouden hoofdwal. Een en ander werd door den ingenieur begroot op een bedrag van ongeveer twee millioen gulden.

Aan de oude muren veel geld te besteden achtte de Raad van State echter niet noodig of gewenscht, zoodat alleen wat de buitenwerken betrof het ontwerp van Coehoorn tot uitvoering, althans gedeeltelijke uitvoering kwam. De voltooiing daarvan mocht hij niet beleven. Andere ingenieurs hebben later de uitvoering voortgezet.

Toen is er een tijd gekomen van verwaarloozing, die eerst een einde nam toen de Fransche patriotten ons land en ook Nijmegen binnentrokken en zich daar nestelden.

Ook dit zou een eind nemen en ware het merkwaardige besluit van Lodewijk Napoleon tot uitvoering gekomen, dan zouden de vestingwerken, de buitenwerken namelijk alreeds driekwart eeuw eerder geslecht zijn geworden dan thans het geval geweest is.

Den 25sten Juli 1808 decreteerde namelijk de koning van Holland:

„A compter de ce jour la ville de Nimègue ne sera plus considérée comme place de guerre. Nous cédons en toute propriété à la ville de Nimègue les ouvrages extérieurs de la ville, le terrain sur lequel ils sont construits et les matériaux qui les forment, sous les conditions suivantes: etc."

Men begon zoo spoedig mogelijk met de slechting, maar toen Koning Lodewijk het veld had moeten ruimen, werd weder tot herstelling overgegaan en de Nederlandsche regeering gaf blijk volstrekt niet de meening te deelen, dat Nijmegen niet meer als „place de guerre" te beschouwen was. Nog in de jaren van 1861 tot 1865 werden groote uitbreidingswerken ondernomen, waaraan veel geld besteed, volgens sommigen verspild, werd en in 1870 werd zelfs de vesting in volledigen staat van verdediging gebracht, hetgeen 100000 gulden kostte.

Toen echter was het er mede gedaan en de reeds zoo vaak gedane pogingen, om de regeering te bewegen hare toestemming tot ontmanteling te geven verkregen allengs meer kans van slagen. In 1874

werd bij de nieuwe vestingwet de vesting Nijmegen opgeheven. En wie thans die stad bezoekt vindt van de sterke wallen die Karel den Stoute tegenhielden en van de uitgebreide buitenwerken, waarvoor de Fransche generaal Bouflers het hoofd stootte niets meer terug dan de straks genoemde fragmenten.

Voor den bouwmeester is de Kronenburgertoren zeker een interessant specimen van een vestingtoren. Van de poorten waren slechts een paar belangrijk genoeg om te betreuren, dat zij niet meer bestaan, de Hezelpoort met haar rondeel meer als verdedigingswerk, de Molenpoort als een eenvoudig maar typisch monumentje uit de zeventiende eeuw.

Nijmegen heeft altijd te veel als vesting dienst moeten doen, dan dat men er ooit aan schijnt te hebben kunnen denken de poorten met meerdere praal te versieren. De Renaissance, die binnen de stad het aanzijn gaf aan eenige zeer fraaie monumenten, ik noem slechts de Latijnsche school, de Kerkboog, de Waag, het Stadhuis, is bij de poorten nooit aan het woord gekomen.

Wat er van de poorten beziens waardigs overbleef vindt men thans op een binnenplaats van het stadhuis de zoogenaamde Gedeputeerdenplaats in een muur gemetseld.

Het is een kleine collectie gedenksteenen en wapensteenen, fragmenten weliswaar, maar in vele opzichten merkwaardig.

Zoo vindt men er een wapensteen uit de St. Stevenspoort, een der aan de Waalzijde gelegen poorten, vijf steenen afkomstig van de Hezelpoort, vier uit de Molenpoort en verscheidene uit de andere poorten.

Twee steenen van de Hezelpoort dragen opschriften, die er aan herinneren, dat Nijmegen eenmaal een vrije rijksstad was „HIC PES IMPERII" (hier is de voet des rijks) leest men op de eene; op de andere staat „HUC USQUE JUS STAURIAE" (tot hiertoe gaat het Steuerrecht).

De naam „Kronenburger"toren schijnt ook een beteekenis te hebben in verband met de verhouding tot het Roomsche Rijk. Ook Antwerpen bezat in oude tijden onder zijn waltorens een „Kronenborg" of „Kroonborg" Hadden deze torens wellicht de symbolische beteekenis van grenspalen van het Rijk?

Andere opschriften op de hier aanwezige steenen getuigen van den vromen zin onzer voorvaderen, die hier opmerkelijk is, omdat de goede burgers van Nijmegen van ouds als eerste vechtersbazen bekend stonden, wat zij herhaaldelijk gelegenheid hadden te toonen. Wat echter ook de aandacht van den opmerkzamen beschouwer moet trekken is de aanwezigheid van steenen uit verschillende tijdperken in dezelfde gebouwen. Bij de verbouwing der poorten schijnt men zooveel mogelijk de oude wapensteenen weder daarin te hebben aangebracht. De hierbij afgebeelde wapensteen uit de Molenpoort draagt het jaartal 1533 en is dus zonder twijfel afkomstig van eene vroegere poort, dan die welke het thans levend geslacht heeft zien afbreken.

Deze steen is een der grootste en fraaiste van de geheele verzameling.

Ook de steenen uit de Herelpoort zijn blijkbaar deels uit de vijftiende eeuw deels wellicht uit vroeger tijd. Deze fragmenten geven dus nog eenige aanwijzigingen voor den geschiedvorscher wat betreft de veranderingen, die de vestingwerken in den loop der tijden ondergaan hebben, vrij zeker zijn zij voor een deel afkomstig van den oorspronkelijken aanleg van 1467 en de eenige détails, die daarvan zijn overgebleven, overigens is ons alleen de omvang van dezen aanleg bekend.

Het is dus alleszins verklaarbaar, dat men deze fragmenten, met andere, zorgvuldig bewaart.

Ook van het vermaarde keizerlijke slot „het Valkhof" zijn slechts fragmenten over, enkele kapitalen, stukken van lijsten, basementen enz. oogenschijnlijk op zichzelf van weinig waarde. Men kan er niets meer van opbouwen of samenstellen maar nevens oude afbeeldingen, die niet altijd even betrouwbaar zijn, hebben deze fragmenten waarde, omdat zij in elk geval onbestwistbaar echt zijn.

Geen beoefenaar der bouwkunst, die Nijmegen bezoekt, ook al mocht hem den tijd ontbreken, om het stadhuis met al zijn bijzonderheden in oogenschouw te nemen, verzuime, even de fraaie renaissancepoort door te gaan en de fragmenten op de Gedeputeerden plaats geëxposeerd te bezichtigen.

De wapensteenen zijn voor het meerendeel uit den besten tijd der heraldiek en voor den heraldicus is dus evenzeer een kijkje daar ter plaatse aanbevelenswaardig.

L.

De spoorwegverbindingen om Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit d.d. 2 Juli 1901, no. 44, werd eene commissie ingesteld, om „te onderzoeken, op welke wijze de spoorwegen ten zuiden en ten oosten van Amsterdam, naar aanleiding van de belemmeringen, welke het verkeer in het langs die spoorwegen gelegen stadsdeel ondervindt, behooren te worden gewijzigd, mede in verband met de mogelijkheid van een toekomstige spoorverbinding om Amsterdam". Deze commissie bestaande uit de heeren J. L. Cluysenaer, voorzitter, R. W. J. C. van den Wall Bake, J. van Hasselt, P. H. Kemper, P. C. Kool, W. T. Koster, E. H. Stieltjes en B. de Jong, secretaris, heeft verslag uitgebracht aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, welk verslag door het departement bovengenoemd is uitgegeven, terwijl er een 20-tal platen bijgevoegd zijn: kaarten, profielen enz.

Het verslag geeft een algemeen overzicht van den bestaanden toestand, daaruit concludeerende:

1. dat de spoorwegen met aanhoorigheden in en rondom Amsterdam niet meer voldoende zijn voor het verkeer;

2. dat de bezwaren, welke zoowel de scheepvaart als het verkeer te land, doch vooral dit laatste, van de spoorwegwerken ondervinden in het gedeelte der gemeente, begrepen tusschen den Amstel en het afgesloten IJ, van dien aard en omvang zijn, dat de gemeenschap van de aldaar gelegen handelsinrichtingen en nieuwe stadswijken zoowel onderling als met de oude stad en de omliggende gemeenten in hooge mate beperkt en de uitbreiding der gemeente belemmerd wordt.

De commissie geeft de volgende verbeteringen aan:

1. Uitbreiding van het Centraal-station met aanhoorigheden f 3.530.000.

2. Verbinding van het oostelijk stationseiland met den Oosterspoorweg, grootendeels door middel van een viaduct en verplaatsing van het station Muiderpoort f 7.530.000.

3. Wijziging van den spoorweg Nieuwersluis-Amsterdam; bouw van een station Oosterpark f 5.476.000.

4. Aanleg van een tweede viaduct tusschen het westelijk stationseiland en het Westerkanaal f 3.231.000.

5. Wijziging en omlegging van den spoorweg Haarlem-Amsterdam f 1.670.000.

6. Wijziging van den spoorweg Zaandam-Amsterdam f 670.000.

7. Bouw van een groot Zuiderstation; het aanleggen van een ringbaan; het verbinden van dit station met de richtingen Haarlem, Zaandam, Nieuwersluis, Hilversum f 33.300.000.

Ten behoeve van het goederenverkeer:

1 Aanleg van een ringbaan van den spoorweg Zaandam-Amsterdam tot de goedereninrichting in het oostelijk havengebied; bouw van rangeerstations Overtoom en Duivendrecht f 14.375.000.

2. Verbinding van de sporen der verschillende goederenstations met de rangeerstations f 1.025.000.

3. Bouw van een locaal-goederenstation Weesperzijde, verbinding met het rangeerstation Duivendrecht.

4. Bouw van een nieuw goederenstation, ter vervanging van het station Oosterburgergracht met wijziging sporenstation Rietlanden f 2.000.000.

Het totaal-generaal der begrooting is f 74.200.000.

In de naaste toekomst zijn daarvoor noodig werken tot een bedrag van f 40.900.000, de rest eerst als de stad zich verder ontwikkelt.

De commissie geeft in overweging de verschillende belanghebben over hare voorstellen te hooren, opdat — met het oog op de gewichtige belangen welke bij de zaak betrokken zijn — zoo spoedig mogelijk tot uitvoering kunne worden overgegaan.

Vereenigingen.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In de woensdagavond gehouden ledenvergadering van het genootschap „Architectura et Amicitia" herinnerde de voorzitter, de heer H. P. Berlage, aan het a. s. lustrum van het genootschap op 16 dezer. Voort deelde hij mee, dat de Amstelbrug ter gelegenheid van het avondfeest niet zal verlicht worden op de manier, welke men zich voorstelde. De feestcommissie had nl. B. en W. gevraagd, of de gemeente voor de betimmering wilde zorg dragen, dan zou het genootschap de verlichting op zich nemen. Dit plan, waarvan het bestuur zich veel had voorgesteld — van het Amstelbassin tusschen de Hooge Sluis en de nieuwe Amstelbrug zou het pièce de millieu van het feestterrein aan den Amstel worden gemaakt — is echter door B. en W. verworpen, zoodat er niets van kan komen. Er is nu een ander plan van verlichting ontworpen, dat door het genootschap alleen zal worden bekostigd. Ter beschikking van de feestcommissie werd een bedrag van f 100 gesteld uit de kas van het genootschap.

Medegedeeld werd, dat op de prijsvraag voor een ontwerp van een gouvernementsgebouw voor de provincie Noordholland te Haarlem, uitgeschreven door het Genootschap ter gelegenheid van zijn 50-jarig bestaan, 12 ontwerpen zijn ingekomen. De uitspraak der jury is als volgt: De jury, gaarne hulde brengend aan den ijver door de verschillende inzenders betoond, en daarbij erkennend de moeilijkheid eener goede oplossing, betreurt evenwel, dat het succes dezer eereprijsvraag niet geëvenredigd is aan de beteekenis van dit heugelijke feit. Uit de geleverde beschouwingen blijkt, dat de ingezonden ontwerpen zich kenmerken door onvoldoende, sommige zelfs door gebrekkige planverdeeling en dat evenmin gewezen kan worden op gelukkige resultaten ten opzichte van de architectonische en aesthetische oplossingen van het uitwendige. In het algemeen is ten duidelijkste gebleken, dat door de ontwerpers aan een oeconomische en beknopte oplossing van het vraagstuk geen genoegzame aandacht is geschonken, en in de geleverde ontwerpen de vereischte schaal en de noodige overeenstemming wordt gemist met het eigenaardige en intieme karakter der stad Haarlem; de plaats voor de stichting van het gebouw aangewezen. De jury vermeent aldus aan geen der ingezonden ontwerpen een bekroning te moeten toekennen. In aanmerking nemende den geleverden arbeid en de te waardeeren kwaliteiten in enkele ontwerpen aanwezig, stelt zij echter voor: aan het ontwerp n°. 8, Haarlem *f* 100 toe te kennen; aan n°. 2, Holland, en n°. 11, V V V, ieder een premie van *f* 100; aan n°. 6, Labor et Perseverantia, een premie van *f* 50, en aan n°. 3, Jubileum, mede een premie van *f* 50.

Daarna bracht de voorzitter, ter sprake de wijze, waarop het bestuur der Carnegiestichting gemeend heeft de prijsvraag voor dat gebouw te moeten uitschrijven. Hierbij heeft het principe voorgezeten, dat de mededinging voor alle architecten der wereld openstaat. Maar bovendien hebben van elk land twee architecten een bijzondere uitnoodiging ontvangen. Deze tweeslachtige uitnoodiging is oorzaak, aldus spreker, dat de prijsvraag bij vele architecten een zekeren wrevel heeft verwekt, en vandaar deze bespreking.

De heer W. Kromhout Czn. sloot zich bij deze woorden aan en hij betreurde den loop der zaken, vooral waar het zoo weinig voorkomt, dat een dergelijke uitgebreide prijsvraag wordt uitgeschreven. Spr. meende, dat het plan in handen is gesteld van iemand, die niet de meeste lauweren op het gebied der architectuur heeft behaald; hem had men de leiding niet in handen moeten geven. De geheele behandeling van de quaestie der prijsvraag geeft weer een eigenaardigen kijk op de manier, waarop men dergelijke zaken in Den Haag pleegt te behandelen. Bij de regeling toch zooals ze door het bestuur der Carnegie-stichting is gemaakt, zijn vrije concurrentie en besloten behandeling dooreen gemengd. Spr. wees voorts op de eigenaardige houding, die ten dezen het Bouwkundig Weekblad en de Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst innemen: hij sprak als zijn meening uit, dat deze houding niet gebillijkt wordt door de meerderheid van leden der maatschappij. Daarom zou hij willen, dat eenige leden van Architectura in de aanstaande algemeene vergadering te Maastricht een besliste uiting over deze quaestie uitlokken. Is die er, dan zou er een adres kunnen gericht worden aan de Carnegie-stichting.

De voorzitter zeide, dat het bestuur zich reeds met eenige vragen betreffende de uitgenoodigde personen, de commissie van voorbereiding, enz. tot het bestuur der Carnegie-stichting heeft gericht, maar nog geen antwoord heeft bekomen. Het plan

van het bestuur is een motie aan te nemen en die te zenden aan de buitenlandsche vereenigingen en aan Bouwkunst, met verzoek om adhaesie. Op de algemeene vergadering van Woensdag a.s. zal het bestuur met een definitieve motie komen.

De heer Jon. Ingenohl verhaalde, hoe hij met den heer Walenkamp was bij het bestuur der Carnegiestichting om inlichtingen te vragen. Het bestuur gaf toen de verzekering dat met de bijzondere uitnoodiging van twee architecten uit elk land alleen bedoeld is de zekerheid te verkrijgen, dat de meest bekende architecten van elk land meedoen. En van deze meening kwam het bestuur niet terug, ook niet nadat spr. en de heer Walenkamp de bezwaren der architecten naar voren hadden gebracht.

Nog verschillende aanwezigen voerden het woord, zonder echter nieuwe gezichtspunten te openen. Wel bleek, dat men het met de bezwaren van den voorzitter en den heer Kromhout volkomen eens was.

VEREENIGING VAN DELFTSCHE INGENIEURS.

De Zaterdag jl. te Haarlem gehouden vergadering, die, ondanks het minder gunstige weer, toch druk was bezocht, werd voorgezeten door den heer A. Deking Dura, bestuurslid, en zulks in verband met de ontslagneming van den president, den heer J. L. Cluysenaer. Bij de opening der vergadering bleek al dadelijk, dat de oorzaak van dit plotselinge ontslag lag in het door het bestuur genomen besluit, om aan de vergadering voor te stellen, een protest te doen hooren in zake de samenstelling van het curatorium van de Technische Hoogeschool, met welk besluit de heer Cluysenaer zich niet heeft kunnen vereenigen. Voorgesteld werd nu aan de Koningin een adres te richten, waarin wordt uitgesproken, dat die samenstelling niet kan worden geacht te zijn in het belang van het technisch onderwijs en wordt aangedrongen op versterking van het technisch element in het college; het ligt in de bedoeling om de verzending van dit adres spoedig te doen plaats hebben. Zonder beraadslaging betuigt de vergadering met dit voorstel hare instemming.

Aan de orde zou nu zijn geweest de verkiezing van een nieuwen voorzitter, maar besloten werd dat uit te stellen tot de te houden buitengewone vergadering, waarin nader zal worden toegelicht, waartoe het voorstel heeft geleid, om, in overleg met den Nederlandschen Aannemersbond, te komen tot de instelling van een Raad van Arbitrage.

Nadat de voorzitter nog had medegedeeld, dat hij zich gelukkig achtte, te kunnen mededeelen, dat de heer Cluysenaer bleef lid der vereeniging, stelde de heer Van der Sleyden een motie voor, waarin de vergadering betuigt, de ontslagneming te betreuren, maar de redenen daartoe te eerbiedigen, met welke motie men zich zonder beraadslaging vereenigde.

Alsnu zijn aan de orde eenige huishoudelijke bezigheden, waarvan worde vermeld, dat werden goedgekeurd het verslag van het beheer over het vereenigingsjaar 1904—1905 en de rekening en verantwoording van de geldmiddelen der vereeniging.

Het bestuur doet vervolgens mededeeling van een ingekomen adres van de Vereeniging van Nederlandsche bouwkundige opzichters en teekenaars, waarin er op wordt aangedrongen om ook den teekenaars zooveel mogelijk des zomers een verlof toe te kennen met behoud van salaris. De voorzitter stelt voor daarmede instemming te betuigen, waarmede de vergadering zich vereenigt.

Vervolgens is nog aan de orde de circulaire van de Nuts-commissie in zake het geven van onderwijs per correspondentie. Aan de commissie is bericht, dat voorzoover bekend die vorm van onderwijs in technische vakken hier nog een onbekende zaak is, en daaraan geen behoefte blijkt te worden gevoeld, aan welk antwoord de vergadering hare goedkeuring hecht.

Als uitslag van de inmiddels gehouden verkiezing van een lid van het bestuur, ter vervanging van den heer Deking Dura, die volgens rooster aftrad en niet herkiesbaar was, werd medegedeeld, dat gekozen is de heer P. H. Kemper, hoofdingenieur, te Haarlem.

De heer J. de Koning, van Hilversum, voorzitter der commissie in zake wijziging van het tarief voor technischen arbeid van ingenieurs en architecten als leiddraad voor de berekening der honoraria, leidde nu de behandeling van het desbetreffend bestuursvoorstel in, hetgeen aanleiding gaf tot eenige discussie. Besloten werd echter, dat het tarief met toelichting zal worden gepubliceerd bijna zonder wijziging van het ontwerp, en dat daaraan eene ruime verspreiding zal ten deel vallen, op grond hiervan, dat bij het publiek nog zoo weinig juiste denkbeelden bestaan van hetgeen voor technischen arbeid van ingenieurs en architecten behoort te worden gehonoreerd.

De heer J. J. W. van Loenen Martinet deed daarna eenige mededeelingen aangaande de Velzerbrug, waar na afloop der vergadering een bezoek door de aanwezigen zou worden gebracht. Spreker had zich zijne taak aldus beperkt voorgesteld, dat hij alleen zou behandelen de bewegingswerktuigen. Van den beginne af had het in de bedoeling gelegen, dat de beweegkracht electriciteit zou zijn, tot welk doel in de nabijheid van de brug ook een inrichting is gemaakt, waarvan de centrale batterij voldoende is om in gewone omstandigheden stroom te leveren voor drie of vier dagen, en bij ongunstig weer voor twee af drie dagen. Behandeld worden achtereenvolgens de stroomgeleidingen, de bijzondere inrichting van de bewegingswerktuigen in détails, de wijze van opzetten en grendelen van de brug. De tijd van openen is, alle werkzaamheden bijeengenomen, vijf minuten in normale omstandigheden, waarbij spreker meedeelt, welke motieven er toe hebben geleid om als beweegkracht voor het opzetten en grendelen van de brug te nemen waterdruk, terwijl de electrische beweegkracht uitsluitend wordt aangewend voor het draaien van de brug. Ten slotte deelt spreker nog iets mee over de uitvoering van het werk, die is opgedragen aan de Haarlemsche Machinefabriek voorheen Gebr. Figée, terwijl als onderleveranciers optraden: de Ned. Fabriek voor werktuigen en spoorwegmaterieel te Amsterdam voor stoommachines en -ketels en de stoomleiding, de Electrische Industrie te Slikkerveer voor de dynamo's en de motoren, de Nederlandsche Instrumentfabriek te Utrecht voor enkele toestellen op het schakelbord, en de firma Smulders aldaar voor de perspompen, zoodat ten slotte alleen door buitenlandsche fabrieken zijn gemaakt de batterijen, de kabels, enkele instrumenten voor het schakelen en de kleine luchtpomp. Spreker gelooft dan ook te kunnen zeggen, dat zij die de ontwikkeling van de Nederlandsche industrie een warm hart toedragen, met voldoening op dit werk kunnen zien, als werk, dat bijna geheel door onze nijverheid is uitgevoerd.

Na een korte discussie over dit onderwerp is ten slotte aan de orde de mededeeling omtrent de Visschershaven te IJmuiden, waaraan mede een bezoek op het programma stond. De heer H. Wortman, die deze inleiding hield, ving aan met eenige historische herinneringen waarom en hoe de visschershaven is tot stand gekomen en dat aanvankelijk in het geheel niet was gerekend op het gebruiken van stoomvaartuigen van de visscherij. Maar reeds in 1898, twee jaren na de openstelling, moest de haven worden verdiept, en daarop werd in 1901 besloten tot vergrooting van de haven, waarna spoedig volgde het besluit tot het bouwen van een nieuwe en grootere vischhal. Deze werken, het bouwen van een steiger en het bouwen van een vischhal, waren hoofdzakelijk het onderwerp van bespreking, benevens eenige andere uitbreidings- en verbeteringswerken, die daarmede tevens gingen gepaard. Na een reeks van bijzonderheden beantwoordt spreker de vraag, of die snelle uitbreiding van de werken werkelijk noodig was, met de mededeeling van enkele cijfers, waaruit blijkt o. a. dat terwijl bij het gereed komen der haven in 1896 hier geen stoomvisscherij bestond, reeds thans de stoomvaart bezig is de zeilvaart te verdringen. En met welk succes men werkzaam is geweest, blijkt hieruit, dat in die weinige jaren IJmuiden de concurrenten te Geestemünde en te Ostende over het hoofd is gegroeid, zoodat het thans is de grootste visschershaven van het continent. Maar daarbij mag niet worden stilgestaan, want dat de vischerij nog voor groote uitbreiding vatbaar is, blijkt hieruit, dat in 1902 de opbrengst in de Engelsche visschershavens Grimsby, Hull en Aberdeen respectievelijk 8-, 3- en 3-maal grooter was dan die te IJmuiden in 1904.

Onder leiding van de daartoe samengestelde commissie, werd na afloop van de vergadering een boottocht gehouden ter bezichtiging van de Velzerbrug en van de nieuwe havenwerken van IJmuiden, waar de gasten door den directeur, den heer J. M. Bottemanne, werden ontvangen. Bij terugkeer werd een gemeenschappelijken maaltijd gebruikt, waar van de gelegenheid gebruik werd gemaakt om de commissie, onder aanvoering van haren voorzitter, den heer P. H. Kemper, dank te zeggen voor hare goede zorgen.

Varia.

AMERIKAANSCH BOUWWERK.

Men zal zich herinneren, dat in New-York een kathedraal in aanbouw is, die na voltooiing, zoo mogelijk de beroemste monumenten der Oude Wereld in afmetingen en pracht zal overtreffen. Vooral de opgaaf van het aantal millioenen, dat er aan besteed zal worden was indrukwekkend, ten minste voor hen, die voor dergelijke indrukken vatbaar zijn. Den architect stemmen zulke opgaven echter in den regel niet tot uitbundige vreugde te minder nu nog kort geleden aan den Berlijnschen Dom weder gebleken is, wat er in onzen tijd van zulke grootsche bouwplannen terecht komt.

Onder de materialen, die aan den nieuwen St. Jans-Kathedraal voor New-York verwerkt worden trekken vooral de aandacht acht marmeren zuillen van 16.70 M. lengte bij 1.85 M. diameter, ieder 130 ton wegende. Er waren negentien dagen noodig, om elk van deze geweldige blokken van de losplaaats naar het terrein van den bouw te vervoeren. Dit schijnt ongelooflijk, wanneer men in aanmerking neemt de geperfectionneerde vervoermiddelen, waarover de Amerikanen beschikken en de snelheid waarmede zij overigens gewoon zijn te werken. Maar men moet weten, dat de leveranciers de kolommen beplakt hadden met reusachtige reclame-plakkaten en dus op deze echt Amerikaansche wijze gedurende achtmaal negentien dagen in de straten van New-York hebben geadverteerd.

Naar bericht wordt, zijn de kolommen thans opgesteld, zij vormen een halfrond achter het hoofdaltaar en zullen naar het schijnt een deel van den koepel te dragen krijgen. Dit is te meer belangrijk, zoo merkt de berichtgever leukweg op, omdat het tot de zeldzaamheden behoort, dat in een modern bouwwerk kolommen werkelijk iets dragen.

De opstelling ging natuurlijk niet zonder moeilijkheid. Een bok van 30 M. hoogte gevormd van saamverbonden stukken Oregon-pine van 0,60 M. diameter, diende voor het ophijschen. Een uitgebreid stelsel van kabels, takels en lieren hield dit gevaarte in evenwicht, terwijl een electrisch bewogen hoofdtakel voor net opheffen van den last werd gebezigd.

Door den bouwmeester waren deze kolommen als monolithen bedoeld, zij zijn echter allen op den draaibank gebroken, zoodat zij nu feitelijk toch geen monolithen zijn, maar uit stukken bestaan. Ten einde de kabels voor het ophijschen goed te kunnen bevestigen was het bovenëind van elk stuk over een halven meter lengte rondom vijf en twintig centimeter dikker gelaten, dan de afgewerkte schacht. De op die wijze verkregen hals heeft bij de bevestiging der kabels goede diensten bewezen en werd na de opstelling der stukken weggehakt.

Voor de opstelling van de eerste kolom is nagenoeg een maand tijds noodig geweest. Nu men moeilijkheden eenmaal kende kon de opstelling der andere veel vlugger geschieden.

De kosten voor deze acht kolommen alleen bedragen 387500 gulden.

Men begon ongeveer dertien jaren geleden met den bouw van deze kathedraal, de tijd van voltooiing kan nog met geen mogelijkheid vastgesteld worden.

De hoofdafmetingen van het gebouw zijn als volgt: de uitwendige lengte is 160 M., de breedte van den voorgevel 58 M., de totale breedte met inbegrip der transsepten 89 M., de hoogte van den centralen koepel 130 M., de hoogte van de vier zijtorens 49 M., de diameter van den centralen koepeltoren 36 M., de hoogte van het gewelf 70 M., en de totaal bebouwde oppervlakte 9260 M².

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Spaansche Regeering heeft bevolen, dat men ten spoedigste zal beginnen met het herstellen van het gedeelte van het vermaarde Alhambra, het oude Moorsche paleis, te Grenada, hetwelk dreigt in te storten.

In de St. Cecilia-basiliek te Trastevere heeft dezer dagen een verwoestende brand gewoed. De kerk is geheel ingevallen.

Het gebouw, oorspronkelijk een „woonhuis der heiligen", was door Urbanus I tot kerk gewijd, daarna door Parchalis I in de negende eeuw vernieuwd. In 1725 verbouwde kardinaal

Acquavivasie haar. Het inwendige bestond uit drie schepen met pijlers. Het hoogaltaar, een werk van den Florentijn Arnolfo di Cambio, was van 1284; daaronder bevond zich het liggende beeld van de heilige Cecilia van Stefano Maderna. Er waren vele andere kunstwerken in de basiliek.

BINNENLAND.

PRINCENHAGE. Donderdagavond 31 Augustus, had voor de eerste maal de straatverlichting met aerogeengas in deze gemeente plaats. Ook bij particulieren die met hunne perceelen zijn aangesloten, brandde het nieuwe licht.

De feestelijke opening die voorbereid was, kon wegens omstandigheden niet plaats hebben.

'S-GRAVENHAGE. Door de heeren W. G. A. van Beusekom, I. B. Blommers, dr. A. Bredius, dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, Jan van Essen, dr. C. Hofstede de Groot, Joz. Israëls, J. Jurriaan Kok, W. Maris, C. H. Peters, jhr. S. M. S. de Ranitz en F. J. van Rossum Duchattel is een beweging gaande gemaakt om aan den gemeenteraad een adres te richten, dat voor Residentiebewoners ter teekening ligt, waarin zij met verschuldigden eerbied te kennen geven dat zij met leedwezen en verwondering vernomen hebben het voorstel van B. en W. tot demping van een gedeelte van den Hofvijver, waarom zij met den meesten aandrang den Raad wenschen te verzoeken, dit voorstel niet aan te nemen en den Hofvijver te behouden in den toestand waarin deze zich op dit oogenblik bevindt.

Men weet, dat president Roosevelt een sterk voorstander is van de doorgraving der landengte van Panama en daarin gedwarsboomd wordt door de machtige spoorwegmaatschappijen in Amerika, die in 't Panamakanaal een geduchten concurrent zien voor het transcontinentale vervoer. Ook de trusten zijn tegen de doorgraving, omdat de levering van het materiaal door de hooge invoerrechten in Amerika niet aan de trusten, maar waarschijnlijk voor een groot gedeelte in het buitenland zal geplaatst worden. Daarom was het een zeer handige greep van Roosevelt om een commissie te benoemen, die over de doorgraving heeft te adviseeren en waarin aanvankelijk 9 Amerikanen, 2 Franschen, 1 Duitscher en 1 Engelschman werden benoemd. Het ontbreken nu van een Nederlandsch element in deze commissie bracht Prof. Kraus op het idee stappen te doen bij het Departement van buitenlandsche zaken en daar de heeren te doordringen van het gewicht, dat aan een vertegenwoordiging van Nederland in dat college verbonden zou zijn. Deze stap had het gewenschte succes. Onze gezant te Washington, de heer De Marees van Swinderen, wist den president van de Amerikaansche Republiek voor het opnemen van een Nederlander te winnen. Waar een quaestie als die van het Panama-kanaal moest worden uitgemaakt, nl. of het een open scheepvaartkanaal of een gesloten sluizen-kanaal zal worden, lag het voor de hand, dat in deze bijna zuiver waterbouwkundige aangelegenheid een Nederlandsche ingenieur met bijzondere kennis van zaken zou kunnen adviseeren. Professor Kraus zelf werd nu dadelijk door president Roosevelt in de commissie benoemd. Deze heeft nu evenwel zijn plaats ingeruimd aan den heer Welcker, hoofdingenieur van den waterstaat, die reeds meermalen in internationale commissies Nederland heeft vertegenwoordigd.

ARNHEM. In November jl. werd door de heeren Wisboom en Eland aan den raad voorgesteld, te besluiten dat voortaan alle bouwwerken der gemeente ontworpen en uitgevoerd zullen worden door den directeur der Gemeentewerken in overleg met de betrokken directeuren.

Na daarop het gevoelen van de betrokken commissies en van den directeur der Gemeentewerken te hebben gevraagd, stellen B. en W. nu voor, dat alle bouwwerken der gemeente zullen ontworpen, uitgevoerd en onderhouden worden door of onder toezicht van Openbare Werken, in overleg met de directeuren der betrokken takken van dienst.

Dit eigen beheer zal, verwacht men, van belangrijken invloed zijn ook op den particulieren loonstandaard.

HAARLEM. De boekerij verbonden aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, was gedurende de maand Augustus gesloten, van af 4 September zullen weder boek- en plaatwerken op aanvrage in bruikleen worden toegezonden.

De catalogus der boekerij is thans gereed en wordt in drie afzonderlijke deelen verkrijgbaar gesteld.

Het eerste deel bevat: Kunstgeschiedenis en Bouwkunst.

Het tweede deel, de theoretische vakken die in verband staan met de decoratieve kunsten, alsmede de decoratieve beeldhouwkunst en schilderkunst.

Het derde deel omvat de kunst toegepast op de verschillende ambachten. Op aanvrage bij den Directeur van het Museum den Heer E. A. von Saher wordt het reglement der boekerij aan belangstellenden kosteloos toegezonden.

ZUTPHEN. Aangaande de binnenrestauratie van het benedengedeelte van den toren der St.-Walburgskerk deelt de „Z. Ct." mee.

Het gewelf, waarop een voorstelling van het firmament geschilderd is, is geheel bijgewerkt en geeft nu zeer duidelijk zon, maan en sterren te zien; in het midden prijkt het beeld van den Christus.

Onder den toren tegen een der pilaren werd nog het beeld van een kruisridder te paard gevonden.

UTRECHT. Bij de herstelling van den toren der Ned. Hervormde Kerk te Soest is in het bijtorentje een groot aantal gepolychromeerde heiligenbeelden gevonden, hoogst vermoedelijk tijdens den Beeldenstorm daarin geborgen. Door gebrek aan luchttoevoer zijn ze echter bijna alle grootendeels tot stof vergaan.

Personalia.

— Op de voordracht voor gemeente-architect te Harderwijk, op eene jaarwedde van f 1400—f 1800, zijn door B. en W. dier gemeente geplaatst de heeren G. L. de Goederen, te Leiden; D. C. Tiemens, te 's-Gravenhage en W. Coepijn, te 's-Gravenhage. De heer De Goederen is inmiddels benoemd.

— Ingevolge een verzoek van de Europeesche Donaucommissie is, naar „de Ingenieur" verneemt, de hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat P. A. Jolles te Rotterdam door onze Regeering aangewezen om genoemde commissie te dienen van advies in zake de haven te Sulina.

De heer Jolles zal daartoe op 5 September naar Roemenië vertrekken.

— Blijkens een hier te lande ontvangen particulier telegram is de hoofdingenieur 2 kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië J. C. Heyning bevorderd tot hoofdingenieur 1e kl.

— De heer K. A. Visser, opzichter-schrijver bij het bouwtoezicht te Hilversum, is benoemd tot hoofdopzichter van de Zwijndrechtsche waard.

— De heer J. Grootenhuis, sedert September 1904 gemeentebouwmeester te Zierikzee, heeft ontslag gevraagd.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de burgeravondschool te Hilversum is benoemd de Heer J. P. Wormser, architect te Amsterdam.

— Tot leeraar in het teekenen bij de Rijksnormaallessen, te Nieuwenhoorn is benoemd de heer A. V. E. Pohl, leeraar aan de H. B. school te Brielle.

— De heer D. W. Meeles, leeraar in het handteekenen aan de Burgeravondschool en Theoretische Ambachtsschool te Deventer heeft als zoodanig eervol ontslag gevraagd.

— De Gemeenteraad van Alkmaar heeft benoemd tot derden opzichter bij de gemeentewerken, maar in het bijzonder belast met het toezicht op de naleving der bouw- en woningverordening (jaarwedde f 1000), den Heer J. Schulte Nordholt, hoofdopzichter-teekenaar te Groningen.

— Tot leeraren aan de burgeravondschool met voortgezetten cursus te Vlaardingen, zijn benoemd:
in werktuigbouw: de heer L. A. Kreber, in vakteekenen: de heer Th. van der Berg, beiden te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— 3 **Leeraren** aan de Winteravondvakteekenscholen van de Vereeniging „Mij v/d Werk. Stand" te Amsterdam, voor Vakteekenen Timmeren, salaris van f 400. Per cursus van 1 October tot half Maart, per week vijf avonden. Stukken aan den Directeur E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 17 September a. s. (1)

— **Bouwkundige** te Rotterdam voor de leiding van een Architectenbureau. Adres onder No. 25898 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

Vervolg Vacante Betrekkingen zie Bijlage.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 16 SEPTEMBER 1905. No. 37.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE SPOORWEGVERBINDINGEN OM AMSTERDAM.

In ons vorig nummer maakten wij melding van de verschijning van het rapport betreffende de spoorwegverbindingen om Amsterdam en deelden wij daaruit eenige cijfers mede, die er wel voornamelijk oorzaak van zullen zijn dat men nu van „groote plannen" spreekt. Inderdaad zijn de cijfers groot en geen wonder, want de ontworpen werken bepalen zich niet tot kleinigheden.

De commissie is zeker beducht geweest dat men haar zou verwijten, halve maatregelen te hebben voorgesteld. Zij heeft haar werk dan ook breed opgevat, dit valt niet te ontkennen en in haar ontwerpen de toekomstige spoorverbinding om Amsterdam, met de mogelijkheid waarvan zij alleen rekening had te houden, volledig opgenomen.

Dientengevolge is nu echter den Amsterdammers, die iets voor hun stad gevoelen, bij den aanblik van de algemeene kaart de schrik om het hart geslagen. Er wordt niets meer of minder voorgesteld dan om geheel de stad met ijzeren wallen te omgeven. Zoo althans zegt Gijsbrecht van Amstel in zijn Brieven uit de Hoofdstad in de Leeuwarder Courant. En werkelijk dien indruk maakt de kaart, wanneer men haar oppervlakkig beschouwt en de ijzeren gordel is drie- en vierdubbel op sommige plaatsen.

Blijkbaar toch kan alleen een oppervlakkige beschouwing aanleiding geven tot de ontboezeming van genoemden briefschrijver, die wij hier laten volgen, als een specimen van de wijze, waarop rapporten als het hierbedoelde door het publiek ontvangen worden.

„Ach, arme, wij hebben reeds zoo weinig licht. Als wij naar het Noorden, naar ons oude IJ, en Waterkant zien, waarvan Vondel Gijsbrecht van Amstel bij den ondergang van zijn stad reeds liet gewagen, zien wij zoo ver het oog reikt de gekleurde seinlichten van den ijzeren weg. En achter de Weesperzijde schiet een gelijke rij lichten naar de richting Nieuwerslnis. Tusschen Weesperzijde en de Rietlanden, grovelijk aangeduid ligt een bemoeilijkt stadsgedeelte, waar, ik beschreef het jaren geleden, steeds treinen zuchten, stoomen dampen, waar men een groot gedeelte van zijn leven doorbrengt met staan wachten voor spoorwegovergangen. Men wil nu de overkropte spoorwegterreinen ontlasten".

„Maar hoe? Men wil spoorweglijnen maken langs de nu nog vrijgebleven zijden van de stad, langs de kanten van Sloten en van Ouderkerk, de eenige wijken, waar wij kunnen gaan wandelen, rijden, fietsen".

„Het is een afschuwelijk ding, die schematische voorstelling van de ontworpen spoorwegverbindingen om Amsterdam. Vermoedelijk uiterst practisch, wel beredeneerd uit een handelsoogpunt, schitterend om

goede verbindingen te verkrijgen, maar voor den burger is het geheel als een halsband met ijzeren pennen voor een hond".

„Twee spoorwegen, een voor personen- en een voor goeder envervoer achter om den Amstelveenschen weg, achter om ons eenig Vondelpark, een samenstel van ijzeren banen nog vóór dat men aan onze vredige begraafplaats Zorgvliet komt, twee spoorwegbruggen over den Amstel, kan het erger?"

„Geen hoekje meer in de stad of de stoomfluit klinkt er, de zwarte kolendamp drijft er, de lucht van wagensmeer en olie verspreidt er zich! Maar, zal men zeggen, bij de groote steden van het buitenland heeft men dat ook. Ja zeker, bij steden met een veel grooter uitgestrektheid als Amsterdam heeft en die geen overland aan het IJ hebben zooals wij".

En toch vestigt een dergelijke ontboezeming van hoe weinig waarde overigens ook, de aandacht op eenige zwakke punten in het rapport.

Moge de uitdrukking „ijzeren gordel" ook veel van hare beteekenis verliezen, wanneer men bij een nauwkeurige beschouwing van de kaarten en profilen, ziet, dat er een groot aantal doorgangen in dien gordel is ontworpen en slechts een zeer klein aantal overwegen als die welke thans het vrije verkeer zoozeer belemmeren, het wil ons uit alle kaarten en teekeningen ook voorkomen, dat het gewone stadsverkeer door de commissie min of meer als bijzaak beschouwd is, het spoorwegverkeer als hoofdzaak. De quaestie van het verkeer in de stad is, bij het ontwerpen van spoorwegplannen niet op te lossen, alleen door het aanbrengen, of scheppen van de gelegenheid tot aanbrengen, van alle noodige doorgangen. De richting, die men aan de baan geeft, moet, meer dan hier het geval schijnt te zijn geweest, beschouwd worden in verband met de bestaande of later te maken hoofdverkeerswegen in de stad, vooral wanneer een ceintuurbaan wordt ontworpen. Thans doorsnijdt de geprojecteerde zuider-verbindingsbaan de voor stads-uitbreiding aangekochte gronden over de geheele lengte en wanneer men in Berlage's uitbreidingsplan de richting van die baan en het emplacement van het geprojecteerde Zuiderstation schetst dan wordt men gewaar, dat het spoorwegplan het uitbreidingsplan totaal onderste boven keert.

Midden in den parkaanleg zou het station komen te staan; in plaats van den schilderachtigen aanleg van de hoofdgracht, die Schinkel en Amstel verbindt, zou men een spoorwegdijk of viaduct krijgen en dat langs de hoofdader van de luxe-wijk.

Dat de aantrekkelijkheden van het uitbreidingsplan hierdoor grootendeels zullen vervallen behoeft geen betoog. Het zou door de roode lijnen der commissie totaal bedorven worden en men kan zich voorstellen, dat de zooeven aangehaalde briefschrijver uitroept:

„En de Staatscommissie voor de spoorwegterreinen, stoort zich aan niets, doet alsof zij op de maan zit en trekt langs de stad een spinneweb, dat je, vooral in deze warme dagen, naar lucht doet snakken".

„Het is waar, de andere plannen zijn gedurende de zitting der commissie ontworpen, maar is dit dan geen struisvogelpolitiek van de ergste soort. Zij zijn er wel, maar wij kijken er niet naar!

Heil Amsterdam!"

„Och, het is geen quastie, welke ons leven misschien meer aangaat. Voor er een Zuiderstation komt tusschen Amstelveenschen weg en Amsteldijk en het Weesperpoort-station is opgehoogd enz. enz., liggen de tijdgenooten van nu misschien reeds lang ter ruste op een der nu nog stille plekken rond de hoofdstad, maar de vraag prikkelt toch wat er van het oude Venetië aan Amstel en IJ moet worden".

„Een kantoor- en fabriekstad? De gegoede burgers gaan zeker heen, worden forensen en wat wordt er dan van de andere standen?"

Het kan zeer goed zijn, dat de schrijver gelijk heeft, wat betreft de plannen van de zuidelijke verbinding. De uitvoering daarvan wordt door de Commissie zelf naar de toekomst verschoven.

Andere deelen van het ontwerp komen daarvoor eerder in aanmerking en wel in de eerste plaats de verbeteringen aan en in de omgeving van het bestaande Centraal-Station.

Dat gedeelte is en blijft de leelijkste hoek van het geheele rondom de hoofdstad gelegde spoorwegnet. Nog steeds is de afsluiting van Amsterdam van het IJ in veler oog een kapitale fout geweest en zijn velen de meening toegedaan, dat om aan den IJkant tot betere toestanden te geraken, slechts een paardenmiddel kan worden toegepast, waarvoor de Commissie begrijpelijker wijze is teruggedeinsd. Wat zij thans voorstelt ten aanzien van verbeteringen aan de Noordzijde, kan men nu wel gemakkelijk als lapmiddelen qualificeeren, maar in den bestaanden toestand iets beters aan de hand te geven is niet zoo gemakkelijk. De hier voorgestelde uitbreidingen lijken werkelijk doeltreffend, al kunnen zij niet anders verkregen worden, dan door voortgaan op een, door velen nog steeds als verkeerd beschouwden weg. Men heeft hier eenmaal A gezegd en zal de B niet kunnen ontgaan. De afsluiting van het eenmaal voor Amsterdam levenbrengend element zal nog volkomener worden. Het Westerdok en het Oosterdok eenmaal de trots van de handelstad zullen beide voor een groot deel aangeplempt moeten worden, om het in de nabijheid van het Centraalstation noodig terrein voor de kolenparken en locomotiefloodsen te verkrijgen. Bovendien is een viaduct door het Oosterdok ontworpen ter betere verbinding van het Centraalstation met de lijnen aan de Oostzijde der stad.

De dokken zullen daardoor tot binnenhavens gereduceerd worden. Voor zeeschepen hebben zij reeds sinds lang hun beteekenis verloren.

De Nieuwe Rott. Courant stond in een beschouwing over de „groote plannen" bij dit punt stil en zei daarvan o. a.:

„De omleg van de oostelijke spoorbaan, langs een viaduct door het Oosterdok wordt als de beste oplossing aangegrepen, ook omdat door het dientengevolge vervallen van de spoorbrug over het Oosterdoksluis de belangen van Amsterdam's scheepvaart en bovendien der binnen dat dok gelegen inrichtingen van scheepsbouw, in de eerste plaats die van 's rijks Marinewerf, gebaat worden".

„De niet nadere toelichting der door de Staatscommissie bedoelde bezwaren, ook financieele, tegen een verbetering van den bestaanden toestand — dus zonder verlegging van de spoorbaan langs een viaduct in het Oosterdok — schijnt ons in het rapport een leemte toe en het beroep op de scheepvaartbelangen, welke door de verlegging van de spoorbaan en de verwijdering van de over de Oosterdoksluis liggende spoorwegbrug gebaat zouden worden, niet zeer overtuigend. Het is waar, dat ook de Transitocommissie, in haar in 1891 uitgebracht advies, een dergelijk voorstel deed, door het bestuur onzer Kamer van Koophandel zelfs begroet als: „een

zeer belangrijk gedeelte van het plan, daar door de verlegging van den spoorweg over een viaduct, het thans voor de zeescheepvaart moeilijk te bereiken Oosterdok van zijn belemmering bevrijd wordt". Maar in de behoefte aan laad- en los- en ligplaats voor de zeescheepvaart is sinds dien op uitnemende wijze — volgens plannen der Transitocommissie zelve — elders voorzien, terwijl de voornaamste handelsinrichting, het Entrepôt, dat slechts door het Oosterdok toegankelijk was, vervangen is door een nieuw Entrepôt, buiten dat dok. Voor de zeescheepvaart heeft het Oosterdok zijn beteekenis dus vrijwel verloren. Daarmede is de misslag, indertijd begaan door het leggen eener spoorbrug over den toegang tot dat dok wel niet ongedaan gemaakt, maar toch veronzijdigd. In het rapport der IJ-commissie — uit 1903 — die in verband met de exploitatie der op den noordelijken IJ-oever gelegen gemeentegronden, eveneens de handels- en scheepvaartbelangen had in het oog te vatten, werd dan ook aan dien in 1891 zoo wenschelijk geoordeelden aanleg van een viaduct in het Oosterdok zoo goed als geen aandacht geschonken, onder opmerking, dat „met het oog op de moeilijkheden, aan een verlegging van den spoorweg in een zóó bebouwd stadsgedeelte verbonden, de kans op verwezenlijking thans waarschijnlijk niet groot meer is". Waar derhalve de Staatscommissie, nu, twee jaar na dien, die verlegging weer in haar plannen opneemt, had de onmogelijkheid eener oplossing in de bestaande richting, en technisch en financieel, sprekender moeten zijn aangetoond. De voordeelen van een omlegging, op de beschreven wijze, van den spoorweg, voor onze scheepvaart, schijnen ons althans vrij illusoir, en ter verdediging van dit deel van het plan zal uitsluitend het spoorwegbelang op den voorgrond hebben te treden".

Ook hier dus de opmerking, dat de belangen van het spoorwegverkeer bij de commissie zwaarder hebben gewogen dan alle andere, hier de scheepvaartbelangen.

Maar wat vooral treft bij een beschouwing van dit gedeelte der plannen, is wel, dat niet in het minst rekening schijnt gehouden met het voor Amsterdam zoo belangrijk vraagstuk van de uitbreiding aan de overzijde van het IJ, een vraagstuk, dat welbeschouwd misschien gewichtiger is dan het uitbreidingsplan aan de zuidzijde, althans meer onmiddelijk verband houdt met de ontwikkeling van handel en nijverheid.

Van de zeer gewenschte overbrugging van het IJ, waaraan als eerste eisch een korte verbinding met het centrum der stad gesteld moet worden wordt in het rapport met geen woord gerept, evenals of dit denkbeeld nog nimmer ter sprake was gekomen.

Dat zich aan die overzijde eveneens industriëele en handelsinrichtingen zullen ontwikkelen is zeer waarschijnlijk te achten te meer daar de ligging aan het water voor dergelijke inrichtingen een voordeel van beteekenis is. Maar evenzeer een levensquaestie is aansluiting aan het spoorwegnet en een of meer spoorwegbruggen over het IJ zullen binnen niet zeer langen tijd evenzeer noodig zijn als een of meer bruggen voor gewoon verkeer. Is in den bestaanden toestand het antwoord op de vraag, hoe en waar een overbrugging tot stand te brengen is, alreeds zeer moeilijk, de voorgestelde uitbreidingen van het Centraal-Station verzwaren de moeilijkheid der oplossing in bedenkelijke mate, zoozeer zelfs dat het ons niet zou verwonderen, dat dit onderdeel der ontwerpen aanleiding gaf tot een ernstige beschouwing van andere zijde van de quaestie eener mogelijke opheffing of verplaatsing van het Centraal-Station, het reeds aangeroerde paardenmiddel, waarvoor de Commissie zooals wij reeds opmerkten is teruggedeinsd of beter gezegd, waarvan zij zich, zij vergeve ons de uitdrukking, met een Jantje van Leiden afmaakt.

Natuurlijk zonder bezwaar is daaraan niet te denken, maar wij hadden gaarne gezien, dat de commissie deze bezwaren eens gesteld en gewogen had tegenover de nu bestaande en de nieuwe, die hier onvermijdelijk uit een tot stand komen der uitbreidingen moeten voortvloeien.

Uit het Oude Perzië.

Behoort een bezoek aan de pyramiden van Egypte al tot de gewone uitstapjes van hen, die door het Suez-kanaal reizen, het behoort tot de zeldzaamheden, dat een Nederlander zich opmaakt tot een excursie naar de bouwvallen van het oude Perzië en mededeelingen als die, welke onlangs door een Nederlandsch ingenieur over het klimaat van het land van de Leeuw en de Zon werden gedaan, strekken nu niet juist tot opwekken van den lust, om den moeilijken tocht door de Perzische woestijn te ondernemen, die noodig is om die bouwvallen te bereiken.

Het is zeker een verblijdend verschijnsel, dat er toch nog Nederlanders zijn, die tegen de moeilijkheden niet opzien, getuige eene correspondentie in het „Nieuws van den Dag", waaraan wij het volgende ontleenen, dat niet onbelangrijk is voor hen, die zij het ook alleen uit afbeeldingen, de bouwvallen van Persepolis kennen.

Op een uur afstands van de Sassanidische rotsbeeldhouwwerken, aan den voet van een hooge rots, maar met het gezicht naar de vlakte, op een dag reizens van de stad Sjiraz, liggen de bouwvallen van het beroemde Persepolis. Vijf-en-twintig eeuwen oud. Men trekt daar tegenwoordig de schouders voor op: maar vijf-en-twintig eeuwen. Elders in Syrië, in Egypte heeft men de belangrijke overblijfselen gevonden eener veel hoogere oudheid: sporen van een welgeordende en verfijnde samenleving, die welhaast veertig, vijftig eeuwen ouder zijn dan Persepolis. En waarom dan roept deze naam onze verbeelding op met machtig geluid? Wijl aan haar de herinneringen verbonden zijn van mannen, die de geschiedenis van ons eigen werelddeel hebben geopend. Met Herodotus begint de geschreven geschiedenis, en door hem alleen zijn wij van der jeugd af vertrouwd met dien Cyrus, die Croesus overwon, en Klein-Azië onderwierp, met de Grieksch-Perzische oorlogen, waarvan het welgeschreven verhaal het model is geworden van alle latere oorlogsbeschrijving.

Inderdaad, Persepolis is een der namen, waarmee de geschreven geschiedenis begint.

Is Persepolis ooit een stad geweest, of was het slechts, maar grootscher toch, een dier paleizen van Perzische vorsten, zooals de sjahs ze nog heden bouwen? Het is niet bekend; zeker is, dat het geheel zijner bouwvallen, op een afstand of van een hoogte gezien, lang niet den indruk maakt van de bouwvallen in Italië, in Griekenland, in Egypte en Syrië. Door de inwoners, die tot zelfs de namen hunner grootsche geschiedenis van den vóór-Islamietischen tijd hebben vergeten, voorheen „de honderd kolommen" genoemd, — honderd kolommen, waarvan er nu nog slechts goed veertig op staan, — heden bekend als de „Troon van Sjamsjid", een denkbeeldigen held-koning, geeft Persepolis den algemeenen aanblik van een klein getal recht en slecht opstaande kolommen, als boomstammen op een groot vierkant, afgesneden rotsvlakte, waarheen men langs trappen van zóó lage treden op gaat, dat geen paard of ander lastdier aarzelt de hoogte te bestijgen. Dan ook ziet de reiziger, dat die hoog en alleenig opstekende kolommen niet het eenige is dat van de beroemde, door Alexander verwoeste paleizen over is. Daar is de groote poort, door Xerxes gebouwd, daar is zijne audiëntiezaal, daar is het kleine paleis van Darius, poort- en venster-openingen van zware gehouwen steen, zwart geworden door de eeuwen, maar versierd allen, zooals de muren van het groote platform, waarop deze bouwvallen zich verheffen, met de gebeeldhouwde geschiedenis der Perzische koningen. Dat zijn lange stoeten — bas-reliefs — van krijgs gevangenen en slaven, die den Koning hun onderwerping toonen, schatplichtigen, die hem hun cijns brengen, de oorlogen, de jachten, de regeeringsdaden der koningen. En dat gaat zoo op groote lengten voort; rijen bas-reliefstoeten boven elkaar die een blik gunnen op het leven van het oude volk dezer landen, toen Meden en Perzen vereenigd waren. En dan, op het groote platform, behalve die kolommen, wier reusachtige hoogte den reiziger aan hun voet, thans eerbied afdwingt, staan daar die gevleugelde reuzenstieren, met het baardige en gekroonde hoofd des konings tot kop, twee aan twee, en flankeeren de poorten en doorgangen, waardoor Darius zegevierend en Alexander wrekend is binnengekomen.

* * *

Een dagblad is, geloof ik, niet geschikt om de grootschheid dezer bouwvallen in het kleine te beschrijven: een vluchtigen algemeenen indruk, niets meer. Cornelis de Bruyn, twee eeuwen geleden, heeft hen steen voor steen beschreven en afgebeeld met een nauwkeurigheid, waarvoor de nakomeling slechts eerbied kan hebben. Ik moet het zeggen: indien ik de bouwvallen van Persepolis met eerbiedigen schroom heb betreden, ging een deel van mijn gevoel uit ter herinnering van dezen grooten vaderlandschen reiziger, die tevens een man van talent en wetenschap was. In zijn tijd was Holland nog machtig, beheerschte de Hollandsche handel geheel Perzië, en wijl ik wist, dat hij hier een spoor had nagelaten heb ik dat gezocht en gevonden: zijn naam met dien van A. Backer, „Onder-Coopman der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie", in het harde graniet gegrift, bij den hoef van een dier reuzenstieren in de Poort van Xerxes. Honderden namen staan daar gegriffeld, vele beroemde namen: uit den lateren tijd, dien van Stanley, den reiziger, die van Vambéry den Oriëntalist, Engelsche namen meest, en het jaartal overal er bij. Welnu de namen van C. DE BRUYN en A. BACKER zijn de oudste van allen, 1704. En wijl daar dan honderden vreemde namen gegrift stonden rondom deze twee vaderlandsche en er nergens meer een goed-Hollandsche naam te lezen was, schonk het mij eene voldoening die iedere Hollander begrijpen zal, dat zij de oudste waren van allen, en een weemoed, dien ieder zal meevoelen, dat zij alleen gebleven waren. Ik ben afkeerig van het ingriffen van mijn naam op de eerbiedwekkende overblijfselen van het verleden; nooit en nergens heb ik dat gedaan. Toen ik het te Persepolis wèl deed, en het heeft mij een arbeid in het zweet mijns aanschijns van een half uur gekost, zoo hard was het graniet, vlak onder De Bruyns naam met het jaartal 1905, was, ik heb het in mij zelve nagespeurd, de beweegreden achtenswaardig. Ik wilde een Hollandschen naam, die niet volkomen zonder klank is, meevoegen bij de vele vreemden om De Bruyns nagedachtenis te huldigen, om te toonen, dat ook Oud-Holland nog leeft en nog uitgaat naar verre gewesten.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Het genootschap Architectura et Amicitia heeft ter gelegenheid van zijn aanstaand gouden jubilee tot eereleden benoemd de heeren H. P. Berlage, architect, te Amsterdam en voorzitter van het genootschap; Jan Springer, architect te Amsterdam en oud-voorzitter van het genootschap en C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage. Tot buitengewone eere-leden zijn benoemd de heeren Mr. W. F. van Leeuwen, burgemeester van Amsterdam, prof. jhr. dr. J. Six, voorzitter van het Kon. Oudheidkundig genootschap en J. W. IJzerman, voorzitter van het Kon. Ned. Aardrijkskundig genootschap.

Architectura had Woensdagavond een vergadering belegd in Parkzicht, waar de heer Jos. Th. J. Cuypers een causerie hield naar aanleiding van een excursie naar Straatsburg. Hierna ontspon zich, evenals in een vorige vergadering, een discussie over de wijze, waarop de prijsvraag van het Vredespaleis is uitgeschreven. Waar Architectura een open prijsvraag zonder eenige bevoorrechting had gewenscht, gaf men thans uiting aan zijn ontstemming over de tweeslachtige wijze, waarop nu kon worden medegedongen. Aangenomen, vooral na het heden-avond in de bladen verschenen communiqué dat de ingezonden ontwerpen op gelijken voet zullen worden beoordeeld, zoo meende men, dat de honoreering der uitgenoodigde landgenooten en buitenlanders reeds bevoorrechting schept. Immers zijn de financieele bezwaren tot mededinging voor deze heeren opgeheven. Voorts werd sterk gewraakt het feit, dat de leden der voorcommissie Salm, Peters en Knuttel, die den plattegrond ontworpen en aan de opstelling van het programma medegewerkt hebben, niet van mededinging zijn uitgesloten. Ook het gemis aan officieele mededeelingen heeft den leden, die bij hapjes en beetjes het officieuse nieuws uit de couranten moesten putten, zeer onaangenaam getroffen. Het bestuur der Carnegie-stichting heeft op de vragen van „Architectura" of de namen der tot deelname aan de prijsvraag uitgenoodigden bekend zullen worden gemaakt, hoe groot de honoreering is der uitgenoodigden en of de leden der voorcommissie ook toegelaten zijn tot mededinging, gemeend zich wat de twee eerste vragen betreft van antwoord te moeten onthouden. Op de laatste vraag is geantwoord, dat de mededinging voor alle architecten open staat. Het resultaat der bespreking was, dat het bestuur van „Architectura" de bezwaren in een motie zal belichamen en deze in een volgende vergadering aan het oordeel der leden onderwerpen.

Op voorstel van 10 leden werd nog tot eere-lid benoemd de heer K. P. C. de Bazel.

Prijsvragen.

UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is de volgende prijsvraag uitgeschreven:

Er wordt gevraagd een grondig onderzoek, vergezeld van afbeeldingen, der Noord-Nederlandsche Zegels, van de oudste tijden tot het einde der 15e eeuw, met het oog op hunne beteekenis voor de Kunstgeschiedenis van die tijden, ook in verband met buitenlandsche kunst.

De verhandelingen, bestemd om naar den uitgeloofden ereprijs te dingen, moeten vóór 1 December 1907 in handen van den Secretaris des Genootschaps zijn.

Voor de op zich zelve voldoende en bij vergelijking best gekeurde beantwoording van deze prijsvraag wordt een prijs uitgeloofd, bestaande in een erediploma en driehonderd gulden.

Alle verhandelingen, welke naar dezen prijs dingen, moeten met eene andere hand geschreven zijn dan die des schrijvers en, in plaats van met den naam van dezen, met een spreuk onderteekend, onder bijvoeging van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk tot opschrift voerende, en waarin zoowel de naam des schrijvers als zijn adres eigenhandig door hem zijn opgegeven. Ook moeten de verhandelingen, — voor welke, naar goedvinden, van de Nederduitsche, Hoogduitsche, Engelsche, Fransche of Latijnsche taal mag worden gebruik gemaakt — toegezonden worden aan den Secretaris des Genootschaps, Dr. J. L. Hoorweg, te Utrecht.

Varia.

VOORHISTORISCHE MUURSCHILDERINGEN.

Dezen naam heeft men gedurende de laatste tien jaren toegepast op de schilderingen, die men in sommige holen van Zuid-Frankrijk gevonden heeft. Het beroemste van dien aard was tot nog toe het hol van La Mouthe in het departement der Dordogne, waar eene heele rij schilderingen op de wanden te zien is; zij stellen voornamelijk dieren voor. Deze schilderingen worden en door den aard der teekeningen en door den aard der diervormen aan een vóórhistorisch menschengeslacht toegeschreven. Bij deze vondsten hebben zich nog soortgelijke ontdekkingen in Spanje aangesloten. Eigenlijk heeft men deze muurschilderingen in Spanje al eerder ontdekt, al in 't jaar 1880 sprak de Spanjaard Santuola over de bijzondere teekeningen die hij in een hol der Sierra de Altaniera gezien had. Deze plaats ligt in de nabijheid van den Taag, ongeveer 100 K. M. ten zuiden van Toledo. Men schonk dit bericht indertijd echter geen bijzondere aandacht tot het door de verrassende ontdekkingen in Zuid-Frankrijk plotseling weer in herinnering gebracht werd. Twee Franschen hebben toen een nauwkeurige studie van de Spaansche grot ondernomen, waarvan nu een voorloopig bericht is openbaar gemaakt. Daarin erkennen zij den grooten ouderdom der teekeningen, die, den tijd van het ontstaan in aanmerking genomen, even hoog staan als die in Zuid-Frankrijk. Dat de holen van Altaniera bewoond geweest zijn, wordt duidelijk bewezen door talrijke overblijfsels, voornamelijk hoeveelheden vettige asch — met allerlei keukenafval, mosselschalen, afgeknaagde beenderen en ruw vervaardigde steenen werktuigen. Zeer waarschijnlijk heeft de mensch met den grotbeer om het bezit dezer woningen moeten strijden. De grot vormt een zaal van ongeveer 40 M. lengte en 10 M. breedte, waarvan de wanden met dierenbeelden bedekt zijn, deels en relief, deels geschilderd in zwart, rood of verschillende kleuren.

Bij vele teekeningen vraagt men zich af, of men hier den aanvang van een beeldenschrift voor zich heeft, zooals dit later in het hieroglypenschrift der Egyptenaren tot groote ontwikkeling gekomen is Het eigenaardige dezer dierenafbeeldingen is, dat zij, zoowel in de Spaansche als in de Zuid-Fransche grotten, diersoorten voorstellen, die aan het einde van den ijstijd door bijna geheel Europa verspreid waren, doch nu in de Middel-Europeesche landen niet meer worden aangetroffen. Daartoe behooren de wilde kat, het wilde paard, de oeros en andere. Men moet zich verbazen, hoe goed de mensch van den ijstijd reeds heeft kunnen teekenen.

De *Frankfurter Rundschau* heeft eenige afbeeldingen van schilderingen uit deze galerij opgenomen, die, vooral in de teekening van een hert, op een merkwaardige bedrevenheid wijzen. Onder de teekeningen waren er verscheidene, die den onderzoekers harde noten te kraken gaven; b. v. bij voorstellingen van menschen met dierenkoppen. Het zou volstrekt niet ondenkbaar zijn, dat de menschen zich reeds toen bij het dansen door het gebruik van maskers gedeeltelijk als dieren verkleed hebben; en deze gevolgtrekking ligt bij de beschouwing der teekeningen voor de hand. Van andere zijde is evenwel het vermoeden geopperd, dat men hier te doen heeft met afbeeldingen van in dien tijd werkelijk levende wezens en men heeft weer dadelijk de beroemde „missing link" van Darwin bij de hand; de ontbrekende schakel in den keten der ontwikkeling tusschen aap en mensch. Reeds heeft men de theorie van een Pithecanthropus europäus uitgesproken, die dan gelijk zou staan met den veelbesproken Pithecanthropus erectus op Java, hoewel men ook voor de laatste nog geen eenstemmige verklaring gevonden heeft.

Wanneer de oerbewoners getoond hebben dat zij reeds voortreffelijk naar de natuur konden teekenen, ligt daarin volstrekt niet opgesloten, dat men hun de geschiktheid en de neiging tot het scheppen van fantastische gestalten geheel ontzeggen moet.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Uit Parijs wordt het overlijden gemeld van den voortreffelijken kenner van Japansche kunst en antiquiteiten den heer S. Bing, die op 67-jarigen leeftijd van zijn zware taak is weggeroepen.

Begonnen als importeur van Chineesche en Japansche waar, heeft hij al spoedig zich een speciale kennis eigen gemaakt van die heerlijke kunst, waarmede ook een Philippe Burty, een Edmond de Goncourt, een Gonse, zich tezelfdertijd gingen bezighouden. Bing werd door deze verzamelaars en fijne kunstenaars hoog geschat. Zij zagen in hem volstrekt niet in de eerste plaats den koopman, maar den fijn beschaafden, fijn voelenden liefhebber van kunst.

In Nederland kent men ook zijn prachtige uitgaaf „Le Japon artistique" en de kenners hebben genoten van zijn goede inleidingen voor tentoonstellingen van Japansche Kunst in de „Ecole des Beaux Arts", in zijn eigen galerijen en die voor de groote veilingen van de verzamelingen De Goncourt, Gillot en Hayashi. Voor de laatste gaf Bing een werk, rijk geïllustreerd en van zeer hoog te waardeeren aanteekeningen voorzien. Deze catalogus is een nog altijd duur betaald handboek geworden.

De berichten over het vernielen der basiliek van Santa Cecilia te Rome, blijken overdreven geweest. De brand brak uit in het aangrenzende nonnenklooster, vier cellen zijn uitgebrand en het dak van het klooster is ingevallen. Maar daarna zijn de vlammen geblusecht.

Een nieuw werk van Walter Crane, door hemzelf geïllustreerd, zal in het begin van October te Londen, onder den titel „Ideals in art", verschijnen.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Van welingelichte zijde vernemt de N. R. Courant dat het bestuur der Carnegiestichting niet zal overgaan tot publiceering der namen van dê binnenlandsche en buitenlandsche architecten welke door dat bestuur speciaal zijn uitgenoodigd, om deel te nemen aan de prijsvraag voor het Vredespaleis, omdat het bestuur de jury in hare beslissing volkomen wil vrijlaten en in geen enkel opzicht daarop wil infueneeren. Daarom acht het bestuur het noodzakelijk, waar de mededinging voor ieder is opengesteld, ter wille eener volkomen onpartijdige beslissing dat de leden der jury niet weten, welke architecten door het bestuur zijn aangezocht, hun ontwerpen aan het oordeel dier jury te onderwerpen.

Voorts wordt verzekerd, dat de ontwerpers, ofschoon gebonden aan het programma der prijsvraag, vrij blijven, waar het details van inrichting betreft waaromtrent het programma geen bepaalde voorschriften bevat, als: liften, meubeleering van bepaalde kamers, gas-, waterleiding, electrische verlichting, enz.

Naar men vernoemt zijn reeds tal van aanvragen om programma's ingekomen van buitenlandsche architecten, soms meer dan honderd op één dag.

Verschillende architecten zijn ook opzettelijk uit het buitenland (o. a uit Amerika en Hongarije) overgekomen om het terrein te bezichtigen waar het Paleis moet verrijzen.

Het laatste zal wel waar wezen, maar dat de jury niet weten zou welke architecten uitgenoodigd zijn geloove wie het wil.

O. i. een slechten dienst met de ver-prijding van dergelijke berichtjes, die de houding van dit bestuur in een hoe langer hoe vreemder daglicht stellen. Waarom worden zij niet officieel tegen gesproken?

De „Staats-Courant" no. 178 bevat de akte van oprichting van de naamlooze vennootschap „Fabriek van Brouwer's aardewerk", te Zoeterwoude.

Duur 25 jaren, kapitaal f 50.000, verdeeld in aandeelen van f 1000, die splitsbaar zijn in onderaandeelen van f 500.

Het geplaatste bedrag bedraagt f 20.500; het overige moet geplaatst zijn vóór 1 Januari 1915. De geplaatste aandeelenw orden onmiddellijk volgestort. Directeuren zijn de heeren W. C. Brouwer en J. Brouwer.

Schagen. De toren van de Hervormde kerk, eigendom van de gemeente Zuidscharwoude (N.-H.), is thans geheel afgebroken. Met het inheien van de palen voor de fundeering van den nieuwen toren is een begin gemaakt.

Deze nieuwe toren zal 30 meter hoog worden; in verband met de evenredigheid tusschen toren en kerkgebouw kan de toren niet hooger worden genomen.

Met December a.s. moet het werk voltooid zijn.

Amsterdam. De Nieuwe Amsterdamsche Bouwverordening, welke den 1 September j.l. in werking trad, is in zakformaat, voorzien van inhoudsopgave en register, verkrijgbaar ter Stadsdrukkerij voor den prijs van f 0.50.

De bureaux van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht zijn thans gevestigd in het nieuwe gedeelte van het Stadhuis.

„De Courant" deelt mee, dat een der kolommen van den koepel van het paleis op den Dam te Amsterdam aan de voorzijde, boven het frontespice, van boven tot beneden gescheurd is.

Ook eenige andere kolommen van den koepel vertoonen scheuren.

De afdeeling „Amsterdam" van den Bond van Technici hield Donderd. 7 dezer eene buitengewone ledenbijeenkomst in Hotel Monopole, Heiligeweg, alhier. De vergadering die druk bezocht werd, was uitgeschreven met het doel om de leden van den Bond tot meerdere aaneensluiting aan te sporen. Over 't geheel genomen kan die bijeenkomst als geslaagd worden beschouwd, want er heerschte eene opgewekte stemming en verscheidene Bondsleden traden tot de afdeeling toe.

Bij den gemeenteraad van Laren (Gooiland) is van Baron Van Ittersum, electro-technisch ingenieur te Amsterdam, een verzoek ingekomen om concessie voor het aanleggen van eene electrische leiding voor licht en drijfkracht. Het vóór en tegen wordt overwogen.

Leiden. De gemeenteraad van Lisse heeft een groot terrein aangekocht voor een te stichten gasfabriek.

Haarlem. De Directeur van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem, de Heer E. A. von Saher, herdacht verleden week den dag dat hij 25 jaar geleden als Conservator van genoemd Museum benoemd werd, en hem de organisatie en de leiding der aan het Museum verbonden School werd opgedragen.

De Jubilaris ontving uit vele plaatsen van ons land talrijke blijken van sympathie en waardeering, wel een bewijs dat men zijnen 25 jarigen werkkring ten onzent op prijs weet te stellen, waarin hij met zeer beperkte middelen, door ijver en toewijding eene inrichting tot stand heeft gebracht, die thans in grooten bloei verkeert, en tevens bevordering van het Nederlandsche Kunst-ambacht aanzienlijke diensten bewijst.

In het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid, te Haarlem zijn thans tentoongesteld een twaalftal teekeningen van Toorop, die betrekking hebben op den werkkring in de Stearine Kaarsenfabriek „Gouda" en aan den Directeur aldaar Dr. H. IJssel de Schepper bij zijn 25-jarig Jubileum werden aangeboden.

De tentoonstelling, in verband met de kunst bij de opvoeding van het kind, blijft tot 1 October geopend.

Hilversum. De raad dezer gemeente heeft f 900 toegestaan ter bezoldering van een tijdelijk opzichter-schrijver bij het bouwtoezicht.

Groningen. Het plan voor de stoomtramlijn Groningen-Drachten is thans gereed. De totaal-kosten zijn geraamd op f 1.075.000.

De lijn zal loopen door de gemeenten Grootegast, Marum, Leek, Hoogkerk en Groningen.

Vertrouwd wordt dat Friesland f 20.000 zal bijdragen en Drente f 44.000.

Dordrecht. „Als een bijzonderheid" wordt gemeld, dat er onder de sollicitanten voor gemeente-architect te Papendrecht, op een salaris van f 100 's jaars, een gegadigde was met het diploma als civiel-ingenieur.

Personalia.

— Tot opzichter der gemeentewerken van Ambt-Hardenberg is benoemd de heer W. Nieman, te Sneek.

— De heer S. Bevtsma, architect te Emmen, is benoemd tot opzichter te Valparaiso in Chili.

— Benoemd is tot adjunct-ingenieur 2e kl. bij de S.S., de aspirant adjunct-ingenieur G. C. M. Smits.

— Te Oosterbeek overleed den 5den September in den ouderdom van 80 jaar de heer H. Linse c. i., oud-directeur der gemeentewerken te Dordrecht.

— Tot leeraren aan den teekencursus te Aalten zijn benoemd de heeren von Pagee te Varsseveld en G. J. Meinen, te Linteloo. Evenals te Varsseveld zal de Heer J. J. Post, architect te Winterswijk, te Aalten een teekencursus voor ambachtslieden openen.

— Tot leeraar aan de gemeentelijke teekenschool te Bussum is benoemd de Heer Melis, aldaar.

— Aan de Technische Hoogeschool te Berlijn is het examen voor het diploma ingenieur afgelegd door den heer E. Waller te Amsterdam.

— De heer G. L. de Goederen, gemeente-opzichter te Leiden, heeft voor zijn benoeming tot gemeente-architect te Harderwijk bedankt.

— Voor den tijd van een jaar is aan den heer J. A. Grutterink, mijningenieur, opgedragen onderwijs te geven aan de mijnbouwkundige afdeeling van de Technische Hoogeschool te Delft.

— Te Appingedam zijn tot onderwijzers aan de ambachtsschool benoemd de heeren H. G. Kruse, te Groningen, voor het timmeren, en H. Steenborg, te Ommelanderwijk, voor het smeden.

— Tot tijdelijk leeraar aan de Burgeravondschool te Alkmaar zijn voor den cursus 1905/1906 benoemd voor het geven van onderwijs in: lijn- en vakteekenen de Heer P. Nooteboom, wiskunde en Ned. taal de heeren F. Jaukes en K. Boot; vakteekenen de heeren P. H. Brunsmann, H. Bokhorst, H. van den Hof, M. Vasländer en M. Koopman; handteekenen de Heer A. A. de Groot; en werktuigk. teekenen en stoomwerktuigkunde de Heer A. J. Caspers.

— Tot leeraar aan de Stedelijke Teekenschool te Edam is benoemd de Heer T. van Dijk, te Purmerend.

— Tot architect van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland is benoemd de Heer van Niftrik, te Zaandam.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Gasfabriek te Sappemeer. Jaarwedde f 800,—, met vrije woning, vuur en licht. Stukken inzenden vóór den 27 Sept. a.s. bij B. en W. (1)

— Aankomende Electrische Teekenaars te Rotterdam. Uitvoerige schriftelijke sollicitaties, letters M Z D, Algem. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Leeraar Bouwkunde voor eerstv. examen van bouwk. Opzichter. Br. met cond. onder No. 27042, Bur. v. d. N. R. C. (1)

— Een Leeraar voor bouwkundig teekenen. Salaris f 450.—

Een Leeraar voor handteekenen. Salaris f 400, aan de Nuts Teekenschool Baarn. Cursus October tot April. Brieven aan den Nuts-Secretaris den heer F. Pluim te Baarn. (1)

— Bouwkundig Opzichter op een Fabriek, P. G. Vaste betrekking. Brieven lett. D E, Advert.-Bureau D. Y. Alta, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar op een bureau. Briev. onder No. 2430, aan het bureau van de Haagsche Courant te 's Gravenhage. (1)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk. Brieven onder No. 27446 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Agent voor den verkoop van Cement-Metselsteenen. Br. Fr. No. 592 aan Stenfert Kroese & van der Zande, Boekhs. te Arnhem. (1)

— Opzichter-Schrijver bij het Bouwtoezicht te Hilversum, aanvangsjaarwedde f 700 met jaarlijksche verhooging van f 100 tot een maximum van f 1000. Adres op zegel voor 18 Sept. bij den Burgemeester. (1)

— Leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Delft. Jaarwedde per wekelijksch lesuur f 90.—. Aantal uren 12. Sollicitatiën in te zenden ter Secretarie der gemeente vóór 20 dezer. (1)

— Twee opzichters bij de Singkep Timmaatschappij bij de mijnen in Indië. Leeftijd 20—25 jaar, zich persoonlijk te vervoegen Noordeinde 33, 's-Gravenhage, tusschen 10 en 12 uur. (1).

— Leeraar voor het handteekenen bekend met de grafische vakken (photo-, litho-, zinco- typografen) aan de Vakteekenschool Patrimonium, 95 Nieuwe Heerengracht te Amsterdam. Brieven bij den directeur H. J. van Ooyen, P. C. Hooftstraat 113. (1)

— Leeraar in Vakhandteekenen aan de Gemeente-Teekenschool te Purmerend. Jaarwedde f 400. Adres vóór 20 September e.k. aan den Burgemeester. (1)

— 3 Leeraren aan de Winteravondvakteekenscholen van de Vereeniging „Mij vd Werk. Staad" te Amsterdam, voor Vakteekenen Timmeren, salaris van f 400. Per cursus van 1 October tot half Maart, per week vijf avonden. Stukken aan den Directeur E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 17 September a. s. (2)

— Bouwkundige te Rotterdam voor de leiding van een Architectenbureau. Adres onder No. 25808 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

— Eenige geroutineerde Constructeurs van machinerie voor suikerbereiding. Zich uitsluitend schriftelijk aan te melden bij Gebrs. Stork & Co., te Hengelo. (2)

— Gemeentebouwmeester te Zierikzee. (Zie Adv. in no. 36. (2)

— Architect der Gemeente Beverwijk. (Zie Adv. in No. 35). (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	18—46 j.,	ƒ 45	ƒ 125 's maands.
2	Bouwk. Opz.-Uitv.,			100 's maands.
2	Bouwk. Teekenaar.		ƒ 55	ƒ 100 's maands.
3	Waterb. Opz.	26—30 j.,	ƒ 70	ƒ 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—27 j.,	ƒ 40	ƒ 100 's maands.
1	Electrotechniker.			ƒ 125 's maands.
1	Machinist.			ƒ 90 's maands.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 41 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurstrangers, kampioen Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 September.

Amsterdam, ten 1.30 ure, de H. IJ. Spoorw. Mij. in het Centraal personenstation: het dempen en verleggen van een gedeelte van de Oostsingelgracht en van een gedeelte straatweg daarlangs, ten dienste van het Stationsemplacement Haarlem. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratie-gebouw der Maatschappij te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, ten 12 ure, het gem.best.: het bouwen van een ijzeren loods op de IJkade; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij, met twee teekeningen. Inlichtingen bij den Ingenieur, Hoofd der afdeeling Havenwerken, in het gebouw op den kop der Handelskade, van 10—12 ure, de week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure, het gem.best.: het bouwen van eene openbare lag. school 4e klasse aan de Morcelsestr, De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij, (met twee teekeningen). Inlichtingen bij den Architect 1e klasse van Publieke Werken ten Stadhuize, Kamer No. 105, van 2 tot 4 uur, de laatste drie werkdagen vóór de aanbesteding.

Beetsterzwaag, ten 11 ure, het gem.-best. van Opsterland: het maken van een ijzeren ophaalbrug boven de sluis te Gorredijk; bestek en voorw. ter inzage ten gemeentehuize.

Buggenum, ten 5 ure, het gem.best.: het bouwen eener zusterwoning met bew.-school; bestek en teekeningen verkrijgbaar ter secr.; aanw. in loco op den dag der best. ten 3 ure; inl. bij den arch. C. Franssen te Roermond.

Donkerbroek, ten 4 ure, het bestuur der Vereeniging School met den Bijbel ten huize van den heer A. de Boer: het bouwen van een school met 2 lokalen en onderwijzerswoning; bestek en teekening ter inz. bij den logementh. A. Koopmans; inl. verstrekt O. Offringa te Haulerwijk.

Meppel, ten 8 ure, de arch. G. Otten Jz. in het hotel Stads-herberg: het bouwen van eene woldrogerij voor de firma Hartog van Esso; bestek en teekening ter inzage in gen. café en verkrijgbaar bij den arch.; aanw. gehouden.

Vries, het gemeentebest.: het bouwen eener onderwijzerswoning te Tynaarlo; aanw. gehouden; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.; inl. bij den arch. Hajema te Vries van 12—4 uur.

Weert, ten 5 ure, de arch. Ant. Gerits ten herberge van Andries Leenders in de Langstraat; het bouwen van een heerenhuis; bestek en teekening ter inzage bij den besteder.

DINSDAG 19 September.

Arnhem, ten 11 ure, de genie in het Hotel Sluis, bestek no. 211; het maken van bergplaatsen voor snelvuurmaterieel te Arnhem, raming f 3300; bestek en proces-verbaal ter lezing in het Hotel Sluis, en te bekomen bij den opzichter van fortificatiën te Arnhem (Bovenbeekstraat 31), inlichtingen door den besteder op het bureel.

Groningen, ten 12 ure, het Prov. best. in het provinciehuis: het maken en stellen van den ijzeren bovenbouw van eene draaibrug over het Reitdiep, te Roodehaan, begr. f 17100. Het bestek met 1 teekening, behalve in de Provinciehuizen in Groningen en Friesland, ter lezing in de bekende gemeentehuizen en ter Provinciale Griffie. Informatiën bij den Hoofdingenieur van Provincialen Waterstaat te Groningen, aanwijzing gehouden.

's Hertogenbosch, ten 11 ure, het college van reg. over de Godshuizen: het uitbreiden van het hoofd- of administratiegebouw en de gebouwen aan de vrouwenafdeeling, aan het gesticht Reinier van Arkel. Bestek en teekeningen te verkrijgen bij den Administrateur der Godshuizen; aanwijzing gehouden; inlichtingen geeft de Bouwkundige der Godshuizen Th. J. Klompers.

Mijdrecht, ten 11.30 uur, Dijkgraaf en Hoogheemraden van het Groot-Waterschap De Ronde Veenen in het raadhuis: het amoveeren van de houten en in steen brengen van de binnen en buitenkrimp en bijkomende werken aan den Proostdeyerschepradmolen; bestek en teekening verkrijgbaar bij den Secretaris-Penningmeester te Mijdrecht en bij den Algem. Opzichter te Wilnis. Aanwijzing gehouden.

WOENSDAG 20 September.

's Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N., aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de Maas, tusschen de kilometerraaien CXCVII en CC, onder Appeltern en Megen, raming f 41000; het bestek, no. 189, na 6 Sept. 1905 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat, Den Haag, Fluweelen Burgwal no. 16b., en bij den ingenieur te 's-Hertogenbosch, Jan Heinstraat, alsmede bij den adjunct-opzichter F. J. Dootjes te Ravenstein; het proces-verbaal ter teekening bij gen. ingenieur.

's Gravenhage, de arch. J. van den Ban te Haarlem in het café Het Gouden Hoofd: het bouwen van een schoolgebouw met acht lokalen, gymnastieklokalen en conciergewoning te 's-Gravenhage; Bestek en teekeningen ter inzage in bovengenoemd Café en te verkrijgen ten Kantore van den architect.

Groningen, ten 8 ure n.m., de architect IJ. v. d. Veen in het Militair Tehuis: het afbreken van een gebouw, staande achter het perceel no. 58, in de Oude Boteringestraat, en het wederopbouwen van kantoren; het bestek met eene teekening te verkrijgen bij den architect en ter inzage ten huize van aanbesteding. Aanwijzing gehouden.

Lutten, ten 4 ure, de arch. E. Warringa en Zn. namens het bestuur der Geref. kerk: *a.* het herstellen van den toren; *b.* het bouwen van een galerij; *c.* het schilderwerk; voorwaarden ter inzage in de Consistoriekamer, waar tevens de bilj. moeten worden ingez.; aanw. in loco op den dag der besteding van 11—12 en van 2—3 ure.

De Wilp, ten 4 ure, de heer T. Glastra te Marum in café Friso, perc. I: het doen van belangrijke herstellingen aan de pastorie, kerk en toren der Ned. Herv. gem. te Wilp; perc. II. de daaraan verbonden verfwerken; bestekken verkrijgbaar bij den besteder, die tevens inl. verstrekt; aanw. 19 Sept. voor de bouwwerken ten 1 en voor de verfwerken ten 2 ure.

Maastricht, ten 12 ure, het gemeentebest.: de levering van 1250 eivormige cementsteenen rioolbuizen, lang 1 M., in het werk gemeten en binnenwerks hoog 0.525 M. en breed 0.35 M.; bestekken verkrijgbaar ten raadhuize, alwaar inl. te bekomen zijn.

Maastricht, ten 12 ure, het gemeentebest.: het slechten van vestingwerken en het maken van wegen en riolen tusschen den Tongerschen en Brusselschen straatweg met bijkomende werken, in 2 loten; bestek en teekeningen verkrijgbaar ten raadh.

DONDERDAG 21 September.

's Gravenhage, 2 ure, het gem.bestuur: het afbreken van de bestaande draaibrug (onder en bovenbouw) over de Zuid-Singelgracht het te dier plaatse bouwen van een basculebrug en het maken van een tijdelijke brug voor voetgangers; aanwijzing: 18 September te elf uren aan de Gemeentewerf alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

Rotterdam, door de arch. H. A. Schram: het bouwen van een woonhuis aan den Heemraadssingel. Bestek en teekening bij Corns. Immig en Zoon, Nieuwehaven 5.

Werkendam, ten 1 ure, de architect J. H. B. Veenenbos te Sliedrecht in het koffiehuis van de wed. Vink: het maken van een heuvel in den polder de Hardenbrock alsmede het maken en verharden van een rijweg langs de polderkade. Bestekken verkrijgbaar bij den architect; Aanwijzing den 19 September om 11 uur.

ZATERDAG 23 September.

Utrecht, ten 2 uur, het gem.best.: het leggen van sporen, wissels en kruisingen, enz. voor de electr. gemeentetram. Zie Adv. in dit no.

MAANDAG 25 September.

's Gravenhage, ten 11.30 uur, het Min. van W. H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het bouwen van een dienstgebouw bij de tramweghaven bij Middelharnis, begrooting f 9000; het bestek no. 193, ter lezing aan het min. voorn., aan de localen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofding.-directeur te 's-Gravenhage, Groothertoginnelaan no. 119 en den ingenieur de Groot te Brielle; de nota op 18 Sept. ter inzage bij gen. ingenieur.

DINSDAG 26 September.

Rotterdam, ten 1 ure, door het Gem. Best. ten Raadhuize: het bouwen van eene school aan den Oord (Nesserdijk). Bestek en teekening te kennisneming op de Centrale Secretarie en in het Stads

Vervolg Aankondiging van Aanbest. Zie bijlage.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1)

40STE JAARGANG. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1905. No. 38.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE ZUIDERPORTALEN VAN DE ST. STEPHENSKERK TE NIJMEGEN.

In de onlangs in ons blad gegeven beschrijving van eenige middeleeuwsche gebouwen te Luik werd vermeld, dat sommige kerken van die stad, in afwijking van het systeem der Fransche gothiek geen hoofdingangen in den westgevel bezitten.

Ook aan verscheidene onzer Noord-Nederlandsche kerken is dit op te merken, wij behoeven de voorbeelden niet ver te zoeken en kunnen ons, om enkele zeer bekende te noemen, bepalen tot de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch, en de St. Walburgskerk te Zutfen, iedereen kan deze voorbeelden uit eigen aanschouwen met meerdere aanvullen.

Waar het geval zich voordoet zijn dan aan de Noord- of Zuidgevels in den regel portalen aanwezig, door rijke bewerking als hoofdingangen gekarakteriseerd.

Ook waar wel een hoofdingang onder den aan onze kerken bijna altijd eenigen toren of zoo die ontbreekt, aan den Westgevel aanwezig is komen zijportalen van minstens gelijke waarde voor soms aan de transsepten, soms ook, zooals aan de St. Janskerk te Gouda, tusschen transsept en toren, in de zijschepen van den hoofdbeuk uitkomende.

De St. Stephenskerk te Nijmegen vertoont overblijfsels van twee portalen aan de Zuidzijde. Of de ingang onder den toren, althans in den gothischen tijd hoofdingang geweest is is thans moeilijk meer na te gaan. De ligging van het gebouw is zoo dat de Zuidelijke gevel voor de meeste kerkbezoekers het gemakkelijkst toegankelijk was, en men er nooit over gedacht zal hebben, om aan de Noordzijde een hoofdingang te maken.

Van de genoemde Zuiderportalen is de ingang aan het transsept, de best bewaarde, tenminste wat de hoofdvormen betreft.

De kundige gemeente-archivaris van Nijmegen H. D. J. van Schevichaven zegt in zijn belangrijk boek over de St. Stephenskerk van deze ingangen o. a. het volgende.

Voor den zuiderarm van het dwarshuis staat, zooals bij de meeste oude kerken, een voorportaal. Aangezien van Berchen bij zijn beschrijving van de wording der kerk, geen melding maakt van dit bouwwerk, mag men aannemen, dat het verrees na de voltooiing van zijn kroniek, die omstreeks 1465/70 gesteld kan worden. Naar dat tijdperk verwijst ook het uit dubbel-gezwenkte bogen gevormde dak-profiel, dat eigenaardig is aan de tweede helft der vijftiende eeuw. Dit portaal is thans niet veel meer dan een ruïne, tengevolge der verwoestingen, die het ondergaan heeft door atmospherische invloeden, niet minder dan door vernielzuchtige baldadigheid. Het is gedekt met een smaakvol stargewelf en was eenmaal versierd met niet minder dan negentien

grootere en kleinere beelden (waarvan er nog één verminkt overblijft), met consoles en met hogels bekleede tabernakels van weelderige Gothiek. Alleen het boogvlak boven de deur vertoont de in onze kerk zoo opvallende schraalheid en magerheid van versiering. De bouw van dit kerkportaal is ongewoon

Alleen te Rothenburg-ob-der-Tauber, in Beijeren, vindt men er een, dat groote overeenkomst met het onze vertoont. Het Beijersche is echter plomper en eenvoudiger. Oudtijds werd onder dit portaal, „onder den hal van de groote kerekdeur", evenzeer begraven als in de kerk.

In een schepenprotocol van 1416 wordt een der kerkdeuren „die Reede doer" genoemd.

Hiermede wordt waarschijnlijk niet bedoeld de bovenbeschreven ingang in den transseptgevel, maar de meer westwaarts daar naast gelegen ingang blijkens de nog zichtbare overblijfsels van ouderen datum.

Deze deur, meent Scheviehaven, schijnt eenmaal de hoofdingang geweest te zijn, met een weelderig gewaad bekleed en een voorportaal bezeten te hebben. De overblijfselen daarvan vertoonen zich nog in den verwoesten toestand, waarin zij gelaten werden, toen het verbouwen van het transsept, (2de helft der veertiende eeuw) de verwijdering van dit portaal noodzakelijk maakte.

De deuropening is bij de geboorte van den boog door een weinig gebogen dorpel afgesloten. Daarboven rijst een sterke puntboog; het tympanum was denkelijk eenmaal met een basrelief versierd. De boog was met beelden getooid, twee bijna levensgroote aan zijn geboorte, twee kleinere vergezelden hem aan beide zijden en een vijfde stond op een console op den apex. Als overblijfselen van het voorportaal ziet men nog, rechts en links twee blinde vensters met vlechtwerk, benevens fragmenten van bogen en ander werk in gehouwen steen, niet genoeg evenwel om een juist denkbeeld te kunnen geven, hoe het eenmaal was in zijn geheel. De schrijver meent hier te doen te hebben met de overblijfselen van een zoogenaamd paradijs zooals reeds in de 12de eeuw bestond aan de abdijkerk van Egmond en ook aan de St. Catharinakerk te Utrecht.

Die voorportalen, die bij tal van kerken bestonden, werden als gerichtszalen gebruikt, waar kwesties tusschen de geestelijkheid en leeken beslist werden. De deur die vandaar in de kerk voerde was steeds rood geverfd, want rood was bij de Germanen de kleur van den bloedban en later van het gericht. In het paradijs moesten die gemeenteleden zich ophouden, wien om een of ander vergrijp de toegang tot de kerk ontzegd was. Ook zekere plechtigheden hadden daar plaats bij het huwelijk; zoo werd in het naburige Kleef het zuidportaal „die Brûdthalle" genoemd en bezat de de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch een „troudoor".

„Husbondes at the chirche door had she five", zegt Chaucer van „the Wife of Bath" aan het einde der veertiende eeuw.

Of het bewaard gebleven portaal ook als bruidsdeur, voor inzegeningen van huwelijken dienst heeft gedaan is niet bekend, maar het is meer dan een gewoon ingangsportaal.

Ook aan de Fransche kerken o. a. aan de Notre-Dame te Parijs komt de „porte rouge" voor en ieder bouwmeester kent de beroemde „Brautthür van de St. Sebalduskerk te Neurenberg.

Ingezonden stukken.

Mijnheer de Redacteur!

Nu de architecten hun prestige, en de diplomaten de eer van de natie te grabbelen gooien, schijnt de tijd gekomen, dat ook „Geen bouwkundigen" in de bouwkundige bladen een woordje mogen meepraten over het Vredespaleis. Ik neem daarom de vrijheid U een klein plaatsje te verzoeken in Uwen „Opmerker" voor een paar opmerkingen, naar aanleiding van een stukje in het „Bouwkundig Weekblad" dat ik, ofschoon leek in het vak, vrij geregeld onder de oogen krijg.

Dat stukje draagt het opschrift: „Een Vredeburcht" en de heer „Geen bouwkundige" geeft daarin te kennen, dat men geen paleis maar een burcht moet stichten en wel in de volgende bewoordingen:

„Reeds uitwendig moet het (gebouw) wekken de gedachte aan vastheid, duurzaamheid, vertrouwen. Dat kan een „Burcht".

„Een Burcht zooals vroeger eeuwen ze ook in ons laag, week, drassig polderland deden verrijzen, als middelpunten, waaromheen zich verzamelden, die behoefte hadden aan hulp, aan recht tegen ongebonden machten".

„Zij rezen op uit het lage land, stevig gefundeerd omringd door breede grachten, door statige parken; zij rezen op massief, hoofdgebouw en toren, de laatste vooral zijn tinne ten hemel beurend, dragend de banier van den heer, verzekerend vrede en gastvrijheid, bescherming en hulp aan wie daarbinnen werd gelaten".

Het schijnt wel, dat de redactie van het B. W. het met de opvatting eens is, dat het Vredespaleis zoo iets moet worden als 't Muiderslot of het kasteel de Haar bij Vleuten. Maar die opvatting is toch heelemaal mis, ik kan dat nu niet zoo precies uitdrukken waarom, maar dat moet men toch voelen, als men ook maar van verre de stroomingen op kunstgebied in ons land in de laatste jaren heeft nagegaan en ik zou meenen dat een architect, die met zoo'n burchtontwerp voor den dag kwam, bij de jury gladweg fiasco zou maken.

De schrijver in het B. W. schijnt ook de geschiedenis slechts uit historische romans te kennen, of ook dit nog niet, in goede romans vindt men somtijds vrij nauwkeurige beschrijvingen. Alleen totaal gemis aan historische kennis kan iemand, dunkt mij, zulke fantastische beweringen doen neerschrijven en een burcht doen voorstellen als symbool van recht en vrede, tenzij men bedoelt het recht van den sterkste en vrede door onderdrukking.

Het waren vreemdsoortige philantropen, die burchtheeren van de middeleeuwen, en toen in later tijden de burchten geworden waren de vreedzame verblijfplaatsen der landheeren hadden zij uitgediend, en waren de meeste ook al verdwenen, verwoest, neergehaald dikwijls door de vroegere onderhoorigen van den burchtheer, zeker uit dankbaarheid voor de verleende gastvrijheid, hulp en rechtsbedeeling. Heeft de schrijver in het B. W. nooit de geschiedenis van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten of van de Schieringers en Vetkoopers gelezen? Daaruit leert men verstaan de beteekenis van den burcht en leert men inzien, dat het Vredespaleis ons in niets aan die tijden moet herinneren. Die tijden zijn wij gelukkig te boven, oude burchten zijn voor ons historische merkwaardigheden, nieuwe burchten zijn ondingen.

Ik zou mij nog kunnen voorstellen, dat iemand, de opvatting van den Duitschen keizer over het behoud van den vrede deelende, op het idee kwam den raad te geven het vredespaleis te bouwen in den vorm van een pantserfort, maar een middeleeuwsche burcht . . . . ., het denkbeeld kan alleen in des schrijvers brein zijn opgekomen bij het naar huis gaan na een Parsifal-uitvoering, toen de fantastische Graalburcht hem voor den geest zweefde.

Hoe het zij, de mededingers aan de prijsvraag zullen zich wel niet door de fantastische denkbeelden van den schrijver op een dwaalspoor laten brengen- maar ik kon toch niet nalaten met mijn leeken, verstand even te protesteeren tegen het schrijven van „Geen bouwkundige".

den Haag, 19 Sept. '05. MOINONPLUS.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AGENDA VAN DE 92ste ALGEMEENE VERGADERING TE MAASTRICHT.

Maastricht, Zaterdag 23 September 1905.

Bijeenkomst der leden, des morgens te half 10 uur, in den foyer van den Schouwburg.

Agenda der vergadering.

1. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

2. Benoeming der Commissie van stemopneming, bestaande uit vijf Gewone Leden der Maatschappij, voor de verkiezing in 1906 van leden van het Hoofdbestuur.

3. Verkiezing van de leden der Jury ter beoordeeling van de antwoorden op de prijsvragen voor schetsen en photographieën, uitgeschreven ter gelegenheid van de Algemeene Vergadering. (N. B. Het programma dezer prijsvragen is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 26 Aug. 1905. De keuze der leden van de Jury heeft plaats uit de ter vergadering aanwezige leden van de Maatschappij.)

4. Mededeelingen ter inleiding van het bezoek aan de Tentoonstelling te Luik.

Te 12 uur precies zal in het schouwburggebouw gelegenheid bestaan tot het nuttigen van een koud tweede ontbijt, tegen den prijs van hoogstens f 1 per persoon.

Te één uur 15 minuten, samenkomst in de feestzaal van de Kristal-, Glas- en Aardewerkfabriek „de Sphinx" aan de Boschstraat te Maastricht. Bezichtiging dezer fabriek.

Tijdens het bezoek aan de verschillende afdeelingen dezer fabriek zullen de noodige inlichtingen omtrent de wijze van werken enz. worden verschaft.

Te 3 uur 57 minuten, vertrek van Maastricht naar Valkenburg; aankomst aldaar te 4 uur 16 min.

Wandeling langs het kasteel Oost, de Hermitage, de kasteelen Schaloen en Genhuis (Oud-Valkenburg), enz.

Terug te Valkenburg omstreeks 5 uur 30 min., alwaar te half zeven uur gemeenschappelijk het middagmaal zal worden gebruikt in het hôtel de l'Empereur, tegen f 2.50 per persoon, zonder dranken

Luik, Zondag 24 September 1905.

Te 8 uur 20 min. des voormiddags, vertrek van Valkenburg, aankomst te Luik te 9 uur 45 min.

Te 10 uur, bezoek aan de Tentoonstelling. De leden zullen vooraf een geïllustreerden gids met een plattegrond van het tentoonstellingsterrein ontvangen, waarop een te maken wandeling ter bezichtiging van de merkwaardigste onderdeelen der tentoonstelling is aangegeven.

Op het terrein zal zooveel mogelijk gezamenlijk gemiddagmaald worden.

De trein die des namiddags te 4 uur 20 min. van Luik vertrekt en te 5 uur 31 min. te Maastricht aankomende, sluit aan op den sneltrein van 5 uur 40 min. uit Maastricht naar Arnhem, Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage Zutphen enz.

Te Luik aangekomen zal de volgende wandeling gemaakt worden.

Station Longdoz, aankomst te 9 u. 45 min. des voorm. Rue Grêtry over de Ponts de Longdoz, en de la Boverie, naar den Boulevard Piercot. Parc d'Avroy.

Over den Pont du Commerce naar den hoofdingang der Tentoonstelling op Boverie. Wandeling door den Japanschen tuin, het Chineesche dorp, langs verschillende afzonderlijke gebouwen. Hoofdzakelijk zullen inwendig bezichtigd worden het gebouw van Canada, dat der Oude Kunst en het Palais de la Femme.

Van Boverie over den Pont Hennebique naar Vennes, over het voorterrein, langs het Palais des Fêtes naar het Hoofdgebouw.

Hierin zal de weg genomen worden door de afdeelingen van Frankrijk en Holland, door de hoofdgalerij naar de Machine-hal, en de afdeeling Spoorwegmateriaal; terug naar de hoofdgalerij, van

waaruit bezocht zullen worden de afdeelingen van Italië, Japan, en mijn-industrie.

Na op het voorplein in een der restaurants ververschingen te hebben gebruikt (Restaurant Universel) wandeling over de brug de la Fêtine naar Oud-Luik.

Van Oud-Luik over de brug de Fragnée, van waar men geniet van prachtige gezichten op de omgeving.

Van Fragnée terug naar het naar het voorplein van het hoofdgebouw, alwaar vóór het Paleis des Fêtes de trams gereed staan, die van daar, binnen een kwartier uur, het Station Longdoz bereiken.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Het was in het jaar 1855, dat het gebouw der kunstbroederschap „Arti et Amicitia", gelegen op den hoek van Rokin en Spui een aanmerkelijke vergrooting moest ondergaan. Daarbij was noodig een keet, om èn directie èn aannemers een welkome beschutting te geven.

In die keet zaten de bouw-opzichter Frits van Gendt J.Gzn., de mede-aannemer Gerrit Moele Bergveld, dikwijls in gezelschap van den Architect den heer J. H. Leliman, meermalen genoeglijk te kouten.

De verhalen van den heer Leliman, die vele jaren in het buitenland rondgereisd hebbende, en hun vertellende, wat er daar gedaan werd op kunstterrein vooral bij jonge bouwmeesters, waren oorzaak, dat de eerstgenoemden minder aangenaam gestemd werden, omdat er in ons land nog teveel ontbrak aan de vriendschappelijke beoefening der bouwkunst bij de ouderen in jaren, terwijl de jongeren ter nauwernood bij name en arbeid kenden.

Dit was de oorzaak dat F. van Gendt J. Gzn. en G. Moele Bergveld besloten, zich met hunne vrienden te verstaan om deze leemte, zoo het mogelijk was op te heffen.

Binnen zeer korten tijd was het plan om eene Vereeniging van jonge beoefenaren der Bouwkunst op te richten, volvoerd, en werd daaraan de naam gegeven van: „Architectura et Amicitia". Frits van Gendt J.Gzn. heeft aan die oprichting een zeer werkzaam deel gehad en laten wij hem nog eens in gedachten, enkele gedeelten, van het door hem opgemaakte 1e jaarverslag voorlezen:

Het zal onnoodig zijn U breedvoerig over de oprichting der Vereeniging te spreken, daar zij ons allen nog versch in het geheugen ligt; die oprichting toch was niets anders, dan het uitvloeisel van eenen algemeen geuiten wensch, het besef van het genoegelijke en leerrijke van samenkomsten der bouwkundigen en den lust om in het vak onzer keuze voorwaarts te gaan.

Op den 23en Augustes 1855 had de eerste bijeenkomst plaats in het lokaal „de stad Breda" in de (Warmoesstraat) en het meerendeel der bouwkundigen was hiertoe door een vijftal onzer per circulaire uitgenoodigd.

Op dien avond kwam de vereeniging tot stand en het voorloopige programma werd met acclamatie aangenomen; aan de algemeene verwachting werd zelfs bovenmate voldaan, daar de Vereeniging bij hare stichting 23 leden telde.

Het Bestuur, bij de oprichting, na verscheidene stemmingen gekozen, bestond uit de heeren: G. F. Moele Bergveld, Voorzitter; J. F. J. Margry, Bibliothecaris; J. Backer, Penningmeester, en F. W. van Gendt J. Gzn., Secretaris.

Met de mededeeling dezer, aan velen niet onbekende, feiten vangt een „kronyk" aan, bevattende de geschiedenis van het Genootschap A. et A. van 1855—1905, in het „Gedenkboek" ter gelegenheid van het dezer dagen gevierden gouden feest verschenen.

Op 16 September j. l. werd de feestvergadering in het American Hotel gehouden, daarna de Tentoonstelling in het Stedelijk Museum geopend en 's avonds werd het Waterfeest op den Amstel gegeven, dat niettegenstaande men op meer medewerking van overheidswege had gerekend, schitterend en welgeslaagd genoemd wordt.

Hoe de tijden in de verloopen vijftig jaren veranderd zijn weten wij allen.

De gemoedelijkheid in den omgang tusschen de bouwlieden, wij willen het hier nu eens in den ruimsten zin nemen en er de aannemers mede onder begrijpen is er niet op vooruitgegaan. Dat architect, opzichter en aannemer in de keet genoeglijk zitten te kouten komt tegenwoordig zeldzamer voor.

Thans staan de drie categorieën scherper tegenover elkander, hebben ieder hun eigen belangen en eigen vereenigingen. Toch moet A. et A. de eer gegeven worden dat het er steeds naar gestreefd heeft de Amicitia onder de beoefenaars der bouwkunst van alle categorieën te bevorderen.

Feestrede uitgesproken door
Jhr. Mr. Victor de Stuers.

Toen ik werd uitgenoodigd ter gelegenheid van het feest dat gij heden viert, een woord tot u te spreken, heb ik aanvankelijk geaarzeld, hoofdzakelijk omdat ik mij zeer welbewust was, dat er anderen zijn, meer gerechtigd dan ik, om voor u op te treden. Doch tweeërlei bewoog mij aan te nemen; vooreerst moest ik de vereerende opdracht die mij gedaan werd, beschouwen als een bijzondere onderscheiding vervolgens en vooral, het geldt hier aan uw genootschap een openlijk bewijs van sympathie te geven. Wanneer ik heden die sympathie uitspreek, weet ik dat ik spreek uit naam van zeer vele mannen die levendig belang stellen in alles wat onzen materieelen en intellectueelen vooruitgang raakt en in het bijzonder in de ontwikkeling van onze bouwkunst en onze kunstnijverheid, van onze nationale kunst in het algemeen.

Allen zijn wij overtuigd dat uwe vereeniging die sympathie ten volle verdient èn om haar streven, èn om de wijze waarop zij haar doel tracht te bereiken.

Het doel dat u samenbracht en samenhoudt is eensdeels door eigen kracht u te ontwikkelen en kennis en wetenschap te vergaderen en uw kunstzin te verfijnen in het moeilijk en veel omvattend vak der architectuur en de daarmede in verband staande kunsten en technieken; anderdeels onder de beoefenaren dier vakken een band van gezonde kameraadschap te scheppen en te handhaven en zoodoende de eer der architectuur, die moeder aller kunsten hoog te houden.

Dat nu vijftig jaren geleden een aantal mannen tot het besef kwamen dat de handen in elkaar moesten geslagen worden om het straks geschetste doel te bereiken, dat zij de behoeften gevoelden om zich daartoe te vereenigen en besloten met volhardenden ijver te arbeiden, kan geen verwondering baren, als men zich in het midden der vorige eeuw terugdenkt, en zich rekenschap geeft van den staat waarin destijds in Nederland de architectuur en opleiding van hen die de bouwkunst wilden beoefenen, verkeerden.

De opleiding, welke de gilden eeuwen lang verstrekt hadden, bestond niet meer. Zij zou overigens in den tegenwoordigen tijd ontoereikend zijn, bij de hooge eischen welke de architectuur aan hare beoefenaren stelt en de groote kostbaarheid der uitgaven voor gebouwen, personeel en materieele hulpmiddelen, welke dit onderwijs vordert. Alleen de Staat is bij machte dit onderwijs naar den eisch van den tegenwoordigen tijd te geven, of te doen geven.

Doch wat deed de Staat voor de opleiding van den architect?

Niets.

Willem I had wel indertijd eenige gemeenten bewogen teekenscholen te openen, waar ook de constructie en de bouwkunst moesten worden onderwezen worden, maar verder werd er niet naar omgekeken, zelfs niet naar de 2, zegge twee teekenscholen of academieën (te Groningen en te 's-Hertogenbosch) die een schraal subsidie uit de schatkist ontvingen. De geheele belangstelling door de Hooge Regeering betoond heeft 50 jaar letterlijk alleen bestaan in beschikbaar stellen van eenige medailles voor de prijsuitdeelingen. Amsterdam hield er een zieltogende academie op na, waaraan de Regeering elke ondersteuning weigerde, zelfs toen het kapitaal van een legaat moest aangesproken worden om haar leven een paar jaar te rekken.

Belangrijke bouwwerken werden opgedragen aan ingenieurs van den waterstaat, die tegelijk met de officieren der Genie werden opgeleid en bitter weinig van architectuur leerden; een enkele maal werden architecten uit den vreemde ontboden; doch in den regel waren het feitelijk timmerlieden die onze bouwwerken in handen hadden en die hun bouwkunst trachtten te verheffen tot wat zij „schoone" bouwkunst noemden, door luk raak te putten uit Schinkel en Semper.

De denkbeelden, destijds algemeen, ook op de scholen heerschende, waren hoogst eenzijdig. De architectuur was teruggebracht tot een zaak welke men met zekere formulen als uit een receptenboek kon en moest beoefenen. Zoo had men op het punt van den stijl, een punt dat ook toen reeds een der groote preoccupaties was, een stel vermakelijke wetten, waarmede men dacht den steen der wijzen ontdekt te hebben; de Grieksche en Romeinsche stijlen waren aangewezen voor alles wat deftig was, voor alles wat uitging van het openbaar gezag: paleizen, stadhuizen, universiteiten, kazernen, poorten; de renaissance, stammende uit een eeuw van weelde, genot en vroolijkheid, was de stijl voor gebouwen van aangename wereldsche bestemming; de gothiek werd goedgunstig toegelaten, doch uitsluitend voor Roomsche kerken. Aan een oordeelkundig onderzoek van de gegrondheid van zulke apodictische theorieën werd niet gedacht. Veel minder begreep men dat er misschien iets te leeren viel uit de monumenten die vroegere eeuwen in ons land gesticht hadden; naar die monumenten werd niet omgezien, en als men er bij ongeluk de aandacht op liet vallen, was het om ze weg te breken.

Voegt daarbij dat ten gevolge van de opheffing der gilden, alle traditie bij de ambachten langzamerhand verdween, zoodat onze ambachtslieden in kennis, ondervinding en vaardigheid sterk achteruit waren gegaan.

De resultaten van dit alles zijn sprekend geweest. Aanschouwt maar de hoogere burgerscholen, de stationsgebouwen, welke in die periode zijn verrezen; aanschouwt vooral die bouwwerken, welke bij hunne stichting werden aangekondigd als bestemd om een blijvend merkteeken te leveren van de hoogte welke de nationale architectuur had bereikt: het Ministerie van Koloniën, en den Hoogen Raad. Dat zijn onze architectonische monumenten van vijftig jaren geleden!

Herinnert u verder hoe de behandeling was van onze oudere monumenten, waarvan de straks genoemde de reeks heetten voort te zetten. De vaste regel was dat zij absoluut werden verwaarloosd; doch wanneer men hun „een goede beurt" wilde geven, kwam dit hierop neder, dat men ze inwendig ledig sloopte, zooals geschied is met de St. Pieterskerk te Leiden en met de twee kerken te Delft, waaruit de heerlijk gesneden banken en choorhekken werden weggehaald om ze als brandhout te verkoopen! Of men brak er het merkwaardigste uit weg, zooals de kap van de Groote Zaal op het Binnenhof; of wel men plaatste om en over de sierlijke houten spits van den Haagschen toren, een de steenarchitectuur nabootsende gegoten ijzeren muts, in den vorm van een den hemel tergenden domper!

De Heer moge het hun vergeven! Zij wisten niet wat zij deden.

Hoe ver het was gekomen kan ik zonder lange betoogen door de volgende treffende geschiedenis die mij overkwam, doen begrijpen.

Het zal nu dertig jaren ongeveer geleden zijn: ik zat 's avonds rustig te werken, toen mij een jongmensch aangekondigd werd, die mij dringend wenschte te spreken. Hij begon: „Ik heet zoo en zoo, en ik ben architect, of liever ik noem mij architect, maar ik gevoel dat ik het niet ben, en ik kom u raad vragen om te weten wat ik moet doen om het te worden". Bij dit zonderling begin, erken ik dat ik aanvankelijk nog niet wist of de man wel bij het hoofd was. Maar zijn volgende verklaringen deden mij begrijpen, dat hij volkomen ernstig en gezond van verstand was; hij vertelde mij dan dat hij het heel goed had, dat hij „voor heel den rijkdom en al de grootigheid" langs de duinstreek van Den Haag tot Haarlem bouwwerken uitvoerde, dat hij op 't oogenblik van een groot heer in opdracht had een gothischen stal met dito koetsiershuis te bouwen, iets waarover hij erg tobde, voorts dat hij een groote baksteenen kerk van top tot teen gerestaureerd had, hetgeen hij had uitgevoerd door van dat monument een laag ter dikte van een centimeter af te pellen; en ten slotte dat hij te Leiden aan een kunstschool docent was in de architectuur. Dat laatste nu bezwaarde hem bijzonder, want hij begreep dat hij eigenlijk van architectuur niets afwist. En daarom kwam hij mij vragen of er geen boeken bestonden, waarin hij gemakkelijk en spoedig kon vinden hoe men moet doen om in 't grieksch, het romeinsch, het romaansch, het gothisch en de renaissance te bouwen.

Deze anecdote geeft een kijk in den toenmaligen toestand en laat zien hoe een gewone timmerman belast werd met allerlei bouwwerken, met restauraties van monumenten en zelfs met architectonisch onderwijs. Want bedenkt wel, de brave jongeling die bij mij troost kwam zoeken was er een uit velen!

Wat deed de Regeering tot verbetering van zulke toestanden?

Eerst in 1863 stichtte zij de Polytechnische school, waar van Rijkswege onderwijs zou worden gegeven in de schoone bouwkunst. Daarmede moest voortaan het geheele land het doen! Dat onderwijs, alleen te Delft gegeven, moest alle behoeften bevredigen! Die illusie, welke het gebrek aan doorzicht en de onverschilligheid der Regeering moest dekken, leidde er zelfs toe om, toen in 1870 bij de wet het Hooger Onderwijs in de beeldene kunsten werd georganiseerd, door de stichting van de Rijks Academie te Amsterdam, men met een gerust geweten de architectuur meende te mogen uitsluiten; wel behooren er wedstrijden in de architectuur aan de Academie gehouden te worden, maar onderwijs in dat vak is niet noodig. Men heeft niet begrepen en men begrijpt het waarlijk nog niet, dat een hooge school voor de kunst zonder architectuur een onding is, want de architectuur is de kunst waarvan alle andere uitgaan.

En wat is het onderwijs in de Bouwkunst aan de Polytechnische School geweest? Al sluit men het oog niet voor het goede dat daar gepraesteerd is geworden, moet het antwoord luiden: gebrekkig en onvolledig.

Hier behoef ik niet mijn eigen meening aan te voeren: ik kan mij beroepen op het oordeel der Polytechnische School zelve en op dat van de Regeering. Ongeveer zes jaren geleden, toen de School al bijna veertig jaren gewerkt had, is het bestuur tot de ontdekking gekomen, dat aan het onderwijs in de architectuur een kleinigheid ontbrak: de opleiding in de kennis der gothiek, der middeneeuwsche bouwkunst; daarop zijn zoo waar ook de oogen van den Minister van Binnenlandsche Zaken open gegaan, en deze heeft aan de Kamer een krediet aangevraagd ten einde door de aanstelling van een specialiteit in die leemte te voorzien. De Kamer stond het geld toe en een hoogleeraar werd benoemd, doch hoe verdienstelijk deze man ook in vele opzichten moge zijn, een gothieker is hij niet; dat erkent hij zelf, en dat wist de Regeering. En zoo wordt er gezorgd voor onze architectuur, zoo wordt gezorgd voor de bestudeering van een kunstinrichting, waaraan ons land zijn voornaamste, zijn weelderigste monumenten te danken heeft, die nog dagelijks overal in den lande toepassing vindt.

(Slot volgt).

Prijsvragen.

MATHESIS SCIENTIARUM GENITRIX TE LEIDEN.

Bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Genootschap: „Mathesis Scientiarum Genitrix" te Leiden, hebben Oud-Leerlingen van de school van dat Genootschap een fonds gesticht, om te dienen voor premiën bij uit te schrijven prijsvragen.

Tot nadere toelichting omtrent de bestemming van dit fonds dient vermeld:

1. Dat de renten zullen dienen voor premiën bij buitengewone prijsvragen, door het bestuur van het Genootschap om de vijf jaren uit te schrijven voor Oud-leerlingen, die op den tijd van beantwoording niet langer dan vijf jaren de school hebben verlaten.

2. Dat de Commissie van beoordeeling over de ingekomen antwoorden op voornoemde prijsvragen zal bestaan uit twee Bestuurders van het Genootschap en drie deskundige Oud-leerlingen, buiten den kring der beantwoorders staande en door het Bestuur gekozen; terwijl die Commissie schriftelijk zal uitbrengen een met redenen omkleed oordeel over ieder ingekomen antwoord, waarvan afschrift aan elken mededinger zal worden uitgereikt.

Den 17den September 1885 werd het fonds gesticht, zoodat nu het tijdstip is aangebroken om voor de vierde maal tot de uitvoering over te gaan, waarom het Bestuur van bovengenoemd Genootschap besloten heeft uit te schrijven de volgende prijsvraag voor Oud-leerlingen van het Genootschap: „M. S. G." 1901-1906.

ONTWERP voor een Winkelgebouw (Confectiezaak) met twee bovenwoningen; één behoorende bij het winkelhuis en één afzonderlijke bovenwoning.

Artikel 1. Er wordt verondersteld, dat het bouwterrein op den hoek van een straat en een plein gelegen is.

Art 2. Het gebouw moet bevatten:

1°. Een sousterrain met toegang uit de straat.

2°. Verdieping, gelijkgronds, waarvan de vloer 0,50 Meter boven de straat ligt. De indeeling daarvan moet bevatten: de winkel, een klein kantoor, een paskamer, een magazijn, twee toegangen uit de straat naar de bovenwoningen, één er van, (behoorende bij het winkelhuis) met gemeenschap uit den winkel.

3°. 1e verdieping. Beide bovenhuizen, naar de eischen des tijds als woonverdieping in te deelen. Voor de bovenwoning (winkelhuis) moet één der vertrekken geschikt zijn voor eet- en verblijfkamer van het winkelpersoneel.

4°. 2e verdieping. Beide bovenwoningen in te richten met slaapvertrekken en badkamer. In de bovenwoning (winkelhuis) moet op de 2e verdieping een vertrek zijn voor magazijn, in verbinding met den winkel door een lift tot in het sousterrain.

5°. De zolderverdieping kan gedeeltelijk tot slaapvertrekken worden ingedeeld, vooral wat betreft de bovenwoning bij het winkelhuis.

Op alle verdiepingen closets, kasten, enz. Een centrale verwarming voor het winkelgedeelte met de daarbij behoorende bovenwoning.

Artikel 3. De volgende teekeningen worden verlangd.

De platte gronden van het sousterrain, het gelijkvloers, de 1e en 2e verdieping, de zolderverdieping, de kap en balklagen; twee gevels, twee doorsneden waarvan één over de lengte en één over de breedte van het gebouw. Op een schaal van 1 op 50.

Een geveltravée en eenige détails van de binnenordonnantie op een schaal van 1 op 20.

Alle teekeningen in zwarte lijnen bewerken.

Artikel 4. Er worden twee prijzen uitgeloofd:

Voor het beste ingekomen antwoord een som van 200 gld. en een groote zilveren medaille.

Voor het daarop volgend antwoord een groote zilveren medaille.

Indien naar het oordeel der Jury, de ingekomen antwoorden voor de uitgeloofde prijzen niet in aanmerking komen, of geen uitspraak kan gedaan worden omtrent den voorrang van één of meer antwoorden, zoo wordt het recht voorbehouden tot gedeeltelijke toekenning of tot verdeeling der uitgeloofde geldsom.

De ten volle bekroonde antwoorden worden eigendom van het Genootschap.

Gedeeltelijk bekroonde antwoorden alleen dan, wanneer de toegekende belooning wordt aanvaard.

Artikel 5. De antwoorden worden ingewacht vóór of op den 1en Maart 1906 bij den 1en Secretaris van het Genootschap, gemerkt met een motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en tevens een correspondentie-adres.

De mededinging is alleen opengesteld voor oudleerlingen van de school van het Genootschap, die na 17 September 1900 het onderwijs hebben gevolgd.

Artikel 6. De Jury zal bestaan uit de heeren: W. Kok te Leiden en L. Couvée te Delft als bestuurders, en uit de heeren B. E. Spijker Azn. Directeur Burgeravondschool te Gouda, A. van der Lee Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft en M. de Jong Architect te Hilversum, als oud-leerlingen van het Genootschap.

Als grondslag voor de beoordeeling der plannen zijn de volgende punten vastgesteld:

Voor plattegronden	6
„ gevels	5
„ doorsneden	4
„ geveltravée en détails	5
„ teekenwerk	5

De punten, aan ieder der onderdeelen toegekend en voor elk antwoord samengeteld, zullen de rangorde bepalen.

De ontwerpen zullen in het openbaar worden tentoongesteld.

Namens voornoemd bestuur:

Voor den Secretaris,
W. KOK.

Leiden, den 17en September 1905.

Als inzenders van ontwerpen op de eereprijsvraag, uitgeschreven door „Architectura", voor een gouvernementsgebouw te Haarlem, hebben zich bekend gemaakt de heeren: J. M. van der Meij, te Amsterdam, J. Tusschenbroek en Jan Huizinga, R. J. Hoogeveen, te Rotterdam en G. C. Bremer, aldaar.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Te Kopenhagen is een nieuw stadhuis ingewijd, dat men het schoonste gebouw van heel Scandinavië noemt.

Koning Christiaan presideerde het openings-diner, waaraan 425 personen aanzaten en dat gevolgd werd door een ontvangst van 4000 personen.

BINNENLAND.

Zierikzee. De stappen, namens den Gemeenteraad door Burgem. en Weth. bij den gemeente-bouwmeester alhier, den heer J. Grootenhuis, aangewend, teneinde dezen te bewegen op zijn als zoodanig genomen ontslag terug te komen, hebben, naar velen met leedwezen hebben vernomen niet de gewenschte uitwerking gehad, zoodat in de bladen solliciatanten voor de vacant wordende betrekking werden opgeroepen. Zijn wij goed ingelicht, dan hebben zich reeds 45 liefhebbers aangemeld.

Gouda. Nadat reeds dezen zomer de z.g. Vischmarkt, staande op de lage Gouwe, geheel is gerestaureerd, is men thans van gemeentewege bezig de z.g. Korenbeurs op de hooge Gouwe te herstellen en voor verval te behoeden. De Vischmarkt en de Korenbeurs zijn gebouwtjes van zéér ouden datum, die om de oudheidkundige waarde behouden zullen blijven. Geruimen tijd geleden behandelde de gemeenteraad een voorstel om die gebouwtjes te amoveeren, doch dit voorstel werd toentertijd verworpen, mede op aandrang van verschillende belangstellende vereenigingen en personen.

Restauratie was dringend noodzakelijk, voornamelijk van de Korenbeurs, waaraan men thans bezig is. Het gebouwtje helde geheel naar de straatzijde over en de kolommen, waar het dak op rust, waren voor 't meerendeel gebarsten. Toen men dan ook met de herstelling aanving, bestond er groot gevaar voor instorting, waarom een hek ter afsluiting van het terrein om het gebouwtje is geplaatst.

De Vischmarkt doet nog steeds als zoodanig dienst en is na de restauratie verrijkt met een paar nette water-reservoirs, terwijl tevens de houten vischbanken voor een gedeelte door steenen zijn vervangen.

De Korenbeurs doet geen dienst meer. Alleen werden er vroeger de brandladders in geborgen, doch voor deze is ook al sedert lang een andere plaats aangewezen.

Over den juisten datum van den bouw van Korenbeurs en Vischmarkt wordt nóch door den geschiedschrijver Walvis, nóch door De Lange van Wijngaarden iets vermeld. Een en ander zal wel in het archief van Gouda te vinden zijn, doch ook in een „Gids voor Gouda", indertijd geschreven door den gemeente-archivaris dr. L. A. Kesper, komen wel reproducties van photographieën voor, doch wordt niet vermeld, wanneer Korenbeurs en Vischmarkt zijn gesticht.

Het aardrijkskundig woordenboek, samengesteld door A. J. van der Aa en uitgegeven in 1843 bij Jacobus Noorduyn te Gorinchem, vermeldt wel heel veel van Gouda van het vermoedelijk ontstaan tot de 19e eeuw, doch ook deze schrijver vermeldt omtrent bovengenoemde gebouwtjes totaal niets.

De restauratie evenwel is een aanwinst voor Gouda en zal ten zeerste het aanzien der stad op dat punt verhoogen.

's-Gravenhage. Onlangs heeft de „Compagnie Persane" hier ter stede een filiaal geopend. Men vindt hier een zeer uitgebreide verzameling van de meest uitcenloopende specimina van oude en nieuwe Perzische kunst-nijverheid, tapijten, borduurwerken, kantwerken, houtsnijwerk, koperwerken etc. De directeur van deze onderneming die geruimen tijd in Perzië vertoefde, heeft het meerendeel van deze kunstvoorwerpen persoonlijk verzameld. Als men weet hoe ook in Perzië het kunstambacht, in al de vertakkingen als: smeden, tapijtwevers etc. langzamerhand ontaarden gaat tot een rariteitenproductie voor vreemdelingen, dan zal men de goede stalen van Perzische kunstnijverheid, hier aanwezig, dubbel waardeeren.

Personalia.

De heer H. A. Nijssen is voor drie jaren ter beschikking gesteld van den gouverneur van Suriname, om te worden benoemd tot tijdelijk opzichter bij het bouwdepartement in die kolonie.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter. Brieven onder no. 27414 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

— Tijdelijk Leeraar in het Rechtlijnig Teekenen, a. d. Burgeravondschool te Groningen. Aanmelding bij verzoek aan den Raad op zegel, aan de afdeeling Financiën en Onderwijs, ter gemeente-secretarie vóór October 1905. Bezoldiging f 50 's jaars voor elk wekelijksch lesuur. (waarschijnlijk 13 lesuren) (1)

— Leeraar in Hand- en Lijnteekenen aan de Burgeravondschool te Hoorn (cursus van October—April). Salaris f 550, eventueel met inbegrip van vergoeding van reis- en verblijfkosten. Sollicitaties aan den Burgemeester vóór 27 September a. s. (1)

— Ingenieur voor de berekening van werken in gewapend beton. Brieven onder No. 27836, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Directeur der Gasfabriek te Sappemeer. Jaarwedde f 800,—, met vrije woning, vuur en licht. Stukken inzenden vóór den 27 Sept. a.s. bij B. en W. (2)

— Aankomende Electrische Teekenaars te Rotterdam. Uitvoerige schriftelijke sollicitaties, letters M Z D, Algem. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Leeraar Bouwkunde voor eerstv. examen van bouwk. Opzichter. Br. met cond. onder No. 27042, Bur. v. d. N. R. C. (2)

— Een Leeraar voor bouwkundig teekenen. Salaris f 450.—

Een Leeraar voor handteekenen. Salaris f 400, aan de Nuts Teekenschool Baarn. Cursus October tot April. Brieven aan den Nuts-Secretaris den heer F. Pluim te Baarn. (2)

— Bouwkundig Opzichter op een Fabriek, P. G. Vaste betrekking. Brieven lett. D E, Advert.-Bureau D. Y. Alta, Amsterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar op een bureau. Briev. onder No. 2430, aan het bureau van de Haagsche Courant te 's Gravenhage. (2)

— Uitvoerder voor een groot bouwwerk. Brieven onder No. 27446 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Agent voor den verkoop van Cement-Metselsteenen. Br. Fr. No. 592 aan Stenfert Kroese & van der Zande, Boekhs. te Arnhem. (2)

— Twee opzichters bij de Singkep Tinmaatschappij bij de mijnen in Indië. Leeftijd 20—23 jaar, zich persoonlijk te vervoegen Noordeinde 33, 's-Gravenhage, tusschen 10 en 12 uur. (2)

— Leeraar voor het handteekenen bekend met de grafische vakken (photo-, litho-, zinco- typografen) aan de Vakteekenschool Patrimonium, 95 Nieuwe Heerengracht te Amsterdam. Brieven bij den directeur H. J. van Ooyen, P. C. Hooftstraat 113. (2)

— Leeraar in Vakhandteekenen aan de Gemeente-Teekenschool te Purmerend. Jaarwedde f 400. Adres vóór 29 September e.k. aan den Burgemeester. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	18—46 j.,	f 45—f 125 's maands.
2	Bouwk. Opz.-Uitv.,		100 's maands.
2	Bouwk. Teekenaar.		f 55—f 100 's maands.
3	Waterb. Opz.	26—30 j.,	f 70—f 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—27 j.,	f 40—f 100 's maands.
1	Electrotechniker.		f 125 's maands.
1	Machinist.		f 90 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 25 September.

's Gravenhage, ten 11.30 uur, het Min. van W. H. en N., aan het geb. van het prov. best.: het bouwen van een dienstgebouw bij de tramweghaven bij Middelburnis, begrooting f 9000; het bestek no. 193, ter lezing aan het min. voorn., aan de localen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofding.-directeur te 's-Gravenhage, Groothertoginnelaan no. 119 en den ingenieur de Groot te Brielle; de nota ter inzage bij gen. ingenieur.

DINSDAG 26 September.

Rotterdam, ten 1 ure, door het Gem. Best. ten Raadhuize: het bouwen van eene school aan den Oord (Nesserdijk). Bestek en teekening te kennisneming op de Centrale Secretarie en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Houttuin No. 73, aanwijzing ten 11 ure. De biljetten vóór des namiddags één uur in te leveren ter Secretarie.

Nieuwbuinen, ten 2 ure, de arch. E. Warringa en Zoon in het Volkskoffiehuis: het bouwen van twee scholen; bestek en teekening ter inzage in gen. koffiehuis; aanw. gehouden; bilj. inzenden bij den voorz. der Schoolvereeniging A. Bentum.

Rotterdam, ten 1 ure, het gem.best.: het bouwen van eene school aan den Oord; bestek, en voorwaarden en teekening ter kennisneming op de centrale secret. en in het Stads Timmerhuis en te bekomen bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin 73; aanwijzing gehouden; biljetten vóór 1 uur ingeleverd ter secr.

Utrecht, ten 2 uur, de Mij. tot Expl. v. Staatssp.: bestek VI, het verbeteren van den los- en laadweg, enz. op het station Meppel. Zie Adv. in no. 36.

WOENSDAG 27 September.

Amsterdam, ten 1.30 ure, de Holl. IJz. Sp. Mij. in het centraal personenstation, bestek no. 11: het maken van een beveiligingspijler en drijfremmingen voor de spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij Velzen. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij te Amsterdam. Aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Deventer, ten 8 ure, de arch. M. van Harte in het Vereenigingsgebouw voor rekening van de coöp. Ons Belang: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning; bestek en teekening ter inzage aan het Vereenigingsgebouw en daar verkrijgbaar.

's Gravenhage, ten 11 ure, het Min. v. W., H. en N. aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CCXVII en CCXVIII, begr. f 6000; bestek no. 197 ter lezing aan gen. Min. en te bekomen bij Gebr. van Cleef Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. aan het bureel van den hoofding.-dir. in de 2e en 3e dir. te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b, en bij den ing. voor het 5e rivier-arrond. te 's-Hertogenbosch, alsmede bij den opz. J. A. Lugten aldaar.

's Hertogenbosch, ten 10.30 ure, het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van 't prov. best.: het maken van remmingswerken en hanepoten boven de sluis no. 1 van de Zuid-Willemsvaart, begrooting f 3450; het bestek, no. 195, ter lezing aan het Min. voorn., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebrs. van Cleef, Spui no. 28a den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur van Nes van Meerkerk, den ingenieur Wijtenhorst en den opzichter Weehuizen, allen te 's-Bosch.

's Hertogenbosch, ten 10.30 ure, het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het Prov. bestuur: het maken en inhangen van een stel deuren in het bovenhoofd en van een stel deuren in het benedenhoofd van sluis no. 11 der Zuid-Willemsvaart, begr. f 5300; het bestek no. 196, ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur directeur van Nes van Meerkerk, bij den arr. ingenieur Wijtenhorst, beiden te 's Hertogenbosch en bij den opzichter Oortgijsen te Aarle-Rixtel.

Vlaardingen, ten 1.30 ure, het gem.best.: de levering, plaatsing en het in volle werking opleveren van een gasmotor met centrifugaalpomp ter bemaling van de Vetteroordsche polderslooi; bestek, voorwaarden en één teekening ter kennisneming op het bureau der Gemeentewerken en op franco aanvrage verkrijgbaar; inlichtingen te bekomen op het bureau der Gemeentewerken dagelijks tusschen 11 en 12 uur.

DONDERDAG 28 September.

Amersfoort, ten 11 ure, de arch. A. Pothoven in het koffiehuis de Hertekop: het bouwen van een dubbel woonhuis met schuur en eenige herstellingen aan het koffiehuis de Hertekop; aanwijzing 25 September 11 uur aan genoemd Koffiehuis, waar bestek met 2 teekeningen ter inzage liggen, welke verkrijgbaar zijn bij den architect.

's-Gravenhage, ten 2 ure, het gemeentebest.: 1. het maken van een brug over de Schenk ten Z. O. van de verlengde 2e Adelheidstraat met bijkomende werken; 2. het aanleggen, rioleeren en bestraten van straten in het bouwplan der Algem. 's-Gravenhaagsche bouwgrond Mij.; 3. het leveren van meubelen ten dienste van de school aan de Kritzingerstraat; de meubelen moeten binnen de gemeente 's-Gravenhage vervaardigd worden; aanwijzing 25 September a.s. respectievelijk te 11½, 11¾ en 11 uren aan de Gemeentewerf; de voorwaarden zijn verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

Haarlem, ten 11 ure, het Min. van W., H. en N., in een der lokalen van het prov. bestuur te Haarlem: het opruimen van de brug over het Noordzeekanaal in den Rijksstraatweg te Velsen, het maken van aanlegplaatsen voor een tweede stoompont en het verruimen van het Noordzeekanaal ter plaatse van de opgeruimde brug, begr. f 110000; het bestek, no. 194, na 1 September ter lezing aan het Min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui no. 28a, Den Haag; inlichtingen bij den hoofdingenieur-directeur Kemper te Haarlem, den ingenieur Wortman te Amsterdam en den adjunct-ingenieur Feith te Velsen.

VRIJDAG 29 September.

Oegstgeest, ten 11 ure, het gemeentebest.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning: bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie en bij den Gemeente-Opzichter; aanwijzing gehouden; inlevering der biljetten tot Donderdag 28 September des namiddags 4 uren, in het Gemeentehuis.

Vervolg Aankondiging van Aanbest. Zie Bijlage.

40ste Jaargang. ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1905. No. 39.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

PLANNEN VAN INTERNATIONALISME.

Ontwijfelbaar is het internationaal verkeer tusschen personen (individuën), groepen van personen en geheele volken in zijn hedendaagsche vormen bepaaldelijk te beschouwen als een bij uitstek modern verschijnsel en het is vooral de snelheid, waarmede men zich bewegen kan en met de tegenvoeters van gedachten wisselen, die onze voorvaderen zou doen versteld staan, wanneer zij nog eens in onze maatschappij konden terugkeeren.

De reis om de wereld in 80 dagen heeft voor ons niets buitengewoons meer, telegrammen uit Melbourne of St. Francisco zijn gewone zaken.

En toch zou men zich vergissen, wanneer men meende dat internationaal verkeer op zich zelf een verschijnsel van den nieuweren tijd is.

Met de ontwikkeling van het menschengeslacht ging gepaard de ontwikkeling van de neiging, om zich over het aardrijk te verspreiden, een neiging, oorspronkelijk ontstaan uit de behoefte aan meer ruimte, aan grooter jachtveld, aan grootere akkers, ruimer weiden, in één woord, aan hetgeen voor het levensonderhoud noodig was.

Familiën en stammen geraakten alzoo uit elkander, scheidden zich van elkander af om, vaak na lange zwerftochten, zich op verren afstand van de oorspronkelijke woonplaats te vestigen, zoover dat de verschillende takken elkander uit het oog verloren en geheel van elkaar vervreemdden, waartoe ook verandering van landstreek en klimaat en tengevolge daarvan de veranderde levenswijze het hare bijdroeg. Allengs verder ging de scheiding, telkens herhaalde zich weer de toestand, die een verhuizing noodig maakte, totdat bij het bereiken van een hoogeren trap van maatschappelijke ontwikkeling, de vaste nederzettingen, het ontstaan van staten langzamerhand aan de zwerftochten een einde maakten en de neiging om zich te verplaatsen verminderde. Toen zijn, na eeuwen van strijd tusschen afzonderlijke stammen, allengs, hetzij vrijwillig, hetzij onder dwang van den sterkere, de samenvoegingen van stammen ontstaan, die zich verder ontwikkeld hebben tot meer of minder machtige rijken, die op hun beurt elkander de wereldheerschappij betwisten. Uit dien strijd zijn de machtige cultuurstaten der oudheid voortgekomen, waarvan het Romeinsche rijk voor de Europeesche beschaving de grootste beteekenis heeft gehad, omdat de Romeinen, al is het ook niet altijd met even edele en menschlievende bedoelingen het meest gedaan hebben wat het onderling verkeer der volken kon bevorderen.

Het Romeinsche rijk is tevens het voorbeeld geweest hoe een dergelijk groot staatslichaam na een zekeren tijd weder uitcenvalt. Alle latere groote rijken zijn eveneens weder in onderdeelen uiteengevallen en onder vele wederwaardigheden heeft zich langzamerhand uit den chaos weder bij elkander

gegroepeerd, wat van nature bij elkander behoorde en wat ten gevolge van langdurigen omgang en innige vermenging niet meer te scheiden was. Zoo zijn de volkengroepen ontstaan die wij natiën noemen. Zoo wijst de kaart van Europa, die vroeger veelal de grenzen aangaf tot waar de macht van een staat of heerscher reikte, thans veel meer de grenzen aan waarbinnen de verschillende nationaliteiten gevestigd zijn. Wel is het binnen die grenzen nog niet alles eenheid en homogeniteit, wel is daar nog verdeeldheid van rassen, volmaakt is de indeeling nog niet maar in de practijk heeft zij in de laatste jaren, in hoofdzaak ten minste, vrijwel voldaan en er is een streven, haar daar, waar hare gebreken duidelijk aan het licht treden gestadig te verbeteren.

Het begrip van nationaliteit is er een van den nieuweren tijd, wel te verstaan van de zestiende eeuw, van het eind der middeleeuwen. De zestiende eeuw heeft zich gekenmerkt door de internationale beweging, die wij gewoonlijk de Renaissance noemen.

Toen reeds stond het nationalisme en het internationalisme tegenover of liever naast elkander.

Terwijl Karel V orde bracht in de verwarde kaart van Europa ontwikkelden zich handels- en wereldverkeer in een ongekende mate, nam de kunst een hoogere vlucht ontstond er een levendig verkeer tusschen staatslieden, wijsgeeren en geleerden van alle landen.

In de negentiende eeuw hebben wij iets dergelijks beleefd, hebben wij na den val van Napoleon een nieuwe orde van zaken zien ontstaan, handels- en wereldverkeer zich zien ontwikkelen, wetenschap en techniek wonderen zien verrichten en daarmede gepaard een levendig verkeer tusschen wijsgeeren, staatslieden en geleerden en dit alles in een mate, waarbij de Renaissance verre ten achter blijft.

Wij hebben de nationaliteiten scherper tegenover elkander zien optreden, het internationalisme, dat de ontwikkeling en beschaving der geheele wereld beoogt, daarnaast zien optreden in verschillende vormen en als uitvloeisel daarvan de vredesbeweging.

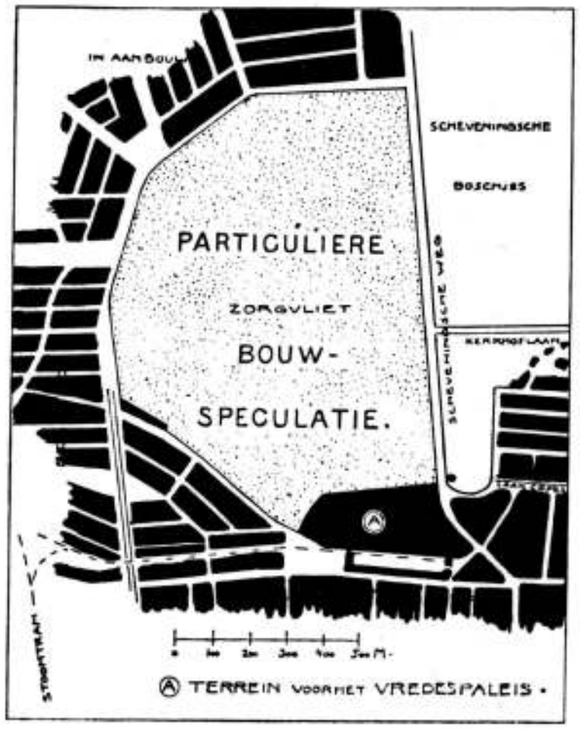
De vredesbeweging is oorzaak, dat wij met bovenstaande inleiding meenen de aandacht te moeten vestigen op het hedendaagsch internationalisme.

De vredesbeweging heeft de vredesconferentie tot meest sprekend gevolg gehad. In de vredesconferentie vond Carnegie aanleiding tot het beschikbaar stellen van eenige millioenen voor een waardig gebouw.

Men behoefde geen profeet van geboorte te zijn om toen te voorspellen, dat daarmede een twistappel in het strijdperk geworpen was. De uitkomst heeft deze voorspelling bewaarheid, de strijd over het vredespaleis is in vollen gang. Wel is de plaats bepaald, maar er is een keus gedaan, die lang niet ieders instemming wegdraagt, ook wij hebben die keus minder gelukkig genoemd en daarmede de meening uitgesproken van de meerderheid der personen, die in deze tot oordeelen bevoegd kunnen worden gerekend.

Men zou zich gereedelijk vrij algemeen met de keuze van Zorgvliet vereenigd hebben, wanneer, zooals ook zeker het idee van de voorloopige Commissie van advies, die ook deze plaats aanbeval, geweest is, geheel Zorgvliet genomen ware en daar een aanleg geprojecteerd, waarvan het Vredespaleis het middelpunt zou hebben uitgemaakt, maar wanneer men op het hierbij gevoegd détailkaartje het hoekje van Zorgvliet ziet, dat uitgekozen is, denkt men aan een bespotting van dit idee.

Evenwel ware o. i. het zoogenaamd Belvedèreterrein te prefereeren geweest en boven het nu gekozen uithoekje had elk der andere terreinen, die voorgesteld en ernstig in aanmerking gekomen zijn de voorkeur verdiend, zelfs dat van gravin van Bylandt, dat destijds door ons geacht werd eerst in de laatste plaats in aanmerking te mogen komen.

Op de bijgevoegde schetskaart zijn al de terreinen, waarvan ernstig sprake geweest is met letters aangeduid. Zij geeft een gemakkelijk vergelijkend overzicht daarvan, dat voor hen, die een weinig tehuis zijn op de kaart van de Residentie geen nadere toelichting behoeft, dan alleen wat betreft de lijnen getrokken in het gebied aan de Noordoostzijde van het Kanaal, aangevende een plan van wegen en straten,dat deel uitmaakt van het schetsplan eener Wereld-Hoofdstad zooals Dr. P. H. Eijkman zich die voorstelt in zijne artikelen over een „Stichting voor Internationalisme", geplaatst in de Review of Reviews van Augustus j.l., en tegelijkertijd in de „Wetenschappelijke Bladen".

De denkbeelden in deze artikelen ontvouwd zijn door de dagbladpers op niet zeer welwillende wijze ontvangen.

De bouwkundige weekbladen „Architectura" en „de Bouwwereld" hebben er evenwel op meer waardeerende wijze melding van gemaakt en de door den architect K. P. C. de Bazel ontworpen kaart van de „World Capital" gereproduceerd.

Bij nadere kennismaking met Dr. Eijkman's denkbeelden en plannen, waartoe wij welwillend in de gelegenheid werden gesteld, verwondert ons de, om een zachte uitdrukking te gebruiken, zeer gereserveerde houding van de dagbladpers niet.

Het zijn toekomstdenkbeelden en toekomstplannen, voor welker beoordeeling een sterk ontwikkeld voorstellingsvermogen noodig is. Nu is bij de journalisten de verbeeldingskracht wel vaak sterk ontwikkeld, maar in voorstellingsvermogen moeten zij het uit den aard der zaak afleggen bij de bouwmeesters, die zich dagelijks met plannen bezighouden, hun voorstellingsvermogen dagelijks moeten laten werken en wat meer zegt aan leeken hun voorstellingen duidelijk moeten maken met gebrekkige hulpmiddelen.

Daar komt nog bij dat wij Hollanders een zekeren schrik hebben voor groote plannen, in de eerste plaats uit hoofde van onze nationale voorzichtigheid. Een groot plan tot uitvoering te brengen eischt veel arbeid, veel onaangenamen arbeid vaak en brengt veel gedoe, veel geharrewar, veel quaesties mede, welker oplossing meer of minder moeite kost en wij hebben een hekel aan quaesties, die ons storen in onze rustige rust. Wij laten ons dus maar liever niet met groote plannen in, wij kijken er eens naar en vinden dat wel aardig, maar trachten dan toch zoo spoedig mogelijk ons de plannen en hun makers van den hals te schuiven, om in ons eigen benepen kringetje over te gaan tot de orde van den dag.

Luchtkasteelen, anders niet! met deze conclusie, maakt men zich van de zaak af, zonder eens de moeite te hebben genomen te onderzoeken, waarop de kasteelen eigenlijk berusten, zonder zelfs getracht te hebben de bedoelingen der ontwerpers te begrijpen, zonder te bedenken dat een dergelijke conclusie blijk geeft van een luchtigheid van opvatting, die weinig strookt met de veelgeprezen voorzichtigheid.

Wij zijn niet meer de koene pioniers van de wereldbeschaving, die wij waren in de zeventiende eeuw. Andere natiën hebben ons sedert lang, die taak uit de handen genomen, eerst de Engelschen en thans zijn het de Amerikanen, die zich in wereldaangelegenheden wel het meest op de voorgrond stellen.

Dit is vooral bij de vredesbeweging sterk aan den dag gekomen, dit is in niet minder mate gebleken op de laatste te Brussel gehouden „Interparlementaire Conferentie", waar o. m. een Commissie werd benoemd, die zal rapporteeren over de wenschelijkheid der instelling van een „Internationaal Parlement" de B van het alphabet, waarvan de instelling van het Internationale Hof van Arbritage als de A kan worden beschouwd.

Van deze beschouwing uitgaande heeft Dr. Eijkman zich een beeld gevormd van zijn stichting voor Internationalisme, die wetenschappelijke instellingen omvat voor anthropologie, kunst, pedagogie, hygiëne en economie. De gebouwen voor deze instellingen of academiën groepeert hij om een monument van internationale verbroedering en om die gebouwengroep projecteert hij zijn wereldhoofdstad in de duinen van Waalsdorp, het eenig nog onbedorven stuk duin, dat in de onmiddellijke nabijheid van 's-Gravenhage ligt en waarin op een der schoonste punten, de „Musschenberg", aan het Vredespaleis een waardige plaats is aangewezen.

De stichting van het Vredespaleis is, menschelijker wijze gesproken, verzekerd. Deze als uitgangspunt te kiezen voor de verwezenlijking van verdere consequent daaruit voortvloeiende denkbeelden lag voor de hand.

Zal het Hof van Arbritage doel treffen dan zal, dit wordt algemeen erkend, het Vredespaleis een middelpunt worden, dat af en toe de oogen der geheele beschaafde wereld tot zich trekt en men moet wel zeer kortzichtig zijn om niet in te zien, dat zich daaromheen andere instellingen zullen scharen, waar de wereld zich thans nog geen afgerond begrip van gevormd heeft, waar het publiek misschien nog niet aan gelooft, evenmin als men vijf en twintig jaar geleden geloofde aan internationale arbritage en dacht aan een vredespaleis.

Toch heeft de machtspreuk van een despotisch vorst de Vredesconferentie bijeengeroepen, de machtspreuk van een vermogend democraat de stichting van een paleis mogelijk gemaakt. En zal het, wanneer dit er eenmaal staat, dan uit zijn met de beweging voor het internationalisme, zullen wij dan indutten? Misschien wij Europeanen, maar Amerika zeker niet. De bal is aan het rollen en zal, ofschoon velen zullen trachten hem tegen te houden, aan het rollen blijven, zoolang de Amerikanen de vaste wil blijven aan den dag leggen, om hun denkbeelden te verwezenlijken; de middelen daartoe bezitten zij in ruime mate.

En zullen wij in Nederland nu doen alsof wij niets weten van de beweging voor internationalisme, zullen wij een Vredespaleis bouwen en afleveren evenals een meubelmaker een boekenkast aflevert en zullen wij dit gebouw nu maar neerzetten in een hoekje, waar het juist staan kan en voor de rest niet verder zien dan onze neus lang is, en iedereen uitlachen, die blijken geeft minder kortzichtig te zijn?

De kortzichtigheid heeft reeds zoo ontzachlijk veel kwaad gesticht, dat het verwondering mag baren, dat wij door de harde lessen der ervaring nog niet wijzer geworden zijn. Maar nog dagelijks zien wij dingen gebeuren, waarover men het hoofd moet schudden.

En dan onze onaandoenlijkheid voor alles wat anderen tot geestdrift stemt, een eigenschap, die ook teweeg brengt, dat wij niet eens de moeite nemen, ons op de hoogte te stellen van hetgeen in de wereld omgaat, wanneer wij meenen, dat het ons niet direct aangaat d. w. z. dat het ons niets kosten kan of dat wij er niets aan kunnen verdienen.

Zouden de Amerikanen voor hersenschimmen zich zoo in de bres stellen, als zij nu doen, zouden zij daarvoor hun millioenen, al zijn ze vaak ook gemakkelijk verdiend, zoo grif beschikbaar stellen als zij thans doen?

Men kan aan millionairsgrillen gelooven, maar toch niet aannemen, dat verstandige menschen als Carnegie en andere invloedrijke Amerikanen zich daar aan te buiten gaan en het gaat niet aan, plannen als dat van Dr. Eijkman over één kam te scheren met die van den Keizer van de Sahara, alleen omdat het terrein waarop de wereldhoofdstad ontworpen is uit zandduinen bestaat, zooals men er ook in de Afrikaansche woestijn aantreft.

En wat is nu eigenlijk de bedoeling dezer plannen? Een exploitatie van bouwterrein op zoo groote schaal, als nog nooit hier te lande vertoond is, zoo hoorden wij reeds beweren met een zekerheid alsof dit vanzelf sprak. Met de gegevens die in ons bezit zijn, in de hand, gegevens die evenwel vooralsnog niet voor publicatie geschikt zijn, kunnen wij deze bewering beslist tegenspreken. Wel heeft de zaak een zeer belangrijke financieele zijde en zal er, alvorens zij ook maar tot een begin van uitvoering kan komen, nog heel wat papier volgecijferd moeten worden en zal het financieel beheer een punt van aanhoudende zorg moeten uitmaken, om geleidelijk te bereiken wat men bereiken wil, maar een onderneming om

winst te maken is deze niet; millioenen te verzamelen is niet de bedoeling, eer het omgekeerde, namelijk de opgegaarde millioenen te besteden, tot het verkrijgen van vruchten, van winsten van hoogere orde, die aan den wereldvrede, het „commun accord", de opvoeding, de wetenschap en de kunst, alzoo aan de geheele menschheid ten goede zullen komen.

Wij willen hier de uitdrukkingen „begin van uitvoering" en „geleidelijk bereiken" even onderstreepen en daarbij nog even stilstaan.

De verwezenlijking van denkbeelden als de door Dr. Eijkman ontwikkelde is geen zaak, die in tien of twaalf jaren tot stand komt. Dit begrijpt iedereen en de ontwerpers zijn zich ook zeer wel bewust, dat die verwezenlijking geleidelijk zal moeten komen dat daarvoor wel honderd, misschien wel tweehonderd jaren noodig zullen zijn. Maar wat men niet schijnt te kunnen begrijpen is, meenen wij, wel dit, hoe het in iemands hoofd kan opkomen, reeds nu al zijn tijd en groote kosten te gaan te besteden aan het in elkaar zetten van plannen voor een zoo verre toekomst.

De eenige verklaring, die hiervan gegeven kan worden is o. i., dat men niet begrijpen wil, dat het hier niet eenvoudig een financieele speculatie geldt, want ook al mocht later blijken, dat materieele baten uit de stichtingen voortvloeiden, zoo zouden deze misschien nog niet eens aan de achterkleinkinderen van het tegenwoordig geslacht ten goede kunnen komen.

En toch zijn het practische Amerikanen en andere prominente persoonlijkheden, die deze plannen, juist omdat zij op een ideëel beginsel zijn opgebouwd, de aandacht waardig keuren. Maar wij, die altijd beweren, dat de „allmighty dollar" het hoogste ideaal van de mannen aan de overzijde is, wij trekken de schouders op en zien er verder niet naar om. Wanneer het onze tijd maar uithoudt, wat gaat ons dan de toekomst aan? Ziedaar het fraaie principe, dat in vele zaken gehuldigd wordt.

Wanneer wij nu maar zorgen, dat er in den Haag, niet te ver van de Witte Societeit, een Vredespaleis komt te staan, dan hebben wij onze plicht gedaan, dan kan ons niemand iets maken, zoo schijnt het bestuur van de Carnegie-stichting te denken en sterk in zijn positie, wars van openbare behandeling van een zaak die o. i. toch de geheele wereld aangaat, is het doof voor alle vragen om opheldering en beschouwt het blijkbaar het gedoe van stuurlui aan den wal, die anders willen, als dwarsdrijverij. Maar onder die stuurlui aan den wal zijn er, wier aanhang dagelijks grooter wordt en die voor hun plannen den steun zoeken van personen van invloed in internationale aangelegenheden, personen, die als zij willen, die plannen zullen doorvoeren, n'en déplaise het bestuur van de Carnegie-stichting, maar dan zeer zeker een andere plaats zullen uitkiezen, dan de lage landen aan de Noordzee en het Vredespaleis alleen zullen laten staan in zijn vergeten hoekje.

En dit zou jammer zijn voor ons landje, dat toch al zoo weinig beteekent op de wereldkaart, maar nu in de gelegenheid gesteld is in een internationale beweging op den voorgrond te treden. Dit op den voorgrond treden eischt beleid, brengt verantwoordelijkheid mede, men kan dit lasten noemen, maar er zijn toch ook voordeelen aan verbonden, de waarborgen voor ons zelfstandig volksbestaan zouden er zeker in belangrijke mate, zoo niet voor goed, door verzekerd zijn.

Maar dit zijn alles immers luchtkasteelen, er is evenwel toch ook een practische zijde aan deze toekomstplannen op te merken. Reeds vroeger is er van verschillende zijden op gewezen, hoe de stichting van den Vredestempel op een mooi punt, aan de Residentie zou kunnen ten goede komen, hoe zich rondom zulk een monument een modern aangelegd stadsdeel zou kunnen vormen, hoe het met zijn koepel, op verschillende punten van verre zichtbaar, het stadsbeeld zou kunnen beheerschen, in welke mate het in één woord een benijdenswaardig motief was, dengene, die belast zou worden met het ontwerpen van een uitbreidingsplan van 's-Gravenhage door een gelukkig toeval in den schoot geworpen.

Men zou zoo zeggen, dat het nogal voor de hand lag, dat in het uitbreidingsplan der gemeente met de stichting van een monument van die beteekenis rekening zou zijn gehouden, maar evenmin als de aanleg van het terrein Zorgvliet in dit plan is opgenomen, evenmin is er aan een plaats voor het Vredespaleis gedacht.

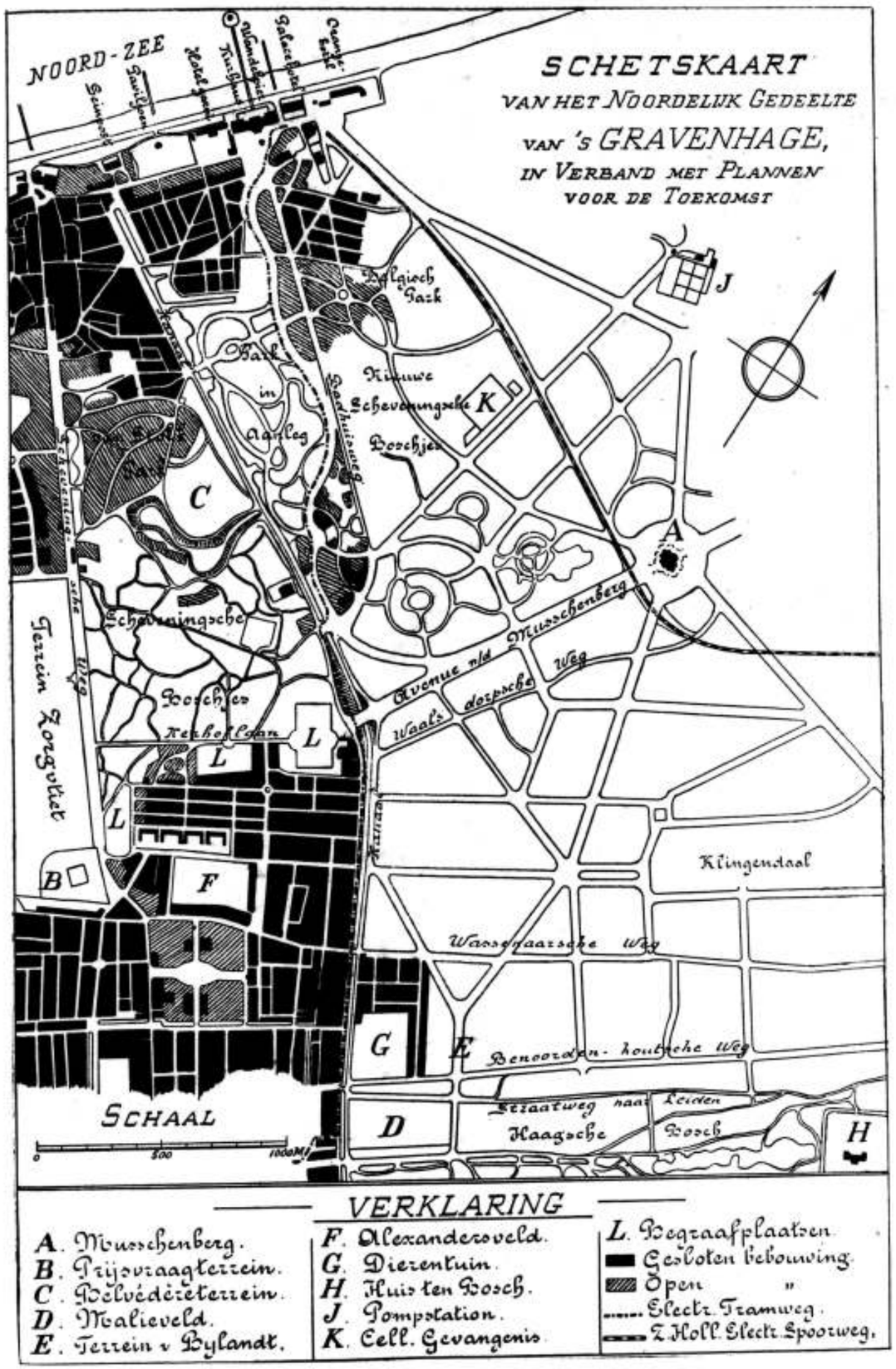
Dat het in de plannen van Dr. Eijkman een middelpunt vormt spreekt van zelf, het kan daarin niet gemist worden, het is het uitganspunt, waaruit zich verder het project van de wereldhoofdstad ontwikkelt; de Bazel heeft dit in zijn schetsontwerp zeer duidelijk doen uitkomen.

De lijnen ten Noordoosten van het Kanaal op onze schetskaart geteekend zijn, zooals wij reeds zeiden, aan dat schetsontwerp ontleend.

Een breede avenue zal de Musschenberg verbinden met de stad door middel van een viaduct over het Kanaal. Oogenschijnlijk is deze aansluiting aan het bestaande niet bijzonder gelukkig, de tegenwoordige Algemeene Begraafplaats ligt juist in de as dezer Avenue, maar afgezien nog daarvan dat deze begraafplaats bestemd is mettertijd te verdwijnen, zou met een kleine verandering van richting de Avenue langs de begraafplaats heen in verbinding kunnen worden gebracht met de Kerkhoflaan, die bestemd is eenmaal een hoofdverkeersweg te worden, welke waarschijnlijk in het bouwplan Zorgvliet haar voortzetting en verbinding met het Westen zal vinden.

De overige hoofdwegen op de schetskaart geprojecteerd zijn grootendeels bestaande wegen.

Het is ons nu niet te doen om dit schetsplan zooals het daar ligt aan te bevelen in plaats van het van Gemeentewege voor dit doel ontworpen plan, maar wij geven het op de schetskaart alleen om aan te toonen hoe in verband met de stichting van het Vredespaleis hier een uitbreidingsplan gemaakt zou kunnen worden, waarin dit monument een waardige plaats zou verkrijgen, terwijl het tevens het begin zou kunnen vormen van een aanleg die de gelegenheid bieden zou in den zin als door Dr. Eijkman bedoeld wordt te worden uitgebreid tot eene wereldhoofdstad, zonder dat het uitbreidingsplan er schade door zou lijden, integendeel deze wijk zou een der schoonste kunnen worden van een nieuw 's-Gravenhage. Men heeft daar ruimte in overvloed, de terreinen zijn ten deele gemeente eigendom ten deele domeingronden en om ze voor uitbreidingsplannen te reserveeren zijn dus weinig bezwaren voorhanden, een voordeel dat niet gering te schatten is waar elders millioenen besteed moeten worden om de gronden den particulieren eigenaars uit de handen te breken.

Toen de teekening met de roode lijnen, die het door de Woningwet vereischte uitbreidingsplan der Residentie voorstelde, op het stadhuis ter bezichtiging was gesteld, is aan de weinigen die er toen belang in stelden gebleken, dat dit plan niets anders was dan een poging, om althans eenig verband te brengen in de stelsellooze aaneenschakeling van nieuwe buurten, die de oude stad insluit, maar nergens was iets te zien van een ernstig streven, om ten minste in de toekomst tot een beter geheel te geraken.

Dat men de stichting van het Vredespaleis niet heeft aangegrepen met beide handen als een hoofdmotief, dat cachet kon geven aan een voornaam deel van het uitbreidingsplan, is onbegrijpelijk voor ieder, die niet bekend is met Nederlandsche en hier in het bijzonder met Haagsche toestanden.

Nu de gemeente eenmaal, toen de keuze niet op het door haar aangeboden Belvédère-terrein gevallen was, zich de gelegenheid heeft laten ontglippen om verder op de keuze van de plaats invloed uit te oefenen, nu het bestuur der Carnegie-stichting met zijn terreinaankoop de wereld voor een fait accompli gesteld heeft, zal het zeer moeilijk zijn en zullen er internationale invloeden aan te pas moeten komen, om hierin nog verandering te brengen.

Maar gesteld eens, dat die internationale invloeden zich deden gelden, gesteld dat de prijsvraag op een mislukking uitloopt, dat de positie van het Stichtingsbestuur onhoudbaar wordt en dat dit bestuur genoodzaakt wordt, op zijn besluit terug te komen, dan gelooven wij, wanneer wij ons indenken in den gedachtengang der voorstanders van het internationalisme, nu wij hun bedoelingen hebben leeren kennen en kennis hebben genomen van de plannen van Dr. Eijkman, die van een en ander het uitvloeisel zijn en waarvan een geleidelijke verwezenlijking, ons voorkomt, geenszins tot het onbereikbare te behooren, dan gelooven wij, dat, wanneer opnieuw een andere plaats gezocht moet worden, unaniem zal worden erkend dat die zal moeten zijn de door Dr. Eijkman aangewezene, de Musschenberg.

Het wil er bij ons niet in, dat een verandering tot de absolute onmogelijkheden behoort; er zijn wel grooter moeielijkheden overwonnen, dan de halsstarrigheid van een Stichtingsbestuur, hoe sterk ook in zijn verschansingen; er zijn sterkere machten, er is een openbare meening, die wel eens meer paal en perk gesteld heeft aan autocratische opvattingen Zoolang het Vredespaleis nog niet staat in het dure hoekje van Zorgvliet, achten wij het nog mogelijk, dat de ruimere opvattingen de overwinning zullen behalen en een andere plaats gekozen wordt. Wij achten die mogelijkheid groot genoeg om er rekening mede te houden in de uitbreidingsplannen, eveneens plannen voor de toekomst van 's-Gravenhage en dit niet slechts omdat het Vredespaleis op zich zelf een eenig motief voor die plannen oplevert, maar niet minder, omdat het een integreerend motief vormt in Dr. Eijkman's Stichting voor Internationalisme en beschouwd kan worden als de schakel, die de Wereldhoofdstad der toekomst met het uitbreidingsplan der gemeente verbindt.

Laat ons ophouden te doen alsof de toekomst ons niet aangaat, laat ons wat meer belangstelling toonen voor hetgeen er in de groote wereld buiten onze enge grenzen omgaat en voor het streven van menschen die wat groots en goeds willen, laat ons met hen samenwerken, ook al zijn zij vreemdelingen, waar de gelegenheid zich voordoet, laat ons daarin geen gevaar zien voor het behoud van ons nationaal karakter, want waarlijk, daar zijn trekken in, op welker behoud wij niet behoeven gesteld te zijn en het zal ten goede komen aan onze welvaart, aan onzen handel en nijverheid, aan onze wetenschap en onze kunst, in een woord aan alles, wat strekken kan, om ons een eervol zelfstandig volksbestaan in de toekomst te verzekeren.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

(Vervolg en slot van blz. 302).

Bij het bestaan van toestanden als welke ik schetste, moet men de daad van de mannen, die uw genootschap stichtten, een zeer loffelijke daad noemen. Zij besloten, waar schier iedereen stil zat, zelven te doen wat mogelijk was om kennis te vergaderen, om zich wetenschappelijk en artistiek te ontwikkelen. Men is klein begonnen, maar met den vasten wil om te arbeiden en steeds voort te arbeiden. Het genootschap heeft alle middelen aangewend welke de bereiking van het gestelde doel kon bevorderen, in de eerste plaats de ontwikkeling der leden zelven. Men heeft regelmatig verhandelingen gehouden, vaak geprovoceerd door de in een vragenbus aangegeven questies; men heeft kunstbeschouwingen en tentoonstellingen georganiseerd en deelgenomen aan exposities zelfs in het buitenland; men heeft prijsvragen uitgeschreven; tijdschriften zijn aangeschaft en rondgezonden; een boekerij is aangelegd; excursies zijn gehouden; ontwerpen en opmetingen zijn uitgegeven en tweeërlei periodieke publicatie getuigt van de voortdurende inspanning van het bestuur en van de leden; daarbij heeft men zich niet beperkt tot de eigenlijke architectuur, maar men heeft wijselijk ook het gebied der aanverwante vakken en der kunstnijverheid betreden. Eindelijk heeft het genootschap ook zijn wassenden invloed aangewend om naar buiten op te treden in het belang der bouwkunst; ik herinner aan de pogingen gedaan tot redding of betere verzorging van oude monumenten, tot het verkrijgen van een leerstoel in de aesthetica en kunstgeschiedenis, 25 jaren geleden door de Wet voorgeschreven, doch door de opvolgende regeeringen verwaarloosd met die souvereine minachting, waarmede de kunst ten onzent maar al te vaak bejegend is geworden. Ik herinner nog aan de pogingen door het genootschap in het werk gesteld om speciaal te Amsterdam te verkrijgen dat bij publieke werken de aesthetica meer tot haar recht zou komen, dan dikwijls helaas het geval is geweest.

Wat het genootschap verricht en tot stand gebracht heeft is stellig nog lang niet voldoende noch afdoende; ik wil bijvoorbeeld er op wijzen dat niet gerust mag worden eer te Amsterdam een behoorlijk hooger onderwijs in de architectuur ingericht zij. Maar toch mag met tevredenheid door u teruggezien worden op hetgeen gedaan en verkregen is met de beperkte middelen die u ten dienste stonden en met het volste recht moogt gij de herdenking van het vijftigjarig bestaan van uw genootschap tot een feest maken.

Dit gevoel van voldoening mag echter niet — en ik vertrouw — zal niet leiden tot indommelen. Gij zult ongetwijfeld op den ingeslagen weg blijven voortgaan, gij zult blijven arbeiden aan eigen ontwikkeling en volmaking, gij zult waakzaam blijven om waar het pas geeft stedelijke en landsregeering

aan te sporen om de belangen der architectuur, der kunstnijverheid, der kunst in één woord te behartigen.

Nog bij een andere zijde van uw streven moet ik stilstaan: uw genootschap heeft in zijn vlag ook het woord Amicitia geschreven. Ook het bevorderen van een gepasten vriendschappelijken omgang onder de beoefenaren van hetzelfde vak hebt gij u ten doel gesteld. Dit is inderdaad zeer goed gezien. Juist bij het vak der bouwkunst is het aankweeken en onderhouden van kameraadschappelijke gevoelens, het hooghouden van den plicht der kieschheid een punt van groot belang. Hier toch, waar niet, gelijk bij andere kunstvakken uit liefhebberij gewerkt wordt of voor de open markt, maar steeds op bestelling, dreigt licht het gevaar dat het verwerven van de gunst der bouwheeren de bron wordt van laakbaren naijver, van wangunst tusschen de beoefenaren van hetzelfde vak. Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, heeft de geschiedenis der 30 laatste jaren meermalen geleerd; het is zelfs voorgekomen dat leden van een vereenigingsbestuur den naam en het prestige hunner vereeniging misbruikten, om tegen een collega wien men de hem te beurtgevallen opdrachten misgunde, de Regeering, de Kamers, ja de geheele natie op te hitsen.

Zulke dingen heeft uw bestuur, heeft uw genootschap gelukkig niet op zijn geweten, en dat strekt u tot eer; het bewijst dat gij aan uw devies, dat ook Amicitia verlangt, nooit ontrouw geworden zijt.

Al deze beschouwingen wettigen het dat aan uw genootschap volle sympathie betuigd worde, dat u geluk worde gewenscht met het feest waarop gij uw vijftigjarige werkzaamheid en uw beproefden vriendschapsband herdenkt en dat — zooals ik van harte doe — u toegewenscht worde dat Architectura et Amicitia steeds moge bloeien en groeien tot eer onzer nationale bouwkunst, tot aankweeking van welwillende gevoelens onder de broederen in het vak dat de moeder is van alle kunsten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Omtrent de beraadslagingen over de prijsvraag voor het Vredespaleis, in de Algemeene Vergadering der Maatschappij te Maastricht, deelde de N. Rott. Ct. mede:

Men weet dat voornamelijk in het genootschap Architectura bezwaren waren geopperd tegen de omstandigheid dat bij deze prijsvraag, welke voor alle architecten is opengesteld, nog tevens eenige naamhebbende bouwmeesters in verschillende landen zijn uitgenoodigd; de heer Weissman had zelfs de meening geuit, dat de Mij. v. Bouwkunst dezen vorm moest afkeuren en daaromtrent zich te Maastricht moest uitspreken.

Deze kwestie werd door den heer J. Verheul Dzn. uit Rotterdam ter sprake gebracht, die, zijn verwondering uitsprekend dat de heer Weissman afwezig was, de meening der vergadering wenschte te vernemen. Hij voor zich kon volstrekt geen bezwaar zien in de gevolgde handelwijze, maar de ondervinding bij prijsvragen opgedaan, leerende dat de mannen van naam zich veelal van mededinging onthouden, begreep hij zeer goed dat het bestuur der Carnegie-stichting zich eenige offers wilde getroosten om zich de medewerking der groote mannen te verzekeren. Daarenboven meende hij dat de Maatschappij zeker geen aanmerking mocht maken daar de Carnegie-stichting, mede op haar aandringen de prijsvraag bij uitnoodiging, waartoe besloten was en waaraan reeds een begin van uitvoering was gegeven, alsnog voor iedereen had opengesteld. Het bestuur der Maatschappij mocht tevreden zijn met haar succes.

De heer Poggenbeek, vice-voorzitter der Mij., ging nog verder en verklaarde den vorm van prijsvraag een bizonder gelukkige noviteit te achten welke verdient nagevolgd te worden.

De heer Rood uit Amsterdam was het met een en ander niet eens, daar hij vreesde dat de juryleden nu het werk der uitgenoodigden spoedig zouden herkennen en dit dezen een voorrecht zou verschaffen, welke meening echter werd weerlegd door te wijzen op de anonymiteit ook van de geïnviteerde inzenders op de te verwachten onpartijdigheid der juryleden en op het feit dat het werk van bekende architecten toch herkend kan worden of de ontwerpers zijn uitgenoodigd of niet.

Het tweede argument van den heer Rood, dat uitgenoodigden meer geld aan teekenaars enz. konden besteden, werd als klein van opvatting bestreden.

Uit de vergadering werd nog gevraagd wat het hoofdbestuur in deze zaak alzoo gedaan had, daar hieromtrent zoo weinig naar buiten was gebleken. De secretaris gaf daarop eenige inlichtingen en las een stukje voor dat in het juist verschenen weekblad was opgenomen, er tevens op wijzend dat, het voornemen der Carnegie-stichting reeds lang bekend zijnde, de oppositie zich eerst heeft geuit nadat het programma der prijsvraag was gepubliceerd en de dagbladen namen van Nederlandsche architecten hadden vermeld, welke zouden zijn uitgenoodigd.

De vergadering verklaarde ten slotte met op op één na algemeene stemmen geen bezwaren te hebben tegen het programma der prijsvraag en de handelingen van het hoofdbestuur goed te keuren.

De vergadering was verder gewijd aan de voorgenomen excursie. De heer Rieber hield een voordracht ter inleiding van hetgeen zou worden bezocht

Een diner te Valkenburg besloot den eersten dag.

Eindelijk heeft het Bestuur der Maatschappij, gevolg gevende aan den aandrang van verschillende zijden, een verklaring gegeven van zijn houding in zake de prijsvraag; een houding, die ook na deze verklaring, menigeen zonderling zal voorkomen.

De plaatsruimte ontbreekt ons heden, om in beschouwingen te treden over het stukje in het Bouwk. Weekblad, dat op de vergadering schijnt te zijn voorgelezen.

Ook wachten wij daartoe liever het officiëel verslag dier vergadering af, om te kunnen beoordeelen, welke waarde aan het uitgebrachte votum te dezer zake gehecht moet worden.

De heer Rood schijnt vrijwel alleen te hebben gestaan en den strijd te hebben moeten opgeven.

Wanneer het juist is, dat de Vice-voorzitter zich heeft uitgelaten als boven vermeld, moet men het waardeeren, dat er ten minste nog één persoon ter vergadering was, die getracht heeft den ernst te bewaren.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Voor den bouw van een nieuw kantongerecht te Delft vraagt Justitie voor 1906, als eerste gedeelte, f 8000 aan.

Het departement van Financiën gaf te kennen dat, wanneer een nieuw kantongerechtsgebouw werd gesticht, het daaraan gaarne lokalen voor den inspecteur en den ontvanger der registratie verbonden zou zien.

Het departement van Oorlog heeft op den hoek van Korte-Breedsteeg en Voorstraat een groot open terrein beschikbaar waarop slechts één oud gebouw staat, dienende tot woning van een opzichter van de fortificatiën en voor een geniebureau. Dit departement is tot medewerking bereid.

De kosten van den nieuwen bouw zouden in 't geheel, inclusief de nieuwe gebouwen voor Oorlog, die ten laste van Justitie en Financiën zouden komen, bedragen f 52.300. Hierin zou Financiën bijdragen f 22.400 en Justitie de overige f 29.900.

— In 1906 zal examen worden afgenomen voor teekenaar van het kadaster, en waarschijnlijk ook voor boekhouder en aspirant-landmeter van het kadaster.

De Tuchtschool te Ginneken zal, behoudens onvoorziene omstandigheden, tegen 1 Mei 1906 in gebruik worden gesteld.

Met den bouw van de vijfde tuchtschool zal niet vóór het begin van 1906 worden begonnen.

Baarn. Voor de betrekking van leeraar in het bouwkundig en het handteekenen aan de Ambachtsteekenschool alhier hebben zich niet minder dan 25 sollicitanten aangemeld.

Deventer. Betreffende de restauratie van de St. Lebuïnuskerk, waarmee men, in April jl. is aangevangen, kan worden meegedeeld, dat men begonnen is de bedakingen van den kooromgang te vernieuwen. Dit werk is reeds voor een groot gedeelte voltooid, zoodat het zich laat aanzien, dat het nog dit jaar gereed komt.

De kooromgang is uit het laatst der 15e eeuw; het contract, voor het bouwen ervan tusschen den magistraat en het kapittel gesloten, is van 1486. In dien omgang bevinden zich tien kapellen, welke ieder een dak hebben.

Personalia.

Uit Rome wordt het overlijden bericht van den Architect en volksvertegenwoordiger Zacconi, ontwerper van het Victor Emanuel-monument te Rome.

De raad van Zierikzee heeft eervol ontslag verleend aan den heer J Grootenhuis als gemeentebouwmeester.

— Dezer dagen slaagden aan de Ingenieurs schule Zwickau (Sa.) voor Werktuigkundig-Ingenieur de heeren; N. A. Imelman en S. Tymstra, beiden van Groningen. H. H. Pouderoyen van Rotterdam en G. F. W. van Zoest van Arnhem.

Vacante Betrekkingen.

— De Raad van toezicht op de Spoorwegdiensten brengt ter kennis dat gelegenheid bestaat tot plaatsing van drie districts-inspecteurs der spoorwegdiensten. Daarvoor worden personen opgeroepen, voldoende aan de volgende eischen:

1°. benoembaarheid tot die betrekking als gevorderd in art. 13 van het kon. besluit van 9 Juli 1876 (Stbl n°. 159);

2° een goede gezondheid, volgens schriftelijke verklaring van een bevoegd geneeskundige.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma van civiel-ingenieur van de P. S. te Delft en gedurende eenige jaren werkzaam zijn geweest, zullen bij voorkeur in aanmerking komen.

Aan de betrekking is verbonden een minimum wedde van f 2000; benevens een abonnement voor bureaukosten, schrijfloonen enz. van f 400 's jaars en vergoeding voor reis- en verblijfkosten.

Zij, die voor een benoeming in aanmerking wenschen te komen, hebben zich voor 10 October tot den Raad van toezicht te wenden. (1)

— Uitvoerder voor werken in gewapend beton. Salaris 25 gulden per week. Brieven onder No. 27514, bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Scheepsteekenaar. Op een fabriek van Scheepsbouw. Brieven onder letters N. M. B., Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Scheepsmachineteekenaar te Rotterdam tegen 1 November a. s. Brieven onder letters N. M. D. Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam (1)

— Machine-Teekenaar. Op een Teekenkantoor voor Calqueer en detailwerk. Brieven, onder letter D, aan de Boekhandelaars H. A. Kramers & Zoon, Gelderschekade 26 te Rotterdam. (1)

— Leeraar voor het werktuigkundig teekenen aan de Vakteekenschool „Patrimonium" te Amsterdam, 5 av. p. w., gedurende 6 mnd. p. j. Aanmelding bij den Directeur H. J. v. Ooijen, P. C. Hoofdstraat 113. (1)

— Opzichter, Brieven onder no. 27414 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

— Tijdelijk Leeraar in het Rechtlijnig Teekenen, a. d. Burgeravondschool te Groningen. Aanmelding bij verzoek aan den Raad op zegel, aan de afdeeling Financiën en Onderwijs, ter gemeente-secretarie vóór October 1905. Bezoldiging f 50 's jaars voor elk wekelijksch lesuur. (waarschijnlijk 13 lesuren) (2)

— Ingenieur voor de berekening van werken in gewapend beton. Brieven onder No. 27836, bureau der N. Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	18—46 j.,	f 45—f 125 's maands.
2	Bouwk. Opz.-Uitv.,		100 's maands.
2	Bouwk. Teekenaar.		f 55—f 100 's maands.
3	Waterb. Opz.	26—30 j.,	f 70—f 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—27 j.,	f 40—f 100 's maands.
1	Electrotechniker.		f 125 's maands.
1	Machinist.		f 90 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 October.

Amsterdam, ten 12 ure, het gem. best.: het maken van een verkeersweg naar de Houthaven. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdukkerij, (met één teekening). Inlichtingen afdeeling „Algemeene Dienst" van Publieke Werken ten Stadshuize kamer QQ, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, aan de besteding voorafgaande.

Bergum, het gemeentebestuur van Tietjerksteradeel: het maken van een nieuwe raadszaal; bestek en teekening ter inz. ten gemeentehuize te Bergum; aanw. gehouden.

Lochem, ten 12 ure, het gem. best.: het bouwen eener bodenwoning en van een politiebureau met cellen; bestek en teekening ter secretarie ter visie.

DINSDAG 3 October.

's-Gravenhage, ten 2 ure, de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis aan de Groenmarkt te 's-Hage: het bouwen van het landhuis Liberty-Hall met automobiel-carage en chaffeurswoning, in het Park Oud-Wassenaar aan den Leidschen straatweg. (Zie adv. in dit no.)

Nigtevecht, ten 11 ure, de architect Th. E. B. Honders: het bouwen van een bouwmanswoning te Nederhorst den Berg.

Zeist, ten 1 ure, de architect Frits J. van der Kaa in het Parkoord: het bouwen van: plan A. 2 dubbele villa's; plan B. 3 dubbele villa's; plan C. 7 heerenhuizen en bloc. Aanwijzing op het terrein op den dag der besteding ten 10 uur.

WOENSDAG 4 October.

Helder, ten 2 ure, het gem. best.: de levering van 200000 straatklinkers (Waalvorm) en 100000 Friesche straatklinkers (drielingen). Bestekken ter Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Vervolg Aankondiging van Aanbest. Zie Bijlage.

40ste Jaargang. ZATERDAG 7 OCTOBER 1905. No. 40.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

OUDEWATER.

(Bij de plaat.)

Oudewater ligt in een thans vrij afgelegen hoek van Holland. Dat was vroeger eenigszins anders, toen de Hollandsche IJssel een open rivier en bruikbare waterweg was en toen de landweg van Utrecht naar Gouda over Oudewater liep.

Wanneer nu de trein aan het station van dien naam stopt ziet men niets, dat op een stad gelijkt, wel in de verte, een halfuur zuidwaarts, een paar torens, waarvan er een door den eigenaardigen vorm zijner afdekking de aandacht trekt.

Het loont echter de moeite wel, om uit te stappen en zich de kleine wandeling te getroosten naar het stille stadje, dat nog menig ongeschonden overblijfsel van zeventiend-eeuwsche architectuur bezit, o. a. een typisch raadhuisje, een zeer fraaie pui met rijk gesneden consoles en boogvormig kalf met basrelief voorstellingen van Geloof en Hoop, verscheidene trapgevels, het meeste uit den besten tijd onzer Hollandsche Renaissance.

Een der best bewaarde overblijfsels is het huis genaamd „de Ark" in de Wijdstraat, van welks gevel de hierbij gevoegde plaat een afbeelding geeft, naar een opmeting van den Heer H. J. Elzer van der Boon te 's-Gravenhage. Ten deele zijn in de kruiskozijnen de oorspronkelijke in lood gevatte ruitjes nog aanwezig en belangrijk zijn in de kozijnen der eerste verdieping de eveneens nog oorspronkelijke ramen, waarvan alleen het bovengedeelte met dergelijke ruitjes bezet is en waarin van onderen paneeltjes met á-jour-snijwerk aanwezig zijn. Van binnen is het huis ook nog grootendeels in zijn oorspronkelijken toestand; het heeft nog de eikenhouten lijsten en de tegelbezetting onder de schouwen behouden, de oude balklagen met moer- en kinderbalken, fragmenten van betimmering, enz.

Wel schijnt er een en ander te ontbreken, zoo b. v. consales onder de schouwen en zal er wellicht in den loop der tijden wel eens wat verwijderd zijn, maar er is zeer weinigver nieuwd of vervangen, zoodat, met betrekkelijk geringe middelen het geheel zou zijn te maken tot een vrij volledig voorbeeld van een zeventiende eeuwsche burgerwoning.

De middelen daartoe schijnen evenwel te ontbreken; ofschoon niet bepaald bouwvallig zijn sommige onderdeelen toch zoo oud en vermolmd, dat zij om herstelling of vernieuwing vragen. Het is jammer dat, wanneer men daar eenmaal mede begint de herstelling zoo licht een totale restauratie wordt. Zou het, zoo vraagt men zich bij dergelijke monumentjes af, toch niet mogelijk zijn verder verval te

voorkomen, zonder dat het oude en verweerde aanzien, dat in de meeste gevallen zulk een groote bekoring teweeg brengt, het eerwaardig patina van eenige eeuwen, verloren gaat.

Oudewater moet omstreeks 1265 van den Utrechtschen bisschop Hendrik van Vianden stadsrechten verkregen hebben en werd in 1280 door den bisschop Jan van Nassau aan Floris V in pand gegeven. Dit pand is nooit gelost en zoo is het een Hollandschen stad geworden en gebleven. In 1349 werd Oudewater door bisschop Jan van Arkel geplunderd en in brand gestoken. In 1572 de Staatsche zijde gekozen hebbende, werd het drie jaar later door de Spanjaarden belegerd, stormenderhand genomen en uitgemoord. Van deze gruwelen geeft een nog op het stadhuis bewaarde schilderij van D. Stoop een voorstelling. Tot 1580 duurde de Spaansche overheersching en van het eind der zestiende eeuw begint de welvaart, waarvan vele nu nog over gebleven fragmenten getuigen.

Van oudere gebouwen is niet veel meer overgebleven, de stadspoorten zijn verdwenen, ook van het slot of kasteel, waarvan in de Linschoter poort nog langen tijd een gedeelte bewaard gebleven is, is niets meer te vinden. De drieschepige kerk met dubbel koor is het eenige nog middeleeuwsche gebouw. Volgens een overlevering, gebaseerd op een jaartal, op een pilaar in de kerk voorkomend, zou zij in 1003 gebouwd zijn. Dat dit gebouw echter niet uit de elfde eeuw afkomstig is, is duidelijk genoeg, maar het jaartal kan een aanwijzing zijn voor de stichting eener vroegere kerk en het tijdstip, waarop het dorp begonnen is zich tot een stad te ontwikkelen.

De toren der kerk is merkwaardig, als een in Holland zeldzaam voorbeeld van afdekking met een zadeldak of juister gezegd met een wolfdak.

Aan de Oostzijde van de kap is een uitbouw waarin de klokken van carillon en slagwerk hangen, de luidklokken hangen in den toren.

Uit oude afbeeldingen schijnt te blijken, dat weleer een lantaarn of spits op dezen toren heeft gestaan, uit welken tijd het wolfdak dateert is echter niet bekend, maar misschien bij onderzoek nog wel uit de archieven op te diepen.

De techniek van het kunstglazenmakerswerk.

Onder kunstglazenmakerswerk heeft men een kunstvaardige, artistieke samenstelling van natuurlijke of door de nijverheid gekleurde stukken glas tot tot doorzichtige mozaïekbeelden te verstaan. Oorspronkelijk bezigde men daartoe door en door gekleurde glazen, die naar een ontwerp, een karton of voorgeteekend model, in de vereischte vormen en afmetingen uitgesneden en dan samengevoegd werden. Aan dit bedrijf, waaruit de *glasschilderkunst* zich ontwikkelde, lagen oorspronkelijk geen kunstbegrippen, nog minder artistieke doeleinden ten grondslag, veeleer was het aaneenvoegen van meerdere stukken tot een groot oppervlak,aan de gebrekkige middeleeuwsche glastechniek toe te schrijven, welke niet in staat was groote platen of glasruiten voort te brengen.

Tot in het midden van de 13de eeuw werden de door looden roeden (raamroeden) verbonden kleine, bonte schijven, met detailteekeningen door harceeringen in de opgebrande zwarte verf voorzien. Zij werden op die wijze gemaakt, dat het glas ten deele met de verf gedekt en enkele partijen dan met het radeerhout verwijderd werden.

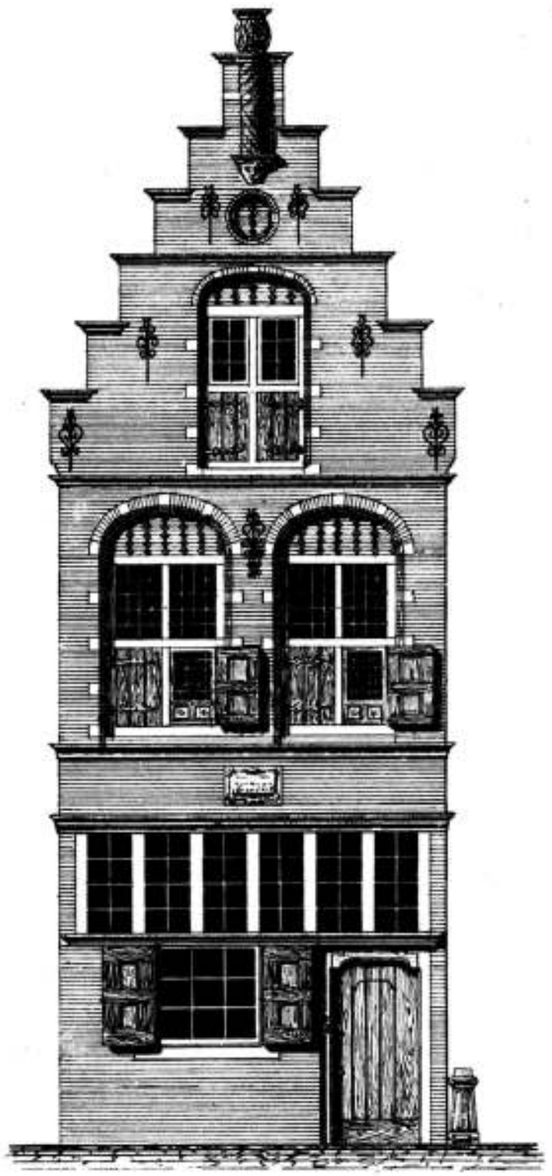
In de 14de eeuw begon men wit glas met roode *fritte* te overdekken, zooals dit ook nog heden geschiedt. Het woordt „Fritte" stamt uit het Italiaansch en beteekent zooveel als *„gebakken"*. Op het witte glas wordt namelijk een gemakkelijk smeltbaar, poedervormig mengsel aangebracht, dat dan met de glasplaat door samensmelten in den oven verbonden wordt. Deze werkwijze speelt in de glasschilderkunst een buitengewone rol, omdat zij niet alleen het voortbrengen van menigvuldige lichtende kleuren, maar ook het aanbrengen van meerdere nuancen op het zelfde stuk glas mogelijk maakt.

De glasschilderkunst van onzen tijd ging van 't idee uit, het venster uit een geringer aantal stukken saam te stellen, om daardoor goedkooper werk te kunnen leveren. Dit streven werd door de hedendaagsche meerdere volmaking van het witte spiegelglas begunstigd, waardoor steeds grootere en zuiverder glasruiten, of platen of vlakken (in 't Duitsch *„tafels"* [1]) werden voortgebracht. De *„secessie"* is echter van dit denkbeeld, van deze techniek meer en meer afgeweken en wel om geldige redenen. Het beeld moet, in den geest van de teekening, uit stukken worden aaneengevoegd en niet willekeurig uit overwegingen, die met artistieke beschouwingen niets te maken hebben. De loodroeden moeten dus de omtrekken der teekening vormen, de contouren markeeren. Dit is logisch; onlogisch is 't echter, als men door een gekleurd vlak van matigen omvang een loodroede heenvoert, alleen om antiek werk na te bootsen. Wij mogen niet vergeten, dat de loodroede, de loodinvatting een constructie-middel is. Brengen wij nu een loodenstreep of roede dwars of midden door een rood of geel stuk glas heen, dat door de moderne techniek uit één stuk onberispelijk kan worden vervaardigd, dan beteekent dit, tot een meer onvolmaakte techniek terug te keeren. Dat juist moderne artisten dikwijls zulke kortswijl voortbrengen, leidt tot de gedachte, dat zij zich in den aard in het wezen der techniek niet genoeg verdiept hebben, daarin niet genoeg zijn doorgedrongen.

Een moeilijkheid, die de kunstenaar, voor zooverre het om musief-of mozaïekwerk te doen is, reeds bij het ontwerpen van het karton niet uit het oog mag verliezen, bestaat in de dikte- en breedte afmeting van de loodcontouren, want doordien zij natuurlijk zeer scherp te voorschijn treden, zouden alle fijnere schakeeringen of details buiten werking blijven, dikwijls zelfs het beeld diffuus of nevelachtig doen schijnen. Voorts moet men ook nog met den afstand van den beschouwer tot het glasraam rekening houden.

Als eindelijk de kunstglazenmaker het karton, waarop tevens de verschillende glaskleuren zijn aangegeven, heeft ontvangen, dan maakt hij op

[1]) Onder *tafelglas* verstaat men hier, niet het sier- en gesleepen glas, bekers, schalen, enz., dat de pronktafel siert, maar het *vensterglas*, de oppervlakte zelve. Een fabriek voor tafelglas levert dus vensterruiten.

HET HUIS DE ARK TE OUDEWATER

OUD HOLLANDSCHE GEVEL ANNO 1615
OPGEMETEN EN GETEEKEND IN AUGUSTUS 1905
SCHAAL. 1/75 d.t.s. DOOR H.J. ELZER VAN BOON'S GRAVENHAGE

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
40ste jaargang N°. 40.
Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

calqueerpapier een kopie en daarvan, met behulp van grafiet- of blauwpapier een tweede teekening. Deze bewerking is in alle werkplaatsen genoegzaam bekend. Dan wordt de op het modelpapier doorgetrokken nieuwe teekening in stukken gesneden en de breedte van den loodomtrek verwijderd, omdat tusschen de afzonderlijke glasplaatjes ruimte voor de loodomraming moet blijven bestaan.

Nu zoekt de kunstglaswerker, uit zijn voorraad, de vereischte gekleurde glazen bijeen en snijdt met den diamant, de randen van het papier volgend, het benoodigde glasstuk uit. Indien de afzonderlijke gekleurde glasstukken nog eerst te beschilderen zijn, dan gaan zij, op maat gesneden, naar den glasschilder, die ze later in gereeden staat terugzendt. Eerst als alles in behoorlijken toestand voorhanden is, kan de kunstglazenmaker met het inpassen in de looden glasroeden en het soldeeren beginnen.

Bij het in lood vatten wordt op die wijze te werk gegaan, dat men met een willekeurig stuk glas aanvangt, dit in een looden sponning of raamroede zet en haar met draadnagels op de werkbank vasthecht. De looden roede is aan beide zijden ingekerfd of gegroefd, zoodat de randen van het stuk glas in de sponning geschoven kunnen worden. Nu worden eenige draadnageltjes van het eerste stuk uitgenomen, op de betreffende plaats het daarin behoorende stuk aangeschoven, door de gemakkelijk buigzame loodroede omsloten en de rand weder aan de werkbank vastgenageld. Zoo wordt het werk voortgezet tot het geheele venster gereed is.

Dit samenstellen op een vaste onderlaag is noodzakelijk om aan het geheel de noodige hechtheid en dichtheid te verleenen. Op het inschuiven van ieder glasstuk in de sponning der loodroede volgt een voorzichtig dichtkloppen. Eindelijk worden de loodroeden met behulp van een klein werktuigje aangedrukt, gladgestreken en de verbindingspunten gesoldeerd; na voorzichtig omkeeren van de glazenplaat wordt deze bewerking aan de keerzijde herhaald. Dikwijls volgt nog een vertinnen van het lood, om aan het venster een bevalliger aanzien te geven; uit een artistiek oogpunt wordt deze methode echter door velen gelaakt.

Verschillende methoden van de glasschilderkunst, de gebezigde kleurmiddelen, het inbranden, enz. zijn reeds vroeger, in N°. 16 dd. 22 April van dit blad ten deele besproken, daarom zullen wij ons niet met deze techniek verder bezighouden, maar alleen tot de *glazenmakerskunst* beperken, te meer omdat de door den glasschilder geleverde stukken slechts een onderdeel uitmaken van het door den kunstglaswerker gebezigd materiaal. Ook buiten de medewerking van den glasschilder kunnen in lood gezette glazen artistieke werkingen te voorschijn roepen. Zoo worden b.v. met wit glas, of met glas uit verschillende kleurnuancen, zeer aantrekkelijke, soms zeer rijke band-, lint- zelfs festonversieringen samengesteld, maar juist ook gaat dikwijls, onder het gebruik van te vele kleuren, het effect verloren.

Het gunstigste effect leveren zulke vensters op, die in een kleurentoon zijn gestemd, welke zooveel mogelijk met de bestemming en het doel van de inwendige ruimte overeenkomt.

De glashutten leveren den kunstglazenmaker tegenwoordig een even voortreffelijk als veelzijdig materiaal, dat niet alleen door een reine kleurenschaal, maar ook door een veelvoudige vlaktebehandeling uitmunt. Het reeds vroeger bekende kathedraalglas van oneffen, golf- en builvormige geaardheid werd in den jongsten tijd nog met het ornamentglas verrijkt, waarvan de oppervlakte lijsten, sterren of andere teekeningen vertoont, die door verdiepen of opwerken van enkele partijen ontstaan.

De kleuren van het glas worden door bijvoeging van verschillende metalen tijdens het smeltproces veroorzaakt, slechts het roode glas wordt altijd als overdekkingsglas vervaardigd, om eene glansrijkere werking te verkrijgen. Voorts zijn de kleine, ronde bolvormige schijven (hier *Butzen* genaamd) te vermelden, die door snel omdraaien van een nog in weeken toestand verkeerenden glaskogel worden vervaardigd, alsook de talrijke soorten van prismatische lichamen, welke voor glas in lood, evenals voor glas in koperen roeden dienen.

Een product van onzen tijd vormt het gekleurde patroon- (met figuren versierd) glas, dat als overdekkingsglas wordt vervaardigd. Wij weten, dat witte glasplaten met behulp van de zandstraalblaasmachine [1]) mat gemaakt worden. Deze goedkoope werkwijze wordt slechts tot het verkrijgen van artistieke effecten aangewend. Daartoe bezigt men glasplaten, ruiten dus, die aan beide zijden met verschillende kleuren overdekt zijn en verwijdert, volgens een geleverd ontwerp, door de werking van de opgeperste scherpe zandkorrels ten deele de deklagen. Wanneer dus b.v. een witte glasruit eenerzijds met eene roode laag, aan de andere zijde met een groene overdekt is, dan verkrijgt men door gedeeltelijke verwijdering van de eene of andere laag vier kleur, schakeeringen, namelijk de witte grondkleur, roodgroen en de mengkleur van deze beide laatsten, natuurlijk slechts op die plaatsen waar de twee dekkleuren zijn blijven staan, gespaard bleven.

Ook het zoogenaamde mousselineglas, dat een geweven teekening vertoont, wordt tegenwoordig door de zandblaasmethode verkregen. Elk willekeurig patroon kan door aanwending dezer werkwijze worden voortgebracht, doordien de plaatsen, die helder en doorschijnend moeten blijven, door een opgelegd contra-carton tegen de inwerking van den zandstraal beveiligd zijn. De in den nieuweren tijd veel verbeterde etsmethode heeft echter bij het decoreeren van gekleurd glas den zandblaastoestel wel wat verdrongen.

Gesteund door de vorderingen in de glastechniek, heeft de nieuwe richting in de kunstglazenmakerij ook een volslagen ander genre van werk geschapen, die tegenwoordig van de vroeger verachte toevalseffecten met kunstkennis partij trekt en toepaste. De aanleiding tot deze wijze van kunstglaswerk stamt af van *Tiffany*, terwijl Belgische decoratie-artisten deze kunstwijziging verder perfectionneerden. Niet alleen doorzichtig glas met bepaalde kleurtinten wordt gebezigd, maar ook dat, hetwelk 't licht mat of getemperd laat doordringen, dus meer de geaardheid van fijn, doorschijnend porcelein

[1]) De uit Amerika afkomstige zandblaasmachine was op de Weener-tentoonstelling van 1876 geëxposeerd en werd, spoedig daarna, te Parijs in de glastechniek toegepast. Iets later lazen wij, dat zij tot het schoonmaken van façaden van gebouwen te New-York met goed gevolg diende. Voor wellicht 20 jaren zag schrijver haar in gebruik aan een vijlenfabriek alhier, ter vervanging van het opkappen van gebruikte, maar slechts weinig versleten vijlen. Het werk was goedkooper en beter en vorderde veel minder staal, dan door het opkappen met den beitel werd verbruikt.

bezit. Ook gestreept [1]), gevlekt, gemarmerd glas wordt gebezigd, kortom alle toevallige effecten aangewend, die slechts uit een artistiek oogpunt bruikbaar zijn.

De Parijsche tentoonstelling toonde ons, dat de kunstenaars, bij de uitvoering dezer werken, zich op een volkomen nieuw pad bewegen. De medewerking van den glasschilder is buitengesloten en van het glasschilderwerk wordt enkel de loodomtrek aangehouden. Elk deel van het beeld wordt uit een geëigend gekleurde glasruit gesneden en op doeltreffende punten aaneengevoegd, waarbij echter op een natuurgetrouwe voorstelling minder of wel geen gewicht wordt gelegd. De hoofdzaak is kleurenwerking, lichteffect, stemming.

Het gevederte van een zwaan b.v. wordt over de geheele vlakte uit een witte of witschemerende glasplaat gesneden, zonder eenige in het ooghouding van de ontbrekende schaduwpartijen. Een dergelijk glasbeeld levert dan geenszins een zuiver ware reproductie op, maar duidt alleen het onderwerp aan, de grootste speelruimte aan de fantasie van den beschouwer overlatende. Maar het hoofdmotief hierbij is, dat gedeeltelijk het licht bijna volkomen wordt onderschept en teruggehouden. Zoo werken eenige deelen slechts als kleurrijke vlakten, terwijl dan weer op een ander punt een sterke bundel lichtstralen doorschiet, zoodat van de betreffende partij ook het licht schijnt te worden uitgezonden. Wellicht herinnert men zich b.v. een glasraam, waarbij de stralenbundel direct uit het groote oog van een draakvormig monster schoot, aan het geheel een fascineerende aantrekkelijkheid verleenende.

Aldus worden glaswerken voortgebracht en verkregen, waaraan de schilder geen enkele penseelstreek heeft verricht. Draperieën, hemel, wolken, geheele loofpartijen komen reeds in de vereischte kleurnuancen op de door *Tiffany* en andere meesters vervaardigde glasramen voor, en de oppervlakte is zoo ruw en hobbelig, dat ook een soort schaduwwerking te voorschijn wordt geroepen, die, ofschoon planloos, toch een eigenaardig effect oplevert. Dienvolgens heeft men van „*Mozaïekglaswerken*" gesproken, ofschoon deze omschrijving niet exact, niet nauwkeurig genoeg is, omdat zij ook op andere soorten van kunstglaswerk kan worden toegepast.

Toch is er geen grond voorhanden, om naar het voorbeeld der *van de Velde's* de hulp en medewerking van den glasschilder van de hand te wijzen. Reeds op de Parijsche tentoonstelling zagen wij gelukkige combinaties van de glasschildertechniek met de mozaïektechniek. De innerlijke waarde is toch steeds in eene overeenstemming van de kleur en van de lichtwerking gelegen, *Tiffany's* vensters bleken in het algemeen te weinig licht doorlatend te zijn. Bij alle artistieke intenties mag het werkelijke doel van het venster — licht door te laten — toch niet uit het oog worden verloren. Licht en kleur moeten zich tot de reinste harmonie vereenigen.

Düsseldorf, Octr. 1905. J. L. Terneden.

[1]) Voor randversieringen van *millefiori- of mozaïekglas* bezigt men ook *kant-, lint-* en *draadglas*. Om kantglas te maken neemt men veelkleurige *(petinet)* staafjes, voor lint- en draadglas éénkleurige. Als zij wit en ondoorzichtig *(email)* zijn, dan verkrijgt men Duitsch, zijn zij gekleurd daarentegen Fransch draadglas. Doorkruisen de bonte draden elkander, dan wordt Schotsch lint- of draadglas verkregen.

Eerste Internationaal Congres voor Bouw-Industrie en Openbare Werken te Luik.

Het Congres hierbovengenoemd is tot volle tevredenheid van degenen, die het organiseerden, afgeloopen. In de sluitingszitting zijn de volgende conclusies, reeds in de secties vastgesteld, aangenomen.

1e Sectie.

a. Rechten en verplichtingen van den aannemer in het bijzonder wat betreft zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van de gebreken van den grond en van het ontwerp-zelf;

b. Een onderzoek naar de mogelijkheid, door de wet te doen vaststellen in hoeverre de verantwoordelijkheid voor de deugdelijkheid van het bouwwerk moet komen ten laste van den architect of ingenieur of ten laste van den aannemer;

c. De wijze van aanbesteding en gunning;

d. De bescheiden welke aan den aannemer voor en na de aanbesteding moeten worden verstrekt.

De conclusies luiden als volgt:

1°. Dat de verantwoordelijkheid van den aannemer beperkt zij tot die verborgen gebreken in de constructie, bedriegelijke handelingen of fouten, begaan in afwijking van de voorschriften van het bestek en de aanwijzingen der teekeningen;

dat hij dus ontslagen zal zijn van alle verantwoordelijkheid, in gemeenschap met den bouwheer, den ingenieur of den architect, terzake van gebreken van den grond, gebreken van het ontwerp of overtredingen van verordeningen, rooilijnen en servituten.

2°. Dat de verantwoordelijkheid van den architect en van den aannemer beperkt zij tot een jaar voor de zichtbare fouten en gebreken en tot vijf jaren voor de onzichtbare

3°. Overwegende, dat ter zake van de aanbesteding bij concours de Belgische conclusies onaangetast blijven d. w. z. dit stelsel van aanbesteding verwerpen, maar dat de Fransche delegatie integendeel dit stelsel aanneemt in sommige gevallen, bepaaldelijk voor nieuwe landen en voor werken van specialen aard; neemt het Congres, met het oog op den weinigen tijd die beschikbaar is, om dit vraagstuk toe te lichten en op te lossen, acte van de Belgische en Fransche verklaringen en spreekt het den wensch uit dit vraagstuk op een volgend Congres op nieuw aan de orde te stellen.

4°. Dat alle openbare administratiën en alle particuliere architecten geen aanbestedingen van openbare of particuliere werken zullen aankondigen alvorens de plannen, omschrijving, bestek, uitslagen en details op groote schaal en geheel volledig gereed zullen zijn om te worden onderzocht door de gegadigden.

5°. Dat alle openbare administratiën en alle particuliere architecten geen hoeveelheidsberekening aan het bestek van een werk zullen toevoegen, maar een afzonderlijke volledige berekening van alle hoeveelheden van het geheele werk zullen opmaken.

6°. Dat de bestekken zullen inhouden, dat het niet geoorloofd zal zijn bijwerken te doen uitvoeren tot een bedrag van meer dan $^1/_{10}$ van elk soort

werk zonder toestemming van den aannemer.

7°. Dat de bijwerken den aannemer worden betaald, naar de tarieven vastgesteld of aangenomen door de Kamers van Arbeid (Chambres Syndicales) voor de Bouw-Industrie en de Openbare Werken.

8°. Overwegende, dat de uitvoering van ornamentale beeldhouwwerken meer behoort tot de kunst dan tot de industrie;

Overwegende, dat uit het oogpunt van artistieke verantwoordelijkheid, zoowel die van den architect ontwerper, als die van den beeldhouwer, de meest vo maakte overeenstemming tusschen deze beide kunstenaars noodig is;

Spreekt de eerste Sectie van het Congres den wensch uit;

Dat het ornamentale beeldhouwwerk worde onttrokken aan het geheel der aan te besteden werken, om het onderwerp eener afzonderlijke overeenkomst te vormen;

Dat de keus van den beeldhouwer, maker der modellen, aan den architect worde overgelaten, dat de maker der modellen belast worde met de uitvoering, of ten minste met het toezicht op de uitvoering der beeldhouwwerken;

9°. Dat indien een aannemer bijwerken, niet in de aanneming begrepen, zal hebben uitgevoerd, op order of met toestemming, hetzij van den bouwheer, hetzij van zijn architect, hetzij van elke andere lastgever, de bouwheer gehouden zij, het bedrag dezer bijwerken te betalen, tegenover de verplichting van den aannemer, de geschreven of mondelinge instructies, door hem ontvangen, te bewijzen, het bewijs geleverd kunnende worden door alle middelen, zelfs door eenvoudig vermoeden;

10°. Dat de rechtbanken, bevoegd om kennis te nemen van de geschillen ontstaan tusschen bouwheeren en aannemers, diegenen zullen zijn, onder welker rechtsgebied de goederen of werken, die het onderwerp van het geschil zijn, gelegen zijn

Dat de eerst aangezochte rechtbank bevoegd zal zijn kennis te nemen van de verschillende geschillen betrekkelijk deze goederen of werken, hetzij langs directen weg, hetzij langs dien van interventie.

2de Sectie.

Maatregelen ter voorkoming van ongelukken, verzekeringen tegen invaliditeit, ouderdom enz. en werkeloosheid.

1°. *Verzekering tegen ongelukken.* Onderzoek van de verschillende wetgevingen op dat gebied, en resultaten met de toepassing der wetten tot herstel van de gevolgen verkregen.

a. Het Congres spreekt den wensch uit, dat in alle landen van Europa, het beginsel van verplichte verzekering tegen ongelukken door de wet worde erkend, ten einde alle aannemers, op denzelfden voet worden onderworpen aan de lasten, die daaruit voortvloeien, en in zake de verzekering alle landen wederkeerige verplichtingen op zich nemen.

b. Vrijheid betreffende de wijze, waarop men zich van den verzekeringsplicht wil kwijten, mits onder voldoende waarborgen voor een afdoende toepassing.

2°. *Maatregelen ter voorkoming van ongelukken.* Het Congres spreekt den wensch uit, dat de maatregelen ter voorkoming van ongelukken, een onderwerp van voortdurende studie zullen uitmaken en niet verplichtend zullen worden gesteld, alvorens de praktische waarde, door bevoegde organisaties erkend zal zijn.

3°. *Verzekeringskassen tegen werkeloosheid.* Het Congres spreekt den wensch uit, dat de werklieden steeds meer en meer tot deze verzekeringskassen zullen toetreden en de openbare besturen er zich toe zullen bepalen, de oprichting van dergelijke instellingen te bevorderen.

4°. *Ouderdomspensioenen.* Het Congres spreekt den wensch uit, dat de studie van de pensioenen voor de arbeidende klassen, door de verschillende regeeringen zal worden voortgezet, en dat bij het indienen van eventueele wetsontwerpen diennangaande, met de navolgende wenschen rekening zal worden gehouden.

a. De pensioenen bij invaliditeit zullen het onderwerp uitmaken van een wet, gescheiden van die, betreffende de ouderdomspensioenen, of zullen worden samengevoegd met de lasten onder verschillende vormen aan de geheele maatschappij op te leggen ten behoeve der ondersteuning van ouden van dagen zwakken en ongeneeslijken zieken.

b. De werklieden of bedienden, de patroons en zoo mogelijk ook de Staten zullen allen bijdragen in de kosten der ouderdomspensioenen.

c. De administratie der pensioenkassen zal worden toevertrouwd aan de vereenigingen of particuliere organisaties, onder toezicht of contrôle van de Staten.

d. De kleine patroons zullen alle voordeelen van de wetgeving op de ouderdomspensioenen kunnen genieten, indien zij er voor zichzelf de lasten van hebben gedragen.

e. De uitkeeringen zullen progressief zijn, ten einde de lasten, welke uit de toepassing eener wet op de ouderdomspensioenen voortvloeien, in den aanvang niet te zwaar te doen drukken.

3e Sectie.

Over het Recht van voorkeur van betaling voor architecten, aannemers en werklieden.

Het congres spreekt den wensch uit:

a. dat in ieder land, waar zulks niet bestaat, het recht van voorkeur van betaling voor architecten, aannemers en werklieden, worde ingesteld;

b. dat in die landen, waar dat recht bestaat, de verschillende formaliteiten, die ten opzichte daarvan door de wet vereischt worden, worden vereenvoudigd bepaaldelijk in den zin der volgende wenschen:

1o. Dat op eenvoudig verzoek en zonder kosten, een of meer deskundigen, teneinde omtrent den stand van zaken, voor den aanvang der werken en na hunne oplevering rapport uit te brengen, door den President der Civiele rechtbank ter plaatse van het werk kunnen worden benoemd, nadat de eigenaar is gehoord;

2o. Dat, indien daartoe aanleiding bestaat de deskundigen op dezelfde wijze belast kunnen worden met het opmaken der proces-verbalen.

3o. Dat de belanghebbenden zijn vrijgesteld van de verplichting om voor den aanvang der werkzaamheden, den stand van zaken te doen opnemen, indien het betreft, het stichten van bouwwerken op terreinen, tot heden niet bebouwd, en in dat geval slechts gehouden zullen zijn, inschrijving van het recht van voorkeur te verzoeken, met toestemming van den bouwheer of bij diens weigering met machtiging van den President der Rechtbank.

Boekbeschouwing.

Aflevering 9 van *Gradl's Moderne Bauformen* is in hoofdzaak gewijd aan werken van den Engelschen Architect C. T. A. Voysey, een paar typische landhuizen, de Carnegie-bibliotheek te Limerick en een fabriek te Chiswick. Hoe modern ook in sommige opzichten is Voysey's werk toch dadelijk als Engelsch te herkennen en werpt hij zoomin als anderen onder zijn landgenooten de nationale traditie geheel overboord. Zijn behangselpatronen herinneren aan Morris, maar getuigen ook van een persoonlijke opvatting.

Verder trekken in deze aflevering nog de aandacht eenige studiën van Hans Schlicht in Dresden en een ontwerp van een „Wohndiele". Duitsch woord voor het Engelsche „Hall", van Alphons Scholl te Stuttgart. In deze aflevering vindt men ook het slot van Prof. Martin Dülfers artikel over de bescherming van den artistieken eigendom van den architect.

Bij den Uitgever *F. van Rossum* te Amsterdam verscheen onlangs een door Dr. *G. Walter* bezorgde uitgave van: *De Caissonwet* met Memorie van Toelichting, Voorloopig Verslag, Memorie van Antwoord en Bespreking in de 2de Kamer, waaraan is toegevoegd het Kon. Besluit van 27 Juni 1905 tot vaststelling van eenen algemeenen maatregel van bestuur bedoeld in Art. 1 der Wet, met toelichtingen. De Caissonwet beoogt de beveiliging van personen, die zullen werken, werken of gewerkt hebben bij de uitvoering van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk. Zij zal dus door allen, die bouwwerken moeten uitvoeren met toepassing van verhoogden luchtdruk met belangstelling worden begroet.

„Mocht ik, zoo zegt de bewerker in zijn Inleiding, nog geen twee jaren geleden klagen, dat in Nederland weinig of niets omtrent de Caissoniekte bekend was, en dat, hetgeen door mondelinge ervaringen werd medegedeeld, te tegenstrijdig was, om zekere conclusies te maken, thans is de toestand gelukkig geheel veranderd, en is de belangstelling in de oorzaak van het ontstaan en het voorkomen der ziekte algemeen".

Het zou goed zijn, indien meerdere wetten, die in nauw verband tot de techniek staan, op deze wijze met de bijbehoorende memorieën en kamerdebatten werden uitgegeven. Tot goed begrip zijn die bijlagen dikwijls meer waard dan uitleggingen of handleidingen van rechtsgeleerden of technici, al mag ook daarvan in vele gevallen de practische waarde niet worden ontkend.

Bij denzelfden uitgever verscheen: *Het Hout als Bouwmateriaal* door *A. D. Berkhout*, Gepens. O.I. houtvester, een boekje, ontstaan uit een lezing, gehouden in de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, later meer uitgebreid afgedrukt in de Bouwwereld en daaruit nu weder overgedrukt. De schrijver is zich zeer wel bewust van den omvang van het onderwerp en mitsdien van de onvolledigheid van dezen arbeid. Zoo valt het b.v. dadelijk op dat Zweden, Noorwegen en Rusland in het geheel niet ter sprake komen als hout produceerende landen; en ook wordt weinig medegedeeld over de wijze van behandeling van het hout bij het vellen, die in verschillende landen ook verschillend is en op de eigenschappen niet zonder invloed. Niettemin bevat het boekje veel wetenswaardigs.

Prijsvragen.

VEREENIGING VOOR GRAFISCHE KUNSTNIJVERHEID TE AMSTERDAM.

Bovengenoemde Vereeniging heeft in haar vergadering van 4 Mei l.l. besloten, uit te schrijven een prijsvraag voor het ontwerpen van een Diploma, uit te reiken aan arbeiders, werkzaam in inrichtingen van leden der Vereeniging. De deelneming aan dezen wedstrijd is opengesteld voor ieder in Nederland woonachtig artist.

Voorwaarden:

1o. *de Redactie* te plaatsen als volgt;

VEREENIGING VOOR GRAFISCHE KUNSTNIJVERHEID.

Opgericht 20 November 1901.
Goedgekeurd bij Kon. Besluit van 7 Oct. 1902, No. 17.

DIPLOMA met ..... Medaille,

uitgereikt aan .....
werkzaam bij .....
ter erkenning van getrouwe onafgebroken diensten gedurende ..... jaar.

Amsterdam, den 190

Voorzitter. *Secretaris.*

Uitgereikt in de algemeene vergadering der vereeniging van den ..... 190 .

2o. *'t Formaat* moet zijn met inbegrip van het wit 47 × 63 cM. (hoogstens).

3o. *de ontwerpen* moeten in hoogstens 4 × druks lithografisch uitgevoerd kunnen worden.

4o. *Als prijs* wordt beschikbaar gesteld eene som van *f* 140.—, waarvan *f* 100.— voor den eersten en *f* 40.— voor den tweeden prijswinner, onder voorbehoud, dat een dezer ontwerpen een eerste prijs wordt waardig gekeurd.

5o. *De beoordeeling* geschiedt door de leden der vereeniging.

6o. *De ontwerpen* van de prijswinners gaan over in eigendom der vereeniging, die de eerste prijs laat uitvoeren als diploma der vereeniging; de overige schetsen blijven het eigendom der ontwerpers, tenzij de leden der vereeniging deze ontwerpen wenschen te koopen tegen eenen maximalen prijs van *f* 25.— per stuk.

7o. *De ontwerpen* moeten voorzien zijn van een motto. Ditzelfde motto te vermelden op bijgaand envelop, welk envelop gesloten moet worden en naam en woonplaats van den inzender moet bevatten.

Ontwerp en envelop vóór 1 December franco te zenden aan den Secretaris J. H. van KAMPEN, firmant Gebr. Braakenssiek, Planciusstraat 79, Amsterdam.

Ontwerpen, die den naam of eenige aanwijzing dragen van wien zij afkomstig zijn, worden niet tot deelname toegelaten.

Het Bestuur:

H. van der MASCH SPAKLER, *Voorzitter.*
J. H. van KAMPEN, *Secretaris.*
J. E. J. ZEGERS VEECKENS, *Penningmeester.*

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De vermaarde toren der Italiaansche stad Ravenna, welke nog dagteekent uit den tijd der Romeinen, dreigt in te storten, en er is eene commissie van architecten en ingenieurs geroepen, om middelen te beramen tot behoud van het oude gebouw.

Die commissie heeft bij haar onderzoek eene merkwaardige ontdekking gedaan, namelijk dat de muren van den toren geen anderen grondslag hebben dan ingeheide palen vijf meter onder den grond.

Door de Vereeniging van Civiel-Ingenieurs te St. Petersburg is een Bouwkunst-tentoonstelling op touw gezet voor 1906 en wel van 3 April tot 23 Mei. (Russische tijd).

De tentoonstelling zal een volledig en systematisch beeld van den tegenwoordigen stand der bouwtechniek en van al hare onderdeelen geven. Zij zal gesplitst zijn in 7 groepen:

I. Bouwstoffen en hunne toepassing;
II. Industrieele fabriekmatige producten voor het bouwvak;
III. Sanitaire inrichtingen en eischen;
IV. Technische voorbehoedmiddelen tegen brandgevaar;
V. Electro-mechanica en de toepassing daarvan in het bouwvak;
VI. Kunstdecoratie van woningen en gebouwen in- en uitwendig;
VII. Vaklitteratuur en leermiddelen.

De tentoonstelling, die zich zoowel tot Russische als wel tot vreemde voorwerpen zal uitstrekken, dus internationaal zal zijn, zal gehouden worden in de Michaelmanege op een ruimte van 6000 M2.

Nadere inlichtingen geeft het Comité te St. Petersburg, Serpuchowskaja 10.

In Duitschland wordt een prachtwerk voorbereid, waarin zullen worden afgebeeld en beschreven alle kunstwerken, waartoe keizer Wilhelm het initiatief heeft genomen. Een vakman schrijft den tekst.

Geen kwaad denkbeeld inderdaad. De kunstenaars wier namen mede aan bedoelde kunstwerken verbonden zijn, zullen uit dit boek kunnen bewijzen, dat zij niet alléén verantwoordelijk gesteld mogen worden voor de gebreken, die de kritiek daarin heeft aangewezen.

Op het congres voor de bescherming van monumenten te Bamberg waar de meerderheid uit architecten bestond, heeft men den wensch uitgesproken het Heidelberger slot te restaureeren. Prof. Oechselhauzer en Clemen pleitten tevergeefs voor het laten bestaan van den tegenwoordigen toestand.

Eigenaardig is het wel, maar verwondering baren kan het niet, dat iedere architect die voor restaureeren sprak een eigen manier aanbeval.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De herbouw van de „Grafelijke Zalen" is langzamerhand op financieel gebied een hellend vlak geworden, schrijft de Haagsche correspondent van het „Hbl." Sinds de Volksvertegenwoordiging voor 't eerst *f* 1000 toestond voor een onderzoek naar de wenschelijkheid der restauratie, is zij schier ongemerkt van duizend naar duizenden gegleden.

Dat is heel gelukkig. We hebben nu, zij 't dan ook met wat list, langzamerhand iets moois gekregen, dat zeer buitengewoon is en dat we anders vermoedelijk niet zouden hebben.

Doch nu dient ook goed te worden toegezien, dat de uitgaven doel treffen; dat we, voor elke *f* 1000 meer, wat meer van die oude schoonheid zien verrijzen.

Dit nu doet deze begrooting niet verwachten. Op de begrooting voor 1905 was *f* 55.000 toegestaan. Nu wordt nog *f* 35.000 „voor 1906" gevraagd. Daar hebben we niets tegen; wel echter tegen de wijze van besteding, voor een deel althans.

Om te beginnen maakt het al een onaangenamen indruk, dat *f* 5000 blijkt te zijn verkwanseld aan de veranderde inrichting van de zaal in haar kwaliteit van Troonzaal. Dat is onaangenaam, omdat de schoonheid van de zaal daarmede niets gewonnen heeft; integendeel, hoe men het toestel van het moderne troongedoe ook sjouwt of schikt, het blijft de zaal bederven. Maar daar is nu niets meer aan te doen en men heeft er althans eenige praktische verbeteringe door gekregen.

Doch nu wordt van die *f* 35.000 ook nog *f* 5000 uitgetrokken als tegemoetkoming aan de „Maatschappij van Bouwkunst" in de kosten van een beschrijving van de haar voltooiing nadernde restauratie. Deze uitgave, die verlucht zal worden met ongeveer 30 clichés in den tekst en 75 groote platen in kleurendruk, autotypie of lichtdruk, zal zeker heel mooi kunnen wezen en haar nut ook wel kunnen hebben; maar wij vragen nu toch, of het eenigermate redelijk is, op een begrooting, die „met buitengewone zuinigheid" heet te zijn samengesteld, een zoo kolossaal subsidie uit te trekken voor een luxe-uitgaaf, een werk van pure weelde, dat stellig slechts binnen het bereik van zeer enkelen zal komen. Wij lezen wel dat voor het aangevraagde bedrag de „Maatschappij van Bouwkunst" tevens een voldoend aantal exemplaren ten behoeve van 's Rijks dienst zal stellen, waarmede vermoedelijk schenking aan musea wordt bedoeld; maar toch... zulk een post behoort op zulk een begrooting niet thuis.

Laat men die *f* 5000 maar bewaren voor wat er een volgend jaar wellicht nog noodig wezen zal ter voltooiing van het restauratiewerk. H. C.

— Ter voorbereiding van den bouw van het Gemeenteslachthuis hebben B. en W. voor de kosten van dienstreizen, terrein-opnemingen en teekenlooneu f 6000 aangevraagd.

Fabricage is daarop „gehoord". Er staat niet bij, of zij met de aanvraag instemde.

Amsterdam. Door welwillende medewerking van den Heer von Saher, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, is de Vereeniging „Kunst aan het Volk" in staat gesteld de Tentoonstelling „Kunst bij de opvoeding van het kind" die op het moment te Haarlem gehouden wordt, naar Amsterdam overtebrengen. Deze Tentoonstelling waarvan de opening in het eind van dit jaar nog nader zal worden aangekondigd, wordt door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" zooveel mogelijk aangevuld, terwijl verschillende lezingen ter toelichting gehouden zullen worden.

Amersfoort. Onlangs werd melding gemaakt van het vernieuwen van de kosterij der St.-Joriskerk. Voor de nieuwe woning zijn de fundamenten reeds gemetseld.

Thans wordt echter dit niet voortgezet. De Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken zal namenlijk een ander plan doen ontwerpen, dat meer in overeenstemming zal zijn met het grootsche gothieke kerkgebouw.

Brielle De nieuwe Ambachtsschool hier ter stede is dezer dagen geopend, in tegenwoordigheid van den Heer De Groot, inspecteur van het teekenonderwijs, den heer A. Roodhuyzen, lid van de Tweede Kamer, den Heer L. P. van der Blink, lid der Prov. Staten, het Gemeentebestuur, de Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs, Raadsleden en verscheidene andere genoodigden, benevens de leerlingen met hunne ouders.

De heer M. L. Veenenbos, voorzitter der vereeniging, hield een toespraak, waarin hij dank bracht aan hen, die door hun medewerking het mogelijk hadden gemaakt, dat hier deze school werd opgericht. Vooral richtte hij zich hiertoe tot den Heer de Groot, inspecteur van het teekenonderwijs, door wiens steun Rijkssubsidie werd verkregen.

Spreker herdacht hoe door het opheffen van de Spaarbank een batig saldo van f 13000 was beschikbaar gekomen, waarna door een geldleening de overige fondsen meer dan voldoende werden verkregen. De school wordt thans met 32 leerlingen geopend,

De heer de Groot wees op het gelukkig verschijnsel, dat meer werk wordt gemaakt van de vakopleiding dan vroeger. Hij herinnerde dat in 1863 te Amsterdam de eerste Ambachtschool werd opgericht en sprak over de goede gevolgen, welke het ambachtsonderwijs reeds heeft opgeleverd, vooral wanneer patroons en leerlingen willen samenwerken. Na een korte toespraak tot den directeur, de leeraren en de leerlingen, verklaarde spreker de school geopend.

Vervolgens voerden nog de heeren Roodhuyzen en van der Blink het woord, waarna aan al de aanwezigen gelegenheid werd gegeven om de school te bezichtigen.

Haarlem. De tentoonstelling in verband met de kunst, bij de opvoeding van het Kind, die in het Museum van Kunstnijverheid gehouden wordt zal Zondag 1 October voor het laatst geopend zijn.

Eene speciale tentoonstelling betrekking hebbende op Aziatische Kunstnijverheid is reeds in voorbereiding en zal begin October geopend worden. Belangstellenden die aan deze tentoonstelling wenschen deel te nemen, kunnen zich

daartoe bij den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid aanmelden.

's-Gravenhage. Een van de grootste thans in uitvoering zijnde waterstaatswerken is de doorsnijding van den Veerpolder bij het Malburgsche veer onder Arnhem, ter afsnijding van een bocht van den Rijn.

De waterkeerende kade en het ontgraven en opbergen van 25,000 M³ kleigrond is thans bijna voltooid. De waterkeerende kade, op 13.30 M. pl. N. A P., met een kruinbreedte van 7 M., is geleidelijk aangesloten aan den bestaanden Malburgschen dam.

In de tegen de kade gemaakte terp, die 35 M. breed en 40 M. lang is, is een kern van gebaggerd rivierzand aangebracht, tot een hoeveelheid van 5000 M³, reikende tot de hoogte van het bovenvlak van de terp en rustende op de ter plaatse aanwezige zandlaag. De beloopen van de kade, de terp en de opritten zijn bekleed met een kleilaag, aan de rivierzijde ter dikte van 1 M. en aan de landzijde ter dikte van 0.5 M. Op de kruin gaat die bekleeding door tot 1 M. uit de kruin aan elke zijde. Over 5 M. breedte der der kruin is een bovenlaag van zand aangebracht, ter dikte van 0.30 M. en met een 0.10 M. dikke kleihoudende laag grond gedekt.

Deze werken, die ongeveer f 20.000 kosten, worden dezer dagen opgeleverd.

Baarn. De nieuwe Ambachtsteekenschool van het Nutsdepartement zal Maandag 16 dezer geopend worden met bijna 50 leerlingen. Op de voordracht voor directeur (tevens leeraar in het bouwkundig teekenen) zijn geplaatst de heeren F. F. de Boois, gemeente-architect te Baarn, J. Schipper Jr. te Hilversum en A. Fleddérus te Amersfoort.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand September bezocht door 738 belangstellenden, terwijl uit de aan het museum verbonden boekerij 223 boek- en plaatwerken verzonden werden.

Gedurende de maand October zal in genoemd Museum eene zeer belangrijke tentoonstelling van Orientaalsche Kunst geopend worden.

Personalia.

— Bij Kon. besluit van 29 Sept. is voor het studiejaar 1907—1908 benoemd tot rector-magnificus der Technische Hoogeschool te Delft, dr. S. Hoogewerff.

— Naar men meldt, is de heer D. C. Tiemens, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, benoemd tot gemeente-architect te Harderwijk.

— Tot directeur der Electrische Centrale te Groningen is benoemd de heer E. B. van Doesburg, te Straatsburg.

— Ter herinnering aan den geboortedag, voor 90 jaren, werd den maestro en nestor van de Duitsche Schilderkunst *Andreas Achenbach* te Düsseldorf, den 29 September een algemeene hulde gebracht. Vele gekroonde hoofden, kerkvorsten, enz. zonden hem heilwenschen. De prachtige illuminatie van de vooraf op grootsche wijze met kunstbloemen en guirlandes getooide Schadowstraat — waarin de meester zijn penaten heeft opgeslagen — was een ware leerschool voor toekomstige decorateurs. In een kunsthandel aldaar was tevens een kopie van zijn sepiateekening „Am Hafen in Rotterdam 1831" geexposeerd. J. L. T.

— De Heer M. Hofstra, te Franeker, heeft zijne 25-jarige werkzaamheid als hoofd der gemeente-afdeeling „Weg en Werken" herdacht. Van gemeente-autoriteiten, beambten, werklieden en burgers ontving de practisch bekwame bouwkundige duidelijke blijken hoe zijne ernstige en nauwgezette plichtsvervulling wordt gewaardeerd.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel Ingenieur of ervaren Vakman als Associé in, en om de leiding van Basaltgroeven op zich te nemen. Brieven onder motto „Basaltindustrie", Adv.-Bureau C. W. Betcke, Rotterdam. (1)

— Civiel-Ingenieur aan een fabriek van gewapendbeton, vooruitzicht later als Directeur op te treden. Adres aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage onder No. 50456. (1)

— Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te 's-Gravenhage, jaarwedde f 4000, tot een maximum van f 5000, op zegel geschreven verzoek-chriften aan Burgemeester en Wethouders vóór den 1en November 1905. (1)

— Jong Ingenieur voor de oprichting van een Technisch Bureau voor Scheepszaken Br. lett. L. V. Adv.-Bur. C. W. Betcke, Mosseltrap 2, te Rotterdam. (1)

— Bouwkundige op de hoogte van gewapend beton en kunst-zandsteenfabricatie. Salaris f 110 's maands. Br. fr., lett. H. a/d G. Romijn, te Oosterbeek. (1)

— Ingenieur of degelijk Agent voor eene Belgische IJzergieterij. Br. lett. R. 60, a. h. Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Amsterdam. (1)

— Teekenaar voor machine- en ijzerconstructie bij Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (1)

— Onderwijzer in het Schilderen aan de Ambachtsschool Appingedam. Salaris f 800. Voorloopig voor één jaar. Inzending van stukken bij den Directeur voor 18 Oct. a.s. (1)

— De Raad van toezicht op de Spoorwegdiensten brengt ter kennis dat gelegenheid bestaat tot plaatsing van drie districts-inspecteurs der spoorwegdiensten. Daarvoor worden personen opgeroepen, voldoende aan de volgende eischen:

1°. benoembaarheid tot die betrekking als gevorderd in art. 13 van het kon. besluit van 9 Juli 1876 (Stbl n°. 159);

2° een goede gezondheid, volgens schriftelijke verklaring van een bevoegd geneeskundige.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma van civiel-ingenieur van de P. S. te Delft en gedurende eenige jaren werkzaam zijn geweest, zullen bij voorkeur in aanmerking komen.

Aan de betrekking is verbonden een minimum wedde van f 2000; benevens een abonnement voor bureaukosten, schrijfloonen enz. van f 400 's jaars en vergoeding voor reis- en verblijfkosten.

Zij, die voor een benoeming in aanmerking wenschen te komen, hebben zich voor 10 October tot den Raad van toezicht te wenden. (2)

— Uitvoerder voor werken in gewapend beton. Salaris 25 gulden per week. Brieven onder No. 27514, bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Scheepsteekenaar. Op een fabriek van Scheepsbouw. Brieven onder letters N. M. B., Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Scheepsmachineteekenaar te Rotterdam tegen 1 November a. s. Brieven onder letters N. M. D. Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam (2)

— Machine-Teekenaar. Op een Teekenkantoor voor Calqueer en detailwerk. Brieven, onder letter D, aan de Boekhandelaars H. A. Kramers & Zoon, Gelderschekade 26 te Rotterdam. (2)

— Leeraar voor het werktuigkundig teekenen aan de Vakteekenschool „Patrimonium" te Amsterdam. 5 av. p. w., gedurende 6 mnd. p. j. Aanmelding bij den Directeur H. J. v. Ooijen, P. C. Hoofdstraat 113. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

23 Bouwk. Opz.-teek.,	18—46 j.,	f 45—	f 125 's maands.
7 Bouwk. Opz.-Uitv.,	23—48 j.,	f 75—	f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar.	21—30 j.,	f 55—	f 100 's maands.
4 Waterb. Opz.	23—45 j.,		f 80 's maands.
7 Werktuigk. Teek.,	20—27 j.,	f 40—	f 100 's maands.
2 Electrotechniker.	25—30 j.,	f 100—	f 125 's maands.
1 Machinist.			f 90 's maands.

40ste Jaargang. ZATERDAG 14 OCTOBER 1905. No. 41.

DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE NIEUWE KATHEDRAAL TE WESTMINSTER.

Wie Londen in tien jaar niet gezien heeft, vindt er veel veranderd. Talrijke groote gebouwen zijn er verrezen, waaronder de nieuwe Roomsch-Katholieke Kathedraal te Westminster zeker het merkwaardigste is.

De eerste steen van dit gebouw werd gelegd in 1895 en in 1902 werd de Kathedraal in gebruik genomen. Tot dusverre is een bedrag van bijna 4.000.000 aan het werk besteed en een gelijke som zal nog noodig zijn om het gebouw van binnen te versieren.

John Francis Bentley, de bouwmeester, stierf in 1902, zonder de ontwerpen voor die versiering gereed te hebben kunnen maken. Hij was een „Gothieker" in den trant van Dr. Cuypers, die bij de talrijke kerken, die naar zijn plannen verrezen, steeds de 13e eeuwsche gothiek toepaste.

Toen Kardinaal Vaughan hem dan ook het maken van een ontwerp voor deze kathedraal opdroeg, kwam hij met een 13e eeuwsche schets voor den dag. De kardinaal keurde echter dit ontwerp af, omdat men, om het te kunnen verwezenlijken, tientallen van jaren zou moeten bouwen. En zulk een kerk, die toch niet met de historische voorbeelden zou kunnen wedijveren, scheen minder geschikt, waar er behoefte was aan een groote ruimte, die in betrekkelijk korten tijd gereed zou kunnen zijn en die later versierd zou kunnen worden.

De kanonieke wet schrijft voor, dat er in ieder bisdom een kathedraal moet zijn en dat een aartsbisschop een moederkerk behoort te bezitten. Daar worden iederen dag de liturgische gezangen gezongen. Reeds Kardinaal Wiseman was er daarom op bedacht geweest, een geschikt terrein te Westminster te koopen. Zijn opvolger, Kardinaal Manning, had het voornemen, met den bouw der Kathedraal te beginnen, een voornemen dat echter pas na zijn dood door Kardinaal Vaughan kon worden uitgevoerd.

Deze kardinaal wenschte, dat de Byzantijnsche stijl zou worden gekozen, wat door velen betreurd werd. Maar de kardinaal overwoog, dat een gebouw in gothischen stijl van dezelfde grootte driemaal zooveel zou kosten, als een, waarbij de Byzantijnsche stijl werd aangewend. Daarenboven werd het gepast geacht, dat de kathedraal van Engeland een stijl zou vertoonen, die niet nationaal was, maar die overeenkwam met den bouwtrant, die tot de tiende eeuw in gansch Europa werd gevolgd.

In 1895 werd met het ontgraven der fundeering begonnen; de fundeering bestaat uit beton, waarop, tot de hoogte van het terrein, 1.750.000 gebakken steenen werden gemetseld. De kosten van die fundeering bedroegen f 170.000.

De kerk was op het eind van 1900 van buiten zoo goed als voltooid; alleen de torens waren toen

nog niet geheel gereed. Maar de koepels dekten het gebouw reeds. Zij zijn gemaakt van beton bestaande uit vier deelen klein geslagen gebakken steen en één deel cement. De formeelen waren van bijzonder stevige constructie en daarop werd de beton, die boven op de steigers bereid werd, vast aangestampt. De beton is beneden 1.50 M. dik en vermindert naar de kruin toe geleidelijk tot een dikte van 0.90 M. Ankers zijn niet gebezigd, en zoo is een constructie ontstaan zoo stevig en zoo monumentaal, dat alleen een aardbeving haar zou kunnen verwoesten.

De kerk heeft aanzienlijke afmetingen. Haar lengte is 120 M., haar breedte 47. M. De hoogte onder de gewelven van het middenschip bedraagt 36 M., terwijl de toren zich tot 70 M. boven de straat verheft; het middenschip is 18 M. breed, zoodat ook de drie koepels, welke het dekken, deze spanning hebben.

De plattegrond vertoont een voorhal, een middenschip van drie traveëen, een kruisbeuk, en een rijk ontwikkeld koor. Naast de betrekkelijk zeer smalle zijbeuken zijn kapellen aanwezig.

Het koor ligt 1.50 M. hooger dan het schip; aan de Epistelzijde wordt het geflankeerd door de Lieve Vrouwe Kapel, aan de Evangeliezijde door de Sacraments Kapel. De absis van het koor, die voor het kapittel bestemd is, ligt 2 M. hooger dan het eigenlijke priesterkoor. Er is een krocht onder aangebracht. Boven de zijbeuken zijn galerijen aanwezig.

Als men door den westelijken ingang binnentreedt, wordt men getroffen door de grootschheid van dit interieur, dat, nog bijna geheel zonder versiering, in de soberheid van zijn metselwerk een majesteit vertoont, die men anders slechts in werken van het grijs verleden vindt.

Het meeste licht valt in den westelijken koepel, door een raam van den gevel; de volgende koepel is donkerder, de oostelijke nog meer en vormt een prachtige tegenstelling met het koor, dat door twaalf vensters schitterend wordt verlicht.

Gelijk in de kerken te Constantinopel en te Ravenna wisselen gemetselde pijlers met marmeren zuilen af. Die zuilen bestaan uit de meest kostbare grondstof, welke te krijgen was. Twee groeven, in Thessalië en in Euboea, die sinds de oudheid verlaten waren, werden weer geexploiteerd, om het echte „verde antico" te kunnen verkrijgen. Ook het „cipolino" uit Zwitserland en de beroemde „breccie" van Verona zijn gebruikt.

In het koor zijn de zuilen van jaspis en „pavonazzo". Dit gedeelte der kerk is zoover gereed, dat men reeds eenigzins over het effect kan oordeelen. Hier zijn aan de beide zijden de marmeren bekleedingen voltooid die het hoofdaltaar flankeeren. Dit hoofdaltaar bestaat uit één blok grijs graniet uit Cornwallis. Naar katholiek gebruik is dit altaar een tombe, die relieken van St. Thomas van Canterbury en andere Engelsche heiligen omvat. Het houdt tevens de herinnering levendig aan de drie kardinalen Wiseman, Manning en Vaughan.

Ook de troon van den aartsbisschop is reeds aan de noordzijde van den koor geplaatst. Hij werd geheel naar den pauselijken troon van Jan Giovanni in Laterano gevolgd en bestaat uit wit marmer, dat met verschillend gekleurd marmer is ingelegd. De predikstoel, welke aan de zuidzijde tegen een der pijlers van het schip is geplaatst, vertoont dezelfde vormen.

In den triomfboog hangt een crucifix, dat bijna 10 M. hoog is en dat den geloovigen toeroept: „Christus vivit, Christus regnat, Christus imperat". Dit crucifix is van eikenhout en werd te Brugge vervaardigd. Ofschoon door zijn afmetingen wel indrukwekkend is dit kruisbeeld als kunstwerk van geen beteekenis.

De aartsbisschoppelijke troon en de predikstoel, die reeds vermeld werden, zijn te Rome gemaakt. Zij zijn copiëen van bestaande voorwerpen en kunnen dus niet als voortbrengselen van kunst in den eigenlijken zin worden beschouwd.

Aan de noordzijde naast het koor bevindt zich de Sacramentskapel, die haar marmeren bekleeding met rood, groen en wit marmer reeds grootendeels heeft verkregen. Bronzen hekken sluiten haar van de kerk af. Hier wordt de hoogmis gevierd op dagen, dat het koor voor groote feesten gereed gemaakt wordt. Hier kleedt de aartsbisschop zich, terwijl de pontificale terce gezongen wordt.

Aan de zuidzijde van het koor ligt de Onze Lieve Vrouwe Kapel, waar de parochiale diensten worden gehouden. Hier is aan de versiering nog niet veel gedaan.

Geheel voltooid is alleen de kapel aan de zuidwestzijde der kerk, die aan de H.H. Gregorius en Augustinus werd gewijd. De muren zijn hier met marmeren platen in verschillende tinten bekleed, de gewelven prijken met mozaïken. Boven het altaar is Paus Gregorius de Groote in mozaïek voorgesteld, met den H. Augustinus van Canterbury naast zich. Hooger ziet men hoe Augustinus naar Engeland gezonden en daar door koning Ethelbert ontvan en wordt. Verder zijn St. Justus, St. Paulinus, St. Laurens, St. Mellitus, St. Edmund, St. Oswald, St. Wilfrid en St. Cuthbert voorgesteld.

Aan deze kapel sluit de doopkapel, waar de rivieren van het paradijs, de H. Johannes de Dooper en St. Augustinus in het mozaïek werden aangebracht. De doopvont is van wit marmer in Byzantijnschen stijl.

Het voornemen bestaat om de muren van de geheele kerk ter hoogte van 12 M. met verschillend gekleurd marmer te bekleeden, en daarboven, benevens tegen de gewelven, mozaïeken aan te brengen.

Aan de noordzijde van het koor staat het orgel, dat nu nog geen kast heeft, en dat later vergroot zal worden. Het wordt geheel door electriciteit bespeeld, zoodat orgeltrappers of levenmakende registers achterwege konden blijven.

Reeds thans is de kerk van binnen zeer indrukwekkend. Van buiten voldoet zij minder goed, wat vooral geweten moet worden aan de minder gelukkige plaats. De kathedraal toch staat aan betrekkelijk nauwe straten, tusschen hooge huizen, die in verdiepingen worden verhuurd.

Het is bekend dat de Byzantijnsche bouwmeesters zeer weinig werk van het uitwendige hunner kerken hebben gemaakt. Zelfs de meest beroemde werken te Constantinopel en te Ravenna zijn van buiten niets anders dan haast vormlooze klompen metselwerk.

Zulk een behandeling zou in het moderne Londen zeker niet in den smaak zijn gevallen, en daarom heeft de architect een andere gekozen. Hij inspireerde zich op het uiterlijk van sommige Italiaansche kerken, die uit lagen van afwisselend licht en donker marmer zijn gebouwd en waarvan de kathedraal te Siena de meest bekende is. Doch daar hij geen marmer te zijner beschikking had, streefde hij

naar een soortgelijk effect, door den gebakken steen met witten gehouwen steen te doen afwisselen op een wijze. zooals dit in Nederland omstreeks 1500 veel gedaan werd.

Door deze wijze van behandeling herinnert de kathedraal te Westminster van buiten aan het nieuwe postkantoor te Amsterdam. Vooral de torens, die het koor flankeeren, doen daaraan denken. De behandeling der details van de koornis toont echter weder overeenkomst met die der nieuwe St. Bavokathedraal te Haarlem.

De groote toren is een echte Italiaansche „campanile", zooals de Torrazzo te Cremona.

Gelijk men weet, werden in den Byzantischen tijd de koepels niet door daken bedekt, een voorbeeld dat door den bouwmeester der kathedraal van Westminster is gevolgd. Zulk een oplossing hindert te Constantinopel den beschouwer niet, maar te Londen voldoet zij minder goed. Vooral de koepel boven het priesterkoor met de daarin gemaakte vensters heeft iets weinig bevredigends.

Het minst geslaagd van alles is de voorgevel der kathedraal. Hier heeft de ontwerper te veel gegeven. De zuilen, bogen, balustrades en nissen zijn hier tegen den eigenlijken kern der contructie op weinig fraaie wijze aangebracht. In het bijzonder de arcades naast het groote tympan maken geen gunstigen indruk. De ophooping der motieven is te groot, en meer soberheid zou hier meer waardigheid hebben gegeven.

De nieuwe kathedraal te Westminster is een der merkwaardigste gebouwen, die in de laatste jaren verrezen. Norman Shaw overdreef toen hij zeide: „dat dit de mooiste kerk is, die sinds de middeleeuwen gebouwd werd", maar een van de beste werken mag zij wel worden genoemd.

Wat haar echter ontbreekt is oorsponkelijkheid. De bouwmeester heeft zich al te getrouw aan de historische voorbeelden gehouden. De Roomsch Katholieke kerk is uit haren aard conservatief, althans tegenwoordig. Dat zij vroeger van het nieuwe niet afkeerig was, wordt het beste bewezen door den Romaanschen, Gothischen en den Renaissance stijl, die elkander konden opvolgen, zonder dat iemand daar aanstoot aan vond.

Het was zeker een gelukkig denkbeeld, de groote lijnen, de soliede samenstelling en de breedheid die de Byzantijnsche werken kenmerkt, ook bij een modern werk toe te passen. Maar verder had de navolging niet moeten gaan; voor het overige zouden wij den bouwmeester zelf aan het werk hebben willen zien. Is zijn kracht te kort geschoten? Hebben zijn lastgevers hem aan banden gelegd? Wij weten het niet, maar zien overal Byzantijnsche kapiteelen, Byzantijnsche mozaïeken, Byzantijnsche profielen, ofschoon die toch bij zulk een werk niet noodzakelijk waren.

Maar de hoofdstad van Engeland heeft nu toch een kerk, die, al is zij niet oorspronkelijk, een majestueuzen indruk maakt, waar van de Matinen tot de Vespers de heilige diensten worden verricht en waarop het woord van den psalmist: „A solis ortu usque ad occasum laudabile Nomen Domini" van toepassing is.

Het Artistieke Auteursrecht van den Bouwmeester.

Het is een eigenaardig verschijnsel, dat juist in een tijd, waarin nog al eens aan de grondslagen van het eigendomsrecht wordt getwijfeld en geheele of gedeeltelijke afschaffing van het privaatbezit door sommigen wordt bepleit, herhaaldelijk gevraagd wordt naar bescherming of betere bescherming van letterkundigen, industriëelen en artistieken eigendom.

Een verklaring voor dit verschijnsel is te vinden in de buitengewone ontwikkeling van het intellect op letterkundig, wetenschappelijk, industriëel en artistiek gebied en waar wetenschap, industrie en kunst meer en meer invloed op den gang der wereldsche zaken erlangen, kan het niet anders of het vraagstuk van den intellectueelen eigendom en hare bescherming is er een, dat telkens, en telkens opnieuw aan de orde komt.

Het is niet zoo eenvoudig als men het vraagstuk van het eigendomsrecht in het algemeen zou kunnen noemen, altijd met de noodige reserve, want in de gecompliceerde maatschappelijke verhoudingen van onze dagen, kunnen zich ook, wat dat betreft, ingewikkelde quaesties genoeg voordoen.

Buiten de samenleving heeft het begrip van eigendom geen zin. Genoodzaakt door de behoefte verschaft de mensch in de samenleving zich, eigent hij zich toe, alles wat hij meent dat hem nuttig kan zijn, hetzij dat hij het zich verschaft door eigen arbeid of dat hij het ontvangt, leent, huurt of koopt van zijn medemensch.

De wet beschermt den eigendom en het rechtmatig bezit en erkent daarmede het recht op de vruchten van eigen arbeid, dat zij den arbeider toekent.

Zij doet dat niet in alle landen en alle tijden op dezelfde wijze, de begrippen over eigendomsrecht verschillen naar omstandigheden. De Assyriërs hadden andere dan de thans gangbare en bij de negerstammen van Afrika vindt men andere dan bij ons.

De Nederlandsche wet omschrijft het begrip als volgt: „Eigendom is het recht om van eene zaak het vrije genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken, mits men er geen gebruik van make, strijdende tegen de wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zoodanige macht, die daartoe volgens de Grondwet de bevoegdheid heeft, en mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrenge; alles behoudens de onteigening ten algemeenen nutte tegen behoorlijke schadeloosstelling, ingevolge de Grondwet (B. W. Art. 625).

Hier is natuurlijk slechts sprake van materieelen of juister gezegd, zakelijken eigendom. Ware nu het begrip van intellectueelen eigendom geheel op dezelfde wijze te omschrijven, dan zou dit weinig moeilijkheid opleveren maar dit gaat niet, en daaruit vloeien voor het grootste deel de moeilijkheden voort, die zich voordoen, zoodra van intellectueelen eigendom en zijn bescherming sprake is.

Een denkbeeld is geen zaak en zoolang men het voor zich houdt, blijft het beslist persoonlijk eigendom. Eenmaal aan anderen medegedeeld wordt een denkbeeld maatschappelijk en behoort het aan allen. De samenleving kan en moet op zekere voorwaarden door de omstandigheden voorgeschreven, den privaateigendom waarborgen van een voorwerp van wetenschap, kunst of industrie, waarin een auteur

kunstenaar of uitvinder een tastbaren vorm heeft gegeven aan zijn denkbeeld. Maar op dit punt eindigt redelijkerwijze het recht van het individu. Waar zouden wij aangeland zijn, indien de eerste mensch, die zich uit een boomtak een gereedschap had vervaardigd, om de vruchten te bereiken of een wapen, om een dier te dooden, waarmede hij zich voeden wilde, het uitsluitend recht zou hebben verkregen, om de menschen voortdurend te voorzien van landbouwgereedschappen en wapens.

In onze hedendaagsche samenleving evenwel doen zich gevallen voor dat men genoodzaakt is, voor een zekeren tijd en binnen zekere grenzen, het individueele recht van eigendom te waarborgen van een denkbeeld, door den uitvinder belichaamd in een vorm, die niemand zal mogen namaken, opdat dit monopolie hem de belooning zal vergoeden, die hij verdiend heeft.

Eene meer ontwikkelde samenleving dan de onze zal ongetwijfeld in de toekomst betere middelen vinden, om op meer waardige en voor de gemeenschap voordeeliger wijze de auteurs, kunstenaars en uitvinders te beloonen, voor de nuttige denkbeelden, die zij openbaar gemaakt zullen hebben.

Maar wij kunnen niet wachten tot dit zoo zijn zal. Wij kunnen in een geordende maatschappij, hoevele gebreken hare organisatie ook mogen aankleven, niet toelaten dat misbruiken blijven bestaan, waardoor velen harer verdienstelijkste leden voortdurend benadeeld worden. Wetenschap, kunst en industrie moeten op den duur daaronder lijden en het schijnt alleszins gemotiveerd, dat de beoefenaars der daartoe behoorende vakken bescherming door de wet vragen, tegen een oneerlijke concurrentie.

Het is toch om niets anders te doen, dan daartegen gewaarborgd te zijn. De drijfveer is bij den kunstenaar precies dezelfde als bij den industriëel, hij wenscht de materiëele voordeelen, die zijn intellect hem opleveren kan, niet gaarne door anderen, vaak onbevoegden te zien geannexeerd en zou het hem ook koud laten, anderen met zijn veeren te zien pronken, dat zij bovendien met het loon van zijn arbeid gaan strijken verdraagt hij niet en met reden.

In hoever deze opvatting te rijmen is met het devies; „de kunst om de de kunst". dat wij vele malen gebezigd, doch maar hoogst zelden in toepassing gebracht zien. kunnen wij gerustelijk in het midden laten. Het gaat hier inderdaad meer om de knikkers dan om het recht van het spel. Zoo dit niet het geval was zou men het er zich niet moeilijk om maken.

Het is dan ook niet de kunst, die om bescherming vraagt, maar de auteur van het kunstwerk, die zijn auteursrecht gewaarborgd wil zien. Hij wenscht op gelijken voet beschermd te worden, als de letterkundige.

De vervulling van dien wensch laat hier te lande reeds iaren op zich wachten, men is tot heden er niet in geslaagd voor het vraagstuk van de bescherming van het artistieke auteursrecht een oplossing te vinden.

Het is daarmede evenzoo gesteld als met de door velen gewenschte octrooiwet, die ook maar niet komen wil, hoezeer de voorstanders geen gelegenheid laten voorbijgaan, om te trachten de regeering van de noodzakelijkheid ook daarvan te overtuigen.

En inderdaad, het zijn in hoofdzaak dezefde moeilijkheden, die ook hier een tot nog toe onoverkomelijk beletsel hebben opgeleverd.

Het is dan ook niet waarschijnlijk, dat de nog niet lang geleden hernieuwde pogingen, om een wettelijke regeling van het artistieke auteursrecht te verkrijgen, in de naaste toekomst eenig gevolg zullen hebben.

Wanneer men zich de geschiedenis van de zaak goed herinnert komt deze onderstelling niet gewaagd voor.

Wordt vervolgd.

Kennis van den Bodem.

Dr. H. P. Kapteyn vestigde enkele weken geleden in het *Nieuws van den Dag* de aandacht op de hier bovengenoemde zaak. Ofschoon dit geschiedde in hoofdzaak om het groote belang, of wel de onmisbaarheid van die kennis aan te toonen in verband met watervoorziening, zijn zijne mededeelingen voor den bouwkundige ook zeer zeker niet van belang ontbloot.

Het gemis van, of onvoldoende, kennis van den bodem veroorzaakt, wij mogen gerust zeggen nog dagelijks in hare gevolgen, vele ongevallen van meer of minder ernstigen aard, die steeds meer of minder belangrijke schade na zich slepen.

De voorbeelden liggen voor grijpen in onze spoorweg- en waterstaatswerken, hoe die schade tonnen gouds kan beloopen.

Het Centraalstation te Amsterdam en zijn omgeving, wat heeft die niet reeds aan onderhoud en herstellingen gekost, hoe zijn niet voorbeelden bekend van spoorwegdijken, die feitelijk tweemaal gemaakt zijn moeten worden, wie kent niet de geschiedenis van de schutsluis te IJmuiden, wie herinnert zich niet de instorting van den watertoren te Helmond en wie zal niet toegeven, dat al zouden ook bij de meest volledige kennis van den bodem, dergelijke onvoorziene ongevallen niet geheel uitgesloten zijn, toch in vele, onvoldoende kennis tot de oorzaken moet worden gerekend. Ook voor de algemeene kennis van de aardrijkskunde in ons land, voor het goed begrip van zijn gesteldheid en, last not least, voor den landbouw is eenige meerdere kennis dan die van het bovenste laagje zeker gewenscht.

Het zal dus wel onnoodig zijn nog belangstelling te vragen voor Dr. Kapteyns mededeelingen die wij hieronder laten volgen.

Het Congres voor Openbare Gezondheidsregeling houdt zich bezig met een verdienstelijken en nuttigen arbeid.

Een paar jaar geleden benoemde de vergadering eene Commissie voor het verzamelen van gegevens omtrent de hydrologische gesteldheid van den Nederschen bodem.

Die commissie aanvaardde hare taak met goeden moed.

Het bleek haar echter spoedig, dat die taak voor haar te groot en te veel omvattend was. Om die reden verzocht zij aan het congres hare commissie te versterken met een aantal personen die geacht konden worden vele bouwstoffen te kunnen aanbrengen, zooals Professoren in Geologie, Officieren

bij de Genie, Directeuren van Waterleidingen, Ingenieurs en andere deskundigen.

De door de Commissie aanbevolen personen werden door het Bestuur van het Congres uitgenoodigd in de genoemde Commissie zitting te nemen, welke uitnoodiging door hen werd aangenomen.

Tevens werd aan de Commissie een crediet van f 1000.— verstrekt voor noodzakelijke kosten bij haren arbeid. Zij noodigde nu den Heer F. E. L. Veeren te Winterswijk uit, in overleg met de Commissie den noodigen arbeid te verrichten.

Bij de overwegingen en besprekingen bleek echter duidelijk dat de taak zoo omvangrijk was, dat men zich moest beperken.

Daarom werd besloten, zich voorloopig te bepalen tot twee provincies, namelijk Utrecht en Groningen. Deze twee provincies werden uitgekozen als modellen van provincies, waarin zeer talrijke grondboringen waren verricht (Utrecht) en waarin nog zeer weinige grondboringen waren verricht (Groningen).

De Heer Veeren heeft zich met grooten ijver aan die taak gewijd en daarbij de meest welwillende medewerking ondervonden van allen tot wien hij zich om inlichtingen wendde.

Hij achte het niet gewenscht zich strikt te houden aan de grenzen der provincies, maar heeft bijvoorbeeld bij de provincie Utrecht ook behandeld de boringen bij Hilversum (N.-Holland) en in de Geldersche Vallei (gedeeltelijk Gelderland).

De vruchten van zijn omvangrijken arbeid heeft hij op 15 September j.l. aan het Congres aangeboden in den vorm van een zeer lijvig Rapport, behelzende o.a. voor de provincie Utrecht een verslag van ongeveer 600 boringen.

Namens het Bestuur werd den Heer Veeren dank gebracht voor zijn arbeid en voorgesteld de aangevangen taak, in overleg met den Centralen Gezondheidsraad en zoo mogelijk met geldelijken steun van de regeering, voort te zetten voor de andere provincies van het Rijk. Dit voorstel verdient zeker steun en toejuiching, maar het wil mij toeschijnen, dat het nuttiger en doelmatiger zou zijn eerst de verslagen van Utrecht en Groningen geheel af te werken, vóór dat met de andere provincies begonnen wordt.

Met dit afwerken bedoel ik het vervaardigen van kaarten, waarop de doorsneden van den bodem (geologische profielen) aanschouwelijk worden voorgesteld, en humus, zand, veen, klei enz. nader worden aangeduid. Ook dat is nog een geduchte arbeid; maar is die dan ook gereed. dan kan men met één oogopslag zien hoe de toestand in den ondergrond is, wat men nu, als het verslag gedrukt is, uit alle die tabellen moet napluizen.

Met die kaarten in de hand zal men in talrijke gevallen voor gemeenten en particulieren met groote waarschijnlijkheid kunnen voorspellen op welke diepte zij moeten boren om drinkwater te krijgen. En leest men dan in het verslag. welke de scheikundige samenstelling van het water in de omgevende boorputten is, dan zal men ook daaromtrent van raad kunnen dienen.

Bij ondervinding weet ik, hoe nuttig dergelijke kaarten van de doorsneden van den bodem zijn.

In het Tijdschrift van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1888—1889 (blz. 8—20) is eene nota opgenomen, onderteekend door den luit.-kolonel Drabbe en den kapitein-ingenieur W. Badon Ghyben.

Die nota behelst eenige kaarten met doorsneden van den bodem in gedeelten van Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland.

Die kaarten zijn zóó juist en zóó duidelijk, dat zij mij in staat hebben gesteld in zeer talrijke gevallen in mijne omgeving betrouwbare raadgevingen te verstrekken tot het verkrijgen van goed en bruikbaar drinkwater.

Indien dus dergelijke kaarten werden vervaardigd over die gedeelten van ons vaderland, waarvan de verslagen van verrichte grondboringen voltooid zijn, dan zouden zeker de meeste gemeenten in staat worden gesteld om behoorlijk te voorzien in de behoefte aan goed en betrouwbaar drinkwater.

Reeds vele jaren geleden drong ik bij herhaling in den Geneeskundigen Raad voor Gelderland en Utrecht aan op het stelselmatig verzamelen van gegevens omtrent verrichte grondboringen.

Ik achtte dit den eenigen juisten weg om de zaak van de drinkwatervoorziening krachtig te bevorderen en ik verheug mij van ganscher harte dat deze taak door het Congres voor Openbare Gezondheidsregeling ter hand is genomen en zoo breed is opgezet,

De mededeelingen omtrent cholera-gevallen in Pruisen moeten voor ons een spoorslag zijn om steeds waakzaam te blijven en de gevaren te vermijden, die het gevolg kunnen zijn van het gebruik van onzuiver of besmet drinkwater.

In verband met het bovenstaande is wellicht de mededeeling van belang, dat een nieuwe uitgave van Staring's bekend standaardwerk „de Bodem van Nederland" in bewerking is. Ook daarbij zal ongetwijfeld een nuttig gebruik gemaakt kunnen worden van de in de laatste jaren verzamelde gegevens.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Het genootschap Architectura et Amicitia hield dezer dagen een vergadering, waarin de heer L. Simons een lezing hield over: Bouwmeester en Volk. Spr. wees op 't gemis van verantwoordelijkheidsbesef, waardoor onze tijd zich kenmerkt. Als treffend voorbeeld van dat gemis noemt hij de ontsiering van het Koningsplein, door een groot „winkel-paleis" op den hoek van Heerengracht en Leidschestraat.

Hierop liet spr. een opwekking volgen om voor de kunst waakzaam te blijven, haar te beschermen tegen ontwijding en veronachtzaming; alle geknutsel en goedkoope nadoenerij moet men tegengaan. Voorts ried spr. aan in de eerste plaats eens de huisvesting van groote massa's te bestudeeren, het oprichten van vrijstaande familiehuizen. Ook op 't stratenschoon wees spr. nog om ten slotte stil te staan bij hetgeen Architectura doet en doen kan.

Na eenige gedachtenwisseling kwam aan de orde de Vredespaleis-prijsvraag. Reeds eenige keeren heeft de wijze, waarop deze prijsvraag is uitgeschreven, een onderwerp van bespreking uitgemaakt in het genootschap. Thans kwam in behandeling een concept-motie, voorgesteld door het bestuur:

„De vergadering van A. et A. constateerende:

dat tot mededinging naar de prijsvraag voor het Vredespaleis alle architecten zijn toegelaten, maar bovendien enkelen een bijzondere uitnoodiging, onder toekenning van honorarium, hebben ont-

vangen, is van oordeel, dat daardoor eene bevoorrechting is ontstaan, waardoor het beginsel van volstrekte gelijkheid is geschonden."

Door het lid, den heer van Hylckama Vlieg, is de volgende redactie voorgesteld:

„De vergadering van A. et A. enz., waardeerende dat naast de bijzonderlijk uitgenoodigde architecten ook anderen tot den prijskamp voor 't Vredespaleis zijn toegelaten, is van oordeel dat:

door 't aan eerstgenoemden toegezegde honorarium eenerzijds een belangrijke voorsprong is gegeven, en anderzijds tot deelname wordt verplicht, zoodat de primordiale eisch voor elke openbare prijsvraag: vrije mededinging onder gelijke voorwaarden, in beginsel is geschonden;

en draagt het bestuur op hiervan kennis te geven aan het bestuur der Carnegie-stichting en aan de zuster-vereenigingen in binnen- en buitenland."

De heer W. Kromhout Czn., wekte op om de motie van het bestuur aan te nemen.

Naar aanleiding van het zeggen door een der aanwezigen. dat hij niet het nut inzag van een motie, werd van verschillende zijden het aannemen van een motie ten sterkste bepleit.

Ten slotte werd de bestuursmotie aangenomen met 25 stemmen, tegen één en twee stemmen blanco.

Besloten werd de motie te zenden aan het bestuur der Carnegie-stichting en aan de zustervereenigingen in binnen- en buitenland.

Tot lid van de redactie van het genootschapsorgaan Architectura, werd in de plaats van den heer Jac. Ph. Wormser, die verhinderd is deze functie langer waar te nemen, de heer W. Kromhout Czn. gekozen.

Varia.

DE GRONDPRIJZEN IN EEN WERELDSTAD.

De verkooping van een lapje grond tegenover St. Jamesstreet in Piccadilly, waarvoor, zooals de Engelsche bladen berichten, 400 gulden per vierkante meter is betaald, toont weder eens de reusachtige stijging der grondprijzen in Londen. Zonder twijfel hebben de New-Yorksche bouwgrondmakelaars beweerd, dat in hunne stad de bouwgrond nog veel duurder was; in Juni werd daar voor een stuk grond op de hoek van de Wallstreet en de Broadway 1400 gulden per vierkante voet betaald; ook in Berlijn zijn er, zooals onlangs werd gemeld, eenige zeer dure gronden.

Niettegenstaande dat, kan men toch met recht beweren, dat in geen stad ter wereld de waarde van den grond zoo groot is als te Londen. Te Londen heeft men reeds meer dan 1400 gulden voor de vierkante voet betaald, maar zulke verkoopen zijn in 't geheim gesloten en het publiek vernoemt slechs dat een „goede prijs werd betaald". Te Londen zou ook vooral in de nabijheid der bank de waarde van den grond met 50% stijgen, wanneer men er zooals te New-York „Skyscrapers" wilde bouwen. Zaakkundigen zijn echter van meening, dat de waarde van den grond nu zijn grens bereikt heeft, daar elk jaar meer fabrieken in de provincie of op de grenzen der wereldstad gebouwd worden en men voorspelt nu reeds, dat Londen in de toekomst slechts nog een stad „van kantoren" zal zijn. De hoogste prijs heeft nog altijd de grond te Londen om de Bank van Engeland bereikt waar 39.000.000 gulden voor de are of 900 gulden voor de vierkante voet betaald werd, ofschoon er in die buurt geen buitensporig hooge gebouwen staan. De hooge waarde van den grond is niet alleen tot het centrum der City beperkt. In Bondstreet kost de vierkante voet 420 gulden of over de 18.000.000 gulden per are, in Charing-Cross heeft hij een waarde van 9.600.000 tot 10.440.000 gulden. Welke waarde de grond heeft, blijkt vooral uit de hooge huren. In het „Strand", een der voornaamste straten van Londen, betaalt een zaak in reisbenoodigdheden jaarlijks 9600 gulden, in de „Cheapside" een schoenmaker voor een winkel aan de straat en een kelderwinkel 14.400 gulden. In de laatste dertig jaar is de huurwaarde van den grond met 120 en de kapitaalswaarde met 3000 millioen gulden gestegen. Tegenwoordig bedraagt de gezamenlijke waarde van den grond te Londen ongeveer 5016 millioen gulden, voor dertig jaar ongeveer 2016 millioen gulden, wat eene verhooging van 150 % aangeeft! In denzelfden tijd zijn de belastingen van 48 tot 120 millioen jaarlijks gestegen. Opvallend bij deze verhooging van de waarde van den grond is, dat alle deelen van de hoofdstad daarin deelen, ook die wijken, waarvan men het in 't minst niet verwachtte.

Waar publieke parken geopend of andere verbeteringen zullen worden ingevoerd is de waarde van den grond gestegen. Een stuk grond, dat in het jaar 1865 voor 99000 gulden verkocht werd, bracht 5 jaar later 317.000 gulden op, nadat door de Theemskaden de streek aan waarde gewonnen had. In de voorsteden van Londen is de waarde van den grond in de laatste jaren ook zeer gestegen. Te Wimbledon kostte voor 15 jaar een are land 7200 gu den, nu 24.000 gulden; te Ilford is in half zooveel tijd een are van 9.600 tot 14.400 gulden gestegen. Een stuk grond van 7½ are dat in 1897 slechts 42.000 gulden kostte werd na zeven jaar voor 115.200 gulden of voor 15.360 gulden per are verkocht.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Het merkwaardigste staaltje van kerkelijke bouwkunst is volgens de „Building World", de eerste skyscraper-kerk te Newyork: de meest moderne kerk die bestaat, een combinatie van kerk, concertzaal en restaurant. Er zijn vijf groote zalen en kapellen in en twintig vergaderzalen. De grootste zaal heeft ruimte voor 1500 personen. Er is voorts een kleine kapel, die met het oog op de trouwplechtigheden, onmiddellijk aan de straat uitkomt.

De toren geeft aan het bouwwerk zijn karakter van „wolkenkrabber". Op de eerste verdieping is de „Social-Hall", die 400 personen kan bevatten; de tweede verdieping is bestemd voor Zondagsschool en biedt plaats voor 600 bezoekers; de derde verdieping is ingenomen door de galerij en van de kapel der Zondagsschool; weer een verdieping hooger liggen de vertrekken van de zending; de vijfde etage bevat lokalen van de christelijke jongelingenbibliotheek; op de zesde verdieping bevinden zich de vertrekken van den predikant, op de zevende die van den koster; de achtste is ingericht tot een historisch museum; daarboven verrijst de klokkentoren. In het sousterrein onder de groote zaal van de kerk, ligt de zoogenaamde Pilgrim-Hall, waarin 600 personen kunnen plaats nemen; hierbij behoort een tooneel met kleedkamers; deze zaal wordt gebruikt voor voordrachten, concerten en dergelijke vermaken en tevens voor het geven van feestmalen. 't Huis kostte aan bouwen 3 millioen.

Uit Singapore komt bericht, dat het prachtige paleis van den Sultan van Johore met zijn kostbaren inhoud voor een groot deel door brand is vernield.

Engelsche soldaten. inderhaast aangesneld, slaagden er in den ramp in zijn verderen voortgang te stuiten.

Te Heidelberg is een boog der nieuwe ijzeren brug, welke daar over de Neckar wordt gebouwd, ingestort. Gelukkig heeft dit ongeval geen menschenlevens gekost, maar naar men zegt zal het scheepvaartverkeer voor geruimen tijd gestremd zijn.

BINNENLAND.

MIDDELBURG, Over de restauratie van de oude Koorkerk te Middelburg schrijft R. in de „Nieuwe Zondagsbode (orgaan van de Ned. Herv. gemeenten in Zeeland) o. a. het volgende:

In den loop der eeuwen is er al heel wat aan en in deze kerk gebroken en geheeld, gekramd en weer geschonden, maar meest het laatste en toch weer niet zoo, of er bleef genoeg over om te zien hoe het geweest is. Bij de ontgraving van den vloer, die op voorstel van den rijksarchitect dr. Cuypers, door den minister van binnenlandsche zaken, dr. Kuyper, gelast was, kwam de mozaïkvloer hier en daar voor den dag en werden ook blootgelegd de basementen en een reeks muurversieringen die aan den zuidelijken en noordelijken muur tot halverwege de kerk rondliepen en in den vijfhoek elkander ontmoetten. Daartusschen bevindt zich de graftoog boven het graf van graaf Willem II, Roomsch-Koning en ook die van gravin Ada. Beiden waren geschonden en zijn of worden nu hersteld, tegelijk met de rijke muurversiering, onder ieder raam van de kerk te vinden. Tusschen de ramen zullen naar boven oploopen tot aan de geboorte der gewelfribben, 8 colonets van eenvoudig geprofileerden steen. De roode steen steekt tegen de lichtgrijze bepleistering zeer schoon af en alleen deze colonets zullen de eentonigheid der groote muurvlakken weldadig breken.

Aan de Noordzijde zijn vroeger nog drie ramen geweest. Oorspronkelijk was het plan deze weer te herstellen. Later kwam men daarop terug en komen nu de spiegels met de omlijstingen (zgn. blinde ramen). De ramen zijn oorspronkelijk ook veel lager geweest. Het plan bestaat wel die verlaging te doen plaats hebben en de oude raaminvoeging terug te brengen, maar de kosten voor een dergelijk werk beloopen zooveel, dat kerkvoogden zonder steun dien arbeid niet op zich nemen.

Hooger op naar de gewelven! Daar is heel wat gebeurd en versterkt. Het slechte vervangen door nieuw. De vlakken worden gepleisterd in hetzelfde straks genoemde zacht grijs; de ribben hebben hun gewone steenkleur weer terug, nadat ze eerst van kalk en daarna van een zwarte verflaag waren ontdaan. Langs de gewelfribben zijn op de vlakken donkere biezen getrokken, wat de sierlijkheid van het gewelf zelf verhoogt. Op de knoopen der gewelfribben zijn ornamentstukken aangebracht in gehouwen steen. Deze stukken zijn zgn. culots, waarvoor de plaats ruim 300 jaren open gebleven is en voldoen zeer goed.

AMSTERDAM. Dezer dagen had eene conferentie plaats tusschen de heeren Arnodin uit Frankrijk, de uitvinders der electrische zweefbrug, vergezeld van den heer Smulders uit Rotterdam en den heer H. Drukker, directeur der Holland American Company, tot bespreking der details van den bouw eener zoodanige brug over het Noordzee-kanaal, ter plaatse waar thans het pontveer is.

Genoemde heeren hebben daarna een onderzoek in loco ingesteld, vergezeld van de ingenieurs der Holland American Company en de ingenieurs der firma Smulders.

Er wordt thans overgegaan tot de noodige boringen en het opmaken van een detail project om te worden ingezonden aan den minister van waterstaat.

— In den prijskamp voor de beeldbouwkunst aan 'Rijks Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam is de gouden eerepenning toegekend aan den Heer C. A. Smout hier te stede.

Omtrent den Prix de Rome (toekenning van den prijs om daar heen te gaan) is thans nog niet beslist.

'S-GRAVENHAGE. Aan den Goudschen aannemer H. J. Nederhorst is, voor f 249.000, de bovenbouw van het Warenhuis in de Spuistraat toegewezen.

— Men schrijft uit Friesland aan de N. Ct.:

De stormvlagen der vorige week hebben ook de oude Skierstins te Veenwouden niet ongedeerd gelaten. Het door den tand des tijds toch al zoo gehavende gebouw, heeft thans weer een groot stuk, meer dan 10 M². der buitenbekleeding verloren, dat naar beneden is gestort en daarmede een der lichtramen in den buitenmuur.

Deze oude stins of steenhuis werd eens door de abten van Klaarkamp tot een lusthof gebruikt. Als men dit overblijfsel uit ouden tijd voor algeheelen ondergang bewaren wil, dan wordt het tijd dat men met krachtige hand de restauratie ter hand.

Naar ons werd medegedeeld, bestaan daartoe dan ook plannen bij het Friesch Genootschap.

— Het bouwen van het landhuis „Liberty-Hall" met automobiel-garage en chauffeurswoning in het Park Oud-Wassenaar a. d. Leidschen straatweg, onder directie der architecten Z. Hoek & J. Th. Wouters, is gegund aan den tweeden inschrijver J. Veeneman, te Apeldoorn, voor f 53.850.—.

De laagste inschrijver heeft wegens abuis in zijn rekening ontslag gevraagd.

LEEUWARDEN. Het verbouwde Staatsspoorstation is thans weder voor het publiek opengesteld.

Sedert April 1904 had men zich moeten bedienen van hulploketten op het perron. De fraaie vestibule, met de daarachter liggende bureaux en de doelmatige en ruime uit- en ingangen zijn als groote verbeteringen te beschouwen.

Toch zijn er menschen die vragen, waarom men in plaats van deze belangrijke verbouwing niet een geheel nieuw station gebouwd heeft, dat volgens hun meening toch binnen niet langen tijd noodig zal blijken.

WINSCHOTEN. De preekstoel in de Hervormde Kerk, beroemd door zijn kunstig snijwerk, is aangekocht door den heer G. Boelsen alhier.

In het noord-oosten van ons land schijnen nog kerkbesturen te zijn, onverstandig genoeg, om zich voor een handvol zilverlingen te ontdoen van oude kunstwerken, die in de aan hun zorgen toevertrouwde gebouwen nog aanwezig zijn.

In dit geval moet de opbrengst dienen tot dekking van een deel der kosten voor vernieuwing van de kap en dergelijke reparaties.

Personalia.

— De heer J. Nelemans, ingenieur van den Rijkswaterstaat te Ter Neuzen, is benoemd tot hoofdingenieur bij de uit te voeren havenwerken te Valparaiso.

De aanbesteding voor deze werken wordt gehouden den 2en April 1906; de raming bedraagt f 29.700.000.

De Heer Nelemans moet zich bereid verklaard hebben deze benoeming te aanvaarden, waarvoor hem een verlof van 4 jaren is toegestaan.

— De Heer L. C. Hezenmans, directeur der Gemeentelijke Ambachtsschool te 's-Hertogenbosch, heeft als zoodanig eervol ontslag aangevraagd.

— Te Warffum (Gr.) zal onder leiding van den Heer H. L. Zinck, leeraar in het teekenen aan de R. H. B. S. aldaar van 1 November tot 15 Maart een avondteekenschool worden gehouden voor aanstaande timmerlieden, metselaars en schilders.

De lessen worden gegeven in het gebouw der burgerschool.

— Tot directeur, tevens leeraar in het bouwkundig teekenen aan de nieuwe ambachtsteekenschool van het Nutsdepartement te Baarn is benoemd de Heer F. F. de Boois, gemeente-architect aldaar, en tot leeraar in het handteekenen de Heer C. de Lange, leeraar aan de Ambachtsschool te Amersfoort.

— Tot leeraren aan de teekenschool te Geldermalsen zijn benoemd de heeren S. van Alphen, aldaar en C. A. v. d. Heuvel en S. W. Verveen te Tiel.

Vacante Betrekkingen.

— Plateelschilder. Figuurschilder. Aanmelden 3e Schinkelstraat 33, te Amsterdam. (1)

— Opzichter-Uitvoerder bekend met Bouwleiding Administratie, Grondwerk en aanleg van Kunstwegen. Salaris f 125 's maand, bij den arch. K. de Bazel, Bussum. (1)

— Hollandsch jongmensch als volontair in een Belgische hardsteengroef. Brieven onder letter S. W. 500, Blikman & Sartorius, Amsterdam. (1)

— Civiel Ingenieur of ervaren Vakman als Associé in, en om de leiding van Basaltgroeven op zich te

nemen. Brieven onder motto „Basaltindustrie", Adv.-Bureau C. W. Betcke, Rotterdam. (2)

— Civiel-Ingenieur aan een fabriek van gewapendbeton, vooruitzicht later als Directeur op te treden. Adres aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage onder No. 50456. (2)

— Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te 's-Gravenhage, jaarwedde f 4000, tot een maximum van f 5000, op zegel geschreven verzoek-schriften aan Burgemeester en Wethouders vóór den 1en November 1905. (2)

— Jong Ingenieur voor de oprichting van een Technisch Bureau voor Scheepszaken Br. lett. L. V. Adv.-Bur. C. W. Betcke, Mosseltrap 2, te Rotterdam. (2)

— Bouwkundige op de hoogte van gewapend beton en kunst-zandsteenfabricatie. Salaris f 110 's maands. Br. fr., lett. H. a/d G. Romijn, te Oosterbeek. (2)

— Ingenieur of degelijk Agent voor eene Belgische IJzergieterij. Br. lett. R. 60, a. h. Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Amsterdam. (2)

— Teekenaar voor machine- en ijzerconstructie bij Staatsmijnen in Limburg. Aanbiedingen schriftelijk aan de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (2)

— Onderwijzer in het Schilderen aan de Ambachtsschool Appingadam. Salaris f 800. Voorloopig voor één jaar. Inzending van stukken bij den Directeur voor 18 Oct. a.s. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

22 Bouwk. Opz.-teek., 20—46 j., f 50—f 100 's maands.
6 Bouwk. Opz.-Uitv., 23—48 j., f 75—f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., f 55—f 100 's maands.
5 Waterb. Opz. 23—45 j., f 75—f 100 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20—27 j., f 40—f 100 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Machinist.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 October.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het centraal personenstation: het maken van den onder- en bovenbouw van een douanebrug, het verrichten van spoorwerken en het verbreeden van het klinkerpad op het stations-emplacement Bentheim in 2 perc.; bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw, Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst; aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Amsterdam, ten 3 ure, door de Amst. Droogdok Mpij. in het café De Roode Leeuw, Vijgendam: het bouwen van een blok van 10 woningen met ontspanningslokaal, kantoorgebouw en omgevingsmuren voor uitbreiding der fabrieksgebouwen, in de Vogelwijkslanden; bestek met 5 teekeningen te bekomen bij Roelofszen, Hübner en van Santen, N. Z. Voorburgwal 187—225.

Gorredijk, door den heer M. de Jong: het bouwen van een woonhuis aan den kunstweg Bergum—Heerenveen; teekening ter inzage in het hotel Poppes; bestekken te bekomen bij den arch. H. A. Zwart.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binnenl. Zaken aan het gebouw van het prov. best.: het maken van den onderbouw voor een gebouw voor werktuigbouwkunde, mechanische technologie en scheepsbouwkunde met machinistwoning te Delft, begr. f 177.900; bestek ter lezing aan het Min. van Binnenl. Zaken, aan het prov. bestuur van Zuid-Holland, Den Haag en te bekomen bij den boekhandelaar M. Nijhoff, Nobelstraat no. 18, Den Haag; aanwijzing gehouden; voorts zijn nadere inlichtingen te bekomen bij den bouwk. voor de gebouwen van Onderwijs; Den Haag en bij den opzichter B. v. d. Weerden jr. te Delft.

Stadskanaal, ten 6.30 ure, door het bestuur van het Waterschap Vledderveen in het hotel Dopper: het graven van het kanaalgedeelte K L (lengte 1637 M.) bestek en teekeningen ter inzage ten huize van besteding en te bekomen bij den voorzitter A. Jonker, Musselkanaal; inlichtingen bij den heer L. Prummel, architect, Valthermond; aanwijs gehouwen.

Strijp, ten 3 ure, door de architect G. Beltman A.Gzn., voor de firma J. Elias, in het Café Claes; het bouwen eener weverij bij hare fabriek te Strijp; bestek en teekening ten kantore van gen. arch. te bekomen; aanw. op het terrein op 16 Oct. van 9—12 uur.

DINSDAG 17 October.

Haarlem, te 1.15 ure, door het gem. best.: het verbouwen van het bureau van bouw- en woningtoezicht aan de Koningstraat, bestek en voorw. ter inzage ter gem.-secretarie en aldaar te bekomen; de teekeningen ter inzage aan het bureau van Openbare Werken.

WOENSDAG 18 October.

Amersfoort, te 11 ure, door de architect H. Kroes in het hotel Schwemmer: het verbouwen van perceel 29 aan de Kampstraat; bestek en teekening in gen. hotel ter inzage; aanwz. 16 Oct. ten 11 ure.

Nootdorp, ten 11.30 ure, door het r.k. par. Kerkbestuur te Nootdorp in het café A. Verburg: het bouwen van een zustergesticht met school en annexe; bestek met 3 teekeningen te verkrijgen bij den architect C. L. M. Robbers, Raamstraat no. 38 te Haarlem; aanw. gehouden.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Hoofdbestuur der Post. en Tel. in een der lokalen van het gebouw: de verbouwing van een perceel te Veere en de inrichting daarvan tot hulppost- en telegraafkantoor met dienstwoning. (Zie advertentie in no. 40.)

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CLXXIII en CLXXV onder Overasselt en Grave, begr. f 7200; bestek no. 201 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebrs. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. aan het bureel van den hoofding. dir. te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b., bij den ing. te 's-Hertogenbosch en bij den adj.-opzichter F. J. Dootjes te Ravenstein.

Wommels, ten 11 ure, door het gemeentebest. van Hennaarderadeel: 1. het amoveeren van een bergplaats te Rien en het bouwen van een nieuwe bergplaats voor mestverzameling; 2. het amoveeren van de faecaliënbergplaats te Spannum en het bouwen eener nieuwe ald.; bestek met 2 teekeningen ter secr. te Wommels ter inzage; inlichtingen bij den gemeenteopz. R. van der Wal Hz. te Wommels.

VRIJDAG 20 October.

Leeuwarden, door het gem. best.: de levering van 41000 stuks Waalstraatklinkers; biljetten inzenden bij den burgemeester, monsters van 10 stuks bij den directeur der gemeentewerken vóór of op 20 Oct.

Ommen, door de architecten Smits en Fels (Javastraat 118, Den Haag): het bouwen van een kleine villa te Ommen; bestek en teekeningen ter inzage in het koffiehuis van den Volksbond; aanw. doet de opz. G. Timmerman Jr., te Ommen; bilj. in te leveren vóór 20 Oct. ten 2 ure, ten kantore van notaris Bloem te Ommen.

(Vervolg Aankondiging van Aanbestedingen zie Bijlage).

Wie onzer Abonnés

kan ons, voor een ander, helpen aan **No. 1** van den **Jaargang 1904.** dat uitverkocht is.

Onkosten vergoedt gaarne
de Administratie.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

40ste Jaargang. ZATERDAG 21 OCTOBER 1905. No. 42.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HET ARTISTIEKE AUTEURSRECHT VAN DEN BOUWMEESTER.

(Vervolg van bladz. 324.)

Een ontwerp, of juister gezegd, het ontwerp van wet tot regeling van het auteursrecht op werken van beeldende kunst werd bij Koninklijke Boodschap van 12 Februari 1884 bij de Tweede Kamer ingediend. Het kwam echter eerst in de volgende zitting in onderzoek. Het Voorloopig Verslag is gedateerd van 25 Maart 1885, de Memorie van Antwoord van Juli—Aug. d. a. v. Op 9 December 1885 werd het verslag door de Tweede Kamer vastgesteld.

Bij de toen gevolgde kamerontbinding is het ontwerp vervallen, maar het werd 25 Juli 1886 opnieuw ingediend met de wijzigingen, ingevolge het bovengenoemd Voorloopig Verslag aangebracht.

Ook toen kwam het niet in behandeling en 7 October 1887 werd nogmaals het gewijzigd ontwerp onveranderd aan de Kamer ter overweging aangeboden.

Na dien tijd heeft men er niet veel meer van gehoord en is het af en toe misschien wel eens ter sprake gekomen, maar de stand der zaak is op het oogenblik dezelfde als achttien, zegge achttien, jaren geleden. Duitschland bezit sedert 1876 een wet van gelijke strekking, die nu herzien wordt.

In Duitschland viel een eenigszins voldoende bescherming van werken van beeldende kunst het eerst in Pruissen aan de vervaardigers ten deel ingevolge de wet van 4 Juni 1837. Andere Duitsche staten volgden weldra Pruissens voorbeeld. In Engeland heeft de bescherming van kunstwerken zich langzamerhand ontwikkeld. Onder de regeering van George II en III werd nog slechts de gravure tegen nadruk beschermd, doch stond het origineele schilderstuk, waarnaar zij vervaardigd was, nog buiten de bescherming. Den beeldhouwers werd reeds onder George III het uitsluitend recht van reproductie verzekerd. Niet voor 29 Juni 1862 echter kreeg Engeland een wet, die de reproductie van schilderijen en teekeningen door gravure en andere kunstbewerkingen, zonder toestemming van den oorspronkelijken vervaardiger, verbood.

In Frankrijk heeft reeds de wet van 19 Juli 1793 aan schilders en teekenaars levenslang het uitsluitend recht toegekend gravures naar hun werken in den handel te brengen. Eigenaardig is het dat de Fransche jurisprudentie steeds het beginsel heeft vastgehouden, dat vervreemding van het oorspronkelijke kunstwerk zonder voorbehoud werd geacht het verlies van het auteursrecht mede te brengen. Bij de wet van 14 Juli 1866 is verder het auteursrecht van kunstenaars voor een tijdperk van 50 jaren na hun dood aan hun erfgenamen toegekend.

In de Duitsche Rijkswet van 9 Januari 1876 zijn de rechten der vervaardigers van werken der beeldende kunst op gelijken voet geregeld als de rechten der auteurs van geschriften.

Onze wet regelende het auteursrecht van geschriften, plaat-, kaart-, muziek- en tooneelwerken en mondelinge voordrachten, alsmede het opvoeringsrecht van dramatische, muzikale en tooneelwerken is van 28 Juni 1881.

Reeds bij de voorbereiding dezer wet werd het denkbeeld ter sprake gebracht, ook de werken van beeldende kunst daarin te begrijpen. Men kwam daarvan evenwel terug, omdat het beter geoordeeld werd, voor die werken een afzonderlijke wet te maken.

De vraag doet zich nu voor of er thans, nu er 20 jaren verloopen zijn, aan gedacht kan worden, het gewijzigde ontwerp van 1885 opnieuw onveranderd bij de volksvertegenwoordiging in te dienen.

Aan deze vraag knoopt zich dan een andere vast, namelijk of niet het opnemen van werken van bouwkunst in het wetsontwerp (dus niet enkel bouwkundige teekeningen en modellen) aanleiding zou geven tot nieuwe moeilijkheden, zoodat men ook nu, evenmin als voorheen, tot een resultaat komt.

Uit het bovenstaand historisch resumé blijkt wel, dat de volksvertegenwoordiging de zaak nooit als zeer dringend heeft beschouwd, en dit ware nog geen beletsel geweest, indien een meerderheid er veel voor gevoeld had, maar dit is blijkbaar niet het geval geweest.

Ter beoordeeling der bovengestelde vragen kan het wellicht dienstig zijn den hoofdinhoud van het ontwerp eens in herinnering te brengen. Onder de belanghebbenden van heden zullen toch slechts weinigen zijn, die de herinnering daaraan bewaard hebben.

Art. 1 luidt als volgt:

„Het recht om een werk van beeldende kunst op oorspronkelijke grootte, op grooter of op verkleinde schaal, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk te copieeren, na te bootsen, af te beelden en te verveelvoudigen of dit door anderen te laten doen, hetzij door middel van dezelfde of door een andere beeldende kunst of langs mechanischen weg, komt uitsluitend toe aan den oorspronkelijken vervaardiger van het kunstwerk en zijne rechtverkrijgenden.

„Op werken van bouwkunst is deze bepaling niet toepasselijk, behalve op bouwkundige teekeningen en modellen".

Volgens de Memorie van Toelichting is overwogen of bouwkundige werken op gelijken voet konden en moesten beschermd worden als andere kunstwerken.

De Regeering meende echter die vraag ontkennend te moeten beantwoorden, omdat in § 3 van de Duitsche wet wordt gelezen: „Auf die Baukunst findet das gegenwartige Gesetz keine Anwendung", en evenmin in de Engelsche wetten gebouwen genoemd worden onder de beschermde kunstwerken. Een gebouw, zoo gaat de Memorie voort, is een voorwerp van uitsluitend eigendom volgens gemeen recht: maar de daaraan bestede arbeid en kunst zijn dan ook met het lichaam van het gebouw geheel vereenzelvigd. Een afzonderlijk idieel eigendom van den aan het gebouw besteden vlijt en kunst is niet denkbaar. Wat betreft het uitwendig voorkomen, het zichtbare beeld van het gebouw, dit is, zoodra het tot stand is gebracht, als het ware gemeen goed; als stad- of landgezicht wordt het beeld van het gebouw een onderwerp voor den schilder, teekenaar en photograaf.

Wat de nabootsing door de bouwkunst zelve betreft, wanneer een doelmatig ingericht woonhuis is gebouwd, wie zal dan den eigenaar van een naburig stuk gronds ten kwade duiden dat hij een even goed en sierlijk gebouw op zijn terrein doet verrijzen? Men kan toch niet aan een architect het monopolie verzekeren van een bepaalde soort van woonhuizen, aan een ander dat van kerkgebouwen naar zekere bouworde, enz. Het spreekt echter van zelf, dat de namaak van bouwkundige teekeningen wel in de termen van de wet valt; immers bouwkundige teekeningen zijn teekeningen; de auteur daarvan kan zich op de wijze bij de wet voorzien, waarborgen tegen het namaken daarvan; tevens is het dan onmogelijk gemaakt, dat een ander naar zijne teekeningen ga bouwen; dit toch is onmogelijk tenzij óf de teekeningen op arglistige wijze zijn ontvreemd, óf met het doel van winstbejag gecopieerd.

Reeds dit eerste artikel en de daarbij behoorende toelichting geeft veel te denken en niet ieder beoefenaar der bouwkunst zal zich daarmede kunnen vereenigen.

Wel heeft men bouwkundige teekeningen en modellen tot de werken der beeldende kunst gerekend en op gelijken voet behandeld, maar de bouwwerken zelf, daarmede heeft men, zooals ook uit de toelichting blijkt, een weinig verlegen gezeten, wegens het tweeslachtig karakter, dat er aan toegekend wordt.

Deze opvatting in een Rijkswet vast te leggen, al is het dan ook tusschen de regels, schijnt gevaarlijk.

In het thans aanhangige Duitsche ontwerp, waarin bouwwerken nu wel zijn opgenomen, heeft men het anders begrepen.

Daarin wordt namelijk gesproken van: „Bauwerke und Entwürfe für dieselben, sofern sie künstlerische Zwecke verfolgen".

Maar ook deze omschrijving vindt geen algemeene instemming. Professor Martin Dülfer te München, die als deskundige aan de beraadslagingen over het ontwerp heeft deelgenomen, is van meening, dat hier behoorde te staan eenvoudig: „Werke der Baukunst und Entwürfe dazu".

Deze meening is gegrond op de overweging dat „Bouwkunst" beschouwd moet worden als een bepaald begrip en bouwkunst met het bouwen in den gewonen zin, den werktuigelijken arbeid, of de uitvoering naar gegeven plannen, niet verward mag worden. Evenzoo acht hij het buiten twijfel, dat in het begrip bouwkunst niet begrepen is de ingenieurskunst, ook al brengt zij bouwwerken tot stand, omdat zij een wetenschap is, die zich op grond van berekeningen bezighoudt met de aanwending van materialen. Men zal toch onder kookkunst niet willen verstaan het koken op zich zelf b. v. het lijmkoken, en met de uitdrukking „bouwkunst" alleen werken van „bouwkunstenaars" willen aanduiden.

De bouwkunst wordt uitgeoefend door daartoe bevoegde kunstenaars (architecten) en men zal hare voortbrengselen als bouwwerken en de ontwerpen hiervoor als kunstproducten moeten aanduiden, ook waar het betreft het stichten van gemeenlijk schijnbaar onbeduidende voorwerpen of zoogenaamde nuttigheidswerken, in het eerste geval b.v. hekwerken,

in het laatste b.v. fabrieksgebouwen of eenvoudige woningen (arbeiderswoningen).

Mijns inziens moet bij de uitdrukking; „bouwwerken voor zoover zij oogmerken van kunst bedoelen", ingeval van meeningsverschillen, het begrip „kunst" weder gedefiniëerd en in ieder voorkomend geval op nieuw bewezen worden.

Dülfer neemt, zooals men ziet, aan, dat over het begrip bouwkunst, geen verschil van meening kan bestaan. Of dit in Duitschland tegenwoordig zoo is, weten wij niet, maar dat het hier te lande zoo is, zouden wij niet gaarne beweren.

In waardeering voor de kunst, waaraan, gelijk men zoo gaarne pleegt te zeggen, den eerrang toekomt in aller kunsten rij, is ons volk sedert 1887 niet veel vooruitgegaan.

Na te gaan in hoeverre de beoefenaars der bouwkunst zelf hieraan schuld hebben zou ons thans te ver doen afdwalen, maar het staat o.i. vast, dat toch van hen elke beweging moet uitgaan, om ons volk te leeren wat bouwkunst is en om te trachten haar in eere te herstellen.

Of in de practijk een wet tot bescherming van het auteursrecht hiertoe veel zal bijdragen, laten wij in het midden, maar iets zal het toch kunnen zijn, wanneer die wet een aannemelijke bepaling geeft van hetgeen onder bouwkunst moet worden verstaan.

In verband hiermede is niet onbelangrijk wat Dülfer verder opmerkt.

Het schijnt heden onbegrijpelijk, dat de deskundigen bij de beraadslagingen over de wet van 9 Januari 1876 de bouwkunst niet de noodige bescherming, die haar toekomt, deelachtig lieten worden. Hoe laag moet toenmaals de geestesarbeid van een architect wel geschat zijn? Dit is hoogstens begrijpelijk daardoor, dat in dien tijd, toen de traditiën van Schinkel verloren waren gegaan, in plaats van eene eenvoudige bouwwijze, bouwwerken in de vormen der Duitsche en Hollandsche Renaissance feitelijk uit den grond opschoten en de architecten, tot bevrediging van een zekere behoefte aan weelde, vervielen in het zwelgen in de schilderachtige vormen dezer stijlperioden en dergelijke producten onder het begrip van een nationalen stijl aanboden. Dat in dezen tijd, toen zonder keuze wildweg gecopiëerd werd, de achting voor bouwkundig scheppen verloren ging, spreekt van zelf; daarom had zonder twijfel de vraag om bescherming niet dien zin als in een anderen tijd.

In de meeste werken van de jaren omtrent 1870 waren toch de auteurs, die men in de vervlogen eenwen moest zoeken, aan te wijzen. De decoratie was hier niet de uitdrukking van een eigen schepping en diende niet tot verduidelijking van het werk zelf, maar was er van buiten aangeplakt. Een gezonde conceptie werd nagenoeg onmogelijk: waardevolle producten van een geestrijk bouwmeester werden in de massa der van verre gehaalde versieringsmotieven doodgedrukt.

Juist door het gebrek aan samenhang tusschen conceptie en decoratieve uitdrukking ontstond bij beoordeeling van een bouwwerk verkeerdelijk een scheiding tusschen nuttigheidsdoel en kunstproduct, terwijl toch beide in een bouwwerk één zijn en één behooren te zijn. Daaruit zijn dergelijke dwalingen te verklaren, dat b.v. het bouwwerk niet enkel tot bevrediging van het schoonheidsgevoel of tot uitdrukking eener kunstgedachte, maar tegelijk, meestal zelfs alleen, voor een gebruiksdoel dient; daaruit verklaart zich ook de uitdrukking: „bouwwerken voor zoover zij oogmerken van kunst bedoelen".

(*Wordt vervolgd.*)

De Tentoonstelling van Architectura.

De eerste tentoonstelling, door het genootschap, toen nog de Vereeniging „Architectura et Amicitia", gehouden, vond plaats in het gebouw „de Geelvink" te Amsterdam, waar men het zilveren feest vierde. En sedert is iedere vijf jaar een andere gevolgd.

Was het in den eersten tijd Jan Springer, die met zijn bekend talent zulke tentoonstellingen smaakvol wist te rangschikken, ook na zijn heengaan heeft het Genootschap mannen bezeten, die voor zulk een taak volkomen berekend waren. De tentoonstelling, nu ter gelegenheid van het gouden feest gehouden, bewijst dit.

Reeds van den aanvang af begreep men, dat de bouwkunst alleen een tentoonstelling niet kan vullen. Immers bouwkundige teekeningen of fotografiën, het eenige, wat men in de zalen bijeenbrengen kan, mogen slechts in zeer betrekkelijken zin tot de voortbrengselen der bouwkunst gerekend worden. En het groote publiek schept in zulke grafische voorstellingen uit den aard der zaak geen groot behagen.

De commissies hebben dan ook steeds getracht, door het uitbreiden van haar programma aan dit bezwaar te gemoet te komen. Men zorgde voor een afdeeling oude kunst, men stelde meubelen ten toon, ja, riep zelfs de schilderkunst te hulp, om een zoo aangenaam mogelijk geheel te verkrijgen. In het gebouw „de Geelvink" werd met dit alles een bescheiden begin gemaakt. Doch reeds in 1885 was de Militiezaal zóó overvloedig en smaakvol gevuld, dat er van bescheidenheid niet meer behoefde te worden gesproken. En sedert werd er in de Damrakloods of in andere tijdelijke gemeentegebouwen door het genootschap iedere vijf jaar een beziens waardige verzameling bijeengebracht, totdat het Stedelijk Museum veroorloofde, over grooter ruimte te beschikken, waardoor men de vleugels nog breeder kon uitslaan.

Wie daar nu de zalen binnentreedt, ontwaart, dat nog altijd de goede smaak, die het Genootschap vroeger kenmerkte, aanwezig is.

„Van alle dingen die geëxposeerd kunnen worden", zegt de commissie in hare inleiding tot den catalogus, „lijkt Architectuur wel het meest voor het doel ongeschikt. Architectuur toch, dat stuk begrensde ruimte in de ruimte, is immers pas dan van beteekenis, wanneer zij gezien kan worden met haar licht, met haar schaduw, met haar perspectief. De tentoonstellingszaal van architectuur is het plein, de straat, de gracht".

Dit is een volkomen juiste opvatting. Zij heeft er de commissie voor behoed, door het vullen van alle zalen met teekeningen de tentoonstelling te maken tot iets zeer vervelends, waar zelfs de vakman aan het gapen raakt.

Al van ouds heeft men begrepen, dat goede af-

beeldingen van de architectuur uit vroegere eeuwen belangwekkend zouden zijn. In 1880, in 1885 waren zij geëxposeerd, maar niet in zoo grooten getale en in zoo'n grooten overvloed als thans. De twee zalen, die met retrospectieve kunst gevuld werden zijn alleen reeds een gang naar de tentoonstelling waard. En wie zich daar vermeit in het schoone, dat hem wordt aangeboden, zal goed doen te overwegen, wat de commissie in haar voorrede zegt.

„In onzen stelselloozen tijd, nu wel veel over stelsels wordt gesproken, doch een stelsel ontbreekt, leek het der commissie van groot gewicht, teekeningen, ontwerpen en schetsen over te leggen uit tijden, toen door het onderhouden van een traditie een school bestond, een werkwijze werd gehandhaafd, waarvan door allen gelijkelijk de groote waarde werd erkend, een stelsel bestond, waarvan de groote voordeelen hun in het oog springen, die in het wisselvallig weifelen onzer dagen de zwakte erkennen, waaraan onze tijd op kunstgebied lijdende is. De groote beslistheid en het gemakkelijk kunnen, waarvan deze teekeningen ons blijk geven, mogen ons wijzen naar wat allereerst misschien de belangstelling verdient van hen, die met het onderwijzen der bouwkunst belast zijn".

Hier is de vinger op de wonde gelegd, die onze bouwkunst doet kwijnen, die haar misschien, naar reeds voorspeld werd, ten grave zal slepen. Dat het geneesmiddel, hetwelk de commissie weet te verkrijgen, volledige genezing zal brengen, valt nauwelijks te hopen. Maar eenige beterschap voor de lijderes is er toch wel van te wachten.

In het bijzonder de teekeningen uit de 17e en 18e eeuw zijn leerzaam. Men ziet daar, hoe weinig werk zelfs iemand als Pieter Post, die toch om zijn teekenkunst vermaard was, en die Jakob van Campen's schetsen uitwerkte, van zijn teekeningen maakte; deze meester begreep nog, dat niet de teekening, maar het gebouw zelf als het werk van den architect heeft te gelden.

Belangwekkend zijn ook de ontwerpen voor straten en pleinen te Amsterdam, gemaakt terwijl Abraham van der Hart (niet J. van der Hart, zooals de catalogus vermeldt) Directeur van stadsgebouwen was.

Dat van der Hart die allen zelf geteekend zou hebben, is onwaarschijnlijk. De meeste zullen wel geteekend zijn door Ziesenis, die, tot 1808 zijn assistent, later in dienst van Koning Lodewijk overging. Deze Ziesenis, een zoon van den bekenden beeldhouwer, was gehuwd met de vermaarde tooneelspeelster Wattier. Hij beschikte over een groot decoratief talent en een uiterst vaardige hand. Van der Hart was in de eerste plaats een ervaren practicus, wiens streven meer op het monumentale dan op het decoratieve gericht was, en die zou verdienen, dat een bevoegde zijn biografie schreef.

De hedendaagsche kunstnijverheidvoortbrengselen die geëxposeerd zijn en waartoe ook die als „sierkunst" in den catalogus opgenomen, mogen worden gerekend, onderscheiden zich niet door nieuwe bijzonderheden. Bij hen, die deze werken vervaardigen, begint zich ongetwijfeld reeds iets, wat op een „traditie" gelijkt, te vertoonen. Vooral de ontwerpers van meubelen trachten van hun individualiteit afstand te doen. Men zal moeten afwachten of dit voldoende is, om ons een meubelkunst, die met die bloeitijdperken kan wedijveren, te verschaffen.

De architecten zijn, naar hunne inzendingen op de tentoonstelling te oordeelen, nog aan het „weifelen" om een woord der commissie te gebruiken. De meesten maken landhuizen, in wat zij nu als „Engelschen" trant aanzien, ofschoon aan de andere zijde der Noordzee minder op het uiterlijk en meer op het inwendige der gebouwen wordt gelet. Anderen weer varen in Berlage's kielzog of trachten van de historische stijlen te maken, wat er van te maken is. Tegen het ontwerpen van meer monumentale gebouwen schijnt onze architectuur echter niet opgewassen. Althans de elf ontwerpen, ingekomen op de Eere-prijsvraag van het genootschap, blijven beneden de verwachtingen.

Juist dit ontbreken van een monumentale bouwstijl is een der bedenkelijkste verschijnselen van onzen tijd, dat echter wel te verklaren valt, wanneer men zich herinnert, hoe weinig monumentale vraagstukken onzen architectuur ter oplossing worden voorgelegd. Vreemd blijft het echter, dat in het buitenland, waar toch aan nieuwe, groote gebouwen geen gebrek is, de toestand even weinig bevredigend moet worden genoemd.

De zaal, die met schilderijen gevuld werd, is vooral door het werk van Breitner een feest voor de oogen, al is misschien hier het verband met de architectuur wat ver te zoeken.

Begrijpelijk mag het heeten, dat de tentoonstelling zich in de algemeene belangstelling verheugt. Het publiek, dat zalen met bouwkundige teekeningen alleen niet graag binnentreedt, vindt hier in de meubelen, de schilderijen, de oude teekeningen, die het vroegere Amsterdam weergeven, zijn gading.

„Op het groot, op het onmisbaar verband der kunsten onderling", zegt de Commissie, „werd hier de nadruk gelegd, en als een uitvloeisel van dit verband is hier ook de kunstnijverheid vertegenwoordigd. Als Amsterdamsche architecten de laatst verloopen vijftig jaren herdenken, overwegen zij met weemoed, hoeveel schoons hun dierbare stad in die laatste halve eeuw heeft verloren. Wat heerlijke hoekjes, wat prachtige brokken verdwenen niet, wat werd er niet gedempt, gesloopt! Wij meenden, dat het een daad van piëteit zou zijn, zooveel doenlijk een beeld te geven van dat schoon verleden. Wellicht dat na het wederzien van zooveel schoons de hand, die reeds den moker had opgeheven om verdere schennis te plegen, niet daalt en nog gered wordt, wat reeds ten doode was opgeschreven".

Van harte hopen wij, dat de Commissie dit doel moge bereiken. Gelukt haar dit, dan heeft de Tentoonstelling niet slechts den luister van het Genootschap „Architectura et Amicitia" verhoogd, maar ook voor Amsterdam de meest verblijdende gevolgen.

Ten slotte moge nog vermeld worden, dat de omslag van den catalogus versierd is met een verkleinde reproductie van het aanplakbiljet, dat de heer K. van Leeuwen voor het Genootschap teekende. Dit aanplakbiljet vertoont het Amsterdamsche wapenschild, dat in de laatste jaren door onbekendheid met de regelen der wapenkunst zoo vaak mishandeld werd, weer in zijn juiste gedaante.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Dinsdagavond heeft de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" haar eerste wintervergadering in het gebouw De Vereeniging aan de Schiekade, gehouden. Nadat de voorzitter, de heer P. A. Weeldenburg, de bijeenkomst had geopend met een korte toespraak, waarin hij o. m. de herdenking van het twintigjarig bestaan der vereeniging, die den afgeloopen zomer plaats had, memoreerde en wees op haar voortdurenden vooruitgang, duidelijk blijkende uit de ballotage van een dertigtal nieuwe leden die plaats zou hebben, gaf hij het woord aan den heer J. J. L. Bourdrez, civiel en bouwkundig ingenieur te 's-Gravenhage, tot het houden van een voordracht over: Gewapend beton en architectuur. Zeker een eenigzins brutale titel, ving spreker aan, is het, die hij voor zijn lezing had gekozen, waar er nog zoo weinig van eigenlijk gezegde architectuur bij het gewapend beton sprake is, en er zelfs nog geen sporen van een richting aan te wijzen zijn, waarin zich de ontwikkeling der architectuur van dit nieuwe materiaal zal bewegen; doch een titel die noodzakelijk de aandacht vestigt op een vraagstuk, dat zijne oplossing van den architect, in samenwerking met den ingenieur, moet verkrijgen. Spreker zal niet trachten op dit punt een toekomstbeeld te ontwerpen of zelfs maar een schets daarvan te geven, doch slechts zijne eigene denkbeelden te dezen opzichte ter overweging geven, in de hoop zijne hoorders daarmede aan te sporen een studie van het vraagstuk te maken en het hunne te doen om de oplossing daarvan een stap verder te brengen. Twintig jaar geleden zou deze aansporing zeker met een schouderophalen door de architecten zijn begroet, doch er zijn in den laatsten tijd teekenen te over waar te nemen, dat met ernst door de apostelen der bouwkunst dit vraagstuk onder de oogen wordt gezien.

Alvorens echter over het vraagstuk in zijn geheel te spreken, wenscht hij het materiaal en zijne geschiedenis als zoodanig te behandelen, overtuigd dat daarbij veel zal zijn dat zijnen hoorders niet onbekend is.

Allereerst is het noodig den naam van het materiaal vast te stellen en deze behoort te zijn, gewapend beton. Want hoe velerlei systemen daarvan ook op de markt om den voorrang strijden, alle zijn precies op hetzelfde beginsel gebaseerd, namelijk om het beton, door bewapening weerstand te doen bieden aan krachten, die het ongewapend beton niet zou kunnen weerstaan. Wil men er een naam aan verbinden, dan zou het dien van den oorspronkelijken vinder van het materiaal, den tuinman Monier, kunnen zijn, die het bijwijze van proef voor zijne plantenpotten maakte, doch, niet wetenschappelijk ontwikkeld zijnde, het materiaal niet kon exploiteeren en op bouwconstructies toepassen. Wel is dit door hem beproefd, doch het is hem niet gelukt en, zooals bekend, leeft de vinder van het gewapend beton, het materiaal van de eerstvolgende toekomst, bij de gratie van de liefdadigheid van anderen, in schamele omstandigheden.

Na de bakken van Monier, die op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1867 te zien waren, duurde het 20 jaar, voordat op een tentoonstelling in Brussel het materiaal weder te voorschijn trad, en zijn hoogste uiting vond in een regenbak, met wanden van eenige centimeters dik, die echter ook niet veel meer dan schouderophalen bij de technici teweeg bracht.

Eerst in 1890 treedt in Frankrijk de aannemer Hennebique op, die het materiaal voor bouwconstructies toepaste en het door reclame van allerlei aard zoodanig wist te lanceeren, dat hij reeds 10 jaar later, jaarlijks voor een bedrag van 10 à 11 millioen francs verwerkte. Het optreden van Hennebique is altijd dat van den reclame-makenden zakenman geweest, die zijn materiaal, als een soort geheim middel waarvan hij alleen den sleutel had, aan de markt bracht. Hij had daarbij een patent genomen voor een nietig onderdeel van de bewapening van het beton, een eenvoudig bandijzeren beugeltje, dat dan ook in andere systemen door een ander gebogen ijzertje vervangen werd en daardoor het aanzijn aan die nieuwe systemen gaf. Niettemin is het niet te ontkennen, dat Hennebique den stoot heeft gegeven tot de wetenschappelijke bestudeering van het materiaal, daar de groote firma's, die gewoon waren betonwerken zonder wapening met ijzer uit te voeren, genoopt werden, van het nieuwe materiaal kennis te nemen en, na bestudeering ervan, het daar, waar dit met vrucht kon geschieden, ook toe te passen. Een Belgisch ingenieur, Christophe, is de eerste geweest, die het materiaal wetenschappelijk heeft onderzocht, die de formules voor zijne berekening heeft opgesteld en het dus voor ingewikkelde constructies, met vooraf te bepalen zekerheid bruikbaar heeft gemaakt. Daarna is een overvloed van litteratuur over dat onderwerp verschenen en komen er twee tijdschriften, geheel aan het materiaal gewijd, geregeld uit. Het eene, „Béton armé", meer als een reclameblad van Hennebique te beschouwen, het andere „Beton und Eisen", dat het materiaal, van onzijdig standpunt beschouwd, behandelt.

Het eerste werk, dat in gewapend beton hier in Nederland werd gemaakt, is een in 1886, in het huisarchief van de Koningin gelegde vloer. Het eerste werk van belang was een in 1899 opgerichte rijstpellerij, daarna een sluis te Utrecht, de kaaimuren en haven te Ymuiden en de nog in aanbouw zijnde viaduct voor den Z. H. E. spoorweg van Rotterdam naar den Haag. Het gebruik van het materiaal is letterlijk onbeperkt, zegt spreker; van de fundeeringspalen tot de glasroeden van den lantaarn van een gebouw zijn er van te maken, zooals spreker met teekeningen toelicht en zooals te zien is aan de electrische centrale te Haarlem, waar ook de 65 M. hooge schoorsteen uit dat materiaal is samengesteld. Echter is het niet voor alle doeleinden aanbevelenswaardig en spreker wijst daartoe juist op gezegden schoorsteen, die ongetwijfeld zoo goed is als een schoorsteen wezen kan, doch welks constuctie een tijd heeft gevorderd, zooals gewoonlijk daarvoor niet besteed kan worden. De voordeelen van het materiaal zijn groote sterkte bij weinig volume, zijn brandvrijheid en slechte warmtegeleiding, en het ontbreken van holletjes en gaatjes waar bacteriën en onreinheid zich kunnen nestelen.

Zijn grootste eigenschap echter, waardoor het materiaal zijn hoogen rang verkreeg, is zijn eenheid van constructie, zoodat van het onderling verbinden van losse onderdeelen geen sprake is, doch alles één aangesloten geheel is, dat ook in zijn geheel weerstand biedt aan de daarop werkende krachten. Zwakke plaatsen, zooals constructies in andere materialen bij de verbindingen hunner onderdeelen vertoonen, zijn bij het gewapend beton te eenenmale uitgesloten. Ook het geringe onderhoud mag als een goede eigenschap van het materiaal aangemerkt worden en over dit punt mag vooral bij ijzerconstructie niet licht worden gedacht. Als voorbeeld noemt spreker de brug over den Moerdijk, die als alle dergelijke constructies iedere zeven jaar geheel

van zijn verflaag moet worden ontdaan en opnieuw bestreken moet worden, wat eene oppervlakte van niet minder dan 6 H.A. verfwerk geeft.

Nog is het materiaal technisch en wetenschappelijk niet volkomen bestudeerd, doch ook deze studie gaat vooruit. Spreker wijst hierbij op het verschil in opvatting dat bestaat omtrent de kwesties van het scheuren van het materiaal bij doorbuiging, 't zij door mechanische kracht of door temperatuurverschil en de verzwakking die het daardoor ondergaan kan. Waar de een meent dat op den duur dit scheuren den ondergang van het materiaal ten gevolge moet hebben, beweert de ander op grond van langjarige ondervinding, en de uitkomst verkregen bij het afbreken van reeds eenige jaren oude constructies, dat van eene verwoesting van het materiaal geen sprake is.

Spreker gaat op dit punt de toekomst met vertrouwen tegemoet op grond van zijn eigen ondervinding en die van anderen. Een zeer conscientieuse uitvoering blijft echter een eerste eisch.

Komende tot het tweede deel van den titel van zijn voordracht, vraagt spreker: Hoe komt het dat wij allerwege zooveel leelijke ijzeren bruggen en andere ijzerconstructies zien; en zijn antwoord is: doordat bij intrede van het gewalste ijzer als constructie-materiaal het de ingenieur, de enkel met cijfers werkende ingenieur, onverschillig voor esthetiek en onartistiek van aanleg, was, die deze werken ter uitvoering kreeg, doordat geen architect daarbij mede een woord te spreken kreeg en deze laatste wederom niet wiskundig genoeg was ontwikkeld om de constructies in het nieuwe materiaal ook wiskundig te beheerschen. Zal het met het nieuwe materiaal wederom zoo gaan? Zal de architect het lijdelijk aanzien dat de ingenieur de groote scheppingen in gewapend beton met zijn rekenstok dirigeert, zich niet bekommerend om een artistieken vorm die den aard van het materiaal in zijne constructie-symboliseert, niet vragend naar een architectonisch beginsel in eenige constructie, doch alleen de stabiliteit, onverschillig onder welken vorm, in 't oog houdende? Spreker hoopt dat dit niet het geval zal zijn, en hij roept den architecten toe, bestudeert het materiaal, staat er niet vijandig tegenover, maar tracht het naar uw geest en uw wil te leiden, zoo niet, dan zal het u overweldigen. Voor het nieuwe materiaal moeten nieuwe architectonische vormen geschapen worden in overeenstemming met zijn aard. Geen toepassing van oude stijlvormen, op het nieuwe materiaal, zooals we dat bij het gebruik van het ijzer als bouwmateriaal hebben gezien en waardoor dat materiaal als architectonisch mislukt is te beschouwen.

Naar sprekers opvatting moet de oplossing gevonden worden in de richting van bekleeding, 't zij geheel of gedeeltelijk van het onaanzienlijk uitziende materiaal. Daarvoor kan in aanmerking komen, een huid van b.v. tot gruis geklopte zandsteen of marmer, dat met een of ander bindmiddel tegelijk met het stampen der betonmassa kan aangebracht worden. Ook tegels, als aan de oostersche bouwwerken of metaalbekleeding kunnen toepassing vinden. Als voorbeelden wijst spreker op een grooten bouw in Homburg, die met Hollandsch tegelwerk bekleed en op een paar gebouwen in Weenen die van metaalbekleeding (brons) voorzien zullen worden. De economie zal echter meebrengen dat naar minder kostbare middelen tot verfraaiing van het in zijn aard doode materiaal zal worden getracht.

Spreker twijfelt niet dat, wanneer de architecten zich dit probleem ernstig ter oplossing kiezen, zij er ook in slagen zullen aan het nieuwe materiaal een zijner waardige architectonische toepassing te verzekeren.

Met een aantal teekeningen werd het gesprokene toegelicht en een geanimeerd debat volgde.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De heer Badley, rector van een school te Petersfield in Hampshire, had sedert lang, afgaande op gegevens in een oude kroniek, gezocht naar de ligging van een Romeinsche stad en onlangs mocht hij de voldoening smaken, op de juiste plek aan het graven te zijn gegaan. Reeds weinige voeten onder den grond van het bosch van Lippivy vond hij vloertegels zooals gebruikt werden in het atrium van een Romeinsche villa. Nu eenmaal de juiste plek gevonden was, gingen de verdere werkzaamheden snel vooruit. De vele reeds gevonden voorwerpen worden voorloopig bewaard om later gezamenlijk tentoongesteld te worden.

De bestuursraad van de Berlijnsche maatschappij der tramwegen heeft eenparig een ontwerp goedgekeurd, bepalende dat de luchttramwegen, die in sommige van de meest bezochte Berlijnsche straten liggen, zullen vervangen worden door ondergrondsche wegen, eene verandering, die 60 millioen mark zal kosten.

Zatermiddag voor acht dagen is te Leipzig het nieuwe stadhuis, in tegenwoordigheid van den Koning, ingewijd.

BINNENLAND.

Amsterdam. Het oude woonhuis van Rembrandt in de Jodenbreestraat, dat, wordt het voorstel van B. en W. aangenomen, weldra in eigendom aan de gemeente zal toebehooren, is uiterlijk wel bewaard gebleven. De veranderingen, welke in den loop der tijden aan den voorgevel zijn aangebracht, zijn slechts weinige; de stoep is wat ingekort, de deur met den klopper is verdwenen en er is in de rechterhelft van een raam een tweede deur gemaakt.

Overigens staat het daar nog juist zooals drie eeuwen geleden met zijn frisch roode baksteenen pui en de witte zandsteenen bogen, welke boven de ramen der eerste verdieping met engelenkopjes zijn versierd. Boven in den gevel vermeldt een steen het jaar van den bouw nl. 1606, tevens het geboortejaar van Rembrandt.

Wat lager is door de goede zorgen van het genootschap „Arti et Amicitiae" een gedenksteen ingemetseld waarop te lezen staat: „Rembrandt's huis 1642—1665"; dit opschrift wordt omlijst door een lauwerkrans met palet. Inwendig is er echter van het origineel weinig meer over. Het gebouw is nl. om het meer productief te maken in tweeën verdeeld en naar de eischen des tijds gemoderniseerd.

Daardoor is de rechterhelft, waarin een handel in oudheden gevestigd is en verschillende gezinnen wonen, geheel vernield. Het linkergedeelte, bewoond door de familie Spits, is daarentegen wat beter bewaard, zoodat men er eenigszins de oude constructie van Rembrandt's huis terugvindt. Ook zijn de zware balkenzolders hier nog niet vervangen door witte plafonds.

Het voormalig tuintje achter het huis is nu bebouwd. Voor restauratie zouden groote sommen noodig zijn, maar dit schijnt voorloopig niet in de bedoeling van B. en W. te liggen; op het oogenblik wil men zich slechts van den eigendom verzekeren om verdere veranderingen onmogelijk te maken.

— Men wil bijbouwen aan het Rijksmuseum. Nog weer eens, na den uitbouw voor Rembrandt. Nu voor de prachtige collectiën eigen hedendaagsche kunst, kort geleden door milddadigheid ten algemeenen nutte, tot ieders genot ter beschikking gesteld.

Waarlijk, in het eerste moment kan men slechts voldaan, verblijd zijn, dat van regeeringswege de edelmoedigheid van een kunstlievend burger met klokken maatregel wordt beantwoord. Een aanbouw, die duizenden zal kosten: zóó toont men zich de vrijgevigheid waard.

Doch wie, voor zich zelf overtuigd dat niets in zijn gedachtegang te kort doet aan de beteekenis van het „bruikleen" dat het museum te beurt is gevallen, nadenkt over het aanbouw-plan, voelt een schroom, een deernis, een angst: gaat men Cuyper's gebouw niet bederven?

En dan vraagt hij zich af: is het noodig? Is de voortreffelijke plaatsing, op welke de nieuwe kunstschatten recht hebben, niet anders te verkrijgen dan door het zalenaantal nóg weer te vergrooten?

Kan er geen plaats gemaakt in het gebouw?

Waarom niet schiften, de historische afdeeling op de tweede verdieping of in een afzonderlijk gebouw? Waarom de scholen niet het museum uitgegooid en ondergebracht in een schoolgebouw — dat zou niet duurder komen en dan ware de schifting mooglijk en Cuyper's schepping bleef intact.

— Dr. Otto Lanz, professor in de heelkunde aan onze gemeente-universiteit, blijkt een man te zijn, die veel van kunst houdt.

„Als Zwitser" — schrijft de heer A. Pit van hem — „waren zijn vacanties op Italië aangewezen; ontelbare reizen maakten hem met alle uithoeken bekend. Met zwelgend enthousiasme werden de kleinste musea verwerkt en nooit werd verzuimd de handelaars te bezoeken. Het verlangen zelf iets goeds machtig te worden scherpte van den beginne af het oog, zoodat noodzakelijk de fortuin dezen geboren verzamelaar, in den besten zin van het woord, wel eens moest toelachen en hem voor weinig geld iets goeds bezorgen".

Bovenstaande is ontleend aan eene beschrijving, die de heer Pit geeft ten geleide van een catalogus van eenige schilderijen van Italiaansche oude meesters en eenige beeldhouwwerken, uit de verzameling-Otto Lanz, die tijdelijk zijn tentoongesteld in een der zaaltjes van het Rijksmuseum, waarover het Kon. Oudheidkundig museum, volgens contract met het Rijk, de vrije beschikking heeft. Er zijn 9 schilderijen tentoongesteld van Cosimo Roselli, Cosimo Tura, Giovanni Franc, Caroto enz., 6 beeldhouwwerken uit de Florentijnsche school en één uit de school van Siena (Jacobo della Quercia), over welke verschillende kunstwerken de heer Pit met ingenomenheid schrijft, eindigende met de verzekering, dat de heer Lanz nog veel meer interessante dingen bezit en er niet aan denkt met verzamelen op te houden. Hij hoopt dan ook dat zijn carrière dezen medieuskunstliefhebber voor altijd te Amsterdam zal vasthouden.

N. R. Ct.

Stavoren. Een aardige vondst van antiek tegelwerk werd dezer dagen bij het verrichten van graafwerk gedaan in de nabijheid onzer plaats.

Eén tegel kwam nagenoeg ongeschonden te voorschijn, ter grootte van 3 bij 1½ dM. ongeveer. In bas-relief komt hierop voor een martiale figuur met knods en schild, staande in een nis, met het onderschrift „Cherubijn" — een slagvaardige engel alzoo. — De stof is gewoon rood aardewerk, echter aan de voorzijde met groen glazuur overdekt. Het geheel is zorgvuldig uitgevoerd, terwijl de dikte van den tegel niet meer bedraagt dan 1 cM. Van andere tegels vond men alleen brokstukken. Op een daarvan komen voor de letters V R I E. Verder brokstukken, die als bijpassenden en sterk uitspringden rand dienst hebben gedaan. Een en ander doet denken aan schoorsteenversiering.

Utrecht. Het beeld, waarmee de Heer C. A. Smout, leeraar aan de burgeravondschool alhier den gouden eerepenning, verbonden aan den prijskamp om den prijs van Rome, behaalde, stelt voor Jason, zegevierend terugkeerend van den tocht om het Gulden Vlies. De Heer Smout heeft den held der Argonauten uitgebeeld, naakt, met den helm op het hoofd. Het gulden vlies hangt over den rechterarm; de linkerhand voert op de heup het gevest van een zwaard, dat bevestigd is aan een bandelier, welke over den schouder hangt.

Binnen eenige dagen zal het beeld in een zaal van de Academie van Beeldende Kunsten geëxposeerd worden.

De Heer Smout, oud-leerling der Academie, thans leeraar aan de burgeravondschool te alhier, behaalde in 1902 den zilveren eerepenning.

(U. D).

's-Gravenhage. De wegens den staat zijner gezondheid met 1 dezer afgetreden directeur der Teekenacademie alhier, de heer Van Delden, heeft dezer dagen de stad verlaten, teneinde zich tot herstel in Zwitserland metterwoon te vestigen.

Den avond tevoren heeft in het gebouw der teeken instelling het hoofd- en leeraarspersoneel op de meest hartelijke wijze afscheid genomen van zijn vroegeren leider, onder aanbieding van een album met hunne portretten, als herinnering aan de jaren van samenwerking met de leeraren.

Baarn. Het nieuwe Nutsgebouw en de opgerichte ambachtsteekenschool van het departement alhier zullen Maandag 23 dezer geopend worden.

Om het gebouw, waarin de teekenschool en de volksbibliotheek gevestigd worden, te kunnen aankoopen, heeft een Nuts-vriend te Baarn f 14,000 tegen matige rente en gemakkelijke aflossing beschikbaar gesteld. Voor de ambachtsteekenschool is door de gemeente een jaarlijksche subsidie van f 900 toegestaan; door het Rijk eveneens f 900 en door de provincie f 200. Het Hoofdbestuur van het Nut verleende eene bijdrage van f 500, ter gemoetkoming in de kosten van meubileering.

De ambachtsteekenschool begint met 50 leerlingen.

Beverwijk. Bij den Gemeenteraad is andermaal eene concessie-aanvraag ingekomen van den Heer Drukker, voor den aanleg van eene electrische verbinding van Amsterdam met Wijk-aan-Zee via de Zaanstreek en Beverwijk.

Tilburg. Bij de betrokken gemeentebesturen is door den heer N. J. Beversen, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, concessie aangevraagd tot het leggen en exploiteeren eener electrische tramlijn van Tilburg, over Gilze, Bavel, Ginneken naar Breda.

Groningen. In de laatste raadsvergadering is weder ter sprake gekomen het vraagstuk of de gemeente Groningen de tramlijn van de „Société anonyme des tramway" de Groningue et de la province" zal overnemen en naast de bestaande lijn Noord-Zuid eene nieuwe lijn Oost-West zal aanleggen. Dit tramvraagstuk dateert van Februari 1899, toen de raad in beginsel besloot de lijn Oost-West aan te leggen en Burg. en Weth. uit te noodigen, evengenoemde maatschappij te vragen, of zij bereid was de exploitatie van deze lijn op zich te nemen. Op advies der raadscommissie voor de financiën is de aanleg van de lijn Oost-West verlaagd en intusschen heeft de chef van de electrische centrale het tramvraagstuk in een uitvoerig rapport behandeld, waarin hij op verschillende punten tot eene conclusie kwam, afwijkende van die, waartoe de heer Singels, te 's-Gravenhage, bij de behandeling van de zaak was gekomen.

Eene nieuwe phase trad het tramwegvraagstuk in, toen de Société anonyme des tramways enz. in Februari 1903 te kennen gaf, dat het oogenblik was gekomen om na te gaan op welke wijze haar paardentram zou kunnen worden omgezet in eene met electrische beweegkracht, en dat dit zou kunnen geschieden o. a. door overneming der tram door de gemeente. De Société vroeg voor deze overneming f 135,000, waarop Burg. en Weth., gehoord het advies van den accountant den heer A. Verstege alhier, antwoordden, dat zij bereid waren, den Raad voor te stellen de tram voor f 126,200 over te nemen. De Société bleef bij haren eisch. Inmiddels heeft de heer Barnet Lyon, te 's-Gravenhage, den raad voor gelicht nopens den aanleg en de exploitatie van gemeentewege van een electrischen tramweg. Het is daarbij gebleken, dat eene bevredigende oplossing vóór 1920 (dan eindigt de concessie der Société voornoemd) van het tramwegvraagstuk niet mogelijk is, wanneer de concessie voor de bestaande lijn blijft bestaan. Onder die omstandigheden stellen B. en W. den Raad voor, dat de gemeente zich de zware financieele offers zal getroosten, welke de aanneming van het aanbod der meergenoemde Société meebrengt, en de tram zal overnemen voor f 130,000. Het is de bedoeling van Burg. en Weth. bij aanneming van hun voorstel de paardentram voorloopig te laten bestaan en de lijn Oost-West voorloopig niet aan te leggen.

Burg. en Weth. stellen den Raad verder voor, van den Staat der Nederlanden voor f 10,975 aan te koopen den grond achter het terrein der gasfabriek, noodig voor de uitbreiding der fabriek. Reeds vroeger heeft de gemeente datzelfde terrein van den Staat gekocht, doch die koop is ontbonden nadat in de Tweede Kamer over een te hoogen koopprijs opmerkingen waren gemaakt. De tegenwoordige minister van financiën heeft al aanstonds den evengenoemden, lageren prijs gevraagd. Ook dien vinden Burg. en Weth. te hoog, maar de gemeente Groningen moet het terrein in quaestie hebben voor de uitbreiding der gasfabriek.

Rotterdam. Bij het dempen van de Kolk is een gedeelte van een oud gewelf van de Donkere Sluis, een der vier sluizen waardoor de Rotte oudtijds in de Maas uitliep, afgebroken. In dat gewelf was, ter voorkoming van mogelijke geschillen over de verplichting tot onderhoud, een steen gemetseld met het volgende opschrift:

„Dit verwulf moet voor rekening van dese stadt gemaakt en onderhoude werde op Schielandts rechtstaande metselwerk voor van de kay tot aan de stoep van de huysengen".

Die steen is thans geplaatst in het gemeentelijke Museum van Oudheden in de Boymanstraat alhier.

— De goederen van den Belgischen oud-minister Rollin onder Baarle-Nassau, ter grootte van 630 H.A., zijn aangekocht door eenige Rotterdamsche heeren voor f 120.000.

LEEUWARDEN. De algemeene vergadering voor de oprichting van een Friesch Volkssanatorium voor beginnende borstlijders is 19 dezer hier gehouden.

Er werd een voorloopig bestuur gekozen, terwijl de teekeningen en plannen van het buitengoed „Herema-State" te Joure, voor de stichting gratis aangeboden door Dr. Driessen en echtgenoote, op die vergadering werden tentoongesteld.

Erkentelijk voor dit aanbod, oordeelen sommige mededi dit buitenverblijf voor het doel niet geschikt, vooral met het oog op de omgeving.

Zij oordeelen dat op de Friesche zandgronden wel betere plaatsen voor het sanatorium te vinden zijn.

WINSCHOTEN. Bij het opbreken van den vloer der Hervormde kerk alhier zijn eenige oude grafsteenen blootgekomen, waarvan sommige nog in zeer goeden staat. Op een der steenen staat het familiewapen van den overledene met een Latijnsche spreuk en de volgende inscriptie: Anno 1645 den 5 Septembris is de Eerntveste welgelerde En der Rechter wel ervaerne Wilhelmus Lupkens in Godt entslapen. Olt 37 jar. Verwachtet en Salig Operstandige".

Bij 't afkappen van de bepleistering van den muur op het koor heeft men muurschilderingen ontdekt. Den heer Peters is van deze ontdekking kennis gegeven, met verzoek ze in oogenschouw te nemen.

Op het koor liggen een paar grafsteenen van de familie Mestingh. Zij dagteekeren van de 17e eeuw.

Die familie is de oudste in Winschoten. In 't jaar 1580 heeft zij zich daar gevestigd, op dezelfde plaats waar de firma nog woont.

Personalia.

— Te Krimpen a.d. Lek is vanwege het Departement van 't Nut een teekencursus geopend met 32 leerlingen. Tot leeraren zijn benoemd de heeren: D. Hage, hoofd van school 1, wiskunde; P. A. van Halewijn, scheepsteekenaar op de werf der firma J. en K. Smit, scheepsbouw- en machineteekenen; A. den Boer, bouwkundige te Nieuw-Lekkerland, huisbouwteekenen.

— Te Bergum (Fr.) is wederom een teekencursus met 23 leerlingen aangevangen. De cursus, opgericht door de „Vereeniging voor dorpsbelangen" te Bergum, ontvangt steun van Gemeente en Rijk, en duurt van 1 October tot 1 April.

Leeraren aan genoemden cursus zijn de heeren: De Kievit, Rijksopzichter te Buitenpost, en Bouma, hoofd der school te Suameer.

— De heer A. O. ten Haaf, benoemd tot onderwijzer in het tuinbouwteekenen aan den wintercursus te Amsterdam heeft voor die benoeming bedankt. Thans is de leiding van dit onderwijs geheel opgedragen aan den heer A. J. van Lohuijzen, opzichter bij de gemeentebeplantingen.

— Tot leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Nutsdepartements-teekenschool te Geldermalsen is benoemd de heer C. J. van den Heuvel, te Tiel.

— De heer W. Brouwer, te Nieuwerkerk op Duiveland, zal dezen winter een cursus in het bouwkundig teekenen geven aan jonge ambachtslieden.

— Tot adjunct-ingenieur van den Rijkswaterstaat zijn benoemd: met 16 October N. C. Lambrechtsen; en met 1 November C. J. Witteveen.

— De aanbeveling voor gemeente-bouwmeesterte Zierikzee bestaatuit de heeren: O. Swartbol, gepens. kapitein der genie O.-I. leger, te Haarlem; D. Brandt Lz., bouwkundige te Dordrecht; V. H. C. van Lissa, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam,en J. C. Hertstein, bouwkundige alhier.

Waarom — op deze laatste voordracht — een officier, en nog wel no. 1, waar men blijkbaar toch goede kens heeft van bouwkundigen? Zoo vraagt de Haagsche Courant.

— De heer Nelemans, ingenieur van den rijkswaterstaat te Terneuzen, deelt mede, dat het bericht omtrent zijne benoeming bij de havenwerken te Valparaiso op sen misverstand moet berusten en ongegrond is.

Vacante Betrekkingen.

— 1ste Teekenaar op een meubelfabriek. Salaris naar bekwaamheid. Brieven lett. H B 348, N. v. d. Dag. (1)

— Civiel-ingenieur op een fabriek van cement-ijzer, werken, te Amsterdam. Brieven onder letters L Z 443 N. v. d. D. (1)

Opzichter-Uitvoerder voor Waterleidingwerken. Brieven letter A. W., a/h. Alg. Adver. Bur. Gimbel & Berton, Singel 260, Amsterdam. (1)

Bouwkundige, zie adv. in dit No. (1)

Leeraar in het Teekenen aan de Gem. Teekenschool te Bussum, jaarwedde f 400 à f 450. Cursus van 1 Oct.—1 April. Akte Mr strekt tot aanbeveling. Stukken voor 1 Nov. a. d. Burgemeester, die 25 en 26 Oct. te spreken is van 10—12 uur. (1)

— Plateelschilder. Figuurschilder. Aanmelden 3e Schinkelstraat 33, te Amsterdam. (2)

— Opzichter-Uitvoerder bekend met Bouwleiding Administratie, Grondwerk en aanleg van Kunstwegen. Salaris f 125 's maand, bij den arch. K. de Bazel, Bussum. (2)

— Hollandsch jongmensch als volontair in een Belgische hardsteengroef. Brieven onder letter S. W. 500, Blikman & Sartorius, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

22 Bouwk. Opz.-teek., 20—46 j., f 50—f 100 's maands.
6 Bouwk. Opz.-Uitv., 23—48 j., f 75—f 100 's maands.
2 Bouwk. Teekenaar. 21—30 j., f 55—f 100 's maands.
5 Waterb. Opz. 23—45 j., f 75—f 100 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20—27 j., f 40—f 100 's maands.
2 Electrotechniker.
1 Machinist.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 October.

Amsterdam, ten 12 ure, het gem.bestuur: het maken en stellen van den metalen bovenbouw met electro-mechanische en handbewegingsinrichting onder bijlevering der plannen voor deze inrichtingen, van eene enkelvoudige ijzeren ophaalbrug no. 278, over de Rapenburgerschutsluis met bijbeh. werken, ten behoeve van de Gemeente-tram, begr. f 34300. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij. (met één teekening). Inlichtingen aan de afdeeling „Bruggen" van Publieke Werken ten Stadhuize, kamer ZZ, van 10 tot 12 uur.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het wijzigen van den onderbouw van en het maken van een nieuwen bovenbouw voor de brug no. 187, over de Singelgracht, begr. f 7000; de voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen afd. „Bruggenbouw" Dienst der Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer ZZ, van 10 tot 12 uur, de week, welke aan de besteding voorafgaat.

Delft, ten 12 ure, door de directie der artill.-inrichtingen te zijnen bureele Van Leeuwenhoeksingel: de levering van brandspuiten en toebehooren, ten beh. van den dienst in Ned.-Ind.; de voorwaarden liggen ter lezing op het Bureel, alsmede bij de Commissarissen der Koningin in de Provinciën en worden door den Directeur op franco aanvrage gratis afgegeven.

Hengelo, ten 8 ure, door de rrchitect W. Elzinga in het café G. J. Franke te Hengelo voor den heer A. C. v. d. Mast: het bouwen van een winkelhuis met bakkerij aan de Molenstraat; bestek en teek. in genoemd café ter inzage; aanw. 23 Oct. ten 9.30 ure.

(Vervolg Aankondiging van Aanbestedingen zie Bijlage).

40STE JAARGANG. ZATERDAG 28 OCTOBER 1905. No. 43.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitsluit. bij voor-uitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE SCHEPPERS VAN DEN EMPIRE-STIJL.

Reeds sinds geruimen tijd is de Empire-stijl weer in den smaak gekomen, nadat men lange jaren voor zijn schoonheid geen oog had gehad. Menigeen heeft, een vijfentwintig jaar geleden, de meubelen van zijn overgrootouders weggedaan, die hij nu gaarne nog zou bezitten, al ware het maar alleen om de waarde, die zij nu hebben.

De Empire-stijl is het werk geweest van twee architecten, Charles Percier, in 1761 te Parijs geboren, en Pierre François Léonard Fontaine, die in 1762 te Pontoise het levenslicht zag. Deze beide kunstenaars hielden zich bezig met het versieren van vertrekken, het ontwerpen van behangsels, meubelen, bronswerken enzoovoorts. Zij inspireerden zich daarbij op de klassieke oudheid, wier grootschheid zij waardeerden.

Maar zij wisten zich voor het al te ernstige te hoeden, daar zij nog te zeer doordrongen waren van de bevalligheid, die de 18e eeuw kenmerkt. Zij wisten de mode zóó te leiden, dat die binnen de perken bleef, door den goeden smaak en het gezond verstand aangegeven.

Fontaine was de zoon van een architect, en werd bij Peyre, inspecteur der koninklijke gebouwen, in het vak zijns vaders opgeleid. Op het atelier van dien bouwmeester maakte hij kennis met Percier, zijn medeleerling. De kennismaking leidde tot een vriendschap, die tot den dood der beide meesters heeft geduurd.

In het jaar 1785 meldde Fontaine zich aan als mededinger naar den Prix de Rome. Als onderwerp was opgegeven „Een mausoleum voor de koninklijke familie". Hij behaalde den tweeden prijs, zoodat hem het verblijf te Rome op kosten van den Staat niet mogelijk was.

Toen ging hij voor eigen rekening naar de eeuwige stad. Zijn vader gaf hem vijfhonderd francs en zeide hem een jaargeld van vierhonderd francs toe. Het verblijf te Rome oefende op Fontaine een beslissenden invloed uit. Maar de moeilijkheden bleven hem niet bespaard. Het jaargeld werd hem niet geregeld uitbetaald, en om te leven moest hij gezichten van Rome in waterverf teekenen, waarnaar bij de vreemdelingen, daar de prentbriefkaarten nog niet waren uitgevonden, veel vraag bestond.

Toen hij deze teekeningen maakte, werd het hem duidelijk, dat hij geen voldoende kennis der doorzichtkunde bezat, want dit vak werd aan de Ecole des Beaux Arts niet onderwezen, en daarom ook door de architecten niet beoefend. Daarom ging Fontaine lessen in de perspectief nemen.

In 1786 behaalde Percier den Prix de Rome en kon hij zich bij zijn vriend voegen. Nu begonnen de beide vrienden de monumenten der eeuwige stad

op te meten en in teekening te brengen. Hun teekeningen werden op een tentoonstelling, in 1790 gehouden, zeer bewonderd. Maar de revolutie noodzaakte hen naar Parijs terug te keeren. Fontaine ging het eerst. Daar hij van alle middelen verstoken was, moest hij te voet vertrekken, en bereikte na een jaar het ouderlijk huis. Daar heerschte armoede, en Fontaine poogde dus werk te vinden, wat in die woelige tijden zeer moeilijk was.

Percier was een half jaar later uit Rome vertrokken. Ook hij ging te voet, en had een jaar noodig voor de reis. De vrienden gingen nu samen een zeer bescheiden appartement in de Rue Montmartre bewonen. Zij moesten, om te kunnen leven, teekeningen voor meubelen maken, daar het bouwen te Parijs had opgehouden. De meubelmaker Jacob had van de Nationale Conventie de opdracht gekregen, de vergaderzalen te meubileeren. Hij wendde zich voor de ontwerpen tot Percier en Fontaine, die zich van de antieke motieven, welke zij te Rome hadden leeren kennen, bedienden. Hun werk werd zeer bewonderd, zoodat zij ook de goudsmeden, de vervaardigers van meubelstoffen en de bronsgieters tot klanten kregen.

Percier was met dit soort van werk zeer tevreden. Doch Fontaine wilde bouwen, en daar hij dit te Parijs niet kon, vertrok hij naar Engeland om zijn geluk te beproeven. In Engeland echter vond hij geen betrekking, en zoo moest hij onverrichter zake naar Percier terugkeeren.

In 1793 begonnen de schouwburgen klassieke stukken en balletten te geven. Men wilde daarvoor historisch juiste decoraties hebben en droeg aan Percier en Fontaine het maken der ontwerpen op. De Opera nam hen daarvoor in vasten dienst, en daardoor kwamen zij in gunstiger financieele omstandigheden.

Nu kwam ook de eerste architectonische opdracht, om een zaal voor de Nationale Vergadering te ontwerpen. Maar de tijdsomstandigheden beletten de uitvoering.

Intusschen hadden de vrienden hun te Rome vervaardigde schetsen en opmetingen uitgewerkt, die zij in 1798 als „Recueil des palais, maisons et autres édifices dessinés à Rome" uitgaven.

In 1799 werden Percier en Fontaine door den vroegeren Franschen gezant te Londen Chauvelin belast een hem toebehoorend huis in de Rue Chantereine, nu de Rue de la Victoire te Parijs te verbouwen. Daarnaast was het huis, wat aan Bonaparte behoorde, en waar Joséphine, zijn vrouw, meer verblijf hield dan in het Luxembourg, de officieele woning van den Eersten Consul. Zij was zeer met het werk, dat haar buurman deed uitvoeren, ingenomen en vroeg den schilder Isabey, die toen juist haar portret maakte, wie de architect was. Op een middag werden Percier en Fontaine op het Luxembourg ontboden, waar Joséphine met hen over het verbouwen van het kasteel Malmaison wilde spreken.

De besprekingen, die door den schilder David werden bijgewoond, waren juist begonnen, toen Bonaparte binnentrad, en aan David vroeg, waar de kunstschatten, die in Italië buitgemaakt waren, zich bevonden. David zei, dat ze naar het Louvre gebracht waren. Bonaparte keurde dit af, en beval, dat men ze onder den koepel der Invaliden zou opstellen. David, die wist, dat Napoleon geen tegenspraak velen kon, en die toch begreep, dat de koepel der Invaliden in het geheel niet als tentoonstellingszaal geschikt was, trachtte zich van de zaak af te maken, door Napoleon voor te stellen, het advies van de architecten Percier en Fontaine, die tegenwoordig waren, te vragen. Fontaine kende den Eersten Consul niet, en hij zei, dat het dwaasheid zou wezen, onder den koepel kunstwerken op te stellen, doch dat het beter zou zijn, daar de veroverde vaandels op te hangen. Bonaparte verwaardigde hem met geen antwoord, en ging heen. De aanwezigen maakten Fontaine opmerkzaam op het al te vrijmoedige antwoord, dat hij gegeven had.

De vrienden gingen in mismoedige stemming huiswaarts. Doch na drie dagen kwam David hen zeggen, dat de Eerste Consul last gegeven had, de vaandels naar de Invaliden over te brengen. Het zou een groot nationaal feest worden, en Percier en Fontaine moesten daarvoor alles in orde maken.

Tijdens de Nationale Conventie waren zulke feesten veel gevierd, en waren zij zeer in den smaak gevallen. Bonaparte, die reeds naar een kroon streefde, begreep, dat hij door een feestviering het volk aangenaam zou kunnen stemmen. En toen Washington in December 1799 gestorven was, vond de Eerste Consul dit een geschikte aanleiding, om zijn plan uit te voeren.

Percier en Fontaine togen aan het werk en den 20 Pluviose van het jaar VIII, 9 Februari 1800, vond het feest in den koepel der Invaliden plaats. Later heeft Lodewijk Napolon iets dergelijks willen doen, toen hij de vaandels van de Ridderzaal in den Haag naar het Paleis te Amsterdam deed overbrengen. Maar hij had niet de beschikking over zulke kunstenaars als zijn broeder en op de nuchtere Hollanders was het effect gansch anders dan op de luidruchtige Franschen.

De verbouwing van Malmaison was geen aangenaam werk voor Percier en Fontaine. Joséphine keek niet op geld, maar Bonaparte was zuinig.

Percier was in het geheel geen man van zaken, Fontaine des te meer. Doch Bonaparte was niet iemand, die zich door Fontaine liet bepraten. Toen er aan Malmaison te veel geld naar zijn zin werd besteed, ontsloeg hij eenvoudig den 12 Messidor van het jaar X, 1 Juli 1802, zijn architecten, wien ook de verbouwing van het paleis te Saint-Cloud was opgedragen.

Eenmaal keizer geworden begreep hij echter, dat Percier en Fontaine de kunstenaars waren, die hij noodig had, om zich met de pracht, die aan zijn nieuwe waardigheid voegde, te omringen.

Hij droeg hen de versieringen voor de kroningsplechtigheid op. In het bijzonder de inrichting der kerk van Notre Dame te Parijs geschiedde met groote pracht, terwijl ook voor de uitreiking der adelaars aan het leger een reusachtige tribune werd opgericht.

De architecten verwierven door dit alles veel roem; de versieringen, in 1804 gemaakt, werden in 1807 afgebeeld in het werk: „Sacre et Couronnement de Napoléon, Empereur des Français et Roi d'Italie".

Schitterender nog was het feest, dat Napoleon in 1810 ter gelegenheid van zijn huwelijk met Marie Louise gaf en dat ook door Percier en Fontaine werd geregeld. Zij hebben ook toen hun ontwerpen openbaar gemaakt in een werk „Le Mariage de S. M. l'Empereur Napoléon avec S. A. I. l'Archiduchesse Marie-Louise d'Autriche".

Van de vele grootsche plannen, die Napoleon had, is er geen enkel tot uitvoering gekomen. De keizer wist zich niet te beperken, hij wilde nu dit, dan weer dat, hij kon geen tegenspraak velen, hij wilde nooit veel geld beschikbaar stellen en dit alles had ten gevolge, dat wel veel werd voorbereid, maar dat er haast niets van beteekenis tot stand kwam.

Alleen wat aan de paleizen moest worden verricht, is ook inderdaad geschied. Behalve het Louvre en de Tuileriën liet Napoleon ook de paleizen te Versailles, te Laeken, te Compiègne, te Fontainebleau en het Palazzo Pitti te Florence door Percier en Fontaine verbouwen. Door die werken maakten zij zich zooveel naam, dat ook Koning Jérôme van Westfalen en koning Lodewijk van Holland hun adviezen vroegen niet alleen, maar zelfs de Keizer van Rusland hen voortdurend opdrachten gaf.

Napoleon besloot in 1811 voor zijn toen geboren zoon, den Koning van Rome, een reusachtig paleis te doen bouwen, dat naar de plannen van Percier en Fontaine op het Trocadéro zou verrijzen. Men begon met de uitvoering, die echter reeds in 1812 tengevolge van de tijdsomstandigheden werd gestaakt.

Napoleon benoemde zijn architecten in 1811 tot Ridders van het Legioen van Eer. In datzelfde jaar moesten zij hem op zijn reis naar de Nederlanden begeleiden.

Maar reeds in 1812 besloot Percier zich terug te trekken, en werd Fontaine tot architect des Keizers benoemd. Percier wijdde zich verder aan zijn studiën en aan het onderwijs. Hij stierf in September van het jaar 1838.

Fontaine, een handig man, wist ook bij Lodewijk XVIII in de gunst te komen, toen Napoleon naar Sint Helena verbannen was. Die vorst belastte hem met werken aan de Tuileriën, aan het paleis te Versailles, aan het Palais Royal, en droeg hem tevens het bouwen van het „Monument expiatoire" te Parijs op.

In 1818 verbrandde het Théatre Français. Fontaine bouwde het weder opnieuw, zooals het tot den brand van 1899 heeft bestaan.

Fontaine is ook de architect van Louis Philippe geweest. Hij stierf in October 1853, als ambteloos burger.

De grootste verdienste der twee architecten is geweest, dat zij den „Style Empire" geschapen hebben, wiens voortbrengselen tegenwoordig op zoo hoogen prijs worden gesteld. Als bouwmeesters in den eigenlijken zin moet men hen beoordeelen naar den Triomfboog van het Carroussel, die geheel naar dien van Septimus Severus te Rome is gevolgd. Toch is er eenig verschil, daar de poort te Parijs ook in de lengte een doorgang heeft. Men moet dit werk echter niet in zijn ensemble, maar in zijn details beschouwen. Die details zijn van een groote verscheidenheid en met den fijnsten smaak geordonneerd. Vooral merkwaardig is het naturalisme, dat de beelden vertoonen, die soldaten van Napoleon voorstellen.

Het werk is in witten steen uitgevoerd, maar de zuilen zijn van roodgeaderd marmer, met bronzen kapiteelen en basementen. De friezen bestaan uit „griotte d' Italie". Het geld voor dit alles moest door Holland worden betaald. Oorspronkelijk werd de bekroning gevormd door de antieke bronzen paarden van de San Marcokerk te Venetië, die Bonaparte in 1797 naar Parijs had gestuurd. Die paarden trokken een wagen, waarin een beeld van Napoleon, door de overwinning en den vrede begeleid, geplaatst was. Doch Napoleon liet zijn beeld dadelijk wegnemen, omdat hij het leelijk vond.

In 1815 werden de paarden weer naar Venetië gezonden en de wagen verdween. In 1828 werd de tegenwoordige Quadriga geplaatst.

Deze eerepoort was een der meest bewonderde werken van de architecten, die er door de Académie des Beaux Arts met den grooten prijs voor bekroond werden. Maar Napoleon behoorde niet tot de bewonderaars, en zeide tot Fontaine, dat hij de Porte Saint Dénis veel mooier vond, een oordeel, hetwelk door het nageslacht onderschreven wordt.

Veel beter is het „Monument expiatoire", dat Percier en Fontaine van 1816 tot 1826 bouwden. Hier is de klassieke stijl op vrije wijze gebruikt, en werden de versieringen veel spaarzamer aangewend. De kapel vooral, met haar Dorischen tempelgevel en haar koepel is wel het gebouw, dat noodig was om den rouw over de terechtstelling van Lodewijk XVI en Marie Antoinette uitdrukking te geven.

Doch hoe verdienstelijk deze architectuur zij, toch is het door de meubelkunst meer dan door de bouwkunst, dat de namen van Percier en Fontaine zullen blijven leven. Hun werk „Recueil de décorations intérieures", in 1812 verschenen, zal nog over eeuwen hun roem verkondigen. In de voorrede zeggen zij „De meubelen zijn te zeer een onderdeel der vertrekken dat de architecten zich daarmede niet bezig zouden hebben te houden. Is de constructie het geraamte der gebouwen, de versiernig en de meubelen vormen daarvan de kleeding. De constructie moet altijd in de versiering spreken. Is dit niet het geval, dan voldoet een werk niet aan den eersten eisch, die moet worden gesteld."

Hier zeggen Percier en Fontaine dus hetzelfde, wat Viollet le Duc later herhaalde: „Toute forme qui n'est pas indiquée par la construction doit être repoussée". Zijn voorgangers drukten dit dus uit: „On doit embellir la construction sans la masquer", wat zoowel korter als krachtiger is.

In het origineel verdient ook deze opmerking gelezen te worden. „C'est là le caractère du goût des modernes qui, possédés en tous genres d'une incroyable manie de changement, n'ont cherché dans toutes les parties des arts qu'a faire autrement qu'on avait fait, sans s'inquiéter der raisons fondamentales, des principes naturels et des lois que la convenance prescrit à chaque chose. On ne veut plus les choses parce qu'on les trouve belles, mais on les trouve belles parce qu'on les veut".

Na honderd jaar is er nog niets aan veranderd. Ook nu is het streven der kunstnijveren vaak alleen, wat anders te maken, dan reeds gemaakt was, en laat het publiek zich wijsmaken, dat het die dingen mooi vindt.

Percier en Fontaine bewonderden de oudheid. Doch zij waren geen slaafsche navolgers. Wanneer hun meubelkunst, die sinds 1850 niet meer gewaardeerd werd, tegenwoordig weer in eere gekomen is, dan is dit alleen een gevolg daarvan, dat zij den geest van hun tijd hebben weten te begrijpen, dat zij uitdrukking hebben weten te geven aan dien geest, die Frankrijk tusschen 1793 en 1815 heeft bezield.

Waar zijn de kunstnijveren, die onzen tijd in hun werken weten weer te geven?

Kunstroovend- en kunstminnend publiek.

Onlangs lazen wij van het ontvreemden uit een onzer musea, van een schilderwerk van *Frans Hals*.

Daarbij kwam, van vroeger reeds, een eigenaardige, plompe wijze van diefstal van 8 (?) groote doeken, uit een villa bij Versailles, ons in herinnering. Zij stamden af uit het einde der 18de eeuw, waren van de hand van Boucher (?) en stelden mythologische tafereelen voor.

Nadat de villa geruimen tijd onbewoond en te koop stond, trad op een goeden of kwaden dag een Engelsche Dame op, zoo voornaam als preutsch. Inrichting, omgeving, alles was even gedistingeerd als bevallig; in één woord, een Dorado, maar die antiek gekleede herderinnetjes waren te wulpsch. Fi-donc-indécent-shoking!

Gedurende vijf achtereenvolgende jaren wilde de dame dit Eden betrekken, een hoogeren huurprijs dan gevorderd een jaar vooruit betalen, omdat alles zoo aanlokkelijk was, maar die doeken — in haar oog „most horrible!" — moesten verwijderd worden. Hieromtrent was de eigenaar niet te spreken; eindelijk kwam men overeen, dat de dame, voor eigen rekening, cacheerdoeken, rijk met bloemen versierd, daarvoor zou doen aanbrengen.

Met eenige zware kisten en een paar koeterwaalsch sprekende mannen — met schelmen tronies — als lakeien, betrok de dame haar lustoord. Daar zij even medelijdend en milddadig als bigot was en bovendien *„gebroken Fransch"* sprak, werd zij — tot opluistering — al spoedig in het Bestuur van vele weldadigheids-genootschappen, van dito bazars en fancy-fairs gekozen.

Iets later was zij echter, bij nacht en ontijden, met hare beide lijftrawanten spoorloos verdwenen, de met basalt gevulde kisten achterlatende. Dat de „echte doeken" achter de cacheerramen verdwenen waren, is niet moeilijk te begrijpen. De hooge waarde daarvan vergoedde tallooze malen alle reis-ongerieflijkheden, de gestorte huurpenningen, plus de vele weldadigheidsbijdragen en beslommeringen!

Voor 6 of 8 maanden werd de diefstal van 4 schilderijen [1]) uit de kerk San Matteo te Pisa in Italië — het bevoorrechte schilderijen-dieven-land ter waarde van f 48000 gemeld, waartoe de kunstminnaars, door dak-inbraak, zich toegang hadden verleend. Moeilijk op het schiereiland zelve aan den man te brengen, werden zij in een grof afgetimmerde sofa, van ruim $2\frac{1}{2}$ M. lengte, verborgen en naar Duitschland gezonden. Ofschoon dit huismeubel van ongewone afmeting aan het grensstation eenig opzien baarde, kwam alles toch goed en wel te Düsseldorf aan, waar sofa en eigenaars welwillende huisvesting vonden in een door Italiaansche helers bewoond huis in de Flinzerstraat.

Nadat te vergeefs getracht was de doeken te Keulen in musea te plaatsen, werden zij hier onderhands enkelen kunstminnaars aangeboden. Spoedig kwam de politie deze zaak ter oore, die een z. g. secretaris van een bekenden Maecenas afzond, om een bod te doen. Het resultaat was, dat op de sofa beslag gelegd en de transporteurs, de heer *Pasquale Liegho* en zijn huisknecht *Gino Batino*, als de dieven herkend, achter slot en grendel werden geplaatst; twee andere confraters de oude heer *Batino* vader, en maëstro *Passera* wisten zich in tijds uit de voeten te maken, maar zijn weder aan de Italiaansche politie in de handen gevallen. —

Uit een dorpskerkje werden prachtige glasramen uitgenomen, omdat zij toch maar: roofridders, wapenschilden en de mythische dieren der vier Evangelisten voorstelden en door andere vensters vervangen. De antieke glazen werden voorloopig op zolder geborgen, om ze — zoo mogelijk — bij gelegenheid te verkoopen. Kort daarna waren zij, onbegrijpelijker wijze, verdwenen. Later werden zij echter, in een buitenverblijf van een bloedverwant des respectabelen ouden kerkvoogds, door een schilder herkend en teruggevonden.

Hier bestaat, een *gilde* van *antiquaren*, dat het platteland afloopt om kunstvoortbrengselen, vooral kerksieraden op te duiken en te bemachtigen. Koperen doophekken worden dan door waardelooze ijzeren, gesneden banken door erg glad geschaafde, glanzend verniste vervangen en zoo al meer.

Een *Ciborium* van hooge waarde werd (in Frankrijk?) voor ettelijke zilverlingen verkwanseld, kwam in het bezit van een Transatlantischen Petroleum Yankee, en voor de klinkende kooppenningen werd *allereerst* — een mooi groen geverfd houten hekje om de pastorie gezet.

„Caveant Consules!"

Hoe *eerzaam* staat 't volgende tafereeltje hier tegenover:

In een kunsthandel verlangt een nieuwbakken gravin — vroeger Engelsche ballerine — een bronzen buste van *Dante* — een reproductie uit het Louvre, maar niet met die scherpe physiognomie, die spitse neus — met wat meer moderne innemende gelaatstrekken. Dat wij nu met een *„Dante"* niet de type van een *Beatrice*, van zijne *Gemma* of een andere sterveling zullen worden verrijkt, is niet te duchten, omdat de kunsthandelaar verklaarde, zich niet in staat te gevoelen om bevredigend te kunnen voldoen aan de rechmatige eischen van Hare Hoog Wel Geborene.

Düsseldorf, October 1905.

J. L. Terneden.

[1]) Ofschoon de schilderwerken voor de bezitters gered zijn, is 't voor belangstellenden wellicht niet onaangenaam, de onderwerpen te leeren kennen; zij stellen voor:
No. 1. De Bethlehemsche kindermoord en de aanbidding der Heilige Drie Koningen;
No. 2. Een zeer kleurrijk beeld: De Madonna met het Jezuskind, dat in de linkerhand, als zinnebeeld van den Heiligen Geest, een duif houdt;
No. 3. Een ridder in ijzeren wapenrusting;
No. 4. Een biddenden bisschop.

Aanbestedingsloterij.

In een Fransch blad doet een Fransch aannemer het voorstel, om de loterij als systeem aan te nemen bij openbare aanbestedingen en wel op grond van de overweging, dat zoowel de architecten als de aannemers voorstanders schijnen te zijn van gunning aan den laagsten inschrijver.

In Frankrijk wordt veelal aanbesteed tegen tariefprijzen, door de syndicale kamers vastgesteld en wordt door de aannemers ingeschreven met een zeker aantal percenten rabat op die prijzen.

De man stelt nu voor, dat aanbesteders, architecten enz. een maximum-rabat zullen vaststellen en diegenen der aannemers, die zich daarmede zullen hebben vereenigd, om de gunning van het werk te laten loten.

Op deze wijze is geen knoeierij mogelijk, omdat de loterij in het openbaar zou plaats hebben en in tegenwoordigheid van alle gegadigden, die door de aanbesteders zijn toegelaten en bekwaam geoordeeld voor de uitvoering der voorgenomen werken.

Deze wijze van handelen, zoo loyaal mogelijk, zou misschien niet naar den zin zijn van hen, die gewoon zijn buitensporig laag in te schrijven, maar hun toch ten slotte ten goede komen.

Een ander Fransch blad toont zich met het denkbeeld zeer ingenomen, noemt het zeer practisch en meent, dat het zeker eenmaal toepassing zal vinden, want, wijl alle aannemers het er volkomen over eens zijn, dat zij bij het teekenen van een proces-verbaal van aanbesteding nooit weten, of zij een goede of een slechte zaak doen, waarom dan geaarzeld de aanbesteding geheel om te zetten in een kansspel?

Waarom nogmaals, waar men de naast opvolgende aannemers altijd hoort zeggen, dat zij als ze alles geweten hadden, ook wel lager zouden hebben ingeschreven.

De aanbesteder zou dan voor de besteding zijn eigen cijfer bekend moeten maken en den gegadigden moeten verzoeken hun cijfers in gesloten briefjes in te leveren; cijfers, die dan natuurlijk of gelijk aan, of beneden dat van den aanbesteder zouden zijn, maar toch niet veel daarvan zouden afwijken. De aanbesteder zelf zou eveneens zijn briefje daaraan moeten toevoegen. Vervolgens zou één biljet uit de bus getrokken moeten worden, dat dan als rabat- of inschrijvingscijfer zou moeten gelden. Daarna zou rondgevraagd moeten worden, wie der aannemers, zich als gegadigden wenschten te zien beschouwd en onder dezen den aannemer door het lot moeten worden aangewezen.

Generaliseerende, zegt het blad, dat men het systeem ook op de gewone verkiezingen zou kunnen toepassen en zijn keuze van een afgevaardigde zou kunnen bepalen door het keeren van een speelkaart of een worp met de dobbelsteenen.

Of wij dit „au sérieux" moeten nemen laten wij in het midden, men moet bij een Fransch blad wel eens op zijn tellen passen, maar voor zoover het de aanbestedingen betreft, is het bovenstaande werkelijk gemeend, en ofschoon wij de verbetering van het aanbestedings-systeem bij voorkeur in een andere richting zouden zoeken, kan de voorspelling toch wel uitkomen, dat het binnenkort een formeele loterij wordt. Is het niet nu reeds vaak een formeele loterij, evenals dit van sommige prijsvragen gezegd kan worden.

Waarom dan niet het kind bij den naam genoemd en de consequenties van een vicieus systeem aanvaard? Dit leidt allicht spoediger tot verbetering dan het telkens opnieuw vergulden van een pil, waarop het verguldsel toch niet wil stand houden.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

In de Artizaal van het Z.-H. Koffiehuis vergaderde 20 Oct. j.l. de afdeeling Den Haag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, onder voorzitterschap van den heer Metzelaar.

Medegedeeld werd, dat de prijsvraag voor een ontwerp-volksbadhuis niet het gewenschte resultaat heeft opgeleverd. Aan twee inzenders werd een „tegemoetkoming" uitgereikt. De Vereeniging voor Volksbaden had voor deze prijsvraag een premie beschikbaar gesteld. Door de jury werd het denkbeeld geopperd, de ontwerpers der beide beste ontwerpen alsnog te verzoeken, hun plannen om te werken. Het bestuur vereenigt zich met dit denkbeeld en de vergadering verleende machtiging tot het uitloven van prijzen voor deze omwerking.

Daarna hield dr. C. W. Vollgraff, privaat-docent te Utrecht, een voordracht, getiteld: Over den oorsprong onzer Europeesche beschaving. In zijn inleiding wees spr. er op, dat in Europa vóór het steentijdperk geen beschaving bestond, dan van Griekschen oorsprong. Het is niet aan te nemen, dat de gevonden steenen voorwerpen in Europa zijn uitgevonden en er is veel voor te zeggen, dat de beschaving niet uit het Oosten, maar uit het Zuiden Europa is binnengekomen. Ook de kunst van huizen bouwen en den akkerbouw heeft het Noorden aan het Zuiden te danken. Wel komen er naar het Noorden wijzigingen voor. Door den Duitschen archeoloog S. Müller wordt dit alles duidelijk aangetoond. De archeologie, zegt spr., is interessant, omdat ze naar den handenarbeid den mensch leert beoordeelen. De praehistorische archeologie echter is minder sprekend om den geest der toenmalige bewoners te beoordeelen. Toch is wel degelijk te constateeren de liefde voor de natuur en het geloof aan een leven na den dood, blijkend uit het begraven met wapenen en de bijzondere zorg voor de graven.

De Arische of Indo-Germaansche volksstam heeft zich over Europa verbreid en de oorspronkelijke rassen onderworpen, echter niet uitgeroeid. Vermenging had plaats en deed onder de overwinnaars verschillen ontstaan. In Zuid-Europa woonde waarschijnlijk een oorspronkelijk zwartharig, in Noord-Europa een blond en blauwoogig ras.

Circa drie jaar geleden is bij de opgravingen op Kreta een ontdekking gedaan van groote beteekenis, en het is spr. 's hoofddoel hedenavond daarop de aandacht te vestigen. Een Oostersch paleis, te Knossos, geheel gemeubeld, is in vrij goeden toestand aangetroffen. Het gebouw bevat vele kunstvoorwerpen. Men vindt er geïmporteerde Egyptische voorwerpen uit den tijd van 2200—1800 v. Chr.,

uit welken tijd dus het paleis moet dagteekenen. In den bodem werden echter restes gevonden van een oudere beschaving, blijkbaar niet van hetzelfde volk. Nu toont het latere paleis een achteruitgang bij een paleis, dat vroeger op dezelfde plek moet hebben gestaan. Blijkbaar heeft er ook een stad om het paleis gelegen, doch de huizen waren minder duurzaam gebouwd, en er is niets van overgebleven. Waarschijnlijk is het paleis verbrand en geplunderd, doch wat de plunderaars overlieten is nog merkwaardig genoeg om een museum te vullen. Men vindt er geschilderde muren, die fraai gekapte vrouwenfiguren te aanschouwen geven; deze dames droegen waarschijnlijk reeds het corset. Voorts toonde spr. zijn toehoorders een reeks afbeeldingen van zeer fraai gevormde vazen. Men vindt er een zeker schrift, doch heeft het nog niet kunen ontcijferen.

Waarschijnlijk heeft een vreemd volk het oude paleis vernietigd en een nieuw opgetrokken. Dit tweede volk waren waarschijnlijk de Ariërs. De eerste Arische stammen hebben dus Griekenland bezet tusschen den bouw van het eerste en het tweede paleis te Knossos, of dus tusschen 1800—1500 v. Chr. Te Knossos is dus een vóór-Arische beschaving geweest en de archeologen van onzen tijd zullen nu de Arische van de vóór-Arische kunnen onderscheiden, wat betreft godsdienst en kunst. Het onderzoek naar den godsdienst is heel wat moeilijker dan naar de kunst. Onmiskenbaar nu is de overeenkomst tusschen de vóór-Arische kunst en de Griekse kunst.

Bij de verschillende Arische stammen kwam de Ionische kunst weder het eerst bovenop. Bij de Doriërs wordt weinig gevoel voor kunst aangetroffen.

Zoo is te Knossos gedeeltelijk proefondervindelijk de oorsprong der Europeesche beschaving aangetoond.

Slechts waar de Ariërs zich met een ander ras vermengen, ontstaat een groote kunst, zoowel naar vorm als inhoud.

Wat ons land betreft, merkt spr. op, dat het niet in hoofdzaak door Germanen bevolkt is, doch er zijn overgebleven vele elementen van het Alpinenras, de vóór-Arische bevolking.

Applaus volgde op spr. 's rede en de voorzitter bracht den inleider een warm woord van dank voor zijn interessante rede.

Prijsvragen.

Rapport van de Jury voor de prijsvragen, uitgeschreven door het Departement Zwolle der Mij. v. Nijv., in verband met den te houden prov. vakwedstrijd.

De jury kan het bestuur van het Departement Zwolle van de Maatschappij van Nijverheid geluk wenschen met het welslagen van dezen eersten wedstrijd.

Niet minder dan 158 inzendingen zijn ingekomen, waarvan het meerendeel van een ernstig streven getuigt, zoodat de kamp in de verschillende vakken zeer interessant was.

Alleen no. 5 van het programma „wedstrijd gangbank en voordeur" maakt hierop naar de meening der jury een ongunstige uitzondering. Hier toch is onder de ingezonden teekeningen geen enkel ontwerp dat aan redelijke eischen van vorm en constructie voldoet. Om die reden zag de jury zich verplicht in deze afdeeling geen der ontwerpen voor een prijs aan te wijzen.

Diploma's.

In dezen wedstrijd waren 39 ontwerpen ingekomen.

Tien gaven aanleiding tot nadere vergelijking, waaruit ten slotte na lang beraad 2 aangewezen zijn, als gelijkstaande, om voor den 1sten prijs in aanmerking te komen.

De jury stelt daarom voor den eersten prijs à f 50 met f 10 te verhoogen en dan het totaal bedrag tusschen „Tentoonstelling (*pauw*) voor Kunst (*spin*) en Nijverheid (*bij*)" en „Labor et Constantia" gelijk te verdeelen en den tweeden prijs toe te kennen aan „Blauw en Geel".

Het ontwerp ingezonden onder motto „van af de keersluis" verdient hier een afzonderlijke vermelding, omdat deze inzending als teekenwerk hoog staat. De compositie en het geheel als diploma was naar het inzicht der jury echter ongeschikt.

Deurpaneel smidswerk.

Over het algemeen waren de ingezonden ontwerpen zeer eenvoudig van teekening, met uitzondering van enkele, die echter voor praktische uitvoering minder geschikt waren.

Voor de bekroning kwamen in aanmerking, voor den eersten prijs, motto „Oefening" (met rood vierkant), voor den tweeden prijs motto „D".

Paneelschilderwerk.

In deze rubriek zijn dertig inzendingen ingekomen. Na schifting kwamen: Ornament, Ati, Distel, Koninginnepage, Atmosfeer en Zeelandia I voor nadere vergelijking in aanmerking.

Daarvan verkreeg Ornament den eersten prijs en Ati den tweeden prijs.

Brievenbusplaat Hardsteen.

Opmerkelijk is het dat onder het kleine aantal ontwerpen, er waren er 13, zooveel goede teekeningen voorkomen.

Toch was het voor de jury niet moeilijk haar keuze te doen.

De eerste prijs werd toegekend aan: Motto „Extra bestelling". Dit ontwerp is mooi van compositie en goed uitvoerbaar in steen, terwijl het materiaal in de teekening zeer goed is uitgedrukt, 't geen ook wat 't laatste betreft, van den tweeden prijs kan worden gezegd, waarvoor door de jury werd aangewezen: „Rust Roest I".

Borduurwerk kussens.

Hier was het aantal inzendingen 't grootst, nl. 40. Er was veel goeds en dit maakte de uitspraak moeilijk, maar nog moeilijker werd de keuze, doordat onder de goede ontwerpen zooveel verschil bestond in de wijze van uitvoering (in de praktijk), die door de ontwerpers was bedoeld.

Enkele ontwerpen, die aan de eischen in het programma gesteld niet voldeden, moest de jury tot haar spijt, buiten beschouwing laten. Waar ontwerpen voor borduurwerk werden gevraagd, moest ook een ontwerp geleverd worden in *borduurwerk* uitvoerbaar.

Van de ontwerpen, die in aanmerking kwamen, is de eerste prijs toegekend aan „Kamperfoelie".

De tweede prijs verkreeg „Geel en Groen"; dit ontwerp stelt aan de uitvoering geen hooge eischen, toch heeft de jury gemeend, met het oog op de rationeele samenstelling en de kleurencombinatie, aan deze eenvoudige compositie den tweeden prijs te moeten toekennen.

De Jury:
Co Breman.
B. Korteling.
S. J. H. Trooster.
Voor de Jury:
Co Breman.

Na opening der naambrieven is gebleken dat in rubriek 1 *diploma* bekroond zijn met den 1en prijs de heeren C. P. van Hoek te Gorinchem en H. de Ru te Utrecht.

Overeenkomstig 't voorstel van de jury besloot het bestuur den 1en prijs van f 50 met f 10 te verhoogen, en deze f 60 te splitsen, zoodat genoemde hh. aanspraak hebben op f 30.

Den 2en prijs verwierf de heer Joh. B. Schreiner te Amsterdam.

Uit goede bron werd nog vernomen, dat het ontwerp-diploma, dat naast de bekroonde ontwerpen in 't rapport der Jury nog afzonderlijk werd vermeld, het werk is van den heer R. Spiegel te Zwolle.

In rubriek 2: Paneelvulling, gesmeed ijzer, verwierf de heer B. J. v. Efferen te Zwolle den 1en prijs, de heer J. Verschoor te Nijmegen, den 2en prijs.

In rubriek 3. Paneel voor wandversiering schilderwerk verkreeg den 1en prijs, Jan van der Vet, te Dordrecht, 2e prijs Joh. Kromhout te Amsterdam.

In rubriek 4. Brievenbusplaat, hardsteen, is de *eerste prijs* toegekend aan den heer B. J. van Efferen te Zwolle, den tweeden prijs verwierf „Rust Roest", de teekening stelt voor een Leeuwenkop met geopenden muil, de naambrief is echter niet aanwezig, waarom het bestuur zich voorloopig tot deze aanduiding moet bepalen in afwachting van nader bericht door den ontwerper.

Dit laatste geldt ook voor één der bekroonden in de rubriek borduurwerk voor een kussen.

De 1ste prijs werd daarin behaald door mej. W. G. Mouton in Den Haag. De 2de prijs werd toegekend aan motto „Geel op Groen", drie teekeningen.

Zoodra alle namen bekend zijn, zal door het bestuur aan de prijswinners worden bericht, waar en wanneer over het uitgeloofde bedrag kan worden beschikt.

Ingezonden stukken.

Adres van het Bestuur van den Bond van Technici aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, 14 October 1905.

Weledelachtbare Heeren!

Het bestuur van den Bond van Technici, gevestigd te 's-Gravenhage, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijke Besluiten d.d. 24 Juni 1896 no. 34 en d.d. 25 Augustus 1902 no. 46;

waargenomen het, naar aanleiding van de motie Edersheim betreffende den dienst „Publieke werken", door de Commissie van Rapporteurs, uitgebracht advies, waarin tot veler teleurstelling met geen enkel woord wordt gerept over stappen tot verbetering van den zeer ongunstigen lotstoestand van de Opzichters en Teekenaars in zoogenaamden tijdelijken dienst, doch waarin wel wordt voorgesteld dien toestand te bestendigen;

geroepen tot het behartigen der belangen zijner leden in het bijzonder en die van de Technici in het algemeen;

uitvoering gevende aan Art. 1 der statuten;

veroorlooft zich met gepasten eerbied de vrijheid, het navolgende ter Uwer kennis te brengen:

1e. Dat, na onderzoek door het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage, is gebleken op 29 September j. l. in zoogenaamd tijdelijken dienst van „Publieke werken", waren de navolgende Opzichters of Teekenaars:

1	met	plus	minus 24	dienstjaren
1	-	-	16	-
1	-	-	14	-
1	-	-	13	-
2	-	-	12	-
2	-	-	10	-
5	-	-	9	-
3	-	-	8	-
3	-	-	7	-
6	-	-	6	-
2	-	-	5	-

vormende te zamen een aantal van 27 Opzichters en Teekenaars met 5 en meer dienstjaren, buiten beschouwing nog latende de 37 Opzichters of Teekenaars met 5 of minder tijdelijke dienstjaren;

2e. dat vooral de ouderen van die velen steeds verlangend hebben uitgezien en nog steeds uitzien naar het oogenblik, waarop een einde zal zijn gemaakt aan een toestand die hun niet de minste vooruitzichten aanbiedt en angstvallig den ouden dag doet tegemoet zien, zal, wij zijn er van overtuigd, Uwen Raad gaarne erkennen; ter staving van vorenstaande zijn wij zoo vrij te verwijzen naar het ingezonden stuk van „Pareatis", voorkomende in ons Orgaan no. 38 en waarvan een exemplaar aan ieder Uwer leden ter kennisname is toegezonden.

3e. dat de salarieering van de Opzichters en Teekenaars in zoogenaamd tijdelijken dienst, hoegenaamd geen verband houdt met de diensten die van hen worden gevorderd en de capaciteiten welke door hen worden gepresteerd, dat het volstrekt geen op zich zelf staand geval is, dat een opzichter met een maandelijksche belooning van „honderd gulden" zegge f 100.— en aanmerkelijk minder salaris, de uitvoering en verantwoordelijkheid op de schouders wordt geladen van werken, waarmede tonnen gouds zijn gemoeid; en evenmin de verhooging van salaris gelijken tred houdt met vermeerdering van dienstjaren;

4e. dat bij het aanstellen van ambtenaren in vasten dienst, de in geen enkel opzicht te motiveeren voorbijgang van den ambtenaar, die daarvoor wegens trouwen dienst, ijverige plichtsbetrachting, gebleken geschiktheid, toch allereerst in aanmerking diende te komen, omstandigheden in het leven worden geroepen die in alle opzichten, en niet anders dan tot nadeel der Gemeente, demo-

raliseerend moeten werken op den ambtenaar in tijdelijken dienst, kan evenmin als het feit dat ook in enkele gevallen jongeren voor ouderen in dienstjaren worden getrokken, worden ontkend;

resumeerende het hiervoor aangehaalde, gevoelt het Bestuur zich dan ook gedrongen Uwen Raad beleefd te verzoeken:

1e. Wel in ernstige overweging te nemen om, door het verleenen van een vaste aanstelling bij gebleken geschiktheid aan den ambtenaren in zoogenaamden tijdelijken dienst met 5 en meer dienstjaren, een einde te maken aan den door ons geschetsten lotstoestand van die ambtenaren;

2e. den wensch uit te spreken dat het Burgemeester en Wethouders moge behagen binnen een niet al te lang tijdsverloop een voorstel aanhangig te maken tot reorganisatie van het onderhavige personeel in den geest als door ons is voorgesteld.

't Welk doende, enz.

P. DE RONDE, *Voorzitter.*
DE RIDDER, *Secretaris.*

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Men leest in Architectura: Bij den wederopbouw van het paleis van den Koning van Korea, dat onlangs door brand verwoest werd, zal uitsluitend van „papier maché" gebruik gemaakt worden, doch nu van werkelijk gekauwd papier.

Voor de fabricage van dit „bouwmateriaal" werden reeds 1000 Koreanen als papierkauwers gehuurd. (Bij sollicitanten wordt natuurlijk in de eerste plaats op een sterk gebit gelet.)

Te Savinoroska in Rusland is ook een papieren huis. Het werd geheel en al van blokken „papier maché" gebouwd, zelfs de fundeeringen en het dak zijn van dat materiaal gemaakt. Zoo ook de schoorsteenen, doch hiervoor werd deze grondstof eerst met een vuurvast materiaal vermengd. Het huis heeft groote afmetingen, en zal, volgens de meening van den bouwmeester, duurzamer zijn dan huizen van natuursteen of baksteen. De kosten bedroegen ruim f 100.000.

In sommige steden van Rusland werd ook de proef genomen, om papier voor plaveisel op wegen en straten te gebruiken. Ook in dit geval maakte men van zeer sterk geperste blokken gebruik, en, naar men zegt, is deze bestrating uitstekend tegen het verkeer bestand. De kosten daarvan zijn echter tot nog toe te hoog, om ernstig over de invoering van een algemeene bestrating van papier te denken. Voor binnenplaatsen in heerenhuizen, waar goedkoop niet juist den doorslag geeft, zal, naar men verzekert, een papieren plaveisel wel spoedig in de mode komen.

— Naar wij vernemen, heeft de heer van Santen het vermaarde hotel „den Ouden Doelen" verkocht aan een maatschappij, met — naar men zegt — hoofdzakelijk Engelsch kapitaal, die op de plaats van het bestaande complex een nieuw hotel van 100 kamers zal bouwen, met behoud alleen van den bestaanden historischen feestzaal.

De heer van Santen werd aangezocht, directeur te blijven, maar heeft dit, naar men ons meldt, geweigerd. Hij trekt zich uit de zaken terug.

Misschien is het bovenstaande ook voor de Gemeente, in verband met den museumbouw, van belang.

— Het wetsontwerp, betreffende hinderlijke of schadelijke waterverontreiniging, is door de ministers van Binnenlandsche Zaken en Waterstaat, Handel en Nijverheid ingetrokken.

Goes. De commissie, die zich een zestal jaren geleden alhier heeft gevormd om werkzaam te zijn tot verkrijging van de zoo noodige en zeer gewenschte restauratie van de Groote of Sint Magdalena kerk, heeft, naar men verneemt, het voornemen hare, zoo met ijver en hoop op goeden uitslag opgevatte taak neer te leggen en zich te ontbinden.

De oorzaak daarvan schijnt gelegen in de omstandigheid dat de commissie, ondanks de vele bemoeiingen die zij zich voor dat doel heeft getroost en de herhaalde aanvragen daartoe bij de regeering van deze tot nog toe niet den noodigen steun heeft verkregen om hare plannen tot uitvoering te kunnen brengen.

Ongetwijfeld is het voorgenomen besluit der commissie ten zeerste te betreuren, vooral met het oog op den meer en meer achteruitgaanden toestand van dat monumentale gebouw. De beperkte middelen toch, waarover de kerkvoogdij heeft te beschikken, blijken ten eenenmale ontoereikend om de hoognoodige herstellingen en vernieuwingen aan het kerkgebouw naar den eisch te kunnen doen plaats hebben.

Het gevolg van een en ander zal zijn dat — zoo de regeering alsnog niet intijds termen zal vinden om haar steun te verleenen — de fraaie en fijn gestyleerde Noorder-transept-gevel, door den rijks-architect den heer Mulder in zijne brochure over dat kerkgebouw uitvoerig beschreven, verder aan de vernietende werking van den tijd zal moeten worden prijsgegeven. Ook de zoo hoogst noodzakelijke voorziening tot herstel van het schoone stergewelf, dat zoowel door inwatering als door ontzetting zeer beschadigd is, zal ongetwijfeld blijken de financieele draagkracht der kerkelijke fondsen te boven te gaan.

Amsterdam. Men schrijft uit Amsterdam aan de N. Ct.: De Vondelkerk die het vorige jaar door brand zoo zwaar werd gehavend en daarbij haar toren verloor, zal weldra weer geheel gerestaureerd zijn. Op een gedeeltelijke leibedekking na, is de toren afgewerkt. Om hem wat steviger vast te zetten, is de nieuwe toren wat dieper tusschen de muren ingebouwd, staat hij dus niet zoo bovenop het midden der kruiskerk als de oude. Een breedere omvang, een minder slanke bouw dus moest hiervan het gevolg zijn en daarbij heeft de schoonheid van het geheele bouwwerk wel wat ingeboet.

Dit artistieke gothische tempeltje van Dr. Cuypers eischt een fijn slank torentje, zooals het oude, en de nieuwe toren, die 40 meter boven het 20 meter hooge dak uitsteekt, lijkt te plomp en te massaal voor de tengere schouders die hem dragen. De harmonie is verbroken.

Wel zal deze gewijzigde bouw noodwendig zijn geweest, gezien ook de mocilijkheden om op een uitgebrand kerkdak weer stevig een toren te bouwen, maar jammer is het zeker, wijl disharmonie op eenigen afstand vooral luide spreekt.

De toren is weder geheel van hout opgetrokken, gaat eerst uit het dak eenige meters rechtlijnig omhoog om daarna spits toe te loopen. In het onderstuk is ook weer een klok met aan de vier kruiszijden duidelijke wijzerplaten aangebracht. Den heer Cuypers was bij de restauratie de leiding opgedragen.

— Zaterdag 28 en Zondag 29 October zal de heer Müller, teekenleeraar aan het Wilhelmgymnasium te Hamburg, op uitnoodiging van dr. J. H. Gunning Wzn., schoolopziener te Amsterdam, in een der bovenzalen van „Parkzicht", de teekeningen, door zijne leerlingen van het laatste jaar vervaardigd, tentoonstellen en zijn methode, die in vele opzichten overeenstemt met, maar in enkele belangrijke punten afwijkt van de Amerikaansch-Hamburgsche methode, persoonlijk toelichten.

Enkhuizen. Dat het onderwijs aan de Avondschool voor aanstaande ambachtslieden alhier zeer op prijs wordt gesteld, bewijst wel het groot aantal leerlingen, dat zich aanmeldde en dat verre de beschikbare plaatsruimte overtrof. Van de 70 leerlingen konden slechts 52 worden geplaatst. Uitbreiding van lokaliteiten en personeel zal zeker wel niet kunnen uitblijven.

Haarlem. Dames, die een artistieke leiding op het gebied van het Kunstmaaldwerk wenschen te ontvangen, vinden hiertoe gelegenheid, daar Mevrouw Dysselhof-Keuchenius als privaat-docente aan de school voor kunstnijverheid te Haarlem dezen winter gedurende de maanden November, Januari en Februari weder een cursus zal openen. Deze cursus is vornamelijk bestemd voor hen, die reeds het maaldwerk beoefend hebben, doch in verband met de aesthetische opvatting van het kunstmaaldwerk nog eenige leiding wenschen te ontvangen. De cursus moet dan ook niet worden opgevat als eene gewone les. Mevrouw Dysselhof geeft gedurende de uren dat de dames aan de school werkzaam zijn, haar omtrent opvatting, teekening en techniek de noodige wenken en laat een gedeelte van het werk onder hare leiding maken, om het verdere zelfstandig thuis te laten afwerken. Deze wijze van werken valt bijzonder in den smaak. Er zullen ook ditmaal een groot aantal dames van den door Mevrouw Dysselhof te geven cursus, die elken Woensdag plaats heeft, gebruik van maken.

40ste Jaargang. ZATERDAG 4 NOVEMBER 1905. No. 44.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

ALDWYCH EN KINGSWAY TE LONDEN.

Londen is geen geheel, maar uit zeer verschillende onderdeelen samengesteld. Fleetstreet is de straat der courantenschrijvers; Pall Mall is de buurt der sociëteiten en der militaire bureaux; Bondstreet is de straat der winkels; en Oxfordstreet is een verkeersweg van het westen naar het oosten zonder bepaald karakter. Doch er is één straat, die wezenlijk modern, ja cosmopolitisch mag genoemd worden en dat is het drukke Strand.

Dit Strand is heel wat veranderd sinds, in de 18e eeuw, Doctor Johnson er zijn dagelijksche wandeling maakte, die hij altijd besloot met een bezoek aan de herberg „The Cocoanut-Tree" in Charing Cross. Die veranderingen dagteekenen echter uit den laatsten tijd. Het Strand en zijn omgeving waren tot voor kort geleden buurten met onooglijke huizen, smerige schouwburgen en banale winkels. Op eenige schreden van dezen verkeersweg vond men straten, die zoo berucht waren, dat wie zijn leven lief had er na zonsondergang maar liever niet kwam. Clare Market, Hungerford, Bedfordbury behoorden daartoe.

Doch die buurten zijn verdwenen. Waar zij zich eens bevonden, ziet men nu nette arbeiderswoningen, en Lincoln's Inn Fields heeft nu een veel behoorlijker omgeving dan vroeger.

De grootste verbetering is echter de nieuwe straat, die verleden week door Koning Eduard werd geopend en die men Kingsway heeft genoemd. Zij verbindt Holborn met het Strand. Haar begin is, waar het bekende Holborn-restaurant staat, en zij loopt recht op Somerset House aan, dat aan het Victoria Embankment gelegen is. Men heeft echter de nieuwe straat niet door laten loopen, doch haar door een halfcirkelvormigen weg, die Aldwych heet, met het Strand verbonden.

Dit was een zeer gelukkige gedachte, want nu is op het drukste gedeelte van het Strand een daarmede evenwijdige weg ontstaan, terwijl tevens zeer gunstig gelegen bouwterrein werd verkregen, waarvan reeds een gedeelte in erfpacht ter bebouwing werd gegeven.

Het was evenwel niet om deze reden, dat tot den aanleg van Aldwych werd besloten. Er stonden op het Strand al van ouds twee kerken, St. Clement Danes en St. Mary-le-Strand. Men heeft ze eerst willen afbreken, doch het conservatisme der Engelschen heeft ten slotte de afbraak belet. En daar de laatste kerk juist in de as der nieuwe straat staat, bleef er niets anders over, dan den dwarsweg aan te leggen, hetwelk ten slotte een goede oplossing bleek te zijn.

St. Mary-le-Strand is na den brand door Gibbs gebouwd en in 1723 ingewijd. Het Jonisch portiek vormt

een mooi geheel met de Korinthische verdieping daarboven en den slanken toren. St. Clement Danes werd door Christopher Wren in 1681 voltooid; haar klokkentoren is ook van Gibbs afkomstig. Groote architectonische waarde bezit dit werk niet: men heeft de kerk laten staan omdat Koning Harold daar begraven werd, en Doctor Johnson er zijn bank had. Het interieur is er door de moderne geschilderde glazen niet mooier op geworden.

Aan het maken van de nieuwe straten werd zestig millioen gulden ten koste gelegd, waarvan echter, door het in erfpacht geven der zeer gezochte bouwterreinen, een goede rente mag worden verwacht.

Op den westelijken hoek van Aldwych en Strand verrees reeds het nieuwe Gaiety Theatre, een karakteristiek voorbeeld van den bouwtrant, die tegenwoordig bij de Engelschen het meest gewild is. Die stijl ontleent zijn motieven aan de 18e eeuw, doch weet die niet met de bevalligheid, welke toen algemeen was, toe te passen. Plompheid is daarvan het gevolg en te Londen noemt men dan ook dezen trant „Newgatey", met een toespeling op Newgate, de pas afgebroken gevangenis. De ontwerper heeft niet voldoende op de verhoudingen gelet; in het bijzonder de consoles naast de zijvleugels en om het koepeldak vallen geheel uit den toon van het overige. Het naast dezen schouwburg gelegen Gaiety Restaurant, meer in den geest der Fransche Renaissance van de 16e eeuw behandeld, vertoont enkele motieven, die aan de „Secession" van Duitschland doen denken.

Palladiaansch zijn de gevels van het Waldorf Theatre, dat ook in Aldwych gebouwd is. Hier heeft de architect alleen van het voorgebouw werk gemaakt en het overige geheel onversierd gelaten. Op zich zelf zou dit misschien nog zoo kwaad niet geweest zijn, als maar niet voor het eene deel een ordonnantie gekozen ware, die in alle opzichten van die van het andere verschilt. Daardoor is de eenheid te loor gegaan. Palladio zou met de Jonische muurzuilen zeker vrede hebben, maar de vensterbekroningen en het veel te hooge attiek veroordeelen.

Men is hier op historischen bodem. Waar nu het Gaiety Theatre staat bekoorde Nell Gwynn voorheen haar aristocratische aanbidders. Cromwells lijk lag in Somerset House pronk. Inigo Jones, de beroemde architect, woonde in deze buurt, waar vroeger Chaucer heeft gedicht en Wycliffe zijn sermoenen schreef.

Somerset House, dat achter de huizen van het Strand als verscholen ligt, is zeker een der mooiste paleizen van Londen. Zooals het zich thans vertoont heeft het gebouw het karakter van het einde der 18e eeuw, ofschoon het reeds in de 16e eeuw begonnen moet zijn. In het bijzonder de zuidelijke gevel is een uitstekend werk in Palladiaanschen stijl, terwijl de toegang van het Strand door de zeer geslaagde details de aandacht verdient.

Toen Kingsway er nog niet was, vormde Chancery Lane de voornaamste verbinding tusschen Strand en Holborn. En het is nog de moeite waard om die straat eens door te wandelen, die de „Inns of Court", welke een echt Londensche eigenaardigheid zijn, aan hare einden heeft.

Wij beginnen onze wandeling aan de zuidzijde, waar „the Temple", de meest aanzienlijke dezer „Inns", gelegen is tusschen de drukke Fleetstreet en het breede Thames Embankment. De indruk die deze stille pleintjes met haar oude kerk maken doet den Amsterdammer aan zijn Begijnhof denken, maar te Londen is alles op veel grooter schaal.

In 1185 stichtten de Tempeliers hier hun klooster, ter vervanging van een ander, dat te Holborn gestaan had. In 1313 werd de orde der Tempeliers gelijk men weet opgeheven. Koning Eduard II nam toen het klooster in bezit en gaf het aan Aymer de Valence, graaf van Pembroke, wiens graftombe nog in de abdy van Westminster aanwezig is. Na zijn dood namen de Sint Jansheeren van het klooster bezit, die het in 1346 in erfpacht gaven aan de doctoren en studenten in de rechten, welke er sinds gebleven zijn. Na de Hervorming gingen de bezittingen der Sint Jansheeren aan den Koning over, die dus ook de erfpachtsom inde. Jacob I droeg in 1609 het geheel in vrijen eigendom aan de erfpachters over.

Men onderscheidt de Inner Temple en de Middle Temple. Vroeger bestond namelijk ook de Outer Temple, die buiten het gebied der stad Londen gelegen was.

Het is een genot, over deze stille pleintjes, met hoog geboomte en bloemperken beplant, te dwalen. De oude huizen bevatten de kantoren van advocaten, of dienen tot woning voor studenten in de rechten. De groote eetzaal, Middle Temple Hall, werd in 1572 gebouwd. Bijzonder fraai is de open kap van eikenhout, welke deze zaal dekt. Portretten hangen aan de wanden, die met een hooge lambriseering zijn bekleed. In deze zaal is „Twelfth Night" van Shakespeare in 1601 vertoond, waarbij de dichter zelf medespeelde.

De Inner Temple Library werd in 1862 gebouwd, en vertoont evenals de Inner Temple Hall den Gothischen stijl, die toen zeer in den smaak viel. Veel merkwaardiger dan deze moderne gebouwen is de aloude Temple Church, ofschoon een in 1840 ondernomen restauratie aan dit gebouw veel kwaad heeft gedaan. De kerk bestaat uit een rond schip, in 1185 gewijd, en uit een langwerpig koor met drie beuken, in 1240 daaraan toegevoegd.

Als men zich aan de noordzijde plaatst ziet men de oude keisteenen, waaruit de ronde kerk grootendeels bestaat, de ronde vensters, de steunbeeren, de wenteltrap naar het triforium, de nieuwe klokkentoren en het kegelvormig dak. Hier aan de noordzijde is het kerkhof, waar het graf van Oliver Goldsmith, de schrijver van „the Vicar of Wakefield" de aandacht trekt.

Aan de westzijde van de ronde kerk bevindt zich een portiek, dat wel is waar bij de restauratie grootendeels vernieuwd schijnt, maar waarvan de omgeving der deur toch nog het Romaansch karakter der 12e eeuw heeft. Als men de deur is binnengegaan vertoont zich de ronde kerk, welker middendeel dat door een koepel gedekt wordt, op zes pijlers van Purbeck marmer rust. Naar Engelsch gebruik bestaat elk dezer pijlers uit vier afzonderlijke zuilschachten, die een gezamenlijk basement en kapiteel bezitten, terwijl ook op de halve hoogte een lijst, die de schachten bijeenhoudt, aanwezig is.

Het is merkwaardig, dat terwijl de vensters en de ingang dezer ronde kerk door halve cirkelbogen gedekt zijn, de bogen en gewelven reeds spitsbogen zijn. In haar geheel doet Temple Church aan de Kapel op het Valkhof denken, die wel is waar achtkant is, en dien vorm reeds in den Karolingischen tijd moet hebben gekregen, maar die toch ook in het laatst der 12e eeuw verbouwd werd.

De Engelsche oudheidkundigen beweren, dat de kerk een navolging van een kerk te Jeruzalem is, gelijk andere gebouwen in denzelfden trant, die nog te Ludlow, Cambridge, Northampton en Little Maplestead bestaan.

Maar misschien behoeft men het voorbeeld zoover niet te zoeken, en heeft de bouwmeester de Italiaansche doopkapellen, waarvan Santo Stefano Rotondo te Rome de oudste is, nagevolgd.

De vloer van de kerk is grootendeels modern, doch gevolgd naar de oude tegels van het kapittelhuis te Westminster. Ook het gebrande glas is in 1840 in de vensters aangebracht, en de tegenwoordige doopvont is een kopie naar die te Alphington bij Exeter.

Zeer merkwaardig zijn de negen graftombes welke nu in de ronde kerk een plaats hebben gekregen. Waarschijnlijk waren deze tombes vroeger hooger dan thans, nu zij zich nauwelijks boven den vloer der kerk verheffen, en de dekplaten moeten zijn van de eigenlijke monumenten, die niet meer bestaan. Op ieder dezer platen ziet men, in hoog relief, een ridder uitgehouwen in volle wapenrusting. Vijf dezer ridders hebben de beenen over elkander gekruist, waarom men ze als kruisvaarders beschouwt. Doch dit is zeker niet waar. Zelfs dat hier tempeliers zouden zijn voorgesteld, zooals de koster beweert, blijkt uit niets. De ridders toch dragen niet het gewaad, dat den Tempeliers was voorgeschreven. De wapenrustingen zijn niet die der 13e, maar die der 14e eeuw, en zoo kunnen deze beelden slechts 14e-eeuwsche ridders voorstellen, die men in de kerk heeft begraven. Daar met de eigenlijke tombes ook de opschriften verdwenen zijn, kan men echter niet uitmaken, wie deze ridders waren. De wijze van behandeling doet denken aan die onzer 14e-eeuwsche tombes van Gui van Henegouwen te Utrecht, van de Heeren van Aemstel te IJsselstein en van Jan van Polanen te Breda.

De ronde kerk heeft een triforium, waar nu de grafteekenen die na de Hervorming in de kerk werden opgesteld, zijn geplaatst.

Het koor der kerk is een langwerpig gebouw met drie beuken van gelijke hoogte, waarvan de middenste iets breeder is, dan de beide anderen. Aan de oostzijde is dit koor rechthoekig gesloten. In de middeleeuwen was men steeds gewoon, met het koor eener kerk te beginnen, en zoo schijnt het vreemd, dat hier van deze gewoonte is afgeweken. Doch wanneer men aanneemt, dat de ronde kerk, die nu als het schip beschouwd wordt, aanvankelijk op zich zelf gestaan heeft, en dat, wat nu het koor is, de eigenlijke kapel der Tempeliers was, dan wordt de eigenaardige wijze van bouwen zeer ongezocht verklaard.

De pijlers van het koor zijn uit vijf afzonderlijke schachten van gepolijst marmer samengesteld. De sluitsteenen der gewelven zijn met de attributen van de Orde der Tempeliers versierd. Ook ziet men hier de tombe van een bisschop uit de 14e eeuw, maar overigens is dit koor, welks meubelen en geheele inrichting van de restauratie in 1840 uitgevoerd, afkomstig zijn, weinig merkwaardig.

Een wandeling door de verschillende gedeelten van den Temple is wel aan te bevelen. Vooral Foutain Court en de Temple Gardens zijn aangename plekjes, wier rust weldadig aandoet.

Door een poort bereikt men op eens weer het drukke Strand, juist tegenover de Courts of Justice, waar de rechtsgedingen gevoerd worden. Dit gebouw, in Gothischen stijl, is karakteristiek voor den Engelschen smaak omstreeks 1875. Een vergelijking met het Rijksmuseum te Amsterdam valt niet ten voordeele van dit rechtsgebouw uit. De ontwerpers, Street en Cuypers, hebben blijkbaar beiden, daarin Viollet-le-Duc volgend, in de 13e-eeuwsche Gothiek hun ideaal gezien, hetwelk echter, uit den aard der zaak, niet verwezenlijkt kon worden in de 19e eeuw, die zoo gansch andere eischen stelde. Street heeft zich streng aan den „Early English style" willen houden, en het resultaat is geweest een gebouw dat ten deele aan kerken, ten deele aan kloosters doet denken, waarom men het gebouw als in „Mon astic Gothic" styl opgetrokken aanduidt. Cuypers wist, door ook motieven der 16e-eeuwsche Renaissance te gebruiken het kerkelijke en kloosterachtige wel niet geheel te vermijden, maar bij hem dringt het zich althans minder op dan bij Street. Vooral komt dit uit, als men de middengedeelten der twee gebouwen met elkander vergelijkt.

Aan den westkant van het gebouw is een klein parkje, dat men door kan gaan om de trappen, die naar Carey Street leiden, te bereiken. Daar is de Desolate Boedelkamer gevestigd, in welks nabijheid, in Aldwych uitkomende, zich de herbouwde Clements Inn bevindt, dus genoemd naar St. Clement Danes, welke kerk er tegenover staat. De aanleg van Aldwych heeft de verbouwing van Clements Inn, in welks tuin Falstaff en Shallow gewandeld hebben, noodzakelijk gemaakt. Door Portugal Street gaat men nu naar Lincolns Inn, die aan de westzijde van Chancery Lane is gelegen. De hoofdingang is van Lincolns Inn Fields, een fraai square. De toegang wordt gevormd door een schilderachtige poort. De groote eetzaal en de bibliotheek zijn in 1845 en in Gothischen stijl gebouwd. De kapel, van 1623, werd door Inigo Jones ontworpen en is een aardig voorbeeld van den Palladiaanschen stijl, zooals hij in de 17e eeuw door de Engelschen werd toegepast. De meeste gebouwen van Lincolns Inn, gelijk ook die van den Temple, vertoonen een soortgelijken stijl; vele onderdeelen doen denken aan de werken van Jacob van Campen en van Pieter Post, die zich ook Palladio ten voorbeeld hadden genomen.

De gevels van Lincolns Inn aan de zijde van Chancery Lane zijn zeer onooglijk. Alleen de poort van 1518, die onlangs gerestaureerd is, maakt een beter effect.

Schilderachtiger is Cliffords Inn aan den overkant van Chancery Lane. Hier vinden wij op het binnenplein nog veldkeien, terwijl het aan aardige hoekjes en geestige geveltjes, half tusschen groen verscholen, ook niet ontbreekt. Doch dit pittoreske hoekje zal weldra verdwijnen, omdat het terrein, op den hoek van Chancery Lane en Fleetstreet een enorme waarde vertegenwoordigt.

Het is te hopen dat Staple Inn, die door een straatje aan de noordzijde van Chancery Lane bereikt wordt, en die niet minder schilderachtig is, langer mag bestaan. Maar ook hier is de ligging aan Holborn, een der drukste straten van Londen, waarschijnlijk wel een gevaar. De oude vakwerkhuisjes zal ieder bezoeker van Londen zich herinneren. Het pleintje daarachter doet aan een hofje denken. Doch reeds begint het moderne leven zich te doen gelden. De ouderwetsche advocatenkantoren hebben een zeer nieuwerwetschen buurman gekregen in de Birkbeck Bank, wier gevels geheel van terracotta in verschillende tinten zijn opgetrokken.

Tegenover Staple Inn ligt Greys Inn, welker gebouwen niet merkwaardig zijn; alleen de groote eetzaal uit het laatst der 16e eeuw heeft wel karakter. Theobalds Road, waardoor Greys Inn ten noorden

begrensd wordt, voert ons naar het begin van Kingsway, waar deze straat met Southhampton Road verbonden is.

Hier is het Baptist Church House gebouwd, een der beste scheppingen der hedendaagsche Engelsche architectuur. Men heeft hier de strenge lijnen van Palladio met eenige meer decoratieve elementen opgevroolijkt. De gevels, die naast het hoekgebouw zijn verrezen, getuigen van een streven om de continentale voorbeelden na te volgen.

Wat meer zuidwaarts, tegenover Holborn Restaurant, stond vroeger de gevangenis van Londen, Newgate, die in 1903 is gesloopt.

Reeds in 1881 diende het gebouw niet meer als gevangenis, maar als huis van bewaring, en als verblijf voor ter dood veroordeelden. Tot 1868 vonden de terechtstellingen hier in het openbaar plaats. Men is nu bezig op een gedeelte van het terrein een nieuw rechtsgebouw op te richten, dat in den strengsten Palladiaanschen stijl is ontworpen. Een Jonische zuilenorde omvat de twee bovenste verdiepingen, terwijl een koepel het geheel zal bekronen.

Een wandeling door Kingsway, Aldwych en hun omgeving is voor den architect van het vasteland zeer leerzaam. Hij kan daar zoowel oud en nieuw bestudeeren, om ten slotte tot de overtuiging te komen, dat „the Gothic revival", waarvan de Courts of Justice een monument zijn, „sans lendemain" is gebleven, en dat de tegenwoordige Engelsche bouwmeesters meer, als hun voorgangers in de 17e en 18e eeuw, tot Palladio zijn teruggekeerd.

De Groote Kerk te Goes.

De Commissie tot Restauratie van de Groote Kerk te Goes schreef dezer dagen in een ingezonden stuk aan de N. Rott. Courant o. a. het volgende.

Zooals terecht vermeld werd is onze commissie nu reeds ruim zes jaar bezig om pogingen aan te wenden om te komen tot het doel: restauratie der Groote (St. Maria Magdalena) Kerk te Goes. Velerlei pogingen zijn daartoe door ons in het werk gesteld. Van particulieren, zoo uit Goes en omstreken als uit verschillende plaatsen van ons land, gewerden ons jaarlijksche toezeggingen van steun, mits de voorgestelde werken tot uitvoering kwamen.

In de eerste plaats erkennen wij dankbaar de vorstelijke bijdrage, zoo van H. M. de Koningin als van H. M. de Koningin-Moeder, op dezelfde voorwaarden ons toegezegd, waardoor wij tot een totaal van f 1000 per jaar aan toegezegden steun geraakten, waarna de kerkvoogdij bereid was jaarlijks f 1000 op de begrooting der kerkelijke middelen uit te trekken.

In het jaar 1899 werd het verzoek tot verkrijging van een rijkssubsidie ingediend, telken jare werd dit verzoek herhaald; meermalen mochten enkelen onzer persoonlijk ZExc. den Min. van Binnenl. zaken onze belangen voordragen en wijzen op den hachelijken toestand van het monumentale gebouw. — Wel verklaarde ZExc. in de zitting der Tweede Kamer 1903 dat: zoodra de toestand der geldmiddelen zulks veroorloofde Goes (en Monster) zouden worden voorgedragen ter bekoming van een rijksbijdrage, maar — tot hiertoe was al ons pogen te vergeefs.

Tot ons leedwezen moesten we bemerken dat verschillende andere plaatsen ons vóórgingen, ook bij latere aanvrage, o. a. Koorkerk en Infirmerie te Middelburg; kerk te Dordrecht, Breda enz.

Dat echter afdoend en oordeelkundig herstel hier zéér gewenscht en noodig is, blijkt ook hieruit, dat reeds in 1886, dus bijna 20 jaar geleden, over eene restauratie door HH. Kerkvoogden gecorrespondeerd is met den HoogEd. geb. heer Jhr. V. de Stuers, die zich ter plaatse overtuigde van den op vele plaatsen dringend voorziening eischenden toestand van het gebouw.

Om financieele bezwaren moest toentertijd daarvan worden afgezien en gedurende die bijna 20 jaar werd op vele plaatsen de toestand steeds hachelijker en sloopte de tijd onvermoeid voort. In 1900 werd het gebouw opgemeten en in teekening gebracht door den rijksarchitect, den heer A. Mulder, die daardoor gelegenheid had kennis te maken met al de schoonheid, maar tegelijk ook met den vervallen toestand van dit grootsche bouwwerk.

Zijne bevindingen heeft ZEd. neergelegd in het: Bulletin, uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond (Maart 1902), waarin hij deze kerk noemt . . . het schoonste kerkelijke bouwwerk onder Zeelands monumenten . . . bekend als het fijnst gedetailleerde.

Verder vermeldt schrijver de in ons land niet meer en in het buitenland hoogst zelden voorkomende wijze van afsluiting van het 24 M. lange en 26 M. breede koor.

. . . . . Aan de Goesche kerk is alles fijn geprofileerd, de maten zijn allen zóó juist berekend, dat de uiterste slankheid verkregen wordt zonder aan de stabiliteit te kort te doen. Het meest in 't oog vallend is dit aan den gevel van het Noordertransept: dit stukje architectuur is zoo eenvoudig en tevens zoo rijk, zoo elegant en tevens zoo slank en harmonisch van lijnen, dat het zijn weerga in Zeeland niet vindt en slechts weinige monumenten in Nederland hiermede in vergelijking kunnen treden.

Verder treedt de schrijver in een vergelijking van dezen gevel met dien van de Hooglandsche kerk te Leiden, om dan te constateeren . . . . „de topgevel der Goesche kerk is rijker behandeld. Bij vergelijking komt de eerepalm dan ook toe aan den bouwmeester van het Noorder-transept te Goes".

Verder . . . . „zoodat ruim 20 varieteiten van teekening in de traceeringen (der vensters) te vinden zijn".

Na deze mededeelingen volgen echter andere van treuriger aard, o. a . . . . . „het gevolg hiervan (nl. der onvoldoende fondsen tot onderhoud) was dan ook, dat vele herstellingen werden nagelaten of onoordeelkundig uitgevoerd. Zoo zijn b. v. alle steenen vensterposten door houten stijlen vervangen. Vele schraagbogen met hunne steunbeeren eischen dringend herstelling enz."

Uitvoerig halen we één en ander aan om te doen zien, dat de tijd dringt tot handelend ingrijpen om een verder verval van zoo schoon geheel te voorkomen en dat deze zaak ten volle de aandacht en steun, zoo van kunstliefhebbers als van de regeering waardig is.

Waar wij alzoo van jaar tot jaar den toestand zagen achteruitgaan zonder in ons streven te vorderen,

is het begrijpelijk dat eene minderheid in onze commissie de moed ging ontzinken en zij hare taak wenschte neer te leggen. In onze jongste ledenvergadering hebben wij deze zaken ernstig overwogen en mocht het resultaat onzer besprekingen zijn, vooralsnog niet tot ontbinding over te gaan.

Wij doen dan ook door deze krachtig beroep op alle kunstliefhebbers in ons land om ons hunnen steun, zedelijk en financieel, te willen verleenen om, moge het weldra zijn, te kunnen geraken tot ons doel: behoud van één der schoonste monumenten in Zeeland.

Boekbeschouwing.

De heer *Johs. Voetberg* Directeur der Ambachtsschool te Sneek heeft een werk uitgegeven getiteld: *De Trappenbouwer*, het trapteekenen, maken en stellen. Het bestaat uit een portefeuille met 40 platen en een afzonderlijk tekstboekje van 63 bladzijden.

De kennis van de drie (in den titel) genoemde zaken is, naar de schrijver in zijn voorbericht terecht opmerkt, zelden zoo, dat de verhouding zoo gunstig mogelijk genoemd kan worden en zijne bedoeling met dit werk is, een en ander zoo te behandelen, dat de onderlinge verhouding van teekenen, maken en plaatsen tot zijn recht komt. Dat het onderwerp hiermede uitgeput zou zijn stelt de schrijver zich niet voor. Het is, naar hij ons mededeelde zijn streven geweest de meest belangrijke zaken te behandelen. De ervaringen als trappenbouwer in het buitenland opgedaan en als onderwijzer in het trapmaken en teekenen aan onderwijsinrichtingen hebben hem bij zijn arbeid geleid.

Of het strikt noodig is naar het buitenland te gaan om ervaringen in het maken van houten trappen op te doen, hierover is verschil van meening denkbaar.

De bouwmeesters, zoowel als de timmerlieden hier te lande hebben altijd veel belangstelling in dit onderdeel der gebouwen getoond, getuige vele bestaande trappenboeken, waaronder zeer oude en meer nog de talrijke, dikwijls zeer fraai en vernuftig gemaakte trappen, die men in oude gebouwen aantreft, somtijds op plaatsen, waar men ze niet zou zoeken.

Of het werk dus in een bestaande behoefte voorziet blijve overgelaten aan het oordeel van den schrijver, die zeker daartoe bevoegd kan worden geacht.

Dat zijn arbeid er toe zal kunnen bijdragen, dat de kennis van het behandelde onderdeel vollediger wordt, daaraan behoeft niet getwijfeld te worden. Het werk maakt in alle opzichten den indruk van een degelijke studie.

De bijgegeven tekst bepaalt zich, zooals wel bijna vanzelf spreekt, in hoofdzaak tot een toelichting van de platen. Alleen de eerste twaalf bladzijden zijn aan min of meer theoretische beschouwingen gewijd, betreffende de verhoudingen van op- en aantreden. Zooals bekend is bestaan hieromtrent verschillende theoriën en formules, die binnen zekere grenzen tot bruikbare resultaten kunnen voeren, maar welbeschouwd allen op min of meer vage beginselen berusten.

De schrijver komt dan ook, evenals vele mannen van de practijk vóór hem, tot de conclusie:

„Volgens onze meening zijn het niet bepaalde formules of lijnen, waarmee men voor alle mogelijke soorten van trappen kan klaar komen, doch aan de hand van eenige bijna algemeen gevolgde verhoudingen, en verder door bestudeering van het bepaalde doel, waarvoor eene trap dienst moet doen, zal men moeten komen tot de vereischte afmetingen".

Na nu eenige maten te hebben opgegeven, die als norm zouden kunnen dienen gaat de schrijver voort:

„Wil men derhalve een trap, die zoo gemakkelijk mogelijk is te beklimmen, dan houde men rekening met genoemde eigenschap, (het volhoudingsvermogen bij het beklimmen van een trap van b.v. 20 treden) alzoo de optrede geleidelijk laten verminderen naar boven, de aantrede kan gelijk blijven".

„Een trap door ons aldus geconstrueerd, en geplaatst in een burgerwoonhuis voldoet uitstekend".

„De verhouding(en) bij deze trap, zijn: beneden, optrede 18,5 c.M. aantrede 26 c.M., boven optrede 16,5 c.M. aantrede 26 c.M."

„Het maken van eene trap als bovengenoemd is moeilijker en werkzamer dan wanneer de optreden alle gelijk zijn, doch reeds te veel heeft men alleen oog voor vlug en goedkoop, zoodat het werkelijk hoog tijd wordt dat men eens teruggaat naar de vraag, hoe behoort iets te zijn om aan het doel te beantwoorden".

Dit laatste moge in hoofdzaak waar zijn en de proef door den schrijver genomen moge hem welgeslaagd voorkomen, toch wil zij ons, hoezeer wij ook voor verbetering zijn, in dit geval gewaagd voorkomen en nog meer gewaagd schijnt het ons zooiets in een leerboek aan te bevelen.

Hoeveel eeuwen lang heeft men reeds trappen gemaakt? en kan zelfs niet gezegd worden, dat de voorgeslachten het daarin verder gebracht hadden dan wij? Kan men dus aannemen, dat bij vroegere trappenmakers ook het hier ontwikkelde denkbeeld wel is opgekomen, dat zij er wellicht ook proeven mede hebben genomen, algemeene toepassing heeft het niet gevonden, integendeel ons werd geleerd op grond van ervaring, dat elke onregelmatigheid in de optrede een fout is, en dat het gewenscht is, de opeenvolgende armen van bordestrappen en de opeenvolgende trappen in hetzelfde gebouw steeds, zooveel als mogelijk is, precies dezelfde optrede te geven. Wat gemakkelijk kan zijn bij het beklimmen kan bovendien bij het afdalen zeer ongemakkelijk blijken. Op de enkele proefneming door den schrijver vermeld, zouden wij niet gaarne zijn denkbeeld aan het opkomend geslacht van trappenmakers aanbevelen. Hij houde ons dit oordeel ten goede, onzes inziens brengt men met dergelijke nieuwigheden een ambacht niet verder of verheft men een in verval geraakt ambacht niet tot een vroeger bereikt standpunt.

Bij den uitgever *D. Mijs* te Tiel verscheen een tweede, vermeerderde druk van *G. A. Scholten. Het Projectie-teekenen* als voorbereiding voor het Vakteekenen, Tweede stuk bevattende: Rechthoekige en Scheefhoekige Projectie en Schaduwleer.

Evenals het reeds vroeger besproken werk van den zelfden schrijver getiteld: „Het Lijnteekenen als voorbereiding voor het Vakteeken", bestaat het „Projectieteekenen" uit twee deelen, het eerste bestemd voor het gewoon ambachtsonderwijs, het tweede voor het voortgezet teekenonderwijs en voor zelfoefening.

Het „Projectieteekenen" is uitgebreider behandeld.

meer in verband met de Beschrijvende meetkunde en met talrijke toepassingen uit verschillende vakken. Verder is er een nieuwe afdeeling „Schaduwleer" aan toegevoegd.

Is het wel noodig een aanbeveling te schrijven voor dit boek, even degelijk bewerkt als vroegere uitgaven van den heer Scholten? Wij gelooven het niet. Door de keurige uitvoering, geheel in overeenstemming met den inhoud, de flinke en duidelijke figuren en de duidelijke toelichting beveelt ook dit boek zichzelf aan bij ieder, die het onder de oogen krijgt en de zeer matige prijs, kan voor degenen, voor wie het bestemd is, geen bezwaar zijn. Het zal ongetwijfeld aan de beoefenaars van de technische vakken goede diensten kunnen bewijzen.

Moge het in veler handen komen!

De 10de Aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen* bevat o.a. rijk geïllustreerde artikelen over de in dit jaar gehouden tentoonstellingen van Tuinarchitectuur te Darmstad ten van Toegepaste Kunst te München. Onder de als steeds, fraai in kleuren uitgevoerde platen trekt vooral de aandacht een kerk-ontwerp van Henry Wilson te Londen, geheel afwijkend in opvatting van hetgeen men van de Engelsche kunstbroeders in dit opzicht gewend is, en blijkbaar op Oostersche impressies geïnspireerd. Een ander ontwerp doet zien hoe men met weinig middelen een gewone zolder tot een aangenaam werk- of studeervertrek kan inrichten; een interieur van de reeds meer genoemde Finsche architect Eliel Saarinen, hoe met noorsch-middeleeuwsche vormen iets aantrekkelijks te maken is, dat aan hedendaagsche behoeften voldoet.

Uit het geheel, dat deze aflevering vormt blijkt, dat de uitgever voortgaat zooveel mogelijk aan verschillende opvattingen recht te doen wedervaren en afwisseling te betrachten ook in de wijze van voorstelling. Wat somber is een gezelschapszaal van Max Benirschke te Düsseldorf, tenzij bedoeld als wachtkamer voor een Crematorium, maar iets origineels kan er niet aan worden ontzegd.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI.

AFDEELING AMSTERDAM.

Op Donderdag 26 October j.l. hield de heer A. J. de Waal Malefijt voor de afd. Amsterdam van den bond van Technici eene voordracht over grondboringen in verband met het leveren van water- en brongas, waaraan wij het volgende ontleenen.

Om het water uit de diepere aardlagen te verkrijgen volgt men tweeërlei systeem, n.l. volgens Norton, door het slaan van pijpen of wel door boren. De laatste manier geeft zekerder resultaat. Het boren geschiedt òf volgens puls- òf het spoelsysteem.

Bij het spoelsysteem, dat het goedkoopst is, wordt met eene perspomp water in de boorpijp geperst, waardoor de grond onder losspoelt en de pijp dus gemakkelijker kan zakken. De vermenging van het water met den grond verhindert echter een beoordeeling van de doorsneden aardlagen, daarom is het pulssysteem, waarbij de bodem o. h. w. doorsneden wordt, beter. De puls is een ijzeren buis met eene wanddikte van 1 cM., met onder en boven naar buiten gekeerde scherpe kanten. Door draaien en op en neer halen snijdt deze zich een weg door de aardlagen. Nadat men met een puls van bepaalde middellijn begonnen is, wordt na het bereiken van zekere diepten (afhankelijk van den ondervonden weerstand) deze vervangen door eene van geringere diameter enz., zoodat tenslotte het boorgat den vorm van een teleskoop krijgt. Spr. trad hierbij in eene nadere beschouwing over de gereedschappen, welke noodig zijn om b.v. harde kleilagen of steenen welke zich onder de puls mochten bevinden, te doorboren en de resten te verwijderen. Hoe hard zoo'n kleilaag soms kan zijn, bleek o.a. bij eene boring te Castricum, waar men 3 weken moest werken, eer men door zoo'n laag (welke met bazalt vermengd was) van slechts 2 meter dik, heen was. Worden er keien in den bodem aangetroffen dan levert dat, vooral door de laag zand welke op die keien rust, een groot bezwaar op. De beste manier om door het zand den kei te bereiken en deze op zijn beurt te doorboren is de hiervoor benoodigde beitel op het zand te laten rusten en te slaan met een ijzeren staaf van ± 10 cM. middellijn en 5 meter lang op den beitel. Bij elken slag dringt de beitel dieper door het zand tot hij den kei bereikt, waarna hij vanzelf de nerf van den steen zoekt en deze doorboort en zoo dringt men steeds dieper in den grond, soms ter diepte van 300 of 400 meter, tot water van gewenschte hoedanigheid bereikt wordt.

Daarna worden filterstukken geplaatst en de boorpijpen verwijderd.

Hoe verschillend onze bodem is, blijkt o.a. uit eene boring door Spr. te Oranje-Nassauoord uitgevoerd.

Daar werden over eene diepte van 56 meter niet minder dan 23 verschillende aardlagen gesneden. Als een bewijs van de raadsels, welke onze grond dikwijls aanbiedt noemde Spr. o. a. 4 door hem gemaakte boorputten, alle 32 meter diep door dezelfde aardlagen en op een onderlingen afstand van van slechts 20 meter. Twee van deze putten gaven zout en twee zoet water. Een en ander gaf hem aanleiding om aan de te ontwerpen geologische kaart van Nederland, uit een oogpunt van watervoorziening, niet veel practische waarde toe te kennen, tenzij deze kaart zal berusten op grondboringen met niet veel grooteren onderlingen afstand dan 5 meters!

Evengoed als men door boringen tot het ondergrondsche water dit boven den grond kan brengen kan men omgekeerd door boringen tot waterarme lagen, het bovengrondsche water doen afvloeien en heeft men daardoor een prachtig middel tot draineeren van landerijen. Aan het feit, dat belanghebbenden bij draineering, hoofdzakelijk onder de landbouwstanden gevonden worden, en deze zooals genoegzaam bekend, niet licht tot nieuwigheden overgaan, is het toe te schrijven, dat deze wijze om overtollig water kwijt te raken, in ons land tot op heden nog geene toepassing op eenigszins groote schaal heeft gevonden. De voordeelen zooals het drogen en daardoor losser worden van den bodem waardoor hij weder warmer en vruchtbaarder wordt, het vervallen van sloten en greppels, enz. zijn tastbaar.

Het onderaardsche water bevat in ons land veelal groote hoeveelheden gas in oplossing. Men bevordert de bevrijding van dit gas uit het water door dit laatste door een eenvoudig toestel in fijne lagen te

te verdeelen, waardoor het gas, soortelijk lichter zijnde, gemakkelijk uittreedt.

Dit z.g. aard- of brongas leent zich uitstekend voor verwarming met gastoestellen en verlichting (door middel van kousjes). Men vindt het o.a. in de Beemster, de Haarlemmermeer, te Wijk aan Zee, enz. Verscheidene boerderijen verkrijgen er gratis hunne verlichting en verwarming door. De algemeene theorie, dat dit gas ontstaat uit rottende bestanddeelen, wordt door Spr. betwijfeld, aangezien hij het meermalen aantrof in een prachtig witte grintlaag.

Slaat men in den gashoudend water bevattenden grond een 4 duims pijp en plaatst men in deze een 2 duims pijp, zoo kan men door de buitenste het water en door de binnenste het gas afleiden en onttrekt men dus tegelijk aan den bodem, de anders zoo tegenstrijdige elementen, water en vuur. In den loop zijner voordracht was door spr. ook nog betoogd, dat de Amsterdamsche waterleiding door diepboringen hoogstwaarschijnlijk voldoende water zou vinden in het duingebied en was ook ter sprake gekomen de door hem geplaatste handpomp (Douglaspomp) op eene boorput in het strand te Zandvooort, welke pomp bij vloed rondom in zee staat, en desniettegenstaande steeds prachtig zoet water geeft. Dit deed aan het slot een der aanwezigen, de heer Docen, opmerken, dat die pomp wel heel aardig was, maar weinig bewees voor het in groote voorraad aanwezig zijn van zoet onder zout water. Deze pomp werd immers haast nooit gebruikt en het zou nog moeten blijken of het water zoet bleef, wanneer aan deze boring geregeld groote hoeveelheden water werden onttrokken, zooals dat voor eene waterleiding moet geschieden.

Spr. antwoordde hierop door te verwijzen naar een analoog geval, n.l. een door hem tien jaar geleden geboorde put op het eiland tusschen de beide sluizen te IJmuiden, eene smalle strook grond te midden van zout water.

Uit deze put, welke bij de boring eerst brak, en pas in de diepere lagen zoet water gaf, wordt dagelijks het water onttrokken voor ± 40 woningen, voor ketelvoeding van de electrische centrale van de sluizen, voor hydraulische machines enz, en het blijft steeds van even goede qualiteit. Absolute zekerheid is op dit gebied nooit te geven, doch naar aanleiding van deze en meer dergelijke gevallen zou spr. durven verklaren, dat ook bij geregeld verbruik bovengenoemde pomp zoet water zou blijven leveren.

Een hartelijk applaus van de talrijk aanwezigen dankte spreker voor zijne belangwekkende voordracht.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Duitsche oudheidkundigen prof. Schulten en Const. Koenen, die bezig zijn met onderzoekingen te Numantia, de oude stad in Spanje, vermaard om den dapperen tegenstand, die zij den Romeinen bood, hebben van daar een tocht ondernomen om Termantia op te zoeken, welke stad eveneens een der laatste wijkplaatsen van de Celt-Iberiërs was in hun strijd tegen Rome.

Termantia, op een moeilijk te bereiken plaats, 75 K.M. ten zuiden van Soria gelegen, bleef tot dusver nagenoeg onbekend.

De onderzoekers vonden er het geheele bergvlak en de vaste, steile hellingen daaromheen vol in de rotsen uitgehouwen woningen. Het houtwerk van die huizen was verdwenen, maar de vertrekken, gangen, trappen enz. waren alle nog in wezen. Men vond ook de overblijfselen van de stadspoorten, een arena, een tempel en Celtiberische en Romeinsche oudheden.

De stad is door een breeden muur omgeven.

BINNENLAND.

DELFT. De gemeenteraad benoemde tot leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de B. T. school de heer J. W. van Arkel, alhier.

Verder werd besloten tot aanstelling van een inspecteur van de bouwpolitie op een jaarwedde van f 900.

ZUTPHEN. De buitenwerkzaamheden aan de restauratie van de St. Walburgkerk zijn voor dit jaar geëindigd.

De restauratie onder den toren in de kerk kwam mede geheel gereed.

De drie langwerpige gothische ramen in het fraaie, zoogenaamde triforium onder den toren zijn voorzien van gekleurd glas in den vorm van eenvoudige figuren naar een ontwerp van dr. Cuypers.

'S-GRAVENHAGE. Voor een der prijsvragen, uitgeschreven door het departement Zwolle der „Maatschappij van Nijverheid", is alsnog bekroond, voor een hardsteenen brievenbusplaat, de heer J. P. Hutjens, alhier (2de prijs).

HAARLEM. Verleden Zondag en eenige volgende dagen waren in het Museum van Kunstnijverheid tentoongesteld de ontwerpen, als mede de naar deze ontwerpen vervaardigde kunstmaaldwerken, die werden ingezonden op den wedstrijd voor de jaarlijksche premie, toegekend door het fonds gesticht tot nagedachtenis van wijlen D. A. Thieme en ter beschikking gesteld van het Hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid, om uit te reiken aan den leerling of de leerlinge van een der Nederlandsche scholen van Kunstnijverheid, die een uitnemend voorwerp op het gebied van Kunstnijverheid heeft vervaardigd.

Voor het jaar 1905 was aan de beurt het vak Kunstmaaldwerk en een kussen als voor den wedstrijd bestemde voorwerp gekozen. 22 Nederlandsche inrichtingen werden uitgenoodigd aan dezen wedstrijd deel te nemen. De leerlingen moesten zonder eenige hulp een of meer ontwerpen maken, uit deze ontwerpen heeft de Jury zijn keuze gedaan en vervolgens werden de leerlingen uitgenoodigd de gekozen ontwerpen geheel of gedeeltelijk uit te werken. Deze ontwerpen en de uitgevoerde kussens, ongeveer een twintigtal, zijn thans in het museum tentoongesteld.

Hieronder bevond zich zeer fraai werk en het was eigenaardig na te gaan, hoe dezelfde opdracht verschillend werd opgevat en uitgevoerd.

De commissie van beoordeeling bestond uit:

Mejuffrouw Joh. W. A. Naber, en de Heeren H. P. Berlage, J. A. G. van der Steur, J. Eisenloeffel en A. Labouchère.

LEEUWARDEN. Naar men vernoemt is het behoud en de restauratie van de Schierstins nu zoo goed als verzekerd. De benoodigde gelden zijn bijeen, althans toegezegd.

In het vorige jaar richtte het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde een adres aan het ministerie van Binnenlandsche Zaken waarin op den zeer bouwvalligen toestand van het monument en de wenschelijkheid van behoud door restauratie werd gewezen.

Van een voormaligen uithof van het bekende Klaarkampster klooster — de fundamenten van dit klooster liggen nog bij eene boerderij in de buurt van Rinsumageest — is de torenvormige Schierstins, daterend uit omstreeks de veertiende eeuw, het eenig overblijfsel. In dezen schilderachtig te Veenwouden gelegen, met klimop begroeiden steenklomp is eene benedenverdieping waar de oorspronkelijke vormen geheel bewaard gebleven zijn: enorme kruisgewelven, geheimzinnig verlicht door vijf langwerpige gleuven, die zich binnenwaarts verbreeden.

De rijksarchitect A. Mulder bezocht Veenwouden, nam den toren op, begroottte de herstellingskosten en in het begin van dit jaar verklaarde minister Kuyper, in antwoord op het adres van het Friesch Genootschap, zich bereid — mits de werken geraamd op ongeveer f 1020, in overleg met het departement geschieden — te bevorderen dat daarvoor van rijkswege een bedrag van f 500 wordt uitgetrokken.

De ontbrekende f 520 zijn nu, dezer dagen, door de bemoeiingen van het Friesch Genootschap, den heer de Clercq te Veenwouden en de eigenaren bijeengekomen, en de vertegenwoordiger der eigenaren, de heer van Doornick te Zutphen, heeft zich bereid verklaard de restauratie ter hand

te nemen, zoodra de tegenwoordige minister van binnenlandsche zaken de belofte van zijn voorganger zal hebben gestand gedaan.

Personalia.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adjunct-ingenieur 2de klasse de aspirant-adj. ingenieurs R. Bloemendal en J. A. van der Ploeg.

— Aan den heer J. N. Breebaart is door den raad van Utrecht als hoofdinspecteur van het bouw- en woningtoezicht, op verzoek, tegen 1 Januari eervol ontslag verleend.

— Benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de burger-avondschool en theoretische ambachtschool te Deventer, Th. F. C. Meeles, aldaar, en tot leeraar in de natuur- en werktuigkunde aan de burger-avondschool aldaar, H. P. Buijsman, te Apeldoorn.

— Tot leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool te Groningen is benoemd de Heer J. Meilink, aldaar.

— Tot tijdelijke leeraren aan de Burger-avondschool te Amersfoort zijn benoemd: A. N. Verburg voor wi-kunde, F. Faber voor natuurkunde, H. Mooijen Jr. voor handteekenen, C. van Ouwerkerk en A. de Jonge, voor lijnteekenen, allen te Amersfoort.

Vacante Betrekkingen.

— Leerares voor het teekenen aan de Industrieschool te Rotterdam. Stukken aan de Directrice, die verdere inl. geeft. (1)

— Jongmensch. Op een Ingenieurbureau voor gewone kantoorwerkzaamheden. Br. fr., lett. C F 287, N. v. d. D. (1)

— Volontair. Bij een Architect te Hilversum, tegen bill. vergoeding. Br. fr., lett. W, Boekh. J. HEEK, Hilversum. (1)

— Een Teekenaar en een Teekenaar-Constructeur. Bekendheid met Fransch en Duitsch gewenscht. Br. onder No. 7394 aan het Intern. Ann. Bureau, Keizergr. 576, Amsterdam. (1)

— Ingenieur-Technoloog in een kleine technische onderneming als deelgenoot met eenig kapitaal. Br. onder letter. P aan ZWAGER'S Boekhandel, N. Binnenweg 672, Rotterdam. (1)

— Onderbaas voor een belangrijk Bouwwerk. Brieven onder No. 1410, aan de Boekh. De Groot & Dijkhoff, Plaats 27, den Haag. (1)

— Technisch Reiziger, met kennis van hout- en metaalbewerkingmachines, motoren enz., onder No. 31133 aan het bureau der N. Rott. Crt. (2)

— Meubelteekenaar op een Meubelfabriek. Brieven onder letter H T 923 N. v. d. Dag. (2)

— Aankomend teekenaar bij een Architect, eerste jaar als Volontair. Br. fr. letter P A N. 907 v. d. D. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

20	Bouwk. Opz.-teek.,	20—46 j.,	f 50—	f 100 's maands.
5	Bouwk. Opz.-Uitv.,	23—48 j.,	f 75—	f 100 's maands.
1	Bouwk. Teekenaar.	— j.,	f —	f — 's maands.
3	Waterb. Opz.	23—45 j.,	f 75—	f 100 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—25 j.,	f 40—	f 100 's maands.
4	Electrotechniker.	21—30 j.,	f 40—	f 125 's maands.
1	Machinist.			

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 6 November.

Amsterdam, de aanbesteding ten beh. van de Holl. IJz. Sp. Mij., wegens het maken, leveren, opstellen en volledig afwerken van de ijz. perronoverkappingen op het station Haarlem, is uitgesteld.

Besoijen, ten 6.30, door het kerkbest. der herv. gem. in de Consistoriekamer: het maken van een nieuwe begraafplaats en bijbeh. werken, aanw. geh.-bestek en teek. ter inzage bij den pres.-kerkv. J. A. van Zelst.

Rotterdam, het gem. best. in het Timmerhuis: de levering in 1905 en 1906 van eiken-, grenen-, dennen- en vuren timmerhout enz., in 23 perceelen; voorw. op de gewone dagen en uren ter lezing op het bureau voor de Pl. Werken enz., in het Timmerhuis en te bekomen bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73.

WOENSDAG 8 November.

Buren, ten 2 ure, de dir. der Stoomtram Tiel-Buren-Culenborg in het hotel De Prins: bestek no. 8: het maken der gebouwen en verdere werken voor de lijn Tiel-Buren-Culenborg; het bestek met de teekening ligt ter visie in genoemd hotel en op het bureau van den Ingenieur J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam, bij wien bestek met de teekening verkrijgbaar is; aanwijzing gehouden.

Eindhoven, ten 10.30 ure, de Tramw.-Mij. Eindhoven-Geldrop in het café Ed. Stoot, Stationsplein: bestek no. 8: het maken van den onderbouw eener gelijkarmige draaibrug over de Zuid-Willemsvaart te Helmond; bestek no. 9: het maken van den ijzeren bovenbouw dezer brug; bestek no. 10: het maken van den onderbouw van twee vaste bruggen over de Aa te Helmond; bestek no. 11: het maken van de ijzeren bovenbouwen van eene brug voor gewoon verkeer en van eene spoorbrug over de Aa te Helmond ten behoeve van den stoomtramweg Eindhoven—Helmond; bestekken met teek. verkrijgbaar ten kantore der Mij. voor bestekk. nos. 8 en 10.

Hilversum, ten 12 ure, de bouwk. B. H. Bakker in het hotel Jans aan de Siationstraat: het uitbreiden der Plateelfabriek en bouwen van een dubbel woonhuis aan den Laarderweg; bestek en 2 teek. te bekomen ter drukk. van gebrs. Wolf te Hilversum.

DONDERDAG 9 November.

Arnhem, ten 11 ure, de genie in het hotel Sluis: bestek no. 221: het bouwen van ten kazernement te Ede, 14de ged., voertuigenloodsen, wegen en hekken, begr. 49650 gel.: het bestek en het proces-verbaal ter lezing in genoemd hotel te Arnhem en het Hof van Gelderland te Ede en te bekomen bij den opzichter van fortificatiën te Arnhem, Bovenbeekstr. 31: inlichtingen op het bureel, Driekoningenstraat; bilj. inleveren Driekoningenstr. 6 te Arnhem op den dag der besteding vóór 10 uur.

's-Gravenhage, ten 2 ure, het gem. best.: het rioleeren en bestraten van straten en een plein, grenzende aan het bouwplan Zandoord: aanw. 6 Nov. aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje alwaar de best. en teek. verkrijgb. zijn.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 11 NOVEMBER 1905. No. 45.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HET ARTISTIEKE AUTEURSRECHT VAN DEN BOUWMEESTER.

Een in rechten geldig onderscheid tusschen werken der bouwkunst, die een gebruiksdoel dienen of, als boven gezegd, oogmerken van kunst bedoelen, zoo gaat de professor voort, bestaat niet en behoeft ook niet te worden geconstrueerd, waar men met werken van bouwkunst te doen heeft. Men zal toch moeten toegeven, dat het gebruiksdoel spoedig bereikt is en bij hooger ontwikkelde levensbehoeften dadelijk het moment intreedt, waarin naar verfijning gestreefd wordt. Deze verfijning bestaat niet in het bezigen van beter materiaal of het te hulp roepen van beeldhouwkunst en schilderkunst, maar reeds alleen in de conceptie van den plattegrond, de aaneenschakeling der ruimten. Hier speelt de rythmus in de afwisseling der hoogten, de verhouding van de breedten tot de lengten, de wijze van lichtschepping de voornaamste rol. De keuze van het materiaal, al naar de middelen er voor beschikbaar zijn, en ornamentale decoratie komen eerst in de tweede plaats in aanmerking.

Ontwerpen van een bouwkunstenaar, die slechts plannen voor stratenaanleg, rooilijnen, stads-uitbreidingen vervaardigt, zouden verkeerdelijk zeker slechts, als een gebruiksdoel dienen beschouwd worden, wanneer niet wordt ingezien, dat de denkende kunstenaar ook hierbij voor alles de schoonheid van den aanleg op het oog had. Ik denk dat in het vervolg bij toepassing van de wet door zaakkundige personen naamlijsten opgemaakt zullen moeten worden. Daaruit zou een aaneensluiting van alle bouwkunstenaars evenals in Engeland en Amerika volgen, wier werken als individueële geestesproducten in alle stadieën van ontwikkeling op bescherming kunnen rekenen. Op deze wijze zou zeker vastgesteld worden, wat alles tot de werken der bouwkunst te rekenen is.

Ofschoon Dülfer tot de moderne bouwmeesters behoort, kan hij zich in zijn beschouwingen, zooals uit het bovenaangehaalde blijkt, toch niet van min of meer ouderwetsche Duitsche opvattingen losmaken, dat komt van de „Akademische Bildung". De moeilijkheid, om uit te maken wat werken van bouwkunst zijn en wat niet, is er niet mede opgelost en eenvoudiger schijnt het, te blijven bij de definitie: „werken van bouwkunst zijn werken van bouwkunstenaars (architecten)".

Om dan uit de moeilijkheid te komen, heeft men alleen te bepalen wie architecten zijn en wie niet, officieele lijsten dus op te maken.

Waar echter, zooals in ons land, het beroep geheel vrij is en zelfs geen diploma van een ambachtsschool vereischt wordt, om zich als architect te vestigen niet alleen, maar om ook architectenpraktijk uit te oefenen, zal men daarbij onvermijdelijk voor een

berg van moeilijkheden komen te staan. Men zal toch moeten beginnen met maatregelen, om aan de onbevoegde uitoefening der bouwkunst paal en perk te stellen, men zal de bevoegdheid moeten verbinden, hetzij aan een Rijks-diploma, zooals in Duitschland, hetzij aan het lidmaatschap eener vereeniging met officieel erkende bevoegdheid tot het verleenen van titels, die een zekeren waarborg geven, zooals in Engeland.

Een Rijks-diploma bezitten wij reeds, vereenigingen hebben wij bij tientallen, maar geen enkele, die de bovenbedoelde bevoegdheid heeft, of in aanmerking kan komen voor de verleening daarvan. Wij bezitten geen architecten-vereeniging, het is de schuld der architecten zelf, dat wij die niet hebben en de toestanden ten onzent zijn dus niet rijp voor een wet tot bescherming van den artistieken eigendom des bouwmeesters.

Hiermede is niet gezegd, dat onze bouwkunst achterstaat bij die van landen, waar de toestanden wel rijp daarvoor zijn, maar alleen, dat wij in onze organisatie achterlijk zijn.

Nu kan een Rijkswet wel den stoot geven tot een organisatie en daartoe dwingen zelfs, maar de vraag rijst dan, of dit tot een gezonden toestand leiden kan en of het niet veel beter is, dat de wet het gevolg is van den drang der omstandigheden, die zich uitspreekt in de beweging, die van de belanghebbende organisaties pleegt uit te gaan.

Reeds in het Voorloopig Verslag van 1884—85 werd betwijfeld of de vervaardigers van voorwerpen van beeldende kunst zelf de voorgestelde bescherming wel verlangden. Wat de Memorie van Antwoord hier tegen aanvoerde, men zal het moeten toegeven, had niet veel te beteekenen:

„De ondergeteekenden" (de toenmalige Ministers van Binnenl. Zaken, Justitie en Koloniën), zoo luidt het antwoord woordelijk, „brengen in herinnering, dat in 1879, tijdens het wetsontwerp tot regeling van het letterkundig auteursrecht bij de Tweede Kamer aanhangig was, door vele kunstschilders uit 's-Gravenhage haar aangeboden werd een adres tot, zooals zij het uitdrukken, „bescherming van het recht van den kunsteigendom".

„Inzage van bedoeld adres uit een der steden van ons land, in welke de schoone kunsten met roem beoefend worden en de kunsthandel het meeste bloeit, moet wel de overtuiging schenken dat, zoo in het belang der kunst als in dat van den kunstenaar, de bescherming bij dit wetsontwerp beoogd, door vele belanghebbenden gevraagd wordt".

„In 1880, toen de Regeering het gewijzigd Wetsontwerp omtrent het letterkundig auteursrecht en de Memorie van Beantwoording indiende, was het nog maar alleen de vraag of het auteursrecht van beeldende kunstwerken bij dezelfde of bij eene afzonderlijke wet behoorde te worden geregeld. Moet nu weder de behoefte aan eene wettelijke regeling worden bewezen? Dan zou de zaak een stap achteruit hebben gedaan".

Waar men op zulke zwakke gronden tot de overtuiging van de noodzakelijkheid van bescherming komt, gewoonlijk toch heeft een enkel adres van belanghebbenden bij de regeering zooveel effect niet, zou men meenen, dat van andere zijde met aandrang naar afdoende bewijzen voor het bestaan der behoefte zou zijn gevraagd. Zoover is het echter nooit gekomen. Wanneer echter een regeering thans opnieuw met dit of een gewijzigd ontwerp voor den dag zou komen, zou het succes o. i. in hoofdzaak afhangen van die bewijzen. Voor schilder- en beeldhouwkunst zijn zij thans misschien gemakkelijker bij te brengen; bij de bescherming van de producten daarvan is de kunsthandel van nabij betrokken. Met den handel in bouwkundige teekeningen, ontwerpen en modellen laat de kunsthandel zich tot heden niet in en bouwwerken zelf worden ook niet als kunstwerken verhandeld. Ziedaar een eigenaardig verschil, dat het bewijs ten opzichte van bouwwerken of ontwerpen daarvan niet gemakkelijker maakte. Maar laat ons veronderstellen, dat de behoefte aan bescherming van bouwkundige teekeningen en modellen en om even ver te gaan als het aanhangige Duitsche wetsontwerp van bouwwerken zelf tegen copieeren, nabootsen, afbeelden, enz. zich hier te lande in die mate deed gevoelen, dat het bewijs zoo voor de hand lag, dat men er niet eens naar vragen zou; dan maakt het bestaan van het eigenaardig verschil, zooeven aangestipt, dat men zich onwillekeurig de vragen stelt, zijn de werken der bouwkunst wel met goed fatsoen in de wet op te nemen op de wijze, zooals dit in het ontwerp, dat voor ons ligt, geschied is?, zal men niet een afzonderlijk hoofdstuk aan de bouwwerken moeten wijden en het ontwerp in zijn voornaamste artikelen geheel moeten omwerken?

Reeds in het vroeger aangehaalde Art. 1 van het ontwerp geeft de uitdrukking „oorspronkelijke vervaardiger" die, waar het schilder- of beeldhouwwerken betreft, in den regel voor weinig of geen verschil van opvatting vatbaar is, wat bouwkundige teekeningen (ontwerpen) en modellen betreft, daartoe wel aanleiding.

Wie is de oorspronkelijke vervaardiger van een ontwerp, vervaardigd op het bureau van een architect, die, zooals dien zeldzaamheid is, constructeurs, teekenaars, aquarellisten, sierkunstenaars in zijn dienst heeft?

Wie is de oorspronkelijke vervaardiger van een ontwerp of van een bouwwerk dat beschouwd moet worden als de vrucht van den arbeid van vele meer of minder artistiek begaafde personen?

Hij die die personen salarieert, zijn handteekening op de teekeningen plaatst, zijn naam in den gevel laat beitelen? Wie zal deze laatste vraag zonder voorbehoud bevestigend willen beantwoorden?

Gaan wij de artikelen van het wetsontwerp nog verder na dan blijkt, dat wel is waar bouwkundige teekeningen en modellen daarin zijn opgenomen, maar overigens aan de bouwkunst weinig gedacht is.

Art. 2. Met den oorspronkelijken vervaardiger worden gelijkgesteld:

a. Uitgevers en andere ondernemers van verzamelingen van in Art. 1 bedoelde kunstwerken, bijeengebracht door bijdragen van onderscheidene kunstenaars, ten opzichte van die verzamelingen;

b. openbare instellingen, vereenigingen, stichtingen en vennootschappen ten opzichte van de door hun zorg openbaar gemaakte kunstwerken.

Bij de verzamelingen onder *a* bedoeld, behoudt echter ieder mede-arbeider het auteursrecht op de door hem geleverde bijdrage afzonderlijk, voor zoover niet het tegendeel is bedongen.

In dit artikel is weinig te vinden wat den bouwmeester aangaat en toch hoezeer hier iets anders dan bouwkundige ontwerpen bedoeld is, denkt men hier aan het geval, dat zulk een ontwerp ook zeer goed een kunstwerk kan zijn, bijeengebracht door bijdragen van onderscheidene kunstenaars, en aan de moeilijkheid voor den rechter om

uit te maken aan wien het auteursrecht moet worden toegekend, terwijl juist in dit geval, meer dan in andere, de kans bestaat, dat over dat recht en het gebruik ervan een twistgeding tusschen den architect en zijn teekenaar zal kunnen ontstaan.

Worden bouwwerken zelf in de wet opgenomen, dan zal de aanleiding daartoe nog vermeerderen en de decoratieschilder, de beeldhouwer of elk ander kunstenaar, die er voor een deel aan medewerkt op dat deel zijn rechten kunnen laten gelden.

Wij willen op deze vraagpunten niet verder ingaan nu er toch weinig kans bestaat, dat de regeling van het auteursrecht van den bouwmeester in onze volksvertegenwoordiging ter sprake zal komen.

Van meer belang achten wij het hier nog te laten volgen Art 3, van het ontwerp het laatste artikel, dat vooralsnog voor ons van gewicht is, omdat in de eerste drie artikelen eigenlijk het begrip van het auteursrecht omschreven en hetgeen dan verder volgt voor het doel dat wij met deze beschouwingen beoogen van geen direct belang is.

(Slot volgt).

Het drijven van Goud- en Zilverwerken.

Onder de vele methoden der kunstbewerking van metalen, staat het *„drijven"* van het goud en zilver bovenaan. De groote rekbaarheid dezer edele metalen, vooral eçhter van zilver, maakt hen voor sterke vervorming door behameren uiterst geschikt.

De techniek stamt af uit de grijze oudheid. Eeuwenlang stond zij in algemeene gunst omdat zij den gouddrijver niet alleen een ruim veld aanbood om zijn eigen artistieke individualiteit te uiten, maar hem tevens gelegenheid verschafte, ook andere methoden der edel-metaal-decoratie, b.v. door ciseleering, vooral als glansijke effecten verlangd werden, daarmede te combineeren.

De goud- en zilversmid betrekt zijn materiaal voor drijfwerk in den vorm van platen — meer algemeen *bladen* genoemd — waaruit het voorwerp in zijn hoofdomtrekken wordt ontwikkeld. De verdere kunstuitvoering, de acheveering en afwerking van den vorm en de decoratie der oppervlakten, volgt dan verder door drijven en ciseleeren (met graveerwerk voorzien).

Al naar den aard en de gedaante van het te vervaardigen voorwerp worden verschillende werkwijzen toegepast, toch onderscheidt men hoofdzakelijk tweeërlei werkmethoden, die reeds ten tijde van den hoogstberoemden meester der goudsmeekunst *Benvenuto Cellini* (1500—1571) bekend waren en als *„Minuteria"* en *„Grosseria"* omschreven werden. Geruimen tijd gold *Cellini* als onovertroffen meester op het gebied van drijfwerk, zelfs meerdere eeuwen lang werd elk voortreffelijk kunstwerk, waarvan de maker onbekend was, aan hem toegeschreven. Intusschen hebben kunstkenners de werkelijke vervaardigers van vele beroemde zilverschatten kunnen aanwijzen, ons Italiaansche en Duitsche meesters genoemd, die met *Cellini* in de kunst van drijven op één lijn, zelfs boven hem stonden, ofschoon geen hunner een evengroote beroemd- of vermaardheid heeft verkregen. De aangeboren breedsprakigheid van *Cellini* en vooral zijn auto-biografie hebben zeker snel bijgedragen, zijn onbetwistbaren roem over de geheele wereld te verbreiden. [1])

De „Minuteria" is de eenvoudigste dezer beide werkmethoden. Een uiterst fijn (dun) zilverblad wordt uitgezocht, over eenig model gelegd en door drukken en wrijven — met behulp van verschillende gereedschappen — dicht en nauwsluitend tegen alle contouren, reliefs, indiepingen en rainures gedreven, zoodat het lenige, buigzame blad zoo dicht mogelijk het model omsluit.

Voor deze behandeling dienen bronzen modellen, die in de eerste plaats een nauwkeurig aandrijven tegen alle scherpe in- en uitspringende details toelaten, vervolgens onder den druk der forceergereedschappen niet zoo licht beschadigd kunnen worden. Het behoeft wel geen bijzondere vermelding, dat de dikte van het zilverblad, ook bij de meest accurate bewerking, niet toelaat alle finessen, der model-omtrekken, in de metalen deklaag met gelijke scherpte over te brengen en groote bedrevenheid bij den kunstwerker gevorderd wordt, om zoo noodig met behulp van de graveerstift, de fijnere details in het lenige zilver aan te brengen. Juist dit kunstvaardig afwerken tot in de fijnste bijzonderheden, verleent aan het voorwerp het artistieke cachet, dat van de individualiteit des meesters getuigt.

Nog grootere kunstvaardigheid vereischt de als „Grosseria" omschreven werkmethode. Zij neemt in 't geheel geen modellen te hulp, maar werkt het relief op door een vrije behamering op metalen doornen, op de hoorns van een aanbeeldvormig blok, alsook door uitdrijven op een plastische, niet al te weeke onderlaag. Deze werkwijze vindt, onder anderen bij voorkeur, toepassing op rijk versierde vazen en vaatwerk, vooral ook bij voortbrengselen met nauwe halzen, waaruit men het bronzen model niet zou kunnen verwijderen, zonder den metalen mantel open te snijden.

Het elastische materiaal, waarmede dan de kelk, het vaatwerk, enz. aanvankelijk wordt gevuld, moet van dien aard zijn, dat 't in vloeibaren staat kan worden ingegoten, daarin, onder volkomen vullen van den primitieven vorm verstijft en, na voltooiing van den drijfarbeid, weer uit te smelten is. Allereerst moet echter het vaatwerk in de hoofdomtrekken en in het ruwe gereed gemaakt of voorgewerkt worden; dit heeft met behulp van drijfgereedschappen plaats, die in hoofdzaak uit twee stalen hoorns bestaan, waarvan de een steeds inwendig daar wordt gezet, waar volgens het voornemen van den kunstenaar in- of uitwaarts moet worden gedreven. De tweede hoorn wordt op het vereischte overeenkomstige punt tegen de metalen plaat gehouden, welke door onafgebroken lichte hamerslagen voorzichtig tegen den inwendigen hoorn geklopt wordt.

Het modelleeren van opgewerkte, vooruitspringende partijen kan slechts op die wijze plaats vinden: gedurende deze bewerking kan dus het vaatwerk niet met de plastische massa gevuld zijn, welke in den regel uit niets anders dan uit pek bestaat;

[1]) *Cellini's* meest bekende kunstgewrochten zijn wel: het beroemde *gouden zoutvat* voor Koning Frans I, een zilveren standbeeld van *Zeus*, een borstbeeld van Julius Caesar, enz. Eenige andere werken van zijn hand zijn in musea van verschillende landen verspreid.

toch worden soms ook loodlegeeringen gebezigd. Deze vulmassa's zijn juist week en elastisch genoeg dat zij gemakkelijk met den hamer en de drijfstift door den plaatmantel heen, te vervormen zijn, maar tevens zoo weerstandbiedend, dat bij de verdere hamerslagen de reeds verkregen grondvorm van het vaatwerk niet verloren gaat.

De kunstenaar kan, alvorens hij met de drijfstift het metaal begint te bearbeiden, op het buitenvlak het ornament in zijn geheel voorteekenen. In den regel beperkt hij zich alleen tot het aangeven der hoofdlijnen en verlaat zich verder op de zekerheid van zijn geoefend oog, op zijn zuiveren kunstsmaak en op de vaardigheid van zijne bedreven hand. Deze wijze van bewerking staat den artist een onbeperkte vrijheid toe, elk voorwerp wordt een origineel, is oorspronkelijk; daarom ook hebben goede Grosseriawerken, in het algemeen, een hoogere kunstwaarde dan voortbrengselen, die over een model gedreven worden.

Meer eenvoudige zilverwerken worden tegenwoordig slechts zelden door drijfwerk gedecoreerd. Allerlei holle voorwerpen worden door buigen, stampen en drukken van het zilverblad of door bewerking met hamers, als bij blikslagers gebruikelijk, voortgebracht. De afwerking met het drijfijzer verleent aan het voorwerp echter een hoogere kunstwaarde. Het voor deze werkmethode gebezigde aambeeld bestaat uit een,in een draaibaren ring passenden massieven kogel, die met een weeke, elastische laag uit pek of terpentijnhars bestaande, bekleed of besmeerd is. Bij deze manier kan slechts van buiten naar binnen worden gewerkt; verheven of hautreliefs kunnen dus alleen daardoor verkregen worden, dat de overige partijen meer of minder in of teruggedreven worden. Daardoor wordt echter wederom de scheppende kracht van den kunstdrijver tot een zekere limiet beperkt.

Intusschen is de edele techniek van het drijfwerk door de rationeele en goedkoopere bewerking van het stampen, helaas! meer en meer verdrongen: toch worden pronk- kunstwerken, omvangrijke tafelsieraden, enz. voor tentoonstellingen, zooals zij b.v. door de Duitsche Afdeeling voor Kunstvlijt voor een paar jaren naar St. Louis werden gezonden, steeds in gedreven werk uitgevoerd.

Düsseldorf, November 1905.

J. L. TERNEDEN.

De Siegwartbalk.

(Vrij naar de Deutsche Bauhütte.)

Talrijk zijn reeds de verschillende constructies van vloeren gewapend beton, maar een van de nieuwste, welke vele goede eigenschappen in zich vereenigt, is de vloerconstructie, samengesteld uit de z. g. Siegwartbalken. Deze balken worden in de fabriek gereedgemaakt en droog op het werk aangevoerd, waar zij onmiddellijk op muren of draagbalken gelegd kunnen worden. Na het aangieten der langsvoegen tusschen de balken is vloer en plafond tegelijkertijd gereed.

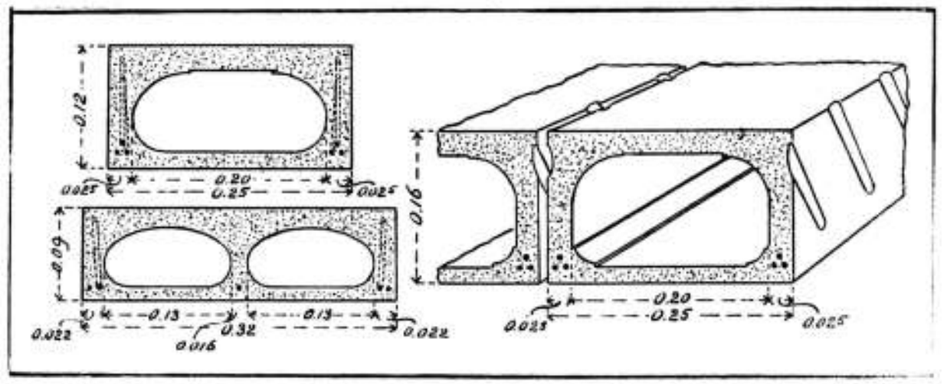
Hierin ligt bij de uitvoering van bouwwerken alreeds een groot voordeel tegenover andere vloerconstructies in gewapend beton of ander materiaal, die op de bouwplaats samengesteld moeten worden en waarbij een goede uitvoering vaak afhankelijk is van de weersgesteldheid en meestal de vloeren niet direct na het aanbrengen gebruikt kunnen worden, maar eerst eenigen tijd noodig hebben, om voldoende uit te drogen en te verharden. Zooals bekend, is zijn reeds verscheidene ongevallen voorgekomen, waarvan de oorzaak aan te vroegtijdige belasting van niet voldoend verharde vloeren moest worden toegeschreven.

Ook vereischen de meeste systemen van vloeren van gewapend beton kostbare formeelen en een verbazende massa hulpmateriaal, om die formeelen te dragen en te stutten. Die formeelen moeten bovendien in den regel vrij lang blijven staan, hetgeen belemmering in den voortgang van den bouw teweegbrengt.

Een ander voordeel is, dat de vloeren van Siegwartbalken door gewone arbeiders gelegd kunnen worden, aangezien daarvoor geen speciale vakkennis noodig is. Ook de controle op de samenstelling, die anders bij constructies van gewapend beton zeer scherp moet zijn, kan zich hier bepalen tot toezien, dat de balken goed op hun plaats gelegd worden.

De Siegwartbalken zijn holle balken van cementspecie of beton, in de zijwanden versterkt met staven van rondijzer of draad tot het opnemen der trekspanningen. Zij worden fabriekmatig in breedten van 25 c.M. en hoogten van 9, 12, 16, 18, 21 en 24 c.M., al naar het doel waarvoor zij bestemd zijn, vervaardigd.

Onze figuren geven eenige der meest gebruikelijke profielen der balken te zien. In verband met de wijze

van vervaardiging, wordt bij het maken der balken geen kiezel maar alleen grofkorrelig zand (1:4) gebezigd, zoodat de drukvastheid zeer groot is. De balken worden aan een eind over 10 c.M. lengte massief gemaakt, zij zijn echter over de overige lengte geheel hol, waardoor zij, bij nagenoeg gelijk draagvermogen, een belangrijk kleiner gewicht dan massieve balken hebben, wat bij het transport en het leggen een groot voordeel is.

Bovendien dragen de holten er toe bij, dat de vloer veel minder gehoorig is dan een massieve vloer en ook slechter de warmte geleidt.

In Duitschland worden de balken in lengten tot 6.50 M. gemaakt. Russische fabrieken maken ze tot 7.50 M. lengte.

De zijvlakken der balken zijn gegroefd ten einde bij het volgieten der voegen een innige verbinding der balken te verkrijgen, zoodat het geheel een solide samenhangende vloer vormt. Dit volgieten moet natuurlijk met zorg geschieden, maar geschiedt dit naar den eisch, dan wordt het draagvermogen daardoor belangrijk grooter, terwijl er voor scheuren in dezen vloer zoo goed als geen gevaar bestaat.

De dikte van het ijzer in de zijwanden varieert van 5—10 m.M. Er worden 4 tot 6 staven in elke balk ingewerkt, waarvan er telkens 2 evenwijdig aan den onderkant loopen, terwijl de vier andere naar de einden der balken toe stijgend worden aangebracht. Allen staven zijn aan het einde haakvormig omgebogen, waardoor zij als ankers werken en de negatieve momenten der oplegging opgenomen worden.

De balken worden niet een voor een gefabriceerd maar in lagen van 2.50 M. breedte alzoo telkens tien balken tegelijk. De vervaardiging geschiedt in dier voege, dat op een onderste betonlaag van 13 tot 15 m.M. hoogte, die het plafond vormen moet, de kernmodellen van plaatijzer op zekeren afstand evenwijdig aan elkander gelegd worden. Door deze kernen worden de holle ruimten in de balken gevormd. Aan de zijwanden der kernen zijn, op doelmatige wijze vooraf door middel van ringen en dwarsverbindingen van ijzerdraad, de vereischte staven van rondijzer, in den juisten vorm gebogen, onwrikbaar bevestigd. De tien naast elkander liggende kernen worden nu in de cementmortel gestampt en het zoo ontstaande lichaam van boven vlak afgewerkt; vervolgens wordt het in stroken van 25 c.M. breedte verdeeld hetgeen door een vernuftig uitgedachte snijdmachine snel en zuiver geschiedtt. De messen dezer machine zijn geribd, waardoor de groeven in de zijvlakken der balken ontstaan, noodig voor de betere aanhechting der specie bij het volgieten der voegen.

Eenige uren na het stampen en snijden der balken worden de kernen door het losdraaien der spanschroeven gelost en zonder moeite uit de inmiddels genoegzaam verharde balken getrokken, om voor een nieuw tiental balken op de zelfde wijze dienst te doen.

Men behoeft zich niet te bepalen tot een laag van tien balken bij de vervaardiging, maar kan tegelijkertijd ook meerdere lagen boven elkander maken; de snijdmachines zijn zoo ingericht, dat zij tot acht lagen boven elkander in eens door kunnen snijden.

De afgewerkte balken worden opgestapeld en kunnen na twee of drie weken verzonden en in den bouw gebruikt worden.

De Siegwartbalken zijn, afgezien van de gewone vloerconstructies waarin men zich voorstelt, dat zij een omwenteling zullen teweeg brengen, ook gebruikt worden voor terassen, houtcementdaken, trapbordessen, alsook voor verticale wanden die aan zijdelingschen druk zijn blootgesteld zooals b. v. bij kolenbergplaatsen, pakhuizen, silo's enz. verder ook tot afdekking van tunnels en kanalen, voor dekken van bruggen voor voetgangers, alsook voor vloeren die verwarmd moeten worden.

Het leggen der balken is zooals reeds werd opgemerkt een zeer eenvoudig werk. Het ondervlak der balken is iets breeder dan het bovenvlak, zoodat, wanneer zij aan den onderkant ongeveer tegen elkander liggen, voegen ontstaan, die zich naar boven toe verwijden en met een tamelijk, dun vloeibaren vetten cementmortel aangegoten worden. Op het bovenvlak kan men nu elke soort van vloerbekleeding aanbrengen, die geschikt is voor een ondervloer van cement.

De prijs der Siegwartbalken blijft beneden die van andere vloerconstructies in gewapend beton. Talrijke belastingsproeven hebben de gunstigste resultaten opgeleverd. Men meent dus te mogen verwachten, dat deze nieuwe vloerconstructie in vele gevallen met voordeel aangewend zal worden en andere constructies zal verdringen.

In Duitschland heeft de Siegwartbalk reeds veelvuldig toepassing gevonden o. a. in de nieuwe kazernes te Karlsruhe en te München, in ieder waarvan ongeveer 5000 vierkante Meters vloeren daarvan gemaakt zijn.

De fabricatie van de balken en van de daartoe noodige machines is in alle landen waar patenten bestaan gepatenteerd, in Duitschland hebben zich een aantal fabrieken de z. g. „Licenz" voor de fabricatie verworven

In hoeverre de Nederlandsche fabrikanten hiermede eventueel rekening zouden hebben te houden laten wij buiten beschouwing; onze bedoeling was alleen de aandacht te vestigen op een constructie, die ons wel toeschijnt een toekomst te hebben.

Vereenigingen.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 'S-GRAVENHAGE.

In de verleden week Woensdag gehouden vergadering van „Arti et Industriae" werd o. m. meegedeeld dat om financieele redenen geen gevolg kon worden gegeven aan het verzoek om geldelijke bijdragen van de commissiën voor het huis van Lambert van Meerten en voor de Rembrandt-hulde. Voorts is ook geen gevolg gegeven aan de uitnoodiging tot bijwoning van het „Congres International de l'industrie des bâtiments et des travaux publics" te Luik. In overweging is deelname aan de Nijverheidstentoonstelling te Leeuwarden in 1906.

Op de Godon-prijsvraag (een band voor het jaarverslag) zijn 5 antwoorden ingekomen. De jury bestond uit de heeren W. van Boven, K. Sluijterman en J. Mutters jr.

De diploma's en plaquettes der vereeniging zijn gereed, en kunnen vrij zeker in December worden uitgereikt.

Voor het ontwerpen van een nieuw diploma voor „Arti" was de heer Henricus uitgenoodigd, en toen deze poging om een nieuw diploma te verkrijgen was mislukt , heeft men den heer Lebeau daarvoor

uitgenoodigd, die een nieuw diploma heeft geteekend. De vergadering keurde de hiervoor gedane uitgaaf van f 150 goed.

Voorts werd meegedeeld dat de zustervereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam zich tot „Arti" voor samenwerking heeft gericht. Een gecombineerde bestuursvergadering heeft aanvankelijk tot goede resultaten geleid. Het bestuur hoopt in een volgende vergadering tot een beslissing te komen, en op grond daarvan een voorstel te kunnen doen dat tot verbetering der positie van beide vereenigingen zal kunnen leiden. De zaak is echter nog niet rijp voor nadere mededeelingen.

Door den secretaris, den heer P. E. van Leeuwen, werd vervolgens verslag gedaan van de excursie naar Alkmaar en Bergen, waarvoor de voorzitter hem, onder applaus der leden, dank bracht.

Door den heer K. van Leeuwen, voorzitter der „Ned. vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" te Amsterdam, werd vervolgens een toelichting gegeven bij door hem ontworpen en als kunstbeschouwing aanwezige nieuwe teekenvoorbeelden voor het lager onderwijs.

Spr. stelde in het licht het belang van het teekenonderwijs op de lagere school, als voorbereiding voor het vakonderwijs.

Het dient zich daartoe eenigzins bij het vakonderwijs aan te passen.

Aan de hand van een boekje, door spr. geschreven als leiddraad bij de eerste serie van 24 der geëxposeerde platen, welk geschriftje niet in den handel is, gaf spr. vervolgens een korte toelichting tot de platen, die bestemd zijn voor de twee of drie hoogste klassen. Spr. gevoelt wel veel voor het teekenen naar de voorwerpen zelve, gerangschikt volgens een vaste methode, doch platen hebben veel voordeelen boven voorwerpen: zij kunnen gemakkelijker geplaatst worden, vergroote en verkleinde voorwerpen voorstellen, enz. Er is gestreefd naar voorstelling van bestaande voorwerpen op de platen, welke gemakkelijk zijn te teekenen, en voorstellingen bevatten die gewijzigd kunnen worden naar de inzichten van den onderwijzer. Pastel is voor de jeugdige leerlingen niet geschikt. Wel kan waterverf worden gebruikt, dat ook beter is voor het aanleeren van nauwkeurigheid dan pastel of potlood. Zwarte lijnen als contouren hebben bij deze voorbeelden, die bestaande voorwerpen voorstellen, geen zin. De voorbeelden moeten aanleiding kunnen geven om de leerlingen te wijzen op vormen, die niet buiten de sfeer van hun dagelijksch leven of van hun bevatting gelegen zijn en hun zin voor orde en stelselmatige rangschikking te ontwikkelen. Daartoe zijn de voorwerpen op het midden der platen gebracht en vormt elke plaat een geordend geheel. Door deze eenstemmigheid van karakter wordt eenheid verkregen bij deze serie van modellen. Orde en stelselmatigheid is een eerste eisch bij elk ambacht en jeugdige kinderen hierop te wijzen is een paedagogische eisch. In keus van vorm en kleur is op de verschillende platen eveneens eenheid betracht. Ook in rand en model der verschillende platen is naar harmonie gestreefd. Het heeft niet in de directe bedoeling gelegen de kinderen de voorbeelden geheel te laten nateekenen met de randen. Doch spr. wil de leerlingen door de randen ook doen zien, dat met eenvoudige hulpmiddelen fraaie samenstellingen kunnen worden verkregen.

In zijn teekeningen gaat spr. uit van de rechte lijn, om daarna den halven cirkel en de vrijgebogen lijn en combinaties van een en ander te bezigen. Daarna worden bladvormen geteekend en bloemvormen ontworpen in het vierkant. Daarna komen voorbeelden aan de orde, die hun ontstaan niet in het vierkant vinden.

Spr. betoogde vervolgens dat het teekenen correcter leert zien en het oog ontwikkelt, wat van belang is voor de toekomstige beoefening van een vak. Voorts kunnen de teekenvoorbeelden aanleiding geven om bij de leerlingen waardeering te wekken voor de ambachten en zoodoende bijdragen tot de verheffing en de veredeling van het ambacht.

Een tweede serie platen had betrekking op het meer uitgebreid lager onderwijs en het vakonderwijs.

Uit de op deze voordracht volgende discussie bleek dat de inleider ook voorstander is van het laten teekenen naar blokken en dat hij geen bezwaar ziet tegen het gebruik van een passer bij het teekenen op de lagere school, als voorbereiding voor het ambacht

Naast de teekenvoorbeelden zou spr. gaarne ook de origineele voorwerpen willen laten nateekenen.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de prijsvragen, door de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in 1905 uitgeschreven, zijn te zamen 42 antwoorden ingekomen, n.l.:

1°. voor een raadhuis voor een kleine gemeente 27 antwoorden onder de motto's H, Kan 't zoo, Sphinx, 1905, B. E. P., Amsterdam, Drie cirkels dooreen (geteekend), Vooruit, Vroedschap, C. J. (dooreen), Drie Kruisjes (geteekend), IJlit, Haastige spoed, T. H. (dooreen), T, Hotel de ville, Raadslid M. B., Voor de vroede vaderen, Salus publica, suprema lex, R. R., Chacun a son goût, Num quom satisfacta, Blank om één, De vierschaar is geplant, Maut, Cyroni;

2°. voor een bloemenkraampje 11 antwoorden onder de motto's: Diana, Bloesem, Cura, Toujours travalier, Mis, Marktflora, Bloemkraampje, Handenarbeid, En détail, Hout, Flora, en

3°. voor een kleine vaste brug 4 antwoorden onder de motto's: Brug, Rust roest, Korfboog en A.

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG

voor het ontwerpen van eene Monumentale Fontein, uitgeschreven door het Bestuur der Vereeniging „Het Westen" te Rotterdam.

Art. 1. De mededinging staat open voor alle in Nederland gevestigde kunstenaars.

Art 2. De fontein moet zijn een artistieke versiering van het kruispunt van de Mathenesserlaan en den 's-Gravendijkwal te Rotterdam; zij kan tevens een monument zijn, dat de Vereeniging van Delfshaven naar Rotterdam, als hare eerste, groote uitbreiding van den laatsten tijd, zinnebeeldig voorstelt.

Art. 3. De vorm van het monument wordt geheel vrij gelaten, De samenstelling ervan moet echter zijn van materiaal dat tegen het klimaat is bestand.

Art. 4. De juiste plaatsing van het monument is op nevensgaande situatie-teekening aangegeven. Gewenscht is, dat het waterbekken der fontein op korten afstand door een stevig laag hekje worde omgeven om verontreiniging te voorkomen.

Het geheel moet ontworpen zijn binnen den cirkel van 15 M. middellijn op de situatie-teekening aangegeven. Alleen een eventueel aan te brengen rondloopend trottoir, van hoogstens 2 M. breedte, mag daar buiten vallen.

Art. 5. De navolgende teekeningen worden verlangd:

a. Het situatieplan van het monument met omgeving op schaal 1 à 200.

b. Twee aanzichten van het monument op schaal 1 á 20.

c. Een plattegrond op schaal 1 à 20.

d. Een verticale doorsnede op schaal 1 à 20.

e. Een perspectief teekening, gezien van uit het punt A op de situatie-teekening aangegeven, en aanduidende het monument met omgeving. Twee aanzichten van de plaats met omgeving, genomen uit de punten A en B, zijn ter verduidelijking hieraan toegevoegd.

Art. 6. De teekeningen moeten vergezeld zijn van:

a. eene korte memorie van toelichting, gevende eene korte beschrijving van de opvatting en de samenstelling;

b. eene gedetailleerde begrooting van kosten;

c, eene behoorlijk gesloten en verzegelde enveloppe, inhoudende naamkaart en adres van den ontwerper en waarop een correspondentie-adres en een motto. Dit motto moet tevens vermeld staan op alle in te zenden stukken, alsook op de verpakking.

Art. 7. Indien er aan het monument belangrijk ornementaal of figuraal beeldhouwwerk ontworpen is, moeten daarvan schetsmodellen op kleine schaal, in gips, worden ingezonden, waarnaar de Jury voldoende zal kunnen oordeelen.

Art. 8. De aanzicht- en plattegrond-teekeningen moeten worden behandeld in zwarte inktlijnen, ongekleurd, ongeschaduwd en ongewasschen. In de behandeling der overige teekeningen is de ontwerper vrij.

De mededingers mogen hun naam niet in het openbaar of aan een der juryleden bekend maken, alvorens de beoordeeling zal hebben plaats gehad.

Art. 9. De noodige fundeeringen, benevens de werken voor aan- en afvoer van het water, behoeven niet in de begrooting te worden opgenomen, noch op de teekeningen aangegeven.

Het monument zonder evengenoemde werkzaamheden mag niet meer kosten dan *f* 16.000.— met inbegrip van het salaris voor de bemoeiïngen en werkzaamheden van den ontwerper, die zich dan ook bij eventueele opdracht met de leiding van en het toezicht op de uitvoering zal moeten belasten.

Art. 10. Als prijzen worden uitgeloofd:

1e Prijs: *f* 500.— voor het ontwerp, dat door de Jury het beste wordt geoordeeld en voor uitvoering geschikt geacht;

2e Prijs: *f* 300.— voor het ontwerp, dat daarna door de Jury het beste wordt geoordeeld en voor uitvoering geschikt geacht;

3e Prijs: *f* 100.— voor het ontwerp, dat daarna door de Jury het beste wordt geoordeeld.

Het ligt in de bedoeling van het Bestuur der Vereeniging „Het Westen", om bij verwezenlijking der plannen zoo mogelijk de uitvoering aan den eerst bekroonde op te dragen.

De met den eersten en tweeden prijs bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging: „Het Westen."

De naambrieven van de inzenders, wier ontwerpen een prijs wordt toegekend, zullen door de Jury geopend worden.

Art, 11. De ontwerpen zullen beoordeeld worden door eene Jury bestaande uit de heeren:
Professor Henri Evers, Architect te Delft; Professor A. W. M. Odé, Beeldhouwer te Delft en J. Verheul Dzn., Architect te Rotterdam.

Art. 12. Na de uitspraak der Jury, bestaande in een kort rapport aan het bestuur, worden alle ingekomen plannen en modellen gedurene hoogstens een maand tentoongesteld. Het Bestuur der Vereeniging „Het Westen" behoudt zich het recht voor de plannen daarna elders gedurende een maand ten toon te stellen en de bekroonde naar goedvinden te doen reproduceeren.

De overige ontwerpen worden daarna aan hun correspondentie-adres teruggezonden, of aan de ontwerpers, ingeval deze hunne namen zullen hebben bekend gemaakt.

Art. 13. Voor verlies of beschadiging van ingezonden ontwerpen, stelt de Vereeniging zich niet aansprakelijk.

Art. 14. De ontwerpen moeten zorgvuldig verpakt en de teekeningen, niet opgerold, voor of op 1 Mei 1906 vrachtvrij zijn ingezonden aan de Vereeniging „Het Westen" per adres van de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. Coolvest 92.

Het Bestuur
der Vereeniging „Het Westen":

Mr. A. C. VAN BLOMMESTEIN, *Voorzitter.*
FRANS L. HARTONG, *Secretaris.*

Ochterveltstraat 42.

Rotterdam, October 1905.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Chronique des Arts klaagt over het onvoldoende beheer van het Museum van de stad Parijs, dat in het zoogenaamde Petit Palais is gehuisvest. Zooals men weet bevat de stedelijke verzameling o.a. het rijke legaat van de gebroeders Dutuit. Nu dateert dit legaat al van drie jaar geleden en nog is er in die drie jaren zelfs geen begin gemaakt met het catalogiseeren der collectie! En dat komt niet door gebrek aan personeel — maar, zegt de Chronique, door het feit dat de talrijke aanbtenaren, een „cortège de fonctionnaires, conservateurs et attachés", geen van allen capabel zijn om een behoorlijken catalogus te maken. Naarmate de kunsthistorie meer dan voorheen een wetenschap is geworden met wetenschappelijke methoden, is het bezwaarlijker geworden, zegt de Chronique des Arts vinnig, om zich maar eventjes als conservator van een museum op te werpen. Het blad hoopt dat het verleenen van dergelijke postjes bij wijze van gunst aan vriendjes nu eindelijk eens uit zal zijn en dat voortaan alleen op bevoegdheid en verdienste gelet zal worden.

N. R. Ct.

Te Napels zijn onder de gevangenis Santa-Maria, 13 meters diep, de bouwvallen ontdekt van een oud-Grieksche stad.

BINNENLAND.

Amsterdam. De plannen voor het te Laren (Gooiland) te bouwen nieuwe station der Gooische Stoomtram, ontworpen door den architect H. D. Tabak, zijn reeds gereed, zoodat de aanbesteding nog deze maand verwacht kan worden.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werd gedurende de afgeloopen maand bezocht door 543 belangstellenden, terwijl 228 boek- en plaatwerken uit de aan het Museum verbonden Boekerij verzonden werden.

De Tentoonstelling van Oriëntaalsche kunst, die thans in het Museum wordt georganiseerd, en die weldra zal worden geopend, belooft zeer belangrijk te worden. Verschillende inzendingen werden reeds ontvangen, o.a. van den Minister Resident F. M. Knobel, die weder eene aanzienlijke verzameling uit Perzië heeft medegebracht, alsmede zeer mooie metaalwerken uit de verzameling van den Kunstschilder M. Bauer, terwijl nog vele belangstellenden hunne medewerking hebben toegezegd.

De kussens, ingekomen op de prijsvraag van het Thieme fonds, waarbij verschillende technieken van het kunstnaaldwerk vertegenwoordigd zijn, zullen tot Maandag 6 November tentoongesteld blijven.

Zooals bekend, werd aan eene leerling der dagteeken- en Kunstambachtschool voor Meisjes te Amsterdam, Mejuffrouw A. Tollenaar de premie toegekend.

ROERMOND. Hier ter stede moet een gemeente-architect worden benoemd, op een aanvangs-jaarwedde van f 1300. Aanmelding vóór 26 November.

Personalia.

— De heer W. F. Leemans, hoofdinspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat, zal zich van 4 tot 12 dezer naar Parijs begeven, ten-einde de vergaderingen der commissie voor het Suez-kanaal bij te wonen.

— De heer W. A. Both, buitengewoon opzichter bij de Staatsmijnen in Limburg, is benoemd tot ingenieur bij de „Nederl. Maatschappij tot het verrichten van mijnbouwkundige werken" te Heerlen.

— De heer J. van der Velde, te Smilde, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij het doen van opmetingen en peilingen ten behoeve van de voorbereiding van een nieuw baggerbestek voor verhetering van de Drentsche Hoofdvaart.

— Tot aspirant adj.-ingenieur bij de S.S. is benoemd de he heer A. 't Hooft.

— De waarneming van de betrekking van inspecteur van het middelbaar onderwijs, belast met het toezicht op de ambachtsscholen, de industriescholen voor meisjes, de burgeravondscholen en de teekenscholen is gedurende het aan den inspecteur H. J. de Groot verleende verlof van 9 dezer tot 9 December, voor zooveel spoedeischende zaken betreft, opgedragen aan den heer K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's-Gravenhage.

StCt.

— Aan den hoofdinspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Utrecht J. N. Breebaart, is tegen 1 Januari a.s. eervol ontslag verleend.

— De aspirant-adjunct-ingenieur der Staatsspoorwegen H. J. Boland is werkzaam gesteld ten bureele van den Sectie-Ingenieur te Zwolle.

De opzichter bij den dienst van Weg en Werken bij de Staatsspoorwegen J. Knol, is aangewezen voor de sectie Nieuw-Amsterdam—Gasselter-Nijveveen van den Noord-Ooster Locaalspoorweg, ter standplaats Emmen.

— Met 1 November j.l. is J. C. Baron van Haersolte, vroeger adjunct-ingenieur bij den Noord-Ooster Locaalspoorweg, aangesteld als ingenieur bij het Technisch Bureau Geveke & Co., te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofd-inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Utrecht, jaarwedde f 2500.— tot f 3000.— Indiensttreding 1 Jan. 1906. Rekest voor 18 November e.k. aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar bij de Gemeentewerken van Maastricht tegen 1 Januari 1906 in vasten dienst. Aanbiedingen vóór 20 Nov. a.s. bij den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Jong Ingenieur (Delftsch diploma) voor het maken van berekeningen, teekeningen enz. van Cementijzer-constructiën. Opgave onder letter X, aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder te Scheveningen. Brieven onder No. 27923 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Persoon op een Technisch Bureau in staat de leiding op zich te nemen van Gas- en Petroleummotor-Installaties. Brieven onder No. 32558, bureau v/d N. Rott. Courant. (1)

— Constructeur-Teekenaar bij Louis Smulders & Co., Machinefabriek „Jaffa", Utrecht. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Salaris f 80.— à f 100.— per maand. Adres onder No. 32092 aan het bureau der N. Rott. Ct. (1)

— Volontair of Leerling op een nieuw gevestigd Architecten Bureau te Rotterdam. Fr. br. motto „Volontair", in Van Beerschoten's Boekhandel, Zwart Janstraat 7. (1)

— Onderbaas voor een belangrijk Bouwwerk. Brieven onder No. 1410, aan de Boekh. De Groot & Dijkhoff, Plaats 27 den Haag. (1)

— Bouwk. Opzichter voor direct. Br. onder lett. V P 626, N. v. d. D. (1)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtschool te Tiel voor één jaar op een jaarwedde van f 750 waarna eene aanstelling kan volgen. Stukken vóór 15 Nov. a/d Directeur J. W. Willemsen. (1)

— Bouwkundig Opzichter te Deventer. Zie Adv. in dit No. (1)

— Kameraar te Jaarsveld. Zie Adv. in No. 44. (1)

— Technisch Correspondent op een Techn. Bureau te Amsterdam. Br. lett. F. D. Y. Alg. Adv. Bureau Nijgh & v. Ditmar, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar, diploma Electr. Techn. School en Jongmensch voor het maken van lichtdrukken bij Geveke & Co. Amsterdam. Schriftelijke aanmelding. (1)

— Inspecteur Bouwpolitie te Delft, Zie Adv. in dit No. (1)

— Gemeente-Architect te Roermond. Zie Binnenland. (1)

— Leeraar met acte Mr. aan de Avond-Teekenschool te Amstelveen. Stukken aan den Secretaris H. J. van Poelgeest aldaar. (1)

— Leerares voor het teekenen aan de Industrieschool te Rotterdam. Stukken aan de Directrice, die verdere inl. geeft. (2)

— Jongmensch. Op een Ingenieurbureau voor gewone kantoorwerkzaamheden. Br. fr., lett. C F 287, N. v. d. D. (2)

— Volontair. Bij een Architect te Hilversum, tegen bill. vergoeding. Br. fr., lett. W, Boekh. J. HEEK, Hilversum. (2)

— Een Teekenaar en een Teekenaar-Constructeur. Bekendheid met Fransch en Duitsch gewenscht. Br. onder No. 7394 aan het Intern. Ann. Bureau, Keizergr. 576, Amsterdam. (2)

— Ingenieur-Technoloog in een kleine technische onderneming als deelgenoot met eenig kapitaal. Br. onder letter. P aan ZWAGER'S Boekhandel, N. Binnenweg 672. Rotterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

22	Bouwk. Opz.-teek.,	20—46 j.,	f 50—	f 100 's maands.
6	Bouwk. Opz.-Uitv.,	23—48 j.,	f 75—	f 100 's maands.
1	Bouwk. Teekenaar.	— j.,	f —	f — 's maands.
3	Waterb. Opz.	23—45 j.,	f	f 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—25 j.,	f 40—	f 100 's maands.
2	Werktuigk. Const.	29—39 j.,		f 90 's maands.
3	Electrotechniker.	20—30 j.,	f 40—	f 100 's maands.
1	Scheepsteekenaar.			f 80 's maands.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 18 NOVEMBER 1905. No. 46.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, **uiterlijk des Vrijdags voormiddags** aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

IN HET WESTEN VAN LONDEN.

Het „fashionable westend" ligt eigenlijk buiten Londen, en omvat Westminster, een zelfstandige stad, Kensington, Brompton, Pimlico, Chelsea, Lambeth en hoe deze vroegere dorpen meer mogen heeten. Men is het er niet over eens, waar de deftigheid begint, doch vrij algemeen wordt aangenomen dat Charing Cross de grens vormt.

Als wij daar gaan staan, met het gezicht naar het noorden, dan hebben wij voor ons Trafalgar Square dat onlangs zoo veel genoemd is, toen het honderd jaar geleden was, dat Nelson zijn overwinning behaalde en sneuvelde.

De Engelschen houden het er voor, dat dit plein het mooiste van de wereld is. Doch de bewoners van het vasteland bewonderen noch de fonteinen, die alles behalve helder water omhoog werpen, noch de groote zuil, waarop Nelson als een pygmee zich voordoet. Zelfs met de vier bronzen leeuwen aan den voet der zuil en de vier standbeelden er om heen heeft de vreemdeling niet veel op.

Men kan gerust zeggen, dat de versiering van dit plein, die in het midden der 19e eeuw plaats vond, met weinig smaak is geschied. Ook de gebouwen welke het omgeven, werken niet mede, om het effect te verhoogen. De National Gallery is om haar inhoud, ten deele ook om haar inrichting vermaard. Doch van buiten is zij zoo leelijk, dat zelfs de Engelschen het toegeven, en allerlei grappen hebben bedacht op dit in 1838 voltooid gebouw.

Van de kerk ter rechterzijde, St. Martin-in-the-Fields, tusschen 1721 en 1726 door Gibbs gebouwd, valt al evenmin veel goeds te zeggen. Het klassieke portiek zou er nog mede door kunnen, doch de klokkentoren en de zijgevels bederven veel.

Achter de National Gallery bevindt zich Leicester Square, waar de bekende „music-halls" worden aangetroffen, die door de pracht van mise-en-scene en door hun mengelmoes van sentimenteele en kinderachtige nummers nog altijd de Londenaars weten te lokken. Doch in de laatste jaren is er concurrentie gekomen; terwijl het „Alhambra" steunend op zijn reputatie, die niet schijnt te vreezen, is het „Empire", minder gerust, aan het verbouwen, om meer „up to date" te worden.

Die concurrentie is „The Coliseum" in St. Martins Lane. Reeds op Trafalgar Square staande ziet men den toren van deze „music-hall", die, door een wereldbol gedekt, met de spits van St. Martin-in-the-Fields wedijvert. „L'église et le théatre sont pour tous" heeft een Franschman gezegd. Wie het nog niet gelooven mocht, kan er zich hier van overtuigen. De plaats des vermaaks heeft volstrekt geen wuft uiterlijk; niemand zou achter den Palladiaanschen gevel een tingeltangel vermoeden, als

opschriften en aanplakbiljetten hem niet inlichtten.

In den schouwburg zijn allerlei nieuwigheden aangebracht. Men gaat er met liften naar zijn plaats of naar den theesalon op het dak. Vorstelijke bezoekers hebben het nog gemakkelijker; die worden bij den ingang ontvangen in een rijk versierden salon, die in zijn geheel op rails naar een lift wordt geschoven, en die dan omhoog gaat tot voor den ingang der koningsloge, waar het voorname gezelschap slechts heeft uit te stappen en den salon als antichambre kan gebruiken.

De foyer of „grand-salon" wordt niet alleen door de liften maar ook langs een marmeren trap bereikt, die zich tot het sousterrein voortzet, waar, naar Engelsch gebruik, zich de rookkamer bevindt, die men „Baronial Smoking Hall" heeft gedoopt.

Behalve de „Terrace Tea Room", waar van 2 uur 's middags af een orkest zich laat hooren, zijn er nog twee van die lokalen, de „Grand Tier Tea Room" en de „Balcony Tea Room". Deze theezalen zijn den geheelen dag open. Men vindt er bureaux, waar men plaatsen voor de eerstvolgende voorstelling kan nemen. Iederen dag vinden deze voorstellingen van hetzelfde programma plaats, van 3—5 uur, van 6—8 uur en van 9—11 uur.

De architectuur van de zaal is betrekkelijk streng. Men heeft de weelde meer gezocht in rijkdom van materiaal dan van lijnen. Mozaïeken en marmer zijn overvloedig aangewend. Iets geheel nieuws zijn, aan beide zijden van het tooneel, de beide „chorusboxes", die als een Romeinsche triomfboog, met een quadriga er op werden behandeld. Het zijn ruime nissen, waarin de dames en heeren, die het koor vormen, keurig in „evening-dress" uitgedoscht, plaats nemen. Dit is een voorbeeld, dat zeker navolging verdient. Want nu heeft het koor, waarmede men tot dusverre geen raad wist, weer de goede plaats buiten het tooneel, die het ook al in de oudheid innam.

De „chorus boxes" zijn echter hier niet gemaakt wegens overwegingen van esthetischen, doch van practischen aard. Het tooneel is namelijk draaibaar, en dit veroorlooft plotselinge veranderingen van mise-en-scene. Doch op zulk een draaibaar tooneel is er voor het koor geen plaats genoeg, terwijl ook de verkleedingen, die telkens noodig zouden zijn, onmogelijk in den korten tijd, dat het tooneel draait, zouden kunnen geschieden.

Tot dusver hebben nog geen eigenlijke operavoorstellingen plaats gevonden. Het koor wordt nu gebruikt om de refreinen van de sentimenteele „ballads", waarvan de Engelschen zoo veel houden, te zingen; deze liederen worden dan op het tooneel door tableaux-vivants of op een scherm door den cinematograaf geïllustreerd. Onder aan het programma leest men: „original songs submitted for production at the London Coliseum Should be addressed to the Manager of the Song Department, and stamps enclosed for the return of M. S. S.". Waarschijnlijk zal deze directeur van het zang-departement de adressen der Engelsche dichters en toonzetters wel kennen, doch meent hij, dat zich onder het publiek goedkoopere leveranciers zullen bevinden.

Een zeer aanbevelenswaardige nieuwigheid in dezen schouwburg is, dat de bezoekers van de hoogere rangen bij het uitgaan langs hellende vlakken naar de straat wandelen, zoodat bij paniek alle gevaar, dat trappen konden opleveren, vermeden is.

Keeren wij nu weer naar Trafalgar Square terug. Ofschoon de Engelschen in het algemeen nog al over dit plein tevreden zijn, is men reeds sedert jaren met plannen tot verbetering bezig. Een dezer plannen heeft zelfs reeds een begin van uitvoering gekregen.

Toen Koningin Victoria gestorven was, besloot men voor deze vorstin, wier verdiensten de Engelschen niet minder overschatten dan Keizer Wilhelm II die van zijn grootvader, een gedenkteeken te stichten een gedenkteeken dat alles zou overtreffen, wat tot dusverre van dien aard te Londen tot stand was gebracht.

Als plaats voor het gedenkteeken werd het plein voor Buckingham Palace gekozen, dat door een laan, The Mall of de Maliebaan geheeten, met Trafalgar Square zou verbonden zijn, wanneer niet het blok huizen tusschen Spring Gardens en Charing Cross in den weg stond. Die huizen wil men sloopen, om zoo een breede straat te verkrijgen, die over Trafalgar Square zich in het Strand, Fleetstreet en Ludgate Hill voortzettend, een „Processional Road" zal vormen van Buckingham Palace naar de St. Paulskerk, en tevens door Whitehall met het Parlementsgebouw en de Westminster Abdij in verbinding zal staan.

Van het gedenkteeken voor Koningin Victoria is nog niets te zien. Alleen de balustrades met barrières, die in een wijden boog het monument zullen omgeven, zijn reeds voor een deel geplaatst. Het oorspronkelijke plan van den architect Arton Webb was, kolonnades te maken in den trant van die voor de St. Pieterskerk te Rome. De groote kosten van zulk een werk hebben echter een meer eenvoudige oplossing doen verkiezen.

Op den hoek van de Mall en Whitehall is het nieuwe gebouw der Admiraliteit geplaatst, wat verder, aan de overzijde, verrijst het nieuwe Ministerie van Oorlog. Al van ouds waren in deze straat de Ministeries gevestigd, en de korte Downing street, die Whitehall met St. James Park verbindt heeft, daar hier de Britsche premier woont, in de geheele wereld vermaardheid.

De Engelsche architecten hebben hun best gedaan, om aan de regeerinsgebouwen een zoo waardig mogelijk aanzien te geven. De eerste was Inigo Jones, van wien de groote eetzaal afkomstig is, het eenig gereedgekomen deel van een paleis, dat Karel I wilde laten bouwen. Hier stond weleer York House, het vermaarde verblijf van Kardinaal Wolsey, dat Hendrik VIII zich na den val van zijn vroegeren gunsteling toeëigende.

Het Engelsche hof hield hier sedert verblijf, totdat in 1698 een brand het paleis verwoestte, waarvan alleen de eetzaal onbeschadigd bleef. Willem III, toen koning van Engeland, betrok toen het paleis van St. James, aan Pall Mall gelegen.

De eetzaal, Whitehall Banqueting Hall, is een werk in den stijl van Palladio, dat in menig opzicht de scheppingen van Jakob van Campen nabij komt. De groote pilasterorde voor iedere verdieping rust op een eenvoudig basement. Alleen de frontons, waarvan Van Campen zooveel hield, zijn door Jones niet gemaakt. Het blijft onzeker, of de ontwerper ze met opzet achterwege liet, dan wel of de voltooiing van het gebouw niet geheel in den oorspronkelijken trant heeft plaats gevonden.

In tijdsorde volgt op deze zaal het daar tegenoverstaand gebouw der Horse Guards, dat van 1758 dagteekent, doch architectonisch weinig beduidt, ofschoon aan den aanleg van de middenpartij met

haar voorplein, zijvleugels en koepeltoren een zekere waardigheid niet kan worden ontzegd.

Des te meer vertoon maakt het groote paleis, waarin de ministerieën van Binnen- en Buitenlandsche zaken, van Koloniën en van Indië gevestigd zijn. Sir Gilbert Scott heeft het tusschen 1868 en 1873 uitgevoerd. Scott is vooral bekend als beoefenaar der Gothiek. Hier heeft hij zich echter van de Renaissance bediend, doch met weinig succes. Een Engelsch criticus, die het gebouw „a trifle commonplace" noemde, was zeker niet te hard in zijn oordeel. De Renaissance is gebaseerd op vaste verhoudingen, die door de groote meesters, welke haar schiepen, steeds zijn in acht genomen. De Gothiek kent die verhoudingen niet; als nu een Gothieker gelijk Scott zich aan de Renaissance waagt, verliest hij de verhoudingen uit het oog en dit belet hem, iets dragelijks voort te brengen.

Het Ministerie van Oorlog, aan de overzijde, is een beter gebouw. De ontwerper, William Young, stierf eer het werk gereed was. Hij heeft de moeilijkheden, verbonden aan den onregelmatig trapeziumvormigen plattegrond, zeer goed weten op te lossen, terwijl Scott in zulk een oplossing bepaald te kort schoot. De ordonnantie der gevels van het Ministerie van Oorlog is naar het door Palladio gegeven voorbeeld in hoofdzaak gevolgd. De rij van vrijstaande zuilen en de ronde hoekpaviljoens wijzen echter op Franschen invloed. Misschien het minst gelukkig zijn de zuilen van den hoofdingang en naast de vensters der voornaamste verdieping, wier schachten door vierkanten gedeelte worden afgebroken. Een motief als dit, dat bij de Duitsche architecten een kwart eeuw geleden zeer populair was, moet niet al te veel aangewend worden, daar het gauw onrustig werkt. Het reeds genoemde gebouw der admiraliteit, dat ook pas onlangs voltooid werd, vertoont dit motief niet. Hier is echter weer een minder gunstig effect ontstaan, doordat men de Palladiaansche muurzuilen van pedestallen voorzien heeft, die nog grooter hoogte hebben dan de schachten. Het zijn zuilen op stelten geworden.

Wanneer het Ministerie van Onderwijs, dat nu op den hoek van Whitehall tegenover de Westminsterabdij gebouwd wordt, gereed is, zal het veel overeenkomst met het Ministerie van Oorlog hebben. Men ziet hier dezelfde motieven, slechts op eenigszins andere wijze toegepast. De architect is echter niet Young, maar J. M. Brydon. Ook hij stierf, nu het gebouw nog pas half gereed kwam. De ligging is bijzonder gunstig; misschien zou tegenover de Westminsterabdij een eenigszins levendiger silhouet gewenscht geweest zijn.

Over het Parlementsgebouw of de Abdijkerk valt natuurlijk niets nieuws te vertellen. De kerk wordt hoe langer hoe voller met grafmonumenten, die haar veel op een tentoonstellingsgebouw voor steenhouwwerk doen gelijken. Over het algemeen zijn de Engelschen er wat al te gauw bij, om iemand een grafteeken in de abdij op te richten. Zoo ziet men er een voor Jonas Hanway, die in 1786 stierf en wiens verdienste geweest is . . . . dat hij voor het eerst in Engeland een parapluie gebruikt heeft; maar vooral de 19de eeuw heeft, in de opwelling van het oogenblik, tal van menschen een plaats onder de beroemde mannen gegeven, die reeds nu als niet verdiend wordt erkend.

Het is zeker goed, een Pantheon in te richten, doch er dient gezorgd voor te worden, dat alleen de grootsten onder de grooten daar een plaats vinden en dat de gedachtenis dier mannen slechts geëerd wordt door monumenten, welke door groote meesters zijn vervaardigd. De dekens van Westminster waren echter blijkbaar niet geschikt voor die taak; zij hebben, door rijp en groen toe te laten, het Pantheon van Westminster in menig opzicht bedorven. Wat het had kunnen zijn, begrijpt wie Santa Croce te Florence kent.

Wij wandelen nu Deans Yard door, waar wij een paar naar den hedendaagschen Engelschen smaak ingerichte moderne huizen kunnen zien en tot de ervaring kunnen komen, dat wat onze Nederlandsche architecten als het nieuwste leveren, slechts navolging is van wat men in Groot-Brittannië doet.

Milbankstreet brengt ons naar Grosvenor Road, waar de Tate Gallery, het „Luxembourg" van Londen, ons doel vormt. Dit museum, in 1899 geopend en bestemd voor moderne kunst, is gebouwd op kosten van Henry Tate, door Sidney Smith. De ontwerper heeft zich, wat zijn plattegrond en de wijze van verlichting der zalen betreft, blijkbaar geïnspireerd op het Stedelijk Museum te Amsterdam, doch de opstanden in den geest van Palladio behandeld. De middenpartij vormt een korinthische portiek, die als vestibule dient, met een vierkante koepelzaal daarachter. Uit deze zaal bereikt men de eigenlijke tentoonstellingszalen, die allen bovenlicht hebben, zoodat de gevels van het gebouw blind zijn. Twee binnenplaatsen zijn aan wederszijden van de middenpartij aangebracht. Voor een Hollander is de moderne Engelsche schilderkunst niet bijzonder aangenaam om te zien. Bij het aankoopen van stukken is men minder gelukkig geweest, waarover de trustees van „the Chantrey Bequest" in den laatsten tijd heel wat hebben moeten hooren. Men beschuldigt deze heeren, dat zij, inplaats steeds het beste te koopen, wat te krijgen is, allerlei middelmatigheden, die tot hun vrienden behooren, begunstigen.

Vauxhall Bridge Road brengt ons nu naar het begin van Victoriastreet, waar de nieuwe Roomsch Katholieke Kathedraal zich verheft, die onlangs in dit blad reeds uitvoerig werd besproken, zoodat wij er over zwijgen kunnen.

De buurt, die wij doorgaan, vertoont een zonderling mengelmoes van armoede en rijkdom, zooals men het in andere steden te vergeefs zou zoeken. Men ziet hier smerige slopjes en pleintjes en dan weer paleizen van huizen, nieuw gebouwd, wier verdiepingen of „flats" tegen buitengewoon hooge prijzen aan deftige menschen verhuurd worden. Die „flats" zijn betrekkelijk nog iets nieuws voor Londen en het scheen aanvankelijk twijfelachtig, of de Engelschman met geld, die als devies had: „my house is my castle", naar continentale manier dit kasteel met tal van verdiepingbewoners tegelijk zou willen hebben. Doch de proef is gelukt. Overal worden nu in het Westend van die groote huurkazernes opgetrokken en overal vinden zij bewoners.

De „upper ten" willen van de „flats" echter nog niets weten. Die bewonen nog als van ouds de huizen naar het traditioneele model gebouwd, waarvan Grosvenor Place, die een verlenging van Vauxhall Bridge Road ten noorden van Victoria Station vormt, zeer goede voorbeelden geeft. Dit is een deftige buurt bij uitnemendheid, geen plein, zooals de naam zou doen vermoeden, maar een breede straat, die aan de eene zijde door den tuin van Buckingham Palace wordt begrensd. Slechts zeer rijke menschen kunnen hier wonen, want de prijzen,

die gevraagd worden, zijn buitensporig. De meeste huizen hebben slechts drie travëen, enkele vijf. Voor de deur is een overdekt portiek gebouwd, meest door twee korinthische zuilen gedragen. Met dit portiek in één lijn ligt een „vossengat" of „area", dat door een hekje van het trottoir is gescheiden en waarin een toegang tot het souterrein is, die langs een smal trapje wordt bereikt. Hier gaan de bedienden en de leveranciers binnen. De hoofddeur dient alleen voor de huisgenooten en hun bezoekers. De Amsterdammer denkt, als hij deze gevels ziet, aanstonds aan de deftige huizen van de Heeren- en Keizersgracht, waar het souterrein onder de stoep wordt binnengegaan en de „Herrschaften" door de deur daarboven plachten te worden in- en uitgelaten. Zoowel te Amsterdam als te Londen zijn de gevels betrekkelijk zeer eenvoudig; de eenvoud te Amsterdam gaat echter met smaak gepaard, doch is te Londen tot ruwheid geworden, wat nog meer in het oog valt, omdat het houtwerk zoo slecht in de verf zit.

Hyde Park Corner is het einde van Grosvenor Place. Daar begint Rotten Row, waar des morgens de dames en heeren zich te paard vertoonen als de Season er is. Aan het andere eind dezer laan staat het gedenkteeken voor Prins Albert, met de Albert Hall in de nabijheid. Het gedenkteeken werd opgericht, toen de „Gothic revival" nog bloeide. Thans ziet men in, dat de meesters der middeleeuwen nooit iets zóó banaals en onartistieks zouden gemaakt hebben als dit monument. De tamme Renaissance van de Albert Hall zal ook niemand in verrukking brengen; hier maakt echter de reusachtigheid van het interieur wel indruk.

Wij gaan nu weer langs Knights Bridge, naar Hyde Park Corner terug, waar Piccadilly begint, dat thans een veel beter gezicht oplevert dan vroeger, omdat de straat is verbreed door een stuk van Green Park er bij te voegen. Die verbetering vond plaats door de London County Council, het nog niet lang bestaande lichaam, waarin de besturen der steden en dorpen, waaruit Londen is samengesteld, ten deele zijn overgegaan, ofschoon zij overigens zelfstandig bleven.

Dat er op deze wijze ietwat zonderlinge toestanden zijn geschapen blijkt het best daaruit, dat voor deze verbreeding, die honderd vijftig duizend gulden kostte, toch nog drie lichamen moesten samenwerken. Het „Office of Works" ruimde zestig boomen op, de London County Council voerde de eigenlijke verbreeding uit en verplaatste het hek van het park en de Westminster City Council nam het onderhoud op zich.

Men wil nu ook de noordelijke rooilijn van Piccadilly normaliseeren, doch daar die onderneming een uitgaaf van twintig millioen gulden zal vereischen en de bewoners van Londen reeds meenen, dat de County Council al te gul met hun penningen is, heeft men deze normalisatie voorloopig uitgesteld.

Aan het begin van Piccadilly staan twee triumfbogen, geheel naar die van Rome gevolgd. De eene geeft toegang tot Hyde Park, de andere tot Constitution Hill. Zij werden gebouwd in den tijd van George IV, die als vorst geen beste reputatie heeft gehad, maar die, waarschijnlijk aangespoord door wat Napoleon te Parijs gedaan had ,eerst als regent en later als koning velerlei werken liet uitvoeren om Londen te verfraaien.

De „Marble Arch" kan zeker niet de vergelijking met den „Arc du Carroussel" en nog minder die met den „Arc de l' Etoile" te Parijs doorstaan. Maar George vond zijn architect Nash, een heel groot kunstenaar en droeg hem allerlei werken op

Toen George nog regent was, bewoonde hij Carlton House, dat stond, waar nu Waterloo-place is. Hij wilde een buitenhuis doen bouwen bij Primrose Hill, waar nu de zoölogische tuin is en zijn beide huizen door een straat verbinden. Van de villa zelf werd alleen het park aangelegd, dat nu nog als Regents Park tot de fraaiste van Londen behoort. De straat daarheen kwam van 1813—1820 gereed en werd geheel met huizen, door Nash ontworpen, bebouwd. Zoo ontstond Regent Street. Daar de huizen zuinigheidshalve gepleisterde gevels kregen, maakte een spotter het volgende gedicht:

„Augustus at Rome was for building renown'd,
For of marble he left what of brick he had found.
But is not our Nash, too, a very great master?
He finds us all brick and he leaves us all plaster".

Men ziet dus dat de architectonische epigrammen, zooals er bij ons een op de Hoogesluis te Amsterdam gemaakt werd, reeds veel vroeger in den smaak zijn geweest.

Oorspronkelijk waren alle gevels van Regentstreet hetzelfde en waren voor de huizen arcades, als in de Rue Rivoli te Parijs, geplaatst. Daar echter die arcades, toen de straat meer en meer een winkelstraat werd, te veel licht wegnamen, heeft men ze afgebroken. Sedert is, vooral aan de noordelijke zijne, menig huis afgebroken en door een gebouw in meer modernen stijl vervangen. Aan de westzijde der straat begint het Piccadilly Hôtel te verrijzen, ter plaatse, waar vroeger St. James' Hall stond.

De architect, die door Regentstreet wandelt, zal goed doen, een bezoek te brengen aan Conduit Street, een der zijstraten welke naar New Bond Street leiden. Daar toch heeft de Royal Society of Britisch Architects haar gebouw en vindt de vreemdeling in den secretaris, de heer Rudolf Dircks, die van Nederlandsche afkomst is, iemand, gaarne bereid, om alle inlichtingen te verschaffen. De Royal Society heeft een even deftig als conservatief karakter en dit in 1837 gestichte lichaam is blijkbaar het voorbeeld geweest, toen vijf jaar later onze Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgericht.

In menig opzicht is de positie van den Engelschen architect aangenamer dan van den Nederlandschen. Als hij maar in den smaak weet te komen, stroomen de belangrijke opdrachten hem van alle zijden toe; de Engelsche opvatting brengt bovendien met zich, dat de architect met de praktijk zich heel weinig bezig behoeft te houden, doch alleen het artistieke voor zijn rekening neemt.

Wanneer, niettegenstaande dit alles, de Engelsche architectuur toch, vooral wanneer zij monumentale werken moet scheppen, te kort schiet en zij eigenlijk alleen in de „cottages", welke niet door de „leading men" worden gebouwd, scheppingen voortbrengt, die door het vasteland gewaardeerd worden, dan moeten wij de oorzaak daarvan zoeken in den al te nuchteren geestes-aanleg van het Britsche volk, dat voor de architectuur, die op fantasie berust, niet de vereischte gaven heeft. Alleen wat met het verstand kan begrepen worden is onder het bereik der Engelschen; daarom hebben zij al in de middeleeuwen de Gothiek tot het oplossen van geometrische vraagstukken teruggebracht, daarom hebben zij, in 17de en 18de eeuw, Palladio gevolgd, die naar vaste regels werkte en zijn verbeelding geen

vrij spel liet. En nu de „Gothic revival" voorbij is, keerde men weder tot Palladio terug.

Tot het scheppen van iets nieuws zijn de Engelschen niet in staat. Conservatief van aard, houden zij zich aan het oude. Het is dan ook zeker niet van Engeland, dat een nieuwe bouwkunst zal uitgaan. De „cottages" die men op het vasteland nu zoo modern vindt, hebben al eeuwen lang in Engeland bestaan als boerenwoningen. En de boerenwoning, die in ieder land haar eigen type heeft, behoort tot de oudste voortbrengselen der menschelijke beschaving.

Materiaalvervalsching in de Kunstnijverheid.

Niets kenmerkt zoozeer onzen tijdgeest, als het gebruik van 't woord „*echt*". In een tijdperk als het onze, waarin zooveel en allerlei onechts wordt geproduceerd, meent men dan ook van elk willekeurig voorwerp te moeten verzekeren, dat het *echt* is. Uit deze onafgebroken bewering volgt allereerst de hoogere waarde en beteekenis van echt materiaal, vervolgens wijst zij ons op de groote uitbreiding, die de *materiaalvervalsching* in onzen tijd heeft aangenomen. Op deze laatste gevolgtrekking zijn wederom bedenkelijke opinies omtrent de moraliteit van den tegenwoordigen tijd te gronden, want de vraag naar de echtheid, is alleen een vraag naar de waarheid. De valsche voorspiegeling als echt materiaal is een bedrog, dat niet enkel uit äesthetische, maar ook uit moreele gronden is te verwerpen. Hoogstwaarschijnlijk zouden wij voor de materiaalvervalsching in de kunstnijverheid ook niet de minste toegenegenheid betoonen, als wij voor de valsche afwijkingen in onze gewaarwordingen en gedachten in ons bestaan, in onze zeden en handelingen niet zoo toegevend de oogen toedrukten. „Wees waar in alles, maar boven alles tegenover u zelve!" — deze hoogste zedewet wordt in het leven dagelijks overtreden, en diensvolgens wordt de onwaarheid ook tot het Kainsteeken der voorwerpen, waarin wij ons leven en ons denken uitdrukken: in de *kunstnijverheid!*

Hij, die dus deze laatste van den grond uit en afdoende zou willen hervormen, moest willens of onwillens, bij de moraal aanvangen: de mensch, die in leven en doen de waarheid nastreeft, kan niet in staat zijn valsche materialen te gebruiken, kan dergelijke voorwerpen in zijn omgeving zelfs niet dulden.

Het kleine overzicht, dat wij in onderstaande regels omtrent materiaalvervalschingen in de kunstnijverheid geven willen, levert dus tevens een indirecte bijdrage op, tot de zedengeschiedenis van onzen tijd. Maar — om zelve waar te zijn — moeten wij allereerst zeggen, dat de eigenlijke periode van het materiaalbedrog reeds achter ons ligt en liggen moet, want tegenwoordig zijn er zeer vele personen, die daarvoor geen oor hebben, zich daartegen verzetten en weer tot waarheid willen terugkeeren — de een uit aesthetische, de andere uit logische, een derde uit moreele gronden.

De materiaalvervalsching is begonnen in de kunst, in de *architectuur*. Men heeft slechts het woord „*Stüc*" uit te spreken en een reeks van hierop betrekking hebbende gedachten-combinaties treedt voor onzen geest op. En achter het woord stüc plaatse men het woord „*Pleister*" en een nieuwe wereld van onwaarheid vertoont zich aan ons oog.

Maar nog was het niet genoeg, dat de „fabrieken" geheele architectuurdeelen uit stüc leverden, ook massieve zuilen werden uit gebakken steenen opgemetseld, dan „overgepleisterd" en eindelijk gemarmerd, om *marmer* na te bootsen. Marmer te imiteeren, daarop waren vele bouwhandwerkers bijzonder gesteld: want marmer is kostbaar, en hoe kostbaarder eenig materiaal is, des te gretiger wordt het nagebootst; men behoeft slechts een trappenvestibule uit het einde der 19de eeuw, misschien ook wel uit den aanvang van de 20ste eeuw aan te zien en allerwaarschijnlijkst zal men ontwaren, dat de wanden of muren zoo geverfd zijn, dat zij marmer verbeelden, misschien welsprekend-natuurlijk, soms zelfs „artistiek" uitgevoerd.

Maar wij zouden ons met de materiaalvervalsching in de kunstnijverheid bezighouden. Wie had 't wel kunnen droomen, dat men voor het zooveel goedkooper *hout*, een surrogaat zou gaan opzoeken? Er bestond echter een *intarsiatechniek* (ingelegd veelkleurig houtwerk) en er waren vele zeer kostbare uitheemsche houtsoorten. Daarenboven was het fineeren en het marqueteriewerk ook niet goedkoop, dus vond men een surrogaat voor het hout. Niet alleen *houtkrullen*, maar zelfs *lompen* werden zoo bewerkt, dat zij een houtmassa vormden en als fineer voor oplegwerk konden dienen. Het slimste van de zaak was echter — van eenige uitzonderingen afgezien — dat van duurzaamheid geen sprake kon zijn. Het betrekkelijk beste voortbrengsel is wel het *Kopto ile* van *E. Harrass* te *Böhlen* in Thuringen. Hij verwerkt zijne surrogaatstoffen op moderne wijze, door luchtdrukmachines, die het fineersel in het grondhout, door een sterken atmosferischen druk inpersen. Welke hooge vlucht heeft dus de intarsia genomen! De oude Italianen bedienden zich van snijmesjes. Toen kwam de handzaag, daarop de mechanische lintzaag en tegenwoordig weer de luchtdrukmachines! Hier hebben wij dus de ontwikkeling en overgang van het handbedrijf tot het machinewerk *in nuce* of beknopt voor oogen.

Voor zooverre overigens de artistieke uitvoering in aanmerking komt, kan men aan de producten van *Harrass* onbeperkte lof toekennen. Ook dient hier vermeld te worden, dat hij kunstvaardig kleurwerkingen nastreeft en de natuurlijke kleur van het hout niet zoekt, te verbergen of te vervalschen maar getrouw doet zien.

Op den keper beschouwd, is reeds het *fineeren* een materiaalvervalsching; want als men een meubel in eikenhout voor zich heeft, gelooft de oppervlakkige beschouwer dat het geheel uit eikenhout bestaat en vele duizenden hebben er geen idee van, dat hunne meubels slechts met eikenfineer zijn opgelegd, dat zij — zooals in Duitschland de geijkte kunstterm luidt — recht veel „cichorei" bevatten, om een voor de hand liggende vergelijking uit de voedingsmiddelen-industrie aan te geven. Ofschoon dus tegenwoordig juist de betere meubels vrij algemeen zijn opgelegd, is het toch niet aan twijfel onderhevig, dat wij, in een meer oprechten tijd, van het fineeren weer zullen terugkeeren, dat wij 't slechts zullen toepassen, waar het ontstaan en op zijn plaats is, namelijk in de intarsia-techniek.

Van hieruit voert de weg direct naar de *Boule-techniek*. [1]) Het schilpad, waarvan *Boule* zich bij voorkeur bediende, is van de zeeschildpad afkomstig en bezit, naast zijn kleurenkracht, groote buigzaamheid, hardheid en geschiktheid om gepolitoerd te worden. Tegenwoordig wordt 't door *geverfd hoorn* en door *celluloide* [2]) vervangen.

Over marmer in de architectuur werd reeds iets gezegd. Maar de zucht tot imitatie strekt zich ook uit tot de kunstnijverheid. Eerstens trachtte men n.l. *marmeren vazen* uit glas te vervaardigen, welke poging met goed geluk werd bekroond; hiertoe behoort het z.g.n. *dilivinmglas* van een bekende Oostenrijksche glashut. Van het leekenpubliek, dat dergelijke vazen koopt, weet zeker wel niemand, dat het glas is, totdat 't, bij breken, zich als zoodanig op de breuk doet kennen.

Daar echter het marmer in de plastiek een zoo grooten rol speelt en eerst daar recht goed betaald wordt, poogde men ook hier voor dit gesteente een surrogaat te vinden. Als ik marmer kon *gieten*, dacht een ingenieus man, zou dit mij een groot voordeel opleveren. Hij vond dus het *marmergietwerk* uit. Welke materialen hij bezigt is zijn geheim; gaarne gelooven we zijne bewering, dat hij *ook marmerafval* aanwendt. Maar zijn doel heeft hij bereikt, voor minder dan één gulden kan men nu in zijn salon met een marmeren buste pronken! De vermelding waardig is 't misschien te weten, hoe ongeveer zulk marmergietwerk tot stand komt. Het gaat hiermede als met het gipsgietwerk. Met de chemische wetenschap vond men de oplossing. Carrarisch marmer bevat koolzure kalk. Dus verhardde men de massa van het marmerpoeder door toevoeging van koolzuur.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In de verleden week gehouden vergadering van Architectura et Amicitia te Amsterdam deelde de voorzitter mede dat door een commissie uit de vereeniging van Delftsche ingenieurs te Delft, de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, het genootschap Architectura et Amicitia en den Nederl. Aannemersbond, alle te Amsterdam, voorbereid is de oprichting van een permanent college ter beslechting van geschillen in de bouwbedrijven in Nederland. Hierover zal later een speciale vergadering worden belegd.

Voorts werd medegedeeld dat, nu verandering van ministerie is verkregen, opnieuw bij binnenlandsche zaken zal worden aangedrongen op de openstelling van het rijksmuseum ook op Maandag. Vroeger was op een desbetreffend adres afwijzend beschikt. Thans schijnt kans te bestaan dat een dergelijk verzoek wordt ingewilligd.

Wijders werd op voordracht van het bestuur besloten aan den minister van binnenlandsche zaken te verzoeken uitvoering te willen geven aan de bepaling van de hooger onderwijswet, dat minstens één hoogleeraar in de aesthetica en de kunstgeschiedenis aan een onzer universiteiten zal worden aangesteld. De minister zal aldus nog gelegenheid hebben deze post op de begrooting te brengen.

Vervolgens hield de heer J. W. H. Berden, directeur der rijksschool voor kunstnijverheid, een voordracht over de bouwkunst. Spreker's conclusie was dat het wezen van de beeldende kunst en dus ook van de bouwkunst bestaat in de vormgeving, sierlijke en beeldrijke vormgeving. In de bouwkunst steunt die vormgeving op deze drie factoren: 1°. op de materieele begrenzing der constructieve doelmatigheid, m. a. w. op een factor van logica; 2°. op de aesthetische wetten kleurenverdeelingen, verhouding en proportie; 3°. op verbeelding van natuurbeelden, van denkbeelden en van traditioneele beelden. Spreker verklaarde dit exposé over de bouwkunst te hebben gegeven om te doen uitkomen een gebrek, waaraan onze hedendaagsche bouwkunst lijdende is, nl. dat ze een veel te weinig sierlijke en beeldende kunst is, maar een te veel technische kunst, een kunst die te veel staat onder de suggestie van nieuwe praktische eischen en van nieuwe materialen, die echter feitelijk aan het wezen der bouwkunst dienen te worden aangepast.

Spreker meende, dat genezing dezer kwaal niet moeilijk is. Ze kan worden bereikt door eerbiediging van het beeldende karakter der bouwkunst en de ontwikkeling van den ideëelen factor, door een betere bestudeering der traditie en der kunstgeschiedenis dan tot dusverre geschiedt. Langs dezen weg zal men komen tot nieuwe denkbeelden en nieuwe idealen. Voorts beval spreker als geneesmiddel aan hervorming van het onderwijs in dien geest, opdat het wezen der bouwkunst beter begrepen worde; ook zou men het moeten vinden in een betere en overvloediger toepassing van beeldhouwkunst en schilderkunst in de bouwkunst. Over het algemeen moet het streven er op gericht zijn bij elkander te brengen wat bij elkaar behoort om de eenheid der drie zusterkunsten te verkrijgen die vroeger de kracht er van was... Om daartoe te komen is vooral noodig dat men zich een juiste voorstelling vormt van het begrip kunst in de bouwkunst en dat men de laatste niet beschouwt als een technische maar als een aesthetische en beeldende kunst.

Op deze toegejuichte voordracht volgde eenige gedachtenwisseling. De heer W. Kromhout wees er o. a. op dat het een gelukkig feit is dat de bouwkunst weer teruggekomen is tot de zuiver technische zijde van het vak, tot den oorsprong der dingen, tot het op den voorgrond plaatsen van de mooie zijde van het materiaal om daarna te komen tot het sierlijke. Wij leven juist in een tijd dat we geen spijt moeten uitdrukken over het weinig sierlijke der bouwkunst, omdat het sierlijke zoo mooi begint te ontluiken. Dat zou een ondankbaar iets wezen nu het sierlijke zich op zoo mooie wijze gaat manifesteeren. De rede des heeren Berden zal in extenso in het tijdschrift van het genootschap worden opgenomen.

Tot slot nog eenige huishoudelijke zaken. De heer Kromhout werd benoemd in de commissie van advies voor den bouw op gemeente-terreinen, zulks ter vervanging van den heer de Groot. Goedgekeurd werd het voorstel tot het uitschrijven eener 4 pcts. geldleening van *f* 2000 ter voorziening in het tekort der 10e lustrum-viering. Medegedeeld werd nog dat de heer Cornelus Visser werd bekroond in de prijsvraag over gewelfstelsels.

[1]) Houtwerk en schildpad met metaalinlegsels zoo genoemd naar den franschen houtsnijder *A. Ch. Boule* (1642—1732)

[2]) De harde *Celluloïde* kinderspeelballen, ivoorwit of gekleurd, die zooveel geraas verwekken, dikwijls nog, tot verhooging van 't genoegen, met eenige steentjes zijn gevuld, springen soms bij het werpen als „*hard*" of ook als slecht afgekoeld glas, knetterend tot talloze scherfjes, uiteen. 't Is dus *gevaarlijk* speelgoed.

Haarmaalden uit dezelfde stof, echter als echt *ivoren* verkocht, die een voorname vrouw in haar kapsel droeg, geraakten, door eenig toeval, in brand, waarbij de dame ernstige brandwonden opdeed.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Chileensche regeering heeft voorloopig afgezien van de benoeming van een buitenlandsch ingenieur, voor de organisatie en het beheer van zee- en rivierwerken.

Leonardo da Vinci's „Avondmaal", op een muur in het oude Dominicaner-klooster te Milaan, is, gelijk men weet, in den laatsten tijd meer en meer vervallen. Het kunstwerk is thans in zulk een staat, dat men het niet meer laat zien.

De Milaneesche afgevaardigde Romussi zal in de Kamer aandringen op spoedige restauratie; maar men twijfelt, of het wel mogelijk zal zijn, Leonardo da Vinci's meesterstuk te behouden.

In het koor der Kathedraal te Trier heeft men, onder een laag kalk, een fresco-schilderij ontdekt, voorstellende St.-Michael en dagteekenende uit 1570. Het kunstwerk moet zeer fraai van kleur en van groote waarde zijn.

BINNENLAND.

STEENWIJK. De Gezondheidscommissie alhier, wier advies was gevraagd over den aanleg van eene drinkwaterleiding heeft Burg. en Weth. geadviseerd den Raad voor te stellen van gemeentewege over te gaan tot het aanleggen van eene drinkwaterleiding, en deze zoo spoedig mogelijk in werking te brengen.

Bij het daarop betrekking hebbend rapport zijn o.a. gevoegd de uitkomsten van het onderzoek van drinkwater uit bijna alle openbare pompen alhier, welk onderzoek verricht werd door Dr. C. van Wisselingh, lid van genoemde commissie.

In de raadsvergadering van 14 dezer is nu met algemeene stemmen op één na besloten tot den aanleg.

De heeren J. en J. H. Tromp Meesters boden een rapport over deze zaak aan van den heer J. Schotel te Rotterdam. Eerstgenoemde bood bovendien het terrein voor de ontworpen prise d'eau te Havelte ten geschenke aan, de tweede een garantie voor eventueele nadeelige saldo's der eerste drie jaren. Dankbaar werden deze aanbiedingen aanvaard. De gemeente zal voorts voor de zaak een leening sluiten van f 125.000.

AMERSFOORT. Het onlangs uitvoerig besproken nieuwe Gasthuis hier ter stede zal gebouwd worden op de plaats waar nu de Westzijde der St.-Andriesstraat is. Met 1 Januari zal begonnen worden met het sloopen van de huizen aldaar.

De commissie van voorbereiding zal eenige heeren — waaronder zeer waarschijnlijk een geneeskundige en een bouwkundige — uitnoodigen, verschillende gasthuizen, zoowel binnen- als buitenslands, te bezoeken, om zich een goed oordeel te kunnen vormen omtrent bouw en inrichting.

Ofschoon het nieuwe gasthuis zal openstaan voor alle gezindten, wordt thans alleen van Katholieke zijde daarvoor geijverd, en al de leden der commissie van voorbereiding zijn Katholiek.

Intusschen hoort men ook gedurig verzekeren dat het Aldegondegasthuis van Katholieke zijde zal worden geëxploiteerd en ingericht worden voor krankzinnigengesticht.

ROTTERDAM. B. en W. dezer gemeente hebben den gemeenteraad aangeboden de plannen voor de voltooing van het St. Agathagesticht aan den Bergweg en de verbouwing, die daarin noodwendig moet plaats vinden, opdat dit, door den ontwerper op andere eischen, met name op verpleging in afzonderlijke, althans kleinere zalen berekend ziekenhuis zal kunnen dienen voor het doel, waartoe het door de gemeente is aangekocht.

Aan het opmaken dier plannen is voorafgegaan overleg met de commissie van administratie over het Ziekenhuis aan den Coolsingel.

Volgens het plan, zooals dit ingevolge bedoeld overleg aanvankelijk was opgemaakt, zou verpleegruimte voor 240 patiënten worden verkregen. Gerekend was daarbij, wat aangaat de huisvesting van het verpleging-personeel, op verkrijging van de vereischte kamers voor 3 hoofdverpleegsters op de verschillende verdiepingen van het gebouw, maar voor de verpleegsters zou men het moeten stellen met ruimte op den zolder, alwaar 37 kamertjes waren ontworpen, terwijl men dan voor het overige de hulp van uitwonend verplegingspersoneel zou moeten inroepen. Met de ervaring voor oogen, die in het Ziekenhuis aan den Coolsingel is opgedaan, waar men nog pas weinige jaren gelegen, teneinde wat de verpleging betreft tot den goeden toestand te geraken, heeft opgeofferd de van ouds bestaande zolderkamertjes en is overgegaan tot den bouw van een afzonderlijk zusterhuis, heeft de directeur der Gemeentewerken gemeend ook hier een dergelijke oplossing te moeten zoeken. Tot behoud van gewenschte vrijheid in het gebouw en den achtergelegen tuin scheen vergrooting van dezen laatsten tot aan de in het stratenplan van de Maatschappij Insulinde evenwijdig met den Bergweg ontworpen straat onder alle omstandigheden toch geraden. Het is gelukt van de betrokken Maatschappij alsnog den daartoe vereischten grond, ter grootte van ongeveer 900 M², in handen te krijgen voor f 18.30 per M², een cijfer hetwelk, na aftrek van de door de Maatschappij evenals bij hare andere verkoopen aldaar aan de Gemeente te vergoeden f 1.30 per M², op f 17 uitkomt. Op die ruimte nu is door den directeur een afzonderlijk zusterhuis voor 55 verpleegsters ontworpen. De bouwkosten daarvan worden begroot op f 65.000. Terwijl de raming van het aanvankelijk plan, dat voor 240 patiënten ruimte bevatte, op f 210,000 kwam, zal men voor f 65,000 meer of in totaal f 275,000 verkrijgen de gewenschte betere huisvesting voor de verpleegsters, maar tevens ruimte meer voor 35 patiënten.

Rekent men, aldus zeggen B. en W., bij de f 275,000 de koopsom van het gesticht ad f 234,500, dan komt men op een totaal van f 509,500 en zal men dus, zelfs indien de verbouwingskosten nog eenigszins tevenvallen — een mogelijkheid die de directeur der Gemeentewerken, omdat het hier geldt wijziging van een bestaand gebouw, niet geheel durft uitsluiten — tegen f 1850 per bed verkrijgen een ziekenhuis, dat weliswaar misschien niet aan alle wenschen voldoet, maar toch ongetwijfeld tot een zeer bruikbare tegemoetkoming aan de behoefte zal kunnen strekken. B. en W. herinneren er aan, dat bij de meer grootsche ontwerpen voor den bouw op Woudestein de kosten op ongeveer f 4900 per bed kwamen.

APELDOORN. Het kasteel de Cannenburgh te Vaassen is dezer dagen door den eigenaar, baron van Lijnden, te Arnhem, onderhands verkocht aan den heer Cleve, kunstschilder te Berlijn.

— De werkzaamheden aan het Oude Loo vorderen onder leiding van Dr. Cuypers naar wensch. Het water stroomt reeds door de grachten, die eerst verleden jaar, na het raadplegen der oude teekeningen, zijn gegraven. Hoe omvangrijk dit restauratiewerk is, kan men uiterlijk waarnemen o. a. aan de veranderingen, welke de vensters successievelijk ondergaan. Tijdens het verblijf van koning Lodewijk en na hem regeerende Oranjevorsten op het oude slot, werden de kleine vensters door grootere vervangen en luchtgaten gemaakt, en in een der torentjes zelfs onsierlijke openingen voor een duivenhok aangebracht, hoogstwaarschijnlijk ten behoeve van den postduivendienst tusschen het Loo en den Haag. De onoogelijke ramen worden er thans alle uitgenomen, de openingen gedeeltelijk weer dichtgemetseld en daarin kleine vensters met in lood gevat glas, zooals men ze in de middeleeuwen kende, geplaatst, waardoor het oude Loo gaandeweg wordt, wat het in de dagen van Maarten van Rossum is geweest: een statige burcht. Natuurlijk worden zoo in- als uitwendig nog tal van andere verbeteringen aangebracht, want in vroegere jaren plachten de vorsten het oude Loo niet te beschouwen als een historisch monument, maar als een hoogst ongeschikt buitenverblijf, waaraan men niet genoeg verbouwen en veranderen kon om het eenigszins aan zijn tijdelijk doel te doen beantwoorden. Dit is dan ook de oorzaak, dat de restauratie-arbeid zoo veelomvattend is en men er dit jaar (mogelijk zelfs nog niet in 1906) mede kan gereed komen.

GOUDA. De dames van Iterson, overleden te Brussel, hebben de gemeente Gouda tot universeel erfgename benoemd, onder voorwaarde, dat van de nalatenschap ten minste f 125.000 besteed zal worden aan den bouw van een ziekenhuis, welke stichting tevens strekken zal tot nagedachtenis van wijlen A. A. G. van Iterson, oprichter der stearine-kaarsenfabriek alhier.

Personalia.

De heer A. Audier, gemeente-opzichter van Stompwijk, is bovendien in gelijke betrekking bij de gemeente Veur benoemd.

Benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de gemeentelijke teekenschool te Bussum W. G. Lijssen, te Amstelveen.

Tot leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de teekenschool te Dieren is benoemd de heer C. van Engelenburg, architect te Velp bij Arnhem.

Aan den heer A. Keppler, civiel-ingenieur, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als technisch ambtenaar bij de exploitatie van de septictank-inrichting te Tilburg.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar-Constructeur voor moderne stoommachines. Brieven onder No. 33388 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Hoofd-inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Utrecht, jaarwedde f 2500.— tot f 3000.— Indiensttreding 1 Jan. 1906. Rekest voor 18 November e.k. aan den Burgemeester. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar bij de Gemeentewerken van Maastricht tegen 1 Januari 1906 in vasten dienst. Aanbiedingen vóór 20 Nov. a.s. bij den Directeur der Gemeentewerken. (2)

— Jong Ingenieur (Delftsch diploma) voor het maken van berekeningen, teekeningen enz. van Cementijzer-constructiën. Opgave onder letter X. aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Uitvoerder te Scheveningen. Brieven onder No. 27923 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Persoon op een Technisch Bureau in staat de leiding op zich te nemen van Gas- en Petroleummotor-Installaties. Brieven onder No. 32558, bureau v/d N. Rott. Courant. (2)

— Constructeur-Teekenaar bij Louis Smulders & Co., Machinefabriek „Jaffa", Utrecht. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Salaris f 80.— à f 100.— per maand. Adres onder No. 32002 aan het bureau der N. Rott. Ct. (2)

— Volontair of Leerling op een nieuw gevestigd Architecten Bureau te Rotterdam. Fr. br. motto „Volontair". in Van Beerschoten's Boekhandel, Zwart Janstraat 7. (2)

— Onderbaas voor een belangrijk Bouwwerk. Brieven onder No. 1410, aan de Boekh. De Groot & Dijkhoff, Plaats 27 den Haag. (2)

— Bouwk. Opzichter voor dire t. Br. onder lett. V P 626, N. v. d. D. (2)

— Onderwijzer in het Smeden aan de Ambachtschool te Tiel voor één jaar op een jaarwedde van f 750 waarna eene aanstelling kan volgen. Stukken vóór 15 Nov. a/d Directeur J. W. Willemsen. (2)

— Bouwkundig Opzichter te Deventer. Zie Adv. in dit No. (2)

— Kameraar te Jaarsveld. Zie Adv. in No. 44. (2)

— Technisch Correspondent op een Techn. Bureau te Amsterdam. Br. lett. F. D. Y. Alg. Adv. Bureau Nijgh & v. Ditmar, Amsterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar, diploma Electr. Techn. School en Jongmensch voor het maken van lichtdrukken bij Geveke & Co. Amsterdam. Schriftelijke aanmelding. (2)

— Inspecteur Bouwpolitie te Delft, Zie Adv. in No. 45. (2)

— Gemeente-Architect te Roermond. Zie Binnenland. No. 45. (2)

— Leeraar met acte M2. aan de Avond-Teekenschool te Amstelveen. Stukken aan den Secretaris H. J. van Poelgeest aldaar. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

22	Bouwk. Opz.-teek.,	20—46 j.,	f 50—	f 100 's maands.
6	Bouwk. Opz.-Uitv.,	23—48 j.,	f 75—	f 100 's maands.
1	Bouwk. Teekenaar.	— j.,	f —	's maands.
3	Waterb. Opz.	23—45 j.,	f	f 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—25 j.,	f 40—	f 100 's maands.
2	Werktuigk. Const.	29—39 j.,		f 90 's maands.
3	Electrotechniker.	20—30 j.,	f 40—	f 100 's maands.
1	Scheepsteekenaar.			f 80 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 November.

Amsterdam, 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraalstation: het maken van 4 dubbele en 3 enkele wachterswoningen op den spoorweg Almelo—Salzbergen, tusschen Hengelo en Oldenzaal, begr. f 33040. Het bestek is verkrijgbaar aan het Administratiegebouw te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Rotterdam, door het gem. best. in het Timmerhuis: de levering van Melaphyr- en Lavakeien in 6 perc. voor den dienst 1906; voorw. op de gewone dagen en uren ter lezing op het bureau voor Pl. Werken, in het Timmerhuis en te bekomen bij de wed. P. van Waesberge en Zn., aan den Houttuin 73.

Utrecht, 12 ure, door de dir. der Naaml. Venn. „Het Utrechtsch Prov. en Sted. Dagblad": de complete electrische installatie voor licht en kracht van de gebouwen der voorn. vennootschap; bestek en voorwaarden en 2 teek. te bekomen ten kantore der venn., Oude Gracht Tz. 12.

DINSDAG 21 November.

Utrecht, ten 2 ure, de Mij. tot Expl. v. S.S.: aan het centraalbureau, bestek 1032: het maken van drie wisselposten op het te maken station Baarle-Nassau (grens). (Zie adv. in no. 45.).

WOENSDAG 22 November.

Enschedé, ten 12 ure, door den arch. R. van der Woerd Hzn., in het hotel De Graaff: het bouwen van eene villa aan de Marthalaan te Enschedé: bestek en teekening te verkrijgen ten kantore van den architect; aanwijzing op het terrein 22 Nov. ten 9 ure.

DONDERDAG 23 November.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. best.: het leveren ten dienste van de gemeentewerken, de Openbare Reiniging en de gemeente-telephoon, van verschillende materialen, gereedschappen, enz., bestaande uit verschillende steensoorten, dakpannen, tegels, kalk, kiezel, rivier- en duinzand, schelpen, tuingrind, ijzer- en koperwaren, zink, lood, tin, rood- en geelkoper, spijkers, deurtrekkers, sloten, asphaltpapier, emmers, kolenbakken, kolenschoppen en poken, gas- en petroleumbranders, glas en porceleinwaren, kwasten, touw, baggernetten, oliën, terpentijn, zeep, verfwaren, schuurlinnen, schuurpapier, Stockholmerteer, koolteer, machinebehoeften, behangersartikelen, paarden- en koehaar, slakkenwol, papier- en turfmanden, leder, haver, handdoeken, smee- en houtskolen, takkenbossen, enz. Aanwijzing: alle werkdagen van 9 tot 12 uur v. m. en van 2 tot 4 uur n. m. aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 25 NOVEMBER 1905. No. 47.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitsluit. bij vooruitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HET ARTISTIEKE AUTEURSRECHT VAN DEN BOUWMEESTER.

(Slot.)

Art. 3 van het Ontwerp luidt:
Als nabootsing wordt niet beschouwd:
a. de vrije navolging van eens anders kunstwerk tot het scheppen van een nieuw kunstwerk:
b. het maken van een copie voor eigen studie van een kunstwerk, mits dit zonder eenig rechtstreeksch of zijdelingsch doel van winstbejag geschiedt en op de copie duidelijk vermeld staat, dat het eene copie is.
In ieder geval is het verboden den naam of het naamteeken of eenig ander merkteeken des oorspronkelijken vervaardigers, op een kunstwerk voorkomende, na te maken;
c. het plaatsen in een drukwerk van gegraveerde of andere afbeeldingen van kunstwerken, uitsluitend tot opheldering van den tekst dienende, en
d. het maken van afbeeldingen van openbare monumenten.

Wanneer men deze uitzonderingen op bouwwerken gaat toepassen, is eigenlijk het nabootsen daarvan geheel vrij. Het zijn toch juist de vrije navolgingen, die den bouwmeester de meeste ergernis baren en misschien schade berokkenen. Ook komt het bedenkelijk voor de zoogenaamde copie voor eigen studie vrij te laten, men weet toch nooit, hoe zulk een copie later in andere handen kan overgaan en hoe er dan misbruik van kan worden gemaakt.

Ook het plaatsen in tijdschriften van afbeeldingen „uitsluitend tot opheldering van den tekst dienende", kan daartoe aanleiding geven.

Alleen in de laatste uitzondering, betreffende openbare monumenten schuilt het gevaar niet.

Evenwel werd in het Voorloopig Verslag hieromtrent aangemerkt: „zal door deze uitzondering nu niet den beeldhouwer, die een standbeeld heeft gemaakt, in een veel ongunstiger positie komen?"

De Memorie van Antwoord repliceerde hierop:

„De meeste openbare monumenten zijn voortbrengselen van beeldhouwkunst en bouwkunst. Voor zoover zij alleen door beeldhouwkunst gewrocht zijn, kan de beeldhouwer, vóór dat hij zijn kunstwerk aflevert om als openbaar monument te dienen, afgietsels of afdrukken nemen van het geheel of gedeelten daarvan".

„Zoodra het echter openlijk geplaatst is, wordt het gemeen goed, heeft het als zoodanig geen handelswaarde meer en kan hij niet verbieden, dat afbeeldingen van dat monument gemaakt worden".

Ziedaar reeds in de Memorie van 1885 dus twintig jaren geleden een meening uitgesproken, die thans

nog door velen gehuldigd wordt ten opzichte van alle werken van bouwkunst zonder uitzondering.

De bouwkunst toch, zoo redeneeren zij, is geen handelsartikel en hare producten zijn, meer nog dan die der zusterkunsten, schilder- en beeldhouwkunst er niet slechts aan onderhevig, maar er voor bestemd, om dadelijk, wanneer zij voortgebracht zijn, gemeen goed te worden. Ware dit anders, dan zou de bouwkunst niet aan hare roeping beantwoorden. Men heeft dit ongetwijfeld gevoeld, toen men openbare monumenten, waarin de bouwkunst tot hare hoogste uiting kan komen, uitzonderde. Maar kan niet elk ander bouwwerk, al is het nu toevallig geen openbaar monument, in aanmerking komen, om als een hooge uiting van kunst beschouwd te moeten worden?

Dit hangt slechts van den maker, den auteur af en een eenvoudig werk van een geniaal meester zal in den regel hoogere kunstwaarde hebben, dan een openbaar monument door een tweede-rangs meester ontworpen.

Hoe hooger het bouwwerk als kunstwerk staat, hoe meer het bestemd is, gemeen goed te worden. Al moge het onbetwistbaar des meesters geestelijk of artistiek eigendom blijven, men zou eigenlijk evengoed kunnen verbieden er naar te kijken als er afbeeldingen van te maken. En waartoe is ook dit laatste noodig, waartoe zelfs het het verbod van namaak?

De groote meesters zullen elkanders werk toch immers niet gaan copieeren en wanneer mindere goden zich aan plagiaat schuldig maken, zal het namaaksel toch van het origineel duidelijk genoeg te onderscheiden zijn en ieder kenner er met gepaste minachting den neus voor optrekken. En welke schade kan er voor den meester uit voortvloeien? Slechts een denkbeeldige zouden wij zeggen, want de principalen, die met namaaksels tevreden zijn, zouden met hun opdrachten toch niet bij den meester gekomen zijn.

Het zijn dan ook niet de groote meesters, die het hardst om bescherming roepen, de questie laat hen, gelooven wij, vrijwel koud, want zij behoeven de concurrentie van mindere talenten niet te vreezen.

Gevallen van plagiaat, ten minste gevallen van eenige beteekenis, behooren, hier te lande althans, tot de zeldzaamheden. Het geval met het Raadhuis te Noordwijk, gecopieerd naar dat te Woerden is al heel wat jaren geleden en de dader daarvan zal door de ruchtbaarheid, die aan dit geval gegeven is, wel voor goed afgeschrikt zijn van deze manier van ontwerpen.

Een ander geval, dat wij ons herinneren en waarover heel wat te doen geweest is, is dat van Cordonnier in zijn bekroond beursontwerp, maar dit betrof het copieeren van een historisch monument, het Stadhuis van La Rochelle. De bouwmeester daarvan zal zich weinig van het plagiaat hebben aangetrokken en de prijsrechters hebben het den genialen collega ook niet zwaar aangerekend.

Wat overigens de zwakke navolgingen aangaat, waarvan ieder architect, die een weinig praktijk heeft, weet mede te praten en die vooral jongere bouwmeesters, waar zij zich door bouwondernemers soms hun goed bestudeerde détails of vernuftig gevonden combinaties zien ontstelen, nogal eens ergernis baren, welbeschouwd hebben deze ergernissen, waar men zich spoedig overheen zet, zoo weinig te beteekenen, dat het overdreven lijkt in een Rijkswet bescherming daartegen te zoeken, nog daargelaten de vraag of het mogelijk zal zijn die bron van ergernis weg te nemen, die juist schuilt, zooals wij reeds opmerkten, in de zoogenaamde vrije navolging, die men niet geheel zal kunnen beletten, hetgeen ook niet bevorderlijk zou zijn aan de vrije ontwikkeling der bouwkunst.

In Duitschland schijnt het met het plagiaat erger gesteld te zijn; te oordeelen althans naar de voorbeelden, die Prof. Martin Dülfer daarvan onlangs in het tijdschrift „Moderne Bauformen" publiceerde, is men daar voor geen kleintje vervaard.

En wanneer men in aanmerking neemt, dat de professor alleen eenige gevallen aanhaalt, die hem zelf overkomen zijn, zoo van de zijde van collega's als van bouwondernemers, dan moet men wel veronderstellen, dat het kwaad daar veel meer voorkomt dan ten onzent, tenzij men aanneemt, dat Dülfer's werk bijzonder in den smaak valt of in de mode is.

A la mode is Dülfer's werk zeker en bizar genoeg, om evenals Hankar's motieven, minder oorspronkelijke geesten tot navolging te prikkelen, maar hoe kras de aangehaalde staaltjes ook zijn, komt het ons toch mogelijk voor dat een rechterlijk vonnis ze als vrije navolgingen zou beschouwen.

Echter kan men zich voorstellen, dat in een opwelling van ergernis de architecten bescherming vragen tegen dergelijk bedrijf, zij vergeten dan echter, dat juist uit de navolging de hoogste graad van waardeering en bewondering blijkt.

Valt die navolging gebrekkig uit, welnu, voor den meester van het origineel kan dit eerder een voldoening dan een ergernis heeten. De kenners kunnen er immers het bewijs in zien dat hij hooger staat dan zijn navolgers, voor hen zal hij den grooten meester blijven.

In tijden, toen men nog in stijlen of volgens orden bouwde, nam men aan navolgingen veel minder aanstoot. Dit was een natuurlijk gevolg van het feit, dat men de overgeleverde vormen als gemeen goed beschouwde en de bouwmeesters nog geloofden aan de regels der kunst. Men zag er in die tijden evenmin als in de middeleeuwen geen het minste bezwaar in openlijk een bestaand bouwwerk als voorbeeld te nemen en de geschiedenis wijst tal van navolgingen aan, vrije en minder vrije, maar noch de bouwkunst noch hare beoefenaars hebben daardoor nadeel ondervonden.

Met de moderne mode bouwkunst, waarvan de professor een apostel is, is het evenwel eenigszins anders gesteld. De overgeleverde vormen, waar zij niet buiten kan, tracht zij tot onkenbaar wordens toe te vervormen en de regels der kunst bestaan voor haar niet, verhoudingen daarmede maakt zij het zich niet moeilijk, zij kan met een klein beetje vormenkennis toe en de geheele kneep zit in een voldoende dosis fantaisie, om combinaties te maken, die den beschouwer in den waan brengen, dat hij iets nieuws, iets „nie Dagewesenes" aanschouwt.

Het is er precies mede als met de mode in de dameshoeden.

Beschouwt men werken als die van Dülfer op den keper, dan ziet men vaak vernuftig bedachte, met veel talent uitgevoerde combinaties, maar het prototype daarvan is voor den kunstkenner altijd te vinden evenals dat van de motieven, die voor de samenstelling hebben dienst gedaan.

Gehaald uit primitieve kunsttijdperken, uit de monumenten van Indië, Mesopotamië, Egypte of

Centraal Amerika, vervormd en vermengd met aan alle latere Europeesche kunststijlen ontleende vormen, gewijzigd in onderlinge verhoudingen, lijken deze motieven nieuw, zij doen modern, maar zij zijn feitelijk geen oorspronkelijke vruchten van den geest des ontwerpers en als zoodanig ook niet feitelijk zijn geestelijk eigendom, alleen de combinaties zijn dit wel eens en als men niet terugdeinst voor het bizarre en barocke, de karikatuur, dan kan een begaafde geest nog wel eens wat verzinnen, waarvan zelfs de kenners zullen moeten zeggen, dat het origineel is, wanneer het dan maar niet tevens hun lachlust opwekt en zij er bij denken „waar haalt de vent het vandaan", een overweging, die altijd een lofspraak van twijfelachtig gehalte in zich sluit.

„Entre le sublime et le ridicule il n'y a qu'un pas"; dit echt Fransche spreekwoord ziet men menigmaal bewaarheid in de moderne uitingen der kunst. Maar om een ander Fransch spreekwoord te gebruiken; „Revenons à nos moutons".

Wie modekunst maakt heeft de zekerheid navolgers te zullen vinden, menschen, die hem zijn motieven en combinaties zullen afkijken, evenals de modistes elkander de knepen in de dameshoeden afkijken. Hij weet ook vooruit, dat hij zal moeten blijven voortgaan steeds wat nieuws of althans schijnbaar nieuws voort te brengen, dat ook dan weder dadelijk zal worden nagevolgd.

Daartegen bescherming te vragen van Regeeringswege, is het, vragen wij, niet zoo ongeveer hetzelfde alsof de „artiste-costumier" bescherming voor al zijn verzinsels ging verlangen?

En bouwkunst, die buiten de mode staat, de bouwmeester, die zijn kunst te hoog acht om haar aan de mode prijs te geven, behoeft de bescherming niet en vraagt er ook niet om.

Dülfer spreekt zelf van „der in dieser Frage leider vorhandenen Gleichgültigkeit der Künstler".

Ook in Duitschland schijnt men zich voor de zaak niet recht warm te maken en moge ook naar zijne meening het beperken van de navolging kunnen leiden tot een thans juist noodwendige aaneensluiting der „besseren Elemente des Architekten-standes", het wil ons voorkomen, dat de beste elementen uit dien stand gerekend moeten worden tot degenen, wie de zaak onverschillig is.

Voor de bouwkunst, zoomin als voor hare beoefenaars zien wij vooralsnog veel heil in de bescherming van den artistieken eigendom van den bouwmeester noch op de in het oude Nederlandsche wetsontwerp voorgestelde wijze, noch zooals men het in Duitschland wil, noch op welke andere wijze ook.

De banen, waarin de bouwkunst zich thans beweegt, voeren wellicht naar bescherming heen.

Wanneer zij weder in andere banen zal zijn gekomen, zal de behoefte aan bescherming waarschijnlijk weder op den achtergrond treden en wij gelooven, dat dit beschouwd zal kunnen worden als een teeken, dat de dan gevolgde wegen beter zijn dan die, waarop thans vele bouwmeesters zoeken naar iets, dat maar niet te vinden schijnt te zijn.

De stad der Tuinen.

In de laatste jaren is in ons land menig buitengoed, waar eeuwenlang deftige familiën verblijf gehouden hadden, de prooi geworden van „exploitanten" die het smaldeelden en de dus verkregen stukjes grond voor goeden prijs aan den man poogden te brengen.

Zulk een „exploitatie" is nu ook in Engeland ondernomen, maar op een reusachtige schaal. De maatschappij, die zich „Tint Garden City Limited" noemt, kocht in September 1903 een groot terrein in het noorden van Hertfordshire op 2 kilometer afstand van Hitchin Junction. Zij verspreidde sedert een prospectus „Garden City in te Making", dat wel de aandacht verdient en waarvan vooral aanstaande exploitanten in Nederland profijt kunnen hebben. De maatschappij is gevestigd te Letchworth, een stadje nabij het gekochte terrein. Doch zij heeft ook een kantoor in het nieuwe gebouw van de Birkbeck Bank, Holborn te Londen.

Het prospectus zegt allereerst, dat de Maatschappij door een overeenkomst met de Great Northern Railway Company in staat is, hen die naar Letchworth willen reizen van retour-biljetten te voorzien, die slechts 2½ shilling kosten, terwijl een gewoon retourbiljet een shilling duurder is. Op deze wijze worden de menschen naar het terrein gelokt, en het komt ons voor, dat zulk een regeling ook voor eigenaars van „villa-parken" in Nederland voordeelen zou kunnen opleveren.

De maatschappij heeft een kapitaal van f 3.600.000, waarvan reeds f 1.125.000 geplaatst is. Onder de commissarissen vindt men den cacao-fabrikant Cadbury en Ebenezer Howard, die een boek geschreven heeft „Garden Cities of To-morrow". Wie aandeelen wil hebben, kan die krijgen bij den directeur Thomas Adams.

De directie verklaart in haar prospectus, dat de onderneming geen speculatie in terreinen beoogt, doch slechts sociaal werk wil verrichten, door de overbevolking der groote steden tegen te gaan, en de menschen naar het platteland te lokken. Toch wordt den aandeelhouders dus winst beloofd.

Op het terrein zal een stad gesticht worden van niet meer dan 30.000 inwoners. Men wil het grootste gedeelte voor den landbouw bestemmen en een gedeelte van de winst aan de bewoners der stad ten goede laten komen.

De maatschappij zal zelf electriciteit voor de verlichting en beweging leveren, terwijl zij ook de waterlevering op zich neemt. Toen het terrein eigendom der maatschappij werd, bevonden zich daarop twee gehuchten, Willian en Norton, met tezamen 450 zielen. Het wordt doorsneden door de lijn van den Great Northern Spoorweg, die Londen met Cambridge verbindt. De spoorweg-maatschappij heeft reeds een station op het terrein gebouwd en er zal ook voor een goederen-station worden gezorgd. Want het is de bedoeling, een groot deel van den grond voor fabrieken te bestemmen. Die fabrieken zullen echter uit de stad niet te zien zijn, omdat zij door heuvelen daarvan zijn afgescheiden. Voor rook behoeft geen vrees te bestaan, want alle fabrieken moeten electrische beweegkracht van de maatschappij nemen.

De maatschappij heeft reeds voor een net van wegen over het terrein, ter gezamenlijke lengte van 5 K. M., gezorgd en zal met het aanleggen van wegen voortgaan.

Als voordeelen, aan de Stad der Tuinen verbonden, noemt het prospectus de ligging in de nabijheid van Londen, de gezonde streek, de lage prijzen, die het bouwen kost en de lage belastingen.

De rioolstoffen zullen worden gebruikt, om een gedeelte van het terrein, dat tot bouwland wordt bestemd, te bemesten. Het water wordt opgepompt uit een put van 60 M. diep en dan geleid naar een reservoir, dat 40 M. hooger ligt dan het hoogste punt van het terrein. Voorloopig is er voor 6000 personen water aanwezig. De gasfabriek is onlangs gereed gekomen, doch die, welke de electriciteit zal leveren, moet nog worden gebouwd.

Wanneer men den plattegrond der aan te leggen stad beziet, dan wordt men getroffen door de kleinheid der perceelen, waarop de huizen reeds zijn of nog moeten worden gebouwd.

Vooral in het noorden, aan Ickneild Way, waar de huizen van de „Cottage Exhibition" geplaatst werden, ziet men terreinen van 15 M. breed bij 30 M. diep, zoodat er aan wederszijde van de huizen nauwelijks grond overblijft en het benepen aspect ontstaat, dat ons aan Nederlandsche plaatsen als Bussum doet denken, maar dat in Engeland tot dusver nog niet voorkwam.

Twee derden van het terrein zullen als bouwland dienen en het is de bedoeling, dat de bewoners der eigenlijke stad de producten der landbouwers, die hun buren zijn, zullen koopen. Om dien landbouwers te gerieven zal een landbouwbank worden opgericht.

Reeds werden 400 villa-terreinen in erfpacht gegeven en vier terreinen voor fabrieken. Dat een dezer fabrieken zich met het maken van asfalt zal bezighouden schijnt, door het vooruitzicht van de onvermijdelijke stank, minder aangenaam voor hen, die villa's hebben laten bouwen.

Overigens zorgt de maatschappij zeer goed voor de bewoners harer stad. Reeds werden twee postkantoren op het terrein in werking gesteld en zal er ook spoedig een telephoonkantoor komen. Tien winkels zijn gebouwd, opdat de meest verschillende waren te krijgen zullen zijn. Zelfs scholen zullen verrijzen en een „evangelisatielokaal" voor nonconformisten. De Anglicanen kunnen naar de kerk van Letchworth gaan, die in 1280 gebouwd werd, of naar All Saints Church te Willian, die van 1100 dagteekent.

Letchworth Hall, in 1620 gebouwd door Sir William Lytton, Baronet van Knebworth, was vroeger het heerenhuis der bezitting. Nu is het gebouw als „Temperance hotel" ingericht. Een ander dergelijk hotel heeft de maatschappij bij het station doen oprichten. De Hall is een bijzonder schilderachtig landhuis, dat door een prachtig park wordt omgeven.

Er zijn slechts twee „vergunningen" op het terrein, de Fox Inn te Willian en de Three Horseshoes Inn te Norton.

De erfpacht wordt gegeven voor 99 jaar, tegen een vasten canon. Na afloop wordt alles, wat gebouwd is, eigendom der maatschappij. Het prospectus zegt, dat de aandeelhouders 5 percent zullen krijgen en dat de winst, die meer behaald mocht worden, „op een of andere wijze den erfpachters ten goede zal komen". Dit schijnt een nog al vage uitdrukking. Het is niet duidelijk, waarom het prospectus zegt, dat het noodig is, de erfpachtcanons zoo hoog mogelijk te houden, als het niet om het maken van groote winsten te doen is. Den erfpachters wordt geen contrôle op wat de maatschappij doet vergund, en zoo zou het zeer goed kunnen zijn, dat allerlei zijdelingsche voordeelen behaald werden, die aan den directeur of de commissarissen ten goede kwamen, terwijl de aandeelhouders 5 percent en de erfpachters ..... niets kregen.

Het prospectus zegt, dat de erfpachtcanons zoo hoog zijn, omdat de maatschappij wegen, riolen en andere werken heeft te maken, en omdat zij ook voor andere openbare werken moest zorgen. Voor Hollandsche begrippen echter is de erfpacht al zeer laag, want tegen betaling van f 24 per jaar heeft de erfpachter de vrije beschikking over een lapje grond van 300 M²., en dit zijn dan nog de duurste terreinen want ook voor f 12 kan men terecht.

Daartegenover staat echter, dat de „county" en „local" belastingen, met de „poor and education" belasting te zamen 9 pCt. van iemands inkomen verslinden.

Merkwaardig zijn de berekeningen, die het prospectus geeft. De eerste heeft betrekking op het bouwen in de buitenwijken van Londen.

Kosten wegens het bouwen van een „cottage"	£ 250 00
Waarde van het terrein, 200 M². .	„ 25 00
Kosten van wegen en riolen . . .	„ 17 00
	£ 292 00
Rente à 6 pCt =	£ 17 11 0
Belasting . . =	„ 3 10 0

Totaal £ 21 10 of een huur van meer dan 8 shillings per week.

De berekening voor een huis, van dezelfde soort als het bovengenoemde, op een terrein van de maatschappij is als volgt.

Kosten van bouwen	£ 20000
Waarde van het terrein	„ 2500
Kosten van wegen, riolen	„ 000
	£ 22500
Rente à 6 pCt. =	£ 13 10 0
Belasting . . =	„ 1 15 0

Totaal £ 15 50 of een huur van 5 shilling 10 penny per week.

In hoeverre de laatste cijfers geflatteerd zijn, kan natuurlijk door een vreemdeling niet beoordeeld worden. Maar het voordeelig verschil van 3 shillings per week zal nauwelijks voldoende zijn, om de kosten aan de dagelijksche verdere spoorreis verbonden, te dekken. De maatschappij raadt dan ook hen, die zich te Letchworth willen vestigen en die niet gefortuneerd zijn, om ter plaatse een betrekking te zoeken. Doch zoolang de Stad der Tuinen nog in wording is, zullen er wel niet veel betrekkingen te vinden zijn.

Dit schijnt een zwak punt van de circulaire. Ofschoon de stellers het telkens hebben over alles, wat zij doen voor den kleinen man, zal er, in werkelijkheid, wel alleen voor den meer gegoeden stand gezorgd kunnen worden. De onbaatzuchtigheid der ondernemers, die zich met vijf percent rente tevreden stellen (wat door belegging in effecten niet te maken zou zijn), is blijkbaar niet zoo groot, dat zij het ook den kleinen man mogelijk willen maken, naar Letchworth te komen en zijn betrekking te Londen te houden.

De aanleg van het terrein geschiedt zoo, dat het opgaand geboomte zooveel mogelijk wordt gespaard. De wegen worden 12 en 18 M. breed; alleen de groote middenweg zal 30 M. breed worden.

Reeds werd gesproken over de „Cottage Exhibition", een onderneming, die dezen zomer velen naar Letchworth gelokt heeft. De maatschappij loofde prijzen uit voor „cottages", gebouwd op door haar in erfpacht gegeven terreinen. Ieder huis mocht niet meer dan f 3000 kosten en moest aan bepaalde eischen voldoen. Tal van architecten hadden zich met tal van aannemers verstaan om aan dezen wedstrijd deel te nemen, terwijl ook fabrikanten van bouwmateriaal niet in gebreke bleven, van deze prachtige gelegenheid tot reclame gebruik te maken.

Alles is naar wensch geslaagd. De maatschappij heeft de aandacht op haar onderneming gevestigd, architecten, aannemers en leveranciers hebben zich nieuwe klanten weten te verwerven. Want alle geïllustreerde tijdschriften hebben artikelen aan de tentoonstelling gewijd, alle dagbladen schreven erover.

Onze lezers hebben ongetwijfeld afbeeldingen der cottages onder de oogen gehad, en waargenomen dat de ontwerpen echt Engelsch zijn. Vreemd schijnt het ons, bij de overigens zoo degelijke Britten, dat aan de uitvoering van bouwwerken veel minder zorg besteed wordt, dan bij ons, en dat vooral de buitenbetimmering en het buitenverfwerk een zeer onooglijk aanzien vertoonen.

Het zou niet mogelijk zijn, in Nederland ook zulk een onderneming te beginnen als de „Garden City Company", omdat de erfpacht hier niet populair is, terwijl zij in Engeland al sinds den tijd der Noormannen bestaat. Maar de directies der talrijke maatschappijen tot „exploitatie" van vroegere buitenplaatsen ten onzent zullen toch met belangstelling vernemen, wat hun Engelsche collega's doen, en wellicht het een of ander wel navolgenswaard vinden. In het bijzonder de wijze, waarop aan het geheel een quasi sociaal tintje is gegeven, ofschoon voor de belangen van het kapitaal afdoende werd gezorgd, moet in onzen tijd vele Nederlanders aanlokken.

Materiaalvervalsching in de Kunstnijverheid.

(Slot.)

En hoe is 't met het brons gesteld? Echte bronzen waren altijd zeer gewaardeerd en werden goed betaald. Men kon ze gieten, maar de geheele kern moest echt materiaal zijn. Toen vond men het tin- en zinkgietwerk uit. Men goot zink in vormen, schudde deze zoolang tot het zink overal had „aangezet", verkoperde dan op galvanischen weg, waardoor men „echte bronzen" verkreeg. Het patina, dat in den loop des tijds, op het brons van zelve gevormd wordt, imiteerde men weer door een verflaag, zoogenaamde metaalkleuring, en wel meestal „op chemische wijze".

Het tin was echter nog te duur, daarom behielp men zich door lood aan het tinbad toe te voegen.

Maar de materiaalvervalsching ging nog iets verder. Op de schrijftafel van een mijner bekenden stonden vroeger een paar voortreffelijk gemodelleerde jachthonden, met een bruine kleur. Velen zouden ze voor brons hebben aangezien. Het naïve kamermeisje vatte de honden om af te stoffen, bij het lijf op en — hield het lichaam in de hand, want de honden waren uit *terra-cotta* op een zwaar voetstuk. De dienstbode verontschuldigde zich, zij dacht dat ze van *ijzer* waren. Mijn vriend zweeg, bewust zijnde slechts een surrogaat te hebben gekocht. Maar waarom voorwerpen te koopen uit eenig materiaal, dat zij slechts in schijn voorstellen? In alle landen bestaan bloeiende „fabrieken", die bronzen uit terra-cotta maken, naar welgevallen met of zonder patina, mat of wel met goud gebronzeerd. Handigheid baart profijt, rechtschapenheid is onzin! [1])

Op elk gebied van de nijverheid wordt de materiaalvervalsching toegepast. Een der schoonste stoffen is wel de *zijde*. Welke prikkel hiervoor een surrogaat te vinden! Dank zij de moderne wetenschap der chemie, die op nijverheidsgebied dikwijls als een kreeft werkte, vond men een stof, die de zijde nog aan glans overtrof. Ofschoon zij aan duurzaamheid alles te wenschen overliet — toch was zij goedkoop.

Op dit gebied, dus in de textielbranche, heeft een uitvinding uiterst nadeelig gewerkt, die door *Morris* reeds werd gebrandmerkt. De zaak was, voor de verfstoffen een ander product als surrogaat te vinden. De *„echte kleuren"* waren te duur, dus kwamen uit Amerika de *teerverven* tot ons over, die als een pest over de geheele Europeesche industrie uitbrak. Maar welke leek zal met teer geverfde wol, van die met meekrap kunnen onderscheiden. De wol ziet er mooi uit, is goedkoop en dat is voldoende.

Van hieruit komen wij op de Gobelin*weverij*. Tot de meest gewaardeerde, de het duurst betaalde kunstvoortbrengsels behooren de *Gobelins*. [2]) Redenen genoeg ze te imiteeren: het zaakje was hier nog veel eenvoudiger dan bij de bronzen of het marmergietwerk. De warenhuizen lieten door broodelooze decoratieschilders, op linnen herdersscenes uit den Rococotijd in olieverf copieeren en verkochten *„echt Gobelinschilderwerk"* wederom voor één gulden per stuk; wie een daalder wil spendeeren, krijgt iets ongelooflijks!

Waarom, hoe is dit nu mogelijk? Omdat het publiek — spreken wij het naar waarheid uit, et cum bona venia — van dat alles niets verstaat. Want het is toch niet aan te nemen, dat zoovele personen, als zij van de vervalsching eenig vermoeden hadden gehad, alleen slechts den geringsten prijs zouden hebben geraadpleegd. Eerder is te begrijpen, dat „Would-be-gentlemen" zich met valsche diamanten tevreden stellen, inplaats van goud verguld zilver, inplaats van zilver verzilverd koper koopen.

Werpen wij nu een blik in onze woonkamer om ons heen. De muren zijn met krantenpapier beplakt en daarop weer zoogen. *behangsels*, die in hoogst karakterlooze, naar bepaalde, altijddurende patronen geteekende en valsch gestiliseerde natuurvormen

[1]) Van de verloting eener tentoonstelling gewerd mij eens een *bronzen* figuur: een Furie de oorlogsfakkel zwaaiende. Deze laatste was hol, om, met spiritus gevuld en aangestoken zijnde, op de rooktafel dienst te doen. Het beeldje was sierlijk, het onedele patina vrij goed nagebootst, maar na een half uur brandens was de fakkel totaal weggesmolten! De *„bronsgieter"* had zeker vergeten aan het *zink eenig koper* toe te voegen.

[2]) Fransche behangseltapijten met ingewerkte figuren, zoo geheeten naar haren uitvinder *Gobelin*, die in 1667 te Parijs een tapijtfabriek oprichtte, welke nog heden een van de merkwaardigheden der hoofdstad is.

vertoonen. En dat hebben onze ouders hun leven lang, dag en nacht, voor oogen gehad en kunnen dulden! Maar, gelukkig is te vermelden dat b.v. op de laatste tentoonstelling te Turijn geen behangsels meer te vinden waren, dat de behangseldoeken aan het uitsterven zijn. Het wachtwoord moet ook hier luiden: liever een kalen muur dan een lompensurrogaat, dat een of ander kostbaar weefsel moet verbeelden.

De aanleiding tot materiaalvervalsching is altijd en altijd in de vermeende duurte van het betreffende materiaal gelegen. Maar liever grijpe men naar een goedkoopere stof, en stelle haar waar en eerlijk voor, dan dat men bedriege! Soliditeit en eerlijkheid zijn de eerste vereischten van de kunstnijverheid. Daarom is het met erkentelijkheid te begroeten, dat de woordvoerder van de Dresdener Kunstnijverheid, Prof. *Gross*, in het Mei-nummer van het Kunstgewerbeblatt, onder den titel: Kunstgewerbliche Erziehung, de overschatting van het goedkoopheidsmoment in het kunsthandwerk met scherpe woorden geeselde.

Het is meer dan noodzakelijk dat het groote publiek zich op een meer artistieke vorming toelegt, zoodat het zich niet laat bedriegen, dat het echt van onecht, talmi van goud, gietwerk van gedreven werk, smakelooze van smaakvolle voortbrengsels leert te onderscheiden. Voor het zedelijk gehalte van het volk is dan te hopen en te verwachten, dat het dan het onechte, ook al is het goedkoop, versmaden en de materiaaleerlijkheid ondersteunen en bevorderen zal.

Düsseldorf, Nov. 1905. J. L. Terneden.

De glazen in de Oude Kerk te Amsterdam.

In tegenwoordigheid van een aantal belangstellenden heeft de Heer J. L. Schouten, uit Delft, in de Oude Kerk eenige mededeelingen gedaan over het thans door hem geheel herstelde raam aan de noordzijde van het gebouw, in het zoogenaamde voetboogschutterskoor. Het is het prachtige raam in de eerste helft der 16e eeuw aan de kerk geschonken door den Burgemeester Jan Claesz. van Hoppe en uitgevoerd naar teekeningen, geheel of gedeeltelijk van Pieter Aartsen, genaamd Lange Pier (1507—1573), van wien in het Rijksmuseum een schilderij „de eierdans" bekend is, of voor een deel naar men wil ook volgens ontwerpen van zijn tijdgenoot Digman.

Het raam geeft in de verschillende vakken voorstellingen van den Engel Gabriël, die naar Maria gaat; de ontmoeting van Maria en Elisabeth waarbij in een afzonderlijk vakje Zacharias schrijvende; Maria op weg gaande. Deze verschillende voorstellingen zijn bekroond door de rijke architectuur van een korinthische galerij, door een tongewelf overdekt. Op de wijze der oude tryptieken zijn in het benedengedeelte de gever van het raam afgebeeld met den Apostel Paulus en een abt; ter rechterzijde de vrouw des Burgemeesters met hare twee dochters.

Het raam is omstreeks 1760 door de Zuid-Nederlander de Angelus geheel gerestaureerd, maar begrijpelijkerwijs is daarbij het oorspronkelijke bijna geheel opgeruimd en door eigen werk vervangen. Slechts hier en daar heeft een enkel stukje genade gevonden en is bewaard gebleven. De Heer Schouten toonde aan, dat elke eeuw haar eigen kleurenpalet vertoont. Zoo was hij er in geslaagd, de oorspronkelijke stukken terug te vinden, die merkwaardig genoeg, in toon en kleur volmaakt overeenstemmen met fragmenten der beroemde Goudsche glazen van de gebroeders Crabeth. Nu de Heer Schouten ook van deze ramen de restauratie onder handen heeft, was hij in staat zijn bewering met de stukken te bewijzen. In de fabriek „het Prinsenhof" is er nu met groote zorg naar gestreefd de oorspronkelijke kleur en tint zooveel mogelijk te bewaren. In dit pogen is men gelukkig geslaagd. Uitgaande van de origineele stukken is het geheele raam opnieuw opgebouwd en prijkt thans in den vollen kleurenrijkdom als in den ouden tijd. Daarbij is vooral ook eenheid verkregen, de donkere partijen zijn transparant en lumineus geworden en de algemeene toon is warm en vol. Zoo groot is de zorg geweest bij het zoeken naar de oorspronkelijke gedeelten, dat men in een naburig raam een fragment heeft teruggevonden dat in het thans gerestaureerde thuisbehoorde.

Het is het tweede dat door den Heer Schouten is voltooid, een derde is nog in bewerking, en enkele andere zullen daarna volgen.

De Heer Druyvestein bracht namens de aanwezigen den Heer Schouten hulde voor zijn kunstvollen arbeid en voor de geestdrift en liefde waarmee hij ook dat werk weer heeft uitgevoerd. De Heer Schouten dankte voor dezen lof, waarbij hij zeide er prijs op te stellen, hierin ook zijn medewerkers, de heeren Veldhuis en Knol, te laten deelen.

N. v. d. D.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

14 November heeft in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, een voordracht gehouden over: de Domkerk te Utrecht.

Er is, zoo zeide spreker, in de laatste jaren veel licht over de geschiedenis van de domkerk te Utrecht verspreid. Meenden wijlen de hoogleeraar Gugel en velen met hem dat dit gebouw een 13de eeuwsche kathedraal was, een nadere beschouwing van het monument en de door jhr. Calkoen bestudeerde rekeningen hebben doen zien, dat slechts de koortrans 13de eeuwsch werk is, dat in de 14de eeuw behalve de toren, slechts enkele aanbouwsels aan het oorspronkelijk Romaansche koor tot stand zijn gekomen, doch dat eerst in de 15de eeuw niet alleen kruisbeuk en schip, maar ook het koor gebouwd zijn.

Aan de tegenwoordige kerk is eene andere in Romaanschen stijl voorafgegaan. Door Mr. F. Mulder Szn., rijks- en gemeente-archivaris van Utrecht, zijn over dit verdwenen gebouw vele bijzonderheden medegedeeld in het archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, die echter weerspraak hebben gevonden bij den architect F. J. Nieuwenhuis.

Het is uit den aard der zaak zeer bezwaarlijk om zulk een verdwenen gebouw te reconstrueeren, vooral wanneer, zooals in dit geval, bijna geen grafische voorstellingen van den ouden toestand aanwezig zijn. En van de weinige, die er zijn, kunnen er slechts twee als betrouwbaar beschouwd worden.

De eerste is te vinden op het bekende altaarstuk der Gebroeders van Eyck in de Sint Bavokerk te Gent, een werk dat in 1432 voltooid is, doch hierop is alleen de toren afgebeeld, die boven geboomte en heuvelen uitsteekt, waarachter de Kerk ligt verscholen. Uit dat schilderstuk valt dus alleen te bewijzen, dat de domtoren reeds in 1432 dezelfde gedaante had als hij tegenwoordig vertoont, en dat hij dus nimmer een hooge spits heeft bezeten, zooals door sommigen werd gemeend. Omtrent de kerk zelve leert de schilderij echter niets.

De tweede voorstelling is aanwezig op een drieluik, dat thans in het rijksmuseum te Amsterdam berust en dat omstreeks 1450 moet gemaakt zijn. Hierop zijn kerk en toren beide afgebeeld en de kerk bestaat hier uit een Gothisch koor van vier traveeën, waaraan een basilikaal gebouwd schip van negen traveeën onmiddellijk aansluit. Wel zijn door sommige schrijvers ook afbeeldingen, op de 13de eeuwsche zegels voorkomende, beschouwd als afbeeldingen van de werkelijkheid, doch waarschijnlijk zijn die voorstellingen slechts als geheel zinnebeeldig op te vatten, zoodat zij voor de werkelijkheid geen waarde hebben.

Er staat dus alleen vast, dat van die Romaansche basiliek omstreeks 1450 nog het schip aanwezig was. Of die basiliek een kruisbeuk heeft gehad, zooals genoemde zegels die vertoonen, is minstens twijfelachtig. Ook naar de gedaante van het koor kon slechts gegist worden. In den Romaanschen tijd hadden de koren geen groote afmetingen. De verandering die de uiterlijke eeredienst in de 12e en 13e eeuw onderging, deden de behoeften aan meer ruimte in het koor ontstaan, daarom zijn bijna overal de Romaansche koren, zooals zij oorspronkelijk gebouwd waren, verdwenen, en zoo verbouwd als de behoefte van den dienst het vorderde. Aan het ontstaan van den Gothischen stijl is deze behoefte aan meer ruimte in het koor niet vreemd. Een kathedraal was minder het gevolg van voldoening aan godsdienstige idealen dan wel de zetel van de bisschoppelijke macht en eene noodzakelijkheid voor de vervulling der kanonieke diensten van het kapittel. Eerst later smelten bestemming van kathedraal en parochiekerk meer te zamen. Niet altijd volgt dan ook op de uitbreiding der koorruimte, welke voor den kanonieken dienst noodig was, die der geheele kerk. Te Utrecht was het domkapittel een lichaam op zich zelf, dat met de burgers niets uitstaande had; het had een eigen immuniteit; een stuk grond door muren en grachten van de stad, waar de burgers woonden, en van de immuniteiten der andere kapittels afgescheiden. Buiten de immuniteit van het domkapittel stonden de parochiekerken, waarvan de Buurkerk de oudste is. De geschiedenis van het Utrechtsche Bisdom gewaagt nu wel van vele twisten met de burgerij, doch van eenigen geestdrift dier burgerij voor den bouw van een nieuwe kathedraal is nimmer iets te bespeuren geweest. Het grootsche geheel, dat in de 13e eeuw begonnen werd, en in de 15e voltooid, is tot stand gekomen door de bisschoppen en niet door de burgerij, en het langzame tempo waarin het geheel voltooid is geworden, vindt hierin voldoende verklaring. De tamelijk bescheiden koortransbouw, die sinds 1254 aan de toen nog bestaande Romaansche kathedraal werd toegevoegd, had een halve eeuw voor zijn voltooiing noodig. De eerste steen voor dezen koortrans werd in het genoemde jaar door bisschop Hendrik van Vianden gelegd, doch eerst bisschop Jan van Nassau vatte het werk in 1288 met meer kracht aan, zoodat in 1295 de kapellen zoo ver gereed waren dat er altaren in opgericht konden worden. De koortrans heeft den platten grond, die bij de Fransche kathedralen gebruikelijk was, doch met dit verschil dat de vijf kapellen, die den halven tienhoek van den trans omgeven, niet aan de buitenzijde der steunbeeren doch er tusschen in zijn gebouwd, waardoor deze kapellen zoo ondiep zijn, dat zij een geheel met den trans vormen, eene ordonnantie die ook, met kleine wijziging, wat de middenkapel betreft, aan de Romaansche kathedraal van Doornik gevonden wordt. Waarschijnlijk is het, dat de koortrans om het Romaansche koor is heengebouwd en dit laatste eerst is afgebroken, toen de trans voltooid was. In verband met deze veronderstelling verdient het aandacht, dat het koorpolygoon breeder is dan de aansluitende travee van het koor. De opstand vertoont groote overeenkomst met dien der kathedraal van Amiens. Het koor heeft zijn tegenwoordige gedaante verkregen tusschen 1396 en 1454, zooals uit de vormenspraak duidelijk is op te maken. Nog in de 14de eeuw schijnt men met den bouw van een noordelijken zijbeuk begonnen te zijn, welks halve zuidelijke pijlers met den noordelijken muur van het Romaansche koor verheeld zijn, doch het is niet juist uit te maken, hoever men daarmede gekomen is en het is zeer waarschijnlijk dat alle of de meeste beschikbare gelden voor den bouw van den toren zijn gebezigd, die tusschen 1321 en 1382 werd gebouwd. Die toren is een der merkwaardigste bouwwerken van ons land, niet alleen om zijne aanzienlijke afmetingen, maar vooral om zijn, van de kerk geheel vrijstaande plaats. Bij zijne stichting stond hij pl.m. 30 M. van het schip der toenmalige Romaansche basiliek verwijderd. Zulke op zich zelf staande torens, niet zeldzaam in Italië, komen in Noord-Europa niet voor. Het systeem der Fransche kathedralen eischte twee torens, die de zijbeuken der kerk afsloten. In Duitschland werd soms één toren gebouwd, zooals te Freiburg en te Ulm, doch met de kerk tot een geheel vereenigd. De toren te Utrecht blijkt geheel als een zelfstandig werk bedoeld te zijn, want toen in de 15de eeuw het eigenlijke schip der kerk werd gemaakt, werd dit niet onmiddellijk met den toren verbonden, doch bleef een overwelfde doorgang tusschen beide bestaan, waarboven de z.g. bisschopskapel werd aangebracht.

(Slot volgt)

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Italiaansche Regeering laat thans beginnen met het uitgraven van den oud-Romeinschen schouwburg te Benevento, welke tot dusver voor het grootste deel door nieuwere gebouwen is bedekt.

Ook overweegt de Regeering het plan, de Romeinsche schepen in het meer van Nemi, welke reeds een eeuw geleden zijn ontdekt, weder boven water te laten brengen en in een daarvoor bestemd museum te plaatsen.

De hooge kosten, aan dat werk verbonden (ongeveer een half millioen *lire*), waren tot dusverre een beletsel voor de uitvoering van het plan.

Te Chemnits in Saksen zal een inrichting voor lijkverbranding gebouwd worden. De kosten worden op f 84.000 geraamd.

De „Raad van Ingenieurs" der Amerikaansche commissie voor het Panama-kanaal heeft zich met groote meerderheid voor het maken van een zoogenaamd niveau-kanaal, zonder sluizen, verklaard.
Al kost dit meer tijd en geld, het is, naar het oordeel der ingenieurs, beter, omdat de schepen er in korteren tijd doorheen kunnen varen.
De kosten worden geraamd op 600 millioen gulden en de duur van het groote werk op 15 jaren.

Uit Parijs wordt aan de Kunstchronik bericht, dat men eindelijk beginnen zal, het Louvre gedeeltelijk te reorganiseeren. Het koloniaal museum gaat uit het gebouw en zoo zal er ruimte komen om van de tallooze, in de magazijnen opgestapelde kunstschatten het beste aan het licht te brengen. Dat zal niet weinig zijn. De stukken van minder beteekenis gaan naar het onlangs door den staat verkregen kasteel Lafitte bij Parijs. Het Luxembourg zal talrijke werken van overleden meesters aan het Louvre afstaan en zoodoende ruimte krijgen, om meer moderne werken tentoon te stellen. 't Is een verandering, die algemeene instemming verdient.
In het Petit Palais zullen binnenkort afzonderlijke zalen worden ingericht voor werken van Ziem, Dalou en de porseleinmanufactuur van Sèvres. Ook de nalatenschap van den schilder Henner, aan dit museum gelegateerd, zal waarschijnlijk in een afzonderlijke zaal een plaats vinden.

Te Antwerpen is het bouwen van een nieuw operagebouw aanbesteed. Op 1 Februari zal men beginnen en 31 Maart 1907 moet alles gereed zijn.

Een practische inrichting, om het vernielen of verknoeien van merkwaardige bouwwerken tegen te gaan, heeft men in Dresden ingevoerd. Daar heeft men bij de bouwpolitie op elke verzameling stukken, die een belangrijk gebouw betreffen, een rood etiket geplakt met het opschrift: „Kunsthistorisch wertvolles Gebäude. Iedere verbouwing aan dergelijke bouwwerken trekt dus onmiddellijk de aandacht en dan kunnen de noodige stappen tegen een eventueele verknoeiing gedaan worden.

BINNENLAND.

Haarlem. Te Heiloo heeft de Gemeenteraad besloten tot den bouw van eene tweede openbare lagere school, en die te plaatsen in de nabijheid der R. Kath. kerk aldaar.

— De raad der gemeente Lisse heeft besloten tot den bouw van een nieuw raadhuis op het oude schoolplein.

's-Gravenhage. De „Ingenieur" meldt, dat door een aantal leden van het Instituut van Ingenieurs stappen zijn gedaan tot oprichting van een vakafdeeling voor „Waterbouwkunde en Bouwconstructie" van het Instituut.

— In Augustus j.l. werd te Arnhem opgericht een bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. In de algemeene vergadering van dezen bond, 22 October l.l. te Utrecht gehouden, werden de Statuten en Huishoudelijk Reglement vastgesteld en in het definitief bestuur werden gekozen de heeren: J. H. Lijtering te Groningen, Voorzitter; R. H. de Koning te Vlissingen, Secretaris; A. Maass, te Leiden, Penningmeester; J. H. Hamstra te 's-Hertogenbosch en . W. Schot te Groningen.

Utrecht, De Heer C. J. M. Couvée, alhier, heeft concessie aangevraagd voor eene drinkwaterleiding in de gemeente Culemborg.

Bergen op Zoom. De raad dezer gemeente besloot met bijna algemeene stemmen het traktement van den gemeentearchitect met f 200 te verhoogen.

Maastricht. Hier ter stede bestaat een torentje, gelegen kort bij de Jeker en de Begijnenstraat, bekend als het torentje van pater Vinck. De commissie tot bewaring van geschiedkundige gedenkstukken is het met het gemeentebestuur eens, om dit monument, waaraan historische herinneringen verbonden zijn (1), voor verval te behoeden en in zijn ouden staat terug te brengen. Reeds is door den heer Sprenger, architect, een ontwerp voor de herstelling opgemaakt en volgens dit plan zal een monumentaal bouwwerk worden herkregen, dat historische waarde heeft en dat aan dit stadsgedeelte een werkelijke verfraaiing zal schenken. De kosten dezer restauratie, verdeeld over twee jaren zijn begroot op f 5325.

(1) Pater Vinck werd in 1638, beschuldigd van verraad, gevonnisd en onthoofd.

Wageningen. Door den raad dezer gemeente is een uitbreidingsplan vastgesteld, ontworpen door den heer H. Paul, civiel-ingenieur te Leiden.

Rosendaal. De Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen zal ter zijde van het voorplein van het nieuwe station alhier een aantal woningen doen bouwen voor de hoofdbeambten.

Personalia.

— De Nederlandsche ingenieur J. de Rijke heeft van de Chineesche regeering de opdracht ontvangen zich te belasten met de verbetering van de Shanghai-rivier.
De heer de Rijke was vroeger hoofdingenieur bij de publieke werken in Japan.

— De heer D. L. Graadt van Roggen, hoofdingenieur in dienst van den sjah van Perzië, vertrok heden van Marseille naar Teheran, ten-einde de irrigatiewerken van Ahwaz te leiden.

— Tot werktuigkundig ingenieur in tijdelijken dienst bij de gasfabriek te 's-Gravenhage is met ingang van 1 December benoemd de heer F. K. Th. van Iterson, thans in tijdelijken dienst bij de gemeentewerken aldaar.

— Tot leeraar in het hand- en lijnteekenen aan de Burgeravondschool te Hoorn is benoemd de Heer F. W. van der Haagen, te 's-Gravenhage, die op de aanbeveling stond met den Heer D. A. A. W. Dobbe te 's-Gravenhage en Mej. Janse, te Amsterdam.

— Te Bussum is op 47-jarigen ouderdom overleden de ingenieur J. J. Israëls, geboren te Groningen. Van 1882 tot 1889 was hij werkzaam bij de H. IJ. S. M., o. a. aan de verbouwing van de spoorwegemplacementen te Delft, Schiedam, de lijn den Haag—Scheveningen, enz. In Egypte en in Amerika was hij later eveneens op dit gebied werkzaam, o. a. bij de groote spoorwegbrug over de Kansasrivier.
Sinds eenige maanden woonde hij voor herstel van gezondheid te Bussum.

— Op de aanbeveling voor architect der gemeente Beverwijk zijn geplaatst de heeren: J. Kerkhof, buiteng. opzichter van den Rijkswaterstaat op Vlieland, W. L. Smit, opzichter bij de Gemeentewerken te Rotterdam, en J. Grootenhuis, gepens. kapitein der genie.

— Uit Ned. Indië wordt gemeld: De opzichter der tweede klasse bij den Waterstaat O. A. Gewaij is geplaatst te Bantam.
— De opzichter der tweede klasse bij den waterstaat G. A. L. Kaltofen is te Bandoeng geplaatst en belast met den waterstaatsdienst.
— De opzichter dor tweede klasse bij den waterstaat A. G. A. H. Brunet de Rochebrune is belast met den waterstaatsdienst in de afdeeling Blora.
— De bouwkundige ambtenaar der tweede klasse bij de Staatsspoorwegen te Menes D. H. H. Mentel, is naar Tjipentjang overgeplaatst.
— De bouwkundige ambtenaar der tweede klasse bij de Staatsspoorwegen te Menes A. Ghijsels, is overgeplaatst naar Rangkasbetoeng.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar voor terreinwerk en in het ontwerpen van kunstwerken. Brieven zonder stukken onder Letter J R aan de Administratie van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Jong ingenieur met eenig kapitaal. Br. onder No. 50569 aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

40ste Jaargang. ZATERDAG 2 DECEMBER 1905. No. 48.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE SAALBURG.

Het is, zooals de geschiedenis ons leert, den Romeinen ook op het hoogste toppunt van hun macht nooit gelukt het eigenlijk Germanië ten onder te brengen en evenals Gallië tot een provincie van het rijk te maken.
De woeste en vrijheidlievende Germaansche stammen vormden integendeel een macht, waartegenover de wereldveroveraars zich genoodzaakt zagen een defensieve stelling in te nemen en de verdediging van die stelling is een aanhoudende worsteling geweest. Lang weliswaar heeft deze worsteling geduurd en dit is in hoofdzaak daaraan toe te schrijven, dat de in de krijgskunst ervaren Romeinen hun stelling versterkt hadden op een wijze, die voor dien tijd meesterlijk mag worden genoemd.
De vele overblijfsels van die versterkingen, meest aangelegd door Drusus en Germanicus, die men aan den linker Rijnoever vindt geven ons een vrij duidelijk beeld van het hierbij gevolgde stelsel van grensverdediging. Ten deele beschermd door de rivier hebben de Romeinen zich aan den Rijn het langst kunnen handhaven. De vooruitgeschoven posten Oostwaarts van den stroom hebben zij betrekkelijk spoediger moeten opgeven.
Als een der meest vooruitgeschoven posten rechts van den Rijn is te beschouwen het Romeinsche Castrum niet ver van Homburg in den Taunus gelegen en dat van ouds den naam van Saalburg draagt. Daar lag sedert het begin van de tweede eeuw tot aan het verlies van de oostelijk van den Rijn gelegen landen o.a. de tweede bereden kohorte van het Rhätische legioen.
Deze vesting, dicht achter de rijksgrens gelegen, beheerschte de bergpas over den noord-oostelijken Taunus en, 422 M. boven de zee gelegen, bood zij zuidwaarts een ruim uitzicht in de Nidda- en Mainvlakten tot het Odenwald en oostwaarts in de Wetterau.
Zij ligt thans in een boschrijke omgeving en is met een electrische tram van Homburg te bereiken.
Onder bescherming van Keizer Wilhelm is men sedert eenige jaren bezig deze vesting en haar omgeving met de voorhanden gegevens zoo nauwkeurig mogelijk te reconstrueeren. De hoofdwal en de voornaamste gebouwen daarbinnen en verscheidene bouwwerken in de vroeger daarbuiten bestaan hebbende nederzetting zijn reeds weder opgebouwd, andere onder handen. De bedoeling dezer reconstructie is, een denkbeeld te geven van een Romeinsch kasteel en zijn omgeving, zooals een en ander er in welstand moet hebben uitgezien. Wij laten de waarde van een dergelijken arbeid in het midden, maar achten de onderneming op zich zelf merkwaardig genoeg, om er wat van mede te deelen, omdat zij naar wij meenen geheel op zich zelf staat.

Talrijk zijn de overblijfselen van Romeinsche legerplaatsen in Noord- en West-Europa, maar nergens is men nog op het denkbeeld gekomen van restauratie, laat staan volledige reconstructie. Zoo iets kan alleen in de hoofden van Duitsche machthebbers en professoren opkomen. De beroemde professor Mommsen, een der groote kenners van de oudheid, heeft hier zijn hulp moeten verleenen, om met de gegevens, die men kon putten uit de talrijke vondsten ter plaatse, het ontbrekende aan te vullen en het verloren gegane opnieuw te voorschijn te roepen.

Men heeft grond aan te nemen, dat de thans opgebouwde omwalling overeenkomt met de derde, welke ter plaatse bestaan heeft en die twee andere omwallingen insluit, waarvan men ook nog overblijfselen heeft gevonden. Buiten deze omwalling is een dubbele gracht, die gedeeltelijk weder opengegraven en in het oude profil gebracht is. Daar buiten werden overblijfsels van het Dolichenum en de fundamenten van een voor twee godheden, waarschijnlijk Silvanus en Diana, bestemd heiligdom blootgelegd en vond men ook nog resten van een der houten torens van een ouden grenswal.

Behalve deze onderzoekingen werd ook het Forum en zijn omgeving doorzocht en kon ook de plaats van den tempel van Mithras, den door de soldaten in den keizerstijd vereerden Perzischen zonnegod worden vastgesteld. Behalve eenige kleinere bouwwerken hield men zich ook bezig met het onderzoek naar de straten en wegen in de omgeving der vesting, die gedeeltelijk weder in goeden staat werden gebracht, men vond ook nog verscheidene oude bronnen. In het geheel zijn er thans acht en zestig bronnen blootgelegd.

In de vesting voltooide men het Praetorium, daarvoor werden een paar nieuwe bronzen beelden der keizers Hadrianus en Alexander Severus geplaatst. Keizer Wilhelm liet ook een gedenkplaat ter nagedachtenis van Theodor Mommsen aanbrengen.

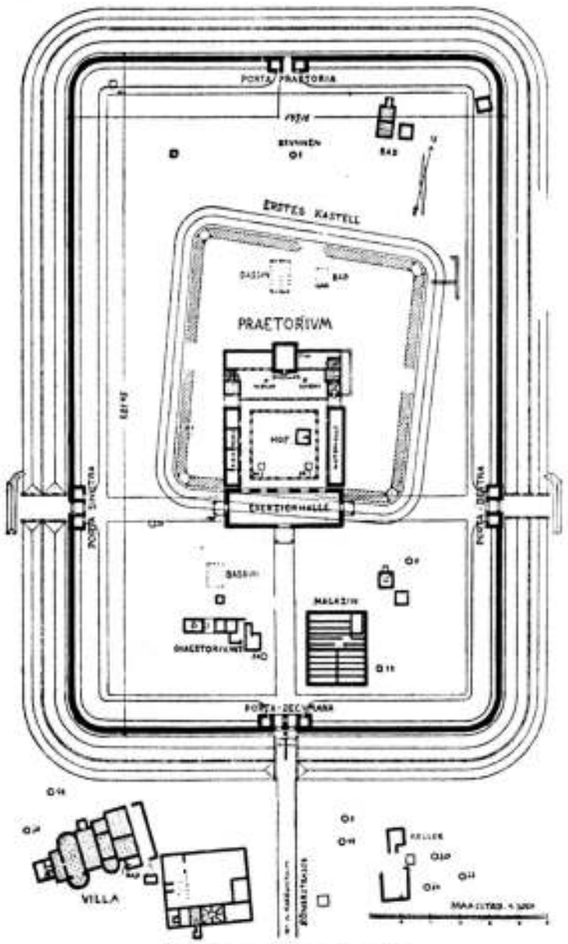
Wat nu het kasteel zelf betreft, zooals bekend is werden de Romeinsche Castra of versterkte legerplaatsen steeds naar een vast schema aangelegd, alleen somtijds eenigszins gewijzigd naar plaatselijke toestanden.

Het plan vertoont het wederopgebouwde derde kasteel, dat 147 M. breed en 221.45 M. lang is of 500 bij 750 Romeinsche voeten, met de groote as (Decumanus) ongeveer Noord-Zuid georiënteerd. De met mortel gemetselde ringmuur, die in 250 na Chr. door de Germanen verwoest werd, sluit zooals reeds boven gemeld de oudere omwalling van de tweede vesting in, gebouwd onder Hadrianus (117—138 na Chr.) zonder mortel en met houten verankeringen.

De muur van dezen ouderen aanleg valt met dien van de derde legerplaats bijna samen. De Noordwesttoren van de tweede burcht werd in het vorig jaar in den gelijknamigen hoek van de derde omwalling blootgelegd. Een klein aarden fort, zuiver naar het Noorden georiënteerd en een oppervlakte van 78 bij 83 M. beslaande binnen de beide latere omwallingen, beschermde vermoedelijk in het eerste derdedeel van de tweede eeuw de bezetting van den bergpas.

*) De bij dit artikel behoorende plaat wordt met ons volgend nummer verzonden.

Op onze plaat *) is afgebeeld een der vier poorten van de enceinte en wel de z.g. Porta decumana of hoofdpoort. Typisch is hierbij de dubbele doorgang die bij de meeste Romeinsche vestingpoorten voorkomt; of de afdekking der beide de poort flankeerende torens overeenkomt met den oorspronkelijken toestand is moeilijk te zeggen, het vermoeden ligt anders voor de hand, dat deze torens ook met platte daken afgedekt zijn geweest en dienstbaar gemaakt aan de verdediging van een zoo belangrijk punt als een poort in een vestingmuur altijd is.

PLAN VAN DEN SAALBURG.

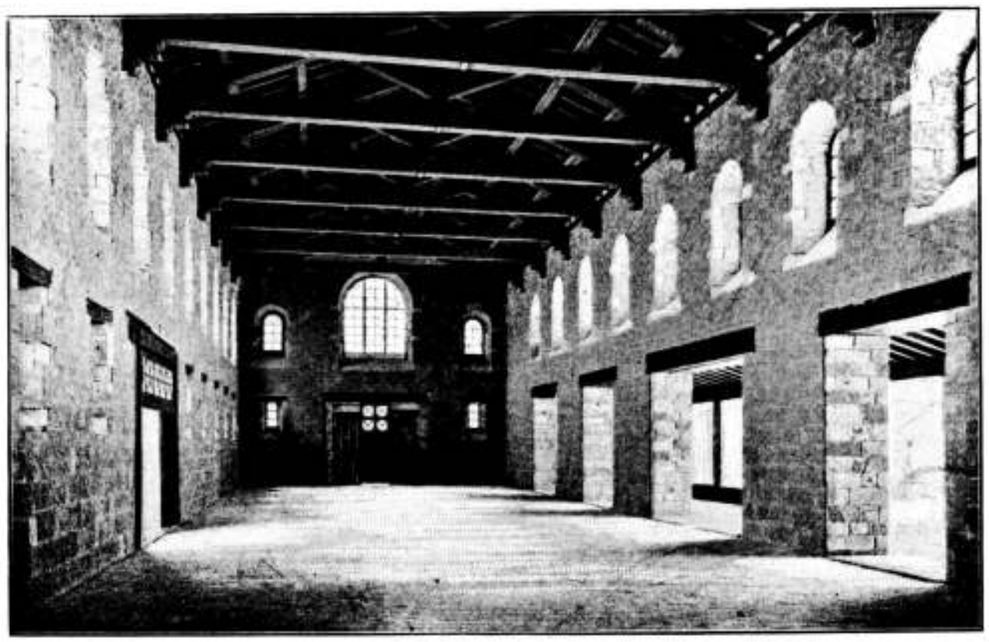
Voor de Porta decumana liggen overblijfsels van van fundamenten, kelders en bronnen van de woningen voor éene familie (Canabae) van het dorp, dat daar gelegen heeft. De toegang over de dubbele gracht bestaat thans uit een vaste houten brug. De omvang van de nederzetting blijkt bij den voortgang der opgravingen steeds meer, zeer groot te zijn geweest.

Gaat men de Porta decumana door, dan komt men binnen, langs twee gebouwen, het Quaestorium en Horreum (magazijn), bij de ongeveer midden in de vesting staande gebouwengroep van het Praetorium (oorspronkelijk de tent van den veldheer) en het eerst in de ruime exercitiehal, die een oppervlakte van ruim 38 bij ruim 11 M. heeft. Zij is thans door een open houten kap overdekt; als voorbeeld hiervoor hebben de kappen der oud-christelijke

DE SAALBURG.

PORTA DECUMANA.

EXERCITIEHAL.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
40ste Jaargang No. 49.

basilieken gediend. In tegenstelling met een ander voorbeeld van zulk een hal in het Romeinsche kamp van Lambaris (in Algerië), welke drieschepig is, heeft men hier geen spoor van tusschensteunpunten ontdekt, zoodat men niet anders dan tot deze kapconstructie kon besluiten.

De ruime hal maakt een machtigen indruk en sluit met een lange zijde aan aan het vierkante binnenplein van het Praetorium, dat eenigszins aan het Grieksche Peristylium herinnert.

Terzijde van dit binnenplein staat aan eene zijde het gebouw der Armentaria of Wapenkamers. Daarin zal het z.g. „Reichslimesmuseum", museum van alles wat betrekking heeft op de oude Romeinsche rijksgrens in het Taunusgebied, geplaatst worden. Aan de andere zijde is het Horreum dat ook weder opgebouwd zal worden en daarin zal het thans te Homburg aanwezige Saalburg-museum worden overgebracht.

Op het binnenhof zijn voorts de overblijfsels van een kleine Cella aanwezig en twee gerestaureerde bronnen. Bij de restauratie dezer waterputten heeft men gebruik kunnen maken van gegevens, opgeleverd door tal van fragmenten van onderdeelen en gereedschappen, welke uit die putten zelf zijn te voorschijn gekomen.

Het binnenplein staat in verbinding met een tweede even breed maar minder diep binnenhof, dat afgesloten wordt door het Sacellum, het heiligdom, waar de veldteekens bewaard werden. Hiervoor zijn thans de reeds genoemde keizersbeelden opgesteld, op de teruggevonden oude fundamentsn, die in verband met hetgeen men in andere Romeinsche legerplaatsen gevonden heeft en uit hetgeen overigens uit andere bronnen hieromtrent bekend is, ontwijfelbaar voor de opstelling van standbeelden hebben gediend. Enkele fragmenten van bronzen, meer dan levensgroote krijgsmansfiguren, laatste overblijfsels van keizersbeelden en deze sokkelfundamenten bewijzen, dat ook in de Saalburg de keizersvereering bij de soldaten in zwang was.

Bij het eenige treden verhoogde Sacellum liggen ter weerszijden hallen met kleine vertrekken, die als commando-bureaux dienst hebben gedaan. Aan de achterzijde is dit gedeelte van het Praetorium geheel gesloten.

Rondom het Praetorium binnen den ringmuur stonden de barakken, die tot verblijf van de soldaten dienden; de bezetting van de burcht zal in getalsterkte ongeveer met een hedendaagsch bataljon overeen zijn gekomen. Naar sporen van deze gebouwen is men thans aan het zoeken in het noordwestelijk gedeelte der omwalling. Deze gebouwen zijn wel waarschijnlijk grootendeels van hout, leem of ander minder duurzaam materiaal geweest; of het gelukken zal daarvan nog genoeg gegevens voor reconstructie te verzamelen, is nog de vraag.

Wanneer men het Praetorium door een van zijn zijpoorten verlaat en door de Porta praetoria, den tegen den vijand gerichte toegangspoort weer buiten de vesting treedt, dan vindt men 220 M. verder de sporen van de gracht met gepalissadeerden wal, de z.g. Romeinsche wal (Vallum Romanum), die zich van Coblenz tot Regensburg uitstrekte, maar niet heeft kunnen beletten, dat de Romeinen, toen de Germaansche volksstammen in beweging kwamen, de landen oostwaarts van den Rijn hebben moeten prijsgeven.

En zoo heeft de Saalburg het lot gedeeld van zoo menigen Romeinsche burcht. Hij is met den grond gelijk gemaakt.

Over Prijsvragen.

De Amsterdamsche Afdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst schreef tegen 1 December in het gebouw der Maatschappij een vergadering uit ter behandeling van: „De regeling van Prijsvragen, mede naar aanleiding van de Prijsvraag voor het Vredespaleis".

Het Bestuur zond aan de leden het volgende concept voor een door de vergadering aan te nemen conclusie:

De afdeeling „Amsterdam" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in vergadering bijeen op den 1sten December 1905, in het gebouw der Maatschappij, gehoord het overzicht dat door haar bestuur is gegeven van hetgeen op vergaderingen, in de dagblad- en de vakpers is opgemerkt over regelingen van prijsvragen in het algemeen en het program der prijsvraag en de wijze van deelneming aan die prijsvraag voor het Vredespaleis in het bijzonder.

overwegende:

1o. dat in laatstgenoemd program eene regeling is vervat, welke op belangrijke punten beduidend afwijkt niet alleen van die welke voor prijsvraagprogramma's is aanbevolen en vastgesteld door de Maatschappij voornoemd in hare vergadering van den 29sten Mei 1884, maar ook beduidend afwijkt van die welke door de voornaamste Fransche, Engelsche, Duitsche en Oostenrijksche Zuster-Vereenigingen in de laatste jaren als bindend zijn vastgesteld,

2o. dat het voor het oogenblik geen practisch nut heeft een oordeel uit te spreken over genoemd program,

3o. dat de discussie en stemming over dit onderwerp in de Algemeene Vergadering der Maatschappij gehouden te Maastricht op 23 September 1905, is gehouden buiten de orde van dien dag, als zijnde niet op de agenda van die vergadering vermeld,

4o. dat naar den inhoud en zeer kennelijke bedoeling van Hoofdstuk VIII der Wet van de Maatschappij, een onderwerp als het bedoelde eerst na grondige voorbereiding met het in deze onmisbare praeadvies van het Hoofdbestuur ter tafel der vergadering had kunnen worden gebracht en het uit dien hoofde aanbeveling had verdiend geene stemming op genoemde vergadering over deze zaak te doen houden,

5o. dat de uitslag van vorenbedoelde stemming, in verband met hetgeen daaraan was voorafgegaan door betreurenswaardig openbaar geschrijf van persoonlijken aard, bezwaarlijk anders kan zijn geweest dan onzuiver wat aangaat de hierbij betrokken beginselen en om alle voornoemde redenen niet kan worden aangemerkt als te zijn het gevoelen der Maatschappij over genoemd program,

6o. dat deze beginselen van voldoende belang zijn voor de beoefenaren der Bouwkunst om grondig

en alsnog nader, vrij van alle neveninvloeden te worden beschouwd.

7o. dat veel, wat bij deze prijsvraagkwestie is te berde gebracht, achterwege zou zijn gebleven, indien in alle opzichten bij deze prijsvraag meer consequent waren aangehouden de grondbeginselen nedergelegd in de artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van Prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld ter Algemeene Vergadering onzer Maatschappij van 29 Mei 1884, aangevuld of gewijzigd in meer ondergeschikte punten naar de bijzondere eischen voor meergenoemde prijsvraag.

Besluit:

a. Het Hoofdbestuur der Maatschappij voornoemd beleefd uit te noodigen het daarheen te leiden dat op eene — naar zijn oordeel meest doeltreffende wijze, — door hem ter tafel eener Algemeene Mei-Vergadering wordt gebracht een nieuw-ontwerp van artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, indien het Hoofdbestuur van oordeel is dat die welke door onze Maatschappij zijn vastgesteld in 1884 thans voor toepassing geen aanbeveling meer verdienen en behooren te worden gewijzigd of aangevuld en voorts voornoemd Bestuur uit te noodigen het initiatief te nemen tot het zich verstaan met Buitenlandsche vereenigingen, ten einde te verkrijgen algemeen geldende grondregelen voor het uitschrijven van Internationale Prijsvragen en van den uitslag dezer pogingen te zijner tijd mededeeling te willen doen,

b. dit besluit en de overwegingen waarop het berust te zenden aan de andere afdeelingen der Maatschappij met uitnoodiging dit verzoek bij het Hoofdbestuur te willen ondersteunen.

Amsterdam, 22 November 1905.

W. J. DE GROOT,
Voorzitter.
J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

Wij zullen nader op deze zaak terugkomen. De Vredesprijsvraag bracht reeds tal van pennen in beweging en het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft over zijn houding in deze reeds veel onaangenaams moeten hooren.

Wij zijn er benieuwd naar, hoe het zich zal verdedigen tegen de beschuldigingen, die de conceptmotie der Amsterdamsche Afdeeling bevat en van welke vooral die onder 3o., 4o., en 7o. genoemd, nog al ernstig zijn. Immers, daarin wordt aan dat Hoofdbestuur wetsverkrachting en het zich niet houden aan het besluit eener Algemeene Vergadering ten laste gelegd.

De uitnoodiging, aan het slot der motie gedaan, is niet zonder een sarcastischen bijsmaak. Dat de regelen, door de Maatschappij voor prijsvragen in 1884 vastgesteld, in 1905 niet meer zouden kunnen gelden, gelooft natuurlijk niemand.

De Maatschappij is in de laatste jaren te zeer een onderonsje geworden, waaraan de tegenwoordige wijze van stemmen, dat schriftelijk geschiedt, niet vreemd schijnt. De afdeeling Amsterdam wil blijkbaar, dat er een frischere geest zal komen; wie het met de Maatschappij wel meent, zal hopen dat dit pogen moge gelukken.

De glazen in de Oude Kerk te Amsterdam.

Nu een der geschilderde glazen in de Oude kerk te Amsterdam, na door den Heer Schouten te Delft hersteld te zijn, weer is geplaatst, hebben de dagbladen mededeelingen omtrent dit glas gedaan, die niet geheel en al juist zijn.

Daarom mogen hier eenige bijzonderheden volgen, die wij ontleenen aan een studie van den heer A. W. Weissman, door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam uitgegeven.

* * *

Het eerste vertrouwbare bericht omtrent de glazen is te vinden in Dapper's beschrijving van Amsterdam, omstreeks het midden der 17de eeuw vervaardigd. Men leest daar: „Achter het koor, ten Noorden, vertoonen zich verscheide oude geschilderde glasen, seer konstig door Lange Pier geschildert, die hier sijn grafstede heeft, en van wien hier eertijdts verscheide konstige stucken, opt paneel gedaen, te sien waren". Ook Melchior Fockens noemt in 1662 Pieter Aertsen, gezegd Lange Pier, als den schilder.

Al wat wij van dezen schilder weten, danken wij aan Karel van Mander. Volgens dezen schrijver zou Aertsen als zoon van een kousenmaker in 1519 te Amsterdam geboren en daar 2 Juni 1573, oud 66 jaar, overleden zijn. Hier moet dus een vergissing hebben plaats gevonden; maar welke is niet na te gaan. Pieter zou, na te Amsterdam het onderricht van Alart Claessen te hebben genoten, in 1533 als meester in het St. Lucasgild te Antwerpen zijn opgenomen. Is dus het jaar zijner geboorte 1519, dan zou hij reeds op veertienjarigen leeftijd meester geworden zijn. Een zoo jeugdige leeftijd is echter onwaarschijnlijk. Daarom zal de leeftijd, bij zijn overlijden opgegeven, wel de juiste zijn; Pieter zou dan, in 1507 geboren, op zes- en twintigjarigen leeftijd meester geworden zijn.

Van de glazen spreekt van Mander niet. Maar wel vermeldt hij altaarstukken, door Pieter voor de Amsterdamsche kerken geschilderd, als „eenen sterffdach Mariae", „eenen kerstnacht", „een bootschap, besnijdenis en drij coninghen" en dus dezelfde onderwerpen behandelend, als de glazen vertoonen. En als Van Mander verder zegt: „In cleen Beelden was hij so heel uytnemende niet. Dan, in groote dinghen, daer de cracht der conste in bestaet was hij een overtreffende cloeck Meester, zijn Metselrijen en Perspectiven wel verstaende, en schilderende met omstandicheydt van beesten en derghelijcke dinghen, sijn beelden seer vreemdelijck ciererende", dan past dit wel op de glazen, die al deze eigenschappen vertoonen.

Wagenaar zegt, dat de glazen „in 1555 door eenen Digman geschilderd zijn", daar hij dien naam in het thans niet meer aanwezig archief vond. Het schijnt aanvankelijk tegenstrijdig, dat de 17de eeuwsche bronnen Pieter Aertsen noemen, terwijl Wagenaar „eenen Digman" vond. Maar de zaak laat zich gereedelijk verklaren, wanneer men Pieter als den vervaardiger der cartons en Digman als den glasbrander beschouwt. Zulk een samenwerking had dikwijls plaats. Zoo had kort te voren Barend van Orley voor een glas in de St. Bavokerk te

Haarlem het carton gemaakt dat nu in het Rijksmuseum geplaatst is.

Wagenaar vermeldt, dat in zijn tijd een herstelling plaats vond, omdat de glazen door den tijd veel geleden hadden. In het venster, dat nu gerestaureerd is, werden toen nieuwe traceeringen van gebakken steen aangebracht, nadat de middeleeuwsche van gehouwen steen, die geheele andere vormen hadden, waren verwijderd. Toen paste natuurlijk het bovenste glas niet meer en is het dan ook „vermaakt" geworden.

Het venster is in drie vakken verdeeld, waarvan de twee bovenste ieder de halve breedte van het venster innemen, terwijl het derde beneden de volle breedte van het venster beslaat. De gemeenschappelijke achtergrond van de beide eerste vakken wordt gevormd door een rijke Korinthische zuilenhal, die als bedekking een tongewelf met caissons heeft. Het bovendeel van dit gewelf heeft bij de herstelling in de 18de eeuw blijkbaar aanzienlijke veranderingen ondergaan. Men ziet daar nog een halve cartouche, waar het Amsterdamsche koggeschip is aangebracht, dat zich, reeds door de techniek, als een bijvoegsel van lateren tijd doet kennen. Ook de daar aanwezige doek van de H. Veronica, het pauselijk wapen, een banderol en het wapen van Van Hoppen, ofschoon ten deele zeker origineel, zijn nu weinig organisch in de compositie gevoegd.

De lager geplaatste figuren zijn, ofschoon in de onderdeelen veel vernieuwd, beter als geheel bewaard gebleven. Hier ziet men, links, Maria bij een vaas met leliën voor een ledikant geknield, terwijl de engel Gabriël haar wijst naar een zon tusschen wolken. In die zon heeft zich vroeger ongetwijfeld de Duif des H. Geestes vertoond. Het onderschrift luidt: „In mEnsE oExto missus Est AngElus Gabriël a Deo in civitatem GalilEa cui nomEn NazarEt ad virginEm. E. Luc. Anno 1555".

Op de korinthische kroonlijst staan twee kinderen met schilden; een dezer schilden vertoont een huismerk, het andere de letters H en B. Het huismerk is waarschijnlijk dat van den 16de eeuwschen glasbrander, terwijl de letters misschien de initialen van een lateren hersteller zijn.

Dezelfde ordonnantie vindt men in de bovenhelft van het tweede vak. Een der schilden is hier gerestaureerd en zonder opschrift, terwijl in het tweede weer H en B wordt gelezen. Bijzonder fraai van kleur en misschien het mooiste van het geheele glas zijn de festoenen van vruchten en bloemen, die de engelen vasthouden.

In deze helft van het glas is beneden de ontmoeting van Maria en Elizabeth voorgesteld. Elisabeth is van haar rijk versierden zetel opgestaan en heeft haar naaimand bij zich. Op den achtergrond bevindt zich een gebouw van twee verdiepingen. In de poort der onderste verdieping ziet men Maria in reisgewaad. Op de bovenste verdieping zit Zacharias te schrijven. Het onderschrift luidt: „ExsurgEns Maria abiit in montEs cum fEstinationE in civitatEm Juda Et intravit in domum ZachariaE ac salutavit ElizabEth. 1555".

Het breede benedendeel van het venster vertoont de Apostelen Paulus en Petrus, met hunne attributen op een verhevenheid gezeten. Paulus heeft een zon in de hand, waarop „Jesus" staat en waarnaar Petrus wijst. Voor Paulus knielt een man bij een bidbank, waarnaast een hond zit. Achter dezen man, die een bruine tabbaard aan heeft, staat een gemijterd abt in vol ornaat, met een ovaal wapenschild in de rechterhand, dat een rood veld met een gouden kruis, waarom, in goud, viermaal de letter B is geplaatst. In de linkerhand heeft hij een kruisstaf, waarvan een banderol afwaait met het opschrift: „Nemo laEditur nisi a sE ipso". Voor Petrus liggen drie vrouwen geknield, waarachter een gekroonde vrouw, waarschijnlijk de H. Elizabeth, is geplaatst.

Het wapen van den man vertoont een blauw veld met drie gouden hopranken, die zich om staven kronkelen.

In de hoofdlijnen van dit benedendeel schijnt niet veel veranderd te wezen. Alleen het schild, dat de abt houdt en dat noch den vorm, noch een blazoen uit de 16e eeuw heeft, moet een later toevoegsel zijn.

Dat er in het bovendeel veel veranderd moet zijn, is dadelijk te zien. In 1578, toen de Hervormden de kerk in bezit namen, zal wel alles verwijderd zijn, wat hun aanstoot gaf. En ofschoon het feit, dat men de glazen in wezen liet, hoewel zij grootendeels een Roomsch-Katholiek karakter hebben, er op wijst, dat invloedrijke personen die kunstwerken in bescherming hebben genomen, onveranderd kan het werk van Pieter Aertsen toch niet gebleven zijn.

De Apostel Paulus houdt nu een zon in de hand, hetwelk een vreemden indruk maakt. Die zon zal wel in de plaats zijn gekomen van de H. Hostie. En de groote groep wolken met de zon boven den engel Gabriël is waarschijnlijk gemaakt, toen de H. Drieënheid of God de Vader verwijderd werden.

Wat bij dit venster opmerking verdient is de breede behandeling der compositie als geheel, die wel overeenkomt met de beschrijving, die van Mander ons van Pieter Aertsen's kunst geeft. Ook de wijze waarop de perspectief geconstrueerd is verdient de aandacht. Hier is de methode gevolgd, om den horizon lager te leggen dan de benedengrens van het tafereel, zooals Andrea Mantegna dat voor het eerst gedaan had. Pieter Aertsen zal de fresco's in de kerk der Eremitani te Padua wel niet gekend hebben doch, waarschijnlijk prenten van Mantegna onder de oogen gehad hebben.

De Heer Weissman achtte veel glas in dit venster als van latere herstellers afkomstig. Volgens de berichten, die de couranten omtrent de door den Heer Schouten te Delft verrichte restauratie gaven, is dit ook inderdaad gebleken.

Het werk der 18e eeuw kan men vooral herkennen aan de harde, zwarte schaduwen, de weinig schitterende kleuren van het glas en de ongevoelige teekening. Toch is de herstelling niet door onbekwame handen geschied, en dit maakt het moeilijk met zekerheid te zeggen, wat origineel is en wat niet.

De hersteller was M. E. de Angelis te Brussel. Aan hem werd, blijkens de nog bestaande aanteekeningen „7 October 1761 betaald voor zijn verschot aan vracht, tollen en licenten voor het nieuwe glas van de Boodschap aan Maria en de Groetenis van Elizabeth de som van f 81:14:8".

Hieruit valt op te maken, dat er zeer veel aan dit glas hersteld moet zijn, daar het „nieuw" terugkwam. Inderdaad vond de Heer Schouten slechts enkele fragmenten van het 16e eeuwsche werk, die veel overeenkomst hebben met de origineele stukken der Goudsche glazen.

Door die fragmenten werd hij in staat gesteld aan het geheel zijn oud coloriet terug te geven, doch daar geen oude cartons aanwezig zijn, moest hij de teekening laten, zooals zij is. Slechts enkele

onderdeelen, als koppen en handen, die al te slecht van factuur waren, kon hij vernieuwen en verbeteren.

Het pleit voor den Heer Schouten, dat hij bij deze restauratie zijn fantasie niet heeft laten werken. Daar hij bovendien al het oude glas bewaard heeft, kan men ten allen tijde het werk van 1761 met dat van 1905 vergelijken.

Ten slotte moge nog het een of ander over het tot stand komen van dit venster volgen.

Casparus Commelin verhaalt, dat Jan Claaszoon van Hoppen, Burgemeester van Amsterdam, wegens ketterij veroordeeld werd, dit glas te schenken en een bedevaart naar Rome te doen.

Ter Gouw is, na de documenten onderzocht te hebben, tot de overtuiging gekomen, dat Commelin dit verhaal heeft verdicht, want van Hoppen was in 1555 geen Burgemeester, doch lid der Vroedschap en Stads-Fabrieksmeester.

Commelin heeft echter onlangs een verdediger gevonden in den Heer Bernard J. M. de Bont, die zegt: „Toen van Hoppen omstreeks vijfentwintig jaar oud was kwam de leer van Luther in ons vaderland. De vrijheid welke zij leeraarde en de gemakkelijke opvatting des levens, welke daaruit voortvloeide, trokken van Hoppen aan en waren ook van invloed op zijn verhouding tegenover het kerkelijk gezag. Hij schaarde zich in 1525 aan de zijde van hen, die zich tegen den toenmaligen bisschop van Utrecht, Hendrik van Beieren, verzetten en zich het geestelijk gezag aanmatigden. Dit feit schijnt van Hoppen op het glas aanschouwelijk te hebben willen voorstellen".

Hiertegen is aangevoerd, dat de strijd van den bisschop in 1525 niet tegen van Hoppen ging, doch tegen de geheele regeering van Amsterdam, die niet wilde dulden dat de bisschop zich met de zaken der stad bemoeide; de twist had niets met Luther of diens leer te maken.

Dat de persoon, die achter van Hoppen op het glas is afgebeeld, Hendrik van Beieren zou zijn, leidt de Heer de Bont af uit de letters B. die in het wapen, dat hij houdt, voorkomen. Doch daar dit schild in de 18e eeuw gemaakt is, kan het niet als bewijs dienen.

De Heer Weissman zegt nog; „nadat de Heer J. L. Schouten reeds eenigen tijd geleden het glas der familie Brandt in behoorlijken staat had gebracht is hem nu het herstel der beide andere vensters opgedragen. Ik heb er mij van kunnen overtuigen, dat hij met de uiterste zorg tracht, wat aanwezig is, te behouden.

„In zijn werkplaats heb ik gedeelten der vensters van nabij kunnen zien en toen bleek, dat de wijze, waarop die deelen behandeld waren, niet overeen kwamen met de techniek der 16e eeuw. Daar echter de 17e en 18e eeuwsche kunstenaars, die de herstellingen verricht hebben, hun vak nog goed verstonden en de cartons niet bewaard bleven, is het onmogelijk, met zekerheid te zeggen wat veranderd is. In de 16e eeuw werd niet op glas geschilderd doch gebruikte men voor alle tinten gekleurd glas waarop de schaduwen werden ingebrand. Vindt men dus gedeelten, waarop kleuren zijn ingebrand, zooals bijvoorbeeld met de bloemvaas naast Maria het geval is, dan kan men zeggen, dat die uit lateren tijd afkomstig zijn. Toch is ook in de 17e en 18e eeuw gekleurd glas gebruikt. Daarin schuilt de moeielijkheid om het vroegere van het latere werk te onderscheiden."

Die moeielijkheid schijnt de Heer Schouten goed te boven gekomen te zijn.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

(Slot.)

De toren moet vermoedelijk meer beschouwd worden als een symbool der wereldlijke macht der bisschoppen, dat boven alles uit moest steken, ook boven de belfroots der burgerij. Niemand minder dan Geert Groote, de stichter der Broederschappen des gemeenen levens, schreef dan ook een tractaat, waarbij hij Bisschop en Kapittel, wegens de zondige ijdelheid die tot den bouw van den toren geleid had, ernstig berispte.

Bij den bouw van den toren domineert de loodlijn; alle overgangen door steunpilaren, kleine hoektorens, luchtbogen enz., die den gothischen torenromp tot den piramiedenvorm leiden, zijn streng vermeden. Hierdoor heeft de toren een bij uitstek weerbaar karakter verkregen. De twee onderste verdiepingen bestaan grootendeels uit gebakken steen. De achtkantige lantaren, die eerst na 1350 ontstond, toen de gothiek reeds rijker werd, bestaat geheel uit gehouwen steen. Aandacht verdient ook het torendak, dat, in tegenstelling met de gewoonlijk hoogoploopende spitsen, zeer laag is gehouden. Herhaalde malen in de 16e eeuw is de toren hersteld en in 't bizonder de lantaarn door ijzerwerkt versterkt. Reeds in de 15e eeuw bevat de toren een uurwerk en een klokkespel, dat vermoedelijk door een lid der familie Buitendijk gegoten is geworden, doch naderhand in het midden der 17e eeuw door Franciscus Hemony tot het tegenwoordige klokkenspel is omgegoten. De opvolgers der bisschoppen Jan van Diest en Jan van Arkel, de krijgshaftige stichters van den toren, namen den bouw van het koor weder ter hand dat in 1450 zoo goed als gereed moet gekomen zijn. Het vertoont in zijne ordonnantie afwijkingen van den vorm der 13e eeuwsche werken van dien aard, waarvan de meest in 't oogloopende die van het gemis van een eigenlijk triforium is, waarvoor een galerij met nissen in de plaats is gemaakt. Verscheidene uitbouwsels, als kapellen en sacristie, werden daarna aan het koor toegevoegd, en sinds 1460 werd begonnen met den bouw van kruisbeuk en schip van de kathedraal, waaraan bisschop David van Bourgondië zijne krachten wijdde en zijne geldelijke middelen aanwendde. Nochtans is het werk constructief niet zoo uitgevoerd als noodig was om het aan den invloed des tijds voldoende weerstand te doen bieden, zoodat het in 1674 voor de woede van een orkaan bezweek. In de rekeningen komen verscheidene namen van steenhouwers voor, die hunne krachten aan den bouw gaven. Jacob van den Bosch is vermoedelijk de ontwerper van den kruisbeuk en Cornelis de Waal die van het schip. Spreker doet nu door middel der rekeningen eenige mededeelingen over de wijze van werken, bij den bouw gevolgd en de gebruikte materialen, waaruit blijkt, dat lang niet alles ter plaatse werd gemaakt, doch dat veel steenhouwwerk geheel gereed op het werk werd aangevoerd, zoo uit de werkplaatsen van Jan Rughen te Zwolle als later uit die van Keldermans te Mechelen, enz.

De laatste bisschop van Utrecht, Joris van Egmond, was wel een liefhebber en beschermer der kunsten doch zijn middelen stonden hem niet toe veel aan zijn kathedraal te bouwen, en spoedig daarop viel de kerk in handen der reformatie, zoodat van uitbreiding, verfraaiing enz. van zelf geen sprake meer was.

Inwendig was de kerk prachtig versierd. Een oxaal met koperen deuren door Jan van den Ende te Mechelen in 1522 gegoten, sloot het voor de kanunniken bestemde gedeelte van de kerk af. Gouden en zilveren altaar-gerei, altaarschilderstukken, en kostbare reliekenschrijnen benevens fraai gesneden koorbanken, altaren, graftomben, glasschilderingen enz. maakten de verdere versierselen der kerk uit.

Van al die pracht is na den beeldenstorm weinig of niets overgebleven. Het in 1674 ten deele ingestorte schip is in 1818 gesloopt. Terwijl andere middeleeuwsche kerken, hoe kaal ook tegenwoordig althans door hun grootschheid van het inwendige indruk maken, wordt de Utrechtsche dom reeds sedert bijna een eeuw ontsierd door een smakeloos getimmerte dat alle majesteit aan het geheel ontneemt en er is weinig kans dat de kerk ooit weer in haar ouden luister zal schitteren.

Zeer wenschelijk zou het zijn, dat het interieur der kerk van al wat het ontsiert kon worden ontdaan, en dat het werd ingericht als de Groote kerk te Goes, waar ook alleen het koor voor de godsdienstoefening, en het overige deel als wandelkerk wordt gebruikt. Wat de restauratie uitwendig betreft, eindigde spreker, zou ik het betreuren wanneer deze verder ging dan met wat voor de instandhouding van het bestaande gevorderd wordt.

Met een aantal fotografieën en teekeningen werd het medegedeelde toegelicht.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID DEP. AMSTERDAM

De spoorweg om Amsterdam en het rapport der Staatscommissie werden in een vergadering van het Amsterdamsche departement der „Maatschappij van Nijverheid" dezer dagen besproken door den oud-ingenieur bij Publ. Werken, den heer J. G. van Niftrik, die zich in 't algemeen met het rapport ingenomen verklaarde.

O.a. betoogde hij dat 't wenschelijk is, het Centraal-station, dat „ingeleefd" is, te behouden, maar dat 't noodig is het op nog ruimer schaal uit te breiden dan de commissie voorstelt.

Blijft toch de vermeerdering van het getal treinen toenemen als in de jaren 1864—1904, d.i. met 25 pCt. per jaar, dan zal binnen afzienbaren tijd het vergroote station toch weer te klein blijken.

Het plan der commissie, hoewel met groote zorg en veel zaakkennis opgemaakt, is een duur plan; spr.'s meening is, dat het doel goedkooper ware te bereiken. Z.i. kan men voorloopig het denkbeeld van een personen-ceintuurbaan voor het gedeelte bewesten den Amstel laten rusten. Als gevolg daarvan moet dan gestreefd worden naar het verkrijgen van de noodige ruimten voor uitbreiding van het personenstation in het Openhavenfront. Voor het verkeer in het algemeen en de stad in 't bijzonder is het Centraal-station uitmuntend gelegen, en deze ligging is verre te verkiezen boven het geprojecteerde Zuiderstation, dat zou komen op 3125 M. van den Dam af, waar het Centraal-station slechts 750 M. van dit centrum verwijderd is. Weglating van de personenringlijn uit het plan zou een besparing geven van ruim 33 millioen, waartegenover dan zal staan een meerdere uitgaaf van 5 millioen voor verbreeding van het Centraal-station. Bovendien zijn de toegangswegen naar het Centraal-station grooter in getal en veel ruimer dan die uit de oude stad naar het Zuiderstation kunnen gemaakt worden.

De personen-ceintuurbaan kan ook niet anders dan last en bezwaren voor de regelmatige uitbreiding van de stad teweegbrengen, en ook belemmering in de toegangswegen te water nabij de stad

Spreker's conclusie was dat de personenringbaan zoolang mogelijk moet worden uitgesteld. Tegen den tijd dat, ook na de door hem gewenschte grootere uitbreiding van het Centraal-station, de personendienst daar niet meer ordelijk is te drijven, zal wellicht de tweede geprojecteerde ringbaan om de stad — voor het goederenverkeer — zijn te verbreeden om ook dienstbaar te zijn aan het personenverkeer.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In De Holz und Baufachzeitung Strassburg no. 43 van 27/10 komt het volgende voor over eene uitvinding door een Nederlandsche firma gedaan.

Aan alle belanghebbenden in de Bouwbranche is het bekend dat de Cementbeton metselsteenen al meer en meer gebruikt worden en zich door hunne uitmuntende hoedanigheden door hun billijken prijs eene niet te onderschatten plaats als bouwmateriaal naast de gebrande metselsteenen verworven hebben.

Waren tot nu toe ter vervaardiging hiervoor ketelharding kostbare machines en dure platen noodig, door de uitvinding eener Hollandsche Firma A. Tevonderen en L. Pollaert is nu een vorm in den handel gebracht waardoor al deze bezwaren worden opgeheven, daar hij door eenvoudigheid, goedkoope aanschaffingskosten en zuivere constructie uitmunt. Met dezen steenvorm welke complect slechts f 15.— kost kan ieder aannemer, metselaar, timmerman, landbouwer enz. zijn eigen steenen, zoowel volle-, holle- als profielsteenen vervaardigen. Wij voorspellen dan ook, dat deze eenvoudige vorm eene geheele omwenteling in de steenindustrie zal teweegbrengen en door onze ondervinding gesterkt beweren wij, dat deze steenvorm „Eureka" de vorm der toekomst is.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In een telegram uit Peking wordt medegedeeld, dat de Hollandsche ingenieur De Rijke met algemeene stemmen is gekozen tot leider van de Jang-tse-werken.

Het bericht is te beschouwen als de uitvoering van het resultaat eener overeenkomst, gesloten op 27 September l.l. te Peking, tusschen de verschillende mogendheden te Shanghai vertegenwoordigd, en de Chineesche Regeering. Als gevolg daarvan is den Nederlandschen ingenieur J. de Rijke de vereerende opdracht verleend zich te belasten met de verbetering der Shanghai rivier of Whangpoo.

Om een denkbeeld te geven van het groote gewicht dezer zaak, teekenen we hierbij het volgende aan:

Shanghai is in het groote Chineesche rijk de belangrijkste nederzetting, omdat de verschillende mogendheden hier gezamenlijk beschikken over een internationale concessie, aan welke alleen Frankrijk geen direct aandeel heeft.

Het wetgevend gezag berust hier in handen van een Municipal Court (Gemeenteraad) en een Consular Body (raad van consuls). Beide lichamen hebben hun vertegenwoordigers in een gemengde rechtbank, waarin ook de Taotai, de Chineesche gouverneur, of diens vertegenwoordigers, zitting hebben. Die rechtbank gaat in appèl bij het diplomatieke corps te Peking.

De havenwerken van Shanghai vormen sedert jaren het voornaamste onderwerp van de internationale regeling daar ter plaatse. Reeds in 1876 werd door de ingenieurs G. A. Escher en J. de Rijke een rapport uitgebracht over den

toestand van den drempel van de Woosung. Men ziet er uit, dat toen reeds onze landgenoot De Rijke een studie had gemaakt over dit vraagstuk, den waterweg van Shanghai naar zee. De Rijke stond in dien tijd reeds in betrekking tot de Japansche Regeering en sedert heeft hij zich daar groote verdiensten verworven op technisch gebied. Zoo heeft hij een groot aandeel gehad in de havenwerken te Osaka en bracht o. a. een rapport uit over de ontbossching in Japan. Hij kreeg den rang van hoofdingenieur van openbare werken, en zoozeer werden zijne diensten op prijs gesteld, dat, toen Japan de vreemde ingenieurs bedankte, De Rijke steeds in dienst der Regeering bleef.

In het jaar 1897 kwam de quaestie van den waterweg van Shanghai opnieuw aan de orde. Andermaal heeft toen de Rijke een rapport uitgebracht, dat algemeen werd geroemd, maar dat moest afstuiten op het bezwaar, dat men geen invloed kon hebben op het gebied aan den bovenloop der rivier, hetwelk geheel onder Chineesch bestuur bleef.

De zaak bleef rusten tot na den Boksersopstand. Bij de conferentie van Peking in 1901 was 't vooral aan den invloed van onzen Minister-Resident Knobel te danken, dat eene afzonderlijke sub-commissie de quaestie in behandeling nam. Onder den steun van de invloedrijke Engelschen Hewitt en en Charles Dudgeon, te Shanghai, kwam eene regeling tot stand, welke, als een der onderdeelen van het protocol van de Conferentie, de basis vormde voor de overeenkomst tusschen de mogendheden en China.

Na dien tijd hebben zich nog vele moeilijkheden voorgedaan. Het bezwaar was en bleef, dat de Chineezen naar hun zin niet voldoende invloed kregen. Zij wenschten de groote macht te hebben in den Raad van beheer, welke het best te vergelijken is met een waterschapsbestuur. Ten slotte is men tot een vergelijk gekomen, blijkens de reeds genoemde overeenkomst van 27 Sept. j.l., te Peking gesloten, en waarin althans nominaal aan het Chineesche element een overwegende invloed is toegekend.

Voor den Heer De Rijke is dit een groote voldoening nu uitgenoodigd te zijn tot het uitvoeren van het belangrijke werk, waaraan hij reeds zoovele jaren heeft gewerkt. Een bewijs meteen, dat de Nederlandsche waterbouwkunde nog steeds met eere is bekend.

De Heer de Rijke is ongeveer 60 jaar. Ongeveer 2 jaar geleden is hij op zijn verzoek uit Japanschen dienst eervol ontslagen, met dankbetuiging voor zijn gewichtige diensten. Thans vertoeft hij in Nederland. Vermoedelijk zal hij in het laatst van December naar China vertrekken.

N. e. d. D.

'S-GRAVENHAGE. De vereeniging „Arti et Industriae" hield hier Zaterdagavond een druk bezochte ledenvergadering met introductie, ook door eenige dames bijgewoond, waarin prof. K. Sluyterman een (reeds door hem voor de afd. 's-Gravenhage van de „Mij. t. b. v. Bouwkunst" gehouden) causerie met 60 lichtbeelden hield over „Engelsche buitenhuizen en haar bewoners".

Voor de kunstbeschouwing waren ter vergadering: oud-Japansch mandenwerk en klassieke en moderne meubelen.

DELFT. Gelet op de uitbreiding der gemeente-gasfabriek en de duinwaterleiding stellen B. en W., gehoord de commissie voor Openbare Werken, den Raad voor, een adjunct-directeur te benoemen op een bezoldiging van *f* 1800 tot *f* 2400 en dragen zij voor den technoloog M. C. Braat Jr. te Delft.

Personalia.

— Voordracht: voor leeraar in het handteekenen aan de avondteekenschool te Amstelveen J. F. Rinkel en J. C. Bander, te Amsterdam, J. J. Gerstel, te Leiden.

— Tot directeur van gasfabriek en waterleiding te Enschedé is benoemd de heer J. Verkoren jr., aldaar.

— De heer C. Birkhoff is tot directeur der gasfabriek te Alkmaar benoemd.

Vacante Betrekkingen.

— Technisch Reiziger, vertrouwd met electrotechniek, Werktuigkunde en talen. Schriftelijke sollicitaties onder letter V 48, a/h. Alg. Advert.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (1)

— Chef-Teekenaar voor de Electro Technische afdeeling van het Ingenieursbureau H. Doyer en Co. te Rotterdam. (1)

— Ingenieur of Techniker, op eene Machinefabriek en Constructiewerkplaats. Brieven onder letters P. O. A., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Schrijver aan het bureau van den Gemeente-Architect te Hilversum. Salaris *f* 600 per jaar met 2 jaarlijksche verhoogingen van *f* 100. Indiensttreding 1 Jan. 1906. Kennis van Bouwkundig teekenen vereischt. Stukken vóór 11 Dec. a.s. aan den Gemeente-Architect. (1)

— Teekenaar voor het ontwerpen van Borduurpatronen. Br. lett. D V 623, N. v. d. D. (1)

— Opzichter of Uitvoerder voor zeeweringen en rivierwerken. Afschrift van getuigschriften onder No. 28078 a/h Bur. van het Alg. Ned. Adv.blad, 's-Gravenhage. (1)

— Volontair Steenfabriek in Gelderland. Brieven onder No. 29044 aan het Bureau van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (1)

Directeur der te stichten Gemeentelijke Gasfabriek te Lisse, salaris van f 1000 's jaars, vrije woning en provisie, gegarandeerd tot f 200 's jaars. Stukken aan den Burgemeester voor 8 December e. k. (1)

Bedrijfschef-Machinebouw op een Scheepswerf en Machinefabriek. Aanvangsalaris f 2000 per jaar. Brieven onder No. 35120 aan het bureau der N. Rott. Crt. (1)

Teekenaar op een Architecten-bureau te 's-Gravenhage. Brieven onder letter K H 744 aan het N. v. d. D. (1)

Leeraar in het Boetseeren op een jaarwedde van f 300 tot f 500 aan de Burgeravondschool voor Industrieel Onderwijs te Utrecht, tevens voor vakteekenen aan Goudsmeden e. d. tegen f 40 per lesuur in de week per cursus. Vóór 12 December a. s. rekest op zegel aan Burgemeester en Wethouders. (1)

Werktuigkundig Ingenieur, zie Adv. in dit No. (1)

Opzichter Teekenaar, zie Adv. in dit No. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor terreinwerk en in het ontwerpen van kunstwerken. Brieven zonder stukken onder Letter J R aan de Administratie van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Jong ingenieur met eenig kapitaal. Br. onder No. 50569 aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Uitvoerder voor den bouw van een blok huizen. Brieven onder lett. P P, aan Meeussen's Advertentie-Bureel, Korte Poten 32, 's-Gravenhage. (2)

— Meubelteekenaar aan een Magazijn te Amsterdam. Brieven lett. S 79, a/h Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Een Volontair en een aankomende Teekenaar bij een Architect te Amsterdam. Brieven bij Werner's Boekhandel, Blasiusstraat, Amsterdam. (2)

— Scheepsbouw-Ingenieur voor een kleine Werf aan de Benedenweser met 1 Januari. Aanbiedingen onder C O 6643, aan: Rudolf Mosse, Bremen. (2)

— Teekenaar op een Architecten-bureau te 's-Gravenhage. Brieven letter A. a/d Boekhandelaar G. Vorner, Den Haag. (2)

40STE JAARGANG. ZATERDAG 9 DECEMBER 1905. No. 49.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

ST. PETERSBURG.

Wanneer men het klimaat van de hoofdstad van het Noorden in aanmerking neemt, dan moet er wel heel wat voor noodig zijn, om het bloed van hare burgers aan het koken te brengen.

Lange, strenge winters wisselen er af met korte, heete zomers en de overgang van het eene seizoen in het andere heeft in den regel zeer snel plaats.

Voor den bouwmeester is het al een zeer ondankbaar klimaat, vooral als hij iets monumentaals tot stand wil brengen.

Geen materiaal toch haast is bestand tegen den vernielenden invloed van die afwisseling in een atmosfeer, die een hoogen vochtigheidsgraad bezit en een groot deel der bij het bouwbedrijf betrokkenen houdt zich geregeld bezig met in den zomer te repareeren, wat door den wintervorst vernield is.

DE IZAÄKSKATHEDRAAL TE ST. PETERSBURG.

De bodem van de Newa-delta, waarin Peter de Groote zijn hoofdstad stichtte, is bovendien drassig en geen haar beter dan onze Nederlandsche bodem hier en daar.

Toch staat St. Petersburg vol monumentale gebouwen. De monumentaliteit is echter meestal gezocht in het kwistig aanbrengen van portieken en peristylen van kostbaar materiaal voor de gevels;

men telt er de kolommen bij duizenden en in de meeste gevallen dienen zij alleen tot decoratie.

Uit een aesthetisch oogpunt draagt dit niet bij tot verhooging van het effect, dat de architectuur van de lange en breede straten en kaden maakt: grootschheid evenwel is aan dit effect niet te ontzeggen. Iets overweldigends is vaak verkregen door reusachtige afmetingen en fabelachtigen rijkdom van materiaal en het doel dat Czaar Peter zich waarschijnlijk voor oogen gesteld heeft, is volkomen bereikt. Hij heeft met zijn stichting veel meer zijn naam, dan dien van zijn schutsheilige, den Apostel, vereeuwigd.

St. Petersburg heeft meer dan 200 kerken, waarvan een 165-tal aan den Russisch-Griekschen eeredienst gewijd zijn. De rijkste is ongetwijfeld de St. Izaäkskathedraal, gelegen op een als park aangelegd plein tusschen de Newa en de Moika. Zij is gebouwd op een moeras, evenals sommige kerken hier te lande, op een geweldig houten fundament, een soort van vlot, waar het gebouw, in zekeren zin, op drijft.

Bij den aanleg hiervan voorspelde men reeds, dat verrotting of waarschijnlijker nog het in elkaar persen van het hout onvermijdelijk de vernieling van het monument ten gevolge zou hebben. Reeds in 1874, d.i. zestien jaren na de voltooiing van het gebouw, was de toestand dan ook zeer bedenkelijk. Granieten kolommen waren van onder tot boven gescheurd, de muren eveneens en bovendien op allerlei wijzen verzakt, zoodat ingrijpende herstellingswerken ondernomen moesten worden.

De bouw van deze kathedraal is begonnen onder Catharina II, voortgezet onder Paul I en zij is voor de eerste maal ingewijd in 1802. Tegen het einde der regeering van Alexander I en onder die van Nicolaas I werd zij voor het grootste deel afgebroken en door den architect Montferrand naar een nieuw plan herbouwd en voltooid onder Alexander II in 1858.

Voor de buitenarchitectuur heeft toen het Pantheon te Rome als voorbeeld gediend. Hoe imposant het interieur door zijn afmetingen moge zijn, er is te weinig licht in en de architectuur is drukkend zwaar.

Alles is geconstrueerd van graniet en marmer van Finland. De ruim 36 M. breede portieken van de vier gevels, vertoonen 48 Dorische kolommen van gepolijst rood graniet, die 17 M. hoog zijn.

De treden van die portieken bestaan eveneens uit granietplaten van zeer groote afmetingen, de frontons zijn versierd met basreliefs van Vitali, Klodt en Lemaire.

De koepels zijn verguld. De hoofdkoepel is 102 M. hoog en zijn bovenste galerij is het hoogste punt, vanwaar men een panorama van de hoofdstad kan genieten.

Met uitzondering misschien van een enkele kerk te Rome, is de weelde, die vooral in het interieur ten toon gespreid is, zonder voorbeeld te noemen.

In den afscheidingswand van het allerheiligste (Ikonostos) staan 8 zuilen en 2 pilasters van malachiet, ongeveer 12 M. hoog, en 2 zuilen van lapis lazuli van 5 M. hoogte, die een kostbaar mozaïek flankeeren en een waarde van verscheidene millioenen vertegenwoordigen.

Men vindt er ook een model van de kerk in goud, dat op een waarde van een half millioen roebels geschat wordt. Ook de andere hoofdkerken van St. Petersburg zijn weelderig ingericht. De veelgenoemde Kazan-kathedraal, een zwakke navolging van den St. Pieter te Rome, door den Russischen architect Woronichin uit tufsteen gebouwd in de jaren 1802—1811, bevat o.a. een beeld van Onze Lieve Vrouw van Kazan in vermeil, met paarlen en edelgesteenten versierd en meer dan 100000 roebels waard.

In de kerk van het aan den Russischen heilige Alexander Newsky gewijde klooster ziet men het grafmonument van den heilige geheel van zilver; men schat het gewicht daarvan op 1500 à 1600 K.G.

En ten slotte dient de Peter-en-Paul's kerk vermeld te worden, die in de beruchte vesting van dien naam staat, en de grafkerk der Czaren is, zij is gebouwd in de jaren 1712—1733 en heeft een hoogen toren bekroond met een vergulde engelfiguur.

Wanneer het met de anarchie in de Russische hoofdstad zoover komen zou, dat de kerken aan plundering worden prijsgegeven, dan is daar heel wat aan kostbaarheden te rooven, maar het verlies van kunstwerken van hooge waarde, zooals in St. Denis en vroeger in ons land, b. v. tijdens den beeldenstorm, zal waarschijnlijk niet te betreuren zijn: de kostbaarheid toch zit in hoofdzaak in het materiaal. Op onze afbeelding ziet men naar het Noorden over de z.g. Groote Newa naar het eigenlijk Petersburg, waar nog vele houten huizen gevonden worden. Het monument op den voorgrond is het ruiterstandbeeld van Nicolaas I.

Het Paleis des Vredes.

In ons vorig nummer maakten wij melding van het Concept-besluit der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat door het bestuur in de vergadering van 1 December aan de orde zou worden gesteld.

Het „Handelsblad" gaf van die vergadering het volgend verslag.

De voorzitter, de heer W. J. de Groot deelde mede, dat dit punt een onderwerp van ernstige bespreking en overweging in de bestuursvergadering heeft uitgemaakt. Hij deed uitkomen, hoe de Maatschappij reeds in 1884 een prijsvraag-programma van 12 artikelen vaststelde, waarvan art. 1 bepaalt, dat bij publieke gebouwen de mededinging algemeen moet worden opengesteld.

De vreemdsoortige wijze, waarop in den laatsten tijd in Nederland prijsvragen zijn uitgeschreven, zijn een sterke aansporing voor Nederlandsche beoefenaren der bouwkunst om opnieuw de bijzondere aandacht aan het vraagstuk der prijsvraagprogramma's te schenken. Gewezen wordt in dit verband op de Ned. Herv. Kerk te Glanerbeek, de openbare school te Katwijk.

Daarna in het bijzonder stilstaande bij de bepalingen voor de prijsvraag voor het Vredespaleis, wordt in de inleiding gezegd, dat de omstandigheid dat het bestuur der Carnegie-stichting in al zijn handelingen van juridisch standpunt vrij was, geenszins een rede kan zijn, zich bij al zijn handelingen nu ook maar zonder critiek neer te leggen. Integendeel, zoo één corporatie zedelijke verantwoording

schuldig is aan de geheele wereld en zijn daden in alle opzichten moeten kunnen worden getoetst, dan zijn het die van het bestuur der Carnegie-stichting.

Het bestuur der afdeeling kan zich dan ook geenszins vereenigen met dat deel van een redactioneele bijdrage in het Bouwkundig Weekblad van 23 September, waarin het heet, dat het bestuur der Carnegie-stichting het onbetwistbare recht had om te doen wat naar zijn meening noodig was om de totstandkoming van een waardig gebouw het best te verzekeren, in zooverre de zinsnede beoogt de volledige vrijheid van dat bestuur te bepleiten. Het bestuur meent, dat de vrijheid van het Carnegie-bestuur moet worden opgevat in den zin van vrijwaring tegen willekeur.

Ook de meening, in de vergadering der maatschappij te Maastricht verkondigd, dat men de zaak moet laten rusten en zich niet tegen eminente mannen moet verzetten, vindt dus bij het afdeelingsbestuur geen instemming.

De vreemde combinatie van besloten en openbare prijsvraag is de feitelijke oorzaak geworden van het ontstaan eener weinig verkwikkelijke en verwarde quaestie. Het besloten deel der prijsvraag is niet voldoende gewettigd. Het betreft hier geen geval, waarin nu juist een zoo bijzondere kunde en ervaring wordt geëischt, dat speciale autoriteiten moeten worden uitgenoodigd. Intusschen, elk stelsel als zoodanig is op zich zelf zuiver en verkieselijker dan een gemengd stelsel.

Wij nemen, zegt het bestuur, aan, dat goede en groote mannen voor mededinging zijn uitgenoodigd, maar vaststaat, dat even goede en groote mannen zijn gepasseerd. Dat kan niet de bedoeling van Carnegie zijn geweest, toen hij zijn geld offerde op het altaar des vredes.

Een algemeen in het buitenland geldende regel bij besloten prijsvragen is, dat althans de namen der uitgenoodigden worden bekend gemaakt. In een officieus getinte mededeeling werd verklaard, dat het Carnegie-bestuur in dit opzicht anonymiteit verkoos. Dat de Nederlandsche uitgenoodigden bekend zijn, moet dan ook ongetwijfeld het gevolg zijn van een schromelijke onbescheidenheid. 17 Augustus 1905 kwam nl. in het „Handelsblad" een advertentie voor, waarin een Nederlandsch architect, uitgenoodigd door het bestuur der Carnegie-stichting, een bekwaam teekenaar vraagt.

Door het houden van nationale vóórwedstrijden in verschillende landen zou een keurkorps van mededingers te voorschijn zijn getreden, die op hun beurt in aanmerking zouden kunnen komen voor een nauwere besloten eindprijsvraag.

Van de thans gevolgde wijze ontvalt het bestuur het redegevend verband.

Waren er vóórwedstrijden gehouden, dan was de taak der jury gemakkelijker geweest.

Welke reden was er om a priori aan te nemen, dat zonder geldelijke vergoeding een beperkt aantal te recht of ten onrechte als eminent aangeduide mannen, niet met even eminente bevoegden vrijwillig zouden medewerken? Bij de thans gevolgde wijze van handelen bestaat een groote onzekerheid of nu inderdaad de uitgenoodigden wel zoo bij uitstek en bij uitnemendheid bevoegd zijn, dat niet minder bevoegden van deelneming zullen worden teruggehouden. Het bestuur heeft daarbij niet uitsluitend het oog op het kleine Nederland, maar nog veeleer op groote rijken daarbuiten.

Naar de meening van het bestuur is een ongelijkheid in den prijskamp in het leven geroepen, welke vijandig staat tegenover het algemeene belang der bouwkunst. Door de premiën aan een groep deelnemers toe te wijzen, is hun een zeer aanmerkelijke steun, een voorsprong gegeven in de voorbereiding. Het financieel sterker staan van enkelen beteekent, naar het oordeel van het bestuur, in deze wel degelijk een pré.

Een beroep op de ongelijkheid van middelen en ongelijkheid van talenten, die toch al bestaat, kan, naar de meening van het bestuur, nooit dienen tot het vrij doen uitgaan van hen, die de door de omstandigheden in het leven geroepen ongelijkheid kunstmatig en zeer aanmerkelijk vergrooten. Integendeel had het recht- en billijkheidshalve het streven bij dezen prijskamp behooren te zijn, om de bestaande ongelijkheid te verminderen.

Dit had kunnen geschieden door een aantal ontwerpen buiten de bekroningen om tegen een billijk bedrag aan te koopen. Dit zelfs had, zoo niet meer, een goeden uitslag der prijsvraag kunnen verzekeren. Niemand zou het aanstoot of ergernis kunnen gegeven hebben.

De door het Genootschap „Architectura et Amicitia" aangenomen motie wordt door het bestuur dezer afdeeling onderschreven. Wanneer de motie van een uitgebreider considerans was voorzien geweest, zou ze ongetwijfeld meer indruk in het buitenland hebben gemaakt.

De vergadering van 23 September der Maatschappij, te Maastricht gehouden, heeft zich met het programma der prijsvraag vereenigd. Het afdeelingsbestuur betreurt het, niet te kunnen waardeeren de motieven en de logica der gedachten, door de voorstellers in het midden gebracht. Ook wil het het bestuur voorkomen, dat in afwijking met de traditie en ook met de statuten op die vergadering een stemming is gehouden over een onderwerp, dat niet van te voren op de agenda voorkwam. Z. i. kan die stemming niet voor geldend worden gehouden. Ook is het niet au fond behandeld en grondig voorbereid en niet vrij van nevenbedoelingen. Zeer te betreuren is z. i. het op den voorgrond treden van het persoonlijke element in deze, voortspruitende uit de omstandigheid, dat de voorzitter der Maatschappij tevens als een der uitverkoren mededingers moest worden aangemerkt.

Het bestuur heeft den indruk gekregen, dat die omstandigheid het mondelinge en schriftelijke debat onzuiver heeft gemaakt.

Vervolgens wordt nog nader stilgestaan bij de prijsvraag voor het Vredespaleis zelf.

Als bezwaren worden gememoreerd: het ontbreken van een staat van eenheidsprijzen, het niet voorschrijven van een bouwsom.

Dit laatste acht het bestuur bedenkelijk. De bouwsom is wel genoemd in het hoofd, maar niet in het program zelf. Welke beteekenis heeft dit en hoe zijn zonder een begrooting te vragen de mededingers te controleeren? Verder is ook met het oog op een juiste beoordeeling een beduidende grief de groote vaagheid van het program, o. a. hieruit blijkende, dat gevraagd wordt „een groote rechtzaal met of zonder antichambre". Een bepaalde onbillijkheid tegenover de toevallig ver van Den Haag wonende mededingers, is de termijn van inzending. Wanneer bepaald was dat de inzendingen op een bepaalden tijd ter verzending hadden moeten zijn aangegeven ter plaatse van herkomst, dan was

de onbillijkheid opgeheven. Een principieel bezwaar is voorts gelegen in de bepaling ten aanzien van het vragen om inlichtingen, die hadden behooren te worden gegeven in een daarvoor aangewezen orgaan, opdat alle mededingers gelijkelijk konden profiteeren van de inlichtingen die verstrekt werden. De jury had zich door die nadere inlichtingen gebonden kunnen achten.

Naar de meening van het bestuur is het bovenstaande voldoende om te doen uitkomen, dat het programma enkele besliste tekortkomingen bevat, welke bij prijsvragen van zóó groote beteekenis niet hadden mogen voorkomen. Het constateert dan ook, dat het programma op verschillende beduidende hoofdpunten afwijkt van alle thans in het buitenland van kracht zijnde regelingen.

Naar aanleiding van deze overwegingen (door ons in beknopten vorm weergegeven) kwam het bestuur tot het ingediende concept-besluit:

„*a.* Het hoofdbestuur der Maatschappij voornoemd beleefd uit te noodigen het daarheen te leiden dat op eene — naar zijn oordeel meest doeltreffende wijze — door hem ter tafel eener algemeene Mei-vergadering wordt gebracht een nieuw ontwerp van artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, indien het hoofdbestuur van oordeel is dat die welke door onze Maatschappij zijn vastgesteld in 1884 thans voor toepassing geene aanbeveling meer verdienen en behooren te worden gewijzigd of aangevuld en voorts voornoemd bestuur uit te noodigen het initiatief te nemen tot het zich verstaan met buitenlandsche vereenigingen, teneinde te verkrijgen algemeen geldende grondregelen voor het uitschrijven van internationale prijsvragen en van den uitslag dezer pogingen te zijner tijd mededeeling te willen doen;

b. dit besluit en de overwegingen waarop het berust, te zenden aan de andere afdeelingen der Maatschappij met uitnoodiging dit verzoek bij het hoofdbestuur te willen ondersteunen".

Daarna werd gelegenheid gegeven tot debat.

De heer A. W. Weissman, uit Haarlem, gaf als zijn meening dat de voorzitter der Maatschappij, de uitnoodiging aannemende als particulier persoon, had moeten aftreden. Dat hij dit niet deed, betreurt spr. Hij hoopt dat het hoofdbestuur, de zaak à tête reposée beziende, nader zal inzien de zaak niet goed te hebben behandeld. Hij betuigt adhaesie aan het flink optreden van het bestuur.

De heer W. Kromhout Czn. betuigt evencens zijn instemming met het voorstel. Hij hoopt dat de toelichting in druk zal verschijnen. Hij geeft in overweging ook den steun te verzoeken van andere bouwkundige genootschappen

De heer Louis Rieber zegt dat de namen der beide Nederlandsche architecten niet bekend zijn geworden met hun medewerking. Uit een door hem ingesteld onderzoek is gebleken, dat de namen hoogstwaarschijnlijk publiek zijn geworden door de brutaliteit van een ambtenaar aan het ministerie van buitenlandsche zaken.

Hij verdedigt het recht der algemeene vergadering om een beslissing te nemen, vraagt opheldering wat met neven-invloeden wordt bedoeld, doet uitkomen dat de bouwsom bovenaan de prijsvraag vermeld staat en dat het bij het inkomen van antwoorden op prijsvragen regel is te letten op den tijd van afzending.

De heer Poggenbeek, lid van het hoofdbestuur, ziet geen onbillijkheid in de wijze waarop de prijsvraag is uitgeschreven. Het betreft geen prijsvraag, die uitgaat van het rijk, provincie of gemeente, maar van particulieren.

De heer Walenkamp wijst er met de prijsvraag in de hand op, dat de termijnen van inzending is 7 maanden na de publicatie van het program. Wat na dien tijd in Den Haag wordt ontvangen, blijft ongeopend ter beschikking der deelnemers. De bouwsom, aan het hoofd van het program is, gelijk hem uit een gesprek met den heer Knuttel bleek, slechts een som van taxtatie. Hij bestrijdt dat de Carnegie-stichting een particuliere stichting zou wezen. Het rijk heeft het kapitaal aangenomen, de commissie vertegenwoordigt wel degelijk het Rijk.

Na nog eenige discussie beantwoorde de voorzitter de opmerkingen. Hij wees er op, dat de afdeeling geenzins bedoeld iets te ondernemen ten nadeele van het hoofdbestuur der maatschappij. Met nevenbedoelingen bedoelt het bestuur niets onedels en het is het niet eens met den heer Weissman, dat de heer Cuypers als voorzitter had moeten bedanken, toen hij de uitnoodiging aannam, als hij dit gedaan heeft, wat door hem niet erkend of tegengesproken is. De geheele zaak is echter beheerscht geworden door achting voor den persoon des voorzitters, en dit heeft bijgedragen tot den uitslag eener stemming, die met den persoon des voorzitters niets te maken had.

Daarna werd het concept-besluit in stemming gebracht en met algemeene (12) stemmen door de leden goedgekeurd. De genoodigden namen aan de stemming geen deel.

Wij sluiten ons aan bij de hulde, door enkele der sprekers gebracht aan het bestuur der Amsterdamsche afdeeling voor zijn optreden in deze. Inderdaad, er waait een frisscher wind in de hoofdstad.

Doch het Hoofdbestuur van de Maatschappij heeft een treurig figuur gemaakt. In plaats dat het voltallig aanwezig was, om zich te rechtvaardigen, waren zijn meeste leden thuis gebleven! Behalve de Voorzitter der Vergadering, die echter blijkbaar als „hoofdbestuurder" een andere meening is toegedaan, dan zijn collega's, was slechts één lid van het Hoofdbestuur verschenen, hetwelk de verdediging nog grootendeels aan den Secretaris der Maatschappij overliet.

Toch was de redevoering, die de Heer De Groot hield, geen requisitoir. Op uiterst kalme, kiesche en bezadigde wijze werd het programma voor de prijsvraag der Carnegie-stichting getoetst aan de eischen, die zoowel de Maatschappij als hare buitenlandsche zuster-inrichtingen aan behoorlijk ingerichte programma's hebben gesteld.

Dat het programma, dus gewogen, te licht werd bevonden, is een zéér ernstig feit.

Doch nog ernstiger zaken kwamen aan het licht. Wij wijzen bijvoorbeeld op de advertentie, waarvan de spreker gewaagde, en op de te Maastricht gehouden stemming, die volgens de wet der Maatschappij niet had mogen plaats vinden.

De Secretaris der Maatschappij stond voor een hopelooze taak, toen hem werd opgedragen, dit alles goed te praten; hij heeft zijn best gedaan, doch uit den aard der zaak liep zijn pogen op een mislukking uit.

Wat zal het Hoofdbestuur nu doen? Misschien ware het goed, met de verdere behandeling van het geval niet tot de aanstaande Mei-vergadering te wachten, doch zoo spoedig mogelijk eene buitengewone Algemeene Vergadering uit te schrijven, opdat eene volgens de wet geldige bespreking en stemming kunne plaats hebben.

Dit zal geen aangename vergadering zijn, daar zelfs zij die het Hoofdbestuur het meest genegen blijken, slechts verzachtende omstandigheden zullen kunnen pleiten en de clementie der aanwezigen voor dat Hoofdbestuur zullen kunnen inroepen.

Toch had het zoo niet behoeven te loopen, als het Hoofdbestuur, onmiddellijk nadat het programma der prijsvraag verschenen was, gedaan had, wat nu het bestuur der afdeeling Amsterdam verrichtte, dat programma aan de door de Maatschappij vastgestelde regelen had getoetst en zijn afkeurend oordeel aanstonds had doen kennen.

Wij geven toe, dat de Voorzitter der Maatschappij dan in een moeilijke positie zou zijn gekomen. Doch het zou beter geweest zijn, de belangen van den Voorzitter dan die der Maatschappij op te offeren.

NASCHRIFT.

De Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst veroorloofde zich in het „Handelsblad" de volgende St. Nicolaasavond-verrassing.

Aan de Redactie.

In het Ochtendblad van het Algemeen Handelsblad van 2 dezer wordt in het verslag van het door mij gesprokene op de vergadering van de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gezegd, dat uit een door mij ingesteld onderzoek zou zijn gebleken, dat de namen der door het Bestuur van de Carnegie-stichting uitgenoodigde Nederlandsche architecten hoogstwaarschijnlijk publiek zijn geworden door de brutaliteit van een ambtenaar aan het Departement van Buitenlandsche Zaken.

Ik heb aan de vergadering medegedeeld, dat mij uit een onderzoek gebleken was, dat de uitgenoodigden hunne namen niet zelven hadden bekend gemaakt. Het spijt mij evenwel, daaraan de veronderstelling te hebben vastgeknoopt, dat een ambtenaar aan genoemd Departement eene indiscretie zou hebben begaan, eene veronderstelling, die is geuit in mijne verontwaardiging over de wijze waarop in afkeurenden zin gesproken en geschreven was over het programma der prijsvraag voor het Vredespaleis en vooral over de uitnoodigingen aan sommigen gericht om aan die prijsvraag mede te werken.

Ik erken echter geen grond te hebben voor de geuite veronderstelling en gevoel mij verplicht hen, die zich mijn woorden mochten hebben aangetrokken, mijn verontschuldiging aan te bieden.

U dank zeggende voor de plaatsing.

Hoogachtend,

C. T. J. LOUIS RIEBER.

Amsterdam, 4 December 1905.

Het is zeker niet gewoon, dat iemand zijn „verontwaardiging" uit over wat een ander sprak of schreef, door een beschuldiging in te brengen tegen derden, die geheel buiten de zaak staan, terwijl die beschuldiging achteraf blijkt ongegrond te zijn.

Het Departement van Buitenlandsche Zaken is in zijn eer hersteld. In het vervolg behoort de Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voorzichtiger in zijn uitlatingen te zijn.

Perzische tapijten.

Veelal is men de meening toegedaan, dat de huisindustrie, de sedert oude tijden in enkele landen gevolgde handbewerking van bepaalde voorwerpen, door de meerdere volmaking der techniek zoo niet verdrongen, dan toch tot een onbeduidende factor herleid zou zijn. Wel komt het voor, dat de vervaardiging van enkele artikelen, vroeger van bepaalde oorden uitgaande, dikwijls ook elders als tak van nijverheid zich vestigde, daar evencens tot ontwikkeling en tot hoogen bloei geraakte, zoodat b.v. niet alle Brusselsche kant uit Brussel, niet alle Venetiaansche spiegels uit Venetie afkomstig zijn, maar toch hebben de aloude tradities in enkele landstreken zich weten staande te houden en — onder eenige aanpassing aan de moderne economische toestanden en den aard van het nieuwere fabrieksbedrijf, veronderde vormen en gebruiken van het handbedrijf, weten te bewaren. Zoo is de benaming „Perzische tapijten" ook heden nog meer dan een ijdelen klank, en een groot aantal „echte Perzische" komt ook werkelijk uit het land van den Sjah, uit het rijk der nooit liegende „heilige Seys". Dit blijkt duidelijk daaruit, dat de Directie der Perzische in- en uitvoerrechten — die wat administratieve accuratesse betreft veel te wenschen overlaat — toch nog een jaarlijksch export van 3 tot 4 duizend balen tapijten aangeeft, ter waarde van minstens één millioen gulden. (?)

Hoe gering ook in 't algemeen de industrie in Perzië zijn moge, de oude kunstvaardigheid in het tapijtenknoopen is aldaar als vroeger blijven voortleven; 't is echter niet zoozeer een in vaste oorden gevestigde bevolking, maar het zijn meer nomadenstammen, die duizende handen daarmede bezighouden.

Met de alom, zelfs wereldvermaarde tapijten van Sjiraz, Kirman en Nesched zijn tegenwoordig die uit Sultanabad en Tauris op één lijn te stellen. Deze laatste gelden voor een nieuwen factor, die de kwijnende, in verval geraakte industrie tot een hernieuwd ontluiken hielpen en haar in staat stelden den concurrentie tegen de Europeesche tapijtenfabrikatie te aanvaarden. Uitheemsche kooplieden hebben met groote kapitalen in Perzië belangrijke handelshuizen en magazijnen opgericht, den omzet der waren ter hand genomen, terwijl zij de vervaardiging aan de bewonderenswaardige bedrevenheid der inboorlingen overlaten.

Eigen fabrieken in het land zelve aan te leggen bleek niet uitvoerbaar te zijn, omdat de Perzen van hun oude gewoonten in de huisindustrie niet wilden afwijken en nog minder aan de gewone discipline, in het moderne fabrieckswezen noodzakelijk, zich wilden onderwerpen. Zelfs de vlijtigste Perzische werkman wil van tijd tot tijd zich wat verpoozen, een paar blaadjes uit zijn nargileh rooken, wat thee drinken of aan 't zalige dolce far niënte zich wijden, vooral omdat het klimaat een

aanhoudenden, aangrijpenden arbeid minder veroorlooft.

Vooral te Sultanabad, waar twee Europeesche firma's zich vestigden, die een sterke ontwikkeling in de tapijt-industrie deden ontstaan, kan men de verschillende wijzen en manieren van het handwerkbedrijf, hier in elkander overgaande, leeren kennen. Een dezer handelshuizen behoort aan eenige kooplieden te Manchester, welke, niettegenstaande den verbitterden tegenstand van Engelsche handelaars voor concurrentie vreezende — een groot deel der bevolking van Sultanabad en de omliggende streken in dienst hebben gesteld. In deze omgeving bestaan tegenwoordig meer dan 3000 afzonderlijke kleine weverijen, die 's jaarlijks voor een som van bijna 2½ millioen (!) tapijten vervaardigen. [1])

Het Europeesche handelshuis bezit aan de poorten der stad kantoren voor het personeel, magazijn voor berging der afgeleverde waren en ververijen, waarin de wol, vóór de bewerking in de huisgezinnen, bereid wordt. Geen enkel werkman mag de wol zelve leveren, om te zorgen dat zij niet minderwaardig of in een afwijkende kleurnuance geverfd is.

Deze kleine bedrijven bestaan gewoonlijk uit het huisgezin cum annexis: de huisheer, de principaal, is weer een soort van onder-aannemer en de agent, die met de Europeesche zaak onderhandelt, terwijl alle vrouwen van de familie, in de grootst mogelijk schaar, evenals de jonge meisjes met haar geschikte handen, den moeitevollen arbeid verrichten. Voor één dergelijk echt knooptapijt wordt soms een onafgebroken, aanhoudende werktijd van drie maanden en langer gevorderd.

De Engelsche firma levert niet alleen de wol, maar schrijft ook den kleinen ondernemer nauwkeurig maten en teekening van het vloerkleed voor. Tegelijkertijd met de vereischte hoeveelheid grondstof wordt hem een model voor het tapijt ter hand gesteld, bij aflevering van het nieuwe kleed wordt dit nauwkeurig met het model vergeleken en al naar den aard van de uitvoering een bepaalde hoogere premie uitgekeerd of een korting ingehouden.

Ook te Tauris houden zich omstreeks 2000 werklieden op dezelfde wijze met de vervaardiging van vloerkleeden voor een Europeesch handelshuis bezig.

Zijden tapijten, die ook in Perzië worden vervaardigd, zijn zeer kostbare stukken. Een kleed van slechts 1.65×1.25 M. grootte, staat hier met een winkelprijs van 850 Mark genoteerd. Perzische *wollen* zijn reeds voor een tiende deel dier som verkrijgbaar.

Düsseldorf, December 1905.

J. L. TERNEDEN.

[1]) De Directie der accynzen vermeldt voor den uitvoer slechts 1 millioen gulden.

Gevaren in den Simplontunnel. [2])

Volgens een bericht uit Bern van 30 Nov. over den Simplontunnel, is de temperatuur in het inwendige nog steeds 45 graden en aanhoudend vloeit verder kokend water af, ongeveer 350 Liters per seconde.

De ingenieurs zijn eenstemmig van meening, dat voor het geheele middelvak van den tunnel een muurwerk noodig is, omdat zij betwijfelen, of het natuurlijk gewelf de hitte en den ongekenden druk van 1952 meters berghoogte zal kunnen weerstaan.

De vraag is echter, of het metselwerk wel een voldoenden steun aanbieden of het niet uitspoelen zal en door zijn verhoogd gewicht soms een catastrophe kan doen ontstaan. Nog een ander gevaar is thans opgemerkt: de watermassa in den tunnel neemt toe, sedert de bergtoppen met sneeuw bedekt zijn. Spoorstaven, dwarsliggers, telegraaf en telefoondraden liggen aan de tunnelingangen opgestapeld, zoodat in spijt van alle optimistische berichten, de eerste trein niet voor den volgenden zomer door den Simplon zal kunnen stoomen.

J. L. T.

[2]) Zie De Opmerker no. 10 en 11 d.d. 11 en 18 Maart.

Boekbeschouwing.

In den boekhandel en drukkerij voorheen *E. J. Brill* te Leiden verscheen dezer dagen een derde verbeterde en vermeerderde druk van de *„Handleiding voor den Metselaar"* door *J. A. van der Kloes*.

Het is een reeds bekend, en gunstig bekend, boekje, waarvan het wel onnoodig zal zijn, het hier nog eens bij onze lezers in te leiden.

Op verscheidene punten werd het herzien en uitgebreid, ten deele in overleg met den Voorzitter der Technische Commissie uit de Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht, Dr. P. J. H. Cuypers. Ook werden enkele voorbeelden van slecht werk met name genoemd. Zij hadden, zooals de schrijver zegt, met vele vermeerderd kunnen worden, doch dit is ter vermijding van het stuitende, daarin voor nog levende bouwmeesters gelegen, wijselijk achterwege gelaten.

Of wij het nu in alle opzichten met den inhoud eens zijn, is een vraag, die buiten beschouwing moet blijven, omdat, hoezeer het onderwerp er belangrijk genoeg voor is, men den schrijver op den voet zou moeten volgen en allicht in groote uitvoerigheid zou vervallen.

Een greep eruit willen wij evenwel doen en wel waar de schrijver zijn meening zegt over de thans veel gebezigde kunstzandsteen:

„Fabrieken van *kunstzandsteen* werden in ons land in vroegeren tijd meermalen opgericht, doch gingen telkens na betrekkelijk korten tijd te niet, omdat men er niet in slagen kon de producten genoegzaam ingang te doen vinden. In den laatsten tijd wordt echter op groote schaal metselsteen aan de markt gebracht, uit zand en vette kalk verkregen, onder hoogen druk, gevolgd door verwarming in oververhitten stoom, waardoor aan het oppervlak der zandkorrels kiezelzuur vrij wordt gemaakt en hydraulische verharding intreedt.

„Deze kalkzandsteen is na zeer korten tijd gereed voor vervoer en gebruik, en kan door de geringe waarde der grondstoffen betrekkelijk goedkoop geleverd worden; toch zijn de fabrikatiekosten met zoo laag, dat in een baksteenland als het onze, deze industrie haar tegenwoordigen omvang had kunnen bereiken, wanneer de steenbakkers hun waar niet al te zeer op prijs hadden gehouden. De kalkzandsteen kan in vele gevallen den baksteen met goed gevolg vervangen, doch staat in alle opzichten bij redelijk goeden baksteen achter, in de eerste plaats wat de vuurvastheid betreft".

De elfde aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen* uitgave van *Julius Hoffmann* te Stuttgart bevat als hoofdinhoud een artikel gewijd aan werken van Emanuel Seidl te München. De barokstijl heeft zooals hieruit blijkt in Duitschland nog aanhangers en hare motieven zijn ook voor moderne bouwwerken niet onbruikbaar. De kiemen voor een krachtig en opbloeiend leven bevat zij evenwel waarschijnlijk niet.

De losse platen bevatten o a. een dakruimte tot biljartzaal ingericht van A. Jessop Hardwick te Kingston on Thames, moderne interieurs van Prutscher, Geijling en Vollmer te Weenen, en van Bembé te Mainz; een mausoleummontwerp van Ottokar Novotny te Praag, terwijl daarbij ten slotte de aandacht trekt een eetkamer-interieur uit de bekende villa „Hügel", de residentie van Krupp. Architect van de villa is Baurat Marx, de eetzaal is ontworpen en uitgevoerd eveneens door A. Bembé te Mainz.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Een gedeelte van het dak van Charing Cross-station te Londen is op 5 December j.l. in elkaar gezakt en op het perron gevallen. Acht en twintig personen, meest werklieden, die bezig waren het dak te herstellen, zijn naar het hospitaal gebracht. Er zijn vier dooden gevonden, maar het is onmogelijk het aantal dooden te bepalen, dat onder de puinhoopen bedolven ligt.

De particuliere correspondent van de „N. R. Ct." seinde hieromtrent o. a.:

Een verschrikkelijke ramp is heden-middag voorgevallen op het „Charing Cross-station" van de Zuidoosterspoor, waar het reusachtige glazen dak eenige herstellingen moest ondergaan. Plotseling stortte het hooge muursgedeelte, waarop dat dak rust, in en viel naar de zijde van de Theemskade, medesleepend de ijzeren dakbinten over een lengte van 20 meters. Brokstukken van den muur en een groote hoeveelheid glas stortten met donderend geweld naar beneden, en kwamen terecht zoowel binnen als buiten het stationsgebouw, alwaar zeven treinen gereed stonden aan de perrons; er waren vele reizigers, die in afwachting van het uur van vertrek reeds ingestapt waren, terwijl een driehonderdtal personen de perrons vulden.

Vele wagens der treinen werden verbrijzeld; gelukkig was het meerendeel leeg, anders zou het getal dooden veel grooter geweest zijn.

Onder de dooden bevindt zich een groot aantal omlaag gestorte werklieden, die bezig waren met het herstellen van het dak, alsmede anderen, die werkzaam waren aan den verbouwd wordenden Avenue-schouwburg.

Het getal dooden werd heden-middag laat op tien geschat.

De Zuidoosterspoorwegmaatschappij heeft den dienst van het station Charing-Cross geschorst, wordende de treinendienst tijdelijk overgebracht naar de Cannonstraat.

Ook de Villierstraat werd afgezet, zoodat het station Charing-Cross van de ondergrondspoor van de zijde van het Strand niet te bereiken was; dit geschiedde uit vrees voor nog meer ongelukken.

Het puin viel voor een deel ook op een stalhouderij in de Villierstraat, verbrijzelde eenige rijtuigen en doodde twee aangespannen rijtuigpaarden.

De juist aankomende „vastelandtrein" is ternauwernood ontkomen, en wel doordat hij vóór den ingang van het station werd gestopt totdat een perron beschikbaar zou komen.

Neurenberg krijgt een „Künstlerhaus", waarin de stedelijke kunstverzamelingen een plaats zullen vinden en waarin o.a. tentoonstelling-zalen zullen komen voor den Albrecht Dürer-Verein.

De vermaarde oude Hoofdwacht op den Schillerplatz te Frankfort is, met behoud van haar oud karakter, in een koffiehuis veranderd.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Deze week had ten stadhuize de tweede conferentie plaats met B. en W. in zake de Hofvijver-quaestie, waarbij het woord werd gevoerd door de heeren dr. Hofstede de Groot, Mesdag, Metzelaar, Van Emden, Kits van Heyningen, Jurriaan Kok en van Boven, die op de bekende gronden het voorstel tot demping van een deel van den Hofvijver bestreden. Hierop werden van de zijde van het college van B. en W. verschillende vragen gesteld, die door de verschillende sprekers werden beantwoord.

Amsterdam. In de tweede helft van December zal in de kunstzalen der Mij. Arti et Amicitia een tentoonstelling worden gehouden van de door A. J. Derkinderen ontworpen teekeningen voor de beschildering der Stadsgehoorzaal in het beursgebouw alhier.

Arnhem. De Gemeenteraad heeft Maandagmiddag o. a. behandeld een voorstel om f 27,500 beschikbaar te stellen voor den bouw van een tweede rivierbad.

Dit bedrag werd toegestaan, na aanneming van eene motie van den Heer Liethof, waarin de wenschelijkheid werd uitgedrukt, dat Burg. en Weths. in het bestek van dit werk eene bepaling zouden opnemen, dat aan de werklieden van dit werk geen minder loon mocht worden uitbetaald dan de gemeente aan hare werklieden toekent.

De Wethouder van Publieke Werken verzette zich krachtig tegen een meer geformuleerd voorstel, dat de Heer Liethof eerst had willen indienen en waarin het bedrag van 20 cents per uur als minimum werd vastgesteld. Hij noemde dit een incidenteel beslissen in de bij B. en W. hangende quaestie over het opnemen van minimum-loon in alle bestekken der gemeente. Deze zaak is namelijk niet alleen eene financieel ingewikkelde quaestie, maar daarbij valt ook zeer veel te regelen, wil men geen ontevredenheid wekken.

Goedgekeurd werd een voorstel van Burg. en Weths. tot aankoop van eene weide aan den Westervoortschen dijk voor f 38,000. B. en W. stelden voor deze weide aan te koopen en daarop de Electrische Centrale te doen bouwen.

Met het oog op den bouw van deze instelling heeft de Raad eenigen tijd geleden de Gasthuiswaard gekocht, doch het stichten van die Centrale op het nu aangekochte terrein zal, wat den aanleg van het kabelnet betreft, f 30,000 goedkooper uitkomen. Op de Gasthuiswaard zal dan het Abattoir en eene kolenloods gebouwd worden.

Weesp. Dank zij de daartoe benoemde commissie, konden B. en W. heden den gemeenteraad bijeenroepen, ter vaststelling van de aanschaffing eener waterleiding.

In een geheime zitting van den Gemeenteraad werd daartoe het besluit genomen.

De waterleiding zal geleverd en voorloopig geëxploiteerd worden door de Industrieele Maatschappij te Amsterdam. Het water zelf wordt van uit Bussum, in aansluiting met de leiding aldaar, naar Weesp gevoerd.

In aansluiting met 't voorgaande werd tevens een voorstel van B. en W. behandeld en aangenomen tot het aangaan van een leening, groot f 20,000, tegen 4 pCt. met jaarlijksche aflossing van f 1000, ingaande 1907.

Hengelo. Door het gemeentebestuur van Rijssen is aan de architecten de Herder en Hellendoorn, te Hengelo, na een prijsvraag, het maken van de plannen voor een nieuw raadhuis opgedragen.

Heusden. Den heer G. van Everdingen alhier is door aankoop eigenaar geworden van het oude slot met bijbehoorende landerijen enz. te Heesbeen. Het oude landgoed, overblijfsel van het vroegere kasteel, behoorde vroeger aan den Duitschen graaf Wolff Metternich.

Wisschoten. Het hoofdbestuur van het waterschap „Oldambt" heeft een belangrijke beslissing genomen. Ged. Staten hadden voorwaarden verbonden aan de vergunning voor het maken van een spuiboezem in het Termunterzijdiep. De kosten van dit werk worden daardoor verhoogd van f 75,000 tot f 91,000.

Het hoofdbestuur nam die voorwaarden aan met 10 tegen 1 stem en zal ze nu aan het oordeel der ingelanden onderwerpen.

Personalia.

— Tot opzichter bij Openbare Werken te Haarlem is benoemd de heer J. N. Lobel, aldaar.

— Tot directeur der gemeentelijken gasfabriek te Sappemeer is benoemd de heer S. J. Prummel te Schoonhoven met 9 van de 13 stemmen.

— Tot lid der z.g. „Schoonheidscommissie" (Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwplannen, aanvragen van gemeentebouwterreinen in koop of erfpacht) te Amsterdam is benoemd de heer A. D. N. van Gendt ALzn.

— Tot tijdelijk mijn-opzichter bij de Staatsmijnen in Limburg is benoemd D. J. Gibbels te Spekholzerheide.

— Aan P. B. Weehuizen te 's-Hertogenbosch, is met 1 Januari a.s. op zijn verzoek eervol ontslag verleend als opzichter van den Rijkswaterstaat 1e klasse.

Vacante Betrekkingen.

— Meubel-Teekenaar. Brieven onder no. 902 aan het bureau der Haagsche Courant. (1)

— Leerling-Teekenaar op het Electr. Techn. Bureau B. L. Vogels-Dolhain. Aanmelding des v.m. tusschen 8 en 9 uur, te v. d. Boschstraat 8. (1)

— Nederlandsch Mijningenieur om met ervaren Engelsch Ingenieur te gaan naar Sumatra, tot onderzoek van goudhoudende terreinen. Ervaren essayeur geniet de voorkeur. Adres onder No. 39051 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Eerste Meubelteekenaar aan een groote Meubelfabriek te Amsterdam. Br. ltt. J M 858, N.v/dD. (1)

— Technisch Reiziger, vertrouwd met electrotechniek. Werktuigkunde en talen. Schriftelijke sollicitaties onder letter V 48, a/h. Alg. Advert.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (2)

— Chef-Teekenaar voor de Electro Technische afdeeling van het Ingenieursbureau H. Doyer en Co. te Rotterdam. (2)

— Ingenieur of Techniker, op eene Machinefabriek en Constructiewerkplaats. Brieven onder letters P. O. A., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Schrijver aan het bureau van den Gemeente-Architect te Hilversum. Salaris ƒ 600 per jaar met 2 jaarlijksche verhoogingen van ƒ 100. Indiensttreding 1 Jan. 1906. Kennis van Bouwkundig teekenen vereischt. Stukken vóór 11 Dec. a.s. aan den Gemeente-Architect. (2)

— Teekenaar voor het ontwerpen van Bordurpatronen. Br. lett. D V 623, N. v. d. D. (2)

— Opzichter of Uitvoerder voor zeeweringen en rivierwerken. Afschrift van getuigschriften onder No. 28078 a.h Bur. van het Alg. Ned. Adv.blad, 's-Gravenhage. (2)

— Volontair Steenfabriek in Gelderland. Brieven onder No. 28044 aan het Bureau van het Alg. Ned. Adv.blad te 's-Gravenhage. (2)

Bedrijfschef-Machinebouw op een Scheepswerf en Machinefabriek. Aanvangsalaris f 2000 per jaar. Brieven onder No. 35120 aan het bureau der N. Rott. Crt. (2)

Teekenaar op een Architecten-bureau te 's-Gravenhage. Brieven onder letter K H 744 aan het N. v. d. D. (2)

Leeraar in het Boetseeren op een jaarwedde van f 300 tot f 500 aan de Burgeravondschool voor Industrieel Onderwijs te Utrecht, tevens voor vakteekenen aan Goudsmeden e. d. tegen f 40 per lesuur in de week per cursus. Vóór 12 December a. s. rekest op zegel aan Burgemeester en Wethouders. (2)

Werktuigkundig Ingenieur, zie Adv. in dit No. (2)

Opzichter Teekenaar, zie Adv. in No. 48. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

21	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	ƒ 50	ƒ 100 's maands.
4	Bouwk. Opz.-Uitv.,	30—48 j.,	ƒ 75—	ƒ 90 's maands.
	Bouwk. Teekenaar.	— j.,	ƒ —	ƒ 's maands.
2	Waterb. Opz.	28—45 j.,	ƒ 75	ƒ 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—28 j.,	ƒ 40—	ƒ 90 's maands.
2	Werktuigk. Techn.	29—39 j.,		ƒ 90 's maands.
3	Electrotechniker.	20—30 j.,	ƒ 40—	ƒ 100 's maands.
1	Scheepsteekenaar.	28 j.,		ƒ 80 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 11 December.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. Mij.: bestek no. 1048, het maken van grond-, spoor- en kunstwerken, gebouwen, perrons met overkapping, overdekte voetbrug, bestratingen, waterleiding en afrasteringen met bijkomende werken ten behoeve van de uitbreiding van het stationsemplacement te Almelo, begr. f 482.000; aanw. ter plaatse 29 Nov. ten 11.30 ure; het bestek met 13 teekeningen verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst; Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem.-best.: de levering ten behoeve der gem. gasfabrieken, van ijzeren en koperen buizen en fittings, buishaken, gietlood, komforen, porceleinen kappen, meterbankjes, vaten, stokerswanten, enz., ged. 1906; de voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inlichtingen aan het Hoofdkantoor der Gasfabrieken, Keizersgracht 444/446.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren van eiken, dennen, en Amer. grenen balken, eiken knieën, bezaagd grenen- en vurenhout, meest ten behoeve van den dienst der publieke werken, ged. 1906; voorwaarden te verkrijgen ter stadsdrukkerij; inl. ten kantore van den hoofdopz. in de van Reigersbergenstraat, drie werkdagen voor de besteding, van 10—12 ure.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren van straatklinkers geschikt voor rijwegen; voorw. te verkr. ter stadsdrukkerij; inl. ten kantore van de afd. Bestratingen ten stadhuize, kamer no. 97, van 10—12 ure, de 3 eerste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het lev. van straatklinkers geschikt voor voetwegen; voorw. enz., als voren.

Apeldoorn, door den bouwk. P. H. Versteijne, voor den heer E. van Delden te Vaassen, in het hotel De Cannenburgh; het bouwen van een woonhuis met stal; bestek met teekening in gen. hotel ter inzage.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. Best.: het maken van een tramweghaven en bijkomende werken aan de buitenhaven van Middelharnis, begr. f 240000; bestek no. 221 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. Best. en te bekomen bij Gebrs. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inlicht. bij den hoofding.-dir. in de 10e dir. te 's-Gravenhage en den ing. de Groot te Brielle; de nota van inlicht. ligt op 4 Dec. ter inz. bij gen. ingenieur.

Nunspeet, ten 2 ure, door de bouwmij. Nunspeet in het hotel Schmidt: het bouwen van een dubbele villa; bestek en teek. te verkr. bij den dir. der Mij., den heer Van Marle te Nunspeet, en bij den architect D. Kok Jz., te Harderwijk; aanw. gehouden.

DINSDAG 12 December.

Amsterdam, ten 11 ure, door den arch. Schill en Haverkamp namens de firma Brusse en Gransberg in het gebouw der Mij. tot bev. der Bouwkunst: het maken van een bijbouw aan het kantoorgebouw in de Nes 106 te Amsterdam; aanwijzing gehouden; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den heer Rijnja, Reguliersgracht 134 te Amsterdam.

Amsterdam, ten 10 ure, door de genie op het bureel N. Heerengracht no. 11, bestek no. 227: het uitvoeren van verschillende werken op en nabij het terrein der voormalige Rijkslijnbaan te Amsterdam, begr. f 13100; het bestek en het proces-verbaal ter lezing op genoemd bureel en verkrijgbaar bij den best.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

40ste Jaargang. ZATERDAG 16 DECEMBER 1905. No. 50.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE MAATSCHAPPIJ.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst beleeft tegenwoordig eene crisis. De aanleiding gaf de houding van het Hoofdbestuur in zake de Prijsvraag voor het Vredespaleis, een houding, van zeer verschillende zijden met zeldzame eenstemmigheid afgekeurd.

Tegenover die afkeuring wist het Hoofdbestuur tot dusverre niets anders te stellen dan de negen en dertig stemmen, waarmede de leden der Maatschappij, in de hoofdstad van Limburg dezen herfst bijeengekomen, de houding hadden goedgekeurd.

Doch nu de belangrijkste Afdeeling der Maatschappij zich bij de tegenstanders van het Hoofdbestuur heeft aangesloten en, met de wet in de hand, heeft aangetoond, dat de Limburgsche stemming niet had mogen worden gehouden en dat de bespreking, als betreffende een onderwerp, waarvan de agenda geen melding maakte, achterwege had moeten blijven, is het Hoofdbestuur in zulke moeilijke omstandigheden geraakt, dat er gevoeglijk van een crisis mag worden gesproken.

Er zijn wel meer belangrijke keerpunten in de geschiedenis der Maatschappij aan te wijzen. Het gewichtigste was misschien dat, toen de leden, vijf en twintig jaar geleden ter herfstvergadering in den Haag samengekomen, hun Hoofdbestuur naar huis zonden en een ander benoemden.

De verwachtingen, die men toen koesterde, zijn niet verwezenlijkt. De Maatschappij is dezelfde gebleven en ofschoon zij naar buiten wat meer vertoon maakte dan vroeger, kracht ging er van haar niet uit. Men had den nieuwen wijn in de oude lederen zakken gedaan, en hij werd dadelijk duf.

Die oude lederen zakken zijn de organisatie der Maatschappij. De maatschappijen met afdeelingen of departementen zijn een vinding van de tweede helft der 18e eeuw, dus van den zoogenaamden pruikentijd. Vele dezer maatschappijen zijn te niet gegaan, toen de tijden veranderden, maar enkele, zooals het Nut, Nijverheid en Bouwkunst hebben hun leven weten te rekken, ondanks de gebreken des ouderdoms, die zich maar al te duidelijk vertoonen en waartegen zelfs de „grains Henri quatre" geen baat geven.

Alles, wat bestaat, is waard, dat het te gronde gaat heeft Goethe gezegd. Sterven aan verval van krachten brengt echter een harden doodstrijd met zich, waaraan de lijder ontkomen kan door de natuur bijtijds te helpen. Personen missen daartoe meestal den moed, maar zedelijke lichamen kunnen zich zonder angst naar betere gewesten doen verhuizen. Immers zij zijn als de fenix, die de gave had, uit de vlammen, die hem schenen te dooden, in schooner gedaante te verrijzen.

Aan zulk eene wederopstanding heeft ook de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst behoefte. Zij kan gerust het louterend vuur binnentreden, zeker als zij is, er schooner dan te voren uit terug te komen.

De organisatie der Maatschappij past niet meer in de twintigste eeuw, te minder omdat zij ongunstige afwijkingen vertoont van het achttiende-eeuwsch ideaal. Immers dat ideaal was het zwaartepunt in de departementen te hebben, en de afgevaardigden dier departementen naast het hoofdbestuur een beslissenden invloed op den gang van zaken te geven.

Iets dergelijks kent de de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst echter niet. Het Hoofdbestuur zweeft daar in de lucht, gekozen als het wordt niet door de afgevaardigden der Afdeelingen, doch door die leden, welke roeping gevoelen, hun stem schriftelijk uit te brengen.

Die roeping is niet groot, daar bij zulk eene wijze van stemmen de waarborgen voor het geheim blijven der stemming niet voldoende kunnen worden geacht.

Een hoofdbestuur, samengesteld uit de voorzitters der afdeelingen, zou verre de voorkeur verdienen. Doch indien men tot deze wijziging overging, zou het aanbeveling verdienen, ook de voorzitters van andere bouwkundige lichamen niet te vergeten. En om die heeren ook stem in het kapittel te geven, zou het stichten van een Bond, ter vervanging der Maatschappij, gewenscht zijn.

De afdeelingen zouden dan zelfstandige vereenigingen moeten worden, gelijk Architectura te Amsterdam of Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Aan die afdeelingen zou dan kunnen worden overgelaten, of zij zich al dan niet in een reeds ter plaatse bestaande vereeniging wilden oplossen.

De oplossing van zulk een afdeeling zou ons een schrede nader brengen tot het ideaal, dat alle beoefenaars der bouwkunst in één vereeniging mochten worden samengebracht, opdat er van die plaatselijke lichamen meer kracht mocht uitgaan dan bij de thans bestaande versnippering mogelijk is.

Kon dit plan uitgevoerd worden, dan zou de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wel als zoodanig verdwijnen, doch in haar afdeelingen zou zij, met nieuwe krachten versterkt, toch blijven voortbestaan.

De te stichten Bond van Bouwmeesters kon de lasten en de lusten der Maatschappij overnemen, de secretaris zou kunnen worden gepensionneerd, tenzij hij mocht verkiezen, ook het Bondsbestuur te blijven dienen.

Een voorstel tot zulk een radicale verandering is echter van het tegenwoordig Hoofdbestuur der Maatschappij zeker niet te wachten. Welke verdiensten het overigens moge bezitten, van breeden blik gaf het tot dusverre geen blijk. Zijn houding in zake de Vredesprijsvraag is zelfs van een zoo pijnlijke benepenheid, dat het den schijn heeft, alsof niet de bevordering der bouwkunst maar de bevordering van bijzondere belangen het Hoofdbestuur het naast aan het hart ligt.

Daarom dient uit de leden een stem op te gaan, die de noodzakelijkheid van verandering betoogt, die het Hoofdbestuur duidelijk maakt, dat die leden niet uit persoonlijke overwegingen met dit Hoofdbestuur door dik en dun wenschen mede te gaan.

Door het tegenwoordig Hoofdbestuur is de Maatschappij in een uiterst moeilijken toestand gekomen. De laatste vergadering der Afdeeling Amsterdam heeft aan het prestige van dat Hoofdbestuur een zoo gevoeligen knak gegeven, dat geen stemmen van enkele getrouwen meer redding kunnen brengen.

De toestand is zelfs moeilijker dan vijf en twintig jaar geleden. Was men destijds over het Hoofdbestuur niet tevreden, het had toch zijn plicht gedaan en niemand zijner bestrijders kon het iets anders verwijten, dan niet met den „geest des tijds" te zijn medegegaan.

Doch hoe men zich ook keert of wendt, het tegenwoordig Hoofdbestuur kan niet ontsnappen aan de beschuldiging, zijn plicht te hebben verzaakt. Het heeft geen protest aangeteekend tegen een prijsvraagprogramma, dat in strijd was met de eischen, die een Algemeene Vergadering als bindend verklaard had; het heeft, door wat het ter vergadering te Maastricht toeliet, in strijd met de wet gehandeld.

Is het dan te verwonderen, dat het *cui bono* wordt gehoord? En geven de courantenberichten of de geplaatste advertentie niet alleszins recht om te veronderstellen, dat de houding van den Voorzitter der Maatschappij tot dit alles aanleiding heeft gegeven?

Zoo zou dus de man, die aan het hoofd van de Maatschappij staat, de oorzaak van de tegenwoordige crisis zijn. Hij moge als mensch aller sympathie waardig wezen, als Voorzitter kan hij niet gehandhaafd blijven.

Op hem toch heeft in de eerste plaats de plicht gerust, voor de belangen der Maatschappij te waken niet alleen, maar ook te zorgen dat de wet gehandhaafd en de besluiten der Algemeene Vergaderingen geëerbiedigd werden. Door dit na te laten heeft hij getoond, niet te begrijpen, welke plichten hem door zijn positie worden opgelegd.

Er is gezegd en geschreven geworden, dat de Voorzitter reeds door de tot hem gerichte uitnoodiging der Carnegie-stichting aan te nemen, zich als Hoofdbestuurder der Maatschappij onmogelijk heeft gemaakt. Hiervoor zou zeker heel wat te zeggen zijn, als maar vaststond, dat de uitnoodiging inderdaad heeft plaats gevonden. Doch daarvoor ontbreekt tot dusverre het bewijs, daar noch de courantenberichten, noch de geplaatste advertentie als zoodanig kunnen gelden.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat nog voor de uitnoodiging kan worden bedankt, en derhalve de Voorzitter ten onrechte van een dubbelzinnige houding zou zijn verdacht. Daarom is het goed, dit punt verder buiten beschouwing te laten.

Het is nog niet te voorzien, hoe de crisis zal worden beëindigd. Misschien stellen de Hoofdbestuurderen hun mandaat ter beschikking der leden, doch dan zou een tusschentijdsche verkiezing moeten plaats vinden, waarop de Maatschappij niet is ingericht. Mogelijk blijven derhalve de Hoofdbestuurderen aan tot de Mei-vergadering, die door de schriftelijke stemming wordt voorafgegaan. En dan ontstaat de zonderlinge toestand, dat de bespreking, als mosterd na den maaltijd, de stemming opvolgt.

Moeilijkheden zijn er dus in overvloed. Wij zijn er benieuwd naar, hoe men die zal weten te ontgaan, doch blijven bij onze meening, dat alleen een Bond van Bouwmeesters, voortgekomen uit de asch der Maatschappij, ons een zuiveren toestand van blijvenden aard zal brengen.

Wij hopen, dat de leden der Maatschappij dit zullen begrijpen, en dat zij de handen ineen mogen slaan om een lichaam te scheppen, dat de belangen der Nederlandsche Bouwkunst beter kan bevorderen, dan de verouderde Maatschappij dit vermag.

Ter aanvulling.

De geachte secretaris van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de heer J. H. W. Leliman, schreef ons, dat het in ons vorig nummer in het artikel „Het Paleis des Vredes" opgenomen, aan het Handelsblad ontleende verslag der laatste Afdeelingsvergadering enkele besliste onjuistheden bevat.

Na vergelijking van het zooevengenoemde verslag met het officieele, dat in het Bouwkundig Weekblad van 9 Dec. j.l. verscheen, blijkt ons, dat de inhoud van de inleiding, ofschoon hier en daar verkort, toch in hoofdzaak juist is weergegeven, doch erkennen wij gaarne, dat het debat in het Handelsbladverslag door de bekorting zeer heeft geleden, hetgeen licht tot onjuiste gevolgtrekkingen zou kunnen leiden.

Met het oog op de belangrijkheid van de zaak, die het gewenscht maakt dat alle onjuistheden bij de behandeling zooveel mogelijk worden vermeden, nemen wij hier uit het officieele verslag het gedeelte over, dat op het debat betrekking heeft.

Het zal onzen lezers blijken, dat deze aanvulling niet overbodig genoemd mag worden.

Na eene pauze wordt allereerst het woord gegeven aan den heer A. W. Weissman. Hij brengt hulde aan de wijze waarop het Bestuur der Afd. deze zoo netelige zaak aan de orde stelde. Dit programma beantwoordt niet aan de eischen die men mag stellen. De mededeeling in de dagbladen van de namen der Nederlandsche uitgenoodigden bracht het persoonlijke element in de discussie. Het heeft spr. verwonderd, dat het Hoofdbestuur der Mij. niet is opgetreden gelijk thans het Bestuur der Afdeeling. Spr. heeft eerst sub-rosa, toen publiek erop gewezen, dat doordien de voorzitter de tot hem gerichte uitnoodiging aannam en tevens voorzitter der Mij. bleef, de Mij. als 't ware een prijsvraag sanctionneerde wier programma zij niet kon aanvaarden. Hij was als particulier persoon vrij geweest maar niet als voorzitter. Spr. hoopt dat het optreden der Afdeeling tot gevolg moge hebben dat het Hoofdbestuur de zaak nog eens à tête reposée beschouwt. In elk geval kan nu naar buiten blijken dat er in de Mij. eene andere richting is.

De heer Kromhout heeft de duidelijke inleiding met genoegen gehoord. Hij hoopt dat zij in druk zal verschijnen en ontdekt met genoegen een frisschen geest in de Afdeeling. Aan de motiveering van het concept-besluit acht hij niet veel toe te voegen.

Enkele kleinigheden, als bijv. de verwijzing naar de bouwverordening, konden z. i. weggelaten worden. Hij vestigt de aandacht op de eigenaardige wijze waarop de Carnegie-stichting in officieusen vorm hare berichten publiceert. Eene royale, openbare behandeling, ook van alle vragen of nadere inlichtingen, ware gewenscht. Spr. besluit met den wensch dat de Afdeeling ook de adhaesie van meerdere bouwkundige genootschappen dan alleen van de Afdeelingen der Mij. zal inroepen.

De heer Rieber is allereerst getroffen door 't geen de heer Weissman opmerkte omtrent 't verbreken der anonymiteit. De uitgenoodigden zijn daaraan geen schuld. De oorzaak is vermoedelijk de brutaliteit van een ambtenaar aan het Departement van Buitenlandsche Zaken. [1]) Wat de advertentie aangaat, deze is niet van 't minste belang, wanneer het Bestuur niet weet van wie die afkomstig is. Dat de discussie te Maastricht gehouden is buiten de orde van den dag is volkomen juist. Kan een voorzitter evenwel bespreking weigeren? Kan men beletten dat de aanwezigen eene stemming houden? Er was bovendien alle reden om de bespreking te verwachten. De verwijzing naar Hoofdstuk VIII der wet van de Mij. gaat volgens spreker niet op, omdat 't hier geen voorstel was. Wat te Maastricht in stemming kwam, geschiedde op grond van art. 39 waar sprake is van „andere werkzaamheden". Spreker begrijpt ook niet wat met „neveninvloeden" kan bedoeld zijn, noch waarom gemeend wordt, dat het geen praktisch nut heeft over het programma een oordeel uit te spreken terwijl de geheele inleiding daaraan gewijd was.

Spreker kan ook niet inzien het verband dat te brengen is tusschen de vrijheid van het Carnegiebestuur en vrijwaring tegen willekeur. De bouwsom is wel degelijk vermeld, en met vette letter, zij het ook niet *in* het programma; dat bedrag zal wel degelijk invloed uitoefenen. Met betrekking tot het tijdverlies voor verafwonenden merkt spreker op dat het toch bekend is als een algemeene prijsvraagregel dat tijd van inzending = tijd van afzending. Ten slotte uit spr. zijne verwondering erover, dat hij het concept niet tijdig genoeg had ontvangen ter publicatie in het vorig nummer van het „B. W.".

De heer Poggenbeek verklaart dat zijne opinie nog niet gewijzigd is. Hij ziet in de handelwijze van het Carnegie-Bestuur niets onbillijks.

Er zijn twee soorten prijsvragen: 1o. studieprijsvragen en 2o. prijsvragen om een zoo goed mogelijk gebouw te verkrijgen.

Het komt spreker voor, dat in ons vrijheidlievend land iemand die het 2e wil, den weg mag kiezen, die hem het beste lijkt. Hij ziet niets onbillijks in het verleenen eener toelage. Gelijkheid bestaat alleen wanneer alle architecten over evenveel middelen beschikten.

De heer Walenkamp weerlegt des heeren Rieber's opmerking over den algemeenen prijsvraagregel dat tijd van inzending = tijd van afzending afdoend door voorlezing van artikel 4 van het programma. Hij ontving van den heer Knuttel de mededeeling dat een bouwsom genoemd was, opdat de mededingers zelf de kosten van hun ontwerp zouden schatten. De jury kon dit van zoo vele ontwerpen niet doen. Spreker vraagt zich af wat er dan moet terechtkomen van de beoordeeling wat 't aesthetische betreft, wanneer de Jury zelf geen kans ziet om 't positief-objectieve gedeelte te beoordeelen. Hij bestrijdt voorts dat de Carnegie-stichting een particulier karakter heeft: zij vertegenwoordigt wel degelijk het Rijk.

De heer Rieber geeft dit laatste niet toe. De minister heeft de zaak aan de Carnegie-stichting overgedragen. Deze is daarom geworden een particuliere stichting.

De heer Weissman vraagt op welk standpunt de Mij. zich gesteld heeft. Haar taak is te vragen

[1]) In de dagbladen die op dezelfde wijze verslag gaven van het gesprokene, heeft de spreker reeds zijn verontschuldiging aangeboden over het uiten der veronderstelling in deze laatste zinsnede opgesloten.

RED. (v. h. *Bouwk. Weekbl.*)

wat strekt ter *bevordering* der bouwkunst. Zij moet zich stellen op het ruimste standpunt en vragen op welke wijze wordt de bouwkunst bevorderd en niet hoe is de Carnegie-stichting aan een gebouw te helpen.

De heer Poggenbeek blijft van oordeel, dat de Carnegie-stichting 't recht heeft te doen wat zij wil. Had de Mij. de prijsvraag uitgeschreven, dan zou spreker op een ander standpunt staan.

De heer Walenkamp herhaalt, dat z.i. de Carnegie-stichting geen particuliere commissie is. Het Rijk nam 't kapitaal aan. Het Bestuur der stichting vertegenwoordigt dus het Rijk.

De voorzitter, de heer W. J. de Groot, zegt allereerst diegenen dank die een woord van waardeering uitten aan het adres van het Bestuur der Afdeeling, namens hetwelk hij de gemaakte opmerkingen zal beantwoorden. Hij vertrouwt dat men het optreden der Afdeeling niet zal beschouwen als gericht tegen het Hoofdbestuur. Hij wenscht een gedeelte van hetgeen de heer Weissman opmerkte te ecarteeren: z. i. was het aftreden van den voorzitter niet vereischt omdat hij de uitnoodiging aannam.

Den heer Kromhout kan spreker geene toezegging geven omtrent publicatie der inleiding. De opmerking betreffende de bouwverordening betreft een zeer klein onderdeel en is slechts vollledigheidshalve vermeld.

Den heer Rieber kan inzake zijne vraag met betrekking tot de advertentie een pertinent bevestigend antwoord gegeven worden; verder gaat spr. niet omdat 't persoonlijke element buiten het debat moet blijven. Deze zaak is slechts aangeroerd om 't raadselachtig-tegenstrijdige van geheimhouding aan de eene en advertentie aan de andere zijde.

De inleiding is niets anders geweest dan 't constateeren van afwijkingen en tekortkomingen in het programma, dat is iets geheel anders dan dit oordeel vast te leggen in de conclusie eener vergadering. Dit laatste zou inderdaad geen practisch nut meer hebben.

Spreker zou als voorzitter ook eene bespreking te Maastricht hebben toegestaan, maar eene bespreking is nog geen stemming. De citaten door den heer Rieber uit de wet gegeven overtuigen spreker geenszins van de wettigheid der gehouden stemming. Er was te Maastricht geene ernstige voorbereiding en met geen woord is gerept over de fouten van 't programma. De vergadering stond onder de suggestie dat het al of niet goedkeuren van 't prijsvraag-programma beteekende een motie van al of niet vertrouwen in den voorzitter. Dit was de beteekenis van 't woord „neveninvloeden".

Als de heer Rieber van oordeel is dat eene stemming niet had kunnen worden belet, dan is spreker van oordeel dat niet elke vergadering onzer Maatschappij is souverein, maar onderworpen aan de wet der Mij. De definitie dat vrijheid is vrijwaring tegen willekeur, is niet van spreker maar van groote denkers afkomstig: anders trouwens ontaardt vrijheid in bandeloosheid.

Het Carnegie-bestuur moge recht hebben in juridischen zin, wij oordeelen over de wijze waarop het van dit zijn recht heeft gemeend gebruik te moeten maken.

Wat de heer Rieber met betrekking tot de bouwsom opmerkt, bevreemdt spreker; omdat waar de nadruk zoo gelegd wordt op juridieke rechten, de bouwsom niet zoo volkomen onjuridisch buiten 't programma had mogen worden geplaatst. In eene zoo belangrijke kwestie is van *vertrouwen*, gelijk de heer Rieber zegt, dat nu wel door de Jury aan de som invloed zal worden toegekend, geen sprake; er moet *zekerheid* bestaan.

Dat de heer Poggenbeek niet bekeerd is, vindt 't Bestuur ongetwijfeld spijtig, hoewel het dienaangaande, gehoord het begin van diens betoog, geene hooge verwachting koesterde. Het betoog van den heer Poggenbeek immers gaat uit van een verkeerde praemisse; het berust op de „vrijheid" van het Carnegie-bestuur, die de inleiding ontkent. Gelijkstelling met een bouwheer, die over zijn eigen geld vrijmachtig beschikt met het Bestuur der Carnegie-stichting dat geschonken geld beheert, gaat bovendien niet op. Bij onjuiste praemissen komt men tot onjuiste conclusies.

Spreker wenscht te eindigen met een woord van dank aan den Secretaris, die van de quaestie veel studie had gemaakt.

De Voorzitter brengt, niemand meer het woord verlangend, het geheele concept in stemming. (Gestemd wordt uitsluitend door leden der Afdeeling, tevens lid der Mij.). Dit wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Plaatsgebrek was oorzaak, dat wij nog geen melding maakten van het verhandelde in de beide laatste vergaderingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

In de vergadering van 22 November j.l. behandelde de Heer J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, het onderwerp: „de Architect en de Woningwet."

Van de Woningwet besprak de Heer Tellegen meer in 't bijzonder art. 5, waarin bepaald wordt, dat niemand meer mag bouwen zonder vergunning der overheid, en dat met verschillende reglementen en verordeningen wordt toegepast. De architecten zijn niet ingenomen met dit art. 5, maar spreker acht de verordeningen en reglementen niet alleen in 't belang van de architecten, die er door beschermd worden tegen hun principalen, maar noemde het noodig en verstandig er een loyale proef mee te nemen, de oppositie tegen de wettelijke regeling te laten varen en liever voor een andere zaak strijd te voeren, nl. voor een goede regeling van het bouwbedrijf, om aan het bouwen door onbevoegden een einde te maken.

Samenwerking met andere bouwkundige genootschappen is gewenscht om een goede regeling, geformuleerde en duidelijke wetsvoorstellen te krijgen.

Weer terugkeerend tot de Woningwet, zeide spr., dat er van weerskanten grieven zijn. De architecten hebben bezwaren tegen de wet, maar ook degenen, die zich veel op het gebied van de Woningwet bewegen, hebben aanmerkingen te maken op den architect. Bij het bouwen is de architect dikwijls zoek. Hij treedt te weinig op den voorgrond en dit is mogelijk ook wel een reden, waarom er zooveel gebouwd wordt zonder architect. De architect moest meer van zich laten hooren; het propaganda maken voor goede bouwvereenigingen zou een middel kunnen zijn voor den architect om den voet in den stijgbeugel te kunnen krijgen. Spr. spoorde de architecten aan alle oppositie te laten varen, zich neer te leggen bij de wettelijke regeling en integendeel te strijden voor een strenge bouwverordening, dit is in 't belang van een goeden bouw en ook van den architect.

De woorden van den spreker vonden veel instemming.

In den aanvang der vergadering was door den voorzitter, den Heer Berlage, medegedeeld, dat de Société Centrale d' Architecture de Belgique bericht had, dat zij aan het bestuur der Carnegie-stichting adhaesie had betuigd met het protest van het Genootschap in zake de prijsvraag voor het Vredespaleis. Ook de Belgische vereeniging acht gelijkheid voor alle deelnemers gewenscht en noemt het onrechtvaardig, dat dit niet geschiedt.

In de vergadering van 6 December j.l. sprak de heer W. ten Bosch uit Tiel over den nieuwen of aesthetischen tuinaanleg, waarvan hij met Geertruida Carelsen e. a. een warm voorstander is.

De wijze waarop thans de tuinen worden aangelegd met ronde, gemodelleerde perkjes, recht-afgestoken gazon enz. is hem een gruwel. Hij wil terug naar de natuur. Zij moet bij den tuinaanleg gevolgd worden. Het natuurlandschap moet het model zijn, zonder dat men in verkleinde nabootsing mag vervallen. Hieruit volgt reeds dat de heer ten Bosch is tegen symmetrie bij den tuinaanleg, wijl ook de natuur asymetrisch is in hare verspreiding. Men moet het harmonische niet in het regelmatige zoeken, maar trachten te volgen de wonderbare verscheidenheid, die toch eenheid is, van de natuur. Door het natuurlijke zal men tot het aesthetische komen.

Deze gedachten werkte de heer ten Bosch verder uit, er o.a. op wijzend van hoeveel belang de groepeering van boomen, heesters en bloemen is. Daarbij moet men niet gebonden zijn door paden en gazons. Een boom en een plant moeten in den tuin staan of ze er zoo gegroeid zijn. Als spr. dan ook een teekening voor een tuin maakt, begint hij niet met het aangeven van paden en gazons, maar met de groepeering, ook van het gras, dat men ten onrechte beschouwt als een doek, waarin naar hartelust geknipt kan worden, om de gewenschte lijnen en vormen der teekening te krijgen. Het gras is de hoofdtoon van het landschap en de bodem het doek. Behartenswaardige wenken gaf spreker ten slotte ter verkrijging van perspectief in de tuinen, meestal in die van kleine afmeting. Men brenge daartoe het zware blad en de donkere kleuren naar voren.

Eenige lichtbeelden verduidelijkten het gesproken woord.

De heer v. d. Sluys Veer bracht vervolgens ter sprake het op invallen staande kasteel Doorwerth, waarover in de „N. R. Ct." is geschreven, en vroeg of het niet lag op den weg van het Genootschap om te voorkomen, dat dit bouwwerk een ruïne wordt. Het bericht in de „N. R. Ct." luidde als volgt:

Het kasteel Doorwerth is nog een der weinige middeleeuwsche burchten, die ongewijzigd zijn overgebleven. De meeste kasteelen hebben in de eeuwen van hun bestaan het oorspronkelijke karakter verloren. Het kasteel Doorwerth niet, hoewel het zeker al in de 10e eeuw is gesticht, volgens in het provinciaal Geldersch archief berustende oorkonden.

Nog staat het, schijnbaar een massieve vierkante steenklomp. Maar de muren brokkelen af, de grachten vullend met puin. Afgewaaide pannen, brugleuningen, luiken, helpen aan het dempen der modderpoelen, eens schoone grachten. Nog zijn de zalen binnen, op een enkele na, in bewoonbaren staat, maar voor hoelang? Door gebroken ruiten en dakvensters slaan regen en sneeuw naar binnen en hebben den vloer op een enkele plek reeds onbetrouwbaar gemaakt. In den najaarsstorm kleppert hier en daar een luik of dakvenster aan een enkel scharnier, tot ook dit doorgeroest is. Kraaien nestelen op de zolders en in de kamers, waar antieke behangsels, door vocht en tocht losgeraakt, langs de wanden schuren.

En nog geen eeuw geleden werd dit kasteel met zijn mooie kapel, waarin 't orgel en antieke meubilair staan te verweeren, rijk bewoond.

Nog eens, — schrijft de „N. R. Crt." — hoe jammer, dat dit historisch monument weldra slechts..... een historische ruïne zal zijn.

Nadat uit eene korte bespreking gebleken was, dat over de historische, zoowel als de architectonische waarde van het bewuste kasteel te twisten valt en het kasteel Doorwerth, zeker niet gelden mag als een middeleeuwsche burcht, die ongewijzigd bewaard gebleven is, werd besloten de zaak bij het Bestuur in handen te stellen.

Dit geschied zijnde, werd de vergadering gesloten.

Varia.

BATIKKEN.

Geen techniek is meer geëigend voor decoratieve versieringen, dan deze bewonderenswaardige werkwijze der bewoners van onzen archipel. Dit procedé van afdekken en daardoor uitsparen en de overige gedeelten verven, door en door tot in den vezel toe, het is zoo zuiver en echt, dat het niet te verwonderen is, dat het onze sierkunstenaars aantrok, en zij het trachten toe te passen bij hunne ornamentaties en zij oefenden zich in het hanteeren van de tjanting en zij zochten naar het meest geschikte wasmengsel en beproefden tal van kleuren om te zien, welke, zooals men het noemt, goed wasch- en lichtecht waren. En al bereikten enkelen door hunne onvermoeide pogingen verrassende resultaten, een wetenschappelijk chemische bestudeering der verfstoffen zou eerst voldoende zekerheid kunnen geven. Het was toen Dr. Greshoff, directeur van het koloniaal museum met het daaraan verbonden laboratorium te Haarlem, wiens hulp werd ingeroepen en die met medewerking van enkele dames en heeren proeven nam om de meest voor batikken geschikte kleuren aan een onderzoek te onderwerpen.

In enkele nummers van het „Bulletin van het Koloniaal Museum" (No. 23, 25, 28) verschenen reeds uitvoerige mededeelingen omtrent werkwijze en verfstoffen. Om echter meer belangstellenden te kunnen bereiken is dezer dagen een vlugschrift verschenen, dat voor ieder op aanvraag kosteloos

verkrijgbaar is en waarin de behandeling van enkele der voornaamste kleuren wordt beschreven. En dat men reeds met een paar kleuren, die goed zijn, schitterende effecten bereiken kan, bewijzen de prachtige sarongs, slendangs en hoofddoeken uit de „Vorstenlanden" afkomstig, die bijna uitsluitend in bruin en blauw zijn uitgevoerd.

Die blauwe kleur is de beroemde indigo, die uitsluitend als batikverf geschikt is en met het cacho-bruin tot de beste combinaties aanleiding kan geven. Hoewel nog enkele andere kleuren cochenillenrood, paars, geel in genoemd vlugschrift worden besproken, geeft het toch den raad aan hen, die zich met batikken willen bezig houden, voorloopig met deze beide kleuren te beginnen en tevens om zich te onthouden van het gebruik der alinieverven, die bijna zelden lichtbestand bleken.

Een enkele opmerking, niet direct het technisch gedeelte betreffende, is er ten slotte aan toegevoegd en lijkt ons niet overbodig hier nu de aandacht op te vestigen, daar de beoordeeling van batikwerk, vooral door leeken, nog al eens aan onjuistheid lijdt, waaraan onkunde niet geheel vreemd is. Het geldt namelijk den verderfelijken invloed, dien de batik-techniek ondervindt, indien zij in het groot geexploiteerd wordt door den handel. „Deze zal het verdeel-en-arbeid in toepassing brengen en dus juist doen verdwijnen, wat de echte kunstnijverheidsvoortbrengelen als zoodanig onderscheidt van de fabriekmatig voortgebrachte, namelijk, dat zij van een levenden, zelfbewusten voortbrenger afkomstig zijn, dus eigen karakter dragen. Er is dan ook een soort Nederlandsch batikwerk in den handel, dat uit niets anders bestaat dan uit slecht geverfde schablonen. Een dergelijke wijze van werken brengt de kunstnijverheid eer achter dan vooruit, want reeds meer dan een halve eeuw heeft de textielindustrie zoogenaamde „reserves" die de te verven stoffen plaatselijk vrijwaren voor de inwerking der kleurstof, in toepassing gebracht en daarin zou zich de nieuwe batik-techniek dan alleen onderscheiden van de fabrieks-nijverheid, dat de reserves niet door middel van vernuftig uitgedachte werktuigen machinaal opgebracht worden, doch door menschen, die men als machines laat werken en dus het tegendeel ondervinden van den beschavenden invloed, dien het schoone handwerk steeds op den mensch heeft. Het mooie onzer batiktechniek is juist, dat het elken sierkunstenaar in staat stelt, zijne teekeningen op onvergankelijke wijze te brengen op zijde, linnen, perkament, leder, enz. zonder dat hij de tusschenkomst eener fabriek of ververij noodig heeft.

Dat velen zich mogen geroepen voelen om als zelfstandige werkers het batikken met al zijn onderdeelen te gaan beoefenen en zoodoende de Nederlandsche kunstnijverheid blijven verrijken met een nieuwen tak, die in staat zal zijn even schoone vruchten voort te brengen als de Javaansche batikkunst!"

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Professor Sellin te Weenen heeft aan de Academie van Wetenschappen aldaar een verslag uitgebracht van zijn onderzoekingsreis en opgravingen in Palestina. Daaruit blijkt, dat de hoogleeraar bij de ruïnes van den Kanaänietischen burcht Gsjtarwgsjoer zooveel aardewerk heeft gevonden, dat er een geschiedenis van de ontwikkeling der pottenbakkerskunst in Palestina op kan worden gebouwd. Ook voor de beschavings- en godsdienst-geschiedenis zijn belangrijke gegevens gevonden, vooral in een laat-Kanaanietisch huis, dat blijkbaar aan alle rooverijen ontsnapt was. Daar werden voorwerpen van dagelijksch gebruik, maar ook meest gouden sieraden gevonden, de laatste bij de lijken van een vrouw en vijf kinderen. Ook een bronzen godinnenbeeld werd gevonden, dat een unicum is. De burcht schijnt eigenlijk een heiligdom geweest te zijn, met een archief; men ontdekte ook drie goed bewaard gebleven leemen plaatjes en eenige fragmenten, met stukken van brieven en naamlijsten er op.

De groote „Machinegalerij" te Parijs — een overblijfsel der groote tentoonstelling van 1889 — welke nog in dit jaar afgebroken zou worden, zal nog eenigen tijd blijven voortbestaan. Althans de Landbouwtentoonstelling van 1906 zal, evenals die van vorige jaren, in dat gebouw worden gehouden.

De stad Parijs zal, vóór zij tot afbreken overgaat, aan den Staat eene som van 2 millioen francs moeten betalen voor een nieuw „Landbouwpaleis".

BINNENLAND.

Amsterdam. In een vergadering van het „Kon. Oudh. Genootschap" werd medegedeeld, dat aan de heeren G. van Arkel en A. W. Weissman het eerelidmaatschap is aangeboden wegens hun jarenlange verdiensten bij het verzorgen van uitgaven van het Genootschap.

— De ingekomen ontwerpen van diploma's, op de door de Vereeniging voor Grafische Kunstnijverheid uitgeschreven Wedstrijd zullen, blijkens mededeeling van het Bestuur der der Vereeniging, tentoongesteld worden Zondag 17 en Maandag 18 December a.s., van des morgens 10 uur tot des namiddags 3 uur, in de bovenzaal van „Concordia" (Nieuwsblad voor Nederland) N. Z. Voorburgwal 345, te Amsterdam.

Amersfoort. De bouwmaatschappij Nunspeet zal trachten de uitgestrekte terreinen van de maatschappij De Veluwe alhier, onmiddellijk naast het dorp gelegen, met villa's te bebouwen. Een grootsch plan van indeeling in bouwterrein is door haar ontworpen en reeds gedeeltelijk onder de leiding van den tuin-architect Springer uitgevoerd. De hoofdweg, een fraaie klinkerweg, is juist gereed: hij loopt in fraaie bochten van uit den Zuiderzeestraatweg, nabij de fabriek van De Veluwe, naar het station langs de oost- en zuidzijde van het dorp.

Langs dezen weg, die electrisch verlicht zal worden en aan weerszijden van een dubbele rij boomen is voorzien, zal de tram loopen van Nunspeet naar Hattem, wanneer tot den aanleg daarvan besloten zal worden. Voorshands schijnt daarmee echter geen groote haast te worden gemaakt.

's-Gravenhage. In „de Ingenieur" van de vorige week komt een artikel voor van den redacteur, waarin deze opkomt tegen de meening, door het Kamerlid Passtoors onlangs in de Tweede Kamer geuit, dat het orgaan „de Ingenieur" een „liberaal" vakblad zou zijn.

't Is een bestaansvoorwaarde voor het blad, dat 't neutraal is, en daarvan wijkt de redactie dan ook nimmer af, zegt de redacteur.

— In de Memorie van antwoord betreffende de Staatsbegrooting voor 1906, Hoofdstuk Binnenlandsche Zaken, wordt medegedeeld, dat de Regeering, in afwachting van de voorstellen der Staatscommissie tot reorganisatie van het onderwijs, geen ingrijpende wijzigingen in het M. O. aanhangig wenscht te maken.

De intrekking van het wetsontwerp inzake de oprichting van eene Middelbare Technische School vindt alleen hierin haar oorzaak, dat de Regeering het voor de ontwikkeling van het M. T. O. in het algemeen niet wenschelijk acht te een zoo kostbaar centraal instituut in het leven te roepen, dat slechts voor een deel in de behoefte kan voorzien.

— Aangaande de wettelijke regeling van het auteursrecht op werken van beeldende kunst, werd in het voorloopig verslag over de Begrooting Hoofdstuk Justitie gevraagd, of de Minister bereid is, de in de vergadering der Kamer van 20 December 1904 gedane toezegging, dat weder een wetsvoorstel tot bescherming van het auteursrecht op werken van beeldende kunst in bewerking zou worden genomen, gestand te doen. Men meende, dat aan de benadeeling, welke kunstenaars en kunstindustrieelen van den tegenwoordigen toestand ondervinden, een einde moet komen en derhalve eene regeling van dit onderwerp niet mag uitblijven.

De Minister antwoordde daarop:

Op dit belangrijk onderwerp blijft de aandacht des ondergeteekenden gevestigd. Met het oog op den omvangrijken arbeid van wetgevenden aard, die thans reeds op alle beschikbare krachten bij zijn Departement voor geruimen tijd beslag heeft gelegd, durft hij echter vooralsnog geen bepaalde toezegging te doen.

Haarlem. Het stedelijk museum alhier heeft een nieuw dak gekregen en ook de zalen zijn duchtig onder handen genomen.

Bij deze gelegenheid bleek het noodig de Halsen te verplaatsen naar de z.g. kleine zaal en werd ontdekt dat de belichting daar zoo uitstekend was, dat zij daar nu voortaan zullen blijven.

Tijdens de restauratie zijn de Costeriana geborgen in de brandkast van den gemeente-ontvanger.

— De Orientaalsche Tentoonstelling, die op het Museum van Kunstnijverheid is geopend, werd dezer dagen aangevuld met eene ruime collectie oud en nieuw koperwerk, afkomstig van het eiland Java. Het nieuwe koperwerk, waarvan ongeveer 40 stuks door bemiddeling van den Heer Resink te Haarlem werden ingezonden, is vervaardigd te Djokjokarta en geeft ons een denkbeeld van de hoogte, waarop de inlandsche werklieden thans nog staan op het gebied van het kopergieten en het graveeren.

Het is aan geen twijfsl onderhevig, dat de nieuwe werken de oudere, wat artistieke opvatting en zuiverheid van uitvoering betreft, niet evenaren, doch de ingezonden collectie toont aan dat, indien de inlandsche werklieden in hun streven worden gesteund door hun de middelen te verschaffen hun werk op degelijke wijze te kunnen tot stand brengen, en zij streng aan hunne oude tradities blijven vasthouden, indien tevens door dengene, die de opdracht verleent, strenge eischen worden gesteld en de werklieden redelijk worden betaald, de inlandsche kunstnijverheid nog voldoende kracht en kunstuiting bezit om haar weder op een hoog standpunt te kunnen brengen en haren ouden roem te handhaven. Slechts bij genoemde maatregelen kan van haar heil te verwachten zijn, middelmatig en goedkoop werk wordt voldoende op de markt gebracht. Intusschen is eene vergelijking van het oude en het nieuwe werk, zooals het thans in het Haarlemsche Museum van Kunstnijverheid is tentoongesteld, voor een ieder, die in deze zaak belang stelt, hoogst leerzaam.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand November door 476 belangstellenden bezocht.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 260 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden.

Het reglement van de boekerij, alsmede de nieuwe catalogussen der boek- en plaatwerken, zijn in de boekerij verkrijgbaar gesteld.

Hilversum. De heer B. H. Bakker, bouwkundige, heeft tegen 1 Januari eervol ontslag gevraagd als opzichter-teekenaar op het bureau Publieke Werken te Hilversum.

Alvorens hij in November 1902 naar de betrekking van opzichter solliciteerde, vroeg hij schriftelijk aan of werken voor particulieren hem toegestaan zou worden, waarop hem schriftelijk werd medegedeeld, dat dit niet verboden was, tengevolge van welk bericht door hem naar de betrekking werd gesolliciteerd.

Thans begrijpend dat de maatregel ten nadeele van de ambtenaren onder den gemeente-architect, door den burgemeester in uitzicht gesteld, eventueel ook op hem zal worden toegepast, heeft hij nu ontslag aangevraagd.

Dit is verleend.

Het schrijven, waarin van een en ander meedeeling werd gedaan aan den Raad, is door dezen voor kennisgeving aangenomen.

Nijmegen. In den omtrek der stad worden tegenwoordig weder op verschillende plaatsen belangrijke oudheidkundige vondsten gedaan. Op den Hunerberg is door den op het oudheidkundig gebied zeer bekenden Heer Kam een groot terrein gehuurd, dat thans onder zijn toezicht uitgegraven wordt.

Reeds zijn onderscheidene voorwerpen uit de blociperiode van het Romeinsche kunsthandwerk voor den dag gekomen.

Almelo. Het Gemeentebestuur heeft een plan ontworpen tot stichting eener nieuwe steenkolengasfabriek.

Watergraafsmeer. De Gemeenteraad besloot in zijn laatste vergadering op voorstel van den wethouder, Mr. Mensing van Charante, om het adres van den gemeente-opzichter, M. G. v. d. Tas, verzoekende schadevergoeding in zake zijn ingediend en afgekeurd ontwerp uitbreidingsplan van de gemeente, in geheime zitting te behandelen.

In de heropende openbare vergadering werd op voorstel van B. en W. besloten om de schadeloosstelling in plaats van f 300 te stellen op f 200.

Een voorstel om slechts f 100 schadeloosstelling toe te kennen werd niet ondersteund.

Personalia.

— Op de aanbeveling voor directeur der gasfabriek te Hoorn zijn geplaatst de heeren E. E. van Rhijn, aldaar, T. J. Smit, te Haarlem en J. Smit Ezn. te Doetinchem.

— Tot leeraar aan de teekenschool te Hummelo en Keppel is benoemd de Heer K. Brander, hoofd der school te Laag-Keppel.

— Tot tweeden onderwijzer in het smeden aan de Ambachtsschool te Tiel is benoemd de Heer L. J. Schotman, te Rotterdam.

— Door den Gemeenteraad van Beverwijk is benoemd tot Gemeente-architect de heer J. Kerkhof, buitengewoon Opzichter van den R. Waterstaat te Vlieland.

— Aan den heer C. A. Smout, welke den prix-de-Rome heeft behaald, en die zich verder in het buitenland in de beeldhouwkunst gaat bekwamen, werd dezer dagen door den gemeenteraad van Utrecht eervol ontslag verleend als tijdelijk leeraar in het boetseeren aan de burger-avondschool en de cursussen voor industrieel onderwijs aldaar.

— Tot architect der gemeente Krimpen a/d Lek is benoemd de heer G. A. Verhey, te Elshout (gem. Nieuw-Lekkerland), en tot idem te IJzendijke de heer J. H. de Smidt, te Sas-van-Gent.

— Den 14en dezer zal de Heer J. A. Bakker 25 jaar in dienst zijn als opzichter van den Haarlemmermeerpolder.

— De heer H. J. Looisen, opzichter in tijdelijken dienst bij de gemeentewerken van 's-Gravenhage, zal op 2 Januari 25 jaren gemeentedienst herdenken.

Vacante Betrekkingen.

— Vertegenwoordiger voor een Fabriek van zagen en werktuigen, het Duitsch machtig. Br. onder No. 28170 aan het Bureau v.h. Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder, R. K. voor kerkbouw. Br. onder No. 28196 aan het Bureau v. h. Alg. Ned. Advertentieblad blad te 's-Gravenhage. (1)

— Architect of Teekenaar aan de afdeeling Technisch Bureau voor Interieur-Architectuur eener Meubelzaak, als hoofd dier Afdeeling, genegen kapitaal in te brengen. Br. onder No. 2079, aan den Boekh. M. M. Couvee, te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar op de hoogte met Scheepsmachines. Br. fr. lett. IJ K 56, N. v. d. D. (1)

— Aankomend Machineteekenaar terstond. Aanmelding H. J. Winkelman, Rustenburgerstraat 336, Amsterdam. (1)

— Bekwaam Opzichter-Teekenaar aan het Bureau van den Gemeente-Architect te Hilversum, voorloopig voor één jaar, salaris f 900 per jaar, met 3 jaarlijksche verhoogingen van f 100. Stukken voor 21 Dec. aan den Gemeente-Architect. (1)

— Assistent-Meubelteekenaar op een meubelfabriek te Amsterdam. Brieven onder lett. M. A. Alg. Alg. Bur. A. de la Mar Azn., N. Z. Voorburgwal 266. (1)

— Meubel-Teekenaar. Brieven onder no. 902 aan het bureau der Haagsche Courant. (2)

— Leerling-Teekenaar op het Electr. Techn. Bureau B. L. Vogels-Dolhain. Aanmelding des v.m. tusschen 8 en 9 uur, 1e v. d. Boschstraat 8. (2)

— Nederlandsch Mijningenieur om met ervaren Engelsch Ingenieur te gaan naar Sumatra, tot onderzoek van goudhoudende terreinen. Ervaren essayeur geniet de voorkeur. Adres onder No. 39051 aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Eerste Meubelteekenaar aan een groote Meubelfabriek te Amsterdam. Br. ltt. J M 858, N.v/dD. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	*f* 50—*f* 100 's maands.
3	Bouwk. Opz.-Uitv.,	30—56 j.,	*f* 75—*f* 100 's maands.
1	Waterb. Opz.		*f* 80 's maands.
6	Werktuigk. Teek.,	20—28 j.,	*f* 40—*f* 90 's maands.
2	Werktuigk. Techn.	29—39 j.,	—*f* 90 's maands.
3	Electrotechniker.	20—30 j.,	*f* 40—*f* 100 's maands.
1	Scheepsteekenaar,		*f* 80 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 December.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het bouwen van eene openbare lagere school met 8 klasselokalen, aan de Karthuizerstraat; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inlichtingen bij den Architect van Publieke Werken, Stadhuis, kamer no. 148, van 2—4 uur, de laatste drie werkdagen vóór de aanbesteding.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraal-station: het vergrooten van de goederenloods, het verlengen van de verhoogde los- en laadplaats enz., op het emplacement Hilversum, begr. f 21900; het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst; aanwijzing als in het bestek is vermeld.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJ. S. M. in het centraal personenstation, bestek no. 1052: het maken van een gebouwtje voor kantoor voor plaatsbewijzen en bagage op het station Utrecht-Biltstraat, begrooting f 2740; het bestek verkrijgbaar als voren.

Amsterdam, ten 1 ure, door de H. IJ. S. M., in het Centraalstation te Amsterdam, bestek no. 1053: de lev. van hout (balken, stammen, planken, enz.), in 7 perc. ten behoeve van de Centrale Werkplaats bij Haarlem, in 1906. Het bestek is verkrijgbaar aan het Administratiegebouw te Amsterdam, Bureau Tractie en Materieel Kamer 191 of op franco aanvrage aan dat Bureau. Inlichtingen bij den Chef der Centrale Werkplaats te Haarlem.

Koudum, ten 12 ure, door het gem. best. van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde ten gem.-huize te Koudum: het amoveeren van de bestaande en het stichten van eene nieuwe onderwijzerswoning te Oudega; bestek en teekening te bekomen ter secr. te Koudum, alwaar de bilj. moeten worden ingel.; aanw. gehouden.

Uithuizen, ten 4 ure, door de heer J. van Geuns in het logement De Ster: het afbreken der oude en het bouwen eener nieuwe winkelbehuizing; bestek te bekomen in gen. logement, waar de teek. ter inzage ligt, aanwijs 1 uur voor de besteding; inl. geeft A. Rubertus te Uithuizen.

Winterswijk, door den arch. J. J. Post in hôtel de Klok: het bouwen van een dubbel woonhuis nabij de Spoorstraat; bestek en teekening ter inzage in gen. hôtel; inl. verstrekt de arch.

DINSDAG 19 December.

Gouda, ten 2 ure, door het gem. best.: de levering van in 1906 benoodigde materialen, als: 1e perc.: houtwaren; 2e perc.: iepen brugribben; 3e. ijzer en staal; 4e. lichte ijzerwaren en gegoten ijzer; 5e. lood, zink, enz.; 6e. verfwaren, enz.; 7e. glas; 8e. grint; 9e. steenslag, Quenast of Bazalt; 10e. zand; 11e. Gres- of Melafierkeien en Petit granit keien; 12e. Waalstraatklinkers; 13e. Vechtsche straatkeien; 14e. bouwmaterialen; de bestekken ter inzage en verkrijgbaar op het Stadserf, waar inlichtingen worden verstrekt.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het verbouwen der school aan het van Hogendorpsplein tot openbare bibliotheek; bestek voorw. en teek. liggen ter inzage op de centrale secretarie en in het Stads Timmerhuis, en zijn te bekomen bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin 73; inlichtingen aan gem. Timmerhuis; aanw. gehouden; bilj. voor 1 ure ter secr.

Rotterdam, ten 3 ure, door de architect J. P. Stok in het café Fritschij aan de Maaskade: het maken van houtloodsen, kantoren, stallen, woningen enz., aan de Nieuwe Maas ten oosten van het Mallegat; ter oppervlakte van pl.m. 9500 M²; bestek en teek. te bekomen bij de firma C. Immig Jr., Nieuwe Haven, inl. iederen werkdag van 10—12 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van SS., aan het Centraalbureau der Mij. tot Expl. van SS., in het Moreelse Park: bestek no. 1035: het maken van 2 seinhuizen A en B op het station Dieren begr. f 5000. Zie Adv. in no. 49.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S. in het Moreelse Park te Utrecht: het maken van een seinhuis op het station Goes; begr. f 2130. (Zie adv. in no. 48).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen, bestek no. 1033: het maken van grondwerken, loodsen, perrons, perronoverkapping, gebouwen enz. op het station Roosendaal. Zie Adv. in no. 47.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S. in het bureau, Moreelse Park, bestek no. 1037: het wijzigen en uitbreiden van het bureaugebouw, het maken van een gebouwtje voor wachtverblijven, het verplaatsen van het telegraafbureau en het wijzigen daarvan in een magazijn en eenige diverse werken op het station Leiden, S.S., begr. f 8200. Zie adv. in no. 49.

WOENSDAG 20 December.

Drachten, door de bouwk. J. van der Veen Jr., Parkstraat te Sneek namens den heer L. de Boer, te Drachten: het bouwen van eene stelphuizinge, aan de Dwarsvaart aldaar; aanwijzing gehouden; bestekken en teek. verkrijgbaar bij gen. bouwk.

Delft, ten 3 ure, door de architecten B. Schelling Azn., te Delft en Karel Muller, te Amsterdam in het gebouw de Gemeenschap Agneta-park: het bouwen van een kantoorgebouw met annexen voor de Ned. Gist- en Spiritusfabriek, Oliefabriek en Lijmfabriek te Delft; bestek en teekeningen te bekomen bij den architect Schelling Oude Delft 120 en bij de firma Holdert en Co., drukkerij, Keizersgracht 324 te Amsterdam.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas, onder de gemeenten Appeltern (Alphen) en Oeijen; begr. f 15000; bestek no. 239 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat, Fluweelen Burgwal no. 16b en bij den ing. en den opz. J. A. Lugten, beiden te 's-Hertogenbosch.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het Dep.: het maken van een peilput en gebouwtje met bijbehoorende werken voor een registreerenden getijmeter aan de Maas nabij Heusden; begr. 5200; bestek no. 236 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. te 's-Gravenhage Fluweelen Burgwal no. 16b., alsmede aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's-Bosch.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 23 DECEMBER 1905. No. 51.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

EEN AARDIG BOEK.

Onlangs verscheen in Engeland „*How to build or buy a coun try cottage and fit it up*". De schrijver verbergt zich achter den schuilnaam „*Home counties*", zijnde de graafschappen in het zuidoosten van Engeland. Misschien woont hij daar wel.

Gelijk meestal in Engeland is dit boek fraai uitgevoerd, niet met de dwaze weelde, die in Duitschland voor goeden smaak doorgaat, doch met die aangename degelijkheid, welke bijvoorbeeld de 18e eeuwsche werken onderscheidt. Het papier is stevig, de letter duidelijk, de talrijke verluchtingen in autotypie werden buiten den tekst geplaatst en een eenvoudig groen linnen band houdt alles stevig bijeen.

Wie in het boek gaat bladeren, wijdt natuurlijk in de eerste plaats zijn aandacht aan de verluchtingen. Dan treft hem de overeenkomst der hier afgebeelde huizen met die in de „villaparken", in de duinstreek of in het Gooi. Menige prent schijnt naar een voorbeeld te Bloemendaal, in den Aerdenhout, te Scheveningen of te Hilversum geteekend. Daar echter telkens wordt opgegeven, waar het afgebeelde huis in Engeland te vinden is, zoo blijft den lezer slechts over aan te nemen, dat onze ontwerpers wel een zeer diepgaande studie der Britsche bouwkunst gemaakt moeten hebben om zoo in haar geest te kunnen doordringen.

Wij hebben eenige maanden geleden het een en ander medegedeeld omtrent de prijsvraag, die „*the Studio*" voor een „cottage" had uitgeschreven en hadden toen gelegenheid er op te wijzen, dat de Engelschen een open oog toonen voor de gebreken, die aan het type eigen zijn. De jury toch laakte in haar rapport tal van ontwerpen, die men hier te lande heel mooi en practisch zou hebben gevonden.

Die jury was natuurlijk deskundig. „*Home counties*" geeft zich niet uit voor een deskundige; hij erkent, niets meer dan een belangstellend leek te zijn. Daarom hebben zijn opmerkingen zeker niet minder waarde, vooral daar zij op een aangename en onderhoudende wijze ten beste worden gegeven.

In het eerste hoofdstuk wordt de beweging „*Back to the Land*" beschreven. Dit is zoo iets als *Kehrt zur Natur zurück*" van Just. De Engelschen willen echter geen zonnebaden, uitsluitend plantaardige voeding en wat dies meer zij. Hun liefhebberij voor sport maakt, dat zij die Duitsche dwaasheden missen kunnen. Zij zijn reeds tevreden met een klein huis buiten.

De schrijver vertelt ons, hoe Londensche kantoorbedienden dat trachten te verkrijgen, door Zaterdagsmiddags op hun fiets ergens heen te rijden,

een tent op te slaan, om daarin en daarbij tot Maandagmorgen te kampeeren.

Voor gezinnen zijn zulke tenten natuurlijk minder geschikt. Die hebben er dan ook wat anders op gevonden. Zij huren of koopen ergens een stukje grond en bouwen daar zelf eene „*bungalow*" van oude pakkisten en gegalvaniseerd ijzer.

Doch vele van deze bouwwerken zijn gesloopt moeten worden, omdat zij in strijd waren met de plaatselijke bouwverordeningen. Niet overal heeft dit sloopen plaats gevonden, daar er in Engeland vele gemeenten zijn, die geen bouwverordening bezitten, zoodat men daar bouwen kan wat men wil. De schrijver geeft, ten gerieve van hen, die zulke „*bungalow's*" zouden willen oprichten, een lijst van gemeenten in de omstreken van Londen, die geen bouwverordening hebben.

Wij krijgen tevens een overzicht van de Engelsche „woningwetten" met de critiek van den schrijver daarbij. Nu onze Nederlandsche „woningwet", waarvan de aan „sociaal" werk doende dames en heeren zich zooveel voorstelden, het in de praktijk jammerlijk blijkt af te leggen, is het niet zonder belang, de Engelsche toestanden te leeren kennen.

De „*Public Health Acts Amendment Act*" van 1890 geeft aan de gemeenten het recht, bouwverordeningen te maken, die echter de goedkeuring van de „*Local Government Board*" behoeven. Die verordeningen mogen echter slechts ondergeschikte zaken regelen. Alleen die gemeenten, welke „*urban powers*" hebben verkregen, mogen hoogere eischen stellen. Deze regeling gaat dus uit van het gezonde beginsel, dat in een stad of „*urbs*" de gebouwen aan hooger eischen moeten beantwoorden, dan ten plattelande. Doch daar iedere gemeente de „stedelijke rechten" kan krijgen, wanneer zij daarom vraagt, zoo hebben tal van plattelandsplaatsjes die en zijn zij naar hartelust aan het reglementeeren gegaan. Andere daarentegen hebben niets gedaan en daar is het vrijheid, blijheid.

De schrijver drijft den spot met de waanwijze dorpelingen, die door het maken van belachelijk strenge bouwverordeningen het bouwen van goedkoope, modern ingerichte woningen verhinderen en dus de mingegoeden dwingen te wonen in de ongezonde verblijven.

In 1877 heeft de „*Local Government Board*" een model van een bouwverordening doen samenstellen, hetwelk door de gemeenten als handleiding kan worden gebruikt. Natuurlijk kan zulk een model met plaatselijke omstandigheden geen rekening houden en wordt het aan de vrijheid der gemeentebesturen overgelaten, wat zij nuttig achten om over te nemen en wat niet. Het is echter een zeer eigenaardig verschijnsel, dat de plattelandsgemeenten, zoodra zij de „*urban power*" hebben verkregen, ook aanstonds het geheele model der bouwverordening overnemen. Dit wordt algemeen als een dwaasheid erkend, doch de „*Local Government Board*" mag zijn goedkeuring aan zulk eene veel te ver gaande bouwverordening niet onthouden.

Om aan dezen onhoudbaren toestand een einde te maken, heeft Lord Hylton bij het Hoogerhuis een ontwerp van wet ingediend, waarvan de aanneming echter nog zeer onzeker is. De aanleiding tot het indienen van dit ontwerp was, dat drie huizen, welke een bekend rijk menschenvriend, Wilfrid Scawen Blunt te East Grinstead had laten bouwen, op last van het gemeentebestuur moesten worden afgebroken, omdat zij niet aan de bepalingen der bouwverordening voldeden, ofschoon officieele deskundigen verklaard hadden, dat zij uit een oogpunt van hygiène niets te wenschen overlieten.

De schrijver wijst er op, dat niet alle gemeentebesturen zoo streng optreden. Velen, die bouwverordeningen hebben ingevoerd, doen bij het toepassen één oog, soms twee oogen dicht. Doch dit meten met twee maten getuigt zeker niet van een gezonden toestand.

Na deze beschouwingen over de bouwverordeningen gaat schrijver over tot het bespreken van de „*cottages*" zelf. Hij wijst er op, dat men oudtijds daaronder dagloonerswoningen verstond, die eigenlijk niet veel meer dan hutten waren. In het Nederlandsch kennen wij nog „varkenskot", de Engelschen spreken van „*dovecot*". Onze zoo modieuse „*cottages*" zijn dus van zeer geringe afkomst.

De schilders, die bij voorkeur hutten afbeelden, hebben het eerst de aandacht op deze nederige verblijven gevestigd, van wier „schilderachtigheid" het publiek langzamerhand overtuigd werd. En zoo verlangt dan in Engeland dat publiek in de eerste plaats, dat een „*cottage*" schilderachtig zij.

Schilderachtigheid echter, meent de schrijver, is meer iets voor den voorbijganger dan voor den bewoner. Hij verhaalt van een schilderachtig buitenhuisje, dat hij kocht, omdat het zoo aardig tusschen het groen lag, geeft een beschrijving van alles, wat hij moest laten doen, om het althans eenigszins bewoonbaar te maken, en schildert ons zijn teleurstelling, toen al zijn vrienden verklaarden, dat hij door zijn herstellingen en veranderingen alles, wat „pittoresk" was, had doen te loor gaan.

Men verlangt van een „*cottage*" dat het althans een schilderachtig dak zal hebben. Maar zulk een schilderachtig dak, met killen en dakvensters, is zeer duur in het onderhoud. Des zomers gaat het nog, maar des winters! Menig eigenaar, die met zijn „*cottage*" dweepte, toen de architect het gebouwtje als aquarel ten papiere had gebracht, heeft zijn woning verwenscht, toen hij er een winter in had medegemaakt.

Er is in Engeland een werk verschenen „*The House Beautiful*" geheeten. Een paar van de illustraties zijn door „*Home counties*" overgenomen, om te doen zien, hoe een artist zich een „*cottage*" denkt. Doch dan gaat de schrijver na, hoe zulk een ideaal huis in de practijk zou voldoen. Hij komt tot het besluit, dat het vrijwel onbewoonbaar zou zijn.

Zeer lezenswaardig is, wat omtrent het huren van „*cottages*" gezegd wordt. De „*estate agents*", zooals men in Engeland de houders van „kantoren van vaste goederen" noemt, worden geducht onderhanden genomen. Zij laten den gegadigden een lijst toekomen van wat er te huur is, doch als een aanstaand huurder naar hun kantoor gaat, om nadere inlichtingen, dan vindt hij daar niets dan een jongentje, dat van toeten nog blazen weet en hem van den wal in de sloot helpt. De patroon toch is er op uit met menschen, die een landgoed willen koopen.

En zelfs als men den patroon treft dan is men nog niet veel verder. Want die weet ook geen bijzonderheden van de huizen, die op zijn lijst staan en heeft ze meestal zelfs niet eens gezien. „Een kantoor van vaste goederen" wordt in Engeland opgericht door menschen, die geen groot verstand hebben, of die geld en neiging missen, om een behoorlijk vak te kunnen kiezen.

Het portret, dat „*Counties*" van deze Engelsche heeren maakt, is blijkbaar naar het leven gedaan. Geflatteerd werd het zeker niet.

Dan komt de schrijver tot de huren, die gevraagd worden. In de nabijheid van Londen kunnen bescheiden beurzen niets vinden. In Surrey, Kent, Sussex, Hertfordshire, Buckinghamshire en Berkshire zijn de huren hoog. Alleen de streek ten noordoosten van Londen is nog minder gewild. In Essex en Suffolk kan men voor f 300 een „*cottage*" huren met een eetkamer, een huiskamer, twee slaapkamers twee „kabinetjes", een keuken, een bijkeuken en een provisiekamer. Bij het huis ligt een flinken tuin met schuur.

Het is in vele gevallen verkieslijk een „*cottage*" te koopen. Men moet echter voorzichtig zijn en in het oog houden, dat het heel wat kost om een huis, als het gekocht is, in een behoorlijken staat te brengen. Wie een buitenhuis wil koopen, moet het in den winter gaan zien. Dan vertoont het zich in zijn ware gedaante en dan ziet men ook het buitenleven zooals het is.

De aanstaande kooper vindt in het boek een volledige lijst der punten, die voor hem van belang zijn. Doch het lijkt wel, dat hij diep in zijn beurs zal moeten tasten om een huis machtig te worden, dat aan de gestelde eischen voldoet. Want in een volgend hoofdstuk wordt de raad gegeven, om zelf te laten bouwen, als men een huis verlangt zooals het wezen moet.

In dit verband wordt de prijsvraag van „*the Studio*" besproken, die wij in den aanhef van ons opstel vermeldden. En dan is het wel merkwaardig, uit den mond van een Engelschman te vernemen, dat die prijsvraag eigenlijk alleen heeft laten zien .... hoe men een „*cottage*" *niet* bouwen moet.

„De teekeningen toonen", zegt de schrijver, „dat wij wel veel artisten hebben, maar dat het ons ontbreekt aan bouwmeesters, die met de eischen der praktijk rekening houden".

Bijna geen enkel der talrijke ingekomen ontwerpen was voor f 6000, den bepaalden prijs, te verwezenlijken. Overal vond men trappen die onbegaanbaar, kamers die onbewoonbaar, distributies die onpractisch waren. Alles was opgeofferd aan een schilderachtig uiterlijk. Het hooge dak met de dakvensters scheen den ontwerpers van meer belang dan de bewoonbaarheid. In een der meest schilderachtige ontwerpen was zelfs de W. C. vergeten!

Het bij ons als zoo „practisch" bekend staande Engeland verschijnt hier in een gansch ander licht. De schrijver wijst er ook op, dat de meeste ontwerpers ter wille der schilderachtigheid tal van dakvensters hadden gemaakt, die, in de gevelvlakken gelegen, het noodzakelijk maakten, telkens de goten af te breken. Een dergelijke constructie is alleen dan uitvoerbaar, wanneer men zorgt, dat het water uit die korte einden goot kan worden afgevoerd. Doch de ontwerpers hadden op hunne teekeningen geen gootpijpen aangegeven, daar dezen niet fraai zouden staan!

In het achtste hoofdstuk wordt een werk besproken, door Maurice B. Adams uitgegeven en „*Modern Cottage Architecture*" getiteld. Naar aanleiding van deze uitgave worden verschillende opmerkingen gemaakt. Of een „*cottage*" is wat men „logeabel" noemt, hangt meer af van de goede indeeling dan van de afmetingen. Vooral de juiste plaatsing van deuren, vensters en stookplaatsen is van belang. In een goeden plattegrond mag men nergens verloren hoeken aantreffen; zelfs met „*cosy corners*" moet men uiterst voorzichtig wezen. Alleen aan een „*chimney corner*" heeft de bewoner wat; het is echter noodig, dat dit hoekje goed verlicht zij en zóó ruim, dat er een tafel in geplaatst kan worden.

Het zou ons te ver voeren als wij alles, wat de schrijver aan den tekst van het werk, door Adams uitgegeven, ontleent, hier wilden weergeven. Dat boek schijnt zeer belangrijk en zou zeker verdienen, door de Nederlandsche architecten, die nu overal Engelsche huizen bouwen, te worden bestudeerd.

Wanneer de schrijver het over het bouwen van nieuwe „*cottages*" heeft, komen natuurlijk ook de architecten en de aannemers ter sprake. Hij verwijt dezen heeren, dat zij van alles „*discounts*" krijgen en dus het bouwen duurder maken, dan het zou behoeven te zijn. Want ten slotte wordt natuurlijk wat architect en aannemer van den leverancier ontvangen, door den bouwheer betaald.

„*Home counties*" raadt aan, om in eigen beheer te bouwen en zelf het ontwerp te maken. Het komt ons voor, dat het geneesmiddel, hetwelk hij aanprijst, erger is, dan de kwaal die men wil bestrijden. Want hoe zal iemand, die geen kennis van het bouwvak heeft, een ontwerp kunnen maken? Hoe zal hij de materialen kunnen koopen en zeker zijn, dat de werklieden, die hij aanstelt, hem niet beet nemen?

Ten slotte schijnt de schrijver toch in te zien, dat men het niet geheel buiten technische voorlichting zal kunnen stellen, want hij geeft in overweging om, als de leek geen raad meer weet, het „advies" van een architect te gaan vragen. Hij zelf heeft dit gedaan en de architect rekende f 60 met reis- en onkosten. „Maar die man had een zekeren naam, omdat hij een paar boeken heeft geschreven. Hij was een goede kerel en gaf mij, behalve zijn advies, ook een perspectievische schets in waterverf".

Er zijn echter, zoo verzekert de schrijver, architecten van vermaardheid, die voor een advies slechts f 36 rekenen. Wie een architect met het geheele werk wil belasten, moet hem ook betalen en wel 5 pCt., met een minimum van f 600. Dan komt nog de „*quantity surveyor*", die het bestek opmaakt en daarvoor 2½ pCt., met een minimum van f 300 verlangt. En ten slotte komen de „*extras*", waarvoor men ten minste 20 pCt. van het geheele bedrag dient te rekenen.

Bij de keuze van een architect „moet men wel bedenken, dat hij niet altijd op het werk aanwezig zal zijn, dat zijn kennis van het bouwvak veel minder groot zal wezen, dan zijn bekwaamheid als teekenaar en dat aannemers scherp op de vingers dienen te worden gezien, daar de meesten onbetrouwbaar zullen blijken".

Dit deel van het boek geeft ons een aardig kijkje op de vaktoestanden aan de andere zijde der Noordzee.

Ondertusschen schijnt het bouwen in Engeland toch belangrijk goedkooper te zijn dan hier. Er worden althans afbeeldingen gegeven van „*bungalows*", die f 1500, f 3000, f 2500, f 2800, f 1200, ja zelfs maar f 1000 kosten. De meeste dezer afbeeldingen zijn echter ontwerpen. De goedkoopste „*bungalow*" is gemaakt van ..... twee oude spoorwagens! Een dergelijke wijze van bouwen zou waarschijnlijk in ons land nergens worden toegelaten.

Veel beter uitvoerbaar lijken ons de ontwerpen die van f 4000 tot f 10000 zullen moeten kosten. En de voorbeelden, die gegeven worden van nog duurder huizen, kunnen voor onze architecten zeer nuttig zijn. Wij wijzen b.v. op het huis te Southborne (blz. 171), dat in den Aerdenhout goed zou voldoen, of dat te Edgbaston (blz. 175), voor Hilversum wel geschikt. Voor Bloemendaal bevelen wij aan het huis te Hanwell (blz. 181) en voor Scheveningen dat te Upper Warlingham (blz. 184). Te Laren waren wellicht de huizen te Wicklow of Southminster gewild.

Slechts in één opzicht stelt dit boek den lezer teleur. Had hij, op den titel afgaande, verwacht, ook over het meubelen van „*cottages*" uitvoerig te worden ingelicht, hij moet zich met een paar, blijkbaar later bijgevoegde bladzijden tevreden stellen en verder zijn voordeel trachten te doen met de advertentiën aan het slot.

Steenen bruggen met groote spanwijdten.

In onzen tijd, waarin het ijzer bij den bruggenbouw, meer dan op elk ander gebied van de ingenieursbouwkunst, de eerste rol speelt, en dit metaal de steenconstructie bijna volkomen verdrongen heeft, is het niet van belang ontbloot een enkel woord aan deze steenwerken te wijden, ze ons althans even in herinnering te brengen.

Dat de steenen bruggen door de onoogelijke, het aesthetisch gevoel direct pijnlijk aandoende ijzerconstructies van den nieuweren tijd meer en meer verdrongen werden, is, uit een artistiek beschouwd, zeer te bejammeren, toch mogen wij niet ontkennen, dat bij den metalen bruggenbouw het streven steeds meer doordrong, om door architectonische versiering der pijlers, van portieken en een goed gekozen, lijnenverdeeling in de hoofdwanden, die werking op den beschouwer zooveel mogelijk te bevredigen.

In deze richting zijn reeds vele, zeer gunstige resultaten verkregen, zooals uit eene vergelijking van de nieuwere en de oudere uitvoeringen iedereen gereedelijk zal toestemmen. Uit een practisch oogpunt beschouwd, zijn de ijzeren tegenover steenen bruggen, wegens den geringeren bouwprijs en voor zooverre bijzondere belangen in het spel zijn te verkiezen. Bij zeer groote spanwijdten is het verder meestal onuitvoerbaar steenbouw toe te passen, ofschoon de oude tijd op dit punt veel belangrijks heeft aan te wijzen.

Toenmaals bezigde men als boogvorm meestal den halven cirkel, zooals dit bijv. bij de oude Romeinsche brug te Alcantara in Spanje, gebouwd onder Trajanus in 't jaar 103 na Chr. het geval is, of wel, bogen met betrekkelijk groote steekhoogte. Ook in de middeleeuwen hield men gewoonlijk dezen vorm aan, in den nieuweren tijd tracht men echter, om het materiaal zooveel mogelijk te benuttigen, ongunstiger bouwuitvoeringen zooveel doenlijk te vermijden en ging men meer en meer tot vlakke boogvormen over. Natuurlijk zijn hierbij steeds bijzondere verhoudingen voor speciale gevallen in het oog te houden, zoodat men ook meermalen zeer abnormale constructies aantreft.

Voor groote overbruggingen van dalen en ravijnen, waarbij een rij van pijlers zonder overwegend bezwaar kan worden gebouwd, treft men daarom veelal talrijke bogen met geringere spanwijdten aan, die, als de hoogte van de brug aanzienlijk is, verdiepingsgewijze op elkander zijn geplaatst. Een typisch voorbeeld op dit gebied is bijv. de Göltzsch-dalbrug, die in 1851 werd voltooid. Zoo ongeveer is ook de Seinebrug, aan het Point du jour te Parijs geconstrueerd, waarbij op een, uit twee vlakke, wijdgespannen korfbogen bestaanden onderbouw, nog twee étages gewelfbogen met kleinere spanning zijn opgetrokken.

De grootste spanwijdten, waarmede steenen bruggen tot heden werden uitgevoerd, zijn tusschen 60 en 70 M. gelegen. Als de aanzienlijkste bruggen van dien aard, dienen de volgende vermeld te worden: de Balbochmyle-viaduct van de Glasgow- en Southwestern spoorweg in Schotland, welke uit een half cirkelvormigen hoofdboog van 55 M. spanning en een geheele reeks van aansluitende zijbogen bestaat; de viaduct du Gour-Noir met 60 M. spanwijdte; de brug van de Fransche Sud-spoorweg over den Agout bij Lavaur met 61.50 M. Hierop volgt de bekende Pruthbrug der spoorbaan Stanislaus-Woroniengka bij Jaremeze in Galicië. Zij bezit voor den hoofdboog een spanwijdte van 65 M., bij een pijlhoogte van 17.60 M. en een boogdikte van 2.10 M. in de kruin. Zijdelings sluiten hieraan nog twee verdere bogen ieder van 12 M. spanning. De boogteenen tusschen den hoofdboog en de rijbaan zijn, bij de zeer aanzienlijke hoogte dezer brug, met een aantal secondaire bogen, (spandrels) aangemetseld. De geheele, in zandsteen uitgevoerde overbrugging heeft voor den bouw slechts even 100.000 gulden gevorderd, wat alleen door de uiterst goedkoope arbeidsloonen en uit het nabijzijnde bouwmateriaal is te verklaren.

Als een andere aanzienlijke steenen brug volgt de groote Grosvenorsbrug over de Dee in Engeland. De spanwijdte van den betrekkelijk vlakken boog bedraagt 61 M. Deze zeer elegant uitziende brug bezit nog terweerszijden een kleinen ronden aansluitingsboog en is overigens volkomen massief uitgevoerd.

De grootste, in Amerika bestaande steenen brug is de Cabin-Iohn-brug bij Washington, met een spanwijdte van 69.50 M. en een pijlhoogte van 17.50 M. Zij werd door den brigade-generaal Montgomery C. Meigs, als een onderdeel van zijn project eener waterleiding, van de groote watervallen van den Potomac naar Washington ontworpen en in de jaren 1857 tot 1863 opgericht. Deze aquaductbrug is eveneens volkomen massief gebouwd en maakt wel een imposanten, maar toch vrij zwaarmoedigen, weinig éleganten indruk.

De eerste brug, welke haar in spanwijdte overtrof, was de Addabrug, in het begin der middeleeuwen door den hertog van Milaan bij Tresso in Opper-Italië gebouwd, die echter reeds in 1427 door Carmagnola weder vernield werd. Zij bezat een spanwijdte van 76.50 M.; een pijlhoogte van 26.80 M. en was in het toppunt van den boog 1.20 M. dik.

Alle tot heden bekende uitvoeringen op het gebied van den steenen bruggenbouw, worden intusschen door de nieuwe Luxemburgsche dalbrug overtroffen. Zij overspant, met twee gescheiden naast elkander liggende bogen van 84 M. spanwijdte, het Petrusdal

en vormt een nieuwe verbinding met het nieuwe Luxemburgsche station. De rijbaan ligt 44 M. boven den dalbodem. De beide 6 M. uit elkander gelegen bogen, rusten op beton portieken. Behalve deze hoofdbogen zijn telkens nog twee aansluitbogen van 21.50 M. spanning aanwezig. De rijbaan wordt boven de boogteenen, telkens door vier, ongeveer 5,30 M. wijde half ronde bogen gedragen. De totale breedte der brug bedraagt 16 M. Aan bouwmateriaal vorderde zij ongeveer 22000 M³. metselwerk, 800 M³. hout voor de montage van de brug, plus 47 tonnen ijzer, zink enz. De bouwkosten worden op *f* 680000 geschat.

Düsseldorf, Dec. 1905.

J. L. TERNEDEN.

Oostersche Kunst te Haarlem.

In het Museum voor Kunstnijverheid zijn vier collecties tentoongesteld van de hh. Knobel, Bauer, Wefers en mej. Tonnet, die veel moois uit China, Japan, Perzië en Java te zien geven.

Een keur van Perzische tapijten is tegen de wanden gehangen en de goed belichte zaal verkrijgt daardoor een vroolijk, bijna feestelijk aanzien; onze oogen kunnen te gast gaan bij de prachtige kleurschakeeringen dier weefsels. Er zijn er in allerlei tinten, in zijden Ispahan, in rossig bruin met donkerblauw en wit afgezet, verdeeld in regelmatige vakken naast een bleeker roodbruin en daarnaast in het midden der zaal een tapijt met scherper kleurcontrasten. Dan een met een eigenaardig blauw, groezelig bleek met iets van kopergroen erin en veel dof, verbleekt rood, dat heel intiem doet.

Evenzeer variëert de versiering! Hier doezelt het ornament weg in het beweeg der kleuren, daar komt het hoekige van het geometrisch ornament scherp uit; op andere overheerscht het meer Perzisch ornament met veel bloem-motieven, lustig en vroolijk in spiralen rondgestrooid.

Verder eenige mooie beenkleeden en kameeltasschen, geweven en geborduurde en ook die eigenaardige, zijden kleeden in roode, purperen, gele en witte banen, waarin een eenvoudig, geometrisch ornament door uitsparing is verkregen.

Het Perzische metaalwerk neemt terecht een groote plaats in. De soberheid, die het ornament in enkele tapijten beheerscht, is hier geheel verdwenen. Een streven naar vormenweelde is toongevend, tal van fijn gestileerde blaadjes bekleeden de spiralen, die zich overal heenbuigen, scherp uitkomend in bleek blinkend metaal op zwart geëtst fond. En waar de naturalistische motieven met of zonder godsdienstige gevoelens vermeden zijn, daar is een druk beweeg van arabesken, die zich door elkaar slingeren en wringen; de werking van het gegraveerde ornament wordt nog versterkt door het open fond, het à jour werk, dat heel dit koperwerk een groote lichtheid geeft, iets heel subtiels. De doffe koperglans gaat hier geheel mede en pikant doen op een groot koperbekken een aantal blauwe steentjes, op het deksel ingezet.

De Perzische kunstnijveren bezitten een sterk verlangen naar vormenrijkdom en ze schuwen geen arbeid en moeite om daaraan te voldoen. Het versieren is bij hen geen vrucht van overdenking, die enkele motieven raak doet neerzetten, met weinig veel doende; het is van hen meer een werk van blijdschap, waaraan ze zich onbeteugeld overgeven. Die arbeidsvreugde komt vooral uit in het mozaïekwerk op houtwerk; met onbegrijpelijk geduld zijn tallooze kleine stukjes been, hoorn en paarlemoer geslepen in den juisten vorm en naast elkaar gezet tot een groote, geometrische versiering ontstond. Het is wel een gepietepeuter geweest, maar er behoort toch een ongemeene vaardigheid toe, en een bijna Japansch geduld.

Een heel bijzonder stuk is een beker met émail versierd; in médaillons zijn miniaturen geschilderd, typische Perzische vrouwefiguren in kleuren, die een zeldzame diepte hebben, warm fonkelen in den émail-glans.

Maar hoe mooi ook, dit alles, het Chineesche en het Japansche zijn genialer! Daar zijn allereerst superbe beeldjes van aardewerk, grof goed, maar door zijn bewerking gevoeliger dan porselein. Een geestige monnikfiguur met geelbruin gelaat, karakteristiek gemodelleerd met groenig blauwen mantel en witten zak. Verder de bekende godsfiguur in porselein, breed neerzittende met zijn overmatige lichaamsweelde; log hangen de ooren neer en toch zit er in die figuur een bijzondere geestigheid door de uitnemende gelaatsbehandeling Datzelfde heeft ook een bedelmonnik in mooi, grauw craquelé; in afwachting houdt hij de bedelnap op, maar tevens ligt in zijn blik een onuitputtelijk air de dédain, dat grappig bij de havelooze figuur doet.

Dan zijn er eenige bronzen wierookvaatjes die minder in het oog vallen, maar toch niet minder belangrijk zijn. Ze missen alle versiering, het modelé is uiterst eenvoudig en alleen in vorm en materiaal is schoonheid gezocht en gevonden. Het brons heeft een gelig bruine tint, iets van heel oud goudlak, rijk van doen en in den vorm spreekt een groot meesterschap.

Bij al dit moois komt het Javaansche koperwerk wel wat in het gedrang. Het nieuwe is door den gelen koperglans opzichtig geworden en de bewerking is minder geacheveerd. Een langwerpige vaas staat in het midden en bij wijze van ooren hangen aan beide zyden ronde koperstangen naar beneden, die te mager doen bij den vaasvorm; in de hoekige buiging zit iets van de Javaansche wajangfiguur, maar die hier weinig op z'n plaats is. Ook het graveerwerk heeft iets hards, iets ongevoeligs en het beste kan men dit opmerken door het oude koperwerk nader te bezien. Dat is niet alleen lichter en smakelijker bewerkt, maar ook mooier, gevoeliger versierd.

N. R. Ct.

Uit Haarlem meldt men ons:

„De Tentoonstelling van Orientaalsche Kunst, die in het Museum van Kunstnijverheid geopend is, blijft steeds de algemeene belangstelling wekken.

Zij zal in het begin van het volgende jaar worden gesloten en een groot deel der voorwerpen weder aan de inzenders worden teruggezonden, zoodat de thans bijeen gebrachte werken, die op elk gebied van het kunstambacht uitmunten, zullen worden verspreid en de gelegenheid eene dergelijke keurcollecte bijeen te zien, zich niet spoedig weder zal voordoen".

Lezers, die in de gelegenheid zijn een bezoek aan Haarlem te brengen zullen zeker wel doen van deze gelegenheid te profiteeren. Red.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de vergadering die de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap op den 12den December j.l. hield, was aan de orde de behandeling van: 1o. „het arbitrage-voorstel in zake geschillen bij bouwwerken tusschen directie en aannemer; geconcipieerd door den Nederlandschen Aannemersbond, de Maatschapij tot Bevordering der Bouwkunst, Architectura et Amicitia, allen te Amsterdam, en de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, en 2o. de quaestie van persoonlijken of zakelijken borgtocht bij aanneming van werken. De heer J. Muller, architect te dezer stede leidde, de beide onderwerpen in als volgt:

Onze practijk kent twee hoofdafdeelingen onder hare beoefenaars, n.l. den ontwerper en controleur van eenig bouwwerk: de zoogenaamde directie, en den uitvoerder daarvan, den aannemer.

Samen moeten zij werken tot het voltooien van het werk, maar beider belang loopt daarbij zeer uiteen en beider positie is zeer verschillend. De aannemer te eener zijde staande, opkomende voor zich. De directie tegenover hem, doch slechts in oneigenlijken zin daar hij slechts als de vertegenwoordiger van de belangen der uitbesteders optreedt. Daaruit volgt dat waar de aannemer bij de behartiging zijner belangen slechts aan zich zelven verantwoording schuldig is, de directie voor hare handelingen verantwoordelijk is tegenoverden uitbesteder en deze hooren moet, waar zijne rechtsverhouding tot den aannemer geregeld wordt. Het bestek is het contract tusschen aannemer en besteder, de directie is slechts de gemachtigde van dezen, die toezicht moet houden op de naleving der contractsbepalingen, en van zijn kant gedeeltelijk de gegevens moet verschaffen voor die naleving. De vorm van het aanbestedingscontract is van het grootste belang voor de contracteerende partijen daar door zijne bepalingen de rechten en verplichtingen van partijen onderling begrensd worden, en leemten daarin zeer vaak tot geschillen aanleiding geven. De uitvoerende partij der bouwkundige wereld, die vaak de dupe dier leemten was, heeft reeds jaren gestreden om sommige bepalingen in de bestekken meer in haar voordeel te doen wijzigen, en het zijn in de eerste plaats de bepalingen omtrent de beslechting van geschillen, de borgstelling en de wijze van uitbesteding die haar aandacht trokken. De grondige wijze waarop hun bond, de Nederlandsche Aannemersbond, dit gedaan heeft, is boven lof verheven en geeft het bewijs dat het bestuur daarvan is toevertrouwd aan mannen, die ten volle voor hun taak berekend geacht kunnen worden. De Aannemersbond verkeert dan ook als bond in eene benijdenswaardige positie daar zijn doel, de behartiging der stoffelijke belangen zijner leden, dezen zeker in hooge mate ter harte gaat, en altijd hunne belangstelling wekt. Hoe anders is dit met de directiën, die als eenlingen daar tegenover staan. De vereenigingen toch waarvan zij lid zijn, beoogen in de eerste plaats de behartiging der kunst- en vakbelangen en slechts in geringe mate of in 't geheel niet de stoffelijke belangen der leden. Het is dan ook voor hen die gewoonlijk als directie optreden noodzakelijk zich af te vragen, waartoe de jongste uiting van den Aannemersbond, het arbitragevoorstel, al is dit ook in overleg met andere vereenigingen opgemaakt, zal voeren, en welke gevolgen er van voor de directiën en de belangen der uitbesteders die zij te behartigen hebben, te wachten zijn. Het komt mij nu voor, zeide spreker, dat dit arbitragevoorstel, waarbij alle geschillen tusschen directie en aannemer aan den gewonen rechter worden onttrokken, niet is opgemaakt met het oog op de belangen van beide partijen, maar voornamelijk het belang der aannemers op het oog heeft, en zonder te willen beweren dat bij den tegenwoordigen vorm der bestekken de positie van den aannemer behoorlijk geregeld is, en de directiën niet nog een groote macht in handen hebben, eene verplaatsing dier macht naar de andere zijde zou zeker even bedenkelijk zijn. Tot voor korten tijd had de directie aan zich de beslissing in de meeste geschillen, en werd door den vorm van het contract de rechter onbevoegd verklaard, daarin uitspraak te doen. Die toestand was in hooge mate vicieus en door Rijk en gemeente hierin voorgegaan, hebben vele directiën eenige geschillen naar arbiters verwezen. Het arbitragevoorstel gaat echter veel verder en wil alle geschillen door arbiters doen beslechten. Doch het komt mij voor dat hierin een niet gering te schatten gevaar ligt. Behalve voor enkele gevallen, die enkel de technische uitvoering van een werk gelden, zijn m. i. arbiters niet de gewenschte rechters. Het zal aan arbiters moeielijk vallen zich geheel objectief tegenover een geschil te stellen, en als gevolg daarvan zal er bij arbitrale uitspraken geen rechtszekerheid bestaan. De arbiter, vakman uit de practijk, zal veelal geen tijd genoeg hebben om het geschil dat aan zijn oordeel onderworpen wordt behoorlijk te bestudeeren, het geschil met vroegere van gelijken aard te vergelijken, de gronden voor en tegen die daarbij gegolden hebben te wegen en een vonnis te vellen dat analoog is met een vorig in een analoog geval. Man van de daad, zal hij spoedig met zijn oordeel gereed zijn, en meer naar zijn persoonlijk gevoel dan naar rechtsgronden vragend, zal zijn vonnis als 't ware een godsoordeel zijn. Daartegenover den rechter, den man die beslist buiten de voor hem gebrachte geschillen staat, door zijn ambt niet verwant aan een der twistende partijen, man van studie, gewoon om volgens vaste regelen te onderzoeken, te wikken en te wegen, zich grondend op vroegere uitspraken in gevallen van gelijke strekking, bekend met algemeene rechtsbegrippen, van zoodanige maatschappelijke ontwikkeling dat geen onderwerpen van welken, zelfs technischen aard ook, mits behoorlijk toegelicht buiten zijn verstandelijk bereik vallen. Van hem is rechtspraak te wachten in den vollen zin des woords en de rechtszekerheid voor partijen is gewaarborgd. Waarom ook, vraagt spreker, moet eene enkele categorie van geschillen aan de uitspraak van den rechter onttrokken worden. Het is zeker aantrekkelijk om een vlugge, weinig omslachtige en goedkoope uitspraak in geschillen te verkrijgen, maar indien dit niet kan samengaan met eene grondige rechtszekere behandeling van het geschil, moet er van afgezien worden. Er wordt beweerd dat het zoo moeielijk is, den advocaat een juist inzicht in de technische zijde van een bouwgeschil te doen krijgen, doch wanneer langzamerhand meer en meer geschillen van dien aard berecht moeten worden, zullen zich enkelen in 't bizonder daarop toeleggen en zal ook de advocaat voor bouwgeschillen gevonden worden, evenals die voor den cargadoor, voor den aflader, voor den assuradeur en voor den geassureerde enz. er zijn.

Voordat ik van de rechtspraak door arbiters afstap, moet ik nog vragen: hoe moet het gaan als een der partijen na het vonnis een deloyale houding aanneemt en zich er niet aan onderwerpt, Een procedure voor den rechter zal dan moeten volgen, die al het voordeel van het snelle en goedkoope recht te schande maakt. Het komt mij ook voor dat het prestige van de directie te veel verkleind wordt, wanneer zij in elk geschil van hoe geringen aard ook zich zal hebben te voegen naar de uitspraak van anderen. Wat nu het arbitragevoorstel zelf betreft, afgezien van de principieele bezwaren die er tegen zijn aangevoerd, komt het mij in ieder geval gewenscht voor dat het juridisch element in den raad van arbitrage minstens voor 1/3 van het aantal leden dient vertegenwoordigd te zijn. Dat de zetel van den raad in Amsterdam gevestigd is en er voor het geheele land slechts één rechtbank zal zijn, is mede een niet gering te achten bezwaar.

Overgaande tot de kwestie der borgstelling, zegt spreker, hoe gevaarlijk de persoonlijke borgstelling ons ook in de belangrijke voordracht van mr. Goseling op de vergadering van den aannemersbond te Nijmegen is afgeschilderd, toch meen ik dat de gevallen die zich volgens die voordracht voor kunnen doen, zoo niet tot de onmogelijkheden toch tot de onwaarschijnlijkheden zullen behooren. Het komt toch maar zelden voor dat de borg wat men noemt erin geloopen is en daardoor financieele schade beloopen heeft en wanneer, door besteksbepalingen de cessie op de betalingstermijnen aan banden wordt gelegd, zal dit gevaar nog belangrijk verminderen. De borgstelling dient ook niet alleen voor 't geval de aannemer financieel in gebreke blijft, maar ook voor 't geval van overlijden van den aannemer of lichamelijk buiten staat geraken zijn werk uittevoeren. In deze gevallen is de persoonlijke borg de aangewezen zaakkundige, wiens belang het belang van den aannemer of diens achtergelaten betrekkingen beter waarborgt dan een geldelijke borgtocht. Het komt mij dan ook voor, dat de zakelijke borgtocht door den gezeten aannemer meer gewenscht wordt om den toevloed van nieuwe mededingers op hun gebied te keeren dan om eenige andere aan het belang van het werk of de borgen, ontleende reden. Verder mag gevraagd worden waar in elk geval de borgtocht gedeponeerd zal worden. In de groote steden zijn de daar bestaande soliede bankinstellingen de aangewezen plaatsen, doch in de provinciën zullen kleinere inrichtingen die door den aannemer om de een of andere reden niet vermeden kunnen worden, dien borgtocht ter bewaring krijgen, en dan is de veiligheid blijkens de geschiedenis niet boven twijfel verheven. Hoe groot moet verder de borgtocht zijn, en wat zal er gebeuren als door nalatigheid van den aannemer het werk een groote schade beloopt, waardoor het werk van meerdere termijnen vernietigd wordt: is in dit geval het belang van den uitbesteder voldoende gewaarborgd door den borgtocht? Ik betwijfel dus of het in de plaats stellen van den zakelijken borgtocht voor den persoonlijke wel in elk opzicht eene verbetering is te noemen, afgescheiden nog van de omstandigheid dat het voor verdienstelijke vakmannen zonder kapitaal niet mogelijk zal zijn het aannemersgebied te betreden.

Aan het debat, dat op deze inleiding volgde, werd deelgenomen door den heer C. J. Struyk, die zeide het in veel opzichten met den inleider eens te zijn. Hij zeide dat waar de besteksbepalingen de grondslag voor de rechtspraak zullen zijn, het beter te achten is dat mannen, die zelven gewoon zijn dergelijke bepalingen te concipieeren, uit te voeren en te doen uitvoeren, daarvan beter de werkelijke strekking, buiten de letter om, kunnen gevoelen dan de rechtsgeleerde, die vast zal houden aan wat er letterlijk staat; en een vonnis zal vellen dat juridisch waarschijnlijk juist, doch in vele gevallen zeer onrechtvaardig zal zijn. Wanneer voor de arbitrage eerlijke en bekwame mannen benoemd worden, vreest hij niet de gevaren van hun leekenrechtspraak waarop de inleider doelde. De heer W. van Leeuwen Jr., lid van het hoofdbestuur van den Aannemersbond, gaat de geschiedenis der arbitrage na. Hij wijst op den onhoudbaren toestand van voor eenige jaren, toen de directie bij alle geschillen in hoogste instantie besliste en rechter in eigen zaak was. Wel is daarin langzamerhand verbetering gekomen, doch waar nog een aantal geschillen aan de uitspraak van den rechter onderworpen moeten worden, blijft het omslachtige, het kostbare en de lange duur van zulk een procedure een onoverkomelijke hinderpaal bij de geschillen in het bouwvak, waar tijdverlies een grooter verlies is dan bij elk ander geschil. Zonder zich geheel te vereenigen met het arbitragevoorstel in zijn tegenwoordigen vorm, acht hij toch het beginsel juist en zeer toe te juichen. Omtrent de quaestie van persoonlijken of zakelijken borgtocht, geeft hij een overzicht van de gewoonten in het buitenland, waaruit blijkt dat daar algemeen zakelijke borgtocht wordt geeischt, en het oordeel daarover algemeen gunstig luidt. Naar zijn opvatting moet echter naast den zakelijken borgtocht ook naar de geschiktheid van den aannemer gevraagd worden. De heer J. Heijink vraagt den inleider of hij het niet wenschelijker vindt dat vakmannen een vonnis vellen, daarbij voor het juridische deel voorgelicht door een rechtsgeleerde, dan omgekeerd. De heer B. Hooijkaas Jr. sluit zich principieel aan bij het door den heer Van Leeuwen gezegde, hij wenscht echter geen algemeenen raad van arbitrage, doch de benoeming van arbiters dient niet door partijen doch door de rechtbank te geschieden en het juridisch element moet onder de arbiters vertegenwoordigd zijn.

Na een korte repliek van den inleider, die bij zijne inzichten persisteert, wordt besloten eene commissie te benoemen die de zaak van alle kanten zal beschouwen, en een rapport zal uitbrengen dat in een nadere vergadering ter tafel gebracht zal worden. Niets verder aan de orde zijnde sluit de voorzitter onder dankbetuiging aan den inleider en de sprekers de vergadering.

Ingezonden stukken.

Amsterdam, 13 Dec. 1905.

Aan de Redactie van „De Opmerker".

Mijne Heeren!

Zooals U zeker wel bekend zal zijn, voeren wij sedert jaren „Veiligheidsliften" in waarvan wij thans, alsook in bijgaande circulaire vermeld, reeds 1600

stuks geleverd en geplaatst hebben, zoowel in Nederland als in Duitschland, België, Zuid-Afrika en West-Indië. Onze firma is dan ook de eerste hier te lande geweest, die „Liften" als specialiteit introduceerde; in een tijd toen deze inrichtingen betrekkelijk nog geheel onbekend waren, zoodat daarvoor in den beginne dan ook slechts matige belangstelling te wekken was, met het gevolg dat eerst na veertien maanden arbeid een eerste order kon afgesloten worden. Thans heeft de tijd daarin eene groote wijziging gebracht en kan men veilig aannemen, dat „Liften" hoe langer hoe meer tot de onmisbare hefinrichtingen gerekend kunnen worden, zoodat wij dan ook geregeld 35 à 45 opdrachten in uitvoering hebben.

Aanvankelijk van buitenlandsche fabrieken betrokken, zagen wij al spoedig de noodzakelijkheid in, enkele constructies zelf te maken. Wij werden daartoe om verschillende redenen genoopt, waarvan wel de voornaamste was: de moeielijkheid, den buitenlandschen fabrikant te noodzaken zich naar onze inzichten, als gevolg van de eigenaardige behoeften hier te lande, te richten.

De spijzen- en kleine goederenlift, in hunne verschillende vormen in overleg met eenige bekende bouwmeesters, die toen reeds meerdere dezer liften van ons ontvangen hadden, tot punt van uitgang kiezend, daarbij steeds verbeteringen aanbrengend, begonnen wij spoedig daarop tot de meer omvangrijke constructies over te gaan, ons voordeel doende met de ervaringen verkregen bij daaraan. voorafgegane leveringen, met het gevolg, dat wij thans liftconstructies van de meest uiteenloopende typen maken.

Het is nu naar aanleiding van de 1000ste lift, welke thans in onze werkplaats onderhanden is, dat wij zoo vrij zijn er uwe aandacht op te vestigen, hoe wij langzamerhand deze industrie van het Buitenland hebben overgenomen en daarbij tevens de buitenlandsche monteurs, die wij vroeger geregeld in dienst hadden, door Nederlanders hebben vervangen.

Als een bijkomende eigenaardigheid dient hierbij nog vermeld, dat deze 1000ste lift een geheel nieuwe type, afwijkende van het gebruikelijke en naar eigen inzichten geconstrueerde Electrisch directwerkende lift is, bestemd voor de nieuwe uitbreiding van het Departement van Oorlog in Den Haag, onder beheer van den Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel, en bovendien onder meer nog van dit zelfde type geplaatst worden:

Vier stuks in de nieuwe Koninklijke Bibliotheek, den Haag, onder beheer van den Rijksbouwmeester J. van Lokhorst,

een, in het gebouw van den Rijkspostspaarbank alhier, onder beheer van de Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel,

een, in het Bankgebouw, firma Mees en Zonen, te Rotterdam, onder beheer van de Architecten C. B. Posthumus Meijes alhier en G. Pelt J.J.zn. te Rotterdam, en bovendien nog 5 stuks in verschillende andere plaatsen; alle deze liften worden aangesloten aan het kabelnet der resp. gemeentelijke electrische Centrales.

Wij zijn zoo uitvoerig en vinden daartoe aanleiding, omdat ook hier te lande meer en meer de bescherming van eigen nijverheid zich op den voorgrond dringt, te meer daar wij niet alleen in uitvoering maar ook in prijs gemakkelijk met het Buitenland kunnen concureerren en bij velen, wat ons trouwens nog dikwijls blijkt, de meening heerscht, dat wij alleen als tusschenpersonen of agenten te beschouwen zijn.

Het zou ons daarom zeer aangenaam zijn, indien U hierin aanleiding zoudt vinden, den lezers op een en ander opmerkzaam te maken, waarvoor wij U bij voorbaat onzen dank betuigen.

Hoogachtend,
JAN HAMER & Co.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De „Heidelberger-Slot-vereeniging" heeft zich één verklaard met den „Bond tegen den Herbouw".

BINNENLAND.

HAARLEM. Door een comité zijn plannen voor den bouw van een zoo goed als geheel nieuwen schouwburg aan den Jansweg bij B. en W. ingezonden. Het plan bedoelt vergrooting en uitbreiding van den bestaanden door aankoop van de naastgelegen perceelen. De op te richten „Haarlemsche Schouwburgvereeniging" wil een premie-leening van f 250.000 uitgeven, waarvan f 50.000 wordt gereserveerd voor de jaarlijks uit te loten aandeelen, terwijl de loten uit de exploitatie zullen worden gedekt. Indien de plannen geen vertraging ondervinden, hoopt men den nieuwen schouwburg in Augustus 1906 in gebruik te kunnen nemen.

DELFT. De zaal in het Prinsenhof alhier, waarin het gemeentemuseum zal worden gevestigd, is thans door den hoofddirecteur van het Rijks-museum geschikt bevonden om aan haar doel te beantwoorden.

Dienvolgens kan de gemeente overgaan tot het stoffeeren van de zaal.

Het onderzoek, door den hoofd-directeur van het rijksmuseum ingesteld, heeft echter doen zien, dat verscheidene schilderijen en meubelen restauratie noodig hebben. De schilderijen in de trouwzaal van het raadhuis moeten alle worden schoongemaakt en gevernist. In de raadszaal moet het portret van Willem V zeer noodig worden verdoekt en moeten de portretten van Willem II, III en IV worden schoongemaakt en gevernist.

In het museum moet het Schuttersvendel van Roch. Delff worden schoongemaakt en gevernist. De overwinning van Constantijn den Groote bij de schipbrug over den Tiber moet hersteld en verdoekt. Zes fraaie stoelen in het museum aanwezig en afkomstig uit de vergaderzaal van den Veertig-Raad, typen die volgens den hoofd-directeur groote waarde vertegenwoordigen, moeten worden gerestaureerd.

Voor dit alles hebben B. en W. een crediet noodig van f 2000, welke som zij willen putten uit de opbrengst van de bibliotheek der voormalige Indisch Instelling, indertijd door den Raad voor dergelijke doeleinden aangewezen.

De schilderijen van de raads- en oude trouwzaal willen B. en W. niet meer naar het Prinsenhof overbrengen.

Personalia.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot hoogleeraar in de delfstof- en aardkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft Dr. G. A. F. Molengraaff, te Hilversum, gewezen buitengewoon hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam en oud-Staatsgeoloog der Zuid-Afrikaansche Republiek.

— De heer van IJselsteyn, adj.-directeur der Gemeentewerken te Rotterdam, is met een verlof van drie maanden naar Valparaiso (Chili) vertrokken, om daar voor een Nederlandsche combinatie, die wil mededingen naar de uitvoering van de havenwerken, een onderzoek in te stellen.

— Benoemd tot leeraar in 't schilderen aan de ambachtsschool te Veendam de heer H. G. Themmen te Nijmegen.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 30 DECEMBER 1905. No. 52.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE MAATSCHAPPIJ ANDERMAAL.

In zijn weekblad doet het Genootschap „Architectura et Amicitia" naar aanleiding van ons artikel eenige mededeelingen, die bewijzen, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij het tot standkomen van een Bond, toen daartoe van het Genootschap het voorstel uitging, heeft doen mislukken.

De medegedeelde feiten waren ons bekend, en wij gelooven dan ook niet, dat van het Hoofdbestuur, uitteraard op lijfsbehoud bedacht, iets kan worden verwacht.

Doch de beoefenaars der bouwkunst, nu in vele groepen verdeeld, en niet in staat voor hunne belangen op te komen, moeten toch wel beseffen, dat betere organisatie gewenscht is en dat een goed ingerichte Bond, waarvan kracht kan uitgaan, in de plaats behoort te komen van de tegenwoordige versnippering.

Wij verzoeken hun, die verandering gewenscht achten, hunne namen aan de redactie van ons blad te willen opgeven, opdat een vergadering kan worden bijeengeroepen, waarin over dit gewichtig onderwerp eene, naar wij hopen vruchtdragende, wisseling van gedachten kan plaats hebben.

De wandbeschilderingen voor de Beurs te Amsterdam.

Indien ontwerpen voor wandbeschilderingen, gelijk zij thans in Arti tentoongesteld zijn, dertig jaar geleden geëxposeerd geworden waren, zouden zij algemeen afgekeurd zijn. Alleen Alberdingk Thijm en enkele zijner geestverwanten zouden woorden van lof hebben gesproken.

Wij willen ondertusschen niet beweren, dat het aantal bewonderaars ook nu nog groot is. Maar tal van menschen meenen te moeten doen, alsof zij de ontwerpen mooi vinden. Heeft niet het „Handelsblad" ze afgebeeld, met eene even verklarende als aanprijzende beschrijving er bij?

Wie nog twijfelen mocht, in zijn argeloosheid, of hij wel iets waarlijk schoons voor zich ziet, vindt voorlichting in het „Handelsblad". En wie zou dan niet gerustgesteld wezen?

De schetsen dwingen eerbied af, zoo heet het, eerbied voor de kunstwerken zelve, eerbied voor hem die ze wrocht. Welk een nadenken, welk een studie, welk een onderzoekingen moet dit werk gekost hebben! Vooral de ontzaglijke hoeveelheid weten treft den beschouwer bij het aandachtig zien dezer teekeningen.

Zoo zeggen de bewonderaars. De argelooze mensch meent misschien, dat dit alles goed en wel is, maar dat die eerbied, dat nadenken, die studie, die onderzoekingen nog niet noodzakelijk tot het maken van iets *schoons* behoeven te leiden. Doch wie zoo vraagt, begrijpt van monumentale schilderkunst niets. Daar is de gedachte alles, en komt het op de uitvoering in het geheel niet aan.

Het is wel jammer, dat de goede Alberdingk Thijm nu reeds zestien jaar dood is. Wat zou hij met een vreugde naar Arti zijn gegaan, wat zou hij zich over de waardeering voor middeleeuwsche kunst en symboliek verblijd hebben! Doch Thijm, men kan het zich haast niet voorstellen, behoort reeds tot de vergetenen. Nu schrijft zijn zoon in het „Handelsblad" over kunst. *Sic transit.*

Derkinderen's verdiensten en talenten zijn *urbi et orbi* verkondigd. Daardoor is aan zijn streven een aandacht geschonken, die niet in verhouding staat tot zijn waarde. Want symbolieke voorstellingen zooals die ons nu in Arti getoond worden kan men in alle Katholieke kerken der laatste vijftig jaar vinden. Maar al dit „polychromeerwerk", zooals het in de wandeling pleegt genoemd te worden, is tot dusverre nooit onder de kunst gerangschikt.

En dat is te begrijpen. Want hoe treffend de symbolische bedoeling dezer werken ook dikwijls moge zijn en hoeveel waarde zij daarom voor geloovigen mogen hebben, de harde veelkleurigheid, de banale omtrekken sluiten elk denkbeeld van wezenlijke kunst buiten.

De muurschilderingen, die Derkinderen een tiental jaren geleden voor den Bosch maakte, bedoelen hetzelfde als het zoo geminachte polychromeerwerk. De schilder had toen een verklaring van zijn kunst gegeven, door aan te halen een citaat van Viollet-le-Duc, dat Alberdingk Thijm dus vertaalde: „De kunst, die voegt aan het omlijste doek, aan de schilderij, welke dan ook hare grootte zij, is geheel iets anders dan de schildering die de muren en gewelven van een zaal moeten bedekken. De kunstlievende volken hebben in de bouwschilderkunst niets anders dan vlak gekleurde tafereelen gezien".

Deze verklaring was niet duidelijk. Want er bleef duister, waarom de schilder, die in het laatst der 19e eeuw leefde, een werk had gemaakt in den stijl die omstreeks 1200 gebruikelijk was. En toch zou men hieromtrent gaarne zijn ingelicht geworden.

Een criticus merkte toen op: „Wij moeten het werk van Derkinderen beschouwen als thuis behoorend in oude tijden en wij moeten trachten ons in het weten, denken en gelooven dier tijden te verplaatsen, om het te begrijpen en lief te krijgen". Zonder dat hij dit bedoelde gaf deze criticus een veroordeeling van het werk. Want gold het een voortbrengsel der 13e eeuw, dan zou er reden geweest zijn voor den beschouwer om zich in gedachte, zoo goed en zoo kwaad het ging, zeven eeuwen achteruit te plaatsen. Doch wat moest men zeggen van een voortbrengsel der 19e eeuwsche kunst dat niet te genieten was voor wie zich niet eerst in de 13e eeuw wist terug te denken? Reeds in 1905 ziet de beschouwer der Bossche schilderingen daarin slechts een archeologische aardigheid, een poging om in 1896 te voelen zóó als men het in 1200 deed.

Wie nu Arti binnentreedt merkt, dat Derkinderen in tien jaar niet veranderd is. Men heeft hem opgedragen, een zaal van de pas voltooide Beurs te versieren, waar de Kamer van Koophandel zal vergaderen en waar het stadsbestuur, als er niet vergaderd wordt, congressen en dergelijken denkt te ontvangen.

Moderne menschen zullen daar dus samenkomen en wel voor zeer moderne doeleinden. Derkinderen echter ontwerpt een versiering, die 13e eeuwsch van karakter is, die wel in een moderne Katholieke kerk zou passen, doch niet in een moderne zaal.

Waren in 1896 de werken der noordelijke Gothiek gevolgd, zooals men er bijvoorbeeld in de domkerk te Brunswijk vindt, thans is het de 14e eeuwsche Italiaansche kunst waarop Derkinderen zich heeft geinspireerd, misschien beseffende, dat de Beurs beter in het zonnig zuiden dan in het grijze noorden op haar plaats zou zijn.

Was het nu noodig, dat Derkinderen in het begin der 20ste eeuw nog eens dunnetjes overdeed, wat Giotto di Bondone tusschen 1290 en 1337 reeds zoo voortreffelijk verricht had?

Giotto's werk onderscheidt zich door de diepzinnigheid waarvan het getuigt. Men vindt er de gansche symboliek van Dante in terug. Als schilder in den eigenlijken zin des woords mag Giotto echter niet gelden. Hij geeft aan zijn figuren dezelfde, steeds wederkeerende typen. In de 14e eeuw stelde men geen andere eischen. Wat Giotto te Assisi, te Florence en te Padua geschilderd heeft, bezit waarde, omdat het de beste uitdrukking is van de idealen van dien tijd.

Giotto is naïef, gelijk de middeleeuwen naïef waren. Doch nu gaat Derkinderen naïef doen in een periode als de onze, die naïeveteit, als zij nog een enkele maal voorkomt, slechts belachelijk vindt!

Wat zullen de schilderingen van Derkinderen den menschen zeggen, die als Kamer van Koophandel in de zaal zullen vergaderen? Zij zullen in die tafereelen niet de schoone afschijning van de wereld om hen heen zien, maar de idealen van een ver verleden, dat zij niet begrijpen. Als de vergadering is afgeloopen tinkelen buiten de trams, hangen de koperen netten van telegraaf en telefoon druipend in den regen, grijnzen en schreeuwen de veelkleurige aanplakbiljetten op de muren, loopen de menschen in zwarte jassen met hooge hoeden.

Het werk van Derkinderen doet ons het weemoedige van schoonheid, die niet meer van onzen tijd is, begrijpen. De schilder heeft de oude, reeds sinds eeuwen op het strand liggende hulk der middeneeuwsche kunst weer vlot gemaakt, haar opgekalefaterd en haar, zoo goed en kwaad het ging, in de woelige zee van den modernen tijd gebracht. Indien het vaartuig nog niet gezonken is, dan komt dit, omdat de meester en zijn bewonderaars hoozen wat zij kunnen.

Doch de wrakke hulk kan het tegen een moderne mailboot niet uithouden. De eerste de beste storm zal het verouderde vaartuig doen zinken. Dan zullen de opvarenden blij zijn als de moderne reddingbooten hen in veiligheid brengen.

In Rusland woedt de revolutie, die den handel met angst en schrik vervult, doch als hem gevraagd wordt een Beurs te versieren, droomt Derkinderen van den tijd, toen St. Franciscus op aarde rondging.

Laat ons het maar bekennen, onze monumentale schilderkunst en onze monumentale bouwkunst liggen op sterven. De toekomst is aan de nuttigheid.

A. W. W.

Bewijskracht van het Kadaster.

Het kadaster is, zooals men weet, een zuiver administratieve en geenszins een juridische instelling, die dateert uit den Franschen tijd en haar oorsprong vond in de lang gevoelde behoefte aan een degelijken grondslag voor de grondbelasting.

Bewijskracht in rechten hebben de kadastrale gegevens niet. Bouwmeesters, grondeigenaars, advocaten, notarissen en andere personen, die af en toe met eigendoms- en grensquaesties te maken hebben, hebben menigmaal ondervonden, dat het een groot gemak zou opleveren, wanneer het kadaster zóó ware ingericht, dat zijn gegevens wel bewijskracht in rechten kon worden toegekend en zij, die niet met de geschiedenis der instelling bekend zijn, verwonderen er zich wel eens over, dat dit niet kan en bevroeden niet wat daarvan toch wel de reden kan kijn.

Wie daarin een juist inzicht wil krijgen, bevelen wij de lezing aan van het eenige jaren geleden verschenen boek van M. de Vos, getiteld: „Het Kadaster en de Boekhouding op de Hypotheken".

Daarin toont de schrijver aan, dat de reden gezocht moet worden in de wijze van samenstelling der kadastrale kaarten, die niet geschikt is om met zekerheid de plaats der perceelscheidingen vast te stellen, en dus niet kan beantwoorden aan hetgeen men zich daarvan bij de invoering van het perceelsgewijze opgemaakte kadaster voorstelde.

De Methodische Verzameling van (Fransche) bepalingen, die bij de invoering tot handleiding en grondslag gediend heeft, bevat o.a. de volgende artikelen:

„Het perceelsgewijze opgemaakte cadaster levert nog andere voordeelen op (dan die voor de grondbelasting): hetzelve beslist en voorkomt in het vervolg eene menigte geschillen tusschen de grondeigenaars over de grenzen hunner eigendommen: geschillen, welke kosten veroorzaken, waarvan het bezwaarlijk te berekenen beloop, misschien, jaar door jaar, twee of driemalen zooveel bedroeg, dan dat der additionele centimes, die, slechts voor een tijd, voor het opmaken van het kadaster geheven worden (art. 1142)".

„Het cadaster kan en moet noodwendig in het vervolg tot *bewijsstuk in rechten* dienen, om den eigendom te bewijzen (art. 1143)".

„Dat het voorgestelde doel niet bereikt is, merkt de zooeven genoemde schrijver, aan wiens boek wij het bovenstaande ontleenen, hierbij op, behoeft niet eens te blijken uit de resultaten der opmeting; men had, naar de gegeven voorschriften werkende, ook geen betere kaarten kunnen verwachten, omdat de opmeting geschiedde zonder dat daarvoor de tegenwoordigheid der eigenaren een vereischte was. Men kan ook veilig aannemen, dat het nooit de ernstige bedoeling is geweest, om van het kadaster een bewijsstuk in rechten te maken, maar dat dit voordeel van een kadaster alleen werd opgesomd om de eigenaren te verzoenen met de „additioneele centimes".

Na de invoering zijn evenwel de schoone voorspiegelingen, vervat in de beide aangehaalde artikelen, nog niet vergeten. Dit is nu weder gebleken bij de behandeling der Staatsbegrooting in de Tweede Kamer. In het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het Hoofdstuk Justitie werd door sommige leden verklaard, dat zij er prijs op zouden stellen te vernemen, of van dezen minister een wetsvoorstel — of althans de daartoe noodige voorbereidende maatregelen — is te verwachten, waarbij aan het kadaster bewijskracht in rechten wordt toegekend.

Zij zouden in een daartoe strekkend ontwerp tevens gaarne de bepaling zien opgenomen, dat de vaststelling van de grenzen der kadastrale perceelen niet anders zal kunnen geschieden dan nadat de betrokken eigenaren daarover contradictoir zijn gehoord. Zooals thans de delimitatie der perceelen plaats heeft, geschiedt zij, naar men meende te weten, dikwerf verkeerd; ook wordt de klacht vernomen, dat somtijds onjuiste kadastrale tenaamstellingen voorkomen.

Men achtte deze zaak van groot belang, aangezien een volkomen deugdelijk kadaster een eerste eisch is voor eene goede hypothecaire boekhouding. De in de Memorie van Antwoord nopens de loopende begrooting door 's Ministers ambtsvoorganger op den voorgrond gebrachte bezwaren, ontleend aan de kosten en den tijd, welke de verlangde regeling zou vorderen, achtte men van weinig gewicht, aangezien het kadaster thans zoozeer is verouderd, dat eene algeheele herziening toch in elk geval niet zal kunnen uitblijven.

De Minister heeft daarop geantwoord, dat met belangstelling door hem kennis genomen is van de beschouwingen omtrent de wijzigingen, die de bestaande instelling van het kadaster zou behooren te ondergaan en van de punten, die bij nadere wettelijke behandeling der materie in het oog zouden zijn te vatten. Gaarne zal hij ten deze overleg plegen met den Minister van Financiën. Intusschen zou, naar hij meent, de vervanging van het bestaande systeem door een kadasterstelsel met bewijskracht zeer hooge kosten met zich brengen en ook hij betwijfelt of de noodzakelijkheid tot overgang naar dat stelsel zoo dringend is, dat het financieel bezwaar op den achtergrond moet treden.

In ieder geval zal dat bezwaar vermoedelijk overwegend genoeg blijken om voorshands de Regeering te weerhouden van het doen van stappen in de door sommige leden aanbevolen richting.

In hoeverre de meening van personen, die bij het voortbestaan van den bestaanden toestand belang hebben, van invloed geweest is op den hier uitgesproken twijfel aangaande het dringende der noodzakelijkheid tot overgang naar een ander stelsel, kunnen wij niet beoordeelen, maar zeker is het dat het financieele bezwaar niet licht geteld mag worden of „van weinig gewicht" zooals het Voorloopig Verslag zegt.

Het ligt toch voor de hand, dat alleen aan een

„menschelijker wijze gesproken" volmaakt kadaster bewijskracht in rechten kan worden toegekend en om daartoe te geraken zal een algeheele herziening noodig zijn en een algeheele herziening beteekent hier een geheel nieuwen opzet op geheel nieuwe grondslagen.

Hoezeer dus het streven naar verbetering gewaardeerd moet worden, zoo iets zal voorloopig wel tot de vrome wenschen blijven behooren.

Maar waarom heeft men het dan vroeger niet dadelijk zoo ingericht, dat het voldeed aan den voorgespiegelden eisch van bewijskracht in rechten?

Als antwoord op die vraag herhalen wij, dat het kadaster oorspronkelijk als een zuiver administratieve instelling bedoeld is, waarbij de juridische en technische overwegingen op den achtergrond bleven. Als zoodanig heeft het vrijwel aan zijn bestemming beantwoord, wat wel voor een groot deel daaraan is toe te schrijven, dat men indertijd van de Franschen, kant en klaar, een stelsel heeft overgenomen, waartoe zij gekomen waren na talrijke vergeefsche pogingen, om tot een goede organisatie te geraken.

Men wil er thans meer aan hebben, en de zaak is ongetwijfeld van groot belang, dat moet den voorstanders van herziening worden toegegeven. Men vergete echter niet, en dit zou reeds bij de voorbereiding eener herziening blijken, welk een omvang die arbeid verkrijgen moet, wanneer de juridische en technische overwegingen op den voorgrond treden. Aan de technische zijde, die de zaak heeft, schijnt te weinig gedacht te worden, o.i. is zij in dit geval minstens even belangrijk te achten als de juridische en administratieve.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Op 20 December j.l. hield Architectura et Amicitia haar algemeene jaarvergadering.

Aan het door den secretaris, den heer L. v. Hylckama Vlieg, uitgebrachte jaarverslag ontleenen wij, dat op 1 Jan. van dit jaar het aantal leden bedroeg 318, welk cijfer sedert steeg tot 348; met dit ledental eindigt thans het genootschapsjaar. Het aantal belegde gewone vergaderingen bedroeg 20, dat der buitengewone 3. Uit het financieele verslag van den heer H. Walle, noteerden wij dat de ontvangsten over 1905 bedroegen f 3722.30½, de uitgaven f 3875.54½, zoodat de rekening sluit met een nadeelig saldo van f 153.24. In den loop van het jaar moest een leening van f 600 worden aangegaan, waarvoor echter geen rente behoefde te worden betaald, zoodat de leden van het genootschap daarvoor dank verschuldigd zijn. De viering van het lustrum maakte een extra leening noodzakelijk, terwijl de verbouwing van het vergaderlokaal een vrij groote uitgave vorderde. Dit verslag sloot met een krachtige opwekking tot steun, daar het nadeelig saldo voor 1906 wordt geraamd op f 240.

Het geheele bestuur werd bij de daarop volgende verkiezing herkozen (t. w. de heeren H. P. Berlage, Jon. Ingenohl, L. v. Hylckama Vlieg, H. Walenkamp, H. Walle en W. van Vliet). Daar de heer van Hylckama zich echter niet meer voor het secretariaat beschikbaar stelde, zal dit aan een der andere bestuurderen worden opgedragen. Als zevende bestuurslid werd door de vergadering gekozen de heer Paul J. de Jongh. Uit dit voltallige bestuur werd ten slotte de heer Berlage bij acclamatie als voorzitter herbenoemd.

Tot leden in het bureau van redactie werden benoemd de heeren Jos. Cuypers (bij acclamatie herbenoemd) en B. van Bilderbeek.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 'S-GRAVENHAGE.

In de vergadering van deze vereeniging van 23 dezer deelde de architect Joh. Mutters jr. een en ander mede over de kunstnijverheid in het door hem ontworpen nieuw restaurant van hôtel „de Twee Steden".

Spr. heeft het restaurant ontworpen in Lodewijk XVI stijl. Een palmenserre verbindt het hôtel met het nieuwe gebouw.

Het restaurant heeft een afmeting van 10 bij 20 meters, de ontvangzaal van 22 bij 7½ meter. Er is een rookzaal en een kleine feestzaal met estrade, en voorts zijn er vestiaires, liften, enz.

In de restaurantzaal zijn groene kolommen, gemaakt in Monier-systeem. Alle vloeren zijn in hetzelfde systeem, en met kurktapijten belegd, om het doorklinken te voorkomen.

De wanden zijn van imitatiemarmer. De kronen zijn in kristal.

Uit de zaal heeft men uitzicht op een koepel, waar het licht invalt, door gebrand glas in lood gevat.

De ontvangzaal heeft een uitbouw, wat een zeer goede verlichting geeft; er is een tegeltableau, voorstellende het oude Buitenhof, waaronder een marmeren schoorsteenmantel. De zaal is geheel in wit met goud.

De bogen zijn met zonnebloem-motieven versierd. De vakken worden droog-geschilderd in fresco-genre. De ramen zijn zeer hoog en ontvangen reflexie-licht. Glas-in-lood dient als gordijn.

De feestzaal is geheel modern van karakter. Zij is in 5 traveeën verdeeld; in alle wanden is perspectief; aan de eene zijde door de gaanderij; aan den anderen kant door de estrade. De balkons zijn van kunstsmeedwerk. De versieringen zijn zeer sober gehouden.

De zaal wordt gelijkmatig verlicht door elektrisch-lichthangers aan bogen.

De geheele bekleeding is van echt-marmer, 4 meters hoog, eenvoudig van toon.

Het marmer is vastgehecht met platen, versierd met bronzen vakken. Er boven bevinden zich muurschilderingen van den bekenden kunstschilder Henricus: voorstellende tooneelen uit verschillende tijden. Het middenvak stelt voor den ridderslag. De zaal wordt door een kunstig systeem voorzien van vochtige, verwarmde lucht, die electrisch wordt weggezogen.

De hoofdtrap is 1 meter 70 breed en geheel van Calacata-marmer gemaakt. De loopers er voor zijn naar speciale teekeningen vervaardigd.

De groote cour is in witten steen.

Er is 1350 M². sousterrain, waarin o. a. een keuken van 9 bij 12 M. De chef-kok kan in een oogwenk alles overzien. Er zijn spoelkeukens met elektrische spoelmachines, waardoor het afwrijven bijna onnoodig wordt.

In deze vergadering viel voorts den heer Mutters—

die nu 7 jaren voorzitter der vereeniging is — namens de leden eene aardige onderscheiding ten deel in den vorm van een plaquette in goud, ter herinnering aan het vele, dat „Arti et Industriae" aan haar voorzitter dankt.

De aanbieding daarvan ging van zeer hartelijke toespraken vergezeld.

Boekbeschouwing.

De twaalfde aflevering van *Gradls Moderne Bauformen*, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart, is geheel gewijd aan werken van Alfred Grenander te Berlijn, enkele uitgevoerd in verbinding met Spalding. Kleine landhuizen, kiosken, interieurs, meubelen, enz. zijn het, waaraan deze bouwmeester in hoofdzaak zijn krachten heeft gewijd, waarschijnlijk bij gebrek aan opdrachten voor monumentaal werk, waarop modern gevoelende bouwmeesters in Duitschland weinig kans hebben.

Het belangrijkste der hier gepubliceerde werken is de Luthersche kerk te Guben, hoogst eenvoudig van opvatting en met zeer weinig moderns. Wat er aantrekkelijks in is berust bij een nadere beschouwing op traditie. Deze opmerking is niet nieuw. Zich van de traditie los te maken, wat sommige moderne bouwmeesters beweren te willen, gelukt begrijpelijkerwijze toch niet, tenzij de bouwmeesters er toe besluiten geenerlei kunstvormen meer te gebruiken om hun denkbeelden te belichamen, in welke richting sommigen al reeds een aardig eind op weg zijn.

De uitgever van de Moderne Bauformen zegt voor den komenden jaargang uitbreiding van den rijk geïllustreerden tekst toe en bericht daarbij, dat hij „ganz vorzügliches Material" in portefeuille heeft.

Met belangstelling zien wij dus den nieuwen jaargang tegemoet. Moge hij ook veel geven, dat menigeen waardeloos of verkeerd zal voorkomen en het tegendeel van navolgenswaardig, het valt niet te ontkennen, dat de redactie van dit tijdschrift, door zich niet tot één land te bepalen, haren lezers een vrij aardig overzicht geeft van het werken en streven van een deel van de beoefenaars der bouwkunst, dat niet zonder effect blijven kan, al vragen vele ernstige mannen zich af, wat van al dit werken, zoeken en ploeteren, wat van al dien arbeid het resultaat zal zijn, en al zijn er die met groote zekerheid weten te voorspellen, dat dit resultaat of nihil of negatief moet zijn.

Tengevolge van een misverstand ontvingen wij de afleveringen van *Ed. Cuypers* uitgave „*Het Huis*, Oud en Nieuw", in het laatste kwartaal verschenen, eerst ongeveer een week geleden en bleef een bespreking daarvan mitsdien tot heden achterwege. Toch verdienen zij een bespreking ten volle en wel een uitvoeriger beschouwing dan er in deze rubriek uit den aard der zaak aan kan worden gewijd, te meer daar het maandschrift in dezen jaargang, zoowel in vorm als inhoud zeer veel gewonnen heeft en een geheel ander karakter gekregen heeft dan het oorspronkelijk in zijn bescheiden formaat had.

In de October aflevering trekt vooral de aandacht een artikel van Jan Kalf over den belangrijken beeldenvondst te Soest, waarvan wij eenigen tijd geleden melding maakten. Fraaie reproducties van photo's verluchten dit artikel. Behalve interieurs, o.a. van „Duindicht" te Overveen, bevat deze aflevering verder een studie van Dr. W. Vogelsang over zetels en stoelen.

In de November-aflevering wordt deze studie, welke vooral vermelding verdient, om de goedgekozen voorbeelden, ter illustratie daaraan toegevoegd, voortgezet en beeindigd.

In dezelfde aflevering is door Jan Kalf een artikel toegevoegd, waarin het ontstaan van een populairen vorm van boerenstoel uit den middeleeuwschen driestal wordt uiteengezet en met tal van afbeeldingen toegelicht. Dr. Vogelsang geeft daarin verder nog een beschouwing over Hollandsche Leeuwen, d.w.z. gebeeldhouwde leeuwen, zooals zij aan oudhollandsche meubelen voorkomen. Wat er van hedendaagsche architectuur in het tijdschrift voorkomt, geraakt wel, door de genoemde, meesttijds goed gedocumenteerde en rijk geïllustreerde studies, eenigszins in de verdrukking, het schijnt echter wel dat de laatste nogal in den smaak vallen en hieruit zou men mogen opmaken, dat de geschiedenis onzer kunst toch ook voor velen nog groote aantrekkelijkheid heeft. Het moet gezegd worden, de medewerkers aan het tijdschrift weten die geschiedenis op aantrekkelijke wijze den lezers voor oogen te stellen.

Bij de Erven B. van der Kamp te Groningen verscheen dezer dagen een „*Handleiding* voor de beoefening van de boeken II—IV van het *Burgerlijk Wetboek*", door *J. C. Beth*, Ambtenaar bij het Rijksarchief te 's-Gravenhage. Ofschoon samengesteld, meer bepaaldelijk ten behoeve van Gemeenteambtenaren, kan deze handleiding, ingericht bijwijze van een catechismus, ongetwijfeld ook in wijderen kring nut stichten.

Zoo is het Burgerlijk Wetboek bijvoorbeeld het eenige, waarin de verhouding tusschen bouwheer, bouwmeester en aannemer, zij het ook op gebrekkige wijze, is geregeld, tot voor korten tijd zelfs was de wettelijke verhouding tusschen werkgever en arbeider alleen daaruit te putten.

Thans hebben wij een woningwet, een ongevallenwet en meer andere, waarvan de bouwlieden zich op de hoogte moeten stellen, willen zij niet op ongewenschte wijze met de rechterlijke macht in aanraking komen, maar in het Burgerlijk Wetboek is zooveel bepaald, zooveel in enkele artikelen somtijds opgesloten, dat op het practische leven betrekking heeft, dat de kennis daarvan, althans van sommige gedeelten voor den bouwkundige onmisbaar geacht moet worden. Hoe het in de practijk met die kennis staat weten wij bij ondervinding. Over het algemeen is zij zeer gebrekkig, hetgeen nu wel voor onze advocaten een niet ongewenschte toestand is, maar toch ook de oorzaak van processen, die eenvoudig niet zouden ontstaan wanneer partijen de wet goed kenden. Wij gelooven nu wel niet, dat algemeene wetskennis alle processen zou doen verdwijnen, maar meenen er toch wel op te mogen wijzen, in welke mate processen in bouwzaken, veelal groote schade veroorzaken en de voordeelen, die daartegenover staan in den regel zeer gering zijn. Een duidelijke uiteenzetting van hetgeen er alzoo in het Burgerlijk Wetboek staat te lezen kan dus ook voor vakmenschen nut hebben en om die reden achten wij ook een aankondiging van het bovengenoemde werkje hier niet misplaatst.

Varia.

ROOKVERBRANDING EN ECONOMISCHE STOOMPRODUCTIE.

In Londen zal een tentoonstelling worden gehouden van toestellen tot bestrijding van rookvorming. Aan die tentoonstelling zal worden verbonden een congres om te bespreken welke middelen kunnen worden aanbevolen ter bezuiniging van het stoken en ter voorkoming van verontreiniging van den dampkring door rook.

Waar dit onderwerp een punt van studie uitmaakt in de Maatschappij van Nijverheid, achtte het hoofdbestuur het zeer gewenscht, dat een deskundige in de gelegenheid zou worden gesteld om die tentoonstelling te zien en dat congres bij te wonen, ten einde in het algemeen de nijveren in Nederland in te lichten omtrent de verbetering in de economische stoomproductie en inzonderheid het hoofdbestuur voor te lichten bij het beantwoorden van de vraag: of ook bij een eventueele herziening der „Hinderwet", deze met bepalingen tegen rookvormen zoude behooren te worden aangevuld.

Het hoofdbestuur heeft den minister van Landbouw op die gronden om steun gevraagd en tot antwoord gekregen, dat een subsidie aan de maatschappij zou worden verleend, indien door haar een afgevaardigde naar het congres zou worden gezonden.

Dit is thans geschied.

De heer J. de Kuyser, ingenieur aan de rijksartillerie-inrichtingen te Amsterdam, welke, door zijn studie over bovengenoemde quaestie, in het *Tijdschrift* der maatschappij getoond heeft het onderwerp meester te zijn, is door het hoofdbestuur naar Londen afgevaardigd en zal in het Januarinummer van dit *Tijdschrift* van zijn bevindingen verslag geven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

— Te Aken bestaat een vereeniging voor de restauratie van de hoofdkerk. Die heeft pas vergaderd en in deze bijeenkomst is bericht, dat er voor het bergen van wat men uitgraaft en van de architectonische overblijfsels een museum zal worden gesticht, een „restantenhuis" dus. Men zal nu de oude marmeren vloer gaan herstellen naar de ontwerpen van professor Schaper. De kosten van dit werk zijn op 112.000 mark geraamd. De gansche restauratie vereischt nog een millioen mark en men heeft daar $^2/_3$ van.

— Uit de St.-Servatinskerk te Siena, welke men bezig is te restaureeren, is de vermaarde schilderij van Philippo Memmi *Madonna del Popolo* gestolen.

In de laatste acht dagen werden niet minder dan zeven kunstwerken uit de kerken van Toscane gestolen, zonder dat het mocht gelukken de dieven te ontdekken.

— De correspondent van het *Centrum* te Rome schrijft: Zooals men weet, is door den aartsbisschop van Utrecht aan onzen landgenoot te Rome Pier Pander onlangs de opdracht verleend tot het ontwerpen van een nieuwe buste voor het grafmonument van wijlen dr. Schaepman. Het medaillon waarin deze buste prijkt, is in klei gemodelleerd en thans gereed. De frappante gelijkenis kan niet genoeg worden geroemd. Met de uitvoering in marmer wordt eerstdaags begonnen. Ook zal in de terecht gelaakte entourage van het medaillon een en ander worden verbeterd. De kunstenaar hoopt, dat het gansche werk klaar en ter plaatse kan zijn op 2 Maart a.s., dr. Schaepman's geboortedag.

BINNENLAND.

Amsterdam. Naar ons bericht wordt, zal de Tentoonstelling „Kind en Kunst" van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" definitief gehouden worden in het Stedelijk Museum van 31 December 1905 tot 31 Januari 1906. Leden van de Vereeniging hebben als altijd vrije toegang, niet-leden betalen 25 cts. entree.

Verder is in afwijking met vroeger voor deze Tentoonstelling de bepaling gemaakt, dat elk lid recht heeft één kind onder geleide mede te brengen, terwijl niet-leden voor kinderen onder geleide 10 cts. betalen. Kinderen zonder geleide worden niet toegelaten, terwijl den bezoekers dringend verzocht wordt, indien dit slechts even mogelijk is, op Zondag geen kinderen mede te brengen. De Tentoonstelling omvat een keur van Hollandsche en Buitenlandsche prenteboeken, sommige met tegenvoorbeelden; oude prenten en prenteboeken; moderne speelgoederen met tegenvoorbeelden; lithografiën voor de school; een uitgebreide collectie origineele teekeningen voor prenteboeken van Hollandsche, Italiaansche, Duitsche, Engelsche en Fransche teekenaars. De catalogus zal voor verschillende van deze afdeelingen kleine toelichtingen bevatten.

Nog kan medegedeeld worden dat de commissiën een voorgenomen afdeeling van schoolteekenen met bijbehoorende lezingen heeft moeten opgeven. De lezingen bij de prenteboeken zullen nader aangekondigd worden.

— Door tien leden van den raad van Amsterdam is het volgende voorstel ingediend:

Naar aanleiding van het schrijven van B. en W. aan den kunstschilder J. J. Derkinderen, houdende o. a. deze mededeeling: „Wij vertrouwen, dat, zoodra met de werken voortgang kan worden gemaakt, door u niet zal worden verzuimd alles in het werk te stellen, dat leiden kan tot een spoedige oplevering van het schilderwerk", achten ondergeteekenden het gewenscht dat de schilder spoedig in de gelegenheid worde gesteld zijn kunstwerk, waarvan de teekeningen dezer dagen zijn tentoongesteld, te voltooien. Nu hem het geheele, bij contract bepaalde bedrag is uitbetaald, mag, naar hun oordeel, niet langer gewacht worden met de uitvoering, zoowel om den onaangenamen toestand, waarin de schilder door voortdurend uitstel gebracht wordt, als om de kans, die ontstaat dat hij, bij onbepaalde vertraging, door een of andere omstandigheid verhinderd zou kunnen worden zijn werk af te maken.

Daarom geven de voorstellers in overweging, B. en W. uit te noodigen om zoodanige maatregelen te nemen, dat Derkinderen uiterlijk in April in de gelegenheid worde gesteld, een aanvang te maken met de uitvoering der muurschilderingen voor de zaal van de kamer van koophandel en hem in staat te stellen, zijn werk achtereen te voltooien.

Assen. Bij het omspitten van grond in een tuin te Odoorn heeft men een oudheidenvondst gedaan.

Een voet onder den beganen grond vond men een van keisteenen opgetrokken grafkelder ter grootte van 2 M2. De grootste steen had ongeveer een oppervlakte van een halven M2.

In den kelder vond men tal van scherven van fraai gevormde urnen en een ronden steen van 3 d.M. doorsnede met een gat in het midden, welke echter uiteenviel.

Alles was ongeregeld en vermengd met baksteenen, zoodat men vermoedt, dat deze kelder reeds eerder is doorgewoeld.

Gouda. Het Departement Gouda der Maatschappij van Nijverheid heeft in de lokalen der Ambachtsschool aldaar eene tentoonstelling georganiseerd van de werken der leerlingen van de School van Kunstnijverheid te Haarlem. Een belangrijke collectie is hier tentoongesteld, waardoor men een overzicht krijgt van het onderwijs van genoemde school en zijn geheelen omvang.

Niet alleen de teekeningen, doch de uitgevoerde werken, betrekking hebbende op de hout- en metaalbewerking, doen zien dat voornamelijk de practische zijde van het onderwijs op genoemde school in het oog wordt gehouden.

Haarlem. In het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid is eene kleine verzameling teekeningen en ontwerpen op ornamentaal gebied geëxposeerd, welke in het laatste gedeelte van den cursus werden vervaardigd.

Belangstellenden zullen zeker aan deze kleine expositie, die aantoont dat het onderwijs steeds er naar streeft de leerlingen op practische wijze te ontwikkelen, een bezoek willen brengen.

Het Museum is dagelijks geopend van 10—4 uur.

's-Hertogenbosch. Nu de Tweede Kamer de subsidie van f 50.000 heeft toegestaan, zullen de werkzaamheden tot behoud van den voor een groot deel ingestorten toren van Oirschot spoedig, onder leiding van den architect Jacques van Gils, een aanvang nemen en zoo vlot mogelijk worden voortgezet, ter voorkoming van verdere onheilen. Deze toren dateert uit de vijftiende eeuw en er staat een mooi kerkgebouw aan, dat indertijd door den architect Hezenmans te 's-Hertogenbosch gerestaureerd is. De schoone gothische banken behooren tot het zeldzaamste van wat er nog aan kerkmeubelen in Nederland bestaat. De provincie heeft 20.000, de kerk en de gemeente ongeveer f 35.000 subsidie beschikbaar gesteld voor de herstelling van dit monument.

Utrecht. Het oude huis „Zoudenbalch", in de Donkerstraat alhier, dat in 1903 afbrandde, is herbouwd in zijn oorspronkelijken vorm, naar een teekening van den heer de Hoogh — die ook de ontwerpen heeft geleverd voor de herstelling van den Domtoren — naar gegevens van Mr. S. Muller Fzn. en dr. P. J. H. Cuypers. Het Rijk gaf er een bijdrage voor.

De Donkerstraat, die dagteekent van omstreeks 1300, is echter zeer nauw, zoodat het prachtwerk niet op voldoenden afstand is te bewonderen.

Zalt-Bommel. De voorbereidende werkzaamheden tot herstel van den bekenden St.-Maartenstoren alhier, zijn opgedragen aan den architect Jacques van Gils te Rotterdam. In de Tweede Kamer is nog onlangs gesproken over de wenschelijkheid der restauratie van dit bouwwerk uit de vijftiende eeuw, dat zeker, vooral door de rijke detailleering, tot een der belangrijkste monumenten van ons land behoort. Het is opgetrokken uit tuf- en natuursteen en wanneer de toren voltooid wordt met de slanke spits, die hij thans mist, zal hij ongeveer 80 meter hoog zijn.

Zooals bekend is, zijn er indertijd in de kerk muurschilderingen ontdekt en blootgelegd. Men vermoedt, dat er nog wel meer onder de witkalk verborgen zal zijn.

Zutphen. Vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken is dezer dagen het huis van den heer Goldenberg, aan de Zaadmarkt alhier, opgemeten en in teekening gebracht. Dit is geschied, omdat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat het bij overgang in andere handen allicht verandering zou ondergaan. De fraaie woning draagt het jaartal 1549 en is in den Gelderschen bouwstijl dier dagen opgetrokken. De gevel is van baksteen, waardoor horizontale banden van tufsteen. In het bovengedeelte zitten nog drie kruisramen, met in lood gevatte ruitjes. De top is nog in oorspronkelijken toestand aanwezig. Op de trappen er van staan fraai gevormde pinakels.

— Vanwege het Departement van Oorlog zijn de noodige herstellingen aan de ruïne der Nieuwstadspoort te Zutphen verricht. Het bouwwerk is op enkele, sterk afgebrokkelde plaatsen bijgemetseld en de voegen zijn met stevige specie aangestreken.

Door deze restauratie, verricht volgens aanwijzingen van dr. Cuypers, is de ruïne voor verder verval behoed.

Zooals bekend is, kwamen de Spanjaarden in November 1572 door deze poort Zutphen binnen.

Personalia.

— Te Hilversum zijn benoemd: tot opzichter bij de gemeentereiniging de heer C. Roodvoets, te Utrecht en tot schrijver-teekenaar aan het bureau van den gemeente-architect de heer W. Hendriks, teekenaar bij den prov. waterstaat te Assen.

Tot opzichter bij de gemeentewerken te Deventer is benoemd de heer J. Buwalda, tijdelijk opzichter te Assen.

De heer J. M. de Jong, opzichter van de Gemeentereinigidg te Scheveningen, zal 1 Januari a.s. 25 jaren dienst herdenken.

Vacante Betrekkingen.

— Amanuensis-Teekenaar aan de Technische Hoogeschool Delft, ter assistentie van den hoogleeraar in de Geologie, salaris f 1500. Schriftelijke aanmelding vóór 1 Januari a.s. bij den Secretaris van Curatoren te Delft. (1)

— Vier waterbouwkundige Opzichters, tijdelijk bij het Hoogheemraadschap Delfland. Sal. naar bekwaamheid. Brieven aan den Ingenieur van Delfland J. Groenendaal Jr. te Delft. (1)

— Opzichter bekend met terreinopname. Brieven letters B. K. aan het Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Elektrotechnicus als deelgenoot in een werktuigkundig en elektrotechnisch Bureau. Brieven Lett. B. H. C., Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Tijdelijk Opzichter bij den Prov. Waterstaat in Overijssel. Salaris f 80 à f 90 benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten. Uitzicht op vaste aanstelling. Stukken voor 1 Januari a.s. aan den Hoofdingenieur A. Déking Dura te Zwolle. (1)

— Uitvoerder. Voor een flink Bouwwerk. Adres onder No. 28302 aan het Bureau van het Alg. Nederlandsch Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Vertegenwoordiger voor een fabriek van Zagen en Werktuigen, de Duitsche taal machtig. Adres onder No. 28170 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar, genegen ook administratief werk te verrichten, in de provincie Utrecht. Br. letter R D 887, N. v. d. D. (1)

— Werktuigk. Ingenieur op een techn. bureau. Brieven fr. letter R U 924, N. v. d. D. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij eene Tramweg-Maatschappij. Brieven onder lett. A F 955, Nieuws van den Dag. (1)

— Werktuigk Teekenaar. Brieven no. 2720, Adv.-Kant. J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (1)

— Teekenjuffrouw bekwaam in het ontwerpen van Gordijnen. H. E. Gürtler, Heerengracht 72, Amsterdam. (1)

— Opzichter Teekenaar b. d. Gemeentewerken te Vlissingen. Zie Adv. in dit no. (2)

— Ambtenaar b. d. Openbare werken te Zaandam. Zie Adv. in no. 51. (2)

— Gemeente Opzichter te Driebergen tegen 1 Febr. a.s., aanvankelijk voor één jaar, jaarwedde f 300. Stukken voor 1 Jan. a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (2)

— Een Onderwijzer in het metselen. Ambachtsschool te Nijmegen, tegen 1 April, tevens voor vakteekenonderwijs, salaris f 800 met 3 vierjaarlijksche verhoogingen van f 60. Stukken vóór den 3en Januari aan den Directeur, Nieuwe Marktstraat no. 12. (2)

— Hoofdopzichter bij den Gemeentelijken Telefoondienst te Rotterdam. Salaris f 1600 tot f 2400. Kennis van Zwakstroomtechniek vereischte. Sollicitatiën aan den Directeur, Botersteeg 2. (2)

— Electro-Technisch Ingenieur bij Landré & Glinderman te Amsterdam, met relatiën bij bouwkundigen en fabrikanten. Aanbiedingen uitsluitend schriftelijk. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

26 Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50	f 100	's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv.,	30—56 j.,	f 75	f 90	's maands.
2 Waterb. Opz.	26—28 j.,	f 80	f 90	's maands.
4 Werktuigk. Teek.,	20—28 j.,	f 40	f 90	's maands.
2 Werktuigk. Techn.	29—30 j.,		f 90	's maands.
3 Electrotechniker.	20—30 j.,	f 40	f 100	's maands.
1 Scheepsteekenaar.	28 j.,		f 80	's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 2 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door gem. best.: het verrichten van herstellingen aan den onder- en bovenbouw van de ophaalbrug no. 242 over Amstel. De voorwaarden zijn te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen bij den Ingenieur van de Afdeeling „Onderhoud" van Publieke Werken ten Stadhuize, kamer No. 139, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

WOENSDAG 3 Januari.

Brummen, door gem. best.: het verbouwen der scholen te Oeken en te Eerbeek en meublement in 4 localen; bestekken met teek. te bekomen op de secretarie; inl. geeft de gemeente-opzichter.

Hengelo, ten 3 ure, door de architecten van der Goot en Kruisweg in het hotel De Halve Maan: het bouwen van een wagenhuis met stal, scheidingsmuur, enz. aan de Dorpsmatenstraat; bestek en teek. in gen. hotel ter inzage; aanwijzing 3 Jan. ten 10 ure.

Noordwijk aan Zee, ten 12 ure, door den architect Foeke Kuipers: het bouwen van een dubbele villa aldaar; bestek en teekeningen te bekomen Weteringschans no. 263 te Amsterdam.

Rotterdam, ten 11 ure, door den architect L. van Wijngaarden, Zuidblaak 36, in het Poolsch Koffiehuis, Zuidblaak: het bouwen van 4 huizen met pakhuizen, loodsen en stalling aan de Delftsche straat; bestek met 3 teekeningen te bekomen bij de firma Corn. Immig en Zoon, Nieuwe Haven no. 5.

DONDERDAG 4 Januari.

Witmarsum, door het bestuur der Bouwvereeniging Wonseradeel: het bouwen van 8 werkmanswoningen te Witmarsum, bilj. inleveren bij den heer J. H. H. Piccardt, voorzitter der vereeniging te Witmarsum; voor of op 4 Jan. vóór 10 ure; bestek en teek. te bekomen bij den architect L. Reitsma te Witmarsum.

MAANDAG 8 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het lev. van graniet- of porierkeien noodig voor de bestrating van 22000 M². wegvlak. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij, inlichtingen afdeeling „Bestratingen", Dienst der Publieke Werken ten Stadhuize, kamer No. 97, van 10 tot 12 uur, op den 21sten, 20sten en 19den dag, welke de besteding voorafgaan.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M., in het Centr.-station: het verlengen van het perron op het stationsemplacement Amsterdam-Muiderpoort met bijbeh. werken, begr. f 11700. Het bestek verkrijgb. aan het Administratiegebouw der Maatschappij te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing als in het bestek is vermeld.

DINSDAG 9 Januari.

Utrecht, ten 2 ure, door Mij. tot Expl. van S.S., aan het Centr. bureau, bestek 1040: het maken van grondwerken, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, het maken van eene verhoogde los- en laadplaats op het station Zwijndrecht, begr. f 10700. (Zie adv. in no. 50).

Gronau i. W., ten 2 ure, door de firma Gerrit van Delden en Co, in het hotel Zum Engel: het vergrooten eener spinnerij met bijbehoorende werken te Gronau i. W; bestek en teekeningen zijn te bekomen bij den architect G. Beltman te Enschede; aanw. 9 Jan. ten 10.30 ure, M. E. T.

WOENSDAG 10 Januari.

Rotterdam, ten 12 ure, door de ingenieur-architect W. Brandsma Johsz., Hoflaan 126 te Rotterdam in het café van den Akker aan het Kralingsche veer: het verbouwen van de zoutfabriek van de heeren Kolff en Vis aan het Kralingsche Veer. Bestek en teekening te verkrijgen ter Lichtdrukinrichting van Corns. Immig & Zoon, Nieuwehaven 5; aanwijzing 4 Januari ten half elf ure op het bouwterrein.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade op het Leven „DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Akerkhof hoek Akerkstraat. — ZUTPHEN, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Dir.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal . . . . . ƒ	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1904 . .	1.165.891,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1904	28.426.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DONDERDAG 11 Januari.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door gem. best.: het maken van den bovenbouw van de stokerij, het schaftlokaal, het zuiverhuis en gebouw voor natte zuivering der nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet; aanwijzing 8 Jan. ten 2 ure op het terrein. Bestek met 6 teekeningen verkrijgbaar aan de bureaux Kazernestraat 44, en Loosduinsche weg. De biljetten moeten op den dag der aanbesteding des middags ten 12 ure ten raadhuize. Secretarie 5de Afdeeling, bezorgd zijn.

WOENSDAG 17 Januari.

Breda, ten 10 ure, door het heemraadschapsbestuur van de Mark en Dinter in het Z.-Hollandsch koffiehuis: het afsnijden van twee hinderlijke bochten, der rivier, nabij Breda, en het maken van een uitwateringssluisje voor den polder Hintelaken. Bestekken met twee kaarten en inlichtingen te bekomen ten kantore van den Waterbouwkundige F. A. H. van der Vaart te Oud-Gastel.

DINSDAG 23 Januari.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen en leveren van een ijzeren herstellingstoestel voor de dokken I, II en III aan den linker Maasoever; bestek en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het stadstimmerhuis en verkrijgb. bij wed. P. van Waesberghe en Zn., Houttuin 73; aanwijs op het terrein der dokken 16 Jan. 11 u.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-Gravenhage, 14 December, door het Gemeentebest.: het aanleggen enz. van een gedeelte Juliana van Stolberglaan en van ten noorden daarvan gelegen straten. J. v. d. Elshout, Scheveningen, met keien f 72,000, Scoria bricks f 68,898; A. de Waerd en J. C. Diercks, 's-Hage, m. k. f 73,770, Sc. br. f 71,900; K. J. Looijen, id. m. k. f 72,600, Sc. br. f 71,900; J. v. Stuijvenberg, id. m. k. f 79,000, Sc. br. f 77,380; C. Oldenburg Czn., id. m. k. f 77,000, Sc. br. f 77,000; Ph. Kleijn en L. v. Houwelingen, Dordrecht-Hardinxveld, m. k. f 71,400, Sc. br. f 69,720; J. J. Cos, 's-Hage, m. k. f 80,000, Sc. br. f 78,000; W. F. Weyers, Tilburg, m. k. f 74,000, Sc. br. f 72,000; A. v. d. Meyden, Hardinxveld, m. k. f 75,661, Sc. br. f 75,100; H. v. Osch, 's-Hage, m. k. f 75,000, Sc. br. f 75,000; Gebr. v. Eek, id. m. k. f 77,000, Sc. br. f 76,000; S. Schoonboom, Voorburg, m. k. f 74,800, Sc. br. f 72,400; J. J. Hornstra, 's-Hage, m. k. f 73,872, Sc. br. f 73,872; G. Bos, Haarlem, m. k. f 74,980, Sc. br. f 72,440; Z. Gelens en J. v. d. Wal, 's-Hage, m. k. f 71,100, Sc. br. f 71,100.

Groningen, 15 December, door het gem.-bestuur: het verruimen en uitdiepen van de stadskanalen, ten gezamenlijke lengte van 90 K. M. (Totale hoeveelheid te verwerken grond pl.m. 420,000 M³.). Het Winschoterdiep, J. A. van Hattem, Zaltbommel f 102,800; C. de Ruiter, Leiden f 102,500; T. van Haaften, Zaltbommel f 99,999; F. Looyen, Gorinchem f 98,429; T. Volker, Dordrecht f 80,900; L. Volker J. Szn., Maarssen f 80,395; W. S. Krikke, Oudehaske en J. W. Ringenoldus, Gorredijk f 72,998; J. van Noordenne, Utrecht f 69,982. Het Kielsterdiep, het Anner- en Eexterveensch kanaal tot het Batjesverlaat, H. Nieland en Ch. van der Veen f 83,502. Het Stadskanaal, Stadsmusselkanaal, Stads Ter-Apelkanaal en het Stads Compascumkanaal, J. N. Kruizinga f 203,600. Het Pekelerdiep, H. J. Rotting-

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

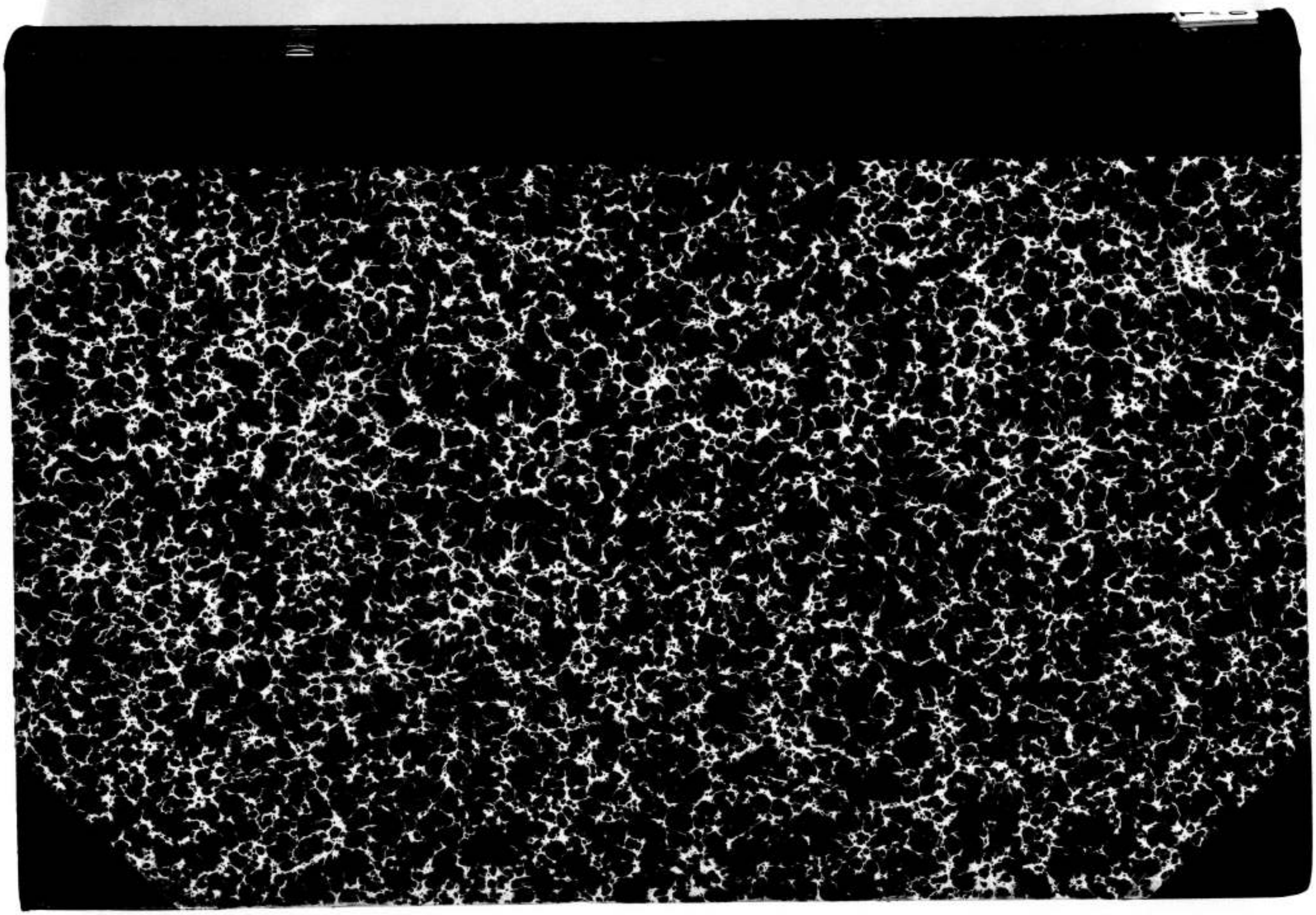
Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

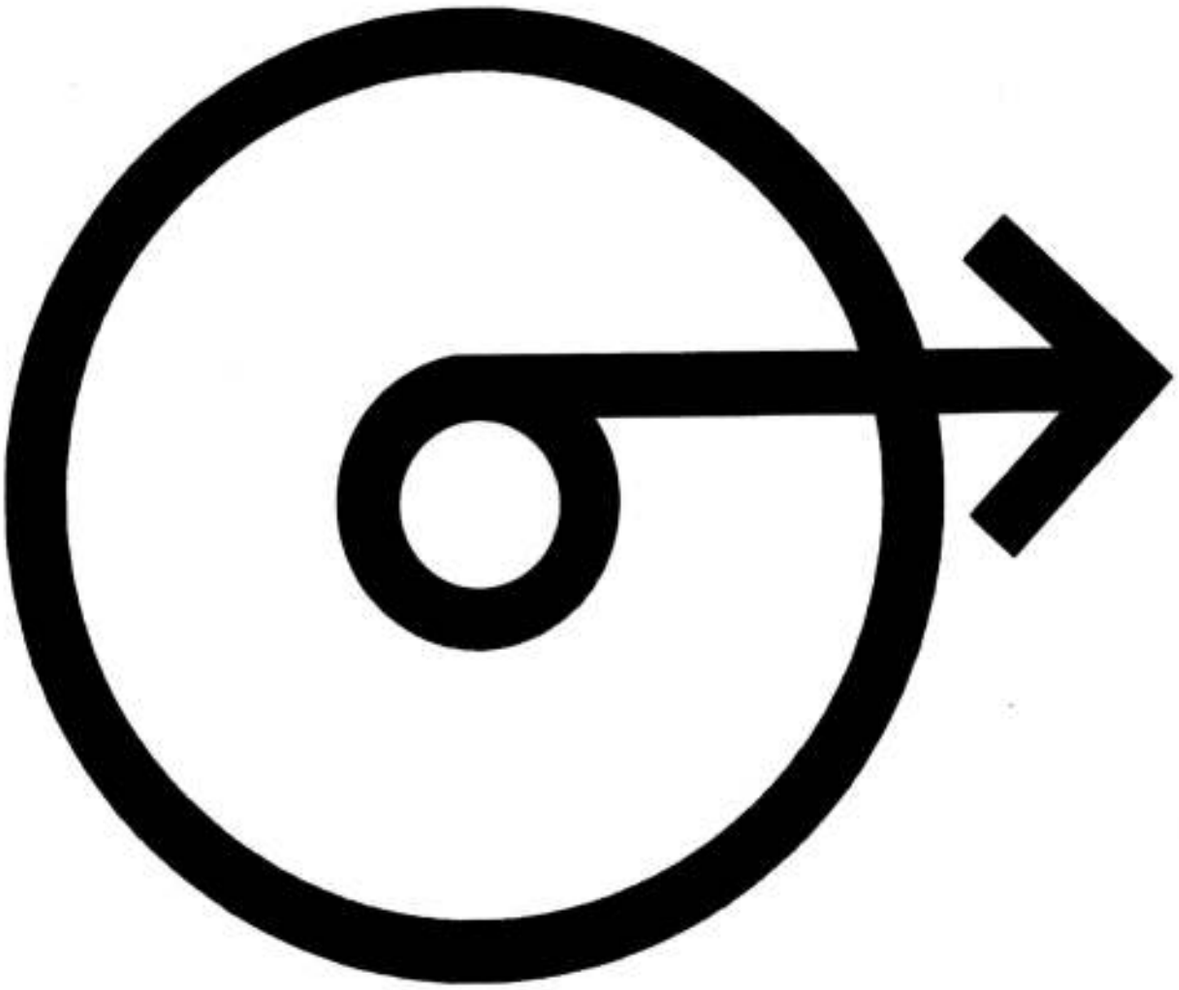
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Doordrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

EINDE VAN DE FILM
TERUGSPOELEN A.U.B.

END OF REEL
PLEASE REWIND